ฯ นโม ตสฺส ภควโต อรหโต สมฺมาสมฺพุทฺธสฺสฯ

ขุทฺทกนิกาเย

ชาตก-อฏฺฐกถา

(ปฐโม ภาโค)

คนฺถารมฺภกถา

ชาติโกฏิสหเสฺสหิ , ปมาณรหิตํ หิตํ;
โลกสฺส **โลกนาเถน,** กตํ เยน มเหสินาฯ

ตสฺส ปาเท นมสฺสิตฺวา, กตฺวา **ธมฺมสฺส** จญฺชลึ;
สงฺฆญฺจ ปติมาเนตฺวา, สพฺพสมฺมานภาชนํฯ

นมสฺสนาทิโน อสฺส, ปุญฺญสฺส รตนตฺตเย;
ปวตฺตสฺสานุภาเวน, เฉตฺวา สเพฺพ อุปทฺทเวฯ

ตํ ตํ การณมาคมฺม, เทสิตานิ ชุตีมตา;
อปณฺณกาทีนิ ปุรา, ชาตกานิ มเหสินาฯ

ยานิ เยสุ จิรํ สตฺถา, โลกนิตฺถรณตฺถิโก;
อนเนฺต โพธิสมฺภาเร, ปริปาเจสิ นายโกฯ

ตานิ สพฺพานิ เอกชฺฌํ, อาโรเปเนฺตหิ สงฺคหํ;
ชาตกํ นาม สงฺคีตํ, ธมฺมสงฺคาหเกหิ ยํฯ

พุทฺธวํสสฺส เอตสฺส, อิจฺฉเนฺตน จิรฏฺฐิตึ;
ยาจิโต อภิคนฺตฺวาน, เถเรน **อตฺถทสฺสินา**ฯ

อสํสฏฺฐวิหาเร , สทา สุทฺธวิหารินา;
ตเถว **พุทฺธมิเตฺตน,** สนฺตจิเตฺตน วิญฺญุนาฯ

มหึสาสกวํสมฺหิ, สมฺภูเตน นยญฺญุนา;
พุทฺธเทเวน จ ตถา, ภิกฺขุนา สุทฺธพุทฺธินาฯ

มหาปุริสจริยานํ, อานุภาวํ อจินฺติยํ;
ตสฺส วิโชฺชตยนฺตสฺส, ชาตกสฺสตฺถวณฺณนํฯ

มหาวิหารวาสีนํ, วาจนามคฺคนิสฺสิตํ;
ภาสิสฺสํ ภาสโต ตํ เม, สาธุ คณฺหนฺตุ สาธโวติฯ

นิทานกถา

สา ปนายํ ชาตกสฺส อตฺถวณฺณนา ทูเรนิทานํ, อวิทูเรนิทานํ, สนฺติเกนิทานนฺติ อิมานิ ตีณิ นิทานานิ ทเสฺสตฺวา วณฺณิยมานา เย นํ สุณนฺติ, เตหิ สมุทาคมโต ปฏฺฐาย วิญฺญาตตฺตา ยสฺมา สุฏฺฐุ วิญฺญาตา นาม โหติ, ตสฺมา ตํ ตานิ นิทานานิ ทเสฺสตฺวา วณฺณยิสฺสามฯ

ตตฺถ อาทิโต ตาว เตสํ นิทานานํ ปริเจฺฉโท เวทิตโพฺพฯ ทีปงฺกรปาทมูลสฺมิญฺหิ กตาภินีหารสฺส มหาสตฺตสฺส ยาว เวสฺสนฺตรตฺตภาวา จวิตฺวา ตุสิตปุเร นิพฺพตฺติ, ตาว ปวตฺโต กถามโคฺค **ทูเรนิทานํ** นามฯ ตุสิตภวนโต ปน จวิตฺวา ยาว โพธิมณฺเฑ สพฺพญฺญุตปฺปตฺติ, ตาว ปวตฺโต กถามโคฺค **อวิทูเรนิทานํ** นามฯ **สนฺติเกนิทานํ** ปน เตสุ เตสุ ฐาเนสุ วิหรโต ตสฺมึ ตสฺมึเยว ฐาเน ลพฺภตีติฯ

๑. ทูเรนิทานกถา

ตตฺริทํ **ทูเรนิทานํ** นาม – อิโต กิร กปฺปสตสหสฺสาธิกานํ จตุนฺนํ อสเงฺขฺยยฺยานํ มตฺถเก **อมรวตี** นาม นครํ อโหสิฯ ตตฺถ **สุเมโธ** นาม พฺราหฺมโณ ปฏิวสติ อุภโต สุชาโต มาติโต จ ปิติโต จ สํสุทฺธคหณิโก ยาว สตฺตมา กุลปริวฏฺฏา อกฺขิโตฺต อนุปกุฏฺโฐ ชาติวาเทน อภิรูโป ทสฺสนีโย ปาสาทิโก ปรมาย วณฺณโปกฺขรตาย สมนฺนาคโตฯ โส อญฺญํ กมฺมํ อกตฺวา พฺราหฺมณสิปฺปเมว อุคฺคณฺหิฯ ตสฺส ทหรกาเลเยว มาตาปิตโร กาลมกํสุฯ อถสฺส ราสิวฑฺฒโก อมโจฺจ อายโปตฺถกํ อาหริตฺวา สุวณฺณรชตมณิมุตฺตาทิภริเต คเพฺภ วิวริตฺวา ''เอตฺตกํ เต, กุมาร, มาตุ สนฺตกํ, เอตฺตกํ ปิตุ สนฺตกํ, เอตฺตกํ อยฺยกปยฺยกาน''นฺติ ยาว สตฺตมา กุลปริวฏฺฏา ธนํ อาจิกฺขิตฺวา ''เอตํ ปฏิปชฺชาหี''ติ อาหฯ สุเมธปณฺฑิโต จินฺเตสิ – ''อิมํ ธนํ สํหริตฺวา มยฺหํ ปิตุปิตามหาทโย ปรโลกํ คจฺฉนฺตา เอกํ กหาปณมฺปิ คเหตฺวา น คตา, มยา ปน คเหตฺวา คมนการณํ กาตุํ วฏฺฏตี''ติฯ โส รโญฺญ อาโรเจตฺวา นคเร เภริํ จราเปตฺวา มหาชนสฺส ทานํ ทตฺวา ตาปสปพฺพชฺชํ ปพฺพชิฯ อิมสฺส ปนตฺถสฺส อาวิภาวตฺถํ อิมสฺมึ ฐาเน สุเมธกถา กเถตพฺพา ฯ สา ปเนสา กิญฺจาปิ พุทฺธวํเส นิรนฺตรํ อาคตาเยว, คาถาสมฺพเนฺธน ปน อาคตตฺตา น สุฏฺฐุ ปากฏาฯ ตสฺมา ตํ อนฺตรนฺตรา คาถาย สมฺพนฺธทีปเกหิ วจเนหิ สทฺธึ กเถสฺสามฯ

สุเมธกถา

กปฺปสตสหสฺสาธิกานญฺหิ จตุนฺนํ อสเงฺขฺยยฺยานํ มตฺถเก ทสหิ สเทฺทหิ อวิวิตฺตํ ''อมรวตี''ติ จ ''อมร''นฺติ จ ลทฺธนามํ นครํ อโหสิ, ยํ สนฺธาย พุทฺธวํเส วุตฺตํ –

''กเปฺป จ สตสหเสฺส, จตุโร จ อสงฺขิเย;
อมรํ นาม นครํ, ทสฺสเนยฺยํ มโนรมํ;
ทสหิ สเทฺทหิ อวิวิตฺตํ, อนฺนปานสมายุต''นฺติฯ

ตตฺถ **ทสหิ สเทฺทหิ อวิวิตฺต**นฺติ หตฺถิสเทฺทน, อสฺสสเทฺทน, รถสเทฺทน, เภริสเทฺทน, มุทิงฺคสเทฺทน, วีณาสเทฺทน, สมฺมสเทฺทน, ตาฬสเทฺทน, สงฺขสเทฺทน ''อสฺนาถ, ปิวถ, ขาทถา''ติ ทสเมน สเทฺทนาติ อิเมหิ ทสหิ สเทฺทหิ อวิวิตฺตํ อโหสิฯ เตสํ ปน สทฺทานํ เอกเทสเมว คเหตฺวา –

''หตฺถิสทฺทํ อสฺสสทฺทํ, เภริสงฺขรถานิ จ;
ขาทถ ปิวถ เจว, อนฺนปาเนน โฆสิต''นฺติฯ –

พุทฺธวํเส อิมํ คาถํ วตฺวา –

‘‘นครํ สพฺพงฺคสมฺปนฺนํ, สพฺพกมฺมมุปาคตํ;
สตฺตรตนสมฺปนฺนํ, นานาชนสมากุลํ;
สมิทฺธํ เทวนครํว, อาวาสํ ปุญฺญกมฺมินํฯ

‘‘นคเร อมรวติยา, สุเมโธ นาม พฺราหฺมโณ;
อเนกโกฏิสนฺนิจโย, ปหูตธนธญฺญวาฯ

‘‘อชฺฌายโก มนฺตธโร, ติณฺณํ เวทาน ปารคู;
ลกฺขเณ อิติหาเส จ, สธมฺเม ปารมึ คโต’’ติฯ – วุตฺตํ;

อเถกทิวสํ โส สุเมธปณฺฑิโต อุปริปาสาทวรตเล รโหคโต หุตฺวา ปลฺลงฺกํ อาภุชิตฺวา นิสิโนฺน จิเนฺตสิ – ‘‘ปุนพฺภเว, ปณฺฑิต, ปฏิสนฺธิคฺคหณํ นาม ทุกฺขํ, ตถา นิพฺพตฺตนิพฺพตฺตฏฺฐาเน สรีรเภทนํ, อหญฺจ ชาติธโมฺม ชราธโมฺม พฺยาธิธโมฺม มรณธโมฺม, เอวํภูเตน มยา อชาตึ อชรํ อพฺยาธึ อทุกฺขํ สุขํ สีตลํ อมตมหานิพฺพานํ ปริเยสิตุํ วฏฺฏติ, อวสฺสํ ภวโต มุจฺจิตฺวา นิพฺพานคามินา เอเกน มเคฺคน ภวิตพฺพ’’นฺติฯ เตน วุตฺตํ –

‘‘รโหคโต นิสีทิตฺวา, เอวํ จิเนฺตสหํ ตทา;
ทุเกฺข ปุนพฺภโว นาม, สรีรสฺส จ เภทนํฯ

‘‘ชาติธโมฺม ชราธโมฺม, พฺยาธิธโมฺม สหํ ตทา;
อชรํ อมตํ เขมํ, ปริเยสิสฺสามิ นิพฺพุตึฯ

‘‘ยํนูนิมํ ปูติกายํ, นานากุณปปูริตํ;
ฉฑฺฑยิตฺวาน คเจฺฉยฺยํ, อนเปเกฺข อนตฺถิโกฯ

‘‘อตฺถิ เหหิติ โส มโคฺค, น โส สกฺกา น เหตุเย;
ปริเยสิสฺสามิ ตํ มคฺคํ, ภวโต ปริมุตฺติยา’’ติฯ

ตโต อุตฺตริปิ เอวํ จิเนฺตสิ – ยถา หิ โลเก ทุกฺขสฺส ปฏิปกฺขภูตํ สุขํ นาม อตฺถิ, เอวํ ภเว สติ ตปฺปฏิปเกฺขน วิภเวนาปิ ภวิตพฺพํฯ ยถา จ อุเณฺห สติ ตสฺส วูปสมภูตํ สีตมฺปิ อตฺถิ, เอวํ ราคาทีนํ อคฺคีนํ วูปสเมน นิพฺพาเนนาปิ ภวิตพฺพํฯ ยถา จ ปาปสฺส ลามกสฺส ธมฺมสฺส ปฏิปกฺขภูโต กลฺยาโณ อนวชฺชธโมฺมปิ อตฺถิเยว, เอวเมว ปาปิกาย ชาติยา สติ สพฺพชาติเกฺขปนโต อชาติสงฺขาเตน นิพฺพาเนนาปิ ภวิตพฺพเมวาติฯ เตน วุตฺตํ –

‘‘ยถาปิ ทุเกฺข วิชฺชเนฺต, สุขํ นามปิ วิชฺชติ;
เอวํ ภเว วิชฺชมาเน, วิภโวปิ อิจฺฉิตพฺพโกฯ

‘‘ยถาปิ อุเณฺห วิชฺชเนฺต, อปรํ วิชฺชติ สีตลํ;
เอวํ ติวิธคฺคิ วิชฺชเนฺต, นิพฺพานํ อิจฺฉิตพฺพกํฯ

‘‘ยถาปิ ปาเป วิชฺชเนฺต, กลฺยาณมปิ วิชฺชติ;
เอวเมว ชาติ วิชฺชเนฺต, อชาติปิจฺฉิตพฺพก’’นฺติฯ

อปรมฺปิ จิเนฺตสิ – ยถา นาม คูถราสิมฺหิ นิมุเคฺคน ปุริเสน ทูรโต ปญฺจวณฺณปทุม สญฺฉนฺนํ มหาตฬากํ ทิสฺวา ‘‘กตเรน นุ โข มเคฺคน เอตฺถ คนฺตพฺพ’’นฺติ ตํ ตฬากํ คเวสิตุํ ยุตฺตํฯ ยํ ตสฺส อคเวสนํ, น โส ตฬากสฺส โทโสฯ เอวเมว กิเลสมลโธวเน อมตมหานิพฺพานตฬาเก วิชฺชเนฺต ตสฺส อคเวสนํ น อมตนิพฺพานมหาตฬากสฺส โทโสฯ ยถา จ โจเรหิ สมฺปริวาริโต ปุริโส ปลายนมเคฺค วิชฺชมาเนปิ สเจ น ปลายติ, น โส มคฺคสฺส โทโส, ปุริสเสฺสว โทโสฯ เอวเมว กิเลเสหิ ปริวาเรตฺวา คหิตสฺส ปุริสสฺส วิชฺชมาเนเยว นิพฺพานคามิมฺหิ สิเว มเคฺค มคฺคสฺส อคเวสนํ นาม น มคฺคสฺส โทโส, ปุคฺคลเสฺสว โทโสฯ ยถา จ พฺยาธิปีฬิโต ปุริโส วิชฺชมาเน พฺยาธิติกิจฺฉเก เวเชฺช สเจ ตํ เวชฺชํ คเวสิตฺวา พฺยาธิํ น ติกิจฺฉาเปติ, น โส เวชฺชสฺส โทโส, ปุริสเสฺสว โทโสฯ เอวเมว โย กิเลสพฺยาธิปีฬิโต ปุริโส กิเลสวูปสมมคฺคโกวิทํ วิชฺชมานเมว อาจริยํ น คเวสติ, ตเสฺสว โทโส, น กิเลสวินาสกสฺส อาจริยสฺสาติฯ เตน วุตฺตํ –

‘‘ยถา คูถคโต ปุริโส, ตฬากํ ทิสฺวาน ปูริตํ;
น คเวสติ ตํ ตฬากํ, น โทโส ตฬากสฺส โสฯ

‘‘เอวํ กิเลสมลโธเว, วิชฺชเนฺต อมตนฺตเฬ;
น คเวสติ ตํ ตฬากํ, น โทโส อมตนฺตเฬฯ

‘‘ยถา อรีหิ ปริรุโทฺธ, วิชฺชเนฺต คมนมฺปเถ;
น ปลายติ โส ปุริโส, น โทโส อญฺชสสฺส โสฯ

‘‘เอวํ กิเลสปริรุโทฺธ, วิชฺชมาเน สิเว ปเถ;
น คเวสติ ตํ มคฺคํ, น โทโส สิวมญฺชเสฯ

‘‘ยถาปิ พฺยาธิโต ปุริโส, วิชฺชมาเน ติกิจฺฉเก;
น ติกิจฺฉาเปติ ตํ พฺยาธิํ, น โทโส โส ติกิจฺฉเกฯ

‘‘เอวํ กิเลสพฺยาธีหิ, ทุกฺขิโต ปริปีฬิโต;
น คเวสติ ตํ อาจริยํ, น โทโส โส วินายเก’’ติฯ

อปรมฺปิ จิเนฺตสิ – ยถา มณฺฑนชาติโก ปุริโส กเณฺฐ อาสตฺตํ กุณปํ ฉเฑฺฑตฺวา สุขี คจฺฉติ, เอวํ มยาปิ อิมํ ปูติกายํ ฉเฑฺฑตฺวา อนเปเกฺขน นิพฺพานนครํ ปวิสิตพฺพํฯ ยถา จ นรนาริโย อุกฺการภูมิยํ อุจฺจารปสฺสาวํ กตฺวา น ตํ อุจฺฉเงฺคน วา อาทาย ทสเนฺตน วา เวเฐตฺวา คจฺฉนฺติ, ชิคุจฺฉมานา ปน อนเปกฺขาว ฉเฑฺฑตฺวา คจฺฉนฺติ, เอวํ มยาปิ อิมํ ปูติกายํ อนเปเกฺขน ฉเฑฺฑตฺวา อมตํ นิพฺพานนครํ ปวิสิตุํ วฏฺฏติฯ ยถา จ นาวิกา นาม ชชฺชรํ นาวํ อนเปกฺขา ฉเฑฺฑตฺวา คจฺฉนฺติ, เอวํ อหมฺปิ อิมํ นวหิ วณมุเขหิ ปคฺฆรนฺตํ กายํ ฉเฑฺฑตฺวา อนเปโกฺข นิพฺพานปุรํ ปวิสิสฺสามิฯ ยถา จ ปุริโส นานารตนานิ อาทาย โจเรหิ สทฺธิํ มคฺคํ คจฺฉโนฺต อตฺตโน รตนนาสภเยน เต ฉเฑฺฑตฺวา เขมํ มคฺคํ คณฺหาติ, เอวํ อยมฺปิ กรชกาโย รตนวิโลปก โจรสทิโสฯ สจาหํ เอตฺถ ตณฺหํ กริสฺสามิ, อริยมคฺคกุสลธมฺมรตนํ เม นสฺสิสฺสติฯ ตสฺมา มยา อิมํ โจรสทิสํ กายํ ฉเฑฺฑตฺวา นิพฺพานนครํ ปวิสิตุํ วฏฺฏตีติฯ เตน วุตฺตํ –

‘‘ยถาปิ กุณปํ ปุริโส, กเณฺฐ พทฺธํ ชิคุจฺฉิย;
โมจยิตฺวาน คเจฺฉยฺย, สุขี เสรี สยํวสีฯ

‘‘ตเถวิมํ ปูติกายํ, นานากุณปสญฺจยํ;

ฉฑฑยิตฺวาน คเจฺฉยฺยํ, อนเปโกฺข อนตฺถิโกฯ

‘‘ยถา อุจฺจารฏฺฐานมฺหิ, กรีสํ นรนาริโย;
ฉฑฺฑยิตฺวาน คจฺฉนฺติ, อนเปกฺขา อนตฺถิกาฯ

‘‘เอวเมวาหํ อิมํ กายํ, นานากุณปปูริตํ;
ฉฑฺฑยิตฺวาน คจฺฉิสฺสํ, วจฺจํ กตฺวา ยถา กุฏิํฯ

‘‘ยถาปิ ชชฺชรํ นาวํ, ปลุคฺคํ อุทคาหินิํ;
สามี ฉเฑฺฑตฺวา คจฺฉนฺติ, อนเปกฺขา อนตฺถิกาฯ

‘‘เอวเมวาหํ อิมํ กายํ, นวจฺฉิทฺทํ ธุวสฺสวํ;
ฉฑฺฑยิตฺวาน คจฺฉิสฺสํ, ชิณฺณนาวํว สามิกาฯ

‘‘ยถาปิ ปุริโส โจเรหิ, คจฺฉโนฺต ภณฺฑมาทิย;
ภณฺฑเจฺฉทภยํ ทิสฺวา, ฉฑฺฑยิตฺวาน คจฺฉติฯ

‘‘เอวเมว อยํ กาโย, มหาโจรสโม วิย;
ปหายิมํ คมิสฺสามิ, กุสลเจฺฉทนาภยา’’ติฯ

เอวํ สุเมธปณฺฑิโต นานาวิธาหิ อุปมาหิ อิมํ เนกฺขมฺมูปสํหิตํ อตฺถํ จิเนฺตตฺวา สกนิเวสเน อปริมิตํ โภคกฺขนฺธํ เหฏฺฐา วุตฺตนเยน กปณทฺธิกาทีนํ วิสฺสเชฺชตฺวา มหาทานํ ทตฺวา วตฺถุกาเม จ กิเลสกาเม จ ปหาย อมรนครโต นิกฺขมิตฺวา เอกโกว หิมวเนฺต ธมฺมิกํ นาม ปพฺพตํ นิสฺสาย อสฺสมํ กตฺวา ตตฺถ ปณฺณสาลญฺจ จงฺกมญฺจ มาเปตฺวา ปญฺจหิ นีวรณโทเสหิ วิวชฺชิตํ ‘‘เอวํ สมาหิเต จิเตฺต’’ติอาทินา นเยน วุเตฺตหิ อฏฺฐหิ การณคุเณหิ สมุเปตํ อภิญฺญาสงฺขาตํ พลํ อาหริตุํ ตสฺมิํ อสฺสมปเท นวโทสสมนฺนาคตํ สาฏกํ ปชหิตฺวา ทฺวาทสคุณสมนฺนาคตํ วากจีรํ นิวาเสตฺวา อิสิปพฺพชฺชํ ปพฺพชิฯ เอวํ ปพฺพชิโต อฏฺฐโทสสมากิณฺณํ ตํ ปณฺณสาลํ ปหาย ทสคุณสมนฺนาคตํ รุกฺขมูลํ อุปคนฺตฺวา สพฺพํ ธญฺญวิกติํ ปหาย ปวตฺตผลโภชโน หุตฺวา นิสชฺชฏฺฐานจงฺกมนวเสเนว ปธานํ ปทหโนฺต สตฺตาหพฺภนฺตเรเยว อฏฺฐนฺนํ สมาปตฺตีนํ ปญฺจนฺนญฺจ อภิญฺญานํ ลาภี อโหสิฯ เอวํ ตํ ยถาปตฺถิตํ อภิญฺญาพลํ ปาปุณิฯ เตน วุตฺตํ –

‘‘เอวาหํ จินฺตยิตฺวาน, เนกโกฏิสตํ ธนํ;
นาถานาถานํ ทตฺวาน, หิมวนฺตมุปาคมิํฯ

‘‘หิมวนฺตสฺสาวิทูเร , ธมฺมิโก นาม ปพฺพโต;
อสฺสโม สุกโต มยฺหํ, ปณฺณสาลา สุมาปิตาฯ

‘‘จงฺกมํ ตตฺถ มาเปสิํ, ปญฺจโทสวิวชฺชิตํ;
อฏฺฐคุณสมุเปตํ, อภิญฺญาพลมาหริํฯ

‘‘สาฏกํ ปชหิํ ตตฺถ, นวโทสมุปาคตํ;
วากจีรํ นิวาเสสิํ, ทฺวาทสคุณมุปาคตํฯ

‘‘อฏฺฐโทสสมากิณฺณํ, ปชหิํ ปณฺณสาลกํ;

อุปาคมึ รุกฺขมูลํ, คุเณ ทสหุปาคตํฯ

‘‘วาปิตํ โรปิตํ ธญฺญํ, ปชหึ นิรวเสสโต;
อเนกคุณสมฺปนฺนํ, ปวตฺตผลมาทิยึฯ

‘‘ตตฺถปฺปธานํ ปทหึ, นิสชฺชฏฺฐานจงฺกเม;
อพฺภนฺตรมฺหิ สตฺตาเห, อภิญฺญาพลปาปุณิ’’นฺติฯ

ตตฺถ ‘‘อสฺสโม สุกโต มยฺหํ, ปณฺณสาลา สุมาปิตา’’ติ อิมาย ปาฬิยา สุเมธปณฺฑิเตน อสฺสมปณฺณสาลาจงฺกมา สหตฺถา มาปิตา วิย วุตฺตาฯ อยํ ปเนตฺถ อตฺโถ – มหาสตฺตํ ‘‘หิมวนฺตํ อโชฺฌคาเหตฺวา อชฺช ธมฺมิกํ ปพฺพตํ ปวิสิสฺสามี’’ติ นิกฺขนฺตํ ทิสฺวา สกฺโก เทวานมินฺโท วิสฺสกมฺมเทวปุตฺตํ อามเนฺตสิ – ‘‘ตาต, อยํ สุเมธปณฺฑิโต ปพฺพชิสฺสามีติ นิกฺขโนฺต, เอตสฺส วสนฏฺฐานํ มาเปหี’’ติฯ โส ตสฺส วจนํ สมฺปฏิจฺฉิตฺวา รมณียํ อสฺสมํ, สุคุตฺตํ ปณฺณสาลํ, มโนรมํ จงฺกมญฺจ มาเปสิฯ ภควา ปน ตทา อตฺตโน ปุญฺญานุภาเวน นิปฺผนฺนํ ตํ อสฺสมปทํ สนฺธาย สาริปุตฺต, ตสฺมึ ธมฺมิกปพฺพเต –

‘‘อสฺสโม สุกโต มยฺหํ, ปณฺณสาลา สุมาปิตา;
จงฺกมํ ตตฺถ มาเปสึ, ปญฺจโทสวิวชฺชิต’’นฺติฯ –

อาห ฯ ตตฺถ **สุกโต มยฺหนฺ**ติ สุกโต มยาฯ **ปณฺณสาลา สุมาปิตา**ติ ปณฺณจฺฉทนสาลาปิ เม สุมาปิตา อโหสิฯ

ปญฺจโทสวิวชฺชิตนฺติ ปญฺจิเม จงฺกมโทสา นาม – ถทฺธวิสมตา, อนฺตรุกฺขตา, คหนจฺฉนฺนตา, อติสมฺพาธตา, อติวิสาลตาติฯ ถทฺธวิสมภูมิภาคสฺมิญฺหิ จงฺกเม จงฺกมนฺตสฺส ปาทา รุชฺชนฺติ, โผฏา อุฏฺฐหนฺติ, จิตฺตํ เอกคฺคํ น ลภติ, กมฺมฏฺฐานํ วิปชฺชติฯ มุทุสมตเล ปน ผาสุวิหารํ อาคมฺม กมฺมฏฺฐานํ สมฺปชฺชติฯ ตสฺมา ถทฺธวิสมภูมิภาคตา เอโก โทโสติ เวทิตโพฺพฯ จงฺกมสฺส อนฺโต วา มเชฺฌ วา โกฏิยํ วา รุเกฺข สติ ปมาทมาคมฺม จงฺกมนฺตสฺส นลาฏํ วา สีสํ วา ปฏิหญฺญตีติ อนฺตรุกฺขตา ทุติโย โทโสฯ ติณลตาทิคหนจฺฉเนฺน จงฺกเม จงฺกมโนฺต อนฺธการเวลายํ อุรคาทิเก ปาเณ อกฺกมิตฺวา วา มาเรติ, เตหิ วา ทโฏฺฐ ทุกฺขํ อาปชฺชตีติ คหนจฺฉนฺนตา ตติโย โทโสฯ อติสมฺพาเธ จงฺกเม วิตฺถารโต รตนิเก วา อฑฺฒรตนิเก วา จงฺกมนฺตสฺส ปริเจฺฉเท ปกฺขลิตฺวา นขาปิ องฺคุลิโยปิ ภิชฺชนฺตีติ อติสมฺพาธตา จตุโตฺถ โทโสฯ อติวิสาเล จงฺกเม จงฺกมนฺตสฺส จิตฺตํ วิธาวติ, เอกคฺคตํ น ลภตีติ อติวิสาลตา ปญฺจโม โทโสฯ ปุถุลโต ปน ทิยฑฺฒรตนํ ทฺวีสุ ปเสฺสสุ รตนมตฺตอนุจงฺกมํ ทีฆโต สฏฺฐิหตฺถํ มุทุตลํ สมวิปฺปกิณฺณวาลุกํ จงฺกมํ วฏฺฏติ เจติยคิริมฺหิ ทีปปฺปสาทกมหินฺทเตฺถรสฺส จงฺกมนํ วิย, ตาทิสํ ตํ อโหสิฯ เตนาห ‘‘จงฺกมํ ตตฺถ มาเปสึ, ปญฺจโทสวิวชฺชิต’’นฺติฯ

อฏฺฐคุณสมุเปตนฺติ อฏฺฐหิ สมณสุเขหิ อุเปตํฯ อฏฺฐิมานิ สมณสุขานิ นาม – ธนธญฺญปริคฺคหาภาโว, อนวชฺชปิณฺฑปาตปริเยสนภาโว, นิพฺพุตปิณฺฑปาตภุญฺชนภาโว, รฏฺฐํ ปีเฬตฺวา ธนสารํ วา สีสกหาปณาทีนิ วา คณฺหเนฺตสุ ราชกุเลสุ รฏฺฐปีฬนกิเลสาภาโว, อุปกรเณสุ นิจฺฉนฺทราคภาโว, โจรวิโลเป นิพฺภยภาโว, ราชราชมหามเตฺตหิ อสํสฏฺฐภาโว, จตูสุ ทิสาสุ อปฺปฏิหตภาโวติฯ อิทํ วุตฺตํ โหติ – ยถา ตสฺมึ อสฺสเม วสเนฺตน สกฺกา โหนฺติ อิมานิ อฏฺฐ สมณสุขานิ วินฺทิตุํ, เอวํ อฏฺฐคุณสมุเปตํ ตํ อสฺสมํ มาเปสินฺติฯ

อภิญฺญาพลมาหรินฺติ ปจฺฉา ตสฺมึ อสฺสเม วสนฺโต กสิณปริกมฺมํ กตฺวา อภิญฺญานํ สมาปตฺตีนญฺจ อุปฺปาทนตฺถาย อนิจฺจโต ทุกฺขโต วิปสฺสนํ อารภิตฺวา ถามปฺปตฺตํ วิปสฺสนาพลํ อาหรึฯ ยถา ตสฺมึ วสนฺโต ตํ พลํ อาหริตุํ สกฺโกมิ, เอวํ ตํ อสฺสมํ ตสฺส อภิญฺญตฺถาย วิปสฺสนาพลสฺส อนุจฺฉวิกํ กตฺวา มาเปสินฺติ อโตฺถฯ

สาฏกํ ปชหึ ตตฺถ, นวโทสมุปาคตนฺติ เอตฺถายํ อนุปุพฺพิกถา – ตทา กิร กุฏิเลณจงฺกมาทิปฏิมณฺฑิตํ ปุปฺผูปคผลูปครุกฺขสญฺฉนฺนํ รมณียํ มธุรสลิลาสยํ อปคตวาฬมิคภึสนกสกุณํ ปวิเวกกฺขมํ อสฺสมํ มาเปตฺวา อลงฺกตจงฺกมสฺส อุโภสุ อเนฺตสุ อาลมฺพนผลกํ สํวิธาย นิสีทนตฺถาย จงฺกมเวมชฺฌ สมตลํ มุคฺควณฺณสิลํ มาเปตฺวา อโนฺตปณฺณสาลายํ ชฏามณฺฑลวากจีรติทณฺฑกุณฺฑิกาทิเก ตาปสปริกฺขาเร, มณฺฑเป ปานียฆฏปานียสงฺขปานียสราวานิ, อคฺคิสาลายํ องฺคารกปลฺลทารุอาทีนีติ เอวํ ยํ ยํ ปพฺพชิตานํ อุปการาย สํวตฺตติ, ตํ ตํ สพฺพํ มาเปตฺวา ปณฺณสาลาย ภิตฺติยํ ‘‘เย เกจิ ปพฺพชิตุกามา อิเม ปริกฺขาเร คเหตฺวา ปพฺพชนฺตู’’ติ อกฺขรานิ ฉินฺทิตฺวา เทวโลกเมว คเต วิสฺสกมฺมเทวปุเตฺต สุเมธปณฺฑิโต หิมวนฺตปพฺพตปาเท คิริกนฺทรานุสาเรน อตฺตโน นิวาสานุรูปํ ผาสุกฏฺฐานํ โอโลเกโนฺต นทีนิวตฺตเน วิสฺสกมฺมนิมฺมิตํ สกฺกทตฺติยํ รมณียํ อสฺสมํ ทิสฺวา จงฺกมนโกฏึ คนฺตฺวา ปทวลญฺชํ อปสฺสโนฺต ‘‘ธุวํ ปพฺพชิตา ธุรคาเม ภิกฺขํ ปริเยสิตฺวา กิลนฺตรูปา อาคนฺตฺวา ปณฺณสาลํ ปวิสิตฺวา นิสินฺนา ภวิสฺสนฺตี’’ติ จิเนฺตตฺวา โถกํ อาคเมตฺวา ‘‘อติวิย จิรายนฺติ, ชานิสฺสามี’’ติ ปณฺณาสาลากุฏิทฺวารํ วิวริตฺวา อโนฺต ปวิสิตฺวา อิโต จิโต จ โอโลเกโนฺต มหาภิตฺติยํ อกฺขรานิ วาเจตฺวา ‘‘มยฺหํ กปฺปิยปริกฺขารา เอเต, อิเม คเหตฺวา ปพฺพชิสฺสามี’’ติ อตฺตโน นิวตฺถปารุตํ สาฏกยุคํ ปชหิฯ เตนาห ‘‘สาฏกํ ปชหึ ตตฺถา’’ติฯ เอวํ ปวิโฏฺฐ อหํ, สาริปุตฺต, ตสฺสํ ปณฺณสาลายํ สาฏกํ ปชหึฯ

นวโทสมุปาคตนฺติ สาฏกํ ปชหโนฺต นว โทเส ทิสฺวา ปชหินฺติ ทีเปติฯ ตาปสปพฺพชฺชํ ปพฺพชิตานญฺหิ สาฏกสฺมึ นว โทสา อุปฏฺฐหนฺติฯ เตสุ ตสฺส มหคฺฆภาโว เอโก โทโส, ปรปฏิพทฺธตาย อุปฺปชฺชนภาโว เอโก, ปริโภเคน ลหุํ กิลิสฺสนภาโว เอโกฯ กิลิโฏฺฐ หิ โธวิตโพฺพ จ รชิตโพฺพ จ โหติฯ ปริโภเคน ชีรณภาโว เอโกฯ ชิณฺณสฺส หิ ตุนฺนํ วา อคฺคฬทานํ วา กาตพฺพํ โหติ ฯ ปุน ปริเยสนาย ทุรภิสมฺภวภาโว เอโก, ตาปสปพฺพชฺชาย อสารุปฺปภาโว เอโก, ปจฺจตฺถิกานํ สาธารณภาโว เอโกฯ ยถา หิ นํ ปจฺจตฺถิกา น คณฺหนฺติ, เอวํ โคเปตโพฺพ โหติฯ ปริภุญฺชนฺตสฺส วิภูสนฏฺฐานภาโว เอโก, คเหตฺวา วิจรนฺตสฺส ขนฺธภารมหิจฺฉภาโว เอโกติฯ

วากจีรํ นิวาเสสินฺติ ตทาหํ, สาริปุตฺต, อิเม นว โทเส ทิสฺวา สาฏกํ ปหาย วากจีรํ นิวาเสสึ, มุญฺชติณํ หีรํ หีรํ กตฺวา คเนฺถตฺวา กตวากจีรํ นิวาสนปารุปนตฺถาย อาทิยินฺติ อโตฺถฯ

ทฺวาทสคุณมุปาคตนฺติ ทฺวาทสหิ อานิสํเสหิ สมนฺนาคตํฯ วากจีรสฺมิญฺหิ ทฺวาทส อานิสํสา – อปฺปคฺฆํ สุนฺทรํ กปฺปิยนฺติ อยํ ตาว เอโก อานิสํโส, สหตฺถา กาตุํ สกฺกาติ อยํ ทุติโย, ปริโภเคน สณิกํ กิลิสฺสติ, โธวิยมาเนปิ ปปโญฺจ นตฺถีติ อยํ ตติโย, ปริโภเคน ชิเณฺณปิ สิพฺพิตพฺพาภาโว จตุโตฺถ, ปุน ปริเยสนฺตสฺส สุเขน กรณภาโว ปญฺจโม, ตาปสปพฺพชฺชาย สารุปฺปภาโว ฉโฏฺฐ, ปจฺจตฺถิกานํ นิรุปโภคภาโว สตฺตโม, ปริภุญฺชนฺตสฺส วิภูสนฏฺฐานาภาโว อฏฺฐโม, ธารเณ สลฺลหุกภาโว นวโม, จีวรปจฺจเย อปฺปิจฺฉภาโว ทสโม, วากุปฺปตฺติยา ธมฺมิกอนวชฺชภาโว เอกาทสโม, วากจีเร นเฏฺฐปิ อนเปกฺขภาโว ทฺวาทสโมติฯ

อฎฺฐโทสสมากิณฺณํ, ปชหึ ปณฺณสาลกนฺติฯ กถํ ปชหิ? โส กิร วรสาฏกยุคํ โอมุญฺจิตฺวา จีวรวํเส ลคฺคิตํ อโนชปุปฺผทามสทิสํ รตฺตํ วากจีรํ คเหตฺวา นิวาเสตฺวา, ตสฺสูปริ อปรํ สุวณฺณวณฺณํ วากจีรํ ปริทหิตฺวา, ปุนฺนาคปุปฺผสนฺถรสทิสํ สขุรํ อชินจมฺมํ เอกํสํ กตฺวา ชฏามณฺฑลํ ปฏิมุญฺจิตฺวา จูฬาย สทฺธึ นิจฺจลภาวกรณตฺถํ สารสูจึ ปเวเสตฺวา มุตฺตชาลสทิสาย สิกฺกาย ปวาฬวณฺณํ กุณฺฑิกํ โอทหิตฺวา ตีสุ ฐาเนสุ วงฺกกาชํ อาทาย เอกิสฺสา กาชโกฏิยา กุณฺฑิกํ, เอกิสฺสา องฺกุสปจฺฉิติทณฺฑกาทีนิ โอลเคคตฺวา ขาริภารํ อํเส กตฺวา, ทกฺขิเณน หเตฺถน กตฺตรทณฺฑํ คเหตฺวา ปณฺณสาลโต นิกฺขมิตฺวา สฏฺฐิหตฺถ มหาจงฺกเม อปราปรํ จงฺกมนฺโต อตฺตโน เวสํ โอโลเกตฺวา – ‘‘มยฺหํ มโนรโถ มตฺถกํ ปโตฺต, โสภติ วต เม ปพฺพชฺชา, พุทฺธปเจฺจกพุทฺธาทีหิ สเพฺพหิ ธีรปุริเสหิ วณฺณิตา โถมิตา อยํ ปพฺพชฺชา นาม, ปหีนํ เม คิหิพนฺธนํ, นิกฺขโนฺตสฺมิ เนกฺขมฺมํ, ลทฺธา เม อุตฺตมปพฺพชฺชา, กริสฺสามิ สมณธมฺมํ, ลภิสฺสามิ มคฺคผลสุข’’นฺติ อุสฺสาหชาโต ขาริกาชํ โอตาเรตฺวา จงฺกมเวมชฺฌ มุคฺควณฺณสิลาปเฏฺฏ สุวณฺณปฏิมา วิย นิสิโนฺน ทิวสภาคํ วีตินาเมตฺวา สายนฺหสมยํ ปณฺณสาลํ ปวิสิตฺวา, พิทลมญฺจกปเสฺส กฏฺฐตฺถริกาย นิปโนฺน สรีรํ อุตุํ คาหาเปตฺวา, พลวปจฺจูเส ปพุชฺฌิตฺวา อตฺตโน อาคมนํ อาวเชฺชสิ ‘‘อหํ ฆราวาเส อาทีนวํ ทิสฺวา อมิตโภคํ อนนฺตยสํ ปหาย อรญฺญํ ปวิสิตฺวา เนกฺขมฺมคเวสโก หุตฺวา ปพฺพชิโต, อิโต ทานิ ปฏฺฐาย ปมาทจารํ จริตุํ น วฏฺฏติฯ

ปวิเวกญฺหิ ปหาย วิจรนฺตํ มิจฺฉาวิตกฺกมกฺขิกา ขาทนฺติ, อิทานิ มยา วิเวกมนุพฺรูเหตุํ วฏฺฏติฯ อหญฺหิ ฆราวาสํ ปลิโพธโต ทิสฺวา นิกฺขโนฺต, อยญฺจ มนาปา ปณฺณสาลา, เพลุวปกฺกวณฺณปริภณฺฑกตา ภูมิ, รชตวณฺณา เสตภิตฺติโย, กโปตปาทวณฺณํ ปณฺณจฺฉทนํ , วิจิตฺตตฺถรณวโณฺณ พิทลมญฺจโก, นิวาสผาสุกํ วสนฏฺฐานํ, น เอโตฺต อติเรกตรา วิย เม เคหสมฺปทา ปญฺญายตี’’ติ ปณฺณสาลาย โทเส วิจินโนฺต อฏฺฐ โทเส ปสฺสิฯ

ปณฺณสาลาปริโภคสฺมิญฺหิ อฏฺฐ อาทีนวา – มหาสมารเมฺภน ทพฺพสมฺภาเร สโมธาเนตฺวา กรณปริเยสนภาโว เอโก อาทีนโว, ติณปณฺณมตฺติกาสุ ปติตาสุ ตาสํ ปุนปฺปุนํ ฐเปตพฺพตาย นิพนฺธชคฺคนภาโว ทุติโย, เสนาสนํ นาม มหลฺลกสฺส ปาปุณาติ, อเวลาย วุฏฺฐาปิยมานสฺส จิเตฺตกคฺคตา น โหตีติ อุฏฺฐาปนิยภาโว ตติโย, สีตุณฺหปฏิฆาเตน กายสฺส สุขุมาลกรณภาโว จตุโตฺถ, เคหํ ปวิเฏฺฐน ยํกิญฺจิ ปาปํ สกฺกา กาตุนฺติ ครหาปฏิจฺฉาทนภาโว ปญฺจโม, ‘‘มยฺห’’นฺติ ปริคฺคหกรณภาโว ฉโฏฺฐ, เคหสฺส อตฺถิภาโว นาม สทุติยกวาโสติ สตฺตโม, อูกามงฺคุลฆรโคฬิกาทีนํ สาธารณตาย พหุสาธารณภาโว อฏฺฐโมฯ อิติ อิเม อฏฺฐ อาทีนเว ทิสฺวา มหาสโตฺต ปณฺณสาลํ ปชติฯ เตนาห ‘‘อฏฺฐโทสสมากิณฺณํ, ปชหึ ปณฺณสาลก’’นฺติฯ

อุปาคมึ รุกฺขมูลํ, คุเณ ทสหุปาคตนฺติ ฉนฺนํ ปฏิกฺขิปิตฺวา ทสหิ คุเณหิ อุเปตํ รุกฺขมูลํ อุปคโตสฺมีติ วทติฯ ตตฺริเม ทส คุณา – อปฺปสมารมฺภตา เอโก คุโณ, อุปคมนมตฺตกเมว หิ ตตฺถ โหติ; อปฏิชคฺคนตา ทุติโย, ตญฺหิ สมฺมฏฺฐมฺปิ อสมฺมฏฺฐมฺปิ ปริโภคผาสุกํ โหติเยวฯ อนุฏฺฐาปริยภาโว ตติโย, ครหํ นปฺปฏิจฺฉาเทติ; ตตฺถ หิ ปาปํ กโรโนฺต ลชฺชตีติ ครหาย อปฺปฏิจฺฉนฺนภาโว จตุโตฺถ; อโพฺภกาสวาโส วิย กายํ น สนฺถเมฺภตีติ กายสฺส อสนฺถมฺภนภาโว ปญฺจโม; ปริคฺคหกรณาภาโว ฉโฏฺฐ; เคหาลยปฏิเกฺขโป สตฺตโม; พหุสาธารณเคเห วิย ‘‘ปฏิชคฺคิสฺสามิ นํ, นิกฺขมถา’’ติ นีหรณกาภาโว อฏฺฐโม; วสนฺตสฺส สปฺปีติกภาโว นวโม; รุกฺขมูลเสนาสนสฺส คตคตฏฺฐาเน สุลภตาย อนเปกฺขภาโว ทสโมติ อิเม ทส คุเณ ทิสฺวา รุกฺขมูลํ อุปาคโตสฺมีติ วทติฯ

อิมานิ เอตฺตกานิ การณานิ สลฺลกฺเขตฺวา มหาสโตฺต ปุนทิวเส ภิกฺขาย คามํ ปาวิสิฯ อถสฺส สมฺปตฺตคาเม มนุสฺสา มหนฺเตน อุสฺสาเหน ภิกฺขํ อทํสุฯ โส ภตฺตกิจฺจํ นิฏฺฐาเปตฺวา อสฺสมํ อาคมฺม นิสีทิตฺวา จินฺเตสิ ‘‘นาหํ อาหารํ น ลภามีติ ปพฺพชิโต, สินิทฺธาหาโร นาเมส มานมทปุริสมเท วเฑฺฒติ, อาหารมูลกสฺส จ ทุกฺขสฺส อโนฺต นตฺถิฯ ยํนูนาหํ วาปิตโรปิตธญฺญนิพฺพตฺตํ อาหารํ ปชหิตฺวา ปวตฺตผลโภชโน ภเวยฺย’’นฺติฯ โส ตโต ฎฺฐาย ตถา กตฺวา ฆเฎโนฺต วายมโนฺต สตฺตาหพฺภนฺตเรเยว อฎฺฐ สมาปตฺติโย ปญฺจ อภิญฺญาโย จ นิพฺพเตฺตสิฯ เตน วุตฺตํ –

‘‘วาปิตํ โรปิตํ ธญฺญํ, ปชหิํ นิรวเสสโต;
อเนกคุณสมฺปนฺนํ, ปวตฺตผลมาทิยิํฯ

‘‘ตตฺถปฺปธานํ ปทหิํ, นิสชฺชฎฺฐานจงฺกเม;
อพฺภนฺตรมฺหิ สตฺตาเห, อภิญฺญาพลปาปุณิ’’นฺติฯ

เอวํ อภิญฺญาพลํ ปตฺวา สุเมธตาปเส สมาปตฺติสุเขน วีตินาเมเนฺต ทีปงฺกโร นาม สตฺถา โลเก อุทปาทิฯ ตสฺส ปฏิสนฺธิชาติสโมฺพธิธมฺมจกฺกปฺปวตฺตเนสุ สกลาปิ ทสสหสฺสี โลกธาตุ สํกมฺปิ สมฺปกมฺปิ สมฺปเวธิ, มหาวิรวํ วิรวิ, ทฺวตฺติํส ปุพฺพนิมิตฺตานิ ปาตุรเหสุํฯ สุเมธตาปโส สมาปตฺติสุเขน วีตินาเมโนฺต เนว ตํ สทฺทมโสฺสสิ, น ตานิ นิมิตฺตานิ อทฺทสฯ เตน วุตฺตํ –

‘‘เอวํ เม สิทฺธิปฺปตฺตสฺส, วสีภูตสฺส สาสเน;
ทีปงฺกโร นาม ชิโน, อุปฺปชฺชิ โลกนายโกฯ

‘‘อุปฺปชฺชเนฺต จ ชายเนฺต, พุชฺฌเนฺต ธมฺมเทสเน;
จตุโร นิมิเตฺต นาทฺทสํ, ฌานรติสมปฺปิโต’’ติฯ

ตสฺมิํ กาเล ทีปงฺกรทสพโล จตูหิ ขีณาสวสตสหเสฺสหิ ปริวุโต อนุปุเพฺพน จาริกํ จรมาโน รมฺมํ นาม นครํ ปตฺวา สุทสฺสนมหาวิหาเร ปฏิวสติฯ รมฺมนครวาสิโน ‘‘ทีปงฺกโร กิร สมณิสฺสโร ปรมาภิสโมฺพธิํ ปตฺวา ปวตฺตวรธมฺมจโกฺก อนุปุเพฺพน จาริกํ จรมาโน รมฺมนครํ ปตฺวา สุทสฺสนมหาวิหาเร ปฏิวสตี’’ติ สุตฺวา สปฺปินวนีตาทีนิ เจว เภสชฺชานิ วตฺถจฺฉาทนานิ จ คาหาเปตฺวา คนฺธมาลาทิหตฺถา เยน พุโทฺธ, เยน ธโมฺม, เยน สโงฺฆ, ตนฺนินฺนา ตโปฺปณา ตปฺปพฺภารา หุตฺวา สตฺถารํ อุปสงฺกมิตฺวา วนฺทิตฺวา คนฺธมาลาทีหิ ปูเชตฺวา เอกมนฺตํ นิสินฺนา ธมฺมเทสนํ สุตฺวา สฺวาตนาย นิมเนฺตตฺวา อุฎฺฐายาสนา ปกฺกมิํสุฯ

เต ปุนทิวเส มหาทานํ สเชฺชตฺวา นครํ อลงฺกริตฺวา ทสพลสฺส อาคมนมคฺคํ อลงฺกโรนฺตา อุทกภินฺนฎฺฐาเนสุ ปํสุํ ปกฺขิปิตฺวา สมํ ภูมิตลํ กตฺวา รชตปฏฺฏวณฺณํ วาลุกํ อากิรนฺติ, ลาชานิ เจว ปุปฺผานิ จ วิกิรนฺติ, นานาวิราเคหิ วเตฺถหิ ธชปฎาเก อุสฺสาเปนฺติ, กทลิโย เจว ปุณฺณฆฎปนฺติโย จ ปติฎฺฐาเปนฺติฯ ตสฺมิํ กาเล สุเมธตาปโส อตฺตโน อสฺสมปทา อุคฺคนฺตฺวา เตสํ มนุสฺสานํ อุปริภาเคน อากาเสน คจฺฉโนฺต เต หฎฺฐตุเฎฺฐ มนุเสฺส ทิสฺวา ‘‘กิํ นุ โข การณ’’นฺติ อากาสโต โอรุยฺห เอกมนฺตํ ฐิโต มนุเสฺส ปุจฺฉิ – ‘‘อโมฺภ กสฺส ตุเมฺห อิมํ มคฺคํ อลงฺกโรถา’’ติ? เตน วุตฺตํ –

‘‘ปจฺจนฺตเทสวิสเย, นิมเนฺตตฺวา ตถาคตํ;
ตสฺส อาคมนํ มคฺคํ, โสเธนฺติ ตุฎฺฐมานสาฯ

‘‘อหํ เตน สมเยน, นิกฺขมิตฺวา สกสฺสมา;
ธุนนฺโต วากจีรานิ, คจฺฉามิ อมฺพเร ตทาฯ

‘‘เวทชาตํ ชนํ ทิสฺวา, ตุฏฺฐหฏฺฐํ ปโมทิตํ;
โอโรหิตฺวาน คคนา, มนุสฺเส ปุจฺฉิ ตาวเทฯ

‘‘‘ตุฏฺฐหฏฺโฐ ปมุทิโต, เวทชาโต มหาชโน;
กสฺส โสธียติ มคฺโค, อญฺชสํ วฏุมายน’’’นฺติฯ

มนุสฺสา อาหํสุ ‘‘ภนฺเต สุเมธ, น ตฺวํ ชานาสิ, ทีปงฺกรทสพโล สมฺมาสมฺโพธึ ปตฺวา ปวตฺติตวรธมฺมจกฺโก จาริกํ จรมาโน อมฺหากํ นครํ ปตฺวา สุทสฺสนมหาวิหาเร ปฏิวสติฯ มยํ ตํ ภควนฺตํ นิมนฺตยิมฺหา, ตเสฺสตํ พุทฺธสฺส ภควโต อาคมนมคฺคํ อลงฺกโรมา’’ติฯ สุเมธตาปโส จินฺเตสิ – ‘‘พุโทฺธติ โข โฆสมตฺตกมฺปิ โลเก ทุลฺลภํ, ปเคว พุทฺธุปฺปาโท, มยาปิ อิเมหิ มนุสฺเสหิ สทฺธึ ทสพลสฺส มคฺคํ อลงฺกริตุํ วฏฺฏตี’’ติฯ โส เต มนุสฺเส อาห – ‘‘สเจ โภ ตุเมฺห เอตํ มคฺคํ พุทฺธสฺส อลงฺกโรถ, มยฺหมฺปิ เอกํ โอกาสํ เทถ, อหมฺปิ ตุเมฺหหิ สทฺธึ มคฺคํ อลงฺกริสฺสามี’’ติฯ เต ‘‘สาธู’’ติ สมฺปฏิจฺฉิตฺวา ‘‘สุเมธตาปโส อิทฺธิมา’’ติ ชานนฺตา อุทกภินฺนโนกาสํ สลฺลเกฺขตฺวา ‘‘ตฺวํ อิมํ ฐานํ อลงฺกโรหี’’ติ อทํสุฯ สุเมโธ พุทฺธารมฺมณํ ปีตึ คเหตฺวา จินฺเตสิ ‘‘อหํ อิมํ โอกาสํ อิทฺธิยา อลงฺกริตุํ สโกฺกมิ, เอวํ อลงฺกโต ปน มมํ มนํ น ปริโตเสสฺสติ, อชฺช มยา กายเวยฺยาวจฺจํ กาตุํ วฏฺฏตี’’ติ ปํสุํ อาหริตฺวา ตสฺมึ ปเทเส ปกฺขิปิฯ

ตสฺส ตสฺมึ ปเทเส อนลงฺกเตเยว ทีปงฺกโร ทสพโล มหานุภาวานํ ฉฬภิญฺญานํ ขีณาสวานํ จตูหิ สตสหเสฺสหิ ปริวุโต เทวตาสุ ทิพฺพคนฺธมาลาทีหิ ปูชยนฺตีสุ ทิพฺพสงฺคีเตสุ ปวตฺตเนฺตสุ มนุเสฺสสุ มานุสกคเนฺธหิ เจว มาลาทีหิ จ ปูชยเนฺตสุ อนนฺตาย พุทฺธลีฬาย มโนสิลาตเล วิชมฺภมาโน สีโห วิย ตํ อลงฺกตปฏิยตฺตํ มคฺคํ ปฏิปชฺชิฯ สุเมธตาปโส อกฺขีนิ อุมฺมีเลตฺวา อลงฺกตมเคฺคน อาคจฺฉนฺตสฺส ทสพลสฺส ทฺวตฺตึสมหาปุริสลกฺขณปฏิมณฺฑิตํ อสีติยา อนุพฺยญฺชเนหิ อนุรญฺชิตํ พฺยามปฺปภาย สมฺปริวาริตํ มณิวณฺณคคนตเล นานปฺปการา วิชฺชุลตา วิย อาเวฬาเวฬภูตา เจว ยุคลยุคลภูตา จ ฉพฺพณฺณฆนพุทฺธรสฺมิโย วิสฺสเชฺชนฺตํ รูปคฺคปฺปตฺตํ อตฺตภาวํ โอโลเกตฺวา ‘‘อชฺช มยา ทสพลสฺส ชีวิตปริจฺจาคํ กาตุํ วฏฺฏติ, มา ภควา กลลํ อกฺกมิ, มณิผลกเสตุํ ปน อกฺกมโนฺต วิย สทฺธึ จตูหิ ขีณาสวสตสหเสฺสหิ มมํ ปิฏฺฐึ มทฺทมาโน คจฺฉตุ, ตํ เม ภวิสฺสติ ทีฆรตฺตํ หิตาย สุขายา’’ติ เกเส โมเจตฺวา อชินจมฺมชฏามณฺฑลวากจีรานิ กาฬวเณฺณ กลเล ปตฺถริตฺวา มณิผลกเสตุ วิย กลลปิเฏฺฐ นิปชฺชิฯ เตน วุตฺตํ –

‘‘เต เม ปุฏฺฐา วิยากํสุ, ‘พุโทฺธ โลเก อนุตฺตโร;
ทีปงฺกโร นาม ชิโน, อุปฺปชฺชิ โลกนายโก;
ตสฺส โสธียติ มโคฺค, อญฺชสํ วฏุมายนํ’ฯ

‘‘พุโทฺธติ มม สุตฺวาน, ปีติ อุปฺปชฺชิ ตาวเท;
พุโทฺธ พุโทฺธติ กถยนฺโต, โสมนสฺสํ ปเวทยึฯ

‘‘ตตฺถ ฐตฺวา วิจินฺเตสึ, ตุโฏฺฐ สํวิคฺคมานโส;
‘อิธ พีชานิ โรปิสฺสํ, ขโณ เอว มา อุปจฺจคา’ฯ

‘‘ยทิ พุทฺธสฺส โสเธถ, เอโกกาสํ ททาถ เม;
อหมฺปิ โสธยิสฺสามิ, อญฺชสํ วฏุมายนํฯ

‘‘อทํสุ เต มโมกาสํ, โสเธตุํ อญฺชสํ ตทา;
พุโทฺธ พุโทฺธติ จินฺเตโนฺต, มคฺคํ โสเธมหํ ตทาฯ

‘‘อนิฏฺฐิเต มโมกาเส, ทีปงฺกโร มหามุนิ;
จตูหิ สตสหเสฺสหิ, ฉฬภิเญฺญหิ ตาทิหิ;
ขีณาสเวหิ วิมเลหิ, ปฏิปชฺชิ อญฺชสํ ชิโนฯ

‘‘ปจฺจุคฺคมนา วตฺตนฺติ, วชฺชนฺติ เภริโย พหู;
อาโมทิตา นรมรู, สาธุการํ ปวตฺตยุํฯ

‘‘เทวา มนุเสฺส ปสฺสนฺติ, มนุสฺสาปิ จ เทวตา;
อุโภปิ เต ปญฺชลิกา, อนุยนฺติ ตถาคตํฯ

‘‘เทวา ทิเพฺพหิ ตุริเยหิ, มนุสฺสา มานุเสหิ จ;
อุโภปิ เต วชฺชยนฺตา, อนุยนฺติ ตถาคตํฯ

‘‘ทิพฺพํ มนฺทารวํ ปุปฺผํ, ปทุมํ ปาริฉตฺตกํ;
ทิโสทิสํ โอกิรนฺติ, อากาสนภคตา มรูฯ

‘‘จมฺปกํ สลลํ นีปํ, นาคปุนฺนาคเกตกํ;
ทิโสทิสํ อุกฺขิปนฺติ, ภูมิตลคตา นราฯ

‘‘เกเส มุญฺจิตฺวาหํ ตตฺถ, วากจีรญฺจ จมฺมกํ;
กลเล ปตฺถริตฺวาน, อวกุโชฺช นิปชฺชหํฯ

‘‘อกฺกมิตฺวาน มํ พุโทฺธ, สห สิเสฺสหิ คจฺฉตุ;
มา นํ กลเล อกฺกมิโตฺถ, หิตาย เม ภวิสฺสตี’’ติฯ

โส กลลปิเฏฺฐ นิปนฺนโกว ปุน อกฺขีนิ อุมฺมีเลตฺวา ทีปงฺกรทสพลสฺส พุทฺธสิรึ สมฺปสฺสมาโน เอวํ จินฺเตสิ – ‘‘สจาหํ อิจฺเฉยฺยํ, สพฺพกิเลเส ฌาเปตฺวา สงฺฆนวโก หุตฺวา รมฺมนครํ ปวิเสยฺยํฯ อญฺญาตกเวเสน ปน เม กิเลเส ฌาเปตฺวา นิพฺพานปฺปตฺติยา กิจฺจํ นตฺถิฯ ยํนูนาหํ ทีปงฺกรทสพโล วิย ปรมาภิสโมฺพธึ ปตฺวา ธมฺมนาวํ อาโรเปตฺวา มหาชนํ สํสารสาครา อุตฺตาเรตฺวา ปจฺฉา ปรินิพฺพาเยยฺยํ, อิทํ มยฺหํ ปติรูป’’นฺติฯ ตโต อฏฺฐ ธเมฺม สโมธาเนตฺวา พุทฺธภาวาย อภินีหารํ กตฺวา นิปชฺชิฯ เตน วุตฺตํ –

‘‘ปถวิยํ นิปนฺนสฺส, เอวํ เม อาสิ เจตโส;
‘อิจฺฉมาโน อหํ อชฺช, กิเลเส ฌาปเย มมฯ

‘กึ เม อญฺญาตเวเสน, ธมฺมํ สจฺฉิกเตนิธ;
สพฺพญฺญุตํ ปาปุณิตฺวา, พุโทฺธ เหสฺสํ สเทวเกฯ

‘กึ เม เอเกน ติเณฺณน, ปุริเสน ถามทสฺสินา;

สพฺพญฺญุตํ ปาปุณิตฺวา, สนฺตาเรสฺสํ สเทวเกฯ

‘อิมินา เม อธิกาเรน, กเตน ปุริสุตฺตเม;
สพฺพญฺญุตํ ปาปุณิตฺวา, ตาเรมิ ชนตํ พหุํฯ

‘สํสารโสตํ ฉินฺทิตฺวา, วิทฺธํเสตฺวา ตโย ภเว;
ธมฺมนาวํ สมารุยฺห, สนฺตาเรสฺสํ สเทวเก’’’ติฯ (พุ. วํ. ๒.๕๔-๕๘);

ยสฺมา ปน พุทฺธตฺตํ ปเตฺถนฺตสฺส –

‘‘มนุสฺสตฺตํ ลิงฺคสมฺปตฺติ, เหตุ สตฺถารทสฺสนํ;
ปพฺพชฺชา คุณสมฺปตฺติ, อธิกาโร จ ฉนฺทตา;
อฎฺฐธมฺมสโมธานา, อภินีหาโร สมิชฺฌตี’’ติฯ (พุ. วํ. ๒.๕๙);

มนุสฺสตฺตภาวสฺมิํเยว หิ ฐตฺวา พุทฺธตฺตํ ปเตฺถนฺตสฺส ปตฺถนา สมิชฺฌติ, น นาคสฺส วา สุปณฺณสฺส วา เทวตาย วา ปตฺถนา สมิชฺฌติฯ มนุสฺสตฺตภาเวปิ ปุริสลิงฺเค ฐิตสฺเสว ปตฺถนา สมิชฺฌติ, น อิตฺถิยา วา ปณฺฑกนปุํสกอุภโตพฺยญฺชนกานํ วา ปตฺถนา สมิชฺฌติฯ ปุริสสฺสาปิ ตสฺมิํ อตฺตภาเว อรหตฺตปฺปตฺติยา เหตุสมฺปนฺนสฺเสว ปตฺถนา สมิชฺฌติ, โน อิตรสฺสฯ เหตุสมฺปนฺนสฺสาปิ ชีวมานกพุทฺธเสฺสว สนฺติเก ปเตฺถนฺตสฺส ปตฺถนา สมิชฺฌติ, ปรินิพฺพุเต พุเทฺธ เจติยสนฺติเก วา โพธิมูเล วา ปเตฺถนฺตสฺส น สมิชฺฌติฯ พุทฺธานํ สนฺติเก ปเตฺถนฺตสฺสาปิ ปพฺพชฺชาลิงฺเค ฐิตเสฺสว สมิชฺฌติ, โน คิหิลิงฺเค ฐิตสฺสฯ ปพฺพชิตสฺสาปิ ปญฺจาภิญฺญสฺส อฎฺฐสมาปตฺติลาภิโนเยว สมิชฺฌติ, น อิมาย คุณสมฺปตฺติยา วิรหิตสฺสฯ คุณสมฺปเนฺนนาปิ เยน อตฺตโน ชีวิตํ พุทฺธานํ ปริจฺจตฺตํ โหติ, ตสฺส อิมินา อธิกาเรน อธิการสมฺปนฺนเสฺสว สมิชฺฌติ, น อิตรสฺสฯ อธิการสมฺปนฺนสฺสาปิ ยสฺส พุทฺธการกธมฺมานํ อตฺถาย มหนฺโต ฉนฺโท จ อุสฺสาโห จ วายาโม จ ปริเยฎฺฐิ จ, ตเสฺสว สมิชฺฌติ, น อิตรสฺสฯ

ตตฺริทํ ฉนฺทมหนฺตตาย โอปมฺมํ – สเจ หิ เอวมสฺส ‘‘โย สกลจกฺกวาฬคพฺภํ เอโกทกีภูตํ อตฺตโน พาหุพเลน อุตฺตริตฺวา ปารํ คนฺตุํ สมโตฺถ , โส พุทฺธตฺตํ ปาปุณาติฯ โย วา ปน สกลจกฺกวาฬคพฺภํ เวฬุคุมฺพสญฺฉนฺนํ พฺยูหิตฺวา มทฺทิตฺวา ปทสา คจฺฉโนฺต ปารํ คนฺตุํ สมโตฺถ, โส พุทฺธตฺตํ ปาปุณาติฯ โย วา ปน สกลจกฺกวาฬคพฺภํ สตฺติโย อาโกเฎตฺวา นิรนฺตรํ สตฺติผลสมากิณฺณํ ปทสา อกฺกมมาโน ปารํ คนฺตุํ สมโตฺถ, โส พุทฺธตฺตํ ปาปุณาติฯ โย วา ปน สกลจกฺกวาฬคพฺภํ วีตจฺจิตงฺคารภริตํ ปาเทหิ มทฺทมาโน ปารํ คนฺตุํ สมโตฺถ, โส พุทฺธตฺตํ ปาปุณาตี’’ติฯ โย เอเตสุ เอกมฺปิ อตฺตโน ทุกฺกรํ น มญฺญติ, ‘‘อหํ เอตมฺปิ ตริตฺวา วา คนฺตฺวา วา ปารํ คเหสฺสามี’’ติ เอวํ มหเนฺตน ฉเนฺทน จ อุสฺสาเหน จ วายาเมน จ ปริเยฎฺฐิยา จ สมนฺนาคโต โหติ, ตสฺส ปตฺถนา สมิชฺฌติ, น อิตรสฺสฯ สุเมธตาปโส ปน อิเม อฎฺฐ ธเมฺม สโมธาเนตฺวา พุทฺธภาวาย อภินีหารํ กตฺวา นิปชฺชิฯ

ทีปงฺกโรปิ ภควา อาคนฺตฺวา สุเมธตาปสสฺส สีสภาเค ฐตฺวา มณิสีหปญฺชรํ อุคฺฆาเฎโนฺต วิย ปญฺจวณฺณปฺปสาทสมฺปนฺนานิ อกฺขีนิ อุมฺมีเลตฺวา กลลปิเฎฺฐ นิปนฺนํ สุเมธตาปสํ ทิสฺวา ‘‘อยํ ตาปโส พุทฺธตฺตาย อภินีหารํ กตฺวา นิปโนฺน, อิชฺฌิสฺสติ นุ โข อิมสฺส ปตฺถนา, อุทาหุ โน’’ติ อนาคตํสญาณํ เปเสตฺวา อุปธาเรโนฺต ‘‘อิโต กปฺปสตสหสฺสาธิกานิ จตฺตาริ อสเงฺขยฺยานิ อติกฺกมิตฺวา โคตโม นาม พุโทฺธ ภวิสฺสตี’’ติ ญตฺวา ฐิตโกว ปริสมเชฺฌ พฺยากาสิ – ‘‘ปสฺสถ โน ตุเมฺห อิมํ อุคฺคตปํ ตาปสํ กลลปิเฎฺฐ นิปนฺน’’นฺติ? ‘‘เอวํ, ภเนฺต’’ติฯ ‘‘อยํ

พุทฺธตฺตาย อภินีหารํ กตฺวา นิปนฺนุน, สมิชฺฌิสฺสติ อิมสฺส ปตฺถนา, อิโต กปฺปสตสหสฺสาธิกานํ จตุนฺนํ อสงฺขฺยยฺยานํ มตฺถเก โคตโม นาม พุทฺโธ ภวิสฺสติฯ ตสฺมิํ ปนสฺส อตฺตภาเว กปิลวตฺถุ นาม นครํ นิวาโส ภวิสฺสติ, มายา นาม เทวี มาตา, สุโทฺธทโน นาม ราชา ปิตา, อคฺคสาวโก อุปติโสฺส นาม เถโร, ทุติยสาวโก โกลิโต นาม, พุทฺธุปฏฺฐาโก อานโนฺท นาม, อคฺคสาวิกา เขมา นาม เถรี, ทุติยสาวิกา อุปฺปลวณฺณา นาม เถรี ภวิสฺสติ, ปริปกฺกญาโณ มหาภินิกฺขมนํ กตฺวา มหาปธานํ ปทหิตฺวา นิโคฺรธมูเล ปายาสํ ปฏิคฺคเหตฺวา เนรญฺชราย ตีเร ปริภุญฺชิตฺวา โพธิมณฺฑํ อารุยฺห อสฺสตฺถรุกฺขมูเล อภิสมฺพุชฺฌิสฺสตี’’ติฯ เตน วุตฺตํ –

‘‘ทีปงฺกโร โลกวิทู, อาหุตีนํ ปฏิคฺคโห;
อุสฺสีสเก มํ ฐตฺวาน, อิทํ วจนมพฺรวิฯ

‘ปสฺสถ อิมํ ตาปสํ, ชฏิลํ อุคฺคตาปนํ;
อปริเมยฺย อิโต กเปฺป, พุโทฺธ โลเก ภวิสฺสติฯ

‘อหุ กปิลวฺหยา รมฺมา, นิกฺขมิตฺวา ตถาคโต;
ปธานํ ปทหิตฺวาน, กตฺวา ทุกฺกรการิกํฯ

‘อชปาลรุกฺขมูเล, นิสีทิตฺวา ตถาคโต;
ตตฺถ ปายาสํ ปคฺคยฺห, เนรญฺชรมุเปหิติฯ

‘เนรญฺชราย ตีรมฺหิ, ปายาสํ อท โส ชิโน;
ปฏิยตฺตวรมคฺคน, โพธิมูลมุเปหิติฯ

‘ตโต ปทกฺขิณํ กตฺวา, โพธิมณฺฑํ อนุตฺตโร;
อสฺสตฺถรุกฺขมูลมฺหิ, พุชฺฌิสฺสติ มหายโสฯ

‘อิมสฺส ชนิกา มาตา, มายา นาม ภวิสฺสติ;
ปิตา สุโทฺธทโน นาม, อยํ เหสฺสติ โคตโมฯ

‘อนาสวา วีตราคา, สนฺตจิตฺตา สมาหิตา;
โกลิโต อุปติโสฺส จ, อคฺคา เหสฺสนฺติ สาวกา;
อานโนฺท นามุปฏฺฐาโก, อุปฏฺฐิสฺสติ ตํ ชินํฯ

‘เขมา อุปฺปลวณฺณา จ, อคฺคา เหสฺสนฺติ สาวิกา;
อนาสวา วีตราคา, สนฺตจิตฺตา สมาหิตา;
โพธิ ตสฺส ภควโต, อสฺสโตฺถติ ปวุจฺจตี’’’ติฯ

สุเมธตาปโส ‘‘มยฺหํ กิร ปตฺถนา สมิชฺฌิสฺสตี’’ติ โสมนสฺสปฺปโตฺต อโหสิฯ มหาชโน ทีปงฺกรทสพลสฺส วจนํ สุตฺวา ‘‘สุเมธตาปโส กิร พุทฺธพีชํ พุทฺธงฺกุโร’’ติ หฏฺฐตุโฏฺฐ อโหสิฯ เอวญฺจสฺส อโหสิ ‘‘ยถา นาม ปุริโส นทิํ ตรโนฺต อุชุเกน ติเตฺถน อุตฺตริตุํ อสโกฺกโนฺต เหฏฺฐาติเตฺถน อุตฺตรติ, เอวเมว มยมฺปิ ทีปงฺกรทสพลสฺส สาสเน มคฺคผลํ อลภมานา อนาคเต ยทา ตฺวํ พุโทฺธ ภวิสฺสสิ, ตทา ตว สมฺมุขา มคฺคผลํ สจฺฉิกาตุํ สมตฺถา ภเวยฺยามา’’ติ ปตฺถนํ ฐปยิํสุฯ ทีปงฺกรทสพโลปิ โพธิสตฺตํ ปสํสิตฺวา อฏฺฐหิ ปุปฺผมุฏฺฐีหิ ปูเชตฺวา ปทกฺขิณํ กตฺวา ปกฺกา

มิ, เตปิ จตุสตสหสฺสสงฺขา ขีณาสวา โพธิสตฺตํ คนฺเธหิ จ มาเลหิ จ ปูเชตฺวา ปทกฺขิณํ กตฺวา ปกฺกมึสุฯ เทวมนุสฺสา ปน ตเถว ปูเชตฺวา วนฺทิตฺวา ปกฺกนฺตาฯ

โพธิสตฺโต สเพฺพสํ ปฏิกฺกนฺตกาเล สยนา วุฏฺฐาย ‘‘ปารมิโย วิจินิสฺสามี’’ติ ปุปฺผราสิมตฺถเก ปลฺลงฺกํ อาภุชิตฺวา นิสีทิฯ เอวํ นิสิเนฺน โพธิสเตฺต สกลทสสหสฺสจกฺกวาฬเทวตา สนฺนิปติตฺวา สาธุการํ ทตฺวา ‘‘อยฺย สุเมธตาปส, โปราณกโพธิสตฺตานํ ปลฺลงฺกํ อาภุชิตฺวา ‘ปารมิโย วิจินิสฺสามา’ติ นิสินฺนกาเล ยานิ ปุพฺพนิมิตฺตานิ นาม ปญฺญายนฺติ, ตานิ สพฺพานิปิ อชฺช ปาตุภูตานิ, นิสฺสํสเยน ตฺวํ พุโทฺธ ภวิสฺสสิ , มยเมฺปตํ ชานาม ‘ยเสฺสตานิ นิมิตฺตานิ ปญฺญายนฺติ, เอกเนฺตน โส พุโทฺธ โหติ’, ตฺวํ อตฺตโน วีริยํ ทฬฺหํ กตฺวา ปคฺคณฺหา’’ติ โพธิสตฺตํ นานปฺปการาหิ ถุตีหิ อภิตฺถุนิํสุฯ เตน วุตฺตํ –

‘‘อิทํ สุตฺวาน วจนํ, อสมสฺส มเหสิโน;
อาโมทิตา นรมรู, พุทฺธพีชํ กิร อยํฯ

‘อุกฺกุฏฺฐิสทฺทา วตฺตนฺติ, อโปฺผเฏนฺติ หสนฺติ จ;
กตญฺชลี นมสฺสนฺติ, ทสสหสฺสี สเทวกาฯ

‘ยทิมสฺส โลกนาถสฺส, วิรชฺฌิสฺสาม สาสนํ;
อนาคตมฺหิ อทฺธาเน, เหสฺสาม สมฺมุขา อิมํฯ

‘ยถา มนุสฺสา นทิํ ตรนฺตา, ปฏิภิตฺถํ วิรชฺฌิย;
เหฏฺฐาติเตฺถ คเหตฺวาน, อุตฺตรนฺติ มหานทิํฯ

‘เอวเมว มยํ สเพฺพ, ยทิ มุญฺจามิมํ ชินํ;
อนาคตมฺหิ อทฺธาเน, เหสฺสาม สมฺมุขา อิมํ’ฯ

‘ทีปงฺกโร โลกวิทู, อาหุตีนํ ปฏิคฺคโห;
มม กมฺมํ ปกิเตฺตตฺวา, ทกฺขิณํ ปาทมุทฺธริฯ

‘เย ตตฺถาสุํ ชินปุตฺตา, สเพฺพ ปทกฺขิณมกํสุ มํ;
นรา นาคา จ คนฺธพฺพา, อภิวาเทตฺวาน ปกฺกมุํฯ

‘ทสฺสนํ เม อติกฺกเนฺต, สสเงฺฆ โลกนายเก;
หฏฺฐตุเฏฺฐน จิเตฺตน, อาสนา วุฏฺฐหิํ ตทาฯ

‘สุเขน สุขิโต โหมิ, ปาโมเชฺชน ปโมทิโต;
ปีติยา จ อภิสฺสโนฺน, ปลฺลงฺกํ อาภุชิํ ตทาฯ

‘ปลฺลเงฺกน นิสีทิตฺวา, เอวํ จิเนฺตสหํ ตทา;
‘วสีภูโต อหํ ฌาเน, อภิญฺญาสุ ปารมิํ คโตฯ

‘สหสฺสิยมฺหิ โลกมฺหิ, อิสโย นตฺถิ เม สมา;
อสโม อิทฺธิธเมฺมสุ, อลภิํ อีทิสํ สุขํ’ฯ

‘ปลฺลงฺกาภุชเน มยฺหํ, ทสสหสฺสาธิวาสิโน;

มหานาทํ ปวเตฺตสฺํ, ธุวํ พุโทฺธ ภวิสฺสสิฯ

‘ยา ปุเพฺพ โพธิสตฺตานํ, ปลฺลงฺกวรมาภุเช;
นิมิตฺตานิ ปทิสฺสนฺติ, ตานิ อชฺช ปทิสฺสเรฯ

‘สีตํ พฺยปคตํ โหติ, อุณฺหญฺจ อุปสมฺมติ;
ตานิ อชฺช ปทิสฺสนฺติ, ธุวํ พุโทฺธ ภวิสฺสสิฯ

‘ทสสหสฺสี โลกธาตู, นิสฺสทฺทา โหนฺติ นิรากุลา;
ตานิ อชฺช ปทิสฺสนฺติ, ธุวํ พุโทฺธ ภวิสฺสสิฯ

‘มหาวาตา น วายนฺติ, น สนฺทนฺติ สวนฺติโย;
ตานิ อชฺช ปทิสฺสนฺติ, ธุวํ พุโทฺธ ภวิสฺสสิฯ

‘ถลชา ทกชา ปุปฺผา, สเพฺพ ปุปฺผนฺติ ตาวเท;
เตปชฺช ปุปฺผิตา สเพฺพ, ธุวํ พุโทฺธ ภวิสฺสสิฯ

‘ลตา วา ยทิ วา รุกฺขา, ผลภารา โหนฺติ ตาวเท;
เตปชฺช ผลิตา สเพฺพ, ธุวํ พุโทฺธ ภวิสฺสสิฯ

‘อากาสฏฺฐา จ ภูมฏฺฐา, รตนา โชตนฺติ ตาวเท;
เตปชฺช รตนา โชตนฺติ, ธุวํ พุโทฺธ ภวิสฺสสิฯ

‘มานุสกา จ ทิพฺพา จ, ตุริยา วชฺชนฺติ ตาวเท;
เตปชฺชุโภ อภิรวนฺติ, ธุวํ พุโทฺธ ภวิสฺสสิฯ

‘วิจิตฺตปุปฺผา คคนา, อภิวสฺสนฺติ ตาวเท;
เตปิ อชฺช ปวสฺสนฺติ, ธุวํ พุโทฺธ ภวิสฺสสิฯ

‘มหาสมุโทฺท อาภุชติ, ทสสหสฺสี ปกมฺปติ;
เตปชฺชุโภ อภิรวนฺติ, ธุวํ พุโทฺธ ภวิสฺสสิฯ

‘นิรเยปิ ทสสหเสฺส, อคฺคี นิพฺพนฺติ ตาวเท;
เตปชฺช นิพฺพุตา อคฺคี, ธุวํ พุโทฺธ ภวิสฺสสิฯ

‘วิมโล โหติ สูริโย, สพฺพา ทิสฺสนฺติ ตารกา;
เตปิ อชฺช ปทิสฺสนฺติ, ธุวํ พุโทฺธ ภวิสฺสสิฯ

‘อโนวเฏฺฐน อุทกํ, มหิยา อุพฺภิชฺชิ ตาวเท;
ตมฺปชฺชุพฺภิชฺชเต มหิยา, ธุวํ พุโทฺธ ภวิสฺสสิฯ

‘ตาราคณา วิโรจนฺติ, นกฺขตฺตา คคนมณฺฑเล;
วิสาขา จนฺทิมายุตฺตา, ธุวํ พุโทฺธ ภวิสฺสสิฯ

‘พิลาสยา ทรีสยา, นิกฺขมนฺติ สกาสยา;

เตปชฺช อาสยา ฉุทฺธา, ธุวํ พุโทฺธ ภวิสฺสสิฯ

‘น โหติ อรติ สตฺตานํ, สนฺตุฎฺฐา โหนฺติ ตาวเท;
เตปชฺช สเพฺพ สนฺตุฎฺฐา, ธุวํ พุโทฺธ ภวิสฺสสิฯ

‘โรคา ตทูปสมฺมนฺติ, ชิฆจฺฉา จ วินสฺสติ;
ตานิปชฺช ปทิสฺสนฺติ, ธุวํ พุโทฺธ ภวิสฺสสิฯ

‘ราโค ตทา ตนุ โหติ, โทโส โมโห วินสฺสติ;
เตปชฺช วิคตา สเพฺพ, ธุวํ พุโทฺธ ภวิสฺสสิฯ

‘ภยํ ตทา น ภวติ, อชฺชเปตํ ปทิสฺสติ;
เตน ลิเงฺคน ชานาม, ธุวํ พุโทฺธ ภวิสฺสสิฯ

‘รโช นุทฺธํสติ อุทฺธํ, อชฺชเปตํ ปทิสฺสติ;
เตน ลิเงฺคน ชานาม, ธุวํ พุโทฺธ ภวิสฺสสิฯ

‘อนิฎฺฐคโนฺธ ปกฺกมติ, ทิฎฺฐคโนฺธ ปวายติ;
โสปชฺช วายติ คโนฺธ, ธุวํ พุโทฺธ ภวิสฺสสิฯ

‘สเพฺพ เทวา ปทิสฺสนฺติ, ฐปยิตฺวา อรูปิโน;
เตปชฺช สเพฺพ ทิสฺสนฺติ, ธุวํ พุโทฺธ ภวิสฺสสิฯ

‘ยาวตา นิรยา นาม, สเพฺพ ทิสฺสนฺติ ตาวเท;
เตปชฺช สเพฺพ ทิสฺสนฺติ, ธุวํ พุโทฺธ ภวิสฺสสิฯ

‘กุฎฺฎา กวาฎา เสลา จ, น โหนฺตาวรณา ตทา;
อากาสภูตา เตปชฺช, ธุวํ พุโทฺธ ภวิสฺสสิฯ

‘จุตี จ อุปฺปตฺติ จ, ขเณ ตสฺมิํ น วิชฺชติ;
ตานิปชฺช ปทิสฺสนฺติ, ธุวํ พุโทฺธ ภวิสฺสสิฯ

‘ทฬฺหํ ปคฺคณฺห วีริยํ, มา นิวตฺต อภิกฺกม;
มยเมฺปตํ วิชานาม, ธุวํ พุโทฺธ ภวิสฺสสี’’’ติฯ

โพธิสโตฺต ทีปงฺกรทสพลสฺส จ ทสสหสฺสจกฺกวาฬเทวตานญฺจ วจนํ สุตฺวา ภิโยฺยโส มตฺตาย สญฺชาตุสฺสาโห หุตฺวา จิเนฺตสิ ‘‘พุทฺธา นาม อโมฆวจนา, นตฺถิ พุทฺธานํ กถาย อญฺญถตฺตํฯ ยถา หิ อากาเส ขิตฺตเลฑฺฑุสฺส ปตนํ ธุวํ, ชาตสฺส มรณํ ธุวํ, อรุเณ อุคฺคเต สูริยสฺสุฎฺฐานํ, อาสยา นิกฺขนฺตสีหสฺส สีหนาทนทนํ, ครุคพฺภาย อิตฺถิยา ภารโมโรปนํ อวสฺสํภาวี, เอวเมว พุทฺธานํ วจนํ นาม ธุวํ อโมฆํ, อทฺธา อหํ พุโทฺธ ภวิสฺสามี’’ติฯ เตน วุตฺตํ –

‘‘พุทฺธสฺส วจนํ สุตฺวา, ทสสหสฺสีน จูภยํ;
ตุฎฺฐหโฎฺฐ ปโมทิโต, เอวํ จิเนฺตสหํ ตทาฯ

‘‘อเทฺวชฺฌวจนา พุทฺธา, อโมฆวจนา ชินา;

วิตถํ นตฺถิ พุทฺธานํ, ธุวํ พุโทฺธ ภวามหํฯ

‘‘ยถา ขิตฺตํ นเภ เลฑฺฑุ, ธุวํ ปตติ ภูมิยํ;
ตเถว พุทฺธเสฏฺฐานํ, วจนํ ธุวสสฺสตํฯ

‘‘ยถาปิ สพฺพสตฺตานํ, มรณํ ธุวสสฺสตํ;
ตเถว พุทฺธเสฏฺฐานํ, วจนํ ธุวสสฺสตํฯ

‘‘ยถา รตฺติกฺขเย ปเตฺต, สูริยุคฺคมนํ ธุวํ;
ตเถว พุทฺธเสฏฺฐานํ, วจนํ ธุวสสฺสตํฯ

‘‘ยถา นิกฺขนฺตสยนสฺส, สีหสฺส นทนํ ธุวํ;
ตเถว พุทฺธเสฏฺฐานํ, วจนํ ธุวสสฺสตํฯ

‘‘ยถา อาปนฺนสตฺตานํ, ภารโมโรปนํ ธุวํ;
ตเถว พุทฺธเสฏฺฐานํ, วจนํ ธุวสสฺสต’’นฺติฯ

โส ‘‘ธุวาหํ พุโทฺธ ภวิสฺสามี’’ติ เอวํ กตสนฺนิฏฺฐาโน พุทฺธการเก ธเมฺม อุปธาเรตุํ ‘‘กหํ นุ โข พุทฺธการกธมฺมา, กิํ อุทฺธํ, อุทาหุ อโธ, ทิสาสุ, วิทิสาสู’’ติ อนุกฺกเมน สกลํ ธมฺมธาตุํ วิจินโนฺต โปราณกโพธิสเตฺตหิ อาเสวิตนิเสวิตํ ปฐมํ ทานปารมิํ ทิสฺวา เอวํ อตฺตานํ โอวทิ – ‘‘สุเมธปณฺฑิต, ตฺวํ อิโต ปฏฺฐาย ปฐมํ ทานปารมิํ ปูเรยฺยาสิฯ ยถา หิ นิกฺกุชฺชิโต อุทกกุโมฺภ นิเสฺสสํ กตฺวา อุทกํ วมติเยว, น ปจฺจาหรติ, เอวเมว ธนํ วา ยสํ วา ปุตฺตํ วา ทารํ วา องฺคปจฺจงฺคํ วา อโนโลเกตฺวา สมฺปตฺตยาจกานํ สพฺพํ อิจฺฉิติจฺฉิตํ นิเสฺสสํ กตฺวา ททมาโน โพธิรุกฺขมูเล นิสีทิตฺวา พุโทฺธ ภวิสฺสสี’’ติ ปฐมํ ทานปารมิํ ทฬฺหํ กตฺวา อธิฏฺฐาสิฯ เตน วุตฺตํ –

‘‘หนฺท พุทฺธกเร ธเมฺม, วิจินามิ อิโต จิโต;
อุทฺธํ อโธ ทส ทิสา, ยาวตา ธมฺมธาตุยาฯ

‘‘วิจินโนฺต ตทาทกฺขิํ, ปฐมํ ทานปารมิํ;
ปุพฺพเกหิ มเหสีหิ, อนุจิณฺณํ มหาปถํฯ

‘‘อิมํ ตฺวํ ปฐมํ ตาว, ทฬฺหํ กตฺวา สมาทิย;
ทานปารมิตํ คจฺฉ, ยทิ โพธิํ ปตฺตุมิจฺฉสิฯ

‘‘ยถาปิ กุโมฺภ สมฺปุโณฺณ, ยสฺส กสฺสจิ อโธกโต;
วมเตวุทกํ นิเสฺสสํ, น ตตฺถ ปริรกฺขติฯ

‘‘ตเถว ยาจเก ทิสฺวา, หีนมุกฺกฏฺฐมชฺฌิเม;
ททาหิ ทานํ นิเสฺสสํ, กุโมฺภ วิย อโธกโต’’ติฯ

อถสฺส ‘‘น เอตฺตเกเหว พุทฺธการกธเมฺมหิ ภวิตพฺพ’’นฺติ อุตฺตริปิ อุปธารยโต ทุติยํ สีลปารมิํ ทิสฺวา เอตทโหสิ – ‘‘สุเมธปณฺฑิต, ตฺวํ อิโต ปฏฺฐาย สีลปารมิมฺปิ ปูเรยฺยาสิฯ ยถา หิ จมรีมิโค นาม ชีวิตมฺปิ อโนโลเกตฺวา อตฺตโน วาลเมว รกฺขติ, เอวํ ตฺวมฺปิ อิโต ปฏฺฐาย ชีวิ

ตมฺปิ อโนโลเกตฺวา สีลเมว รกฺขนฺโต พุทฺโธ ภวิสฺสสี’’ติ ทุติยํ สีลปารมึ ทฬฺหํ กตฺวา อธิฏฺฐาสิฯ เตน วุตฺตํ –

‘‘น เหเต เอตฺตกาเยว, พุทฺธธมฺมา ภวิสฺสเร;
อญฺญิปิ วิจินิสฺสามิ, เย ธมฺมา โพธิปาจนาฯ

‘‘วิจินนฺโต ตทาทกฺขึ, ทุติยํ สีลปารมึ;
ปุพฺพเกหิ มเหสีหิ, อาเสวิตนิเสวิตํฯ

‘‘อิมํ ตฺวํ ทุติยํ ตาว, ทฬฺหํ กตฺวา สมาทิย;
สีลปารมิตํ คจฺฉ, ยทิ โพธึ ปตฺตุมิจฺฉสิฯ

‘‘ยถาปิ จมรี วาลํ, กิสฺมิญฺจิ ปฏิลคฺคิตํ;
อุเปติ มรณํ ตตฺถ, น วิโกเปติ วาลธึฯ

‘‘ตเถว จตูสุ , ภูมีสุ, สีลานิ ปริปูรย;
ปริรกฺข สพฺพทา สีลํ, จมรี วิย วาลธิ’’นฺติฯ

อถสฺส ‘‘น เอตฺตเกเหว พุทฺธการกธมฺเมหิ ภวิตพฺพ’’นฺติ อุตฺตริปิ อุปธารยโต ตติยํ เนกฺขมฺมปารมึ ทิสฺวา เอตทโหสิ ‘‘สุเมธปณฺฑิต, ตฺวํ อิโต ปฏฺฐาย เนกฺขมฺมปารมิมฺปิ ปูเรยฺยาสิฯ ยถา หิ จิรํ พนฺธนาคาเร วสมาโน ปุริโส น ตตฺถ สิเนหํ กโรติ, อถ โข อุกฺกณฺฐิโตเยว อวสิตุกาโม โหติ, เอวเมว ตฺวมฺปิ สพฺพภเว พนฺธนาคารสทิเส กตฺวา สพฺพภเวหิ อุกฺกณฺฐิโต มุจฺจิตุกาโม หุตฺวา เนกฺขมฺมาภิมุโขว โหหิ, เอวํ พุโทฺธ ภวิสฺสสี’’ติ ตติยํ เนกฺขมฺมปารมึ ทฬฺหํ กตฺวา อธิฏฺฐาสิฯ เตน วุตฺตํ –

‘‘น เหเต เอตฺตกาเยว, พุทฺธธมฺมา ภวิสฺสเร;
อญฺญิปิ วิจินิสฺสามิ, เย ธมฺมา โพธิปาจนาฯ

‘‘วิจินนฺโต ตทาทกฺขึ, ตติยํ เนกฺขมฺมปารมึ;
ปุพฺพเกหิ มเหสีหิ, อาเสวิตนิเสวิตํฯ

‘‘อิมํ ตฺวํ ตติยํ ตาว, ทฬฺหํ กตฺวา สมาทิย;
เนกฺขมฺมปารมิตํ คจฺฉ, ยทิ โพธึ ปตฺตุมิจฺฉสิฯ

‘‘ยถา อนฺทุฆเร ปุริโส, จิรวุโตฺถ ทุขฏฺฏิโต;
น ตตฺถ ราคํ ชเนติ, มุตฺติเมว คเวสติฯ

‘‘ตเถว ตฺวํ สพฺพภเว, ปสฺส อนฺทุฆเร วิย;
เนกฺขมฺมาภิมุโข โหหิ, ภวโต ปริมุตฺติยา’’ติฯ

อถสฺส ‘‘น เอตฺตเกเหว พุทฺธการกธมฺเมหิ ภวิตพฺพ’’นฺติ อุตฺตริปิ อุปธารยโต จตุตฺถํ ปญฺญาปารมึ ทิสฺวา เอตทโหสิ – ‘‘สุเมธปณฺฑิต, ตฺวํ อิโต ปฏฺฐาย ปญฺญาปารมิมฺปิ ปูเรยฺยาสิฯ หีนมชฺฌิมุกฺกฏฺฐสุ กญฺจิ อวเชฺชตฺวา สเพฺพปิ ปณฺฑิเต อุปสงฺกมิตฺวา ปญฺหํ ปุเจฺฉยฺยาสิฯ ยถา หิ ปิณฺฑจาริโก ภิกฺขุ หีนาทิเกสุ กุเลสุ กิญฺจิ อวเชฺชตฺวา ปฏิปาฏิยา ปิณฺฑาย จรนฺโต

ขิปฺปํ ยาปนํ ลภติ, เอวํ ตฺวมฺปิ สพฺพปณฺฑิเต อุปสงฺกมิตฺวา ปญฺหํ ปุจฺฉนฺโต พุโทฺธ ภวิสฺสสี’’ติ จตุตฺถํ ปญฺญาปารมึ ทฬฺหํ กตฺวา อธิฏฺฐาสิฯ เตน วุตฺตํ –

‘‘น เหเต เอตฺตกาเยว, พุทฺธธมฺมา ภวิสฺสเร;
อเญฺญปิ วิจินิสฺสามิ, เย ธมฺมา โพธิปาจนาฯ

‘‘วิจินนฺโต ตทาทกฺขึ, จตุตฺถํ ปญฺญาปารมึ;
ปุพฺพเกหิ มเหสีหิ, อาเสวิตนิเสวิตํฯ

‘‘อิมํ ตฺวํ จตุตฺถํ ตาว, ทฬฺหํ กตฺวา สมาทิย;
ปญฺญาปารมิตํ คจฺฉ, ยทิ โพธึ ปตฺตุมิจฺฉสิฯ

‘‘ยถาปิ ภิกฺขุ ภิกฺขนฺโต, หีนมุกฺกฏฺฐมชฺฌิเม;
กุลานิ น วิวเชฺชนฺโต, เอวํ ลภติ ยาปนํฯ

‘‘ตเถว ตฺวํ สพฺพกาลํ, ปริปุจฺฉนฺโต พุธํ ชนํ;
ปญฺญาปารมิตํ คนฺตฺวา, สโมฺพธึ ปาปุณิสฺสสี’’ติฯ

อถสฺส ‘‘น เอตฺตเกเหว พุทฺธการกธเมฺมหิ ภวิตพฺพ’’นฺติ อุตฺตริปิ อุปธารยโต ปญฺจมํ วีริยปารมึ ทิสฺวา เอตทโหสิ – ‘‘สุเมธปณฺฑิต, ตฺวํ อิโต ปฏฺฐาย วีริยปารมิมฺปิ ปูเรยฺยาสิฯ ยถา หิ สีโห มิคราชา สพฺพอิริยาปเถสุ ทฬฺหวีริโย โหติ, เอวํ ตฺวมฺปิ สพฺพภเวสุ สพฺพอิริยาปเถสุ ทฬฺหวีริโย อโนลีนวีริโย สมาโน พุโทฺธ ภวิสฺสสี’’ติ ปญฺจมํ วีริยปารมึ ทฬฺหํ กตฺวา อธิฏฺฐาสิฯ เตน วุตฺตํ –

‘‘น เหเต เอตฺตกาเยว, พุทฺธธมฺมา ภวิสฺสเร;
อเญฺญปิ วิจินิสฺสามิ, เย ธมฺมา โพธิปาจนาฯ

‘‘วิจินนฺโต ตทาทกฺขึ, ปญฺจมํ วีริยปารมึ;
ปุพฺพเกหิ มเหสีหิ, อาเสวิตนิเสวิตํฯ

‘‘อิมํ ตฺวํ ปญฺจมํ ตาว, ทฬฺหํ กตฺวา สมาทิย;
วีริยปารมิตํ คจฺฉ, ยทิ โพธึ ปตฺตุมิจฺฉสิฯ

‘‘ยถาปิ สีโห มิคราชา, นิสชฺชฏฺฐานจงฺกเม;
อลีนวีริโย โหติ, ปคฺคหิตมโน สทาฯ

‘‘ตเถว ตฺวํ สพฺพภเว, ปคฺคณฺห วีริยํ ทฬฺหํ;
วีริยปารมิตํ คนฺตฺวา, สโมฺพธึ ปาปุณิสฺสสี’’ติฯ

อถสฺส ‘‘น เอตฺตเกเหว พุทฺธการกธเมฺมหิ ภวิตพฺพ’’นฺติ อุตฺตริปิ อุปธารยโต ฉฏฺฐํ ขนฺติปารมึ ทิสฺวา เอตทโหสิ – ‘‘สุเมธปณฺฑิต, ตฺวํ อิโต ปฏฺฐาย ขนฺติปารมิมฺปิ ปูเรยฺยาสิฯ สมฺมานเนปิ อวมานเนปิ ขโมว ภเวยฺยาสิฯ ยถา หิ ปถวิยํ นาม สุจิมฺปิ ปกฺขิปนฺติ อสุจิมฺปิ, น เตน ปถวี สิเนหํ, น ปฏิฆํ กโรติ, ขมติ สหติ อธิวาเสติเยว, เอวํ ตฺวมฺปิ สมฺมานนาวมานนกฺขโมว สมาโน พุโทฺธ ภวิสฺสสี’’ติ ฉฏฺฐํ ขนฺติปารมึ ทฬฺหํ กตฺวา อธิฏฺฐาสิฯ เตน วุตฺตํ –

‘‘น เหเต เอตฺตกาเยว, พุทฺธธมฺมา ภวิสฺสเร;
อเญฺญปิ วิจินิสฺสามิ, เย ธมฺมา โพธิปาจนาฯ

‘‘วิจินนฺโต ตทาทกฺขึ, ฉฏฺฐมํ ขนฺติปารมึ;
ปุพฺพเกหิ มเหสีหิ, อาเสวิตนิเสวิตํฯ

‘‘อิมํ ตฺวํ ฉฏฺฐมํ ตาว, ทฬฺหํ กตฺวา สมาทิย;
ตตฺถ อเทฺวชฺฌมานโส, สโมฺพธึ ปาปุณิสฺสสิฯ

‘‘ยถาปิ ปถวี นาม, สุจิมฺปิ อสุจิมฺปิ จ;
สพฺพํ สหติ นิเกฺขปํ, น กโรติ ปฏิฆํ ตยาฯ

‘‘ตเถว ตฺวมฺปิ สเพฺพสํ, สมฺมานาวมานกฺขโม;
ขนฺติปารมิตํ คนฺตฺวา, สโมฺพธึ ปาปุณิสฺสสี’’ติฯ

อถสฺส ‘‘น เอตฺตเกเหว พุทฺธการกธเมฺมหิ ภวิตพฺพ’’นฺติ อุตฺตริปิ อุปธารยโต สตฺตมํ สจฺจปารมึ ทิสฺวา เอตทโหสิ – ‘‘สุเมธปณฺฑิต, ตฺวํ อิโต ปฏฺฐาย สจฺจปารมิมฺปิ ปูเรยฺยาสิฯ อสนิยา มตฺถเก ปตมานายปิ ธนาทีนํ อตฺถาย ฉนฺทาทิวเสน สมฺปชานมุสาวาทํ นาม มากาสิฯ ยถา หิ โอสธิตารกา นาม สพฺพอุตูสุ อตฺตโน คมนวีถึ ชหิตฺวา อญฺญาย วีถิยา น คจฺฉติ, สกวีถิยาว คจฺฉติ, เอวเมว ตฺวมฺปิ สจฺจํ ปหาย มุสาวาทํ นาม อกโรนฺโตเยว พุโทฺธ ภวิสฺสสี’’ติ สตฺตมํ สจฺจปารมึ ทฬฺหํ กตฺวา อธิฏฺฐาสิฯ เตน วุตฺตํ –

‘‘น เหเต เอตฺตกาเยว, พุทฺธธมฺมา ภวิสฺสเร;
อเญฺญปิ วิจินิสฺสามิ, เย ธมฺมา โพธิปาจนาฯ

‘‘วิจินนฺโต ตทาทกฺขึ, สตฺตมํ สจฺจปารมึ;
ปุพฺพเกหิ มเหสีหิ, อาเสวิตนิเสวิตํฯ

‘‘อิมํ ตฺวํ สตฺตมํ ตาว, ทฬฺหํ กตฺวา สมาทิย;
ตตฺถ อเทฺวชฺฌวจโน, สโมฺพธึ ปาปุณิสฺสสิฯ

‘‘ยถาปิ โอสธี นาม, ตุลาภูตา สเทวเก;
สมเย อุตุวเสฺส วา, น โวกฺกมติ วีถิโตฯ

‘‘ตเถว ตฺวมฺปิ สเจฺจสุ, มา โวกฺกมสิ วีถิโต;
สจฺจปารมิตํ คนฺตฺวา, สโมฺพธึ ปาปุณิสฺสสี’’ติฯ

อถสฺส ‘‘น เอตฺตเกเหว พุทฺธการกธเมฺมหิ ภวิตพฺพ’’นฺติ อุตฺตริปิ อุปธารยโต อฏฺฐมํ อธิฏฺฐานปารมึ ทิสฺวา เอตทโหสิ – ‘‘สุเมธปณฺฑิต, ตฺวํ อิโต ปฏฺฐาย อธิฏฺฐานปารมิมฺปิ ปูเรยฺยาสิฯ ยํ อธิฏฺฐาสิ, ตสฺมึ อธิฏฺฐาเน นิจฺจโล ภเวยฺยาสิฯ ยถา หิ ปพฺพโต นาม สพฺพทิสาสุ วาเตหิ ปหโฏปิ น กมฺปติ น จลติ, อตฺตโน ฐาเนเยว ติฏฺฐติ, เอวเมว ตฺวมฺปิ อตฺตโน อธิฏฺฐาเน นิจฺจโล โหนฺโตว พุโทฺธ ภวิสฺสสี’’ติ อฏฺฐมํ อธิฏฺฐานปารมึ ทฬฺหํ กตฺวา อธิฏฺฐาสิฯ เตน วุตฺตํ –

‘‘น เหเต เอตฺตกาเยว, พุทฺธธมฺมา ภวิสฺสเร;
อเญฺญปิ วิจินิสฺสามิ, เย ธมฺมา โพธิปาจนาฯ

‘‘วิจินโนฺต ตทาทกฺขึ, อฎฺฐมํ อธิฎฺฐานปารมึ;
ปุพฺพเกหิ มเหสีหิ, อาเสวิตนิเสวิตํฯ

‘‘อิมํ ตฺวํ อฎฺฐมํ ตาว, ทฬฺหํ กตฺวา สมาทิย;
ตตฺถ ตฺวํ อจโล หุตฺวา, สโมฺพธึ ปาปุณิสฺสสิฯ

‘‘ยถาปิ ปพฺพโต เสโล, อจโล สุปฺปติฎฺฐิโต;
น กมฺปติ ภุสวาเตหิ, สกฎฺฐาเนว ติฎฺฐติฯ

‘‘ตเถว ตฺวมฺปิ อธิฎฺฐาเน, สพฺพทา อจโล ภว;
อธิฎฺฐานปารมิตํ คนฺตฺวา, สโมฺพธึ ปาปุณิสฺสสี’’ติฯ

อถสฺส ‘‘น เอตฺตเกเหว พุทฺธการกธเมฺมหิ ภวิตพฺพ’’นฺติ อุตฺตริปิ อุปธารยโต นวมํ เมตฺตาปารมึ ทิสฺวา เอตทโหสิ – ‘‘สุเมธปณฺฑิต, ตฺวํ อิโต ปฎฺฐาย นวมํ เมตฺตาปารมิมฺปิ ปูเรยฺยาสิฯ อหิเตสุปิ หิเตสุปิ เอกจิโตฺต ภเวยฺยาสิฯ ยถา หิ อุทกํ นาม ปาปชนสฺสาปิ กลฺยาณชนสฺสาปิ สีติภาวํ เอกสทิสํ กตฺวา ผรติ, เอวเมว ตฺวมฺปิ สพฺพสเตฺตสุ เมตฺตจิเตฺตน เอกจิโตฺตว โหโนฺต พุโทฺธ ภวิสฺสสี’’ติ นวมํ เมตฺตาปารมึ ทฬฺหํ กตฺวา อธิฎฺฐาสิฯ เตน วุตฺตํ –

‘‘น เหเต เอตฺตกาเยว, พุทฺธธมฺมา ภวิสฺสเร;
อเญฺญปิ วิจินิสฺสามิ, เย ธมฺมา โพธิปาจนาฯ

‘‘วิจินโนฺต ตทาทกฺขึ, นวมํ เมตฺตาปารมึ;
ปุพฺพเกหิ มเหสีหิ, อาเสวิตนิเสวิตํฯ

‘‘อิมํ ตฺวํ นวมํ ตาว, ทฬฺหํ กตฺวา สมาทิย;
เมตฺตาย อสโม โหหิ, ยทิ โพธึ ปตฺตุมิจฺฉสิฯ

‘‘ยถาปิ อุทกํ นาม, กลฺยาเณ ปาปเก ชเน;
สมํ ผรติ สีเตน, ปวาเหติ รโชมลํฯ

‘‘ตเถว ตฺวมฺปิ อหิตหิเต, สมํ เมตฺตาย ภาวย;
เมตฺตาปารมิตํ คนฺตฺวา, สโมฺพธึ ปาปุณิสฺสสี’’ติฯ

อถสฺส ‘‘น เอตฺตเกเหว พุทฺธการกธเมฺมหิ ภวิตพฺพ’’นฺติ อุตฺตริปิ อุปธารยโต ทสมํ อุเปกฺขาปารมึ ทิสฺวา เอตทโหสิ – ‘‘สุเมธปณฺฑิต, ตฺวํ อิโต ปฎฺฐาย อุเปกฺขาปารมิมฺปิ ปูเรยฺยาสิฯ สุเขปิ ทุเกฺขปิ มชฺฌโตฺตว ภเวยฺยาสิฯ ยถา หิ ปถวี นาม สุจิมฺปิ อสุจิมฺปิ ปกฺขิปฺปมานา มชฺฌตฺตาว โหติ, เอวเมว ตฺวมฺปิ สุขทุเกฺขสุ มชฺฌโตฺตว โหโนฺต พุโทฺธ ภวิสฺสสี’’ติ ทสมํ อุเปกฺขาปารมึ ทฬฺหํ กตฺวา อธิฎฺฐาสิฯ เตน วุตฺตํ –

‘‘น เหเต เอตฺตกาเยว, พุทฺธธมฺมา ภวิสฺสเร;
อเญฺญปิ วิจินิสฺสามิ, เย ธมฺมา โพธิปาจนาฯ

‘‘วิจินโนฺต ตทาทกฺขึ, ทสมํ อุเปกฺขาปารมึ;
ปุพฺพเกหิ มเหสีหิ, อาเสวิตนิเสวิตํฯ

‘‘อิมํ ตฺวํ ทสมํ ตาว, ทฬฺหํ กตฺวา สมาทิย;
ตุลาภูโต ทโฬฺห หุตฺวา, สโมฺพธึ ปาปุณิสฺสสิฯ

‘‘ยถาปิ ปถวี นาม, นิกฺขิตฺตํ อสุจึ สุจึ;
อุเปกฺขติ อุโภเปเต, โกปานุนยวชฺชิตาฯ

‘‘ตเถว ตฺวมฺปิ สุขทุเกฺข, ตุลาภูโต สทา ภว;
อุเปกฺขาปารมิตํ คนฺตฺวา, สโมฺพธึ ปาปุณิสฺสสี’’ติฯ

ตโต จิเนฺตสิ – ‘‘อิมสฺมึ โลเก โพธิสเตฺตหิ ปูเรตพฺพา โพธิปริปาจนา พุทฺธการกธมฺมา เอตฺตกาเยว, ทส ปารมิโย ฐเปตฺวา อเญฺญ นตฺถิ, อิมาปิ ทส ปารมิโย อุทฺธํ อากาเสปิ นตฺถิ, เหฎฺฐา ปถวิยมฺปิ, ปุรตฺถิมาทีสุ ทิสาสุปิ นตฺถิ, มยฺหเมว ปน หทยมํสพฺภนฺตเร ปติฎฺฐิตา’’ติฯ เอวํ ตาสํ หทเย ปติฎฺฐิตภาวํ ทิสฺวา สพฺพาปิ ตา ทฬฺหํ กตฺวา อธิฎฺฐาย ปุนปฺปุนํ สมฺมสโนฺต อนุโลมปฎิโลมํ สมฺมสติ, ปริยเนฺต คเหตฺวา อาทึ ปาเปติ, อาทิมฺหิ คเหตฺวา ปริยเนฺต ฐเปติ, มเชฺฌ คเหตฺวา อุภโต โอสาเปติ, อุภโต โกฎีสุ เหตฺวา มเชฺฌ โอสาเปติฯ พาหิรภณฺฑปริจฺจาโค ทานปารมี นาม, องฺคปริจฺจาโค ทานอุปปารมี นาม, ชีวิตปริจฺจาโค ทานปรมตฺถปารมี นามาติ ทส ปารมิโย ทส อุปปารมิโย ทส ปรมตฺถปารมิโย ยนฺตเตลํ วินิวเฎฺฎโนฺต วิย มหาเมรุํ มตฺถํ กตฺวา จกฺกวาฬมหาสมุทฺทํ อาลุเฬโนฺต วิย จ สมฺมสิฯ ตเสฺสวํ ทส ปารมิโย สมฺมสนฺตสฺส ธมฺมเตเชน จตุนหุตาธิกทฺวิโยชนสตสหสฺสพหลา อยํ มหาปถวี หตฺถินา อกฺกนฺตนฬกลาโป วิย, ปีฬิยมานํ อุจฺฉุยนฺตํ วิย จ มหาวิรวํ วิรวมานา สงฺกมฺปิ สมฺปกมฺปิ สมฺปเวธิ, กุลาลจกฺกํ วิย เตลยนฺตจกฺกํ วิย จ ปริพฺภมิฯ เตน วุตฺตํ –

‘‘เอตฺตกาเยว เต โลเก, เย ธมฺมา โพธิปาจนา;
ตตุทฺธํ นตฺถิ อญฺญตฺร, ทฬฺหํ ตตฺถ ปติฎฺฐหฯ

‘‘อิเม ธเมฺม สมฺมสโต, สภาวสรสลกฺขเณ;
ธมฺมเตเชน วสุธา, ทสสหสฺสี ปกมฺปถฯ

‘‘จลตี รวตี ปถวี, อุจฺฉุยนฺตํว ปีฬิตํ;
เตลยเนฺต ยถา จกฺกํ, เอวํ กมฺปติ เมทนี’’ติฯ

มหาปถวิยา กมฺปมานาย รมฺมนครวาสิโน สณฺฐาตุํ อสโกฺกนฺตา ยุคนฺตวาตพฺภาหตา มหาสาลา วิย มุจฺฉิตมุจฺฉิตาว ปปตึสุ, ฆฎาทีนิ กุลาลภาชนานิ ปวฎฺฎนฺตานิ อญฺญมญฺญํ ปหรนฺตานิ จุณฺณวิจุณฺณานิ อเหสุํฯ มหาชโน ภีตตสิโต สตฺถารํ อุปสงฺกมิตฺวา ‘‘กึ นุ โข ภควา นาคาวโฎฺฎ อยํ ภูตยกฺขเทวตาสุ อญฺญตราวโฎฺฎติ น หิ มยํ เอตํ ชานาม, อปิจ โข สโพฺพปิ อยํ มหาชโน อุปทฺทุโต, กึ นุ โข อิมสฺส โลกสฺส ปาปกํ ภวิสฺสติ, อุทาหุ กลฺยาณํ, กเถถ โน เอตํ การณ’’นฺติ อาหฯ อถ สตฺถา เตสํ กถํ สุตฺวา ‘‘ตุเมฺห มา ภายถ มา จินฺตยิตฺถ, นตฺถิ โว อิโตนิทานํ ภยํฯ โย โส มยา อชฺช สุเมธปณฺฑิโต ‘อนาคเต โคตโม นาม พุโทฺธ ภวิสฺสตี’ติ พฺยากโต, โส ทส ปารมิโย สมฺมสติ, ตสฺส ทส ปารมิโย สมฺมสนฺตสฺส วิโลเฬนฺตสฺส ธมฺมเตเชน สกลทสสหสฺสิโลกธาตุ เอกปฺปหาเรน กมฺปติ, เจว, รวติ จา’’ติ อาหฯ เตน วุตฺตํ –

‘‘ยาวตา ปริสา อาสิ, พุทฺธสฺส ปริเวสเน;
ปเวธมานา สา ตตฺถ, มุจฺฉิตา เสสิ ภูมิยํฯ

‘‘ฆฏาเนกสหสฺสานิ , กุมฺภีนญฺจ สตา พหู;
สญฺจุณฺณมถิตา ตตฺถ, อญฺญมญฺญํ ปฆฏฺฏิตาฯ

‘‘อุพฺพิคฺคา ตสิตา ภีตา, ภนฺตา พฺยธิตมานสา;
มหาชนา สมาคมฺม, ทีปงฺกรมุปาคมุํฯ

‘กิํ ภวิสฺสติ โลกสฺส, กลฺยาณมถ ปาปกํ;
สพฺโพ อุปทฺทุโต โลโก, ตํ วิโนเทหิ จกฺขุม’ฯ

‘‘เตสํ ตทา สญฺญาเปสิ, ทีปงฺกโร มหามุนิ;
วิสฺสตฺถา โหถ มา ภาถ, อิมสฺมิํ ปถวิกมฺปเนฯ

‘‘ยมหํ อชฺช พฺยากาสิํ, พุทฺโธ โลเก ภวิสฺสติ;
เอโส สมฺมสติ ธมฺมํ, ปุพฺพกํ ชินเสวิตํฯ

‘‘ตสฺส สมฺมสโต ธมฺมํ, พุทฺธภูมิํ อเสสโต;
เตนายํ กมฺปิตา ปถวี, ทสสหสฺสี สเทวเก’’ติฯ

มหาชโน ตถาคตสฺส วจนํ สุตฺวา หฏฺฐตุฏฺโฐ มาลาคนฺธวิเลปนํ อาทาย รมฺมนครา นิกฺขมิตฺวา โพธิสตฺตํ อุปสงฺกมิตฺวา มาลาทีหิ ปูเชตฺวา วนฺทิตฺวา ปทกฺขิณํ กตฺวา รมฺมนครเมว ปาวิสิฯ โพธิสตฺโตปิ ทส ปารมิโย สมฺมสิตฺวา วีริยํ ทฬฺหํ กตฺวา อธิฏฺฐาย นิสินฺนาสนา วุฏฺฐาสิฯ เตน วุตฺตํ –

‘‘พุทฺธสฺส วจนํ สุตฺวา, มโน นิพฺพายิ ตาวเท;
สพฺเพ มํ อุปสงฺกมฺม, ปุนาปิ อภิวนฺทิสุํฯ

‘‘สมาทิยิตฺวา พุทฺธคุณํ, ทฬฺหํ กตฺวาน มานสํ;
ทีปงฺกรํ นมสฺสิตฺวา, อาสนา วุฏฺฐหิํ ตทา’’ติฯ

อถ โพธิสตฺตํ อาสนา วุฏฺฐหนฺตํ สกลทสสหสฺสจกฺกวาฬเทวตา สนฺนิปติตฺวา ทิพฺพหิ มาลาคนฺเธหิ ปูเชตฺวา วนฺทิตฺวา ‘‘อยฺย สุเมธตาปส, ตยา อชฺช ทีปงฺกรทสพลสฺส ปาทมูเล มหตี ปตฺถนา ปตฺถิตา, สา เต อนนฺตราเยน สมิชฺฌตุ, มา เต ภยํ วา ฉมฺภิตตฺตํ วา อโหสิ, สรีเร อปฺปมตฺตโกปิ โรโค มา อุปฺปชฺชิ, ขิปฺปํ ปารมิโย ปูเรตฺวา สมฺมาสโมฺพธิํ ปฏิวิชฺฌฯ ยถา ปุปฺผูปคผลูปคา รุกฺขา สมเย ปุปฺผนฺติ เจว ผลนฺติ จ, ตเถว ตฺวมฺปิ สมยํ อนติกฺกมิตฺวา ขิปฺปํ สโมฺพธิมุตฺตมํ ผุสสฺสู’’ติอาทีนิ ถุติมงฺคลานิ ปยิรุทาหํสุ, เอวํ ปยิรุทาหิตฺวา อตฺตโน อตฺตโน เทวฏฺฐานเมว อคมํสุฯ โพธิสตฺโตปิ เทวตาหิ อภิตฺถุโต ‘‘อหํ ทส ปารมิโย ปูเรตฺวา กปฺปสตสหสฺสาธิกานํ จตุนฺนํ อสเงฺขยฺยยานํ มตฺถเก พุโทฺธ ภวิสฺสามี’’ติ วีริยํ ทฬฺหํ กตฺวา อธิฏฺฐาย นภํ อพฺภุคฺคนฺตฺวา หิมวนฺตเมว อคมาสิฯ เตน วุตฺตํ –

‘‘ทิพฺพํ มานุสกํ ปุปฺผํ, เทวา มานุสกา อุโภ;
สโมกิรนฺติ ปุเปฺผหิ, วุฏฺฐหนฺตสฺส อาสนาฯ

‘‘เวทยนฺติ จ เต โสตฺถึ, เทวา มานุสกา อุโภ;
มหนฺตํ ปตฺถิตํ ตุยฺหํ, ตํ ลภสฺสุ ยถิจฺฉิตํฯ

‘‘สพฺพีติโย วิวชฺชนฺตุ, โสโก โรโค วินสฺสตุ;
มา เต ภวนฺตฺวนฺตรายา, ผุส ขิปฺปํ โพธิมุตฺตมํฯ

‘‘ยถาปิ สมเย ปเตฺต, ปุปฺผนฺติ ปุปฺผิโน ทุมา;
ตเถว ตฺวํ มหาวีร, พุทฺธญาเณน ปุปฺผสฺสุฯ

‘‘ยถา เย เกจิ สมฺพุทฺธา, ปูรยุํ ทส ปารมี;
ตเถว ตฺวํ มหาวีร, ปูรย ทส ปารมีฯ

‘‘ยถา เย เกจิ สมฺพุทฺธา, โพธิมณฺฑมฺหิ พุชฺฌเร;
ตเถว ตฺวํ มหาวีร, พุชฺฌสฺสุ ชินโพธิยํฯ

‘‘ยถา เย เกจิ สมฺพุทฺธา, ธมฺมจกฺกํ ปวตฺตยุํ;
ตเถว ตฺวํ มหาวีร, ธมฺมจกฺกํ ปวตฺตยฯ

‘‘ปุณฺณมาเย ยถา จโนฺท, ปริสุโทฺธ วิโรจติ;
ตเถว ตฺวํ ปุณฺณมโน, วิโรจ ทสสหสฺสิยํฯ

‘‘ราหุมุโตฺต ยถา สูริโย, ตาเปน อติโรจติ;
ตเถว โลกา มุจฺจิตฺวา, วิโรจ สิริยา ตุวํฯ

‘‘ยถา ยา กาจิ นทิโย, โอสรนฺติ มโหทธึ;
เอวํ สเทวกา โลกา, โอสรนฺตุ ตวนฺติเกฯ

‘‘เตหิ ถุตปฺปสโตฺถ โส, ทส ธเมฺม สมาทิย;
เต ธเมฺม ปริปูเรโนฺต, ปวนํ ปาวิสี ตทา’’ติฯ

สุเมธกถา นิฏฺฐิตาฯ

รมฺมนครวาสิโนปิ โข นครํ ปวิสิตฺวา พุทฺธปฺปมุขสฺส ภิกฺขุสงฺฆสฺส มหาทานํ อทํสุฯ สตฺถา เตสํ ธมฺมํ เทเสตฺวา มหาชนํ สรณาทีสุ ปติฏฺฐาเปตฺวา รมฺมนครมฺหา นิกฺขมิตฺวา ตโต อุทฺธมฺปิ ยาวตายุกํ ติฏฺฐโนฺต สพฺพํ พุทฺธกิจฺจํ กตฺวา อนุกฺกเมน อนุปาทิเสสาย นิพฺพานธาตุยา ปรินิพฺพายิฯ ตตฺถ ยํ วตฺตพฺพํ, ตํ สพฺพํ พุทฺธวํเส วุตฺตนเยเนว เวทิตพฺพํฯ วุตฺตญฺหิ ตตฺถ –

‘‘ตทา เต โภชยิตฺวาน, สสงฺฆํ โลกนายกํ;
อุปคจฺฉุํ สรณํ ตสฺส, ทีปงฺกรสฺส สตฺถุโนฯ

‘‘สรณาคมเน กญฺจิ, นิเวเสติ ตถาคโต;
กญฺจิ ปญฺจสุ สีเลสุ, สีเล ทสวิเธ ปรํฯ

‘‘กสฺสจิ เทติ สามญฺญํ, จตุโร ผลมุตฺตเม;
กสฺสจิ อสเม ธเมฺม, เทติ โส ปฏิสมฺภิทาฯ

‘‘กสฺสจิ วรสมาปตฺติโย, อฏฺฐ เทติ นราสโภ;
ติโสฺส กสฺสจิ วิชฺชาโย, ฉฬภิญฺญา ปเวจฺฉติฯ

‘‘เตน โยเคน ชนกายํ, โอวทติ มหามุนิ;
เตน วิตฺถาริกํ อาสิ, โลกนาถสฺส สาสนํฯ

‘‘มหาหนุสภกฺขโนฺธ, ทีปงฺกรสนามโก;
พหู ชเน ตารยติ, ปริโมเจติ ทุคฺคตึฯ

‘‘โพธเนยฺยํ ชนํ ทิสฺวา, สตสหเสฺสปิ โยชเน;
ขเณน อุปคนฺตฺวาน, โพเธติ ตํ มหามุนิฯ

‘‘ปฐมาภิสมเย พุโทฺธ, โกฏิสตมโพธยิ;
ทุติยาภิสมเย นาโถ, นวุติโกฏิมโพธยิฯ

‘‘ยทา จ เทวภวนมฺหิ, พุโทฺธ ธมฺมมเทสยิ;
นวุติโกฏิสหสฺสานํ, ตติยาภิสมโย อหุฯ

‘‘สนฺนิปาตา ตโย อาสุํ, ทีปงฺกรสฺส สตฺถุโน;
โกฏิสตสหสฺสานํ, ปฐโม อาสิ สมาคโมฯ

‘‘ปุน นารทกูฏมฺหิ, ปวิเวกคเต ชิเน;
ขีณาสวา วีตมลา, สมิํสุ สตโกฏิโยฯ

‘‘ยมฺหิ กาเล มหาวีโร, สุทสฺสนสิลุจฺจเย;
นวุติโกฏิสหเสฺสหิ, ปวาเรสิ มหามุนิฯ

‘‘อหํ เตน สมเยน, ชฏิโล อุคฺคตาปโน;
อนฺตลิกฺขมฺหิ จรโณ, ปญฺจาภิญฺญาสุ ปารคูฯ

‘‘ทสวีสสหสฺสานํ , ธมฺมาภิสมโย อหุ;
เอกทฺวินฺนํ อภิสมยา, คณนาโต อสงฺขิยาฯ

‘‘วิตฺถาริกํ พาหุชญฺญํ, อิทฺธํ ผีตํ อหุ ตทา;
ทีปงฺกรสฺส ภควโต, สาสนํ สุวิโสธิตํฯ

‘‘จตฺตาริ สตสหสฺสานิ, ฉฬภิญฺญา มหิทฺธิกา;
ทีปงฺกรํ โลกวิทุํ, ปริวาเรนฺติ สพฺพทาฯ

‘‘เย เกจิ เตน สมเยน, ชหนฺติ มานุสํ ภวํ;
อปฺปตฺตมานสา เสกฺขา, ครหิตา ภวนฺติ เตฯ

‘‘สุปุปฺผิตํ ปาวจนํ, อรหเนฺตหิ ตาทิหิ;
ขีณาสเวหิ วิมเลหิ, อุปโสภติ สเทวเกฯ

‘‘นครํ รมฺมวตี นาม, สุเทโว นาม ขตฺติโย;
สุเมธา นาม ชนิกา, ทีปงฺกรสฺส สตฺถุโนฯ

‘‘สุมงฺคโล จ ติโสฺส จ, อเหสุํ อคฺคสาวกา;
สาคโต นามุปฏฺฐาโก, ทีปงฺกรสฺส สตฺถุโนฯ

‘‘นนฺทา เจว สุนนฺทา จ, อเหสุํ อคฺคสาวิกา;
โพธิ ตสฺส ภควโต, ปิปฺผลีติ ปวุจฺจติฯ

‘‘อสีติหตฺถมุเพฺพโธ, ทีปงฺกโร มหามุนิ;
โสภติ ทีปรุโกฺขว, สาลราชาว ผุลฺลิโตฯ

‘‘สตสหสฺสวสฺสานิ, อายุ ตสฺส มเหสิโน;
ตาวตา ติฏฺฐมาโน โส, ตาเรสิ ชนตํ พหุํฯ

‘‘โชตยิตฺวาน สทฺธมฺมํ, สนฺตาเรตฺวา มหาชนํ;
ชลิตฺวา อคฺคิขโนฺธว, นิพฺพุโต โส สสาวโกฯ

‘‘สา จ อิทฺธิ โส จ ยโส, ตานิ จ ปาเทสุ จกฺกรตนานิ;
สพฺพํ ตมนฺตรหิตํ, นนุ ริตฺตา สพฺพสงฺขารา’’ติฯ

ทีปงฺกรสฺส ปน ภควโต อปรภาเค เอกํ อสเงฺขฺยยฺยํ อติกฺกมิตฺวา **โกณฺฑโญฺญ** นาม สตฺถา อุทปาทิฯ ตสฺสาปิ ตโย สาวกสนฺนิปาตา อเหสุํฯ ปฐมสนฺนิปาเต โกฏิสตสหสฺสํ, ทุติเย โกฏิสหสฺสํ, ตติเย นวุติโกฏิโยฯ ตทา โพธิสโตฺต วิชิตาวี นาม จกฺกวตฺตี หุตฺวา โกฏิสตสหสฺสสงฺขสฺส พุทฺธปฺปมุขสฺส ภิกฺขุสงฺฆสฺส มหาทานํ อทาสิฯ สตฺถา โพธิสตฺตํ ‘‘พุโทฺธ ภวิสฺสสี’’ติ พฺยากริตฺวา ธมฺมํ เทเสสิฯ โส สตฺถุ ธมฺมกถํ สุตฺวา รชฺชํ นิยฺยาเทตฺวา ปพฺพชิฯ โส ตีณิ ปิฏกานิ อุคฺคเหตฺวา อฏฺฐ สมาปตฺติโย ปญฺจ อภิญฺญาโย จ อุปฺปาเทตฺวา อปริหีนชฺฌาโน พฺรหฺมโลเก นิพฺพตฺติฯ โกณฺฑญฺญสฺส พุทฺธสฺส ปน รมฺมวตี นาม นครํ, สุนโนฺท นาม ขตฺติโย ปิตา, สุชาตา นาม เทวี มาตา, ภโทฺท จ สุภโทฺท จ เทฺว อคฺคสาวกา, อนุรุโทฺธ นามุปฏฺฐาโก, ติสฺสา จ อุปติสฺสา จ เทฺว อคฺคสาวิกา, สาลกลฺยาณี โพธิ, อฏฺฐาสีติหตฺถุเพฺพธํ สรีรํ, วสฺสสตสหสฺสํ อายุปฺปมาณํ อโหสิฯ

‘‘ทีปงฺกรสฺส อปเรน, โกณฺฑโญฺญ นาม นายโก;
อนนฺตเตโช อมิตยโส, อปฺปเมโยฺย ทุราสโท’’ติฯ

ตสฺส อปรภาเค เอกํ อสเงฺขฺยยฺยํ อติกฺกมิตฺวา เอกสฺมิํเยว กเปฺป จตฺโร พุทฺธา นิพฺพตฺติํสุ **มงฺคโล, สุมโน, เรวโต, โสภิโต**ติฯ **มงฺคลสฺส** ภควโต ตโย สนฺนิปาตา อเหสุํฯ เตสุ ปฐมสนฺนิปาเต โกฏิสตสหสฺสํ ภิกฺขู อเหสุํ, ทุติเย โกฏิสหสฺสํ, ตติเย นวุติโกฏิโยฯ เวมาติกภาตา กิรสฺส อานนฺทกุมาโร นาม นวุติโกฏิสงฺขาย ปริสาย สทฺธิํ ธมฺมสฺสวนตฺถาย สตฺถุ สนฺติกํ อคมาสิฯ สตฺถา ตสฺส อนุปุพฺพิํ กถํ กเถสิ, โส สทฺธิํ ปริสาย สห ปฏิสมฺภิทาหิ อรหตฺตํ ปาปุณิฯ สตฺถา เตสํ กุลปุตฺตานํ ปุพฺพจริตํ โอโลเกโนฺต อิทฺธิมยปตฺตจีวรสฺส อุปนิสฺสยํ ทิสฺวา ทกฺขิณหตฺถํ ปสาเรตฺวา ‘‘เอถ, ภิกฺขโว’’ติ อาหฯ สเพฺพ ตงฺขณเญฺญว อิทฺธิมยปตฺตจีวรธรา สฏฺฐิวสฺสมหาเถรา วิย อากปฺปสมฺปนฺนา หุตฺวา สตฺถารํ วนฺทิตฺวา ปริวารยิํสุฯ อยมสฺส ตติโย สาวกสนฺนิปาโต อโหสิฯ

ยถา ปน อเญฺญสํ พุทฺธานํ สมนฺตา อสีติหตฺถปฺปมาณาเยว สรีรปฺปภา อโหสิ, น เอวํ ตสฺส ตสฺส ปน ภควโต สรีรปฺปภา นิจฺจกาลํ ทสสหสฺสิโลกธาตุํ ผริตฺวา อฏฺฐาสิฯ รุกฺขปถวิปพฺพตสมุทฺทาทโย อนฺตมโส อุกฺขลิกาทีนิ อุปาทาย สุวณฺณปฏฺฏปริโยนทฺธา วิย อเหสุํฯ อายุปฺปมาณํ ปนสฺส นวุติวสฺสสหสฺสานิ อโหสิฯ เอตฺตกํ กาลํ จนฺทิมสูริยาทโย อตฺตโน ปภาย วิโรจิตุํ นาสกฺขึสุ, รตฺตินฺทิวปริเจฺฉโท น ปญฺญายิตฺถฯ ทิวา สูริยาโลเกน วิย สตฺตา นิจฺจํ พุทฺธาโลเกเนว วิจรึสุ, สายํ ปุปฺผิตกุสุมานํ, ปาโต รวนกสกุณาทีนญฺจ วเสน โลโก รตฺตินฺทิวปริเจฺฉทํ สลฺลเกฺขสิฯ

กิํ ปน อเญฺญสํ พุทฺธานํ อยมานุภาโว นตฺถีติ? โน นตฺถิฯ เตปิ หิ อากงฺขมานา ทสสหสฺสิํ วา โลกธาตุํ ตโต วา ภิโยฺย อาภาย ผเรยฺยุํฯ มงฺคลสฺส ปน ภควโต ปุพฺพปตฺถนาวเสน อเญฺญสํ พฺยามปฺปภา วิย สรีรปฺปภา นิจฺจกาลเมว ทสสหสฺสิโลกธาตุํ ผริตฺวา อฏฺฐาสิฯ โส กิร โพธิสตฺตจริยกาเล เวสฺสนฺตรสทิเส อตฺตภาเว ฐิโต สปุตฺตทาโร วงฺกปพฺพตสทิเส ปพฺพเต วสิฯ อเถโก ขรทาฐิโก นาม ยโกฺข มหาปุริสสฺส ทานชฺฌาสยตํ สุตฺวา พฺราหฺมณวเณฺณน อุปสงฺกมิตฺวา มหาสตฺตํ เทฺว ทารเก ยาจิฯ มหาสโตฺต ‘‘ททามิ พฺราหฺมณสฺส ปุตฺตเก’’ติ หฏฺฐปหโฏฺฐ อุทกปริยนฺตํ ปถวิํ กเมฺปโนฺต เทฺวปิ ทารเก อทาสิฯ ยโกฺข จงฺกมนโกฏิยํ อาลมฺพนผลกํ นิสฺสาย ฐตฺวา ปสฺสนฺตเสฺสว มหาสตฺตสฺส มูลกลาเป วิย เทฺว ทารเก ขาทิฯ มหาปุริสสฺส ยกฺขํ โอโลเกตฺวา มุเข วิวฏมเตฺต อคฺคิชาลํ วิย โลหิตธารํ อุคฺคิรมานํ ตสฺส มุขํ ทิสฺวาปิ เกสคฺคมตฺตมฺปิ โทมนสฺสํ น อุปฺปชฺชิฯ ‘‘สุทินฺนํ วต เม ทาน’’นฺติ จินฺตยโต ปนสฺส สรีเร มหนฺตํ ปีติโสมนสฺสํ อุทปาทิฯ โส ‘‘อิมสฺส เม นิสฺสเนฺทน อนาคเต อิมินาว นีหาเรน รสฺมิโย นิกฺขมนฺตู’’ติ ปตฺถนํ อกาสิฯ ตสฺส ตํ ปตฺถนํ นิสฺสาย พุทฺธภูตสฺส สรีรโต รสฺมิโย นิกฺขมิตฺวา เอตฺตกํ ฐานํ ผริํสุฯ

อปรมฺปิสฺส ปุพฺพจริตํ อตฺถิฯ โส กิร โพธิสตฺตกาเล เอกสฺส พุทฺธสฺส เจติยํ ทิสฺวา ‘‘อิมสฺส พุทฺธสฺส มยา ชีวิตํ ปริจฺจชิตุํ วฏฺฏตี’’ติ ทณฺฑทีปิกาเวฐนนิยาเมน สกลสรีรํ เวฐาเปตฺวา รตนมตฺตมกุฬํ สตสหสฺสคฺฆนิกํ สุวณฺณปาติํ สปฺปิสฺส ปูราเปตฺวา ตตฺถ สหสฺสวฏฺฏิโย ชาลาเปตฺวา ตํ สีเสนาทาย สกลสรีรํ ชาลาเปตฺวา เจติยํ ปทกฺขิณํ กโรโนฺต สกลรตฺติํ วีตินาเมสิฯ เอวํ ยาว อรุณุคฺคมนา วายมนฺตสฺสาปิสฺส โลมกูปมตฺตมฺปิ อุสฺมํ น คณฺหิฯ ปทุมคพฺภํ ปวิฏฺฐกาโล วิย อโหสิฯ ธโมฺม หิ นาเมส อตฺตานํ รกฺขนฺตํ รกฺขติฯ เตนาห ภควา –

> ‘‘ธโมฺม หเว รกฺขติ ธมฺมจาริํ, ธโมฺม สุจิโณฺณ สุขมาวหาติ;
> เอสานิสํโส ธเมฺม สุจิเณฺณ, น ทุคฺคติํ คจฺฉติ ธมฺมจารี’’ติฯ (เถรคา. ๓๐๓; ชา. ๑.๑๐.๑๐๒; ๑.๑๕.๓๘๕);

อิมสฺสาปิ กมฺมสฺส นิสฺสเนฺทน ตสฺส ภควโต สรีโรภาโส ทสสหสฺสิโลกธาตุํ ผริตฺวา อฏฺฐาสิฯ

ตทา อมฺหากํ โพธิสโตฺต สุรุจิ นาม พฺราหฺมโณ หุตฺวา ‘‘สตฺถารํ นิมเนฺตสฺสามี’’ติ อุปสงฺกมิตฺวา มธุรธมฺมกถํ สุตฺวา ‘‘เสฺว มยฺหํ ภิกฺขํ คณฺหถ, ภเนฺต’’ติ อาหฯ พฺราหฺมณ, กิตฺตเกหิ เต ภิกฺขูหิ อโตฺถติ? ‘‘กิตฺตกา ปน โว, ภเนฺต, ปริวารภิกฺขู’’ติ อาหฯ ตทา ปน สตฺถุ ปฐมสนฺนิปาโตเยว โหติ, ตสฺมา ‘‘โกฏิสตสหสฺส’’นฺติ อาหฯ ภเนฺต, สเพฺพหิปิ สทฺธิํ มยฺหํ เคเห ภิกฺขํ คณฺหถาติฯ สตฺถา อธิวาเสสิฯ พฺราหฺมโณ สฺวาตนาย นิมเนฺตตฺวา เคหํ คจฺฉโนฺต จิเนฺตสิ – ‘‘อหํ เอตฺตกานํ ภิกฺขูนํ ยาคุภตฺตวตฺถาทีนิ ทาตุํ สโกฺกมิ, นิสีทนฏฺฐานํ ปน กถํ ภวิสฺสตี’’ติฯ

ตสฺส สา จินฺตา จตุราสีติโยชนสหสฺสมตฺถเก ฐิตสฺส เทวรโญฺญ ปณฺฑุกมฺพลสิลาสนสฺส อุณฺหภาวํ ชเนสิฯ สกฺโก ‘‘โก นุ โข มํ อิมมฺหา ฐานา จาเวตุกาโม’’ติ ทิพฺพจกฺขุนา โอโลเกนฺโต มหาปุริสํ ทิสฺวา ‘‘สุรุจิ นาม พฺราหฺมโณ พุทฺธปฺปมุขํ ภิกฺขุสงฺฆํ นิมนฺเตตฺวา นิสีทนฏฺฐานตฺถาย จินฺเตสิ, มยาปิ ตตฺถ คนฺตฺวา ปุญฺญโกฏฺฐาสํ คเหตุํ วฏฺฏตี’’ติ วฑฺฒกิวณฺณํ นิมฺมินิตฺวา วาสิผรสุหตฺโถ มหาปุริสสฺส ปุรโต ปาตุรโหสิฯ โส ‘‘อตฺถิ นุ โข กสฺสจิ ภติยา กตฺตพฺพ’’นฺติ อาหฯ มหาปุริโส ตํ ทิสฺวา ‘‘กึ กมฺมํ กริสฺสสี’’ติ อาหฯ ‘‘มม อชานนสิปฺปํ นาม นตฺถิ, เคหํ วา มณฺฑปํ วา โย ยํ กาเรติ, ตสฺส ตํ กาตุํ ชานามี’’ติฯ ‘‘เตน หิ มยฺหํ กมฺมํ อตฺถี’’ติฯ ‘‘กึ อยฺยา’’ติ? ‘‘สฺวาตนาย เม โกฏิสตสหสฺสภิกฺขู นิมนฺติตา, เตสํ นิสีทนมณฺฑปํ กริสฺสสี’’ติฯ ‘‘อหํ นาม กเรยฺยํ, สเจ มม ภตึ ทาตุํ สกฺขิสฺสถา’’ติฯ ‘‘สกฺขิสฺสามิ ตาตา’’ติฯ ‘‘สาธุ กริสฺสามี’’ติ คนฺตฺวา เอกํ ปเทสํ โอโลเกสิ, ทฺวาทสเตรสโยชนปฺปมาโณ ปเทโส กสิณมณฺฑลํ วิย สมตโล อโหสิฯ โส ‘‘เอตฺตเก ฐาเน สตฺตรตนมโย มณฺฑโป อุฏฺฐหตู’’ติ จินฺเตตฺวา โอโลเกสิฯ ตาวเทว ปถวึ ภินฺทิตฺวา มณฺฑโป อุฏฺฐหิฯ ตสฺส โสวณฺณมเยสุ ถเมฺภสุ รชตมยา ฆฏกา อเหสุํ, รชตมเยสุ โสวณฺณมยา, มณิตฺถเมฺภสุ ปวาฬมยา, ปวาฬตฺถเมฺภสุ มณิมยา, สตฺตรตนมเยสุ สตฺตรตนมยาว ฆฏกา อเหสุํ ฯ ตโต ‘‘มณฺฑปสฺส อนฺตรนฺตเรน กิงฺกิณิกชาลํ โอลมฺพตู’’ติ โอโลเกสิ, สห โอโลกเนเนว กิงฺกิณิกชาลํ โอลมฺพิ, ยสฺส มนฺทวาเตริตสฺส ปญฺจงฺคิกเสฺสว ตูริยสฺส มธุรสโทฺท นิคฺคจฺฉติ, ทิพฺพสงฺคีติวตฺตนกาโล วิย โหติฯ ‘‘อนฺตรนฺตรา คนฺธทามมาลาทามานิ โอลมฺพนฺตู’’ติ จินฺเตสิ, ทามานิ โอลมฺพิสุฯ ‘‘โกฏิสตสหสฺสสงฺขานํ ภิกฺขูนํ อาสนานิ จ อาธารกานิ จ ปถวึ ภินฺทิตฺวา อุฏฺฐหนฺตู’’ติ จินฺเตสิ, ตาวเทว อุฏฺฐหึสุฯ ‘‘โกเณ โกเณ เอเกกา อุทกจาฏิโย อุฏฺฐหนฺตู’’ติ จินฺเตสิ, อุทกจาฏิโย อุฏฺฐหึสุฯ

เอตฺตกํ มาเปตฺวา พฺราหฺมณสฺส สนฺติกํ คนฺตฺวา ‘‘เอหิ อยฺย, ตว มณฺฑปํ โอโลเกตฺวา มยฺหํ ภตึ เทหี’’ติ อาหฯ มหาปุริโส คนฺตฺวา มณฺฑปํ โอโลเกสิ, โอโลเกนฺตเสฺสวสฺส สกลสรีรํ ปญฺจวณฺณาย ปีติยา นิรนฺตรํ ผุฎํ อโหสิฯ อถสฺส มณฺฑปํ โอโลกยโต เอตทโหสิ – ‘‘นายํ มณฺฑโป มนุสฺสภูเตน กโต, มยฺหํ ปน อชฺฌาสยํ มยฺหํ คุณํ อาคมฺม อทฺธา สกฺกภวนํ อุณฺหํ อโหสิ, ตโต สเกฺกน เทวรญฺญา อยํ มณฺฑโป การิโต ภวิสฺสตี’’ติฯ ‘‘น โข ปน เม ยุตฺตํ เอวรูเป มณฺฑเป เอกทิวสํเยว ทานํ ทาตุํ, สตฺตาหํ ทสฺสามี’’ติ จินฺเตสิฯ พาหิรกทานญฺหิ กิตฺตกมฺปิ สมานํ โพธิสตฺตานํ ตุฏฺฐึ กาตุํ น สกฺโกติ, อลงฺกตสีสํ ปน ฉินฺทิตฺวา อญฺชิตอกฺขีนิ อุปฺปาเฏตฺวา หทยมํสํ วา อุพฺพเฏฺฏตฺวา ทินฺนกาเล โพธิสตฺตานํ จาคํ นิสฺสาย ตุฏฺฐิ นาม โหติฯ อมฺหากมฺปิ หิ โพธิสตฺตสฺส สิวิชาตเก เทวสิกํ ปญฺจ กหาปณสตสหสฺสานิ วิสฺสเชฺชตฺวา จตูสุ ทฺวาเรสุ นครมเชฺฌ จ ทานํ เทนฺตสฺส ตํ ทานํ จาคตุฏฺฐึ อุปฺปาเทตุํ นาสกฺขิฯ ยทา ปนสฺส พฺราหฺมณวเณฺณน อาคนฺตฺวา สกฺโก เทวราชา อกฺขีนิ ยาจิ, ตทา ตานิ อุปฺปาเฏตฺวา ททมานเสฺสว หาโส อุปฺปชฺชิ, เกสคฺคมตฺตมฺปิ จิตฺตสฺส อญฺญถตฺตํ นาโหสิฯ เอวํ ทานํ นิสฺสาย โพธิสตฺตานํ ติตฺติ นาม นตฺถิฯ ตสฺมา โสปิ มหาปุริโส ‘‘สตฺตาหํ มยา โกฏิสตสหสฺสสงฺขานํ ภิกฺขูนํ ทานํ ทาตุํ วฏฺฏตี’’ติ จินฺเตตฺวา ตสฺมึ มณฺฑเป พุทฺธปฺปมุขํ ภิกฺขุสงฺฆํ นิสีทาเปตฺวา สตฺตาหํ ควปานํ นาม ทานํ อทาสิฯ ควปานนฺติ มหเนฺต มหเนฺต โกลเมฺพ ขีรสฺส ปูเรตฺวา อุทฺธเนสุ อาโรเปตฺวา ฆนปากปเกฺก ขีเร โถเก ตณฺฑุเล ปกฺขิปิตฺวา ปกฺกมธุสกฺกราจุณฺณสปฺปีหิ อภิสงฺขตํ โภชนํ วุจฺจติฯ มนุสฺสาเยว ปน ปริวิสิตุํ นาสกฺขึสุ, เทวาปิ เอกนฺตริกา หุตฺวา ปริวิสึสุฯ ทฺวาทสเตรสโยชนปฺปมาณํ ฐานมฺปิ ภิกฺขู คณฺหิตุํ นปฺปโหสิเยวฯ เต ปน ภิกฺขู อตฺตโน อตฺตโน อานุภาเวน นิสีทึสุฯ ปริโยสานทิวเส สพฺพภิกฺขูนํ ปตฺตานิ โธวาเปตฺวา เภสชฺชตฺถาย สปฺปินวนีตมธุผาณิตาทีนิ ปูเรตฺวา ติจีวเรหิ สทฺธึ อทาสิ, สงฺฆนวกภิกฺขุนา ลทฺธจีวรสาฏกา สตสหสฺสคฺฆนกา อเหสุํฯ

สตฺถา อนุโมทนํ กโรนฺโต ‘‘อยํ ปุริโส เอวรูปํ มหาทานํ อทาสิ, โก นุ โข ภวิสฺสตี’’ติ อุปธาเรนฺโต ‘‘อนาคเต กปฺปสตสหสฺสาธิกานํ ทฺวินฺนํ อสงฺขฺยยฺยานํ มตฺถเก โคตโม นาม พุทฺโธ ภวิสฺสตี’’ติ ทิสฺวา มหาปุริสํ อามนฺเตตฺวา ‘‘ตฺวํ เอตฺตกํ นาม กาลํ อติกฺกมิตฺวา โคตโม นาม พุทฺโธ ภวิสฺสสี’’ติ พฺยากาสิฯ มหาปุริโส พฺยากรณํ สุตฺวา ‘‘อหํ กิร พุทฺโธ ภวิสฺสามิ, โก เม ฆราวาเสน อตฺโถ, ปพฺพชิสฺสามี’’ติ จินฺเตตฺวา ตถารูปํ สมฺปตฺตึ เขฬปิณฺฑํ วิย ปหาย สตฺถุ สนฺติเก ปพฺพชิตฺวา พุทฺธวจนํ อุคฺคณฺหิตฺวา อภิญฺญา จ สมาปตฺติโย จ นิพฺพตฺเตตฺวา อายุปริโยสาเน พฺรหฺมโลเก นิพฺพตฺติฯ

มงฺคลสฺส ปน ภควโต นครํ อุตฺตรํ นาม อโหสิ, ปิตาปิ อุตฺตโร นาม ขตฺติโย, มาตาปิ อุตฺตรา นาม เทวี, สุเทโว จ ธมฺมเสโน จ เทฺว อคฺคสาวกา, ปาลิโต นามุปฏฺฐาโก, สีวลี จ อโสกา จ เทฺว อคฺคสาวิกา, นาครุกฺโข โพธิ, อฏฺฐาสีติหตฺถุพฺเพธํ สรีรํ อโหสิฯ นวุติวสฺสสหสฺสานิ ฐตฺวา ปรินิพฺพุเต ปน ตสฺมึ ภควติ เอกปฺปหาเรเนว ทส จกฺกวาฬสหสฺสานิ เอกนฺธการานิ อเหสุํฯ สพฺพจกฺกวาเฬสุ มนุสฺสานํ มหนฺตํ อาโรทนปริเทวนํ อโหสิฯ

‘‘โกณฺฑญฺญสฺส อปเรน, มงฺคโล นาม นายโก;
ตมํ โลเก นิหนฺตฺวาน, ธมฺมุกฺกมภิธารยี’’ติฯ

เอวํ ทสสหสฺสิโลกธาตุํ อนฺธการํ กตฺวา ปรินิพฺพุตสฺส ตสฺส ภควโต อปรภาเค **สุมโน** นาม สตฺถา อุทปาทิฯ ตสฺสาปิ ตโย สาวกสนฺนิปาตา อเหสุํฯ ปฐมสนฺนิปาเต โกฏิสตสหสฺสภิกฺขู อเหสุํ, ทุติเย กญฺจนปพฺพตมฺหิ นวุติโกฏิสหสฺสานิ, ตติเย อสีติโกฏิสหสฺสานิฯ ตทา มหาสตฺโต อตุโล นาม นาคราชา อโหสิ มหิทฺธิโก มหานุภาโวฯ โส ‘‘พุทฺโธ อุปฺปนฺโน’’ติ สุตฺวา ญาติสงฺฆปริวุโต นาคภวนา นิกฺขมิตฺวา โกฏิสตสหสฺสภิกฺขุปริวารสฺส ตสฺส ภควโต ทิพฺพตุริเยหิ อุปหารํ กาเรตฺวา มหาทานํ ปวเตฺตตฺวา ปเจฺจกํ ทุสฺสยุคานิ ทตฺวา สรเณสุ ปติฏฺฐาสิฯ โสปิ นํ สตฺถา ‘‘อนาคเต พุทฺโธ ภวิสฺสสี’’ติ พฺยากาสิฯ ตสฺส ภควโต นครํ เขมํ นาม อโหสิ, สุทตฺโต นาม ราชา ปิตา, สิริมา นาม มาตา, สรโณ จ ภาวิตตฺโต จ เทฺว อคฺคสาวกา, อุเทโน นามุปฏฺฐาโก, โสณา จ อุปโสณา จ เทฺว อคฺคสาวิกา, นาครุกฺโข โพธิ, นวุติหตฺถุพฺเพธํ สรีรํ, นวุติเยว วสฺสสหสฺสานิ อายุปฺปมาณํ อโหสิฯ

‘‘มงฺคลสฺส อปเรน, สุมโน นาม นายโก;
สพฺพธมฺเมหิ อสโม, สพฺพสตฺตานมุตฺตโม’’ติฯ

ตสฺส อปรภาเค **เรวโต** นาม สตฺถา อุทปาทิฯ ตสฺสาปิ ตโย สาวกสนฺนิปาตา อเหสุํฯ ปฐมสนฺนิปาเต คณนา นตฺถิ, ทุติเย โกฏิสตสหสฺสภิกฺขู อเหสุํ, ตถา ตติเยฯ ตทา โพธิสตฺโต อติเทโว นาม พฺราหฺมโณ หุตฺวา สตฺถุ ธมฺมเทสนํ สุตฺวา สรเณสุ ปติฏฺฐาย สิรสฺมึ อญฺชลึ ฐเปตฺวา ตสฺส สตฺถุโน กิเลสปฺปหาเน วณฺณํ วตฺวา อุตฺตราสเงฺคน ปูชํ อกาสิฯ โสปิ นํ ‘‘พุทฺโธ ภวิสฺสสี’’ติ พฺยากาสิฯ ตสฺส ปน ภควโต นครํ ธญฺญวตี นาม อโหสิ, ปิตา วิปุโล นาม ขตฺติโย, มาตาปิ วิปุลา นาม เทวี, วรุโณ จ พฺรหฺมเทโว จ เทฺว อคฺคสาวกา, สมฺภโว นามุปฏฺฐาโก, ภทฺทา จ สุภทฺทา จ เทฺว อคฺคสาวิกา, นาครุกฺขว โพธิ, สรีรํ อสีติหตฺถุพฺเพธํ อโหสิ, อายุ สฏฺฐิ วสฺสสหสฺสานีติฯ

‘‘สุมนสฺส อปเรน, เรวโต นาม นายโก;
อนูปโม อสทิโส, อตุโล อุตฺตโม ชิโน’’ติฯ

ตสฺส อปรภาเค **โสภิโต** นาม สตฺถา อุทปาทิฯ ตสฺสาปิ ตโย สาวกสนฺนิปาตา อเหสุํฯ ปฐมสนฺนิปาเต โกฏิสตภิกฺขู อเหสุํ, ทุติเย นวุติโกฏิโย, ตติเย อสีติโกฏิโยฯ ตทา โพธิสโตฺต อชิโต นาม พฺราหฺมโณ หุตฺวา สตฺถุ ธมฺมเทสนํ สุตฺวา สรเณสุ ปติฏฺฐาย พุทฺธปฺปมุขสฺส ภิกฺขุสงฺฆสฺส มหาทานํ อทาสิฯ โสปิ นํ ''พุโทฺธ ภวิสฺสสี''ติ พฺยากาสิฯ ตสฺส ปน ภควโต สุธมฺมํ นาม นครํ อโหสิ, ปิตาปิ สุธโมฺม นาม ราชา, มาตาปิ สุธมฺมา นาม เทวี, อสโม จ สุเนโตฺต จ เทฺว อคฺคสาวกา, อโนโม นามุปฏฺฐาโก, นกุลา จ สุชาตา จ เทฺว อคฺคสาวิกา, นาครุโกฺขว โพธิ, อฏฺฐปณฺณาสหตฺถุเพฺพธํ สรีรํ อโหสิ, นวุติ วสฺสสหสฺสานิ อายุปฺปมาณนฺติฯ

> ''เรวตสฺส อปเรน, โสภิโต นาม นายโก;
> สมาหิโต สนฺตจิโตฺต, อสโม อปฺปฏิปุคฺคโล''ติฯ

ตสฺส อปรภาเค เอกํ อสเงฺขฺยยฺยํ อติกฺกมิตฺวา เอกสฺมึเยว กเปฺป ตโย พุทฺธา นิพฺพตฺตึสุ **อโนมทสฺสี ปทุโม นารโท**ติฯ **อโนมทสฺสิสฺส** ภควโต ตโย สาวกสนฺนิปาตา อเหสุํฯ ปฐมสนฺนิปาเต ภิกฺขู อฏฺฐสตสหสฺสานิ อเหสุํ, ทุติเย สตฺต, ตติเย ฉฯ ตทา โพธิสโตฺต เอโก ยกฺขเสนาปติ อโหสิ มหิทฺธิโก มหานุภาโว อเนกโกฏิสตสหสฺสานํ ยกฺขานํ อธิปติฯ โส ''พุโทฺธ อุปฺปโนฺน''ติ สุตฺวา อาคนฺตฺวา พุทฺธปฺปมุขสฺส ภิกฺขุสงฺฆสฺส มหาทานํ อทาสิฯ สตฺถาปิ นํ ''อนาคเต พุโทฺธ ภวิสฺสสี''ติ พฺยากาสิฯ อโนมทสฺสิสฺส ปน ภควโต จนฺทวตี นาม นครํ อโหสิ, ยสวา นาม ราชา ปิตา, ยโสธรา นาม มาตา, นิสโภ จ อโนโม จ เทฺว อคฺคสาวกา, วรุโณ นามุปฏฺฐาโก, สุนฺทรี จ สุมนา จ เทฺว อคฺคสาวิกา, อชฺชุนรุโกฺข โพธิ, อฏฺฐปณฺณาสหตฺถุเพฺพธํ สรีรํ อโหสิ, วสฺสสตสหสฺสํ อายูติฯ

> ''โสภิตสฺส อปเรน, สมฺพุโทฺธ ทฺวิปทุตฺตโม;
> อโนมทสฺสี อมิตยโส, เตชสฺสี ทุรติกฺกโม''ติฯ

ตสฺส อปรภาเค **ปทุโม** นาม สตฺถา อุทปาทิฯ ตสฺสาปิ ตโย ภาวกสนฺนิปาตา อเหสุํฯ ปฐมสนฺนิปาเต โกฏิสตสหสฺสภิกฺขู อเหสุํ, ทุติเย ตีณิ สตสหสฺสานิ, ตติเย อคามเก อรเญฺญ มหาวนสณฺฑวาสีนํ ภิกฺขูนํ เทฺว สตสหสฺสานิฯ ตทา ตถาคเต ตสฺมึ วนสเณฺฑ วสเนฺต โพธิสโตฺต สีโห หุตฺวา สตฺถารํ นิโรธสมาปตฺตึ สมาปนฺนํ ทิสฺวา ปสนฺนจิโตฺต วนฺทิตฺวา ปทกฺขิณํ กตฺวา ปีติโสมนสฺสชาโต ติกฺขตฺตุํ สีหนาทํ นทิตฺวา สตฺตาหํ พุทฺธารมฺมณปีตึ อวิชหิตฺวา ปีติสุเขเนว โคจราย อปกฺกมิตฺวา ชีวิตปริจฺจาคํ กตฺวา ปยิรุปาสมาโน อฏฺฐาสิฯ สตฺถา สตฺตาหจฺจเยน นิโรธา วุฏฺฐิโต สีหํ โอโลเกตฺวา ''ภิกฺขุสเงฺฆปิ จิตฺตํ ปสาเทตฺวา สงฺฆํ วนฺทิสฺสตีติ ภิกฺขุสโงฺฆ อาคจฺฉตู''ติ จิเนฺตสิฯ ภิกฺขู ตาวเทว อาคมึสุฯ สีโห สเงฺฆ จิตฺตํ ปสาเทสิฯ สตฺถา ตสฺส มนํ โอโลเกตฺวา ''อนาคเต พุโทฺธ ภวิสฺสสี''ติ พฺยากาสิฯ ปทุมสฺส ปน ภควโต จมฺปกํ นาม นครํ อโหสิ, อสโม นาม ราชา ปิตา, อสมา นาม เทวี มาตา, สาโล จ อุปสาโล จ เทฺว อคฺคสาวกา, วรุโณ นามุปฏฺฐาโก, รามา จ สุรามา จ เทฺว อคฺคสาวิกา, โสณรุโกฺข นาม โพธิ, อฏฺฐปณฺณาสหตฺถุเพฺพธํ สรีรํ อโหสิ, อายุ วสฺสสตสหสฺสนฺติฯ

> ''อโนมทสฺสิสฺส อปเรน, สมฺพุโทฺธ ทฺวิปทุตฺตโม;
> ปทุโม นาม นาเมน, อสโม อปฺปฏิปุคฺคโล''ติฯ

ตสฺส อปรภาเค **นารโท** นาม สตฺถา อุทปาทิฯ ตสฺสาปิ ตโย สาวกสนฺนิปาตา อเหสุํฯ ปฐมสนฺนิปาเต โกฏิสตสหสฺสภิกฺขู อเหสุํ, ทุติเย นวุติโกฏิสหสฺสานิ, ตติเย อสีติโกฏิสหสฺสานิ ฯ ตทา โพธิสโตฺต อิสิปพฺพชฺชํ ปพฺพชิตฺวา ปญฺจสุ อภิญฺญาสุ อฏฺฐสุ จ สมาปตฺตีสุ จิณฺณ

วสี หุตฺวา พุทฺธปฺปมุขสฺส ภิกฺขุสงฺฆสฺส มหาทานํ ทตฺวา โลหิตจนฺทเนน ปูชํ อกาสิฯ โสปิ นํ ‘‘อนาคเต พุโทฺธ ภวิสฺสสี’’ติ พฺยากาสิฯ ตสฺส ภควโต ธญฺญวตี นาม นครํ อโหสิ, สุเทโว นาม ขตฺติโย ปิตา, อโนมา นาม มาตา, สทฺทสาโล จ ชิตมิโตฺต จ เทฺว อคฺคสาวกา, วาเสโฏฺฐ นามุปฎฺฐาโก , อุตฺตรา จ ผคฺคุนี จ เทฺว อคฺคสาวิกา, มหาโสณรุโกฺข นาม โพธิ, สรีรํ อฎฺฐาสีติหตฺถุเพฺพธํ อโหสิ, นวุติวสฺสสหสฺสานิ อายูติฯ

> ‘‘ปทุมสฺส อปเรน, สมฺพุโทฺธ ทฺวิปทุตฺตโม;
> นารโท นาม นาเมน, อสโม อปฺปฎิปุคฺคโล’’ติฯ

นารทพุทฺธสฺส อปรภาเค เอกํ อสเงฺขฺยยฺยํ อติกฺกมิตฺวา อิโต สตสหสฺสกปฺปมตฺถเก เอกสฺมิํ กเปฺป เอโกว **ปทุมุตฺตร**พุโทฺธ นาม อุทปาทิฯ ตสฺสาปิ ตโย สาวกสนฺนิปาตา อเหสุํฯ ปฐเม โกฎิสตสหสฺสภิกฺขู อเหสุํ, ทุติเย เวภารปพฺพเต นวุติโกฎิสหสฺสานิ, ตติเย อสีติโกฎิสหสฺสานิฯ ตทา โพธิสโตฺต ชฎิโล นาม มหารฎฺฐิโย หุตฺวา พุทฺธปฺปมุขสฺส ภิกฺขุสงฺฆสฺส สจีวรํ ทานํ อทาสิฯ โสปิ นํ ‘‘อนาคเต พุโทฺธ ภวิสฺสสี’’ติ พฺยากาสิฯ ปทุมุตฺตรสฺส ปน ภควโต กาเล ติตฺถิยา นาม นาเหสุํฯ สเพฺพ เทวมนุสฺสา พุทฺธเมว สรณํ อคมํสุฯ ตสฺส นครํ หํสวตี นาม อโหสิ, ปิตา อานโนฺท นาม ขตฺติโย, มาตา สุชาตา นาม เทวี, เทวโล จ สุชาโต จ เทฺว อคฺคสาวกา, สุมโน นามุปฎฺฐาโก, อมิตา จ อสมา จ เทฺว อคฺคสาวิกา, สลลรุโกฺข โพธิ, สรีรํ อฎฺฐปณฺณาสหตฺถุเพฺพธํ อโหสิ, สรีรปฺปภา สมนฺตโต ทฺวาทส โยชนานิ คณฺหิ, วสฺสสตสหสฺสํ อายูติฯ

> ‘‘นารทสฺส อปเรน, สมฺพุโทฺธ ทฺวิปทุตฺตโม;
> ปทุมุตฺตโร นาม ชิโน, อโกฺขโภ สาครูปโม’’ติฯ

ตสฺส อปรภาเค สตฺตติ กปฺปสหสฺสานิ อติกฺกมิตฺวา **สุเมโธ สุชาโต** จาติ เอกสฺมิํ กเปฺป เทฺว พุทฺธา นิพฺพตฺติํสุฯ **สุเมธสฺสาปิ** ตโย สาวกสนฺนิปาตา อเหสุํ, ปฐมสนฺนิปาเต สุทสฺสนนคเร โกฎิสตขีณาสวา อเหสุํ, ทุติเย ปน นวุติโกฎิโย, ตติเย อสีติโกฎิโยฯ ตทา โพธิสโตฺต อุตฺตโร นาม มาณโว หุตฺวา นิทหิตฺวา ฐปิตํเยว อสีติโกฎิธนํ วิสฺสเชฺชตฺวา พุทฺธปฺปมุขสฺส ภิกฺขุสงฺฆสฺส มหาทานํ ทตฺวา ธมฺมํ สุตฺวา สรเณสุ ปติฎฺฐาย นิกฺขมิตฺวา ปพฺพชิฯ โสปิ นํ ‘‘อนาคเต พุโทฺธ ภวิสฺสสี’’ติ พฺยากาสิฯ สุเมธสฺส ภควโต สุทสฺสนํ นาม นครํ อโหสิ, สุทโตฺต นาม ราชา ปิตา, มาตาปิ สุทตฺตา นาม, สรโณ จ สพฺพกาโม จ เทฺว อคฺคสาวกา, สาคโร นามุปฎฺฐาโก, รามา จ สุรามา จ เทฺว อคฺคสาวิกา, มหานีปรุโกฺข โพธิ, สรีรํ อฎฺฐาสีติหตฺถุเพฺพธํ อโหสิ, อายุ นวุติ วสฺสสหสฺสานีติฯ

> ‘‘ปทุมุตฺตรสฺส อปเรน, สุเมโธ นาม นายโก;
> ทุราสโท อุคฺคเตโช, สพฺพโลกุตฺตโม มุนี’’ติฯ

ตสฺส อปรภาเค **สุชาโต** นาม สตฺถา อุทปาทิฯ ตสฺสาปิ ตโย สาวกสนฺนิปาตา อเหสุํฯ ปฐมสนฺนิปาเต สฎฺฐิ ภิกฺขุสตสหสฺสานิ อเหสุํ, ทุติเย ปญฺญาสํ, ตติเย จตฺตาลีสํฯ ตทา โพธิสโตฺต จกฺกวตฺติราชา หุตฺวา ‘‘พุโทฺธ อุปฺปโนฺน’’ติ สุตฺวา อุปสงฺกมิตฺวา ธมฺมํ สุตฺวา พุทฺธปฺปมุขสฺส ภิกฺขุสงฺฆสฺส สทฺธิํ สตฺตหิ รตเนหิ จตุมหาทีปรชฺชํ ทตฺวา สตฺถุ สนฺติเก ปพฺพชิฯ สกลรฎฺฐวาสิโน รฎฺฐุปฺปาทํ คเหตฺวา อารามิกกิจฺจํ สาเธนฺตา พุทฺธปฺปมุขสฺส ภิกฺขุสงฺฆสฺส นิจฺจํ มหาทานํ อทํสุฯ โสปิ นํ สตฺถา ‘‘อนาคเต พุโทฺธ ภวิสฺสสี’’ติ พฺยากาสิฯ ตสฺส ภควโต นครํ สุมงฺคลํ นาม อโหสิ, อุคฺคโต นาม ราชา ปิตา, ปภาวตี นาม มาตา, สุทสฺสโน จ สุเทโว

จ เทฺว อคฺคสาวกา, นารโท นามุปฏฺฐาโก, นาคา จ นาคสมาลา จ เทฺว อคฺคสาวิกา, มหาเวฬุรุกฺโข โพธิฯ โส กิร มนฺทจฺฉิโทฺท ฆนกฺขโนฺธ อุปริ นิคฺคตาหิ มหาสาขาหิ โมรปิญฺฉกลาโป วิย วิโรจิตฺถฯ ตสฺส ภควโต สรีรํ ปณฺณาสหตฺถุเพฺพธํ อโหสิ, อายุ นวุติ วสฺสสหสฺสานีติฯ

> ‘‘ตเตฺถว มณฺฑกปฺปมฺหิ, สุชาโต นาม นายโก;
> สีหหนุสภกฺขโนฺธ, อปฺปเมโยฺย ทุราสโท’’ติฯ

ตสฺส อปรภาเค อิโต อฏฺฐารสกปฺปสตมตฺถเก เอกสฺมิํ กเปฺป **ปิยทสฺสี, อตฺถทสฺสี, ธมฺมทสฺสี**ติ ตโย พุทฺธา นิพฺพตฺติํสุฯ **ปิยทสฺสิสฺสา**ปิ ตโย สาวกสนฺนิปาตา อเหสุํฯ ปฐเม โกฏิสตสหสฺสา ภิกฺขู อเหสุํ, ทุติเย นวุติโกฏิโย, ตติเย อสีติโกฏิโยฯ ตทา โพธิสโตฺต กสฺสโป นาม มาณโว ติณฺณํ เวทานํ ปารํ คโต หุตฺวา สตฺถุ ธมฺมเทสนํ สุตฺวา โกฏิสตสหสฺสธนปริจฺจาเคน สงฺฆารามํ กาเรตฺวา สรเณสุ จ สีเลสุ จ ปติฏฺฐาสิฯ อถ นํ สตฺถา ‘‘อฏฺฐารสกปฺปสตจฺจเยน พุโทฺธ ภวิสฺสสี’’ติ พฺยากาสิฯ ตสฺส ภควโต อโนมํ นาม นครํ อโหสิ, ปิตา สุทิโนฺน นาม ราชา, มาตา จนฺทา นาม เทวี, ปาลิโต จ สพฺพทสฺสี จ เทฺว อคฺคสาวกา, โสภิโต นามุปฏฺฐาโก, สุชาตา จ ธมฺมทินฺนา จ เทฺว อคฺคสาวิกา, กกุธรุกฺโข โพธิ, สรีรํ อสีติหตฺถุเพฺพธํ อโหสิ, นวุติ วสฺสสหสฺสานิ อายูติฯ

> ‘‘สุชาตสฺส อปเรน, สยมฺภู โลกนายโก;
> ทุราสโท อสมสโม, ปิยทสฺสี มหายโส’’ติฯ

ตสฺส อปรภาเค **อตฺถทสฺสี** นาม สตฺถา อุทปาทิฯ ตสฺสาปิ ตโย สาวกสนฺนิปาตา อเหสุํฯ ปฐเม อฏฺฐนวุติ ภิกฺขุสตสหสฺสานิ อเหสุํ, ทุติเย อฏฺฐาสีติสตสหสฺสานิ, ตถา ตติเยฯ ตทา โพธิสโตฺต สุสีโม นาม มหิทฺธิโก ตาปโส หุตฺวา เทวโลกโต มนฺทารวปุปฺผจฺฉตฺตํ อาหริตฺวา สตฺถารํ ปูเชสิ, โสปิ นํ ‘‘อนาคเต พุโทฺธ ภวิสฺสสี’’ติ พฺยากาสิฯ ตสฺส ภควโต โสภิตํ นาม นครํ อโหสิ, สาคโร นาม ราชา ปิตา, สุทสฺสนา นาม มาตา, สโนฺต จ อุปสโนฺต จ เทฺว อคฺคสาวกา, อภโย นามุปฏฺฐาโก, ธมฺมา จ สุธมฺมา จ เทฺว อคฺคสาวิกา, จมฺปกรุกฺโข โพธิ, สรีรํ อสีติหตฺถุเพฺพธํ อโหสิ, สรีรปฺปภา สมนฺตโต สพฺพกาลํ โยชนมตฺตํ ผริตฺวา อฏฺฐาสิ, อายุ วสฺสสตสหสฺสนฺติฯ

> ‘‘ตเตฺถว มณฺฑกปฺปมฺหิ, อตฺถทสฺสี นราสโภ;
> มหาตมํ นิหนฺตฺวาน, ปโตฺต สโมฺพธิมุตฺตม’’นฺติฯ

ตสฺส อปรภาเค **ธมฺมทสฺสี** นาม สตฺถา อุทปาทิฯ ตสฺสาปิ ตโย สาวกสนฺนิปาตา อเหสุํฯ ปฐเม โกฏิสตํ ภิกฺขู อเหสุํ, ทุติเย สตฺตติโกฏิโย, ตติเย อสีติโกฏิโยฯ ตทา โพธิสโตฺต สโกฺก เทวราชา หุตฺวา ทิพฺพคนฺธปุเปฺผหิ จ ทิพฺพตูริเยหิ จ ปูชํ อกาสิ, โสปิ นํ ‘‘อนาคเต พุโทฺธ ภวิสฺสสี’’ติ พฺยากาสิฯ ตสฺส ภควโต สรณํ นาม นครํ อโหสิ, ปิตา สรโณ นาม ราชา, มาตา สุนนฺทา นาม, ปทุโม จ ผุสฺสเทโว จ เทฺว อคฺคสาวกา, สุเนโตฺต นามุปฏฺฐาโก , เขมา จ สพฺพนามา จ เทฺว อคฺคสาวิกา, รตฺตงฺกุรรุกฺโข โพธิ, ‘‘พิมฺพิชาโล’’ติปิ วุจฺจติ, สรีรํ ปนสฺส อสีติหตฺถุเพฺพธํ อโหสิ, วสฺสสตสหสฺสํ อายูติฯ

> ‘‘ตเตฺถว มณฺฑกปฺปมฺหิ, ธมฺมทสฺสี มหายโส;
> ตมนฺธการํ วิธมิตฺวา, อติโรจติ สเทวเก’’ติฯ

ตสฺส อปรภาเค อิโต จตุนวุติกปฺปมตฺถเก เอกสฺมิํ กเปฺป เอโกว **สิทฺธตฺโถ** นาม พุทฺโธ อุทปาทิฯ ตสฺสาปิ ตโย สาวกสนฺนิปาตา อเหสุํฯ ปฐมสนฺนิปาเต โกฏิสตสหสฺสํ ภิกฺขู อเหสุํ, ทุติเย นวุติโกฏิโย, ตติเย อสีติโกฏิโยฯ ตทา โพธิสตฺโต อุคฺคเตโช อภิญฺญาพลสมฺปนฺโน มงฺคโล นาม ตาปโส หุตฺวา มหาชมฺพุผลํ อาหริตฺวา ตถาคตสฺส อทาสิฯ สตฺถา ตํ ผลํ ปริภุญฺชิตฺวา ‘‘จตุนวุติกปฺปมตฺถเก พุทฺโธ ภวิสฺสสี’’ติ โพธิสตฺตํ พฺยากาสิฯ ตสฺส ภควโต นครํ เวภารํ นาม อโหสิ, ปิตา ชยเสโน นาม ราชา, มาตา สุผสฺสา นาม, สมฺพโล จ สุมิตฺโต จ เทฺว อคฺคสาวกา, เรวโต นามุปฏฺฐาโก, สีวลี จ สุรามา จ เทฺว อคฺคสาวิกา, กณิการรุกฺโข โพธิ, สรีรํ สฏฺฐิหตฺถุพฺเพธํ อโหสิ, วสฺสสตสหสฺสํ อายูติฯ

‘‘ธมฺมทสฺสิสฺส อปเรน, สิทฺธตฺโถ นาม นายโก;
นิหนิตฺวา ตมํ สพฺพํ, สูริโย อพฺภุคฺคโต ยถา’’ติฯ

ตสฺส อปรภาเค อิโต ทฺวานวุติกปฺปมตฺถเก **ติโสฺส ผุโสฺส**ติ เอกสฺมิํ กเปฺป เทฺว พุทฺธา นิพฺพตฺติํสุฯ **ติสฺสสฺส** ภควโต ตโย สาวกสนฺนิปาตา อเหสุํฯ ปฐมสนฺนิปาเต ภิกฺขูนํ โกฏิสตํ อโหสิ, ทุติเย นวุติโกฏิโย, ตติเย อสีติโกฏิโยฯ ตทา โพธิสตฺโต มหาโภโค มหายโส สุชาโต นาม ขตฺติโย หุตฺวา อิสิปพฺพชฺชํ ปพฺพชิตฺวา มหิทฺธิกภาวํ ปตฺวา ‘‘พุทฺโธ อุปฺปนฺโน’’ติ สุตฺวา ทิพฺพมนฺทารวปทุมปาริจฺฉตฺตกปุปฺผานิ อาทาย จตุปริสมเชฺฌ คจฺฉนฺตํ ตถาคตํ ปูเชสิ, อากาเส ปุปฺผวิตานํ อกาสิฯ โสปิ นํ สตฺถา ‘‘อิโต ทฺวานวุติกเปฺป พุทฺโธ ภวิสฺสสี’’ติ พฺยากาสิฯ ตสฺส ภควโต เขมํ นาม นครํ อโหสิ, ปิตา ชนสโนฺธ นาม ขตฺติโย, มาตา ปทุมา นาม , พฺรหฺมเทโว จ อุทโย จ เทฺว อคฺคสาวกา, สมโงฺค นามุปฏฺฐาโก, ผุสฺสา จ สุทตฺตา จ เทฺว อคฺคสาวิกา, อสนรุกฺโข โพธิ, สรีรํ สฏฺฐิหตฺถุพฺพธํ อโหสิ, วสฺสสตสหสฺสํ อายูติฯ

‘‘สิทฺธตฺถสฺส อปเรน, อสโม อปฺปฏิปุคฺคโล;
อนนฺตสีโล อมิตยโส, ติโสฺส โลกคฺคนายโก’’ติฯ

ตสฺส อปรภาเค **ผุโสฺส** นาม สตฺถา อุทปาทิฯ ตสฺสาปิ ตโย สาวกสนฺนิปาตา อเหสุํฯ ปฐมสนฺนิปาเต สฏฺฐิ ภิกฺขุสตสหสฺสานิ อเหสุํ, ทุติเย ปณฺณาส, ตติเย ทฺวตฺติํสฯ ตทา โพธิสตฺโต วิชิตาวี นาม ขตฺติโย หุตฺวา มหารชฺชํ ปหาย สตฺถุ สนฺติเก ปพฺพชิตฺวา ตีณิ ปิฏกานิ อุคฺคเหตฺวา มหาชนสฺส ธมฺมกถํ กเถสิ, สีลปารมิญฺจ ปูเรสิฯ โสปิ นํ ‘‘พุทฺโธ ภวิสฺสสี’’ติ ตเถว พฺยากาสิฯ ตสฺส ภควโต กาสี นาม นครํ อโหสิ, ชยเสโน นาม ราชา ปิตา, สิริมา นาม มาตา, สุรกฺขิโต จ ธมฺมเสโน จ เทฺว อคฺคสาวกา, สภิโย นามุปฏฺฐาโก, จาลา จ อุปจาลา จ เทฺว อคฺคสาวิกา, อามลกรุกฺโข โพธิ, สรีรํ อฏฺฐปณฺณาสหตฺถุพฺเพธํ อโหสิ, นวุติ วสฺสสหสฺสานิ อายูติฯ

‘‘ตเตฺถว มณฺฑกปฺปมฺหิ, อหุ สตฺถา อนุตฺตโร;
อนูปโม อสมสโม, ผุโสฺส โลกคฺคนายโก’’ติฯ

ตสฺส อปรภาเค อิโต เอกนวุติกเปฺป **วิปสฺสี** นาม ภควา อุทปาทิฯ ตสฺสาปิ ตโย สาวกสนฺนิปาตา อเหสุํฯ ปฐมสนฺนิปาเต อฏฺฐสฏฺฐิ ภิกฺขุสตสหสฺสํ อโหสิ, ทุติเย เอกสตสหสฺสํ, ตติเย อสีติสหสฺสานิฯ ตทา โพธิสตฺโต มหิทฺธิโก มหานุภาโว อตุโล นาม นาคราชา หุตฺวา สตฺตรตนขจิตํ โสวณฺณมยํ มหาปีฐํ ภควโต อทาสิฯ โสปิ นํ ‘‘อิโต เอกนวุติกเปฺป พุทฺโธ ภวิสฺสสี’’ติ พฺยากาสิฯ ตสฺส ภควโต พนฺธุมตี นาม นครํ อโหสิ, พนฺธุมา นาม ราชา ปิตา, พนฺธุมตี นาม มาตา, ขณฺฑฑ จ ติโสฺส จ เทฺว อคฺคสาวกา, อโสโก นามุปฏฺฐาโก, จนฺทา จ จนฺ

ทมิตฺตา จ เทฺว อคฺคสาวิกา, ปาฏลิรุกฺโข โพธิ, สรีรํ อสีติหตฺถุเพฺพธํ อโหสิ, สรีรปฺปภา สทา สตฺต โยชนานิ ผริตฺวา อฏฺฐาสิ, อสีติ วสฺสสหสฺสานิ อายูติฯ

> ‘‘ผุสฺสสฺส จ อปเรน, สมฺพุทฺโธ ทฺวิปทุตฺตโม;
> วิปสฺสี นาม นาเมน, โลเก อุปฺปชฺชิ จกฺขุมา’’ติฯ

ตสฺส อปรภาเค อิโต เอกตึสกปฺเป **สิขี** จ **เวสฺสภู** จาติ เทฺว พุทฺธา อเหสุํฯ **สิขิสฺสา**ปิ ภควโต ตโย สาวกสนฺนิปาตา อเหสุํฯ ปฐมสนฺนิปาเต ภิกฺขุสตสหสฺสํ อโหสิ, ทุติเย อสีติ สหสฺสานิ, ตติเย สตฺตตฺติสหสฺสานิฯ ตทา โพธิสโตฺต อรินฺทโม นาม ราชา หุตฺวา พุทฺธปฺปมุขสฺส ภิกฺขุสงฺฆสฺส สจีวรํ มหาทานํ ปวเตฺตตฺวา สตฺตรตนปฏิมณฺฑิตํ หตฺถิรตนํ ทตฺวา หตฺถิปฺปมาณํ กตฺวา กปฺปิยภณฺฑํ อทาสิฯ โสปิ นํ ‘‘อิโต กตึสกปฺเป พุโทฺธ ภวิสฺสสี’’ติ พฺยากาสิฯ ตสฺส ภควโต อรุณวตี นาม นครํ อโหสิ, อรุโณ นาม ขตฺติโย ปิตา, ปภาวตี นาม มาตา, อภิภู จ สมฺภโว จ เทฺว อคฺคสาวกา, เขมงฺกโร นามุปฏฺฐาโก, สขิลา จ ปทุมา จ เทฺว อคฺคสาวิกา, ปุณฺฑรีกรุกฺโข โพธิ, สรีรํ สตฺตติหตฺถุเพฺพธํ อโหสิ, สรีรปฺปภา โยชนตฺตยํ ผริตฺวา อฏฺฐาสิ, สตฺตติ วสฺสสหสฺสานิ อายูติฯ

> ‘‘วิปสฺสิสฺส อปเรน, สมฺพุทฺโธ ทฺวิปทุตฺตโม;
> สิขิวฺหโย นาม ชิโน, อสโม อปฺปฏิปุคฺคโล’’ติฯ

ตสฺส อปรภาเค **เวสฺสภู** นาม สตฺถา อุทปาทิฯ ตสฺสาปิ ตโย สาวกสนฺนิปาตา อเหสุํฯ ปฐมสนฺนิปาเต อสีติ ภิกฺขุสหสฺสานิ อเหสุํ, ทุติเย สตฺตติ, ตติเย สฏฺฐิฯ ตทา โพธิสโตฺต สุทสฺสโน นาม ราชา หุตฺวา พุทฺธปฺปมุขสฺส ภิกฺขุสงฺฆสฺส สจีวรํ มหาทานํ ทตฺวา ตสฺส สนฺติเก ปพฺพชิตฺวา อาจารคุณสมฺปโนฺน พุทฺธรตเน จิตฺตีการปีติพหุโล อโหสิฯ โสปิ นํ ภควา ‘‘อิโต เอกตึสกปฺเป พุโทฺธ ภวิสฺสสี’’ติ พฺยากาสิฯ ตสฺส ปน ภควโต อโนมํ นาม นครํ อโหสิ, สุปฺปตีโต นาม ราชา ปิตา, ยสวตี นาม มาตา , โสโณ จ อุตฺตโร จ เทฺว อคฺคสาวกา, อุปสโนฺต นามุปฏฺฐาโก, ทามา จ สมาลา จ เทฺว อคฺคสาวิกา, สาลรุกฺโข โพธิ, สรีรํ สฏฺฐิหตฺถุเพฺพธํ อโหสิ, สฏฺฐิ วสฺสสหสฺสานิ อายูติฯ

> ‘‘ตเตฺถว มณฺฑกปฺปมฺหิ, อสโม อปฺปฏิปุคฺคโล;
> เวสฺสภู นาม นาเมน, โลเก อุปฺปชฺชิ โส ชิโน’’ติฯ

ตสฺส อปรภาเค อิมสฺมิํ กปฺเป จตฺตาโร พุทฺธา นิพฺพตฺตา **กกุสโนฺธ, โกณาคมโน, กสฺสโป, อมฺหากํ ภควา**ติฯ **กกุสนฺธสฺส** ภควโต เอโกว สาวกสนฺนิปาโต, ตตฺถ จตฺตาลีส ภิกฺขุสหสฺสานิ อเหสุํฯ ตทา โพธิสโตฺต เขโม นาม ราชา หุตฺวา พุทฺธปฺปมุขสฺส ภิกฺขุสงฺฆสฺส สปตฺตจีวรํ มหาทานเญฺจว อญฺชนาทิเภสชฺชานิ จ ทตฺวา สตฺถุ ธมฺมเทสนํ สุตฺวา ปพฺพชิฯ โสปิ นํ สตฺถา พฺยากาสิฯ กกุสนฺธสฺส ปน ภควโต เขมํ นาม นครํ อโหสิ, อคฺคิทโตฺต นาม พฺราหฺมโณ ปิตา, วิสาขา นาม พฺราหฺมณี มาตา, วิธุโร จ สญฺชีโว จ เทฺว อคฺคสาวกา, พุทฺธิโช นามุปฏฺฐาโก, สามา จ จมฺปกา จ เทฺว อคฺคสาวิกา , มหาสิรีสรุกฺโข โพธิ, สรีรํ จตฺตาลีสหตฺถุเพฺพธํ อโหสิ, จตฺตาลีส วสฺสสหสฺสานิ อายูติฯ

> ‘‘เวสฺสภุสฺส อปเรน, สมฺพุทฺโธ ทฺวิปทุตฺตโม;
> กกุสโนฺธ นาม นาเมน, อปฺปเมโยฺย ทุราสโท’’ติฯ

ตสฺส อปรภาเค **โกณาคมโน** นาม สตฺถา อุทปาทิฯ ตสฺสาปิ เอโก สาวกสนฺนิปาโต, ตตฺถ ตึส ภิกฺขุสหสฺสานิ อเหสุํฯ ตทา โพธิสโตฺต ปพฺพโต นาม ราชา หุตฺวา อมจฺจคณปริวุโต สตฺถุ สนฺติกํ คนฺตฺวา ธมฺมเทสนํ สุตฺวา พุทฺธปฺปมุขํ ภิกฺขุสงฺฆํ นิมเนฺตตฺวา มหาทานํ ปวเตฺตตฺวา ปฏฺฏุณฺณจีนปฏฺฏโกเสยฺยกมฺพลทุกูลานิ เจว สุวณฺณปาทุกญฺจ ทตฺวา สตฺถุ สนฺติเก ปพฺพชิฯ โสปิ นํ พฺยากาสิฯ ตสฺส ภควโต โสภวตี นาม นครํ อโหสิ, ยญฺญทโตฺต นาม พฺราหฺมโณ ปิตา, อุตฺตรา นาม พฺราหฺมณี มาตา, ภิยฺยโส จ อุตฺตโร จ เทฺว อคฺคสาวกา, โสตฺถิโช นามุปฏฺฐาโก, สมุทฺทา จ อุตฺตรา จ เทฺว อคฺคสาวิกา, อุทุมฺพรรุโกฺข โพธิ, สรีรํ ตึสหตฺถุเพฺพธํ อโหสิ, ตึส วสฺสสหสฺสานิ อายูติฯ

> ‘‘กกุสนฺธสฺส อปเรน, สมฺพุโทฺธ ทฺวิปทุตฺตโม;
> โกณาคมโน นาม ชิโน, โลกเชโฎฺฐ นราสโภ’’ติฯ

ตสฺส อปรภาเค **กสฺสโป** นาม สตฺถา อุทปาทิฯ ตสฺสาปิ เอโก สาวกสนฺนิปาโต, ตตฺถ วีสติ ภิกฺขุสหสฺสานิ อเหสุํฯ ตทา โพธิสโตฺต โชติปาโล นาม มาณโว หุตฺวา ติณฺณํ เวทานํ ปารคู ภูมิยญฺจ อนฺตลิเกฺข จ ปากโฏ ฆฏีการสฺส กุมฺภการสฺส มิโตฺต อโหสิฯ โส เตน สทฺธิํ สตฺถารํ อุปสงฺกมิตฺวา ธมฺมกถํ สุตฺวา ปพฺพชิตฺวา อารทฺธวีริโย ตีณิ ปิฏกานิ อุคฺคเหตฺวา วตฺตาวตฺตสมฺปตฺติยา พุทฺธสฺส สาสนํ โสเภสิฯ โสปิ นํ พฺยากาสิฯ ตสฺส ภควโต ชาตนครํ พาราณสี นาม อโหสิ, พฺรหฺมทโตฺต นาม พฺราหฺมโณ ปิตา, ธนวตี นาม พฺราหฺมณี มาตา, ติโสฺส จ ภารทฺวาโช จ เทฺว อคฺคสาวกา, สพฺพมิโตฺต นามุปฏฺฐาโก, อนุฬา จ อุรุเวฬา จ เทฺว อคฺคสาวิกา, นิโคฺรธรุโกฺข โพธิ, สรีรํ วีสติหตฺถุเพฺพธํ อโหสิ, วีสติ วสฺสสหสฺสานิ อายูติฯ

> ‘‘โกณาคมนสฺส อปเรน, สมฺพุโทฺธ ทฺวิปทุตฺตโม;
> กสฺสโป นาม โคเตฺตน, ธมฺมราชา ปภงฺกโร’’ติฯ

ยสฺมิํ ปน กเปฺป ทีปงฺกโร ทสพโล อุทปาทิ, ตสฺมิํ อเญฺญปิ ตโย พุทฺธา อเหสุํฯ เตสํ สนฺติกา โพธิสตฺตสฺส พฺยากรณํ นตฺถิ, ตสฺมา เต อิธ น ทสฺสิตาฯ อฎฺฐกถายํ ปน ตมฺหา กปฺปา ปฏฺฐาย สเพฺพปิ พุเทฺธ ทเสฺสตุํ อิทํ วุตฺตํ –

> ‘‘ตณฺหงฺกโร เมธงฺกโร, อโถปิ สรณงฺกโร;
> ทีปงฺกโร จ สมฺพุโทฺธ, โกณฺฑโญฺญ ทฺวิปทุตฺตโมฯ
>
> ‘‘มงฺคโล จ สุมโน จ, เรวโต โสภิโต มุนิ;
> อโนมทสฺสี ปทุโม, นารโท ปทุมุตฺตโรฯ
>
> ‘‘สุเมโธ จ สุชาโต จ, ปิยทสฺสี มหายโส;
> อตฺถทสฺสี ธมฺมทสฺสี, สิทฺธโตฺถ โลกนายโกฯ
>
> ‘‘ติโสฺส ผุโสฺส จ สมฺพุโทฺธ, วิปสฺสี สิขิ เวสฺสภู;
> กกุสโนฺธ โกณาคมโน, กสฺสโป จาติ นายโกฯ
>
> ‘‘เอเต อเหสุํ สมฺพุทฺธา, วีตราคา สมาหิตา;
> สตรํสีว อุปฺปนฺนา, มหาตมวิโนทนา;
> ชลิตฺวา อคฺคิขนฺธาว, นิพฺพุตา เต สสาวกา’’ติฯ

ตตฺถ อมฺหากํ โพธิสโตฺต ทีปงฺกราทีนํ จตุวีสติยา พุทฺธานํ สนฺติเก อธิการํ กโรโนฺต กปฺปสตสหสฺสาธิกานิ จตฺตาริ อสเงฺขฺยยฺยานิ อาคโตฯ กสฺสปสฺส ปน ภควโต โอรภาเค ฐเปตฺวา อิมํ สมฺมาสมฺพุทฺธํ อโญฺญ พุโทฺธ นาม นตฺถิฯ อิติ ทีปงฺกราทีนํ จตุวีสติยา พุทฺธานํ สนฺติเก ลทฺธพฺยากรโณ ปน โพธิสโตฺต เยเนน –

“มนุสฺสตฺตํ ลิงฺคสมฺปตฺติ, เหตุ สตฺถารทสฺสนํ;
ปพฺพชฺชา คุณสมฺปตฺติ, อธิกาโร จ ฉนฺทตา;
อฎฺฐธมฺมสโมธานา, อภินีหาโร สมิชฺฌตี”ติฯ (พุ. วํ. ๒.๕๙) –

อิเม อฎฺฐ ธเมฺม สโมธาเนตฺวา ทีปงฺกรปาทมูเล กตาภินีหาเรน “หนฺท พุทฺธกเร ธเมฺม, วิจินามิ อิโต จิโต”ติ อุสฺสาหํ กตฺวา “วิจินโนฺต ตทา ทกฺขิํ, ปฐมํ ทานปารมิ”นฺติ ทานปารมิตาทโย พุทฺธการกธมฺมา ทิฎฺฐา, เต ปูเรโนฺตเยว ยาว เวสฺสนฺตรตฺตภาวา อาคมิฯ อาคจฺฉโนฺต จ เยเต กตาภินีหารานํ โพธิสตฺตานํ อานิสํสา สํวณฺณิตา –

“เอวํ สพฺพงฺคสมฺปนฺนา, โพธิยา นิยตา นรา;
สํสรํ ทีฆมทฺธานํ, กปฺปโกฎิสเตหิปิฯ

“อวีจิมฺหิ นุปฺปชฺชนฺติ, ตถา โลกนฺตเรสุ จ;
นิชฺฌามตณฺหา ขุปฺปิปาสา, น โหนฺติ กาลกญฺชกาฯ

“น โหนฺติ ขุทฺทกา ปาณา, อุปฺปชฺชนฺตาปิ ทุคฺคติํ;
ชายมานา มนุเสฺสสุ, ชจฺจนฺธา น ภวนฺติ เตฯ

“โสตเวกลฺลตา นตฺถิ, น ภวนฺติ มูคปกฺขิกา;
อิตฺถิภาวํ น คจฺฉนฺติ, อุภโตพฺยญฺชนปณฺฑกาฯ

“น ภวนฺติ ปริยาปนฺนา, โพธิยา นิยตา นรา;
มุตฺตา อานนฺตริเกหิ, สพฺพตฺถ สุทฺธโคจราฯ

“มิจฺฉาทิฎฺฐิํ น เสวนฺติ, กมฺมกิริยทสฺสนา;
วสมานาปิ สเคฺคสุ, อสญฺญํ นูปปชฺชเรฯ

“สุทฺธาวาเสสุ เทเวสุ, เหตุ นาม น วิชฺชติ;
เนกฺขมฺมนินฺนา สปฺปุริสา, วิสํยุตฺตา ภวาภเว;
จรนฺติ โลกตฺถจริยาโย, ปูเรนฺติ สพฺพปารมี”ติฯ

เต อานิสํเส อธิคนฺตฺวาว อาคโตฯ ปารมิโย ปูเรนฺตสฺส จสฺส อกิตฺติพฺราหฺมณกาเล สงฺขพฺราหฺมณกาเล ธนญฺจยราชกาเล มหาสุทสฺสนกาเล มหาโควินฺทกาเล นิมิมหาราชกาเล จนฺทกุมารกาเล วิสยฺหเสฎฺฐิกาเล สิวิราชกาเล เวสฺสนฺตรกาเลติ ทานปารมิตาย ปูริตตฺตภาวานํ ปริมาณํ นาม นตฺถิฯ เอกเนฺตน ปนสฺส สสปณฺฑิตชาตเก –

“ภิกฺขาย อุปคตํ ทิสฺวา, สกตฺตานํ ปริจฺจชิํ;
ทาเนน เม สโม นตฺถิ, เอสา เม ทานปารมี”ติฯ (จริยา. ๑.ตสฺสุทานํ) –

เอวํ อตฺตปริจฺจาคํ กโรนฺตสฺส **ทานปารมิตา** ปรมตฺถปารมี นาม ชาตาฯ ตถา สีลวราชกาเล จเมฺปยฺยนาคราชกาเล ภูริทตฺตนาคราชกาเล ฉทฺทนฺตนาคราชกาเล ชยทฺทิสราชปุตฺตกาเล อลีนสตฺตุกุมารกาเลติ สีลปารมิตาย ปูริตตฺตภาวานํ ปริมาณํ นาม นตฺถิฯ เอกเนฺตน ปนสฺส สงฺขปาลชาตเก –

> ‘‘สูเลหิ วิชฺฌิยโนฺตปิ, โกฎฺฎิยโนฺตปิ สตฺติหิ;
> โภชปุเตฺต น กุปฺปามิ, เอสา เม สีลปารมี’’ติฯ (จริยา. ๒.๙๑) –

เอวํ อตฺตปริจฺจาคํ กโรนฺตสฺส **สีลปารมิตา** ปรมตฺถปารมี นาม ชาตาฯ ตถา โสมนสฺสกุมารกาเล, หตฺถิปาลกุมารกาเล, อโยฆรปณฺฑิตกาเลติ มหารชฺชํ ปหาย เนกฺขมฺมปารมิตาย ปูริตตฺตภาวานํ ปริมาณํ นาม นตฺถิฯ เอกเนฺตน ปนสฺส จูฬสุตโสมชาตเก –

> ‘‘มหารชฺชํ หตฺถคตํ, เขฬปิณฺฑํว ฉฑฺฑยิํ;
> จชโต น โหติ ลคฺคํ, เอสา เม เนกฺขมฺมปารมี’’ติฯ –

เอวํ นิสฺสงฺคตาย รชฺชํ ฉเฑฺฑตฺวา นิกฺขมนฺตสฺส **เนกฺขมฺมปารมิตา** ปรมตฺถปารมี นาม ชาตาฯ ตถา วิธุรปณฺฑิตกาเล, มหาโควินฺทปณฺฑิตกาเล, กุทฺทาลปณฺฑิตกาเล, อรกปณฺฑิตกาเล, โพธิปริพฺพาชกกาเล, มโหสธปณฺฑิตกาเลติ, ปญฺญาปารมิตาย ปูริตตฺตภาวานํ ปริมาณํ นาม นตฺถิฯ เอกเนฺตน ปนสฺส สตฺตุภสฺตชาตเก เสนกปณฺฑิตกาเล –

> ‘‘ปญฺญาย วิจินโนฺตหํ, พฺราหฺมณํ โมจยิํ ทุขา;
> ปญฺญาย เม สโม นตฺถิ, เอสา เม ปญฺญาปารมี’’ติฯ –

อโนฺตภสฺตคตํ สปฺปํ ทเสฺสนฺตสฺส **ปญฺญาปารมิตา** ปรมตฺถปารมี นาม ชาตาฯ ตถา วีริยปารมิตาทีนมฺปิ ปูริตตฺตภาวานํ ปริมาณํ นาม นตฺถิฯ เอกเนฺตน ปนสฺส มหาชนกชาตเก –

> ‘‘อตีรทสฺสี ชลมเชฺฌ, หตา สเพฺพว มานุสา;
> จิตฺตสฺส อญฺญถา นตฺถิ, เอสา เม วีริยปารมี’’ติฯ –

เอวํ มหาสมุทฺทํ ตรนฺตสฺส ปวตฺตา **วีริยปารมิตา** ปรมตฺถปารมี นาม ชาตาฯ ขนฺติวาทิชาตเก –

> ‘‘อเจตนํว โกเฎฺฎเนฺต, ติเณฺหน ผรสุนา มมํ;
> กาสิราเช น กุปฺปามิ, เอสา เม ขนฺติปารมี’’ติฯ –

เอวํ อเจตนภาเวน วิย มหาทุกฺขํ อธิวาเสนฺตสฺส **ขนฺติปารมิตา** ปรมตฺถปารมี นาม ชาตาฯ มหาสุตโสมชาตเก –

> ‘‘สจฺจวาจํ อนุรกฺขโนฺต, จชิตฺวา มม ชีวิตํ;
> โมเจสิํ เอกสตํ ขตฺติเย, เอสา เม สจฺจปารมี’’ติฯ –

เอวํ ชีวิตํ จชิตฺวา สจฺจมนุรกฺขนฺตสฺส **สจฺจปารมิตา** ปรมตฺถปารมี นาม ชาตาฯ มูคปกฺขชาตเก –

> ‘‘มาตา ปิตา น เม เทสฺสา, นปิ เม เทสฺสํ มหายสํ;

สพฺพญฺญุตํ ปิยํ มยฺหํ, ตสฺมา วตมธิฏฺฐหิ’’นฺติฯ (จริยา. ๓.๖ โถกํ วิสทิสํ) –

เอวํ ชีวิตมฺปิ จชิตฺวา วตํ อธิฏฺฐหนฺตสฺส **อธิฏฺฐานปารมิตา** ปรมตฺถปารมี นาม ชาตาฯ เอกราชชาตเก –

‘‘น มํ โกจิ อุตฺตสติ, นปิหํ ภายามิ กสฺสจิ;
เมตฺตาพเลนุปตฺถทฺโธ, รมามิ ปวเน ตทา’’ติฯ (จริยา. ๓.๑๑๓) –

เอวํ ชีวิตมฺปิ อโนโลเกตฺวา เมตฺตายนฺตสฺส **เมตฺตาปารมิตา** ปรมตฺถปารมี นาม ชาตาฯ โลมหํสชาตเก –

‘‘สุสาเน เสยฺยํ กเปฺปมิ, ฉวฏฺฐิกํ อุปธายหํ;
คามณฺฑลา อุปาคนฺตฺวา, รูปํ ทเสฺสนฺตินปฺปก’’นฺติฯ (จริยา. ๓.๑๑๙) –

เอวํ คามทารเกสุ นิฏฺฐุภนาทีหิ เจว มาลาคนฺธูปหาราทีหิ จ สุขทุกฺขํ อุปฺปาเทเนฺตสุปิ อุเปกฺขํ อนติวตฺตนฺตสฺส **อุเปกฺขาปารมิตา** ปรมตฺถปารมี นาม ชาตาฯ อยเมตฺถ สเงฺขโป, วิตฺถารโต ปเนส อโตฺถ จริยาปิฏกโต คเหตโพฺพฯ เอวํ ปารมิโย ปูเรตฺวา เวสฺสนฺตรตฺตภาเว ฐิโต –

‘‘อเจตนายํ ปถวี, อวิญฺญาย สุขํ ทุขํ;
สาปิ ทานพลา มยฺหํ, สตฺตกฺขตฺตุํ ปกมฺปถา’’ติฯ (จริยา. ๑.๑๒๔) –

เอวํ มหาปถวิกมฺปนาทีนิ มหาปุญฺญานิ กตฺวา อายุปริโยสาเน ตโต จุโต ตุสิตภวเน นิพฺพตฺติฯ อิติ ทีปงฺกรปาทมูลโต ปฏฺฐาย ยาว อยํ ตุสิตปุเร นิพฺพตฺติ, เอตฺตกํ ฐานํ **ทูเรนิทานํ** นามาติ เวทิตพฺพํฯ

ทูเรนิทานกถา นิฏฺฐิตาฯ

๒. อวิทูเรนิทานกถา

ตุสิตปุเร วสเนฺตเยว ปน โพธิสเตฺต พุทฺธโกลาหลํ นาม อุทปาทิฯ โลกสฺมิญฺหิ **ตีณิ โกลาหลานิ** อุปฺปชฺชนฺติ – กปฺปโกลาหลํ, พุทฺธโกลาหลํ, จกฺกวตฺติโกลาหลนฺติฯ ตตฺถ ‘‘วสฺสสตสหสฺสสฺส อจฺจเยน กปฺปุฏฺฐานํ ภวิสฺสตี’’ติ โลกพฺยูหา นาม กามาวจรเทวา มุตฺตสิรา วิกิณฺณเกสา รุทมุขา อสฺสูนิ หเตฺถหิ ปุญฺฉมานา รตฺตวตฺถนิวตฺถา อติวิย วิรูปเวสธาริโน หุตฺวา มนุสฺสปเถ วิจรนฺตา เอวํ อาโรเจนฺติ ‘‘มาริสา อิโต วสฺสสตสหสฺสสฺส อจฺจเยน กปฺปุฏฺฐานํ ภวิสฺสติ, อยํ โลโก วินสฺสิสฺสติ, มหาสมุโทฺทปิ สุสฺสิสฺสติ , อยญฺจ มหาปถวี สิเนรุ จ ปพฺพตราชา อุฑฺฒยฺหิสฺสนฺติ วินสฺสิสฺสนฺติ, ยาว พฺรหฺมโลกา โลกวินาโส ภวิสฺสติ, เมตฺตํ มาริสา ภาเวถ, กรุณํ, มุทิตํ, อุเปกฺขํ มาริสา ภาเวถ, มาตรํ อุปฏฺฐหถ, ปิตรํ อุปฏฺฐหถ, กุเลเชฏฺฐาปจายิโน โหถา’’ติฯ อิทํ **กปฺปโกลาหลํ** นามฯ วสฺสสหสฺสสฺส อจฺจเยน ปน สพฺพญฺญุพุโทฺธ โลเก อุปฺปชฺชิสฺสตีติ โลกปาลเทวตา ‘‘อิโต มาริสา วสฺสสหสฺสสฺส อจฺจเยน พุโทฺธ โลเก อุปฺปชฺชิสฺสตี’’ติ อุโคฺฆเสนฺตา อาหิณฺฑนฺติฯ อิทํ **พุทฺธโกลาหลํ** นามฯ วสฺสสตสฺส อจฺจเยน จกฺกวตฺตี ราชา อุปฺปชฺชิสฺสตีติ เทวตา ‘‘อิโต มาริสา วสฺสสตสฺส อจฺจเยน จกฺกวตฺตี ราชา โลเก อุปฺปชฺชิสฺสตี’’ติ อุโคฺฆเสนฺติโย อาหิณฺฑนฺติฯ อิทํ **จกฺกวตฺติโกลาหลํ** นามฯ อิมานิ ตีณิ โกลาหลานิ มหนฺตานิ โหนฺติฯ

เตสุ พุทฺธโกลาหลสทฺทํ สุตฺวา สกลทสสหสฺสจกฺกวาฬเทวตา เอกโต สนฺนิปติตฺวา "อสุโก นาม สโตฺต พุโทฺธ ภวิสฺสตี"ติ ญตฺวา ตํ อุปสงฺกมิตฺวา อายาจนฺติฯ อายาจมานา จ ปุพฺพนิมิเตฺตสุ อุปฺปเนฺนสุ อายาจนฺติฯ ตทา ปน สพฺพาปิ เทวตา เอเกกจกฺกวาเฬ จตุมหาราชสกฺกสุยามสนฺตุสิตสุนิมฺมิตวสวตฺติมหาพฺรเหฺมหิ สทฺธึ เอกจกฺกวาเฬ สนฺนิปติตฺวา ตุสิตภวเน โพธิสตฺตสฺส สนฺติกํ คนฺตฺวา "มาริสา ตุเมฺหหิ ทส ปารมิโย ปูเรเนฺตหิ น สกฺกสมฺปตฺตึ, น มารสมฺปตฺตึ, น พฺรหฺมสมฺปตฺตึ, น จกฺกวตฺติสมฺปตฺตึ ปเตฺถเนฺตหิ ปูริตา, โลกนิตฺถรณตฺถาย ปน สพฺพญฺญุตํ ปเตฺถเนฺตหิ ปูริตา, โส โว อิทานิ กาโล มาริสา พุทฺธตฺตาย สมโย, มาริสา พุทฺธตฺตาย สมโย"ติ ยาจึสุฯ

อถ มหาสโตฺต เทวตานํ ปฏิญฺญํ อทตฺวาว กาลทีปเทสกุลชเนตฺติอายุปริเจฺฉทวเสน **ปญฺจมหาวิโลกนํ** นาม วิโลเกสิฯ ตตฺถ "กาโล นุ โข, อกาโล นุ โข"ติ ปฐมํ กาลํ วิโลเกสิฯ ตตฺถ วสฺสสตสหสฺสโต อุทฺธํ วฑฺฒิตอายุกาโล กาโล นาม น โหติฯ กสฺมา? ตทา หิ สตฺตานํ ชาติชรามรณานิ น ปญฺญายนฺติฯ พุทฺธานญฺจ ธมฺมเทสนา ติลกฺขณมุตฺตา นาม นตฺถิฯ เตสํ "อนิจฺจํ, ทุกฺขํ, อนตฺตา"ติ กเถนฺตานํ "กึ นาเมตํ กเถนฺตี"ติ เนว โสตพฺพํ น สทฺธาตพฺพํ มญฺญนฺติ, ตโต อภิสมโย น โหติ, ตสฺมึ อสติ อนิยฺยานิกํ สาสนํ โหติฯ ตสฺมา โส อกาโลฯ วสฺสสตโต อูนอายุกาโลปิ กาโล น โหติฯ กสฺมา? ตทา สตฺตา อุสฺสนฺนกิเลสา โหนฺติ, อุสฺสนฺนกิเลสานญฺจ ทิโนฺน โอวาโท โอวาทฏฺฐาเน น ติฏฺฐติ, อุทเก ทณฺฑราชิ วิย ขิปฺปํ วิคจฺฉติ ฯ ตสฺมา โสปิ อกาโลฯ วสฺสสตสหสฺสโต ปน ปฏฺฐาย เหฏฺฐา, วสฺสสตโต ปฏฺฐาย อุทฺธํ อายุกาโล กาโล นามฯ ตทา จ วสฺสสตกาโลฯ อถ มหาสโตฺต "นิพฺพตฺติตพฺพกาโล"ติ กาลํ ปสฺสิฯ

ตโต ทีปํ วิโลเกโนฺต สปริวาเร จตฺตาโร ทีเป โอโลเกตฺวา "ตีสุ ทีเปสุ พุทฺธา น นิพฺพตฺตนฺติ, ชมฺพุทีเปเยว นิพฺพตฺตนฺตี"ติ ทีปํ ปสฺสิฯ

ตโต "ชมฺพุทีโป นาม มหา ทสโยชนสหสฺสปริมาโณ, กตรสฺมึ นุ โข ปเทเส พุทฺธา นิพฺพตฺตนฺตี"ติ โอกาสํ วิโลเกโนฺต มชฺฌิมเทสํ ปสฺสิฯ มชฺฌิมเทโส นาม – "ปุรตฺถิมาย ทิสาย คชงฺคลํ นาม นิคโม, ตสฺส อปเรน มหาสาโล, ตโต ปรํ ปจฺจนฺติมา ชนปทา, โอรโต มเชฺฌฯ ปุพฺพทกฺขิณาย ทิสาย สลฺลวตี นาม นที, ตโต ปรํ ปจฺจนฺติมา ชนปทา, โอรโต มเชฺฌฯ ทกฺขิณาย ทิสาย เสตกณฺณิกํ นาม นิคโม, ตโต ปรํ ปจฺจนฺติมา ชนปทา, โอรโต มเชฺฌฯ ปจฺฉิมาย ทิสาย ถูณํ นาม พฺราหฺมณคาโม, ตโต ปรํ ปจฺจนฺติมา ชนปทา, โอรโต มเชฺฌฯ อุตฺตราย ทิสาย อุสีรทฺธโช นาม ปพฺพโต, ตโต ปรํ ปจฺจนฺติมา ชนปทา, โอรโต มเชฺฌ"ติ เอวํ วินเย (มหาว. ๒๕๙) วุโตฺต ปเทโสฯ โส อายามโต ตีณิ โยชนสตานิ, วิตฺถารโต อฑฺฒเตยฺยานิ, ปริเกฺขปโต นว โยชนสตานีติ เอตสฺมึ ปเทเส พุทฺธา, ปเจฺจกพุทฺธา, อคฺคสาวกา, อสีติ มหาสาวกา, จกฺกวตฺติราชา อเญฺญ จ มเหสกฺขา ขตฺติยพฺราหฺมณคหปติมหาสาลา อุปฺปชฺชนฺติฯ อิทเญฺจตฺถ กปิลวตฺถุ นาม นครํ, ตตฺถ มยา นิพฺพตฺติตพฺพนฺติ นิฏฺฐํ อคมาสิฯ

ตโต กุลํ วิโลเกโนฺต "พุทฺธา นาม เวสฺสกุเล วา สุทฺทกุเล วา น นิพฺพตฺตนฺติ, โลกสมฺมเต ปน ขตฺติยกุเล วา พฺราหฺมณกุเลวาติ ทฺวีสุเยว กุเลสุ นิพฺพตฺตนฺติฯ อิทานิ จ ขตฺติยกุลํ โลกสมฺมตํ , ตตฺถ นิพฺพตฺติสฺสามิฯ สุโทฺธทโน นาม ราชา เม ปิตา ภวิสฺสตี"ติ กุลํ ปสฺสิฯ

ตโต มาตรํ วิโลเกโนฺต "พุทฺธมาตา นาม โลลา สุราธุตฺตา น โหติ, กปฺปสตสหสฺสํ ปน ปูริตปารมี ชาติโต ปฏฺฐาย อขณฺฑปญฺจสีลาเยว โหติฯ อยญฺจ มหามายา นาม เทวี เอทิสี,

อยํ เม มาตา ภวิสฺสติ, กิตฺตกํ ปนสฺสา อายูติ ทสนฺนํ มาสานํ อุปริ สตฺต ทิวสานี’’ติ ปสฺสิฯ

อิติ อิมํ ปญฺจมหาวิโลกนํ วิโลเกตฺวา ‘‘กาโล เม มาริสา พุทฺธภาวายา’’ติ เทวตานํ สงฺคหํ กโรนฺโต ปฏิญฺญํ ทตฺวา ‘‘คจฺฉถ, ตุเมฺห’’ติ ตา เทวตา อุยฺโยเชตฺวา ตุสิตเทวตาหิ ปริวุโต ตุสิตปุเร นนฺทนวนํ ปาวิสิฯ สพฺพเทวโลเกสุ หิ นนฺทนวนํ อตฺถิเยวฯ ตตฺถ นํ เทวตา ‘‘อิโต จุโต สุคตึ คจฺฉ, อิโต จุโต สุคตึ คจฺฉา’’ติ ปุเพฺพ กตกุสลกมฺมโอกาสํ สารยมานา วิจรนฺติฯ โส เอวํ เทวตาหิ กุสลํ สารยมานาหิ ปริวุโต ตตฺถ วิจรโนฺต จวิตฺวา มหามายาย เทวิยา กุจฺฉิสฺมึ ปฏิสนฺธึ คณฺหิฯ

ตสฺส อาวิภาวตฺถํ อยมนุปุพฺพิกถา – ตทา กิร กปิลวตฺถุนคเร อาสาฬฺหินกฺขตฺตํ สงฺฆุฏฺฐํ อโหสิ, มหาชโน นกฺขตฺตํ กีฬติฯ มหามายาปิ เทวี ปุเร ปุณฺณมาย สตฺตมทิวสโต ปฏฺฐาย วิคตสุราปานํ มาลาคนฺธวิภูติสมฺปนฺนํ นกฺขตฺตกีฬํ อนุภวมานา สตฺตเม ทิวเส ปาโตว อุฏฺฐาย คโนฺธทเกน นฺหายิตฺวา จตฺตาริ สตสหสฺสานิ วิสฺสเชฺชตฺวา มหาทานํ ทตฺวา สพฺพาลงฺการวิภูสิตา วรโภชนํ ภุญฺชิตฺวา อุโปสถงฺคานิ อธิฏฺฐาย อลงฺกตปฏิยตฺตํ สิริคพฺภํ ปวิสิตฺวา สิริสยเน นิปนฺนา นิทฺทํ โอกฺกมมานา อิมํ สุปินํ อทฺทส – ‘จตฺตาโร กิร นํ มหาราชาโน สยเนเนว สทฺธึ อุกฺขิปิตฺวา หิมวนฺตํ เนตฺวา สฏฺฐิโยชนิเก มโนสิลาตเล สตฺตโยชนิกสฺส มหาสาลรุกฺขสฺส เหฏฺฐา ฐเปตฺวา เอกมนฺตํ อฏฺฐํสุฯ อถ เนสํ เทวิโย อาคนฺตฺวา เทวึ อโนตตฺตทหํ เนตฺวา มนุสฺสมลหรณตฺถํ นฺหาเปตฺวา ทิพฺพวตฺถํ นิวาสาเปตฺวา คเนฺธหิ วิลิมฺปาเปตฺวา ทิพฺพปุปฺผานิ ปิฬนฺธาเปตฺวา ตโต อวิทูเร เอโก รชตปพฺพโต อตฺถิ, ตสฺส อโนฺต กนกวิมานํ อตฺถิ , ตตฺถ ปาจีนสีสกํ ทิพฺพสยนํ ปญฺญาเปตฺวา นิปชฺชาเปสุํฯ อถ โพธิสโตฺต เสตวรวารโณ หุตฺวา ตโต อวิทูเร เอโก สุวณฺณปพฺพโต อตฺถิ, ตตฺถ วิจริตฺวา ตโต โอรุยฺห รชตปพฺพตํ อภิรุหิตฺวา อุตฺตรทิสโต อาคมฺม รชตทามวณฺณาย โสณฺฑาย เสตปทุมํ คเหตฺวา โกญฺจนาทํ นทิตฺวา กนกวิมานํ ปวิสิตฺวา มาตุสยนํ ติกฺขตฺตุํ ปทกฺขิณํ กตฺวา ทกฺขิณปสฺสํ ผาเลตฺวา กุจฺฉึ ปวิฏฺฐสทิโส อโหสี’ติฯ เอวํ อุตฺตราสาฬฺหนกฺขเตฺตน ปฏิสนฺธึ คณฺหิฯ

ปุนทิวเส ปพุทฺธา เทวี ตํ สุปินํ รโญฺญ อาโรเจสิฯ ราชา จตุสฏฺฐิมเตฺต พฺราหฺมณปาโมเกฺข ปโกฺกสาเปตฺวา โคมยหริตูปลิตฺตาย ลาชาทีหิ กตมงฺคลสกฺการาย ภูมิยา มหารหานิ อาสนานิ ปญฺญาเปตฺวา ตตฺถ นิสินฺนานํ พฺราหฺมณานํ สปฺปิมธุสกฺขราภิสงฺขตสฺส วรปายาสสฺส สุวณฺณรชตปาติโย ปูเรตฺวา สุวณฺณรชตปาตีหิเยว ปฏิกุชฺชิตฺวา อทาสิ, อเญฺญหิ จ อหตวตฺถกปิลคาวิทานาทีหิ เต สนฺตเปฺปสิฯ อถ เนสํ สพฺพกาเมหิ สนฺตปฺปิตานํ สุปินํ อาโรจาเปตฺวา ‘‘กึ ภวิสฺสตี’’ติ ปุจฺฉิฯ พฺราหฺมณา อาหํสุ ‘‘มา จินฺตยิ, มหาราช, เทวิยา เต กุจฺฉิมฺหิ คโพฺภ ปติฏฺฐิโต, โส จ โข ปุริสคโพฺภ, น อิตฺถิคโพฺภ, ปุโตฺต เต ภวิสฺสติฯ โส สเจ อคารํ อชฺฌาวสิสฺสติ, ราชา ภวิสฺสติ จกฺกวตฺตี; สเจ อคารา นิกฺขมฺม ปพฺพชิสฺสติ, พุโทฺธ ภวิสฺสติ โลเก วิวฏจฺฉโท’’ติฯ

โพธิสตฺตสฺส ปน มาตุกุจฺฉิมฺหิ ปฏิสนฺธิคฺคหณกฺขเณ เอกปฺปหาเรเนว สกลทสสหสฺสีโลกธาตุ สงฺกมฺปิ สมฺปกมฺปิ สมฺปเวธิฯ พาตฺตึสปุพฺพนิมิตฺตานิ ปาตุรเหสุํ – ทสสุ จกฺกวาฬสหเสฺสสุ อปฺปมาโณ โอภาโส ผริฯ ตสฺส ตํ สิรึ ทฏฺฐุกามา วิย อนฺธา จกฺขูนิ ปฏิลภึสุ, พธิรา สทฺทํ สุณึสุ, มูคา สมาลปึสุ, ขุชฺชา อุชุคตฺตา อเหสุํ, ปงฺคุลา ปทสา คมนํ ปฏิลภึสุ, พนฺธนคตา สพฺพสตฺตา อนฺทุพนฺธนาทีหิ มุจฺจึสุ, สพฺพนรเกสุ อคฺคิ นิพฺพายิ, เปตฺติวิสเย ขุปฺปิปาสา วูปสมิ, ติรจฺฉานานํ ภยํ นาโหสิ, สพฺพสตฺตานํ โรโค วูปสมิ, สพฺพสตฺตา ปิยํวทา อเหสุํ, มธุเรนากาเรน อสฺสา หสึสุ, วารณา คชฺชึสุ, สพฺพตูริยานิ สกสกนินฺนาทํ มุญฺจึสุ, อฆฏฺฏิตานิเยว

มนุสฺสานํ หตฺถูปคาทีนิ อาภรณานิ วิรวึสุ, สพฺพทิสา วิปฺปสนฺนา อเหสุํ , สตฺตานํ สุขํ อุปฺปาทยมาโน มุทุสีตลวาโต วายิ, อกาลเมโฆ วสฺสิ, ปถวิโตปิ อุทกํ อุพฺภิชฺชิตฺวา วิสฺสนฺทิ, ปกฺขิโน อากาสคมนํ วิชหึสุ, นทิโย อสนฺทมานา อฏฺฐํสุ, มหาสมุทฺท มธุรํ อุทกํ อโหสิ, สพฺพตฺถกเมว ปญฺจวเณฺณหิ ปทุเมหิ สญฺฉนฺนตโล อโหสิ, ถลชชลชาทีนิ สพฺพปุปฺผานิ ปุปฺผึสุ, รุกฺขานํ ขเนฺธสุ ขนฺธปทุมานิ, สาขาสุ สาขาปทุมานิ, ลตาสุ ลตาปทุมานิ ปุปฺผึสุ, ถเล สิลาตลานิ ภินฺทิตฺวา อุปรูปริ สตฺต สตฺต หุตฺวา ทณฺฑปทุมานิ นาม นิกฺขมึสุ, อากาเส โอลมฺพกปทุมานิ นาม นิพฺพตฺตึสุ, สมนฺตโต ปุปฺผวสฺสา วสฺสึสุ, อากาเส ทิพฺพตูริยานิ วชฺชึสุ, สกลทสสหสฺสิโลกธาตุ วเฏฺฏตฺวา วิสฺสฏฺฐมาลาคุโฬ วิย, อุปฺปีเฬตฺวา พทฺธมาลากลาโป วิย, อลงฺกตปฏิยตฺตํ มาลาสนํ วิย จ เอกมาลามาลินี วิปฺผุรนฺตวาฬพีชนี ปุปฺผธูมคนฺธปริวาสิตา ปรมโสภคฺคปฺปตฺตา อโหสิฯ

เอวํ คหิตปฏิสนฺธิกสฺส โพธิสตฺตสฺส ปฏิสนฺธิโต ปฏฺฐาย โพธิสตฺตสฺส เจว โพธิสตฺตมาตุยา จ อุปทฺทวนิวารณตฺถํ ขคฺคหตฺถา จตฺตาโร เทวปุตฺตา อารกฺขํ คณฺหึสุฯ โพธิสตฺตมาตุ ปน ปุริเสสุ ราคจิตฺตํ นุปฺปชฺชิ, ลาภคฺคยสคฺคปฺปตฺตา จ อโหสิ สุขินี อกิลนฺตกายาฯ โพธิสตฺตญฺจ อโนฺตกุจฺฉิคตํ วิปฺปสเนฺน มณิรตเน อาวุตปณฺฑุสุตฺตํ วิย ปสฺสติฯ ยสฺมา จ โพธิสเตฺตน วสิตกุจฺฉิ นาม เจติยคพฺภสทิสา โหติ, น สกฺกา อเญฺญน สเตฺตน อาวสิตุํ วา ปริภุญฺชิตุํ วา, ตสฺมา โพธิสตฺตมาตา สตฺตาหชาเต โพธิสเตฺต กาลํ กตฺวา ตุสิตปุเร นิพฺพตฺตติฯ ยถา จ อญฺญา อิตฺถิโย ทส มาเส อปตฺวาปิ อติกฺกมิตฺวาปิ นิสินฺนาปิ นิปนฺนาปิ วิชายนฺติ, น เอวํ โพธิสตฺตมาตาฯ สา ปน โพธิสตฺตํ ทส มาเส กุจฺฉินา ปริหริตฺวา ฐิตาว วิชายติฯ อยํ **โพธิสตฺตมาตุธมฺมตา**ฯ

มหามายาปิ เทวี ปเตฺตน เตลํ วิย ทส มาเส กุจฺฉินา โพธิสตฺตํ ปริหริตฺวา ปริปุณฺณคพฺภา ญาติฆรํ คนฺตุกามา สุโทฺธทนมหาราชสฺส อาโรเจสิ – ‘‘อิจฺฉามหํ, เทว, กุลสนฺตกํ เทวทหนครํ คนฺตุ’’นฺติฯ ราชา ‘‘สาธู’’ติ สมฺปฏิจฺฉิตฺวา กปิลวตฺถุโต ยาว เทวทหนครา มคฺคํ สมํ กาเรตฺวา กทลิปุณฺณฆฏธชปฏากาทีหิ อลงฺการาเปตฺวา เทวิํ สุวณฺณสิวิกาย นิสีทาเปตฺวา อมจฺจสหเสฺสน อุกฺขิปาเปตฺวา มหเนฺตน ปริวาเรน เปเสสิฯ ทฺวินฺนํ ปน นครานํ อนฺตเร อุภยนครวาสีนมฺปิ ลุมฺพินีวนํ นาม มงฺคลสาลวนํ อตฺถิ, ตสฺมิํ สมเย มูลโต ปฏฺฐาย ยาว อคฺคสาขา สพฺพํ เอกปาลิผุลฺลํ อโหสิ, สาขนฺตเรหิ เจว ปุปฺผนฺตเรหิ จ ปญฺจวณฺณา ภมรคณา นานปฺปการา จ สกุณสงฺฆา มธุรสฺสเรน วิกูชนฺตา วิจรนฺติฯ สกลํ ลุมฺพินีวนํ จิตฺตลตาวนสทิสํ, มหานุภาวสฺส รโญฺญ สุสชฺชิตํ อาปานมณฺฑลํ วิย อโหสิฯ เทวิยา ตํ ทิสฺวา สาลวนกีฬํ กีฬิตุกามตาจิตฺตํ อุทปาทิฯ อมจฺจา เทวิํ คเหตฺวา สาลวนํ ปวิสึสุฯ สา มงฺคลสาลมูลํ คนฺตฺวา สาลสาขํ คณฺหิตุกามา อโหสิ, สาลสาขา สุเสทิตเวตฺตคฺคํ วิย โอนมิตฺวา เทวิยา หตฺถปถํ อุปคญฺฉิฯ สา หตฺถํ ปสาเรตฺวา สาขํ อคฺคเหสิฯ ตาวเทว จสฺสา กมฺมชวาตา จลึสุฯ อถสฺสา สาณิํ ปริกฺขิปิตฺวา มหาชโน ปฏิกฺกมิฯ สาลสาขํ คเหตฺวา ติฏฺฐมานาย เอวสฺสา คพฺภวุฏฺฐานํ อโหสิฯ ตงฺขณํเยว จตฺตาโร วิสุทฺธจิตฺตา มหาพฺรหฺมาโน สุวณฺณชาลํ อาทาย สมฺปตฺตา เตน สุวณฺณชาเลน โพธิสตฺตํ สมฺปฏิจฺฉิตฺวา มาตุ ปุรโต ฐเปตฺวา ‘‘อตฺตมนา, เทวิ, โหหิ, มเหสโกฺข เต ปุโตฺต อุปฺปโนฺน’’ติ อาหํสุฯ

ยถา ปน อเญฺญ สตฺตา มาตุกุจฺฉิโต นิกฺขมนฺตา ปฏิกูเลน อสุจินา มกฺขิตา นิกฺขมนฺติ, น เอวํ โพธิสโตฺตฯ โส ปน ธมฺมาสนโต โอตรโนฺต ธมฺมกถิโก วิย, นิเสฺสณิโต โอตรโนฺต ปุริโส วิย, จ เทฺว จ หเตฺถ เทฺว จ ปาเท ปสาเรตฺวา ฐิตโกว มาตุกุจฺฉิสมฺภเวน เกนจิ อสุจินา อมกฺขิโต สุโทฺธ วิสโท กาสิกวเตฺถ นิกฺขิตฺตมณิรตนํ วิย โชตยโนฺต มาตุกุจฺฉิโต นิกฺขมิฯ เอวํ

สเนฺตปิ โพธิสตฺตสฺส จ โพธิสตฺตมาตุยา จ สกฺการตฺถํ อากาสโต เทฺว อุทกธารา นิกฺขมิตฺวา โพธิสตฺตสฺส จ มาตุยา จ สรีเร อุตุํ คาหาเปสุํฯ

อถ นํ สุวณฺณชาเลน ปฏิคฺคเหตฺวา ฐิตานํ พฺรหฺมานํ หตฺถโต จตฺตาโร มหาราชาโน มงฺคลสมฺมตาย สุขสมฺผสฺสาย อชินปฺปเวณิยา คณฺหึสุ, เตสํ หตฺถโต มนุสฺสา ทุกูลจุมฺพฏเกนฯ มนุสฺสานํ หตฺถโต มุจฺจิตฺวา ปถวิยํ ปติฏฺฐาย ปุรตฺถิมทิสํ โอโลเกสิ, อเนกานิ จกฺกวาฬสหสฺสานิ เอกงฺคณานิ อเหสุํฯ ตตฺถ เทวมนุสฺสา คนฺธมาลาทีหิ ปูชยมานา ‘‘มหาปุริส, อิธ ตุเมฺหหิ สทิโส อญฺญ นตฺถิ, กุเตตฺถ อุตฺตริตโร’’ติ อาหํสุฯ เอวํ จตโสฺส ทิสา, จตโสฺส อนุทิสา, เหฏฺฐา, อุปรีติ ทส ทิสา อนุวิโลเกตฺวา อตฺตนา สทิสํ กญฺจิ อทิสฺวา ‘‘อยํ อุตฺตราทิสา’’ติ สตฺตปทวีติหาเรน อคมาสิ, มหาพฺรหฺมุนา เสตจฺฉตฺตํ ธาริยมาโน, สุยาเมน วาฬพีชนิํ, อญฺญาหิ จ เทวตาหิ เสสราชกกุธภณฺฑหตฺถาหิ อนุคมฺมมาโนฯ ตโต สตฺตมปเท ฐิโต ‘‘อโคฺคหมสฺมิ โลกสฺสา’’ติอาทิกํ อาสภิํ วาจํ นิจฺฉาเรโนฺต สีหนาทํ นทิฯ

โพธิสโตฺต หิ ตีสุ อตฺตภาเวสุ มาตุกุจฺฉิโต นิกฺขนฺตมโตฺตว วาจํ นิจฺฉาเรสิ มโหสธตฺตภาเว, เวสฺสนฺตรตฺตภาเว, อิมสฺมิํ อตฺตภาเวติฯ มโหสธตฺตภาเว กิรสฺส มาตุกุจฺฉิโต นิกฺขนฺตมตฺตเสฺสว สโกฺก เทวราชา อาคนฺตฺวา จนฺทนสารํ หเตฺถ ฐเปตฺวา คโต, โส ตํ มุฏฺฐิยํ กตฺวาว นิกฺขโนฺตฯ อถ นํ มาตา ‘‘ตาต, กิํ คเหตฺวา อาคโตสี’’ติ ปุจฺฉิฯ ‘‘โอสธํ, อมฺมา’’ติฯ อิติ โอสธํ คเหตฺวา อาคตตฺตา ‘‘โอสธทารโก’’เตฺววสฺส นามํ อกํสุฯ ตํ โอสธํ คเหตฺวา จาฏิยํ ปกฺขิปิํสุ, อาคตาคตานํ อนฺธพธิราทีนํ ตเทว สพฺพโรควูปสมาย เภสชฺชํ อโหสิฯ ตโต ‘‘มหนฺตํ อิทํ โอสธํ, มหนฺตํ อิทํ โอสธ’’นฺติ อุปฺปนฺนวจนํ อุปาทาย ‘‘มโหสโธ’’เตฺววสฺส นามํ ชาตํฯ เวสฺสนฺตรตฺตภาเว ปน มาตุกุจฺฉิโต นิกฺขโนฺต ทกฺขิณหตฺถํ ปสาเรตฺวา ‘‘อตฺถิ นุ โข, อมฺม, กิญฺจิ เคหสฺมิํ, ทานํ ทสฺสามี’’ติ วทโนฺต นิกฺขมิฯ อถสฺส มาตา ‘‘สธเน กุเล นิพฺพโตฺตสิ, ตาตา’’ติ ปุตฺตสฺส หตฺถํ อตฺตโน หตฺถตเล กตฺวา สหสฺสตฺถวิกํ ฐเปสิฯ อิมสฺมิํ ปน อตฺตภาเว อิมํ สีหนาทํ นทีติ เอวํ โพธิสโตฺต ตีสุ อตฺตภาเวสุ มาตุกุจฺฉิโต นิกฺขนฺตมโตฺตว วาจํ นิจฺฉาเรสิฯ ยถา จ ปฏิสนฺธิคฺคหณกฺขเณ, ชาตกฺขเณปิสฺส ทฺวตฺติํส ปุพฺพนิมิตฺตานิ ปาตุรเหสุํฯ ยสฺมิํ ปน สมเย อมฺหากํ โพธิสโตฺต ลุมฺพินีวเน ชาโต, ตสฺมิํเยว สมเย ราหุลมาตา เทวี, อานนฺทเตฺถโร, ฉโนฺน อมโจฺจ, กาฬุทายี อมโจฺจ, กณฺฑโก อสฺสราชา, มหาโพธิรุโกฺข, จตโสฺส นิธิกุมฺภิโย จ ชาตาฯ ตตฺถ เอกา คาวุตปฺปมาณา, เอกา อฑฺฒโยชนปฺปมาณา, เอกา ติคาวุตปฺปมาณา, เอกา โยชนปฺปมาณา อโหสีติฯ อิเม **สตฺต สหชาตา** นามฯ

อุภยนครวาสิโน โพธิสตฺตํ คเหตฺวา กปิลวตฺถุนครเมว อคมํสุฯ ตํ ทิวสํเยว จ ‘‘กปิลวตฺถุนคเร สุโทฺธทนมหาราชสฺส ปุโตฺต ชาโต, อยํ กุมาโร โพธิตเล นิสีทิตฺวา พุโทฺธ ภวิสฺสตี’’ติ ตาวติํสภวเน หฏฺฐตุฏฺฐา เทวสงฺฆา เจลุเกฺขปาทีนิ ปวเตฺตนฺตา กีฬิํสุฯ ตสฺมิํ สมเย สุโทฺธทนมหาราชสฺส กุลูปโก อฏฺฐสมาปตฺติลาภี กาฬเทวีโล นาม ตาปโส ภตฺตกิจฺจํ กตฺวา ทิวาวิหารตฺถาย ตาวติํสภวนํ คนฺตฺวา ตตฺถ ทิวาวิหารํ นิสิโนฺน ตา เทวตา กีฬมานา ทิสฺวา ‘‘กิํการณา ตุเมฺห เอวํ ตุฏฺฐมานสา กีฬถ, มยฺหเมฺปตํ การณํ กเถถา’’ติ ปุจฺฉิฯ เทวตา อาหํสุ ‘‘มาริส, สุโทฺธทนรโญฺญ ปุโตฺต ชาโต, โส โพธิตเล นิสีทิตฺวา พุโทฺธ หุตฺวา ธมฺมจกฺกํ ปวเตฺตสฺสติ, ตสฺส อนนฺตํ พุทฺธลีฬฺหํ ทฏฺฐุํ ธมฺมญฺจ โสตุํ ลจฺฉามาติ อิมินา การเณน ตุฏฺฐามฺหา’’ติฯ ตาปโส ตาสํ วจนํ สุตฺวา ขิปฺปํ เทวโลกโต โอรุยฺห ราชนิเวสนํ ปวิสิตฺวา ปญฺญตฺตาสเน นิสิโนฺน ‘‘ปุโตฺต กิร เต, มหาราช, ชาโต, ปสฺสิสฺสามิ น’’นฺติ อาหฯ ราชา อลงฺกตปฏิยตฺตํ กุมารํ อาหราเปตฺวา ตาปสํ วนฺทาเปตุํ อภิหริ, โพธิสตฺตสฺส ปาทา ปริวตฺติตฺวา ตาปสสฺส ชฏาสุ ปติฏฺฐหิํสุฯ โพธิสตฺตสฺส หิ เตนตฺตภาเวน วนฺทิตพฺพยุตฺตโก นาม อโญฺญ นตฺถิฯ สเจ หิ อชานนฺตา

โพธิสตฺตสฺส สีสํ ตาปสสฺส ปาทมูเล ฐเปยฺยุํ, สตฺตธา ตสฺส มุทฺธา ผเลยฺยฯ ตาปโส “น เม อตฺตานํ นาเสตุํ ยุตฺต”นฺติ อุฏฺฐายาสนา โพธิสตฺตสฺส อญฺชลึ ปคฺคเหสิฯ ราชา ตํ อจฺฉริยํ ทิสฺวา อตฺตโน ปุตฺตํ วนฺทิฯ

ตาปโส อตีเต จตฺตาลีส กปฺเป, อนาคเต จตฺตาลีสาติ อสีติ กปฺเป อนุสฺสรติฯ โพธิสตฺตสฺส ลกฺขณสมฺปตฺตึ ทิสฺวา “ภวิสฺสติ นุ โข พุทฺโธ, อุทาหุ โน”ติ อาวชฺชตฺวา อุปธาเรนฺโต “นิสฺสํสยํ พุทฺโธ ภวิสฺสตี”ติ ญตฺวา “อจฺฉริยปุริโส อย”นฺติ สิตํ อกาสิฯ ตโต “อหํ อิมํ พุทฺธภูตํ ทฏฺฐุํ ลภิสฺสามิ นุ โข, โน”ติ อุปธาเรนฺโต “น ลภิสฺสามิ, อนฺตราเยว กาลํ กตฺวา พุทฺธสเตนปิ พุทฺธสหสฺเสนปิ คนฺตฺวา โพเธตุํ อสกฺกุเณยฺเย อรูปภเว นิพฺพตฺติสฺสามี”ติ ทิสฺวา “เอวรูปํ นาม อจฺฉริยปุริสํ พุทฺธภูตํ ทฏฺฐุํ น ลภิสฺสามิ, มหตี วต เม ชานิ ภวิสฺสตี”ติ ปโรทิฯ

มนุสฺสา ทิสฺวา “อมฺหากํ อยฺโย อิทาเนว หสิตฺวา ปุน ปโรทิฯ กึ นุ โข, ภนฺเต, อมฺหากํ อยฺยปุตฺตสฺส โกจิ อนฺตราโย ภวิสฺสตี”ติ ปุจฺฉึสุฯ “นเตฺถตสฺส อนฺตราโย, นิสฺสํสเยน พุโทฺธ ภวิสฺสตี”ติฯ อถ “กสฺมา ปโรทิตฺถา”ติ? “เอวรูปํ ปุริสํ พุทฺธภูตํ ทฏฺฐุํ น ลภิสฺสามิ, ‘มหตี วต เม ชานิ ภวิสฺสตี’ติ อตฺตานํ อนุโสจนฺโต โรทามี”ติ อาหฯ ตโต โส “กึ นุ โข เม ญาตเกสุ โกจิ เอตํ พุทฺธภูตํ ทฏฺฐุํ ลภิสฺสติ, น ลภิสฺสตี”ติ อุปธาเรนฺโต อตฺตโน ภาคิเนยฺยํ นาฬกทารกํ อทฺทสฯ โส ภคินิยา เคหํ คนฺตฺวา “กหํ เต ปุโตฺต นาฬโก”ติ? “อตฺถิ เคเห, อยฺยา”ติฯ “ปโกฺกสาหิ น”นฺติ ปโกฺกสาเปตฺวา อตฺตโน สนฺติกํ อาคตํ กุมารํ อาห – “ตาต, สุโทฺธทนมหาราชสฺส กุเล ปุโตฺต ชาโต, พุทฺธงฺกุโร เอส, ปญฺจตึส วสฺสานิ อติกฺกมิตฺวา พุโทฺธ ภวิสฺสติ, ตฺวํ เอตํ ทฏฺฐุํ ลภิสฺสสิ, อเชฺชว ปพฺพชาหี”ติฯ สตฺตาสีติโกฏิธเน กุเล นิพฺพตฺตทารโกปิ “น มํ มาตุโล อนเตฺถ นิโยเชสฺสตี”ติ จินฺเตตฺวา ตาวเทว อนฺตราปณโต กาสายานิ เจว มตฺติกาปตฺตญฺจ อาหราเปตฺวา เกสมสฺสุํ โอหาเรตฺวา กาสายานิ วตฺถานิ อจฺฉาเทตฺวา “โย โลเก อุตฺตมปุคฺคโล, ตํ อุทฺทิสฺส มยฺหํ ปพฺพชฺชา”ติ โพธิสตฺตาภิมุขํ อญฺชลึ ปคฺคยฺห ปญฺจปติฏฺฐิเตน วนฺทิตฺวา ปตฺตํ ถวิกาย ปกฺขิปิตฺวา อํสกูเฏ ลเคฺคตฺวา หิมวนฺตํ ปวิสิตฺวา สมณธมฺมํ อกาสิฯ โส ปรมาภิสโมฺพธึ ปตฺตํ ตถาคตํ อุปสงฺกมิตฺวา นาฬกปฏิปทํ กถาเปตฺวา ปุน หิมวนฺตํ ปวิสิตฺวา อรหตฺตํ ปตฺวา อุกฺกฏฺฐปฏิปทํ ปฏิปโนฺน สเตฺตว มาเส อายุํ ปาเลตฺวา เอกํ สุวณฺณปพฺพตํ นิสฺสาย ฐิตโกว อนุปาทิเสสาย นิพฺพานธาตุยา ปรินิพฺพายิฯ

โพธิสตฺตมฺปิ โข ปญฺจเม ทิวเส สีสํ นฺหาเปตฺวา “นามคฺคหณํ คณฺหิสฺสามา”ติ ราชภวนํ จตุชฺชาติกคเนฺธหิ วิลิมฺปิตฺวา ลาชาปญฺจมกานิ ปุปฺผานิ วิกิริตฺวา อสมฺภินฺนปายาสํ ปจาเปตฺวา ติณฺณํ เวทานํ ปารงฺคเต อฏฺฐสตพฺราหฺมเณ นิมเนฺตตฺวา ราชภวเน นิสีทาเปตฺวา สุโภชนํ โภเชตฺวา มหาสกฺการํ กตฺวา “กึ นุ โข ภวิสฺสตี”ติ ลกฺขณานิ ปริคฺคหาเปสุํฯ เตสุ –

> “ราโม ธโช ลกฺขโณ จาปิ มนฺตี, โกณฺฑโญฺญ จ โภโช สุยาโม สุทโตฺต;
> เอเต ตทา อฏฺฐ อเหสุํ พฺราหฺมณา, ฉฬงฺควา มนฺตํ วิยากรึสู”ติฯ –

อิเม อเฏฺฐว พฺราหฺมณา **ลกฺขณปริคฺคาหกา** อเหสุํฯ ปฏิสนฺธิคฺคหณทิวเส สุปิโนปิ เอเตเหว ปริคฺคหิโตฯ เตสุ สตฺต ชนา เทฺว องฺคุลิโย อุกฺขิปิตฺวา เทฺวธา พฺยากรึสุ – “อิเมหิ ลกฺขเณหิ สมนฺนาคโต อคารํ อชฺฌาวสมาโน ราชา โหติ จกฺกวตฺตี, ปพฺพชมาโน พุโทฺธ”ติ, สพฺพํ จกฺกวตฺติรโญฺญ สิริวิภวํ อาจิกฺขึสุฯ เตสํ ปน สพฺพทหโร โคตฺตโต โกณฺฑโญฺญ นาม มาณโว โพธิสตฺตสฺส วรลกฺขณนิปฺผตฺตึ โอโลเกตฺวา – “อิมสฺส อคารมเชฺฌ ฐานการณํ นตฺถิ, เอกเนฺตเนส วิวฏฺฏจฺฉโท พุโทฺธ ภวิสฺสตี”ติ เอกเมว องฺคุลึ อุกฺขิปิตฺวา เอกํสพฺยากรณํ

พฺยากาสิฯ อยญฺหิ กตาธิกาโร ปจฺฉิมภวิกสโตฺต ปญฺญาย อิตเร สตฺต ชเน อภิภวิตฺวา ‘‘อิเมหิ ลกฺขเณหิ สมนฺนาคตสฺส อคารมชฺเฌ ฐานํ นาม นตฺถิ, อสํสยํ พุโทฺธ ภวิสฺสตี’’ติ เอกเมว คตึ อทฺทส, ตสฺมา เอกํ องฺคุลึ อุกฺขิปิตฺวา เอวํ พฺยากาสิฯ อถสฺส นามํ คณฺหนฺตา สพฺพโลกสฺส อตฺถสิทฺธิกรตฺตา ‘‘สิทฺธโตฺถ’’ติ นามมกํสุฯ

อถ เต พฺราหฺมณา อตฺตโน ฆรานิ คนฺตฺวา ปุเตฺต อามนฺตยึสุ – ‘‘ตาตา, อเมฺห มหลฺลกา, สุโทฺธทนมหาราชสฺส ปุตฺตํ สพฺพญฺญุตํ ปตฺตํ มยํ สมฺภเวยฺยาม วา โน วา, ตุเมฺห ตสฺมึ กุมาเร สพฺพญฺญุตํ ปเตฺต ตสฺส สาสเน ปพฺพเชยฺยาถา’’ติฯ เต สตฺตปิ ชนา ยาวตายุกํ ฐตฺวา ยถากมฺมํ คตา, โกณฺฑญฺญมาณโวว อโรโค อโหสิฯ โส มหาสเตฺต วุฑฺฒิมนฺวาย มหาภินิกฺขมนํ อภินิกฺขมิตฺวา อนุกฺกเมน อุรุเวลํ คนฺตฺวา ‘‘รมณีโย, วต อยํ ภูมิภาโค, อลํ วติทํ กุลปุตฺตสฺส ปธานตฺถิกสฺส ปธานายา’’ติ จิตฺตํ อุปฺปาเทตฺวา ตตฺถ วาสํ อุปคเต ‘‘มหาปุริโส ปพฺพชิโต’’ติ สุตฺวา เตสํ พฺราหฺมณานํ ปุเตฺต อุปสงฺกมิตฺวา เอวมาห ‘‘สิทฺธตฺถกุมาโร กิร ปพฺพชิโต, โส นิสฺสํสยํ พุโทฺธ ภวิสฺสติฯ สเจ ตุมฺหากํ ปิตโร อโรคา อสฺสุ, อชฺช นิกฺขมิตฺวา ปพฺพเชยฺยุํฯ สเจ ตุเมฺหปิ อิเจฺฉยฺยาถ, เอถ, อหํ ตํ ปุริสํ อนุปพฺพชิสฺสามี’’ติฯ เต สเพฺพ เอกจฺฉนฺทา ภวิตุํ นาสกฺขึสุ , ตโย ชนา น ปพฺพชึสุฯ โกณฺฑญฺญพฺราหฺมณํ เชฏฺฐกํ กตฺวา อิตเร จตฺตาโร ปพฺพชึสุฯ เต ปญฺจปิ ชนา ปญฺจวคฺคิยเตฺถรา นาม ชาตาฯ

ตทา ปน ราชา ‘‘กึ ทิสฺวา มยฺหํ ปุโตฺต ปพฺพชิสฺสตี’’ติ ปุจฺฉิฯ ‘‘จตฺตาริ ปุพฺพนิมิตฺตานี’’ติฯ ‘‘กตรญฺจ กตรญฺจา’’ติ? ‘‘ชราชิณฺณํ, พฺยาธิตํ, กาลกตํ, ปพฺพชิต’’นฺติฯ ราชา ‘‘อิโต ปฏฺฐาย เอวรูปานํ มม ปุตฺตสฺส สนฺติกํ อุปสงฺกมิตุํ มา อทตฺถ, มยฺหํ ปุตฺตสฺส พุทฺธภาเวน กมฺมํ นตฺถิ, อหํ มม ปุตฺตํ ทฺวิสหสฺสทีปปริวารานํ จตุนฺนํ มหาทีปานํ อิสฺสริยาธิปจฺจํ รชฺชํ กาเรนฺตํ ฉตฺตึสโยชนปริมณฺฑลาย ปริสาย ปริวุตํ คคนตเล วิจรมานํ ปสฺสิตุกาโม’’ติฯ เอวญฺจ ปน วตฺวา อิเมสํ จตุปฺปการานํ นิมิตฺตานํ กุมารสฺส จกฺขุปเถ อาคมนนิวารณตฺถํ จตูสุ ทิสาสุ คาวุเต คาวุเต อารกฺขํ ฐเปสิฯ ตํ ทิวสํ ปน มงฺคลฏฺฐาเน สนฺนิปติเตสุ อสีติยา ญาติกุลสหเสฺสสุ เอเกโก เอกเมกํ ปุตฺตํ ปฏิชานิ – ‘‘อยํ พุโทฺธ วา โหตุ ราชา วา, มยํ เอกเมกํ ปุตฺตํ ทสฺสามฯ สเจปิ พุโทฺธ ภวิสฺสติ, ขตฺติยสมเณเหว ปุรกฺขตปริวาริโต วิจริสฺสติฯ สเจปิ ราชา ภวิสฺสติ, ขตฺติยกุมาเรเหว ปุรกฺขตปริวาริโต วิจริสฺสตี’’ติฯ ราชาปิ โพธิสตฺตสฺส อุตฺตมรูปสมฺปนฺนา วิคตสพฺพโทสา ธาติโย ปจฺจุปฏฺฐาเปสิฯ โพธิสโตฺต อนเนฺตน ปริวาเรน มหเนฺตน สิริโสภเคฺคน วฑฺฒติฯ

อเถกทิวสํ รโญฺญ **วปฺปมงฺคลํ** นาม อโหสิฯ ตํ ทิวสํ สกลนครํ เทววิมานํ วิย อลงฺกโรนฺติฯ สเพฺพ ทาสกมฺมกราทโย อหตวตฺถนิวตฺถา คนฺธมาลาทิปฏิมณฺฑิตา ราชกุเล สนฺนิปตนฺติฯ รโญฺญ กมฺมเนฺต นงฺคลสหสฺสํ โยชียติฯ ตสฺมึ ปน ทิวเส เอเกนูนอฏฺฐสตนงฺคลานิ สทฺธึ พลิพทฺทรสฺมิโยเตฺตหิ รชตปริกฺขตานิ โหนฺติ, รโญฺญ อาลมฺพนนงฺคลํ ปน รตฺตสุวณฺณปริกฺขตํ โหติฯ พลิพทฺทานํ สิงฺครสฺมิปโตทาปิ สุวณฺณปริกฺขตาว โหนฺติฯ ราชา มหตา ปริวาเรน นิกฺขโนฺต ปุตฺตํ คเหตฺวา อคมาสิฯ กมฺมนฺตฏฺฐาเน เอโก ชมฺพุรุโกฺข พหลปลาโส สนฺทจฺฉาโย อโหสิฯ ตสฺส เหฏฺฐา กุมารสฺส สยนํ ปญฺญาเปตฺวา อุปริ สุวณฺณตารกขจิตํ วิตานํ พนฺธาเปตฺวา สาณิปาการเรน ปริกฺขิปาเปตฺวา อารกฺขํ ฐปาเปตฺวา ราชา สพฺพาลงฺการํ อลงฺกริตฺวา อมจฺจคณปริวุโต นงฺคลกรณฏฺฐานํ อคมาสิฯ ตตฺถ ราชา สุวณฺณนงฺคลํ คณฺหาติ, อมจฺจา เอเกนูนอฏฺฐสตรชตนงฺคลานิ, กสฺสกา เสสนงฺคลานิฯ เต ตานิ คเหตฺวา อิโต จิโต จ กสนฺติฯ ราชา ปน โอรโต วา ปารํ คจฺฉติ, ปารโต วา โอรํ อาคจฺฉติฯ เอตสฺมึ ฐาเน มหาสมฺปตฺติ อโหสิฯ โพธิสตฺตํ ปริวาเรตฺวา นิสินฺนา ธาติโย ‘‘รโญฺญ สมฺปตฺตึ ปสฺสิสฺสามา’’ติ อโนฺตสาณิ

โต พหิ นิกฺขนฺตาฯ โพธิสโตฺต อิโต จิโต จ โอโลเกโนฺต กญฺจิ อทิสฺวา เวเคน อุฏฺฐาย ปลฺลงฺกํ อาภุชิตฺวา อานาปาเน ปริคฺคเหตฺวา ปฐมชฺฌานํ นิพฺพเตฺตสิฯ ธาติโย ขชฺชโภชฺชนฺตเร วิจรมานา โถกํ จิรายิํสุฯ เสสรุกฺขานํ ฉายา นิวตฺตา, ตสฺส ปน รุกฺขสฺส ปริมณฺฑลา หุตฺวา อฎฺฐาสิฯ ธาติโย ‘‘อยฺยปุโตฺต เอกโต’’ติ เวเคน สาณิํ อุกฺขิปิตฺวา อโนฺต ปวิสมานา โพธิสตฺตํ สยเน ปลฺลเงฺกน นิสินฺนํ ตญฺจ ปาฏิหาริยํ ทิสฺวา คนฺตฺวา รโญฺญ อาโรเจสุํ – ‘‘เทว, กุมาโร เอวํ นิสิโนฺน, อเญฺญสํ รุกฺขานํ ฉายา นิวตฺตา, ชมฺพุรุกฺขสฺส ปน ปริมณฺฑลา ฐิตา’’ติฯ ราชา เวเคนาคนฺตฺวา ปาฏิหาริยํ ทิสฺวา – ‘‘อิทํ เต, ตาต, ทุติยํ วนฺทน’’นฺติ ปุตฺตํ วนฺทิฯ

อถ อนุกฺกเมน โพธิสโตฺต โสฬสวสฺสุเทฺทสิโก ชาโตฯ ราชา โพธิสตฺตสฺส ติณฺณํ อุตูนํ อนุจฺฉวิเก ตโย ปาสาเท กาเรสิ – เอกํ นวภูมกํ, เอกํ สตฺตภูมกํ, เอกํ ปญฺจภูมกํ, จตฺตาลีส สหสฺสา จ นาฏกิตฺถิโย อุปฏฺฐาเปสิฯ โพธิสโตฺต เทโว วิย อจฺฉราสงฺฆปริวุโต, อลงฺกตนาฏก ปริวุโต, นิปฺปุริเสหิ ตูริเยหิ ปริจาริยมาโน มหาสมฺปตฺติํ อนุภวโนฺต อุตุวาเรน เตสุ ปาสาเทสุ วิหรติฯ ราหุลมาตา ปนสฺส เทวี อคฺคมเหสี อโหสิฯ

ตเสฺสวํ มหาสมฺปตฺติํ อนุภวนฺตสฺส เอกทิวสํ ญาติสงฺฆสฺส อพฺภนฺตเร อยํ กถา อุทปาทิ – ‘‘สิทฺธโตฺถ กีฬาปสุโตว วิจรติ, กิญฺจิ สิปฺปํ น สิกฺขติ, สงฺคาเม ปจฺจุปฏฺฐิเต กิํ กริสฺสตี’’ติฯ ราชา โพธิสตฺตํ ปโกฺกสาเปตฺวา – ‘‘ตาต, ตว ญาตกา ‘สิทฺธโตฺถ กิญฺจิ สิปฺปํ อสิกฺขิตฺวา กีฬาปสุโตว วิจรตี’ติ วทนฺติ, เอตฺถ กิํ ปตฺตกาเล มเญฺญสี’’ติฯ เทว, มม สิปฺปํ สิกฺขนกิจฺจํ นตฺถิ, นคเร มม สิปฺปทสฺสนตฺถํ เภริํ จราเปถ ‘‘อิโต สตฺตเม ทิวเส ญาตกานํ สิปฺปํ ทเสฺสสฺสามี’’ติฯ ราชา ตถา อกาสิฯ โพธิสโตฺต อกฺขณเวธิวาลเวธิธนุคฺคเห สนฺนิปาตาเปตฺวา มหาชนสฺส มเชฺฌ อเญฺญหิ ธนุคฺคเหหิ อสาธารณํ ญาตกานํ ทฺวาทสวิธํ สิปฺปํ ทเสฺสสิฯ ตํ สรภงฺคชาตเก อาคตนเยเนว เวทิตพฺพํฯ ตทาสฺส ญาติสโงฺฆ นิกฺกโงฺข อโหสิฯ

อเถกทิวสํ โพธิสโตฺต อุยฺยานภูมิํ คนฺตุกาโม สารถิํ อามเนฺตตฺวา ‘‘รถํ โยเชหี’’ติ อาหฯ โส ‘‘สาธู’’ติ ปฏิสฺสุณิตฺวา มหารหํ อุตฺตมรถํ สพฺพาลงฺกาเรน อลงฺกริตฺวา กุมุทปตฺตวเณฺณ จตฺตาโร มงฺคลสินฺธเว โยเชตฺวา โพธิสตฺตสฺส ปฏิเวเทสิฯ โพธิสโตฺต เทววิมานสทิสํ รถํ อภิรุหิตฺวา อุยฺยานาภิมุโข อคมาสิฯ เทวตา ‘‘สิทฺธตฺถกุมารสฺส อภิสมฺพุชฺฌนกาโล อาสโนฺน, ปุพฺพนิมิตฺตํ ทเสฺสสฺสามา’’ติ เอกํ เทวปุตฺตํ ชราชชฺชรํ ขณฺฑทนฺตํ ปลิตเกสํ วงฺกํ โอภคฺค สรีรํ ทณฺฑหตฺถํ ปเวธมานํ กตฺวา ทเสฺสสุํฯ ตํ โพธิสโตฺต เจว สารถิ จ ปสฺสนฺติฯ ตโต โพธิส โตฺต สารถิํ – ‘‘สมฺม, โก นาเมส ปุริโส, เกสาปิสฺส น ยถา อเญฺญส’’นฺติ มหาปทาเน อาคตน เยน ปุจฺฉิตฺวา ตสฺส วจนํ สุตฺวา ‘‘ธีรตฺถุ วต โภ ชาติ, ยตฺร หิ นาม ชาตสฺส ชรา ปญฺญายิสฺ สตี’’ติ สํวิคฺคหทโย ตโตว ปฏินิวตฺติตฺวา ปาสาทเมว อภิรุหิฯ ราชา ‘‘กิํ การณา มม ปุโตฺต ขิปฺปํ ปฏินิวตฺตี’’ติ ปุจฺฉิฯ ‘‘ชิณฺณกํ ปุริสํ ทิสฺวา เทวา’’ติฯ ‘‘ชิณฺณกํ ทิสฺวา ปพฺพชิสฺสตีติ อาหํสุ, กสฺมา มํ นาเสถ, สีฆํ ปุตฺตสฺส นาฏกานิ สเชฺชถ, สมฺปตฺติํ อนุภวโนฺต ปพฺพชฺชาย สติํ น กริสฺสตี’’ติ วตฺวา อารกฺขํ วเฑฺฒตฺวา สพฺพทิสาสุ อฑฺฒโยชเน อฑฺฒโยชเน ฐเปสิฯ

ปุเนกทิวสํ โพธิสโตฺต ตเถว อุยฺยานํ คจฺฉโนฺต เทวตาหิ นิมฺมิตํ พฺยาธิตํ ปุริสํ ทิสฺวา ปุริมนเยเนว ปุจฺฉิตฺวา สํวิคฺคหทโย นิวตฺติตฺวา ปาสาทํ อภิรุหิฯ ราชาปิ ปุจฺฉิตฺวา เหฏฺฐา วุตฺตนเยเนว สํวิทหิตฺวา ปุน วเฑฺฒตฺวา สมนฺตา ติคาวุตปฺปมาเณ ปเทเส อารกฺขํ ฐเปสิฯ อปรํ เอก ทิวสํ โพธิสโตฺต ตเถว อุยฺยานํ คจฺฉโนฺต เทวตาหิ นิมฺมิตํ กาลกตํ ทิสฺวา ปุริมนเยเนว ปุจฺฉิตฺ วา สํวิคฺคหทโย ปุน นิวตฺติตฺวา ปาสาทํ อภิรุหิฯ ราชาปิ ปุจฺฉิตฺวา เหฏฺฐา วุตฺตนเยเนว สํวิท หิตฺวา ปุน วเฑฺฒตฺวา สมนฺตา โยชนปฺปมาเณ ปเทเส อารกฺขํ ฐเปสิฯ อปรํ ปน เอกทิวสํ อุยฺ

ยานํ คจฺฉโนฺต ตเถว เทวตาหิ นิมฺมิตํ สุนิวตฺถํ สุปารุตํ ปพฺพชิตํ ทิสฺวา ‘‘โก นาเมโส สมฺมา’’ติ สารถึ ปุจฺฉิฯ สารถิ กิญฺจาปิ พุทฺธุปฺปาทสฺส อภาวา ปพฺพชิตํ วา ปพฺพชิตคุเณ วา น ชานาติ, เทวตานุภาเวน ปน ‘‘ปพฺพชิโต นามายํ เทวา’’ติ วตฺวา ปพฺพชฺชาย คุเณ วเณฺณสิฯ โพธิสโตฺต ปพฺพชฺชาย รุจึ อุปฺปาเทตฺวา ตํ ทิวสํ อุยฺยานํ อคมาสิฯ ทีฆภาณกา ปนาหุ ‘‘จตฺตาริ นิมิตฺตานิ เอกทิวเสเนว ทิสฺวา อคมาสี’’ติฯ

โส ตตฺถ ทิวสภาคํ กีฬิตฺวา มงฺคลโปกฺขรณิยํ นฺหายิตฺวา อตฺถงฺคเต สูริเย มงฺคลสิลาปเฎฺฎ นิสีทิ อตฺตานํ อลงฺการาเปตุกาโมฯ อถสฺส ปริจารกปุริสา นานาวณฺณานิ ทุสฺสานิ นานปฺปการา อาภรณวิกติโย มาลาคนฺธวิเลปนานิ จ อาทาย สมนฺตา ปริวาเรตฺวา อฎฺฐํสุฯ ตสฺมิํ ขเณ สกฺกสฺส นิสินฺนาสนํ อุณฺหํ อโหสิ ฯ โส ‘‘โก นุ โข มํ อิมมฺหา ฐานา จาเวตุกาโม’’ติ อุปธาเรโนฺต โพธิสตฺตสฺส อลงฺกาเรตุกามตํ ญตฺวา วิสฺสกมฺมํ อามเนฺตสิ ‘‘สมฺม วิสฺสกมฺม, สิทฺธตฺถกุมาโร อชฺช อฑฺฒรตฺตสมเย มหาภินิกฺขมนํ นิกฺขมิสฺสติ, อยมสฺส ปจฺฉิโม อลงฺกาโร, อุยฺยานํ คนฺตฺวา มหาปุริสํ ทิพฺพาลงฺกาเรหิ อลงฺกโรหี’’ติฯ โส ‘‘สาธู’’ติ ปฎิสฺสุณิตฺวา เทวตานุภาเวน ตงฺขณํเยว อุปสงฺกมิตฺวา ตเสฺสว กปฺปกสทิโส หุตฺวา กปฺปกสฺส หตฺถโต เวฐนทุสฺสํ คเหตฺวา โพธิสตฺตสฺส สีสํ เวเฐสิฯ โพธิสโตฺต หตฺถสมฺผเสฺสเนว ‘‘นายํ มนุโสฺส, เทวปุโตฺต เอโส’’ติ อญฺญาสิฯ เวฐเนน เวฐิตมเตฺต สีเส โมฬิยํ มณิรตนากาเรน ทุสฺสสหสฺสํ อพฺภุคฺคญฺฉิฯ ปุน เวเฐนฺตสฺส ทุสฺสสหสฺสนฺติ ทสกฺขตฺตุํ เวเฐนฺตสฺส ทส ทุสฺสสหสฺสานิ อพฺภุคฺคจฺฉึสุ ฯ ‘‘สีสํ ขุทฺทกํ, ทุสฺสานิ พหูนิ, กถํ อพฺภุคฺคตานี’’ติ น จิเนฺตตพฺพํฯ เตสุ หิ สพฺพมหนฺตํ อามลกปุปฺผปฺปมาณํ, อวเสสานิ กุสุมฺพกปุปฺผปฺปมาณานิ อเหสุํฯ โพธิสตฺตสฺส สีสํ กิญฺชกฺขควจฺฉิตํ วิย กุยฺยกปุปฺผํ อโหสิฯ

อถสฺส สพฺพาลงฺการปฎิมณฺฑิตสฺส สพฺพตาลาวจเรสุ สกานิ สกานิ ปฎิภานานิ ทสฺสยเนฺตสุ, พฺราหฺมเณสุ ‘‘ชยนนฺทา’’ติอาทิวจเนหิ, สูตมาคธาทีสุ นานปฺปกาเรหิ มงฺคลวจนตฺถุติโฆเสหิ สมฺภาเวเนฺตสุ สพฺพาลงฺการปฎิมณฺฑิตํ รถวรํ อภิรุหิฯ ตสฺมิํ สมเย ‘‘ราหุลมาตา ปุตฺตํ วิชาตา’’ติ สุตฺวา สุโทฺธทนมหาราชา ‘‘ปุตฺตสฺส เม ตุฎฺฐึ นิเวเทถา’’ติ สาสนํ ปหิณิฯ โพธิสโตฺต ตํ สุตฺวา ‘‘ราหุ ชาโต, พนฺธนํ ชาต’’นฺติ อาหฯ ราชา ‘‘กิํ เม ปุโตฺต อวจา’’ติ ปุจฺฉิตฺวา ตํ วจนํ สุตฺวา ‘‘อิโต ปฎฺฐาย เม นตฺตา ราหุลกุมาโรเยว นาม โหตู’’ติ อาหฯ

โพธิสโตฺตปิ โข รถวรํ อารุยฺห มหเนฺตน ยเสน อติมโนรเมน สิริโสภเคฺคน นครํ ปาวิสิฯ ตสฺมิํ สมเย กิสาโคตมี นาม ขตฺติยกญฺญา อุปริปาสาทวรตลคตา นครํ ปทกฺขิณํ กุรุมานสฺส โพธิสตฺตสฺส รูปสิริํ ทิสฺวา ปีติโสมนสฺสชาตา อิทํ อุทานํ อุทาเนสิ –

> ‘‘นิพฺพุตา นูน สา มาตา, นิพฺพุโต นูน โส ปิตา;
> นิพฺพุตา นูน สา นารี, ยสฺสายํ อีทิโส ปตี’’ติฯ

โพธิสโตฺต ตํ สุตฺวา จิเนฺตสิ ‘‘อยํ เอวมาห ‘เอวรูปํ อตฺตภาวํ ปสฺสนฺติยา มาตุ หทยํ นิพฺพายติ, ปิตุ หทยํ นิพฺพายติ, ปชาปติยา หทยํ นิพฺพายตี’ติ! กิสฺมิํ นุ โข นิพฺพุเต หทยํ นิพฺพุตํ นาม โหตี’’ติ? อถสฺส กิเลเสสุ วิรตฺตมานสสฺส เอตทโหสิ – ‘‘ราคคฺคิมฺหิ นิพฺพุเต นิพฺพุตํ นาม โหติ, โทสคฺคิมฺหิ นิพฺพุเต นิพฺพุตํ นาม โหติ, โมหคฺคิมฺหิ นิพฺพุเต นิพฺพุตํ นาม โหติ, มานทิฎฺฐิอาทีสุ สพฺพกิเลสทรเถสุ นิพฺพุเตสุ นิพฺพุตํ นาม โหติฯ อยํ เม สุสฺสวนํ สาเวสิ, อหญฺหิ นิพฺพานํ คเวสโนฺต จรามิ, อเชฺชว มยา ฆราวาสํ ฉเฑฺฑตฺวา นิกฺขมฺม ปพฺพชิตฺวา นิพฺพานํ คเวสิตุํ วฎฺฎติ, อยํ อิมิสฺสา อาจริยภาโค โหตู’’ติ กณฺฐโต โอมุญฺจิตฺวา กิสาโคตมิยา

สตสหสฺสคฺฆนกํ มุตฺตาหารํ เปเสสิฯ สา ‘‘สิทฺธตฺถกุมาโร มยิ ปฏิพทฺธจิตฺโต หุตฺวา ปณฺณาการํ เปเสสี’’ติ โสมนสฺสชาตา อโหสิฯ

โพธิสตฺโตปิ มหนฺเตน สิริโสภคฺเคน อตฺตโน ปาสาทํ อภิรุหิตฺวา สิริสยเน นิปชฺชิฯ ตาวเทว จ นํ สพฺพาลงฺการปฏิมณฺฑิตา นจฺจคีตาทีสุ สุสิกฺขิตา เทวกญฺญา วิย รูปโสภคฺคปฺปตฺตา อิตฺถิโย นานาตูริยานิ คเหตฺวา สมฺปริวารยิตฺวา อภิรมาเปนฺติโย นจฺจคีตวาทิตานิ ปโยชยึสุฯ โพธิสตฺโต กิเลเสสุ วิรตฺตจิตฺตตาย นจฺจาทีสุ อนภิรโต มุหุตฺตํ นิทฺทํ โอกฺกมิฯ ตาปิ อิตฺถิโย ‘‘ยสฺสตฺถาย มยํ นจฺจาทีนิ ปโยเชม, โส นิทฺทํ อุปคโต, อิทานิ กิมตฺถํ กิลมามา’’ติ คหิตคฺคหิตานิ ตูริยานิ อโชฺฌตฺถริตฺวา นิปชฺชึสุ, คนฺธเตลปฺปทีปา ฌายนฺติฯ โพธิสตฺโต ปพุชฺฌิตฺวา สยนปิฏฺเฐ ปลฺลงฺเกน นิสิโนฺน อทฺทส ตา อิตฺถิโย ตูริยภณฺฑานิ อวตฺถริตฺวา นิทฺทายนฺติโย – เอกจฺจา ปคฺฆริตเขฬา, ลาลากิลินฺนคตฺตา, เอกจฺจา ทเนฺต ขาทนฺติโย, เอกจฺจา กากจฺฉนฺติโย, เอกจฺจา วิปฺปลปนฺติโย, เอกจฺจา วิวฎมุขา, เอกจฺจา อปคตวตฺถา, ปากฏพีภจฺฉสมฺพาธฏฺฐานาฯ โส ตาสํ ตํ วิปฺปการํ ทิสฺวา ภิโยฺยโสมตฺตาย กาเมสุ วิรตฺตจิโตฺต อโหสิฯ ตสฺส อลงฺกตปฏิยตฺตํ สกฺกภวนสทิสมฺปิ ตํ มหาตลํ อปวิทฺธนานากุณปภริตํ อามกสุสานํ วิย อุปฏฺฐาสิ, ตโย ภวา อาทิตฺตเคหสทิสา ขายึสุ – ‘‘อุปทฺทุตํ วต โภ, อุปสฺสฏฺฐํ วต โภ’’ติ อุทานํ ปวเตฺตสิ, อติวิย ปพฺพชฺชาย จิตฺตํ นมิฯ

โส ‘‘อเชฺชว มยา มหาภินิกฺขมนํ นิกฺขมิตุํ วฏฺฏตี’’ติ สยนา อุฏฺฐาย ทฺวารสมีปํ คนฺตฺวา ‘‘โก เอตฺถา’’ติ อาหฯ อุมฺมาเร สีสํ กตฺวา นิปโนฺน ฉโนฺน ‘‘อหํ อยฺยปุตฺต ฉโนฺน’’ติ อาหฯ ‘‘อหํ อชฺช มหาภินิกฺขมนํ นิกฺขมิตุกาโม, เอกํ เม อสฺสํ กเปฺปหี’’ติ อาหฯ โส ‘‘สาธุ เทวา’’ติ อสฺสภณฺฑิกํ คเหตฺวา อสฺสสาลํ คนฺตฺวา คนฺธเตลปทีเปสุ ชลเนฺตสุ สุมนปฏฺฏวิตานสฺส เหฏฺฐา รมณีเย ภูมิภาเค ฐิตํ กณฺฑกํ อสฺสราชานํ ทิสฺวา ‘‘อชฺช มยา อิมเมว กเปฺปตุํ วฏฺฏตี’’ติ กณฺฑกํ กเปฺปสิฯ โส กปฺปิยมาโนว อญฺญาสิ ‘‘อยํ กปฺปนา อติคาฬฺหา , อเญฺญสุ ทิวเสสุ อุยฺยานกีฬาทิคมเน กปฺปนา วิย น โหติ, มยฺหํ อยฺยปุโตฺต อชฺช มหาภินิกฺขมนํ นิกฺขมิตุกาโม ภวิสฺสตี’’ติฯ ตโต ตุฏฺฐมานโส มหาหสิตํ หสิฯ โส สโทฺท สกลนครํ ปตฺถริตฺวา คเจฺฉยฺย, เทวตา ปน ตํ สทฺทํ นิรุมฺภิตฺวา น กสฺสจิ โสตุํ อทํสุฯ

โพธิสตฺโตปิ โข ฉนฺนํ เปเสตฺวาว ‘‘ปุตฺตํ ตาว ปสฺสิสฺสามี’’ติ จิเนฺตตฺวา นิสินฺนปลฺลงฺกโต อุฏฺฐาย ราหุลมาตาย วสนฏฺฐานํ คนฺตฺวา คพฺภทฺวารํ วิวริฯ ตสฺมึ ขเณ อโนฺตคเพฺภ คนฺธเตลปทีโป ฌายติ, ราหุลมาตา สุมนมลฺลิกาทีนํ ปุปฺผานํ อมฺพณมเตฺตน อภิปฺปกิณฺณสยเน ปุตฺตสฺส มตฺถเก หตฺถํ ฐเปตฺวา นิทฺทายติฯ โพธิสตฺโต อุมฺมาเร ปาทํ ฐเปตฺวา ฐิตโกว โอโลเกตฺวา ‘‘สจาหํ เทวิยา หตฺถํ อปเนตฺวา มม ปุตฺตํ คณฺหิสฺสามิ, เทวี ปพุชฺฌิสฺสติ, เอวํ เม คมนนฺตราโย ภวิสฺสติ, พุโทฺธ หุตฺวาว อาคนฺตฺวา ปุตฺตํ ปสฺสิสฺสามี’’ติ ปาสาทตลโต โอตริฯ ยํ ปน ชาตกฏฺฐกถายํ ‘‘ตทา สตฺตาหชาโต ราหุลกุมาโร โหตี’’ติ วุตฺตํ, ตํ เสสฏฺฐกถาสุ นตฺถิ, ตสฺมา อิทเมว คเหตพฺพํฯ

เอวํ โพธิสโตฺต ปาสาทตลา โอตริตฺวา อสฺสสมีปํ คนฺตฺวา เอวมาห – ‘‘ตาต กณฺฑก, ตฺวํ อชฺช เอกรตฺตึ มํ ตารย, อหํ ตํ นิสฺสาย พุโทฺธ หุตฺวา สเทวกํ โลกํ ตาเรสฺสามี’’ติฯ ตโต อุลฺลงฺฆิตฺวา กณฺฑกสฺส ปิฏฺฐึ อภิรุหิฯ กณฺฑโก คีวโต ปฏฺฐาย อายาเมน อฏฺฐารสหโตฺถ โหติ ตทนุจฺฉวิเกน อุเพฺพเธน สมนฺนาคโต ถามชวสมฺปโนฺน สพฺพเสโต โธตสงฺขสทิโสฯ โส สเจ หเสยฺย วา ปทสทฺทํ วา กเรยฺย, สโทฺท สกลนครํ อวตฺถเรยฺยฯ ตสฺมา เทวตา อตฺตโน อานุภาเวน ตสฺส ยถา น โกจิ สุณาติ, เอวํ หสิตสทฺทํ สนฺนิรุมฺภิตฺวา อกฺกมนอกฺกมนปทวาเร หตฺถ

ตลานิ อุปนาเมสุํฯ โพธิสโตฺต อสฺสวรสฺส ปิฏฺฐิเวมชฺฌคโต ฉนฺนํ อสฺสสฺส วาลธึ คาหาเปตฺวา อฑฺฒรตฺตสมเย มหาทฺวารสมีปํ ปโตฺตฯ ตทา ปน ราชา ''เอวํ โพธิสโตฺต ยาย กายจิ เวลาย นครทฺวารํ วิวริตฺวา นิกฺขมิตุํ น สกฺขิสฺสตี''ติ ทฺวีสุ ทฺวารกวาเฏสุ เอเกกํ ปุริสสหเสฺสน วิว ริตพฺพํ การาเปสิฯ โพธิสโตฺต ถามพลสมฺปโนฺน, หตฺถิคณนาย โกฏิสหสฺสหตฺถีนํ พลํ ธาเรติ, ปุริสคณนาย ทสโกฏิสหสฺสปุริสานํ ฯ โส จิเนฺตสิ ''สเจ ทฺวารํ น วิวรียติ, อชฺช กณฺฑกสฺส ปิเฏฺฐ นิสิโนฺนว วาลธึ คเหตฺวา ฐิเตน ฉเนฺนน สทฺธึเยว กณฺฑกํ อูรูหิ นิปฺปีเฬตฺวา อฏฺฐารส หตฺถุเพฺพธํ ปาการํ อุปฺปติตฺวา อติกฺกมิสฺสามี''ติฯ ฉโนฺนปิ จิเนฺตสิ ''สเจ ทฺวารํ น วิวรียติ, อหํ อยฺยปุตฺตํ ขเนฺธ นิสีทาเปตฺวา กณฺฑกํ ทกฺขิเณน หเตฺถน กุจฺฉิยํ ปริกฺขิปโนฺต อุปกจฺฉเนฺตเร กตฺวา ปาการํ อุปฺปติตฺวา อติกฺกมิสฺสามี''ติฯ กณฺฑโกปิ จิเนฺตสิ ''สเจ ทฺวารํ น วิวรียติ, อหํ อตฺตโน สามิกํ ปิฏฺฐิยํ ยถานิสิเนฺนเมว ฉเนฺนน วาลธึ คเหตฺวา ฐิเตน สทฺธึเยว อุกฺขิปิตฺวา ปา การํ อุปฺปติตฺวา อติกฺกมิสฺสามี''ติฯ สเจ ทฺวารํ น อวาปุรียิตฺถ, ยถาจินฺติตเมว เตสุ ตีสุ ชเนสุ อญฺญตโร สมฺปาเทยฺยฯ ทฺวาเร อธิวตฺถา เทวตา ปน ทฺวารํ วิวริฯ

ตสฺมึเยว ขเณ มาโร ''โพธิสตฺตํ นิวเตฺตสฺสามี''ติ อาคนฺตฺวา อากาเส ฐิโต อาห – ''มา ริส, มา นิกฺขม, อิโต เต สตฺตเม ทิวเส จกฺกรตนํ ปาตุภวิสฺสติ, ทฺวิสหสฺสปริตฺตทีปปริวารานํ จตุนฺนํ มหาทีปานํ รชฺชํ กาเรสฺสสิ, นิวตฺต มาริสา''ติฯ ''โกสิ ตฺว''นฺติ? ''อหํ วสวตฺตี''ติฯ ''มาร, ชานามหํ มยฺหํ จกฺกรตนสฺส ปาตุภาวํ, อนตฺถิโกหํ รเชฺชน, ทสสหสฺสิโลกธาตุํ อุนฺนา เทตฺวา พุโทฺธ ภวิสฺสามี''ติ อาหฯ มาโร ''อิโต ทานิ เต ปฏฺฐาย กามวิตกฺกํ วา พฺยาปาทวิ ตกฺกํ วา วิหึสาวิตกฺกํ วา จินฺติตกาเล ชานิสฺสามี''ติ โอตาราเปโกฺข ฉายา วิย อนปคจฺฉโนฺต อนุพนฺธิฯ

โพธิสโตฺตปิ หตฺถคตํ จกฺกวตฺติรชฺชํ เขฬปิณฺฑํ วิย อนเปโกฺข ฉเฑฺฑตฺวา มหเนฺตน สกฺ กาเรน นครา นิกฺขมิ อาสาฬฺหิปุณฺณมาย อุตฺตราสาฬฺหนกฺขเตฺต วตฺตมาเนฯ นิกฺขมิตฺวา จ ปุน นครํ โอโลเกตุกาโม ชาโตฯ เอวญฺจ ปนสฺส จิเตฺต อุปฺปนฺนมเตฺตเยว ''มหาปุริส, น ตยา นิวตฺติตฺวา โอโลกนกมฺมํ กต''นฺติ วทมานา วิย มหาปถวี กุลาลจกฺกํ วิย ภิชฺชิตฺวา ปริวตฺติฯ โพธิสโตฺต นคราภิมุโข ฐตฺวา นครํ โอโลเกตฺวา ตสฺมึ ปถวิปฺปเทเส กณฺฑกนิวตฺตนเจติยฏฺ ฐานํ ทเสฺสตฺวา คนฺตพฺพมคฺคาภิมุขํ กณฺฑกํ กตฺวา ปายาสิ มหเนฺตน สกฺกาเรน อุฬาเรน สิริ โสภเคฺคนฯ ตทา กิรสฺส เทวตา ปุรโต สฏฺฐิ อุกฺกาสหสฺสานิ ธารยึสุ, ปจฺฉโต สฏฺฐิ, ทกฺขิณ ปสฺสโต สฏฺฐิ, วามปสฺสโต สฏฺฐิ, อปรา เทวตา จกฺกวาฬมุขวฏฺฏิยํ อปริมาณา อุกฺกา ธารยึสุ, อปรา เทวตา จ นาคสุปณฺณาทโย จ ทิเพฺพหิ คเนฺธหิ มาลาหิ จุเณฺณหิ ธูเมหิ ปูชยมานา คจฺฉนฺติฯ ปาริจฺฉตฺตกปุเปฺผหิ เจว มนฺทารวปุเปฺผหิ จ ฆนเมฆวุฏฺฐิกาเล ธาราหิ วิย นภํ นิ รนฺตรํ อโหสิ, ทิพฺพานิ สํคีตานิ ปวตฺตึสุ , สมนฺตโต อฏฺฐสฏฺฐิ ตูริยสตสหสฺสานิ ปวชฺชึสุ, สมุทฺทกุจฺฉิยํ เมฆตฺถนิตกาโล วิย ยุคนฺธรกุจฺฉิยํ สาครนิโคฺฆสกาโล วิย วตฺตติฯ

อิมินา สิริโสภเคฺคน คจฺฉโนฺต โพธิสโตฺต เอกรเตฺตเนว ตีณิ รชฺชานิ อติกฺกมฺม ตึสโย ชนมตฺถเก อโนมานทีตีรํ ปาปุณิฯ ''กึ ปน อโสฺส ตโต ปรํ คนฺตุํ น สโกฺกตี''ติ? ''โน, น ส โกฺก''ติฯ โส หิ เอกํ จกฺกวาฬคพฺภํ นาภิยา ฐิตจกฺกสฺส เนมิวฏฺฏึ มทฺทโนฺต วิย อนฺตเนฺตน จริตฺวา ปุเรปาตราสเมว อาคนฺตฺวา อตฺตโน สมฺปาทิตํ ภตฺตํ ภุญฺชิตุํ สมโตฺถฯ ตทา ปน เทว นาคสุปณฺณาทีหิ อากาเส ฐตฺวา โอสฺสเฏฺฐหิ คนฺธมาลาทีหิ ยาว อูรุปฺปเทสา สญฺฉนฺนํ สรีรํ อากฑฺฒิตฺวา คนฺธมาลาชฏํ ฉินฺทนฺตสฺส อติปฺปปโญฺจ อโหสิ, ตสฺมา ตึสโยชนมตฺตเมว อ คมาสิฯ อถ โพธิสโตฺต นทีตีเร ฐตฺวา ฉนฺนํ ปุจฺฉิ – ''กินฺนามา อยํ นที''ติ? ''อโนมา นาม,

เทวา''ติฯ ''อมฺหากมฺปิ ปพฺพชฺชา อโนมา ภวิสฺสตี''ติ ปณฺหิยา ฆเฏฺฏนฺโต อสฺสสฺส สญฺญํ อทาสิฯ อโสฺส อุปฺปติตฺวา อฏฺฐูสภวิตฺถาราย นทิยา ปาริมตีเร อฏฺฐาสิฯ

โพธิสโตฺต อสฺสปิฏฺฐิโต โอรุยฺห รชตปฏฺฏสทิเส วาลุกาปุลิเน ฐตฺวา ฉนฺนํ อามเนฺตสิ – ''สมฺม, ฉนฺน, ตฺวํ มยฺหํ อาภรณานิ เจว กณฺฑกญฺจ อาทาย คจฺฉ, อหํ ปพฺพชิสฺสามี''ติฯ ''อหมฺปิ, เทว, ปพฺพชิสฺสามี''ติฯ โพธิสโตฺต ''น ลพฺภา ตยา ปพฺพชิตุํ, คจฺฉ ตฺว''นฺติ ติกฺขตฺตุํ ปฏิพาหิตฺวา อาภรณานิ เจว กณฺฑกญฺจ ปฏิจฺฉาเปตฺวา จิเนฺตสิ ''อิเม มยฺหํ เกสา สมณสารุปฺปา น โหนฺตี''ติฯ อโญฺญ โพธิสตฺตสฺส เกเส ฉินฺทิตุํ ยุตฺตรูโป นตฺถิ, ตโต ''สยเมว ขคฺเคน ฉินฺทิสฺสามี''ติ ทกฺขิเณน หเตฺถน อสิํ คณฺหิตฺวา วามหเตฺถน โมฬิยา สทฺธิํ จูฬํ คเหตฺวา ฉินฺทิ, เกสา ทฺวงฺคุลมตฺตา หุตฺวา ทกฺขิณโต อาวตฺตมานา สีสํ อลฺลียิํสุฯ เตสํ ยาวชีวํ ตเทว ปมาณํ อโหสิ, มสฺสุ จ ตทนุรูปํ, ปุน เกสมสฺสุโอหารณกิจฺจํ นาม นาโหสิฯ โพธิสโตฺต สห โมฬิยา จุฬํ คเหตฺวา ''สจาหํ พุโทฺธ ภวิสฺสามิ, อากาเส ติฏฺฐตุ, โน เจ, ภูมิยํ ปตตู''ติ อนฺตลิเกฺข ขิปิฯ ตํ จูฬามณิเวฐนํ โยชนปฺปมาณํ ฐานํ คนฺตฺวา อากาเส อฏฺฐาสิฯ สโกฺก เทวราชา ทิพฺพจกฺขุนา โอโลเกตฺวา โยชนิยรตนจโงฺกฏเกน สมฺปฏิจฺฉิตฺวา ตาวติํสภวเน จูฬามณิเจติยํ นาม ปติฏฺฐาเปสิฯ

> ''เฉตฺวาน โมฬิํ วรคนฺธวาสิตํ, เวหายสํ อุกฺขิปิ อคฺคปุคฺคโล;
> สหสฺสเนโตฺต สิรสา ปฏิคฺคหิ, สุวณฺณจโงฺกฏวเรน วาสโว''ติฯ

ปุน โพธิสโตฺต จิเนฺตสิ ''อิมานิ กาสิกวตฺถานิ มยฺหํ น สมณสารุปฺปานี''ติฯ อถสฺส กสฺสปพุทฺธกาเล ปุราณสหายโก ฆฏีการมหาพฺรหฺมา เอกํ พุทฺธนฺตรํ ชรํ อปเตฺตน มิตฺตภาเวน จิเนฺตสิ – ''อชฺช เม สหายโก มหาภินิกฺขมนํ นิกฺขโนฺต, สมณปริกฺขารมสฺส คเหตฺวา คจฺฉิสฺสามี''ติฯ

> ''ติจีวรญฺจ ปโตฺต จ, วาสี สูจิ จ พนฺธนํ;
> ปริสฺสาวเนน อเฏฺฐเต, ยุตฺตโยคสฺส ภิกฺขุโน''ติฯ –

อิเม อฏฺฐ สมณปริกฺขาเร อาหริตฺวา อทาสิฯ โพธิสโตฺต อรหทฺธชํ นิวาเสตฺวา อุตฺตมปพฺพชฺชาเวสํ คณฺหิตฺวา ''ฉนฺน, มม วจเนน มาตาปิตูนํ อาโรคฺยํ วเทหี''ติ วตฺวา อุโยฺยเชสิฯ ฉโนฺน โพธิสตฺตํ วนฺทิตฺวา ปทกฺขิณํ กตฺวา ปกฺกามิฯ กณฺฑโก ปน ฉเนฺนน สทฺธิํ มนฺตยมานสฺส โพธิสตฺตสฺส วจนํ สุณโนฺต ฐตฺวา ''นตฺถิ ทานิ มยฺหํ ปุน สามิโน ทสฺสน''นฺติ จกฺขุปถํ วิชหโนฺต โสกํ อธิวาเสตุํ อสโกฺกโนฺต หทเยน ผลิเตน กาลํ กตฺวา ตาวติํสภวเน กณฺฑโก นาม เทวปุโตฺต หุตฺวา นิพฺพตฺติฯ ฉนฺนสฺส ปฐมํ เอโกว โสโก อโหสิ, กณฺฑกสฺส ปน กาลกิริยาย ทุติเยน โสเกน ปีฬิโต โรทโนฺต ปริเทวโนฺต นครํ อคมาสิฯ

โพธิสโตฺตปิ ปพฺพชิตฺวา ตสฺมิํเยว ปเทเส อนุปิยํ นาม อมฺพวนํ อตฺถิ, ตตฺถ สตฺตาหํ ปพฺพชฺชาสุเขน วีตินาเมตฺวา เอกทิวเสเนว ติํสโยชนมคฺคํ ปทสา คนฺตฺวา ราชคหํ ปาวิสิฯ ปวิสิตฺวา สปทานํ ปิณฺฑาย จริฯ สกลนครํ โพธิสตฺตสฺส รูปทสฺสเนน ธนปาลเกน ปวิฏฺฐราชคหํ วิย อสุริเนฺทน ปวิฏฺฐเทวนครํ วิย จ สโงฺขภํ อคมาสิฯ ราชปุริสา คนฺตฺวา ''เทว, เอวรูโป นาม สโตฺต นคเร ปิณฺฑาย จรติ, 'เทโว วา มนุโสฺส วา นาโค วา สุปโณฺณ วา โก นาเมโส'ติ น ชานามา''ติ อาโรเจสุํฯ ราชา ปาสาทตเล ฐตฺวา มหาปุริสํ ทิสฺวา อจฺฉริยพฺภุตชาโต ปุริเส อาณาเปสิ – ''คจฺฉถ ภเณ, วีมํสถ, สเจ อมนุโสฺส ภวิสฺสติ, นครา นิกฺขมิตฺวา อนฺตรธายิสฺสติ,

สเจ เทวตา ภวิสฺสติ, อากาเสน คจฺฉิสฺสติ, สเจ นาโค ภวิสฺสติ, ปถวิยํ นิมุชฺชิตฺวา คมิสฺสติ, สเจ มนุสฺโส ภวิสฺสติ, ยถาลทฺธํ ภิกฺขํ ปริภุญฺชิสฺสตี''ติฯ

มหาปุริโสปิ โข มิสฺสกภตฺตํ สํหริตฺวา ''อลํ เม เอตฺตกํ ยาปนายา''ติ ญตฺวา ปวิฏฺฐทฺวาเรเนว นครา นิกฺขมิตฺวา ปณฺฑวปพฺพตจฺฉายาย ปุรตฺถาภิมุโข นิสีทิตฺวา อาหารํ ปริภุญฺชิตุํ อารโทฺธฯ อถสฺส อนฺตานิ ปริวตฺติตฺวา มุเขน นิกฺขมนาการปฺปตฺตานิ วิย อเหสุํฯ ตโต เตน อตฺตภาเวน เอวรูปสฺส อาหารสฺส จกฺขุนาปิ อทิฏฺฐปุพฺพตาย เตน ปฏิกูลาหาเรน อฏฺฏิยมาโน เอวํ อตฺตนาว อตฺตานํ โอวทิ ''สิทฺธตฺถ, ตฺวํ สุลภนฺนปาเน กุเล ติวสฺสิกคนฺธสาลิโภชนํ นานคฺครเสหิ ภุญฺชนฏฺฐาเน นิพฺพตฺติตฺวาปิ เอกํ ปํสุกูลิกํ ทิสฺวา 'กทา นุ โข อหมฺปิ เอวรูโป หุตฺวา ปิณฺฑาย จริตฺวา ภุญฺชิสฺสามิ, ภวิสฺสติ นุ โข เม โส กาโล'ติ จินฺเตตฺวา นิกฺขนฺโต, อิทานิ กึ นาเมตํ กโรสี''ติฯ เอวํ อตฺตนาว อตฺตานํ โอวทิตฺวา นิพฺพิกาโร หุตฺวา อาหารํ ปริภุญฺชิฯ

ราชปุริสา ตํ ปวตฺตึ ทิสฺวา คนฺตฺวา รโญฺญ อาโรเจสุํฯ ราชา ทูตวจนํ สุตฺวา เวเคน นครา นิกฺขมิตฺวา โพธิสตฺตสฺส สนฺติกํ คนฺตฺวา อิริยาปถสฺมึเยว ปสีทิตฺวา โพธิสตฺตสฺส สพฺพํ อิสฺสริยํ นิยฺยาเทสิ ฯ โพธิสโตฺต ''มยฺหํ, มหาราช, วตฺถุกาเมหิ วา กิเลสกาเมหิ วา อโตฺถ นตฺถิ, อหํ ปรมาภิสโมฺพธึ ปตฺถยโนฺต นิกฺขโนฺต''ติ อาหฯ ราชา อเนกปฺปการํ ยาจโนฺตปิ ตสฺส จิตฺตํ อลภิตฺวา ''อทฺธา ตฺวํ พุโทฺธ ภวิสฺสสิ, พุทฺธภูเตน ปน เต ปฐมํ มม วิชิตํ อาคนฺตพฺพ''นฺติ ปฏิญฺญํ คณฺหิฯ อยเมตฺถ สเงฺขโป, วิตฺถาโร ปน ''ปพฺพชฺชํ กิตฺตยิสฺสามิ, ยถา ปพฺพชิ จกฺขุมา''ติ อิมํ **ปพฺพชฺชาสุตฺตํ** (สุ. นิ. ๔๐๗ อาทโย) สทฺธึ อฏฺฐกถาย โอโลเกตฺวา เวทิตโพฺพฯ

โพธิสโตฺตปิ รโญฺญ ปฏิญฺญํ ทตฺวา อนุปุเพฺพน จาริกํ จรมาโน อาฬารญฺจ กาลามํ อุทกญฺจ รามปุตฺตํ อุปสงฺกมิตฺวา สมาปตฺติโย นิพฺพเตฺตตฺวา ''นายํ มโคฺค โพธายา''ติ ตมฺปิ สมาปตฺติภาวนํ อนลงฺกริตฺวา สเทวกสฺส โลกสฺส อตฺตโน ถามวีริยสนฺทสฺสนตฺถํ มหาปธานํ ปทหิตุกาโม อุรุเวลํ คนฺตฺวา ''รมณีโย วตายํ ภูมิภาโค''ติ ตเตฺถว วาสํ อุปคนฺตฺวา มหาปธานํ ปทหิฯ เตปิ โข โกณฺฑญฺญปฺปมุขา ปญฺจ ปพฺพชิตา คามนิคมราชธานีสุ ภิกฺขาย จรนฺตา ตตฺถ โพธิสตฺตํ สมฺปาปุณึสุฯ อถ นํ ฉพฺพสฺสานิ มหาปธานํ ปทหนฺตํ ''อิทานิ พุโทฺธ ภวิสฺสติ, อิทานิ พุโทฺธ ภวิสฺสตี''ติ ปริเวณสมฺมชฺชนาทิกาย วตฺตปฏิปตฺติยา อุปฏฺฐหมานา สนฺติกาวจราวสฺส อเหสุํฯ โพธิสโตฺตปิ โข ''โกฏิปฺปตฺตํ ทุกฺกรการิยํ กริสฺสามี''ติ เอกติลตณฺฑุลาทีหิปิ วีตินาเมสิ, สพฺพโสปิ อาหารูปเจฺฉทํ อกาสิ, เทวตาปิ โลมกูเปหิ โอชํ อุปสํหรมานา ปฏิกฺขิปิฯ

อถสฺส ตาย นิราหารตาย ปรมกสิมานปฺปตฺตกายสฺส สุวณฺณวโณฺณ กาโย กาฬวโณฺณ อโหสิฯ พาตฺตึสมหาปุริสลกฺขณานิ ปฏิจฺฉนฺนานิ อเหสุํฯ อเปฺปกทา อปฺปาณกํ ฌานํ ฌายโนฺต มหาเวทนาหิ อภิตุโนฺน วิสญฺญีภูโต จงฺกมนโกฏิยํ ปตติฯ อถ นํ เอกจฺจา เทวตา ''กาลกโต สมโณ โคตโม''ติ วทนฺติ, เอกจฺจา ''วิหาโรเวโส อรหต''นฺติ อาหํสุฯ ตตฺถ ยาสํ ''กาลกโต''ติ อโหสิ, ตา คนฺตฺวา สุโทฺธทนมหาราชสฺส อาโรเจสุํ ''ตุมฺหากํ ปุโตฺต กาลกโต''ติฯ มม ปุโตฺต พุโทฺธ หุตฺวา กาลกโต, อหุตฺวาติ? พุโทฺธ ภวิตุํ นาสกฺขิ, ปธานภูมิยํเยว ปติตฺวา กาลกโตติฯ อิทํ สุตฺวา ราชา ''นาหํ สทฺทหามิ, มม ปุตฺตสฺส โพธึ อปฺปตฺวา กาลกิริยา นาม นตฺถี''ติ ปฏิกฺขิปิฯ กสฺมา ปน ราชา น สทฺทหตีติ? กาฬเทวิลตาปสสฺส วนฺทาปนทิวเส ชมฺพุรุกฺขมูเล จ ปาฏิหาริยานํ ทิฏฺฐตฺตาฯ

ปุน โพธิสเตฺต สญฺญํ ปฏิลภิตฺวา อุฏฺฐิเต ตา เทวตา คนฺตฺวา ''อโรโค เต มหาราช ปุโตฺต''ติ อาโรเจนฺติฯ ราชา ''ชานามหํ ปุตฺตสฺส อมรณภาว''นฺติ วทติฯ มหาสตฺตสฺส ฉพฺพสฺ

สานิ ทุกฺกรการิยํ กโรนฺตสฺส อากาเส คณฺฐิกรณกาโล วิย อโหสิฯ โส ‘‘อยํ ทุกฺกรการิกา นาม โพธาย มคฺโค น โหตี’’ติ โอฬาริกํ อาหารํ อาหาเรตุํ คามนิคเมสุ ปิณฺฑาย จริตฺวา อาหารํ อาหริ, อถสฺส พาตฺตึสมหาปุริสลกฺขณานิ ปากติกานิ อเหสุํ, กาโย สุวณฺณวโณฺณ อโหสิฯ ปญฺจวคฺคิยา ภิกฺขู ‘‘อยํ ฉพฺพสฺสานิ ทุกฺกรการิกํ กโรโนฺตปิ สพฺพญฺญุตํ ปฏิวิชฺฌิตุํ นาสกฺขิ, อิทานิ คามาทีสุ ปิณฺฑาย จริตฺวา โอฬาริกํ อาหารํ อาหริยมาโน กึ สกฺขิสฺสติ, พาหุลิโก เอส ปธานวิพฺภโนฺต, สีสํ นฺหายิตุกามสฺส อุสฺสาวพินฺทุตกฺกนํ วิย อมฺหากํ เอตสฺส สนฺติกา วิเสสตกฺกนํ, กึ โน อิมินา’’ติ มหาปุริสํ ปหาย อตฺตโน อตฺตโน ปตฺตจีวรํ คเหตฺวา อฎฺฐารสโยชนมคฺคํ คนฺตฺวา อิสิปตนํ ปวิสึสุฯ

เตน โข ปน สมเยน อุรุเวลายํ เสนานิคเม เสนานิกุฎุมฺพิกสฺส เคเห นิพฺพตฺตา สุชาตา นาม ทาริกา วยปฺปตฺตา เอกสฺมึ นิโคฺรธรุเกฺข ปตฺถนํ อกาสิ ‘‘สเจ สมชาติกํ กุลฆรํ คนฺตฺวา ปฐมคเพฺภ ปุตฺตํ ลภิสฺสามิ, อนุสํวจฺฉรํ เต สตสหสฺสปริจฺจาเคน พลิกมฺมํ กริสฺสามี’’ติฯ ตสฺสา สา ปตฺถนา สมิชฺฌิฯ สา มหาสตฺตสฺส ทุกฺกรการิกํ กโรนฺตสฺส ฉเฎฺฐ วเสฺส ปริปุเณฺณ วิสาขปุณฺณมายํ พลิกมฺมํ กาตุกามา หุตฺวา ปุเรตรํ เธนุสหสฺสํ ลฎฺฐิมธุกวเน จราเปตฺวา ตาสํ ขีรํ ปญฺจ เธนุสตานิ ปาเยตฺวา ตาสํ ขีรํ อฑฺฒติยานีติ เอวํ ยาว โสฬสนฺนํ เธนูนํ ขีรํ อฎฺฐ เธนุโย ปิวนฺติ, ตาว ขีรสฺส พหลตญฺจ มธุรตญฺจ โอชวนฺตตญฺจ ปตฺถยมานา ขีรปริวตฺตนํ นาม อกาสิฯ สา วิสาขปุณฺณมทิวเส ‘‘ปาโตว พลิกมฺมํ กริสฺสามี’’ติ รตฺติยา ปจฺจูสสมยํ ปจฺจุฎฺฐาย ตา อฎฺฐ เธนุโย ทุหาเปสิฯ วจฺฉกา เธนูนํ ถนมูลํ นาคมึสุ, ถนมูเล ปน นวภาชเน อุปนีตมเตฺต อตฺตโน ธมฺมตาย ขีรธารา ปวตฺตึสุฯ ตํ อจฺฉริยํ ทิสฺวา สุชาตา สหเตฺถเนว ขีรํ คเหตฺวา นวภาชเน ปกฺขิปิตฺวา สหเตฺถเนว อคฺคึ กตฺวา ปจิตุํ อารภิฯ

ตสฺมึ ปายาเส ปจฺจมาเน มหนฺตมหนฺตา พุพฺพุฬา อุฎฺฐหิตฺวา ทกฺขิณาวตฺตา หุตฺวา สญฺจรนฺติ, เอกผุสิตมฺปิ พหิ น ปตติ, อุทฺธนโต อปฺปมตฺตโกปิ ธูโม น อุฎฺฐหติฯ ตสฺมึ สมเย จตฺตาโร โลกปาลา อาคนฺตฺวา อุทฺธเน อารกฺขํ คณฺหึสุ, มหาพฺรหฺมา ฉตฺตํ ธาเรสิ, สโกฺก อลาตานิ สมาเนโนฺต อคฺคึ ชาเลสิฯ เทวตา ทฺวิสหสฺสทีปปริวาเรสุ จตูสุ มหาทีเปสุ เทวานญฺจ มนุสฺสานญฺจ อุปกปฺปนโอชํ อตฺตโน เทวานุภาเวน ทณฺฑกพทฺธํ มธุปฎลํ ปีเฬตฺวา มธุํ คณฺหมานา วิย สํหริตฺวา ตตฺถ ปกฺขิปึสุฯ อเญฺญสุ หิ กาเลสุ เทวตา กพเฬ กพเฬ โอชํ ปกฺขิปนฺติ, สโมฺพธิทิวเส จ ปน ปรินิพฺพานทิวเส จ อุกฺขลิยํเยว ปกฺขิปนฺติฯ สุชาตา เอกทิวเสเยว ตตฺถ อตฺตโน ปากฎานิ อเนกานิ อจฺฉริยานิ ทิสฺวา ปุณฺณํ ทาสึ อามเนฺตสิ ‘‘อมฺม ปุเณฺณ, อชฺช อมฺหากํ เทวตา อติวิย ปสนฺนา, มยา เอตฺตเก กาเล เอวรูปํ อจฺฉริยํ นาม น ทิฎฺฐปุพฺพํ, เวเคน คนฺตฺวา เทวฎฺฐานํ ปฎิชคฺคาหี’’ติฯ สา ‘‘สาธุ, อเยฺย’’ติ ตสฺสา วจนํ สมฺปฎิจฺฉิตฺวา ตุริตตุริตา รุกฺขมูลํ อคมาสิฯ

โพธิสโตฺตปิ โข ตสฺมึ รตฺติภาเค ปญฺจ มหาสุปิเน ทิสฺวา ปริคฺคณฺหโนฺต ‘‘นิสฺสํสเยนาหํ อชฺช พุโทฺธ ภวิสฺสามี’’ติ กตสนฺนิฎฺฐาโน ตสฺสา รตฺติยา อจฺจเยน กตสรีรปฎิชคฺคโน ภิกฺขาจารกาลํ อาคมยมาโน ปาโตว อาคนฺตฺวา ตสฺมึ รุกฺขมูเล นิสีทิ อตฺตโน ปภาย สกลรุกฺขํ โอภาสยมาโนฯ อถ โข สา ปุณฺณา อาคนฺตฺวา อทฺทส โพธิสตฺตํ รุกฺขมูเล ปาจีนโลกธาตุํ โอโลกยมานํ นิสินฺนํ, สรีรโต จสฺส นิกฺขนฺตาหิ ปภาหิ สกลรุกฺขํ สุวณฺณวณฺณํฯ ทิสฺวา ตสฺสา เอตทโหสิ – ‘‘อชฺช อมฺหากํ เทวตา รุกฺขโต โอรุยฺห สหเตฺถเนว พลิกมฺมํ สมฺปฎิจฺฉิตุํ นิสินฺนา มเญฺญ’’ติ อุเพฺพคปฺปตฺตา หุตฺวา เวเคนาคนฺตฺวา สุชาตาย เอตมตฺถํ อาโรเจสิฯ

สุชาตา ตสฺสา วจนํ สุตฺวา ตุฏฺฐมานสา หุตฺวา ‘‘อชฺช ทานิ ปฏฺฐาย มม เชฏฺฐธีตุฏฺฐาเน ติฏฺฐาหี’’ติ ธีตุ อนุจฺฉวิกํ สพฺพาลงฺการํ อทาสิฯ ยสฺมา ปน พุทฺธภาวํ ปาปุณนทิวเส สต สหสฺสคฺฆนิกํ สุวณฺณปาติํ ลทฺธุํ วฏฺฏติ, ตสฺมา สา ‘‘สุวณฺณปาติยํ ปายาสํ ปกฺขิปิสฺสามี’’ติ จิตฺตํ อุปฺปาเทตฺวา สตสหสฺสคฺฆนิกํ สุวณฺณปาติํ นีหราเปตฺวา ตตฺถ ปายาสํ ปกฺขิปิตุกามา ปกฺกภาชนํ อาวชฺเชสิฯ ‘สโพฺพ ปายาโส ปทุมปตฺตา อุทกํ วิย วินิวตฺติตฺวา ปาติยํ ปติฏฺฐาสิ, เอกปาติปูรมโตฺตว อโหสิ’ฯ สา ตํ ปาติํ อญฺญาย สุวณฺณปาติยา ปฏิกุชฺชิตฺวา โอทาตวเตฺถน เวเฐตฺวา สพฺพาลงฺกาเรหิ อตฺตภาวํ อลงฺกริตฺวา ตํ ปาติํ อตฺตโน สีเส ฐเปตฺวา มหเนฺตน อานุภาเวน นิโคฺรธรุกฺขมูลํ คนฺตฺวา โพธิสตฺตํ โอโลเกตฺวา พลวโสมนสฺสชาตา ‘‘รุกฺขเทวตา’’ติ สญฺญาย ทิฏฺฐฏฺฐานโต ปฏฺฐาย โอนโตนตา คนฺตฺวา สีสโต ปาติํ โอตาเรตฺวา วิวริตฺวา สุวณฺณภิงฺกาเรน คนฺธปุปฺผวาสิตํ อุทกํ คเหตฺวา โพธิสตฺตํ อุปคนฺตฺวา อฏฺฐาสิฯ ฆฏีการมหาพฺรหฺมุนา ทิโนฺน มตฺติกาปโตฺต เอตฺตกํ อทฺธานํ โพธิสตฺตํ อวิชหิตฺวา ตสฺมิํ ขเณ อทสฺสนํ คโต, โพธิสโตฺต ปตฺตํ อปสฺสโนฺต ทกฺขิณหตฺถํ ปสาเรตฺวา อุทกํ สมฺปฏิจฺฉิฯ สุชาตา สเหวปาติยา ปายาสํ มหาปุริสสฺส หเตฺถ ฐเปสิ, มหาปุริโส สุชาตํ โอโลเกสิฯ สา อาการํ สลฺลเกฺขตฺวา ‘‘อยฺย, มยา ตุมฺหากํ ปริจฺจตฺตํ, คณฺหิตฺวา ยถารุจิํ คจฺฉถา’’ติ วนฺทิตฺวา ‘‘ยถา มยฺหํ มโนรโถ นิปฺผโนฺน , เอวํ ตุมฺหากมฺปิ นิปฺผชฺชตู’’ติ วตฺวา สตสหสฺสคฺฆนิกาย สุวณฺณปาติยา ปุราณปเณฺณ วิย อนเปกฺขา หุตฺวา ปกฺกามิฯ

โพธิสโตฺตปิ โข นิสินฺนฏฺฐานา อุฏฺฐาย รุกฺขํ ปทกฺขิณํ กตฺวา ปาติํ อาทาย เนรญฺชราย ตีรํ คนฺตฺวา อเนเกสํ โพธิสตฺตสหสฺสานํ อภิสมฺพุชฺฌนทิวเส โอตริตฺวา นฺหานฏฺฐานํ สุปฺปติฏฺฐิตติตฺถํ นาม อตฺถิ, ตสฺส ตีเร ปาติํ ฐเปตฺวา โอตริตฺวา นฺหตฺวา อเนกพุทฺธสตสหสฺสานํ นิวาสนํ อรหทฺธชํ นิวาเสตฺวา ปุรตฺถาภิมุโข นิสีทิตฺวา เอกฏฺฐิตาลปกฺกปฺปมาเณ เอกูนปญฺญาสปิเณฺฑ กตฺวา สพฺพํ อโปฺปทกํ มธุปายาสํ ปริภุญฺชิฯ โส เอว หิสฺส พุทฺธภูตสฺส สตฺตสตฺตาหํ โพธิมเณฺฑ วสนฺตสฺส เอกูนปญฺญาส ทิวสานิ อาหาโร อโหสิฯ เอตฺตกํ กาลํ เนว อโญฺญ อาหาโร อตฺถิ, น นฺหานํ, น มุขโธวนํ, น สรีรวฬโญฺช, ฌานสุเขน มคฺคสุเขน ผลสุเขน จ วีตินาเมสิฯ ตํ ปน ปายาสํ ปริภุญฺชิตฺวา สุวณฺณปาติํ คเหตฺวา ‘‘สจาหํ, อชฺช พุโทฺธ ภวิตุํ สกฺขิสฺสามิ, อยํ ปาติ ปฏิโสตํ คจฺฉตุ, โน เจ สกฺขิสฺสามิ, อนุโสตํ คจฺฉตู’’ติ วตฺวา นทีโสเต ปกฺขิปิฯ สา โสตํ ฉินฺทมานา นทีมชฺฌํ คนฺตฺวา มชฺฌมชฺฌฏฺฐาเนเนว ชวสมฺปโนฺน อโสฺส วิย อสีติหตฺถมตฺตฏฺฐานํ ปฏิโสตํ คนฺตฺวา เอกสฺมิํ อาวเฏฺฏ นิมุชฺชิตฺวา กาฬนาคราชภวนํ คนฺตฺวา ติณฺณํ พุทฺธานํ ปริโภคปาติโย ‘‘กิลิ กิลี’’ติ รวํ การยมานา ปหริตฺวาว ตาสํ สพฺพเหฏฺฐิมา หุตฺวา อฏฺฐาสิฯ กาโฬ นาคราชา ตํ สทฺทํ สุตฺวา ‘‘หิโยฺย เอโก พุโทฺธ นิพฺพโตฺต, ปุน อชฺช เอโก นิพฺพโตฺต’’ติ วตฺวา อเนเกหิ ปทสเตหิ ถุติโย วทมาโน อุฏฺฐาสิฯ ตสฺส กิร มหาปถวิยา เอกโยชนติคาวุตปฺปมาณํ นภํ ปูเรตฺวา อาโรหนกาโล ‘‘อชฺช วา หิโยฺย วา’’ติ สทิโส อโหสิฯ

โพธิสโตฺตปิ นทีตีรมฺหิ สุปุปฺผิตสาลวเน ทิวาวิหารํ กตฺวา สายนฺหสมเย ปุปฺผานํ วณฺฏโต มุจฺจนกาเล เทวตาหิ อลงฺกเตน อฏฺฐูสภวิตฺถาเรน มเคฺคน สีโห วิย วิชมฺภมาโน โพธิรุกฺขาภิมุโข ปายาสิฯ นาคยกฺขสุปณฺณาทโย ทิเพฺพหิ คนฺธปุปฺผาทีหิ ปูชยิํสุ, ทิพฺพสงฺคีตาทีนิ ปวตฺตยิํสุ, ทสสหสฺสี โลกธาตุ เอกคนฺธา เอกมาลา เอกสาธุการา อโหสิฯ ตสฺมิํ สมเย โสตฺถิโย นาม ติณหารโก ติณํ อาทาย ปฏิปเถ อาคจฺฉโนฺต มหาปุริสสฺส อาการํ ญตฺวา อฏฺฐ ติณมุฏฺฐิโย อทาสิฯ โพธิสโตฺต ติณํ คเหตฺวา โพธิมณฺฑํ อารุยฺห ทกฺขิณทิสาภาเค อุตฺตราภิมุโข อฏฺฐาสิฯ ตสฺมิํ ขเณ ทกฺขิณจกฺกวาฬํ โอสีทิตฺวา เหฏฺฐา อวีจิสมฺปตฺตํ วิย อโหสิ, อุตฺตรจกฺกวาฬํ อุลฺลงฺฆิตฺวา อุปริ ภวคฺคปฺปตฺตํ วิย อโหสิฯ โพธิสโตฺต ‘‘อิทํ สโมฺพธิํ ปาปุณนฏฺฐานํ น ภวิสฺสติ มเญฺญ’’ติ ปทกฺขิณํ กโรโนฺต ปจฺฉิมทิสาภาคํ คนฺตฺวา ปุรตฺถาภิมุโข อฏฺฐาสิ, ตโต

ปจฺฉิมจกฺกวาฬํ โอสีทิตฺวา เหฏฺฐา อวีจิสมฺปตฺตํ วิย อโหสิ, ปุรตฺถิมจกฺกวาฬํ อุลฺลงฺฆิตฺวา อุปริ ภวคฺคปฺปตฺตํ วิย อโหสิฯ ฐิตฏฺฐิตฏฺฐาเน กิรสฺส เนมิวฏฺฏิปริยเนฺต อกฺกเนฺต นาภิยา ปติฏฺฐิตมหาสกฏจกฺกํ วิย มหาปถวี โอนตุนฺนตา อโหสิฯ โพธิสโตฺต ‘‘อิทมฺปิ สโมฺพธึ ปาปุณนฏฺฐานํ น ภวิสฺสติ มเญฺญ’’ติ ปทกฺขิณํ กโรโนฺต อุตฺตรทิสาภาคํ คนฺตฺวา ทกฺขิณาภิมุโข อฏฺฐาสิ, ตโต อุตฺตรจกฺกวาฬํ โอสีทิตฺวา เหฏฺฐา อวีจิสมฺปตฺตํ วิย อโหสิ, ทกฺขิณจกฺกวาฬํ อุลฺลงฺฆิตฺวา อุปริ ภวคฺคปฺปตฺตํ วิย อโหสิฯ โพธิสโตฺต ‘‘อิทมฺปิ สโมฺพธึ ปาปุณนฏฺฐานํ น ภวิสฺสติ มเญฺญ’’ติ ปทกฺขิณํ กโรโนฺต ปุรตฺถิมทิสาภาคํ คนฺตฺวา ปจฺฉิมาภิมุโข อฏฺฐาสิฯ ปุรตฺถิมทิสาภาเค ปน สพฺพพุทฺธานํ ปลฺลงฺกฏฺฐานํ, ตํ เนว ฉมฺภติ, น กมฺปติฯ มหาสโตฺต ‘‘อิทํ สพฺพพุทฺธานํ อวิชหิตํ อจลฏฺฐานํ กิเลสปญฺชรวิทฺธํสนฏฺฐาน’’นฺติ ญตฺวา ตานิ ติณานิ อเคฺค คเหตฺวา จาเลสิ, ตาวเทว จุทฺทสหโตฺถ ปลฺลโงฺก อโหสิฯ ตานิปิ โข ติณานิ ตถารูเปน สณฺฐาเนน สณฺฐหึสุ, ยถารูปํ สุกุสโลปิ จิตฺตกาโร วา โปตฺถกาโร วา อาลิขิตุมฺปิ สมโตฺถ นตฺถิฯ โพธิสโตฺต โพธิกฺขนฺธํ ปิฏฺฐิโต กตฺวา ปุรตฺถาภิมุโข ทฬฺหมานโส หุตฺวา –

> ‘‘กามํ ตโจ จ นฺหารุ จ, อฏฺฐิ จ อวสิสฺสตุ;
> อุปสุสฺสตุ นิเสฺสสํ, สรีเร มํสโลหิต’’นฺฯ

น เตฺววาหํ สมฺมาสโมฺพธึ อปฺปตฺวา อิมํ ปลฺลงฺกํ ภินฺทิสฺสามีติ อสนิสตสนฺนิปาเตนปิ อเภชฺชรูปํ อปราชิตปลฺลงฺกํ อาภุชิตฺวา นิสีทิฯ

ตสฺมึ สมเย มาโร เทวปุโตฺต ‘‘สิทฺธตฺถกุมาโร มยฺหํ วสํ อติกฺกมิตุกาโม, น ทานิสฺส อติกฺกมิตุํ ทสฺสามี’’ติ มารพลสฺส สนฺติกํ คนฺตฺวา เอตมตฺถํ อาโรเจตฺวา มารโฆสนํ นาม โฆสาเปตฺวา มารพลํ อาทาย นิกฺขมิฯ สา มารเสนา มารสฺส ปุรโต ทฺวาทสโยชนา โหติ, ทกฺขิณโต จ วามโต จ ทฺวาทสโยชนา, ปจฺฉโต ยาว จกฺกวาฬปริยนฺตํ กตฺวา ฐิตา, อุทฺธํ นวโยชนุเพฺพธา, ยสฺสา อุนฺนทนฺติยา อุนฺนาทสโทฺท โยชนสหสฺสโต ปฏฺฐาย ปถวิอุนฺทฺริยนสโทฺท วิย สุยฺยติฯ อถ มาโร เทวปุโตฺต ทิยฑฺฒโยชนสติกํ คิริเมขลํ นาม หตฺถึ อภิรุหิตฺวา พาหุสหสฺสํ มาเปตฺวา นานาวุธานิ อคฺคเหสิฯ อวเสสายปิ มารปริสาย เทฺว ชนา เอกสทิสํ อาวุธํ น คณฺหึสุ, นานปฺปการวณฺณา นานปฺปการมุขา หุตฺวา มหาสตฺตํ อโชฺฌตฺถรมานา อาคมึสุฯ

ทสสหสฺสจกฺกวาฬเทวตา ปน มหาสตฺตสฺส ถุติโย วทมานา อฏฺฐํสุฯ สโกฺก เทวราชา วิชยุตฺตรสงฺขํ ธมมาโน อฏฺฐาสิฯ โส กิร สโงฺข วีสหตฺถสติโก โหติฯ สกึ วาตํ คาหาเปตฺวา ธมโนฺต จตฺตาโร มาเส สทฺทํ กริตฺวา นิสฺสโทฺท โหติฯ มหากาฬนาคราชา อติเรกปทสเตน วณฺณํ วทโนฺต อฏฺฐาสิ, มหาพฺรหฺมา เสตจฺฉตฺตํ ธารยมาโน อฏฺฐาสิฯ มารพเล ปน โพธิมณฺฑํ อุปสงฺกมเนฺต เตสํ เอโกปิ ฐาตุํ นาสกฺขิ, สมฺมุขสมฺมุขฏฺฐาเนเนว ปลายึสุฯ กาโฬ นาคราชา ปถวิยํ นิมุชฺชิตฺวา ปญฺจโยชนสติกํ มเญฺชริกนาคภวนํ คนฺตฺวา อุโภหิ หเตฺถหิ มุขํ ปิทหิตฺวา นิปโนฺนฯ สโกฺก วิชยุตฺตรสงฺขํ ปิฏฺฐิยํ กตฺวา จกฺกวาฬมุขวฏฺฏิยํ อฏฺฐาสิฯ มหาพฺรหฺมา เสตจฺฉตฺตํ จกฺกวาฬโกฏิยํ ฐเปตฺวา พฺรหฺมโลกเมว อคมาสิฯ เอกา เทวตาปิ ฐาตุํ สมตฺถา นาโหสิ, มหาปุริโส เอกโกว นิสีทิฯ

มาโรปิ อตฺตโน ปริสํ อาห ‘‘ตาตา สุโทฺธทนปุเตฺตน สิทฺธเตฺถน สทิโส อโญฺญ ปุริโส นาม นตฺถิ, มยํ สมฺมุขา ยุทฺธํ ทาตุํ น สกฺขิสฺสาม, ปจฺฉาภาเคน ทสฺสามา’’ติฯ มหาปุริโสปิ ตีณิ ปสฺสานิ โอโลเกตฺวา สพฺพเทวตานํ ปลาตตฺตา สุญฺญานิ อทฺทสฯ ปุน อุตฺตรปเสฺสน มารพลํ อโชฺฌตฺถรมานํ ทิสฺวา ‘‘อยํ เอตฺตโก ชโน มํ เอกกํ สนฺธาย มหนฺตํ วายามํ ปรกฺกมํ กโรติ, อิมสฺมึ ฐาเน มยฺหํ มาตา วา ปิตา วา ภาตา วา อโญฺญ วา โกจิ ญาตโก นตฺถิ, อิมา ปน

ทส ปารมิโยว มยฺหํ ทีฆรตฺตํ ปฏฺฐปริชนสทิสา, ตสฺมา ปารมิโยว ผลกํ กตฺวา ปารมิสตฺเถเนว ปหริตฺวา อยํ พลกาโย มยา วิทฺธํเสตุํ วฏฺฏตี''ติ ทส ปารมิโย อาวชฺชมาโน นิสีทิฯ

อถ โข มาโร เทวปุตฺโต ''เอเตเนว สิทฺธตฺถํ ปลาเปสฺสามี''ติ **วาตมณฺฑลํ** สมุฏฺฐาเปสิฯ ตงฺขณํเยว ปุรตฺถิมาทิเภทา วาตา สมุฏฺฐหิตฺวา อฑฺฒโยชนเอกโยชนทฺวิโยชนติโยชนปฺปมาณานิ ปพฺพตกูฏานิ ปทาเลตฺวา วนคจฺฉรุกฺขาทีนิ อุมฺมูเลตฺวา สมนฺตา คามนิคเม จุณฺณวิจุณฺณํ กาตุํ สมตฺถาปิ มหาปุริสสฺส ปุญฺญเตเชน วิหตานุภาวา โพธิสตฺตํ ปตฺวา จีวรกณฺณมตฺตมฺปิ จาเลตุํ นาสกฺขิํสุฯ ตโต ''อุทเกน น อโชฺฌตฺถริตฺวา มาเรสฺสามี''ติ **มหาวสฺสํ** สมุฏฺฐาเปสิฯ ตสฺสานุภาเวน อุปรูปริ สตปฏลสหสฺสปฏลาทิเภทา วลาหกา อุฏฺฐหิตฺวา วสฺสิํสุฯ วุฏฺฐิธาราเวเคน ปถวี ฉิทฺทา อโหสิฯ วนรุกฺขาทีนํ อุปริภาเคน มหาเมโฆ อาคนฺตฺวา มหาสตฺตสฺส จีวเร อุสฺสาวพินฺทุฏฺฐานมตฺตมฺปิ เตเมตุํ นาสกฺขิฯ ตโต **ปาสาณวสฺสํ** สมุฏฺฐาเปสิฯ มหนฺตานิ มหนฺตานิ ปพฺพตกูฏานิ ธูมายนฺตานิ ปชฺชลนฺตานิ อากาเสนาคนฺตฺวา โพธิสตฺตํ ปตฺวา ทิพฺพมาลาคุฬภาวํ อาปชฺชิํสุฯ ตโต **ปหรณวสฺสํ** สมุฏฺฐาเปสิฯ เอกโตธาราอุภโตธาราอสิสตฺติขุรปฺปาทโย ธูมายนฺตา ปชฺชลนฺตา อากาเสนาคนฺตฺวา โพธิสตฺตํ ปตฺวา ทิพฺพปุปฺผานิ อเหสุํฯ ตโต **องฺคารวสฺสํ** สมุฏฺฐาเปสิฯ กิํสุกวณฺณา องฺคารา อากาเสนาคนฺตฺวา โพธิสตฺตสฺส ปาทมูเล ทิพฺพปุปฺผานิ หุตฺวา วิกิริํสุฯ ตโต **กุกฺกุฬวสฺสํ** สมุฏฺฐาเปสิฯ อจฺจุโณฺห อคฺคิวโณฺณ กุกฺกุโฬ อากาเสนาคนฺตฺวา โพธิสตฺตสฺส ปาทมูเล ทิพฺพจนฺทนจุณฺณํ หุตฺวา นิปติฯ ตโต **วาลุกาวสฺสํ** สมุฏฺฐาเปสิฯ อติสุขุมวาลุกา ธูมายนฺตา ปชฺชลนฺตา อากาเสนาคนฺตฺวา โพธิสตฺตสฺส ปาทมูเล ทิพฺพปุปฺผานิ หุตฺวา นิปติํสุฯ ตโต **กลลวสฺสํ** สมุฏฺฐาเปสิฯ ตํ กลลํ ธูมายนฺตํ ปชฺชลนฺตํ อากาเสนาคนฺตฺวา โพธิสตฺตสฺส ปาทมูเล ทิพฺพวิเลปนํ หุตฺวา นิปติฯ ตโต ''อิมินา ภิํเสตฺวา สิทฺธตฺถํ ปลาเปสฺสามี''ติ **อนฺธการํ** สมุฏฺฐาเปสิฯ ตํ จตุรงฺคสมนฺนาคตํ วิย มหาตมํ หุตฺวา โพธิสตฺตํ ปตฺวา สูริยปฺปภาวิหตํ วิย อนฺธการํ อนฺตรธายิฯ

เอวํ มาโร อิมาหิ นวหิ วาตวสฺสปาสาณปหรณองฺคารกุกฺกุฬวาลุกากลลอนฺธการวุฏฺฐีหิ โพธิสตฺตํ ปลาเปตุํ อสโกฺกโนฺต ''กิํ ภเณ, ติฏฺฐถ, อิมํ สิทฺธตฺถกุมารํ คณฺหถ หนถ ปลาเปถา''ติ ปริสํ อาณาเปตฺวา สยมฺปิ คิริเมขลสฺส หตฺถิโน ขเนฺธ นิสิโนฺน จกฺกาวุธํ อาทาย โพธิสตฺตํ อุปสงฺกมิตฺวา ''สิทฺธตฺถ อุฏฺฐาหิ เอตสฺมา ปลฺลงฺกา, นายํ ตุยฺหํ ปาปุณาติ, มยฺหํ เอว ปาปุณาตี''ติ อาหฯ มหาสโตฺต ตสฺส วจนํ สุตฺวา อโวจ – ''มาร, เนว ตยา ทส ปารมิโย ปูริตา, น อุปปารมิโย, น ปรมตฺถปารมิโย, นาปิ ปญฺจ มหาปริจฺจาคา ปริจฺจตฺตา , น ญาตตฺถจริยา, น โลกตฺถจริยา, น พุทฺธิจริยา ปูริตา, สพฺพา ตา มยาเยว ปูริตา, ตสฺมา นายํ ปลฺลโงฺก ตุยฺหํ ปาปุณาติ , มเยฺหเวโส ปาปุณาตี''ติฯ

มาโร กุโทฺธ โกธเวคํ อสหโนฺต มหาปุริสสฺส จกฺกาวุธํ วิสฺสเชฺชสิฯ ตํ ตสฺส ทส ปารมิโย อาวเชฺชนฺตสฺส อุปริภาเค มาลาวิตานํ หุตฺวา อฏฺฐาสิฯ ตํ กิร ขุรธารจกฺกาวุธํ อญฺญทา เตน กุเทฺธน วิสฺสฏฺฐํ เอกฆนปาสาณตฺถเมฺภ วํสกฬีเร วิย ฉินฺทนฺตํ คจฺฉติ, อิทานิ ปน ตสฺมิํ มาลาวิตานํ หุตฺวา ฐิเต อวเสสา มารปริสา ''อิทานิ ปลฺลงฺกโต วุฏฺฐาย ปลายิสฺสตี''ติ มหนฺตมหนฺตานิ เสลกูฏานิ วิสฺสเชฺชสุํฯ ตานิปิ มหาปุริสสฺส ทส ปารมิโย อาวเชฺชนฺตสฺส มาลาคุฬภาวํ อาปชฺชิตฺวา ภูมิยํ ปติํสุฯ เทวตา จกฺกวาฬมุขวฏฺฏิยํ ฐิตา คีวํ ปสาเรตฺวา สีสํ อุกฺขิปิตฺวา ''นโฏฺฐ วต โส สิทฺธตฺถกุมารสฺส รูปคฺคปฺปโตฺต อตฺตภาโว, กิํ นุ โข กริสฺสตี''ติ โอโลเกนฺติฯ

ตโต มหาปุริโส ''ปูริตปารมีนํ โพธิสตฺตานํ อภิสมฺพุชฺฌนทิวเส ปตฺตปลฺลโงฺก มยฺหํว ปาปุณาตี''ติ วตฺวา ฐิตํ มารํ อาห – ''มาร ตุยฺหํ ทานสฺส ทินฺนภาเว โก สกฺขี''ติฯ มาโร ''อิเม

เอตฺตกา ชนา สกฺขิโน’’ติ มารพลาภิมุขํ หตฺถํ ปสาเรสิฯ ตสฺมิํ ขเณ มารปริสาย ‘‘อหํ สกฺขี, อหํ สกฺขี’’ติ ปวตฺตสโทฺท ปถวิอุนฺทฺริยนสทฺทสทิโส อโหสิฯ อถ มาโร มหาปุริสํ อาห ‘‘สิทฺธตฺถ, ตุยฺหํ ทานสฺส ทินฺนภาเว โก สกฺขี’’ติฯ มหาปุริโส ‘‘ตุยฺหํ ตาว ทานสฺส ทินฺนภาเว สเจตนา สกฺขิโน, มยฺหํ ปน อิมสฺมิํ ฐาเน สเจตโน โกจิ สกฺขี นาม นตฺถิ, ติฏฺฐตุ ตาว เม อวเส สตฺตภาเวสุ ทินฺนทานํ, เวสฺสนฺตรตฺตภาเว ปน ฐตฺวา มยฺหํ สตฺตสตกมหาทานสฺส ทินฺนภาเว อยํ อเจตนาปิ ฆนมหาปถวี สกฺขี’’ติ จีวรคพฺภนฺตรโต ทกฺขิณหตฺถํ อภินีหริตฺวา ‘‘เวสฺสนฺตรตฺตภาเว ฐตฺวา มยฺหํ สตฺตสตกมหาทานสฺส ทินฺนภาเว ตฺวํ สกฺขี น สกฺขี’’ติ มหาปถวิอภิมุขํ หตฺถํ ปสาเรสิฯ มหาปถวี ‘‘อหํ เต ตทา สกฺขี’’ติ วิรวสเตน วิรวสหเสฺสน วิรวสตสหเสฺสน มารพลํ อวตฺถรมานา วิย อุนฺนทิฯ

ตโต มหาปุริเส ‘‘ทินฺนํ เต สิทฺธตฺถ มหาทานํ อุตฺตมทาน’’นฺติ เวสฺสนฺตรทานํ สมฺมสเนฺต ทิยฑฺฒโยชนสติโก คิริเมขลหตฺถี ชณฺณุเกหิ ปถวิยํ ปติฏฺฐาสิ, มารปริสา ทิสาวิทิสา ปลายิ, เทฺว เอกมเคฺคน คตา นาม นตฺถิ, สีสาภรณานิ เจว นิวตฺถวตฺถานิ จ ปหาย สมฺมุข สมฺมุขทิสาหิเยว ปลายิํสุฯ ตโต เทวสงฺฆา ปลายมานํ มารพลํ ทิสฺวา ‘‘มารสฺส ปราชโย ชาโต, สิทฺธตฺถกุมารสฺส ชโย, ชยปูชํ กริสฺสามา’’ติ นาคา นาคานํ, สุปณฺณา สุปณฺณานํ , เทวตา เทวตานํ, พฺรหฺมาโน พฺรหฺมานํ, อุโคฺฆเสตฺวา คนฺธมาลาทิหตฺถา มหาปุริสสฺส สนฺติกํ โพธิปลฺลงฺกํ อคมํสุฯ

เอวํ คเตสุ จ ปน เตสุ –

‘‘ชโย หิ พุทฺธสฺส สิรีมโต อยํ, มารสฺส จ ปาปิมโต ปราชโย;
อุโคฺฆสยุํ โพธิมเณฺฑ ปโมทิตา, ชยํ ตทา นาคคณา มเหสิโนฯ

‘‘ชโย หิ พุทฺธสฺส สิรีมโต อยํ, มารสฺส จ ปาปิมโต ปราชโย;
อุโคฺฆสยุํ โพธิมเณฺฑ ปโมทิตา, สุปณฺณสงฺฆาปิ ชยํ มเหสิโนฯ

‘‘ชโย หิ พุทฺธสฺส สิรีมโต อยํ, มารสฺส จ ปาปิมโต ปราชโย;
อุโคฺฆสยุํ โพธิมเณฺฑ ปโมทิตา, ชยํ ตทา เทวคณา มเหสิโนฯ

‘‘ชโย หิ พุทฺธสฺส สิรีมโต อยํ, มารสฺส จ ปาปิมโต ปราชโย;
อุโคฺฆสยุํ โพธิมเณฺฑ ปโมทิตา, ชยํ ตทา พฺรหฺมคณาปิ ตาทิโน’’ติฯ

อวเสสา ทสสุ จกฺกวาฬสหเสฺสสุ เทวตา มาลาคนฺธวิเลปเนหิ จ ปูชยมานา นานปฺปการา ถุติโย จ วทมานา อฏฺฐํสุฯ เอวํ อนตฺถงฺคเตเยว สูริเย มหาปุริโส มารพลํ วิธเมตฺวา จีวรูปริ ปตมาเนหิ โพธิรุกฺขงฺกุเรหิ รตฺตปวาฬปลฺลเวหิ วิย ปูชิยมาโน ปฐมยาเม ปุเพฺพนิวาสญาณํ อนุสฺสริตฺวา, มชฺฌิมยาเม ทิพฺพจกฺขุํ วิโสเธตฺวา, ปจฺฉิมยาเม ปฏิจฺจสมุปฺปาเท ญาณํ โอตาเรสิฯ อถสฺส ทฺวาทสปทิกํ ปจฺจยาการํ วฏฺฏวิวฏฺฏวเสน อนุโลมปฏิโลมโต สมฺมสนฺตสฺส ทสสหสฺสี โลกธาตุ อุทกปริยนฺตํ กตฺวา ทฺวาทสกฺขตฺตุํ สมฺปกมฺปิฯ

มหาปุริเส ปน ทสสหสฺสิโลกธาตุํ อุนฺนาเทตฺวา อรุณุคฺคมนเวลาย สพฺพญฺญุตญฺญาณํ ปฏิวิชฺฌเนฺต สกลทสสหสฺสี โลกธาตุ อลงฺกตปฏิยตฺตา อโหสิฯ ปาจีนจกฺกวาฬมุขวฏฺฏิยํ อุสฺสาปิตานํ ธชานํ ปฏากานํ รํสิโย ปจฺฉิมจกฺกวาฬมุขวฏฺฏิยํ ปหรนฺติ, ตถา ปจฺฉิมจกฺกวาฬมุขวฏฺฏิยํ อุสฺสาปิตานํ ปาจีนจกฺกวาฬมุขวฏฺฏิยํ, ทกฺขิณจกฺกวาฬมุขวฏฺฏิยํ อุสฺสาปิตานํ

อุตฺตรจกฺกวาฬมฺขวฏฺฏิยํ, อุตฺตรจกฺกวาฬมฺขวฏฺฏิยํ อุสฺสาปิตานํ ทกฺขิณจกฺกวาฬมฺขวฏฺฏิยํ ปหรนฺติ, ปถวิตเล อุสฺสาปิตานํ ปน ธชานํ ปฏากานํ พฺรหฺมโลกํ อาหจฺจ อฏฺฐํสุ, พฺรหฺมโลเก พทฺธานํ ปถวิตเล ปติฏฺฐหึสุ, ทสสหสฺสจกฺกวาเฬสุ ปุปฺผูปครุกฺขา ปุปฺผํ คณฺหึสุ, ผลูปครุกฺขา ผลปิณฺฑีภารภริตา อเหสุํฯ ขเนฺธสุ ขนฺธปทุมานิ ปุปฺผึสุ, สาขาสุ สาขาปทุมานิ, ลตาสุ ลตาปทุมานิ, อากาเส โอลมฺพกปทุมานิ, สิลาตลานิ ภินฺทิตฺวา อุปรูปริ สตฺต สตฺต หุตฺวา ทณฺฑกปทุมานิ อุฏฺฐหึสุฯ ทสสหสฺสี โลกธาตุ วฏฺฏิตฺวา วิสฺสฏฺฐมาลาคุฬา วิย สุสนฺถตปุปฺผสนฺถาโร วิย จ อโหสิฯ จกฺกวาฬนฺตเรสุ อฏฺฐโยชนสหสฺสโลกนฺตริกา สตฺตสูริยปฺปภายปิ อโนภาสิตปุพฺพา เอโกภาสา อเหสุํ, จตุราสีติโยชนสหสฺสคมฺภีโร มหาสมุโทฺท มธุโรทโก อโหสิ, นทิโย นปฺปวตฺตึสุ, ชจฺจนฺธา รูปานิ ปสฺสึสุ, ชาติพธิรา สทฺทํ สุณึสุ, ชาติปีฐสปฺปิโน ปทสา คจฺฉึสุ, อนฺทุพนฺธนาทีนิ ฉิชฺชิตฺวา ปตึสุฯ

เอวํ อปริมาเณน สิริวิภเวน ปูชิยมาโน มหาปุริโส อเนกปฺปกาเรสุ อจฺฉริยธเมฺมสุ ปาตุภูเตสุ สพฺพญฺญุตญฺญาณํ ปฏิวิชฺฌิตฺวา สพฺพพุทฺธานํ อวิชหิตํ อุทานํ อุทาเนสิ –

‘‘อเนกชาติสํสารํ , สนฺธาวิสฺสํ อนิพฺพิสํ;
คหการํ คเวสโนฺต, ทุกฺขา ชาติ ปุนปฺปุนํฯ

‘‘คหการก ทิโฎฺฐสิ, ปุน เคหํ น กาหสิ;
สพฺพา เต ผาสุกา ภคฺคา, คหกูฏํ วิสงฺขตํ;
วิสงฺขารคตํ จิตฺตํ, ตณฺหานํ ขยมชฺฌคา’’ติฯ (ธ. ป. ๑๕๓-๑๕๔);

อิติ ตุสิตปุรโต ปฏฺฐาย ยาว อยํ โพธิมเณฺฑ สพฺพญฺญุตปฺปตฺติ, เอตฺตกํ ฐานํ **อวิทูเรนิทานํ** นามาติ เวทิตพฺพํฯ

อวิทูเรนิทานกถา นิฏฺฐิตาฯ

๓. สนฺติเกนิทานกถา

‘‘**สนฺติเกนิทานํ** ปน ‘ภควา สาวตฺถิยํ วิหรติ เชตวเน อนาถปิณฺฑิกสฺส อาราเมฯ เวสาลิยํ วิหรติ มหาวเน กูฏาคารสาลาย’นฺติ เอวํ เตสุ เตสุ ฐาเนสุ วิหรโต ตสฺมิํ ตสฺมิํ ฐาเนเยว ลพฺภตี’’ติ วุตฺตํฯ กิญฺจาปิ เอวํ วุตฺตํ, อถ โข ปน ตมฺปิ อาทิโต ปฏฺฐาย เอวํ เวทิตพฺพํ – อุทานํ อุทาเนตฺวา ชยปลฺลเงฺก นิสินฺนสฺส หิ ภควโต เอตทโหสิ ‘‘อหํ กปฺปสตสหสฺสาธิกานิ จตฺตาริ อสเงฺขยฺยานิ อิมสฺส ปลฺลงฺกสฺส การณา สนฺธาวิํ, เอตฺตกํ เม กาลํ อิมเสฺสว ปลฺลงฺกสฺส การณา อลงฺกตสีสํ คีวาย ฉินฺทิตฺวา ทินฺนํ, สุอญฺชิตานิ อกฺขีนิ หทยมํสญฺจ อุพฺพเฎฺฏตฺวา ทินฺนํ, ชาลีกุมารสทิสา ปุตฺตา กณฺหาชินกุมาริสทิสา ธีตโร มทฺทีเทวิสทิสา ภริยาโย จ ปเรสํ ทาสตฺถาย ทินฺนา, อยํ เม ปลฺลโงฺก ชยปลฺลโงฺก วรปลฺลโงฺก จฯ เอตฺถ เม นิสินฺนสฺส สงฺกปฺปา ปริปุณฺณา, น ตาว อิโต อุฏฺฐหิสฺสามี’’ติ อเนกโกฏิสตสหสฺสา สมาปตฺติโย สมาปชฺชโนฺต สตฺตาหํ ตเตฺถว นิสีทิฯ ยํ สนฺธาย วุตฺตํ ‘‘อถ โข ภควา สตฺตาหํ เอกปลฺลเงฺกน นิสีทิ วิมุตฺติสุขปฏิสํเวที’’ติ (อุทา. ๑; มหาว. ๑)ฯ

อถ เอกจฺจานํ เทวตานํ ‘‘อชฺชาปิ นูน สิทฺธตฺถสฺส กตฺตพฺพกิจฺจํ อตฺถิ, ปลฺลงฺกสฺมิญฺหิ อาลยํ น วิชหตี’’ติ ปริวิตโกฺก อุทปาทิฯ สตฺถา เทวตานํ ปริวิตกฺกํ ญตฺวา ตาสํ วิตกฺกวูปสมนตฺถํ เวหาสํ อพฺภุคฺคนฺตฺวา ยมกปาฏิหาริยํ ทเสฺสสิฯ มหาโพธิมณฺฑสฺมิญฺหิ กตปาฏิหา

ริยญฺจ, ญาติสมาคเม กตปาฏิหาริยญฺจ, ปาถิกปุตฺตสมาคเม กตปาฏิหาริยญฺจ, สพฺพํ กณฺฑมฺพรุกฺขมูเล ยมกปาฏิหาริยสทิสํ อโหสิฯ

เอวํ สตฺถา อิมินา ปาฏิหาริเยน เทวตานํ วิตกฺกํ วูปสเมตฺวา ปลฺลงฺกโต อีสกํ ปาจีนนิสฺสิเต อุตฺตรทิสาภาเค ฐตฺวา ''อิมสฺมึ วต เม ปลฺลงฺเก สพฺพญฺญุตญฺญาณํ ปฏิวิทฺธ''นฺติ จตฺตาริ อสงฺเขยฺยานิ กปฺปสตสหสฺสญฺจ ปูริตานํ ปารมีนํ ผลาธิคมฏฺฐานํ ปลฺลงฺกํ โพธิรุกฺขญฺจ อนิมิเสหิ อกฺขีหิ โอโลกยมาโน สตฺตาหํ วีตินาเมสิ, ตํ ฐานํ อนิมิสเจติยํ นาม ชาตํฯ อถ ปลฺลงฺกสฺส จ ฐิตฏฺฐานสฺส จ อนฺตรา จงฺกมํ มาเปตฺวา ปุรตฺถิมปจฺฉิมโต อายเต รตนจงฺกเม จงฺกมนฺโต สตฺตาหํ วีตินาเมสิ, ตํ ฐานํ รตนจงฺกมเจติยํ นาม ชาตํฯ

จตุตฺเถ ปน สตฺตาเห โพธิโต ปจฺฉิมุตฺตรทิสาภาเค เทวตา รตนฆรํ มาปยึสุ, ตตฺถ ปลฺลงฺเกน นิสีทิตฺวา อภิธมฺมปิฏกํ วิเสสโต เจตฺถ อนนฺตนยํ สมนฺตปฏฺฐานํ วิจินนฺโต สตฺตาหํ วีตินาเมสิฯ อาภิธมฺมิกา ปนาหุ ''รตนฆรํ นาม น สตฺตรตนมยํ เคหํ, สตฺตนฺนํ ปน ปกรณานํ สมฺมสิตฏฺฐานํ 'รตนฆร'นฺติ วุจฺจตี''ติฯ ยสฺมา ปเนตฺถ อุโภเปเต ปริยายา ยุชฺชนฺติ, ตสฺมา อุภยเมฺปตํ คเหตพฺพเมวฯ ตโต ปฏฺฐาย ปน ตํ ฐานํ รตนฆรเจติยํ นาม ชาตํฯ เอวํ โพธิสมีเปเยว จตฺตาริ สตฺตาหานิ วีตินาเมตฺวา ปญฺจเม สตฺตาเห โพธิรุกฺขมูลา เยน อชปาลนิโคฺรโธ เตนุปสงฺกมิ, ตตฺราปิ ธมฺมํ วิจินนฺโตเยว วิมุตฺติสุขํ ปฏิสํเวเทนฺโต นิสีทิฯ

ตสฺมึ สมเย มาโร เทวปุตฺโต ''เอตฺตกํ กาลํ อนุพนฺธนฺโต โอตาราเปโกฺขปิ อิมสฺส น กิญฺจิ ขลิตํ อทฺทสํ, อติกฺกนฺโตทานิ เอส มม วส''นฺติ โทมนสฺสปฺปตฺโต มหามเคฺค นิสีทิตฺวา โสฬส การณานิ จิเนฺตนฺโต ภูมิยํ โสฬส เลขา กฑฺฒิ – ''อหํ เอโส วิย ทานปารมึ น ปูเรสึ, เตนมฺหิ อิมินา สทิโส น ชาโต''ติ เอกํ เลขํ กฑฺฒิฯ ตถา ''อหํ เอโส วิย สีลปารมึ, เนกฺขมฺมปารมึ, ปญฺญาปารมึ, วีริยปารมึ, ขนฺติปารมึ, สจฺจปารมึ, อธิฏฺฐานปารมึ, เมตฺตาปารมึ, อุเปกฺขาปารมึ น ปูเรสึ , เตนมฺหิ อิมินา สทิโส น ชาโต''ติ ทสมํ เลขํ กฑฺฒิฯ ตถา ''อหํ เอโส วิย อสาธารณสฺส อินฺทฺริยปโรปริยตฺตญาณสฺส ปฏิเวธาย อุปนิสฺสยภูตา ทส ปารมิโย น ปูเรสึ, เตนมฺหิ อิมินา สทิโส น ชาโต''ติ เอกาทสมํ เลขํ กฑฺฒิฯ ตถา ''อหํ เอโส วิย อสาธารณสฺส อาสยานุสยญาณสฺส, มหากรุณาสมาปตฺติญาณสฺส, ยมกปาฏิหีรญาณสฺส, อนาวรณญาณสฺส, สพฺพญฺญุตญฺญาณสฺส ปฏิเวธาย อุปนิสฺสยภูตา ทส ปารมิโย น ปูเรสึ, เตนมฺหิ อิมินา สทิโส น ชาโต''ติ โสฬสมํ เลขํ กฑฺฒิฯ เอวํ อิเมหิ การเณหิ มหามเคฺค โสฬส เลขา กฑฺฒมาโน นิสีทิฯ

ตสฺมึ สมเย ตณฺหา, อรติ, รคาติ ติโสฺส มารธีตโร ''ปิตา โน น ปญฺญายติ, กหํ นุ โข เอตรหี''ติ โอโลกยมานา ตํ โทมนสฺสปฺปตฺตํ ภูมึ วิเลขมานํ นิสินฺนํ ทิสฺวา ปิตุ สนฺติกํ คนฺตฺวา ''กสฺมา, ตาต, ทุกฺขี ทุมฺมโน''ติ ปุจฺฉึสุฯ อมฺมา, อยํ มหาสมโณ มยฺหํ วสํ อติกฺกนฺโต, เอตฺตกํ กาลํ โอโลเกนฺโต โอตารมสฺส ทฏฺฐุํ นาสกฺขึ, เตนาหํ ทุกฺขี ทุมฺมโนติฯ ยทิ เอวํ มา จินฺตยิตฺถ, มยเมตํ อตฺตโน วเส กตฺวา อาทาย อาคมิสฺสามาติฯ น สกฺกา, อมฺมา, เอโส เกนจิ วเส กาตุํ, อจลาย สทฺธาย ปติฏฺฐิโต เอโส ปุริโสติฯ ''ตาต มยํ อิตฺถิโย นาม อิทาเนว นํ ราคปาสาทีหิ พนฺธิตฺวา อาเนสฺสาม, ตุเมฺห มา จินฺตยิตฺถา''ติ ภควนฺตํ อุปสงฺกมิตฺวา ''ปาเท เต สมณ ปริจาเรมา''ติ อาหํสุฯ ภควา ว ตาสํ วจนํ มนสิ อกาสิ, น อกฺขีนิ อุมฺมีเลตฺวา โอโลเกสิ, อนุตฺตเร อุปธิสงฺขเย วิมุตฺตมานโส วิเวกสุขเญฺญว อนุภวนฺโต นิสีทิฯ

ปุน มารธีตโร ''อุจฺจาวจา โข ปุริสานํ อธิปฺปายา, เกสญฺจิ กุมาริกาสุ เปมํ โหติ, เกสญฺจิ ปฐมวเย ฐิตาสุ, เกสญฺจิ มชฺฌิมวเย ฐิตาสุ, ยํนูน มยํ นานปฺปกาเรหิ รูเปหิ ปโลเภยฺยามา''ติ

เอกเมกา กุมาริวณฺณาทิวเสน สตํ สตํ อตฺตภาเว อภินิมฺมินิตฺวา กุมาริโย, อวิชาตา, สกึวิชาตา, ทฺวิชาตา, มชฺฌิมิตฺถิโย, มหิตฺถิโย จ หุตฺวา ฉกฺขตฺตุํ ภควนฺตํ อุปสงฺกมิตฺวา ‘‘ปาเท เต สมณ ปริจาเรมา’’ติ อาหํสุฯ ตมฺปิ ภควา น มนสากาสิ, ยถา ตํ อนุตฺตเร อุปธิสงฺขเยว วิมุโตฺตฯ เกจิ ปนาจริยา วทนฺติ ‘‘ตา มหิตฺถิภาเวน อุปคตา ทิสฺวา ภควา ‘เอวเมวํ เอตา ขณฺฑทนฺตา ปลิตเกสา โหนฺตู’ติ อธิฏฺฐาสี’’ติ, ตํ น คเหตพฺพํฯ น หิ สตฺถา เอวรูปํ อธิฏฺฐานํ กโรติฯ ภควา ปน ‘‘อเปถ ตุเมฺห, กึ ทิสฺวา เอวํ วายมถ, เอวรูปํ นาม อวีตราคาทีนํ ปุรโต กาตุํ ยุตฺตํ, ตถาคตสฺส ปน ราโค ปหีโน, โทโส ปหีโน, โมโห ปหีโน’’ติ อตฺตโน กิเลสปฺปหานํ อารพฺภ –

> ‘‘ยสฺส ชิตํ นาวชียติ, ชิตมสฺส โนยาติ โกจิ โลเก;
> ตํ พุทฺธมนนฺตโคจรํ, อปทํ เกน ปเทน เนสฺสถฯ
>
> ‘‘ยสฺส ชาลินี วิสตฺติกา, ตณฺหา นตฺถิ กุหิญฺจิ เนตเว;
> ตํ พุทฺธมนนฺตโคจรํ, อปทํ เกน ปเทน เนสฺสถา’’ติฯ (ธ. ป. ๑๗๙-๑๘๐) –

อิมา ธมฺมปเท พุทฺธวเคฺค เทฺว คาถา วทโนฺต ธมฺมํ กเถสิฯ ตา ‘‘สจฺจํ กิร โน ปิตา อโวจ, อรหํ สุคโต โลเก น ราเคน สุวานโย’’ติอาทีนิ วตฺวา ปิตุ สนฺติกํ อคมํสุฯ

ภควาปิ ตตฺถ สตฺตาหํ วีตินาเมตฺวา มุจลินฺทมูลํ อคมาสิฯ ตตฺถ สตฺตาหวทฺทลิกาย อุปฺปนฺนาย สีตาทิปฏิพาหนตฺถํ มุจลิเนฺทน นาคราเชน สตฺตกฺขตฺตุํ โภเคหิ ปริกฺขิโตฺต อสมฺพาธาย คนฺธกุฏิยํ วิหรโนฺต วิย วิมุตฺติสุขํ ปฏิสํเวทิยมาโน สตฺตาหํ วีตินาเมตฺวา ราชายตนํ อุปสงฺกมิ, ตตฺถาปิ วิมุตฺติสุขํ ปฏิสํเวทิยมาโนเยว นิสีทิฯ เอตฺตาวตา สตฺต สตฺตาหานิ ปริปุณฺณานิฯ เอตฺถนฺตเร เนว มุขโธวนํ, น สรีรปฏิชคฺคนํ, น อาหารกิจฺจํ อโหสิ, ฌานสุขผลสุเขเนว วีตินาเมสิฯ

อถสฺส ตสฺมึ สตฺตสตฺตาหมตฺถเก เอกูนปญฺญาสติเม ทิวเส ตตฺถ นิสินฺนสฺส ‘‘มุขํ โธวิสฺสามี’’ติ จิตฺตํ อุทปาทิฯ สโกฺก เทวานมิโนฺท อคทหรีฏกํ อาหริตฺวา อทาสิ, สตฺถา ตํ ปริภุญฺชิ, เตนสฺส สรีรวฬญฺชํ อโหสิฯ อถสฺส สโกฺกเยว นาคลตาทนฺตกฏฺฐเญฺจว มุขโธวนอุทกญฺจ อทาสิฯ สตฺถา ตํ ทนฺตกฏฺฐํ ขาทิตฺวา อโนตตฺตทโหทเกน มุขํ โธวิตฺวา ตเตฺถว ราชายตนมูเล นิสีทิฯ

ตสฺมึ สมเย ตปุสฺสภลฺลิกา นาม เทฺว วาณิชา ปญฺจหิ สกฏสเตหิ อุกฺกลาชนปทา มชฺฌิมเทสํ คจฺฉนฺตา อตฺตโน ญาติสาโลหิตาย เทวตาย สกฏานิ สนฺนิรุมฺภิตฺวา สตฺถุ อาหารสมฺปาทเน อุสฺสาหิตา มนฺถญฺจ มธุปิณฺฑิกญฺจ อาทาย ‘‘ปฏิคฺคณฺหาตุ โน, ภเนฺต, ภควา อิมํ อาหารํ อนุกมฺปํ อุปาทายา’’ติ สตฺถารํ อุปสงฺกมิตฺวา อฏฺฐํสุฯ ภควา ปายาสปฏิคฺคหณทิวเสเยว ปตฺตสฺส อนฺตรหิตตฺตา ‘‘น โข ตถาคตา หเตฺถสุ ปฏิคฺคณฺหนฺติ, กิมฺหิ นุ โข อหํ ปฏิคฺคเณฺหยฺย’’นฺติ จิเนฺตสิฯ อถสฺส จิตฺตํ ญตฺวา จตูหิ ทิสาหิ จตฺตาโร มหาราชาโน อินฺทนีลมณิมเย ปเตฺต อุปนาเมสุํ, ภควา เต ปฏิกฺขิปิฯ ปุน มุคฺควณฺณเสลมเย จตฺตาโร ปเตฺต อุปนาเมสุํฯ ภควา จตุนฺนมฺปิ เทวปุตฺตานํ อนุกมฺปาย จตฺตาโรปิ ปเตฺต ปฏิคฺคเหตฺวา อุปรูปริ ฐเปตฺวา ‘‘เอโก โหตู’’ติ อธิฏฺฐาสิ, จตฺตาโรปิ มุขวฏฺฏิยํ ปญฺญายมานเลขา หุตฺวา มชฺฌิเมน ปมาเณน เอกตฺตํ อุปคมึสุฯ ภควา ตสฺมึ ปจฺจเคฺฆ เสลมเย ปเตฺต อาหารํ ปฏิคฺคณฺหิตฺวา ปริภุญฺชิตฺวา อนุโมทนํ อกาสิฯ เทฺว ภาตโร วาณิชา พุทฺธญฺจ ธมฺมญฺจ สรณํ คนฺตฺวา เทฺววาจิกา อุปาสกา อเหสุํฯ อถ เนสํ ‘‘เอกํ โน, ภเนฺต, ปริจริตพฺพฏฺฐานํ เทถา’’ติ วทนฺตานํ ทกฺขิณห

เตฺถน อตฺตโน สีสํ ปรามสิตฺวา เกสธาตุโย อทาสิฯ เต อตฺตโน นคเร ตา ธาตุโย สุวณฺณสมุคฺคสฺส อโนฺต ปกฺขิปิตฺวา เจติยํ ปติฏฺฐาเปสุํฯ

สมฺมาสมฺพุโทฺธปิ โข ตโต อุฏฺฐาย ปุน อชปาลนิโคฺรธเมว คนฺตฺวา นิโคฺรธมูเล นิสีทิฯ อถสฺส ตตฺถ นิสินฺนมตฺตเสฺสว อตฺตนา อธิคตสฺส ธมฺมสฺส คมฺภีรตํ ปจฺจเวกฺขนฺตสฺส สพฺพพุทฺธานํ อาจิโณฺณ ''อธิคโต โข มฺยายํ ธโมฺม''ติ ปเรสํ ธมฺมํ อเทเสตุกมฺยตาการปวโตฺต วิตโกฺก อุทปาทิฯ อถ **พฺรหฺมา สหมฺปติ** ''นสฺสติ วต โภ โลโก, วินสฺสติ วต โภ โลโก''ติ ทสหิ จกฺกวาฬสหเสฺสหิ สกฺกสุยามสนฺตุสิตสุนิมฺมิตวสวตฺติมหาพฺรหฺมาโน อาทาย สตฺถุ สนฺติกํ คนฺตฺวา ''เทเสตุ, ภเนฺต, ภควา ธมฺม''นฺติอาทินา นเยน ธมฺมเทสนํ อายาจิฯ

สตฺถา ตสฺส ปฏิญฺญํ ทตฺวา ''กสฺส นุ โข อหํ ปฐมํ ธมฺมํ เทเสยฺย''นฺติ จิเนฺตโนฺต ''อาฬาโร ปณฺฑิโต, โส อิมํ ธมฺมํ ขิปฺปํ อาชานิสฺสตี''ติ จิตฺตํ อุปฺปาเทตฺวา ปุน โอโลเกโนฺต ตสฺส สตฺตาหกาลกตภาวํ ญตฺวา อุทกํ อาวเชฺชสิฯ ตสฺสาปิ อภิโทสกาลกตภาวํ ญตฺวา ''พหูปการา โข เม ปญฺจวคฺคิยา ภิกฺขู''ติ ปญฺจวคฺคิเย อารพฺภ มนสิการํ กตฺวา ''กหํ นุ โข เต เอตรหิ วิหรนฺตี''ติ อาวเชฺชโนฺต ''พาราณสิยํ อิสิปตเน มิคทาเย''ติ ญตฺวา ''ตตฺถ คนฺตฺวา ธมฺมจกฺกํ ปวเตฺตสฺสามี''ติ กติปาหํ โพธิมณฺฑสามนฺตาเยว ปิณฺฑาย จรโนฺต วิหริตฺวา อาสาฬฺหิปุณฺณมาสิยํ ''พาราณสิํ คมิสฺสามี''ติ จาตุทฺทสิยํ ปจฺจูสสมเย วิภาตาย รตฺติยา กาลเสฺสว ปตฺตจีวรมาทาย อฏฺฐารสโยชนมคฺคํ ปฏิปโนฺน อนฺตรามเคฺค อุปกํ นาม อาชีวกํ ทิสฺวา ตสฺส อตฺตโน พุทฺธภาวํ อาจิกฺขิตฺวา ตํ ทิวสํเยว สายนฺหสมเย อิสิปตนํ อคมาสิฯ

ปญฺจวคฺคิยา เถรา ตถาคตํ ทูรโตว อาคจฺฉนฺตํ ทิสฺวา ''อยํ อาวุโส สมโณ โคตโม ปจฺจยพาหุลฺลาย อาวตฺติตฺวา ปริปุณฺณกาโย ปีณินฺทฺริโย สุวณฺณวโณฺณ หุตฺวา อาคจฺฉติ, อิมสฺส อภิวาทนาทีนิ น กริสฺสาม, มหากุลปสุโต โข ปเนส อาสนาภิหารํ อรหติ, เตนสฺส อาสนมตฺตํ ปญฺญาเปสฺสามา''ติ กติกํ อกํสุฯ ภควา สเทวกสฺส โลกสฺส จิตฺตาจารํ ชานนสมเตฺถน ญาเณน ''กิํ นุ โข อิเม จินฺตยิํสู''ติ อาวเชฺชตฺวา จิตฺตํ อญฺญาสิฯ อถ เน สพฺพเทวมนุเสฺสสุ อโนทิสฺสกวเสน ผรณสมตฺถํ เมตฺตจิตฺตํ สงฺขิปิตฺวา โอทิสฺสกวเสน เมตฺตจิเตฺตน ผริฯ เต ภควตา เมตฺตจิเตฺตน ผุฏฺฐา ตถาคเต อุปสงฺกมเนฺต สกาย กติกาย สณฺฐาตุํ อสโกฺกนฺตา อภิวาทนปจฺจุฏฺฐานาทีนิ สพฺพกิจฺจานิ อกํสุ, สมฺมาสมฺพุทฺธภาวํ ปนสฺส อชานมานา เกวลํ นาเมน จ อาวุโสวาเทน จ สมุทาจรนฺติฯ

อถ เน ภควา ''มา โว, ภิกฺขเว, ตถาคตํ นาเมน จ อาวุโสวาเทน จ สมุทาจรถ, อรหํ, ภิกฺขเว, ตถาคโต สมฺมาสมฺพุโทฺธ''ติ อตฺตโน พุทฺธภาวํ สญฺญาเปตฺวา ปญฺญเตฺต วรพุทฺธาสเน นิสิโนฺน อุตฺตราสาฬฺหนกฺขตฺตโยเค วตฺตมาเน อฏฺฐารสหิ พฺรหฺมโกฏีหิ ปริวุโต ปญฺจวคฺคิเย เถเร อามเนฺตตฺวา **ธมฺมจกฺกปฺปวตฺตนสุตฺตนฺตํ** เทเสสิฯ เตสุ อญฺญาสิโกณฺฑญฺญเตฺถโร เทสนานุสาเรน ญาณํ เปเสโนฺต สุตฺตปริโยสาเน อฏฺฐารสหิ พฺรหฺมโกฏีหิ สทฺธิํ โสตาปตฺติผเล ปติฏฺฐาสิฯ สตฺถา ตเตฺถว วสฺสํ อุปคนฺตฺวา ปุนทิวเส วปฺปเตฺถรํ โอวทโนฺต วิหาเรเยว นิสีทิ, เสสา จตฺตาโร ปิณฺฑาย จริํสุฯ วปฺปเตฺถโร ปุพฺพเณฺหเยว โสตาปตฺติผลํ ปาปุณิฯ เอเตเนว อุปาเยน ปุนทิวเส ภทฺทิยเตฺถรํ, ปุนทิวเส มหานามเตฺถรํ, ปุนทิวเส อสฺสชิเตฺถรนฺติ สเพฺพ โสตาปตฺติผเล ปติฏฺฐาเปตฺวา ปญฺจมิยํ ปกฺขสฺส ปญฺจปิ ชเน สนฺนิปาเตตฺวา **อนตฺตลกฺขณสุตฺตนฺตํ** (สํ. นิ. ๓.๕๙; มหาว. ๒๐ อาทโย) เทเสสิฯ เทสนาปริโยสาเน ปญฺจปิ เถรา อรหตฺตผเล ปติฏฺฐหิํสุฯ อถ สตฺถา **ยสกุลปุตฺตสฺส** อุปนิสฺสยํ ทิสฺวา ตํ รตฺติภาเค นิพฺพิชฺชิตฺวา เคหํ ปหาย นิกฺขนฺตํ ''เอหิ ยสา''ติ ปโกฺกสิตฺวา ตสฺมิํเยว รตฺติภาเค โสต

าปตฺติผเล, ปุนทิวเส อรหตฺเต ปติฏฺฐาเปตฺวา, อปเรปิ ตสฺส สหายเก **จตุปณฺณาส ชเน** เอหิภิกฺขุปพฺพชฺชาย ปพฺพาเชตฺวา อรหตฺตํ ปาเปสิฯ

เอวํ โลเก เอกสฏฺฐิยา อรหนฺเตสุ ชาเตสุ สตฺถา วุตฺถวโสฺส ปวาเรตฺวา ‘‘จรถ, ภิกฺขเว, จาริก’’นฺติ สฏฺฐิ ภิกฺขู ทิสาสุ เปเสตฺวา สยํ อุรุเวลํ คจฺฉโนฺต อนฺตรามเคฺค กปฺปาสิกวนสเณฺฑ ตึส ชเน **ภทฺทวคฺคิยกุมาเร** วินสิฯ เตสุ สพฺพปจฺฉิมโก โสตาปโนฺน, สพฺพุตฺตโม อนาคามี อโหสิฯ เตปิ สเพฺพ เอหิภิกฺขุภาเวเนว ปพฺพาเชตฺวา ทิสาสุ เปเสตฺวา อุรุเวลํ คนฺตฺวา อฑฺฒุฑฺฒานิ ปาฏิหาริยสหสฺสานิ ทเสฺสตฺวา อุรุเวลกสฺสปาทโย สหสฺสชฏิลปริวาเร **เตภาติกชฏิเล** วิเนตฺวา เอหิภิกฺขุภาเวเนว ปพฺพาเชตฺวา คยาสีเส นิสีทาเปตฺวา **อาทิตฺตปริยายเทสนาย** (มหาว. ๕๔) อรหเตฺต ปติฏฺฐาเปตฺวา เตน อรหนฺตสหเสฺสน ปริวุโต ‘‘พิมฺพิสารรโญฺญ ทินฺนํ ปฏิญฺญํ โมเจสฺสามี’’ติ ราชคหํ คนฺตฺวา นครูปจาเร ลฏฺฐิวนุยฺยานํ อคมาสิฯ ราชา อุยฺยานปาลสฺส สนฺติกา ‘‘สตฺถา อาคโต’’ติ สุตฺวา ทฺวาทสนหุเตหิ พฺราหฺมณคหปติเกหิ ปริวุโต สตฺถารํ อุปสงฺกมิตฺวา จกฺกวิจิตฺตตเลสุ สุวณฺณปฏฺฏวิตานํ วิย ปภาสมุทยํ วิสฺสชฺชเนฺตสุ ตถาคตสฺส ปาเทสุ สิรสา นิปติตฺวา เอกมนฺตํ นิสีทิ สทฺธิํ ปริสายฯ

อถ โข เตสํ พฺราหฺมณคหปติกานํ เอตทโหสิ ‘‘กิํ นุ โข มหาสมโณ อุรุเวลกสฺสเป พฺรหฺมจริยํ จรติ, อุทาหุ อุรุเวลกสฺสโป มหาสมเณ’’ติฯ ภควา เตสํ เจตสา เจโตปริวิตกฺกมญฺญาย เถรํ คาถาย อชฺฌภาสิ –

> ‘‘กิเมว ทิสฺวา อุรุเวลวาสิ, ปหาสิ อคฺคิํ กิสโก วทาโน;
> ปุจฺฉามิ ตํ กสฺสป เอตมตฺถํ, กถํ ปหีนํ ตว อคฺคิหุตฺต’’นฺติฯ (มหาว. ๕๕);

เถโรปิ ภควโต อธิปฺปายํ วิทิตฺวา –

> ‘‘รูเป จ สเทฺท จ อโถ รเส จ, กามิตฺถิโย จาภิวทนฺติ ยญฺญา;
> เอตํ มลนฺติ อุปธีสุ ญตฺวา, ตสฺมา น ยิเฏฺฐ น หุเต อรญฺชิ’’นฺติฯ (มหาว. ๕๕) –

อิมํ คาถํ วตฺวา อตฺตโน สาวกภาวปกาสนตฺถํ ตถาคตสฺส ปาทปิเฏฺฐ สีสํ ฐเปตฺวา ‘‘สตฺถา เม, ภเนฺต, ภควา, สาวโกหมสฺมี’’ติ วตฺวา เอกตาลํ ทฺวิตาลํ ติตาลนฺติ ยาว สตฺตตาลปฺปมาณํ สตฺตกฺขตฺตุํ เวหาสํ อพฺภุคฺคนฺตฺวา โอรุยฺห ตถาคตํ วนฺทิตฺวา เอกมนฺตํ นิสีทิฯ ตํ ปาฏิหาริยํ ทิสฺวา มหาชโน ‘‘อโห มหานุภาวา พุทฺธา, เอวํ ถามคตทิฏฺฐิโก นาม ‘อรหา’ติ มญฺญมาโน อุรุเวลกสฺสโปปิ ทิฏฺฐิชาลํ ภินฺทิตฺวา ตถาคเตน ทมิโต’’ติ สตฺถุ คุณกถํเยว กเถสิฯ ภควา ‘‘นาหํ อิทานิเยว อุรุเวลกสฺสปํ ทเมมิ, อตีเตปิ เอส มยา ทมิโตเยวา’’ติ วตฺวา อิมิสฺสา อฏฺฐุปฺปตฺติยา **มหานารทกสฺสปชาตกํ** (ชา. ๒.๒๒.๕๔๕ อาทโย) กเถตฺวา จตฺตาริ สจฺจานิ ปกาเสสิฯ มคธราชา เอกาทสหิ นหุเตหิ สทฺธิํ โสตาปตฺติผเล ปติฏฺฐาสิ, เอกํ นหุตํ อุปาสกตฺตํ ปฏิเวเทสิฯ ราชา สตฺถุ สนฺติเก นิสิโนฺนเยว ปญฺจ อสฺสาสเก ปเวเทตฺวา สรณํ คนฺตฺวา สฺวาตนาย นิมเนฺตตฺวา อาสนา วุฏฺฐาย ภควนฺตํ ปทกฺขิณํ กตฺวา ปกฺกามิฯ

ปุนทิวเส เยหิ จ ภควา ทิโฏฺฐ, เยหิ จ อทิโฏฺฐ, สเพฺพปิ ราชคหวาสิโน อฏฺฐารสโกฏิสงฺขา มนุสฺสา ตถาคตํ ทฏฺฐุกามา ปาโตว ราชคหโต ลฏฺฐิวนุยฺยานํ อคมํสุฯ ติคาวุโต มโคฺค นปฺปโหสิ, สกลลฏฺฐิวนุยฺยานํ นิรนฺตรํ ผุฏํ อโหสิฯ มหาชโน ทสพลสฺส รูปโสภคฺคปฺปตฺตํ อตฺตภาวํ ปสฺสโนฺต ติตฺติํ กาตุํ นาสกฺขิฯ วณฺณภูมิ นาเมสาฯ เอวรูเปสุ หิ ฐาเนสุ ตถาคตสฺส ลกฺขณานุพฺยญฺชนาทิปฺปเภทา สพฺพาปิ รูปกายสิรี วเณฺณตพฺพาฯ เอวํ รูปโสภคฺคปฺปตฺตํ ทส

พลสฺส สรีรํ ปสฺสมาเนน มหาชเนน นิรนฺตรํ ผุเฏ อุยฺยาเน จ มเคฺค จ เอกภิกฺขุสฺสปิ นิกฺขมโนกาโส นาโหสิฯ ตํ ทิวสํ กิร ภควา ฉินฺนภโตฺต ภเวยฺย, ตํ มา อโหสีติ สกฺกสฺส นิสินฺนาสนํ อุณฺหาการํ ทเสฺสสิฯ โส อาวชฺชมาโน ตํ การณํ ญตฺวา มาณวกวณฺณํ อภินิมฺมินิตฺวา พุทฺธธมฺมสงฺฆปฏิสํยุตฺตา ถุติโย วทมาโน ทสพลสฺส ปุรโต โอตริตฺวา เทวตานุภาเวน โอกาสํ กตฺวา –

‘‘ทโนฺต ทเนฺตหิ สห ปุราณชฏิเลหิ, วิปฺปมุโตฺต วิปฺปมุเตฺตหิ;
สิงฺคีนิกฺขสวโณฺณ, ราชคหํ ปาวิสิ ภควาฯ

‘‘มุโตฺต มุเตฺตหิ สห ปุราณชฏิเลหิ, วิปฺปมุโตฺต วิปฺปมุเตฺตหิ;
สิงฺคีนิกฺขสวโณฺณ, ราชคหํ ปาวิสิ ภควาฯ

‘‘ติโณฺณ ติเณฺณหิ สห ปุราณชฏิเลหิ, วิปฺปมุโตฺต วิปฺปมุเตฺตหิ;
สิงฺคีนิกฺขสวโณฺณ, ราชคหํ ปาวิสิ ภควาฯ

‘‘ทสวาโส ทสพโล, ทสธมฺมวิทู ทสภิ จุเปโต;
โส ทสสตปริวาโร, ราชคหํ ปาวิสิ ภควา’’ติฯ (มหาว. ๕๘) –

อิมาหิ คาถาหิ สตฺถุ วณฺณํ วทมาโน ปุรโต ปายาสิฯ ตทา มหาชโน มาณวกสฺส รูปสิริํ ทิสฺวา ‘‘อติวิย อภิรูโป อยํ มาณวโก, น โข ปน อเมฺหหิ ทิฎฺฐปุโพฺพ’’ติ จิเนฺตตฺวา ‘‘กุโต อยํ มาณวโก, กสฺส วาย’’นฺติ อาหฯ ตํ สุตฺวา มาณโว –

‘‘โย ธีโร สพฺพธิ ทโนฺต, สุโทฺธ อปฺปฏิปุคฺคโล;
อรหํ สุคโต โลเก, ตสฺสาหํ ปริจารโก’’ติฯ (มหาว. ๕๘) – คาถมาห;

สตฺถา สเกฺกน กโตกาสํ มคฺคํ ปฏิปชฺชิตฺวา ภิกฺขุสหสฺสปริวุโต ราชคหํ ปาวิสิฯ ราชา พุทฺธปฺปมุขสฺส สงฺฆสฺส มหาทานํ ทตฺวา ‘‘อหํ, ภเนฺต, ตีณิ รตนานิ วินา วตฺติตุํ น สกฺขิสฺสามิ, เวลาย วา อเวลาย วา ภควโต สนฺติกํ อาคมิสฺสามิ, ลฎฺฐิวนุยฺยานํ นาม อติทูเร, อิทํ ปน อมฺหากํ เวฬุวนํ นาม อุยฺยานํ นาติทูเร นาจฺจาสเนฺน คมนาคมนสมฺปนฺนํ พุทฺธารหํ เสนาสนํฯ อิทํ เม ภควา ปฏิคฺคณฺหาตู’’ติ สุวณฺณภิงฺกาเรน ปุปฺผคนฺธวาสิตํ มณิวณฺณํ อุทกํ อาทาย เวฬุวนุยฺยานํ ปริจฺจชโนฺต ทสพลสฺส หเตฺถ อุทกํ ปาเตสิฯ ตสฺมิํ อารามปฏิคฺคหเณ ‘‘พุทฺธสาสนสฺส มูลานิ โอติณฺณานี’’ติ มหาปถวี กมฺปิฯ ชมฺพุทีปสฺมิญฺหิ ฐเปตฺวา เวฬุวนํ อญฺญํ มหาปถวิํ กเมฺปตฺวา คหิตเสนาสนํ นาม นตฺถิฯ ตมฺพปณฺณิทีเปปิ ฐเปตฺวา มหาวิหารํ อญฺญํ ปถวิํ กเมฺปตฺวา คหิตเสนาสนํ นาม นตฺถิฯ สตฺถา เวฬุวนารามํ ปฏิคฺคเหตฺวา รโญฺญ อนุโมทนํ กตฺวา อุฎฺฐายาสนา ภิกฺขุสงฺฆปริวุโต เวฬุวนํ อคมาสิฯ

ตสฺมิํ โข ปน สมเย สาริปุโตฺต จ โมคฺคลฺลาโน จาติ เทฺว ปริพฺพาชกา ราชคหํ อุปนิสฺสาย วิหรนฺติ อมตํ ปริเยสมานาฯ เตสุ สาริปุโตฺต อสฺสชิเตฺถรํ ปิณฺฑาย ปวิฎฺฐํ ทิสฺวา ปสนฺนจิโตฺต ปยิรุปาสิตฺวา ‘‘เย ธมฺมา เหตุปฺปภวา’’ติ คาถํ สุตฺวา โสตาปตฺติผเล ปติฎฺฐาย อตฺตโน สหายกสฺส โมคฺคลฺลานปริพฺพาชกสฺสปิ ตเมว คาถํ อภาสิฯ โสปิ โสตาปตฺติผเล ปติฎฺฐาสิฯ เต อุโภปิ ชนา สญฺจยํ โอโลเกตฺวา อตฺตโน ปริสาย สทฺธิํ ภควโต สนฺติเก ปพฺพชิํสุฯ เตสุ มหาโมคฺคลฺลาโน สตฺตาเหน อรหตฺตํ ปาปุณิ, สาริปุตฺตเตฺถโร อฑฺฒมาเสนฯ อุโภปิ จ เน สตฺถา อคฺคสาวกฎฺฐาเน ฐเปสิฯ สาริปุตฺตเตฺถเรน อรหตฺตปฺปตฺตทิวเสเยว สาวกสนฺนิปาตํ อกาสิฯ

ตถาคเต ปน ตสฺมึเยว เวฬุวนุยฺยาเน วิหรนฺเต สุโทฺธทนมหาราชา ‘‘ปุโตฺต กิร เม ฉพฺพสฺสานิ ทุกฺกรการิกํ จริตฺวา ปรมาภิสโมฺพธึ ปตฺวา ปวตฺตวรธมฺมจโกฺก ราชคหํ อุปนิสฺสาย เวฬุวเน วิหรตี’’ติ สุตฺวา อญฺญตรํ อมจฺจํ อามเนฺตสิ ‘‘เอหิ, ภเณ, ปุริสสหสฺสปริวาโร ราชคหํ คนฺตฺวา มม วจเนน ‘ปิตา โว สุโทฺธทนมหาราชา ทฎฺฐุกาโม’ติ วตฺวา ปุตฺตํ เม คเณฺหตฺวา เอหี’’ติ อาหฯ โส ‘‘เอวํ, เทวา’’ติ รโญฺญ วจนํ สิรสา สมฺปฎิจฺฉิตฺวา ปุริสสหสฺสปริวาโร ขิปฺปเมว สฎฺฐิโยชนมคฺคํ คนฺตฺวา ทสพลสฺส จตุปริสมเชฺฌ นิสีทิตฺวา ธมฺมเทสนาเวลาย วิหารํ ปาวิสิฯ โส ‘‘ติฎฺฐตุ ตาว รโญฺญ ปหิตสาสน’’นฺติ ปริยเนฺต ฐิโต สตฺถุ ธมฺมเทสนํ สุตฺวา ยถาฐิโตว สทฺธึ ปุริสสหเสฺสน อรหตฺตํ ปตฺวา ปพฺพชฺชํ ยาจิฯ ภควา ‘‘เอถ ภิกฺขโว’’ติ หตฺถํ ปสาเรสิ, สเพฺพ ตงฺขณํเยว อิทฺธิมยปตฺตจีวรธรา สฎฺฐิวสฺสเตฺถรา วิย อเหสุํฯ อรหตฺตํ ปตฺตกาลโต ปฎฺฐาย ปน อริยา นาม มชฺฌตฺตาว โหนฺตีติ โส รญฺญา ปหิตสาสนํ ทสพลสฺส น กเถสิฯ ราชา ‘‘เนว คโต อาคจฺฉติ, น สาสนํ สุยฺยตี’’ติ ‘‘เอหิ, ภเณ, ตฺวํ คจฺฉาหี’’ติ เตเนว นิยาเมน อญฺญํ อมจฺจํ เปเสสิฯ โสปิ คนฺตฺวา ปุริมนเยเนว สทฺธึ ปริสาย อรหตฺตํ ปตฺวา ตุณฺหี อโหสิฯ ราชา เอเตเนว นิยาเมน ปุริสสหสฺสปริวาเร นว อมเจฺจ เปเสสิ, สเพฺพ อตฺตโน กิจฺจํ นิฎฺฐาเปตฺวา ตุณฺหีภูตา ตเตฺถว วิหรึสุฯ

ราชา สาสนมตฺตมฺปิ อาหริตฺวา อาจิกฺขนฺตํ อลภิตฺวา จิเนฺตสิ ‘‘เอตฺตกา ชนา มยิ สิเนหาภาเวน สาสนมตฺตมฺปิ น ปจฺจาหรึสุ, โก นุ โข มม วจนํ กริสฺสตี’’ติ สพฺพํ ราชพลํ โอโลเกโนฺต กาฬุทายึ อทฺทสฯ โส กิร รโญฺญ สพฺพตฺถสาธโก อมโจฺจ อพฺภนฺตริโก อติวิสฺสาสิโก โพธิสเตฺตน สทฺธึ เอกทิวเส ชาโต สหปํสุกีฬิโก สหาโยฯ อถ นํ ราชา อามเนฺตสิ ‘‘ตาต, กาฬุทายิ อหํ มม ปุตฺตํ ปสฺสิตุกาโม นว ปุริสสหสฺสานิ เปเสสึ, เอกปุริโสปิ อาคนฺตฺวา สาสนมตฺตํ อาโรเจโนฺตปิ นตฺถิ, ทุชฺชาโน โข ปน ชีวิตนฺตราโย, อหํ ชีวมาโนว ปุตฺตํ ทฎฺฐุํ อิจฺฉามิ, สกฺขิสฺสสิ นุ โข เม ปุตฺตํ ทเสฺสตุ’’นฺติฯ สกฺขิสฺสามิ, เทว, สเจ ปพฺพชิตุํ ลภิสฺสามีติฯ ตาต, ตฺวํ ปพฺพชิตฺวา วา อปพฺพชิตฺวา วา มยฺหํ ปุตฺตํ ทเสฺสหีติฯ โส ‘‘สาธุ, เทวา’’ติ รโญฺญ สาสนํ อาทาย ราชคหํ คนฺตฺวา สตฺถุ ธมฺมเทสนาเวลาย ปริสปริยเนฺต ฐิโต ธมฺมํ สุตฺวา สปริวาโร อรหตฺตผลํ ปตฺวา เอหิภิกฺขุภาเว ปติฎฺฐาสิฯ

สตฺถา พุโทฺธ หุตฺวา ปฐมํ อโนฺตวสฺสํ อิสิปตเน วสิตฺวา วุตฺถวโสฺส ปวาเรตฺวา อุรุเวลํ คนฺตฺวา ตตฺถ ตโย มาเส วสโนฺต เตภาติกชฎิเล วิเนตฺวา ภิกฺขุสหสฺสปริวาโร ผุสฺสมาสปุณฺณมายํ ราชคหํ คนฺตฺวา เทฺว มาเส วสิฯ เอตฺตาวตา พาราณสิโต นิกฺขนฺตสฺส ปญฺจ มาสา ชาตา, สกโล เหมโนฺต อติกฺกโนฺตฯ กาฬุทายิเตฺถรสฺส อาคตทิวสโต สตฺตฎฺฐ ทิวสา วีติวตฺตา, โส ผคฺคุณีปุณฺณมาสิยํ จิเนฺตสิ ‘‘อติกฺกโนฺต เหมโนฺต, วสนฺตสมโย อนุปฺปโตฺต, มนุเสฺสหิ สสฺสาทีนิ อุทฺธริตฺวา สมฺมุขสมฺมุขฎฺฐาเนหิ มคฺคา ทินฺนา, หริตติณสญฺฉนฺนา ปถวี, สุปุปฺผิตา วนสณฺฑา, ปฎิปชฺชนกฺขมา มคฺคา, กาโล ทสพลสฺส ญาติสงฺคหํ กาตุ’’นฺติฯ อถ ภควนฺตํ อุปสงฺกมิตฺวา –

‘‘องฺคาริโน ทานิ ทุมา ภทเนฺต, ผเลสิโน ฉทนํ วิปฺปหาย;
เต อจฺจิมโนฺตว ปภาสยนฺติ, สมโย มหาวีร องฺคีรสานํ…เป.…ฯ

‘‘นาติสีตํ นาติอุณฺหํ, นาติทุพฺภิกฺขฉาตกํ;
สทฺทลา หริตา ภูมิ, เอส กาโล มหามุนี’’ติฯ –

สฎฺฐิมตฺตาหิ คาถาหิ ทสพลสฺส กุลนครํ คมนตฺถาย คมนวณฺณํ วเณฺณสิฯ อถ นํ สตฺถา ‘‘กึ นุ โข อุทายิ มธุรสฺสเรน คมนวณฺณํ วเณฺณสี’’ติ อาหฯ ภเนฺต, ตุมฺหากํ ปิตา สุโทฺธทนมหา

ราชา ปสฺสิตุกาโม, กโรถ ญาตกานํ สงฺคหนฺติฯ สาธุ อุทายิ, กริสฺสามิ ญาตกานํ สงฺคหํ, ภิกฺขุสงฺฆสฺส อาโรเจหิ, คมิกวตฺตํ ปูเรสฺสนฺตีติฯ ‘‘สาธุ, ภนฺเต’’ติ เถโร เตสํ อาโรเจสิฯ

ภควา องฺคมคธวาสีนํ กุลปุตฺตานํ ทสหิ สหเสฺสหิ, กปิลวตฺถุวาสีนํ ทสหิ สหเสฺสหีติ สเพฺพเหว วีสติสหเสฺสหิ ขีณาสวภิกฺขูหิ ปริวุโต ราชคหา นิกฺขมิตฺวา ทิวเส ทิวเส โยชนํ คจฺฉติฯ ‘‘ราชคหโต สฏฺฐิโยชนํ กปิลวตฺถุํ ทฺวีหิ มาเสหิ ปาปุณิสฺสามี’’ติ อตฺริตจาริกํ ปกฺกามิฯ เถโรปิ ‘‘ภควโต นิกฺขนฺตภาวํ รโญฺญ อาโรเจสฺสามี’’ติ เวหาสํ อพฺภุคฺคนฺตฺวา รโญฺญ นิเวสเน ปาตุรโหสิฯ ราชา เถรํ ทิสฺวา ตุฏฺฐจิโตฺต มหารเห ปลฺลเงฺก นิสีทาเปตฺวา อตฺตโน ปฏิยาทิตสฺส นานคฺครสโภชนสฺส ปตฺตํ ปูเรตฺวา อทาสิฯ เถโร อุฏฺฐาย คมนาการํ ทเสฺสสิฯ นิสีทิตฺวา ภุญฺชถ, ตาตาติฯ สตฺถุ สนฺติกํ คนฺตฺวา ภุญฺชิสฺสามิ, มหาราชาติฯ กหํ ปน, ตาต, สตฺถาติ? วีสติสหสฺสภิกฺขุปริวาโร ตุมฺหากํ ทสฺสนตฺถาย จาริกํ นิกฺขโนฺต, มหาราชาติฯ ราชา ตุฏฺฐมานโส อาห ‘‘ตุเมฺห อิมํ ปริภุญฺชิตฺวา ยาว มม ปุโตฺต อิมํ นครํ ปาปุณาติ, ตาวสฺส อิโตว ปิณฺฑปาตํ หรถา’’ติฯ เถโร อธิวาเสสิฯ ราชา เถรํ ปริวิสิตฺวา ปตฺตํ คนฺธจุเณฺณน อุพฺพเฏฺฏตฺวา อุตฺตมโภชนสฺส ปูเรตฺวา ‘‘ตถาคตสฺส เทถา’’ติ เถรสฺส หเตฺถ ปติฏฺฐาเปสิฯ เถโร สเพฺพสํ ปสฺสนฺตานํเยว ปตฺตํ อากาเส ขิปิตฺวา สยมฺปิ เวหาสํ อพฺภุคฺคนฺตฺวา ปิณฺฑปาตํ อาหริตฺวา สตฺถุ หเตฺถ ฐเปสิฯ สตฺถา ตํ ปริภุญฺชิฯ เอเตนุปาเยน เถโร ทิวเส ทิวเส อาหริ, สตฺถาปิ อนฺตรามเคฺค รโญฺญเยว ปิณฺฑปาตํ ปริภุญฺชิฯ เถโรปิ ภตฺตกิจฺจาวสาเน ทิวเส ทิวเส ‘‘อชฺช เอตฺตกํ ภควา อาคโต, อชฺช เอตฺตก’’นฺติ พุทฺธคุณปฏิสํยุตฺตาย กถาย สกลํ ราชกุลํ สตฺถุ ทสฺสนํ วินาเยว สตฺถริ สญฺชาตปฺปสาทํ อกาสิฯ เตเนว นํ ภควา ‘‘เอตทคฺคํ, ภิกฺขเว, มม สาวกานํ ภิกฺขูนํ กุลปฺปสาทกานํ ยทิทํ กาฬุทายี’’ติ (อ. นิ. ๑.๒๑๙, ๒๒๕) เอตทเคฺค ฐเปสิฯ

สากิยาปิ โข ‘‘อนุปฺปเตฺต ภควติ อมฺหากํ ญาติเสฏฺฐํ ปสฺสิสฺสามา’’ติ สนฺนิปติตฺวา ภควโต วสนฏฺฐานํ วีมํสมานา ‘‘นิโคฺรธสกฺกสฺส อาราโม รมณีโย’’ติ สลฺลเกฺขตฺวา ตตฺถ สพฺพํ ปฏิชคฺคนวิธึ กาเรตฺวา คนฺธปุปฺผหตฺถา ปจฺจุคฺคมนํ กโรนฺตา สพฺพาลงฺการปฏิมณฺฑิเต ทหรทหเร นาครทารเก จ นาครทาริกาโย จ ปฐมํ ปหิณึสุ, ตโต ราชกุมาเร จ ราชกุมาริกาโย จ, เตสํ อนนฺตรํ สามํ คนฺธปุปฺผจุณฺณาทีหิ ปูชยมานา ภควนฺตํ คเหตฺวา นิโคฺรธารามเมว อคมํสุฯ ตตฺร ภควา วีสติสหสฺสขีณาสวปริวุโต ปญฺญตฺตวรพุทฺธาสเน นิสีทิฯ สากิยา นามมานชาติกา มานตฺถทฺธา, เต ‘‘สิทฺธตฺถกุมาโร อเมฺหหิ ทหรตโร, อมฺหากํ กนิโฏฺฐ, ภาคิเนโยฺย, ปุโตฺต, นตฺตา’’ติ จิเนฺตตฺวา ทหรทหเร ราชกุมาเร อาหํสุ ‘‘ตุเมฺห วนฺทถ, มยํ ตุมฺหากํ ปิฏฺฐิโต นิสีทิสฺสามา’’ติฯ

เตสุ เอวํ อวนฺทิตฺวา นิสิเนฺนสุ ภควา เตสํ อชฺฌาสยํ โอโลเกตฺวา ‘‘น มํ ญาตโย วนฺทนฺติ, หนฺท ทานิ เน วนฺทาเปสฺสามี’’ติ อภิญฺญาปาทกํ จตุตฺถชฺฌานํ สมาปชฺชิตฺวา ตโต วุฏฺฐาย อากาสํ อพฺภุคฺคนฺตฺวา เตสํ สีเส ปาทปํสุํ โอกิรมาโน วิย กณฺฑมฺพรุกฺขมูเล ยมกปาฏิหาริยสทิสํ ปาฏิหาริยํ อกาสิฯ ราชา ตํ อจฺฉริยํ ทิสฺวา อาห – ‘‘ภควา ตุมฺหากํ ชาตทิวเส กาฬเทวลสฺส วนฺทนตฺถํ อุปนีตานํ ปาเท โว ปริวตฺติตฺวา พฺราหฺมณสฺส มตฺถเก ปติฏฺฐิเต ทิสฺวาปิ อหํ ตุเมฺห วนฺทึ, อยํ เม ปฐมวนฺทนาฯ วปฺปมงฺคลทิวเส ชมฺพุจฺฉายาย สิริสยเน นิสินฺนานํ โว ชมฺพุจฺฉายาย อปริวตฺตนํ ทิสฺวาปิ ปาเท วนฺทึ, อยํ เม ทุติยวนฺทนาฯ อิทานิ อิมํ อทิฏฺฐปุพฺพํ ปาฏิหาริยํ ทิสฺวาปิ อหํ ตุมฺหากํ ปาเท วนฺทามิ, อยํ เม ตติยวนฺทนา’’ติฯ รญฺญา ปน วนฺทิเต ภควนฺตํ อวนฺทิตฺวา ฐาตุํ สมโตฺถ นาม เอกสากิโยปิ นาโหสิ, สเพฺพ วนฺทึสุเยวฯ

อิติ ภควา ญาตโย วนฺทาเปตฺวา อากาสโต โอตริตฺวา ปญฺญตฺตาสเน นิสีทิฯ นิสิเนฺน ภควติ สิขาปตฺโต ญาติสมาคโม อโหสิ , สเพฺพ เอกคฺคจิตฺตา หุตฺวา นิสีทึสุฯ ตโต มหาเมโฆ โปกฺขรวสฺสํ วสฺสิฯ ตมฺพวณฺณํ อุทกํ เหฏฺฐา วิรวนฺตํ คจฺฉติ, เตมิตุกาโมว เตเมติ, อเตมิตุกามสฺส สรีเร เอกพินฺทุมตฺตมฺปิ น ปตติฯ ตํ ทิสฺวา สเพฺพ อจฺฉริยพฺภุตจิตฺตชาตา ‘‘อโห อจฺฉริยํ, อโห อพฺภุต’’นฺติ กถํ สมุฏฺฐาเปสุํฯ สตฺถา ‘‘น อิทาเนว มยฺหํ ญาติสมาคเม โปกฺขรวสฺสํ วสฺสติ, อตีเตปิ วสฺสี’’ติ อิมิสฺสา อฏฺฐุปฺปตฺติยา **เวสฺสนฺตรชาตกํ** กเถสิฯ ธมฺมเทสนํ สุตฺวา สเพฺพ อุฏฺฐาย วนฺทิตฺวา ปกฺกมึสุฯ เอโกปิ ราชา วา ราชมหามตฺโต วา ‘‘เสฺว อมฺหากํ ภิกฺขํ คณฺหถา’’ติ วตฺวา คโต นาม นตฺถิฯ

สตฺถา ปุนทิวเส วีสติสหสฺสภิกฺขุปริวุโต กปิลวตฺถุํ ปิณฺฑาย ปาวิสิฯ ตํ น โกจิ คนฺตฺวา นิมเนฺตสิ, ปตฺตํ วา อคฺคเหสิฯ ภควา อินฺทขีเล ฐิโตว อาวเชฺชสิ ‘‘กถํ นุ โข ปุพฺพพุทฺธา กุลนคเร ปิณฺฑาย จรึสุ, กึ อุปฺปฏิปาฏิยา อิสฺสรชนานํ ฆรานิ อคมํสุ, อุทาหุ สปทานจาริกํ จรึสู’’ติฯ ตโต เอกพุทฺธสฺสปิ อุปฺปฏิปาฏิยา คมนํ อทิสฺวา ‘‘มยาปิ อิทานิ อยเมว วํโส, อยํ ปเวณี ปคฺคเหตพฺพา, อายติญฺจ เม สาวกาปิ มมเญฺญว อนุสิกฺขนฺตา ปิณฺฑจาริกวตฺตํ ปริปูเรสฺสนฺตี’’ติ โกฏิยํ นิวิฏฺฐเคหโต ปฏฺฐาย สปทานํ ปิณฺฑาย จริฯ ‘‘อยฺโย กิร สิทฺธตฺถกุมาโร ปิณฺฑาย จรตี’’ติ ทฺวิภูมกติภูมกาทีสุ ปาสาเทสุ สีหปญฺชเร วิวริตฺวา มหาชโน ทสฺสนพฺยาวโฏ อโหสิฯ

ราหุลมาตาปิ เทวี ‘‘อยฺยปุตฺโต กิร อิมสฺมึเยว นคเร มหเนฺตน ราชานุภาเวน สุวณฺณสิวิกาทีหิ วิจริตฺวา อิทานิ เกสมสฺสุํ โอหาเรตฺวา กาสายวตฺถวสโน กปาลหตฺโถ ปิณฺฑาย จรติ, โสภติ นุ โข’’ติ สีหปญฺชรํ วิวริตฺวา โอโลกยมานา ภควนฺตํ นานาวิราคสมุชฺชลาย สรีรปฺปภาย นครวีถิโย โอภาเสตฺวา พฺยามปฺปภาปริเกฺขปสมงฺคีภูตาย อสีติอนุพฺยญฺชนาวภาสิตาย ทฺวตฺตึสมหาปุริสลกฺขณปฏิมณฺฑิตาย อโนปมาย พุทฺธสิริยา วิโรจมานํ ทิสฺวา อุณฺหีสโต ปฏฺฐาย ยาว ปาทตลา –

‘‘สินิทฺธนีลมุทุกุญฺจิตเกโส , สูริยนิมฺมลตลาภินลาโฏ;
ยุตฺตตุงฺคมุทุกายตนาโส, รํสิชาลวิตโต นรสีโหฯ

‘‘จกฺกวรงฺกิตรตฺตสุปาโท, ลกฺขณมณฺฑิตอายตปณฺหิ;
จามริหตฺถวิภูสิตปโณฺห, เอส หิ ตุยฺหํ ปิตา นรสีโหฯ

‘‘สกฺยกุมาโร วรโท สุขุมาโล, ลกฺขณวิจิตฺตปสนฺนสรีโร;
โลกหิตาย อาคโต นรวีโร, เอส หิ ตุยฺหํ ปิตา นรสีโหฯ

‘‘อายตยุตฺตสุสณฺฐิตโสโต, โคปขุโม อภินีลเนตฺโต;
อินฺทธนุอภินีลภมุโก, เอส หิ ตุยฺหํ ปิตา นรสีโหฯ

‘‘ปุณฺณจนฺทนิโภ มุขวโณฺณ, เทวนรานํ ปิโย นรนาโค;
มตฺตคชินฺทวิลาสิตคามี, เอส หิ ตุยฺหํ ปิตา นรสีโหฯ

‘‘สินิทฺธสุคมฺภีรมญฺชุสโฆโส, หิงฺคุลวณฺณรตฺตสุชิโวฺห;
วีสติวีสติเสตสุทโนฺต, เอส หิ ตุยฺหํ ปิตา นรสีโหฯ

‘‘ขตฺติยสมฺภวอคฺคกุลิโนฺท, เทวมนุสฺสนมสฺสิตปาโท;

สีลสมาธิปติฏฺฐิตจิโตฺต, เอส หิ ตุยฺหํ ปิตา นรสีโหฯ

‘‘วฏฺฏสุวฏฺฏสุสณฺฐิตคีโว , สีหหนุมิคราชสรีโร;
กณฺจนสุจฺฉวิอุตฺตมวโณฺณ, เอส หิ ตุยฺหํ ปิตา นรสีโหฯ

‘‘อณฺชนสมวณฺณสุนีลเกโส, กณฺจนปฏฺฏวิสุทฺธนลาโฏ;
โอสธิปณฺฑรสุทฺธสุอุโณฺณ, เอส หิ ตุยฺหํ ปิตา นรสีโหฯ

‘‘คจฺฉโนฺตนิลปเถ วิย จโนฺท, ตาราคณปริวฑฺฒิตรูโป;
สาวกมชฺฌคโต สมณิโนฺท, เอส หิ ตุยฺหํ ปิตา นรสีโห’’ติฯ –

เอวมิมาหิ ทสหิ **นรสีหคาถาหิ** นาม อภิตฺถวิตฺวา ‘‘ตุมฺหากํ ปุโตฺต กิร อิทานิ ปิณฺฑาย จรตี’’ติ รโญฺญ อาโรเจสิฯ ราชา สํวิคฺคหทโย หเตฺถน สาฏกํ สณฺฐเปโนฺต ตุริตตุริตํ นิกฺขมิตฺวา เวเคน คนฺตฺวา ภควโต ปุรโต ฐตฺวา อาห – ‘‘กิํ, ภเนฺต, อเมฺห ลชฺชาเปถ, กิมตฺถํ ปิณฺฑาย จรถ, กิํ ‘เอตฺตกานํ ภิกฺขูนํ น สกฺกา ภตฺตํ ลทฺธุ’นฺติ สญฺญํ กริตฺถา’’ติฯ วํสจาริตฺตเมตํ, มหาราช, อมฺหากนฺติฯ นนุ, ภเนฺต, อมฺหากํ มหาสมฺมตขตฺติยวํโส นาม วํโส, ตตฺถ จ เอกขตฺติโยปิ ภิกฺขาจโร นาม นตฺถีติฯ ‘‘อยํ, มหาราช, ราชวํโส นาม ตว วํโส, อมฺหากํ ปน ทีปงฺกโร โกณฺฑโญฺญ…เป.… กสฺสโปติ อยํ พุทฺธวํโส นามฯ เอเต จ อเญฺญ จ อเนกสหสฺสสงฺขา พุทฺธา ภิกฺขาจรา, ภิกฺขาจาเรเนว ชีวิกํ กเปฺปสุ’’นฺติ อนฺตรวีถิยํ ฐิโตว –

‘‘อุตฺติเฏฺฐ นปฺปมเชฺชยฺย, ธมฺมํ สุจริตํ จเร;
ธมฺมจารี สุขํ เสติ, อสฺมิํ โลเก ปรมฺหิ จา’’ติฯ (ธ. ป. ๑๖๘) –

อิมํ คาถมาหฯ คาถาปริโยสาเน ราชา โสตาปตฺติผเล ปติฏฺฐาสิฯ

‘‘ธมฺมํ จเร สุจริตํ, น นํ ทุจฺจริตํ จเร;
ธมฺมจารี สุขํ เสติ, อสฺมิํ โลเก ปรมฺหิ จา’’ติฯ (ธ. ป. ๑๖๙) –

อิมํ ปน คาถํ สุตฺวา สกทาคามิผเล ปติฏฺฐาสิฯ **มหาธมฺมปาลชาตกํ** (ชา. ๑.๑๐.๙๒ อาทโย) สุตฺวา อนาคามิผเล ปติฏฺฐาสิ, มรณสมเย เสตจฺฉตฺตสฺส เหฏฺฐา สิริสยเน นิปโนฺนเยว อรหตฺตํ ปาปุณิฯ อรญฺญวาเสน ปน ปธานานุโยคกิจฺจํ รโญฺญ นาโหสิฯ โสตาปตฺติผลํ สจฺฉิกตฺวาเยว ปน ภควโต ปตฺตํ คเหตฺวา สปริสํ ภควนฺตํ มหาปาสาทํ อาโรเปตฺวา ปณีเตน ขาทนีเยน โภชนีเยน ปริวิสิฯ ภตฺตกิจฺจปริโยสาเน สพฺพํ อิตฺถาคารํ อาคนฺตฺวา ภควนฺตํ วนฺทิ ฐเปตฺวา ราหุลมาตรํฯ สา ปน ‘‘คจฺฉ, อยฺยปุตฺตํ วนฺทาหี’’ติ ปริชเนน วุจฺจมานาปิ ‘‘สเจ มยฺหํ คุโณ อตฺถิ, สยเมว มม สนฺติกํ อยฺยปุโตฺต อาคมิสฺสติ, อาคตเมว นํ วนฺทิสฺสามี’’ติ วตฺวา น อคมาสิฯ

ภควา ราชานํ ปตฺตํ คาหาเปตฺวา ทฺวีหิ อคฺคสาวเกหิ สทฺธิํ ราชธีตาย สิริคพฺภํ คนฺตฺวา ‘‘ราชธีตา ยถารุจิ วนฺทมานา น กิญฺจิ วตฺตพฺพา’’ติ วตฺวา ปญฺญตฺตาสเน นิสีทิฯ สา เวเคนา คนฺตฺวา โคปฺผเกสุ คเหตฺวา ปาทปิฏฺฐิยํ สีสํ ปริวเตฺตตฺวา ยถาอชฺฌาสยํ วนฺทิฯ ราชา ราชธีตาย ภควติ สิเนหพหุมานาทิคุณสมฺปตฺติโย กเถสิ ‘‘ภเนฺต, มม ธีตา ‘ตุเมฺหหิ กาสายานิ วตฺถานิ นิวาสิตานี’ติ สุตฺวา ตโต ปฏฺฐาย กาสายวตฺถนิวตฺถา ชาตา, ตุมฺหากํ เอกภตฺติกภาวํ สุตฺวา เอกภตฺติกาว ชาตา, ตุเมฺหหิ มหาสยนสฺส ฉฑฺฑิตภาวํ สุตฺวา ปฏฺฏิกามญฺจเกเยว นิปนฺนา, ตุมฺหากํ มาลาคนฺธาทีหิ วิรตภาวํ ญตฺวา วิรตมาลาคนฺธาว ชาตา, อตฺตโน ญาตเกหิ ‘มยํ

ปฏิชคฺคิสฺสามา’ติ สาสเน เปสิเตปิ เอกญฺาตกมฺปิ น โอโลเกสิ, เอวํ คุณสมฺปนฺนา เม ธีตา ภควา’’ติฯ ‘‘อนจฺฉริยํ, มหาราช, ยํ อิทานิ ตยา รกฺขิยมานา ราชธีตา ปริปกฺเก ญาเณ อตฺตานํ รเกฺขยฺย, เอสา ปุเพฺพ อนารกฺขา ปพฺพตปาเท วิจรมานา อปริปกฺเก ญาเณ อตฺตานํ รกฺขี’’ติ วตฺวา **จนฺทกินฺนรีชาตกํ** (ชา. ๑.๑๔.๑๘ อาทโย) กเถตฺวา อุฏฺฐายาสนา ปกฺกามิฯ

ทุติยทิวเส ปน นนฺทสฺส ราชกุมารสฺส อภิเสกเคหปฺปเวสนวิวาหมงฺคเลสุ วตฺตมาเนสุ ตสฺส เคหํ คนฺตฺวา กุมารํ ปตฺตํ คาหาเปตฺวา ปพฺพาเชตุกาโม มงฺคลํ วตฺวา อุฏฺฐายาสนา ปกฺกามิฯ ชนปทกลฺยาณี กุมารํ คจฺฉนฺตํ ทิสฺวา ‘‘ตุวฏํ โข, อยฺยปุตฺต, อาคเจฺฉยฺยาสี’’ติ วตฺวา คีวํ ปสาเรตฺวา โอโลเกสิฯ โสปิ ภควนฺตํ ‘‘ปตฺตํ คณฺหถา’’ติ วตฺตุํ อวิสหมาโน วิหารํเยว อคมาสิ, ตํ อนิจฺฉมานํเยว ภควา ปพฺพาเชสิฯ อิติ ภควา กปิลวตฺถุํ คนฺตฺวา ตติยทิวเส นนฺทํ ปพฺพาเชสิฯ

สตฺตเม ทิวเส ราหุลมาตา กุมารํ อลงฺกริตฺวา ภควโต สนฺติกํ เปเสสิ ‘‘ปสฺส, ตาต, เอตํ วีสติสหสฺสสมณปริวุตํ สุวณฺณวณฺณํ พฺรหฺมรูปวณฺณํ สมณํ, อยํ เต ปิตา, เอตสฺส มหนฺตา นิธโย อเหสุํ, ตฺยาสฺส นิกฺขมนกาลโต ปฏฺฐาย น ปสฺสาม, คจฺฉ, นํ ทายชฺชํ ยาจาหิ – ‘อหํ ตาต กุมาโร อภิเสกํ ปตฺวา จกฺกวตฺตี ภวิสฺสามิ, ธเนน เม อโตฺถ, ธนํ เม เทหิฯ สามิโก หิ ปุโตฺต ปิตุ สนฺตกสฺสา’ติ’’ฯ กุมาโร จ ภควโต สนฺติกํ คนฺตฺวา ปิตุ สิเนหํ ปฏิลภิตฺวา หฏฺฐตุโฏฺฐ ‘‘สุขา เต, สมณ, ฉายา’’ติ วตฺวา อญฺญญฺจ พหุํ อตฺตโน อนุรูปํ วทโนฺต อฏฺฐาสิฯ ภควา กตภตฺตกิโจฺจ อนุโมทนํ กตฺวา อุฏฺฐายาสนา ปกฺกามิฯ กุมาโรปิ ‘‘ทายชฺชํ เม, สมณ, เทหิ, ทายชฺชํ เม, สมณ, เทหี’’ติ ภควนฺตํ อนุพนฺธิฯ ภควา กุมารํ น นิวตฺตาเปสิ, ปริชโนปิ ภควตา สทฺธิํ คจฺฉนฺตํ นิวเตฺตตุํ นาสกฺขิฯ อิติ โส ภควตา สทฺธิํ อารามเมว อคมาสิฯ

ตโต ภควา จิเนฺตสิ ‘‘ยํ อยํ ปิตุ สนฺตกํ ธนํ อิจฺฉติ, ตํ วฏฺฏานุคตํ สวิฆาตํ, หนฺทสฺส โพธิมเณฺฑ ปฏิลทฺธํ สตฺตวิธํ อริยธนํ เทมิ, โลกุตฺตรทายชฺชสฺส นํ สามิกํ กโรมี’’ติ อายสฺมนฺตํ สาริปุตฺตํ อามเนฺตสิ ‘‘เตน หิ, ตฺวํ สาริปุตฺต, ราหุลกุมารํ ปพฺพาเชหี’’ติฯ เถโร ตํ ปพฺพาเชสิฯ ปพฺพชิเต ปน กุมาเร รโญฺญ อธิมตฺตํ ทุกฺขํ อุปฺปชฺชิฯ ตํ อธิวาเสตุํ อสโกฺกโนฺต ภควโต นิเวเทตฺวา ‘‘สาธุ, ภเนฺต, อยฺยา มาตาปิตูหิ อนนุญฺญาตํ ปุตฺตํ น ปพฺพาเชยฺยุ’’นฺติ วรํ ยาจิฯ ภควา ตสฺส ตํ วรํ ทตฺวา ปุนทิวเส ราชนิเวสเน กตปาตราโส เอกมนฺตํ นิสิเนฺนน รญฺญา ‘‘ภเนฺต, ตุมฺหากํ ทุกฺกรการิกกาเล เอกา เทวตา มํ อุปสงฺกมิตฺวา ‘ปุโตฺต เต กาลกโต’ติ อาห, ตสฺสา วจนํ อสทฺทหโนฺต ‘น มยฺหํ ปุโตฺต โพธิํ อปฺปตฺวา กาลํ กโรตี’ติ ตํ ปฏิกฺขิปิ’’นฺติ วุเตฺต ‘‘อิทานิ กิํ สทฺทหิสฺสถ, เย ตุเมฺห ปุเพฺพปิ อฏฺฐิกานิ ทเสฺสตฺวา ‘ปุโตฺต เต มโต’ติ วุเตฺต น สทฺทหิตฺถา’’ติ อิมิสฺสา อฎฺฐุปฺปตฺติยา **มหาธมฺมปาลชาตกํ** กเถสิฯ กถาปริโยสาเน ราชา อนาคามิผเล ปติฏฺฐาสิฯ

อิติ ภควา ปิตรํ ตีสุ ผเลสุ ปติฏฺฐาเปตฺวา ภิกฺขุสงฺฆปริวุโต ปุนเทว ราชคหํ คนฺตฺวา เวฬุวเน วิหาสิฯ ตสฺมิํ สมเย อนาถปิณฺฑิโก คหปติ ปญฺจหิ สกฎสเตหิ ภณฺฑํ อาทาย ราชคเห อตฺตโน ปิยสหายกสฺส เสฏฺฐิโน เคหํ คนฺตฺวา ตตฺถ พุทฺธสฺส ภควโต อุปฺปนฺนภาวํ สุตฺวา พลวปจฺจูสสมเย เทวตานุภาเวน วิวเฏน ทฺวาเรน สตฺถารํ อุปสงฺกมิตฺวา ธมฺมํ สุตฺวา โสตาปตฺติผเล ปติฏฺฐาย ทุติยทิวเส พุทฺธปฺปมุขสฺส ภิกฺขุสงฺฆสฺส มหาทานํ ทตฺวา สาวตฺถิํ อาคมนตฺถาย สตฺถุ ปฏิญฺญํ คเหตฺวา อนฺตรามเคฺค ปญฺจจตฺตาลีสโยชนฏฺฐาเน สตสหสฺสํ สตสหสฺสํ ทตฺวา โยชนิเก โยชนิเก วิหาเร กาเรตฺวา เชตวนํ โกฏิสนฺถาเรน อฏฺฐารสหิรญฺญโกฏีหิ กิณิตฺวา นวกมฺมํ ปฏฺฐเปสิฯ โส มเชฺฌ ทสพลสฺส คนฺธกุฏิํ กาเรสิ, ตํ ปริวาเรตฺวา อสีติมหา

เถรานํ ปาฏิเยกฺกสนฺนิเวสเน อาวาเส เอกกูฏาคารทฺวิกูฏาคารหํสวฏฺฏกทีฆสาลามณฺฑปา ทิวเสน เสสเสนาสนานิ โปกฺขรณีจงฺกมนรตฺติฏฺฐานทิวาฏฺฐานานิ จาติ อฏฺฐารสโกฏิปริจฺจาเคน รมณีเย ภูมิภาเค มโนรมํ วิหารํ การาเปตฺวา ทสพลสฺส อาคมนตฺถาย ทูตํ เปเสสิฯ สตฺถา ทูตสฺส วจนํ สุตฺวา มหาภิกฺขุสงฺฆปริวุโต ราชคหา นิกฺขมิตฺวา อนุปุพฺเพน สาวตฺถินครํ ปาปุณิฯ

มหาเสฏฺฐิปิ โข วิหารมหํ สเชฺชตฺวา ตถาคตสฺส เชตวนปฺปวิสนทิวเส ปุตฺตํ สพฺพาลงฺการปฏิมณฺฑิตํ กตฺวา อลงฺกตปฏิยเตฺตเหว ปญฺจหิ กุมารสเตหิ สทฺธิํ เปเสสิฯ โส สปริวาโร ปญฺจวณฺณวตฺถสมุชฺชลานิ ปญฺจ ธชสตานิ คเหตฺวา ทสพลสฺส ปุรโต อโหสิฯ เตสํ ปจฺฉโต มหาสุภทฺทา จูฬสุภทฺทาติ เทฺว เสฏฺฐิธีตโร ปญฺจหิ กุมาริกาสเตหิ สทฺธิํ ปุณฺณฆเฏ คเหตฺวา นิกฺขมิํสุฯ ตาสํ ปจฺฉโต เสฏฺฐิภริยา สพฺพาลงฺการปฏิมณฺฑิตา ปญฺจหิ มาตุคามสเตหิ สทฺธิํ ปุณฺณปาติโย คเหตฺวา นิกฺขมิฯ สเพฺพสํ ปจฺฉโต สยํ มหาเสฏฺฐิ อหตวตฺถนิวโตฺถ อหตวตฺถนิวเตฺถเหว ปญฺจหิ เสฏฺฐิสเตหิ สทฺธิํ ภควนฺตํ อพฺภุคฺคญฺฉิฯ ภควา อิมํ อุปาสกปริสํ ปุรโต กตฺวา มหาภิกฺขุสงฺฆปริวุโต อตฺตโน สรีรปฺปภาย สุวณฺณรสเสกปิญฺชรานิ วิย วนนฺตรานิ กุรุมาโน อนนฺตาย พุทฺธลีฬฺหาย อปฏิสมาย พุทฺธสิริยา เชตวนวิหารํ ปาวิสิฯ

อถ นํ อนาถปิณฺฑิโก ปุจฺฉิ – ‘‘กถาหํ, ภเนฺต, อิมสฺมิํ วิหาเร ปฏิปชฺชามี’’ติฯ เตน หิ คหปติ อิมํ วิหารํ อาคตานาคตสฺส จาตุทฺทิสสฺส ภิกฺขุสงฺฆสฺส เทหีติฯ ‘‘สาธุ, ภเนฺต’’ติ มหาเสฏฺฐิ สุวณฺณภิงฺการํ อาทาย ทสพลสฺส หเตฺถ อุทกํ ปาเตตฺวา ‘‘อิมํ เชตวนวิหารํ อาคตานาคตสฺส จาตุทฺทิสสฺส ภิกฺขุสงฺฆสฺส ทมฺมี’’ติ อทาสิฯ สตฺถา วิหารํ ปฏิคฺคเหตฺวา อนุโมทนํ กโรเนฺต –

‘‘สีตํ อุณฺหํ ปฏิหนฺติ, ตโต วาฬมิคานิ จ;
สรีสเป จ มกเส, สิสิเร จาปิ วุฏฺฐิโยฯ

‘‘ตโต วาตาตโป โฆโร, สญฺชาโต ปฏิหญฺญติ;
เลณตฺถญฺจ สุขตฺถญฺจ, ฌายิตุญฺจ วิปสฺสิตุํฯ

‘‘วิหารทานํ สงฺฆสฺส, อคฺคํ พุเทฺธน วณฺณิตํ;
ตสฺมา หิ ปณฺฑิโต โปโส, สมฺปสฺสํ อตฺถมตฺตโนฯ

‘‘วิหาเร การเย รเมฺม, วาสเยตฺถ พหุสฺสุเต;
เตสํ อนฺนญฺจ ปานญฺจ, วตฺถเสนาสนานิ จฯ

‘‘ทเทยฺย อุชุภูเตสุ, วิปฺปสเนฺนน เจตสา;
เต ตสฺส ธมฺมํ เทเสนฺติ, สพฺพทุกฺขาปนูทนํ;
ยํ โส ธมฺมํ อิธญฺญาย, ปรินิพฺพาติ อนาสโว’’ติฯ (จูฬว. ๒๙๕) –

วิหารานิสํสํ กเถสิฯ อนาถปิณฺฑิโก ทุติยทิวสโต ปฏฺฐาย วิหารมหํ อารภิฯ วิสาขาย ปาสาทมโห จตูหิ มาเสหิ นิฏฺฐิโต, อนาถปิณฺฑิกสฺส ปน วิหารมโห นวหิ มาเสหิ นิฏฺฐาสิฯ วิหารมเหปิ อฏฺฐารเสว โกฏิโย ปริจฺจาคํ อคมํสุฯ อิติ เอกสฺมิํเยว วิหาเร จตุปณฺณาสโกฏิสงฺขฺยํ ธนํ ปริจฺจชิฯ

อตีเต ปน วิปสฺสิสฺส ภควโต กาเล ปุนพฺพสุมิโตฺต นาม เสฏฺฐิ สุวณฺณิฏฺฐกาสนฺถาเรน กิณิตฺวา ตสฺมิํเยว ฐาเน โยชนปฺปมาณํ สงฺฆารามํ กาเรสิฯ สิขิสฺส ภควโต กาเล สิริวโฑฺฒ นาม เสฏฺฐิ สุวณฺณผาลสนฺถาเรน กิณิตฺวา ตสฺมิํเยว ฐาเน ติคาวุตปฺปมาณํ สงฺฆารามํ กาเรสิฯ เวสฺสภุสฺส ภควโต กาเล โสตฺถิโช นาม เสฏฺฐิ สุวณฺณหตฺถิปทสนฺถาเรน กิณิตฺวา ตสฺมิํเยว ฐาเน อฑฺฒโยชนปฺปมาณํ สงฺฆารามํ กาเรสิฯ กกุสนฺธสฺส ภควโต กาเล อจฺจุโต นาม เสฏฺฐิ สุวณฺณิฏฺฐกาสนฺถาเรน กิณิตฺวา ตสฺมิํเยว ฐาเน คาวุตปฺปมาณํ สงฺฆารามํ กาเรสิฯ โกณาคมนสฺส ภควโต กาเล อุโคฺค นาม เสฏฺฐิ สุวณฺณกจฺฉปสนฺถาเรน กิณิตฺวา ตสฺมิํเยว ฐาเน อฑฺฒคาวุตปฺปมาณํ สงฺฆารามํ กาเรสิฯ กสฺสปสฺส ภควโต กาเล สุมงฺคโล นาม เสฏฺฐิ สุวณฺณกฏฺฐิสนฺถาเรน กิณิตฺวา ตสฺมิํเยว ฐาเน โสฬสกรีสปฺปมาณํ สงฺฆารามํ กาเรสิฯ อมฺหากํ ปน ภควโต กาเล อนาถปิณฺฑิโก นาม เสฏฺฐิ กหาปณโกฏิสนฺถาเรน กิณิตฺวา ตสฺมิํเยว ฐาเน อฏฺฐกรีสปฺปมาณํ สงฺฆารามํ กาเรสิฯ อิทํ กิร ฐานํ สพฺพพุทฺธานํ อวิชหิตฏฺฐานเมวฯ

อิติ มหาโพธิมเณฺฑ สพฺพญฺญุตปฺปตฺติโต ยาว มหาปรินิพฺพานมญฺจา ยสฺมิํ ยสฺมิํ ฐาเน ภควา วิหาสิ, อิทํ **สนฺติเกนิทานํ** นาม, ตสฺส วเสน สพฺพชาตกานิ วณฺณยิสฺสามฯ

นิทานกถา นิฏฺฐิตาฯ

๑. เอกกนิปาโต

๑. อปณฺณกวโคฺค

๑. อปณฺณกชาตกวณฺณนา

อิมํ ตาว อปณฺณกธมฺมเทสนํ ภควา สาวตฺถึ อุปนิสฺสาย เชตวนมหาวิหาเร วิหรนฺโต กเถสิฯ กํ ปน อารพฺภ อยํ กถา สมุฏฺฐิตาติ? เสฏฺฐิสฺส สหายเก ปญฺจสเต ติตฺถิยสาวเกฯ เอกสฺมิญฺหิ ทิวเส อนาถปิณฺฑิโก เสฏฺฐิ อตฺตโน สหายเก ปญฺจสเต อญฺญติตฺถิยสาวเก อาทาย พหุํ มาลาคนฺธวิเลปนเญฺจว สปฺปิเตลมธุผาณิตวตฺถจฺฉาทนานิ จ คาหาเปตฺวา เชตวนํ คนฺตฺวา ภควนฺตํ วนฺทิตฺวา คนฺธมาลาทีหิ ปูเชตฺวา เภสชฺชานิ เจว วตฺถานิ จ ภิกฺขุสงฺฆสฺส วิสฺสเชฺชตฺวา ฉ นิสชฺชาโทเส วเชฺชตฺวา เอกมนฺตํ นิสีทิฯ เตปิ อญฺญติตฺถิยสาวกา ตถาคตํ วนฺทิตฺวา สตฺถุ ปุณฺณจนฺทสสฺสิริกํ มุขํ, ลกฺขณานุพฺยญฺชนปฏิมณฺฑิตํ พฺยามปฺปภาปริกฺขิตฺตํ พฺรหฺมกายํ, อาเวฬาเวฬา ยมกยมกา หุตฺวา นิจฺฉรนฺติโย ฆนพุทฺธรสฺมิโย จ โอโลกยมานา อนาถปิณฺฑิกสฺส สมีเปเยว นิสีทึสุฯ

อถ เนสํ สตฺถา มโนสิลาตเล สีหนาทํ นทโนฺต ตรุณสีโห วิย คชฺชโนฺต ปาวุสฺสกเมโฆ วิย จ อากาสคงฺคํ โอตาเรโนฺต วิย จ รตนทามํ คเนฺถโนฺต วิย จ อฏฺฐงฺคสมนฺนาคเตน สวนีเยน กมนีเยน พฺรหฺมสฺสเรน นานานยวิจิตฺตํ มธุรธมฺมกถํ กเถสิฯ เต สตฺถุ ธมฺมเทสนํ สุตฺวา ปสนฺนจิตฺตา อุฏฺฐาย ทสพลํ วนฺทิตฺวา อญฺญติตฺถิยสรณํ ภินฺทิตฺวา พุทฺธํ สรณํ อคมํสุฯ เต ตโต ปฏฺฐาย นิจฺจกาลํ อนาถปิณฺฑิเกน สทฺธึ คนฺธมาลาทิหตฺถา วิหารํ คนฺตฺวา ธมฺมํ สุณนฺติ, ทานํ เทนฺติ, สีลํ รกฺขนฺติ, อุโปสถกมฺมํ กโรนฺติฯ

อถ ภควา สาวตฺถิโต ปุนเทว ราชคหํ อคมาสิฯ เต ตถาคตสฺส คตกาเล ตํ สรณํ ภินฺทิตฺวา ปุน อญฺญติตฺถิยสรณํ คนฺตฺวา อตฺตโน มูลฏฺฐาเนเยว ปติฏฺฐิตาฯ ภควาปิ สตฺตฏฺฐ มาเส วีตินาเมตฺวา ปุน เชตวนเมว อคมาสิฯ อนาถปิณฺฑิโก ปุนปิ เต อาทาย สตฺถุ สนฺติกํ คนฺตฺวา สตฺถารํ คนฺธมาลาทีหิ ปูเชตฺวา วนฺทิตฺวา เอกมนฺตํ นิสีทิฯ เตปิ ภควนฺตํ วนฺทิตฺวา เอกมนฺตํ นิสีทึสุฯ อถ เนสํ ตถาคเต จาริกํ ปกฺกเนฺต คหิตสรณํ ภินฺทิตฺวา ปุน อญฺญติตฺถิยสรณเมว คเหตฺวา มูเล ปติฏฺฐิตภาวํ ภควโต อาโรเจสิฯ

ภควา อปริมิตกปฺปโกฏิโย นิรนฺตรํ ปวตฺติตวจีสุจริตานุภาเวน ทิพฺพคนฺธคนฺธิตํ นานาคนฺธปูริตํ รตนกรณฺฑกํ วิวรโนฺต วิย มุขปทุมํ วิวริตฺวา มธุรสฺสรํ นิจฺฉาเรโนฺต ‘‘สจฺจํ กิร ตุเมฺห อุปาสกา ตีณิ สรณานิ ภินฺทิตฺวา อญฺญติตฺถิยสรณํ คตา’’ติ ปุจฺฉิฯ อถ เตหิ ปฏิจฺฉาเทตุํ อสโกฺกเนฺตหิ ‘‘สจฺจํ ภควา’’ติ วุเตฺต สตฺถา ‘‘อุปาสกา เหฏฺฐา อวีจึ อุปริ ภวคฺคํ ปริเจฺฉทํ กตฺวา ติริยํ อปริมาณาสุ โลกธาตูสุ สีลาทีหิ คุเณหิ พุเทฺธน สทิโส นาม นตฺถิ, กุโต อธิกตโร’’ติฯ ‘‘ยาวตา, ภิกฺขเว, สตฺตา อปทา วา ทฺวิปทา วา จตุปฺปทา วา พหุปฺปทา วา, ตถาคโต เตสํ อคฺคมกฺขายติ (สํ. นิ. ๕.๑๓๙; อ. นิ. ๔.๓๔), ยํ กิญฺจิ วิตฺตํ อิธ วา หุรํ วา…เป.… (ขุ. ปา. ๖.๓; สุ. นิ. ๒๒๖) อคฺคโต เว ปสนฺนาน’’นฺติอาทีหิ (อ. นิ. ๔.๓๔; อิติวุ. ๙๐) สุเตฺตหิ ปกาสิเต รตนตฺตยคุเณ ปกาเสตฺวา ‘‘เอวํ อุตฺตมคุเณหิ สมนฺนาคตํ รตนตฺตยํ สรณํ คตา อุปาสกา วา อุปาสิกา วา นิรยาทีสุ นิพฺพตฺตกา นาม นตฺถิ, อปายนิพฺพตฺติโต ปน มุจฺจิตฺวา เทวโลเก อุปฺปชฺชิตฺวา มหาสมฺปตฺตึ อนุโภนฺติ, ตสฺมา ตุเมฺหหิ เอวรูปํ สรณํ ภินฺทิตฺวา อญฺญติตฺถิยสรณํ คจฺฉเนฺตหิ อยุตฺตํ กต’’นฺติ อาหฯ

เอตฺถ จ ตีณิ รตนานิ โมกฺขวเสน อุตฺตมวเสน สรณคตานํ อปาเยสุ นิพฺพตฺติยา อภาวทีปนตฺถํ อิมานิ สุตฺตานิ ทเสฺสตพฺพานิ –

‘‘เย เกจิ พุทฺธํ สรณํ คตาเส, น เต คมิสฺสนฺติ อปายภูมิํ;
ปหาย มานุสํ เทหํ, เทวกายํ ปริปูเรสฺสนฺติฯ (ที. นิ. ๒.๓๓๒; สํ. นิ. ๑.๓๗);

‘‘เย เกจิ ธมฺมํ สรณํ คตาเส, น เต คมิสฺสนฺติ อปายภูมิํ;
ปหาย มานุสํ เทหํ, เทวกายํ ปริปูเรสฺสนฺติฯ

‘‘เย เกจิ สงฺฆํ สรณํ คตาเส, น เต คมิสฺสนฺติ อปายภูมิํ;
ปหาย มานุสํ เทหํ, เทวกายํ ปริปูเรสฺสนฺติฯ

‘‘พหุํ เว สรณํ ยนฺติ, ปพฺพตานิ วนานิ จ;
อารามรุกฺขเจตฺยานิ, มนุสฺสา ภยตชฺชิตาฯ

‘‘เนตํ โข สรณํ เขมํ, เนตํ สรณมุตฺตมํ;
เนตํ สรณมาคมฺม, สพฺพทุกฺขา ปมุจฺจติฯ

‘‘โย จ พุทฺธญฺจ ธมฺมญฺจ, สงฺฆญฺจ สรณํ คโต;
จตฺตาริ อริยสจฺจานิ, สมฺมปฺปญฺญาย ปสฺสติฯ

‘‘ทุกฺขํ ทุกฺขสมุปฺปาทํ, ทุกฺขสฺส จ อติกฺกมํ;
อริยญฺจฎฺฐงฺคิกํ มคฺคํ, ทุกฺขูปสมคามินํฯ

‘‘เอตํ โข สรณํ เขมํ, เอตํ สรณมุตฺตมํ;
เอตํ สรณมาคมฺม, สพฺพทุกฺขา ปมุจฺจตี’’ติฯ (ธ. ป. ๑๘๘-๑๙๒);

น เกวลญฺจ เนสํ สตฺถา เอตฺตกํเยว ธมฺมํ เทเสสิ, อปิจ โข ‘‘อุปาสกา พุทฺธานุสฺสติกมฺมฏฺฐานํ นาม, ธมฺมานุสฺสติกมฺมฏฺฐานํ นาม, สงฺฆานุสฺสติกมฺมฏฺฐานํ นาม โสตาปตฺติมคฺคํ เทติ, โสตาปตฺติผลํ เทติ, สกทาคามิมคฺคํ เทติ, สกทาคามิผลํ เทติ, อนาคามิมคฺคํ เทติ, อนาคามิผลํ เทติ, อรหตฺตมคฺคํ เทติ, อรหตฺตผลํ เทตี’’ติเอวมาทีหิปิ นเยหิ ธมฺมํ เทเสตฺวา ‘‘เอวรูปํ นาม สรณํ ภินฺทเนฺตหิ อยุตฺตํ ตุเมฺหหิ กต’’นฺติ อาหฯ เอตฺถ จ พุทฺธานุสฺสติกมฺมฏฺฐานาทีนํ โสตาปตฺติมคฺคาทิปฺปทานํ ‘‘เอกธโมฺม, ภิกฺขเว, ภาวิโต พหุลีกโต เอกนฺตนิพฺพิทาย วิราคาย นิโรธาย อุปสมาย อภิญฺญาย สโมฺพธาย นิพฺพานาย สํวตฺตติฯ กตโม เอกธโมฺม? พุทฺธานุสฺสตี’’ติเอวมาทีหิ (อ. นิ. ๑.๒๙๖) สุเตฺตหิ ทีเปตพฺพํฯ

เอวํ ภควา นานปฺปกาเรหิ อุปาสเก โอวทิตฺวา ‘‘อุปาสกา ปุเพฺพปิ มนุสฺสา อสรณํ ‘สรณ’นฺติ ตกฺกคฺคาเหน วิรทฺธคฺคาเหน คเหตฺวา อมนุสฺสปริคฺคหิเต กนฺตาเร ยกฺขภกฺขา หุตฺวา มหาวินาสํ ปตฺตา, อปณฺณกคฺคาหํ ปน เอกํสิกคฺคาหํ อวิรทฺธคฺคาหํ คหิตมนุสฺสา ตสฺมิํเยว กนฺตาเร โสตฺถิภาวํ ปตฺตา’’ติ วตฺวา ตุณฺหี อโหสิฯ อถ โข อนาถปิณฺฑิโก คหปติ อุฎฺฐายาสนา ภควนฺตํ วนฺทิตฺวา อภิตฺถวิตฺวา สิรสฺมิํ อญฺชลิํ ปติฏฺฐาเปตฺวา เอวมาห ‘‘ภเนฺต, อิทานิ ตาว อิเมสํ อุปาสกานํ อุตฺตมสรณํ ภินฺทิตฺวา ตกฺกคฺคหณํ อมฺหากํ ปากฏํ, ปุเพฺพ ปน อมนุสฺสปริคฺคหิเต กนฺตาเร ตกฺกิกานํ วินาโส, อปณฺณกคฺคาหํ คหิตมนุสฺสานญฺจ โสตฺถิภาโว อมฺหากํ ปฏิจฺฉโนฺน, ตุมฺหากเมว ปากโฏ, สาธุ วต โน ภควา อากาเส ปุณฺณจนฺทํ อุฎฺฐาเปโนฺต

วิย อิมํ การณํ ปากฏํ กโรตู’’ติฯ อถ ภควา ‘‘มยา โข, คหปติ, อปริมิตกาลํ ทส ปารมิโย ปูเรตฺวา โลกสฺส กงฺขเจฺฉทนตฺถเมว สพฺพญฺญุตญฺญาณํ ปฏิวิทฺธํ, สีหวสาย สุวณฺณนาฬึ ปูเรนฺโต วิย สกฺกจฺจํ โสตํ โอทหิตฺวา สุโณหี’’ติ เสฏฺฐิโน สตุปฺปาทํ ชเนตฺวา หิมคพฺภํ ปทาเลตฺวา ปุณฺณจนฺทํ นีหรนฺโต วิย ภวนฺตเรน ปฏิจฺฉนฺนการณํ ปากฏํ อกาสิฯ

อตีเต กาสิรฏฺเฐ พาราณสินคเร พฺรหฺมทตฺโต นาม ราชา อโหสิฯ ตทา โพธิสตฺโต สตฺถวาหกุเล ปฏิสนฺธึ คเหตฺวา ทสมาสจฺจเยน มาตุกุจฺฉิโต นิกฺขมิตฺวา อนุปุพฺเพน วยปฺปตฺโต ปญฺจหิ สกฏสเตหิ วณิชฺชํ กโรนฺโต วิจรติฯ โส กทาจิ ปุพฺพนฺตโต อปรนฺตํ คจฺฉติ, กทาจิ อปรนฺตโต ปุพฺพนฺตํฯ พาราณสิยํเยว อโญฺญปิ สตฺถวาหปุตฺโต อตฺถิ พาโล อพฺยตฺโต อนุปายกุสโลฯ ตทา โพธิสตฺโต พาราณสิโต มหคฺฆํ ภณฺฑํ คเหตฺวา ปญฺจ สกฏสตานิ ปูเรตฺวา คมนสชฺชานิ กตฺวา ฐเปสิฯ โสปิ พาลสตฺถวาหปุตฺโต ตเถว ปญฺจ สกฏสตานิ ปูเรตฺวา คมนสชฺชานิ กตฺวา ฐเปสิฯ

ตทา โพธิสตฺโต จินฺเตสิ ‘‘สเจ อยํ พาลสตฺถวาหปุตฺโต มยา สทฺธึเยว คมิสฺสติ, สกฏสหสฺเส เอกโต มคฺคํ คจฺฉนฺเต มโคฺคปิ นปฺปโหสฺสติ, มนุสฺสานํ ทารุทกาทีนิปิ, พลิพทฺทานํ ติณานิปิ ทุลฺลภานิ ภวิสฺสนฺติ, เอเตน วา มยา วา ปุรโต คนฺตุํ วฏฺฏตี’’ติฯ โส ตํ ปโกฺกสาเปตฺวา เอตมตฺถํ อาโรเจตฺวา ‘‘ทฺวีหิปิ อเมฺหหิ เอกโต คนฺตุํ น สกฺกา, กึ ตฺวํ ปุรโต คมิสฺสสิ, อุทาหุ ปจฺฉโต’’ติ อาหฯ โส จินฺเตสิ ‘‘มยิ ปุรโต คจฺฉนฺเต พหู อานิสํสา, มเคฺคน อภินฺนเนว คมิสฺสามิ, โคณา อนามฏฺฐติณํ ขาทิสฺสนฺติ, มนุสฺสานํ อนามฏฺฐํ สูเปยฺยปณฺณํ ภวิสฺสติ, ปสนฺนํ อุทกํ ภวิสฺสติ, ยถารุจึ อคฺฆํ ฐเปตฺวา ภณฺฑํ วิกฺกิณิสฺสามี’’ติฯ โส ‘‘อหํ, สมฺม, ปุรโต คมิสฺสามี’’ติ อาหฯ โพธิสตฺโตปิ ปจฺฉโต คมเน พหู อานิสํเส อทฺทสฯ เอวํ หิสฺส อโหสิ – ‘‘ปุรโต คจฺฉนฺตา มเคฺค วิสมฏฺฐานํ สมํ กริสฺสนฺติ, อหํ เตหิ คตมเคฺคน คมิสฺสามิ, ปุรโต คเตหิ พลิพเทฺทหิ ปริณตถทฺธติเณ ขาทิเต มม โคณา ปุน อุฏฺฐิตานิ มธุรติณานิ ขาทิสฺสนฺติ, คหิตปณฺณฏฺฐานโต อุฏฺฐิตํ มนุสฺสานํ สูเปยฺยปณฺณํ มธุรํ ภวิสฺสติ, อนุทเก ฐาเน อาวาฏํ ขนิตฺวา เอเต อุทกํ อุปฺปาเทสฺสนฺติ, เตหิ กเตสุ อาวาเฏสุ มยํ อุทกํ ปิวิสฺสาม, อคฺฆฏฺฐปนํ นาม มนุสฺสานํ ชีวิตา โวโรปนสทิสํ, อหํ ปจฺฉโต คนฺตฺวา เอเตหิ ฐปิตเคฺฆน ภณฺฑํ วิกฺกิณิสฺสามี’’ติฯ อถ โส เอตฺตเก อานิสํเส ทิสฺวา ‘‘สมฺม, ตฺวํ ปุรโต คจฺฉาหี’’ติ อาหฯ ‘‘สาธุ, สมฺมา’’ติ พาลสตฺถวาโห สกฏานิ โยเชตฺวา นิกฺขนฺโต อนุปุพฺเพน มนุสฺสาวาสํ อติกฺกมิตฺวา กนฺตารมุขํ ปาปุณิฯ

กนฺตารํ นาม – โจรกนฺตารํ, วาฬกนฺตารํ, นิรุทกกนฺตารํ, อมนุสฺสกนฺตารํ, อปฺปภกฺขกนฺตารนฺติ ปญฺจวิธํฯ ตตฺถ โจเรหิ อธิฏฺฐิตมโคฺค **โจรกนฺตารํ** นามฯ สีหาทีหิ อธิฏฺฐิตมโคฺค **วาฬกนฺตารํ** นามฯ ยตฺถ นฺหายิตุํ วา ปาตุํ วา อุทกํ นตฺถิ, อิทํ **นิรุทกกนฺตารํ** นามฯ อมนุสฺสาธิฏฺฐิตํ **อมนุสฺสกนฺตารํ** นามฯ มูลขาทนียาทิวิรหิตํ **อปฺปภกฺขกนฺตารํ** นามฯ อิมสฺมึ ปญฺจวิเธ กนฺตาเร ตํ กนฺตารํ นิรุทกกนฺตารเญฺจว อมนุสฺสกนฺตารญฺจฯ ตสฺมา โส พาลสตฺถวาหปุตฺโต สกเฏสุ มหนฺตมหนฺตา จาฏิโย ฐเปตฺวา อุทกสฺส ปูราเปตฺวา สฏฺฐิโยชนิกํ กนฺตารํ ปฏิปชฺชิฯ

อถสฺส กนฺตารมชฺฌํ คตกาเล กนฺตาเร อธิวตฺถยโกฺข ‘‘อิเมหิ มนุเสฺสหิ คหิตํ อุทกํ ฉฑฺฑาเปตฺวา ทุพฺพเล กตฺวา สเพฺพว เน ขาทิสฺสามี’’ติ สพฺพเสตตรุณพลิพทฺทยุตฺตํ มโนรมํ ยานกํ มาเปตฺวา ธนุกลาปผลกาวุธหเตฺถหิ ทสหิ ทฺวาทสหิ อมนุเสฺสหิ ปริวุโต อุปฺปลกุมุทานิ ปิฬนฺธิตฺวา อลฺลโกโส อลฺลวตฺโถ อิสฺสรปุริโส วิย ตสฺมึ ยานเก นิสีทิตฺวา กทฺทมมกฺขิเตหิ

จเกฺกหิ ปฏิปถํ อคมาสิฯ ปริวารอมนุสฺสาปิสฺส ปุรโต จ ปจฺฉโต จ คจฺฉนฺตา อลฺลเกสา อลฺลวตฺถา อุปฺปลกุมุทมาลา ปิฬนฺธิตฺวา ปทุมปุณฺฑรีกกลาเป คเหตฺวา ภิสมุฬาลานิ ขาทนฺตา อุทกพินฺทูหิ เจว กลเลหิ จ ปคฺฆรนฺเตหิ อคมํสุฯ สตฺถวาหา จ นาม ยทา ธุรวาโต วายติ, ตทา ยานเก นิสีทิตฺวา อุปฏฺฐากปริวุตา รชํ ปริหรนฺตา ปุรโต คจฺฉนฺติฯ ยทา ปจฺฉโต วาโต วายติ, ตทา เตเนว นเยน ปจฺฉโต คจฺฉนฺติฯ ตทา ปน ธุรวาโต อโหสิ, ตสฺมา โส สตฺถวาหปุตฺโต ปุรโต อคมาสิฯ

ยกฺโข ตํ อาคจฺฉนฺตํ ทิสฺวา อตฺตโน ยานกํ มคฺคา โอกฺกมาเปตฺวา ‘‘กหํ คจฺฉถา’’ติ เตน สทฺธึ ปฏิสนฺถารํ อกาสิฯ สตฺถวาโหปิ อตฺตโน ยานกํ มคฺคา โอกฺกมาเปตฺวา สกฏานํ คมโนกาสํ ทตฺวา เอกมนฺตํ ฐิโต ตํ ยกฺขํ อโวจ ‘‘โภ, อเมฺห ตาว พาราณสิโต อาคจฺฉามฯ ตุเมฺห ปน อุปฺปลกุมุทานิ ปิฬนฺธิตฺวา ปทุมปุณฺฑรีกหตฺถา ภิสมุฬาลานิ ขาทนฺตา กทฺทมมกฺขิตา อุทกพินฺทูหิ ปคฺฆรนฺเตหิ อาคจฺฉถฯ กึ นุ โข ตุเมฺหหิ อาคตมคฺเค เทโว วสฺสติ, อุปฺปลาทิสญฺฉนฺนานิ วา สรานิ อตฺถี’’ติ ปุจฺฉิฯ ยกฺโข ตสฺส กถํ สุตฺวา ‘‘สมฺม, กึ นาเมตํ กเถสิฯ เอสา นีลวนราชิ ปญฺญายติฯ ตโต ปฏฺฐาย สกลํ อรญฺญํ เอโกทกํ, นิพทฺธํ เทโว วสฺสติ, กนฺทราปูรา, ตสฺมึ ตสฺมึ ฐาเน ปทุมาทิสญฺฉนฺนานิ สรานิ อตฺถี’’ติ วตฺวา ปฏิปาฏิยา คจฺฉนฺเตสุ สกเฏสุ ‘‘อิมานิ สกฏานิ อาทาย กหํ คจฺฉถา’’ติ ปุจฺฉิฯ ‘‘อสุกชนปทํ นามา’’ติฯ ‘‘อิมสฺมึ จิมสฺมิญฺจ สกเฏ กึ นาม ภณฺฑ’’นฺติ? ‘‘อสุกญฺจ อสุกญฺจา’’ติฯ ‘‘ปจฺฉโต อาคจฺฉนฺตํ สกฏํ อติวิย ครุกํ หุตฺวา อาคจฺฉติ, เอตสฺมึ กึ ภณฺฑ’’นฺติ? ‘‘อุทกํ เอตฺถา’’ติฯ ‘‘ปรโต ตาว อุทกํ อาเนนฺเตหิ โว มนาปํ กตํ, อิโต ปฏฺฐาย ปน อุทเกน กิจฺจํ นตฺถิ, ปุรโต พหุ อุทกํ, จาฏิโย ภินฺทิตฺวา อุทกํ ฉฑฺเฑตฺวา สุเขน คจฺฉถา’’ติ อาหฯ เอวญฺจ ปน วตฺวา ‘‘ตุเมฺห คจฺฉถ, อมฺหากํ ปปฺโปญฺจ โหตี’’ติ โถกํ คนฺตฺวา เตสํ อทสฺสนํ ปตฺวา อตฺตโน ยกฺขนครเมว อคมาสิฯ

โสปิ พาลสตฺถวาโห อตฺตโน พาลตาย ยกฺขสฺส วจนํ คเหตฺวา จาฏิโย ภินฺทาเปตฺวา ปสตมตฺตมฺปิ อุทกํ อนวเสเสตฺวา สพฺพํ ฉฑฺฑาเปตฺวา สกฏานิ ปาชาเปสิ, ปุรโต อปฺปมตฺตกมฺปิ อุทกํ นาโหสิ, มนุสฺสา ปานียํ อลภนฺตา กิลมึสุฯ เต ยาว สูริยตฺถงฺคมนา คนฺตฺวา สกฏานิ โมเจตฺวา ปริวฏฺฏเกน ฐเปตฺวา โคเณ จเกฺกสุ พนฺธึสุฯ เนว โคณานํ อุทกํ อโหสิ, น มนุสฺสานํ ยาคุภตฺตํ วาฯ ทุพฺพลมนุสฺสา ตตฺถ ตตฺถ นิปชฺชิตฺวา สยึสุฯ รตฺติภาคสมนนฺตเร ยกฺขา ยกฺขนครโต อาคนฺตฺวา สเพฺพปิ โคเณ จ มนุเสฺส จ ชีวิตกฺขยํ ปาเปตฺวา มํสํ ขาทิตฺวา อฏฺฐีนิ อวเสเสตฺวา อคมํสุฯ เอวเมกํ พาลสตฺถวาหปุตฺตํ นิสฺสาย สเพฺพปิ เต วินาสํ ปาปุณิํสุ, หตฺถฏฺฐิกาทีนิ ทิสาวิทิสาสุ วิปฺปกิณฺณานิ อเหสุํฯ ปญฺจ สกฏสตานิ ยถาปูริตาเนว อฏฺฐํสุฯ

โพธิสโตฺตปิ โข พาลสตฺถวาหปุตฺตสฺส นิกฺขนฺตทิวสโต มาสฑฺฒมาสํ วีตินาเมตฺวา ปญฺจหิ สกฏสเตหิ นครา นิกฺขมฺม อนุปุเพฺพน กนฺตารมุขํ ปาปุณิฯ โส ตตฺถ อุทกจาฏิโย ปูเรตฺวา พหุํ อุทกํ อาทาย ขนฺธาวาเร เภรึ จราเปตฺวา มนุเสฺส สนฺนิปาเตตฺวา เอวมาห ‘‘ตุเมฺห มํ อนาปุจฺฉิตฺวา ปสตมตฺตมฺปิ อุทกํ มา วฬญฺชยิตฺถ, กนฺตาเร วิสรุกฺขา นาม โหนฺติ, ปตฺตํ วา ปุปฺผํ วา ผลํ วา ตุเมฺหหิ ปุเร อขาทิตปุพฺพํ มํ อนาปุจฺฉิตฺวา มา ขาทิตฺถา’’ติฯ เอวํ มนุสฺสานํ โอวาทํ ทตฺวา ปญฺจหิ สกฏสเตหิ กนฺตารํ ปฏิปชฺชิฯ ตสฺมึ กนฺตารมชฺฌํ สมฺปเตฺต โส ยกฺโข ปุริมนเยเนว โพธิสตฺตสฺส ปฏิปเถ อตฺตานํ ทเสฺสสิฯ โพธิสโตฺต ตํ ทิสฺวาว อญฺญาสิ ‘‘อิมสฺมึ กนฺตาเร อุทกํ นตฺถิ, นิรุทกกนฺตาโร นาเมส, อยญฺจ นิพฺภโย รตฺตเนโตฺต, ฉายาปิสฺส น ปญฺญายติ, นิสฺสํสยํ อิมินา ปุรโต คโต พาลสตฺถวาหปุโตฺต สพฺพํ อุทกํ ฉฑฺฑาเปตฺวา กิลเมตฺวา สปริโส ขาทิโต ภวิสฺสติ, มยฺหํ ปน ปณฺฑิตภาวํ อุปายโกสลฺลํ น ชานาติ มเญฺญ’’ติฯ ตโต นํ อาห ‘‘คจฺฉถ ตุเมฺห, มยํ วาณิชา นาม อญฺญํ อุทกํ อทิสฺวา คหิตอุทกํ น ฉฑฺฑม,

ทิฎฺฐฎฺฐาเน ปน ฉเฑฺฑตฺวา สกฏานิ สลฺลหุกานิ กตฺวา คมิสฺสามา’’ติ ยโกฺข โถกํ คนฺตฺวา อทสฺสนํ อุปคมฺม อตฺตโน ยกฺขนครเมว คโตฯ

ยเกฺข ปน คเต มนุสฺสา โพธิสตฺตํ อาหํสุ ‘‘อยฺย, เอเต มนุสฺสา ‘เอสา นีลวนราชิ ปญฺญายติ, ตโต ปฏฺฐาย นิพทฺธํ เทโว วสฺสตี’ติ วตฺวา อุปฺปลกุมุทมาลาธาริโน ปทุมปุณฺฑรีกกลาเป อาทาย ภิสมุฬาลานิ ขาทนฺตา อลฺลวตฺถา อลฺลเกสา อุทกพินฺทูหิ ปคฺฆรนฺเตหิ อาคตา, อุทกํ ฉเฑฺฑตฺวา สลฺลหุเกหิ สกเฏหิ ขิปฺปํ คจฺฉามา’’ติฯ โพธิสโตฺต เตสํ กถํ สุตฺวา สกฏานิ ฐปาเปตฺวา สเพฺพ มนุเสฺส สนฺนิปาตาเปตฺวา ‘‘ตุเมฺหหิ ‘อิมสฺมึ กนฺตาเร สโร วา โปกฺขรณี วา อตฺถี’ติ กสฺสจิ สุตปุพฺพ’’นฺติ ปุจฺฉิฯ ‘‘น, อยฺย, สุตปุพฺพ’’นฺติฯ นิรุทกกนฺตาโร นาม เอโส, อิทานิ เอกเจฺจ มนุสฺสา ‘‘เอตาย นีลวนราชิยา ปุรโต เทโว วสฺสตี’’ติ วทนฺติ, ‘‘วุฏฺฐิวาโต นาม กิตฺตกํ ฐานํ วายตี’’ติ? ‘‘โยชนมตฺตํ, อยฺยา’’ติฯ ‘‘กจฺจิ ปน โว เอกสฺสาปิ สรีรํ วุฏฺฐิวาโต ปหรตี’’ติ? ‘‘นตฺถิ อยฺยา’’ติฯ ‘‘เมฆสีสํ นาม กิตฺตเก ฐาเน ปญฺญายตี’’ติ? ‘‘ติโยชนมเตฺต อยฺยา’’ติฯ ‘‘อตฺถิ ปน โว เกนจิ เอกมฺปิ เมฆสีสํ ทิฏฺฐ’’นฺติ? ‘‘นตฺถิ, อยฺยา’’ติฯ ‘‘วิชฺชุลตา นาม กิตฺตเก ฐาเน ปญฺญายตี’’ติ? ‘‘จตุปฺปญฺจโยชนมเตฺต, อยฺยา’’ติฯ ‘‘อตฺถิ ปน โว เกนจิ วิชฺชุลโตภาโส ทิโฏฺฐ’’ติ? ‘‘นตฺถิ, อยฺยา’’ติฯ ‘‘เมฆสโทฺท นาม กิตฺตเก ฐาเน สุยฺยตี’’ติ? ‘‘เอกทฺวิโยชนมเตฺต, อยฺยา’’ติฯ ‘‘อตฺถิ ปน โว เกนจิ เมฆสโทฺท สุโต’’ติ? ‘‘นตฺถิ, อยฺยา’’ติฯ ‘‘น เอเต มนุสฺสา, ยกฺขา เอเต, อเมฺห อุทกํ ฉฑฺฑาเปตฺวา ทุพฺพเล กตฺวา ขาทิตุกามา อาคตา ภวิสฺสนฺติฯ ปุรโต คโต พาลสตฺถวาหปุโตฺต น อุปายกุสโลฯ อทฺธา โส เอเตหิ อุทกํ ฉฑฺฑาเปตฺวา กิลเมตฺวา ขาทิโต ภวิสฺสติ, ปญฺจ สกฏสตานิ ยถาปูริตาเนว ฐิตานิ ภวิสฺสนฺติฯ อชฺช มยํ ตานิ ปสฺสิสฺสาม, ปสตมตฺตมฺปิ อุทกํ อฉเฑฺฑตฺวา สีฆสีฆํ ปาเชถา’’ติ ปาชาเปสิฯ

โส คจฺฉโนฺต ยถาปูริตาเนว ปญฺจ สกฏสตานิ โคณมนุสฺสานญฺจ หตฺถฏฺฐิกาทีนิ ทิสาวิทิสาสุ วิปฺปกิณฺณานิ ทิสฺวา สกฏานิ โมจาเปตฺวา สกฏปริวฏฺฏเกน ขนฺธาวารํ พนฺธาเปตฺวา กาลเสฺสว มนุเสฺส จ โคเณ จ สายมาสภตฺตํ โภชาเปตฺวา มนุสฺสานํ มเชฺฌ โคเณ นิปชฺชาเปตฺวา สยํ พลนายโก หุตฺวา ขคฺคหโตฺถ ติยามรตฺตึ อารกฺขํ คเหตฺวา ฐิตโกว อรุณํ อุฏฺฐาเปสิฯ ปุนทิวเส ปน ปาโตว สพฺพกิจฺจานิ นิฏฺฐาเปตฺวา โคเณ โภเชตฺวา ทุพฺพลสกฏานิ ฉฑฺฑาเปตฺวา ถิรานิ คาหาเปตฺวา อปฺปคฺฆํ ภณฺฑํ ฉฑฺฑาเปตฺวา มหคฺฆํ ภณฺฑํ อาโรปาเปตฺวา ยถาธิเปฺปตํ ฐานํ คนฺตฺวา ทิคุณติคุเณน มูเลน ภณฺฑํ วิกฺกิณิตฺวา สพฺพํ ปริสํ อาทาย ปุน อตฺตโน นครเมว อคมาสิฯ

สตฺถา อิมํ ธมฺมกถํ กเถตฺวา ‘‘เอวํ, คหปติ, ปุเพฺพ ตกฺกคฺคาหคาหิโน มหาวินาสํ ปตฺตา, อปณฺณกคฺคาหคาหิโน ปน อมนุสฺสานํ หตฺถโต มุจฺจิตฺวา โสตฺถินา อิจฺฉิตฏฺฐานํ คนฺตฺวา ปุน สกฏฺฐานเมว ปจฺจาคมึสู’’ติ วตฺวา เทฺวปิ วตฺถูนิ ฆเฏตฺวา อิมิสฺสา อปณฺณกธมฺมเทสนาย อภิสมฺพุโทฺธ หุตฺวา อิมํ คาถมาห –

๑. ‘‘อปณฺณกํ ฐานเมเก, ทุติยํ อาหุ ตกฺกิกา;
เอตทญฺญาย เมธาวี, ตํ คเณฺห ยทปณฺณก’’นฺติฯ

ตตฺถ **อปณฺณก**นฺติ เอกํสิกํ อวิรทฺธํ นิยฺยานิกํฯ **ฐาน**นฺติ การณํฯ การณญฺหิ ยสฺมา ตทายตฺตวุตฺติตาย ผลํ ติฏฺฐติ นาม, ตสฺมา ‘‘ฐาน’’นฺติ วุจฺจติ, ‘‘ฐานญฺจ ฐานโต อฏฺฐานญฺจ อฏฺฐานโต’’ติอาทีสุ (วิภ. ๘๐๙) จสฺส ปโยโค เวทิตโพฺพฯ อิติ ‘‘อปณฺณกํ ฐาน’’นฺติ ปททฺวเยนาปิ ‘‘ยํ เอกนฺตหิตสุขาวหตฺตา ปณฺฑิเตหิ ปฏิปนฺนํ เอกํสิกการณํ อวิรทฺธการณํ นิยฺยานิกการณํ, ตํ อิท’’นฺติ ทีเปติฯ อยเมตฺถ สเงฺขโป, ปเภทโต ปน ตีณิ สรณคมนานิ, ปญฺจ สีลานิ,

ทส สีลานิ, ปาติโมกฺขสํวโร, อินฺทฺริยสํวโร, อาชีวปาริสุทฺธิ, ปจฺจยปฏิเสวนํ, สพฺพมฺปิ จตุปาริสุทฺธิสีลํ; อินฺทฺริเยสุ คุตฺตทฺวารตา, โภชเน มตฺตญฺญุตา, ชาคริยานุโยโค, ฌานํ, วิปสฺสนา, อภิญฺญา, สมาปตฺติ, อริยมคฺโค, อริยผลํ, สพฺพเมฺปตํ อปณฺณกฏฺฐานํ อปณฺณกปฏิปทา, นิยฺยานิกปฏิปทาติ อตฺโถฯ

ยสฺมา จ ปน นิยฺยานิกปฏิปทาย เอตํ นามํ, ตสฺมาเยว ภควา อปณฺณกปฏิปทํ ทเสฺสนฺโต อิมํ สุตฺตมาห –

> ‘‘ตีหิ, ภิกฺขเว, ธเมฺมหิ สมนฺนาคโต ภิกฺขุ อปณฺณกปฏิปทํ ปฏิปนฺโน โหติ, โยนิ จสฺส อารทฺธา โหติ อาสวานํ ขยาย ฯ กตเมหิ ตีหิ? อิธ, ภิกฺขเว , ภิกฺขุ อินฺทฺริเยสุ คุตฺตทฺวาโร โหติ, โภชเน มตฺตญฺญู โหติ, ชาคริยํ อนุยุโตฺต โหติฯ กถญฺจ, ภิกฺขเว, ภิกฺขุ อินฺทฺริเยสุ คุตฺตทฺวาโร โหติ? อิธ, ภิกฺขเว, ภิกฺขุ จกฺขุนา รูปํ ทิสฺวา น นิมิตฺตคฺคาหี โหติ…เป.… เอวํ โข, ภิกฺขเว, ภิกฺขุ อินฺทฺริเยสุ คุตฺตทฺวาโร โหติฯ
>
> ‘‘กถญฺจ, ภิกฺขเว, ภิกฺขุ โภชเน มตฺตญฺญู โหติ? อิธ, ภิกฺขเว, ภิกฺขุ ปฏิสงฺขา โยนิโส อาหารํ อาหาเรติ เนว ทวาย น มทาย…เป.… เอวํ โข, ภิกฺขเว, ภิกฺขุ โภชเน มตฺตญฺญู โหติฯ
>
> ‘‘กถญฺจ, ภิกฺขเว, ภิกฺขุ ชาคริยํ อนุยุโตฺต โหติฯ อิธ, ภิกฺขเว, ภิกฺขุ ทิวสํ จงฺกเมน นิสชฺชาย…เป.… เอวํ โข, ภิกฺขเว, ภิกฺขุ ชาคริยํ อนุยุโตฺต โหตี’’ติ (อ. นิ. ๓.๑๖)ฯ

อิมสฺมิญฺจาปิ สุเตฺต ตโยว ธมฺมา วุตฺตาฯ อยํ ปน อปณฺณกปฏิปทา ยาว อรหตฺตผลํ ลพฺภเตว ฯ ตตฺถ อรหตฺตผลมฺปิ, ผลสมาปตฺติวิหารสฺส เจว, อนุปาทาปรินิพฺพานสฺส จ, ปฏิปทาเยว นาม โหติฯ

เอเกติ เอกเจฺจ ปณฺฑิตมนุสฺสาฯ ตตฺถ กิญฺจาปิ ‘‘อสุกา นามา’’ติ นิยโม นตฺถิ, อิทํ ปน สปริสํ โพธิสตฺตํเยว สนฺธาย วุตฺตนฺติ เวทิตพฺพํฯ **ทุติยํ อาหุ ตกฺกิกา**ติ **ทุติยน**ฺติ ปฐมโต อปณฺณกฏฺฐานโต นิยฺยานิกการณโต ทุติยํ ตกฺกคฺคาหการณํ อนิยฺยานิกการณํฯ **อาหุ ตกฺกิกา**ติ เอตฺถ ปน สทฺธิํ ปุริมปเทน อยํ โยชนา – **อปณฺณกฏฺฐานํ** เอกํสิกการณํ อวิรทฺธการณํ นิยฺยานิกการณํ **เอเก** โพธิสตฺตปฺปมุขา ปณฺฑิตมนุสฺสา คณฺหิํสุฯ เย ปน พาลสตฺถวาหปุตฺตปฺปมุขา ตกฺกิกา อาหุ, เต **ทุติยํ** สาปราธํ อเนกํสิกฏฺฐานํ วิรทฺธการณํ อนิยฺยานิกการณํ อคฺคเหสุํฯ เตสุ เย อปณฺณกฏฺฐานํ อคฺคเหสุํ, เต สุกฺกปฏิปทํ ปฏิปนฺนาฯ เย ทุติยํ ‘‘ปุรโต ภวิตพฺพํ อุทเกนา’’ติ ตกฺกคฺคาหสงฺขาตํ อนิยฺยานิกการณํ อคฺคเหสุํฯ เต กณฺหปฏิปทํ ปฏิปนฺนาฯ

ตตฺถ สุกฺกปฏิปทา อปริหานิปฏิปทา, กณฺหปฏิปทา ปริหานิปฏิปทาฯ ตสฺมา เย สุกฺกปฏิปทํ ปฏิปนฺนา, เต อปริหีนา โสตฺถิภาวํ ปตฺตาฯ เย ปน กณฺหปฏิปทํ ปฏิปนฺนา, เต ปริหีนา อนยพฺยสนํ อาปนฺนาติ อิมมตฺถํ ภควา อนาถปิณฺฑิกสฺส คหปติโน วตฺวา อุตฺตริ อิทมาห **‘‘เอตทญฺญาย เมธาวี, ตํ คเณฺห ยทปณฺณก’’**นฺติฯ

ตตฺถ **เอตทญฺญาย เมธาวี**ติ ‘‘เมธา’’ติ ลทฺธนามาย วิปุลาย วิสุทฺธาย อุตฺตมาย ปญฺญาย สมนฺนาคโต กุลปุโตฺต เอตํ อปณฺณเก เจว สปณฺณเก จาติ ทฺวีสุ อตกฺกคฺคาห

ตกฺกคฺคาหสงฺขาเตสุ ฐาเนสุ คุณโทสํ วุฑฺฒิหานึ อตฺถานตฺถํ ญตฺวาติ อโตฺถฯ **ตํ คเณฺหยฺยาปณฺณกนฺติ** ยํ อปณฺณกํ เอกํสิกํ สุกฺกปฏิปทาอปริหานิยปฏิปทาสงฺขาตํ นิยฺยานิกการณํ, ตเทว คเณฺหยฺยฯ กสฺมา? เอกํสิกาทิภาวโตเยวฯ อิตรํ ปน น คเณฺหยฺยฯ กสฺมา? อเนกํสิกาทิภาวโตเยวฯ อยญฺหิ อปณฺณกปฏิปทา นาม สเพฺพสํ พุทฺธปเจฺจกพุทฺธพุทฺธปุตฺตานํ ปฏิปทาฯ สพฺพพุทฺธา หิ อปณฺณกปฏิปทายเมว ฐตฺวา ทเฬฺหน วีริเยน ปารมิโย ปูเรตฺวา โพธิมูเล พุทฺธา นาม โหนฺติ, ปเจฺจกพุทฺธา ปเจฺจกโพธึ อุปฺปาเทนฺติ, พุทฺธปุตฺตา สาวกปารมิญาณํ ปฏิวิชฺฌนฺติฯ

อิติ ภควา เตสํ อุปาสกานํ ติโสฺส กุลสมฺปตฺติโย จ ฉ กามสเคฺค พฺรหฺมโลกสมฺปตฺติโย จ ทตฺวาปิ ปริโยสาเน อรหตฺตมคฺคผลทายิกา อปณฺณกปฏิปทา นาม, จตูสุ อปาเยสุ ปญฺจสุ จ นีจกุเลสุ นิพฺพตฺติทายิกา สปณฺณกปฏิปทา นามาติ อิมํ อปณฺณกธมฺมเทสนํ ทเสฺสตฺวา อุตฺตริ จตฺตาริ สจฺจานิ โสฬสหิ อากาเรหิ ปกาเสสิฯ จตุสจฺจปริโยสาเน สเพฺพปิ เต ปญฺจสตา อุปาสกา โสตาปตฺติผเล ปติฎฺฐหึสุฯ

สตฺถา อิมํ ธมฺมเทสนํ อาหริตฺวา ทเสฺสตฺวา เทฺว วตฺถูนิ กเถตฺวา อนุสนฺธึ ฆเฎตฺวา ชาตกํ สโมธาเนตฺวา ทเสฺสสิ – ‘‘ตสฺมึ สมเย พาลสตฺถวาหปุโตฺต เทวทโตฺต อโหสิ, ตสฺส ปริสา เทวทตฺตปริสาว, ปณฺฑิตสตฺถวาหปุตฺตปริสา พุทฺธปริสา, ปณฺฑิตสตฺถวาหปุโตฺต ปน อหเมว อโหสิ’’นฺติ เทสนํ นิฎฺฐาเปสิฯ

อปณฺณกชาตกวณฺณนา ปฐมาฯ

๒. วณฺณุปถชาตกวณฺณนา

อกิลาสุโนติ อิมํ ธมฺมเทสนํ ภควา สาวตฺถิยํ วิหรโนฺต กเถสิฯ กํ ปน อารพฺภาติ? เอกํ โอสฺสฎฺฐวีริยํ ภิกฺขุํฯ ตถาคเต กิร สาวตฺถิยํ วิหรเนฺต เอโก สาวตฺถิวาสี กุลปุโตฺต เชตวนํ คนฺตฺวา สตฺถุ สนฺติเก ธมฺมเทสนํ สุตฺวา ปสนฺนจิโตฺต กาเมสุ อาทีนวํ ทิสฺวา ปพฺพชิตฺวา อุปสมฺปทาย ปญฺจวสฺสิโก หุตฺวา เทฺว มาติกา อุคฺคณฺหิตฺวา วิปสฺสนาจารํ สิกฺขิตฺวา สตฺถุ สนฺติเก อตฺตโน จิตฺตรุจิยํ กมฺมฎฺฐานํ คเหตฺวา เอกํ อรญฺญํ ปวิสิตฺวา วสฺสํ อุปคนฺตฺวา เตมาสํ วายมโนฺตปิ โอภาสมตฺตํ วา นิมิตฺตมตฺตํ วา อุปฺปาเทตุํ นาสกฺขิฯ

อถสฺส เอตทโหสิ ‘‘สตฺถารา จตฺตาโร ปุคฺคลา กถิตา, เตสุ มยา ปทปรเมน ภวิตพฺพํ, นตฺถิ มเญฺญ มยฺหํ อิมสฺมึ อตฺตภาเว มโคฺค วา ผลํ วา, กึ กริสฺสามิ อรญฺญวาเสน, สตฺถุ สนฺติกํ คนฺตฺวา รูปโสภคฺคปฺปตฺตํ พุทฺธสรีรํ โอโลเกโนฺต มธุรํ ธมฺมเทสนํ สุณโนฺต วิหริสฺสามี’’ติ ปุนเชตวนเมว ปจฺจาคมาสิฯ อถ นํ สนฺทิฎฺฐสมฺภตฺตา อาหํสุ – ‘‘อาวุโส, ตฺวํ สตฺถุ สนฺติเก กมฺมฎฺฐานํ คเหตฺวา ‘สมณธมฺมํ กริสฺสามี’ติ คโต, อิทานิ ปน อาคนฺตฺวา สงฺคณิกาย อภิรมมาโน จรสิ, กึ นุ โข เต ปพฺพชิตกิจฺจํ มตฺถกํ ปตฺตํ, อปฺปฏิสนฺธิโก ชาโตสี’’ติ? อาวุโส, อหํ มคฺคํ วา ผลํ วา อลภิตฺวา ‘‘อภพฺพปุคฺคเลน มยา ภวิตพฺพ’’นฺติ วีริยํ โอสฺสชิตฺวา อาคโตมฺหีติฯ ‘‘อการณํ เต, อาวุโส, กตํ ทฬฺหวีริยสฺส สตฺถุ สาสเน ปพฺพชิตฺวา วีริยํ โอสฺสชเนฺตน, อยุตฺตํ เต กตํ, เอหิ ตถาคตสฺส ทเสฺสมา’’ติ ตํ อาทาย สตฺถุ สนฺติกํ อคมํสุฯ

สตฺถา ตํ ทิสฺวา เอวมาห ‘‘ภิกฺขเว, ตุเมฺห เอตํ ภิกฺขุํ อนิจฺฉมานํ อาทาย อาคตา, กึ กตํ อิมินา’’ติ? ‘‘ภเนฺต, อยํ ภิกฺขุ เอวรูเป นิยฺยานิกสาสเน ปพฺพชิตฺวา สมณธมฺมํ กโรโนฺต วีริยํ โอสฺสชิตฺวา อาคโต’’ติ อาหํสุฯ อถ นํ สตฺถา อาห ‘‘สจฺจํ กิร ตยา ภิกฺขุ วีริยํ โอสฺสฎฺฐ’’นฺติ? ‘‘สจฺจํ, ภควา’’ติฯ ‘‘กึ ปน ตฺวํ ภิกฺขุ เอวรูเป มม สาสเน ปพฺพชิตฺวา ‘อปฺปิโจฺฉ’ติ วา ‘สนฺ

ตฺโฐฺฐ’ติ วา ‘ปวิวิโตฺต’ติ วา ‘อารทฺธวีริโย’ติ วา เอวํ อตฺตานํ อชานาเปตฺวา ‘โอสฺสฏฺฐวีริโย ภิกฺขู’ติ ชานาเปสิฯ นนุ ตฺวํ ปุเพฺพ วีริยวา อโหสิ, ตยา เอเกน กตํ วีริยํ นิสฺสาย มรุกนฺตาเร ปญฺจสุ สกฏสเตสุ มนุสฺสา จ โคณา จ ปานียํ ลภิตฺวา สุขิตา ชาตา , อิทานิ กสฺมา วีริยํ โอสฺสชสี’’ติฯ โส ภิกฺขุ เอตฺตเกน วจเนน อุปตฺถมฺภิโต อโหสิฯ

ตํ ปน กถํ สุตฺวา ภิกฺขู ภควนฺตํ ยาจิํสุ – ‘‘ภเนฺต, อิทานิ อิมินา ภิกฺขุนา วีริยสฺส โอสฺสฏฺฐภาโว อมฺหากํ ปากโฏ, ปุเพฺพ ปนสฺส เอกสฺส วีริยํ นิสฺสาย มรุกนฺตาเร โคณมนุสฺสานํ ปานียํ ลภิตฺวา สุขิตภาโว ปฏิจฺฉโนฺน, ตุมฺหากํ สพฺพญฺญุตญฺญาณเสฺสว ปากโฏ, อมฺหากเมฺปตํ การณํ กเถถา’’ติฯ ‘‘เตน หิ, ภิกฺขเว, สุณาถา’’ติ ภควา เตสํ ภิกฺขูนํ สตุปฺปาทํ ชเนตฺวา ภวนฺตเรน ปฏิจฺฉนฺนการณํ ปากฏมกาสิฯ

อตีเต กาสิรเฎฺฐ พาราณสิยํ พฺรหฺมทเตฺต รชฺชํ กาเรเนฺต โพธิสโตฺต สตฺถวาหกุเล ปฏิสนฺธิํ คเหตฺวา วยปฺปโตฺต ปญฺจหิ สกฏสเตหิ วณิชฺชํ กโรโนฺต วิจรติฯ โส เอกทา สฏฺฐิโยชนิกํ มรุกนฺตารํ ปฏิปชฺชิฯ ตสฺมิํ กนฺตาเร สุขุมวาลุกา มุฎฺฐินา คหิตา หเตฺถ น ติฎฺฐติ, สูริยุคฺคมนโต ปฏฺฐาย องฺคารราสิ วิย อุณฺหา โหติ, น สกฺกา อกฺกมิตุํฯ ตสฺมา ตํ ปฏิปชฺชนฺตา ทารุทกติลตณฺฑุลาทีนิ สกเฎหิ อาทาย รตฺติเมว คนฺตฺวา อรุณุคฺคมเน สกฎานิ ปริวฎฺฏํ กตฺวา มตฺถเก มณฺฑปํ กาเรตฺวา กาลเสฺสว อาหารกิจฺจํ นิฎฺฐาเปตฺวา ฉายาย นิสินฺนา ทิวสํ เขเปตฺวา อตฺถงฺคเต สูริเย สายมาสํ ภุญฺชิตฺวา ภูมิยา สีตลาย ชาตาย สกฎานิ โยเชตฺวา คจฺฉนฺติ, สมุทฺทคมนสทิสเมว คมนํ โหติฯ ถลนิยามโก นาม ลทฺธุํ วฎฺฎติ, โส ตารกสญฺญา สตฺถํ ตาเรติฯ

โสปิ สตฺถวาโห ตสฺมิํ กาเล อิมินาว นิยาเมน ตํ กนฺตารํ คจฺฉโนฺต เอกูนสฎฺฐิ โยชนานิ คนฺตฺวา ‘‘อิทานิ เอกรเตฺตเนว มรุกนฺตารา นิกฺขมนํ ภวิสฺสตี’’ติ สายมาสํ ภุญฺชิตฺวา สพฺพํ ทารุทกํ เขเปตฺวา สกฎานิ โยเชตฺวา ปายาสิฯ นิยามโก ปน ปุริมสกเฎ อาสนํ ปตฺถราเปตฺวา อากาเส ตารกํ โอโลเกโนฺต ‘‘อิโต ปาเชถ, อิโต ปาเชถา’’ติ วทมาโน นิปชฺชิฯ โส ทีฆมทฺธานํ อนิทฺทายนภาเวน กิลโนฺต นิทฺทํ โอกฺกมิ, โคเณ นิวตฺติตฺวา อาคตมคฺคเมว คณฺหเนฺต น อญฺญาสิฯ โคณา สพฺพรตฺติํ อคมํสุฯ นิยามโก อรุณุคฺคมนเวลาย ปพุโทฺธ นกฺขตฺตํ โอโลเกตฺวา ‘‘สกฎานิ นิวเตฺตถ นิวเตฺตถา’’ติ อาหฯ สกฎานิ นิวเตฺตตฺวา ปฏิปาฎิํ กโรนฺตานเญฺญว อรุโณ อุคฺคโตฯ มนุสฺสา ‘‘หิโยฺย อมฺหากํ นิวิฎฺฐขนฺธาวารฎฺฐานเมเวตํ, ทารุทกมฺปิ โน ขีณํ, อิทานิ นฎฺฐมฺหา’’ติ สกฎานิ โมเจตฺวา ปริวฎฺฏเกน ฐเปตฺวา มตฺถเก มณฺฑปํ กตฺวา อตฺตโน อตฺตโน สกฏสฺส เหฎฺฐา อนุโสจนฺตา นิปชฺชิํสุฯ

โพธิสโตฺต ‘‘มยิ วีริยํ โอสฺสชเนฺต สเพฺพ วินสฺสิสฺสนฺตี’’ติ ปาโต สีตลเวลายเมว อาหิณฺฑโนฺต เอกํ ทพฺพติณคจฺฉํ ทิสฺวา ‘‘อิมานิ ติณานิ เหฎฺฐา อุทกสิเนเหน อุฎฺฐิตานิ ภวิสฺสนฺตี’’ติ จิเนฺตตฺวา กุทฺทาลํ คาหาเปตฺวา ตํ ปเทสํ ขณาเปสิ, เต สฎฺฐิหตฺถฎฺฐานํ ขณิํสุฯ เอตฺตกํ ฐานํ ขณิตฺวา ปหรนฺตานํ กุทฺทาโล เหฎฺฐาปาสาเณ ปฏิหญฺญิ, ปหฏมเตฺต สเพฺพ วีริยํ โอสฺสชิํสุฯ โพธิสโตฺต ปน ‘‘อิมสฺส ปาสาณสฺส เหฎฺฐา อุทเกน ภวิตพฺพ’’นฺติ โอตริตฺวา ปาสาเณ ฐิโต โอณมิตฺวา โสตํ โอทหิตฺวา สทฺทํ อาวเชฺชโนฺต เหฎฺฐา อุทกสฺส ปวตฺตนสทฺทํ สุตฺวา อุตฺตริตฺวา จูฬุปฏฺฐากํ อาห – ‘‘ตาต, ตยา วีริเย โอสฺสเฎฺฐ สเพฺพ วินสฺสิสฺสาม, ตฺวํ วีริยํ อโนสฺสชโนฺต อิมํ อยกูฎํ คเหตฺวา อาวาฎํ โอตริตฺวา เอตสฺมิํ ปาสาเณ ปหารํ เทหี’’ติฯ โส ตสฺส วจนํ สมฺปฏิจฺฉิตฺวา สเพฺพสุ วีริยํ โอสฺสชิตฺวา ฐิเตสุปิ วีริยํ อโนสฺสชโนฺต โอตริตฺวา ปาสาเณ ปหารํ อทาสิฯ ปาสาโณ มเชฺฌ ภิชฺชิตฺวา เหฎฺฐา ปติตฺวา โสตํ สนฺนิรุมฺภิตฺวา อฎฺฐา

สิ, ตาลกฺขนฺธปฺปมาณา อุทกวฏฺฏิ อุคฺคญฺฉิฯ สเพฺพ ปานียํ ปิวิตฺวา นฺหายึสุ, อติเรกานิ อกฺขยุคาทีนิ ผาเลตฺวา ยาคุภตฺตํ ปจิตฺวา ภุญฺชิตฺวา โคเณ จ โภเชตฺวา สูริเย อตฺถงฺคเต อุทกาวาฏสมีเป ธชํ พนฺธิตฺวา อิจฺฉิตฏฺฐานํ อคมํสุฯ เต ตตฺถ ภณฺฑํ วิกฺกิณิตฺวา ทิคุณํ ติคุณํ จตุคฺคุณํ ลาภํ ลภิตฺวา อตฺตโน วสนฏฺฐานเมว อคมํสุฯ เต ตตฺถ ยาวตายุกํ ฐตฺวา ยถากมฺมํ คตา, โพธิสโตฺตปิ ทานาทีนิ ปุญฺญานิ กตฺวา ยถากมฺมเมว คโตฯ

สมฺมาสมฺพุโทฺธ อิมํ ธมฺมเทสนํ กเถตฺวา อภิสมฺพุโทฺธว อิมํ คาถํ กเถสิ –

๒. ‘‘อกิลาสุโน วณฺณุปเถ ขณนฺตา, อุทงฺคเณ ตตฺถ ปปํ อวินฺทุํ;
เอวํ มุนี วีริยพลูปปโนฺน, อกิลาสุ วินฺเท หทยสฺส สนฺติ’’นฺติฯ

ตตฺถ **อกิลาสุโน**ติ นิโกฺกสชฺชา อารทฺธวีริยาฯ **วณฺณุปเถ**ติ วณฺณุ วุจฺจติ วาลุกา, วาลุกามเคฺคติ อโตฺถฯ **ขณนฺตา**ติ ภูมึ ขณมานาฯ **อุทงฺคเณ**ติ เอตฺถ **อุทา**ติ นิปาโต, **องฺคเณ**ติ มนุสฺสานํ สญฺจรณฏฺฐาเน, อนาวาเฏ ภูมิภาเคติ อโตฺถฯ **ตตฺถา**ติ ตสฺมึ วณฺณุปเถฯ **ปปํ อวินฺทุ**นฺติ อุทกํ ปฏิลภึสุฯ อุทกญฺหิ ปปียนภาเวน ‘‘ปปา’’ติ วุจฺจติฯ ปวทฺธํ วา อาปํ ปปํ, มโหทกนฺติ อโตฺถฯ

เอวนฺติ โอปมฺมปฏิปาทนํฯ **มุนี**ติ โมนํ วุจฺจติ ญาณํ, กายโมเนยฺยาทีสุ วา อญฺญตรํ, เตน สมนฺนาคตตฺตา ปุคฺคโล ‘‘มุนี’’ติ วุจฺจติฯ โส ปเนส อคาริยมุนิ, อนคาริยมุนิ , เสกฺขมุนิ, อเสกฺขมุนิ, ปเจฺจกพุทฺธมุนิ, มุนิมุนีติ อเนกวิโธฯ ตตฺถ **อคาริยมุนี**ติ คิหี อาคตผโล วิญฺญาตสาสโนฯ **อนคาริยมุนี**ติ ตถารูโปว ปพฺพชิโตฯ **เสกฺขมุนี**ติ สตฺต เสกฺขาฯ **อเสกฺขมุนี**ติ ขีณาสโวฯ **ปเจฺจกพุทฺธมุนี**ติ ปเจฺจกสมฺพุโทฺธฯ **มุนิมุนี**ติ สมฺมาสมฺพุโทฺธฯ อิมสฺมึ ปนเตฺถ สพฺพสงฺคาหกวเสน โมเนยฺยสงฺขาตาย ปญฺญาย สมนฺนาคโต ‘‘มุนี’’ติ เวทิตโพฺพฯ **วีริยพลูปปโนฺน**ติ วีริเยน เจว กายพลญาณพเลน จ สมนฺนาคโตฯ **อกิลาสู**ติ นิโกฺกสโชฺช –

‘‘กามํ ตโจ จ นฺหารุ จ, อฏฺฐิ จ อวสิสฺสตุ;
อุปสุสฺสตุ นิเสฺสสํ, สรีเร มํสโลหิต’’นฺติฯ –

เอวํ วุเตฺตน จตุรงฺคสมนฺนาคเตน วีริเยน สมนฺนาคตตฺตา อนลโสฯ **วินฺเท หทยสฺส สนฺติ**นฺติ จิตฺตสฺสปิ หทยรูปสฺสปิ สีตลภาวกรเณน ‘‘สนฺติ’’นฺติ สงฺขํ คตํ ฌานวิปสฺสนาภิญฺญาอรหตฺตมคฺคญาณสงฺขาตํ อริยธมฺมํ วินฺทติ ปฏิลภตีติ อโตฺถฯ ภควตา หิ –

‘‘ทุกฺขํ, ภิกฺขเว, กุสีโต วิหรติ โวกิโณฺณ ปาปเกหิ อกุสเลหิ ธเมฺมหิ, มหนฺตญฺจ สทตฺถํ ปริหาเปติฯ อารทฺธวีริโย จ โข, ภิกฺขเว, สุขํ วิหรติ ปวิวิโตฺต ปาปเกหิ อกุสเลหิ ธเมฺมหิ, มหนฺตญฺจ สทตฺถํ ปริปูเรติ, น, ภิกฺขเว, หีเนน อคฺคสฺส ปตฺติ โหตี’’ติ (สํ. นิ. ๒.๒๒) –

เอวํ อเนเกหิ สุเตฺตหิ กุสีตสฺส ทุกฺขวิหาโร, อารทฺธวีริยสฺส จ สุขวิหาโร สํวณฺณิโตฯ อิธาปิ อารทฺธวีริยสฺส อกตาภินิเวสสฺส วิปสฺสกสฺส วีริยพเลน อธิคนฺตพฺพํ ตเมว สุขวิหารํ ทเสฺสโนฺต ‘‘เอวํ มุนี วีริยพลูปปโนฺน, อกิลาสุ วินฺเท หทยสฺส สนฺติ’’นฺติ อาหฯ อิทํ วุตฺตํ โหติ – ยถา เต วาณิชา อกิลาสุโน วณฺณุปเถ ขณนฺตา อุทกํ ลภึสุ, เอวํ อิมสฺมิมฺปิ สาสเน อกิลาสุ หุตฺวา วายมมาโน ปณฺฑิโต ภิกฺขุ อิมํ ฌานาทิเภทํ หทยสฺส สนฺตึ ลภติฯ โส ตฺวํ ภิกฺขุ ปุเพฺพ อุทกมตฺตสฺส อตฺถาย วีริยํ กตฺวา อิทานิ เอวรูเป มคฺคผลทายเก นิยฺยานิกสาสเน กสฺมา วีริยํ

โอสฺสชสีติ เอวํ อิมํ ธมฺมเทสนํ ทเสฺสตฺวา จตฺตาริ สจฺจานิ ปกาเสสิ, สจฺจปริโยสาเน โอสฺสฏฺฐวีริโย ภิกฺขุ อคฺคผเล อรหตฺเต ปติฏฺฐาสิฯ

สตฺถาปิ เทฺว วตฺถูนิ กเถตฺวา อนุสนฺธึ ฆเฏตฺวา ชาตกํ สโมธาเนตฺวา ทเสฺสสิ ‘‘ตสฺมึ สมเย วีริยํ อโนสฺสชิตฺวา ปาสาณํ ภินฺทิตฺวา มหาชนสฺส อุทกทายโก จูฬุปฏฺฐาโก อยํ โอสฺสฏฺฐวีริโย ภิกฺขุ อโหสิ, อวเสสปริสา อิทานิ พุทฺธปริสา ชาตา, สตฺถวาหเชฏฺฐโก ปน อหเมว อโหสิ’’นฺติ เทสนํ นิฏฺฐาเปสิฯ

วณฺณุปถชาตกวณฺณนา ทุติยาฯ

๓. เสริววาณิชชาตกวณฺณนา

อิธ เจ นํ วิราเธสีติ อิมมฺปิ ธมฺมเทสนํ ภควา สาวตฺถิยํ วิหรโนฺต เอกํ โอสฺสฏฺฐวีริยเมว ภิกฺขุํ อารพฺภ กเถสิฯ ตญฺหิ ปุริมนเยเนว ภิกฺขูหิ อานีตํ ทิสฺวา สตฺถา อาห – ‘‘ตฺวํ ภิกฺขุ, เอวรูเป มคฺคผลทายเก สาสเน ปพฺพชิตฺวา วีริยํ โอสฺสชโนฺต สตสหสฺสคฺฆนิกาย กญฺจนปาติยา ปริหีโน เสริววาณิโช วิย จิรํ โสจิสฺสสี’’ติฯ ภิกฺขู ตสฺสตฺถสฺส อาวิภาวตฺถํ ภควนฺตํ ยาจึสุ, ภควา ภวนฺตเรน ปฏิจฺฉนฺนการณํ ปากฏมกาสิฯ

อตีเต อิโต ปญฺจเม กเปฺป โพธิสโตฺต เสริวรเฏฺฐ กจฺฉปุฏวาณิโช อโหสิฯ โส เสริวนามเกน เอเกน โลลกจฺฉปุฏวาณิเชน สทฺธึ โวหารตฺถาย คจฺฉโนฺต นีลวาหํ นาม นทึ อุตฺตริตฺวา อริฏฺฐปุรํ นาม นครํ ปวิสโนฺต นครวีถิโย ภาเชตฺวา อตฺตโน ปตฺตวีถิยา ภณฺฑํ วิกฺกิณโนฺต วิจริฯ อิตโรปิ อตฺตโน ปตฺตวีถึ คณฺหิฯ ตสฺมิญฺจ นคเร เอกํ เสฏฺฐิกุลํ ปริชิณฺณํ อโหสิ, สเพฺพ ปุตฺตภาติกา จ ธนญฺจ ปริกฺขยํ อคมํสุ, เอกา ทาริกา อยฺยิกาย สทฺธึ อวเสสา อโหสิ, ตา เทฺวปิ ปเรสํ ภตึ กตฺวา ชีวนฺติฯ เคเห ปน ตาสํ มหาเสฏฺฐินา ปริภุตฺตปุพฺพา สุวณฺณปาติ ภาชนนฺตเร นิกฺขิตฺตา ทีฆรตฺตํ อวลญฺชิยมานา มลคฺคหิตา อโหสิ, ตา ตสฺสา สุวณฺณปาติภาวมฺปิ น ชานนฺติฯ โส โลลวาณิโช ตสฺมึ สมเย ‘‘มณิเก คณฺหถ, มณิเก คณฺหถา’’ติ วิจรโนฺต ตํ ฆรทฺวารํ ปาปุณิฯ สา กุมาริกา ตํ ทิสฺวา อยฺยิกํ อาห ‘‘อมฺม มยฺหํ เอกํ ปิฬนฺธนํ คณฺหา’’ติฯ อมฺม มยํ ทุคฺคตา, กึ ทตฺวา คณฺหิสฺสามาติฯ อยํ โน ปาติ อตฺถิ, โน จ อมฺหากํ อุปการา, อิมํ ทตฺวา คณฺหาติฯ สา วาณิชํ ปโกฺกสาเปตฺวา อาสเน นิสีทาเปตฺวา ตํ ปาตึ ทตฺวา ‘‘อยฺย, อิมํ คเหตฺวา ตว ภคินิยา กิญฺจิเทว เทหี’’ติ อาหฯ วาณิโช ปาตึ หเตฺถน คเหตฺวาว ‘‘สุวณฺณปาติ ภวิสฺสตี’’ติ ปริวเตฺตตฺวา ปาติปิฏฺฐิยํ สูจิยา เลขํ กฑฺฒิตฺวา สุวณฺณภาวํ ญตฺวา ‘‘อิมาสํ กิญฺจิ อทตฺวาว อิมํ ปาตึ หริสฺสามี’’ติ ‘‘อยํ กึ อคฺฆติ, อฑฺฒมาสโกปิสฺสา มูลํ น โหตี’’ติ ภูมิยํ ขิปิตฺวา อุฏฺฐายาสนา ปกฺกามิฯ เอเกน ปวิสิตฺวา นิกฺขนฺตวีถึ อิตโร ปวิสิตุํ ลภตีติ โพธิสโตฺต ตํ วีถึ ปวิสิตฺวา ‘‘มณิเก คณฺหถ, มณิเก คณฺหถา’’ติ วิจรโนฺต ตเมว ฆรทฺวารํ ปาปุณิฯ

ปุน สา กุมาริกา ตเถว อยฺยิกํ อาหฯ อถ นํ อยฺยิกา ‘‘อมฺม, ปฐมํ อาคตวาณิโช ปาตึ ภูมิยํ ขิปิตฺวา คโต, อิทานิ กึ ทตฺวา คณฺหิสฺสามา’’ติ อาหฯ อมฺม, โส วาณิโช ผรุสวาโจ, อยํ ปน ปิยทสฺสโน มุทุสลฺลาโป, อเปฺปว นาม นํ คเณฺหยฺยาติฯ อมฺม, เตน หิ ปโกฺกสาหีติฯ สา ตํ ปโกฺกสิฯ อถสฺส เคหํ ปวิสิตฺวา นิสินฺนสฺส ตํ ปาตึ อทํสุฯ โส ตสฺสา สุวณฺณปาติภาวํ ญตฺวา ‘‘อมฺม, อยํ ปาติ สตสหสฺสํ อคฺฆติ, สตสหสฺสคฺฆนกภณฺฑํ มยฺหํ หเตฺถ นตฺถี’’ติ อาหฯ อยฺย, ปฐมํ อาคตวาณิโช ‘‘อยํ อฑฺฒมาสกมฺปิ น อคฺฆตี’’ติ วตฺวา ภูมิยํ ขิปิตฺวา คโต, อยํ ปน ตว ปุเญฺญน สุวณฺณปาติ ชาตา ภวิสฺสติ, มยํ อิมํ ตุยฺหํ เทม, กิญฺจิเทว โน ทตฺวา อิมํ คเหตฺวา ยาหีติฯ โพธิสโตฺต ตสฺมึ ขเณ หตฺถคตานิ ปญฺจ กหาปณสตานิ ปญฺจสตคฺฆนกญฺจ ภณฺฑํ สพฺพํ

ทตฺวา ‘‘มยฺหํ อิมํ ตุลญฺจ ปสิพฺพกญฺจ อฏฺฐ จ กหาปเณ เทถา’’ติ เอตฺตกํ ยาจิตฺวา อาทาย ปกฺกามิฯ โส สีฆเมว นทีตีรํ คนฺตฺวา นาวิกสฺส อฏฺฐ กหาปเณ ทตฺวา นาวํ อภิรุหิฯ

ตโต โลลวาณิโชปิ ปุน ตํ เคหํ คนฺตฺวา ‘‘อาหรถ ตํ ปาติํ, ตุมฺหากํ กิญฺจิเทว ทสฺสามี’’ติ อาหฯ สา ตํ ปริภาสิตฺวา ‘‘ตฺวํ อมฺหากํ สตสหสฺสคฺฆนิกํ สุวณฺณปาติํ อฑฺฒมาสคฺฆนิกมฺปิ น อกาสิ, ตุยฺหํ ปน สามิกสทิโส เอโก ธมฺมิโก วาณิโช อมฺหากํ สหสฺสํ ทตฺวา ตํ อาทาย คโต’’ติ อาหฯ ตํ สุตฺวาว ‘‘สตสหสฺสคฺฆนิกาย สุวณฺณปาติยา ปริหีโนมฺหิ, มหาชานิกโร วต เม อยํ’’นฺติ สญฺชาตพลวโสโก สติํ ปจฺจุปฏฺฐาเปตุํ อสกฺโกนฺโต วิสญฺญี หุตฺวา อตฺตโน หตฺถคเต กหาปเณ เจว ภณฺฑิกญฺจ ฆรทฺวาเรเยว วิกิริตฺวา นิวาสนปารุปนํ ปหาย ตุลาทณฺฑํ มุคฺครํ กตฺวา อาทาย โพธิสตฺตสฺส อนุปทํ ปกฺกโนฺต นทีตีรํ คนฺตฺวา โพธิสตฺตํ คจฺฉนฺตํ ทิสฺวา ‘‘อโมฺภ, นาวิก, นาวํ นิวเตฺตหี’’ติ อาหฯ โพธิสโตฺต ปน ‘‘ตาต, มา นิวตฺตยี’’ติ ปฏิเสเธสิฯ อิตรสฺสปิ โพธิสตฺตํ คจฺฉนฺตํ ปสฺสนฺตเสฺสว พลวโสโก อุทปาทิ, หทยํ อุณฺหํ อโหสิ, มุขโต โลหิตํ อุคฺคญฺฉิ, วาปิกทฺทโม วิย หทยํ ผลิฯ โส โพธิสเตฺต อาฆาตํ พนฺธิตฺวา ตเตฺถว ชีวิตกฺขยํ ปาปุณิ ฯ อิทํ ปฐมํ เทวทตฺตสฺส โพธิสเตฺต อาฆาตพนฺธนํฯ โพธิสโตฺต ทานาทีนิ ปุญฺญานิ กตฺวา ยถากมฺมํ คโตฯ

สมฺมาสมฺพุโทฺธ อิมํ ธมฺมเทสนํ กเถตฺวา อภิสมฺพุโทฺธว อิมํ คาถํ กเถสิ –

๓. ‘‘อิธ เจ นํ วิราเธสิ, สทฺธมฺมสฺส นิยามตํ;
จิรํ ตฺวํ อนุตเปฺปสิ, เสริวายํว วาณิโช’’ติฯ

ตตฺถ **อิธ เจ นํ วิราเธสิ, สทฺธมฺมสฺส นิยามต**นฺติ อิมสฺมิํ สาสเน เอตํ สทฺธมฺมสฺส นิยามตาสงฺขาตํ โสตาปตฺติมคฺคํ วิราเธสิฯ ยทิ วิราเธสิ, วีริยํ โอสฺสชโนฺต นาธิคจฺฉสิ น ปฏิลภสีติ อโตฺถฯ **จิรํ ตฺวํ อนุตเปฺปสี**ติ เอวํ สเนฺต ตฺวํ ทีฆมทฺธานํ โสจโนฺต ปริเทวโนฺต อนุตเปฺปสฺสสิ, อถ วา โอสฺสฏฺฐวีริยตาย อริยมคฺคสฺส วิราธิตตฺตา ทีฆรตฺตํ นิรยาทีสุ อุปฺปโนฺน นานปฺปการานิ ทุกฺขานิ อนุภวโนฺต อนุตปฺปิสฺสสิ กิลมิสฺสสีติ อยเมตฺถ อโตฺถฯ กถํ? **เสริวายํว วาณิโช**ติ ‘‘เสริวา’’ติ เอวํนามโก อยํ วาณิโช ยถาฯ อิทํ วุตฺตํ โหติ – ยถา ปุเพฺพ เสริวนามโก วาณิโช สตสหสฺสคฺฆนิกํ สุวณฺณปาติํ ลภิตฺวา ตสฺสา คหณตฺถาย วีริยํ อกตฺวา ตโต ปริหีโน อนุตปฺปิ, เอวเมว ตฺวมฺปิ อิมสฺมิํ สาสเน ปฏิยตฺตสุวณฺณปาติสทิสํ อริยมคฺคํ โอสฺสฏฺฐวีริยตาย อนธิคจฺฉโนฺต ตโต ปริหีโน ทีฆรตฺตํ อนุตปฺปิสฺสสิฯ สเจ ปน วีริยํ น โอสฺสชิสฺสสิ, ปณฺฑิตวาณิโช สุวณฺณปาติํ วิย มม สาสเน นววิธมฺปิ โลกุตฺตรธมฺมํ ปฏิลภิสฺสสีติฯ

เอวมสฺส สตฺถา อรหเตฺตน กูฏํ คณฺหโนฺต อิมํ ธมฺมเทสนํ ทเสฺสตฺวา จตฺตาริ สจฺจานิ ปกาเสสิ, สจฺจปริโยสาเน โอสฺสฏฺฐวีริโย ภิกฺขุ อคฺคผเล อรหเตฺต ปติฏฺฐาสิฯ

สตฺถาปิ เทฺว วตฺถูนิ กเถตฺวา อนุสนฺธิํ ฆเฏตฺวา ชาตกํ สโมธาเนตฺวา ทเสฺสสิ – ‘‘ตทา พาลวาณิโช เทวทโตฺต อโหสิ, ปณฺฑิตวาณิโช ปน อหเมว อโหสิ’’นฺติ เทสนํ นิฏฺฐาเปสิฯ

เสริววาณิชชาตกวณฺณนา ตติยาฯ

๔. จูฬเสฏฺฐิชาตกวณฺณนา

อปฺปเกนปิ เมธาวีติ อิมํ ธมฺมเทสนํ ภควา ราชคหํ อุปนิสฺสาย ชีวกมฺพวเน วิหรโนฺต จูฬปนฺถกเตฺถรํ อารพฺภ กเถสิฯ

ตตฺถ จูฬปนฺถกสฺส ตาว นิพฺพตฺติ กเถตพฺพาฯ ราชคเห กิร ธนเสฏฺฐิกุลสฺส ธีตา อตฺตโน ทาเสเนว สทฺธึ สนฺถวํ กตฺวา ‘‘อเญฺญปิ เม อิมํ กมฺมํ ชาเนยฺยุ’’นฺติ ภีตา เอวมาห ‘‘อเมฺหหิ อิมสฺมึ ฐาเน วสิตุํ น สกฺกา, สเจ เม มาตาปิตโร อิมํ โทสํ ชานิสฺสนฺติ, ขณฺฑาขณฺฑํ กริสฺสนฺติ, วิเทสํ คนฺตฺวา วสิสฺสามา’’ติ หตฺถสารํ คเหตฺวา อคฺคทฺวาเรน นิกฺขมิตฺวา ‘‘ยตฺถ วา ตตฺถ วา อเญฺญหิ อชานนฏฺฐานํ คนฺตฺวา วสิสฺสามา’’ติ อุโภปิ อคมํสุฯ

เตสํ เอกสฺมึ ฐาเน วสนฺตานํ สํวาสมนฺวาย ตสฺสา กุจฺฉิยํ คโพฺภ ปติฏฺฐาสิฯ สา คพฺภปริปากํ อาคมฺม สามิเกน สทฺธึ มเนฺตสิ ‘‘คโพฺภ เม ปริปากํ คโต, ญาติพนฺธุวิรหิเต ฐาเน คพฺภวุฏฺฐานํ นาม อุภินฺนมฺปิ อมฺหากํ ทุกฺขเมว, กุลเคหเมว คจฺฉามา’’ติฯ โส ‘‘สจาหํ คมิสฺสามิ, ชีวิตํ เม นตฺถี’’ติ จิเนฺตตฺวา ‘‘อชฺช คจฺฉาม, เสฺว คจฺฉามา’’ติ ทิวเส อติกฺกาเมสิฯ สา จิเนฺตสิ ‘‘อยํ พาโล อตฺตโน โทสมหนฺตตาย คนฺตุํ น อุสฺสหติ, มาตาปิตโร นาม เอกนฺตหิตา, อยํ คจฺฉตุ วา มา วา, มยา คนฺตุํ วฏฺฏตี’’ติฯ สา ตสฺมึ เคหา นิกฺขเนฺต เคหปริกฺขารํ ปฏิสาเมตฺวา อตฺตโน กุลฆรํ คตภาวํ อนนฺตรเคหวาสีนํ อาโรเจตฺวา มคฺคํ ปฏิปชฺชิฯ

อถ โส ปุริโส ฆรํ อาคโต ตํ อทิสฺวา ปฏิวิสฺสเก ปุจฺฉิตฺวา ‘‘กุลฆรํ คตา’’ติ สุตฺวา เวเคน อนุพนฺธิตฺวา อนฺตรามเคฺค สมฺปาปุณิฯ ตสฺสาปิ ตเตฺถว คพฺภวุฏฺฐานํ อโหสิฯ โส ‘‘กึ อิทํ ภเทฺท’’ติ ปุจฺฉิฯ ‘‘สามิ, เอโก ปุโตฺต ชาโต’’ติฯ ‘‘อิทานิ กึ กริสฺสามา’’ติ? ‘‘ยสฺสตฺถาย มยํ กุลฆรํ คเจฺฉยฺยาม, ตํ กมฺมํ อนฺตราว นิปฺผนฺนํ, ตตฺถ คนฺตฺวา กึ กริสฺสาม, นิวตฺตามา’’ติ เทฺวปิ เอกจิตฺตา หุตฺวา นิวตฺตึสุฯ ตสฺส จ ทารกสฺส ปเนฺถ ชาตตฺตา ‘‘ปนฺถโก’’ติ นามํ อกํสุ ฯ ตสฺสา น จิรเสฺสว อปโรปิ คโพฺภ ปติฏฺฐหิฯ สพฺพํ ปุริมนเยเนว วิตฺถาเรตพฺพํฯ ตสฺสาปิ ทารกสฺส ปเนฺถ ชาตตฺตา ปฐมชาตสฺส ‘‘มหาปนฺถโก’’ติ นามํ กตฺวา อิตรสฺส ‘‘จูฬปนฺถโก’’ติ นามํ อกํสุฯ เต เทฺวปิ ทารเก คเหตฺวา อตฺตโน วสนฏฺฐานเมว อาคตาฯ

เตสํ ตตฺถ วสนฺตานํ อยํ มหาปนฺถกทารโก อเญฺญ ทารเก ‘‘จูฬปิตา มหาปิตา’’ติ, ‘‘อยฺยโก อยฺยิกา’’ติ จ วทเนฺต สุตฺวา มาตรํ ปุจฺฉิ ‘‘อมฺม, อเญฺญ ทารกา ‘จูฬปิตา มหาปิตา’ติปิ วทนฺติ, ‘อยฺยโก อยฺยิกา’ติปิ วทนฺติ, อมฺหากํ ญาตกา นตฺถี’’ติฯ ‘‘อาม, ตาต, ตุมฺหากํ เอตฺถ ญาตกา นตฺถิ, ราชคหนคเร ปน โว ธนเสฏฺฐิ นาม อยฺยโก, ตตฺถ ตุมฺหากํ พหู ญาตกา’’ติฯ ‘‘กสฺมา ตตฺถ น คจฺฉถ, อมฺมา’’ติ? สา อตฺตโน อคมนการณํ ปุตฺตสฺส อกเถตฺวา ปุเตฺตสุ ปุนปฺปุนํ กเถเนฺตสุ สามิกํ อาห – ‘‘อิเม ทารกา มํ อติวิย กิลเมนฺติ, กึ โน มาตาปิตโร ทิสฺวา มํสํ ขาทิสฺสนฺติ, เอหิ ทารกานํ อยฺยกกุลํ ทเสฺสสฺสามา’’ติฯ ‘‘อหํ สมฺมุขา ภวิตุํ น สกฺขิสฺสามิ, ตํ ปน ตตฺถ นยิสฺสามี’’ติฯ ‘‘สาธุ, อยฺย, เยน เกนจิ อุปาเยน ทารกานํ อยฺยกกุลเมว ทฏฺฐุํ วฏฺฏตี’’ติ เทฺวปิ ชนา ทารเก อาทาย อนุปุเพฺพน ราชคหํ ปตฺวา นครทฺวาเร เอกิสฺสา สาลาย นิวาสํ กตฺวา ทารกมาตา เทฺว ทารเก คเหตฺวา อาคตภาวํ มาตาปิตูนํ อาโรจาเปสิฯ

เต ตํ สาสนํ สุตฺวา ‘‘สํสาเร วิจรนฺตานํ น ปุโตฺต น ธีตา นาม นตฺถิ, เต อมฺหากํ มหาปราธิกา, น สกฺกา เตหิ อมฺหากํ จกฺขุปเถ ฐาตุํ, เอตฺตกํ ปน ธนํ คเหตฺวา เทฺวปิ ชนา ผาสุกฏฺฐานํ คนฺตฺวา ชีวนฺตุ, ทารเก ปน อิธ เปเสนฺตู’’ติฯ เสฏฺฐิธีตา มาตาปิตูหิ เปสิตํ ธนํ คเหตฺวา ทารเก อาคตทูตานํเยว หเตฺถ ทตฺวา เปเสสิ, ทารกา อยฺยกกุเล วฑฺฒนฺติฯ เตสุ จูฬปนฺถโก อติทหโร, มหาปนฺถโก ปน อยฺยเกน สทฺธึ ทสพลสฺส ธมฺมกถํ โสตุํ คจฺฉติฯ ตสฺส นิจฺจํ สตฺถุ สมฺมุขา ธมฺมํ สุณนฺตสฺส ปพฺพชฺชาย จิตฺตํ นมิฯ โส อยฺยกํ อาห ‘‘สเจ ตุเมฺห สมฺปฏิจฺฉถ, อหํ ปพฺพเชยฺย’’นฺติฯ ‘‘กึ วเทสิ, ตาต, มยฺหํ สกลโลกสฺสปิ ปพฺพชฺชาโต ตเวว ปพฺพชฺชา ภทฺทิ

กา, สเจ สโกฺกสิ, ปพฺพช ตาตา''ติ สมฺปฏิจฺฉิตฺวา สตฺถุ สนฺติกํ คโตฯ สตฺถา ''กึ มหาเสฏฺฐิ ทารโก เต ลทฺโธ''ติฯ ''อาม, ภนฺเต อยํ ทารโก มยฺหํ นตฺตา, ตุมฺหากํ สนฺติเก ปพฺพชามีติ วทตี''ติ อาหฯ สตฺถา อญฺญตรํ ปิณฺฑจาริกํ ภิกฺขุํ ''อิมํ ทารกํ ปพฺพาเชหี''ติ อาณาเปสิฯ เถโร ตสฺส ตจปญฺจกกมฺมฏฺฐานํ อาจิกฺขิตฺวา ปพฺพาเชสิฯ โส พหุํ พุทฺธวจนํ อุคฺคณฺหิตฺวา ปริปุณฺณวสฺโส อุปสมฺปทํ ลภิฯ อุปสมฺปนฺโน หุตฺวา โยนิโส มนสิกาเร กมฺมํ กโรนฺโต อรหตฺตํ ปาปุณิฯ

โส ฌานสุเขน, มคฺคสุเขน, ผลสุเขน วีตินาเมนฺโต จินฺเตสิ ''สกฺกา นุ โข อิมํ สุขํ จูฬปนฺถกสฺส ทาตุ''นฺติฯ ตโต อยฺยกเสฏฺฐิสฺส สนฺติกํ คนฺตฺวา ''มหาเสฏฺฐิ สเจ ตุเมฺห สมฺปฏิจฺฉถ, อหํ จูฬปนฺถกํ ปพฺพาเชยฺย''นฺติ อาหฯ ''ปพฺพาเชถ, ภนฺเต''ติฯ เถโร จูฬปนฺถกทารกํ ปพฺพาเชตฺวา ทสสุ สีเลสุ ปติฏฺฐาเปสิฯ จูฬปนฺถกสามเณโร ปพฺพชิตฺวาว ทนฺโธ อโหสิฯ

> ''ปทุมํ ยถา โกกนทํ สุคนฺธํ, ปาโต สิยา ผุลฺลมวีตคนฺธํ;
> องฺคีรสํ ปสฺส วิโรจมานํ, ตปนฺตมาทิจฺจมิวนฺตลิเกฺข''ติฯ (สํ. นิ. ๑.๑๒๓; อ. นิ. ๕.๑๙๕) –

อิมํ เอกคาถํ จตูหิ มาเสหิ คณฺหิตุํ นาสกฺขิฯ โส กิร กสฺสปสมฺมาสมฺพุทฺธกาเล ปพฺพชิตฺวา ปญฺญวา หุตฺวา อญฺญตรสฺส ทนฺธภิกฺขุโน อุเทฺทสคฺคหณกาเล ปริหาสเกฬึ อกาสิฯ โส ภิกฺขุ เตน ปริหาเสน ลชฺชิโต เนว อุเทฺทสํ คณฺหิ, น สชฺฌายมกาสิฯ เตน กเมฺมน อยํ ปพฺพชิตฺวาว ทนฺโธ ชาโต, คหิตคหิตํ ปทํ อุปรูปริ ปทํ คณฺหนฺตสฺส นสฺสติฯ ตสฺส อิมเมว คาถํ คเหตุํ วายมนฺตสฺส จตฺตาโร มาสา อติกฺกนฺตาฯ

อถ นํ มหาปนฺถโก อาห ''จูฬปนฺถก, ตฺวํ อิมสฺมึ สาสเน อภโพฺพ, จตูหิ มาเสหิ เอกมฺปิ คาถํ คเหตุํ น สโกฺกสิ, ปพฺพชิตกิจฺจํ ปน ตฺวํ กถํ มตฺถกํ ปาเปสฺสสิ, นิกฺขม อิโต''ติ วิหารา นิกฺกฑฺฒิฯ จูฬปนฺถโก พุทฺธสาสเน สิเนเหน คิหิภาวํ น ปเตฺถติฯ ตสฺมิญฺจ กาเล มหาปนฺถโก ภตฺตุเทฺทสโก โหติฯ ชีวโก โกมารภจฺจ พหุํ คนฺธมาลํ อาทาย อตฺตโน อมฺพวนํ คนฺตฺวา สตฺถารํ ปูเชตฺวา ธมฺมํ สุตฺวา อุฏฺฐายาสนา ทสพลํ วนฺทิตฺวา มหาปนฺถกํ อุปสงฺกมิตฺวา ''กิตฺตกา , ภนฺเต, สตฺถุ สนฺติเก ภิกฺขู''ติ ปุจฺฉิฯ ''ปญฺจมตฺตานิ ภิกฺขุสตานี''ติฯ ''เสฺว, ภนฺเต, พุทฺธปฺปมุขานิ ปญฺจ ภิกฺขุสตานิ อาทาย อมฺหากํ นิเวสเน ภิกฺขํ คณฺหถา''ติฯ ''อุปาสก, จูฬปนฺถโก นาม ภิกฺขุ ทนฺโธ อวิรุฬฺหิธโมฺม, ตํ ฐเปตฺวา เสสานํ นิมนฺตนํ สมฺปฏิจฺฉามี''ติ เถโร อาหฯ ตํ สุตฺวา จูฬปนฺถโก จินฺเตสิ ''เถโร เอตฺตกานํ ภิกฺขูนํ นิมนฺตนํ สมฺปฏิจฺฉนฺโต มํ พาหิรํ กตฺวา สมฺปฏิจฺฉติ, นิสฺสํสยํ มยฺหํ ภาติกสฺส มยิ จิตฺตํ ภินฺนํ ภวิสฺสติ, กึ อิทานิ มยฺหํ อิมินา สาสเนน, คิหี หุตฺวา ทานาทีนิ ปุญฺญานิ กโรนฺโต ชีวิสฺสามี''ติฯ

โส ปุนทิวเส ปาโตว ''คิหี ภวิสฺสามี''ติ ปายาสิฯ สตฺถา ปจฺจูสกาเลเยว โลกํ โอโลเกนฺโต อิมํ การณํ ทิสฺวา ปฐมตรํ คนฺตฺวา จูฬปนฺถกสฺส คมนมเคฺค ทฺวารโกฏฺฐเก จงฺกมนฺโต อฏฺฐาสิฯ จูฬปนฺถโก ฆรํ คจฺฉนฺโต สตฺถารํ ทิสฺวา อุปสงฺกมิตฺวา วนฺทิฯ อถ นํ สตฺถา ''กหํ ปน, ตฺวํ จูฬปนฺถก, อิมาย เวลาย คจฺฉสี''ติ อาหฯ ภาตา มํ, ภนฺเต, นิกฺกฑฺฒติ , เตนาหํ วิพฺภมิตุํ คจฺฉามีติฯ จูฬปนฺถก, ตว ปพฺพชฺชา นาม มม สนฺตกา, ภาตรา นิกฺกฑฺฒิโต กสฺมา มม สนฺติกํ นาคญฺฉิ? เอหิ กึ เต คิหิภาเวน, มม สนฺติเก ภวิสฺสสี''ติ ภควา จูฬปนฺถกํ อาทาย คนฺตฺวา คนฺธกุฏิปฺปมุเข นิสีทาเปตฺวา ''จูฬปนฺถก, ตฺวํ ปุรตฺถาภิมุโข หุตฺวา อิมํ ปิโลติกํ 'รโชหรณํ รโชหรณ'นฺติ ปริมชฺชนฺโต อิเธว โหหี''ติ อิทฺธิยา อภิสงฺขตํ ปริสุทฺธํ ปิโลติกาขณฺฑํ ทตฺวา กาเล อาโรจิเต ภิกฺขุสงฺฆปริวุโต ชีวกสฺส เคหํ คนฺตฺวา ปญฺญตฺตาสเน นิสีทิฯ

จูฬปนฺถโกปิ สูริยํ โอโลเกนฺโต ตํ ปิโลติกาขณฺฑํ ‘‘รโชหรณํ รโชหรณ’’นฺติ ปริมชฺชนฺโต นิสีทิ, ตสฺส ตํ ปิโลติกาขณฺฑํ ปริมชฺชนฺตสฺส ปริมชฺชนฺตสฺส กิลิฏฺฐํ อโหสิฯ ตโต จินฺเตสิ ‘‘อิทํ ปิโลติกาขณฺฑํ อติวิย ปริสุทฺธํ, อิมํ ปน อตฺตภาวํ นิสฺสาย ปุริมปกตึ วิชหิตฺวา เอวํ กิลิฏฺฐํ ชาตํ, อนิจฺจา วต สงฺขารา’’ติ ขยวยํ ปฏฺฐเปนฺโต วิปสฺสนํ วฑฺเฒสิฯ สตฺถา ‘‘จูฬปนฺถกสฺส จิตฺตํ วิปสฺสนํ อารุฬฺห’’นฺติ ญตฺวา ‘‘จูฬปนฺถก, ตฺวํ เอตํ ปิโลติกาขณฺฑเมว สํกิลิฏฺฐํ รโชรญฺชิตํ ชาตนฺติ มา สญฺญํ กริ, อพฺภนฺตเร ปน เต ราครชาทโย อตฺถิ, เต หราหี’’ติ วตฺวา โอภาสํ วิสฺสชฺเชตฺวา ปุรโต นิสินฺโน วิย ปญฺญายมานรูโป หุตฺวา อิมา คาถา อภาสิ –

> ‘‘ราโค รโช น จ ปน เรณุ วุจฺจติ, ราคสฺเสตํ อธิวจนํ รโชติ;
> เอตํ รชํ วิปฺปชหิตฺว ภิกฺขโว, วิหรนฺติ เต วิคตรชสฺส สาสเนฯ
>
> ‘‘โทโส รโช น จ ปน เรณุ วุจฺจติ, โทสสฺเสตํ อธิวจนํ รโชติ;
> เอตํ รชํ วิปฺปชหิตฺว ภิกฺขโว, วิหรนฺติ เต วิคตรชสฺส สาสเนฯ
>
> ‘‘โมโห รโช น จ ปน เรณุ วุจฺจติ, โมหสฺเสตํ อธิวจนํ รโชติ;
> เอตํ รชํ วิปฺปชหิตฺว ภิกฺขโว, วิหรนฺติ เต วิคตรชสฺส สาสเน’’ติฯ (มหานิ. ๒๐๙; จูฬนิ. อุทยมาณวปุจฺฉานิเทฺทส ๗๔);

คาถาปริโยสาเน จูฬปนฺถโก สห ปฏิสมฺภิทาหิ อรหตฺตํ ปาปุณิ, ปฏิสมฺภิทาหิเยวสฺส ตีณิ ปิฏกานิ อาคมํสุฯ โส กิร ปุพฺเพ ราชา หุตฺวา นครํ ปทกฺขิณํ กโรนฺโต นลาฏโต เสเท มุจฺจเนฺต ปริสุเทฺธน สาฏเกน นลาฏนฺตํ ปุญฺฉิ, สาฏโก กิลิโฏฺฐ อโหสิฯ โส ‘‘อิมํ สรีรํ นิสฺสาย เอวรูโป ปริสุโทฺธ สาฏโก ปกตึ ชหิตฺวา กิลิโฏฺฐ ชาโต, อนิจฺจา วต สงฺขารา’’ติ อนิจฺจสญฺญํ ปฏิลภิฯ เตน การเณนสฺส รโชหรณเมว ปจฺจโย ชาโตฯ

ชีวโกปิ โข โกมารภโจฺจ ทสพลสฺส ทกฺขิโณทกํ อุปนาเมสิฯ สตฺถา ‘‘นนุ, ชีวก, วิหาเร ภิกฺขู อตฺถี’’ติ หเตฺถน ปตฺตํ ปิทหิฯ มหาปนฺถโก ‘‘ภเนฺต, วิหาเร นตฺถิ ภิกฺขู’’ติ อาหฯ สตฺถา ‘‘อตฺถิ ชีวกา’’ติ อาหฯ ชีวโก ‘‘เตน หิ, ภเณ, คจฺฉ, วิหาเร ภิกฺขูนํ อตฺถิภาวํ วา นตฺถิภาวํ วา ชานาหี’’ติ ปุริสํ เปเสสิฯ ตสฺมิํ ขเณ จูฬปนฺถโก ‘‘มยฺหํ ภาติโก ‘วิหาเร ภิกฺขู นตฺถี’ติ ภณติ, วิหาเร ภิกฺขูนํ อตฺถิภาวมสฺส ปกาเสสฺสามี’’ติ สกลํ อมฺพวนํ ภิกฺขูนํเยว ปูเรสิฯ เอกเจฺจ ภิกฺขู จีวรกมฺมํ กโรนฺติ, เอกเจฺจ รชนกมฺมํ, เอกเจฺจ สชฺฌายํ กโรนฺตีติ เอวํ อญฺญมญฺญํ อสทิสํ ภิกฺขุสหสฺสํ มาเปสิฯ โส ปุริโส วิหาเร พหู ภิกฺขู ทิสฺวา นิวตฺติตฺวา ‘‘อยฺย , สกลํ อมฺพวนํ ภิกฺขูหิ ปริปุณฺณ’’นฺติ ชีวกสฺส อาโรเจสิฯ เถโรปิ โข ตเตฺถว –

> ‘‘สหสฺสกฺขตฺตุมตฺตานํ, นิมฺมินิตฺวาน ปนฺถโก;
> นิสีทมฺพวเน รมฺเม, ยาว กาลปฺปเวทนา’’ติฯ (เถรคา. ๕๖๓);

อถ สตฺถา ตํ ปุริสํ อาห – ‘‘วิหารํ คนฺตฺวา ‘สตฺถา จูฬปนฺถกํ นาม ปโกฺกสตี’ติ วเทหี’’ติฯ เตน คนฺตฺวา ตถาวุเตฺต ‘‘อหํ จูฬปนฺถโก, อหํ จูฬปนฺถโก’’ติ มุขสหสฺสํ อุฎฺฐหิฯ ปุริโส คนฺตฺวา ‘‘สเพฺพปิ กิร เต, ภเนฺต, จูฬปนฺถกาเยว นามา’’ติ อาหฯ เตน หิ ตฺวํ คนฺตฺวา โย ปฐมํ ‘‘อหํ จูฬปนฺถโก’’ติ วทติ, ตํ หเตฺถ คณฺห, อวเสสา อนฺตรธายิสฺสนฺตีติฯ โส ตถา อกาสิ, ตาวเทว สหสฺสมตฺตา ภิกฺขู อนฺตรธายิํสุฯ เถโร เตน ปุริเสน สทฺธิํ อคมาสิฯ สตฺถา ภตฺตกิจฺจปริโยสาเน ชีวกํ อามเนฺตสิ ‘‘ชีวก, จูฬปนฺถกสฺส ปตฺตํ คณฺห, อยํ เต อนุโมทนํ กริสฺสตี’’ติฯ ชีวโก

ตถา อกาสิฯ เถโร สีหนาทํ นทนฺโต ตรุณสีโห วิย ตีณิ ปิฏกานิ สํโขเภตฺวา อนุโมทนํ อกาสิฯ

สตฺถา อุฏฺฐายาสนา ภิกฺขุสงฺฆปริวาโร วิหารํ คนฺตฺวา ภิกฺขูหิ วเตฺต ทสฺสิเต อุฏฺฐายาสนา คนฺธกุฏิปฺปมุเข ฐตฺวา ภิกฺขุสงฺฆสฺส สุคโตวาทํ ทตฺวา กมฺมฏฺฐานํ กเถตฺวา ภิกฺขุสงฺฆํ อุโยฺยเชตฺวา สุรภิคนฺธวาสิตํ คนฺธกุฏึ ปวิสิตฺวา ทกฺขิเณน ปเสฺสน สีหเสยฺยํ อุปคโตฯ อถ สายนฺหสมเย ธมฺมสภายํ ภิกฺขู อิโต จิโต จ สโมสริตฺวา รตฺตกมฺพลสาณึ ปริกฺขิปนฺตา วิย นิสีทิตฺวา สตฺถุ คุณกถํ อารภึสุ ‘‘อาวุโส, มหาปนฺถโก จูฬปนฺถกสฺส อชฺฌาสยํ อชานนฺโต ‘จตูหิ มาเสหิ เอกคาถํ คณฺหิตุํ น สโกฺกติ, ทนฺธ อย’นฺติ วิหารา นิกฺกฑฺฒิ, สมฺมาสมฺพุโทฺธ ปน อตฺตโน อนุตฺตรธมฺมราชตาย เอกสฺมึเยวสฺส อนฺตรภเตฺต สห ปฏิสมฺภิทาหิ อรหตฺตํ อทาสิ, ตีณิ ปิฏกานิ ปฏิสมฺภิทาหิเยว อาคตานิ, อโห พุทฺธานํ พลํ นาม มหนฺต’’นฺติฯ

อถ ภควา ธมฺมสภายํ อิมํ กถาปวตฺตึ ญตฺวา ‘‘อชฺช มยา คนฺตุํ วฏฺฏตี’’ติ พุทฺธเสยฺยาย อุฏฺฐาย สุรตฺตทุปฏฺฏํ นิวาเสตฺวา วิชฺชุลตํ วิย กายพนฺธนํ พนฺธิตฺวา รตฺตกมฺพลสทิสํ สุคตมหาจีวรํ ปารุปิตฺวา สุรภิคนฺธกุฏิโต นิกฺขมฺม มตฺตวารโณ วิย สีหวิกฺกนฺตวิลาเสน วิชมฺภมาโน สีโห วิย อนนฺตาย พุทฺธลีลาย ธมฺมสภํ คนฺตฺวา อลงฺกตมณฺฑปมเชฺฌ สุปญฺญตฺตวรพุทฺธาสนํ อภิรุยฺห ฉพฺพณฺณพุทฺธรสฺมิโย วิสฺสเชฺชนฺโต อณฺณวกุจฺฉึ โอภาสยมาโน ยุคนฺธรมตฺถเก พาลสูริโย วิย อาสนมเชฺฌ นิสีทิฯ สมฺมาสมฺพุเทฺธ ปน อาคตมเตฺต ภิกฺขุสโงฺฆ กถํ ปจฺฉินฺทิตฺวา ตุณฺหี อโหสิฯ

สตฺถา มุทุเกน เมตฺตจิเตฺตน ปริสํ โอโลเกตฺวา ‘‘อยํ ปริสา อติวิย โสภติ, เอกสฺสปิ หตฺถกุกฺกุจฺจํ วา ปาทกุกฺกุจฺจํ วา อุกฺกาสิตสโทฺท วา ขิปิตสโทฺท วา นตฺถิ, สเพฺพปิเม พุทฺธคารเวน สคารวา พุทฺธเตเชน ตชฺชิตา มยิ อายุกปฺปมฺปิ อกเถตฺวา นิสิเนฺน ปฐมํ กถํ สมุฏฺฐาเปตฺวา น กเถสฺสนฺติ, กถาสมุฏฺฐาปนวตฺตํ นาม มยาว ชานิตพฺพํ, อหเมว ปฐมํ กเถสฺสามี’’ติ มธุเรน พฺรหฺมสฺสเรน ภิกฺขู อามเนฺตตฺวา ‘‘กาย นุตฺถ, ภิกฺขเว , เอตรหิ กถาย สนฺนิสินฺนา, กา จ ปน โว อนฺตรากถา วิปฺปกตา’’ติ อาหฯ ภเนฺต, น มยํ อิมสฺมึ ฐาเน นิสินฺนา อญฺญํ ติรจฺฉานกถํ กเถม, ตุมฺหากํเยว ปน คุเณ วณฺณยมานา นิสินฺนามฺห ‘‘อาวุโส มหาปนฺถโก จูฬปนฺถกสฺส อชฺฌาสยํ อชานนฺโต ‘จตูหิ มาเสหิ เอกํ คาถํ คณฺหิตุํ น สโกฺกติ, ทนฺธ อย’นฺติ วิหารา นิกฺกฑฺฒิ, สมฺมาสมฺพุโทฺธ ปน อนุตฺตรธมฺมราชตาย เอกสฺมึเยวสฺส อนฺตรภเตฺต สห ปฏิสมฺภิทาหิ อรหตฺตํ อทาสิ, อโห พุทฺธานํ พลํ นาม มหนฺต’’นฺติฯ สตฺถา ภิกฺขูนํ กถํ สุตฺวา ‘‘ภิกฺขเว, จูฬปนฺถโก มํ นิสฺสาย อิทานิ ตาว ธเมฺมสุ ธมฺมมหนฺตตํ ปโตฺต, ปุเพฺพ ปน มํ นิสฺสาย โภเคสุปิ โภคมหนฺตตํ ปาปุณี’’ติ อาหฯ ภิกฺขู ตสฺสตฺถสฺส อาวิภาวตฺถํ ภควนฺตํ ยาจึสุฯ ภควา ภวนฺตเรน ปฏิจฺฉนฺนํ การณํ ปากฏํ อกาสิฯ

อตีเต กาสิรเฏฺฐ พาราณสิยํ พฺรหฺมทเตฺต รชฺชํ กาเรเนฺต โพธิสโตฺต เสฏฺฐิกุเล นิพฺพตฺติตฺวา วยปฺปโตฺต เสฏฺฐิฏฺฐานํ ลภิตฺวา จูฬเสฏฺฐิ นาม อโหสิ, โส ปณฺฑิโต พฺยโตฺต สพฺพนิมิตฺตานิ ชานาติฯ โส เอกทิวสํ ราชุปฏฺฐานํ คจฺฉโนฺต อนฺตรวีถิยํ มตมูสิกํ ทิสฺวา ตงฺขณเญฺญว นกฺขตฺตํ สมาเนตฺวา อิทมาห ‘‘สกฺกา จกฺขุมตา กุลปุเตฺตน อิมํ อุนฺทูรํ คเหตฺวา ปุตฺตทารภรณญฺจ กาตุํ กมฺมเนฺต จ ปโยเชตุ’’นฺติ? อญฺญตโร ทุคฺคตกุลปุโตฺต ตํ เสฏฺฐิสฺส วจนํ สุตฺวา ‘‘นายํ อชานิตฺวา กเถสฺสตี’’ติ ตํ มูสิกํ คเหตฺวา เอกสฺมึ อาปเณ พิฬาลสฺสตฺถาย วิกฺกิณิตฺวา กากณิกํ ลภิตฺวา ตาย กากณิกาย ผาณิตํ คเหตฺวา เอเกน ฆเฏน ปานียํ คณฺหิฯ โส อรญฺญโต อาคจฺฉเนฺต มาลากาเร ทิสฺวา โถกํ โถกํ ผาณิตขณฺฑํ ทตฺวา อุฬุงฺเกน ปานียํ อทาสิ, เต จสฺส

เอเกกํ ปุปฺผมุฏฺฐึ อทํสุฯ โส เตน ปุปฺผมูเลน ปุนทิวเสปิ ผาณิตญฺจ ปานียฆฏญฺจ คเหตฺวา ปุปฺผารามเมว คโตฯ ตสฺส ตํ ทิวสํ มาลาการา อโฑฺฒจิตเก ปุปฺผคจฺเฉ ทตฺวา อคมํสุฯ โส น จิรเสฺสว อิมินา อุปาเยน อฏฺฐ กหาปเณ ลภิฯ

ปุน เอกสฺมึ วาตวุฏฺฐิทิวเส ราชุยฺยาเน พหู สุกฺขทณฺฑกา จ สาขา จ ปลาสญฺจ วาเตน ปาติตํ โหติ, อุยฺยานปาโล ฉเฑฺฑตุํ อุปายํ น ปสฺสติ ฯ โส ตตฺถ คนฺตฺวา ''สเจ อิมานิ ทารุปณฺณานิ มยฺหํ ทสฺสสิ, อหํ เต อิมานิ สพฺพานิ นีหริสฺสามี''ติ อุยฺยานปาลํ อาห, โส ''คณฺห อยฺยา''ติ สมฺปฏิจฺฉิฯ จูฬนฺเตวาสิโก ทารกานํ กีฬนมณฺฑลํ คนฺตฺวา ผาณิตํ ทตฺวา มุหุเตฺตน สพฺพานิ ทารุปณฺณานิ นีหราเปตฺวา อุยฺยานทฺวาเร ราสึ กาเรสิฯ ตทา ราชกุมฺภกาโร ราชกุเล ภาชนานํ ปจนตฺถาย ทารูนิ ปริเยสมาโน อุยฺยานทฺวาเร ตานิ ทิสฺวา ตสฺส หตฺถโต กิณิตฺวา คณฺหิฯ ตํ ทิวสํ จูฬนฺเตวาสิโก ทารุวิกฺกเยน โสฬส กหาปเณ จาฏิอาทีนิ จ ปญฺจ ภาชนานิ ลภิฯ

โส จตุวีสติยา กหาปเณสุ ชาเตสุ ''อตฺถิ อยํ อุปาโย มยฺห''นฺติ นครทฺวารโต อวิทูเร ฐาเน เอกํ ปานียจาฏึ ฐเปตฺวา ปญฺจสเต ติณหารเก ปานีเยน อุปฏฺฐหิฯ เต อาหํสุ ''สมฺม, ตฺวํ อมฺหากํ พหูปกาโร, กึ เต กโรมา''ติ? โส ''มยฺหํ กิจฺเจ อุปฺปนฺเน กริสฺสถา''ติ วตฺวา อิโต จิโต จ วิจรนฺโต ถลปถกมฺมิเกน จ ชลปถกมฺมิเกน จ สทฺธึ มิตฺตสนฺถวํ อกาสิฯ ตสฺส ถลปถกมฺมิโก ''เสฺว อิมํ นครํ อสฺสวาณิชโก ปญฺจ อสฺสสตานิ คเหตฺวา อาคมิสฺสตี''ติ อาจิกฺขิฯ โส ตสฺส วจนํ สุตฺวา ติณหารเก อาห ''อชฺช มยฺหํ เอเกกํ ติณกลาปํ เทถ, มยา จ ติเณ อวิกฺกิณิเต อตฺตโน ติณํ มา วิกฺกิณถา''ติฯ เต ''สาธู''ติ สมฺปฏิจฺฉิตฺวา ปญฺจ ติณกลาปสตานิ อาหริตฺวา ตสฺส ฆเร ปาปยึสุฯ อสฺสวาณิโช สกลนคเร อสฺสานํ โคจรํ อลภิตฺวา ตสฺส สหสฺสํ ทตฺวา ตํ ติณํ คณฺหิฯ

ตโต กติปาหจฺจเยนสฺส ชลปถกมฺมิโก สหายโก อาโรเจสิ ''ปฏฺฏนมฺหิ มหานาวา อาคตา''ติฯ โส ''อตฺถิ อยํ อุปาโย''ติ อฏฺฐหิ กหาปเณหิ สพฺพปริวารสมฺปนฺนํ ตาวกาลิกํ รถํ คเหตฺวา มหนฺเตน ยเสน นาวาปฏฺฏนํ คนฺตฺวา เอกํ องฺคุลิมุทฺทิกํ นาวิกสฺส สจฺจการํ ทตฺวา อวิทูเร ฐาเน สาณิยา ปริกฺขิปาเปตฺวา นิสินฺโน ปุริเส อาณาเปสิ ''พาหิรโต วาณิเชสุ อาคเตสุ ตติเยน ปฏิหาเรน มํ อาโรเจถา''ติ ฯ ''นาวา อาคตา''ติ สุตฺวา พาราณสิโต สตมตฺตา วาณิชา ''ภณฺฑํ คณฺหามา''ติ อาคมึสุฯ ภณฺฑํ ตุเมฺห น ลภิสฺสถ, อสุกฏฺฐาเน นาม มหาวาณิเชน สจฺจกาโร ทินฺโนฯติฯ เต ตํ สุตฺวา ตสฺส สนฺติกํ อาคตาฯ ปาทมูลิกปุริสา ปุริมสญฺญาวเสน ตติเยน ปฏิหาเรน เตสํ อาคตภาวํ อาโรเจสุํฯ เต สตมตฺตา วาณิชา เอเกกํ สหสฺสํ ทตฺวา เตน สทฺธึ นาวาย ปตฺติกา หุตฺวา ปุน เอเกกํ สหสฺสํ ทตฺวา ปตฺตึ วิสฺสชฺชาเปตฺวา ภณฺฑํ อตฺตโน สนฺตกมกํสุฯ

จูฬนฺเตวาสิโก เทฺว สตสหสฺสานิ คณฺหิตฺวา พาราณสึ อาคนฺตฺวา ''กตญฺญุนา เม ภวิตุํ วฏฺฏตี''ติ เอกํ สตสหสฺสํ คาหาเปตฺวา จูฬเสฏฺฐิสฺส สมีปํ คโตฯ อถ นํ เสฏฺฐิ ''กึ เต, ตาต, กตฺวา อิทํ ธนํ ลทฺธ''นฺติ ปุจฺฉิฯ โส ''ตุเมฺหหิ กถิตอุปาเย ฐตฺวา จตุมาสพฺภนฺตเรเยว ลทฺธ''นฺติ มตมูสิกํ อาทึ กตฺวา สพฺพํ วตฺถุํ กเถสิฯ จูฬเสฏฺฐิ ตสฺส วจนํ สุตฺวา ''อิทานิ เอวรูปํ ทารกํ มม สนฺตกํ กาตุํ วฏฺฏตี''ติ วยปฺปตฺตํ อตฺตโน ธีตรํ ทตฺวา สกลกุฏุมฺพสฺส สามิกํ อกาสิฯ โส เสฏฺฐิโน อจฺจเยน ตสฺมึ นคเร เสฏฺฐิฏฺฐานํ ลภิฯ โพธิสโตฺตปิ ยถากมฺมํ อคมาสิฯ

สมฺมาสมฺพุโทฺธปิ อิมํ ธมฺมเทสนํ กเถตฺวา อภิสมฺพุโทฺธว อิมํ คาถํ กเถสิ –

๔. ‘‘อปฺปเกนปิ เมธาวี, ปาภเตน วิจกฺขโณ;
สมุฏฺฐาเปติ อตฺตานํ, อณุํ อคฺคิํว สนฺธม’’นฺติฯ

ตตฺถ **อปฺปเกนปี**ติ โถเกนปิ ปริตฺตเกนปิฯ **เมธาวี**ติ ปญฺญวาฯ **ปาภเตนา**ติ ภณฺฑมูเลนฯ **วิจกฺขโณ**ติ โวหารกุสโลฯ **สมุฏฺฐาเปติ อตฺตาน**นฺติ มหนฺตํ ธนญฺจ ยสญฺจ อุปฺปาเทตฺวา ตตฺถ อตฺตานํ สณฺฐาเปติ ปติฏฺฐาเปติฯ ยถา กิํ? **อณุํ อคฺคิํว สนฺธมํ,** ยถา ปณฺฑิตปุริโส ปริตฺตํ อคฺคิํ อนุกฺกเมน โคมยจุณฺณาทีนิ ปกฺขิปิตฺวา มุขวาเตน ธมโนฺต สมุฏฺฐาเปติ วเฑฺฒติ มหนฺตํ อคฺคิกฺขนฺธํ กโรติ, เอวเมว ปณฺฑิโต โถกมฺปิ ปาภตํ ลภิตฺวา นานาอุปาเยหิ ปโยเชตฺวา ธนญฺจ ยสญฺจ วเฑฺฒติ , วเฑฺฒตฺวา จ ปน ตตฺถ อตฺตานํ ปติฏฺฐาเปติ, ตาย เอว วา ปน ธนยสมหนฺตตาย อตฺตานํ สมุฏฺฐาเปติ, อภิญฺญาตํ ปากฏํ กโรตีติ อโตฺถฯ

อิติ ภควา ‘‘ภิกฺขเว, จูฬปนฺถโก มํ นิสฺสาย อิทานิ ธเมฺมสุ ธมฺมมหนฺตตํ ปโตฺต, ปุเพฺพ ปน โภเคสุปิ โภคมหนฺตตํ ปาปุณี’’ติ เอวํ อิมํ ธมฺมเทสนํ ทเสฺสตฺวา เทฺว วตฺถูนิ กเถตฺวา อนุสนฺธิํ ฆเฏตฺวา ชาตกํ สโมธาเนสิ ‘‘ตทา จูฬเนฺตวาสิโก จูฬปนฺถโก อโหสิ, จูฬกเสฏฺฐิ ปน อหเมว อโหสิ’’นฺติ เทสนํ นิฏฺฐาเปสิฯ

จูฬเสฏฺฐิชาตกวณฺณนา จตุตฺถาฯ

๕. ตณฺฑุลนาฬิชาตกวณฺณนา

กิมคฺฆติ ตณฺฑุลนาฬิกาติ อิทํ สตฺถา เชตวเน วิหรโนฺต ลาฬุทายิเตฺถรํ อารพฺภ กเถสิฯ ตสฺมิํ สมเย อายสฺมา ทโพฺพ มลฺลปุโตฺต สงฺฆสฺส ภตฺตุเทฺทสโก โหติฯ ตสฺมิํ ปาโตว สลากภตฺตานิ อุทฺทิสมาเน ลาฬุทายิเตฺถรสฺส กทาจิ วรภตฺตํ ปาปุณาติ, กทาจิ ลามกภตฺตํฯ โส ลามกภตฺตสฺส ปตฺตทิวเส สลากคฺคํ อากุลํ กโรติ, ‘‘กิํ ทโพฺพว สลากํ ทาตุํ ชานาติ, อเมฺห น ชานามา’’ติ วทติฯ ตสฺมิํ สลากคฺคํ อากุลํ กโรเนฺต ‘‘หนฺท ทานิ ตฺวเมว สลากํ เทหี’’ติ สลากปจฺฉิํ อทํสุฯ ตโต ปฏฺฐาย โส สงฺฆสฺส สลากํ อทาสิฯ เทโนฺต จ ปน ‘‘อิทํ วรภตฺต’’นฺติ วา ‘‘ลามกภตฺต’’นฺติ วา ‘‘อสุกวสฺสเคฺค วรภตฺต’’นฺติ วา ‘‘อสุกวสฺสเคฺค ลามกภตฺต’’นฺติ วา น ชานาติ, ฐิติกํ กโรโนฺตปิ ‘‘อสุกวสฺสเคฺค ฐิติกา’’ติ น สลฺลเกฺขติฯ ภิกฺขูนํ ฐิตเวลาย ‘‘อิมสฺมิํ ฐาเน อยํ ฐิติกา ฐิตา, อิมสฺมิํ ฐาเน อย’’นฺติ ภูมิยํ วา ภิตฺติยํ วา เลขํ กฑฺฒติฯ ปุนทิวเส สลากเคฺค ภิกฺขู มนฺทตรา วา โหนฺติ พหุตรา วา, เตสุ มนฺทตเรสุ เลขา เหฏฺฐา โหติ, พหุตเรสุ อุปริฯ โส ฐิติกํ อชานโนฺต เลขาสญฺญาย สลากํ เทติฯ

อถ นํ ภิกฺขู ‘‘อาวุโส, อุทายิ, เลขา นาม เหฏฺฐา วา โหติ อุปริ วา, วรภตฺตํ ปน อสุกวสฺสเคฺค ฐิตํ, ลามกภตฺตํ อสุกวสฺสเคฺค’’ติ อาหํสุฯ โส ภิกฺขู ปฏิปฺผรโนฺต ‘‘ยทิ เอวํ อยํ เลขา กสฺมา เอวํ ฐิตา, กิํ อหํ ตุมฺหากํ สทฺทหามิ, อิมิสฺสา เลขาย สทฺทหามี’’ติ วทติฯ อถ นํ ทหรา จ สามเณรา จ ‘‘อาวุโส ลาฬุทายิ ตยิ สลากํ เทเนฺต ภิกฺขู ลาเภน ปริหายนฺติ, น ตฺวํ ทาตุํ อนุจฺฉวิโก, คจฺฉ อิโต’’ติ สลากคฺคโต นิกฺกฑฺฒิํสุฯ ตสฺมิํ ขเณ สลากเคฺค มหนฺตํ โกลาหลํ อโหสิฯ ตํ สุตฺวา สตฺถา อานนฺทเตฺถรํ ปุจฺฉิ ‘‘อานนฺท, สลากเคฺค มหนฺตํ โกลาหลํ, กิํ สทฺโท นาเมโส’’ติฯ เถโร ตถาคตสฺส ตมตฺถํ อาโรเจสิฯ ‘‘อานนฺท, น อิทาเนว ลาฬุทายิ อตฺตโน พาลตาย ปเรสํ ลาภหานิํ กโรติ, ปุเพฺพปิ อกาสิเยวา’’ติ อาหฯ เถโร ตสฺสตฺถสฺส อาวิภาวตฺถํ ภควนฺตํ ยาจิฯ ภควา ภวนฺตเรน ปฏิจฺฉนฺนํ การณํ ปากฏํ อกาสิฯ

อตีเต กาสิรเฏฺฐ พาราณสิยํ พฺรหฺมทโตฺต ราชา อโหสิฯ ตทา อมฺหากํ โพธิสโตฺต ตสฺส อคฺฆาปนิโก อโหสิฯ หตฺถิอสฺสาทีนิ เจว มณิสุวณฺณาทีนิ จ อคฺฆาเปสิ, อคฺฆาเปตฺวา ภณฺฑ

สามิกานํ ภณฺฑานุรูปเมว มูลํ ทาเปสิฯ ราชา ปน ลุโทฺธ โหติ, โส โลภปกติตาย เอวํ จิเนฺตสิ "อยํ อคฺฆาปนิโก เอวํ อคฺฆาเปโนฺต น จิรเสฺสว มม เคเห ธนํ ปริกฺขยํ คเมสฺสติ, อญฺญํ อคฺฆาปนิกํ กริสฺสามี"ติฯ โส สีหปญฺชรํ อุคฺฆาเฏตฺวา ราชงฺคณํ โอโลเกโนฺต เอกํ คามิกมนุสฺสํ โลลพาลํ ราชงฺคเณน คจฺฉนฺตํ ทิสฺวา "เอส มยฺหํ อคฺฆาปนิกกมฺมํ กาตุํ สกฺขิสฺสตี"ติ ตํ ปโกฺกสาเปตฺวา "สกฺขิสฺสสิ, ภเณ, อมฺหากํ อคฺฆาปนิกกมฺมํ กาตุ"นฺติ อาหฯ สกฺขิสฺสามิ, เทวาติฯ ราชา อตฺตโน ธนรกฺขณตฺถาย ตํ พาลํ อคฺฆาปนิกกเมฺม ฐเปสิฯ ตโต ปฏฺฐาย โส พาโล หตฺถิอสฺสาทีนิ อคฺฆาเปโนฺต อคฺฆํ หาเปตฺวา ยถารุจิยา กเถติฯ ตสฺส ฐานนฺตเร ฐิตตฺตา ยํ โส กเถติ, ตเมว มูลํ โหติฯ

ตสฺมิํ กาเล อุตฺตราปถโต เอโก อสฺสวาณิโช ปญฺจ อสฺสสตานิ อาเนสิฯ ราชา ตํ ปุริสํ ปโกฺกสาเปตฺวา อเสฺส อคฺฆาเปสิฯ โส ปญฺจนฺนํ อสฺสสตานํ เอกํ ตณฺฑุลนาฬิกํ อคฺฆมกาสิฯ กตฺวา จ ปน "อสฺสวาณิชสฺส เอกํ ตณฺฑุลนาฬิกํ เทถา"ติ วตฺวา อเสฺส อสฺสสาลายํ สณฺฐาเปสิฯ อสฺสวาณิโช โปราณอคฺฆาปนิกสฺส สนฺติกํ คนฺตฺวา ตํ ปวตฺติํ อาโรเจตฺวา "อิทานิ กิํ กตฺตพฺพ"นฺติ ปุจฺฉิฯ โส อาห "ตสฺส ปุริสสฺส ลญฺชํ ทตฺวา เอวํ ปุจฺฉถ 'อมฺหากํ ตาว อสฺสา เอกํ ตณฺฑุลนาฬิกํ อคฺฆนฺตีติ ญาตเมตํ, ตุเมฺห ปน นิสฺสาย ตณฺฑุลนาฬิยา อคฺฆํ ชานิตุกามมฺหา, สกฺขิสฺสถ โน รโญฺญ สนฺติเก ฐตฺวา สา ตณฺฑุลนาฬิกา อิทํ นาม อคฺฆตีติ วตฺตุ'นฺติ, สเจ สโกฺกมีติ วทติ, ตํ คเหตฺวา รโญฺญ สนฺติกํ คจฺฉถ, อหมฺปิ ตตฺถ อาคมิสฺสามี"ติฯ

อสฺสวาณิโช "สาธู"ติ โพธิสตฺตสฺส วจนํ สมฺปฏิจฺฉิตฺวา อคฺฆาปนิกสฺส ลญฺชํ ทตฺวา ตมตฺถํ อาโรเจสิฯ โส ลญฺชํ ลภิตฺวาว "สกฺขิสฺสามิ ตณฺฑุลนาฬิํ อคฺฆาเปตุ"นฺติฯ "เตน หิ คจฺฉาม ราชกุล"นฺติ ตํ อาทาย รโญฺญ สนฺติกํ อคมาสิฯ โพธิสโตฺตปิ อเญฺญปิ พหู อมจฺจา อคมิํสุฯ อสฺสวาณิโช ราชานํ วนฺทิตฺวา อาห – "เทว, ปญฺจนฺนํ อสฺสสตานํ เอกํ ตณฺฑุลนาฬิํ อคฺฆนกภาวํ ชานาม, สา ปน ตณฺฑุลนาฬิ กิํ อคฺฆตีติ อคฺฆาปนิกํ ปุจฺฉถ เทวา"ติฯ ราชา ตํ ปวตฺติํ อชานโนฺต "อโมฺภ อคฺฆาปนิก, ปญฺจ อสฺสสตานิ กิํ อคฺฆนฺตี"ติ ปุจฺฉิฯ ตณฺฑุลนาฬิํ, เทวาติฯ "โหตุ, ภเณ, อสฺสา ตาว ตณฺฑุลนาฬิํ อคฺฆนฺตุฯ สา ปน กิํ อคฺฆติ ตณฺฑุลนาฬิกา"ติ ปุจฺฉิฯ โส พาลปุริโส "พาราณสิํ สนฺตรพาหิรํ อคฺฆติ ตณฺฑุลนาฬิกา"ติ อาหฯ โส กิร ปุเพฺพ ราชานํ อนุวตฺตโนฺต เอกํ ตณฺฑุลนาฬิํ อสฺสานํ อคฺฆมกาสิฯ ปุน วาณิชสฺส หตฺถโต ลญฺชํ ลภิตฺวา ตสฺสา ตณฺฑุลนาฬิกาย พาราณสิํ สนฺตรพาหิรํ อคฺฆมกาสิฯ ตทา ปน พาราณสิยา ปาการปริเกฺขโป ทฺวาทสโยชนิโก โหติฯ อิทมสฺส อนฺตรํ, พาหิรํ ปน ติโยชนสติกํ รฏฺฐํฯ อิติ โส พาโล เอวํ มหนฺตํ พาราณสิํ สนฺตรพาหิรํ ตณฺฑุลนาฬิกาย อคฺฆมกาสิฯ

ตํ สุตฺวา อมจฺจา ปาณิํ ปหริตฺวา หสมานา "มยํ ปุเพฺพ ปถวิญฺจ รชฺชญฺจ อนคฺฆนฺติ สญฺญิโน อหุมฺห, เอวํ มหนฺตํ กิร สราชกํ พาราณสิรชฺชํ ตณฺฑุลนาฬิมตฺตํ อคฺฆติ, อโห อคฺฆาปนิกสฺส ญาณสมฺปทาฯ กหํ เอตฺตกํ กาลํ อยํ อคฺฆาปนิโก วิหาสิ, อมฺหากํ รโญฺญ เอว อนุจฺฉวิโก"ติ ปริหาสํ อกํสุ –

๕. "กิมคฺฆติ ตณฺฑุลนาฬิกายํ, อสฺสาน มูลาย วเทหิ ราช;
พาราณสิํ สนฺตรพาหิรํ, อยมคฺฆติ ตณฺฑุลนาฬิกา"ติฯ

ตสฺมิํ กาเล ราชา ลชฺชิโต ตํ พาลํ นิกฺกฑฺฒาเปตฺวา โพธิสตฺตเสฺสว อคฺฆาปนิกฏฺฐานํ อทาสิฯ โพธิสโตฺตปิ ยถากมฺมํ คโตฯ

สตฺถา อิมํ ธมฺมเทสนํ อาหริตฺวา เทฺว วตฺถูนิ กเถตฺวา อนุสนฺธึ ฆเฏตฺวา ชาตกํ สโมธาเนสิ “ตทา คามิกพาลอคฺฆาปนิโก ลาลุทายี อโหสิ, ปณฺฑิตอคฺฆาปนิโก ปน อหเมว อโหสิ”นฺติ เทสนํ นิฏฺฐาเปสิฯ

ตณฺฑุลนาฬิชาตกวณฺณนา ปญฺจมาฯ

๖. เทวธมฺมชาตกวณฺณนา

หิริโอตฺตปฺปสมฺปนฺนาติ อิทํ ภควา เชตวเน วิหรนฺโต อญฺญตรํ พหุภณฺฑิกํ ภิกฺขุํ อารพฺภ กเถสิฯ สาวตฺถิวาสี กิเรโก กุฏุมฺพิโก ภริยาย กาลกตาย ปพฺพชิฯ โส ปพฺพชนฺโต อตฺตโน ปริเวณญฺจ อคฺคิสาลญฺจ ภณฺฑคพฺภญฺจ กาเรตฺวา ภณฺฑคพฺภํ สปฺปิตณฺฑุลาทีหิ ปูเรตฺวา ปพฺพชิฯ ปพฺพชิตฺวา จ ปน อตฺตโน ทาเส ปโกฺกสาเปตฺวา ยถารุจิตํ อาหารํ ปจาเปตฺวา ภุญฺชติ, พหุปริกฺขาโร จ อโหสิ , รตฺตึ อญฺญํ นิวาสนปารุปนํ โหติ, ทิวา อญฺญํฯ วิหารปจฺจนฺเต วสติฯ ตเสฺสกทิวสํ จีวรปจฺจตฺถรณาทีนิ นีหริตฺวา ปริเวเณ ปตฺถริตฺวา สุกฺขาเปนฺตสฺส สมฺพหุลา ชานปทา ภิกฺขู เสนาสนจาริกํ อาหิณฺฑนฺตา ปริเวณํ คนฺตฺวา จีวราทีนิ ทิสฺวา “กสฺสิมานี”ติ ปุจฺฉึสุฯ โส “มยฺหํ, อาวุโส”ติ อาหฯ “อาวุโส, อิทมฺปิ จีวรํ, อิทมฺปิ นิวาสนํ, อิทมฺปิ ปจฺจตฺถรณํ, สพฺพํ ตุยฺหเมวา”ติ? “อาม มยฺหเมวา”ติฯ “อาวุโส ภควตา ตีณิ จีวรานิ อนุญฺญาตานิ, ตฺวํ เอวํ อปฺปิจฺฉสฺส พุทฺธสฺส สาสเน ปพฺพชิตฺวา เอวํ พหุปริกฺขาโร ชาโต, เอหิ ตํ ทสพลสฺส สนฺติกํ เนสฺสามา”ติ ตํ อาทาย สตฺถุ สนฺติกํ อคมํสุฯ

สตฺถา ทิสฺวาว “กึ นุ โข, ภิกฺขเว , อนิจฺฉมานกํเยว ภิกฺขุํ คณฺหิตฺวา อาคตตฺถา”ติ อาหฯ “ภเนฺต, อยํ ภิกฺขุ พหุภโณฺฑ พหุปริกฺขาโร”ติฯ “สจฺจํ กิร ตฺวํ ภิกฺขุ พหุภโณฺฑ”ติ? “สจฺจํ, ภควา”ติฯ “กสฺมา ปน ตฺวํ ภิกฺขุ พหุภโณฺฑ ชาโต”? “นนุ อหํ อปฺปิจฺฉตาย สนฺตุฏฺฐิตาย ปวิเวกสฺส วีริยารมฺภสฺส วณฺณํ วทามี”ติฯ โส สตฺถุ วจนํ สุตฺวา กุปิโต “อิมินา ทานิ นีหาเรน จริสฺสามี”ติ ปารุปนํ ฉเฑฺฑตฺวา ปริสมเชฺฌ เอกจีวโร อฏฺฐาสิฯ

อถ นํ สตฺถา อุปตฺถมฺภยมาโน “นนุ ตฺวํ ภิกฺขุ ปุเพฺพ หิโรตฺตปฺปคเวสโก ทกรกฺขสกาเลปิ หิโรตฺตปฺปํ คเวสมาโน ทฺวาทส สํวจฺฉรานิ วิหาสิ, อถ กสฺมา อิทานิ เอวํ ครุเก พุทฺธสาสเน ปพฺพชิตฺวา จตุปริสมเชฺฌ ปารุปนํ ฉเฑฺฑตฺวา หิโรตฺตปฺปํ ปหาย ฐิโตสี”ติ? โส สตฺถุ วจนํ สุตฺวา หิโรตฺตปฺปํ ปจฺจุปฏฺฐาเปตฺวา ตํ จีวรํ ปารุปิตฺวา สตฺถารํ วนฺทิตฺวา เอกมนฺตํ นิสีทิฯ ภิกฺขู ตสฺสตฺถสฺส อาวิภาวตฺถํ ภควนฺตํ ยาจึสุ, ภควา ภวนฺตเรน ปฏิจฺฉนฺนํ การณํ ปากฏํ อกาสิฯ

อตีเต กาสิรเฏฺฐ พาราณสิยํ พฺรหฺมทโตฺต นาม ราชา อโหสิฯ ตทา โพธิสโตฺต ตสฺส อคฺคมเหสิยา กุจฺฉิมฺหิ ปฏิสนฺธึ คณฺหิฯ ตสฺส นามคฺคหณทิวเส “มหิสาสกุมาโร”ติ นามํ อกํสุฯ ตสฺส อาธาวิตฺวา ปริธาวิตฺวา วิจรณกาเล รโญฺญ อโญฺญปิ ปุโตฺต ชาโต, ตสฺส “จนฺทกุมาโร”ติ นามํ อกํสุฯ ตสฺส ปน อาธาวิตฺวา ปริธาวิตฺวา วิจรณกาเล โพธิสตฺตสฺส มาตา กาลมกาสิ, ราชา อญฺญํ อคฺคมเหสิฏฺฐาเน ฐเปสิฯ สา รโญฺญ ปิยา อโหสิ มนาปา, สาปิ สํวาสมนฺวาย เอกํ ปุตฺตํ วิชายิ, “สูริยกุมาโร”ติสฺส นามํ อกํสุฯ ราชา ปุตฺตํ ทิสฺวา ตุฏฺฐจิโตฺต “ภเทฺท, ปุตฺตสฺส เต วรํ ทมฺมี”ติ อาหฯ เทวี, วรํ อิจฺฉิตกาเล คเหตพฺพํ กตฺวา ฐเปสิฯ สา ปุเตฺต วยปฺปเตฺต ราชานํ อาห – “เทเวน มยฺหํ ปุตฺตสฺส ชาตกาเล วโร ทิโนฺน, ปุตฺตสฺส เม รชฺชํ เทหี”ติฯ ราชา “มยฺหํ เทฺว ปุตฺตา อคฺคิกฺขนฺธา วิย ชลมานา วิจรนฺติ, น สกฺกา ตว ปุตฺตสฺส รชฺชํ ทาตุ”นฺติ ปฏิกฺขิปิตฺวาปิ ตํ ปุนปฺปุนํ ยาจมานเมว ทิสฺวา “อยํ มยฺหํ ปุตฺตานํ ปาปกมฺปิ จิเนฺตยฺยา”ติ ปุเตฺต ปโกฺกสาเปตฺวา อาห – “ตาตา, อหํ สูริยกุมารสฺส ชาตกาเล วรํ อทาสึฯ อิทา

นิสฺส มาตา รชฺชํ ยาจติ, อหํ ตสฺส น ทาตุกาโม, มาตุคาโม นาม ปาโป, ตุมฺหากํ ปาปกมฺปิ จิ เนฺตยฺย, ตุเมฺห อรญฺญํ ปวิสิตฺวา มม อจฺจเยน กุลสนฺตเก นคเร รชฺชํ กเรยฺยาถา''ติ โรทิตฺวา กนฺทิตฺวา สีเส จุมฺพิตฺวา อุโยฺยเชสิฯ เต ปิตรํ วนฺทิตฺวา ปาสาทา โอตรเนฺต ราชงฺคเณ กีฬมาโน สูริยกุมาโร ทิสฺวา ตํ การณํ ญตฺวา ''อหมฺปิ ภาติเกหิ สทฺธึ คมิสฺสามี''ติ เตหิ สทฺธึเยว นิกฺขมิฯ เต หิมวนฺตํ ปวิสึสุฯ

โพธิสโตฺต มคฺคา โอกฺกมฺม รุกฺขมูเล นิสีทิตฺวา สูริยกุมารํ อามเนฺตสิ ''ตาต สูริยกุมาร, เอตํ สรํ คนฺตฺวา นฺหตฺวา จ ปิวิตฺวา จ ปทุมินิปเณฺณหิ อมฺหากมฺปิ ปานียํ อาเนหี''ติฯ ตํ ปน สรํ เวสฺสวณสฺส สนฺติกา เอเกน ทกรกฺขเสน ลทฺธํ โหติ, เวสฺสวโณ จ ตํ อาห – ''ฐเปตฺวา เทวธมฺมชานนเก เย อเญฺญ อิมํ สรํ โอตรนฺติ, เต ขาทิตุํ ลภสิฯ อโนติเณฺณ น ลภสี''ติฯ ตโต ปฎฺฐาย โส รกฺขโส เย ตํ สรํ โอตรนฺติ, เต เทวธเมฺม ปุจฺฉิตฺวา เย น ชานนฺติ, เต ขาทติฯ อถ โข สูริยกุมาโร ตํ สรํ คนฺตฺวา อวีมํสิตฺวาว โอตริฯ อถ นํ โส รกฺขโส คเหตฺวา ''เทวธเมฺม ชานาสี''ติ ปุจฺฉิฯ โส ''เทวธมฺมา นาม จนฺทิมสูริยา''ติ อาหฯ อถ นํ ''ตฺวํ เทวธเมฺม น ชานาสี''ติ วตฺวา อุทกํ ปเวเสตฺวา อตฺตโน วสนฎฺฐาเน ฐเปสิฯ โพธิสโตฺตปิ ตํ อติจิรายนฺตํ ทิสฺวา จนฺทกุมารํ เปเสสิฯ รกฺขโส ตมฺปิ คเหตฺวา ''เทวธเมฺม ชานาสี''ติ ปุจฺฉิฯ ''อาม ชานามิ, เทวธมฺมา นาม จตโสฺส ทิสา''ติฯ รกฺขโส ''น ตฺวํ เทวธเมฺม ชานาสี''ติ ตมฺปิ คเหตฺวา ตเตฺถว ฐเปสิฯ

โพธิสโตฺต ตสฺมิมฺปิ จิรายเนฺต ''เอเกน อนฺตราเยน ภวิตพฺพ''นฺติ สยํ ตตฺถ คนฺตฺวา ทฺวินฺนมฺปิ โอตรณปทวฬญฺชํ ทิสฺวา ''รกฺขสปริคฺคหิเตน อิมินา สเรน ภวิตพฺพ''นฺติ ขคฺคํ สนฺนยฺหิตฺวา ธนุํ คเหตฺวา อฎฺฐาสิฯ ทกรกฺขโส โพธิสตฺตํ อุทกํ อโนตรนฺตํ ทิสฺวา วนกมฺมิกปุริโส วิย หุตฺวา โพธิสตฺตํ อาห – ''โภ, ปุริส, ตฺวํ มคฺคกิลโนฺต กสฺมา อิมํ สรํ โอตริตฺวา นฺหตฺวา ปิวิตฺวา ภิสมุฬาลํ ขาทิตฺวา ปุปฺผานิ ปิฬนฺธิตฺวา ยถาสุขํ น คจฺฉสี''ติ? โพธิสโตฺต ตํ ทิสฺวา ''เอโส ยโกฺข ภวิสฺสตี''ติ ญตฺวา ''ตยา เม ภาติกา คหิตา''ติ อาหฯ ''อาม, คหิตา''ติฯ ''กึ การณา''ติ? ''อหํ อิมํ สรํ โอติเณฺณเก ลภามี''ติฯ ''กึ ปน สเพฺพว ลภสี''ติ? ''เย เทวธเมฺม ชานนฺติ, เต ฐเปตฺวา อวเสเส ลภามี''ติฯ ''อตฺถิ ปน เต เทวธเมฺมหิ อโตฺถ''ติ? ''อาม, อตฺถี''ติฯ ''ยทิ เอวํ อหํ เต เทวธเมฺม กเถสฺสามี''ติฯ ''เตน หิ กเถหิ, อหํ เทวธเมฺม สุณิสฺสามี''ติฯ โพธิสโตฺต อาห ''อหํ เทวธเมฺม กเถยฺยํ, กิลิฎฺฐคโตฺต ปนมฺหี''ติฯ ยโกฺข โพธิสตฺตํ นฺหาเปตฺวา โภชนํ โภเชตฺวา ปานียํ ปาเยตฺวา ปุปฺผานิ ปิฬนฺธาเปตฺวา คเนฺธหิ วิลิมฺปาเปตฺวา อลงฺกตมณฺฑปมเชฺฌ ปลฺลงฺกํ อตฺถริตฺวา อทาสิฯ

โพธิสโตฺต อาสเน นิสีทิตฺวา ยกฺขํ ปาทมูเล นิสีทาเปตฺวา ''เตน หิ โอหิตโสโต สกฺกจฺจํ เทวธเมฺม สุณาหี''ติ อิมํ คาถมาห –

๖. ''หิริโอตฺตปฺปสมฺปนฺนา, สุกฺกธมฺมสมาหิตา;
สโนฺต สปฺปุริสา โลเก, เทวธมฺมาติ วุจฺจเร''ติฯ

ตตฺถ **หิริโอตฺตปฺปสมฺปนฺนา**ติ หิริยา จ โอตฺตเปฺปน จ สมนฺนาคตาฯ เตสุ กายทุจฺจริตาทีหิ หิริยตีติ หิรี, ลชฺชาเยตํ อธิวจนํฯ เตหิเยว โอตฺตปฺปตีติ โอตฺตปฺปํ, ปาปโต อุเพฺพคเสฺสตํ อธิวจนํฯ ตตฺถ อชฺฌตฺตสมุฎฺฐานา หิรี, พหิทฺธาสมุฎฺฐานํ โอตฺตปฺปํฯ อตฺตาธิปเตยฺยา หิรี, โลกาธิปเตยฺยํ โอตฺตปฺปํฯ ลชฺชาสภาวสณฺฐิตา หิรี, ภยสภาวสณฺฐิตํ โอตฺตปฺปํฯ สปฺปติสฺสวลกฺขณา หิรี, วชฺชภีรุกภยทสฺสาวิลกฺขณํ โอตฺตปฺปํฯ

ตตฺถ อชฺฌตฺตสมุฏฺฐานํ หิริํ จตูหิ การเณหิ สมุฏฺฐาเปติ – ชาติํ ปจฺจเวกฺขิตฺวา วยํ ปจฺจเวกฺขิตฺวา สูรภาวํ ปจฺจเวกฺขิตฺวา พาหุสจฺจํ ปจฺจเวกฺขิตฺวา ฯ กถํ? ‘‘ปาปกรณํ นาเมตํ น ชาติสมฺปนฺนานํ กมฺมํ, หีนชจฺจานํ เกวฏฺฏาทีนํ กมฺมํ, มาทิสสฺส ชาติสมฺปนฺนสฺส อิทํ กมฺมํ กาตุํ น ยุตฺต’’นฺติ เอวํ ตาว ชาติํ ปจฺจเวกฺขิตฺวา ปาณาติปาตาทิปาปํ อกโรนฺโต หิริํ สมุฏฺฐาเปติฯ ตถา ‘‘ปาปกรณํ นาเมตํ ทหเรหิ กตฺตพฺพํ กมฺมํ, มาทิสสฺส วเย ฐิตสฺส อิทํ กมฺมํ กาตุํ น ยุตฺต’’นฺติ เอวํ วยํ ปจฺจเวกฺขิตฺวา ปาณาติปาตาทิปาปํ อกโรนฺโต หิริํ สมุฏฺฐาเปติฯ ตถา ‘‘ปาปกมฺมํ นาเมตํ ทุพฺพลชาติกานํ กมฺมํ, มาทิสสฺส สูรภาวสมฺปนฺนสฺส อิทํ กมฺมํ กาตุํ น ยุตฺต’’นฺติ เอวํ สูรภาวํ ปจฺจเวกฺขิตฺวา ปาณาติปาตาทิปาปํ อกโรนฺโต หิริํ สมุฏฺฐาเปติฯ ตถา ‘‘ปาปกมฺมํ นาเมตํ อนฺธพาลานํ กมฺมํ, น ปณฺฑิตานํ, มาทิสสฺส ปณฺฑิตสฺส พหุสฺสุตสฺส อิทํ กมฺมํ กาตุํ น ยุตฺต’’นฺติ เอวํ พาหุสจฺจํ ปจฺจเวกฺขิตฺวา ปาณาติปาตาทิปาปํ อกโรนฺโต หิริํ สมุฏฺฐาเปติฯ เอวํ อชฺฌตฺตสมุฏฺฐานํ หิริํ จตูหิ การเณหิ สมุฏฺฐาเปติฯ สมุฏฺฐาเปตฺวา จ ปน อตฺตโน จิตฺเต หิริํ ปเวเสตฺวา ปาปกมฺมํ น กโรติฯ เอวํ หิรี อชฺฌตฺตสมุฏฺฐานา นาม โหติฯ

กถํ โอตฺตปฺปํ พหิทฺธาสมุฏฺฐานํ นาม? ‘‘สเจ ตฺวํ ปาปกมฺมํ กริสฺสสิ, จตูสุ ปริสาสุ ครหปฺปตฺโต ภวิสฺสสิฯ

‘‘ครหิสฺสนฺติ ตํ วิญฺญู, อสุจิํ นาคริโก ยถา;
วชฺชิโต สีลวนฺเตหิ, กถํ ภิกฺขุ กริสฺสสี’’ติฯ (ธ. ส. อฏฺฐ. ๑ พลราสิวณฺณนา) –

เอวํ ปจฺจเวกฺขนฺโต หิ พหิทฺธาสมุฏฺฐิเตน โอตฺตเปฺปน ปาปกมฺมํ น กโรติฯ เอวํ โอตฺตปฺปํ พหิทฺธาสมุฏฺฐานํ นาม โหติฯ

กถํ หิรี อตฺตาธิปเตยฺยา นาม? อิเธกโจฺจ กุลปุตฺโต อตฺตานํ อธิปติํ เชฏฺฐกํ กตฺวา ‘‘มาทิสสฺส สทฺธาปพฺพชิตสฺส พหุสฺสุตสฺส ธุตงฺคธรสฺส น ยุตฺตํ ปาปกมฺมํ กาตุ’’นฺติ ปาปํ น กโรติฯ เอวํ หิรี อตฺตาธิปเตยฺยา นาม โหติฯ เตนาห ภควา –

‘‘โส อตฺตานํเยว อธิปติํ กตฺวา อกุสลํ ปชหติ, กุสลํ ภาเวติฯ สาวชฺชํ ปชหติ, อนวชฺชํ ภาเวติฯ สุทฺธมตฺตานํ ปริหรตี’’ติ (อ. นิ. ๓.๔๐)ฯ

กถํ โอตฺตปฺปํ โลกาธิปเตยฺยํ นาม? อิเธกโจฺจ กุลปุตฺโต โลกํ อธิปติํ เชฏฺฐกํ กตฺวา ปาปกมฺมํ น กโรติฯ ยถาห –

‘‘มหา โข ปนายํ โลกสนฺนิวาโสฯ มหนฺตสฺมิํ โข ปน โลกสนฺนิวาเส สนฺติ สมณพฺราหฺมณา อิทฺธิมโนฺต ทิพฺพจกฺขุกา ปรจิตฺตวิทุโน, เต ทูรโตปิ ปสฺสนฺติ, อาสนฺนาปิ น ทิสฺสนฺติ, เจตสาปิ จิตฺตํ ชานนฺติ, เตปิ มํ เอวํ ชานิสฺสนฺติ ‘ปสฺสถ โภ, อิมํ กุลปุตฺตํ, สทฺธา อคารสฺมา อนคาริยํ ปพฺพชิโต สมาโน โวกิโณฺณ วิหรติ ปาปเกหิ อกุสเลหิ ธเมฺมหี’ติฯ

‘‘สนฺติ เทวตา อิทฺธิมนฺติโย ทิพฺพจกฺขุกา ปรจิตฺตวิทุนิโย, ตา ทูรโตปิ ปสฺสนฺติ, อาสนฺนาปิ น ทิสฺสนฺติ, เจตสาปิ จิตฺตํ ชานนฺติ, ตาปิ มํ เอวํ ชานิสฺสนฺติ ‘ปสฺสถ โภ, อิมํ กุลปุตฺตํ, สทฺธา อคารสฺมา อนคาริยํ ปพฺพชิโต สมาโน โวกิโณฺณ วิหรติ ปาปเกหิ อกุสเลหิ ธเมฺมหี’ติฯ โส โลกํเยว อธิปติํ เชฏฺฐกํ กริตฺวา อกุสลํ ปชหติ, กุสลํ ภาเวติฯ สาวชฺชํ ปชหติ, อนวชฺชํ ภาเวติฯ สุทฺธมตฺตานํ ปริหรตี’’ติ (อ. นิ. ๓.๔๐)ฯ

เอวํ โอตฺตปฺปํ โลกาธิปเตยฺยํ นาม โหติฯ

‘‘ลชฺชาสภาวสณฺฐิตา หิรี, ภยสภาวสณฺฐิตํ โอตฺตปฺป’’นฺติ เอตฺถ ปน **ลชฺชา**ติ ลชฺชนากาโร, เตน สภาเวน สณฺฐิตา หิรีฯ **ภย**นฺติ อปายภยํ, เตน สภาเวน สณฺฐิตํ โอตฺตปฺปํฯ ตทุภยมฺปิ ปาปปริวชฺชเน ปากฏํ โหติฯ เอกโจฺจ หิ ยถา นาเมโก กุลปุตฺโต อุจฺจารปสฺสาวาทีนิ กโรนฺโต ลชฺชิตพฺพยุตฺตกํ เอกํ ทิสฺวา ลชฺชนาการปฺปตฺโต ภเวยฺย หีฬิโต, เอวเมวํ อชฺฌตฺตํ ลชฺชิธมฺมํ โอกฺกมิตฺวา ปาปกมฺมํ น กโรติฯ เอกโจฺจ อปายภยภีโต หุตฺวา ปาปกมฺมํ น กโรติฯ ตตฺริทํ โอปมฺมํ – ยถา หิ ทฺวีสุ อโยคุเฬสุ เอโก สีตโล ภเวยฺย คูถมกฺขิโต, เอโก อุโณฺห อาทิโตฺตฯ ตตฺถ ปณฺฑิโต สีตลํ คูถมกฺขิตตฺตา ชิคุจฺฉโนฺต น คณฺหาติ, อิตรํ ฑาหภเยนฯ ตตฺถ สีตลสฺส คูถมกฺขิตสฺส ชิคุจฺฉาย อคณฺหนํ วิย อชฺฌตฺตํ ลชฺชิธมฺมํ โอกฺกมิตฺวา ปาปสฺส อกรณํ, อุณฺหสฺส ฑาหภเยน อคณฺหนํ วิย อปายภเยน ปาปสฺส อกรณํ เวทิตพฺพํฯ

‘‘สปฺปติสฺสวลกฺขณา หิรี, วชฺชภีรุกภยทสฺสาวิลกฺขณํ โอตฺตปฺป’’นฺติ อิทมฺปิ ทฺวยํ ปาปปริวชฺชเนเยว ปากฏํ โหติฯ เอกโจฺจ หิ ชาติมหตฺตปจฺจเวกฺขณา, สตฺถุมหตฺตปจฺจเวกฺขณา, ทายชฺชมหตฺตปจฺจเวกฺขณา, สพฺรหฺมจาริมหตฺตปจฺจเวกฺขณาติ จตูหิ การเณหิ สปฺปติสฺสวลกฺขณํ หิรึ สมุฏฺฐาเปตฺวา ปาปํ น กโรติฯ เอกโจฺจ อตฺตานุวาทภยํ, ปรานุวาทภยํ , ทณฺฑภยํ, ทุคฺคติภยนฺติ จตูหิ การเณหิ วชฺชภีรุกภยทสฺสาวิลกฺขณํ โอตฺตปฺปํ สมุฏฺฐาเปตฺวา ปาปํ น กโรติฯ ตตฺถ ชาติมหตฺตปจฺจเวกฺขณาทีนิ เจว อตฺตานุวาทภยาทีนิ จ วิตฺถาเรตฺวา กเถตพฺพานิฯ เตสํ วิตฺถาโร องฺคุตฺตรนิกายฏฺฐกถายํ วุโตฺตฯ

สุกฺกธมฺมสมาหิตาติ อิทเมว หิโรตฺตปฺปํ อาทึ กตฺวา กตฺตพฺพา กุสลา ธมฺมา สุกฺกธมฺมา นาม, เต สพฺพสงฺคาหกนเยน จตุภูมกโลกิยโลกุตฺตรธมฺมาฯ เตหิ สมาหิตา สมนฺนาคตาติ อโตฺถฯ **สโนฺต สปฺปุริสา โลเก**ติ กายกมฺมาทีนํ สนฺตตาย สโนฺต, กตญฺญุกตเวทิตาย โสภนา ปุริสาติ สปฺปุริสาฯ **โลโก** ปน สงฺขารโลโก, สตฺตโลโก, โอกาสโลโก, ขนฺธโลโก, อายตนโลโก, ธาตุโลโกติ อเนกวิโธฯ ตตฺถ ‘‘เอโก โลโก สเพฺพ สตฺตา อาหารฏฺฐิติกา…เป.… อฏฺฐารส โลกา อฏฺฐารส ธาตุโย’’ติ (ปฏิ. ม. ๑.๑๑๒) เอตฺถ สงฺขารโลโก วุโตฺตฯ ขนฺธโลกาทโย ตทโนฺตคธาเยวฯ ‘‘อยํ โลโก ปรโลโก, เทวโลโก มนุสฺสโลโก’’ติอาทีสุ (มหานิ. ๓; จูฬนิ. อชิตมาณวปุจฺฉานิเทฺทส ๒) ปน สตฺตโลโก วุโตฺตฯ

‘‘ยาวตา จนฺทิมสูริยา, ปริหรนฺติ ทิสา ภนฺติ วิโรจมานา;
ตาว สหสฺสธา โลโก, เอตฺถ เต วตฺตเต วโส’’ติฯ (ม. นิ. ๑.๕๐๓) –

เอตฺถ โอกาสโลโก วุโตฺตฯ เตสุ อิธ สตฺตโลโก อธิเปฺปโตฯ สตฺตโลกสฺมิญฺหิ เย เอวรูปา สปฺปุริสา, เต **เทวธมฺมา**ติ วุจฺจนฺติฯ

ตตฺถ **เทวา**ติ สมฺมุติเทวา, อุปปตฺติเทวา, วิสุทฺธิเทวาติ ติวิธาฯ เตสุ มหาสมฺมตกาลโต ปฏฺฐาย โลเกน ‘‘เทวา’’ติ สมฺมตตฺตา ราชราชกุมาราทโย **สมฺมุติเทวา** นามฯ เทวโลเก อุปฺปนฺนา **อุปปตฺติเทวา** นามฯ ขีณาสวา ปน **วิสุทฺธิเทวา** นามฯ วุตฺตมฺปิ เจตํ –

‘‘สมฺมุติเทวา นาม ราชาโน เทวิโย ราชกุมาราฯ อุปปตฺติเทวา นาม ภุมฺมเทเว อุปาทาย ตทุตฺตริเทวาฯ วิสุทฺธิเทวา นาม พุทฺธา ปเจฺจกพุทฺธา ขีณาสวา’’ติ (จูฬนิ. โธตกมาณวปุจฺฉานิเทฺทส ๓๒; ปารายนานุคีติคาถานิเทฺทส ๑๑๙)ฯ

อิเมสํ เทวานํ ธมฺมาติ **เทวธมฺมาฯ วุจฺจเร**ติ วุจฺจนฺติฯ หิโรตฺตปฺปมูลกา หิ กุสลา ธมฺมา กุลสมฺปทาย เจว เทวโลเก นิพฺพตฺติยา จ วิสุทฺธิภาวสฺส จ การณตฺตา การณเฏฺฐน ติวิธานมฺปิ เตสํ เทวานํ ธมฺมาติ เทวธมฺมา, เตหิ เทวธมฺเมหิ สมนฺนาคตา ปุคฺคลาปิ เทวธมฺมาฯ ตสฺมา ปุคฺคลาธิฏฺฐานเทสนาย เต ธมฺเม ทเสฺสนฺโต ''สนฺโต สปฺปุริสา โลเก, เทวธมฺมาติ วุจฺจเร''ติ อาหฯ

ยกฺโข อิมํ ธมฺมเทสนํ สุตฺวา ปสนฺนจิตฺโต โพธิสตฺตํ อาห – ''ปณฺฑิต, อหํ ตุมฺหากํ ปสนฺโน, เอกํ ภาตรํ เทมิ, กตรํ อาเนมี''ติ? ''กนิฏฺฐํ อาเนหี''ติฯ ''ปณฺฑิต, ตฺวํ เกวลํ เทวธมฺเม ชานาสิเยว, น ปน เตสุ วตฺตสี''ติฯ ''กึ การณา''ติ? ''ยํการณา เชฏฺฐกํ ฐเปตฺวา กนิฏฺฐํ อาณาเปนฺโต เชฏฺฐาปจายิกกมฺมํ น กโรสี''ติฯ เทวธมฺเม จาหํ, ยกฺข, ชานามิ, เตสุ จ วตฺตามิฯ มยญฺหิ อิมํ อรญฺญํ เอตํ นิสฺสาย ปวิฏฺฐาฯ เอตสฺส หิ อตฺถาย อมฺหากํ ปิตรํ เอตสฺส มาตา รชฺชํ ยาจิ, อมฺหากํ ปน ปิตา ตํ วรํ อทตฺวา อมฺหากํ อนุรกฺขณตฺถาย อรญฺญวาสํ อนุชานิฯ โส กุมาโร อนุวตฺติตฺวา อเมฺหหิ สทฺธึ อาคโตฯ ''ตํ อรเญฺญ เอโก ยกฺโข ขาที''ติ วุเตฺตปิ น โกจิ สทฺทหิสฺสติ, เตนาหํ ครหภยภีโต ตเมว อาณาเปมีติฯ ''สาธุ สาธุ ปณฺฑิต, ตฺวํ เทวธเมฺม จ ชานาสิ, เตสุ จ วตฺตสี''ติ ปสโนฺน ยโกฺข โพธิสตฺตสฺส สาธุการํ ทตฺวา เทฺวปิ ภาตโร อาเนตฺวา อทาสิฯ

อถ นํ โพธิสโตฺต อาห – ''สมฺม, ตฺวํ ปุเพฺพ อตฺตนา กเตน ปาปกเมฺมน ปเรสํ มํสโลหิตขาทโก ยโกฺข หุตฺวา นิพฺพโตฺต, อิทานิปิ ปาปเมว กโรสิ, อิทํ เต ปาปกมฺมํ นิรยาทีหิ มุจฺจิตุํ โอกาสํ น ทสฺสติ , ตสฺมา อิโต ปฏฺฐาย ปาปํ ปหาย กุสลํ กโรหี''ติฯ อสกฺขิ จ ปน ตํ ทเมตุํฯ โส ตํ ยกฺขํ ทเมตฺวา เตน สํวิหิตารโกฺข ตเตฺถว วสโนฺต เอกทิวสํ นกฺขตฺตํ โอโลเกตฺวา ปิตุ กาลกตภาวํ ญตฺวา ยกฺขํ อาทาย พาราณสึ คนฺตฺวา รชฺชํ คเหตฺวา จนฺทกุมารสฺส โอปรชฺชํ, สูริยกุมารสฺส เสนาปติฏฺฐานํ, ทตฺวา ยกฺขสฺส รมณีเย ฐาเน อายตนํ กาเรตฺวา, ยถา โส อคฺคมาลํ อคฺคปุปฺผํ อคฺคภตฺตญฺจ ลภติ, ตถา อกาสิฯ โส ธเมฺมน รชฺชํ กาเรตฺวา ยถากมฺมํ คโตฯ

สตฺถา อิมํ ธมฺมเทสนํ อาหริตฺวา ทเสฺสตฺวา สจฺจานิ ปกาเสสิ, สจฺจปริโยสาเน โส ภิกฺขุ โสตาปตฺติผเล ปติฏฺฐหิฯ สมฺมาสมฺพุโทฺธปิ เทฺว วตฺถูนิ กเถตฺวา อนุสนฺธึ ฆเฏตฺวา ชาตกํ สโมธาเนสิ – ''ตทา ทกรกฺขโส พหุภณฺฑิกภิกฺขุ อโหสิ, สูริยกุมาโร อานโนฺท, จนฺทกุมาโร สาริปุโตฺต, เชฏฺฐกภาตา มหิสาสกุมาโร ปน อหเมว อโหสิ''นฺติฯ

เทวธมฺมชาตกวณฺณนา ฉฏฺฐาฯ

๗. กฏฺฐหาริชาตกวณฺณนา

ปุโตฺต ตฺยาหํ มหาราชาติ อิทํ สตฺถา เชตวเน วิหรโนฺต วาสภขตฺติยํ อารพฺภ กเถสิฯ วาสภขตฺติยาย วตฺถุ ทฺวาทสกนิปาเต ภทฺทสาลชาตเก อาวิภวิสฺสติฯ สา กิร มหานามสฺส สกฺกสฺส ธีตา นาคมุณฺฑาย นาม ทาสิยา กุจฺฉิสฺมึ ชาตา โกสลราชสฺส อคฺคมเหสี อโหสิฯ สา รโญฺญ ปุตฺตํ วิชายิฯ ราชา ปนสฺสา ปจฺฉา ทาสิภาวํ ญตฺวา ฐานํ ปริหาเปสิ, ปุตฺตสฺส วิฏฏูภสฺสาปิ ฐานํ ปริหาเปสิเยวฯ เต อุโภปิ อโนฺตนิเวสเนเยว วสนฺติฯ สตฺถา ตํ การณํ ญตฺวา ปุพฺพณฺหสมเย ปญฺจสตภิกฺขุปริวุโต รโญฺญ นิเวสนํ คนฺตฺวา ปญฺญตฺตาสเน นิสีทิตฺวา ''มหาราช, กหํ วาสภขตฺติยา''ติ อาหฯ ''ราชา ตํ การณํ อาโรเจสิฯ มหาราช วาสภขตฺติยา กสฺส ธีตา''ติ? ''มหานามสฺส ภเนฺต''ติฯ ''อาคจฺฉมานา กสฺส อาคตา''ติ? ''มยฺหํ ภเนฺต''ติฯ มหาราช สา รโญฺญ ธีตา, รโญฺญว อาคตา, ราชานํเยว ปฏิจฺจ ปุตฺตํ ลภิ, โส ปุโตฺต กึการณา ปิตุ สนฺตกสฺส รชฺชสฺส สามิโก น โหติ, ปุเพฺพ ราชาโน มุหุตฺติกาย กฏฺฐหาริกาย กุจฺฉิสฺมิมฺปิ

ปุตฺตํ ลภิตฺวา ปุตฺตสฺส รชฺชํ อทํสูติฯ ราชา ตสฺสตฺถสฺสาวิภาวตฺถาย ภควนฺตํ ยาจิ, ภควา ภวนฺตเรน ปฏิจฺฉนฺนํ การณํ ปากฏํ อกาสิฯ

อตีเต พาราณสิยํ พฺรหฺมทตฺโต ราชา มหเนฺตน ยเสน อุยฺยานํ คนฺตฺวา ตตฺถ ปุปฺผผลโลเภน วิจรโนฺต อุยฺยานวนสเณฺฑ คายิตฺวา ทารูนิ อุทฺธรมานํ เอกํ อิตฺถึ ทิสฺวา ปฏิพทฺธจิโตฺต สํวาสํ กเปฺปสิฯ ตงฺขณเญฺญว โพธิสโตฺต ตสฺสา กุจฺฉิยํ ปฏิสนฺธึ คณฺหิ, ตาวเทว ตสฺสา วชิรปูริตา วิย ครุกา กุจฺฉิ อโหสิฯ สา คพฺภสฺส ปติฏฺฐิตภาวํ ญตฺวา ''คโพฺภ เม, เทว, ปติฏฺฐิโต''ติ อาหฯ ราชา องฺคุลิมุทฺทิกํ ทตฺวา ''สเจ ธีตา โหติ, อิมํ วิสฺสเชฺชตฺวา โปเสยฺยาสิ, สเจ ปุโตฺต โหติ, องฺคุลิมุทฺทิกาย สทฺธึ มม สนฺติกํ อาเนยฺยาสี''ติ วตฺวา ปกฺกามิฯ

สาปิ ปริปกฺกคพฺภา โพธิสตฺตํ วิชายิฯ ตสฺส อาธาวิตฺวา ปริธาวิตฺวา วิจรณกาเล กีฬามณฺฑเล กีฬนฺตสฺส เอวํ วตฺตาโร โหนฺติ ''นิปฺปิติเกนมฺหา ปหฏา''ติฯ ตํ สุตฺวา โพธิสโตฺต มาตุ สนฺติกํ คนฺตฺวา ''อมฺม, โก มยฺหํ ปิตา''ติ ปุจฺฉิฯ ''ตาต, ตฺวํ พาราณสิรโญฺญ ปุโตฺต''ติฯ ''อมฺม, อตฺถิ ปน โกจิ สกฺขี''ติ? ตาต ราชา อิมํ มุทฺทิกํ ทตฺวา ''สเจ ธีตา โหติ, อิมํ วิสฺสเชฺชตฺวา โปเสยฺยาสิ, สเจ ปุโตฺต โหติ, อิมาย องฺคุลิมุทฺทิกาย สทฺธึ อาเนยฺยาสี''ติ วตฺวา คโตติฯ ''อมฺม, เอวํ สเนฺต กสฺมา มํ ปิตุ สนฺติกํ น เนสี''ติ ฯ สา ปุตฺตสฺส อชฺฌาสยํ ญตฺวา ราชทฺวารํ คนฺตฺวา รโญฺญ อาโรจาเปสิฯ รญฺญา จ ปโกฺกสาปิตา ปวิสิตฺวา ราชานํ วนฺทิตฺวา ''อยํ เต, เทว, ปุโตฺต''ติ อาหฯ ราชา ชานโนฺตปิ ปริสมเชฺฌ ลชฺชาย ''น มยฺหํ ปุโตฺต''ติ อาหฯ ''อยํ เต, เทว, มุทฺทิกา, อิมํ สญฺชานาสี''ติฯ ''อยมฺปิ มยฺหํ มุทฺทิกา น โหตี''ติฯ ''เทว, อิทานิ ฐเปตฺวา สจฺจกิริยํ อโญฺญ มม สกฺขิ นตฺถิ, สจายํ ทารโก ตุเมฺห ปฏิจฺจ ชาโต, อากาเส ติฏฺฐตุ, โน เจ, ภูมิยํ ปติตฺวา มรตู''ติ โพธิสตฺตสฺส ปาเท คเหตฺวา อากาเส ขิปิฯ โพธิสโตฺต อากาเส ปลฺลงฺกมาภุชิตฺวา นิสิโนฺน มธุรสฺสเรน ปิตุ ธมฺมํ กเถโนฺต อิมํ คาถมาห –

๗. ''ปุโตฺต ตฺยาหํ มหาราช, ตฺวํ มํ โปส ชนาธิป;
อเญฺญปิ เทโว โปเสติ, กิญฺจ เทโว สกํ ปชนฺ''ติฯ

ตตฺถ **ปุโตฺต ตฺยาห**นฺติ ปุโตฺต เต อหํฯ ปุโตฺต จ นาเมส อตฺรโช, เขตฺตโช, อเนฺตวาสิโก, ทินฺนโกติ จตุพฺพิโธฯ ตตฺถ อตฺตานํ ปฏิจฺจ ชาโต **อตฺรโช** นามฯ สยนปิเฏฺฐ ปลฺลเงฺก อุเรติเอวมาทีสุ นิพฺพโตฺต **เขตฺตโช** นามฯ สนฺติเก สิปฺปุคฺคณฺหนโก **อเนฺตวาสิโก** นามฯ โปสาวนตฺถาย ทิโนฺน **ทินฺนโก** นามฯ อิธ ปน อตฺรชํ สนฺธาย ''ปุโตฺต''ติ วุตฺตํฯ จตูหิ สงฺคหวตฺถูหิ ชนํ รเญฺชตีติ ราชา, มหโนฺต ราชา **มหาราชา**ฯ ตมาลปโนฺต อาห **''มหาราชา''**ติฯ **ตฺวํ มํ โปส ชนาธิปา**ติ ชนาธิป มหาชนเชฏฺฐก ตฺวํ มํ โปส ภรสฺสุ วเฑฺฒหิฯ **อเญฺญปิ เทโว โปเสตี**ติ อเญฺญปิ หตฺถิพนฺธาทโย มนุเสฺส, หตฺถิอสฺสาทโย ติรจฺฉานคเต จ พหุชเน เทโว โปเสติฯ **กิญฺจ เทโว สกํ ปช**นฺติ เอตฺถ ปน **กิญฺจา**ติ ครหเตฺถ จ อนุคฺคหณเตฺถ จ นิปาโตฯ ''สกํ ปชํ อตฺตโน ปุตฺตํ มํ เทโว น โปเสตี''ติ วทโนฺต ครหติ นาม, ''อเญฺญ พหุชเน โปเสตี''ติ วทโนฺต อนุคฺคณฺหติ นามฯ อิติ โพธิสโตฺต ครหโนฺตปิ อนุคฺคณฺหโนฺตปิ ''กิญฺจ เทโว สกํ ปชนฺ''ติ อาหฯ

ราชา โพธิสตฺตสฺส อากาเส นิสีทิตฺวา เอวํ ธมฺมํ เทเสนฺตสฺส สุตฺวา ''เอหิ, ตาตา''ติ หตฺถํ ปสาเรสิ, ''อหเมว โปเสสฺสามิ, อหเมว โปเสสฺสามี''ติ หตฺถสหสฺสํ ปสาริยิตฺถฯ โพธิสโตฺต อญฺญสฺส หเตฺถ อโนตริตฺวา รโญฺญว หเตฺถ โอตริตฺวา องฺเก นิสีทิฯ ราชา ตสฺส โอปรชฺชํ ทตฺวา มาตรํ อคฺคมเหสึ อกาสิฯ โส ปิตุ อจฺจเยน กฏฺฐวาหนราชา นาม หุตฺวา ธเมฺมน รชฺชํ กาเรตฺวา ยถากมฺมํ คโตฯ

สตฺถา โกสลรโญฺญ อิมํ ธมฺมเทสนํ อาหริตฺวา เทฺว วตฺถูนิ ทเสฺสตฺวา อนุสนฺธึ ฆเฏตฺวา ชาตกํ สโมธาเนสิ – ‘‘ตทา มาตา มหามายา อโหสิ, ปิตา สุโทฺธทนมหาราชา, กฎฺฐวาหน ราชา ปน อหเมว อโหสิ’’นฺติฯ

กฎฺฐหาริชาตกวณฺณนา สตฺตมาฯ

๘. คามณิชาตกวณฺณนา

อปิ อตรมานานนฺติ อิทํ สตฺถา เชตวเน วิหรโนฺต โอสฺสฎฺฐวีริยํ ภิกฺขุํ อารพฺภ กเถสิฯ อิมสฺมิํ ปน ชาตเก ปจฺจุปฺปนฺนวตฺถุ จ อตีตวตฺถุ จ เอกาทสกนิปาเต สํวรชาตเก อาวิภวิสฺสติฯ วตฺถุ หิ ตสฺมิญฺจ อิมสฺมิญฺจ เอกสทิสเมว, คาถา ปน นานาฯ คามณิกุมาโร โพธิสตฺตสฺส โอวาเท ฐตฺวา ภาติกสตสฺส กนิโฎฺฐปิ หุตฺวา ภาติกสตปริวาริโต เสตจฺฉตฺตสฺสเหฎฺฐา วรปลฺลเงฺก นิสิโนฺน อตฺตโน ยสสมฺปตฺติํ โอโลเกตฺวา ‘‘อยํ มยฺหํ ยสสมฺปตฺติ อมฺหากํ อาจริยสฺส สนฺตกา’’ติ ตุโฎฺฐ อิมํ อุทานํ อุทาเนสิ –

๘. ‘‘อปิ อตรมานานํ, ผลาสาว สมิชฺฌติ;
วิปกฺกพฺรหฺมจริโยสฺมิ, เอวํ ชานาหิ คามณี’’ติฯ

ตตฺถ **อปี**ติ นิปาตมตฺตํฯ **อตรมานาน**นฺติ ปณฺฑิตานํ โอวาเท ฐตฺวา อตริตฺวา อเวคายิตฺวา อุปาเยน กมฺมํ กโรนฺตานํฯ **ผลาสาว สมิชฺฌตี**ติ ยถาปตฺถิเก ผเล อาสา ตสฺส ผลสฺส นิปฺผตฺติยา สมิชฺฌติเยวฯ อถ วา **ผลาสา**ติ อาสาผลํ, ยถาปตฺถิตํ ผลํ สมิชฺฌติเยวาติ อโตฺถฯ **วิปกฺกพฺรหฺมจริโยสฺมี**ติ เอตฺถ จตฺตาริ สงฺคหวตฺถูนิ เสฎฺฐจริยตฺตา พฺรหฺมจริยํ นาม, ตญฺจ ตมฺมูลิกาย ยสสมฺปตฺติยา ปฎิลทฺธตฺตา วิปกฺกํ นามฯ โย วาสฺส ยโส นิปฺผโนฺน, โสปิ เสฎฺฐเฎฺฐน พฺรหฺมจริยํ นามฯ เตนาห ‘‘วิปกฺกพฺรหฺมจริโยสฺมี’’ติฯ **เอวํ ชานาหิ คามณี**ติ กตฺถจิ คามิกปุริโสปิ คามเชฎฺฐโกปิ คามณีฯ อิธ ปน สพฺพชนเชฎฺฐกํ อตฺตานํ สนฺธายาหฯ อโมฺภ คามณิ, ตฺวํ เอตํ การณํ เอวํ ชานาหิ, อาจริยํ นิสฺสาย ภาติกสตํ อติกฺกมิตฺวา อิทํ มหารชฺชํ ปโตฺตสฺมีติ อุทานํ อุทาเนสิฯ

ตสฺมิํ ปน รชฺชํ ปเตฺต สตฺตฎฺฐทิวสจฺจเยน สเพฺพปิ ภาตโร อตฺตโน อตฺตโน วสนฎฺฐานํ คตา ฯ คามณิราชา ธเมฺมน รชฺชํ กาเรตฺวา ยถากมฺมํ คโต, โพธิสโตฺตปิ ปุญฺญานิ กตฺวา ยถากมฺมํ คโตฯ

สตฺถา อิมํ ธมฺมเทสนํ อาหริตฺวา ทเสฺสตฺวา สจฺจานิ ปกาเสสิ, สจฺจปริโยสาเน โอสฺสฎฺฐวีริโย ภิกฺขุ อรหเตฺต ปติฎฺฐิโตฯ สตฺถา เทฺว วตฺถูนิ กเถตฺวา อนุสนฺธึ ฆเฏตฺวา ชาตกํ สโมธาเนสิ – ‘‘ตทา คามณิกุมาโร โอสฺสฎฺฐวีริโย ภิกฺขุ อโหสิ, อาจริโย ปน อหเมว อโหสิ’’นฺติฯ

คามณิชาตกวณฺณนา อฎฺฐมาฯ

๙. มฆเทวชาตกวณฺณนา

อุตฺตมงฺครุหา มยฺหนฺติ อิทํ สตฺถา เชตวเน วิหรโนฺต มหาภินิกฺขมนํ อารพฺภ กเถสิฯ ตํ เหฎฺฐา นิทานกถายํ กถิตเมวฯ ตสฺมิํ ปน กาเล ภิกฺขู ทสพลสฺส เนกฺขมฺมํ วณฺณยนฺตา นิสีทิํสุฯ อถ สตฺถา ธมฺมสภํ อาคนฺตฺวา พุทฺธาสเน นิสิโนฺน ภิกฺขู อามเนฺตสิ ‘‘กาย นุตฺถ, ภิกฺขเว, เอตรหิ กถาย สนฺนิสินฺนา’’ติฯ ‘‘ภเนฺต, น อญฺญาย กถาย, ตุมฺหากํเยว ปน เนกฺขมฺมํ วณฺณยมานา นิสินฺนามฺหา’’ติ วุเตฺต ‘‘น, ภิกฺขเว, ตถาคโต เอตรหิเยว เนกฺขมฺมํ นิกฺขโนฺต, ปุเพฺพปิ

นิกฺขนฺตเยวา''ติ อาหฯ ภิกฺขู ตสฺสตฺถสฺสาวิภาวตฺถํ ภควนฺตํ ยาจึสุ, ภควา ภวนฺตเรน ปฏิจฺฉนฺนํ การณํ ปากฏํ อกาสิฯ

อตีเต วิเทหรฏฺเ มิถิลายํ มฆเทโว นาม ราชา อโหสิ ธมฺมิโก ธมฺมราชาฯ โส จตุราสีติ วสฺสสหสฺสานิ กุมารกีฬํ กีฬิ, ตถา โอปรชฺชํ, ตถา มหารชฺชํ กตฺวา ทีฆมทฺธานํ เขเปตฺวา เอกทิวสํ กปฺปกํ อามนฺเตสิ ''ยทา เม, สมฺม กปฺปก, สิรสฺมึ ปลิตานิ ปเสฺสยฺยาสิ, อถ เม อาโรเจยฺยาสี''ติฯ กปฺปโกปิ ทีฆมทฺธานํ เขเปตฺวา เอกทิวสํ รโญฺ อญฺชนวณฺณานํ เกสานํ อนฺตเร เอกเมว ปลิตํ ทิสฺวา ''เทว, เอกํ เต ปลิตํ ทิสฺสตี''ติ อาโรเจสิฯ ''เตน หิ เม, สมฺม, ตํ ปลิตํ อุทฺธริตฺวา ปาณิมฺหิ ฐเปหี''ติ จ วุตฺเต สุวณฺณสณฺฑาเสน อุทฺธริตฺวา รโญฺ ปาณิมฺหิ ปติฏฺฐาเปสิฯ ตทา รโญฺ จตุราสีติ วสฺสสหสฺสานิ อายุ อวสิฏฺฐํ โหติฯ เอวํ สเนฺตปิ ปลิตํ ทิสฺวาว มจฺจุราชานํ อาคนฺตฺวา สมีเป ฐิตํ วิย อตฺตานํ อาทิตฺตปณฺณสาลํ ปวิฏฺฐํ วิย จ มญฺญมาโน สํเวคํ อาปชฺชิตฺวา ''พาล มฆเทว, ยาว ปลิตสฺสุปฺปาทาว อิเม กิเลเส ชหิตุํ นาสกฺขี''ติ จิเนฺตสิฯ

ตเสฺสวํ ปลิตปาตุภาวํ อาวเชฺชนฺตสฺส อโนฺตฑาโห อุปฺปชฺชิ, สรีรา เสทา มุจฺจึสุ, สาฏกา ปีเฬตฺวา อปเนตพฺพาการปฺปตฺตา อเหสุํฯ โส ''อเชฺชว มยา นิกฺขมิตฺวา ปพฺพชิตุํ วฏฺฏตี''ติ กปฺปกสฺส สตสหสฺสุฏฺฐานกํ คามวรํ ทตฺวา เชฏฺฐปุตฺตํ ปโกฺกสาเปตฺวา ''ตาต, มม สีเส ปลิตํ ปาตุภูตํ, มหลฺลโกมฺหิ ชาโต, ภุตฺตา โข ปน เม มานุสกา กามา, อิทานิ ทิเพฺพ กาเม ปริเยสิสฺสามิ, เนกฺขมฺมกาโล มยฺหํ, ตฺวํ อิมํ รชฺชํ ปฏิปชฺช, อหํ ปน ปพฺพชิตฺวา มฆเทวอมฺพวนุยฺยาเน วสโนฺต สมณธมฺมํ กริสฺสามี''ติ อาหฯ ตํ เอวํ ปพฺพชิตุกามํ อมจฺจา อุปสงฺกมิตฺวา ''เทว, กึ ตุมฺหากํ ปพฺพชฺชาการณ''นฺติ ปุจฺฉึสุฯ ราชา ปลิตํ หเตฺถน คเหตฺวา อมจฺจานํ อิมํ คาถมาห –

๙. ''อุตฺตมงฺครุหา มยฺหํ, อิเม ชาตา วโยหรา;
ปาตุภูตา เทวทูตา, ปพฺพชฺชาสมโย มมา''ติฯ

ตตฺถ **อุตฺตมงฺครุหา**ติ เกสาฯ เกสา หิ สเพฺพสํ หตฺถปาทาทีนํ องฺคานํ อุตฺตเม สิรสฺมึ รุหตฺตา ''อุตฺตมงฺครุหา''ติ วุจฺจนฺติฯ **อิเม ชาตา วโยหรา**ติ ปสฺสถ, ตาตา, ปลิตปาตุภาเวน ติณฺณํ วยานํ หรณโต อิเม ชาตา วโยหราฯ **ปาตุภูตา**ติ นิพฺพตฺตาฯ **เทวทูตา**ติ เทโว วุจฺจติ มจฺจุ, ตสฺส ทูตาติ เทวทูตาฯ สิรสฺมิญฺหิ ปลิเตสุ ปาตุภูเตสุ มจฺจุราชสฺส สนฺติเก ฐิโต วิย โหติ, ตสฺมา ปลิตานิ ''มจฺจุเทวสฺส ทูตา''ติ วุจฺจนฺติฯ เทวา วิย ทูตาติปิ เทวทูตาฯ ยถา หิ อลงฺกตปฏิยตฺตาย เทวตาย อากาเส ฐตฺวา ''อสุกทิวเส ตฺวํ มริสฺสสี''ติ วุตฺเต ตํ ตเถว โหติ, เอวํ สิรสฺมึ ปลิเตสุ ปาตุภูเตสุ เทวตาย พฺยากรณสทิสเมว โหติ, ตสฺมา ปลิตานิ ''เทวสทิสา ทูตา''ติ วุจฺจนฺติฯ วิสุทฺธิเทวานํ ทูตาติปิ เทวทูตาฯ สพฺพโพธิสตฺตา หิ ชิณฺณพฺยาธิมตปพฺพชิเต ทิสฺวาว สํเวคมาปชฺชิตฺวา นิกฺขมฺม ปพฺพชนฺติฯ ยถาห –

''ชิณฺณญฺจ ทิสฺวา ทุขิตญฺจ พฺยาธิตํ, มตญฺจ ทิสฺวา คตมายุสงฺขยํ;
กาสายวตฺถํ ปพฺพชิตญฺจ ทิสฺวา, ตสฺมา อหํ ปพฺพชิโตมฺหิ ราชา''ติฯ (เถรคา. ๗๓ โถกํ วิสทิสํ);

อิมินา ปริยาเยน ปลิตานิ วิสุทฺธิเทวานํ ทูตตฺตา ''เทวทูตา''ติ วุจฺจนฺติฯ **ปพฺพชฺชาสมโย มมา**ติ คิหิภาวโต นิกฺขนฺตเฏฺฐน ''ปพฺพชฺชา''ติ ลทฺธนามสฺส สมณลิงฺคคหณสฺส กาโล มยฺหนฺติ ทเสฺสติฯ

โส เอวํ วตฺวา ตํ ทิวสเมว รชฺชํ ปหาย อิสิปพฺพชฺชํ ปพฺพชิตฺวา ตสฺมิํเยว มฆเทวอมฺพวเน วิหรนฺโต จตุราสีติ วสฺสสหสฺสานิ จตฺตาโร พฺรหฺมวิหาเร ภาเวตฺวา อปริหีนชฺฌาเน ฐิโต กาลํ กตฺวา พฺรหฺมโลเก นิพฺพตฺติตฺวา ปุน ตโต จุโต มิถิลายํเยว นิมิ นาม ราชา หุตฺวา โอสกฺกมานํ อตฺตโน วํสํ ฆเฏตฺวา ตเตฺถว อมฺพวเน ปพฺพชิตฺวา พฺรหฺมวิหาเร ภาเวตฺวา ปุน พฺรหฺมโลกูปโคว อโหสิฯ

สตฺถาปิ ‘‘น, ภิกฺขเว, ตถาคโต อิทาเนว มหาภินิกฺขมนํ นิกฺขนฺโต, ปุเพฺพปิ นิกฺขนฺโตเยวา’’ติ อิมํ ธมฺมเทสนํ อาหริตฺวา ทเสฺสตฺวา จตฺตาริ สจฺจานิ ปกาเสสิ, สจฺจปริโยสาเน เกจิ โสตาปนฺนา อเหสุํ, เกจิ สกทาคามิโน, เกจิ อนาคามิโนฯ อิติ ภควา อิมานิ เทฺว วตฺถูนิ กเถตฺวา อนุสนฺธิํ ฆเฏตฺวา ชาตกํ สโมธาเนสิ ‘‘ตทา กปฺปโก อานโนฺท อโหสิ, ปุโตฺต ราหุโล, มฆเทวราชา ปน อหเมว อโหสิ’’นฺติฯ

มฆเทวชาตกวณฺณนา นวมาฯ

๑๐. สุขวิหาริชาตกวณฺณนา

ยญฺจ อเญฺญ น รกฺขนฺตีติ อิทํ สตฺถา อนุปิยนครํ นิสฺสาย อนุปิยอมฺพวเน วิหรโนฺต สุขวิหาริํ ภทฺทิยเตฺถรํ อารพฺภ กเถสิฯ สุขวิหารี ภทฺทิยเตฺถโร ฉขตฺติยสมาคเม อุปาลิสตฺตโม ปพฺพชิโตฯ เตสุ ภทฺทิยเตฺถโร จ, กิมิลเตฺถโร จ, ภคุเตฺถโร จ, อุปาลิเตฺถโร จ อรหตฺตํ ปตฺตา, อานนฺทเตฺถโร โสตาปโนฺน ชาโต, อนุรุทฺธเตฺถโร ทิพฺพจกฺขุโก, เทวทโตฺต ฌานลาภี ชาโตฯ ฉนฺนํ ปน ขตฺติยานํ วตฺถุ ยาว อนุปิยนครา ขณฺฑหาลชาตเก อาวิภวิสฺสติฯ อายสฺมา ปน ภทฺทิโย ราชกาเล อตฺตโน รกฺขสํวิธานเญฺจว ตาว พหูหิ รกฺขาหิ รกฺขิยมานสฺส อุปริปาสาทวรตเล มหาสยเน สมฺปริวตฺตมานสฺสาปิ อตฺตโน ภยุปฺปตฺติญฺจ อิทานิ อรหตฺตํ ปตฺวา อรญฺญาทีสุ ยตฺถ กตฺถจิ วิหรนฺโตปิ อตฺตโน วิคตภยตญฺจ สมนุสฺสรโนฺต ‘‘อโห สุขํ, อโห สุข’’นฺติ อุทานํ อุทาเนสิฯ ตํ สุตฺวา ภิกฺขู ‘‘อายสฺมา ภทฺทิโย อญฺญํ พฺยากโรตี’’ติ ภควโต อาโรเจสุํฯ ภควา ‘‘น, ภิกฺขเว , ภทฺทิโย อิทาเนว สุขวิหารี, ปุเพฺพปิ สุขวิหารีเยวา’’ติ อาหฯ ภิกฺขู ตสฺสตฺถสฺสาวิภาวตฺถาย ภควนฺตํ ยาจิํสุฯ ภควา ภวนฺตเรน ปฏิจฺฉนฺนํ การณํ ปากฏํ อกาสิฯ

อตีเต พาราณสิยํ พฺรหฺมทเตฺต รชฺชํ การยมาเน โพธิสโตฺต อุทิจฺจพฺราหฺมณมหาสาโล หุตฺวา กาเมสุ อาทีนวํ, เนกฺขเมฺม จานิสํสํ ทิสฺวา กาเม ปหาย หิมวนฺตํ ปวิสิตฺวา อิสิปพฺพชฺชํ ปพฺพชิตฺวา อฎฺฐ สมาปตฺติโย นิพฺพเตฺตสิ, ปริวาโรปิสฺส มหา อโหสิ ปญฺจ ตาปสสตานิฯ โส วสฺสกาเล หิมวนฺตโต นิกฺขมิตฺวา ตาปสคณปริวุโต คามนิคมาทีสุ จาริกํ จรโนฺต พาราณสิํ ปตฺวา ราชานํ นิสฺสาย ราชุยฺยาเน วาสํ กเปฺปสิฯ ตตฺถ วสฺสิเก จตฺตาโร มาเส วสิตฺวา ราชานํ อาปุจฺฉิฯ อถ นํ ราชา ‘‘ตุเมฺห, ภเนฺต, มหลฺลกา, กิํ โว หิมวเนฺตน, อเนฺตวาสิเก หิมวนฺตํ เปเสตฺวา อิเธว วสถา’’ติ ยาจิฯ โพธิสโตฺต เชฎฺฐเนฺตวาสิกํ ปญฺจ ตาปสสตานิ ปฏิจฺฉาเปตฺวา ‘‘คจฺฉ, ตฺวํ อิเมหิ สทฺธิํ หิมวเนฺต วส, อหํ ปน อิเธว วสิสฺสามี’’ติ เต อุยฺยเยตฺวา สยํ ตเตฺถว วาสํ กเปฺปสิฯ

โส ปนสฺส เชฎฺฐเนฺตวาสิโก ราชปพฺพชิโต มหนฺตํ รชฺชํ ปหาย ปพฺพชิตฺวา กสิณปริกมฺมํ กตฺวา อฎฺฐสมาปตฺติลาภี อโหสิฯ โส ตาปเสหิ สทฺธิํ หิมวเนฺต วสมาโน เอกทิวสํ อาจริยํ ทฎฺฐุกาโม หุตฺวา เต ตาปเส อามเนฺตตฺวา ‘‘ตุเมฺห อนุกฺกณฺฐมานา อิเธว วสถ, อหํ อาจริยํ วนฺทิตฺวา อาคมิสฺสามี’’ติ อาจริยสฺส สนฺติกํ คนฺตฺวา วนฺทิตฺวา ปฏิสนฺถารํ กตฺวา เอกํ กฎฺฐตฺถริกํ อตฺถริตฺวา อาจริยสฺส สนฺติเกเยว นิปชฺชิฯ ตสฺมิญฺจ สมเย ราชา ‘‘ตาปสํ ปสฺสิสฺสามี’’ติ

อุยฺยานํ คนฺตฺวา วนฺทิตฺวา เอกมนฺตํ นิสีทิฯ อเนฺตวาสิกตาปโส ราชานํ ทิสฺวา เนว วุฏฺฐาสิ, นิปโนฺนเยว ปน ‘‘อโห สุขํ, อโห สุข’’นฺติ อุทานํ อุทาเนสิฯ ราชา ‘‘อยํ ตาปโส มํ ทิสฺวาปิ น อุฏฺฐิโต’’ติ อนตฺตมโน โพธิสตฺตํ อาห – ‘‘ภเนฺต, อยํ ตาปโส ยทิจฺฉกํ ภุโตฺต ภวิสฺสติ, อุทานํ อุทาเนโนฺต สุขเสยฺยเมว กเปฺปตี’’ติฯ มหาราช, อยํ ตาปโส ปุเพฺพ ตุมฺหาทิโส เอโก ราชา อโหสิ, สฺวายํ ‘‘อหํ ปุเพฺพ คิหิกาเล รชฺชสิรึ อนุภวโนฺต อาวุธหเตฺถหิ พหูหิ รกฺขิยมาโนปิ เอวรูปํ สุขํ นาม นาลตฺถ’’นฺติ อตฺตโน ปพฺพชฺชาสุขํ ฌานสุขญฺจ อารพฺภ อิมํ อุทานํ อุทาเนตีติฯ เอวญฺจ ปน วตฺวา โพธิสโตฺต รโญฺญ ธมฺมกถํ กเถตุํ อิมํ คาถมาห –

๑๐. ‘‘ยญฺจ อเญฺญ น รกฺขนฺติ, โย จ อเญฺญ น รกฺขติ;
ส เว ราช สุขํ เสติ, กาเมสุ อนเปกฺขวา’’ติฯ

ตตฺถ **ยญฺจ อเญฺญ น รกฺขนฺตี**ติ ยํ ปุคฺคลํ อเญฺญ พหู ปุคฺคลา น รกฺขนฺติฯ **โย จ อเญฺญ น รกฺขตี**ติ โย จ ‘‘เอกโก อหํ รชฺชํ กาเรมี’’ติ อเญฺญ พหู ชเน น รกฺขติฯ **ส เว ราช สุขํ เสตี**ติ มหาราช โส ปุคฺคโล เอโก อทุติโย ปวิวิโตฺต กายิกเจตสิกสุขสมงฺคี หุตฺวา สุขํ เสติฯ อิทญฺจ เทสนาสีสเมวฯ น เกวลํ ปน เสติเยว, เอวรูโป ปน ปุคฺคโล สุขํ คจฺฉติ ติฏฺฐติ นิสีทติ สยตีติ สพฺพิริยาปเถสุ สุขปฺปโตฺตว โหติฯ **กาเมสุ อนเปกฺขวา**ติ วตฺถุ กามกิเลสกาเมสุ อเปกฺขารหิโต วิคตจฺฉนฺทราโค นิตฺตโณฺห เอวรูโป ปุคฺคโล สพฺพิริยาปเถสุ สุขํ วิหรติ มหาราชาติฯ

ราชา ธมฺมเทสนํ สุตฺวา ตุฏฺฐมานโส วนฺทิตฺวา นิเวสนเมว คโต, อเนฺตวาสิโกปิ อาจริยํ วนฺทิตฺวา หิมวนฺตเมว คโตฯ โพธิสโตฺต ปน ตเตฺถว วิหรโนฺต อปริหีนชฺฌาโน กาลํ กตฺวา พฺรหฺมโลเก นิพฺพตฺติฯ

สตฺถา อิมํ ธมฺมเทสนํ อาหริตฺวา ทเสฺสตฺวา เทฺว วตฺถูนิ กเถตฺวา อนุสนฺธึ ฆเฏตฺวา ชาตกํ สโมธาเนสิ – ‘‘ตทา อเนฺตวาสิโก ภทฺทิยเตฺถโร อโหสิ, คณสตฺถา ปน อหเมว อโหสิ’’นฺติฯ

สุขวิหาริชาตกวณฺณนา ทสมาฯ

อปณฺณกวโคฺค ปฐโมฯ

ตสฺสุทฺทานํ –

อปณฺณกํ วณฺณุปถํ, เสริวํ จูฬเสฏฺฐิ จ;
ตณฺฑุลํ เทวธมฺมญฺจ, กฏฺฐวาหนคามณิ;
มฆเทวํ วิหารีติ, ปิณฺฑิตา ทส ชาตกาติฯ

๒. สีลวโคฺค

[๑๑] ๑. ลกฺขณมิคชาตกวณฺณนา

โหติ สีลวตํ อโตฺถติ อิทํ สตฺถา ราชคหํ อุปนิสฺสาย เวฬุวเน วิหรโนฺต เทวทตฺตํ อารพฺภ กเถสิฯ เทวทตฺตสฺส วตฺถุ ยาว อภิมารปฺปโยชนา ขณฺฑหาลชาตเก อาวิภวิสฺสติ, ยาว ธนปาลกวิสฺสชฺชนา ปน จูฬหํสชาตเก อาวิภวิสฺสติ, ยาว ปถวิปฺปเวสนา ทฺวาทสนิปาเต สมุทฺทวาณิชชาตเก อาวิภวิสฺสติฯ

เอกสฺมิญฺหิ สมเย เทวทตฺโต ปญฺจ วตฺถูนิ ยาจิตฺวา อลภนฺโต สงฺฆํ ภินฺทิตฺวา ปญฺจ ภิกฺขุสตานิ อาทาย คยาสีเส วิหรติฯ อถ เตสํ ภิกฺขูนํ ญาณํ ปริปากํ อคมาสิฯ ตํ ญตฺวา สตฺถา เทฺว อคฺคสาวเก อามนฺเตสิ ''สาริปุตฺตา, ตุมฺหากํ นิสฺสิตกา ปญฺจสตา ภิกฺขู เทวทตฺตสฺส ลทฺธิํ โรเจตฺวา เตน สทฺธิํ คตา, อิทานิ ปน เตสํ ญาณํ ปริปากํ คตํ, ตุเมฺห พหูหิ ภิกฺขูหิ สทฺธิํ ตตฺถ คนฺตฺวา เตสํ ธมฺมํ เทเสตฺวา เต ภิกฺขู มคฺคผเลหิ ปโพเธตฺวา คเหตฺวา อาคจฺฉถา''ติฯ เต ตเถว คนฺตฺวา เตสํ ธมฺมํ เทเสตฺวา มคฺคผเลหิ ปโพเธตฺวา ปุนทิวเส อรุณุคฺคมนเวลาย เต ภิกฺขู อาทาย เวฬุวนเมว อาคมํสุฯ อาคนฺตฺวา จ ปน สาริปุตฺตตฺเถรสฺส ภควนฺตํ วนฺทิตฺวา ฐิต กาเล ภิกฺขู เถรํ ปสํสิตฺวา ภควนฺตํ อาหํสุ – ''ภนฺเต, อมฺหากํ เชฏฺฐภาติโก ธมฺมเสนาปติ ปญฺจหิ ภิกฺขุสเตหิ ปริวุโต อาคจฺฉนฺโต อติวิย โสภติ, เทวทตฺโต ปน ปริหีนปริวาโร ชาโต''ติฯ น, ภิกฺขเว, สาริปุตฺโต อิทาเนว ญาติสงฺฆปริวุโต อาคจฺฉนฺโต โสภติ, ปุเพฺพปิ โสภิเยวฯ เทวทตฺโตปิ น อิทาเนว คณโต ปริหีโน, ปุเพฺพปิ ปริหีโนเยวาติฯ ภิกฺขู ตสฺสตฺถสฺส สาวิภาวตฺถาย ภควนฺตํ ยาจิํสุ, ภควา ภวนฺตเรน ปฏิจฺฉนฺนํ การณํ ปากฏํ อกาสิฯ

อตีเต มคธรเฏฺฐ ราชคหนคเร เอโก มคธราชา รชฺชํ กาเรสิฯ ตทา โพธิสตฺโต มิคโยนิยํ ปฏิสนฺธิํ คเหตฺวา วุฑฺฒิปฺปตฺโต มิคสหสฺสปริวาโร อรเญฺญ วสติฯ ตสฺส ลกฺขโณ จ กาโฬ จาติ เทฺว ปุตฺตา อเหสุํฯ โส อตฺตโน มหลฺลกกาเล ''ตาตา, อหํ อิทานิ มหลฺลโก, ตุเมฺห อิมํ คณํ ปริหรถา''ติ ปญฺจ ปญฺจ มิคสตานิ เอเกกํ ปุตฺตํ ปฏิจฺฉาเปสิ ฯ ตโต ปฏฺฐาย เต เทฺว ชนา มิคคณํ ปริหรนฺติฯ มคธรฏฺฐสฺมิญฺจ สสฺสปากสมเย กิฏฺฐสมฺพาเธ อรเญฺญ มิคานํ ปริปนฺโถ โหติฯ มนุสฺสา สสฺสขาทกานํ มิคานํ มารณตฺถาย ตตฺถ ตตฺถ โอปาตํ ขณนฺติ, สูลานิ โรเปนฺติ, ปาสาณยนฺตานิ สเชฺชนฺติ, กูฏปาสาทโย ปาเส โอเฑฺฑนฺติ, พหู มิคา วินาสํ อาปชฺชนฺติฯ โพธิสตฺโต กิฏฺฐสมฺพาธสมยํ ญตฺวา เทฺว ปุเตฺต ปโกฺกสาเปตฺวา อาห – ''ตาตา, อยํ กิฏฺฐสมฺพาธสมโย, พหู มิคา วินาสํ ปาปุณนฺติ, มยํ มหลฺลกา เยน เกนจิ อุปาเยน เอกสฺมิํ ฐาเน วีตินาเมสฺสาม, ตุเมฺห ตุมฺหากํ มิคคเณ คเหตฺวา อรเญฺญ ปพฺพตปาทํ ปวิสิตฺวา สสฺสานํ อุทฺธฏกาเล อาคเจฺฉยฺยาถา''ติฯ เต ''สาธู''ติ ปิตุ วจนํ สุตฺวา สปริวารา นิกฺขมิํสุฯ เตสํ ปน คมนมคฺคํ มนุสฺสา ชานนฺติ ''อิมสฺมิํ กาเล มิคา ปพฺพตมาโรหนฺติ, อิมสฺมิํ กาเล โอโรหนฺตี''ติฯ เต ตตฺถ ตตฺถ ปฏิจฺฉนฺนฏฺฐาเน นิลีนา พหู มิเค วิชฺฌิตฺวา มาเรนฺติฯ

กาฬมิโค อตฺตโน ทนฺธตาย ''อิมาย นาม เวลาย คนฺตพฺพํ, อิมาย เวลาย น คนฺตพฺพ''นฺติ อชานนฺโต มิคคณํ อาทาย ปุพฺพเณฺหปิ สายเณฺหปิ ปโทเสปิ ปจฺจูเสปิ คามทฺวาเรน คจฺฉติฯ มนุสฺสา ตตฺถ ตตฺถ ปกติยา ฐิตา จ นิลีนา จ พหู มิเค วินาสํ ปาเปนฺติฯ เอวํ โส อตฺตโน ทนฺธตาย พหู มิเค วินาสํ ปาเปตฺวา อปฺปเกเหว มิเคหิ อรญฺญํ ปาวิสิฯ ลกฺขณมิโค ปน ปณฺฑิโต พฺยโตฺต อุปายกุสโล ''อิมาย เวลาย คนฺตพฺพํ, อิมาย เวลาย น คนฺตพฺพ''นฺติ ชานาติฯ โส คามทฺวาเรนปิ น คจฺฉติ , ทิวาปิ น คจฺฉติ, ปโทเสปิ น คจฺฉติ, ปจฺจูเสปิ น คจฺฉติ, มิคคณํ อาทาย อฑฺฒรตฺตสมเยเยว คจฺฉติฯ ตสฺมา เอกมฺปิ มิคํ อวินาเสตฺวา อรญฺญํ ปาวิสิฯ เต ตตฺถ จตฺตาโร มาเส วสิตฺวา สเสฺสสุ อุทฺธเฏสุ ปพฺพตา โอตริํสุฯ

กาโฬ ปจฺจาคจฺฉนฺตปิ ปุริมนเยเนว อวเสสมิเค วินาสํ ปาเปนฺโต เอกโกว อาคมิฯ ลกฺขโณ ปน เอกมิคมฺปิ อวินาเสตฺวา ปญฺจหิ มิคสเตหิ ปริวุโต มาตาปิตูนํ สนฺติกํ อาคมิฯ โพธิสตฺโต เทฺวปิ ปุเตฺต อาคจฺฉเนฺต ทิสฺวา มิคคเณน สทฺธิํ มเนฺตโนฺต อิมํ คาถํ สมุฏฺฐาเปสิ –

๑๑. ''โหติ สีลวตํ อโตฺถ, ปฏิสนฺถารวุตฺตินํ;
ลกฺขณํ ปสฺส อายนฺตํ, ญาติสงฺฆปุรกฺขตํ;

อถ ปสฺสสิมํ กาฬํ, สุวิหีนํว ญาติภี’’ติฯ

ตตฺถ **สีลวต**นฺติ สุขสีลตาย สีลวนฺตานํ อาจารสมฺปนฺนานํฯ **อโตฺถ**ติ วุฑฺฒิฯ **ปฏิสนฺถารวุตฺติน**นฺติ ธมฺมปฏิสนฺถาโร จ อามิสปฏิสนฺถาโร จ เอเตสํ วุตฺตีติ ปฏิสนฺถารวุตฺติโน, เตสํ ปฏิสนฺถารวุตฺตินํฯ เอตฺถ จ ปาปนิวารณโอวาทานุสาสนิวเสน ธมฺมปฏิสนฺถาโร จ, โคจรลาภาปนคิลานุปฏฺฐานธมฺมิกรกฺขาวเสน อามิสปฏิสนฺถาโร จ เวทิตโพฺพฯ อิทํ วุตฺตํ โหติ – อิเมสุ ทฺวีสุ ปฏิสนฺถาเรสุ ฐิตานํ อาจารสมฺปนฺนานํ ปณฺฑิตานํ วุฑฺฒิ นาม โหตีติฯ อิทานิ ตํ วุฑฺฒิํ ทเสฺสตุํ ปุตฺตมาตรํ อาลปโนฺต วิย **“ลกฺขณํ ปสฺสา”**ติอาทิมาหฯ ตตฺรายํ สเงฺขปโตฺถ – อาจารปฏิสนฺถารสมฺปนฺนํ อตฺตโน ปุตฺตํ เอกมิคมฺปิ อวินาเสตฺวา ญาติสเงฺฆน ปุรกฺขตํ ปริวาริตํ อาคจฺฉนฺตํ ปสฺสฯ ตาย ปน อาจารปฏิสนฺถารสมฺปทาย วิหีนํ ทนฺธปญฺญํ อถ ปสฺสสิมํ กาฬํ เอกมฺปิ ญาติํ อนวเสเสตฺวา สุวิหีนเมว ญาตีหิ เอกกํ อาคจฺฉนฺตนฺติฯ เอวํ ปุตฺตํ อภินนฺทิตฺวา ปน โพธิสโตฺต ยาวตายุกํ ฐตฺวา ยถากมฺมํ คโตฯ

สตฺถาปิ ‘‘น, ภิกฺขเว, สาริปุโตฺต อิทาเนว ญาติสงฺฆปริวาริโต โสภติ, ปุเพฺพปิ โสภติเยวฯ น จ เทวทโตฺต เอตรหิเยว คณมฺหา ปริหีโน, ปุเพฺพปิ ปริหีโนเยวา’’ติ อิมํ ธมฺมเทสนํ ทเสฺสตฺวา เทฺว วตฺถูนิ กเถตฺวา อนุสนฺธิํ ฆเฏตฺวา ชาตกํ สโมธาเนสิ – ‘‘ตทา กาโฬ เทวทโตฺต อโหสิ, ปริสาปิสฺส เทวทตฺตปริสาว, ลกฺขโณ สาริปุโตฺต, ปริสา ปนสฺส พุทฺธปริสา, มาตา ราหุลมาตา, ปิตา ปน อหเมว อโหสิ’’นฺติฯ

ลกฺขณมิคชาตกวณฺณนา ปฐมาฯ

[๑๒] ๒. นิโคฺรธมิคชาตกวณฺณนา

นิโคฺรธเมว เสเวยฺยาติ อิทํ สตฺถา เชตวเน วิหรโนฺต กุมารกสฺสปเตฺถรสฺส มาตรํ อารพฺภ กเถสิฯ สา กิร ราชคหนคเร มหาวิภวสฺส เสฏฺฐิโน ธีตา อโหสิ อุสฺสนฺนกุสลมูลา ปริมทฺทิตสงฺขารา ปจฺฉิมภวิกา, อโนฺตฆเฏ ปทีโป วิย ตสฺสา หทเย อรหตฺตูปนิสฺสโย ชลติฯ สา อตฺตานํ ชานนกาลโต ปฏฺฐาย เคเห อนภิรตา ปพฺพชิตุกามา หุตฺวา มาตาปิตโร อาห – ‘‘อมฺมตาตา, มยฺหํ ฆราวาเส จิตฺตํ นาภิรมติ, อหํ นิยฺยานิเก พุทฺธสาสเน ปพฺพชิตุกามา, ปพฺพาเชถ ม’’นฺติฯ อมฺม, กิํ วเทสิ, อิทํ กุลํ พหุวิภวํ, ตฺวญฺจ อมฺหากํ เอกธีตา, น ลพฺภา ตยา ปพฺพชิตุนฺติฯ สา ปุนปฺปุนํ ยาจิตฺวาปิ มาตาปิตูนํ สนฺติกา ปพฺพชฺชํ อลภมานา จิเนฺตสิ ‘‘โหตุ, ปติกุลํ คตา สามิกํ อาราเธตฺวา ปพฺพชิสฺสามี’’ติฯ สา วยปฺปตฺตา ปติกุลํ คนฺตฺวา ปติเทวตา หุตฺวา สีลวตี กลฺยาณธมฺมา อคารํ อชฺฌาวสิฯ

อถสฺสา สํวาสมนฺวาย กุจฺฉิยํ คโพฺภ ปติฏฺฐหิฯ สา คพฺภสฺส ปติฏฺฐิตภาวํ น อญฺญาสิฯ อถ ตสฺมิํ นคเร นกฺขตฺตํ โฆสยิํสุ, สกลนครวาสิโน นกฺขตฺตํ กีฬิํสุ, นครํ เทวนครํ วิย อลงฺกตปฏิยตฺตํ อโหสิฯ สา ปน ตาว อุฬารายปิ นกฺขตฺตกีฬาย วตฺตมานาย อตฺตโน สรีรํ น วิลิมฺปติ นาลงฺกโรติ, ปกติเวเสเนว วิจรติฯ

อถ นํ สามิโก อาห – ‘‘ภเทฺท, สกลนครํ นกฺขตฺตนิสฺสิตํ, ตฺวํ ปน สรีรํ นปฺปฏิชคฺคสี’’ติฯ อยฺยปุตฺต, ทฺวตฺติํสาย เม กุณเปหิ ปูริตํ สรีรํ, กิํ อิมินา อลงฺกเตน, อยญฺหิ กาโย เนว เทวนิมฺมิโต, น พฺรหฺมนิมฺมิโต, น สุวณฺณมโย, น มณิมโย, น หริจนฺทนมโย, น ปุณฺฑรีกกุมุทุปฺปลคพฺภสมฺภูโต , น อมโตสธปูริโต, อถ โข กุณเป ชาโต, มาตาเปตฺติกสมฺภโว, อนิจฺจุจฺฉาทนปริมทฺทนเภทนวิทฺธํสนธโมฺม, กฏสิวฑฺฒโน, ตณฺหูปาทิโนฺน, โสกานํ นิทานํ, ปริเท

วานํ วตฺถุ, สพฺพโรคานํ อาลโย, กมฺมกรณานํ ปฎิคฺคโห, อโนฺตปูติ, พหิ นิจฺจปคฺฆรโณ, กิมิกุลานํ อาวาโส, สิวถิกปยาโต, มรณปริโยสาโน, สพฺพโลกสฺส จกฺขุปเถ วตฺตมาโนปิ –

‘‘อฎฺฐินหารุสํยุโตฺต, ตจมํสาวเลปโน;
ฉวิยา กาโย ปฎิจฺฉโนฺน, ยถาภูตํ น ทิสฺสติฯ

‘‘อนฺตปูโร อุทรปูโร, ยกนเปฬสฺส วตฺถิโน;
หทยสฺส ปปฺผาสสฺส, วกฺกสฺส ปิหกสฺส จฯ

‘‘สิงฺฆาณิกาย เขฬสฺส, เสทสฺส จ เมทสฺส จ;
โลหิตสฺส ลสิกาย, ปิตฺตสฺส จ วสาย จฯ

‘‘อถสฺส นวหิ โสเตหิ, อสุจี สวติ สพฺพทา;
อกฺขิมฺหา อกฺขิคูถโก, กณฺณมฺหา กณฺณคูถโกฯ

‘‘สิงฺฆาณิกา จ นาสโต, มุเขน วมเตกทา;
ปิตฺตํ เสมฺหญฺจ วมติ, กายมฺหา เสทชลฺลิกาฯ

‘‘อถสฺส สุสิรํ สีสํ, มตฺถลุงฺคสฺส ปูริตํ;
สุภโต นํ มญฺญติ พาโล, อวิชฺชาย ปุรกฺขโตฯ (สุ. นิ. ๑๙๖-๒๐๑);

‘‘อนนฺตาทีนโว กาโย, วิสรุกฺขสมูปโม;
อาวาโส สพฺพโรคานํ, ปุโญฺช ทุกฺขสฺส เกวโลฯ (อป. เถร ๒.๕๔.๕๕);

‘‘สเจ อิมสฺส กายสฺส, อโนฺต พาหิรโก สิยา;
ทณฺฑํ นูน คเหตฺวาน, กาเก โสเณ จ วารเยฯ

‘‘ทุคฺคโนฺธ อสุจิ กาโย, กุณโป อุกฺกรูปโม;
นินฺทิโต จกฺขุภูเตหิ, กาโย พาลาภินนฺทิโตฯ

‘‘อลฺลจมฺมปฎิจฺฉโนฺน, นวทฺวาโร มหาวโณ;
สมนฺตโต ปคฺฆรติ, อสุจี ปูติคนฺธิโย’’ติฯ (วิสุทฺธิ. ๑.๑๒๒);

อยฺยปุตฺต , อิมํ กายํ อลงฺกริตฺวา กึ กริสฺสามิ? นนุ อิมสฺส อลงฺกตกรณํ คูถปุณฺณฆฎสฺส พหิ จิตฺตกมฺมกรณํ วิย โหตีติ? เสฎฺฐิปุโตฺต ตสฺสา วจนํ สุตฺวา อาห ‘‘ภเทฺท, ตฺวํ อิมสฺส สรีรสฺส อิเม โทเส ปสฺสมานา กสฺมา น ปพฺพชสี’’ติ? ‘‘อยฺยปุตฺต, อหํ ปพฺพชฺชํ ลภมานา อเชฺชว ปพฺพเชยฺย’’นฺติฯ เสฎฺฐิปุโตฺต ‘‘สาธุ, อหํ ตํ ปพฺพาเชสฺสามี’’ติ วตฺวา มหาทานํ ปวเตฺตตฺวา มหาสกฺการํ กตฺวา มหเนฺตน ปริวาเรน ภิกฺขุนุปสฺสยํ เนตฺวา ตํ ปพฺพาเชโนฺต เทวทตฺตปกฺขิยานํ ภิกฺขุนีนํ สนฺติเก ปพฺพาเชสิฯ สา ปพฺพชฺชํ ลภิตฺวา ปริปุณฺณสงฺกปฺปา อตฺตมนา อโหสิฯ

อถสฺสา คเพฺภ ปริปากํ คจฺฉเนฺต อินฺทฺริยานํ อญฺญถตฺตํ หตฺถปาทปิฎฺฐีนํ พหลตฺตํ อุทรปฎลสฺส จ มหนฺตตํ ทิสฺวา ภิกฺขุนิโย ตํ ปุจฺฉิํสุ ‘‘อเยฺย, ตฺวํ คพฺภินี วิย ปญฺญายสิ, กึ เอต’’นฺติ? อเยฺย, ‘‘อิทํ นาม การณ’’นฺติ น ชานามิ, สีลํ ปน เม ปริปุณฺณนฺติ ฯ อถ นํ ตา ภิกฺขุนิโย เทวทตฺตสฺส สนฺติกํ เนตฺวา เทวทตฺตํ ปุจฺฉิํสุ ‘‘อยฺย, อยํ กุลธีตา กิเจฺฉน สามิกํ อารา

เธตฺวา ปพฺพชฺชํ ลภิ, อิทานิ ปนสฺสา คโพฺภ ปญฺญายติ, มยํ อิมสฺส คพฺภสฺส คิหิกาเล วา ปพฺพชิตกาเล วา ลทฺธภาวํ น ชานาม, กึทานิ กโรมา''ติ? เทวทโตฺต อตฺตโน อพุทฺธภาเวน จ ขนฺติเมตฺตานุทฺทยานญฺจ นตฺถิตาย เอวํ จิเนฺตสิ ''เทวทตฺตปกฺขิกา ภิกฺขุนี กุจฺฉินา คพฺภํ ปริหรติ, เทวทโตฺต จ ตํ อชฺฌุเปกฺขติเยวาติ มยฺหํ ครหา อุปฺปชฺชิสฺสติ, มยา อิมํ อุปฺปพฺพาเชตุํ วฏฺฏตี''ติฯ โส อวีมํสิตฺวาว เสลคุฬํ ปวฏฺฏยมาโน วิย ปกฺขนฺทิตฺวา ''คจฺฉถ, อิมํ อุปฺปพฺพาเชถา''ติ อาหฯ ตา ตสฺส วจนํ สุตฺวา อุฏฺฐาย วนฺทิตฺวา อุปสฺสยํ คตาฯ

อถ สา ทหรา ตา ภิกฺขุนิโย อาห – ''อเยฺย, น เทวทตฺตเตฺถโร พุโทฺธ, นาปิ มยฺหํ ตสฺส สนฺติเก ปพฺพชฺชา, โลเก ปน อคฺคปุคฺคลสฺส สมฺมาสมฺพุทฺธสฺส สนฺติเก มยฺหํ ปพฺพชฺชา, สา จ ปน เม ทุเกฺขน ลทฺธา, มา นํ อนฺตรธาเปถ, เอถ มํ คเหตฺวา สตฺถุ สนฺติกํ เชตวนํ คจฺฉถา''ติฯ ตา ตํ อาทาย ราชคหา ปญฺจจตฺตาลีสโยชนิกํ มคฺคํ อติกฺกมฺม อนุปุเพฺพน เชตวนํ ปตฺวา สตฺถารํ วนฺทิตฺวา ตมตฺถํ อาโรเจสุํฯ สตฺถา จิเนฺตสิ – ''กิญฺจาปิ คิหิกาเล เอติสฺสา คโพฺภ ปติฏฺฐิโต, เอวํ สเนฺตปิ 'สมโณ โคตโม เทวทเตฺตน ชหิตํ อาทาย จรตี'ติ ติตฺถิยานํ โอกาโส ภวิสฺสติฯ ตสฺมา อิมํ กถํ ปจฺฉินฺทิตุํ สราชิกาย ปริสาย มเชฺฌ อิมํ อธิกรณํ วินิจฺฉิตุํ วฏฺฏตี''ติฯ ปุนทิวเส ราชานํ ปเสนทิโกสลํ มหาอนาถปิณฺฑิกํ จูฬอนาถปิณฺฑิกํ วิสาขํ มหาอุปาสิกํ อญฺญานิ จ อภิญฺญาตานิ มหากุลานิ ปโกฺกสาเปตฺวา สายนฺหสมเย จตูสุ ปริสาสุ สนฺนิปติตาสุ อุปาลิเตฺถรํ อามเนฺตสิ ''คจฺฉ, ตฺวํ จตุปริสมเชฺฌ อิมิสฺสา ทหรภิกฺขุนิยา กมฺมํ โสเธหี''ติฯ ''สาธุ, ภเนฺต''ติ เถโร ปริสมชฺฌํ คนฺตฺวา อตฺตโน ปญฺญตฺตาสเน นิสีทิตฺวา รโญฺญ ปุรโต วิสาขํ อุปาสิกํ ปโกฺกสาเปตฺวา อิมํ อธิกรณํ ปฏิจฺฉาเปสิ ''คจฺฉ วิสาเข, 'อยํ ทหรา อสุกมาเส อสุกทิวเส ปพฺพชิตา'ติ ตถโต ญตฺวา อิมสฺส คพฺภสฺส ปุเร วา ปจฺฉา วา ลทฺธภาวํ ชานาหี''ติฯ อุปาสิกา ''สาธู''ติ สมฺปฏิจฺฉิตฺวา สาณึ ปริกฺขิปาเปตฺวา อโนฺตสาณิยํ ทหรภิกฺขุนิยา หตฺถปาทนาภิอุทรปริโยสานาทีนิ โอโลเกตฺวา มาสทิวเส สมาเนตฺวา คิหิภาเว คพฺภสฺส ลทฺธภาวํ ตถโต ญตฺวา เถรสฺส สนฺติกํ คนฺตฺวา ตมตฺถํ อาโรเจสิฯ เถโร จตุปริสมเชฺฌ ตํ ภิกฺขุนึ สุทฺธํ อกาสิฯ สา สุทฺธา หุตฺวา ภิกฺขุสงฺฆญฺจ สตฺถารญฺจ วนฺทิตฺวา ภิกฺขุนีหิ สทฺธึ อุปสฺสยเมว คตาฯ สา คพฺภปริปากมนฺวาย ปทุมุตฺตรปาทมูเล ปตฺถิตปตฺถนํ มหานุภาวํ ปุตฺตํ วิชายิฯ

อเถกทิวสํ ราชา ภิกฺขุนุปสฺสยสมีเปน คจฺฉโนฺต ทารกสทฺทํ สุตฺวา อมเจฺจ ปุจฺฉิฯ อมจฺจา ตํ การณํ ญตฺวา ''เทว, ทหรภิกฺขุนี ปุตฺตํ วิชาตา, ตเสฺสโส สโทฺท''ติ อาหํสุฯ ''ภิกฺขุนีนํ, ภเณ, ทารกปฏิชคฺคนํ นาม ปลิโพโธ, มยํ นํ ปฏิชคฺคิสฺสามา''ติ ราชา ตํ ทารกํ นาฏกิตฺถีนํ ทาเปตฺวา กุมารปริหาเรน วฑฺฒาเปสิฯ นามคฺคหณทิวเส จสฺส ''กสฺสโป''ติ นามํ อกํสุฯ อถ นํ กุมารปริหาเรน วฑฺฒิตตฺตา ''กุมารกสฺสโป''ติ สญฺชานึสุฯ โส สตฺตวสฺสิกกาเล สตฺถุ สนฺติเก ปพฺพชิตฺวา ปริปุณฺณวโสฺส อุปสมฺปทํ ลภิตฺวา คจฺฉเนฺต คจฺฉเนฺต กาเล ธมฺมกถิเกสุ จิตฺรกถี อโหสิฯ อถ นํ สตฺถา ''เอตทคฺคํ, ภิกฺขเว, มม สาวกานํ ภิกฺขูนํ จิตฺตกถิกานํ ยทิทํ กุมารกสฺสโป''ติ (อ. นิ. ๑.๒๐๙, ๒๑๗) เอตทเคฺค ฐเปสิฯ โส ปจฺฉา วมฺมิกสุเตฺต (ม. นิ. ๑.๒๔๙ อาทโย) อรหตฺตํ ปาปุณิฯ มาตาปิสฺส ภิกฺขุนี วิปสฺสนํ วเฑฺฒตฺวา อคฺคผลํ ปตฺตาฯ กุมารกสฺสปเตฺถโร พุทฺธสาสเน คคนมเชฺฌ ปุณฺณจโนฺท วิย ปากโฏ ชาโตฯ

อเถกทิวสํ ตถาคโต ปจฺฉาภตฺตํ ปิณฺฑปาตปฏิกฺกโนฺต ภิกฺขูนํ โอวาทํ ทตฺวา คนฺธกุฏึ ปาวิสิฯ ภิกฺขู โอวาทํ คเหตฺวา อตฺตโน อตฺตโน รตฺติฏฺฐานทิวาฏฺฐาเนสุ ทิวสภาคํ เขเปตฺวา สายนฺหสมเย ธมฺมสภายํ สนฺนิปติตฺวา ''อาวุโส, เทวทเตฺตน อตฺตโน อพุทฺธภาเวน เจว ขนฺติเมตฺตาทีนญฺจ อภาเวน กุมารกสฺสปเตฺถโร จ เถรี จ อุโภ นาสิตา, สมฺมาสมฺพุโทฺธ ปน อตฺตโน ธมฺมราชตาย เจว ขนฺติเมตฺตานุทฺทยสมฺปตฺติยา จ อุภินฺนมฺปิ เตสํ ปจฺจโย ชาโต''ติ พุทฺธ

คุเณ วณฺณยมานา นิสีทึสุฯ สตฺถา พุทฺธลีลาย ธมฺมสภํ อาคนฺตฺวา ปญฺญตฺตาสเน นิสีทิตฺวา “กาย นุตฺถ, ภิกฺขเว, เอตรหิ กถาย สนฺนิสินฺนา”ติ ปุจฺฉิฯ “ภเนฺต, ตุมฺหากเมว คุณกถายา”ติ สพฺพํ อาโรจยิํสุฯ น, ภิกฺขเว, ตถาคโต อิทาเนว อิเมสํ อุภินฺนํ ปจฺจโย จ ปติฏฺฐา จ ชาโต, ปุเพฺพปิ อโหสิเยวาติฯ ภิกฺขู ตสฺสตฺถสฺสาวิภาวตฺถาย ภควนฺตํ ยาจิํสุฯ ภควา ภวนฺตเรน ปฏิจฺฉนฺนํ การณํ ปากฏํ อกาสิฯ

อตีเต พาราณสิยํ พฺรหฺมทเตฺต รชฺชํ การยมาเน โพธิสโตฺต มิคโยนิยํ ปฏิสนฺธิํ คณฺหิฯ โส มาตุกุจฺฉิโต นิกฺขโนฺต สุวณฺณวโณฺณ อโหสิ, อกฺขีนิ ปนสฺส มณิคุฬสทิสานิ อเหสุํ, สิงฺคานิ รชตวณฺณานิ, มุขํ รตฺตกมฺพลปุญฺชวณฺณํ, หตฺถปาทปริยนฺตา ลาขารสปริกมฺมกตา วิย, วาลธิ จมรสฺส วิย อโหสิ, สรีรํ ปนสฺส มหนฺตํ อสฺสโปตกปฺปมาณํ อโหสิฯ โส ปญฺจสตมิคปริวาโร อรเญฺญ วาสํ กเปฺปสิ นาเมน นิโคฺรธมิคราชา นามฯ อวิทูเร ปนสฺส อโญฺญปิ ปญฺจสตมิคปริวาโร สาขมิโค นาม วสติ, โสปิ สุวณฺณวโณฺณว อโหสิฯ

เตน สมเยน พาราณสิราชา มิควธปฺปสุโต โหติ, วินา มํเสน น ภุญฺชติ, มนุสฺสานํ กมฺมเจฺฉทํ กตฺวา สเพฺพ เนคมชานปเท สนฺนิปาเตตฺวา เทวสิกํ มิควํ คจฺฉติฯ มนุสฺสา จิเนฺตสุํ – “อยํ ราชา อมฺหากํ กมฺมเจฺฉทํ กโรติ, ยํนูน มยํ อุยฺยาเน มิคานํ นิวาปํ วปิตฺวา ปานียํ สมฺปาเทตฺวา พหู มิเค อุยฺยานํ ปเวเสตฺวา ทฺวารํ พนฺธิตฺวา รโญฺญ นิยฺยาเทยฺยามา”ติฯ เต สเพฺพ อุยฺยาเน มิคานํ นิวาปติณานิ โรเปตฺวา อุทกํ สมฺปาเทตฺวา ทฺวารํ โยเชตฺวา วาคุรานิ อาทาย มุคฺคราทินานาวุธหตฺถา อรญฺญํ ปวิสิตฺวา มิเค ปริเยสมานา “มเชฺฌ ฐิเต มิเค คณฺหิสฺสามา”ติ โยชนมตฺตํ ฐานํ ปริกฺขิปิตฺวา สงฺขิปมานา นิโคฺรธมิคสาขมิคานํ วสนฏฺฐานํ มเชฺฌ กตฺวา ปริกฺขิปิํสุฯ อถ นํ มิคคณํ ทิสฺวา รุกฺขคุมฺพาทโย จ ภูมิญฺจ มุคฺคเรหิ ปหรนฺตา มิคคณํ คหนฏฺฐานโต นีหริตฺวา อสิสตฺติธนุอาทีนิ อาวุธานิ อุคฺคิริตฺวา มหานาทํ นทนฺตา ตํ มิคคณํ อุยฺยานํ ปเวเสตฺวา ทฺวารํ ปิธาย ราชานํ อุปสงฺกมิตฺวา “เทว, นิพทฺธํ มิควํ คจฺฉนฺตา อมฺหากํ กมฺมํ นาเสถ, อเมฺหหิ อรญฺญโต มิเค อาเนตฺวา ตุมฺหากํ อุยฺยานํ ปูริตํ, อิโต ปฏฺฐาย เตสํ มํสานิ ขาทถา”ติ ราชานํ อาปุจฺฉิตฺวา ปกฺกมิํสุฯ

ราชา เตสํ วจนํ สุตฺวา อุยฺยานํ คนฺตฺวา มิเค โอโลเกโนฺต เทฺว สุวณฺณมิเค ทิสฺวา เตสํ อภยํ อทาสิฯ ตโต ปฏฺฐาย ปน กทาจิ สยํ คนฺตฺวา เอกํ มิคํ วิชฺฌิตฺวา อาเนติ, กทาจิสฺส ภตฺตการโก คนฺตฺวา วิชฺฌิตฺวา อาหรติฯ มิคา ธนุํ ทิสฺวาว มรณภเยน ตชฺชิตา ปลายนฺติ, เทฺว ตโย ปหาเร ลภิตฺวา กิลมนฺติปิ, คิลานาปิ โหนฺติ, มรณมฺปิ ปาปุณนฺติฯ มิคคโณ ตํ ปวตฺติํ โพธิสตฺตสฺส อาโรเจสิฯ โส สาขํ ปโกฺกสาเปตฺวา อาห – “สมฺม, พหู มิคา นสฺสนฺติ, เอกํเสน มริตเพฺพ สติ อิโต ปฏฺฐาย มา กเณฺฑน มิเค วิชฺฌนฺตุ, ธมฺมคณฺฑิกฏฺฐาเน มิคานํ วาโร โหตุฯ เอกทิวสํ มม ปริสาย วาโร ปาปุณาตุ, เอกทิวสํ ตว ปริสาย, วารปฺปโตฺต มิโค คนฺตฺวา ธมฺมคณฺฑิกาย คีวํ ฐเปตฺวา นิปชฺชตุ, เอวํ สเนฺต มิคา กิลนฺตา น ภวิสฺสนฺตี”ติฯ โส “สาธู”ติ สมฺปฏิจฺฉิฯ ตโต ปฏฺฐาย วารปฺปโตฺตว มิโค คนฺตฺวา ธมฺมคณฺฑิกาย คีวํ ฐเปตฺวา นิปชฺชติ, ภตฺตการโก อาคนฺตฺวา ตตฺถ นิปนฺนกเมว คเหตฺวา คจฺฉติฯ

อเถกทิวสํ สาขมิคสฺส ปริสาย เอกิสฺสา คพฺภินิมิคิยา วาโร ปาปุณิฯ สา สาขํ อุปสงฺกมิตฺวา “สามิ, อหํ คพฺภินี, ปุตฺตํ วิชายิตฺวา เทฺว ชนา วารํ คมิสฺสาม, มยฺหํ วารํ อติกฺกาเมหี”ติ อาหฯ โส “น สกฺกา ตว วารํ อเญฺญสํ ปาเปตุํ, ตฺวเมว ตุยฺหํ วารํ ชานิสฺสสิ, คจฺฉาหี”ติ อาหฯ สา ตสฺส สนฺติกา อนุคฺคหํ อลภมานา โพธิสตฺตํ อุปสงฺกมิตฺวา ตมตฺถํ อาโรเจสิฯ โส ตสฺสา วจนํ สุตฺวา “โหตุ คจฺฉ ตฺวํ, อหํ เต วารํ อติกฺกาเมสฺสามี”ติ สยํ คนฺตฺวา ธมฺมคณฺฑิกาย สีสํ

กตฺวา นิปชฺชิฯ ภตฺตการโก ตํ ทิสฺวา ‘‘ลทฺธาภโย มิคราชา ธมฺมคณฺฑิกาย นิปนฺโน, กึ นุ โข การณ’’นฺติ เวเคน คนฺตฺวา รญฺโญ อาโรเจสิฯ

ราชา ตาวเทว รถํ อารุยฺห มหนฺเตน ปริวาเรน อาคนฺตฺวา โพธิสตฺตํ ทิสฺวา อาห ‘‘สมฺม มิคราช, นนุ มยา ตุยฺหํ อภยํ ทินฺนํ, กสฺมา ตฺวํ อิธ นิปนฺโน’’ติฯ มหาราช, คพฺภินี มิคี อาคนฺตฺวา ‘‘มม วารํ อญฺญสฺส ปาเปหี’’ติ อาห, น สกฺกา โข ปน มยา เอกสฺส มรณทุกฺขํ อญฺญสฺส อุปริ นิกฺขิปิตุํ, สฺวาหํ อตฺตโน ชีวิตํ ตสฺสา ทตฺวา ตสฺสา สนฺตกํ มรณํ คเหตฺวา อิธ นิปนฺโน, มา อญฺญํ กิญฺจิ อาสงฺกิตฺถ, มหาราชาติฯ ราชา อาห – ‘‘สามิ, สุวณฺณวณฺณมิคราช, มยา น ตาทิโส ขนฺติเมตฺตานุทฺทยสมฺปนฺโน มนุสฺเสสฺวปิ ทิฏฺฐปุพฺโพ, เตน เต ปสนฺโนสฺมิ, อุฏฺเฐหิ, ตุยฺหญฺจ ตสฺสา จ อภยํ ทมฺมี’’ติฯ ‘‘ทฺวีหิ อภเย ลทฺเธ อวเสสา กึ กริสฺสนฺติ, นรินฺทา’’ติ? ‘‘อวเสสานมฺปิ อภยํ ทมฺมิ, สามี’’ติฯ ‘‘มหาราช, เอวมฺปิ อุยฺยาเนเยว มิคา อภยํ ลภิสฺสนฺติ, เสสา กึ กริสฺสนฺตี’’ติ? ‘‘เอเตสมฺปิ อภยํ ทมฺมิ, สามี’’ติฯ ‘‘มหาราช, มิคา ตาว อภยํ ลภนฺตุ, เสสา จตุปฺปทา กึ กริสฺสนฺตี’’ติ ? ‘‘เอเตสมฺปิ อภยํ ทมฺมิ, สามี’’ติฯ ‘‘มหาราช, จตุปฺปทา ตาว อภยํ ลภนฺตุ, ทิชคณา กึ กริสฺสนฺตี’’ติ? ‘‘เอเตสมฺปิ อภยํ ทมฺมิ, สามี’’ติฯ ‘‘มหาราช, ทิชคณา ตาว อภยํ ลภนฺตุ, อุทเก วสนฺตา มจฺฉา กึ กริสฺสนฺตี’’ติ? ‘‘เอเตสมฺปิ อภยํ ทมฺมิ, สามี’’ติฯ เอวํ มหาสตฺโต ราชานํ สพฺพสตฺตานํ อภยํ ยาจิตฺวา อุฏฺฐาย ราชานํ ปญฺจสุ สีเลสุ ปติฏฺฐาเปตฺวา ‘‘ธมฺมํ จร, มหาราช, มาตาปิตูสุ ปุตฺตธีตาสุ พฺราหฺมณคหปติเกสุ เนคมชานปเทสุ ธมฺมํ จรนฺโต สมํ จรนฺโต กายสฺส เภทา ปรํ มรณา สุคตึ สคฺคํ โลกํ คมิสฺสสี’’ติ รญฺโญ พุทฺธลีลาย ธมฺมํ เทเสตฺวา กติปาหํ อุยฺยาเน วสิตฺวา รญฺโญ โอวาทํ ทตฺวา มิคคณปริวุโต อรญฺญํ ปาวิสิฯ สาปิ โข มิคเธนุ ปุปฺผกณฺณิกสทิสํ ปุตฺตํ วิชายิฯ โส กีฬมาโน สาขมิคสฺส สนฺติกํ คจฺฉติฯ อถ นํ มาตา ตสฺส สนฺติกํ คจฺฉนฺตํ ทิสฺวา ‘‘ปุตฺต, อิโต ปฏฺฐาย มา เอตสฺส สนฺติกํ คจฺฉ, นิโคฺรธสฺเสว สนฺติกํ คจฺเฉยฺยาสี’’ติ โอวทนฺตี อิมํ คาถมาห –

๑๒. ‘‘นิโคฺรธเมว เสเวยฺย, น สาขมุปสํวเส;
นิโคฺรธสฺมึ มตํ เสยฺโย, ยญฺเจ สาขสฺมิ ชีวิต’’นฺติฯ

ตตฺถ **นิโคฺรธเมว เสเวยฺยา**ติ ตาต ตฺวํ วา อญฺโญ วา อตฺตโน หิตกาโม นิโคฺรธเมว เสเวยฺย ภเชยฺย อุปสงฺกเมยฺย, **น สาขมุปสํวเส**ติ สาขมิคํ ปน น อุปสํวเส อุปคมฺม น สํวเสยฺย, เอตํ นิสฺสาย ชีวิกํ น กปฺเปยฺยฯ **นิโคฺรธสฺมึ มตํ เสยฺโย**ติ นิโคฺรธรญฺโญ ปาทมูเล มรณมฺปิ เสยฺโย วรํ อุตฺตมํฯ **ยญฺเจ สาขสฺมิ ชีวิต**นฺติ ยํ ปน สาขสฺส สนฺติเก ชีวิตํ, ตํ เนว เสยฺโย น วรํ น อุตฺตมนฺติ อโตฺถฯ

ตโต ปฏฺฐาย จ ปน อภยลทฺธกา มิคา มนุสฺสานํ สสฺสานิ ขาทนฺติ, มนุสฺสา ‘‘ลทฺธาภยา อิเม มิคา’’ติ มิเค ปหริตุํ วา ปลาเปตุํ วา น วิสหนฺติ, เต ราชงฺคเณ สนฺนิปติตฺวา รญฺโญ ตมตฺถํ อาโรเจสุํฯ ราชา ‘‘มยา ปสนฺเนน นิโคฺรธมิคราชสฺส วโร ทินฺโน, อหํ รชฺชํ ชเหยฺยํ, น จ ตํ ปฏิญฺญํ ภินฺทามิ, คจฺฉถ น โกจิ มม วิชิเต มิเค ปหริตุํ ลภตี’’ติ อาหฯ นิโคฺรธมิโค ตํ ปวตฺตึ สุตฺวา มิคคณํ สนฺนิปาตาเปตฺวา ‘‘อิโต ปฏฺฐาย ปเรสํ สสฺสํ ขาทิตุํ น ลภิสฺสถา’’ติ มิเค โอวทิตฺวา มนุสฺสานํ อาโรจาเปสิ ‘‘อิโต ปฏฺฐาย สสฺสการกา มนุสฺสา สสฺสรกฺขณตฺถํ วตึ มา กโรนฺตุ, เขตฺตํ ปน อาวิชฺฌิตฺวา ปณฺณสญฺญํ พนฺธนฺตู’’ติฯ ตโต ปฏฺฐาย กิร เขเตฺตสุ ปณฺณพนฺธนสญฺญา อุทปาทิฯ ตโต ปฏฺฐาย ปณฺณสญฺญํ อติกฺกมนมิโค นาม นตฺถิฯ อยํ กิร เนสํ โพธิสตฺตโต ลทฺธโอวาโทฯ เอวํ มิคคณํ โอวทิตฺวา โพธิสโตฺต ยาวตายุกํ ฐตฺวา สทฺธึ มิเคหิ ยถากมฺมํ คโต, ราชาปิ โพธิสตฺตสฺส โอวาเท ฐตฺวา ปุญฺญานิ กตฺวา ยถากมฺมํ คโตฯ

สตฺถา ‘‘น, ภิกฺขเว, อิทาเนวาหํ เถริยา จ กุมารกสฺสปสฺส จ อวสฺสโย, ปุเพฺพปิ อวสฺสโย เอวา’’ติ อิมํ ธมฺมเทสนํ อาหริตฺวา จตุสจฺจธมฺมเทสนํ วินิวเฏฺฐตฺวา เทฺว วตฺถูนิ กเถตฺวา อนุสนฺธึ ฆเฏฺฐตฺวา ชาตกํ สโมธาเนสิ ‘‘ตทา สาขมิโค เทวทโตฺต อโหสิ, ปริสาปิสฺส เทวทตฺตปริสาว, มิคเธนุ เถรี อโหสิ, ปุโตฺต กุมารกสฺสโป, ราชา อานโนฺท, นิโคฺรธมิคราชา ปน อหเมว อโหสิ’’นฺติฯ

นิโคฺรธมิคชาตกวณฺณนา ทุติยาฯ

[๑๓] ๓. กณฺฑิชาตกวณฺณนา

ธิรตฺถุ กณฺฑินํ สลฺลนฺติ อิทํ สตฺถา เชตวเน วิหรโนฺต ปุราณทุติยิกาปโลภนํ อารพฺภ กเถสิฯ ตํ อฎฺฐกนิปาเต อินฺทฺริยชาตเก อาวิภวิสฺสติฯ ภควา ปน ตํ ภิกฺขุํ เอตทโวจ ‘‘ภิกฺขุ, ปุเพฺพปิ ตฺวํ เอตํ มาตุคามํ นิสฺสาย ชีวิตกฺขยํ ปตฺวา วีตจฺจิเตสุ องฺคาเรสุ ปโกฺก’’ติฯ ภิกฺขู ตสฺสตฺถสฺสาวิภาวตฺถาย ภควนฺตํ ยาจิํสุ, ภควา ภวนฺตเรน ปฎิจฺฉนฺนการณํ ปากฎํ อกาสิฯ อิโต ปรํ ปน ภิกฺขูนํ ยาจนํ ภวนฺตรปฎิจฺฉนฺนตญฺจ อวตฺวา ‘‘อตีตํ อาหรี’’ติ เอตฺตกเมว วกฺขาม, เอตฺตเก วุเตฺตปิ ยาจนญฺจ วลาหกคพฺภโต จนฺทนีหรณูปมาย ภวนฺตรปฎิจฺฉนฺนการณภาโว จาติ สพฺพเมตํ เหฎฺฐา วุตฺตนเยเนว โยเชตฺวา เวทิตพฺพํฯ

อตีเต มคธรเฎฺฐ ราชคเห มคธราชา รชฺชํ กาเรสิฯ มคธวาสิกานํ สสฺสสมเย มิคานํ มหาปริปโนฺถ โหติฯ เต อรเญฺญ ปพฺพตปาทํ ปวิสนฺติฯ ตตฺถ เอโก อรญฺญวาสี ปพฺพเตยฺยมิโค เอกาย คามนฺตวาสินิยา มิคโปติกาย สทฺธึ สนฺถวํ กตฺวา เตสํ มิคานํ ปพฺพตปาทโต โอรุยฺห ปุนคามนฺตํ โอตรณกาเล มิคโปติกาย ปฎิพทฺธจิตฺตตฺตา เตหิ สทฺธิํเยว โอตริฯ อถ นํ สา อาห – ‘‘ตฺวํ โขสิ, อยฺย, ปพฺพเตโยฺย พาลมิโค, คามโนฺต จ นาม สาสโงฺก สปฺปฎิภโย, มา อเมฺหหิ สทฺธึ โอตรี’’ติฯ โส ตสฺสา ปฎิพทฺธจิตฺตตฺตา อนิวตฺติตฺวา สทฺธิํเยว อคมาสิฯ มคธวาสิโน ‘‘อิทานิ มิคานํ ปพฺพตปาทา โอตรณกาโล’’ติ ญตฺวา มเคฺค ปฎิจฺฉนฺนโกฎฺฐเกสุ ติฎฺฐนฺติฯ เตสมฺปิ ทฺวินฺนํ อาคมนมเคฺค เอโก ลุทฺทโก ปฎิจฺฉนฺนโกฎฺฐเก ฐิโต โหติฯ มิคโปติกา มนุสฺสคนฺธํ ฆายิตฺวา ‘‘เอโก ลุทฺทโก ฐิโต ภวิสฺสตี’’ติ ตํ พาลมิคํ ปุรโต กตฺวา สยํ ปจฺฉโต อโหสิฯ ลุทฺทโก เอเกเนว สรปฺปหาเรน มิคํ ตเตฺถว ปาเตติฯ มิคโปติกา ตสฺส วิทฺธภาวํ ญตฺวา อุปฺปติตฺวา วาตคติยาว ปลายิฯ ลุทฺทโก โกฎฺฐกโต นิกฺขมิตฺวา มิคํ โอกฺกนฺติตฺวา อคฺคิํ กตฺวา วีตจฺจิเตสุ องฺคาเรสุ มธุรมํสํ ปจิตฺวา ขาทิตฺวา ปานียํ ปิวิตฺวา อวเสสํ โลหิตพินฺทูหิ ปคฺฆรเนฺตหิ กาเชนาทาย ทารเก โตเสโนฺต ฆรํ อคมาสิฯ

ตทา โพธิสโตฺต ตสฺมิํ วนสเณฺฑ รุกฺขเทวตา หุตฺวา นิพฺพโตฺต โหติฯ โส ตํ การณํ ทิสฺวา ‘‘อิมสฺส พาลมิคสฺส มรณํ เนว มาตรํ นิสฺสาย, น ปิตรํ นิสฺสาย, อถ โข กามํ นิสฺสายฯ กามนิมิตฺตญฺหิ สตฺตา สุคติยํ หตฺถเจฺฉทาทิกํ, ทุคฺคติยญฺจ ปญฺจวิธพนฺธนาทินานปฺปการกํ ทุกฺขํ ปาปุณนฺติ, ปเรสํ มรณทุกฺขุปฺปาทนมฺปิ นาม อิมสฺมิํ โลเก ครหิตเมวฯ ยํ ชนปทํ มาตุคาโม วิจาเรติ อนุสาสติ, โส อิตฺถิปริณายโก ชนปโทปิ ครหิโตเยวฯ เย สตฺตา มาตุคามสฺส วสํ คจฺฉนฺติ, เตปิ ครหิตาเยวา’’ติ เอกาย คาถาย ตีณิ ครหวตฺถูนิ ทเสฺสตฺวา วนเทวตาสุ สาธุการํ ทตฺวา คนฺธปุปฺผาทีหิ ปูชยมานาสุ มธุเรน สเรน ตํ วนสณฺฑํ อุนฺนาเทโนฺต อิมาย คาถาย ธมฺมํ เทเสสิ –

๑๓. ‘‘ธิรตฺถุ กณฺฑินํ สลฺลํ, ปุริสํ คาฬฺหเวธินํ;
ธิรตฺถุ ตํ ชนปทํ, ยตฺถิตฺถี ปริณายิกา;
เต จาปิ ธิกฺกิตา สตฺตา, เย อิตฺถีนํ วสํ คตา’’ติฯ

ตตฺถ **ธิรตฺถู**ติ ครหณเตฺถ นิปาโต, สฺวายมิธ อุตฺตาสุเพฺพควเสน ครหเณ ทฏฺฐโพฺพฯ อุตฺตสิตฺพฺพิโคฺค หิ โหนฺต โพธิสโตฺต เอวมาหฯ กณฺฑมสฺส อตฺถีติ กณฺฑี, ตํ **กณฺฑินํ**ฯ ตํ ปน กณฺฑํ อนุปวิสนเฏฺฐน ''สลฺล''นฺติ วุจฺจติ, ตสฺมา **กณฺฑินํ สลฺล**นฺติ เอตฺถ สลฺลกณฺฑินนฺติ อโตฺถฯ สลฺลํ วา อสฺสตฺถีติปิ สโลฺล, ตํ สลฺลํฯ มหนฺตํ วณมุขํ กตฺวา พลวปฺปหารํ เทโนฺต คาฬฺหํ วิชฺฌตีติ คาฬฺหเวธี, ตํ **คาฬฺหเวธินํ**ฯ นานปฺปกาเรน กเณฺฑน, กุมฺทปตฺตสณฺฐานถเลน อุชุกคมเนเนว สเลฺลน จ สมนฺนาคตํ คาฬฺหเวธินํ ปุริสํ ธิรตฺถูติ อยเมตฺถ อโตฺถฯ **ปริณายิกา**ติ อิสฺสรา สํวิธายิกาฯ **ธิกฺกิตา**ติ ครหิตาฯ เสสเมตฺถ อุตฺตานตฺถเมวฯ อิโต ปรํ ปน เอตฺตกมฺปิ อวตฺวา ยํ ยํ อนุตฺตานํ, ตํ ตเทว วณฺณยิสฺสามฯ เอวํ เอกาย คาถาย ตีณิ ครหวตฺถูนิ ทเสฺสตฺวา โพธิสโตฺต วนํ อุนฺนาเทตฺวา พุทฺธลีลาย ธมฺมํ เทเสสิฯ

สตฺถา อิมํ ธมฺมเทสนํ อาหริตฺวา สจฺจานิ ปกาเสสิ, สจฺจปริโยสาเน อุกฺกณฺฐิตภิกฺขุ โสตาปตฺติผเล ปติฏฺฐหิฯ สตฺถา เทฺว วตฺถูนิ กเถตฺวา อนุสนฺธิํ ฆเฏตฺวา ชาตกํ สโมธาเนสิฯ อิโต ปรํ ปน ''เทฺว วตฺถูนิ กเถตฺวา''ติ อิทํ อวตฺวา ''อนุสนฺธิํ ฆเฏตฺวา''ติ เอตฺตกเมว วกฺขาม, อวุตฺตมฺปิ ปน เหฏฺฐา วุตฺตนเยเนว โยเชตฺวา คเหตพฺพํฯ

ตทา ปพฺพเตยฺยมิโค อุกฺกณฺฐิตภิกฺขุ อโหสิ, มิคโปติกา ปุราณทุติยิกา, กาเมสุ โทสํ ทเสฺสตฺวา ธมฺมเทสกเทวตา ปน อหเมว อโหสินฺติฯ

กณฺฑิชาตกวณฺณนา ตติยาฯ

[๑๔] ๔. วาตมิคชาตกวณฺณนา

น กิรตฺถิ รเสหิ ปาปิโยติ อิทํ สตฺถา เชตวเน วิหรโนฺต จูฬปิณฺฑปาติกติสฺสเตฺถรํ อารพฺภ กเถสิฯ สตฺถริ กิร ราชคหํ อุปนิสฺสาย เวฬุวเน วิหรเนฺต ติสฺสกุมาโร นาม มหาวิภวสฺส เสฏฺฐิกุลสฺส ปุโตฺต เอกทิวสํ เวฬุวนํ คนฺตฺวา สตฺถุ ธมฺมเทสนํ สุตฺวา ปพฺพชิตุกาโม ปพฺพชฺชํ ยาจิตฺวา มาตาปิตูหิ อนนุญฺญาตตฺตา ปฏิกฺขิโตฺต สตฺตาหํ ภตฺตเจฺฉทํ กตฺวา รฏฺฐปาลเตฺถโร วิย มาตาปิตโร อนุชานาเปตฺวา สตฺถุ สนฺติเก ปพฺพชิฯ สตฺถา ตํ ปพฺพาเชตฺวา อฑฺฒมาสมตฺตํ เวฬุวเน วิหริตฺวา เชตวนํ อคมาสิฯ ตตฺรายํ กุลปุโตฺต เตรส ธุตงฺคานิ สมาทาย สาวตฺถิยํ สปทานํ ปิณฺฑาย จรมาโน กาลํ วีตินาเมติ, ''จูฬปิณฺฑปาติกติสฺสเตฺถโร นามา''ติ วุเตฺต คคนตเล ปุณฺณจโนฺท วิย พุทฺธสาสเน ปากโฏ ปญฺญาโต อโหสิฯ

ตสฺมิํ กาเล ราชคเห นกฺขตฺตกีฬาย วตฺตมานาย เถรสฺส มาตาปิตโร ยํ ตสฺส คิหิกาเล อโหสิ อาภรณภณฺฑกํ, ตํ รตนจโงฺกฏเก นิกฺขิปิตฺวา อุเร ฐเปตฺวา ''อญฺญาสุ นกฺขตฺตกีฬาสุ อมฺหากํ ปุโตฺต อิมินา อลงฺกาเรน อลงฺกโต นกฺขตฺตํ กีฬติ, ตํ โน เอกปุตฺตํ คเหตฺวา สมโณ โคตโม สาวตฺถินครํ คโต, กหํ นุ โข โส เอตรหิ นิสิโนฺน, กหํ ฐิโต''ติ วตฺวา โรทนฺติฯ

อเถกา วณฺณทาสี ตํ กุลํ คนฺตฺวา เสฏฺฐิภริยํ โรทนฺติํ ทิสฺวา ปุจฺฉิ ''กิํ ปน, อเยฺย, โรทสี''ติ? ''สา ตมตฺถํ อาโรเจสิ''ฯ ''กิํ ปน, อเยฺย, อยฺยปุโตฺต ปิยายตี''ติ? ''อสุกญฺจ อสุกญฺจา''ติฯ ''สเจ ตุเมฺห อิมสฺมิํ เคเห สพฺพํ อิสฺสริยํ มยฺหํ เทถ, อหํ โว ปุตฺตํ อาเนสฺสามี''ติฯ เสฏฺฐิภริยา ''สาธู''ติ สมฺปฏิจฺฉิตฺวา ปริพฺพยํ ทตฺวา มหเนฺตน ปริวาเรน ตํ อุโยฺยเชสิ ''คจฺฉ, อตฺตโน พเลน มม ปุตฺตํ อาเนหี''ติฯ สา ปฏิจฺฉนฺนยาเนน นิสินฺนา สาวตฺถิํ คนฺตฺวา เถรสฺส ภิกฺขาจารวีถิยํ นิวาสํ คเหตฺวา เสฏฺฐิกุลา อาคเต มนุเสฺส เถรสฺส อทเสฺสตฺวา อตฺตโน ปริวาเรเนว ปริวุตา เถรสฺส ปิณฺฑาย ปวิฏฺฐสฺส อาทิโตว อุฬุงฺกยาคุญฺจ รสกภิกฺขญฺจ ทตฺวา รสตณฺหาย พนฺธิตฺวา อนุกฺกเมน เคเห นิสีทาเปตฺวา ภิกฺขํ ททมานา จ อตฺตโน วสํ อุปคตภาวํ ญตฺ

วา คิลานาลยํ ทเสฺสตฺวา อโนฺตคเพฺภ นิปชฺชิฯ เถโรปิ ภิกฺขาจารเวลาย สปทานํ จรโนฺต เคห ทฺวารํ อคมาสิฯ ปริชโน เถรสฺส ปตฺตํ คเหตฺวา เถรํ ฆเร นิสีทาเปสิฯ เถโร นิสีทิตฺวาว ‘‘กหํ อุปาสิกา’’ติ ปุจฺฉิฯ ‘‘คิลานา, ภเนฺต, ตุมฺหากํ ทสฺสนํ อิจฺฉตี’’ติฯ โส รสตณฺหาย พโทฺธ อตฺตโน วตสมาทานํ ภินฺทิตฺวา ตสฺสา นิปนฺนฎฺฐานํ ปาวิสิฯ สา อตฺตโน อาคตการณํ กเถตฺวา ตํ ปโลเภตฺวา รสตณฺหาย พนฺธิตฺวา อุปฺปพฺพาเชตฺวา อตฺตโน วเส ฐเปตฺวา ยาเน นิสีทาเปตฺวา มหเนฺตน ปริวาเรน ราชคหเมว อคมาสิฯ สา ปวตฺติ ปากฎา ชาตาฯ

ภิกฺขู ธมฺมสภายํ สนฺนิสินฺนา ‘‘จูฬปิณฺฑปาติกติสฺสเตฺถรํ กิร เอกา วณฺณทาสี รสตณฺหาย พนฺธิตฺวา อาทาย คตา’’ติ กถํ สมุฎฺฐาเปสุํฯ สตฺถา ธมฺมสภํ อุปคนฺตฺวา อลงฺกตธมฺมาสเน นิสีทิตฺวา ‘‘กาย นุตฺถ, ภิกฺขเว, เอตรหิ กถาย สนฺนิสินฺนา’’ติ อาหฯ เต ตํ ปวตฺตึ กถยิํสุฯ ‘‘น, ภิกฺขเว, อิทาเนว เอโส ภิกฺขุ รสตณฺหาย พชฺฌิตฺวา ตสฺสา วสํ คโต, ปุเพฺพปิ ตสฺสา วสํ คโตเยวา’’ติ วตฺวา อตีตํ อาหริฯ

อตีเต พาราณสิยํ รโญฺญ พฺรหฺมทตฺตสฺส สญฺชโย นาม อุยฺยานปาโล อโหสิฯ อเถโก วาตมิโค ตํ อุยฺยานํ อาคนฺตฺวา สญฺชยํ ทิสฺวา ปลายติ, สญฺชโยปิ น ตํ ตเชฺชตฺวา นีหรติฯ โส ปุนปฺปุนํ อาคนฺตฺวา อุยฺยาเนเยว จรติฯ อุยฺยานปาโล อุยฺยาเน นานปฺปการานิ ปุปฺผผลานิ คเหตฺวา ทิวเส ทิวเส รโญฺญ อภิหรติฯ อถ นํ เอกทิวสํ ราชา ปุจฺฉิ ‘‘สมฺม อุยฺยานปาล, อุยฺยาเน กิญฺจิ อจฺฉริยํ ปสฺสสี’’ติ? ‘‘เทว, อญฺญํ น ปสฺสามิ, เอโก ปน วาตมิโค อาคนฺตฺวา อุยฺยาเน จรติ, เอตํ ปสฺสามี’’ติฯ ‘‘สกฺขิสฺสสิ ปน ตํ คเหตุ’’นฺติฯ ‘‘โถกํ มธุํ ลภโนฺต อโนฺต ราชนิเวสนมฺปิ นํ อาเนตุํ สกฺขิสฺสามิ, เทวา’’ติฯ ราชา ตสฺส มธุํ ทาเปสิฯ โส ตํ คเหตฺวา อุยฺยานํ คนฺตฺวา วาตมิคสฺส จรณฎฺฐาเน ติณานิ มธุนา มเกฺขตฺวา นิลียิฯ มิโค อาคนฺตฺวา มธุมกฺขิตานิ ติณานิ ขาทิตฺวา รสตณฺหาย พโทฺธ อญฺญตฺร อคนฺตฺวา อุยฺยานเมว อาคจฺฉติฯ อุยฺยานปาโล ตสฺส มธุมกฺขิตติเณสุ ปลุทฺธภาวํ ญตฺวา อนุกฺกเมน อตฺตานํ ทเสฺสสิฯ โส ตํ ทิสฺวา กติปาหํ ปลายิตฺวา ปุนปฺปุนํ ปสฺสโนฺต วิสฺสาสํ อาปชฺชิตฺวา อนุกฺกเมน อุยฺยานปาลสฺส หเตฺถ ฐิตติณานิ ขาทิตุํ อารภิฯ

โส ตสฺส วิสฺสาสํ อาปนฺนภาวํ ญตฺวา ยาว ราชนิเวสนา วีถึ กิลเญฺชหิ ปริกฺขิปิตฺวา ตหิํ ตหิํ สาขาภงฺคํ ปาเตตฺวา มธุลาพุกํ อํเส ลเคฺคตฺวา ติณกลาปํ อุปกจฺฉเก ฐเปตฺวา มธุมกฺขิตานิ ติณานิ มิคสฺส ปุรโต ปุรโต วิกิรโนฺต อโนฺตราชนิเวสนํเยว อคมาสิฯ มิเค อโนฺต ปวิเฎฺฐ ทฺวารํ ปิทหิํสุฯ มิโค มนุเสฺส ทิสฺวา กมฺปมาโน มรณภยตชฺชิโต อโนฺตนิเวสนงฺคเณ อาธาวติ ปริธาวติฯ ราชา ปาสาทา โอรุยฺห ตํ กมฺปมานํ ทิสฺวา ‘‘วาตมิโค นาม มนุสฺสานํ ทิฎฺฐฎฺฐานํ สตฺตาหํ น คจฺฉติ, ตชฺชิตฎฺฐานํ ยาวชีวํ น คจฺฉติ, โส เอวรูโป คหนนิสฺสิโต วาตมิโค รสตณฺหาย พโทฺธ อิทานิ เอวรูปํ ฐานํ อาคโต, นตฺถิ วต โภ โลเก รสตณฺหาย ปาปตรํ นามา’’ติ อิมาย คาถาย ธมฺมเทสนํ ปฎฺฐเปสิ –

๑๔. ‘‘น กิรตฺถิ รเสหิ ปาปิโย, อาวาเสหิว สนฺถเวหิ วา;
วาตมิคํ คหนนิสฺสิตํ, วสมาเนสิ รเสหิ สญฺชโย’’ติฯ

ตตฺถ **กิรา**ติ อนุสฺสวนเตฺถ นิปาโตฯ **รเสหี**ติ ชิวฺหาวิเญฺญเยฺยหิ มธุรมฺพิลาทีหิฯ **ปาปิโย**ติ ปาปตโรฯ **อาวาเสหิว สนฺถเวหิ วา**ติ นิพทฺธวสนฎฺฐานสงฺขาเตสุ หิ อาวาเสสุปิ มิตฺตสนฺถเวสุปิ ฉนฺทราโค ปาปโกว, เตหิ ปน สจฺฉนฺทราคปริโภเคหิ อาวาเสหิ วา มิตฺตสนฺถเวหิ วา สตคุเณน จ สหสฺสคุเณน จ สตสหสฺสคุเณน จ ธุวปฎิเสวนเฎฺฐน อาหารํ วินา ชีวิตินฺทฺริยปาลนาย อภาเวน จ สจฺฉนฺทราคปริโภครสาว ปาปตราติฯ โพธิสโตฺต ปน อนุสฺสวาคตํ วิย

อิมมตฺถํ กตฺวา ‘‘น กิรตฺถิ รเสหิ ปาปิโย, อาวาเสหิว สนฺถเวหิ วา’’ติ อาหฯ อิทานิ เตสํ ปาปิยภาวํ ทเสฺสนฺโต **‘‘วาตมิค’’**นฺติอาทิมาหฯ ตตฺถ **คหนนิสฺสิต**นฺติ คหนฏฺฐานนิสฺสิตํฯ อิทํ วุตฺตํ โหติ – ปสฺสถ รสานํ ปาปิยภาวํ, อิทํ นาม อรญฺญายตเน คหนนิสฺสิตํ วาตมิคํ สญฺชโย อุยฺยานปาโล มธุรเสหิ อตฺตโน วสํ อาเนสิ, สพฺพถาปิ สจฺฉนฺทราคปริโภเคหิ รเสหิ นาม อญฺญํ ปาปตรํ ลามกตรํ นตฺถีติ รสตณฺหาย อาทีนวํ กเถสิฯ กเถตฺวา จ ปน ตํ มิคํ อรญฺญเมว เปเสสิฯ

สตฺถาปิ ‘‘น, ภิกฺขเว, สา วณฺณทาสี อิทาเนว เอตํ รสตณฺหาย พนฺธิตฺวา อตฺตโน วเส กโรติ, ปุพฺเพปิ อกาสิเยวา’’ติ อิมํ ธมฺมเทสนํ อาหริตฺวา อนุสนฺธึ ฆเฏตฺวา ชาตกํ สโมธาเนสิฯ ‘‘ตทา สญฺชโย อยํ วณฺณทาสี อโหสิ, วาตมิโค จูฬปิณฺฑปาติโก, พาราณสิราชา ปน อหเมว อโหสิ’’นฺติฯ

วาตมิคชาตกวณฺณนา จตุตฺถาฯ

[๑๕] ๕. ขราทิยชาตกวณฺณนา

อฏฺฐกฺขุรํ ขราทิเยติ อิทํ สตฺถา เชตวเน วิหรนฺโต อญฺญตรํ ทุพฺพจภิกฺขุํ อารพฺภ กเถสิฯ โส กิร ภิกฺขุ ทุพฺพโจ โอวาทํ น คณฺหาติฯ อถ นํ สตฺถา ปุจฺฉิ ‘‘สจฺจํ กิร ตฺวํ ภิกฺขุ ทุพฺพโจ โอวาทํ น คณฺหาสี’’ติ? ‘‘สจฺจํ ภควา’’ติฯ สตฺถา ‘‘ปุพฺเพปิ ตฺวํ ทุพฺพจตาย ปณฺฑิตานํ โอวาทํ อคฺคเหตฺวา ปาเสน พทฺโธ ชีวิตกฺขยํ ปตฺโต’’ติ วตฺวา อตีตํ อาหริฯ

อตีเต พาราณสิยํ พฺรหฺมทตฺเต รชฺชํ กาเรนฺเต โพธิสตฺโต มิโค หุตฺวา มิคคณปริวุโต อรญฺเญ วสติฯ อถสฺส ภคินิมิคี ปุตฺตกํ ทเสฺสตฺวา ‘‘ภาติก, อยํ เต ภาคิเนยฺโย, เอตํ มิคมายํ อุคฺคณฺหาเปหี’’ติ ปฏิจฺฉาเปสิฯ โส ตํ ภาคิเนยฺยํ ‘‘อสุกเวลาย นาม อาคนฺตฺวา อุคฺคณฺหาหี’’ติ อาหฯ โส วุตฺตเวลาย นาคจฺฉติฯ ยถา จ เอกทิวสํ, เอวํ สตฺต ทิวเส สตฺตโอวาเท อติกฺกมนฺโต โส มิคมายํ อนุคฺคณฺหิตฺวาว วิจรนฺโต ปาเส พชฺฌิฯ มาตาปิสฺส ภาตรํ อุปสงฺกมิตฺวา ‘‘กึ เต, ภาติก, ภาคิเนยฺโย มิคมายํ อุคฺคณฺหาปิโต’’ติ ปุจฺฉิฯ โพธิสตฺโต จ ‘‘ตสฺส อโนวาทกสฺส มา จินฺตยิ, น เต ปุตฺเตน มิคมายา อุคฺคหิตา’’ติ วตฺวา อิทานิปิ ตํ อโนวทิตุกาโมว หุตฺวา อิมํ คาถมาห –

๑๕. ‘‘อฏฺฐกฺขุรํ ขราทิเย, มิคํ วงฺกาติวงฺกินํ;
สตฺตหิ กาลาติกฺกนฺตํ, น นํ โอวทิตุสฺสเห’’ติฯ

ตตฺถ **อฏฺฐกฺขุร**นฺติ เอเกกสฺมึ ปาเท ทฺวินฺนํ ทฺวินฺนํ วเสน อฏฺฐกฺขุรํฯ **ขราทิเย**ติ ตํ นาเมน อาลปติฯ **มิค**นฺติ สพฺพสงฺคาหิกวจนํฯ **วงฺกาติวงฺกิน**นฺติ มูเล วงฺกานิ, อเคฺค อติวงฺกานีติ วงฺกาติวงฺกานิ, ตาทิสานิ สิงฺคานิ อสฺส อตฺถีติ วงฺกาติวงฺกี, ตํ วงฺกาติวงฺกินํฯ **สตฺตหิ กาลาติกฺกนฺต**นฺติ สตฺตหิ โอวาทกาเลหิ โอวาทํ อติกฺกนฺตํฯ **น นํ โอวทิตุสฺสเห**ติ เอตํ ทุพฺพจมิคํ อหํ โอวทิตุํ น อุสฺสหามิ, เอตสฺส เม โอวาทตฺถาย จิตฺตมฺปิ น อุปฺปชฺชตีติ ทเสฺสติฯ อถ นํ ทุพฺพจมิคํ ปาเส พทฺธํ ลุทฺโท มาเรตฺวา มํสํ อาทาย ปกฺกามิฯ

สตฺถาปิ ‘‘น ตฺวํ ภิกฺขุ อิทาเนว ทุพฺพโจ, ปุพฺเพปิ ทุพฺพโจเยวา’’ติ อิมํ ธมฺมเทสนํ อาหริตฺวา อนุสนฺธึ ฆเฏตฺวา ชาตกํ สโมธาเนสิฯ ‘‘ตทา ภาคิเนยฺโย มิโค ทุพฺพจภิกฺขุ อโหสิ, ภคินี อุปฺปลวณฺณา, โอวาทมิโค ปน อหเมว อโหสิ’’นฺติฯ

ขราทิยชาตกวณฺณนา ปญฺจมาฯ

[๑๖] ๖. ติปลฺลตฺถมิคชาตกวณฺณนา

มิคํ ติปลฺลตฺถนฺติ อิทํ สตฺถา โกสมฺพิยํ พทริการาเม วิหรนฺโต สิกฺขากามํ ราหุลตฺเถรํ อารพฺภ กเถสิฯ เอกสฺมิญฺหิ กาเล สตฺถริ อาฬวินครํ อุปนิสฺสาย อคฺคาฬเว เจติเย วิหรนฺเต พหู อุปาสกา อุปาสิกา ภิกฺขู ภิกฺขุนิโย จ วิหารํ ธมฺมสฺสวนตฺถาย คจฺฉนฺติ, ทิวา ธมฺมสฺสวนํ โหติฯ คจฺฉนฺเต ปน กาเล อุปาสิกาโย ภิกฺขุนิโย จ น คจฺฉึสุ, ภิกฺขู เจว อุปาสกา จ อเหสุํฯ ตโต ปฏฺฐาย รตฺตึ ธมฺมสฺสวนํ ชาตํฯ ธมฺมสฺสวนปริโยสาเน เถรา ภิกฺขู อตฺตโน อตฺตโน ว สนฏฺฐานานิ คจฺฉนฺติฯ ทหรา สามเณรา จ อุปาสเกหิ สทฺธึ อุปฏฺฐานสาลายํ สยนฺติฯ เตสุ นิทฺทํ อุปคเตสุ เอกเจฺจ ฆุรุฆุรุปสฺสาสา กากจฺฉมานา ทเนฺต ขาทนฺตา นิปชฺชึสุ, เอกเจฺจ มุหุตฺตํ นิทฺทายิตฺวา อุฏฺฐหึสุฯ เต ตํ วิปฺปการํ ทิสฺวา ภควโต อาโรเจสุํฯ ภควา ‘‘โย ปน ภิกฺขุ อนุปสมฺปเนฺนน สหเสยฺยํ กเปฺปยฺย ปาจิตฺติย’’นฺติ (ปาจิ. ๔๙) สิกฺขาปทํ ปญฺญเปตฺวา โกสมฺพึ อคมาสิฯ

ตตฺถ ภิกฺขู อายสฺมนฺตํ ราหุลํ อาหํสุ – ‘‘อาวุโส ราหุล, ภควตา สิกฺขาปทํ ปญฺญตฺตํ, อิทานิ ตฺวํ อตฺตโน วสนฏฺฐานํ ชานาหี’’ติฯ ปุเพฺพ ปน เต ภิกฺขู ภควติ จ คารวํ ตสฺส จายสฺมโต สิกฺขากามตํ ปฏิจฺจ ตํ อตฺตโน วสนฏฺฐานํ อาคตํ อติวิย สงฺคณฺหนฺติ, ขุทฺทกมญฺจกํ ปญฺญเปตฺวา อุสฺสีสกกรณตฺถาย จีวรํ เทนฺติฯ ตํ ทิวสํ ปน สิกฺขาปทภเยน วสนฏฺฐานมฺปิ น อทํสุฯ ราหุลภโทฺทปิ ‘‘ปิตา เม’’ติ ทสพลสฺส วา, ‘‘อุปชฺฌาโย เม’’ติ ธมฺมเสนาปติโน วา, ‘‘อาจริโย เม’’ติ มหาโมคฺคลฺลานสฺส วา, ‘‘จูฬปิตา เม’’ติ อานนฺทเตฺถรสฺส วา สนฺติกํ อคนฺตฺวา ทสพลสฺส วฬญฺชนวจฺจกุฏึ พฺรหฺมวิมานํ ปวิสโนฺต วิย ปวิสิตฺวา วาสํ กเปฺปสิฯ พุทฺธานญฺหิ วฬญฺชนกุฏิยํ ทฺวารํ สุปิหิตํ โหติ, คนฺธปริภณฺฑกตา ภูมิ, คนฺธทามมาลาทามานิ โอสาริตาเนว โหนฺติ, สพฺพรตฺตึ ทีโป ฌายติฯ ราหุลภโทฺท ปน น ตสฺสา กุฏิยา อิมํ สมฺปตฺตึ ปฏิจฺจ ตตฺถ วาสํ อุปคโต, ภิกฺขูหิ ปน ‘‘วสนฏฺฐานํ ชานาหี’’ติ วุตฺตตฺตา โอวาทคารเวน สิกฺขากามตาย ตตฺถ วาสํ อุปคโตฯ อนฺตรนฺตรา หิ ภิกฺขู ตํ อายสฺมนฺตํ ทูรโตว อาคจฺฉนฺตํ ทิสฺวา ตสฺส วีมํสนตฺถาย มุฏฺฐิสมฺมชฺชนึ วา กจวรฉฑฺฑนกํ วา พหิ ขิปิตฺวา ตสฺมึ อาคเต ‘‘อาวุโส, อิมํ เกน ฉฑฺฑิต’’นฺติ วทนฺติฯ ตตฺถ เกหิจิ ‘‘ราหุโล อิมินา มเคฺคน คโต’’ติ วุเตฺต โส อายสฺมา ‘‘นาหํ, ภเนฺต, เอตํ ชานามี’’ติ อวตฺวาว ตํ ปฏิสาเมตฺวา ‘‘ขมถ เม, ภเนฺต’’ติ ขมาเปตฺวา คจฺฉติฯ เอวเมส สิกฺขากาโมฯ

โส ตํ สิกฺขากามตํเยว ปฏิจฺจ ตตฺถ วาสํ อุปคโตฯ อถ สตฺถา ปุเรอรุณํเยว วจฺจกุฏิทฺวาเร ฐตฺวา อุกฺกาสิ, โสปายสฺมา อุกฺกาสิฯ ‘‘โก เอโส’’ติ? ‘‘อหํ ราหุโล’’ติ นิกฺขมิตฺวา วนฺทิฯ ‘‘กสฺมา ตฺวํ ราหุล อิธ นิปโนฺนสี’’ติ? ‘‘วสนฏฺฐานสฺส อภาวโต’’ฯ ‘‘ปุเพฺพ หิ, ภเนฺต, ภิกฺขู มม สงฺคหํ กโรนฺติ, อิทานิ อตฺตโน อาปตฺติภเยน วสนฏฺฐานํ น เทนฺติ, สฺวาหํ ‘อิทํ อเญฺญสํ อสงฺฆฏฺฏนฏฺฐาน’นฺติ อิมินา การเณน อิธ นิปโนฺนสฺมีติฯ อถ ภควโต ‘‘ราหุลํ ตาว ภิกฺขู เอวํ ปริจฺจชนฺติ, อเญฺญ กุลทารเก ปพฺพาเชตฺวา กึ กริสฺสนฺตี’’ติ ธมฺมสํเวโค อุทปาทิฯ

อถ ภควา ปาโตว ภิกฺขู สนฺนิปาตาเปตฺวา ธมฺมเสนาปตึ ปุจฺฉิ ‘‘ชานาสิ ปน ตฺวํ, สาริปุตฺต, อชฺช กตฺถจิ ราหุลสฺส วุตฺถภาว’’นฺติ? ‘‘น ชานามิ, ภเนฺต’’ติฯ ‘‘สาริปุตฺต, อชฺช ราหุโล วจฺจกุฏิยํ วสิ, สาริปุตฺต, ตุเมฺห ราหุลํ เอวํ ปริจฺจชนฺตา อเญฺญ กุลทารเก ปพฺพาเชตฺวา กึ กริสฺสถ? เอวญฺหิ สเนฺต อิมสฺมึ สาสเน ปพฺพชิตา น ปติฏฺฐา ภวิสฺสนฺติ, อิโต ทานิ ปฏฺฐาย อนุปสมฺปเนฺนน เอกํ เทฺว ทิวเส อตฺตโน สนฺติเก วสาเปตฺวา ตติยทิวเส เตสํ วสนฏฺฐานํ ญตฺวา พหิ วาเสถา’’ติ อิมํ อนุปญฺญตฺตึ กตฺวา ปุน สิกฺขาปทํ ปญฺญเปสิฯ

ตสฺมึ สมเย ธมฺมสภายํ สนฺนิสินฺนา ภิกฺขู ราหุลสฺส คุณกถํ กเถนฺติ ‘‘ปสฺสถาวุโส, ยาว สิกฺขากาโม วตายํ ราหุโล, ‘ตว วสนฏฺฐานํ ชานาหี’ติ วุโตฺต นาม ‘อหํ ทสพลสฺส ปุโตฺต, ตุมฺหากํ เสนาสนสฺมา ตุเมฺหเยว นิกฺขมถา’ติ เอกํ ภิกฺขุมฺปิ อปฺปฏิปฺผริตฺวา วจฺจกุฏิยํ วาสํ กเปฺปสี’’ติฯ เอวํ เตสุ กถยมาเนสุ สตฺถา ธมฺมสภํ คนฺตฺวา อลงฺกตาสเน นิสีทิตฺวา ‘‘กาย นุตฺถ, ภิกฺขเว, เอตรหิ กถาย สนฺนิสินฺนา’’ติ อาหฯ ‘‘ภเนฺต, ราหุลสฺส สิกฺขากามกถาย, น อญฺญาย กถายา’’ติฯ สตฺถา ‘‘น, ภิกฺขเว, ราหุโล อิทาเนว สิกฺขากาโม, ปุเพฺพ ติรจฺฉานโยนิยํ นิพฺพโตฺตปิ สิกฺขากาโมเยวา’’ติ วตฺวา อตีตํ อาหริฯ

อตีเต ราชคเห เอโก มคธราชา รชฺชํ กาเรสิฯ ตทา โพธิสโตฺต มิคโยนิยํ นิพฺพตฺติตฺวา มิคคณปริวุโต อรเญฺญ วสติฯ อถสฺส ภคินี อตฺตโน ปุตฺตกํ อุปเนตฺวา ‘‘ภาติก, อิมํ เต ภาคิเนยฺยํ มิคมายํ สิกฺขาเปหี’’ติ อาหฯ โพธิสโตฺต ‘‘สาธู’’ติ ปฏิสฺสุณิตฺวา ‘‘คจฺฉ, ตาต, อสุกเวลาย นาม อาคนฺตฺวา สิเกฺขยฺยาสี’’ติ อาหฯ โส มาตุเลน วุตฺตเวลํ อนติกฺกมิตฺวา ตํ อุปสงฺกมิตฺวา มิคมายํ สิกฺขิฯ โส เอกทิวสํ วเน วิจรโนฺต ปาเสน พโทฺธ พทฺธรวํ รวิ, มิคคโณ ปลายิตฺวา ‘‘ปุโตฺต เต ปาเสน พโทฺธ’’ติ ตสฺส มาตุยา อาโรเจสิฯ สา ภาตุ สนฺติกํ คนฺตฺวา ‘‘ภาติก, ภาคิเนโยฺย เต มิคมายํ สิกฺขาปิโต’’ติ ปุจฺฉิฯ โพธิสโตฺต ‘‘มา ตฺวํ ปุตฺตสฺส กิญฺจิ ปาปกํ อาสงฺกิ, สุคฺคหิตา เตน มิคมายา, อิทานิ ตํ หาสยมาโน อาคจฺฉิสฺสตี’’ติ วตฺวา อิมํ คาถมาห –

๑๖. ‘‘มิคํ ติปลฺลตฺถมเนกมายํ, อฏฺฐกฺขุรํ อฑฺฒรตฺตาปปายิํ;
เอเกน โสเตน ฉมาสฺสสโนฺต, ฉหิ กลาหิติโภติ ภาคิเนโยฺย’’ติฯ

ตตฺถ **มิค**นฺติ ภาคิเนยฺยมิคํฯ **ติปลฺลตฺถ**นฺติ ปลฺลตฺถํ วุจฺจติ สยนํ, อุโภหิ ปเสฺสหิ อุชุกเมว จ นิปนฺนกวเสนาติ ตีหากาเรหิ ปลฺลตฺถํ อสฺส, ตีณิ วา ปลฺลตฺถานิ อสฺสาติ ติปลฺลโตฺถ, ตํ ติปลฺลตฺถํฯ **อเนกมาย**นฺติ พหุมายํ พหุวญฺจนํฯ **อฏฺฐกฺขุร**นฺติ เอเกกสฺมิํ ปาเท ทฺวินฺนํ ทฺวินฺนํ วเสน อฏฺฐหิ ขุเรหิ สมนฺนาคตํฯ **อฑฺฒรตฺตาปปายิ**นฺติ ปุริมยามํ อติกฺกมิตฺวา มชฺฌิมยาเม อรญฺญโต อาคมฺม ปานียสฺส ปิวนโต อฑฺฒรเตฺต อาปํ ปิวตีติ อฑฺฒรตฺตาปปายีฯ ตํ อฑฺฒรเตฺต อปายินฺติ อโตฺถฯ มม ภาคิเนยฺยํ มิคํ อหํ สาธุกํ มิคมายํ อุคฺคณฺหาเปสิํฯ กถํ? ยถา **เอเกน โสเตน ฉมาสฺสสโนฺต, ฉหิ กลาหิติโภติ ภาคิเนโยฺย**ติฯ อิทํ วุตฺตํ โหติ – อหญฺหิ ตว ปุตฺตํ ตถา อุคฺคณฺหาเปสิํ, ยถา เอกสฺมิํ อุปริมนาสิกาโสเต วาตํ สนฺนิรุมฺภิตฺวา ปถวิยา อลฺลีเนน เอเกน เหฏฺฐิมโสเตน ตเตฺถว ฉมายํ อสฺสสโนฺต ฉหิ กลาหิ ลุทฺทกํ อติโภติ, ฉหิ โกฏฺฐาเสหิ อโชฺฌตฺถรติ วเญฺจตีติ อโตฺถฯ กตมาหิ ฉหิ? จตฺตาโร ปาเท ปสาเรตฺวา เอเกน ปเสฺสน เสยฺยาย, ขุเรหิ ติณปํสุขณเนน, ชิวฺหานินฺนามเนน อุทรสฺส อุทฺธุมาตภาวกรเณน, อุจฺจารปสฺสาววิสฺสชฺชเนน, วาตสนฺนิรุมฺภเนนาติฯ

อปโร นโย – ปาเทน ปํสุํ คเหตฺวา อภิมุขากฑฺฒเนน, ปฏิปณามเนน, อุโภสุ ปเสฺสสุ สญฺจรเณน, อุทรํ อุทฺธํ ปกฺขิปเนน, อโธ อวกฺขิปเนนาติ อิมาหิ ฉหิ กลาหิ ยถา อติโภติ, ‘‘มโต อย’’นฺติ สญฺญํ อุปฺปาเทตฺวา วเญฺจติ, เอวํ ตํ มิคมายํ อุคฺคณฺหาเปสินฺติ ทีเปติฯ

อปโร นโย – ตถา นํ อุคฺคณฺหาเปสิํ, ยถา เอเกน โสเตน ฉมาสฺสสโนฺต ฉหิ กลาหิติ ทฺวีสุปิ นเยสุ ทสฺสิเตหิ ฉหิ การเณหิ กลาหิติ กลายิสฺสติ, ลุทฺทํ วเญฺจสฺสตีติ อโตฺถฯ **โภตี**ติ ภคินิํ อาลปติฯ **ภาคิเนโยฺย**ติ เอวํ ฉหิ การเณหิ วญฺจนกํ ภาคิเนยฺยํ นิทฺทิสติฯ เอวํ โพธิสโตฺต ภาคิเนยฺยสฺส มิคมายาย สาธุกํ อุคฺคหิตภาวํ ทเสฺสโนฺต ภคินิํ สมสฺสาเสติฯ

โสปิ มิคโปตโก ปาเส พโทฺธ อวิปฺผนฺทิตฺวาเยว ภูมิยํ มหาผาสุกปเสฺสน ปาเท ปสาเรตฺวา นิปฺโนฺน ปาทานํ อาสนฺนฏฺฐาเน ขุเรเหว ปหริตฺวา ปํสุญฺจ ติณานิ จ อุปฺปาเฏตฺวา อุจฺจารปสฺสาวํ วิสฺสเชฺชตฺวา สีสํ ปาเตตฺวา ชิวฺหํ นินฺนาเมตฺวา สรีรํ เขฬกิลินฺนํ กตฺวา วาตคฺคหเณน อุทรํ อุทฺธุมาตกํ กตฺวา อกฺขีนิ ปริวเตฺตตฺวา เหฏฺฐา นาสิกาโสเตน วาตํ สญฺจราเปนฺโต อุปริมนาสิกาโสเตน วาตํ สนฺนิรุมฺภิตฺวา สกลสรีรํ ถทฺธภาวํ คาหาเปตฺวา มตาการํ ทเสฺสสิฯ นีลมกฺขิกาปิ นํ สมฺปริวาเรสุํ, ตสฺมึ ตสฺมึ ฐาเน กากา นิลียึสุฯ ลุโทฺท อาคนฺตฺวา อุทรํ หเตฺถน ปหริตฺวา ‘‘อติปาโตว พโทฺธ ภวิสฺสติ, ปูติโก ชาโต’’ติ ตสฺส พนฺธนรชฺชุกํ โมเจตฺวา ‘‘เอเตฺถวทานินํ อุกฺกนฺติตฺวา มํสํ อาทาย คมิสฺสามี’’ติ นิราสโงฺก หุตฺวา สาขาปลาสํ คเหตุํ อารโทฺธฯ มิคโปตโกปิ อุฏฺฐาย จตูหิ ปาเทหิ ฐตฺวา กายํ วิธุนิตฺวา คีวํ ปสาเรตฺวา มหาวาเตน ฉินฺนวลาหโก วิย เวเคน มาตุ สนฺติกํ อคมาสิฯ

สตฺถาปิ ‘‘น, ภิกฺขเว, ราหุโล อิทาเนว สิกฺขากาโม, ปุเพฺพปิ สิกฺขากาโมเยวา’’ติ อิมํ ธมฺมเทสนํ อาหริตฺวา อนุสนฺธึ ฆเฏตฺวา ชาตกํ สโมธาเนสิ – ‘‘ตทา ภาคิเนยฺยมิคโปตโก ราหุโล อโหสิ, มาตา อุปฺปลวณฺณา, มาตุลมิโค ปน อหเมว อโหสิ’’นฺติฯ

ติปลฺลตฺถมิคชาตกวณฺณนา ฉฏฺฐาฯ

[๑๗] ๗. มาลุตชาตกวณฺณนา

กาเฬ วา ยทิ วา ชุเณฺหติ อิทํ สตฺถา เชตวเน วิหรโนฺต เทฺว วุฑฺฒปพฺพชิเต อารพฺภ กเถสิฯ เต กิร โกสลชนปเท เอกสฺมึ อรญฺญาวาเส วสนฺติฯ เอโก กาฬเตฺถโร นาม, เอโก ชุณฺหเตฺถโร นามฯ อเถกทิวสํ ชุโณฺห กาฬํ ปุจฺฉิ ‘‘ภเนฺต กาฬ, สีตํ นาม กสฺมึ กาเล โหตี’’ติฯ โส ‘‘กาเฬ โหตี’’ติ อาหฯ อเถกทิวสํ กาโฬ ชุณฺหํ ปุจฺฉิ – ‘‘ภเนฺต ชุณฺห, สีตํ นาม กสฺมึ กาเล โหตี’’ติฯ โส ‘‘ชุเณฺห โหตี’’ติ อาหฯ เต อุโภปิ อตฺตโน กงฺขํ ฉินฺทิตุํ อสโกฺกนฺตา สตฺถุ สนฺติกํ คนฺตฺวา สตฺถารํ วนฺทิตฺวา ‘‘ภเนฺต, สีตํ นาม กสฺมึ กาเล โหตี’’ติ ปุจฺฉึสุฯ สตฺถา เตสํ กถํ สุตฺวา ‘‘ปุเพฺพปิ อหํ, ภิกฺขเว, ตุมฺหากํ อิมํ ปญฺหํ กเถสึ, ภวสเงฺขปคตตฺตา ปน น สลฺลกฺขยิตฺถา’’ติ วตฺวา อตีตํ อาหริฯ

อตีเต เอกสฺมึ ปพฺพตปาเท สีโห จ พฺยโคฺฆ จ เทฺว สหายา เอกิสฺสาเยว คุหาย วสนฺติฯ ตทา โพธิสโตฺตปิ อิสิปพฺพชฺชํ ปพฺพชิตฺวา ตสฺมิํเยว ปพฺพตปาเท วสติฯ อเถกทิวสํ เตสํ สหายกานํ สีตํ นิสฺสาย วิวาโท อุทปาทิฯ พฺยโคฺฆ ‘‘กาเฬเยว สีตํ โหตี’’ติ อาหฯ สีโห ‘‘ชุเณฺหเยว สีตํ โหตี’’ติ อาหฯ เต อุโภปิ อตฺตโน กงฺขํ ฉินฺทิตุํ อสโกฺกนฺตา โพธิสตฺตํ ปุจฺฉึสุฯ โพธิสโตฺต อิมํ คาถมาห –

๑๗. ‘‘กาเฬ วา ยทิ วา ชุเณฺห, ยทา วายติ มาลุโต;
วาตชานิ หิ สีตานิ, อุโภตฺถมปราชิตา’’ติฯ

ตตฺถ **กาเฬ วา ยทิ วา ชุเณฺห**ติ กาฬปกฺข วา ชุณฺหปกฺข วาฯ **ยทา วายติ มาลุโต**ติ ยสฺมึ สมเย ปุรตฺถิมาทิเภโท วาโต วายติ, ตสฺมึ สมเย สีตํ โหติฯ กึการณา? **วาตชานิ หิ สีตานิ,** ยสฺมา วาเต วิชฺชเนฺตเยว สีตานิ โหนฺติ, กาฬปโกฺข วา ชุณฺหปโกฺข วา เอตฺถ อปฺปมาณนฺติ วุตฺตํ โหติฯ **อุโภตฺถมปราชิตา**ติ อุโภปิ ตุเมฺห อิมสฺมึ ปเญฺห อปราชิตาติฯ เอวํ โพธิสโตฺต เต สหายเก สญฺญาเปสิฯ

สตฺถาปิ ‘‘ภิกฺขเว, ปุเพฺพปิ มยา ตุมฺหากํ อยํ ปโญฺห กถิโต’’ติ อิมํ ธมฺมเทสนํ อาหริตฺวา สจฺจานิ ปกาเสสิ, สจฺจปริโยสาเน เทฺวปิ เถรา โสตาปตฺติผเล ปติฏฺฐหึสุฯ สตฺถา อนุสนฺธึ

ฆเฏตฺวา ชาตกํ สโมธาเนสิ ‘‘ตทา พฺยโคฺฆ กาโฬ อโหสิ, สีโห ชุโณฺห, ปญฺหวิสฺสชฺชนกตาปโส ปน อหเมว อโหสิ’’นฺติฯ

มาลุตชาตกวณฺณนา สตฺตมาฯ

[๑๘] ๘. มตกภตฺตชาตกวณฺณนา

เอวํ เจ สตฺตา ชาเนยฺยุนฺติ อิทํ สตฺถา เชตวเน วิหรโนฺต มตกภตฺตํ อารพฺภ กเถสิฯ ตสฺมิญฺหิ กาเล มนุสฺสา พหู อเชฬกาทโย มาเรตฺวา กาลกเต ญาตเก อุทฺทิสฺส มตกภตฺตํ นาม เทนฺติฯ ภิกฺขู เต มนุเสฺส ตถา กโรเนฺต ทิสฺวา สตฺถารํ ปุจฺฉึสุ ‘‘เอตรหิ, ภเนฺต, มนุสฺสา พหู ปาเณ ชีวิตกฺขยํ ปาเปตฺวา มตกภตฺตํ นาม เทนฺติฯ อตฺถิ นุ โข, ภเนฺต, เอตฺถ วุฑฺฒี’’ติ? สตฺถา ‘‘น, ภิกฺขเว, ‘มตกภตฺตํ ทสฺสามา’ติ กเตปิ ปาณาติปาเต กาจิ วุฑฺฒิ นาม อตฺถิ, ปุเพฺพ ปณฺฑิตา อากาเส นิสชฺช ธมฺมํ เทเสตฺวา เอตฺถ อาทีนวํ กเถตฺวา สกลชมฺพุทีปวาสิเก เอตํ กมฺมํ ชหาเปสุํฯ อิทานิ ปน ภวสเงฺขปคตตฺตา ปุน ปาตุภูต’’นฺติ วตฺวา อตีตํ อาหริฯ

อตีเต พาราณสิยํ พฺรหฺมทเตฺต รชฺชํ กาเรเนฺต เอโก ติณฺณํ เวทานํ ปารคู ทิสาปาโมโกฺข อาจริยพฺราหฺมโณ ‘‘มตกภตฺตํ ทสฺสามี’’ติ เอกํ เอฬกํ คาหาเปตฺวา อเนฺตวาสิเก อาห – ‘‘ตาตา, อิมํ เอฬกํ นทึ เนตฺวา นฺหาเปตฺวา กเณฺฐ มาลํ ปริกฺขิปิตฺวา ปญฺจงฺคุลิกํ ทตฺวา มเณฺฑตฺวา อาเนถา’’ติฯ เต ‘‘สาธู’’ติ ปฏิสฺสุณิตฺวา ตํ อาทาย นทึ คนฺตฺวา นฺหาเปตฺวา มเณฺฑตฺวา นทีตีเร ฐเปสุํฯ โส เอฬโก อตฺตโน ปุพฺพกมฺมํ ทิสฺวา ‘‘เอวรูปา นาม ทุกฺขา อชฺช มุจฺจิสฺสามี’’ติ โสมนสฺสชาโต มตฺติกาฆฏํ ภินฺทโนฺต วิย มหาหสิตํ หสิตฺวา ปุน ‘‘อยํ พฺราหฺมโณ มํ ฆาเตตฺวา มยา ลทฺธทุกฺขํ ลภิสฺสตี’’ติ พฺราหฺมเณ การุญฺญํ อุปฺปาเทตฺวา มหเนฺตน สเทฺทน ปโรทิฯ

อถ นํ เต มาณวา ปุจฺฉึสุ ‘‘สมฺม เอฬก , ตฺวํ มหาสเทฺทน หสิ เจว โรทิ จ, เกน นุ โข การเณน หสิ, เกน การเณน ปโรที’’ติ? ‘‘ตุเมฺห มํ อิมํ การณํ อตฺตโน อาจริยสฺส สนฺติเก ปุเจฺฉยฺยาถา’’ติฯ เต ตํ อาทาย คนฺตฺวา อิทํ การณํ อาจริยสฺส อาโรเจสุํฯ อาจริโย เตสํ วจนํ สุตฺวา เอฬกํ ปุจฺฉิ ‘‘กสฺมา ตฺวํ เอฬก, หสิ, กสฺมา โรที’’ติ? เอฬโก อตฺตนา กตกมฺมํ ชาติสฺสรญาเณน อนุสฺสริตฺวา พฺราหฺมณสฺส กเถสิ ‘‘อหํ, พฺราหฺมณ, ปุเพฺพ ตาทิโสว มนฺตชฺฌายกพฺราหฺมโณ หุตฺวา ‘มตกภตฺตํ ทสฺสามี’ติ เอกํ เอฬกํ มาเรตฺวา มตกภตฺตํ อทาสึ, สฺวาหํ เอกสฺส เอฬกสฺส ฆาติตตฺตา เอเกนูเนสุ ปญฺจสุ อตฺตภาวสเตสุ สีสเจฺฉทํ ปาปุณึ, อยํ เม โกฏิยํ ฐิโต ปญฺจสติโม อตฺตภาโว, สฺวาหํ ‘อชฺช เอวรูปา ทุกฺขา มุจฺจิสฺสามี’ติ โสมนสฺสชาโต อิมินา การเณน หสึฯ โรทโนฺต ปน ‘อหํ ตาว เอกํ เอฬกํ มาเรตฺวา ปญฺจ ชาติสตานิ สีสเจฺฉททุกฺขํ ปตฺวา อชฺช ตมฺหา ทุกฺขา มุจฺจิสฺสามิ, อยํ ปน พฺราหฺมโณ มํ มาเรตฺวา อหํ วิย ปญฺจ ชาติสตานิ สีสเจฺฉททุกฺขํ ลภิสฺสตี’ติ ตยิ การุเญฺญน โรทิ’’นฺติฯ ‘‘เอฬก, มา ภายิ, นาหํ ตํ มาเรสฺสามี’’ติฯ ‘‘พฺราหฺมณ, กึ วเทสิ, ตยิ มาเรเนฺตปิ อมาเรเนฺตปิ น สกฺกา อชฺช มยา มรณา มุจฺจิตุ’’นฺติฯ ‘‘เอฬก, มา ภายิ, อหํ เต อารกฺขํ คเหตฺวา ตยา สทฺธึเยว วิจริสฺสามี’’ติฯ ‘‘พฺราหฺมณ, อปฺปมตฺตโก ตว อารโกฺข, มยา กตปาปํ ปน มหนฺตํ พลว’’นฺติฯ

พฺราหฺมโณ เอฬกํ มุญฺจิตฺวา ‘‘อิมํ เอฬกํ กสฺสจิปิ มาเรตุํ น ทสฺสามี’’ติ อเนฺตวาสิเก อาทาย เอฬเกเนว สทฺธึ วิจริฯ เอฬโก วิสฺสฏฺฐมโตฺตว เอกํ ปาสาณปิฏฺฐึ นิสฺสาย ชาตคุเมฺพ คีวํ อุกฺขิปิตฺวา ปณฺณานิ ขาทิตุํ อารโทฺธฯ ตงฺขณเญฺญว ตสฺมึ ปาสาณปิเฏฺฐ อสนิ ปติ, ตโต เอกา ปาสาณสกลิกา ฉิชฺชิตฺวา เอฬกสฺส ปสาริตคีวาย ปติตฺวา สีสํ ฉินฺทิ, มหาชโน สนฺนิปติฯ ตทา โพธิสโตฺต ตสฺมึ ฐาเน รุกฺขเทวตา หุตฺวา นิพฺพโตฺตฯ โส ปสฺสนฺตเสฺสว ตสฺส มหา

ชนสฺส เทวตานุภาเวน อากาเส ปลฺลงฺเกน นิสีทิตฺวา ‘‘อิเม สตฺตา เอวํ ปาปสฺส ผลํ ชานมา นา อเปฺปวนาม ปาณาติปาตํ น กเรยฺยุ’’นฺติ มธุรสฺสเรน ธมฺมํ เทเสนฺโต อิมํ คาถมาห –

๑๘. ‘‘เอวํ เจ สตฺตา ชาเนยฺยุํ, ทุกฺขายํ ชาติสมฺภโว;
น ปาโณ ปาณินํ หเญฺญ, ปาณฆาตี หิ โสจตี’’ติฯ

ตตฺถ **เอวํ เจ สตฺตา ชาเนยฺยุนฺ**ติ อิเม สตฺตา เอวํ เจ ชาเนยฺยุํฯ กถํ? **ทุกฺขายํ ชาติสมฺภโว**ติ อยํ ตตฺถ ตตฺถ ชาติ จ ชาตสฺส อนุกฺกเมน วฑฺฒิสงฺขาโต สมฺภโว จ ชราพฺยาธิมรณอปฺปิยสมฺปโยคปิยวิปฺปโยคหตฺถปาทเจฺฉทาทีนํ ทุกฺขานํ วตฺถุภูตตฺตา ‘‘ทุกฺโข’’ติ ยทิ ชาเนยฺยุํฯ **น ปาโณ ปาณินํ หเญฺญ**ติ ‘‘ปรํ วธโนฺต ชาติสมฺภเว วธํ ลภติ, ปีเฬโนฺต ปีฬํ ลภตี’’ติ ชาติสมฺภวสฺส ทุกฺขวตฺถุตาย ทุกฺขภาวํ ชานโนฺต โกจิ ปาโณ อญฺญํ ปาณินํ น หเญฺญ, สโตฺต สตฺตํ น หเนยฺยาติ อโตฺถฯ กิํการณา? **ปาณฆาตี หิ โสจตี**ติ, ยสฺมา สาหตฺถิกาทีสุ ฉสุ ปโยเคสุ เยน เกนจิ ปโยเคน ปรสฺส ชีวิตินฺทฺริยุปเจฺฉทเนน ปาณฆาตี ปุคฺคโล อฎฺฐสุ มหานิรเยสุ โสฬสสุ อุสฺสทนิรเยสุ นานปฺปการาย ติรจฺฉานโยนิยา เปตฺติวิสเย อสุรกาเยติ อิเมสุ จตูสุ อปาเยสุ มหาทุกฺขํ อนุภวมาโน ทีฆรตฺตํ อโนฺตนิชฺฌายนลกฺขเณน โสเกน โสจติฯ ยถา วายํ เอฬโก มรณภเยน โสจติ, เอวํ ทีฆรตฺตํ โสจตีติปิ ญตฺวา น ปาโณ ปาณินํ หเญฺญ, โกจิ ปาณาติปาตกมฺมํ นาม น กเรยฺยฯ โมเหน ปน มูฬฺหา อวิชฺชาย อนฺธีกตา อิมํ อาทีนวํ อปสฺสนฺตา ปาณาติปาตํ กโรนฺตีติฯ

เอวํ มหาสโตฺต นิรยภเยน ตเชฺชตฺวา ธมฺมํ เทเสสิฯ มนุสฺสา ตํ ธมฺมเทสนํ สุตฺวา นิรยภยภีตา ปาณาติปาตา วิรมิํสุฯ โพธิสโตฺตปิ ธมฺมํ เทเสตฺวา มหาชนํ สีเล ปติฎฺฐาเปตฺวา ยถากมฺมํ คโต, มหาชโนปิ โพธิสตฺตสฺส โอวาเท ฐตฺวา ทานาทีนิ ปุญฺญานิ กตฺวา เทวนครํ ปูเรสิฯ สตฺถา อิมํ ธมฺมเทสนํ อาหริตฺวา อนุสนฺธิํ ฆเฎตฺวา ชาตกํ สโมธาเนสิ ‘‘อหํ เตน สมเยน รุกฺขเทวตา อโหสิ’’นฺติฯ

มตกภตฺตชาตกวณฺณนา อฎฺฐมาฯ

[๑๙] ๙. อายาจิตภตฺตชาตกวณฺณนา

สเจ มุเจฺจ เปจฺจ มุเจฺจติ อิทํ สตฺถา เชตวเน วิหรโนฺต เทวตานํ อายาจนพลิกมฺมํ อารพฺภ กเถสิฯ ตทา กิร มนุสฺสา วณิชฺชาย คจฺฉนฺตา ปาเณ วธิตฺวา เทวตานํ พลิกมฺมํ กตฺวา ‘‘มยํ อนนฺตราเยน อตฺถสิทฺธิํ ปตฺวา อาคนฺตฺวา ปุน ตุมฺหากํ พลิกมฺมํ กริสฺสามา’’ติ อายาจิตฺวา คจฺฉนฺติฯ ตตฺถานนฺตราเยน อตฺถสิทฺธิํ ปตฺวา อาคตา ‘‘เทวตานุภาเวน อิทํ ชาต’’นฺติ มญฺญมานา พหู ปาเณ วธิตฺวา อายาจนโต มุจฺจิตุํ พลิกมฺมํ กโรนฺติ, ตํ ทิสฺวา ภิกฺขู ‘‘อตฺถิ นุ โข, ภเนฺต, เอตฺถ อโตฺถ’’ติ ภควนฺตํ ปุจฺฉิํสุฯ ภควา อตีตํ อาหริฯ

อตีเต กาสิรเฎฺฐ เอกสฺมิํ คามเก กุฎุมฺพิโก คามทฺวาเร ฐิตนิโคฺรธรุเกฺข เทวตาย พลิกมฺมํ ปฎิชานิตฺวา อนนฺตราเยน อาคนฺตฺวา พหู ปาเณ วธิตฺวา ‘‘อายาจนโต มุจฺจิสฺสามี’’ติ รุกฺขมูลํ คโตฯ รุกฺขเทวตา ขนฺธวิฎเป ฐตฺวา อิมํ คาถมาห –

๑๙. ‘‘สเจ มุเจฺจ เปจฺจ มุเจฺจ, มุจฺจมาโน หิ พชฺฌติ;
น เหวํ ธีรา มุจฺจนฺติ, มุตฺติ พาลสฺส พนฺธน’’นฺติฯ

ตตฺถ **สเจ มุเจฺจ เปจฺจ มุเจฺจ**ติ โภ ปุริส, ตฺวํ สเจ มุเจฺจ ยทิ มุจฺจิตุกาโมสิฯ **เปจฺจ มุเจฺจ**ติ ยถา ปรโลเก น พชฺฌสิ, เอวํ มุจฺจาหิฯ **มุจฺจมาโน หิ พชฺฌตี**ติ ยถา ปน ตฺวํ ปาณํ

วธิตฺวา มุจฺจิตุํ อิจฺฉสิ, เอวํ มุจฺจมาโน หิ ปาปกมฺเมน พชฺฌติฯ ตสฺมา **น เหวํ ธีรา มุจฺจนฺตี**ติ เย ปณฺฑิตปุริสา, เต เอวํ ปฏิสฺสวโต น มุจฺจนฺติฯ กึการณา? เอวรูปา หิ **มุตฺติ พาลสฺส พนฺธนํ,** เอสา ปาณาติปาตํ กตฺวา มุตฺติ นาม พาลสฺส พนฺธนเมว โหตีติ ธมฺมํ เทเสสิฯ ตโต ปฏฺฐาย มนุสฺสา เอวรูปา ปาณาติปาตกมฺมา วิรตา ธมฺมํ จริตฺวา เทวนครํ ปูรยึสุฯ

สตฺถา อิมํ ธมฺมเทสนํ อาหริตฺวา อนุสนฺธึ ฆเฏตฺวา ชาตกํ สโมธาเนสิ ‘‘อหํ เตน สมเยน รุกฺขเทวตา อโหสิ’’นฺติฯ

อายาจิตภตฺตชาตกวณฺณนา นวมาฯ

[๒๐] ๑๐. นฬปานชาตกวณฺณนา

ทิสฺวา ปทมนุตฺติณฺณนฺติ อิทํ สตฺถา โกสเลสุ จาริกํ จรมาโน นฬกปานคามํ ปตฺวา นฬกปานโปกฺขรณิยํ เกตกวเน วิหรนฺโต นฬทณฺฑเก อารพฺภ กเถสิฯ ตทา กิร ภิกฺขู นฬกปานโปกฺขรณิยํ นฺหตฺวา สูจิฆรตฺถาย สามเณเรหิ นฬทณฺฑเก คาหาเปตฺวา เต สพฺพตฺถกเมว ฉิทฺเท ทิสฺวา สตฺถารํ อุปสงฺกมิตฺวา ‘‘ภนฺเต, มยํ สูจิฆรตฺถาย นฬทณฺฑเก คณฺหาเปม, เต มูลโต ยาว อคฺคา สพฺพตฺถกเมว ฉิทฺทา, กึ นุ โข เอต’’นฺติ ปุจฺฉึสุฯ สตฺถา ‘‘อิทํ, ภิกฺขเว, มยฺหํ โปราณกอธิฏฺฐาน’’นฺติ วตฺวา อตีตํ อาหริฯ

ปุเพฺพ กิร โส วนสโณฺฑ อรโญฺญ อโหสิฯ ตสฺสาปิ โปกฺขรณิยา เอโก ทกรกฺขโส โอติโณฺณติเณฺณ ขาทติฯ ตทา โพธิสโตฺต โรหิตมิคโปตกปฺปมาโณ กปิราชา หุตฺวา อสีติสหสฺสมตฺตวานรปริวุโต ยูถํ ปริหรโนฺต ตสฺมึ อรเญฺญ วสติฯ โส วานรคณสฺส โอวาทํ อทาสิ ‘‘ตาตา, อิมสฺมึ อรเญฺญ วิสรุกฺขาปิ อมนุสฺสปริคฺคหิตโปกฺขรณิโยปิ โหนฺติ, ตุเมฺห อขาทิตปุพฺพํ ผลาผลํ ขาทนฺตา วา อปีตปุพฺพํ ปานียํ ปิวนฺตา วา มํ ปฏิปุเจฺฉยฺยาถา’’ติฯ เต ‘‘สาธู’’ติ ปฏิสฺสุณิตฺวา เอกทิวสํ อคตปุพฺพฏฺฐานํ คตา ตตฺถ พหุเทว ทิวสํ จริตฺวา ปานียํ คเวสมานา เอกํ โปกฺขรณึ ทิสฺวา ปานียํ อปิวิตฺวาว โพธิสตฺตสฺสาคมนํ โอโลกยมานา นิสีทึสุฯ โพธิสโตฺต อาคนฺตฺวา ‘‘กึ ตาตา, ปานียํ น ปิวถา’’ติ อาหฯ ‘‘ตุมฺหากํ อาคมนํ โอโลเกมา’’ติฯ ‘‘สุฏฺฐุ, ตาตา’’ติ โพธิสโตฺต โปกฺขรณึ อาวิชฺฌิตฺวา ปทํ ปริจฺฉินฺทโนฺต โอติณฺณเมว ปสฺสิ, น อุตฺติณฺณํฯ โส ‘‘นิสฺสํสยํ เอสา อมนุสฺสปริคฺคหิตา’’ติ ญตฺวา ‘‘สุฏฺฐุ โว กตํ, ตาตา, ปานียํ อปิวเนฺตหิ, อมนุสฺสปริคฺคหิตา อย’’นฺติ อาหฯ

ทกรกฺขโสปิ เตสํ อโนตรณภาวํ ญตฺวา นีโลทโร ปณฺฑรมุโข สุรตฺตหตฺถปาโท พีภจฺฉทสฺสโน หุตฺวา อุทกํ ทฺวิธา กตฺวา นิกฺขมิตฺวา ‘‘กสฺมา นิสินฺนาตฺถ, โอตริตฺวา ปานียํ ปิวถา’’ติ อาหฯ อถ นํ โพธิสโตฺต ปุจฺฉิ ‘‘ตฺวํ อิธ นิพฺพตฺตทกรกฺขโสสี’’ติ? ‘‘อาม, อห’’นฺติฯ ‘‘ตฺวํ โปกฺขรณึ โอติณฺณเก ลภสี’’ติ? ‘‘อาม, ลภามิ, อหํ อิโธติณฺณํ อนฺตมโส สกุณิกํ อุปาทาย น กิญฺจิ มุญฺจามิ, ตุเมฺหปิ สเพฺพ ขาทิสฺสามี’’ติฯ ‘‘น มยํ อตฺตานํ ตุยฺหํ ขาทิตุํ ทสฺสามา’’ติฯ ‘‘ปานียํ ปน ปิวิสฺสถา’’ติฯ ‘‘อาม, ปานียํ ปิวิสฺสาม, น จ เต วสํ คมิสฺสามา’’ติฯ ‘‘อถ กถํ ปานียํ ปิวิสฺสถา’’ติ? กึ ปน ตฺวํ มญฺญสิ ‘‘โอตริตฺวา ปิวิสฺสนฺตี’’ติฯ ‘‘มยญฺหิ อโนตริตฺวา อสีติสหสฺสานิปิ เอกเมกํ นฬทณฺฑกํ คเหตฺวา อุปฺปลนาเฬน อุทกํ ปิวนฺตา วิย ตว โปกฺขรณิยา ปานียํ ปิวิสฺสาม, เอวํ โน ตฺวํ ขาทิตุํ น สกฺขิสฺสสี’’ติฯ เอตมตฺถํ วิทิตฺวา สตฺถา อภิสมฺพุโทฺธ หุตฺวา อิมิสฺสา คาถาย ปุริมปททฺวยํ อภาสิ –

๒๐. ‘‘ทิสฺวา ปทมนุตฺติณฺณํ, ทิสฺวาโนตริตํ ปท’’นฺติฯ

ตสฺสโตฺถ – ภิกฺขเว, โส กปิราชา ตสฺสา โปกฺขรณิยา เอกมฺปิ อุตฺติณฺณปทํ นาทฺทส, โอตริตํ ปน โอติณฺณปทเมว อทฺทสฯ เอวํ **ทิสฺวา ปทํ อนุตฺติณฺณํ ทิสฺวาน โอตริตํ ปทํ** ‘‘อทฺธายํ โปกฺขรณี อมนุสฺสปริคฺคหิตา’’ติ ญตฺวา เตน สทฺธึ สลฺลปนฺโต สปริโส อาห –

‘‘นเฬน วาริํ ปิสฺสามา’’ติ;

ตสฺสโตฺถ – มยํ ตว โปกฺขรณิยํ นเฬน ปานียํ ปิวิสฺสามาติฯ ปุน มหาสโตฺต อาห –

‘‘เนว มํ ตฺวํ วธิสฺสสี’’ติ;

เอวํ นเฬน ปานียํ ปิวนฺตํ สปริสมฺปิ มํ ตฺวํ เนว วธิสฺสสีติ อโตฺถฯ

เอวญฺจ ปน วตฺวา โพธิสโตฺต เอกํ นฬทณฺฑกํ อาหราเปตฺวา ปารมิโย อาวเชฺชตฺวา สจฺจกิริยํ กตฺวา มุเขน ธมิ, นโฬ อโนฺต กิญฺจิ คณฺฐิํ อเสเสตฺวา สพฺพตฺถกเมว สุสิโร อโหสิ ฯ อิมินา นิยาเมน อปรมฺปิ อปรมฺปิ อาหราเปตฺวา มุเขน ธมิตฺวา อทาสิฯ เอวํ สเนฺตปิ น สกฺกา นิฎฺฐาเปตุํ, ตสฺมา เอวํ น คเหตพฺพํฯ โพธิสโตฺต ปน ‘‘อิมํ โปกฺขรณิํ ปริวาเรตฺวา ชาตา สเพฺพปิ นฬา เอกจฺฉิทฺทา โหนฺตู’’ติ อธิฎฺฐาสิ ฯ โพธิสตฺตานญฺหิ หิตูปจารสฺส มหนฺตตาย อธิฎฺฐานํ สมิชฺฌติฯ ตโต ปฎฺฐาย สเพฺพปิ ตํ โปกฺขรณิํ ปริวาเรตฺวา อุฎฺฐิตนฬา เอกจฺฉิทฺทา ชาตาฯ อิมสฺมิญฺหิ กเปฺป **จตฺตาริ กปฺปฎฺฐิยปาฎิหาริยานิ** นามฯ กตมานิ จตฺตาริ? จเนฺท สสลกฺขณํ สกลมฺปิ อิมํ กปฺปํ ฐสฺสติ, วฎฺฎกชาตเก อคฺคิโน นิพฺพุตฎฺฐานํ สกลมฺปิ อิมํ กปฺปํ อคฺคิ น ฌายิสฺสติ, ฆฎีการนิเวสนฎฺฐานํ สกลมฺปิ อิมํ กปฺปํ อโนวสฺสกํ ฐสฺสติ, อิมํ โปกฺขรณิํ ปริวาเรตฺวา อุฎฺฐิตนฬา สกลมฺปิ อิมํ กปฺปํ เอกจฺฉิทฺทา ภวิสฺสนฺตีติ อิมานิ จตฺตาริ กปฺปฎฺฐิยปาฎิหาริยานิ นามฯ

โพธิสโตฺต เอวํ อธิฎฺฐหิตฺวา เอกํ นฬํ อาทาย นิสีทิฯ เตปิ อสีติสหสฺสวานรา เอเกกํ อาทาย โปกฺขรณิํ ปริวาเรตฺวา นิสีทิํสุฯ เตปิ โพธิสตฺตสฺส นเฬน อากฑฺฒิตฺวา ปานียํ ปิวนกาเล สเพฺพ ตีเร นิสินฺนาว ปิวิํสุฯ เอวํ เตหิ ปานีเย ปิวิเต ทกรกฺขโส กิญฺจิ อลภิตฺวา อนตฺตมโน สกนิเวสนเมว คโตฯ โพธิสโตฺตปิ สปริวาโร อรญฺญเมว ปาวิสิฯ

สตฺถา ปน ‘‘อิเมสํ, ภิกฺขเว, นฬานํ เอกจฺฉิทฺทภาโว นาม มยฺหเมเวตํ โปราณกอธิฎฺฐาน’’นฺติ อิมํ ธมฺมเทสนํ อาหริตฺวา อนุสนฺธิํ ฆเฎตฺวา ชาตกํ สโมธาเนสิ – ‘‘ตทา ทกรกฺขโส เทวทโตฺต อโหสิ, อสีติสหสฺสวานรา พุทฺธปริสา, อุปายกุสโล ปน กปิราชา อหเมว อโหสิ’’นฺติฯ

นฬปานชาตกวณฺณนา ทสมาฯ

สีลวโคฺค ทุติโยฯ

ตสฺสุทฺทานํ –

นิโคฺรธํ ลกฺขณํ กณฺฑิ, วาตมิคํ ขราทิยํ;
ติปลฺลตฺถํ มาลุตญฺจ, มตภตฺต อยาจิตํ;
นฬปานนฺติ เต ทสาติฯ

๓. กุรุงฺควโคฺค

[๒๑] ๑. กุรุงฺคมิคชาตกวณฺณนา

ญาตเมตํ กุรุงฺคสฺสาติ อิทํ สตฺถา เวฬุวเน วิหรนฺโต เทวทตฺตํ อารพฺภ กเถสิฯ เอกสฺมิญฺหิ สมเย ธมฺมสภายํ สนฺนิปติตา ภิกฺขู ‘‘อาวุโส เทวทตฺโต ตถาคตสฺส ฆาตนตฺถาย ธนุคฺคเห ปโยเชสิ, สิลํ ปวิชฺฌิ, ธนปาลํ วิสฺสชฺเชสิ, สพฺพถาปิ ทสพลสฺส วธาย ปริสกฺกตี’’ติ เทวทตฺตสฺส อวณฺณํ กเถนฺตา นิสีทึสุฯ สตฺถา อาคนฺตฺวา ปญฺญตฺตาสเน นิสิโนฺน ‘‘กาย นุตฺถ, ภิกฺขเว, เอตรหิ กถาย สนฺนิสินฺนา’’ติ ปุจฺฉิฯ ภเนฺต, เทวทโตฺต ตุมฺหากํ วธาย ปริสกฺกตีติ ตสฺส อคุณกถาย สนฺนิสินฺนามฺหาติฯ สตฺถา ‘‘น, ภิกฺขเว, เทวทโตฺต อิทาเนว มม วธาย ปริสกฺกติ, ปุเพฺพปิ มม วธาย ปริสกฺกิเยว, น จ ปน มํ วธิตุํ อสกฺขี’’ติ วตฺวา อตีตํ อาหริฯ

อตีเต พาราณสิยํ พฺรหฺมทเตฺต รชฺชํ กาเรเนฺต โพธิสโตฺต กุรุงฺคมิโค หุตฺวา เอกสฺมิํ อรญฺญายตเน ผลานิ ขาทโนฺต วสติฯ โส เอกสฺมิํ กาเล ผลสมฺปเนฺน เสปณฺณิรุเกฺข เสปณฺณิผลานิ ขาทติฯ อเถโก คามวาสี อฎฺฎกลุทฺทโก ผลรุกฺขมูเลสุ มิคานํ ปทานิ อุปธาเรตฺวา อุปริรุเกฺข อฎฺฎกํ พนฺธิตฺวา ตตฺถ นิสีทิตฺวา ผลานิ ขาทิตุํ อาคตาคเต มิเค สตฺติยา วิชฺฌิตฺวา เตสํ มํสํ วิกฺกิณโนฺต ชีวิกํ กเปฺปติฯ โส เอกทิวสํ ตสฺมิํ รุกฺขมูเล โพธิสตฺตสฺส ปทวฬญฺชํ ทิสฺวา ตสฺมิํ เสปณฺณิรุเกฺข อฎฺฎกํ พนฺธิตฺวา ปาโตว ภุญฺชิตฺวา สตฺติํ อาทาย วนํ ปวิสิตฺวา ตํ รุกฺขํ อารุหิตฺวา อฎฺฎเก นิสีทิฯ โพธิสโตฺตปิ ปาโตว วสนฎฺฐานา นิกฺขมิตฺวา ‘‘เสปณฺณิผลานิ ขาทิสฺสามี’’ติ อาคมฺม ตํ รุกฺขมูลํ สหสาว อปวิสิตฺวา ‘‘กทาจิ อฎฺฎกลุทฺทกา รุเกฺขสุ อฎฺฎกํ พนฺธนฺติ, อตฺถิ นุ โข เอวรูโป อุปทฺทโว’’ติ ปริคฺคณฺหโนฺต พาหิรโตว อฎฺฐาสิฯ

ลุทฺทโกปิ โพธิสตฺตสฺส อนาคมนภาวํ ญตฺวา อฎฺฎเก นิสิโนฺนว เสปณฺณิผลานิ ขิปิตฺวา ขิปิตฺวา ตสฺส ปุรโต ปาเตสิฯ โพธิสโตฺต ‘‘อิมานิ ผลานิ อาคนฺตฺวา มยฺหํ ปุรโต ปตนฺติ, อตฺถิ นุ โข อุปริ ลุทฺทโก’’ติ ปุนปฺปุนํ อุโลฺลเกโนฺต ลุทฺทกํ ทิสฺวา อปสฺสโนฺต วิย หุตฺวา ‘‘อโมฺภ, รุกฺข-ปุเพฺพ ตฺวํ โอลมฺพกํ จาเรโนฺต วิย อุชุกเมว ผลานิ ปาเตสิ, อชฺช ปน เต รุกฺขธโมฺม ปริจฺจโตฺต, เอวํ ตยา รุกฺขธเมฺม ปริจฺจเตฺต อหมฺปิ อญฺญํ รุกฺขมูลํ อุปสงฺกมิตฺวา มยฺหํ อาหารํ ปริเยสิสฺสามี’’ติ วตฺวา อิมํ คาถมาห –

๒๑. ‘‘ญาตเมตํ กุรุงฺคสฺส, ยํ ตฺวํ เสปณฺณิ เสยฺยสิ;
อญฺญํ เสปณฺณิ คจฺฉามิ, น เม เต รุจฺจเต ผล’’นฺติฯ

ตตฺถ **ญาต**นฺติ ปากฎํ ชาตํฯ **เอต**นฺติ อิทํฯ **กุรุงฺคสฺสา**ติ กุรุงฺคมิคสฺสฯ **ยํ ตฺวํ เสปณฺณิ เสยฺยสี**ติ ยํ ตฺวํ อโมฺภ เสปณฺณิรุกฺข ปุรโต ผลานิ ปาตยมาโน เสยฺยสิ วิเสยฺยสิ วิสิณฺณผโล โหสิ, ตํ สพฺพํ กุรุงฺคมิคสฺส ปากฎํ ชาตํฯ **น เม เต รุจฺจเต ผล**นฺติ เอวํ ผลํ ททมานาย น เม ตว ผลํ รุจฺจติ, ติฎฺฐ ตฺวํ, อหํ อญฺญตฺถ คจฺฉิสฺสามีติ อคมาสิฯ

อถสฺส ลุทฺทโก อฎฺฎเก นิสิโนฺนว สตฺติํ ขิปิตฺวา ‘‘คจฺฉ, วิรโทฺธ ทานิมฺหิ ต’’นฺติ อาหฯ โพธิสโตฺต นิวตฺติตฺวา ฐิโต อาห ‘‘อโมฺภ ปุริส, อิทานีสิ กิญฺจาปิ มํ วิรโทฺธ, อฎฺฐ ปน มหานิรเย โสฬสอุสฺสทนิรเย ปญฺจวิธพนฺธนาทีนิ จ กมฺมการณานิ อวิรโทฺธเยวาสี’’ติฯ เอวญฺจ ปน วตฺวา ปลายิตฺวา ยถารุจิํ คโต, ลุโทฺทปิ โอตริตฺวา ยถารุจิํ คโตฯ

สตฺถาปิ ‘‘น, ภิกฺขเว, เทวทโตฺต อิทาเนว มม วธาย ปริสกฺกติ, ปุเพฺพปิ ปริสกฺกิเยว, น จ ปน มํ วธิตุํ อสกฺขี’’ติ อิมํ ธมฺมเทสนํ อาหริตฺวา อนุสนฺธิํ ฆเฎตฺวา ชาตกํ สโมธาเนสิ – ‘‘ตทา อฎฺฎกลุทฺทโก เทวทโตฺต อโหสิ, กุรุงฺคมิโค ปน อหเมว อโหสิ’’นฺติฯ

กุรุงฺคมิคชาตกวณฺณนา ปฐมาฯ

[๒๒] ๒. กุกฺกุรชาตกวณฺณนา

เย กุกฺกุราติ อิทํ สตฺถา เชตวเน วิหรโนฺต ญาตตฺถจริยํ อารพฺภ กเถสิฯ สา ทฺวาทสกนิปาเต ภทฺทสาลชาตเก อาวิภวิสฺสติฯ อิทํ ปน วตฺถุํ ปติฏฺฐเปตฺวา อตีตํ อาหริฯ

อตีเต พาราณสิยํ พฺรหฺมทเตฺต รชฺชํ กาเรเนฺต โพธิสโตฺต ตถารูปํ กมฺมํ ปฏิจฺจ กุกฺกุรโยนิยํ นิพฺพตฺติตฺวา อเนกสตกุกฺกุรปริวุโต มหาสุสาเน วสติฯ อเถกทิวสํ ราชา เสตสินฺธวยุตฺตํ สพฺพาลงฺการปฏิมณฺฑิตํ รถํ อารุยฺห อุยฺยานํ คนฺตฺวา ตตฺถ ทิวสภาคํ กีฬิตฺวา อตฺถงฺคเต สูริเย นครํ ปาวิสิฯ ตสฺส ตํ รถวรตฺตํ ยถานทฺธเมว ราชงฺคเณ ฐปยิํสุ, โส รตฺติภาเค เทเว วสฺสเนฺต ติโนฺตฯ อุปริปาสาทโต โกเลยฺยกสุนขา โอตริตฺวา ตสฺส จมฺมญฺจ นทฺธิญฺจ ขาทิํสุฯ ปุนทิวเส รโญฺญ อาโรเจสุํ “เทว, นิทฺธมนมุเขน สุนขา ปวิสิตฺวา รถสฺส จมฺมญฺจ นทฺธิญฺจ ขาทิํสู”ติฯ ราชา สุนขานํ กุชฺฌิตฺวา “ทิฏฺฐทิฏฺฐฏฺฐาเน สุนเข ฆาเตถา”ติ อาหฯ ตโต ปฏฺฐาย สุนขานํ มหาพฺยสนํ อุทปาทิฯ เต ทิฏฺฐิทิฏฺฐฏฺฐาเน ฆาติยมานา ปลายิตฺวา สุสานํ คนฺตฺวา โพธิสตฺตสฺส สนฺติกํ อคมํสุฯ

โพธิสโตฺต ‘ตุเมฺห พหู สนฺนิปติตา, กิํ นุ โข การณ’’นฺติ ปุจฺฉิฯ เต “อเนฺตปุเร กิร รถสฺส จมฺมญฺจ นทฺธิ จ สุนเขหิ ขาทิตา’ติ กุโทฺธ ราชา สุนขวธํ อาณาเปสิ, พหู สุนขา วินสฺสนฺติ, มหาภยํ อุปฺปนฺน’’นฺติ อาหํสุฯ โพธิสโตฺต จิเนฺตสิ “อารกฺขฏฺฐาเน พหิ สุนขานํ โอกาโส นตฺถิ, อเนฺตราชนิเวสเน โกเลยฺยกสุนขานเมว ตํ กมฺมํ ภวิสฺสติฯ อิทานิ ปน โจรานํ กิญฺจิ ภยํ นตฺถิ, อโจรา มรณํ ลภนฺติ, ยํนูนาหํ โจเร รโญฺญ ทเสฺสตฺวา ญาติสงฺฆสฺส ชีวิตทานํ ทเทยฺย’’นฺติฯ โส ญาตเก สมสฺสาเสตฺวา “ตุเมฺห มา ภายิตฺถ, อหํ โว อภยํ อาหริสฺสามิ, ยาว ราชานํ ปสฺสามิ, ตาว อิเธว โหถา’’ติ ปารมิโย อาวเชฺชตฺวา เมตฺตาภาวนํ ปุเรจาริกํ กตฺวา “มยฺหํ อุปริ เลฑฺฑุํ วา มุคฺครํ วา มา โกจิ ขิปิตุํ อุสฺสหี’’ติ อธิฏฺฐาย เอกโกว อเนฺตนครํ ปาวิสิฯ อถ นํ ทิสฺวา เอกสโตฺตปิ กุชฺฌิตฺวา โอโลเกโนฺต นาม นาโหสิฯ ราชาปิ สุนขวธํ อาณาเปตฺวา สยํ วินิจฺฉเย นิสิโนฺน โหติฯ โพธิสโตฺต ตเตฺถว คนฺตฺวา ปกฺขนฺทิตฺวา รโญฺญ อาสนสฺส เหฏฺฐา ปาวิสิฯ อถ นํ ราชปุริสา นีหริตุํ อารทฺธา, ราชา ปน วาเรสิฯ

โส โถกํ วิสฺสมิตฺวา เหฏฺฐาสนา นิกฺขมิตฺวา ราชานํ วนฺทิตฺวา “เทว, ตุเมฺห กุกฺกุเร มาราเปถา’’ติ ปุจฺฉิฯ “อาม, มาราเปมห’’นฺติ ฯ “โก เนสํ อปราโธ นรินฺทา’’ติ? “รถสฺส เม ปริวารจมฺมญฺจ นทฺธิญฺจ ขาทิํสู”ติฯ “เย ขาทิํสุ, เต ชานาถา’’ติ? “น ชานามา’’ติฯ “‘อิเม นาม จมฺมขาทกโจรา’ติ ตถโต อชานิตฺวา ทิฏฺฐทิฏฺฐฏฺฐาเนเยว มาราปนํ น ยุตฺตํ, เทวา’’ติฯ “รถจมฺมสฺส กุกฺกุเรหิ ขาทิตตฺตา ‘ทิฏฺฐทิเฏฺฐ สเพฺพว มาเรถา’ติ สุนขวธํ อาณาเปสิ’’นฺติฯ “กิํ ปน โว มนุสฺสา สเพฺพว กุกฺกุเร มาเรนฺติ, อุทาหุ มรณํ อลภนฺตาปิ อตฺถี’’ติ? “อตฺถิ, อมฺหากํ ฆเร โกเลยฺยกา มรณํ น ลภนฺตี’’ติฯ มหาราช อิทาเนว ตุเมฺห “รถจมฺมสฺส กุกฺกุเรหิ ขาทิตตฺตา ‘ทิฏฺฐทิเฏฺฐ สเพฺพว มาเรถา’ติ สุนขวธํ อาณาเปสิ’’นฺติ อโวจุตฺถ, อิทานิ ปน “อมฺหากํ ฆเร โกเลยฺยกา มรณํ น ลภนฺตี’’ติ วเทถฯ “นนุ เอวํ สเนฺต ตุเมฺห ฉนฺทาทิวเสน อคติคมนํ คจฺฉถ, อคติคมนญฺจ นาม น ยุตฺตํ, น จ ราชธโมฺม, รญฺญา นาม การณคเวสเกน ตุลาสทิเสน ภวิตุํ วฏฺฏติ, อิทานิ จ โกเลยฺยกา มรณํ น ลภนฺติ, ทุพฺพลสุนขาว ลภนฺติ, เอวํ สเนฺต นายํ สพฺพสุนขฆจฺจา, ทุพฺพลฆาติกา นาเมสา’’ติฯ เอวญฺจ ปน วตฺวา มหาสโตฺต มธุรสฺสรํ นิจฺฉาเรตฺวา “มหาราช, ยํ ตุเมฺห กโรถ, นายํ ธโมฺม’’ติ รโญฺญ ธมฺมํ เทเสโนฺต อิมํ คาถมาห –

๒๒. “เย กุกฺกุรา ราชกุลมฺหิ วทฺธา, โกเลยฺยกา วณฺณพลูปปนฺนา;
เตเม น วชฺฌา มยมสฺม วชฺฌา, นายํ สฆจฺจา ทุพฺพลฆาติกาย’’นฺติฯ

ตตฺถ **เย กุกฺกุรา**ติ เย สุนขาฯ ยถา หิ ธารุโณฺหปิ ปสฺสาโว ‘‘ปูติมุตฺต’’นฺติ, ตทหุชาโตปิ สิงฺคาโล ‘‘ชรสิงฺคาโล’’ติ, โกมลาปิ คโลจิลตา ‘‘ปูติลตา’’ติ, สุวณฺณวโณฺณปิ กาโย ‘‘ปูติกาโย’’ติ วุจฺจติ, เอวเมวํ วสฺสสติโกปิ สุนโข ‘‘กุกฺกุโร’’ติ วุจฺจติฯ ตสฺมา มหลฺลกา กายพลูปปนฺนาปิ เต ‘‘กุกฺกุรา’’เตฺวว วุตฺตาฯ **วทฺธา**ติ วฑฺฒิตาฯ **โกเลยฺยกา**ติ ราชกุเล ชาตา สมฺภูตา สํวฑฺฒาฯ **วณฺณพลูปปนฺนา**ติ สรีรวเณฺณน เจว กายพเลน จ สมฺปนฺนาฯ **เตเม น วชฺฌา**ติ เต อิเม สสฺสามิกา สารกฺขา น วชฺฌาฯ **มยมสฺม วชฺฌา**ติ อสฺสามิกา อนารกฺขา มยํ วชฺฌา นาม ชาตาฯ **นายํ สฆจฺจา**ติ เอวํ สเนฺต อยํ อวิเสเสน สฆจฺจา นาม น โหติฯ **ทุพฺพลฆาติกาย**นฺติ อยํ ปน ทุพฺพลานํเยว ฆาตนโต ทุพฺพลฆาติกา นาม โหติฯ ราชูหิ นาม โจรา นิคฺคณฺหิตพฺพา, โน อโจราฯ อิธ ปน โจรานํ กิญฺจิ ภยํ นตฺถิ, อโจรา มรณํ ลภนฺติฯ อโห อิมสฺมิํ โลเก อยุตฺตํ วตฺตติ, อโห อธโมฺม วตฺตตีติฯ

ราชา โพธิสตฺตสฺส วจรํ สุตฺวา อาห – ‘‘ชานาสิ ตฺวํ, ปณฺฑิต, อสุเกหิ นาม รถจมฺมํ ขาทิต’’นฺติ? ‘‘อาม, ชานามี’’ติฯ ‘‘เกหิ ขาทิต’’นฺติ? ‘‘ตุมฺหากํ เคเห วสนเกหิ โกเลยฺยกสุนเขหี’’ติฯ ‘‘กถํ เตหิ ขาทิตภาโว ชานิตโพฺพ’’ติ? ‘‘อหํ เตหิ ขาทิตภาวํ ทเสฺสสามี’’ติฯ ‘‘ทเสฺสหิ ปณฺฑิตา’’ติฯ ‘‘ตุมฺหากํ ฆเร โกเลยฺยกสุนเข อาหราเปตฺวา โถกํ ตกฺกญฺจ ทพฺพติณานิ จ อาหราเปถา’’ติฯ ราชา ตถา อกาสิฯ อถ นํ มหาสโตฺต ‘‘อิมานิ ติณานิ ตเกฺกน มทฺทาเปตฺวา เอเต สุนเข ปาเยถา’’ติ อาหฯ ราชา ตถา กตฺวา ปายาเปสิ, ปีตา ปีตา สุนขา สทฺธิํ จเมฺมหิ วมิํสุฯ ราชา ‘‘สพฺพญฺญุพุทฺธสฺส พฺยากรณํ วิยา’’ติ ตุโฎฺฐ โพธิสตฺตสฺส เสตจฺฉเตฺตน ปูชํ อกาสิฯ โพธิสโตฺต ‘‘ธมฺมํ จร, มหาราช, มาตาปิตูสุ ขตฺติยา’’ติอาทีหิ (ชา. ๒.๑๗.๓๙) เตสกุณชาตเก อาคตาหิ ทสหิ ธมฺมจริยคาถาหิ รโญฺญ ธมฺมํ เทเสตฺวา ‘‘มหาราช, อิโต ปฎฺฐาย อปฺปมโตฺต โหหี’’ติ ราชานํ ปญฺจสุ สีเลสุ ปติฎฺฐาเปตฺวา เสตจฺฉตฺตํ รโญฺญว ปฎิอทาสิฯ

ราชา มหาสตฺตสฺส ธมฺมกถํ สุตฺวา สพฺพสตฺตานํ อภยํ ทตฺวา โพธิสตฺตํ อาทิํ กตฺวา สพฺพสุนขานํ อตฺตโน โภชนสทิสเมว นิจฺจภตฺตํ ปฎฺฐเปตฺวา โพธิสตฺตสฺส โอวาเท ฐิโต ยาวตายุกํ ทานาทีนิ ปุญฺญานิ กตฺวา กาลํ กตฺวา เทวโลเก อุปฺปชฺชิฯ กุกฺกุโรวาโท ทส วสฺสสหสฺสานิ ปวตฺติฯ โพธิสโตฺตปิ ยาวตายุกํ ฐตฺวา ยถากมฺมํ คโตฯ

สตฺถา ‘‘น, ภิกฺขเว, ตถาคโต อิทาเนว ญาตกานํ อตฺถํ จรติ, ปุเพฺพปิ จริเยวา’’ติ อิมํ ธมฺมเทสนํ อาหริตฺวา อนุสนฺธิํ ฆเฎตฺวา ชาตกํ สโมธาเนสิ – ‘‘ตทา ราชา อานโนฺท อโหสิ, อวเสสา ปริสา พุทฺธปริสา, กุกฺกุรปณฺฑิโต ปน อหเมว อโหสิ’’นฺติฯ

กุกฺกุรชาตกวณฺณนา ทุติยาฯ

[๒๓] ๓. โภชาชานียชาตกวณฺณนา

อปิ ปเสฺสน เสมาโนติ อิทํ สตฺถา เชตวเน วิหรโนฺต เอกํ โอสฺสฎฺฐวีริยํ ภิกฺขุํ อารพฺภ กเถสิฯ ตสฺมิญฺหิ สมเย สตฺถา ตํ ภิกฺขุํ อามเนฺตตฺวา ‘‘ภิกฺขุ, ปุเพฺพ ปณฺฑิตา อนายตเนปิ วีริยํ อกํสุ, ปหารํ ลทฺธาปิ เนว โอสฺสชิํสู’’ติ วตฺวา อตีตํ อาหริฯ

อตีเต พาราณสิยํ พฺรหฺมทเตฺต รชฺชํ กาเรเนฺต โพธิสโตฺต โภชาชานียสินฺธวกุเล นิพฺพโตฺต สพฺพาลงฺการสมฺปโนฺน พาราณสิรโญฺญ มงฺคลโสฺส อโหสิฯ โส สตสหสฺสคฺฆนิกาย สุวณฺณปาติยํเยว นานคฺครสสมฺปนฺนํ ติวสฺสิกคนฺธสาลิโภชนํ ภุญฺชติ, จาตุชฺชาติกคนฺธูปลิตฺตายเมว ภูมิยํ ติฎฺฐติ, ตํ ฐานํ รตฺตกมฺพลสาณิปริกฺขิตฺตํ อุปริ สุวณฺณตารกขจิตเจลวิตานํ สโมสริตคนฺธทามมาลาทามํ อวิชหิตคนฺธเตลปทีปํ โหติฯ พาราณสิรชฺชํ ปน อปเตฺถนฺตา ราชาโน

นาม นตฺถิฯ เอกํ สมยํ สตฺต ราชาโน พาราณสึ ปริกฺขิปิตฺวา ‘‘อมฺหากํ รชฺชํ วา เทตุ, ยุทฺธํ วา’’ติ พาราณสิรโญฺญ ปณฺณํ เปเสสุํฯ ราชา อมจฺเจ สนฺนิปาเตตฺวา ตํ ปวตฺตึ อาจิกฺขิตฺวา ‘‘อิทานิ กึ กโรม, ตาตา’’ติ ปุจฺฉิฯ ‘‘เทว, ตุเมฺหหิ ตาว อาทิโตว ยุทฺธาย น คนฺตพฺพํ, อสุกํ นาม อสฺสาโรหํ เปเสตฺวา ยุทฺธํ กาเรถ, ตสฺมึ อสโกฺกเนฺต ปจฺฉา ชานิสฺสามา’’ติฯ ราชา ตํ ปโกฺกสาเปตฺวา ‘‘สกฺขิสฺสสิ, ตาต, สตฺตหิ ราชูหิ สทฺธึ ยุทฺธํ กาตุ’’นฺติ อาหฯ ‘‘เทว, สเจ โภชาชานียสินฺธวํ ลภามิ, ติฏฺฐนฺตุ สตฺต ราชาโน, สกลชมฺพุทีเป ราชูหิปิ สทฺธึ ยุชฺฌิตุํ สกฺขิสฺสามี’’ติฯ ‘‘ตาต, โภชาชานียสินฺธโว วา โหตุ อโญฺญ วา, ยํ อิจฺฉสิ, ตํ คเหตฺวา ยุทฺธํ กโรหี’’ติฯ

โส ‘‘สาธุ, เทวา’’ติ ราชานํ วนฺทิตฺวา ปาสาทา โอรุยฺห โภชาชานียสินฺธวํ อาหราเปตฺวา สุวมฺมิตํ กตฺวา อตฺตนาปิ สพฺพสนฺนาหสนฺนโทฺธ ขคฺคํ พนฺธิตฺวา สินฺธวปิฏฺฐิวรคโต นครา นิกฺขมฺม วิชฺชุลตา วิย จรมาโน ปฐมํ พลโกฏฺฐกํ ภินฺทิตฺวา เอกํ ราชานํ ชีวคฺคาหเมว คเหตฺวา อาคนฺตฺวา นคเร พลสฺส นิยฺยาเทตฺวา ปุน คนฺตฺวา ทุติยํ พลโกฏฺฐกํ ภินฺทิตฺวา ตถา ตติยนฺติ เอวํ ปญฺจ ราชาโน ชีวคฺคาหํ คเหตฺวา ฉฏฺฐํ พลโกฏฺฐกํ ภินฺทิตฺวา ฉฏฺฐสฺส รโญฺญ คหิตกาเล โภชาชานีโย ปหารํ ลภติ, โลหิตํ ปคฺฆรติ, เวทนา พลวติโย วตฺตนฺติฯ อสฺสาโรโห ตสฺส ปหฏภาวํ ญตฺวา โภชาชานียสินฺธวํ ราชทฺวาเร นิปชฺชาเปตฺวา สนฺนาหํ สิถิลํ กตฺวา อญฺญํ อสฺสํ สนฺนยฺหิตุํ อารโทฺธฯ โพธิสโตฺต มหาผาสุกปเสฺสน นิปโนฺนว อกฺขีนิ อุมฺมิเลตฺวา อสฺสาโรหํ ทิสฺวา ‘‘อยํ อญฺญํ อสฺสํ สนฺนยฺหติ, อยญฺจ อโสฺส สตฺตมํ พลโกฏฺฐกํ ภินฺทิตฺวา สตฺตมํ ราชานํ คณฺหิตุํ น สกฺขิสฺสติ, มยา กตกมฺมญฺจ นสฺสิสฺสติ, อปฺปฏิสโม อสฺสาโรโหปิ นสฺสิสฺสติ, ราชาปิ ปรหตฺถํ คมิสฺสติ, ฐเปตฺวา มํ อโญฺญ อโสฺส สตฺตมํ พลโกฏฺฐกํ ภินฺทิตฺวา สตฺตมํ ราชานํ คเหตุํ สมโตฺถ นาม นตฺถี’’ติ นิปนฺนโกว อสฺสาโรหํ ปโกฺกสาเปตฺวา ‘‘สมฺม อสฺสาโรห, สตฺตมํ พลโกฏฺฐกํ ภินฺทิตฺวา สตฺตมํ ราชานํ คเหตุํ สมโตฺถ ฐเปตฺวา มํ อโญฺญ อโสฺส นาม นตฺถิ, นาหํ มยา กตกมฺมํ นาเสสฺสามิ, มมเญฺญว อุฏฺฐาเปตฺวา สนฺนยฺหาหี’’ติ วตฺวา อิมํ คาถมาห –

๒๓. ‘‘อปิ ปเสฺสน เสมาโน, สเลฺลภิ สลฺลลีกโต;
เสโยฺยว วฬวา โภโชฺช, ยุญฺช มเญฺญว สารถี’’ติฯ

ตตฺถ **อปิ ปเสฺสน เสมาโน**ติ เอเกน ปเสฺสน สยมานโกปิฯ **สเลฺลภิ สลฺลลีกโต**ติ สเลฺลหิ วิโทฺธปิ สมาโนฯ **เสโยฺยว วฬวา โภโชฺช**ติ **วฬวา**ติ สินฺธวกุเลสุ อชาโต ขลุงฺกโสฺสฯ **โภโชฺช**ติ โภชาชานียสินฺธโวฯ อิติ เอตสฺมา วฬวา สเลฺลหิ วิโทฺธปิ โภชาชานียสินฺธโวว เสโยฺย วโร อุตฺตโมฯ **ยุญฺช มเญฺญว สารถี**ติ ยสฺมา เอว คโตปิ อหเมว เสโยฺย, ตสฺมา มมเญฺญว โยเชหิ, มํ วเมฺมหีติ วทติฯ

อสฺสาโรโห โพธิสตฺตํ อุฏฺฐาเปตฺวา วณํ พนฺธิตฺวา สุสนฺนทฺธํ สนฺนยฺหิตฺวา ตสฺส ปิฏฺฐิยํ นิสีทิตฺวา สตฺตมํ พลโกฏฺฐกํ ภินฺทิตฺวา สตฺตมํ ราชานํ ชีวคฺคาหํ คเหตฺวา ราชพลสฺส นิยฺยาเทสิ, โพธิสตฺตมฺปิ ราชทฺวารํ อานยึสุฯ ราชา ตสฺส ทสฺสนตฺถาย นิกฺขมิฯ มหาสโตฺต ราชานํ อาห – ‘‘มหาราช, สตฺต ราชาโน มา ฆาตยิตฺถ, สปถํ กาเรตฺวา วิสฺสเชฺชถ, มยฺหญฺจ อสฺสาโรหสฺส จ ทาตพฺพํ ยสํ อสฺสาโรหเสฺสว เทถ , สตฺต ราชาโน คเหตฺวา ทินฺนโยธํ นาม นาเสตุํ น วฏฺฏติฯ ตุเมฺหปิ ทานํ เทถ, สีลํ รกฺขถ, ธเมฺมน สเมน รชฺชํ กาเรถา’’ติฯ เอวํ โพธิสเตฺตน รโญฺญ โอวาเท ทิเนฺน โพธิสตฺตสฺส สนฺนาหํ โมจยึสุ, โส สนฺนาเห มุตฺตมเตฺตเยว นิรุชฺฌิฯ ราชา ตสฺส สรีรกิจฺจํ กาเรตฺวา อสฺสาโรหสฺส มหนฺตํ ยสํ ทตฺวา สตฺต ราชาโน ปุน อตฺตโนฺน อ

ทุพฺภาย สปถํ กาเรตฺวา สกสกฏฺฐานานิ เปเสตฺวา ธมฺเมน สเมน รชฺชํ กาเรตฺวา ชีวิตปริโยสาเน ยถากมฺมํ คโตฯ

สตฺถา ‘‘เอวํ ภิกฺขุ ปุพฺเพ ปณฺฑิตา อนายตเนปิ วีริยํ อกํสุ, เอวรูปํ ปหารํ ลทฺธาปิ น โอสฺสชิํสุ, ตฺวํ ปน เอวรูเป นิยฺยานิกสาสเน ปพฺพชิตฺวา กสฺมา วีริยํ โอสฺสชสี’’ติ วตฺวา จตฺตาริ สจฺจานิ ปกาเสสิ, สจฺจปริโยสาเน โอสฺสฏฺฐวีริโย ภิกฺขุ อรหตฺตผเล ปติฏฺฐาสิฯ

สตฺถา อิมํ ธมฺมเทสนํ อาหริตฺวา อนุสนฺธิํ ฆเฏตฺวา ชาตกํ สโมธาเนสิ – ‘‘ตทา ราชา อานนฺโท อโหสิ, อสฺสาโรโห สาริปุตฺโต, โภชาชานียสินฺธโว ปน อหเมว อโหสิ’’นฺติฯ

โภชาชานียชาตกวณฺณนา ตติยาฯ

[๒๔] ๔. อาชญฺญชาตกวณฺณนา

ยทา ยทาติ อิทมฺปิ สตฺถา เชตวเน วิหรนฺโต โอสฺสฏฺฐวีริยเมว ภิกฺขุํ อารพฺภ กเถสิฯ ตํ ปน ภิกฺขุํ สตฺถา อามนฺเตตฺวา ‘‘ภิกฺขุ ปุพฺเพ ปณฺฑิตา อนายตเนปิ ลทฺธปฺปหาราปิ หุตฺวา วีริยํ อกํสู’’ติ วตฺวา อตีตํ อาหริฯ

อตีเต พาราณสิยํ พฺรหฺมทตฺเต รชฺชํ กาเรนฺเต ปุริมนเยเนว สตฺต ราชาโน นครํ ปริวารยิํสุฯ อเถโก รถิกโยโธ เทฺว ภาติกสินฺธเว รเถ โยเชตฺวา นครา นิกฺขมฺม ฉ พลโกฏฺฐเก ภินฺทิตฺวา ฉ ราชาโน อคฺคเหสิฯ ตสฺมิํ ขเณ เชฏฺฐกอโสฺส ปหารํ ลภิฯ รถิโก รถํ เปเสนฺโต ราชทฺวารํ อาคนฺตฺวา เชฏฺฐภาติกํ รถา โมเจตฺวา สนฺนาหํ สิถิลํ กตฺวา เอเกเนว ปเสฺสน นิปชฺชาเปตฺวา อญฺญํ อสฺสํ สนฺนยฺหิตุํ อารทฺโธฯ โพธิสตฺโต ตํ ทิสฺวา ปุริมนเยเนว จิเนฺตตฺวา รถิกํ ปโกฺกสาเปตฺวา นิปนฺนโกว อิมํ คาถมาห –

๒๔. ‘‘ยทา ยทา ยตฺถ ยทา, ยตฺถ ยตฺถ ยทา ยทา;
อาชโญฺญ กุรุเต เวคํ, หายนฺติ ตตฺถ วาฬวา’’ติฯ

ตตฺถ **ยทา ยทา**ติ ปุพฺพณฺหาทีสุ ยสฺมิํ ยสฺมิํ กาเลฯ **ยตฺถา**ติ ยสฺมิํ ฐาเน มคฺเค วา สงฺคามสีเส วาฯ **ยทา**ติ ยสฺมิํ ขเณฯ **ยตฺถ ยตฺถา**ติ สตฺตนฺนํ พลโกฏฺฐกานํ วเสน พหูสุ ยุทฺธมณฺฑเลสุฯ **ยทา ยทา**ติ ยสฺมิํ ยสฺมิํ กาเล ปหารํ ลทฺธกาเล วา อลทฺธกาเล วาฯ **อาชโญฺญ กุรุเต เวค**นฺติ สารถิสฺส จิตฺตรุจิตํ การณํ อาชานนสภาโว อาชโญฺญ วรสินฺธโว เวคํ กโรติ วายมติ วีริยํ อารภติฯ **หายนฺติ ตตฺถ วาฬวา**ติ ตสฺมิํ เวเค กริยมาเน อิตเร วฬวสงฺขาตา ขฬุงฺกสฺสา หายนฺติ ปริหายนฺติ, ตสฺมา อิมสฺมิํ รเถ มํเยว โยเชหีติ อาหฯ

สารถิ โพธิสตฺตํ อุฏฺฐาเปตฺวา รเถ โยเชตฺวา สตฺตมํ พลโกฏฺฐกํ ภินฺทิตฺวา สตฺตมํ ราชานํ อาทาย รถํ เปเสนฺโต ราชทฺวารํ อาคนฺตฺวา สินฺธวํ โมเจสิฯ โพธิสโตฺต เอเกน ปเสฺสน นิปโนฺน ปุริมนเยเนว รโญฺญ โอวาทํ ทตฺวา นิรุชฺฌิฯ ราชา ตสฺส สรีรกิจฺจํ กาเรตฺวา สารถิสฺส สมฺมานํ กตฺวา ธมฺเมน รชฺชํ กาเรตฺวา ยถากมฺมํ คโตฯ

สตฺถา อิมํ ธมฺมเทสนํ อาหริตฺวา สจฺจานิ ปกาเสสิ, สจฺจปริโยสาเน โส ภิกฺขุ อรหเตฺต ปติฏฺฐาสิฯ สตฺถา ชาตกํ สโมธาเนสิ ‘‘ตทา ราชา อานนฺทเตฺถโร อโหสิ, อโสฺส สมฺมาสมฺพุโทฺธ’’ติฯ

อาชญฺญชาตกวณฺณนา จตุตฺถาฯ

[๒๕] ๕. ติตฺถชาตกวณฺณนา

อญฺญมญฺญหิ ติเตฺถหีติ อิทํ สตฺถา เชตวเน วิหรนฺโต ธมฺมเสนาปติสฺส สทฺธิวิหาริกํ เอกํ สุวณฺณการปุพฺพกํ ภิกฺขุํ อารพฺภ กเถสิฯ อาสยานุสยญาณญฺหิ พุทฺธานํเยว โหติ, น อญฺเญสํฯ ตสฺมา ธมฺมเสนาปติ อตฺตโน อาสยานุสยญาณสฺส นตฺถิตาย สทฺธิวิหาริกสฺส อาสยานุสยํ อชานนฺโต อสุภกมฺมฏฺฐานเมว กเถสิ, ตสฺส ตํ น สปฺปายมโหสิฯ กสฺมา? โส กิร ปฏิปาฏิยา ปญฺจ ชาติสตานิ สุวณฺณการเคเหเยว ปฏิสนฺธึ คณฺหิ, อถสฺส ทีฆรตฺตํ ปริสุทฺธสุวณฺณทสฺสนวเสน ปริจิตตฺตา อสุภํ น สปฺปายมโหสิฯ โส ตตฺถ นิมิตฺตมตฺตมฺปิ อุปฺปาเทตุํ อสกฺโกนฺโต จตฺตาโร มาเส เขเปสิฯ

ธมฺมเสนาปติ อตฺตโน สทฺธิวิหาริกสฺส อรหตฺตํ ทาตุํ อสกฺโกนฺโต ‘‘อทฺธา อยํ พุทฺธเวเนยฺโย ภวิสฺสติ, ตถาคตสฺส สนฺติกํ เนสฺสามี’’ติ จินฺเตตฺวา ปาโตว ตํ อาทาย สตฺถุ สนฺติกํ อคมาสิฯ สตฺถา ‘‘กึ นุ โข, สาริปุตฺต, เอกํ ภิกฺขุํ อาทาย อาคโตสี’’ติ ปุจฺฉิฯ ‘‘อหํ, ภนฺเต, อิมสฺส กมฺมฏฺฐานํ อทาสึ, อยํ ปน จตูหิ มาเสหิ นิมิตฺตมตฺตมฺปิ น อุปฺปาเทสิ, สฺวาหํ ‘พุทฺธเวเนยฺโย เอโส ภวิสฺสตี’ติ จินฺเตตฺวา ตุมฺหากํ สนฺติกํ อาทาย อาคโต’’ติฯ ‘‘สาริปุตฺต, กตรํ ปน เต กมฺมฏฺฐานํ สทฺธิวิหาริกสฺส ทินฺน’’นฺติ? ‘‘อสุภกมฺมฏฺฐานํ ภควา’’ติฯ ‘‘สาริปุตฺต, นตฺถิ ตว สนฺตาเน อาสยานุสยญาณํ, คจฺฉ, ตฺวํ สายนฺหสมเย อาคนฺตฺวา ตว สทฺธิวิหาริกํ อาทาย คเจฺฉยฺยาสี’’ติฯ เอวํ สตฺถา เถรํ อุโยฺยเชตฺวา ตสฺส ภิกฺขุสฺส มนาปํ จีวรญฺจ นิวาสนญฺจ ทาเปตฺวา ตํ อาทาย คามํ ปิณฺฑาย ปวิสิตฺวา ปณีตํ ขาทนียโภชนียํ ทาเปตฺวา มหาภิกฺขุสงฺฆปริวาโร ปุน วิหารํ อาคนฺตฺวา คนฺธกุฏิยํ ทิวสภาคํ เขเปตฺวา สายนฺหสมเย ตํ ภิกฺขุํ คเหตฺวา วิหารจาริกํ จรมาโน อมฺพวเน เอกํ โปกฺขรณึ มาเปตฺวา ตตฺถ มหนฺตํ ปทุมินิคจฺฉํ, ตตฺราปิ จ มหนฺตํ เอกํ ปทุมปุปฺผํ มาเปตฺวา ‘‘ภิกฺขุ อิมํ ปุปฺผํ โอโลเกนฺโต นิสีทา’’ติ นิสีทาเปตฺวา คนฺธกุฏึ ปาวิสิฯ

โส ภิกฺขุ ตํ ปุปฺผํ ปุนปฺปุนํ โอโลเกติฯ ภควา ตํ ปุปฺผํ ชรํ ปาเปสิ, ตํ ตสฺส ปสฺสนฺตเสฺสว ชรํ ปตฺวา วิวณฺณํ อโหสิฯ อถสฺส ปริยนฺตโต ปฏฺฐาย ปตฺตานิ ปตนฺตานิ มุหุเตฺตน สพฺพานิ ปตึสุฯ ตโต กิญฺชกฺขํ ปติ, กณฺณิกาว อวสิสฺสิฯ โส ภิกฺขุ ตํ ปสฺสโนฺต จิเนฺตสิ ‘‘อิทํ ปทุมปุปฺผํ อิทาเนว อภิรูปํ อโหสิ ทสฺสนียํ, อถสฺส วโณฺณ ปริณโต, ปตฺตานิ จ กิญฺจกฺขญฺจ ปติตํ, กณฺณิกามตฺตเมว อวสิฏฺฐํ, เอวรูปสฺส นาม ปทุมสฺส ชรา ปตฺตา, มยฺหํ สรีรสฺส กึ น ปาปุณิสฺสติ, สเพฺพ สงฺขารา อนิจฺจา’’ติ วิปสฺสนํ ปฏฺฐเปสิฯ สตฺถา ‘‘ตสฺส จิตฺตํ วิปสฺสนํ อารุฬฺห’’นฺติ ญตฺวา คนฺธกุฏิยํ นิสิโนฺนว โอภาสํ ผริตฺวา อิมํ คาถมาห –

‘‘อุจฺฉินฺท สิเนหมตฺตโน, กุมุทํ สารทิกํว ปาณินา;
สนฺติมคฺคเมว พฺรูหย, นิพฺพานํ สุคเตน เทสิต’’นฺติฯ (ธ. ป. ๒๘๕);

โส ภิกฺขุ คาถาปริโยสาเน อรหตฺตํ ปตฺวา ‘‘มุโตฺต วตมฺหิ สพฺพภเวหี’’ติ จิเนฺตตฺวา –

‘‘โส วุตฺถวาโส ปริปุณฺณมานโส, ขีณาสโว อนฺติมเทหธารี;
วิสุทฺธสีโล สุสมาหิตินฺทฺริโย, จโนฺท ยถา ราหุมุขา ปมุโตฺตฯ

‘‘สโมตตํ โมหมหนฺธการํ, วิโนทยึ สพฺพมลํ อเสสํ;
อาโลกปโชฺชตกโร ปภงฺกโร, สหสฺสรํสี วิย ภาณุมา นเภ’’ติฯ –

อาทีหิ คาถาหิ อุทานํ อุทาเนสิฯ อุทาเนตฺวา จ ปน คนฺตฺวา ภควนฺตํ วนฺทิฯ เถโรปิ อาคนฺตฺวา สตฺถารํ วนฺทิตฺวา อตฺตโน สทฺธิวิหาริกํ คเหตฺวา อคมาสิฯ อยํ ปวตฺติ ภิกฺขูนํ อนฺตเร ปากฏา ชาตาฯ ภิกฺขู ธมฺมสภายํ ทสพลสฺส คุเณ วณฺณยมานา นิสีทึสุ – ‘‘อาวุโส, สาริปุตฺตเตฺถโร

อาสยานุสยญาณสฺส อภาเวน อตฺตโน สทฺธิวิหาริกสฺส อาสยํ น ชานาติ, สตฺถา ปน ญตฺวา เอกทิวเสเนว ตสฺส สห ปฏิสมฺภิทาหิ อรหตฺตํ อทาสิ, อโห พุทฺธา นาม มหานุภาวา''ติฯ

สตฺถา อาคนฺตฺวา ปญฺญตฺตาสเน นิสีทิตฺวา ''กาย นุตฺถ, ภิกฺขเว, เอตรหิ กถาย สนฺนิสินฺนา''ติ ปุจฺฉิฯ ''น ภควา อญฺญาย กถาย, ตุมฺหากเญฺญว ปน ธมฺมเสนาปติโน สทฺธิวิหาริกสฺส อาสยานุสยญาณกถายา''ติฯ สตฺถา ''น, ภิกฺขเว, เอตํ อจฺฉริยํ, สฺวาหํ เอตรหิ พุโทฺธ หุตฺวา ตสฺส อาสยํ ชานามิ, ปุเพฺพปาหํ ตสฺส อาสยํ ชานามิเยวา''ติ วตฺวา อตีตํ อาหริฯ

อตีเต พาราณสิยํ พฺรหฺมทโตฺต รชฺชํ กาเรสิฯ ตทา โพธิสโตฺต ตํ ราชานํ อเตฺถ จ ธเมฺม จ อนุสาสติฯ ตทา รโญฺญ มงฺคลอสฺสนฺหานติเตฺถ อญฺญตรํ วฬวํ ขฬุงฺกสฺสํ นฺหาเปสุํฯ มงฺคลโสฺส วฬเวน นฺหานติตฺถํ โอตาริยมาโน ชิคุจฺฉิตฺวา โอตริตุํ น อิจฺฉิฯ อสฺสโคปโก คนฺตฺวา รโญฺญ อาโรเจสิ ''เทว, มงฺคลโสฺส ติตฺถํ โอตริตุํ น อิจฺฉตี''ติฯ ราชา โพธิสตฺตํ เปเสสิ – ''คจฺฉ, ปณฺฑิต, ชานาหิ เกน การเณน อโสฺส ติตฺถํ โอตาริยมาโน น โอตรตี''ติฯ โพธิสโตฺต ''สาธุ, เทวา''ติ นทีตีรํ คนฺตฺวา อสฺสํ โอโลเกตฺวา นิโรคภาวมสฺส ญตฺวา ''เกน นุ โข การเณน อยํ อิมํ ติตฺถํ น โอตรตี''ติ อุปธาเรโนฺต ''ปฐมตรํ เอตฺถ อโญฺญ นฺหาปิโต ภวิสฺสติ, เตเนส ชิคุจฺฉมาโน ติตฺถํ น โอตรติ มเญฺญ''ติ จิเนฺตตฺวา อสฺสโคปเก ปุจฺฉิ ''อโมฺภ, อิมสฺมิํ ติเตฺถ กํ ปฐมํ นฺหาปยิตฺถา''ติ? ''อญฺญตรํ วฬวสฺสํ, สามี''ติฯ

โพธิสโตฺต ''เอส อตฺตโน สินฺธวตาย ชิคุจฺฉโนฺต เอตฺถ นฺหายิตุํ น อิจฺฉติ, อิมํ อญฺญติเตฺถ นฺหาเปตุํ วฏฺฏตี''ติ ตสฺส อาสยํ ญตฺวา ''โภ อสฺสโคปก, สปฺปิมธุผาณิตาทิภิสงฺขตปายาสมฺปิ ตาว ปุนปฺปุนํ ภุญฺชนฺตสฺส ติตฺติ โหติฯ อยํ อโสฺส พหู วาเร อิธ ติเตฺถ นฺหาโต, อญฺญมฺปิ ตาว นํ ติตฺถํ โอตาเรตฺวา นฺหาเปถ จ ปาเยถ จา''ติ วตฺวา อิมํ คาถมาห –

๒๕. ''อญฺญมเญฺญหิ ติเตฺถหิ, อสฺสํ ปาเยหิ สารถิ;
อจฺจาสนสฺส ปุริโส, ปายาสสฺสปิ ตปฺปตี''ติฯ

ตตฺถ **อญฺญมเญฺญหี**ติ อเญฺญหิ อเญฺญหิฯ **ปาเยหี**ติ เทสนาสีสเมตํ, นฺหาเปหิ จ ปาเยหิ จาติ อโตฺถฯ **อจฺจาสนสฺสา**ติ กรณเตฺถ สามิวจนํ , อติอสเนน อติภุเตฺตนาติ อโตฺถฯ **ปายาสสฺสปิ ตปฺปตี**ติ สปฺปิอาทีหิ อภิสงฺขเตน มธุรปายาเสน ตปฺปติ ติโตฺต โหติ, ธาโต สุหิโต น ปุน ภุญฺชิตุกามตํ อาปชฺชติฯ ตสฺมา อยมฺปิ อโสฺส อิมสฺมิํ ติเตฺถ นิพทฺธํ นฺหาเนน ปริยตฺติํ อาปโนฺน ภวิสฺสติ, อญฺญตฺถ นํ นฺหาเปถาติฯ

เต ตสฺส วจนํ สุตฺวา อสฺสํ อญฺญติตฺถํ โอตาเรตฺวา ปายิํสุ เจว นฺหาปยิํสุ จฯ โพธิสโตฺต อสฺสสฺส ปานียํ ปิวิตฺวา นฺหานกาเล รโญฺญ สนฺติกํ อคมาสิฯ ราชา ''กิํ, ตาต, อโสฺส นฺหาโต จ ปีโต จา''ติ ปุจฺฉิฯ ''อาม, เทวา''ติฯ ''ปฐมํ กิํ การณา น อิจฺฉตี''ติ? ''อิมินา นาม การเณนา''ติ สพฺพํ อาจิกฺขิฯ ราชา ''เอวรูปสฺส ติรจฺฉานสฺสาปิ นาม อาสยํ ชานาติ, อโห ปณฺฑิโต''ติ โพธิสตฺตสฺส มหนฺตํ ยสํ ทตฺวา ชีวิตปริโยสาเน ยถากมฺมํ คโตฯ โพธิสโตฺตปิ ยถากมฺมเมว คโตฯ

สตฺถา ''น, ภิกฺขเว, อหํ เอตสฺส อิทาเนว อาสยํ ชานามิ, ปุเพฺพปิ ชานามิเยวา''ติ อิมํ ธมฺมเทสนํ อาหริตฺวา อนุสนฺธิํ ฆเฏตฺวา ชาตกํ สโมธาเนสิ – ''ตทา มงฺคลอโสฺส อยํ ภิกฺขุ อโหสิ, ราชา อานโนฺท, ปณฺฑิตามโจฺจ ปน อหเมว อโหสิ''นฺติฯ

[๒๖] ๖. มหิฬามุขชาตกวณฺณนา

ปุราณโจราน วโจ นิสมฺมาติ อิทํ สตฺถา เวฬุวเน วิหรนฺโต เทวทตฺตํ อารพฺภ กเถสิฯ เทวทตฺโต อชาตสตฺตุกุมารํ ปสาเทตฺวา ลาภสกฺการํ นิปฺผาเทสิฯ อชาตสตฺตุกุมาโร เทวทตฺตสฺส คยาสีเส วิหารํ กาเรตฺวา นานคฺครเสหิ ติวสฺสิกคนฺธสาลิโภชนสฺส ทิวเส ทิวเส ปญฺจ ถาลิปากสตานิ อภิหริฯ ลาภสกฺการํ นิสฺสาย เทวทตฺตสฺส ปริวาโร มหนฺโต ชาโต, เทวทตฺโต ปริวาเรน สทฺธึ วิหาเรเยว โหติฯ เตน สมเยน ราชคหวาสิกา เทฺว สหายาฯ เตสุ เอโก สตฺถุ สนฺติเก ปพฺพชิโต, เอโก เทวทตฺตสฺสฯ เต อญฺญมญฺญํ ตสฺมึ ตสฺมึ ฐาเนปิ ปสฺสนฺติ, วิหารํ คนฺตฺวาปิ ปสฺสนฺติเยวฯ

อเถกทิวสํ เทวทตฺตสฺส นิสฺสิตโก อิตรํ อาห – ''อาวุโส, กึ ตฺวํ เทวสิกํ เสเทหิ มุจฺจมาเนหิ ปิณฺฑาย จรสิ, เทวทตฺโต คยาสีสวิหาเร นิสีทิตฺวาว นานคฺครเสหิ สุโภชนํ ภุญฺชติ, เอวรูโป อุปาโย นตฺถิ, กึ ตฺวํ ทุกฺขํ อนุโภสิ, กึ เต ปาโตว คยาสีสํ อาคนฺตฺวา สอุตฺตริภงฺคํ ยาคุํ ปิวิตฺวา อฏฺฐารสวิธํ ขชฺชกํ ขาทิตฺวา นานคฺครเสหิ สุโภชนํ ภุญฺชิตุํ น วฏฺฏตี''ติ? โส ปุนปฺปุนํ วุจฺจมาโน คนฺตุกาโม หุตฺวา ตโต ปฏฺฐาย คยาสีสํ คนฺตฺวา ภุญฺชิตฺวา กาลเสฺสว เวฬุวนํ อาคจฺฉติฯ โส สพฺพกาลํ ปฏิจฺฉาเทตุํ นาสกฺขิ, ''คยาสีสํ คนฺตฺวา เทวทตฺตสฺส ปฏฺฐปิตํ ภตฺตํ ภุญฺชตี''ติ น จิรเสฺสว ปากโฏ ชาโต ฯ อถ นํ สหายา ปุจฺฉึสุ ''สจฺจํ กิร, ตฺวํ อาวุโส, เทวทตฺตสฺส ปฏฺฐปิตํ ภตฺตํ ภุญฺชสี''ติฯ ''โก เอวมาหา''ติ? ''อสุโก จ อสุโก จา''ติฯ ''สจฺจํ อหํ อาวุโส คยาสีสํ คนฺตฺวา ภุญฺชามิ, น ปน เม เทวทตฺโต ภตฺตํ เทติ, อเญฺญ มนุสฺสา เทนฺตี''ติฯ ''อาวุโส, เทวทตฺโต พุทฺธานํ ปฏิกณฺฏโก ทุสฺสีโล อชาตสตฺตุํ ปสาเทตฺวา อธเมฺมน อตฺตโน ลาภสกฺการํ อุปฺปาเทสิ, ตฺวํ เอวรูเป นิยฺยานิเก พุทฺธสาสเน ปพฺพชิตฺวา เทวทตฺตสฺส อธเมฺมน อุปฺปนฺนํ โภชนํ ภุญฺชสิ, เอหิ ตํ สตฺถุ สนฺติกํ เนสฺสามา''ติ ตํ ภิกฺขุํ อาทาย ธมฺมสภํ อาคมึสุฯ

สตฺถา ทิสฺวาว ''กึ, ภิกฺขเว, เอตํ ภิกฺขุํ อนิจฺฉนฺตเญฺญว อาทาย อาคตตฺถา''ติ? ''อาม ภเนฺต, อยํ ภิกฺขุ ตุมฺหากํ สนฺติเก ปพฺพชิตฺวา เทวทตฺตสฺส อธเมฺมน อุปฺปนฺนํ โภชนํ ภุญฺชตี''ติฯ ''สจฺจํ กิร ตฺวํ ภิกฺขุ เทวทตฺตสฺส อธเมฺมน อุปฺปนฺนํ โภชนํ ภุญฺชสี''ติ? ''น ภเนฺต, เทวทตฺโต มยฺหํ เทติ, อเญฺญ มนุสฺสา เทนฺติ, ตมหํ ภุญฺชามี''ติฯ สตฺถา ''มา ภิกฺขุ เอตฺถ ปริหารํ กริ, เทวทตฺโต อนาจาโร ทุสฺสีโล, กถญฺหิ นาม ตฺวํ อิธ ปพฺพชิตฺวา มม สาสนํ ภชเนฺตเยว เทวทตฺตสฺส ภตฺตํ ภุญฺชสิ, นิจฺจกาลมฺปิ ภชนสีลโกว ตฺวํ ทิฏฺฐทิเฏฺฐเยว ภชสี''ติ วตฺวา อตีตํ อาหริฯ

อตีเต พาราณสิยํ พฺรหฺมทเตฺต รชฺชํ กาเรเนฺต โพธิสโตฺต ตสฺส อมจฺจ อโหสิฯ ตทา รโญฺญ มหิฬามุโข นาม มงฺคลหตฺถี อโหสิ สีลวา อาจารสมฺปโนฺน, น กญฺจิ วิเหเฐติฯ อเถกทิวสํ ตสฺส สาลาย สมีเป รตฺติภาคสมนนฺตเร โจรา อาคนฺตฺวา ตสฺส อวิทูเร นิสินฺนา โจรมนฺตํ มนฺตยึสุ ''เอวํ อุมฺมโงฺค ภินฺทิตโพฺพ, เอวํ สนฺธิเจฺฉทกมฺมํ กตฺตพฺพํ, อุมฺมงฺคญฺจ สนฺธิเจฺฉทญฺจ มคฺคสทิสํ ติตฺถสทิสํ นิชฺชฏํ นิคฺคุมฺพํ กตฺวา ภณฺฑํ หริตุํ วฏฺฏติ, หรเนฺตน มาเรตฺวาว หริตพฺพํ, เอวํ อุฏฺฐาตุํ สมโตฺถ นาม น ภวิสฺสติ, โจเรน จ นาม สีลาจารยุเตฺตน น ภวิตพฺพํ, กกฺขเฬน ผรุเสน สาหสิเกน ภวิตพฺพ''นฺติฯ เอวํ มเนฺตตฺวา อญฺญมญฺญํ อุคฺคณฺหาเปตฺวา อคมํสุฯ เอเตเนว อุปาเยน ปุนทิวเสปิ ปุนทิวเสปีติ พหู ทิวเส ตตฺถ อาคนฺตฺวา มนฺตยึสุฯ โส เตสํ วจนํ สุตฺวา ''เต มํ สิกฺขาเปนฺตี''ติ สญฺญาย ''อิทานิ มยา กกฺขเฬน ผรุเสน สาห

สิเกน ภวิตพฺพ’’นฺติ ตถารูโปว อโหสิฯ ปาโตว อาคตํ หตฺถิโคปกํ โสณฺฑาย คเหตฺวา ภูมิยํ โปเถตฺวา มาเรสิฯ อปรมฺปิ ตถา อปรมฺปิ ตถาติ อาคตาคตํ มาเรติเยวฯ

‘‘มหิฬามุโข อุมฺมตฺตโก ชาโต ทิฏฺฐทิฏฺเฐ มาเรตี’’ติ รญฺโญ อาโรจยึสุฯ ราชา โพธิสตฺตํ ปหิณิ ‘‘คจฺฉ ปณฺฑิต, ชานาหิ เกน การเณน โส ทุฏฺโฐ ชาโต’’ติฯ โพธิสตฺโต คนฺตฺวา ตสฺส สรีเร อโรคภาวํ ญตฺวา ‘‘เกน นุ โข การเณน เอส ทุฏฺโฐ ชาโต’’ติ อุปธาเรนฺโต ‘‘อทฺธา อวิทูเร เกสญฺจิ วจนํ สุตฺวา ‘มํ เอเต สิกฺขาเปนฺตี’ติ สญฺญาย ทุฏฺโฐ ชาโต’’ติ สนฺนิฏฺฐานํ กตฺวา หตฺถิโคปเก ปุจฺฉิ ‘‘อตฺถิ นุ โข หตฺถิสาลาย สมีเป รตฺติภาเค เกหิจิ กิญฺจิ กถิตปุพฺพ’’นฺติ? ‘‘อาม, สามิ, โจรา อาคนฺตฺวา กถยึสู’’ติฯ โพธิสตฺโต คนฺตฺวา รญฺโญ อาโรเจสิ ‘‘เทว, อญฺโญ หตฺถิสฺส สรีเร วิกาโร นตฺถิ, โจรานํ กถํ สุตฺวา ทุฏฺโฐ ชาโต’’ติฯ ‘‘อิทานิ กึ กาตุํ วฏฺฏตี’’ติ? ‘‘สีลวนฺเต สมณพฺราหฺมเณ หตฺถิสาลายํ นิสีทาเปตฺวา สีลาจารกถํ กถาเปตุํ วฏฺฏตี’’ติฯ ‘‘เอวํ กาเรหิ, ตาตา’’ติฯ

โพธิสตฺโต คนฺตฺวา สีลวนฺเต สมณพฺราหฺมเณ หตฺถิสาลายํ นิสีทาเปตฺวา ‘‘สีลกถํ กเถถ, ภนฺเต’’ติ อาหฯ เต หตฺถิสฺส อวิทูเร นิสินฺนา ‘‘น โกจิ ปรามสิตโพฺพ น มาเรตโพฺพ, สีลาจารสมฺปนฺเนน ขนฺติเมตฺตานุทฺทยยุตฺเตน ภวิตุํ วฏฺฏตี’’ติ สีลกถํ กถยึสุฯ โส ตํ สุตฺวา ‘‘มํ อิเม สิกฺขาเปนฺติ, อิโต ทานิ ปฏฺฐาย สีลวนฺเตน ภวิตพฺพ’’นฺติ สีลวา อโหสิฯ ราชา โพธิสตฺตํ ปุจฺฉิ ‘‘กึ, ตาต, สีลวา ชาโต’’ติ ? โพธิสตฺโต ‘‘อาม, เทวา’’ติฯ ‘‘เอวรูโป ทุฏฺฐหตฺถี ปณฺฑิเต นิสฺสาย โปราณกธเมฺมเยว ปติฏฺฐิโต’’ติ วตฺวา อิมํ คาถมาห –

๒๖. ‘‘ปุราณโจราน วโจ นิสมฺม, มหิฬามุโข โปถยมนฺวจารี;
สุสญฺญตานญฺหิ วโจ นิสมฺม, คชุตฺตโม สพฺพคุเณสุ อฏฺฐา’’ติฯ

ตตฺถ **ปุราณโจราน**นฺติ โปราณโจรานํฯ **นิสมฺมา**ติ สุตฺวา, ปฐมํ โจรานํ วจนํ สุตฺวาติ อโตฺถฯ **มหิฬามุโข**ติ หตฺถินิมุเขน สทิสมุโขฯ ยถา มหิฬา ปุรโต โอโลกิยมานา โสภติ, น ปจฺฉโต, ตถา โสปิ ปุรโต โอโลกิยมาโน โสภติฯ ตสฺมา ‘‘มหิฬามุโข’’ติสฺส นามํ อกํสุฯ **โปถยมนฺวจารี**ติ โปถยนฺโต มาเรนฺโต อนุจารีฯ อยเมว วา ปาโฐฯ **สุสญฺญตาน**นฺติ สุฏฺฐุ สญฺญตานํ สีลวนฺตานํฯ **คชุตฺตโม**ติ อุตฺตมคโช มงฺคลหตฺถีฯ **สพฺพคุเณสุ อฏฺฐา**ติ สเพฺพสุ โปราณคุเณสุ ปติฏฺฐิโตฯ ราชา ‘‘ติรจฺฉานคตสฺสาปิ อาสยํ ชานาตี’’ติ โพธิสตฺตสฺส มหนฺตํ ยสํ อทาสิฯ โส ยาวตายุกํ ฐตฺวา สทฺธึ โพธิสเตฺตน ยถากมฺมํ คโตฯ

สตฺถา ‘‘ปุเพฺพปิ ตฺวํ ภิกฺขุ ทิฏฺฐทิฏฺเฐเยว ภชิ, โจรานํ วจนํ สุตฺวา โจเร ภชิ, ธมฺมิกานํ วจนํ สุตฺวา ธมฺมิเก ภชี’’ติ อิมํ ธมฺมเทสนํ อาหริตฺวา อนุสนฺธึ ฆเฏตฺวา ชาตกํ สโมธาเนสิ – ‘‘ตทา มหิฬามุโข วิปกฺขเสวกภิกฺขุ อโหสิ, ราชา อานโนฺท, อมโจฺจ ปน อหเมว อโหสิ’’นฺติฯ

มหิฬามุขชาตกวณฺณนา ฉฏฺฐาฯ

[๒๗] ๗. อภิณฺหชาตกวณฺณนา

นาลํ กพฬํ ปทาตเวติ อิทํ สตฺถา เชตวเน วิหรนฺโต เอกํ อุปาสกญฺจ มหลฺลกเตฺถรญฺจ อารพฺภ กเถสิ ฯ สาวตฺถิยํ กิร เทฺว สหายกาฯ เตสุ เอโก ปพฺพชิตฺวา เทวสิกํ อิตรสฺส ฆรํ คจฺฉติฯ โส ตสฺส ภิกฺขํ ทตฺวา สยมฺปิ ภุญฺชิตฺวา เตเนว สทฺธึ วิหารํ คนฺตฺวา ยาว สูริยตฺถงฺคมนา อาลาปสลฺลาเปน นิสีทิตฺวา นครํ ปวิสติ, อิตโรปิ นํ ยาว นครทฺวารา อนุคนฺตฺวา นิวตฺตติฯ โส เตสํ วิสฺสาโส ภิกฺขูนํ อนฺตเร ปากโฏ ชาโตฯ อเถกทิวสํ ภิกฺขู เตสํ วิสฺสาสกถํ กเถนฺตา ธมฺมสภายํ นิสีทึสุฯ สตฺถา อาคนฺตฺวา ‘‘กาย นุตฺถ, ภิกฺขเว, เอตรหิ กถาย สนฺนิสินฺนา’’ติ ปุจฺฉิ, เต

‘‘อิมาย นาม, ภเนฺต’’ติ กถยึสุฯ สตฺถา ‘‘น, ภิกฺขเว, อิทาเนว อิเม วิสฺสาสิกา, ปุเพฺพปิ วิสฺสาสิกาเยว อเหสุ’’นฺติ วตฺวา อตีตํ อาหริฯ

อตีเต พาราณสิยํ พฺรหฺมทเตฺต รชฺชํ กาเรเนฺต โพธิสโตฺต ตสฺส อมโจฺจ อโหสิฯ ตทา เอโก กุกฺกุโร มงฺคลหตฺถิสาลํ คนฺตฺวา มงฺคลหตฺถิสฺส ภุญฺชนฏฺฐาเน ปติตานิ ภตฺตสิตฺถานิ ขาทติฯ โส เตเนว โภชเนน สํวฑฺฒมาโน มงฺคลหตฺถิสฺส วิสฺสาสิโก ชาโต หตฺถิเสฺสว สนฺติเก ภุญฺชติ, อุโภปิ วินา วตฺติตุํ น สโกฺกนฺติฯ โส หตฺถี นํ โสณฺฑาย คเหตฺวา อปราปรํ กโรเนฺต กีฬติ, อุกฺขิปิตฺวา กุเมฺภ ปติฏฺฐาเปติฯ อเถกทิวสํ เอโก คามิกมนุโสฺส หตฺถิโคปกสฺส มูลํ ทตฺวา ตํ กุกฺกุรํ อาทาย อตฺตโน คามํ อคมาสิฯ ตโต ปฏฺฐาย โส หตฺถี กุกฺกุรํ อปสฺสโนฺต เนว ขาทติ น ปิวติ น นฺหายติฯ ตมตฺถํ รโญฺญ อาโรเจสุํฯ ราชา โพธิสตฺตํ ปหิณิ ‘‘คจฺฉ ปณฺฑิต, ชานาหิ กิํการณา หตฺถี เอวํ กโรตี’’ติฯ

โพธิสโตฺต หตฺถิสาลํ คนฺตฺวา หตฺถิสฺส ทุมฺมนภาวํ ญตฺวา ‘‘อิมสฺส สรีเร โรโค น ปญฺญายติ, เกนจิ ปนสฺส สทฺธิํ มิตฺตสนฺถเวน ภวิตพฺพํ, ตํ อปสฺสโนฺต เอส มเญฺญ โสกาภิภูโต’’ติ หตฺถิโคปเก ปุจฺฉิ ‘‘อตฺถิ นุ โข อิมสฺส เกนจิ สทฺธิํ วิสฺสาโส’’ติ? ‘‘อาม, อตฺถิ สามิ เอเกน สุนเขน สทฺธิํ พลวา เมตฺตี’’ติฯ ‘‘กหํ โส เอตรหี’’ติ? ‘‘เอเกน มนุเสฺสน นีโต’’ติฯ ‘‘ชานาถ ปนสฺส นิวาสนฏฺฐาน’’นฺติ? ‘‘น ชานาม, สามี’’ติฯ โพธิสโตฺต รโญฺญ สนฺติกํ คนฺตฺวา ‘‘นตฺถิ, เทว, หตฺถิสฺส โกจิ อาพาโธ , เอเกน ปนสฺส สุนเขน สทฺธิํ พลววิสฺสาโส , ตํ อปสฺสโนฺต น ภุญฺชติ มเญฺญ’’ติ วตฺวา อิมํ คาถมาห –

๒๗. ‘‘นาลํ กพฬํ ปทาตเว, น จ ปิณฺฑํ น กุเส น ฆํสิตุํ;
มญฺญามิ อภิณฺหทสฺสนา, นาโค เสฺนหมกาสิ กุกฺกุเร’’ติฯ

ตตฺถ **นาล**นฺติ น สมโตฺถฯ **กพฬ**นฺติ โภชนกาเล ปฐมเมว ทินฺนํ กฏกพฬํฯ **ปทาตเว**ติ ปอาทาตเว, สนฺธิวเสน อาการโลโป เวทิตโพฺพ, คเหตุนฺติ อโตฺถฯ **น จ ปิณฺฑ**นฺติ วเฑฺฒตฺวา ทียมานํ ภตฺตปิณฺฑมฺปิ นาลํ คเหตุํฯ **น กุเส**ติ ขาทนตฺถาย ทินฺนานิ ติณานิปิ นาลํ คเหตุํฯ **น ฆํสิตุ**นฺติ นฺหาปิยมาโน สรีรมฺปิ ฆํสิตุํ นาลํฯ เอวํ ยํ ยํ โส หตฺถี กาตุํ น สมโตฺถ, ตํ ตํ สพฺพํ รโญฺญ อาโรเจตฺวา ตสฺส อสมตฺถภาเว อตฺตนา สลฺลกฺขิตการณํ อาโรเจโนฺต **‘‘มญฺญามี’’**ติ อาทิมาหฯ

ราชา ตสฺส วจนํ สุตฺวา ‘‘อิทานิ กิํ กาตพฺพํ ปณฺฑิตา’’ติ ปุจฺฉิฯ ‘‘‘อมฺหากํ กิร มงฺคลหตฺถิสฺส สหายํ สุนขํ เอโก มนุโสฺส คเหตฺวา คโต, ยสฺส ฆเร ตํ สุนขํ ปสฺสนฺติ, ตสฺส อยํ นาม ทโณฺฑ’ติ เภริํ จราเปถ เทวา’’ติฯ ราชา ตถา กาเรสิฯ ตํ ปวตฺติํ สุตฺวา โส ปุริโส สุนขํ วิสฺสเชฺชสิ, สุนโข เวเคนาคนฺตฺวา หตฺถิสฺส สนฺติกเมว อคมาสิฯ หตฺถี ตํ โสณฺฑาย คเหตฺวา กุเมฺภ ฐเปตฺวา โรทิตฺวา ปริเทวิตฺวา กุมฺภา โอตาเรตฺวา เตน ภุเตฺต ปจฺฉา อตฺตนาปิ ภุญฺชิฯ ‘‘ติรจฺฉานคตสฺส อาสยํ ชานาตี’’ติ ราชา โพธิสตฺตสฺส มหนฺตํ ยสํ อทาสิฯ

สตฺถา ‘‘น, ภิกฺขเว, อิเม อิทาเนว วิสฺสาสิกา, ปุเพฺพปิ วิสฺสาสิกาเยวา’’ติ อิมํ ธมฺมเทสนํ อาหริตฺวา จตุสจฺจกถาย วินิวเฏฺฏตฺวา อนุสนฺธิํ ฆเฏตฺวา ชาตกํ สโมธาเนสิฯ อิทํ จตุสจฺจกถาย วินิวฏฺฏนํ นาม สพฺพชาตเกสุปิ อตฺถิเยวฯ มยํ ปน ยตฺถสฺส อานิสํโส ปญฺญายติ , ตเตฺถว ทสฺสยิสฺสามฯ

ตทา สุนโข อุปาสโก อโหสิ, หตฺถี มหลฺลกเตฺถโร, ราชา อานโนฺท, อมจฺจปณฺฑิโต ปน อหเมว อโหสินฺติฯ

อภิณฺหชาตกวณฺณนา สตฺตมาฯ

[๒๘] ๘. นนฺทิวิสาลชาตกวณฺณนา

มนุญฺญเมว ภาเสยฺยาติ อิทํ สตฺถา เชตวเน วิหรโนฺต ฉพฺพคฺคิยานํ ภิกฺขูนํ โอมสวาทํ อารพฺภ กเถสิฯ ตสฺมิญฺหิ สมเย ฉพฺพคฺคิยา กลหํ กโรนฺตา เปสเล ภิกฺขู ขุํเสนฺติ วเมฺภนฺติ โอวิชฺฌนฺติ, ทสหิ อโกฺกสวตฺถูหิ อโกฺกสนฺติฯ ภิกฺขู ภควโต อาโรเจสุํฯ ภควา ฉพฺพคฺคิเย ปโกฺกสาเปตฺวา ''สจฺจํ กิร ภิกฺขโว''ติ ปุจฺฉิตฺวา ''สจฺจ''นฺติ วุเตฺต วิครหิตฺวา ''ภิกฺขเว, ผรุสวาจา นาม ติรจฺฉานคตานมฺปิ อมนาปา, ปุเพฺพปิ เอโก ติรจฺฉานคโต อตฺตานํ ผรุเสน สมุทาจรนฺตํ สหสฺสํ ปราเชสี''ติ วตฺวา อตีตํ อาหริฯ

อตีเต คนฺธารรเฎฺฐ ตกฺกสิลายํ คนฺธารราชา รชฺชํ กาเรสิฯ ตทา โพธิสโตฺต โคโยนิยํ นิพฺพตฺติฯ อถ นํ ตรุณวจฺฉกกาเลเยว เอโก พฺราหฺมโณ โคทกฺขิณาทายกานํ สนฺติกา ลภิตฺวา ''นนฺทิวิสาโล''ติ นามํ กตฺวา ปุตฺตฎฺฐาเน ฐเปตฺวา สมฺปิยายมาโน ยาคุภตฺตาทีนิ ทตฺวา โปเสสิฯ โพธิสโตฺต วยปฺปโตฺต จิเนฺตสิ ''อหํ อิมินา พฺราหฺมเณน กิเจฺฉน ปฎิชคฺคิโต, มยา จ สทฺธิํ สกลชมฺพุทีเป อโญฺญ สมธุโร โคโณ นาม นตฺถิ, ยํนูนาหํ อตฺตโน พลํ ทเสฺสตฺวา พฺราหฺมณสฺส โปสาวนิยํ ทเทยฺย''นฺติ โส เอกทิวสํ พฺราหฺมณํ อาห ''คจฺฉ, พฺราหฺมณ, เอกํ โควิตฺตกเสฎฺฐิํ อุปสงฺกมิตฺวา 'มยฺหํ พลิพโทฺท อติพทฺธํ สกฎสตํ ปวเฎฺฎตี'ติ วตฺวา สหเสฺสน อพฺภุตํ กโรหี''ติฯ โส พฺราหฺมโณ เสฎฺฐิสฺส สนฺติกํ คนฺตฺวา กถํ สมุฎฺฐาเปสิ ''อิมสฺมิํ นคเร กสฺส โคโณ ถามสมฺปโนฺน''ติฯ อถ นํ เสฎฺฐิ ''อสุกสฺส จ อสุกสฺส จา''ติ วตฺวา ''สกลนคเร ปน อมฺหากํ โคเณหิ สทิโส นาม นตฺถี''ติ อาหฯ พฺราหฺมโณ ''มยฺหํ เอโก โคโณ อติพทฺธํ สกฎสตํ ปวเฎฺฎตุํ สมโตฺถ อตฺถี''ติ อาหฯ เสฎฺฐิ คหปติ ''กุโต เอวรูโป โคโณ''ติ อาหฯ พฺราหฺมโณ ''มยฺหํ เคเห อตฺถี''ติฯ ''เตน หิ อพฺภุตํ กโรหี''ติฯ ''สาธุ กโรมี''ติ สหเสฺสน อพฺภุตํ อกาสิฯ

โส สกฎสตํ วาลุกาสกฺขรปาสาณานํเยว ปูเรตฺวา ปฎิปาฎิยา ฐเปตฺวา สพฺพานิ อกฺขพนฺธนโยเตฺตน เอกโต พนฺธิตฺวา นนฺทิวิสาลํ นฺหาเปตฺวา คนฺธปญฺจงฺคุลิกํ กตฺวา กเณฺฐ มาลํ ปิฬนฺธิตฺวา ปุริมสกฎธุเร เอกกเมว โยเชตฺวา สยํ ธุเร นิสีทิตฺวา ปโตทํ อุกฺขิปิตฺวา ''คจฺฉ กูฎ, วหสฺสุ กูฎา''ติ อาหฯ โพธิสโตฺต ''อยํ มํ อกูฎํ กูฎวาเทน สมุทาจรตี''ติ จตฺตาโร ปาเท ถเมฺภ วิย นิจฺจเล กตฺวา อฎฺฐาสิฯ เสฎฺฐิ ตงฺขณเญฺญว พฺราหฺมณํ สหสฺสํ อาหราเปสิฯ พฺราหฺมโณ สหสฺสปราชิโต โคณํ มุญฺจิตฺวา ฆรํ คนฺตฺวา โสกาภิภูโต นิปชฺชิฯ นนฺทิวิสาโล จริตฺวา อาคโต พฺราหฺมณํ โสกาภิภูตํ ทิสฺวา อุปสงฺกมิตฺวา ''กิํ, พฺราหฺมณ, นิทฺทายสี''ติ อาหฯ ''กุโต เม, นิทฺทา, สหสฺสปราชิตสฺสาติ, พฺราหฺมณ, มยา เอตฺตกํ กาลํ ตว เคเห วสเนฺตน อตฺถิ กิญฺจิ ภาชนํ วา ภินฺทิตปุพฺพํ, โกจิ วา มทฺทิตปุโพฺพ, อฎฺฐาเน วา ปน อุจฺจารปสฺสาโว กตปุโพฺพ''ติ? ''นตฺถิ ตาตา''ติฯ อถ ตฺวํ มํ กสฺมา กูฎวาเทน สมุทาจรสิ, ตเวเวโส โทโส, มยฺหํ โทโส นตฺถิ, คจฺฉ, เตน สทฺธิํ ทฺวีหิ สหเสฺสหิ อพฺภุตํ กโรหิ, เกวลํ มํ อกูฎํ กูฎวาเทน มา สมุทาจรสีติฯ

พฺราหฺมโณ ตสฺส วจนํ สุตฺวา คนฺตฺวา ทฺวีหิ สหเสฺสหิ อพฺภุตํ กตฺวา ปุริมนเยเนว สกฎสตํ อติพนฺธิตฺวา นนฺทิวิสาลํ มเณฺฑตฺวา ปุริมสกฎธุเร โยเชสิฯ กถํ โยเชสีติ? ยุคํ ธุเร นิจฺจลํ พนฺธิตฺวา เอกาย โกฎิยา นนฺทิวิสาลํ โยเชตฺวา เอกํ โกฎิํ ธุรโยเตฺตน ปลิเวเฐตฺวา ยุค

โกฏิญฺจ อกฺขปาทญฺจ นิสฺสาย มุณฺฑรุกฺขทณฺฑกํ ทตฺวา เตน โยเตฺตน นิจฺจลํ พนฺธิตฺวา ฐเปสิฯ เอวญฺหิ กเต ยุคํ เอโตฺต วา อิโต วา น คจฺฉติ, สกฺกา โหติ เอเกเนว โคเณน อากฑฺฒิตุํฯ อถสฺส พฺราหฺมโณ ธุเร นิสีทิตฺวา นนฺทิวิสาลสฺส ปิฏฺฐึ ปริมชฺชิตฺวา ‘‘คจฺฉ ภทฺร, วหสฺสุ, ภนฺทฺรา’’ติ อาหฯ โพธิสโตฺต อติพทฺธํ สกฏสตํ เอกเวเคเนว อากฑฺฒิตฺวา ปจฺฉา ฐิตํ สกฏํ ปุรโต ฐิตสฺส สกฏสฺส ฐาเน ฐเปสิ ฯ โควิตฺตกเสฏฺฐิ ปราชิโต พฺราหฺมณสฺส เทฺว สหสฺสานิ อทาสิฯ อเญฺญปิ มนุสฺสา โพธิสตฺตสฺส พหุํ ธนํ อทํสุ, สพฺพํ พฺราหฺมณเสฺสว อโหสิฯ เอวํ โส โพธิสตฺตํ นิสฺสาย พหุํ ธนํ ลภิฯ

สตฺถา ‘‘น, ภิกฺขเว, ผรุสวจนํ นาม กสฺสจิ มนาป’’นฺติ ฉพฺพคฺคิเย ภิกฺขู ครหิตฺวา สิกฺขาปทํ ปญฺญเปตฺวา อภิสมฺพุโทฺธ หุตฺวา อิมํ คาถมาห –

๒๘. ‘‘มนุญฺญเมว ภาเสยฺย, นามนุญฺญํ กุทาจนํ;
มนุญฺญํ ภาสมานสฺส, ครุํ ภารํ อุทฺทฺธริ;
ธนญฺจ นํ อลาเภสิ, เตน จตฺตมโน อหู’’ติฯ

ตตฺถ **มนุญฺญเมว ภาเสยฺยา**ติ ปเรน สทฺธึ ภาสมาโน จตุโทสวิรหิตํ มธุรํ มนาปํ สณฺหํ มุทุกํ ปิยวจนเมว ภาเสยฺยฯ **ครุํ ภารํ อุทฺทฺธรี**ติ นนฺทิวิสาโล พลิพโทฺท อมนาปํ ภาสมานสฺส ภารํ อนุทฺธริตฺวา ปจฺฉา มนาปํ ปิยวจนํ ภาสมานสฺส พฺราหฺมณสฺส ครุํ ภารํ อุทฺธริ, อุทฺธริตฺวา กฑฺฒิตฺวา ปวเฏฺฏสีติ อโตฺถ, ท-กาโร ปเนตฺถ พฺยญฺชนสนฺธิวเสน ปทสนฺธิกโรฯ

อิติ สตฺถา ‘‘มนุญฺญเมว ภาเสยฺยา’’ติ อิมํ ธมฺมเทสนํ อาหริตฺวา ชาตกํ สโมธาเนสิ – ‘‘ตทา พฺราหฺมโณ อานโนฺท อโหสิ, นนฺทิวิสาโล ปน อหเมว อโหสิ’’นฺติฯ

นนฺทิวิสาลชาตกวณฺณนา อฏฺฐมาฯ

[๒๙] ๙. กณฺหชาตกวณฺณนา

ยโต ยโต ครุ ธุรนฺติ อิทํ สตฺถา เชตวเน วิหรโนฺต ยมกปาฏิหาริยํ อารพฺภ กเถสิฯ ตํ สทฺธึ เทโวโรหเณน เตรสกนิปาเต **สรภมิคชาตเก** (ชา. ๑.๑๓.๑๓๔ อาทโย) อาวิ ภวิสฺสติฯ สมฺมาสมฺพุเทฺธ ปน ยมกปาฏิหาริยํ กตฺวา เทวโลเก เตมาสํ วสิตฺวา มหาปวารณาย สงฺกสฺสนครทฺวาเร โอรุยฺห มหเนฺตน ปริวาเรน เชตวนํ ปวิเฏฺฐ ภิกฺขู ธมฺมสภายํ สนฺนิปติตฺวา ‘‘อาวุโส, ตถาคโต นาม อสมธุโร, ตถาคเตน วุฬฺหธุรํ อโญฺญ วหิตุํ สมโตฺถ นาม นตฺถิ, ฉ สตฺถาโร ‘มยเมว ปาฏิหาริยํ กริสฺสาม, มยเมว ปาฏิหาริยํ กริสฺสามา’ติ วตฺวา เอกมฺปิ ปาฏิหาริยํ น อกํสุ, อโห สตฺถา อสมธุโร’’ติ สตฺถุ คุณกถํ กเถนฺตา นิสีทิํสุฯ สตฺถา อาคนฺตฺวา ‘‘กาย นุตฺถ, ภิกฺขเว, เอตรหิ กถาย สนฺนิสินฺนา’’ติ ปุจฺฉิฯ ‘‘มยํ, ภเนฺต, น อญฺญาย กถาย, เอวรูปาย นาม ตุมฺหากเมว คุณกถายา’’ติฯ สตฺถา ‘‘ภิกฺขเว, อิทานิ มยา วุฬฺหธุรํ โก วหิสฺสติ, ปุเพฺพ ติรจฺฉานโยนิยํ นิพฺพโตฺตปิ อหํ อตฺตนา สมธุรํ กญฺจิ นาลตฺถ’’นฺติ วตฺวา อตีตํ อาหริฯ

อตีเต พาราณสิยํ พฺรหฺมทเตฺต รชฺชํ กาเรเนฺต โพธิสโตฺต โคโยนิยํ ปฏิสนฺธึ คณฺหิฯ อถ นํ สามิกา ตรุณวจฺฉกกาเลเยว เอกิสฺสา มหลฺลิกาย ฆเร วสิตฺวา ตสฺสา นิวาสเวตนโต ปริจฺฉินฺทิตฺวา อทํสุฯ สา ตํ ยาคุภตฺตาทีหิ ปฏิชคฺคมานา ปุตฺตฏฺฐาเน ฐเปตฺวา วเฑฺฒสิฯ โส ‘‘อยฺยิกากาฬโก’’ เตฺวว นามํ ปญฺญายิตฺถฯ วยปฺปโตฺต จ อญฺชนวโณฺณ หุตฺวา คามโคเณหิ สทฺธึ จรติ, สีลาจารสมฺปโนฺน อโหสิฯ คามทารกา สิเงฺคสุปิ กเณฺณสุปิ คเลปิ คเหตฺวา โอลมฺพนฺติ, นงฺคุเฏฺฐปิ คเหตฺวา กีฬนฺติ, ปิฏฺฐิยมฺปิ นิสีทนฺติฯ โส เอกทิวสํ จิเนฺตสิ ‘‘มยฺหํ มาตา ทุคฺคตา,

มํ ปุตฺตฏฺฐาเน ฐเปตฺวา ทุเกฺขน โปเสสิ, ยํนูนาหํ ภตึ กตฺวา อิมํ ทุคฺคตภาวโต โมเจยฺย''นฺติฯ โส ตโต ปฏฺฐาย ภตึ อุปธาเรโนฺต จรติฯ

อเถกทิวสํ เอโก สตฺถวาหปุโตฺต ปญฺจหิ สกฏสเตหิ วิสมติตฺถํ สมฺปโตฺต, ตสฺส โคณา สกฏานิ อุตฺตาเรตุํ น สโกฺกนฺติ, ปญฺจสุ สกฏสเตสุ โคณา ยุคปรมฺปราย โยชิตา เอกมฺปิ สกฏํ อุตฺตาเรตุํ นาสกฺขิํสุฯ โพธิสโตฺตปิ คามโคเณหิ สทฺธิํ ตตฺถ สมีเป จรติฯ สตฺถวาหปุโตฺตปิ โคสุตฺตวิตฺตโก, โส ''อตฺถิ นุ โข เอเตสํ คุนฺนํ อนฺตเร อิมานิ สกฏานิ อุตฺตาเรตุํ สมโตฺถ อุสภาชานีโย''ติ อุปธารยมาโน โพธิสตฺตํ ทิสฺวา ''อยํ อาชานีโย สกฺขิสฺสติ มยฺหํ สกฏานิ อุตฺตาเรตุํ, โก นุ โข อสฺส สามิโก''ติ โคปาลเก ปุจฺฉิ ''โก นุ โข โภ อิมสฺส สามิโก, อหํ อิมํ สกเฏ โยเชตฺวา สกเฏสุ อุตฺตาริเตสุ เวตนํ ทสฺสามี''ติฯ เต อาหํสุ ''คเหตฺวา นํ โยเชถ, นตฺถิ อิมสฺส อิมสฺมิํ ฐาเน สามิโก''ติฯ โส นํ นาสาย รชฺชุเกน พนฺธิตฺวา อากเฑฺฒโนฺต จาเลตุมฺปิ นาสกฺขิฯ โพธิสโตฺต กิร ''ภติยา กถิตาย คมิสฺสามี''ติ น อคมาสิฯ สตฺถวาหปุโตฺต ตสฺสาธิปฺปายํ ญตฺวา ''สามิ, ตยา ปญฺจสุ สกฏสเตสุ อุตฺตาริเตสุ เอเกกสฺส สกฏสฺส เทฺว เทฺว กหาปเณ ภตึ กตฺวา สหสฺสํ ทสฺสามี''ติ อาหฯ ตทา โพธิสโตฺต สยเมว อคมาสิฯ อถ นํ ปุริสา ปุริมสกเฏสุ โยเชสุํฯ อถ นํ เอกเวเคเนว อุกฺขิปิตฺวา ถเล ปติฏฺฐาเปสิฯ เอเตนุปาเยน สพฺพสกฏานิ อุตฺตาเรสิฯ

สตฺถวาหปุโตฺต เอเกกสฺส สกฏสฺส เอเกกํ กตฺวา ปญฺจสตานิ ภณฺฑิกํ กตฺวา ตสฺส คเล พนฺธิฯ โส ''อยํ มยฺหํ ยถาปริจฺฉินฺนํ ภตึ น เทติ, น ทานิสฺส คนฺตุํ ทสฺสามี''ติ คนฺตฺวา สพฺพปุริมสกฏสฺส ปุรโต มคฺคํ นิวาเรตฺวา อฏฺฐาสิฯ อปเนตุํ วายมนฺตาปิ นํ อปเนตุํ นาสกฺขิํสุฯ สตฺถวาหปุโตฺต ''ชานาติ มเญฺญ เอส อตฺตโน ภติยา อูนภาว''นฺติ เอเกกสฺมิํ สกเฏ เทฺว เทฺว กตฺวา สหสฺสภณฺฑิกํ พนฺธิตฺวา ''อยํ เต สกฏุตฺตรณภตี''ติ คีวายํ ลเคฺคสิฯ โส สหสฺสภณฺฑิกํ อาทาย มาตุ สนฺติกํ อคมาสิฯ คามทารกา ''กิํ นาเมตํ อยฺยิกากาฬกสฺส คเล''ติ โพธิสตฺตสฺส สนฺติกํ อาคจฺฉนฺติฯ โส เต อนุพนฺธิตฺวา ทูรโตว ปลาเปโนฺต มาตุ สนฺติกํ คโตฯ ปญฺจนฺนํ ปน สกฏสตานํ อุตฺตาริตตฺตา รเตฺตหิ อกฺขีหิ กิลนฺตรูโป ปญฺญายิตฺถฯ อยฺยิกา ตสฺส คีวาย สหสฺสตฺถวิกํ ทิสฺวา ''ตาต, อยํ เต กหํ ลทฺธา''ติ โคปาลกทารเก ปุจฺฉิตฺวา ตมตฺถํ สุตฺวา ''ตาต, กิํ อหํ ตยา ลทฺธภติยา ชีวิตุกามา, กิํการณา เอวรูปํ ทุกฺขํ อนุโภสี''ติ วตฺวา โพธิสตฺตํ อุโณฺหทเกน นฺหาเปตฺวา สกลสรีรํ เตเลน มเกฺขตฺวา ปานียํ ปาเยตฺวา สปฺปายํ โภชนํ โภเชตฺวา ชีวิตปริโยสาเน สทฺธิํ โพธิสเตฺตน ยถากมฺมํ คตาฯ

สตฺถา ''น, ภิกฺขเว, ตถาคโต อิทาเนว อสมธุโร, ปุเพฺพปิ อสมธุโรเยวา''ติ วตฺวา อิมํ ธมฺมเทสนํ อาหริตฺวา อนุสนฺธิํ ฆเฏตฺวา อภิสมฺพุโทฺธ หุตฺวา อิมํ คาถมาห –

๒๙. ''ยโต ยโต ครุ ธุรํ, ยโต คมฺภีรวตฺตนี;
ตทาสฺสุ กณฺหํ ยุญฺชนฺติ, สฺวาสฺสุ ตํ วหเต ธุร''นฺติฯ

ตตฺถ **ยโต ยโต ครุ ธุร**นฺติ ยสฺมิํ ยสฺมิํ ฐาเน ธุรํ ครุ ภาริยํ โหติ, อเญฺญ พลิพทฺทา อุกฺขิปิตุํ น สโกฺกนฺติฯ **ยโต คมฺภีรวตฺตนี**ติ วตฺตนฺติ เอตฺถาติ วตฺตนี, มคฺคเสฺสตํ นามํ, ยสฺมิํ ฐาเน อุทกจิกฺขลฺลมหนฺตตาย วา วิสมจฺฉินฺนตฏภาเวน วา มโคฺค คมฺภีโร โหตีติ อโตฺถฯ **ตทาสฺสุ กณฺหํ ยุญฺชนฺตี**ติ เอตฺถ **อสฺสู**ติ นิปาตมตฺตํ, ตทา กณฺหํ ยุญฺชนฺตีติ อโตฺถฯ ยทา ธุรญฺจ ครุ โหติ มโคฺค จ คมฺภีโร, ตทา อเญฺญ พลิพเทฺท อปเนตฺวา กณฺหเมว โยเชนฺตีติ วุตฺตํ โหติฯ **สฺวาสฺสุ ตํ วหเต ธุร**นฺติ เอตฺถาปิ **อสฺสู**ติ นิปาตมตฺตเมว, โส ตํ ธุรํ วหตีติ อโตฺถฯ

เอวํ ภควา ‘‘ตทา, ภิกฺขเว, กโณฺหว ตํ ธุรํ วหตี’’ติ ทเสฺสตฺวา อนุสนฺธึ ฆเฏตฺวา ชาตกํ สโมธาเนสิ – ‘‘ตทา มหลฺลิกา อุปฺปลวณฺณา อโหสิ, อยฺยิกากาฬโก ปน อหเมว อโหสิ’’นฺติฯ

กณฺหชาตกวณฺณนา นวมาฯ

[๓๐] ๑๐. มุนิกชาตกวณฺณนา

มา มุนิกสฺส ปิหยีติ อิทํ สตฺถา เชตวเน วิหรโนฺต ถุลฺลกุมาริกาปโลภนํ อารพฺภ กเถสิฯ ตํ เตรสกนิปาเต **จูฬนารทกสฺสปชาตเก** (ชา. ๑.๑๓.๔๐ อาทโย) อาวิ ภวิสฺสติฯ สตฺถา ปน ตํ ภิกฺขุํ ‘‘สจฺจํ กิร ตฺวํ ภิกฺขุ อุกฺกณฺฐิโตสี’’ติ ปุจฺฉิฯ ‘‘อาม, ภเนฺต’’ติฯ ‘‘กึ นิสฺสายา’’ติ? ‘‘ถุลฺลกุมาริกาปโลภนํ ภเนฺต’’ติฯ สตฺถา ‘‘ภิกฺขุ เอสา ตว อนตฺถการิกา, ปุเพฺพปิ ตฺวํ อิมิสฺสา วิวาหทิวเส ชีวิตกฺขยํ ปตฺวา มหาชนสฺส อุตฺตริภงฺคภาวํ ปโตฺต’’ติ วตฺวา อตีตํ อาหริฯ

อตีเต พาราณสิยํ พฺรหฺมทเตฺต รชฺชํ กาเรเนฺต โพธิสโตฺต เอกสฺมึ คามเก เอกสฺส กุฎุมฺพิกสฺส เคเห โคโยนิยํ นิพฺพตฺติ ‘‘มหาโลหิโต’’ติ นาเมน, กนิฎฺฐภาตาปิสฺส จูฬโลหิโต นาม อโหสิฯ เตเยว เทฺว ภาติเก นิสฺสาย ตสฺมึ กุเล กมฺมธุรํ วตฺตติฯ ตสฺมึ ปน กุเล เอกา กุมาริกา อตฺถิ, ตํ เอโก นครวาสี กุลปุโตฺต อตฺตโน ปุตฺตสฺส วาเรสิฯ ตสฺสา มาตาปิตโร ‘‘กุมาริกาย วิวาหกาเล อาคตานํ ปาหุนกานํ อุตฺตริภโงฺค ภวิสฺสตี’’ติ ยาคุภตฺตํ ทตฺวา มุนิกํ นาม สูกรํ โปเสสุํฯ ตํ ทิสฺวา จูฬโลหิโต ภาตรํ ปุจฺฉิ ‘‘อิมสฺมึ กุเล กมฺมธุรํ วตฺตมานํ อเมฺห เทฺว ภาติเก นิสฺสาย วตฺตติ, อิเม ปน อมฺหากํ ติณปลาลาทีเนว เทนฺติ, สูกรํ ยาคุภเตฺตน โปเสนฺติ, เกน นุ โข การเณน เอส เอตํ ลภตี’’ติฯ อถสฺส ภาตา ‘‘ตาต จูฬโลหิต, มา ตฺวํ เอตสฺส โภชนํ ปิหยิ, อยํ สูกโร มรณภตฺตํ ภุญฺชติฯ เอติสฺสา หิ กุมาริกาย วิวาหกาเล อาคตานํ ปาหุนกานํ อุตฺตริภโงฺค ภวิสฺสตีติ อิเม เอตํ สูกรํ โปเสนฺติ, อิโต กติปาหจฺจเยน เต มนุสฺสา อาคมิสฺสนฺติ, อถ นํ สูกรํ ปาเทสุ คเหตฺวา กฑฺฒนฺตา เหฎฺฐามญฺจโต นีหริตฺวา ชีวิตกฺขยํ ปาเปตฺวา ปาหุนกานํ สูปพฺยญฺชนํ กริยมานํ ปสฺสิสฺสสี’’ติ วตฺวา อิมํ คาถมาห –

๓๐. ‘‘มา มุนิกสฺส ปิหยิ, อาตุรนฺนานิ ภุญฺชติ;
อโปฺปสฺสุโกฺก ภุสํ ขาท, เอตํ ทีฆายุลกฺขณ’’นฺติฯ

ตตฺถ **มา มุนิกสฺส ปิหยี**ติ มุนิกสฺส โภชเน ปิหํ มา อุปฺปาทยิ, ‘‘เอส มุนิโก สุโภชนํ ภุญฺชตี’’ติ มา มุนิกสฺส ปิหยิ, ‘‘กทา นุ โข อหมฺปิ เอวํ สุขิโต ภเวยฺย’’นฺติ มา มุนิกภาวํ ปตฺถยิฯ อยญฺหิ อาตุรนฺนานิ ภุญฺชติฯ **อาตุรนฺนานี**ติ มรณโภชนานิฯ **อโปฺปสฺสุโกฺก ภุสํ ขาทา**ติ ตสฺส โภชเน นิรุสฺสุโกฺก หุตฺวา อตฺตนา ลทฺธํ ภุสํ ขาทฯ **เอตํ ทีฆายุลกฺขณ**นฺติ เอตํ ทีฆายุภาวสฺส การณํฯ ตโต น จิรเสฺสว เต มนุสฺสา อาคมิํสุ, มุนิกํ ฆาเตตฺวา นานปฺปกาเรหิ ปจิํสุฯ โพธิสโตฺต จูฬโลหิตํ อาห ‘‘ทิโฎฺฐ เต, ตาต, มุนิโก’’ติฯ ทิโฎฺฐ เม, ภาติก, มุนิกสฺส โภชนผลํ, เอตสฺส โภชนโต สตคุเณน สหสฺสคุเณน อมฺหากํ ติณปลาลภุสมตฺตเมว อุตฺตมญฺจ อนวชฺชญฺจ ทีฆายุลกฺขณญฺจาติฯ

สตฺถา ‘‘เอวํ โข ตฺวํ ภิกฺขุ ปุเพฺพปิ อิมํ กุมาริกํ นิสฺสาย ชีวิตกฺขยํ ปตฺวา มหาชนสฺส อุตฺตริภงฺคภาวํ คโต’’ติ อิมํ ธมฺมเทสนํ อาหริตฺวา สจฺจานิ ปกาเสสิ, สจฺจปริโยสาเน อุกฺกณฺฐิโต ภิกฺขุ โสตาปตฺติผเล ปติฎฺฐาสิฯ สตฺถา อนุสนฺธึ ฆเฏตฺวา ชาตกํ สโมธาเนสิ – ‘‘ตทา มุนิกสูกโร อุกฺกณฺฐิตภิกฺขุ อโหสิ, ถุลฺลกุมาริกา เอสา เอว, จูฬโลหิโต อานโนฺท, มหาโลหิโต ปน อหเมว อโหสิ’’นฺติฯ

มุนิกชาตกวณฺณนา ทสมาฯ

กุรุงฺควโคฺค ตติโยฯ

ตสฺสุทฺทานํ –

> กุรุงฺคํ กุกฺกุรเณฺจว, โภชาชานียญฺจ อาชญฺญํ;
> ติตฺถํ มหิฬามุขาภิณฺหํ, นนฺทิกณฺหญฺจ มุนิกนฺติฯ

๔. กุลาวกวโคฺค

[๓๑] ๑. กุลาวกชาตกวณฺณนา

กุลาวกาติ อิทํ สตฺถา เชตวเน วิหรโนฺต อปริสฺสาเวตฺวา ปานียํ ปีตํ ภิกฺขุํ อารพฺภ กเถสิฯ สาวตฺถิโต กิร เทฺว สหายกา ทหรภิกฺขู ชนปทํ คนฺตฺวา เอกสฺมิํ ผาสุกฎฺฐาเน ยถาชฺฌาสยํ วสิตฺวา ''สมฺมาสมฺพุทฺธํ ปสฺสิสฺสามา''ติ ปุน ตโต นิกฺขมิตฺวา เชตวนาภิมุขา ปายิํสุฯ เอกสฺส หเตฺถ ปริสฺสาวนํ อตฺถิ, เอกสฺส นตฺถิฯ เทฺวปิ เอกโต ปานียํ ปริสฺสาเวตฺวา ปิวนฺติฯ เต เอกทิวสํ วิวาทํ อกํสุฯ ปริสฺสาวนสามิโก อิตรสฺส ปริสฺสาวนํ อทตฺวา สยเมว ปานียํ ปริสฺสาเวตฺวา ปิวิ, อิตโร ปน ปริสฺสาวนํ อลภิตฺวา ปิปาสํ สนฺธาเรตุํ อสโกฺกโนฺต อปริสฺสาเวตฺวา ปานียํ ปิวิฯ เต อุโภปิ อนุปุเพฺพน เชตวนํ ปตฺวา สตฺถารํ วนฺทิตฺวา นิสีทิํสุฯ สตฺถา สโมฺมทนียํ กถํ กเถตฺวา ''กุโต อาคตตฺถา''ติ ปุจฺฉิฯ ''ภเนฺต, มยํ โกสลชนปเท เอกสฺมิํ คามเก วสิตฺวา ตโต นิกฺขมิตฺวา ตุมฺหากํ ทสฺสนตฺถาย อาคตา''ติฯ ''กจฺจิ ปน โว สมคฺคา อาคตตฺถา''ติ? อปริสฺสาวนโก อาห ''อยํ, ภเนฺต, อนฺตรามเคฺค มยา สทฺธิํ วิวาทํ กตฺวา ปริสฺสาวนํ นาทาสี''ติฯ อิตโรปิ อาห ''อยํ, ภเนฺต, อปริสฺสาเวตฺวาว ชานํ สปาณกํ อุทกํ ปิวี''ติฯ ''สจฺจํ กิร ตฺวํ ภิกฺขุ ชานํ สปาณกํ อุทกํ ปิวี''ติ? ''อาม, ภเนฺต, อปริสฺสาวิตํ อุทกํ ปิวินฺติ ฯ สตฺถา ''ภิกฺขุ ปุเพฺพ ปณฺฑิตา เทวนคเร รชฺชํ กาเรนฺตา ยุทฺธปราชิตา สมุทฺทปิเฎฺฐน ปลายนฺตา 'อิสฺสริยํ นิสฺสาย ปาณวธํ น กริสฺสามา'ติ ตาว มหนฺตํ ยสํ ปริจฺจชิตฺวา สุปณฺณโปตกานํ ชีวิตํ ทตฺวา รถํ นิวตฺตยิํสู''ติ วตฺวา อตีตํ อาหริฯ

อตีเต มคธรเฎฺฐ ราชคเห เอโก มาคธราชา รชฺชํ กาเรสิฯ ตทา โพธิสโตฺต ยถา เอตรหิ สโกฺก ปุริมตฺตภาเว มคธรเฎฺฐ มจลคามเก นิพฺพตฺติ, เอวํ ตสฺมิํเยว มจลคามเก มหากุลสฺส ปุโตฺต หุตฺวา นิพฺพตฺติฯ นามคฺคหณทิวเส จสฺส ''มฆกุมาโร''เตฺวว นามํ อกํสุฯ โส วยปฺปโตฺต ''มฆมาณโว''ติ ปญฺญายิตฺถฯ อถสฺส มาตาปิตโร สมานชาติกกุลโต ทาริกํ อานยิํสุฯ โส ปุตฺตธีตาหิ วฑฺฒมาโน ทานปติ อโหสิ, ปญฺจ สีลานิ รกฺขติฯ ตสฺมิญฺจ คาเม เตตฺติํเสว กุลานิ โหนฺติ, เตปิ เตตฺติํส กุลา มนุสฺสา เอกทิวสํ คามมเชฺฌ ฐตฺวา คามกมฺมํ กโรนฺติฯ โพธิสโตฺต ฐิตฎฺฐาเน ปาเทหิ ปํสุํ วิยูหิตฺวา ตํ ปเทสํ รมณียํ กตฺวา อฎฺฐาสิ, อถโญฺญ เอโก อาคนฺตฺวา ตสฺมิํ ฐาเน ฐิโตฯ โพธิสโตฺต อปรํ ฐานํ รมณียํ กตฺวา อฎฺฐาสิ, ตตฺราปิ อโญฺญ ฐิโตฯ โพธิสโตฺต อปรมฺปิ อปรมฺปีติ สเพฺพสมฺปิ ฐิตฎฺฐานํ รมณียํ กตฺวา อปเรน สมเยน ตสฺมิํ ฐาเน มณฺฑปํ กาเรสิ, มณฺฑปมฺปิ อปเนตฺวา สาลํ กาเรสิ, ตตฺถ ผลกาสนานิ สนฺถริตฺวา ปานียจาฎิํ ฐเปสิฯ

อปเรน สมเยน เตปิ เตตฺติํสชนา โพธิสเตฺตน สมานจฺฉนฺทา อเหสุํฯ เต โพธิสโตฺต ปญฺจสุ สีเลสุ ปติฎฺฐาเปตฺวา ตโต ปฎฺฐาย เตหิ สทฺธิํ ปุญฺญานิ กโรโนฺต วิจรติฯ เตปิ เตเนว สทฺธิํ ปุญฺญานิ กโรนฺตา กาลเสฺสว วุฎฺฐาย วาสิผรสุมุสลหตฺถา จตุมหาปถาทีสุ มุสเลน ปาสาเณ อุพฺพเตฺตตฺวา ปวเฎฺฏนฺติ, ยานานํ อกฺขปฎิฆาตรุเกฺข หรนฺติ, วิสมํ สมํ กโรนฺติ, เสตุํ

อตฺถรนฺติ, โปกฺขรณิโย ขณนฺติ, สาลํ กโรนฺติ, ทานานิ เทนฺติ, สีลานิ รกฺขนฺติฯ เอวํ เยภุเยฺยน สกลคามวาสิโน โพธิสตฺตสฺส โอวาเท ฐตฺวา สีลานิ รกฺขึสุฯ

อถ เนสํ คามโภชโก จินฺเตสิ ‘‘อหํ ปุเพฺพ เอเตสุ สุรํ ปิวเนฺตสุ ปาณาติปาตาทีนิ กโรเนฺตสุ จาฏิกหาปณาทิวเสน เจว ทณฺฑพลิวเสน จ ธนํ ลภามิ, อิทานิ ปน มโฆ มาณโว สีลํ รกฺขาเปติ, เตสํ ปาณาติปาตาทีนิ กาตุํ น เทติ, อิทานิ ปน เต ปญฺจ สีลานิ น รกฺขาเปสฺสามี’’ติ กุโทฺธ ราชานํ อุปสงฺกมิตฺวา ‘‘เทว, พหู โจรา คามฆาตาทีนิ กโรนฺตา วิจรนฺตี’’ติ อาหฯ ราชา ตสฺส วจนํ สุตฺวา ‘‘คจฺฉ, เต อาเนหี’’ติ อาหฯ โส คนฺตฺวา สเพฺพปิ เต พนฺธิตฺวา อาเนตฺวา ‘‘อานีตา, เทว, โจรา’’ติ รโญฺญ อาโรเจสิฯ ราชา เตสํ กมฺมํ อโสเธตฺวาว ‘‘หตฺถินา เน มทฺทาเปถา’’ติ อาหฯ ตโต สเพฺพปิ เต ราชงฺคเณ นิปชฺชาเปตฺวา หตฺถึ อานยึสุฯ โพธิสโตฺต เตสํ โอวาทํ อทาสิ ‘‘ตุเมฺห สีลานิ อาวเชฺชถ, เปสุญฺญการเก จ รเญฺญ จ หตฺถิมฺหิ จ อตฺตโน สรีเร จ เอกสทิสเมว เมตฺตํ ภาเวถา’’ติฯ เต ตถา อกํสุฯ อถ เนสํ มทฺทนตฺถาย หตฺถึ อุปเนสุํฯ โส อุปนียมาโนปิ น อุปคจฺฉติ, มหาวิรวํ วิรวิตฺวา ปลายติฯ อญฺญํ อญฺญํ หตฺถึ อานยึสุ, เตปิ ตเถว ปลายึสุฯ

ราชา ‘‘เอเตสํ หเตฺถ กิญฺจิ โอสธํ ภวิสฺสตี’’ติ จินฺเตตฺวา ‘‘วิจินถา’’ติ อาหฯ วิจินนฺตา อทิสฺวา ‘‘นตฺถิ, เทวา’’ติ อาหํสุฯ เตน หิ กิญฺจิ มนฺตํ ปริวเตฺตสฺสนฺติ, ปุจฺฉถ เน ‘‘อตฺถิ โว ปริวตฺตนมโนฺต’’ติ? ราชปุริสา ปุจฺฉึสุ, โพธิสโตฺต ‘‘อตฺถี’’ติ อาหฯ ราชปุริสา ‘‘อตฺถิ กิร, เทวา’’ติ อาโรจยึสุ, ราชา สเพฺพปิ เต ปโกฺกสาเปตฺวา ‘‘ตุมฺหากํ ชานนมนฺตํ กเถถา’’ติ อาหฯ โพธิสโตฺต อโวจ ‘‘เทว, อเมฺหากํ อญฺญ อมฺหากํ มโนฺต นาม นตฺถิ, อเมฺห ปน เตตฺตึสมตฺตา ชนา ปาณํ น หนาม, อทินฺนํ นาทิยาม, มิจฺฉาจารํ น จราม, มุสาวาทํ น ภณาม, มชฺชํ น ปิวาม, เมตฺตํ ภาเวม, ทานํ เทม, มคฺคํ สมํ กโรม, โปกฺขรณิโย ขณาม, สาลํ กโรม, อยํ อมฺหากํ มโนฺต จ ปริตฺตญฺจ วุฑฺฒิ จา’’ติฯ ราชา เตสํ ปสโนฺน เปสุญฺญการกสฺส สพฺพํ เคหวิภวํ ตญฺจ เตสํเยว ทาสํ กตฺวา อทาสิ, ตํ หตฺถิญฺจ คามญฺจ เตสํเยว อทาสิฯ

เต ตโต ปฏฺฐาย ยถารุจิยา ปุญฺญานิ กโรนฺตา ‘‘จตุมหาปเถ มหนฺตํ สาลํ กาเรสฺสามา’’ติ วฑฺฒกึ ปโกฺกสาเปตฺวา สาลํ ปฏฺฐเปสุํฯ มาตุคาเมสุ ปน วิคตจฺฉนฺทตาย ตสฺสา สาลาย มาตุคามานํ ปตฺตึ นาทํสุฯ เตน จ สมเยน โพธิสตฺตสฺส เคเห สุธมฺมา, จิตฺตา, นนฺทา, สุชาติ จตโสฺส อิตฺถิโย โหนฺติฯ ตาสุ สุธมฺมา วฑฺฒกินา สทฺธึ เอกโต หุตฺวา ‘‘ภาติก, อิมิสฺสา สาลาย มํ เชฏฺฐิกํ กโรหี’’ติ วตฺวา ลญฺชํ อทาสิฯ โส ‘‘สาธู’’ติ สมฺปฏิจฺฉิตฺวา ปฐมเมว กณฺณิการุกฺขํ สุกฺขาเปตฺวา ตเจฺฉตฺวา วิชฺฌิตฺวา กณฺณิกํ นิฏฺฐาเปตฺวา วเตฺถน ปลิเวเฐตฺวา ฐเปสิฯ อถ สาลํ นิฏฺฐาเปตฺวา กณฺณิการোปนกาเล ‘‘อโห, อยฺยา, เอกํ น สริมฺหา’’ติ อาหฯ ‘‘กึ นาม, โภ’’ติฯ ‘‘กณฺณิกา ลทฺธุํ วฏฺฏตี’’ติฯ ‘‘โหตุ อาหริสฺสามา’’ติ? ‘‘อิทานิ ฉินฺนรุเกฺขน กาตุํ น สกฺกา, ปุเพฺพเยว ฉินฺทิตฺวา ตเจฺฉตฺวา วิชฺฌิตฺวา ฐปิตกณฺณิกา ลทฺธุํ วฏฺฏตี’’ติฯ ‘‘อิทานิ กึ กาตพฺพ’’นฺติ? ‘‘สเจ กสฺสจิ เคเห นิฏฺฐาเปตฺวา ฐปิตา วิกฺกายิกกณฺณิกา อตฺถิ, สา ปริเยสิตพฺพา’’ติฯ เต ปริเยสนฺตา สุธมฺมาย เคเห ทิสฺวา มูเลน น ลภึสุฯ ‘‘สเจ มํ สาลาย ปตฺติกํ กโรถ, ทสฺสามี’’ติ วุเตฺต ‘‘น มยํ มาตุคามานํ ปตฺตึ ทมฺหา’’ติ อาหํสุฯ

อถ เน วฑฺฒกี อาห ‘‘อยฺยา, ตุเมฺห กึ กเถถ, ฐเปตฺวา พฺรหฺมโลกํ อญฺญํ มาตุคามรหิตฏฺฐานํ นาม นตฺถิ, คณฺหถ กณฺณิกํ, เอวํ สเนฺต อมฺหากํ กมฺมํ นิฏฺฐํ คมิสฺสตี’’ติฯ เต ‘‘สาธู’’ติ กณฺณิกํ คเหตฺวา สาลํ นิฏฺฐาเปตฺวา อาสนผลกานิ สนฺถริตฺวา ปานียจาฏิโย ฐเปตฺวา ยาคุภตฺตํ นิพนฺธึสุฯ สาลํ ปาการเกน ปริกฺขิปิตฺวา ทฺวารํ โยเชตฺวา อโนฺตปาการเก วาลุกํ อากิริตฺวา

พหิปากาเร ตาลปนฺติโย โรเปสุํฯ จิตฺตาปิ ตสฺมึ ฐาเน อุยฺยานํ กาเรสิ, ‘‘ปุปฺผูปคผลูปครุกฺโข อสฺโก นาม ตสฺมึ นตฺถี’’ติ นาโหสิฯ นนฺทาปิ ตสฺมึเยว ฐาเน โปกฺขรณึ กาเรสิ ปญฺจวเณฺณหิ ปทุเมหิ สญฺฉนฺนํ รมณียํฯ สุชา น กิญฺจิ อกาสิฯ

โพธิสตฺโต มาตุ อุปฏฺฐานํ ปิตุ อุปฏฺฐานํ กุเล เชฏฺฐาปจายิกกมฺมํ สจฺจวาจํ อผรุสวาจํ อปิสุณวาจํ มเจฺฉรวินยนฺติ อิมานิ สตฺต วตปทานิ ปูเรตฺวา –

‘‘มาตาเปตฺติภรํ ชนฺตุํ, กุเล เชฏฺฐาปจายินํ;
สณฺหํ สขิลสมฺภาสํ, เปสุเณยฺยปฺปหายินํฯ

‘‘มเจฺฉรวินเย ยุตฺตํ, สจฺจํ โกธาภิภุํ นรํ;
ตํ เว เทวา ตาวตึสา, อาหุ สปฺปุริโส อิตี’’ติฯ (สํ. นิ. ๑.๒๕๗) –

เอวํ ปสํสิยภาวํ อาปชฺชิตฺวา ชีวิตปริโยสาเน ตาวตึสภวเน สโกฺก เทวราชา หุตฺวา นิพฺพตฺติ, เตปิสฺส สหายา ตเตฺถว นิพฺพตฺตึสุฯ ตสฺมึ กาเล ตาวตึสภวเน อสุรา ปฏิวสนฺติฯ สโกฺก เทวราชา ‘‘กึ โน สาธารเณน รเชฺชนา’’ติ อสุเร ทิพฺพปานํ ปาเยตฺวา มเตฺต สมาเน ปาเทสุ คาหาเปตฺวา สิเนรุปพฺพตปาเท ขิปาเปสิฯ เต อสุรภวนเมว สมฺปาปุณึสุฯ

อสุรภวนํ นาม สิเนรุสฺส เหฏฺฐิมตเล ตาวตึสเทวโลกปฺปมาณเมว, ตตฺถ เทวานํ ปาริจฺฉตฺตโก วิย จิตฺตปาฏลิ นาม กปฺปฏฺฐิยรุกฺโข โหติฯ เต จิตฺตปาฏลิยา ปุปฺผิตาย ชานนฺติ ‘‘นายํ อมฺหากํ เทวโลโก, เทวโลกสฺมิญฺหิ ปาริจฺฉตฺตโก ปุปฺผตี’’ติฯ อถ เต ‘‘ชรสโกฺก อเมฺห มเตฺต กตฺวา มหาสมุทฺทปิเฏฺฐ ขิปิตฺวา อมฺหากํ เทวนครํ คณฺหิ, เต มยํ เตน สทฺธึ ยุชฺฌิตฺวา อมฺหากํ เทวนครเมว คณฺหิสฺสามา’’ติ กิปิลฺลิกา วิย ถมฺภํ สิเนรุํ อนุสญฺจรมานา อุฏฺฐหึสุฯ สโกฺก ‘‘อสุรา กิร อุฏฺฐิตา’’ติ สุตฺวา สมุทฺทปิเฏฺฐเยว อพฺภุคฺคนฺตฺวา ยุชฺฌมาโน เตหิ ปราชิโต ทิยฑฺฒโยชนสติเกน เวชยนฺตรเถน ทกฺขิณสมุทฺทสฺส มตฺถเกน ปลายิตุํ อารโทฺธฯ อถสฺส รโถ สมุทฺทปิฏฺฐิน เวเคน คจฺฉโนฺต สิมฺพลิวนํ ปกฺขโนฺต, ตสฺส คมนมเคฺค สิมฺพลิวนํ นฬวนํ วิย ฉิชฺชิตฺวา ฉิชฺชิตฺวา สมุทฺทปิเฏฺฐ ปตติฯ สุปณฺณโปตกา สมุทฺทปิเฏฺฐ ปริปตนฺตา มหาวิรวํ รวึสุฯ สโกฺก มาตลึ ปุจฺฉิ ‘‘สมฺม มาตลิ, กึ สโทฺท นาเมส, อติการุญฺญรโว วตฺตตี’’ติ? ‘‘เทว, ตุมฺหากํ รถเวเคน วิจุณฺณิเต สิมฺพลิวเน ปตเนฺต สุปณฺณโปตกา มรณภยตชฺชิตา เอกวิรวํ วิรวนฺตี’’ติฯ

มหาสโตฺต ‘‘สมฺม มาตลิ, มา อเมฺห นิสฺสาย เอเต กิลมนฺตุ, น มยํ อิสฺสริยํ นิสฺสาย ปาณวธกมฺมํ กโรม, เอเตสํ ปน อตฺถาย มยํ ชีวิตํ ปริจฺจชิตฺวา อสุรานํ ทสฺสาม, นิวตฺตเยตํ รถ’’นฺติ วตฺวา อิมํ คาถมาห –

๓๑. ‘‘กุลาวกา มาตลิ สิมฺพลิสฺมึ, อีสามุเขน ปริวชฺชยสฺสุ;
กามํ จชาม อสุเรสุ ปาณํ, มาเม ทิชา วิกุลาวา อเหสุ’’นฺติฯ

ตตฺถ **กุลาวกา**ติ สุปณฺณโปตกาฯ **มาตลี**ติ สารถึ อามเนฺตสิฯ **สิมฺพลิสฺมิ**นฺติ ปสฺส เอเต สิมฺพลิรุเกฺข โอลมฺพนฺตา ฐิตาติ ทเสฺสติฯ **อีสามุเขน ปริวชฺชยสฺสู**ติ เอเต เอตสฺส รถสฺส อีสามุเขน ยถา น หญฺญนฺติ, เอวํ เต ปริวชฺชยสฺสุฯ **กามํ จชาม อสุเรสุ ปาณ**นฺติ ยทิ อเมฺหสุ อสุรานํ ปาณํ จชเนฺตสุ เอเตสํ โสตฺถิ โหติ, กามํ จชาม เอกํเสเนว มยํ อสุเรสุ อมฺหากํ ปาณํ จชามฯ **มาเม ทิชา วิกุลาวา อเหสุ**นฺติ อิเม ปน ทิชา อิเม ครุฬโปตกา วิทฺธสฺตวิจุณฺ

ณิตกุลาวกตาย วิกุลาวา มา อเหสุํ, มา อมฺหากํ ทุกฺขํ เอเตสํ อุปริ ขิป, นิวตฺตย นิวตฺตย รถนฺติฯ มาตลิสงฺคาหโก ตสฺส วจนํ สุตฺวา รถํ นิวเตฺตตฺวา อเญฺญน มเคฺคน เทวโลกาภิมุขํ อกาสิฯ อสุรา ปน ตํ นิวตฺตยมานเมว ทิสฺวา ‘‘อทฺธา อเญฺญหิปิ จกฺกวาเฬหิ สกฺกา อาคจฺฉนฺติ, พลํ ลภิตฺวา รโถ นิวโตฺต ภวิสฺสตี’’ติ มรณภยภีตา ปลายิตฺวา อสุรภวนเมว ปวิสิํสุฯ

สโกฺกปิ เทวนครํ ปวิสิตฺวา ทฺวีสุ เทวโลเกสุ เทวคเณน ปริวุโต นครมเชฺฌ อฎฺฐาสิฯ ตสฺมิํ ขเณ ปถวิํ ภินฺทิตฺวา โยชนสหสฺสุเพฺพโธ เวชยนฺตปาสาโท อุฎฺฐหิฯ วิชยเนฺต อุฎฺฐิตตฺตา ‘‘เวชยโนฺต’’ เตฺวว นามํ อกํสุฯ อถ สโกฺก ปุน อสุรานํ อนาคมนตฺถาย ปญฺจสุ ฐาเนสุ อารกฺขํ ฐเปสิฯ ยํ สนฺธาย วุตฺตํ –

‘‘อนฺตรา ทฺวินฺนํ อยุชฺฌปุรานํ, ปญฺจวิธา ฐปิตา อภิรกฺขา;
อุรคกโรฎิปยสฺส จ หารี, มทนยุตา จตุโร จ มหนฺตา’’ติฯ (สํ. นิ. อฎฺฐ. ๑.๑.๒๔๗);

เทฺว นครานิปิ ยุเทฺธน คเหตุํ อสกฺกุเณยฺยตาย อยุชฺฌปุรานิ นาม ชาตานิ เทวนครญฺจ อสุรนครญฺจฯ ยทา หิ อสุรา พลวนฺตา โหนฺติ, อถ เทเวหิ ปลายิตฺวา เทวนครํ ปวิสิตฺวา ทฺวาเร ปิหิเต อสุรานํ สตสหสฺสมฺปิ กิญฺจิ กาตุํ น สโกฺกติฯ ยทา เทวา พลวนฺตา โหนฺติ, อถ อสุเรหิ ปลายิตฺวา อสุรนครํ ปวิสิตฺวา ทฺวาเร ปิหิเต สกฺกานํ สตสหสฺสมฺปิ กิญฺจิ กาตุํ น สโกฺกติฯ อิติ อิมานิ เทฺว นครานิ อยุชฺฌปุรานิ นามฯ เตสํ อนฺตรา เอเตสุ อุรคาทีสุ ปญฺจสุ ฐาเนสุ สเกฺกน อารกฺขา ฐปิตาฯ ตตฺถ **อุรค**-สเทฺทน นาคา คหิตาฯ เต อุทเก พลวนฺตา โหนฺติ, ตสฺมา สิเนรุสฺส ปฐมาลิเนฺท เตสํ อารกฺขาฯ **กโรฎิ**-สเทฺทน สุปณฺณา คหิตาฯ เตสํ กิร กโรฎิ นาม ปานโภชนํ, เตน ตํ นามํ ลภิํสุ, ทุติยาลิเนฺท เตสํ อารกฺขาฯ **ปยสฺสหาริ**-สเทฺทน กุมฺภณฺฑา คหิตาฯ ทานวรกฺขสา กิเรเต, ตติยาลิเนฺท เตสํ อารกฺขาฯ **มทนยุต**-สเทฺทน ยกฺขา คหิตาฯ วิสมจาริโน กิร เต ยุทฺธโสณฺฑา, จตุตฺถาลิเนฺท เตสํ อารกฺขาฯ **จตุโร จ มหนฺตา**ติ จตฺตาโร มหาราชาโน วุตฺตา, ปญฺจมาลิเนฺท เตสํ อารกฺขาฯ ตสฺมา ยทิ อสุรา กุปิตา อาวิลจิตฺตา เทวปุรํ อุปยนฺติ, ปญฺจวิเธสุ ยํ คิริโน ปฐมํ ปริภณฺฑํ, ตํ อุรคา ปริพาหิย ติฎฺฐนฺติฯ เอวํ เสเสสุ เสสาฯ

อิเมสุ ปน ปญฺจสุ ฐาเนสุ อารกฺขํ ฐเปตฺวา สเกฺก เทวานมิเนฺท ทิพฺพสมฺปตฺติํ อนุภวมาเน สุธมฺมา จวิตฺวา ตเสฺสว ปาทปริจาริกา หุตฺวา นิพฺพตฺติ, กณฺณิกาย ทินฺนนิสฺสเนฺทน จสฺสา ปญฺจโยชนสติกา สุธมฺมา นาม เทวสภา อุทปาทิ, ยตฺถ ทิพฺพเสตจฺฉตฺตสฺส เหฎฺฐา โยชนปฺปมาเณ กญฺจนปลฺลเงฺก นิสิโนฺน สโกฺก เทวานมิโนฺท เทวมนุสฺสานํ กตฺตพฺพกิจฺจานิ กโรติฯ จิตฺตาปิ จวิตฺวา ตเสฺสว ปาทปริจาริกา หุตฺวา นิพฺพตฺติ, อุยฺยานสฺส กรณนิสฺสเนฺทน จสฺสา จิตฺตลตาวนํ นาม อุยฺยานํ อุทปาทิฯ นนฺทาปิ จวิตฺวา ตเสฺสว ปาทปริจาริกา หุตฺวา นิพฺพตฺติ, โปกฺขรณิยา นิสฺสเนฺทน จสฺสา นนฺทา นาม โปกฺขรณี อุทปาทิฯ

สุชา ปน กุสลกมฺมสฺส อกตตฺตา เอกสฺมิํ อรเญฺญ กนฺทราย พกสกุณิกา หุตฺวา นิพฺพตฺตาฯ สโกฺก ‘‘สุชา น ปญฺญายติ, กตฺถ นุ โข นิพฺพตฺตา’’ติ อาวเชฺชโนฺต ตํ ทิสฺวา ตตฺถ คนฺตฺวา ตํ อาทาย เทวโลกํ อาคนฺตฺวา ตสฺสา รมณียํ เทวนครํ สุธมฺมํ เทวสภํ จิตฺตลตาวนํ นนฺทาโปกฺขรณิญฺจ ทเสฺสตฺวา ‘‘เอตา กุสลํ กตฺวา มยฺหํ ปาทปริจาริกา หุตฺวา นิพฺพตฺตา, ตฺวํ ปน กุสลํ อกตฺวา ติรจฺฉานโยนิยํ นิพฺพตฺตา , อิโต ปฎฺฐาย สีลํ รกฺขาหี’’ติ ตํ โอวทิตฺวา ปญฺจสุ สีเลสุ ปติฎฺฐาเปตฺวา ตเตฺถว เนตฺวา วิสฺสเชฺชสิฯ สาปิ ตโต ปฎฺฐาย สีลํ รกฺขติฯ สโกฺก กติปาหจฺจเยน ‘‘สกฺกา นุ โข สีลํ รกฺขิตุ’’นฺติ คนฺตฺวา มจฺฉรูเปน อุตฺตาโน หุตฺวา ปุรโต นิปชฺชิ, สา ‘‘มตมจฺฉโก’’ติ สญฺญาย สีเส อคฺคเหสิ, มโจฺฉ นงฺคุฎฺฐํ จาเลสิ, อถ นํ ‘‘ชีวติ มเญฺญ’’ติ

วิสฺสเชฺชสิฯ สโกฺก ‘‘สาธุ สาธุ, สกฺขิสฺสสิ สีลํ รกฺขิตุ’’นฺติ อคมาสิฯ สา ตโต จุตา พาราณสิยํ กุมฺภการเคเห นิพฺพตฺติฯ

สโกฺก ‘‘กหํ นุ โข นิพฺพตฺตา’’ติ ตตฺถ นิพฺพตฺตภาวํ ญตฺวา สุวณฺณเอฬาลุกานํ ยานกํ ปูเรตฺวา มเชฺฌ คามสฺส มหลฺลกเวเสน นิสีทิตฺวา ‘‘เอฬาลุกานิ คณฺหถ, เอฬาลุกานิ คณฺหถา’’ติ อุโคฺฆเสสิฯ มนุสฺสา อาคนฺตฺวา ‘‘เทหิ, ตาตา’’ติ อาหํสุฯ ‘‘อหํ สีลรกฺขกานํ ทมฺมิ, ตุเมฺห สีลํ รกฺขถา’’ติ? ‘‘มยํ สีลํ นาม น ชานาม, มูเลน เทหี’’ติฯ ‘‘น มยฺหํ มูเลน อโตฺถ, สีลรกฺขกานเญฺญวาหํ ทมฺมี’’ติฯ มนุสฺสา ‘‘โก จายํ เอฬาลุโก’’ติ ปกฺกมิํสุฯ สุชา ตํ ปวตฺติํ สุตฺวา ‘‘มยฺหํ อานีตํ ภวิสฺสตี’’ติ จิเนฺตตฺวา คนฺตฺวา ตํ ‘‘เทหิ, ตาตา’’ติ อาหฯ ‘‘สีลํ รกฺขสิ, อมฺมา’’ติ? ‘‘อาม, รกฺขามี’’ติฯ ‘‘อิทํ มยา ตุยฺหเมว อตฺถาย อาภต’’นฺติ สทฺธิํ ยานเกน เคหทฺวาเร ฐเปตฺวา ปกฺกามิฯ

สาปิ ยาวชีวํ สีลํ รกฺขิตฺวา ตโต จุตา เวปจิตฺติสฺส อสุรินฺทสฺส ธีตา หุตฺวา นิพฺพตฺติ, สีลานิสํเสน อภิรูปา อโหสิฯ โส ตสฺสา วยปฺปตฺตกาเล ‘‘มยฺหํ ธีตา อตฺตโน จิตฺตรุจิตํ สามิกํ คณฺหตู’’ติ อสุเร สนฺนิปาเตสิ ฯ สโกฺก ‘‘กหํ นุ โข สา นิพฺพตฺตา’’ติ โอโลเกโนฺต ตตฺถ นิพฺพตฺตภาวํ ญตฺวา ‘‘สุชา จิตฺตรุจิตํ สามิกํ คณฺหนฺตี มํ คณฺหิสฺสตี’’ติ อสุรวณฺณํ มาเปตฺวา ตตฺถ อคมาสิฯ สุชํ อลงฺกริตฺวา สนฺนิปาตฎฺฐานํ อาเนตฺวา ‘‘จิตฺตรุจิตํ สามิกํ คณฺหา’’ติ อาหํสุฯ สา โอโลเกนฺตี สกฺกํ ทิสฺวา ปุเพฺพปิ สิเนหวเสน อุปฺปนฺนเปเมน มโหเฆน วิย อโชฺฌตฺถฎหทยา หุตฺวา ‘‘อยํ เม สามิโก’’ติ วตฺวา ตสฺส อุปริ ปุปฺผทามํ ขิปิตฺวา อคฺคเหสิฯ อสุรา ‘‘อมฺหากํ ราชา เอตฺตกํ กาลํ ธีตุ อนุจฺฉวิกํ อลภิตฺวา อิทานิ ลภติ , อยเมวสฺสา ธีตุ ปิตามหโต มหลฺลโก อนุจฺฉวิโก’’ติ ลชฺชมานา ปกฺกมิํสุฯ โส ตํ เทวนครํ อาเนตฺวา อฑฺฒเตยฺยานํ นาฎิกาโกฎีนํ เชฎฺฐิกํ กตฺวา ยาวตายุกํ ฐตฺวา ยถากมฺมํ คโตฯ

สตฺถา อิมํ ธมฺมเทสนํ อาหริตฺวา ‘‘เอวํ ภิกฺขุ ปุเพฺพ ปณฺฑิตา เทวนคเร รชฺชํ การยมานา อตฺตโน ชีวิตํ ปริจฺจชนฺตาปิ ปาณาติปาตํ น กริํสุ, ตฺวํ นาม เอวรูเป นิยฺยานิเก สาสเน ปพฺพชิตฺวา อปริสฺสาวิตํ สปาณกํ อุทกํ ปิวิสฺสสี’’ติ ตํ ภิกฺขุํ ครหิตฺวา อนุสนฺธิํ ฆเฎตฺวา ชาตกํ สโมธาเนสิ – ‘‘ตทา มาตลิสงฺคาหโก อานโนฺท อโหสิ, สโกฺก ปน อหเมว อโหสิ’’นฺติฯ

กุลาวกชาตกวณฺณนา ปฐมาฯ

[๓๒] ๒. นจฺจชาตกวณฺณนา

รุทํ มนุญฺญนฺติ อิทํ สตฺถา เชตวเน วิหรโนฺต เอกํ พหุภณฺฑิกํ ภิกฺขุํ อารพฺภ กเถสิฯ วตฺถุ เหฎฺฐา **เทวธมฺมชาตเก** (ชา. ๑.๑.๖) วุตฺตสทิสเมวฯ สตฺถา ตํ ภิกฺขุํ ‘‘สจฺจํ กิร ตฺวํ ภิกฺขุ พหุภโณฺฑ’’ติ ปุจฺฉิฯ ‘‘อาม, ภเนฺต’’ติฯ ‘‘กิํการณา ตฺวํ ภิกฺขุ พหุภโณฺฑ ชาโตสี’’ติ? โส เอตฺตกํ สุตฺวาว กุโทฺธ นิวาสนปารุปนํ ฉเฑฺฑตฺวา ‘‘อิมินา ทานิ นีหาเรน วิจรามี’’ติ สตฺถุ ปุรโต นโคฺค อฎฺฐาสิฯ มนุสฺสา ‘‘ธี ธี’’ติ อาหํสุฯ โส ตโต ปลายิตฺวา หีนายาวโตฺตฯ ภิกฺขู ธมฺมสภายํ สนฺนิสินฺนา ‘‘สตฺถุ นาม ปุรโต เอวรูปํ กริสฺสตี’’ติ ตสฺส อคุณกถํ กเถสุํฯ สตฺถา อาคนฺตฺวา ‘‘กาย นุตฺถ, ภิกฺขเว, เอตรหิ กถาย สนฺนิสินฺนา’’ติ ภิกฺขู ปุจฺฉิฯ ภเนฺต, ‘‘โส หิ นาม ภิกฺขุ ตุมฺหากํ ปุรโต จตุปริสมเชฺฌ หิโรตฺตปฺปํ ปหาย คามทารโก วิย นโคฺค ฐตฺวา มนุเสฺสหิ ชิคุจฺฉิยมาโน หีนายาวตฺติตฺวา สาสนา ปริหีโน’’ติ ตสฺส อคุณกถาย นิสินฺนามฺหาติฯ สตฺถา ‘‘น, ภิกฺขเว, อิทาเนว โส ภิกฺขุ หิโรตฺตปฺปาภาเวน รตนสาสนา ปริหีโน, ปุเพฺพ อิตฺถิรตนปฎิลาภโตปิ ปริหีโนเยวา’’ติ วตฺวา อตีตํ อาหริฯ

อตีเต ปฐมกปฺเป จตุปฺปทา สีหํ ราชานํ อกํสุ, มจฺฉา อานนฺทมจฺฉํ, สกุณา สุวณฺณหํสํฯ ตสฺส ปน สุวณฺณหํสราชสฺส ธีตา หํสโปติกา อภิรูปา อโหสิฯ โส ตสฺสา วรํ อทาสิ, สา อตฺตโน จิตฺตรุจิตํ สามิกํ วาเรสิฯ หํสราชา ตสฺสา วรํ ทตฺวา หิมวนฺเต สเพฺพ สกุเณ สนฺนิปาตาเปสิ, นานปฺปการา หํสโมราทโย สกุณคณา สมาคนฺตฺวา เอกสฺมึ มหนฺเต ปาสาณตเล สนฺนิปตึสุฯ หํสราชา ‘‘อตฺตโน จิตฺตรุจิตํ สามิกํ อาคนฺตฺวา คณฺหาตู’’ติ ธีตรํ ปโกฺกสาเปสิฯ สา สกุณสงฺฆํ โอโลเกนฺตี มณิวณฺณคีวํ จิตฺรเปขุณํ โมรํ ทิสฺวา ‘‘อยํ เม สามิโก โหตู’’ติ อาโรเจสิฯ สกุณสงฺฆา โมรํ อุปสงฺกมิตฺวา อาหํสุ ‘‘สมฺม โมร, อยํ ราชธีตา เอตฺตกานํ สกุณานํ มเชฺฌ สามิกํ โรเจนฺตี ตยิ รุจึ อุปฺปาเทสี’’ติฯ โมโร ‘‘อชฺชาปิ ตาว เม พลํ น ปสฺสสี’’ติ อติตุฎฺฐิยา หิโรตฺตปฺปํ ภินฺทิตฺวา ตาว มหโต สกุณสงฺฆสฺส มเชฺฌ ปเกฺข ปสาเรตฺวา นจฺจิตุํ อารภิ, นจฺจนฺโต อปฺปฎิจฺฉโนฺน อโหสิฯ

สุวณฺณหํสราชา ลชฺชิโต ‘‘อิมสฺส เนว อชฺฌตฺตสมุฎฺฐานา หิรี อตฺถิ, น พหิทฺธาสมุฎฺฐานํ โอตฺตปฺปํ, นาสฺส ภินฺนหิโรตฺตปฺปสฺส มม ธีตรํ ทสฺสามี’’ติ สกุณสงฺฆมเชฺฌ อิมํ คาถมาห –

๓๒. ‘‘รุทํ มนุญฺญํ รุจิรา จ ปิฎฺฐิ, เวฬุริยวณฺณูปนิภา จ คีวา;
พฺยามมตฺตานิ จ เปขุณานิ, นเจฺจน เต ธีตรํ โน ททามี’’ติฯ

ตตฺถ **รุทํ มนุญฺญ**นฺติ ต-การสฺส ท-กาโร กโต, รุตํ มนาปํ, วสฺสิตสโทฺท มธุโรติ อโตฺถฯ **รุจิรา จ ปิฎฺฐี**ติ ปิฎฺฐิปิ เต จิตฺรา เจว โสภนา จฯ **เวฬุริยวณฺณูปนิภา**ติ เวฬุริยมณิวณฺณสทิสาฯ **พฺยามมตฺตานี**ติ เอกพฺยามปฺปมาณานิฯ **เปขุณานี**ติ ปิญฺฉานิฯ **นเจฺจน เต ธีตรํ โน ททามี**ติ หิโรตฺตปฺปํ ภินฺทิตฺวา นจฺจิตภาเวเนว เต เอวรูปสฺส นิลฺลชฺชสฺส ธีตรํ โน ททามีติ วตฺวา หํสราชา ตสฺมึเยว ปริสมเชฺฌ อตฺตโน ภาคิเนยฺยสฺส หํสโปตกสฺส ธีตรํ อทาสิฯ โมโร หํสโปติกํ อลภิตฺวา ลชฺชิตฺวา ตโตว อุปฺปติตฺวา ปลายิฯ หํสราชาปิ อตฺตโน วสนฎฺฐานเมว คโตฯ

สตฺถา ‘‘น, ภิกฺขเว, อิทาเนว เอส หิโรตฺตปฺปํ ภินฺทิตฺวา รตนสาสนา ปริหีโน, ปุเพฺพปิ อิตฺถิรตนปฎิลาภโต ปริหีโนเยวา’’ติ อิมํ ธมฺมเทสนํ อาหริตฺวา อนุสนฺธึ ฆเฎตฺวา ชาตกํ สโมธาเนสิ – ‘‘ตทา โมโร พหุภณฺฑิโก อโหสิ, หํสราชา ปน อหเมว อโหสิ’’นฺติฯ

นจฺจชาตกวณฺณนา ทุติยาฯ

[๓๓] ๓. สโมฺมทมานชาตกวณฺณนา

สโมฺมทมานาติ อิทํ สตฺถา กปิลวตฺถุํ อุปนิสฺสาย นิโคฺรธาราเม วิหรโนฺต จุมฺพฎกกลหํ อารพฺภ กเถสิฯ โส **กุณาลชาตเก** (ชา. ๒.๒๑.กุณาลชาตก) อาวิ ภวิสฺสติฯ ตทา ปน สตฺถา ญาตเก อามเนฺตตฺวา ‘‘มหาราชา ญาตกานํ อญฺญมญฺญํ วิคฺคโห นาม น ยุโตฺต, ติรจฺฉานคตาปิ หิ ปุเพฺพ สมคฺคกาเล ปจฺจามิเตฺต อภิภวิตฺวา โสตฺถึ ปตฺตา ยทา วิวาทมาปนฺนา, ตทา มหาวินาสํ ปตฺตา’’ติ วตฺวา ญาติราชกุเลหิ อายาจิโต อตีตํ อาหริฯ

อตีเต พาราณสิยํ พฺรหฺมทเตฺต รชฺชํ กาเรเนฺต โพธิสโตฺต วฎฺฎกโยนิยํ นิพฺพตฺติตฺวา อเนกวฎฺฎกสหสฺสปริวาโร อรเญฺญ ปฎิวสติฯ ตทา เอโก วฎฺฎกลุทฺทโก เตสํ วสนฎฺฐานํ คนฺตฺวา วฎฺฎกวสฺสิตํ กตฺวา เตสํ สนฺนิปติตภาวํ ญตฺวา เตสํ อุปริ ชาลํ ขิปิตฺวา ปริยเนฺตสุ มทฺทโนฺต สเพฺพ เอกโต กตฺวา ปจฺฉึ ปูเรตฺวา ฆรํ คนฺตฺวา เต วิกฺกิณิตฺวา เตน มูเลน ชีวิกํ กเปฺปติฯ อเถกทิวสํ โพธิสโตฺต เต วฎฺฎเก อาห – ‘‘อยํ สากุณิโก อมฺหากํ ญาตเก วินาสํ ปาเปติ,

อหํ เอกํ อุปายํ ชานามิ, เอเนส อเมฺห คณฺหิตุํ น สกฺขิสฺสติ, อิโต ทานิ ปฏฺฐาย เอเตน ตุมฺหากํ อุปริ ชาเล ขิตฺตมตฺเต เอเกโก เอเกกสฺมึ ชาลกฺขิเก สีสํ ฐเปตฺวา ชาลํ อุกฺขิปิตฺวา อิจฺฉิตฏฺฐานํ หริตฺวา เอกสฺมึ กณฺฏกคุมฺเพ ปกฺขิปถ, เอวํ สเนฺต เหฏฺฐา เตน เตน ฐาเนน ปลายิสฺสามา''ติฯ เต สเพฺพ ''สาธู''ติ ปฏิสฺสุณิํสุฯ ทุติยทิวเส อุปริ ชาเล ขิเตฺต เต โพธิสเตฺตน วุตฺตนเยเนว ชาลํ อุกฺขิปิตฺวา เอกสฺมึ กณฺฏกคุเมฺพ ขิปิตฺวา สยํ เหฏฺฐาภาเคน ตโต ตโต ปลายิํสุฯ สากุณิกสฺส คุมฺพโต ชาลํ โมเจเนฺตเสฺสว วิกาโล ชาโต, โส ตุจฺฉหโตฺถว อคมาสิฯ

ปุนทิวสโต ปฏฺฐายปิ วฏฺฏกา ตเถว กโรนฺติฯ โสปิ ยาว สูริยตฺถงฺคมนา ชาลเมว โมเจโนฺต กิญฺจิ อลภิตฺวา ตุจฺฉหโตฺถว เคหํ คจฺฉติฯ อถสฺส ภริยา กุชฺฌิตฺวา ''ตฺวํ ทิวเส ทิวเส ตุจฺฉหโตฺถ อาคจฺฉสิ, อญฺญมฺปิ เต พหิ โปสิตพฺพฏฺฐานํ อตฺถิ มเญฺญ''ติ อาหฯ สากุณิโก ''ภเทฺท, มม อญฺญํ โปสิตพฺพฏฺฐานํ นตฺถิ, อปิจ โข ปน เต วฏฺฏกา สมคฺคา หุตฺวา จรนฺติ, มยา ขิตฺตมเตฺต ชาลํ อาทาย กณฺฏกคุเมฺพ ขิปิตฺวา คจฺฉนฺติ, น โข ปเนเต สพฺพกาลเมว สโมฺมทมานา วิหริสฺสนฺติ, ตฺวํ มา จินฺตยิ, ยทา เต วิวาทมาปชฺชิสฺสนฺติ, ตทา เต สเพฺพว อาทาย ตว มุขํ หาสยมาโน อาคจฺฉิสฺสามี''ติ วตฺวา ภริยาย อิมํ คาถมาห –

๓๓. ''สโมฺมทมานา คจฺฉนฺติ, ชาลมาทาย ปกฺขิโน;
ยทา เต วิวทิสฺสนฺติ, ตทา เอหินฺติ เม วส''นฺติฯ

ตตฺถ **ยทา เต วิวทิสฺสนฺตี**ติ ยสฺมึ กาเล เต วฏฺฏกา นานาลทฺธิกา นานาคาหา หุตฺวา วิวทิสฺสนฺติ, กลหํ กริสฺสนฺตีติ อโตฺถฯ **ตทา เอหินฺติ เม วส**นฺติ ตสฺมึ กาเล สเพฺพปิ เต มม วสํ อาคจฺฉิสฺสนฺติฯ อถาหํ เต คเหตฺวา ตว มุขํ หาเสโนฺต อาคจฺฉิสฺสามีติ ภริยํ สมสฺสาเสสิฯ

กติปาหเสฺสว ปน อจฺจเยน เอโก วฏฺฏโก โคจรภูมิํ โอตรโนฺต อสลฺลเกฺขตฺวา อญฺญสฺส สีสํ อกฺกมิ, อิตโร ''โก มํ สีเส อกฺกมี''ติ กุชฺฌิฯ ''อหํ อสลฺลเกฺขตฺวา อกฺกมิํ, มา กุชฺฌี''ติ วุเตฺตปิ กุชฺฌิเยวฯ เต ปุนปฺปุนํ กเถนฺตา ''ตฺวเมว มเญฺญ ชาลํ อุกฺขิปสี''ติ อญฺญมญฺญํ วิวาทํ กริํสุฯ เตสุ วิวทเนฺตสุ โพธิสโตฺต จิเนฺตสิ ''วิวาทเก โสตฺถิภาโว นาม นตฺถิ, อิทาเนว เต ชาลํ น อุกฺขิปิสฺสนฺติ, ตโต มหนฺตํ วินาสํ ปาปุณิสฺสนฺติ, สากุณิโก โอกาสํ ลภิสฺสติ, มยา อิมสฺมึ ฐาเน น สกฺกา วสิตุ''นฺติฯ โส อตฺตโน ปริสํ อาทาย อญฺญตฺถ คโตฯ สากุณิโกปิ โข กติปาหจฺจเยน อาคนฺตฺวา วฏฺฏกวสฺสิตํ วสฺสิตฺวา เตสํ สนฺนิปติตานํ อุปริ ชาลํ ขิปิฯ อเถโก วฏฺฏโก ''ตุยฺหํ กิร ชาลํ อุกฺขิปนฺตเสฺสว มตฺถเก โลมานิ ปติตานิ, อิทานิ อุกฺขิปา''ติ อาหฯ อปโร ''ตุยฺหํ กิร ชาลํ อุกฺขิปนฺตเสฺสว ทฺวีสุ ปเกฺขสุ ปตฺตานิ ปติตานิ, อิทานิ อุกฺขิปา''ติ อาหฯ อิติ เตสํ ''ตฺวํ อุกฺขิป, ตฺวํ อุกฺขิปา''ติ วทนฺตานเญฺญว สากุณิโก ชาลํ อุกฺขิปิตฺวา สเพฺพว เต เอกโต กตฺวา ปจฺฉิํ ปูเรตฺวา ภริยํ หาสยมาโน เคหํ อคมาสิฯ

สตฺถา ''เอวํ มหาราชา ญาตกานํ กลโห นาม น ยุโตฺต, กลโห วินาสมูลเมว โหตี''ติ อิมํ ธมฺมเทสนํ อาหริตฺวา อนุสนฺธิํ ฆเฏฺตฺวา ชาตกํ สโมธาเนสิ – ''ตทา อปณฺฑิตวฏฺฏโก เทวทโตฺต อโหสิ, ปณฺฑิตวฏฺฏโก ปน อหเมว อโหสิ''นฺติฯ

สโมฺมทมานชาตกวณฺณนา ตติยาฯ

[๓๔] ๔. มจฺฉชาตกวณฺณนา

น มํ สีตํ น มํ อุณฺหนฺติ อิทํ สตฺถา เชตวเน วิหรโนฺต ปุราณทุติยิกาปโลภนํ อารพฺภ กเถสิฯ ตทา หิ สตฺถา ตํ ภิกฺขุํ ''สจฺจํ กิร ตฺวํ ภิกฺขุ อุกฺกณฺฐิโตสี''ติ ปุจฺฉิฯ ''สจฺจํ, ภควา''ติฯ ''เกนาสิ อุกฺกณฺฐาปิโต''ติ? ''ปุราณทุติยิกา เม, ภเนฺต มธุรหตฺถรสา, ตํ ชหิตุํ น สโกฺกมี''ติฯ

อถ นํ สตฺถา ‘‘ภิกฺขุ เอสา อิตฺถี ตว อนตฺถการิกา , ปุพฺเพปิ ตฺวํ เอตํ นิสฺสาย มรณํ ปาปุณนฺโต มํ อาคมฺม มรณา มุตฺโต’’ติ วตฺวา อตีตํ อาหริฯ

อตีเต พาราณสิยํ พฺรหฺมทตฺเต รชฺชํ กาเรนฺเต โพธิสตฺโต ตสฺส ปุโรหิโต อโหสิฯ ตทา เกวฏฺฏา นทิยํ ชาลํ ขิปึสุฯ อเถโก มหามจฺโฉ รติวเสน อตฺตโน มจฺฉิยา สทฺธึ กีฬมาโน อาคจฺฉติฯ ตสฺส สา มจฺฉี ปุรโต คจฺฉมานา ชาลคนฺธํ ฆายิตฺวา ชาลํ ปริหรมานา คตาฯ โส ปน กามคิทฺโธ โลลมจฺโฉ ชาลกุจฺฉิเมว ปวิฏฺโฐฯ เกวฏฺฏา ตสฺส ชาลํ ปวิฏฺฐภาวํ ญตฺวา ชาลํ อุกฺขิปิตฺวา มจฺฉํ คเหตฺวา อมาเรตฺวาว วาลิกาปิฏฺเฐ ขิปิตฺวา ‘‘อิมํ องฺคาเรสุ ปจิตฺวา ขาทิสฺสามา’’ติ องฺคาเร กโรนฺติ, สูลํ ตจฺเฉนฺติฯ มจฺโฉ ‘‘เอตํ องฺคารตาปนํ วา สูลวิชฺฌนํ วา อญฺญํ วา ปน ทุกฺขํ น มํ กิลเมติ, ยํ ปเนสา มจฺฉี ‘อญฺญํ โส นูน รติยา คโต’ติ มยิ โทมนสฺสํ อาปชฺชติ, ตเมว มํ พาธตี’’ติ ปริเทวมาโน อิมํ คาถมาห –

๓๔. ‘‘น มํ สีตํ น มํ อุณฺหํ, น มํ ชาลสฺมิ พาธนํ;
ยญฺจ มํ มญฺญเต มจฺฉี, อญฺญํ โส รติยา คโต’’ติฯ

ตตฺถ **น มํ สีตํ น มํ อุณฺห**นฺติ มจฺฉานํ อุทกา นีหฏกาเล สีตํ โหติ, ตสฺมึ วิคเต อุณฺหํ โหติ, ตทุภยมฺปิ สนฺธาย ‘‘น มํ สีตํ น มํ อุณฺหํ พาธตี’’ติ ปริเทวติฯ ยมฺปิ องฺคาเรสุ ปจฺจนมูลกํ ทุกฺขํ ภวิสฺสติ, ตมฺปิ สนฺธาย ‘‘น มํ อุณฺห’’นฺติ ปริเทวเตวฯ **น มํ ชาลสฺมิ พาธน**นฺติ ยมฺปิ เม ชาลสฺมึ พาธนํ อโหสิ, ตมฺปิ มํ น พาเธตีติ ปริเทวติฯ **‘‘ยญฺจ ม’’**นฺติอาทีสุ อยํ ปิณฺฑตฺโถ – สา มจฺฉี มม ชาเล ปติตสฺส อิเมหิ เกวฏฺเฏหิ คหิตภาวํ อชานนฺตี มํ อปสฺสมานา ‘‘โส มจฺโฉ อิทานิ อญฺญํ มจฺฉึ กามรติยา คโต ภวิสฺสตี’’ติ จินฺเตติ, ตํ ตสฺสา โทมนสฺสปฺปตฺตาย จินฺตนํ มํ พาธตีติ วาลิกาปิฏฺเฐ นิปนฺโนว ปริเทวติฯ

ตสฺมึ สมเย ปุโรหิโต ทาสปริวุโต นฺหานตฺถาย นทีตีรํ อาคโตฯ โส ปน สพฺพรุตญฺญู โหติฯ เตนสฺส มจฺฉปริเทวนํ สุตฺวา เอตทโหสิ ‘‘อยํ มจฺโฉ กิเลสวเสน ปริเทวติ, เอวํ อาตุรจิตฺโต โข ปเนส มียมาโน นิรเยเยว นิพฺพตฺติสฺสติ, อหมสฺส อวสฺสโย ภวิสฺสามี’’ติ เกวฏฺฏานํ สนฺติกํ คนฺตฺวา ‘‘อโมฺภ ตุเมฺห อมฺหากํ เอกทิวสมฺปิ พฺยญฺชนตฺถาย มจฺฉํ น เทถา’’ติ อาหฯ เกวฏฺฏา ‘‘กึ วเทถ, สามิ, ตุมฺหากํ รุจฺจนกมจฺฉํ คณฺหิตฺวา คจฺฉถา’’ติ อาหํสุฯ ‘‘อมฺหากํ อเญฺญน กมฺมํ นตฺถิ, อิมเญฺญว เทถา’’ติฯ ‘‘คณฺหถ สามี’’ติฯ โพธิสตฺโต ตํ อุโภหิ หตฺเถหิ คเหตฺวา นทีตีเร นิสีทิตฺวา ‘‘อโมฺภ มจฺฉ, สเจ ตาหํ อชฺช น ปเสฺสยฺยํ, ชีวิตกฺขยํ ปาปุเณยฺยาสิ, อิทานิ อิโต ปฏฺฐาย มา กิเลสวสิโก อโหสี’’ติ โอวทิตฺวา อุทเก วิสฺสเชฺชตฺวา นฺหตฺวา นครํ ปาวิสิฯ

สตฺถา อิมํ ธมฺมเทสนํ อาหริตฺวา สจฺจานิ ปกาเสสิ, สจฺจปริโยสาเน อุกฺกณฺฐิตภิกฺขุ โสตาปตฺติผเล ปติฏฺฐาสิฯ สตฺถาปิ อนุสนฺธึ ฆเฏตฺวา ชาตกํ สโมธาเนสิ – ‘‘ตทา มจฺฉี ปุราณทุติยิกา อโหสิ, มจฺโฉ อุกฺกณฺฐิตภิกฺขุ ปุโรหิโต ปน อหเมว อโหสี’’นฺติฯ

มจฺฉชาตกวณฺณนา จตุตฺถาฯ

[๓๕] ๕. วฏฺฏกชาตกวณฺณนา

สนฺติ ปกฺขา อปตนาติ อิทํ สตฺถา มคเธสุ จาริกํ จรมาโน ทาวคฺคินิพฺพานํ อารพฺภ กเถสิฯ เอกสฺมิญฺหิ สมเย สตฺถา มคเธสุ จาริกํ จรมาโน อญฺญตรสฺมึ มคธคามเก ปิณฺฑาย จริตฺวา ปจฺฉาภตฺตํ ปิณฺฑปาตปฏิกฺกนฺโต ภิกฺขุคณปริวุโต มคฺคํ ปฏิปชฺชิฯ ตสฺมึ สมเย มหาฑาโห อุฏฺฐหิ, ปุรโต จ ปจฺฉโต จ พหู ภิกฺขู ทิสฺสนฺติ, โสปิ โข อคฺคิ เอกธูโม เอกชาโล หุตฺวา

อวตฺถรมาโน อาคจฺฉเตวฯ ตเตฺถเก ปุถุชฺชนภิกฺขู มรณภยภีตา ‘‘ปฎิคฺคิํ ทสฺสาม, เตน ทฑฺฒฎฺฐานํ อิตโร อคฺคิ น โอตฺถริสฺสตี’’ติ อรณิสหิตํ นีหริตฺวา อคฺคิํ กโรนฺติฯ อปเร อาหํสุ ‘‘อาวุโส, ตุเมฺห กิํ นาม กโรถ, คคนมชฺเฌ ฐิตํ จนฺทมณฺฑลํ, ปาจีนโลกธาตุโต อุคฺคจฺฉนฺตํ สหสฺสรํสิปฎิมณฺฑิตํ สูริยมณฺฑลํ, เวลาย ตีเร ฐิตา สมุทฺทํ, สิเนรุํ นิสฺสาย ฐิตา สิเนรุํ อปสฺสนฺตา วิย สเทวเก โลเก อคฺคปุคฺคลํ อตฺตนา สทฺธิํ คจฺฉนฺตเมว สมฺมาสมฺพุทฺธํ อโนโลเกตฺวา ‘ปฎิคฺคิํ เทมา’ติ วทถ, พุทฺธพลํ นาม น ชานาถ, เอถ สตฺถุ สนฺติกํ คมิสฺสามา’’ติฯ เต ปุรโต จ ปจฺฉโต จ คจฺฉนฺตา สเพฺพปิ เอกโต หุตฺวา ทสพลสฺส สนฺติกํ อคมํสุฯ สตฺถา มหาภิกฺขุสงฺฆปริวาโร อญฺญตรสฺมิํ ปเทเส อฎฺฐาสิฯ ทาวคฺคิ อภิภวโนฺต วิย วิรวโนฺต อาคจฺฉติฯ อาคนฺตฺวา ตถาคตสฺส ฐิตฎฺฐานํ ปตฺวา ตสฺส ปเทสสฺส สมนฺตา โสฬสกรีสมตฺตฎฺฐานํ ปโตฺต อุทเก โอปิลาปิตติณุกฺกา วิย นิพฺพายิ, วินิเพฺพธโต ทฺวตฺติํสกรีสมตฺตฎฺฐานํ อวตฺถริตุํ นาสกฺขิฯ

ภิกฺขู สตฺถุ คุณกถํ อารภิํสุ – ‘‘อโห พุทฺธานํ คุณา นาม, อยญฺหิ นาม อเจตโน อคฺคิ พุทฺธานํ ฐิตฎฺฐานํ อวตฺถริตุํ น สโกฺกติ, อุทเก ติณุกฺกา วิย นิพฺพายติ, อโห พุทฺธานํ อานุภาโว นามา’’ติฯ สตฺถา เตสํ กถํ สุตฺวา ‘‘น, ภิกฺขเว, เอตํ เอตรหิ มยฺหํ พลํ, ยํ อิมํ ภูมิปฺปเทสํ ปตฺวา เอส อคฺคิ นิพฺพายติฯ อิทํ ปน มยฺหํ โปราณกสจฺจพลํฯ อิมสฺมิญฺหิ ปเทเส สกลมฺปิ อิมํ กปฺปํ อคฺคิ น ชลิสฺสติ, กปฺปฎฺฐิยปาฎิหาริยํ นาเมต’’นฺติ อาหฯ อถายสฺมา อานโนฺท สตฺถุ นิสีทนตฺถาย จตุคฺคุณํ สงฺฆาฎิํ ปญฺญเปสิ, นิสีทิ สตฺถา ปลฺลงฺกํ อาภุชิตฺวาฯ ภิกฺขุสโงฺฆปิ ตถาคตํ วนฺทิตฺวา ปริวาเรตฺวา นิสีทิฯ อถ สตฺถา ‘‘อิทํ ตาว, ภเนฺต, อมฺหากํ ปากฎํ, อตีตํ ปฎิจฺฉนฺนํ, ตํ โน ปากฎํ กโรถา’’ติ ภิกฺขูหิ อายาจิโต อตีตํ อาหริฯ

อตีเต มคธรเฎฺฐ ตสฺมิํเยว ปเทเส โพธิสโตฺต วฎฺฎกโยนิยํ ปฎิสนฺธิํ คเหตฺวา มาตุกุจฺฉิโต ชาโต อณฺฑโกสํ ปทาเลตฺวา นิกฺขนฺตกาเล มหาเคณฺฑุกปฺปมาโณ วฎฺฎกโปตโก อโหสิฯ อถ นํ มาตาปิตโร กุลาวเก นิปชฺชาเปตฺวา มุขตุณฺฑเกน โคจรํ อาหริตฺวา โปเสนฺติฯ ตสฺส ปเกฺข ปสาเรตฺวา อากาเส คมนพลํ วา ปาเท อุกฺขิปิตฺวา ถเล คมนพลํ วา นตฺถิฯ ตญฺจ ปเทสํ สํวจฺฉเร สํวจฺฉเร ทาวคฺคิ คณฺหาติ, โส ตสฺมิมฺปิ สมเย มหารวํ รวโนฺต ตํ ปเทสํ คณฺหิ, สกุณสงฺฆา อตฺตโน อตฺตโน กุลาวเกหิ นิกฺขมิตฺวา มรณภยภีตา วิรวนฺตา ปลายนฺติ, โพธิสตฺตสฺสปิ มาตาปิตโร มรณภยภีตา โพธิสตฺตํ ฉเฑฺฑตฺวา ปลายิํสุฯ โพธิสโตฺต กุลาวเก นิปนฺนโกว คีวํ อุกฺขิปิตฺวา อวตฺถริตฺวา อาคจฺฉนฺตํ อคฺคิํ ทิสฺวา จิเนฺตสิ ‘‘สเจ มยฺหํ ปเกฺข ปสาเรตฺวา อากาเสน คมนพลํ ภเวยฺย, อุปฺปติตฺวา อญฺญตฺถ คเจฺฉยฺยํฯ สเจ ปาเท อุกฺขิปิตฺวา คมนพลํ ภเวยฺย, ปทวาเรน อญฺญตฺถ คเจฺฉยฺยํฯ มาตาปิตโรปิ โข เม มรณภยภีตา มํ เอกกํ ปหาย อตฺตานํ ปริตฺตายนฺตา ปลาตาฯ อิทานิ เม อญฺญํ ปฎิสรณํ นตฺถิ, อตาโณมฺหิ อสรโณ, กิํ นุ โข อชฺช มยา กาตุํ วฎฺฎตี’’ติฯ

อถสฺส เอตทโหสิ ‘‘อิมสฺมิํ โลเก สีลคุโณ นาม อตฺถิ, สจฺจคุโณ นาม อตฺถิ, อตีเต ปารมิโย ปูเรตฺวา โพธิมูเล นิสีทิตฺวา อภิสมฺพุทฺธา สีลสมาธิปญฺญาวิมุตฺติวิมุตฺติญาณทสฺสนสมฺปนฺนา สจฺจานุทฺทยการุญฺญขนฺติสมนฺนาคตา สพฺพสเตฺตสุ สมปฺปวตฺตเมตฺตาภาวนา สพฺพญฺญุพุทฺธา นาม อตฺถิ, เตหิ จ ปฎิวิทฺธา ธมฺมคุณา นาม อตฺถิ, มยิ จาปิ เอกํ สจฺจํ อตฺถิ, สํวิชฺชมาโน เอโก สภาวธโมฺม ปญฺญายติ, ตสฺมา อตีเต พุเทฺธ เจว เตหิ ปฎิวิทฺธคุเณ จ อาวเชฺชตฺวา มยิ วิชฺชมานํ สจฺจสภาวธมฺมํ คเหตฺวา สจฺจกิริยํ กตฺวา อคฺคิํ ปฎิกฺกมาเปตฺวา อชฺช มยา อตฺตโน เจว เสสสกุณานญฺจ โสตฺถิภาวํ กาตุํ วฎฺฎตี’’ติฯ เตน วุตฺตํ –

‘‘อตฺถิ โลเก สีลคุโณ, สจฺจํ โสเจยฺยนุทฺทยา;

เตน สเจฺจน กาหามิ, สจฺจกิริยมนุตฺตรํฯ

‘‘อาวเชฺชตฺวา ธมฺมพลํ, สริตฺวา ปุพฺพเก ชิเน;
สจฺจพลมวสฺสาย, สจฺจกิริยมกาสห’’นฺติฯ (จริยา. ๓.๗๙-๘๐);

อถ โพธิสโตฺต อตีเต ปรินิพฺพุตานํ พุทฺธานํ คุเณ อาวเชฺชตฺวา อตฺตนิ วิชฺชมานํ สจฺจสภาวํ อารพฺภ สจฺจกิริยํ กโรโนฺต อิมํ คาถมาห –

๓๕. ‘‘สนฺติ ปกฺขา อปตนา, สนฺติ ปาทา อวญฺจนา;
มาตาปิตา จ นิกฺขนฺตา, ชาตเวท ปฏิกฺกมา’’ติฯ

ตตฺถ **สนฺติ ปกฺขา อปตนา**ติ มยฺหํ ปกฺขา นาม อตฺถิ อุปลพฺภนฺติ, โน จ โข สกฺกา เอเตหิ อุปฺปติตุํ อากาเสน คนฺตุนฺติ อปตนาฯ **สนฺติ ปาทา อวญฺจนา**ติ ปาทาปิ เม อตฺถิ, เตหิ ปน วญฺจิตุํ ปทวารคมเนน คนฺตุํ น สกฺกาติ อวญฺจนาฯ **มาตาปิตา จ นิกฺขนฺตา**ติ เย จ มํ อญฺญตฺถ เนยฺยุํ, เตปิ มรณภเยน มาตาปิตโร นิกฺขนฺตาฯ **ชาตเวทา**ติ อคฺคึ อาลปติฯ โส หิ ชาโตว เวทยติ ปญฺญายติ, ตสฺมา ‘‘ชาตเวโท’’ติ วุจฺจติฯ **ปฏิกฺกมา**ติ ปฏิคจฺฉ นิวตฺตาติ ชาตเวทํ อาณาเปติฯ

อิติ มหาสโตฺต ‘‘สเจ มยฺหํ ปกฺขานํ อตฺถิภาโว, เต จ ปสาเรตฺวา อากาเส อปตนภาโว, ปาทานํ อตฺถิภาโว, เต จ อุกฺขิปิตฺวา อวญฺจนภาโว, มาตาปิตูนํ มํ กุลาวเกเยว ฉเฑฺฑตฺวา ปลาตภาโว จ สโจฺจ สภาวภูโตเยว, ชาตเวท, เอเตน สเจฺจน ตฺวํ อิโต ปฏิกฺกมา’’ติ กุลาวเก นิปนฺนโกว สจฺจกิริยํ อกาสิฯ ตสฺส สห สจฺจกิริยาย โสฬสกรีสมเตฺต ฐาเน ชาตเวโท ปฏิกฺกมิฯ ปฏิกฺกมโนฺต จ น ฌายมาโนว อรญฺญํ คโต, อุทเก ปน โอปิลาปิตา อุกฺกา วิย ตเตฺถว นิพฺพายิฯ เตน วุตฺตํ –

‘‘สห สเจฺจ กเต มยฺหํ, มหาปชฺชลิโต สิขี;
วเชฺชสิ โสฬส กรีสานิ, อุทกํ ปตฺวา ยถา สิขี’’ติฯ (จริยา. ๓.๘๒);

ตํ ปน ฐานํ สกเลปิ อิมสฺมึ กเปฺป อคฺคินา อนภิภวนียตฺตา กปฺปฏฺฐิยปาฏิหาริยํ นาม ชาตํฯ เอวํ โพธิสโตฺต สจฺจกิริยํ กตฺวา ชีวิตปริโยสาเน ยถากมฺมํ คโตฯ

สตฺถา ‘‘น, ภิกฺขเว, อิมสฺส วนสฺส อคฺคินา อนโชฺฌตฺถรณํ เอตรหิ มยฺหํ พลํ, โปราณํ ปเนตํ วฏฺฏโปตกกาเล มยฺหเมว สจฺจพล’’นฺติ อิมํ ธมฺมเทสนํ อาหริตฺวา สจฺจานิ ปกาเสสิฯ สจฺจปริโยสาเน เกจิ โสตาปนฺนา อเหสุํ, เกจิ สกทาคามิโน, เกจิ อนาคามิโน, เกจิ อรหตฺตํ ปตฺตาติฯ สตฺถาปิ อนุสนฺธึ ฆเฏตฺวา ชาตกํ สโมธาเนสิ – ‘‘ตทา มาตาปิตโร เอตรหิ มาตาปิตโรว อเหสุํ, วฏฺฏกราชา ปน อหเมว อโหสิ’’นฺติฯ

วฏฺฏกชาตกวณฺณนา ปญฺจมาฯ

[๓๖] ๖. สกุณชาตกวณฺณนา

ยํ นิสฺสิตาติ อิทํ สตฺถา เชตวเน วิหรโนฺต ทฑฺฒปณฺณสาลํ ภิกฺขุํ อารพฺภ กเถสิฯ เอโก กิร ภิกฺขุ สตฺถุ สนฺติเก กมฺมฏฺฐานํ คเหตฺวา เชตวนโต นิกฺขมฺม โกสเลสุ เอกํ ปจฺจนฺตคามํ นิสฺสาย เอกสฺมึ อรญฺญเสนาสเน วสติฯ อถสฺส ปฐมมาเสเยว ปณฺณสาลา ฑยฺหิตฺถฯ โส ‘‘ปณฺณสาลา เม ทฑฺฒา, ทุกฺขํ วสามี’’ติ มนุสฺสานํ อาจิกฺขิฯ มนุสฺสา ‘‘อิทานิ โน เขตฺตํ ปริ

สุกฺขํ, เกทาเร ปาเยตฺวา กริสฺสาม’’, ตสฺมึ ปายิเต ‘‘พีชํ วปิตฺวา’’, พีเช วุตฺเต ‘‘วตึ กตฺวา’’, วติยา กตาย ‘‘นิทฺทายิตฺวา, ลายิตฺวา, มทฺทิตฺวา’’ติ เอวํ ตํ ตํ กมฺมํ อปทิสนฺตาเยว เตมาสํ วีตินาเมสุํฯ โส ภิกฺขุ เตมาสํ อโชฺฌกาเส ทุกฺขํ วสโนฺต กมฺมฏฺฐานํ วเฑฺฒตฺวา วิเสสํ นิพฺพเตฺตตุํ นาสกฺขิฯ ปวาเรตฺวา ปน สตฺถุ สนฺติกํ คนฺตฺวา วนฺทิตฺวา เอกมนฺตํ นิสีทิฯ สตฺถา เตน สทฺธึ ปฏิสนฺถารํ กตฺวา ‘‘กึ ภิกฺขุ สุเขน วสฺสํวุโตฺถสิ, กมฺมฏฺฐานํ เต มตฺถกํ ปตฺต’’นฺติ ปุจฺฉิฯ โส ตํ ปวตฺตึ อาจิกฺขิตฺวา ‘‘เสนาสนสปฺปายสฺส เม อภาเวน กมฺมฏฺฐานํ มตฺถกํ น ปตฺต’’นฺติ อาหฯ สตฺถา ‘‘ปุเพฺพ ภิกฺขุ ติรจฺฉานคตาปิ อตฺตโน สปฺปายาสปฺปายํ ชานิํสุ, ตฺวํ กสฺมา น อญฺญาสี’’ติ วตฺวา อตีตํ อาหริฯ

อตีเต พาราณสิยํ พฺรหฺมทเตฺต รชฺชํ กาเรเนฺต โพธิสโตฺต สกุณโยนิยํ นิพฺพตฺติตฺวา สกุณสงฺฆปริวุโต อรญฺญายตเน สาขาวิฎปสมฺปนฺนํ มหารุกฺขํ นิสฺสาย วสติฯ อเถกทิวสํ ตสฺส รุกฺขสฺส สาขาสุ อญฺญมญฺญํ ฆํสนฺตีสุ จุณฺณํ ปตติ, ธูโม อุฎฺฐาติฯ ตํ ทิสฺวา โพธิสโตฺต จิเนฺตสิ ‘‘อิมา เทฺว สาขา เอวํ ฆํสมานา อคฺคิํ วิสฺสเชฺชสฺสนฺติ, โส ปติตฺวา ปุราณปณฺณานิ คณฺหิสฺสติ, ตโต ปฎฺฐาย อิมมฺปิ รุกฺขํ ฌาเปสฺสติ, น สกฺกา อิธ อเมฺหหิ วสิตุํ, อิโต ปลายิตฺวา อญฺญตฺถ คนฺตุํ วฎฺฎตี’’ติฯ โส สกุณสงฺฆสฺส อิมํ คาถมาห –

๓๖. ‘‘ยํ นิสฺสิตา ชคติรุหํ วิหงฺคมา, สฺวายํ อคฺคิํ ปมุญฺจติ;
ทิสา ภชถ วกฺกงฺคา, ชาตํ สรณโต ภย’’นฺติฯ

ตตฺถ **ชคติรุห**นฺติ ชคติ วุจฺจติ ปถวี, ตตฺถ ชาตตฺตา รุโกฺข ‘‘ชคติรุโห’’ติ วุจฺจติฯ **วิหงฺคมา**ติ วิหํ วุจฺจติ อากาสํ, ตตฺถ คมนโต ปกฺขี ‘‘วิหงฺคมา’’ติ วุจฺจนฺติฯ **ทิสา ภชถา**ติ อิมํ รุกฺขํ มุญฺจิตฺวา อิโต ปลายนฺตา จตโสฺส ทิสา ภชถฯ **วกฺกงฺคา**ติ สกุเณ อาลปติฯ เต หิ อุตฺตมงฺคํ คลํ กทาจิ กทาจิ วงฺกํ กโรนฺติ, ตสฺมา ‘‘วกฺกงฺคา’’ติ วุจฺจนฺติฯ วงฺกา วา เตสํ อุโภสุ ปเสฺสสุ ปกฺขา ชาตาติ วกฺกงฺคาฯ **ชาตํ สรณโต ภย**นฺติ อมฺหากํ อวสฺสยรุกฺขโตเยว ภยํ นิพฺพตฺตํ, เอถ อญฺญตฺถ คจฺฉามาติฯ

โพธิสตฺตสฺส วจนกรา ปณฺฑิตสกุณา เตน สทฺธึ เอกปฺปหาเรเนว อุปฺปติตฺวา อญฺญตฺถ คตาฯ เย ปน อปณฺฑิตา, เต ‘‘เอวเมว เอส พินฺทุมเตฺต อุทเก กุมฺภีเล ปสฺสตี’’ติ ตสฺส วจนํ อคฺคเหตฺวา ตเตฺถว วสิํสุฯ ตโต น จิรเสฺสว โพธิสเตฺตน จินฺติตาการเนว อคฺคิ นิพฺพตฺติตฺวา ตํ รุกฺขํ อคฺคเหสิฯ ธูเมสุ จ ชาลาสุ จ อุฎฺฐิตาสุ ธูมนฺธา สกุณา อญฺญตฺถ คนฺตุํ นาสกฺขิํสุ, อคฺคิมฺหิ ปติตฺวา ปติตฺวา วินาสํ ปาปุณิํสุฯ

สตฺถา ‘‘เอวํ ภิกฺขุ ปุเพฺพ ติรจฺฉานคตาปิ รุกฺขเคฺค วสนฺตา อตฺตโน สปฺปายาสปฺปายํ ชานนฺติ, ตฺวํ กสฺมา น อญฺญาสี’’ติ อิมํ ธมฺมเทสนํ อาหริตฺวา สจฺจานิ ปกาเสสิฯ สจฺจปริโยสาเน โส ภิกฺขุ โสตาปตฺติผเล ปติฎฺฐิโตฯ สตฺถาปิ อนุสนฺธึ ฆเฎตฺวา ชาตกํ สโมธาเนสิ – ‘‘ตทา โพธิสตฺตสฺส วจนกรา สกุณา พุทฺธปริสา อเหสุํ, ปณฺฑิตสกุโณ ปน อหเมว อโหสิ’’นฺติฯ

สกุณชาตกวณฺณนา ฉฎฺฐาฯ

[๓๗] ๗. ติตฺติรชาตกวณฺณนา

เย วุฑฺฒมปจายนฺตีติ อิทํ สตฺถา สาวตฺถิํ คจฺฉโนฺต สาริปุตฺตเตฺถรสฺส เสนาสนปฏิพาหนํ อารพฺภ กเถสิฯ อนาถปิณฺฑิเกน หิ วิหารํ กาเรตฺวา ทูเต เปสิเต สตฺถา ราชคหา นิกฺขมฺม เวสาลิํ ปตฺวา ตตฺถ ยถาภิรนฺตํ วิหริตฺวา ‘‘สาวตฺถิํ คมิสฺสามี’’ติ มคฺคํ ปฏิปชฺชิฯ เตน จ สมเยน

ฉพฺพคฺคิยานํ อเนฺตวาสิกา ปุรโต ปุรโต คนฺตฺวา เถรานํ เสนาสเนสุ อคฺคหิเตเสฺวว ‘‘อิทํ เสนาสนํ อมฺหากํ อุปชฺฌายสฺส, อิทํ อาจริยสฺส, อิทํ อมฺหากเมว ภวิสฺสตี’’ติ เสนาสนานิ ปลิพุเนฺธนฺติฯ ปจฺฉา อาคตา เถรา เสนาสนานิ น ลภนฺติฯ สาริปุตฺตเตฺถรสฺสาปิ อเนฺตวาสิกา เถรสฺส เสนาสนํ ปริเยสนฺตา น ลภิํสุฯ เถโร เสนาสนํ อลภโนฺต สตฺถุ เสนาสนสฺส อวิทูเร เอกสฺมิํ รุกฺขมูเล นิสชฺชาย จ จงฺกเมน จ รตฺติํ วีตินาเมสิฯ สตฺถา ปจฺจูสสมเย นิกฺขมิตฺวา อุกฺกาสิ, เถโรปิ อุกฺกาสิฯ ‘‘โก เอโส’’ติ? ‘‘อหํ, ภเนฺต, สาริปุโตฺต’’ติฯ ‘‘สาริปุตฺต, อิมาย เวลาย อิธ กิํ กโรสี’’ติ? ‘‘โส ตํ ปวตฺติํ อาโรเจสิ’’ฯ สตฺถา เถรสฺส วจนํ สุตฺวา ‘‘อิทานิ ตาว มยิ ชีวเนฺตเยว ภิกฺขู อญฺญมญฺญํ อคารวา อปฺปติสฺสา วิหรนฺติ, ปรินิพฺพุเต กิํ นุ โข กริสฺสนฺตี’’ติ อาวเชฺชนฺตสฺส ธมฺมสํเวโค อุทปาทิฯ

โส ปภาตาย รตฺติยา ภิกฺขุสงฺฆํ สนฺนิปาตาเปตฺวา ภิกฺขู ปุจฺฉิ ‘‘สจฺจํ กิร, ภิกฺขเว, ฉพฺพคฺคิยา ภิกฺขู ปุรโต ปุรโต คนฺตฺวา เถรานํ ภิกฺขูนํ เสนาสนํ ปฏิพาหนฺตี’’ติฯ ‘‘สจฺจํ, ภควา’’ติ? ตโต ฉพฺพคฺคิเย ครหิตฺวา ธมฺมิํ กถํ กตฺวา ภิกฺขู อามเนฺตสิ ‘‘โก นุ โข, ภิกฺขเว, อคฺคาสนํ อโคฺคทกํ อคฺคปิณฺฑํ อรหตี’’ติ? เอกเจฺจ ‘‘ขตฺติยกุลา ปพฺพชิโต’’ติ อาหํสุ, เอกเจฺจ ‘‘พฺราหฺมณกุลา, คหปติกุลา ปพฺพชิโต’’ติ, อปเร ‘‘วินยธโร, ธมฺมกถิโก, ปฐมสฺส ฌานสฺส ลาภี, ทุติยสฺส, ตติยสฺส, จตุตฺถสฺส ฌานสฺส ลาภี’’ติฯ อปเร ‘‘โสตาปโนฺน, สกทาคามี, อนาคามี, อรหา, เตวิโชฺช, ฉฬภิโญฺญ’’ติ อาหํสุฯ เอวํ เตหิ ภิกฺขูหิ อตฺตโน อตฺตโน รุจิวเสน อคฺคาสนาทิรหานํ กถิตกาเล สตฺถา อาห – ‘‘น, ภิกฺขเว, มยฺหํ สาสเน อคฺคาสนาทีนิ ปตฺวา ขตฺติยกุลา ปพฺพชิโต ปมาณํ, น พฺราหฺมณกุลา ปพฺพชิโต, น คหปติกุลา ปพฺพชิโต, น วินยธโร, น สุตฺตนฺติโก, น อาภิธมฺมิโก, น ปฐมชฺฌานาทิลาภิโน, น โสตาปนฺนาทโย ปมาณํ, อถ โข, ภิกฺขเว, อิมสฺมิํ สาสเน ยถาวุฑฺฒํ อภิวาทนํ ปจฺจุฎฺฐานํ อญฺชลิกมฺมํ สามีจิกมฺมํ กาตพฺพํ, อคฺคาสนํ อโคฺคทกํ อคฺคปิโณฺฑ ลทฺธโพฺพฯ อิทเมตฺถ ปมาณํฯ ตสฺมา วุฑฺฒตโร ภิกฺขุ เอเตสํ อนุจฺฉวิโกฯ อิทานิ โข ปน, ภิกฺขเว, สาริปุโตฺต มยฺหํ อคฺคสาวโก อนุธมฺมจกฺกปฺปวตฺตโก มมานนฺตรํ เสนาสนํ ลทฺธุํ อรหติ, โส อิมํ รตฺติํ เสนาสนํ อลภโนฺต รุกฺขมูเล วีตินาเมสิ, ตุเมฺห อิทาเนว เอวํ อคารวา อปฺปติสฺสา, คจฺฉเนฺต คจฺฉเนฺต กาเล กินฺติ กตฺวา วิหริสฺสถา’’ติฯ อถ เนสํ โอวาททานตฺถาย ‘‘ปุเพฺพ, ภิกฺขเว, ติรจฺฉานคตาปิ ‘น โข ปเนตํ อมฺหากํ ปติรูปํ, ยํ มยํ อญฺญมญฺญํ อคารวา อปฺปติสฺสา อสภาควุตฺติโน วิหเรยฺยาม, อเมฺหสุ มหลฺลกตรํ ชานิตฺวา ตสฺส อภิวาทนาทีนิ กริสฺสามา’ติ สาธุกํ วีมํสิตฺวา ‘อยํ โน มหลฺลโก’ติ ญตฺวา ตสฺส อภิวาทนาทีนิ กตฺวา เทวปถํ ปูรยมานา คตา’’ติ วตฺวา อตีตํ อาหริฯ

อตีเต หิมวนฺตปฺปเทเส เอกํ มหานิโคฺรธํ อุปนิสฺสาย ตโย สหายา วิหริํสุ – ติตฺติโร, มกฺกโฎ, หตฺถีติฯ เต อญฺญมญฺญํ อคารวา อปฺปติสฺสา อสภาควุตฺติโน อเหสุํฯ อถ เนสํ เอตทโหสิ ‘‘น ยุตฺตํ อมฺหากํ เอวํ วิหริตุํ, ยํนูน มยํ โย โน มหลฺลกตโร, ตสฺส อภิวาทนาทีนิ กโรนฺตา วิหเรยฺยามา’’ติฯ ‘‘โก ปน โน มหลฺลกตโร’’ติ จิเนฺตนฺตา เอกทิวสํ ‘‘อเตฺถโส อุปาโย’’ติ ตโยปิ ชนา นิโคฺรธมูเล นิสีทิตฺวา ติตฺติโร จ มกฺกโฎ จ หตฺถิํ ปุจฺฉิํสุ ‘‘สมฺม หตฺถิ, ตฺวํ อิมํ นิโคฺรธรุกฺขํ กีวปฺปมาณกาลโต ปฎฺฐาย ชานาสี’’ติ? โส อาห ‘‘สมฺมา, อหํ ตรุณโปตกกาเล อิมํ นิโคฺรธคจฺฉํ อนฺตรสตฺถีสุ กตฺวา คจฺฉามิ, อวตฺถริตฺวา ฐิตกาเล จ ปน เม เอตสฺส อคฺคสาขา นาภิํ ฆเฎฺฎติ, เอวาหํ อิมํ คจฺฉกาลโต ปฎฺฐาย ชานามี’’ติ ปุน อุโภปิ ชนา ปุริมนเยเนว มกฺกฎํ ปุจฺฉิํสุฯ โส อาห ‘‘อหํ สมฺมา มกฺกฎจฺฉาปโก สมาโน ภูมิยํ นิสีทิตฺวา คีวํ อนุกฺขิปิตฺวาว อิมสฺส นิโคฺรธโปตกสฺส อคฺคงฺกุเร ขาทามิ, เอวาหํ อิมํ ขุทฺทกกาลโต ปฎฺฐาย ชานามี’’ติฯ อถ อิตเร อุโภปิ ปุริมนเยเนว ติตฺติรํ ปุจฺฉิํสุฯ โส อาห ‘‘สมฺมา, ปุเพฺพ อสุกสฺมิํ นาม ฐาเน มหานิโคฺรธรุโกฺข อโหสิ, อหํ ตสฺส ผลานิ ขาทิตฺวา อิมสฺมิํ ฐาเน วจฺจํ ปาเตสิํ, ตโต

เอส รุกฺข ชาโต, เอวาหํ อิมํ อชาตกาลโต ปฏฺฐาย ชานามิ, ตสฺมา อหํ ตุเมฺหหิ ชาติยา มหลฺลกตโร’’ติฯ

เอวํ วุตฺเต มกฺกโฏ จ หตฺถี จ ติตฺติรปณฺฑิตํ อาหํสุ ‘‘สมฺม, ตฺวํ อเมฺหหิ มหลฺลกตโร, อิโต ปฏฺฐาย มยํ ตว สกฺการครุการมานนวนฺทนปูชนานิ เจว อภิวาทนปจฺจุฏฺฐานอญฺชลิกมฺมสามีจิกมฺมานิ จ กริสฺสาม, โอวาเท จ เต ฐสฺสาม, ตฺวํ ปน อิโต ปฏฺฐาย อมฺหากํ โอวาทานุสาสนึ ทเทยฺยาสี’’ติฯ ตโต ปฏฺฐาย ติตฺติโร เตสํ โอวาทํ อทาสิ, สีเลสุ ปติฏฺฐาเปสิ, สยมฺปิ สีลานิ สมาทิยิฯ เต ตโยปิ ชนา ปญฺจสุ สีเลสุ ปติฏฺฐาย อญฺญมญฺญํ สคารวา สปฺปติสฺสา สภาควุตฺติโน หุตฺวา ชีวิตปริโยสาเน เทวโลกปรายณา อเหสุํฯ เตสํ ติณฺณํ สมาทานํ ติตฺติริยํ พฺรหฺมจริยํ นาม อโหสิฯ

เต หิ นาม, ภิกฺขเว, ติรจฺฉานคตา อญฺญมญฺญํ สคารวา สปฺปติสฺสา วิหรึสุ, ตุเมฺห เอวํ สฺวาขาเต ธมฺมวินเย ปพฺพชิตฺวา กสฺมา อญฺญมญฺญํ อคารวา อปติสฺสา วิหรถฯ อนุชานามิ, ภิกฺขเว, อิโต ปฏฺฐาย ตุมฺหากํ ยถาวุฑฺฒํ อภิวาทนํ ปจฺจุฏฺฐานํ อญฺชลิกมฺมํ สามีจิกมฺมํ, ยถาวุฑฺฒํ อคฺคาสนํ อโคฺคทกํ อคฺคปิณฺฑํ, น อิโต ปฏฺฐาย จ นวกตเรน วุฑฺฒตโร เสนาสเนน ปฏิพาหิตโพฺพ, โย ปฏิพาเหยฺย, อาปตฺติทุกฺกฏสฺสาติ เอวํ สตฺถา อิมํ ธมฺมเทสนํ อาหริตฺวา อภิสมฺพุโทฺธ หุตฺวา อิมํ คาถมาห –

๓๗. ‘‘เย วุฑฺฒมปจายนฺติ, นรา ธมฺมสฺส โกวิทา;
ทิเฏฺฐว ธเมฺม ปาสํสา, สมฺปราเย จ สุคฺคตี’’ติฯ

ตตฺถ **เย วุฑฺฒมปจายนฺตี**ติ ชาติวุโฑฺฒ, วโยวุโฑฺฒ, คุณวุโฑฺฒติ ตโย วุฑฺฒาฯ เตสุ ชาติสมฺปโนฺน ชาติวุโฑฺฒ นาม, วเย ฐิโต วโยวุโฑฺฒ นาม , คุณสมฺปโนฺน คุณวุโฑฺฒ นามฯ เตสุ คุณสมฺปโนฺน วโยวุโฑฺฒ อิมสฺมึ ฐาเน ‘‘วุโฑฺฒ’’ติ อธิเปฺปโตฯ **อปจายนฺตี**ติ เชฏฺฐาปจายิกกเมฺมน ปูเชนฺติฯ **ธมฺมสฺส โกวิทา**ติ เชฏฺฐาปจายนธมฺมสฺส โกวิทา กุสลาฯ **ทิเฏฺฐว ธเมฺม**ติ อิมสฺมึเยว อตฺตภาเวฯ **ปาสํสา**ติ ปสํสารหาฯ **สมฺปราเย จ สุคฺคตี**ติ สมฺปเรตเพฺพ อิมํ โลกํ หิตฺวา คนฺตเพฺพ ปรโลเกปิ เตสํ สุคติเยว โหตีติฯ อยํ ปเนตฺถ ปิณฺฑโตฺถ – ภิกฺขเว, ขตฺติยา วา โหนฺตุ พฺราหฺมณา วา เวสฺสา วา สุทฺทา วา คหฏฺฐา วา ปพฺพชิตา วา ติรจฺฉานคตา วา, เย เกจิ สตฺตา เชฏฺฐาปจิติกเมฺม เฉกา กุสลา คุณสมฺปนฺนานํ วโยวุฑฺฒานํ อปจิตึ กโรนฺติ, เต อิมสฺมิญฺจ อตฺตภาเว เชฏฺฐาปจิติการกาติ ปสํสํ วณฺณนํ โถมนํ ลภนฺติ, กายสฺส จ เภทา สเคฺค นิพฺพตฺตนฺตีติฯ

เอวํ สตฺถา เชฏฺฐาปจิติกมฺมสฺส คุณํ กเถตฺวา อนุสนฺธึ ฆเฏตฺวา ชาตกํ สโมธาเนสิ – ‘‘ตทา หตฺถินาโค โมคฺคลฺลาโน อโหสิ, มกฺกโฏ สาริปุโตฺต, ติตฺติรปณฺฑิโต ปน อหเมว อโหสิ’’นฺติฯ

ติตฺติรชาตกวณฺณนา สตฺตมาฯ

[๓๘] ๘. พกชาตกวณฺณนา

นาจฺจนฺตํ นิกติปฺปโญฺญติ อิทํ สตฺถา เชตวเน วิหรโนฺต จีวรวฑฺฒกํ ภิกฺขุํ อารพฺภ กเถสิฯ เอโก กิร เชตวนวาสิโก ภิกฺขุ ยํกิญฺจิ จีวเร กตฺตพฺพํ เฉทนฆฏฺฏนวิจารณสิพฺพนาทิกํ กมฺมํ, ตตฺถ สุกุสโลฯ โส ตาย กุสลตาย จีวรํ วฑฺเฒติ, ตสฺมา ‘‘จีวรวฑฺฒโก’’ เตฺวว ปญฺญายิตฺถฯ กึ ปเนส กโรตีติ? ชิณฺณปิโลติกาสุ หตฺถกมฺมํ ทเสฺสตฺวา สุผสฺสิกํ มนาปํ จีวรํ กตฺวา รชนปริโยสาเน ปิโฏฺฐทเกน รชิตฺวา สเงฺขน ฆํสิตฺวา อุชฺชลํ มนุญฺญํ กตฺวา นิกฺขิปติฯ

จีวรกมฺมํ กาตุํ อชานนฺตา ภิกฺขู อหเต สาฏเก คเหตฺวา ตสฺส สนฺติกํ อาคนฺตฺวา ‘‘มยํ จีวรํ กาตุํ น ชานาม, จีวรํ โน กตฺวา เทถา’’ติ วทนฺติฯ โส ‘‘จีวรํ อาวุโส กริยมานํ จิเรน นิฏฺฐาติ, มยา กตจีวรเมว อตฺถิ, อิเม สาฏเก ฐเปตฺวา ตํ คณฺหิตฺวา คจฺฉถา’’ติ นีหริตฺวา ทเสฺสติฯ เต ตสฺส วณฺณสมฺปตฺติเมว ทิสฺวา อนฺตรํ อชานนฺตา ‘‘ถิร’’นฺติ สญฺญาย อหตสาฏเก จีวรวฑฺฒกสฺส ทตฺวา ตํ คณฺหิตฺวา คจฺฉนฺติฯ ตํ เตหิ โถกํ กิลิฏฺฐกาเล อุโณฺหทเกน โธวิยมานํ อตฺตโน ปกตึ ทเสฺสติ, ตตฺถ ตตฺถ ชิณฺณฏฺฐานํ ปญฺญายติ, เต วิปฺปฏิสาริโน โหนฺติฯ เอวํ อาคตาคเต ปิโลติกาหิ วเญฺจโนฺต โส ภิกฺขุ สพฺพตฺถ ปากโฏ ชาโตฯ

ยถา เจส เชตวเน, ตถา อญฺญตรสฺมิํ คามเกปิ เอโก จีวรวฑฺฒโก โลกํ วเญฺจติฯ ตสฺส สมฺภตฺตา ภิกฺขู ‘‘ภเนฺต, เชตวเน กิร เอโก จีวรวฑฺฒโก เอวํ โลกํ วเญฺจตี’’ติ อาโรเจสุํฯ อถสฺส เอตทโหสิ ‘‘หนฺทาหํ, ตํ นครวาสิกํ วเญฺจมี’’ติ ปิโลติกจีวรํ อติมนาปํ กตฺวา สุรตฺตํ รชิตฺวา ตํ ปารุปิตฺวา เชตวนํ อคมาสิฯ อิตโร ตํ ทิสฺวาว โลภํ อุปฺปาเทตฺวา ‘‘ภเนฺต, อิมํ จีวรํ ตุเมฺหหิ กต’’นฺติ ปุจฺฉิฯ ‘‘อามาวุโส’’ติฯ ‘‘ภเนฺต, อิมํ จีวรํ มยฺหํ เทถ, ตุเมฺห อญฺญํ ลภิสฺสถา’’ติ? ‘‘อาวุโส, มยํ คามวาสิกา ทุลฺลภปจฺจยา, อิมาหํ ตุยฺหํ ทตฺวา อตฺตนา กิํ ปารุปิสฺสามี’’ติ? ‘‘ภเนฺต, มม สนฺติเก อหตสาฏกา อตฺถิ, เต คเหตฺวา ตุมฺหากํ จีวรํ กโรถา’’ติฯ ‘‘อาวุโส, มยา เอตฺถ หตฺถกมฺมํ ทสฺสิตํ, ตยิ ปน เอวํ วทเนฺต กิํ สกฺกา กาตุํ, คณฺหาหิ น’’นฺติ ตสฺส ปิโลติกจีวรํ ทตฺวา อหตสาฏเก อาทาย ตํ วเญฺจตฺวา ปกฺกามิฯ เชตวนวาสิโกปิ ตํ จีวรํ ปารุปิตฺวา กติปาหจฺจเยน อุโณฺหทเกน โธวโนฺต ชิณฺณปิโลติกภาวํ ทิสฺวา ลชฺชิโต ‘‘คามวาสิจีวรวฑฺฒเกน กิร เชตวนวาสิโก วญฺจิโต’’ติ ตสฺส วญฺจิตภาโว สงฺฆมเชฺฌ ปากโฏ ชาโตฯ

อเถกทิวสํ ภิกฺขู ธมฺมสภายํ ตํ กถํ กเถนฺตา นิสีทิํสุฯ สตฺถา อาคนฺตฺวา ‘‘กาย นุตฺถ, ภิกฺขเว, เอตรหิ กถาย สนฺนิสินฺนา’’ติ ปุจฺฉิฯ เต ตมตฺถํ อาโรเจสุํฯ สตฺถา ‘‘น, ภิกฺขเว, เชตวนวาสี จีวรวฑฺฒโก อิทาเนว อเญฺญ วเญฺจติ, ปุเพฺพปิ วเญฺจสิเยวฯ น คามวาสิเกนาปิ อิทาเนว เอส เชตวนวาสี จีวรวฑฺฒโก วญฺจิโต, ปุเพฺพปิ วญฺจิโตเยวา’’ติ วตฺวา อตีตํ อาหริฯ

อตีเต เอกสฺมิํ อรญฺญายตเน โพธิสโตฺต อญฺญตรํ ปทุมสรํ นิสฺสาย ฐิเต วรณรุเกฺข รุกฺขเทวตา หุตฺวา นิพฺพตฺติฯ ตทา อญฺญตรสฺมิํ นาติมหเนฺต สเร นิทาฆสมเย อุทกํ มนฺทํ อโหสิ, พหู เจตฺถ มจฺฉา โหนฺติฯ อเถโก พโก เต มเจฺฉ ทิสฺวา ‘‘เอเกน อุปาเยน อิเม มเจฺฉ วเญฺจตฺวา ขาทิสฺสามี’’ติ คนฺตฺวา อุทกปริยเนฺต จิเนฺตโนฺต นิสีทิฯ อถ นํ มจฺฉา ทิสฺวา ‘‘กิํ, อยฺย, จิเนฺตโนฺต นิสิโนฺนสี’’ติ ปุจฺฉิํสุฯ ‘‘ตุมฺหากํ จิเนฺตโนฺต นิสิโนฺนมฺหี’’ติฯ ‘‘กิํ อมฺหากํ จิเนฺตสิ, อยฺยา’’ติ? ‘‘‘อิมสฺมิํ สเร อุทกํ ปริตฺตํ, โคจโร มโนฺท, นิทาโฆ จ มหโนฺต, อิทานิเม มจฺฉา กิํ นาม กริสฺสนฺตี’ติ ตุมฺหากํ จิเนฺตโนฺต นิสิโนฺนมฺหี’’ติฯ ‘‘อถ กิํ กโรม, อยฺยา’’ติ? ‘‘ตุเมฺห สเจ มยฺหํ วจนํ กเรยฺยาถ , อหํ โว เอเกกํ มุขตุณฺฑเกน คเหตฺวา เอกํ ปญฺจวณฺณปทุมสญฺฉนฺนํ มหาสรํ เนตฺวา วิสฺสเชฺชยฺย’’นฺติฯ ‘‘อยฺย, ปฐมกปฺปิกโต ปฏฺฐาย มจฺฉานํ จินฺตนกพโก นาม นตฺถิ, ตฺวํ อเมฺหสุ เอเกกํ ขาทิตุกาโมสี’’ติฯ ‘‘นาหํ ตุเมฺห มยฺหํ สทฺทหเนฺต ขาทิสฺสามิ’’ฯ ‘‘สเจ ปน สรสฺส อตฺถิภาวํ มยฺหํ น สทฺทหถ, เอกํ มจฺฉํ มยา สทฺธิํ สรํ ปสฺสิตุํ เปเสถา’’ติฯ มจฺฉา ตสฺส สทฺทหิตฺวา ‘‘อยํ ชเลปิ ถเลปิ สมโตฺถ’’ติ เอกํ กาฬมหามจฺฉํ อทํสุ ‘‘อิมํ คเหตฺวา คจฺฉถา’’ติฯ โส ตํ คเหตฺวา เนตฺวา สเร วิสฺสเชฺชตฺวา สพฺพํ สรํ ทเสฺสตฺวา ปุน อาเนตฺวา เตสํ มจฺฉานํ สนฺติเก วิสฺสเชฺชสิฯ โส เตสํ มจฺฉานํ สรสฺส สมฺปตฺติํ วเณฺณสิฯ เต ตสฺส กถํ สุตฺวา คนฺตุกามา หุตฺวา ‘‘สาธุ, อยฺย, อเมฺห คณฺหิตฺวา คจฺฉาหี’’ติ อาหํสุฯ

พโก ปฐมํ ตํ กาฬมหามจฺฉเมว คเหตฺวา สรตีรํ เนตฺวา สรํ ทเสฺสตฺวา สรตีเร ชาเต วรณรุเกฺข นิลียิตฺวา ตํ วิฎปนฺตเร ปกฺขิปิตฺวา ตุเณฺฑน วิชฺฌนฺโต ชีวิตกฺขยํ ปาเปตฺวา มํสํ ขาทิตฺวา กณฺฎเก รุกฺขมูเล ปาเตตฺวา ปุน คนฺตฺวา ''วิสฺสโฎฺฐ, เม โส มจฺโฉ, อโญฺญ อาคจฺฉตู''ติ เอเตนุปาเยน เอเกกํ คเหตฺวา สเพฺพ มเจฺฉ ขาทิตฺวา ปุน อาคโต เอกํ มจฺฉมฺปิ นาทฺทส ฯ เอโก ปเนตฺถ กกฺกฎโก อวสิโฎฺฐ ฯ พโก ตมฺปิ ขาทิตุกาโม หุตฺวา ''โภ, กกฺกฎก, มยา สเพฺพเต มจฺฉา เนตฺวา ปทุมสญฺฉเนฺน มหาสเร วิสฺสชฺชิตา, เอหิ ตมฺปิ เนสฺสามี''ติ ฯ ''มํ คเหตฺวา คจฺฉนฺโต กถํ คณฺหิสฺสสี''ติ? ''ฑํสิตฺวา คณฺหิสฺสามี''ติ ฯ ''ตฺวํ เอวํ คเหตฺวา คจฺฉนฺโต มํ ปาเตสฺสสิ, นาหํ ตยา สทฺธิํ คมิสฺสามี''ติ ฯ ''มา ภายิ, อหํ ตํ สุคฺคหิตํ คเหตฺวา คมิสฺสามี''ติ ฯ กกฺกฎโก จิเนฺตสิ ''อิมสฺส มเจฺฉ เนตฺวา สเร วิสฺสชฺชนํ นาม นตฺถิ ฯ สเจ ปน มํ สเร วิสฺสเชฺชสฺสติ, อิเจฺจตํ กุสลํ ฯ โน เจ วิสฺสเชฺชสฺสติ, คีวมสฺส ฉินฺทิตฺวา ชีวิตํ หริสฺสามี''ติ ฯ

อถ นํ เอวมาห ''สมฺม พก, น โข ตฺวํ สุคฺคหิตํ คเหตุํ สกฺขิสฺสสิ, อมฺหากํ ปน คหณํ สุคฺคหณํ , สจาหํ อเฬฺหิ ตว คีวํ คเหตุํ ลภิสฺสามิ, ตว คีวํ สุคฺคหิตํ กตฺวา ตยา สทฺธิํ คมิสฺสามี''ติ ฯ โส ตํ ''วเญฺจตุกาโม เอส ม''นฺติ อชานโนฺต ''สาธู''ติ สมฺปฎิจฺฉิ ฯ กกฺกฎโก อตฺตโน อเฬฺหิ กมฺมารสณฺฑาเสน วิย ตสฺส คีวํ สุคฺคหิตํ กตฺวา ''อิทานิ คจฺฉา''ติ อาห ฯ โส ตํ เนตฺวา สรํ ทเสฺสตฺวา วรณรุกฺขาภิมุโข ปายาสิ ฯ กกฺกฎโก อาห ''มาตุล, อยํ สโร เอโตฺต, ตฺวํ ปน อิโต กิํ เนสี''ติ? พโก ''น เต มาตุโล อหํ, น ภคินิปุโตฺตสิ วต เม ตฺว''นฺติ วตฺวา ''ตฺวํ 'เอส มํ อุกฺขิปิตฺวา วิจรโนฺต มยฺหํ ทาโส'ติ สญฺญํ กโรสิ มเญฺญ, ปเสฺสตํ วรณรุกฺขสฺส มูเล กณฺฎกราสิํ, ยถา เม เต สเพฺพ มจฺฉา ขาทิตา, ตมฺปิ ตเถว ขาทิสฺสามี''ติ อาห ฯ กกฺกฎโก ''เอเต มจฺฉา อตฺตโน พาลตาย ตยา ขาทิตา, อหํ ปน เต มํ ขาทิตุํ น ทสฺสามิ, ตเญฺญว ปน วินาสํ ปาเปสฺสามิ ฯ ตฺวญฺหิ พาลตาย มยา วญฺจิตภาวํ น ชานาสิ, มรนฺตา อุโภปิ มริสฺสาม, อหํ เต สีสํ ฉินฺทิตฺวา ภูมิยํ ขิปิสฺสามี''ติ วตฺวา กมฺมารสณฺฑาเสน วิย อเฬฺหิ ตสฺส คีวํ นิปฺปีเฬสิ ฯ โส วิวเฎน มุเขน อกฺขีหิ อสฺสุนา ปคฺฆรเนฺตน มรณภยตชฺชิโต ''สามิ, อหํ ตํ น ขาทิสฺสามิ, ชีวิตํ เม เทหี''ติ อาห ฯ ''ยทิ เอวํ โอตริตฺวา มํ สรสฺมิํ วิสฺสเชฺชหี''ติ ฯ โส นิวตฺติตฺวา สรเมว โอตริตฺวา กกฺกฎกํ สรปริยเนฺต ปงฺกปิเฎฺฐ ฐเปสิ, กกฺกฎโก กตฺตริกาย กุมุทนาฬํ กเปฺปโนฺต วิย ตสฺส คีวํ กเปฺปตฺวา อุทกํ ปาวิสิ ฯ

ตํ อจฺฉริยํ ทิสฺวา วรณรุเกฺข อธิวตฺถา เทวตา สาธุการํ ททมานา วนํ อุนฺนาทยมานา มธุรสฺสเรน อิมํ คาถมาห –

๓๘. ''นาจฺจนฺตํ นิกติปฺปโญฺญ, นิกตฺยา สุขเมธติ;
อาราเธติ นิกติปฺปโญฺญ, พโก กกฺกฎกามิวา''ติ ฯ

ตตฺถ **นาจฺจนฺตํ นิกติปฺปโญฺญ, นิกตฺยา สุขเมธตี**ติ นิกติ วุจฺจติ วญฺจนา, นิกติปฺปโญฺญ วญฺจนปโญฺญ ปุคฺคโล ตาย นิกตฺยา นิกติยา วญฺจนาย น อจฺจนฺตํ สุขเมธติ, นิจฺจกาเล สุขสฺมิํเยว ปติฎฺฐาตุํ น สโกฺกติ, เอกํเสน ปน วินาสํ ปาปุณาติเยวาติ อโตฺถ ฯ **อาราเธตี**ติ ปฎิลภติ ฯ **นิกติปฺปโญฺญ**ติ เกราฎิกภาวํ สิกฺขิตปโญฺญ ปาปปุคฺคโล อตฺตนา กตสฺส ปาปสฺส ผลํ อาราเธติ ปฎิลภติ วินฺทตีติ อโตฺถ ฯ กถํ? **พโก กกฺกฎกามิว,** ยถา พโก กกฺกฎกา คีวเจฺฉทํ ปาปุณาติ, เอวํ ปาปปุคฺคโล อตฺตนา กตปาปโต ทิฎฺฐธเมฺม วา สมฺปราเย วา ภยํ อาราเธติ ปฎิลภตีติ อิมมตฺถํ ปกาเสโนฺต มหาสเทฺท วนํ อุนฺนาเทโนฺต ธมฺมํ เทเสสิ ฯ

สตฺถา ''น, ภิกฺขเว, อิทาเนว คามวาสิจีวรวฑฺฒเกเนส วญฺจิโต, อตีเตปิ วญฺจิโตเยวา''ติ อิมํ ธมฺมเทสนํ อาหริตฺวา อนุสนฺธิํ ฆเฎตฺวา ชาตกํ สโมธาเนสิ – ''ตทา โส พโก เชต

วนวาสี จีวรวฑฺฒโก อโหสิ, กกฺกฏโก คามวาสี จีวรวฑฺฒโก, รุกฺขเทวตา ปน อหเมว อโหสิ’’นฺติฯ

พกชาตกวณฺณนา อฏฺฐมาฯ

[๓๙] ๙. นนฺทชาตกวณฺณนา

มเญฺญ โสวณฺณโย ราสีติ อิทํ สตฺถา เชตวเน วิหรโนฺต สาริปุตฺตเตฺถรสฺส สทฺธิวิหาริกํ อารพฺภ กเถสิฯ โส กิร ภิกฺขุ สุพฺพโจ อโหสิ วจนกฺขโม, เถรสฺส มหเนฺตนุสฺสาเหน อุปการํ กโรติฯ อเถกํ สมยํ เถโร สตฺถารํ อาปุจฺฉิตฺวา จาริกํ จรโนฺต ทกฺขิณาคิริชนปทํ อคมาสิฯ โส ภิกฺขุ ตตฺถ คตกาเล มานตฺถโทฺธ หุตฺวา เถรสฺส วจนํ น กโรติ ‘‘อาวุโส, อิทํ นาม กโรหี’’ติ วุเตฺต ปน เถรสฺส ปฏิปโกฺข โหติฯ เถโร ตสฺส อาสยํ น ชานาติฯ โส ตตฺถ จาริกํ จริตฺวา ปุน เชตวนํ อาคโตฯ โส ภิกฺขุ เถรสฺส เชตวนวิหารํ อาคตกาลโต ปฏฺฐาย ปุน ตาทิโสว ชาโตฯ เถโร ตถาคตสฺส อาโรเจสิ ‘‘ภเนฺต, มยฺหํ เอโก สทฺธิวิหาริโก เอกสฺมิํ ฐาเน สเตน กีตทาโส วิย โหติ, เอกสฺมิํ ฐาเน มานตฺถโทฺธ หุตฺวา ‘อิทํ นาม กโรหี’ติ วุเตฺต ปฏิปโกฺข โหตี’’ติฯ สตฺถา ‘‘นายํ, สาริปุตฺต, ภิกฺขุ อิทาเนว เอวํสีโล, ปุเพฺพปเส เอกํ ฐานํ คโต สเตน กีตทาโส วิย โหติฯ เอกํ ฐานํ คโต ปฏิปโกฺข ปฏิสตฺตุ โหตี’’ติ วตฺวา เถเรน ยาจิโต อตีตํ อาหริฯ

อตีเต พาราณสิยํ พฺรหฺมทเตฺต รชฺชํ กาเรเนฺต โพธิสโตฺต เอกสฺมิํ กุฎุมฺพิยกุเล ปฏิสนฺธิํ คณฺหิฯ ตเสฺสโก สหายโก กุฎุมฺพิโก สยํ มหลฺลโก, ภริยา ปนสฺส ตรุณีฯ สา ตํ นิสฺสาย ปุตฺตํ ปฏิลภิฯ โส จิเนฺตสิ ‘‘อยํ อิตฺถี ตรุณตฺตา มมจฺจเยน กญฺจิเทว ปุริสํ คเหตฺวา อิมํ ธนํ วินาเสยฺย, ปุตฺตสฺส เม น ทเทยฺย, ยํนูนาหํ อิมํ ธนํ ปถวิคตํ กเรยฺย’’นฺติ ฆเร นนฺทํ นาม ทาสํ คเหตฺวา อรญฺญํ คนฺตฺวา เอกสฺมิํ ฐาเน ตํ ธนํ นิทหิตฺวา ตสฺส อาจิกฺขิตฺวา ‘‘ตาต, นนฺท, อิมํ ธนํ มมจฺจเยน มยฺหํ ปุตฺตสฺส อาจิเกฺขยฺยาสิ, มา จ นํ ปริจฺจชสี’’ติ โอวทิตฺวา กาลมกาสิฯ

ปุโตฺตปิสฺส อนุกฺกเมน วยปฺปโตฺต ชาโตฯ อถ นํ มาตา อาห – ‘‘ตาต, ตว ปิตา นนฺทํ ทาสํ คเหตฺวา ธนํ นิเธสิ, ตํ อาหราเปตฺวา กุฎุมฺพํ สณฺฐเปหี’’ติฯ โส เอกทิวสํ นนฺทํ อาห – ‘‘มาตุล, อตฺถิ กิญฺจิ มยฺหํ ปิตรา ธนํ นิทหิต’’นฺติฯ ‘‘อาม, สามี’’ติฯ ‘‘กุหิํ ตํ นิทหิต’’นฺติฯ ‘‘อรเญฺญ, สามี’’ติฯ ‘‘เตน หิ คจฺฉามา’’ติ กุทฺทาลปิฎกํ อาทาย นิธิฏฺฐานํ คนฺตฺวา ‘‘กหํ มาตุล, ธน’’นฺติ อาหฯ นโนฺท อารุยฺห ธนมตฺถเก ฐตฺวา ธนํ นิสฺสาย มานํ อุปฺปาเทตฺวา ‘‘อเร ทาสิปุตฺต เจฎก, กุโต เต อิมสฺมิํ ฐาเน ธน’’นฺติ กุมารํ อโกฺกสติฯ กุมาโร ตสฺส ผรุสวจนํ สุตฺวา อสุณโนฺต วิย ‘‘เตน หิ คจฺฉามา’’ติ ตํ คเหตฺวา ปฏินิวตฺติตฺวา ปุน เทฺว ตโย ทิวเส อติกฺกมิตฺวา อคมาสิ, นโนฺท ตเถว อโกฺกสติฯ กุมาโร เตน สทฺธิํ ผรุสวจนํ อวตฺวาว นิวตฺติตฺวา ‘‘อยํ ทาโส อิโต ปฏฺฐาย ‘ธนํ อาจิกฺขิสฺสามี’ติ คจฺฉติ, คนฺตฺวา ปน มํ อโกฺกสติ, ตตฺถ การณํ น ชานามิ, อตฺถิ โข ปน เม ปิตุ สหาโย กุฎุมฺพิโก, ตํ ปฏิปุจฺฉิตฺวา ชานิสฺสามี’’ติ โพธิสตฺตสฺส สนฺติกํ คนฺตฺวา สพฺพํ ตํ ปวตฺติํ อาโรเจตฺวา ‘‘กิํ นุ โข, ตาต, การณ’’นฺติ ปุจฺฉิฯ

โพธิสโตฺต ‘‘ยสฺมิํ เต, ตาต, ฐาเน ฐิโต นโนฺท อโกฺกสติ, ตเตฺถว เต ปิตุ สนฺตกํ ธนํ, ตสฺมา ยทา เต นโนฺท อโกฺกสติ, ตทา นํ ‘เอหิ เร ทาส, กิํ อโกฺกสสี’ติ อากฑฺฒิตฺวา ตํ ฐานํ ภินฺทิตฺวา กุลสนฺตกํ ธนํ นีหริตฺวา ทาสํ อุกฺขิปาเปตฺวา ธนํ อาหรา’’ติ วตฺวา อิมํ คาถมาห –

๓๙. ‘‘มเญฺญ โสวณฺณโย ราสิ, โสวณฺณมาลา จ นนฺทโก;
ยตฺถ ทาโส อามชาโต, ฐิโต ถุลฺลานิ คชฺชตี’’ติฯ

ตตฺถ **มเญฺญู**ติ เอวํ อหํ ชานามิฯ **โสวณฺณโย**ติ สุนฺทโร วโณฺณ เอเตสนฺติ โสวณฺณานิฯ กานิ ตานิ? รชตมณิกญฺจนปวาฬาทีนิ รตนานิฯ อิมสฺมิญฺหิ ฐาเน สพฺพาเนตานิ ‘‘สุวณฺณานี’’ติ อธิเปฺปตานิ, เตสํ ราสิ โสวณฺณโย ราสิฯ **โสวณฺณมาลา จา**ติ ตุยฺหํ ปิตุสนฺตกา สุวณฺณมาลา จ เอเตฺถวาติ มญฺญามิฯ **นนฺทโก ยตฺถ ทาโส**ติ ยสฺมิํ ฐาเน ฐิโต นนฺทโก ทาโสฯ **อามชาโต**ติ ‘‘อาม, อหํ โว ทาสี’’ติ เอวํ ทาสพฺยํ อุปคตาย อามทาสิสงฺขาตาย ทาสิยา ปุโตฺตฯ **ฐิโต ถุลฺลานิ คชฺชตี**ติ ‘‘โส ยสฺมิํ ฐาเน ฐิโต ถุลฺลานิ ผรุสวจนานิ วทติ, ตเตฺถว เต กุลสนฺตกํ ธนํ, เอวํ อหํ ตํ มญฺญามี’’ติ โพธิสโตฺต กุมารสฺส ธนคฺคหณูปายํ อาจิกฺขิฯ

กุมาโร โพธิสตฺตํ วนฺทิตฺวา ฆรํ คนฺตฺวา นนฺทํ อาทาย นิธิฏฺฐานํ คนฺตฺวา ยถานุสิฏฺฐํ ปฏิปชฺชิตฺวา ตํ ธนํ อาหริตฺวา กุฎุมฺพํ สณฺฐเปตฺวา โพธิสตฺตสฺส โอวาเท ฐิโต ทานาทีนิ ปุญฺญานิ กตฺวา ชีวิตปริโยสาเน ยถากมฺมํ คโตฯ

สตฺถา ‘‘ปุเพฺพเปส เอวํสีโลเยวา’’ติ วตฺวา อิมํ ธมฺมเทสนํ อาหริตฺวา อนุสนฺธิํ ฆเฏตฺวา ชาตกํ สโมธาเนสิ – ‘‘ตทา นโนฺท สาริปุตฺตสฺส สทฺธิวิหาริโก อโหสิ, ปณฺฑิตกุฎุมฺพิโก ปน อหเมว อโหสิ’’นฺติฯ

นนฺทชาตกวณฺณนา นวมาฯ

[๔๐] ๑๐. ขทิรงฺคารชาตกวณฺณนา

กามํ ปตามิ นิรยนฺติ อิทํ สตฺถา เชตวเน วิหรโนฺต อนาถปิณฺฑิกํ อารพฺภ กเถสิฯ อนาถปิณฺฑิโก หิ วิหารเมว อารพฺภ จตุปญฺญาสโกฏิธนํ พุทฺธสาสเน ปริจฺจชิตฺวา วิกิริตฺวา ฐเปตฺวา ตีณิ รตนานิ อญฺญตฺถ รตนสญฺญเมว อนุปฺปาเทตฺวา สตฺถริ เชตวเน วิหรเนฺต เทวสิกํ ตีณิ มหาอุปฏฺฐานานิ คจฺฉติฯ ปาโตว เอกวารํ คจฺฉติ, กตปาตราโส เอกวารํ, สายเนฺห เอกวารํฯ อญฺญานิปิ อนฺตรนฺตรุปฏฺฐานานิ โหนฺติเยวฯ คจฺฉโนฺต จ ‘‘กิํ นุ โข อาทาย อาคโตติ สามเณรา วา ทหรา วา หตฺถมฺปิ เม โอโลเกยฺยุ’’นฺติ ตุจฺฉหโตฺถ นาม น คตปุโพฺพฯ ปาโตว คจฺฉโนฺต ยาคุํ คาหาเปตฺวา คจฺฉติ, กตปาตราโส สปฺปินวนีตมธุผาณิตาทีนิปิ, สายนฺหสมเย คนฺธมาลาวตฺถาทิหโตฺถติฯ เอวํ ทิวเส ทิวเส ปริจฺจชนฺตสฺส ปนสฺส ปริจฺจาเค ปมาณํ นตฺถิฯ

พหู โวหารูปชีวิโนปิสฺส หตฺถโต ปเณฺณ อาโรเปตฺวา อฏฺฐารสโกฏิสงฺขฺยํ ธนํ อิณํ คณฺหิํสุ, เต มหาเสฏฺฐิ น อาหราเปติฯ อญฺญา ปนสฺส กุลสนฺตกา อฏฺฐารส โกฏิโย นทีตีเร นิทหิตฺวา ฐปิตา อจิรวโตทเกน นทีกูเล ภิเนฺน มหาสมุทฺทํ ปวิฏฺฐา, ตา ยถาปีหิตลญฺฉิ ตาว โลหจาฏิโย อณฺฑวกุจฺฉิยํ ปวฏฺฏนฺตา วิจรนฺติฯ เคเห ปนสฺส ปญฺจนฺนํ ภิกฺขุสตานํ นิจฺจภตฺตํ นิพทฺธเมว โหติฯ เสฏฺฐิโน หิ เคหํ ภิกฺขุสงฺฆสฺส จตุมหาปเถ ขตโปกฺขรณิสทิสํ, สพฺพภิกฺขูนํ มาตาปิตุฏฺฐาเน ฐิตํฯ เตนสฺส ฆรํ สมฺมาสมฺพุโทฺธปิ คจฺฉติ, อสีติมหาเถราปิ คจฺฉนฺติเยวฯ เสสภิกฺขูนํ ปน คจฺฉนฺตานญฺจ อาคจฺฉนฺตานญฺจ ปมาณํ นตฺถิฯ ตํ ปน ฆรํ สตฺตภูมกํ สตฺตทฺวารโกฏฺฐกปฏิมณฺฑิตํ, ตสฺส จตุเตฺถ ทฺวารโกฏฺฐเก เอกา มิจฺฉาทิฏฺฐิกา เทวตา วสติ, สา สมฺมาสมฺพุเทฺธ เคหํ ปวิสเนฺต อตฺตโน วิมาเน ฐาตุํ น สโกฺกติ, ทารเก คเหตฺวา โอตริตฺวา ภูมิยํ ติฏฺฐติฯ อสีติมหาเถเรสุปิ อวเสสเตฺถเรสุปิ ปวิสเนฺตสุ จ นิกฺขมเนฺตสุ จ ตเถว กโรติฯ สา จิเนฺตสิ ‘‘สมเณ โคตเม จ สาวเกสุ จสฺส อิมํ เคหํ ปวิสเนฺตสุ มยฺหํ สุขํ นาม นตฺถิ, นิจฺจกาลํ โอตริตฺวา โอตริตฺวา ภูมิยํ ฐาตุํ น สกฺขิสฺสามิฯ ยถา อิเม เอตํ ฆรํ น ปวิสนฺติ, ตถา มยา กาตุํ วฏฺฏตี’’ติฯ อเถกทิวสํ สยนูปคตเสฺสว มหากมฺมนฺติกสฺส สนฺติกํ คนฺตฺวา โอภาสํ ผริตฺวา อฏฺฐาสิฯ ‘‘โก เอตฺถา’’ติ จ วุเตฺต ‘‘อหํ จตุตฺถทฺวารโกฏฺฐเก นิพฺพตฺตเทวตา’’ติ อาหฯ ‘‘กสฺมา อาคตาสี’’ติ? ‘‘กิํ ตุเมฺห เสฏฺฐิสฺส กิริยํ น ปสฺสถ, อตฺตโน ปจฺฉิมกาลํ อโนโลเกตฺวา ธนํ นี

หริตฺวา สมณํ โคตมํเยว ปูเชติ, เนว วณิชฺชํ ปโยเชติ, น กมฺมเนฺต ปฏฺฐเปติ, ตุเมฺห เสฏฺฐึ ตถา โอวทถ, ยถา อตฺตโน กมฺมนฺตํ กโรติฯ ยถา จ สมโณ โคตโม สสาวโก อิมํ ฆรํ น ปวิสติ, ตถา กโรถา''ติฯ อถ นํ โส อาห ''พาลเทวเต, เสฏฺฐิ ธนํ วิสฺสเชฺชโนฺต นิยฺยานิเก พุทฺธสาสเน วิสฺสเชฺชติ, โส สเจ มํ จูฬายํ คเหตฺวา วิกฺกิณิสฺสติ, เนวาหํ กิญฺจิ กเถสฺสามิ, คจฺฉ ตฺวํ''นฺติฯ สา ปุเนกทิวสํ เสฏฺฐิโน เชฏฺฐปุตฺตํ อุปสงฺกมิตฺวา ตเถว โอวทิ, โสปิ ตํ ปุริมนเยเนว ตเชฺชสิฯ เสฏฺฐินา ปน สทฺธึ กเถตุํเยว น สโกฺกติฯ

เสฏฺฐิโนปิ นิรนฺตรํ ทานํ เทนฺตสฺส โวหาเร อกโรนฺตสฺส อาเย มนฺทีภูเต ธนํ ปริกฺขยํ อคมาสิฯ อถสฺส อนุกฺกเมน ทาลิทฺทิยปฺปตฺตสฺส ปริโภคสาฏกสยนโภชนานิปิ ปุราณสทิสานิ น ภวึสุฯ เอวํภูโตปิ ภิกฺขุสงฺฆสฺส ทานํ เทติ, ปณีตํ ปน กตฺวา ทาตุํ น สโกฺกติ ฯ อถ นํ เอกทิวสํ วนฺทิตฺวา นิสินฺนํ สตฺถา ''ทียติ ปน เต, คหปติ, กุเล ทาน''นฺติ ปุจฺฉิฯ โส ''ทียติ, ภเนฺต, ตญฺจ โข กณาชกํ พิลงฺคทุติย''นฺติ อาหฯ อถ นํ สตฺถา ''คหปติ, 'ลูขํ ทานํ เทมี'ติ มา จิตฺตํ สโงฺกจยิตฺถ ฯ จิตฺตสฺมิญฺหิ ปณีเต พุทฺธปเจฺจกพุทฺธพุทฺธสาวกานํ ทินฺนทานํ ลูขํ นาม น โหติฯ กสฺมา? วิปากมหนฺตตฺตา''ติ อาหฯ จิตฺตญฺหิ ปณีตํ กาตุํ สโกฺกนฺตสฺส ทานํ ลูขํ นาม นตฺถีติ เจตํ เอวํ เวทิตพฺพํ –

> ''นตฺถิ จิเตฺต ปสนฺนมฺหิ, อปฺปกา นาม ทกฺขิณา;
> ตถาคเต วา สมฺพุเทฺธ, อถ วา ตสฺส สาวเกฯ (วิ. ว. ๘๐๔);
>
> ''น กิรตฺถิ อโนมทสฺสิสุ, ปาริจริยา พุเทฺธสุ อปฺปกา;
> สุกฺขาย อโลณิกาย จ, ปสฺส ผลํ กุมฺมาสปิณฺฑิยา''ติฯ

อปรมฺปิ นํ อาห ''คหปติ, ตฺวํ ตาว ลูขํ ทานํ ททมาโน อฏฺฐนฺนํ อริยปุคฺคลานํ เทสิ, อหํ เวลามกาเล สกลชมฺพุทีปํ อุนฺนงฺคลํ กตฺวา สตฺต รตนานิ ททมาโน ปญฺจ มหานทิโย เอโกฆปุณฺณํ กตฺวา วิย จ มหาทานํ ปวตฺตยมาโน ติสรณคตํ วา ปญฺจสีลรกฺขนกํ วา กญฺจิ นาลตฺถํ, ทกฺขิเณยฺยปุคฺคลา นาม เอวํ ทุลฺลภาฯ ตสฺมา 'ลูขํ เม ทาน'นฺติ มา จิตฺตํ สโงฺกจยิตฺถา''ติ เอวญฺจ ปน วตฺวา **เวลามสุตฺตํ** (อ. นิ. ๙.๒๐) กเถสิฯ

อถ โข สา เทวตา อิสฺสรกาเล เสฏฺฐินา สทฺธึ กเถตุมฺปิ อสโกฺกนฺตี ''อิทานายํ ทุคฺคตตฺตา มม วจนํ คณฺหิสฺสตี''ติ มญฺญมานา อฑฺฒรตฺตสมเย สิริคพฺภํ ปวิสิตฺวา โอภาสํ ผริตฺวา อากาเส อฏฺฐาสิฯ เสฏฺฐิ ตํ ทิสฺวา ''โก เอโส''ติ อาหฯ ''อหํ มหาเสฏฺฐิ จตุตฺถทฺวารโกฏฺฐเก อธิวตฺถา, เทวตา''ติฯ ''กิมตฺถมาคตาสี''ติ? ''ตุยฺหํ โอวาทํ กเถตุกามา หุตฺวา อาคจฺฉามี''ติฯ ''เตน หิ กเถหี''ติฯ มหาเสฏฺฐิ ตฺวํ ปจฺฉิมกาลํ น จิเนฺตสิ, ปุตฺตธีตโร น โอโลเกสิ, สมณสฺส เต โคตมสฺส สาสเน พหุํ ธนํ วิปฺปกิณฺณํ, โส ตฺวํ อติเวลํ ธนวิสฺสชฺชเนน วา วณิชฺชาทิกมฺมานํ อกรเณน วา สมณํ โคตมํ นิสฺสาย ทุคฺคโต ชาโต, เอวํภูโตปิ สมณํ โคตมํ น มุญฺจสิ, อชฺชปิ เต สมณา ฆรํ ปวิสนฺติเยวฯ ยํ ตาว เตหิ นีตํ, ตํ น สกฺกา ปจฺจาหราเปตุํ, คหิตํ คหิตเมว โหตุ, อิโต ปฏฺฐาย ปน สยญฺจ สมณสฺส โคตมสฺส สนฺติกํ มา คมิตฺถ, สาวกานญฺจสฺส อิมํ ฆรํ ปวิสิตุํ มา อทาสิ, สมณํ โคตมํ นิวตฺติตฺวาปิ อโนโลเกโนฺต อตฺตโน โวหาเร จ วณิชฺชญฺจ กตฺวา กุฏุมฺพํ สณฺฐเปหี''ติฯ อถ นํ โส เอวมาห ''อยํ ตยา มยฺหํ ทาตพฺพโอวาโท''ติฯ ''อาม, อยฺยา''ติฯ ตาทิสานํ เทวตานํ สเตนปิ สหเสฺสนปิ สตสหเสฺสนปิ อกมฺปนีโย อหํ ทสพเลน กโตฯ มม หิ สทฺธา สิเนรุ วิย อจลา สุปฺปติฏฺฐิตา, มยา นิยฺยานิเก รตนสาสเน ธนํ วิสฺสชฺชิตํ, อยุตฺตํ เต กถิตํ, พุทฺธสาสเน ปหาโร ทิโนฺน, เอวรูปาย อนาจาราย ทุสฺสีลาย กาฬกณฺณิยา สทฺธึ ตยา มม เอกเคเห วสนกิจฺจํ นตฺถิ, สีฆํ มม เคหา นิกฺขมิตฺวา อญฺญตฺถ คจฺฉาติฯ

สา โสตาปนฺนสฺส อริยสาวกสฺส วจนํ สุตฺวา ฐาตุํ อสโกฺกนฺตี อตฺตโน วสนฏฺฐานํ คนฺตฺวา ทารเก หเตฺถน คเหตฺวา นิกฺขมิฯ นิกฺขมิตฺวา จ ปน อญฺญตฺถ วสนฏฺฐานํ อลภมานา ''เสฏฺฐิํ ขมาเปตฺวา ตเตฺถว วสิสฺสามี''ติ จิเนฺตตฺวา นครปริคฺคาหกเทวปุตฺตสฺส สนฺติกํ คนฺตฺวา ตํ วนฺทิตฺวา อฏฺฐาสิฯ ''เกนเฏฺฐน อาคตาสี''ติ จ วุเตฺต ''อหํ สามิ, อตฺตโน พาลตาย อนุปธาเรตฺวา อนาถปิณฺฑิเกน เสฏฺฐินา สทฺธิํ กเถสิํ, โส มํ กุชฺฌิตฺวา วสนฏฺฐานา นิกฺกฑฺฒิ, มํ เสฏฺฐิสฺส สนฺติกํ เนตฺวา ขมาเปตฺวา วสนฏฺฐานํ เม เทถา''ติฯ ''กิํ ปน ตยา เสฏฺฐิ วุโตฺต''ติ ''อิโต ปฏฺฐาย พุทฺธุปฏฺฐานํ สงฺฆุปฏฺฐานํ มา กริ, สมณสฺส โคตมสฺส ฆรปฺปเวสนํ มา อทาสี''ติ ''เอวํ เม วุโตฺต, สามี''ติฯ อยุตฺตํ ตยา วุตฺตํ, สาสเน ปหาโร ทิโนฺน, ''อหํ ตํ อาทาย เสฏฺฐิโน สนฺติกํ คนฺตุํ น อุสฺสหามี''ติฯ สา ตสฺส สนฺติกา สงฺคหํ อลภิตฺวา จตุนฺนํ มหาราชานํ สนฺติกํ อคมาสิฯ

เตหิปิ ตเถว ปฏิกฺขิตฺตา สกฺกํ เทวราชํ อุปสงฺกมิตฺวา ตํ ปวตฺติํ อาจิกฺขิตฺวา ''อหํ, เทว, วสนฏฺฐานํ อลภมานา ทารเก หเตฺถน คเหตฺวา อนาถา วิจรามิ, ตุมฺหากํ สิริยา มยฺหํ วสนฏฺฐานํ ทาเปถา''ติ สุฏฺฐุตรํ ยาจิฯ โสปิ นํ อาห ''ตยา อยุตฺตํ กตํ, ชินสาสเน ปหาโร ทิโนฺน, อหมฺปิ ตํ นิสฺสาย เสฏฺฐินา สทฺธิํ กเถตุํ น สโกฺกมิ, เอกํ ปน เต เสฏฺฐิสฺส ขมนูปายํ กเถสฺสามี''ติฯ ''สาธุ, เทว, กเถหี''ติฯ มหาเสฏฺฐิสฺส หตฺถโต มนุเสฺสหิ ปเณฺณ อาโรเปตฺวา อฏฺฐารสโกฏิสงฺขฺยํ ธนํ คหิตํ อตฺถิ, ตฺวํ ตสฺส อายุตฺตกเวสํ คเหตฺวา กญฺจิ อชานาเปตฺวา ตานิ ปณฺณานิ อาทาย กติปเยหิ ยกฺขตรุเณหิ ปริวาริตา เอเกน หเตฺถน ปณฺณํ, เอเกน เลขนิํ คเหตฺวา เตสํ เคหํ คนฺตฺวา เคหมเชฺฌ ฐิตา อตฺตโน ยกฺขานุภาเวน เต อุตฺตาเสตฺวา ''อิทํ ตุมฺหากํ อิณปณฺณํ, อมฺหากํ เสฏฺฐิ อตฺตโน อิสฺสรกาเล ตุเมฺห น กิญฺจิ อาห, อิทานิ ทุคฺคโต ชาโต, ตุเมฺหหิ คหิตกหาปณานิ เทถา''ติ อตฺตโน ยกฺขานุภาวํ ทเสฺสตฺวา สพฺพาปิ ตา อฏฺฐารสหิรญฺญโกฏิโย สาเธตฺวา เสฏฺฐิสฺส ตุจฺฉโกฏฺฐเก ปูเรตฺวา อญฺญํ อจิรวตินทีตีเร นิทหิตํ ธนํ นทีกูเล ภิเนฺน สมุทฺทํ ปวิฏฺฐํ อตฺถิ, ตมฺปิ อตฺตโน อานุภาเวน อาหริตฺวา ตุจฺฉโกฏฺฐเก ปูเรตฺวา, อญฺญมฺปิ อสุกฏฺฐาเน นาม อสฺสามิกํ อฏฺฐารสโกฏิมตฺตเมว ธนํ อตฺถิ, ตมฺปิ อาหริตฺวา ตุจฺฉโกฏฺฐเก ปูเรหิ, อิมาหิ จตุปญฺญาสโกฏีหิ อิมํ ตุจฺฉโกฏฺฐกปูรกํ ทณฺฑกมฺมํ กตฺวา มหาเสฏฺฐิํ ขมาเปหีติฯ

สา ''สาธุ, เทวา''ติ ตสฺส วจนํ สมฺปฏิจฺฉิตฺวา วุตฺตนเยเนว สพฺพํ ธนํ อาหริตฺวา โกฏฺฐเก ปูเรตฺวา อฑฺฒรตฺตสมเย เสฏฺฐิสฺส สิริคพฺภํ ปวิสิตฺวา โอภาสํ ผริตฺวา อากาเส อฏฺฐาสิฯ ''โก เอโส''ติ วุเตฺต ''อหํ เต มหาเสฏฺฐิ จตุตฺถทฺวารโกฏฺฐเก อธิวตฺถา อนฺธพาลเทวตา, มยา มหาโมหมูฬฺหาย พุทฺธคุเณ อชานิตฺวา ปุริเมสุ ทิวเสสุ ตุเมฺหหิ สทฺธิํ กิญฺจิ กถิตํ อตฺถิ, ตํ เม โทสํ ขมถฯ สกฺกสฺส หิ เม เทวราชสฺส วจเนน ตุมฺหากํ อิณํ โสเธตฺวา อฏฺฐารส โกฏิโย, สมุทฺทํ คตา อฏฺฐารส โกฏิโย, ตสฺมิํ ตสฺมิํ ฐาเน อสฺสามิกธนสฺส อฏฺฐารส โกฏิโยติ จตุปณฺณาส โกฏิโย อาหริตฺวา ตุจฺฉโกฏฺฐกปูรเณน ทณฺฑกมฺมํ กตํ, เชตวนวิหารํ อารพฺภ ปริกฺขยํ คตธนํ สพฺพํ สมฺปิณฺฑิตํ, วสนฏฺฐานํ อลภมานา กิลมามิ, มยา อญฺญาณตาย กถิตํ มนสิ อกตฺวา ขมถ มหาเสฏฺฐี''ติ อาหฯ

อนาถปิณฺฑิโก ตสฺสา วจนํ สุตฺวา จิเนฺตสิ ''อยํ เทวตา 'ทณฺฑกมฺมญฺจ เม กต'นฺติ วทติ, อตฺตโน จ โทสํ ปฏิชานาติ, สตฺถา อิมํ วิเนตฺวา อตฺตโน คุเณ ชานาเปสฺสติ, สมฺมาสมฺพุทฺธสฺส นํ ทเสฺสสฺสามี''ติฯ อถ นํ อาห ''อมฺม, เทวเต, สเจสิ มํ ขมาเปตุกามา, สตฺถุ สนฺติเก มํ ขมาเปหี''ติฯ สาธุ เอวํ กริสฺสามิ, ''สตฺถุ ปน มํ สนฺติกํ คเหตฺวา คจฺฉาหี''ติฯ โส ''สาธู''ติ วตฺวา วิภาตาย รตฺติยา ปาโตว ตํ คเหตฺวา สตฺถุ สนฺติกํ คนฺตฺวา ตาย กตกมฺมํ สพฺพํ ตถาคต

สฺส อาโรเจสิฯ สตฺถา ตสฺส วจนํ สุตฺวา ‘‘อิธ, คหปติ, ปาปปุคฺคโลปิ ยาว ปาปํ น ปจฺจติ , ตาว ภทฺรานิ ปสฺสติฯ ยทา ปนสฺส ปาปํ ปจฺจติ, ตทา ปาปเมว ปสฺสติฯ ภทฺรปุคฺคโลปิ ยาว ภทฺรํ น ปจฺจติ, ตาว ปาปานิ ปสฺสติฯ ยทา ปนสฺส ภทฺรํ ปจฺจติ, ตทา ภทฺรเมว ปสฺสตี’’ติ วตฺวา อิมา ธมฺมปเท เทฺว คาถา อภาสิ –

‘‘ปาโปปิ ปสฺสตี ภทฺรํ, ยาว ปาปํ น ปจฺจติ;
ยทา จ ปจฺจตี ปาปํ, อถ ปาโป ปาปานิ ปสฺสติฯ

‘‘ภโทฺรปิ ปสฺสตี ปาปํ, ยาว ภทฺรํ น ปจฺจติ;
ยทา จ ปจฺจตี ภทฺรํ, อถ ภโทฺร ภทฺรานิ ปสฺสตี’’ติฯ (ธ. ป. ๑๑๙-๑๒๐);

อิมาสญฺจ ปน คาถานํ ปริโยสาเน สา เทวตา โสตาปตฺติผเล ปติฏฺฐาสิฯ สา จกฺกงฺกิเตสุ สตฺถุ ปาเทสุ นิปติตฺวา ‘‘มยา, ภเนฺต, ราครตฺตาย โทสปทุฏฺฐาย โมหมูฬฺหาย อวิชฺชนฺธาย ตุมฺหากํ คุเณ อชานนฺติยา ปาปกํ วจนํ วุตฺตํ, ตํ เม ขมถา’’ติ สตฺถารํ ขมาเปตฺวา มหาเสฏฺฐิมฺปิ ขมาเปสิฯ

ตสฺมิํ สมเย อนาถปิณฺฑิโก สตฺถุ ปุรโต อตฺตโน คุณํ กเถสิ ‘‘ภเนฺต, อยํ เทวตา ‘พุทฺธุปฏฺฐานาทีนิ มา กโรหี’ติ วารยมานาปิ มํ วาเรตุํ นาสกฺขิ, ‘ทานํ น ทาตพฺพ’นฺติ อิมาย วาริยมาโนปหํ ทานํ อทาสิเมว, นูน เอส, ภเนฺต, มยฺหํ คุโณ’’ติฯ สตฺถา ‘‘ตฺวํ โขสิ คหปติ โสตาปโนฺน อริยสาวโก อจลสโทฺธ วิสุทฺธทสฺสโน, ตุยฺหํ อิมาย อเปฺปสกฺขเทวตาย วาเรนฺติยา อวาริตภาโว น อจฺฉริโย ฯ ยํ ปน ปุเพฺพ ปณฺฑิตา อนุปฺปเนฺน พุเทฺธ อปริปกฺกญาเณ ฐิตา กามาวจริสฺสเรน มาเรน อากาเส ฐตฺวา ‘สเจ ทานํ ทสฺสสิ, อิมสฺมิํ นิรเย ปจฺจิสฺสสี’ติ อสีติหตฺถคมฺภีรํ องฺคารกาสุํ ทเสฺสตฺวา ‘มา ทานํ อทาสี’ติ วาริตาปิ ปทุมกณฺณิกามเชฺฌ ฐตฺวา ทานํ อทํสุ, อิทํ อจฺฉริย’’นฺติ วตฺวา อนาถปิณฺฑิเกน ยาจิโต อตีตํ อาหริฯ

อตีเต พาราณสิยํ พฺรหฺมทเตฺต รชฺชํ กาเรเนฺต โพธิสโตฺต พาราณสิเสฏฺฐิสฺส กุเล นิพฺพตฺติตฺวา นานปฺปกาเรหิ สุขูปกรเณหิ เทวกุมาโร วิย สํวฑฺฒิยมาโน อนุกฺกเมน วิญฺญุตํ ปตฺวา โสฬสวสฺสกาเลเยว สพฺพสิเปฺปสุ นิปฺผตฺติํ ปโตฺตฯ โส ปิตุ อจฺจเยน เสฏฺฐิฏฺฐาเน ฐตฺวา จตูสุ นครทฺวาเรสุ จตโสฺส ทานสาลาโย, มเชฺฌ นครสฺส เอกํ, อตฺตโน นิเวสนทฺวาเร เอกนฺติ ฉ ทานสาลาโย กาเรตฺวา มหาทานํ เทติ, สีลํ รกฺขติ, อุโปสถกมฺมํ กโรติฯ

อเถกทิวสํ ปาตราสเวลาย โพธิสตฺตสฺส นานคฺครเส มนุญฺญโภชเน อุปนียมาเน เอโก ปเจฺจกพุโทฺธ สตฺตาหจฺจเยน นิโรธา วุฏฺฐาย ภิกฺขาจารเวลํ สลฺลเกฺขตฺวา ‘‘อชฺช มยา พาราณสิเสฏฺฐิสฺส เคหทฺวารํ คนฺตุํ วฏฺฏตี’’ติ นาคลตาทนฺตกฏฺฐํ ขาทิตฺวา อโนตตฺตทเห มุขโธวนํ กตฺวา มโนสิลาตเล ฐิโต นิวาเสตฺวา วิชฺชุลตาสทิสํ กายพนฺธนํ พนฺธิตฺวา จีวรํ ปารุปิตฺวา อิทฺธิมยมตฺติกาปตฺตํ อาทาย อากาเสนาคนฺตฺวา โพธิสตฺตสฺส ภเตฺต อุปนีตมเตฺต เคหทฺวาเร อฏฺฐาสิฯ โพธิสโตฺต ตํ ทิสฺวาว อาสนา วุฏฺฐาย นิปจฺจการํ ทเสฺสตฺวา ปริกมฺมการกํ โอโลเกสิฯ ‘‘กิํ กโรมิ, สามี’’ติ จ วุเตฺต ‘‘อยฺยสฺส ปตฺตํ อาหรถา’’ติ อาหฯ ตงฺขณเญฺญว มาโร ปาปิมา วิกมฺปมาโน อุฏฺฐาย ‘‘อยํ ปเจฺจกพุโทฺธ อิโต สตฺตเม ทิวเส อาหารํ ลภิ, อชฺช อลภมาโน วินสฺสิสฺสติ, อิมญฺจ วินาเสสฺสามิ, เสฏฺฐิโน จ ทานนฺตรายํ กริสฺสามี’’ติ ตงฺขณเญฺญว อาคนฺตฺวา อนฺตรวตฺถุมฺหิ อสีติหตฺถมตฺตํ องฺคารกาสุํ นิมฺมินิฯ สา ขทิรงฺคารปุณฺณา สมฺปชฺชลิตา สโชติภูตา อวีจิมหานิรโย วิย ขายิตฺถฯ ตํ ปน มาเปตฺวา สยํ อากาเส อฏฺฐาสิฯ ปตฺตาหรณตฺถาย คจฺฉมาโน ปุริโส ตํ ทิสฺวา มหาภยปฺปโตฺต นิวตฺติฯ โพธิสโตฺต ‘‘กิํ, ตาต, นิวโตฺต

สี’’ติ ปุจฺฉิฯ อยํ สามิ อนุตรวตฺถุมฺหิ มหตี องฺคารกาสุ สมฺปชฺชลิตา สโชติภูตาติ ฯ อถโญฺญ อถโญฺญติ เอวํ อาคตาคตา สเพฺพปิ ภยปฺปตฺตา เวเคน ปลายิํสุฯ

โพธิสโตฺต จิเนฺตสิ ‘‘อชฺช มยฺหํ ทานนฺตรายํ กาตุกาโม วสวตฺตี มาโร อุยฺยุโตฺต ภวิสฺสติ, น โข ปน ชานาติ มารสเตน มารสหเสฺสนปิ มยฺหํ อกมฺปิยภาวํ, อชฺช ทานิ มยฺหํ วา มารสฺส วา พลมหนฺตตํ, อานุภาวมหนฺตตํ ชานิสฺสามี’’ติ ตํ ยถาสชฺชิตเมว ภตฺตปาติํ สยํ อาทาย เคหา นิกฺขมฺม องฺคารกาสุตเฏ ฐตฺวา อากาสํ อุโลฺลเกตฺวา มารํ ทิสฺวา ‘‘โกสิ ตฺว’’นฺติ อาหฯ ‘‘อหํ, มาโร’’ติฯ ‘‘อยํ องฺคารกาสุ ตยา นิมฺมิตา’’ติ? ‘‘อาม, มยา’’ติ ฯ ‘‘กิมตฺถายา’’ติฯ ‘‘ตว ทานสฺส อนฺตรายกรณตฺถาย จ ปเจฺจกพุทฺธสฺส จ ชีวิตนาสนตฺถายา’’ติฯ โพธิสโตฺต ‘‘เนว เต อหํ อตฺตโน ทานสฺส อนฺตรายํ, น ปเจฺจกพุทฺธสฺส ชีวิตนฺตรายํ กาตุํ ทสฺสามิ, อชฺช ทานิ มยฺหํ วา ตุยฺหํ วา พลมหนฺตตํ, อานุภาวมหนฺตตํ ชานิสฺสามี’’ติ องฺคารกาสุตเฏ ฐตฺวา ‘‘ภเนฺต, ปเจฺจกพุทฺธ อหํ อิมิสฺสา องฺคารกาสุยา อโธสีโส ปตมาโนปิ น นิวตฺติสฺสามิ, เกวลํ ตุเมฺห มยา ทินฺนํ โภชนํ ปฏิคฺคณฺหถา’’ติ วตฺวา อิมํ คาถมาห –

๔๐. ‘‘กามํ ปตามิ นิรยํ, อุทฺธํปาโท อวํสิโร;
นานริยํ กริสฺสามิ, หนฺท ปิณฺฑํ ปฏิคฺคหา’’ติฯ

ตตฺถายํ ปิณฺฑตฺโถ – ภเนฺต, ปเจฺจกวรพุทฺธ สเจปหํ ตุมฺหากํ ปิณฺฑปาตํ เทโนฺต เอกํเสเนว อิมํ นิรยํ อุทฺธํปาโท อวํสิโร หุตฺวา ปตามิ, ตถาปิ ยทิทํ อทานญฺจ อสีลญฺจ อริเยหิ อกตฺตพฺพตฺตา อนริเยหิ จ กตฺตพฺพตฺตา **‘‘อนริย’’**นฺติ วุจฺจติ, ‘‘น ตํ อนริยํ กริสฺสามิ , หนฺท อิมํ มยา ทียมานํ ปิณฺฑํ ปฏิคฺคห ปฏิคฺคณฺหาหี’’ติฯ เอตฺถ จ **หนฺทา**ติ โวสฺสคฺคเตฺถ นิปาโตฯ

เอวํ วตฺวา โพธิสโตฺต ทฬฺหสมาทาเนน ภตฺตปาติํ คเหตฺวา องฺคารกาสุมตฺถเกน ปกฺขโนฺต, ตาวเทว อสีติหตฺถคมฺภีราย องฺคารกาสุยา ตลโต อุปรูปริชาตํ สตปตฺตปุปฺผิตํ เอกํ มหาปทุมํ อุคฺคนฺตฺวา โพธิสตฺตสฺส ปาเท สมฺปฏิจฺฉิฯ ตโต มหาตุมฺพมตฺตา เรณุ อุคฺคนฺตฺวา มหาสตฺตสฺส มุทฺธนิ ฐตฺวา สกลสรีรํ สุวณฺณจุณฺณสโมกิณฺณมิว อกาสิฯ โส ปทุมกณฺณิกาย ฐตฺวา นานคฺครสโภชนํ ปเจฺจกพุทฺธสฺส ปเตฺต ปติฏฺฐาเปสิฯ โส ตํ ปฏิคฺคเหตฺวา อนุโมทนํ กตฺวา ปตฺตํ อากาเส ขิปิตฺวา ปสฺสนฺตเสฺสว มหาชนสฺส สยมฺปิ เวหาสํ อพฺภุคฺคนฺตฺวา นานปฺปการํ วลาหกปนฺติํ มทฺทมาโน วิย หิมวนฺตเมว คโตฯ มาโรปิ ปราชิโต โทมนสฺสํ ปตฺวา อตฺตโน วสนฏฺฐานเมว คโตฯ โพธิสโตฺต ปน ปทุมกณฺณิกาย ฐิตโกว มหาชนสฺส ทานสีลสํวณฺณเนน ธมฺมํ เทเสตฺวา มหาชเนน ปริวุโต อตฺตโน นิเวสนเมว ปวิสิตฺวา ยาวชีวํ ทานาทีนิ ปุญฺญานิ กตฺวา ยถากมฺมํ คโตฯ

สตฺถา ‘‘นยิทํ, คหปติ, อจฺฉริยํ, ยํ ตฺวํ เอวํ ทสฺสนสมฺปโนฺน เอตรหิ เทวตาย น กมฺปิโต, ปุเพฺพ ปณฺฑิเตหิ กตเมว อจฺฉริย’’นฺติ อิมํ ธมฺมเทสนํ อาหริตฺวา อนุสนฺธิํ ฆเฏตฺวา ชาตกํ สโมธาเนสิ ‘‘ตทา ปเจฺจกพุโทฺธ ตเตฺถว ปรินิพฺพายิ, มารํ ปราเชตฺวา ปทุมกณฺณิกาย ฐตฺวา ปเจฺจกพุทฺธสฺส ปิณฺฑปาตทายโก พาราณสิเสฏฺฐิ ปน อหเมว อโหสิ’’นฺติฯ

ขทิรงฺคารชาตกวณฺณนา ทสมาฯ

กุลาวกวโคฺค จตุโตฺถฯ

ตสฺสุทฺทานํ –

กุลาวกญฺจ นจฺจญฺจ, สโมฺมทมจฺฉวฏฺฏกํ;
สกุณํ ติตฺติรํ พกํ, นนฺทญฺจ ขทิรงฺคารนฺติฯ

๕. อตฺถกามวโคฺค

[๔๑] ๑. โลสกชาตกวณฺณนา

โย อตฺถกามสฺสาติ อิทํ สตฺถา เชตวเน วิหรโนฺต โลสกติสฺสเตฺถรํ นาม อารพฺภ กเถสิฯ โก ปเนส โลสกติสฺสเตฺถโร นามาติ? โกสลรเฏฺฐ เอโก อตฺตโน กุลนาสโก เกวฏฺฏปุตฺตโก อลาภี ภิกฺขุฯ โส กิร นิพฺพตฺตฏฺฐาเนตา จวิตฺวา โกสลรเฏฺฐ เอกสฺมึ กุลสหสฺสวาเส เกวฏฺฏคาเม เอกิสฺสา เกวฏฺฏิยา กุจฺฉิสฺมึ ปฏิสนฺธึ คณฺหิฯ ตสฺส ปฏิสนฺธิคฺคหณทิวเส ตํ กุลสหสฺสํ ชาลหตฺถํ นทิยญฺจ ตฬากาทีสุ จ มเจฺฉ ปริเยสนฺตํ เอกํ ขุทฺทกมจฺฉมฺปิ นาลตฺถฯ ตโต ปฏฺฐาย จ เต เกวฏฺฏา ปริหายนฺติเยวฯ ตสฺมิญฺหิ กุจฺฉิคเตเยว เนสํ คาโม สตฺต วาเร อคฺคินา ทโฑฺฒ, สตฺต วาเร รญฺญา ทณฺฑิโตฯ เอวํ อนุกฺกเมน ทุคฺคตา ชาตาฯ เต จินฺตยึสุ ‘‘ปุเพฺพ อมฺหากํ เอวรูปํ นตฺถิ, อิทานิ ปน ปริหายาม, อมฺหากํ อนฺตเร เอกาย กาฬกณฺณิยา ภวิตพฺพํ, เทฺวภาคา โหมา’’ติ ปญฺจ ปญฺจ กุลสตานิ เอกโต อเหสุํฯ ตโต ยตฺถ ตสฺส มาตาปิตโร, โสว โกฏฺฐาโส ปริหายติ, อิตโร วฑฺฒติฯ เต ตมฺปิ โกฏฺฐาสํ ทฺวิธา, ตมฺปิ ทฺวิธาติ เอวํ ยาว ตเมว กุลํ เอกํ อโหสิ, ตาว วิภชิตฺวา เตสํ กาฬกณฺณิภาวํ ญตฺวา โปเถตฺวา นิกฺกฑฺฒึสุฯ

อถสฺส มาตา กิเจฺฉน ชีวมานา ปริปเกฺก คเพฺภ เอกสฺมึ ฐาเน วิชายิฯ ปจฺฉิมภวิกสตฺตํ น สกฺกา นาเสตุํ, อโนฺตฆเฏ ปทีโป วิย ตสฺส หทเย อรหตฺตสฺส อุปนิสฺสโย ชลติฯ สา ตํ ทารกํ ปฏิชคฺคิตฺวา อาธาวิตฺวา ปริธาวิตฺวา วิจรณกาเล เอกมสฺส กปาลกํ หเตฺถ ทตฺวา ‘‘ปุตฺต, เอตํ ฆรํ ปวิสา’’ติ เปเสตฺวา ปลาตาฯ โส ตโต ปฏฺฐาย เอกโกว หุตฺวา ตตฺถ ตตฺถ ภิกฺขํ ปริเยสิตฺวา เอกสฺมึ ฐาเน สยติ, น นฺหายติ, น สรีรํ ปฏิชคฺคติ, ปํสุปิสาจโก วิย กิเจฺฉน ชีวิกํ กเปฺปติฯ โส อนุกฺกเมน สตฺตวสฺสิโก หุตฺวา เอกสฺมึ เคหทฺวาเร อุกฺขลิโธวนสฺส ฉฑฺฑิตฏฺฐาเน กาโก วิย เอเกกํ ภตฺตสิตฺถํ อุจฺจินิตฺวา ขาทติฯ

อถ นํ ธมฺมเสนาปติ สาวตฺถิยํ ปิณฺฑาย จรมาโน ทิสฺวา ‘‘อยํ สโตฺต อติการุญฺญปฺปโตฺต, กตรคามวาสิโก นุ โข’’ติ ตสฺมึ เมตฺตจิตฺตํ วเฑฺฒตฺวา ‘‘เอหิ, เร’’ติ อาหฯ โส อาคนฺตฺวา เถรํ วนฺทิตฺวา อฏฺฐาสิฯ อถ นํ เถโร ‘‘กตรคามวาสิโกสิ, กหํ วา เต มาตาปิตโร’’ติ ปุจฺฉิฯ ‘‘อหํ, ภเนฺต, นิปฺปจฺจโย, มยฺหํ มาตาปิตโร มํ นิสฺสาย ‘กิลนฺตมฺหา’ติ มํ ฉเฑฺฑตฺวา ปลาตา’’ติฯ ‘‘อปิ ปน ปพฺพชิสฺสสี’’ติฯ ‘‘ภเนฺต, อหํ ตาว ปพฺพเชยฺยํ, มาทิสํ ปน กปณํ โก ปพฺพาเชสฺสสี’’ติ? ‘‘อหํ ปพฺพาเชสฺสามี’’ติฯ ‘‘สาธุ, ภเนฺต, ปพฺพาเชถา’’ติฯ เถโร ตสฺส ขาทนียโภชนียํ ทตฺวา ตํ วิหารํ เนตฺวา สหเตฺถเนว นฺหาเปตฺวา ปพฺพาเชตฺวา ปริปุณฺณวสฺสํ อุปสมฺปาเทสิฯ โส มหลฺลกกาเล ‘‘โลสกติสฺสเตฺถโร’’ติ ปญฺญายิตฺถ อปฺปปุโญฺญ อปฺปลาโภฯ เตน กิร อสทิสทาเนปิ กุจฺฉิปูโร น ลทฺธปุโพฺพ, ชีวิตฆฏฺฏนมตฺตเมว ลภติฯ ตสฺส หิ ปเตฺต เอกสฺมึเยว ยาคุอุฬุเงฺก ทิเนฺน ปโตฺต สมติตฺติโก วิย หุตฺวา ปญฺญายติฯ อถ มนุสฺสา ‘‘อิมสฺส ปโตฺต ปูโร’’ติ เหฏฺฐา ยาคุํ เทนฺติฯ ตสฺส ปเตฺต ยาคุํ ทานกาเล มนุสฺสานํ ภาชเน ยาคุ อนฺตรธายตีติปิ วทนฺติฯ ขชฺชกาทีสุปิ เอเสว นโยฯ

โส อปเรน สมเยน วิปสฺสนํ วเฑฺฒตฺวา อคฺคผเล อรหเตฺต ปติฏฺฐิโตปิ อปฺปลาโภว อโหสิฯ อถสฺส อนุปุเพฺพน อายุสงฺขาเรสุ ปริหีเนสุ ปรินิพฺพานทิวโส สมฺปาปุณิฯ ธมฺมเสนาปติ อาวเชฺชโนฺต ตสฺส ปรินิพฺพานภาวํ ญตฺวา ‘‘อยํ โลสกติสฺสเตฺถโร อชฺช ปรินิพฺพายิสฺสติ, อชฺช มยา เอตสฺส ยาวทตฺถํ อาหารํ ทาตุํ วฏฺฏตี’’ติ ตํ อาทาย สาวตฺถึ ปิณฺฑาย ปาวิสิฯ เถโร

ตํ นิสฺสาย ตาว พหุมนุสฺสาย สาวตฺถิยา หตฺถํ ปสาเรตฺวา วนฺทนมตฺตมฺปิ นาลตฺถฯ อถ นํ เถโร ‘‘คจฺฉาวุโส, อาสนสาลาย นิสีทา’’ติ อุยฺโยเชตฺวา คโตฯ ตํ อาคตเมว มนุสฺสา ‘‘อโยฺย, อาคโต’’ติ อาสเน นิสีทาเปตฺวา โภเชสิฯ เถโรปิ ‘‘อิมํ โลสกสฺส เทถา’’ติ ลทฺธาหารํ เปเสสิฯ ตํ คเหตฺวา คตา โลสกติสฺสเตฺถรํ อสริตฺวา สยเมว ภุญฺชิํสุฯ อถ เถรสฺส อุฏฺฐาย วิหารํ คมนกาเล โลสกติสฺสเตฺถโร อาคนฺตฺวา เถรํ วนฺทิ, เถโร นิวตฺติตฺวา ฐิตโกว ‘‘ลทฺธํ เต, อาวุโส, ภตฺต’’นฺติ ปุจฺฉิฯ ลภิสฺสาม โน, ภเนฺตติฯ เถโร สํเวคปโตฺต กาลํ โอโลเกสิ, กาโล อติกฺกโนฺตฯ เถโร ‘‘โหตาวุโส, อิเธว นิสีทา’’ติ โลสกเตฺถรํ อาสนสาลายํ นิสีทาเปตฺวา โกสลรโญฺญ นิเวสนํ อคมาสิฯ ราชา เถรสฺส ปตฺตํ คาหาเปตฺวา ‘‘ภตฺตสฺส อกาโล’’ติ ปตฺตปูรํ จตุมธุรํ ทาเปสิฯ เถโร ตํ อาทาย คนฺตฺวา ‘‘เอหาวุโส, ติสฺส อิมํ จตุมธุรํ ภุญฺชา’’ติ วตฺวา ปตฺตํ คเหตฺวา อฎฺฐาสิฯ โส เถเร คารเวน ลชฺชโนฺต น ปริภุญฺชติฯ อถ นํ เถโร ‘‘เอหาวุโส ติสฺส, อหํ อิมํ ปตฺตํ คเหตฺวาว ฐสฺสามิ, ตฺวํ นิสีทิตฺวา ปริภุญฺชฯ สเจ อหํ ปตฺตํ หตฺถโต มุเญฺจยฺยํ, กิญฺจิ น ภเวยฺยา’’ติ อาหฯ อถายสฺมา โลสกติสฺสเตฺถโร อคฺคสาวเก ธมฺมเสนาปติมฺหิ ปตฺตํ คเหตฺวา ฐิเต จตุมธุรํ ปริภุญฺชิฯ ตํ เถรสฺส อริยิทฺธิพเลน ปริกฺขยํ น อคมาสิฯ ตทา โลสกติสฺสเตฺถโร ยาวทตฺถํ อุทรปูรํ กตฺวา ปริภุญฺชิ, ตํ ทิวสํเยว จ อนุปาทิเสสาย นิพฺพานธาตุยา ปรินิพฺพายิฯ สมฺมาสมฺพุโทฺธ สนฺติเก ฐตฺวา สรีรนิเกฺขปํ กาเรสิ, ธาตุโย คเหตฺวา เจติยํ กริํสุฯ

ตทา ภิกฺขู ธมฺมสภายํ สนฺนิปติตฺวา ‘‘อาวุโส, อโห โลสกติสฺสเตฺถโร อปฺปปุโญฺญ อปฺปลาภี, เอวรูเปน นาม อปฺปปุเญฺญน อปฺปลาภินา กถํ อริยธโมฺม ลโทฺธ’’ติ กเถนฺตา นิสีทิํสุฯ สตฺถา ธมฺมสภํ คนฺตฺวา ‘‘กาย นุตฺถ, ภิกฺขเว, เอตรหิ กถาย สนฺนิสิน്നา’’ติ ปุจฺฉิฯ เต ‘‘อิมาย นาม, ภเนฺต’’ติ อาโรจยิํสุฯ สตฺถา ‘‘ภิกฺขเว, เอโส ภิกฺขุ อตฺตโน อลาภิภาวญฺจ อริยธมฺมลาภิภาวญฺจ อตฺตนาว อกาสิฯ อยญฺหิ ปุเพฺพ ปเรสํ ลาภนฺตรายํ กตฺวา อปฺปลาภี ชาโต, ‘‘อนิจฺจํ, ทุกฺขํ, อนตฺตา’’ติ วิปสฺสนาย ยุตฺตภาวสฺส พเลน อริยธมฺมลาภี ชาโต’’ติ วตฺวา อตีตํ อาหริฯ

อตีเต กิร กสฺสปสมฺมาสมฺพุทฺธกาเล อญฺญตโร ภิกฺขุ เอกํ กุฎุมฺพิกํ นิสฺสาย คามกาวาเส วสติ ปกตโตฺต สีลวา วิปสฺสนาย ยุตฺตปฺปยุโตฺตฯ อเถโก ขีณาสวเตฺถโร สมวตฺตวาสํ วสมาโน อนุปุเพฺพน ตสฺส ภิกฺขุโน อุปฎฺฐากกุฎุมฺพิกสฺส วสนคามํ สมฺปโตฺตฯ กุฎุมฺพิโก เถรสฺส อิริยาปเถเยว ปสีทิตฺวา ปตฺตํ อาทาย ฆรํ ปเวเสตฺวา สกฺกจฺจํ โภเชตฺวา โถกํ ธมฺมกถํ สุตฺวา เถรํ วนฺทิตฺวา ‘‘ภเนฺต, อมฺหากํ ธุรวิหารเมว คจฺฉถ, มยํ สายนฺหสมเย อาคนฺตฺวา ปสฺสิสฺสามา’’ติ อาหฯ เถโร วิหารํ คนฺตฺวา เนวาสิกเตฺถรํ วนฺทิตฺวา อาปุจฺฉิตฺวา เอกมนฺตํ นิสีทิฯ โสปิ เตน สทฺธิํ ปฎิสนฺถารํ กตฺวา ‘‘ลโทฺธ เต, อาวุโส, ภิกฺขาหาโร’’ติ ปุจฺฉิฯ ‘‘อาม, ลโทฺธ’’ติฯ ‘‘กหํ ลโทฺธ’’ติ? ‘‘ตุมฺหากํ ธุรคาเม กุฎุมฺพิกฆเร’’ติฯ เอวญฺจ ปน วตฺวา อตฺตโน เสนาสนํ ปุจฺฉิตฺวา ปฎิชคฺคิตฺวา ปตฺตจีวรํ ปฎิสาเมตฺวา ฌานสุเขน ผลสุเขน จ วีตินาเมโนฺต นิสีทิฯ

โสปิ กุฎุมฺพิโก สายเนฺห คนฺธมาลเญฺจว ปทีเปยฺยญฺจ คาหาเปตฺวา วิหารํ คนฺตฺวา เนวาสิกเตฺถรํ วนฺทิตฺวา ‘‘ภเนฺต, เอโก อาคนฺตุกเตฺถโร อตฺถิ, อาคโต นุ โข’’ติ ปุจฺฉิฯ ‘‘อาม, อาคโต’’ติฯ ‘‘อิทานิ กห’’นฺติฯ ‘‘อสุกเสนาสเน นามา’’ติฯ โส ตสฺส สนฺติกํ คนฺตฺวา วนฺทิตฺวา เอกมนฺตํ นิสิโนฺน ธมฺมกถํ สุตฺวา สีตลเวลาย เจติยญฺจ โพธิญฺจ ปูเชตฺวา ทีเป ชาเลตฺวา อุโภปิ ชเน นิมเนฺตตฺวา คโตฯ เนวาสิกเตฺถโรปิ โข ‘‘อยํ กุฎุมฺพิโก ปริภิโนฺน, สจายํ ภิกฺขุ อิมสฺมิํ วิหาเร วสิสฺสติ, น มํ เอส กิสฺมิญฺจิ คณยิสฺสตี’’ติ เถเร อนตฺตมนตํ อาปชฺชิตฺวา ‘‘อิมสฺมิํ วิหาเร เอตสฺส อวสนาการํ มยา กาตุํ วฎฺฎตี’’ติ เตน อุปฎฺฐานเวลาย อาคเตน สทฺธิํ กิญฺจิ น กเถสิฯ ขีณาสวเตฺถโร ตสฺส อชฺฌาสยํ ชานิตฺวา ‘‘อยํ เถโร มม กุเล วา คเณ วา อปลิพุทฺธภาวํ น ชานาตี’’ติ อตฺตโน วสนฎฺฐานํ คนฺตฺวา ฌานสุเขน ผลสุเขน วีตินาเมสิฯ

เนวาสิโกปิ ปุนทิวเส นขปิเฏฺฐน คณฺฑึ ปหริตฺวา นเขน ทฺวารํ อาโกเฏตฺวา กุฏุมฺพิกสฺส เคหํ อคมาสิฯ โส ตสฺส ปตฺตํ คเหตฺวา ปญฺญตฺตาสเน นิสีทาเปตฺวา ‘‘อาคนฺตุกเตฺถโร กหํ, ภเนฺต’’ติ ปุจฺฉิฯ ‘‘นาหํ ตว กุลูปกสฺส ปวตฺตึ ชานามิ, คณฺฑึ ปหรโนฺตปิ ทฺวารํ อาโกเฏโนฺตปิ ปโพเธตุํ นาสกฺขิํ, หิโยฺย ตว เคเห ปณีตโภชนํ ภุญฺชิตฺวา ชีราเปตุํ อสโกฺกโนฺต อิทานิ นิทฺทํ โอกฺกโนฺตเยว ภวิสฺสติ, ตฺวํ ปสีทมาโน เอวรูเปสฺเยว ฐาเนสุ ปสีทสี’’ติ อาห – ‘‘ขีณาสวเตฺถโรปิ อตฺตโน ภิกฺขาจารเวลํ สลฺลเกฺขตฺวา สรีรํ ปฏิชคฺคิตฺวา ปตฺตจีวรมาทาย อากาเส อุปฺปติตฺวา อญฺญตฺถ อคมาสิฯ โส กุฏุมฺพิโก เนวาสิกเตฺถรํ สปฺปิมธุสกฺขราภิสงฺขตํ ปายาสํ ปาเยตฺวา ปตฺตํ คนฺธจุเณฺณหิ อุพฺพเฏฺฏตฺวา ปุน ปูเรตฺวา ‘‘ภเนฺต, โส เถโร มคฺคกิลโนฺต ภวิสฺสติ, อิทมสฺส หรถา’’ติ อทาสิฯ อิตโร อปฏิกฺขิปิตฺวาว คเหตฺวา คจฺฉโนฺต ‘‘สเจ โส ภิกฺขุ อิมํ ปายาสํ ปิวิสฺสติ, คีวายํ คเหตฺวา นิกฺกฑฺฒิยมาโนปิ น คมิสฺสติฯ สเจ ปนาหํ อิมํ ปายาสํ มนุสฺสานํ ทสฺสามิ, ปากฏํ เม กมฺมํ ภวิสฺสติฯ สเจ อุทเก โอปิลาเปสฺสามิ, อุทกปิเฏฺฐ สปฺปิ ปญฺญายิสฺสติ ฯ สเจ ภูมิยํ ฉเฑฺฑสฺสามิ, กากสนฺนิปาเตน ปญฺญายิสฺสติฯ กตฺถ นุ โข อิมํ ฉเฑฺฑยฺย’’นฺติ อุปธาเรโนฺต เอกํ ฌามเกฺขตฺตํ ทิสฺวา องฺคาเร วิยูหิตฺวา ตตฺถ ปกฺขิปิตฺวา อุปริ องฺคาเรหิ ปฏิจฺฉาเทตฺวา วิหารํ คโต ตํ ภิกฺขุํ อทิสฺวา จิเนฺตสิ ‘‘อทฺธา โส ภิกฺขุ ขีณาสโว มม อชฺฌาสยํ วิทิตฺวา อญฺญตฺถ คโต ภวิสฺสติ, อโห มยา อุทรเหตุ อยุตฺตํ กต’’นฺติ ตาวเทวสฺส มหนฺตํ โทมนสฺสํ อุปฺปาทิฯ ตโต ปฏฺฐาเยว จ มนุสฺสเปโต หุตฺวา น จิรเสฺสว กาลํ กตฺวา นิรเย นิพฺพตฺติฯ

โส พหูนิ วสฺสสตสหสฺสานิ นิรเย ปจฺจิตฺวา ปกฺกาวเสเสน ปฏิปาฏิยา ปญฺจชาติสเตสุ ยโกฺข หุตฺวา เอกทิวสมฺปิ อุทรปูรํ อาหารํ น ลภิฯ เอกทิวสํ ปน คพฺภมลํ อุทรปูรํ ลภิฯ ปุน ปญฺจชาติสเตสุ สุนโข อโหสิฯ ตทาปิ เอกทิวสํ ภตฺตวมนํ อุทรปูรํ ลภิ, เสสกาเล ปน เตน อุทรปูโร อาหาโร นาม น ลทฺธปุโพฺพฯ สุนขโยนิโต ปน จวิตฺวา กาสิรเฏฺฐ เอกสฺมิํ คาเม ทุคฺคตกุเล นิพฺพตฺติฯ ตสฺส นิพฺพตฺติโต ปฏฺฐาย ตํ กุลํ ปรมทุคฺคตเมว ชาตํ, ชาติโต อุทฺธํ อุทกกญฺชิกามตฺตมฺปิ น ลภิฯ ตสฺส ปน ‘‘มิตฺตวินฺทโก’’ติ นามํ อโหสิฯ มาตาปิตโร ฉาตกทุกฺขํ อธิวาเสตุํ อสโกฺกนฺตา ‘‘คจฺฉ กาฬกณฺณี’’ติ ตํ โปเถตฺวา นีหริํสุฯ โส อปฏิสรโณ วิจรโนฺต พาราณสิํ อคมาสิฯ ตทา โพธิสโตฺต พาราณสิยํ ทิสาปาโมโกฺข อาจริโย หุตฺวา ปญฺจ มาณวกสตานิ สิปฺปํ วาเจติฯ ตทา พาราณสิวาสิโน ทุคฺคตานํ ปริพฺพยํ ทตฺวา สิปฺปํ สิกฺขาเปนฺติฯ อยมฺปิ มิตฺตวินฺทโก โพธิสตฺตสฺส สนฺติเก สิปฺปํ สิกฺขติฯ โส ผรุโส อโนวาทกฺขโม ตํ ตํ ปหรโนฺต วิจรติ, โพธิสเตฺตน โอวทิยมาโนปิ โอวาทํ น คณฺหาติฯ ตํ นิสฺสาย อาโยปิสฺส มโนฺทชาโตฯ

อถ โส มาณวเกหิ สทฺธิํ ภณฺฑิตฺวา โอวาทํ อคฺคณฺหโนฺต ตโต ปลายิตฺวา อาหิณฺฑโนฺต เอกํ ปจฺจนฺตคามํ ปตฺวา ภตึ กตฺวา ชีวติฯ โส ตตฺถ เอกาย ทุคฺคติตฺถิยา สทฺธิํ สํวาสํ กเปฺปสิฯ สา ตํ นิสฺสาย เทฺว ทารเก วิชายิฯ คามวาสิโน ‘‘อมฺหากํ สุสาสนํ ทุสฺสาสนํ อาโรเจยฺยาสี’’ติ มิตฺตวินฺทกสฺส ภตึ ทตฺวา ตํ คามทฺวาเร กุฏิกาย วสาเปสุํฯ ตํ ปน มิตฺตวินฺทกํ นิสฺสาย เต ปจฺจนฺตคามวาสิโน สตฺตกฺขตฺตุํ ราชทณฺฑํ อคมํสุ, สตฺตกฺขตฺตุํ เนสํ เคหานิ ฌายิํสุ, สตฺตกฺขตฺตุํ ตฬากํ ภิชฺชิฯ เต จินฺตยิํสุ ‘‘อมฺหากํ ปุเพฺพ อิมสฺส มิตฺตวินฺทกสฺส อนาคมนกาเล เอวรูปํ นตฺถิ, อิทานิ ปนสฺส อาคตกาลโต ปฏฺฐาย ปริหายามา’’ติ ตํ โปเถตฺวา นีหริํสุฯ

โส อตฺตโน ทารเก คเหตฺวา อญฺญตฺถ คจฺฉโนฺต เอกํ อมนุสฺสปริคฺคหํ อฏวิํ ปาวิสิฯ ตตฺถสฺส อมนุสฺสา ทารเก จ ภริยญฺจ มาเรตฺวา มํสํ ขาทิํสุฯ โส ตโต ปลายิตฺวา ตโต ตโต อาหิณฺฑโนฺต เอกํ คมฺภีรํ นาม ปฏฺฏนคามํ นาวาวิสฺสชฺชนทิวเสเยว ปตฺวา กมฺมกาโรก หุตฺวา

นาวํ อภิรุหิฯ นาวา สมุทฺทปิฏฺเฐ สตฺตาหํ คนฺตฺวา สตฺตเม ทิวเส สมุทฺทมชฺเฌ อาโกเฏตฺวา ฐปิตา วิย อฏฺฐาสิฯ เต กาฬกณฺณิสลากํ จาเรสุํ, สตฺตกฺขตฺตุํ มิตฺตวินฺทกเสฺสว ปาปุณิฯ มนุสฺสา ตเสฺสกํ เวฬุกลาปํ ทตฺวา หเตฺถ คเหตฺวา สมุทฺทปิฏฺเฐ ขิปึสุ, ตสฺมึ ขิตฺตมเตฺต นาวา อคมาสิฯ มิตฺตวินฺทโก เวฬุกลาเป นิปชฺชิตฺวา สมุทฺทปิฏฺเฐ คจฺฉเนฺต กสฺสปสมฺมาสมฺพุทฺธกาเล รกฺขิตสีลสฺส ผเลน สมุทฺทปิฏฺเฐ เอกสฺมึ ผลิกวิมาเน จตโสฺส เทวธีตโร ปฏิลภิตฺวา ตาสํ สนฺติเก สุขํ อนุภวมาโน สตฺตาหํ วสิฯ ตา ปน วิมานเปติโย สตฺตาหํ สุขํ อนุภวนฺติ, สตฺตาหํ ทุกฺขํฯ สตฺตาหํ ทุกฺขํ อนุภวิตุํ คจฺฉมานา ''ยาว มยํ อาคจฺฉาม, ตาว อิเธว โหหี''ติ วตฺวา อคมํสุฯ

มิตฺตวินฺทโก ตาสํ คตกาเล เวฬุกลาเป นิปชฺชิตฺวา ปุรโต คจฺฉเนฺต รชตวิมาเน อฏฺฐ เทวธีตโร ลภิฯ ตโตปิ ปรํ คจฺฉเนฺต มณิวิมาเน โสฬส, กนกวิมาเน ทฺวตฺตึส เทวธีตโร ลภิฯ ตาสมฺปิ วจนํ อกตฺวา ปรโต คจฺฉเนฺต อนฺตรทีปเก เอกํ ยกฺขนครํ อทฺทสฯ ตเตฺถกา ยกฺขินี อชรูเปน วิจรติฯ มิตฺตวินฺทโก ตสฺสา ยกฺขินิภาวํ อชานเนฺต ''อชมํสํ ขาทิสฺสามี''ติ ตํ ปาเท อคฺคเหสิ, สา ยกฺขานุภาเวน ตํ อุกฺขิปิตฺวา ขิปิฯ โส ตาย ขิโตฺต สมุทฺทมตฺถเกน คนฺตฺวา พาราณสิยํ ปริขาปิฏฺเฐ เอกสฺมึ กณฺฏกคุมฺพมตฺถเก ปติตฺวา ปวฏฺฏมาโน ภูมิยํ ปติฏฺฐาสิฯ ตสฺมิญฺจ สมเย ตสฺมึ ปริขาปิฏฺเฐ รโญฺญ อชิกา จรมานา โจรา หรนฺติฯ อชิกโคปกา ''โจเร คณฺหิสฺสามา''ติ เอกมนฺตํ นิลีนา อฏฺฐํสุฯ มิตฺตวินฺทโก ปวฏฺฏิตฺวา ภูมิยํ ฐิโต ตา อชิกา ทิสฺวา จิเนฺตสิ ''อหํ สมุเทฺท เอกสฺมึ ทีปเก อชิกํ ปาเท คเหตฺวา ตาย ขิโตฺต อิธ ปติโตฯ สเจ อิทานิ เอกํ อชิกํ ปาเท คเหสฺสามิ, สา มํ ปรโต สมุทฺทปิฏฺเฐ วิมานเทวตานํ สนฺติเก ขิปิสฺสตี''ติฯ โส เอวํ อโยนิโส มนสิกริตฺวา อชิกํ ปาเท คณฺหิ, สา คหิตมตฺตา วิรวิฯ อชิกโคปกา อิโต จิโต จ อาคนฺตฺวา ตํ คเหตฺวา ''เอตฺตกํ กาลํ ราชกุเล อชิกขาทโก เอส โจโร''ติ ตํ โกเฏฺฏตฺวา พนฺธิตฺวา รโญฺญ สนฺติกํ เนนฺติฯ

ตสฺมึ ขเณ โพธิสโตฺต ปญฺจสตมาณวกปริวุโต นครา นิกฺขมฺม นฺหายิตุํ คจฺฉเนฺต มิตฺตวินฺทกํ ทิสฺวา สญฺชานิตฺวา เต มนุเสฺส อาห – ''ตาตา, อยํ อมฺหากํ อเนฺตวาสิโก, กสฺมา นํ คณฺหถา''ติ? ''อชิกโจรโก, อยฺย, เอกํ อชิกํ ปาเท คณฺหิ, ตสฺมา คหิโต''ติฯ ''เตน เหตํ อมฺหากํ ทาสํ กตฺวา เทถ, อเมฺห นิสฺสาย ชีวิสฺสตี''ติฯ เต, ''สาธุ อยฺยา''ติ ตํ วิสฺสเชฺชตฺวา อคมํสุฯ อถ นํ โพธิสโตฺต ''มิตฺตวินฺทก, ตฺวํ เอตฺตกํ กาลํ กหํ วสี''ติ ปุจฺฉิฯ โส สพฺพํ อตฺตนา กตกมฺมํ อาโรเจสิฯ โพธิสโตฺต ''อตฺถกามานํ วจนํ อกโรเนฺต เอวํ ทุกฺขํ ปาปุณาตี''ติ วตฺวา อิมํ คาถมาห –

๔๑. ''โย อตฺถกามสฺส หิตานุกมฺปิโน, โอวชฺชมาโน น กโรติ สาสนํ;
อชิยา ปาทโมลมฺพ, มิตฺตโก วิย โสจตี''ติฯ

ตตฺถ **อตฺถกามสฺสา**ติ วุฑฺฒึ อิจฺฉนฺตสฺสฯ **หิตานุกมฺปิโน**ติ หิเตน อนุกมฺปมานสฺสฯ **โอวชฺชมาโน**ติ มุทุเกน หิตจิเตฺตน โอวทิยมาโนฯ **น กโรติ สาสน**นฺติ อนุสิฏฺฐึ น กโรติ, ทุพฺพโจ อโนวาทโก โหติฯ **มิตฺตโก วิย โสจตี**ติ ยถายํ มิตฺตวินฺทโก อชิกาย ปาทํ คเหตฺวา โสจติ กิลมติ, เอวํ นิจฺจกาลํ โสจตีติ อิมาย คาถาย โพธิสโตฺต ธมฺมํ เทเสสิฯ

เอวํ เตน เถเรน เอตฺตเก อทฺธาเน ตีสุเยว อตฺตภาเวสุ กุจฺฉิปูโร ลทฺธปุโพฺพฯ ยเกฺขน หุตฺวา เอกทิวสํ คพฺภมลํ ลทฺธํ, สุนเขน หุตฺวา เอกทิวสํ ภตฺตวมนํ, ปรินิพฺพานทิวเส ธมฺมเสนาปติสฺสานุภาเวน จตุมธุรํ ลทฺธํฯ เอวํ ปรสฺส ลาภนฺตรายกรณํ นาม มหาโทสนฺติ เวทิตพฺพํฯ ตสฺมึ ปน กาเล โสปิ อาจริโย มิตฺตวินฺทโกปิ ยถากมฺมํ คโตฯ

สตฺถา ‘‘เอวํ, ภิกฺขเว, อตฺตโน อปฺปลาภิภาวญฺจ อริยธมฺมลาภิภาวญฺจ สยเมว เอส อกาสี’’ติ อิมํ ธมฺมเทสนํ อาหริตฺวา อนุสนฺธึ ฆเฏตฺวา ชาตกํ สโมธาเนสิ – ‘‘ตทา มิตฺตวินฺทโก โลสกติสฺสเตฺถโร อโหสิ, ทิสาปาโมกฺขาจริโย ปน อหเมว อโหสิ’’นฺติฯ

โลสกชาตกวณฺณนา ปฐมาฯ

[๔๒] ๒. กโปตชาตกวณฺณนา

โย อตฺถกามสฺสาติ อิทํ สตฺถา เชตวเน วิหรนฺโต อญฺญตรํ โลลภิกฺขุํ อารพฺภ กเถสิฯ ตสฺส โลลภาโว นวกนิปาเต **กากชาตเก** อาวิ ภวิสฺสติฯ ตทา ปน ตํ ภิกฺขู ‘‘อยํ, ภนฺเต, ภิกฺขุ โลโล’’ติ สตฺถุ อาโรเจสุํฯ อถ นํ สตฺถา ‘‘สจฺจํ กิร ตฺวํ ภิกฺขุ โลโลสี’’ติ ปุจฺฉิฯ ‘‘อาม, ภนฺเต’’ติฯ สตฺถา ‘‘ปุพฺเพปิ ตฺวํ ภิกฺขุ โลโล โลลการณา ชีวิตกฺขยํ ปตฺโต, ปณฺฑิตาปิ ตํ นิสฺสาย อตฺตโน วสนฏฺฐานา ปริหีนา’’ติ วตฺวา อตีตํ อาหริฯ

อตีเต พาราณสิยํ พฺรหฺมทตฺเต รชฺชํ กาเรนฺเต โพธิสตฺโต ปาราวตโยนิยํ นิพฺพตฺติฯ ตทา พาราณสิวาสิโน ปุญฺญกามตาย ตสฺมึ ตสฺมึ ฐาเน สกุณานํ สุขวสนตฺถาย ถุสปจฺฉิโย โอลเมฺพนฺติฯ พาราณสิเสฏฺฐิโนปิ ภตฺตการโก อตฺตโน มหานเส เอกํ ถุสปจฺฉึ โอลเมฺพตฺวา ฐเปสิ, โพธิสตฺโต ตตฺถ วาสํ กเปฺปสิฯ โส ปาโตว นิกฺขมิตฺวา โคจเร จริตฺวา สายํ อาคนฺตฺวา ตตฺถ วสนฺโต กาลํ เขเปสิฯ อเถกทิวสํ เอโก กาโก มหานสมตฺถเกน คจฺฉนฺโต อมฺพิลานมฺพิลมจฺฉมํสานํ ธูปนวาสํ ฆายิตฺวา โลภํ อุปฺปาเทตฺวา ‘‘กํ นุ โข นิสฺสาย อิมํ มจฺฉมํสํ ลภิสฺสามี’’ติ อวิทูเร นิสีทิตฺวา ปริคฺคณฺหนฺโต สายํ โพธิสตฺตํ อาคนฺตฺวา มหานสํ ปวิสนฺตํ ทิสฺวา ‘‘อิมํ ปาราวตํ นิสฺสาย มจฺฉมํสํ ลภิสฺสามี’’ติ ปุนทิวเส ปาโตว อาคนฺตฺวา โพธิสตฺตสฺส นิกฺขมิตฺวา โคจรตฺถาย คมนกาเล ปิฏฺฐิโต ปิฏฺฐิโต อคมาสิฯ อถ นํ โพธิสตฺโต ‘‘กสฺมา ตฺวํ, สมฺม, อเมฺหหิ สทฺธึ จรสี’’ติ อาหฯ ‘‘สามิ, ตุมฺหากํ กิริยา มยฺหํ รุจฺจติ, อิโต ปฏฺฐาย ตุเมฺห อุปฏฺฐหิสฺสามี’’ติฯ ‘‘สมฺม, ตุเมฺห อญฺญโคจรา, มยํ อญฺญโคจรา, ตุเมฺหหิ อมฺหากํ อุปฏฺฐานํ ทุกฺกร’’นฺติฯ ‘‘สามิ, ตุมฺหากํ โคจรคฺคหณกาเล อหมฺปิ โคจรํ คเหตฺวา ตุเมฺหหิ สทฺธึเยว คมิสฺสามี’’ติฯ ‘‘สาธุ, เกวลํ เต อปฺปมตฺเตน ภวิตพฺพ’’นฺติ เอวํ โพธิสตฺโต กากํ โอวทิตฺวา โคจรํ จรนฺโต ติณพีชาทีนิ ขาทติฯ โพธิสตฺตสฺส ปน โคจรคฺคหณกาเล กาโก คนฺตฺวา โคมยปิณฺฑํ อปเนตฺวา ปาณเก ขาทิตฺวา อุทรํ ปูเรตฺวา โพธิสตฺตสฺส สนฺติกํ อาคนฺตฺวา ‘‘สามิ, ตุเมฺห อติเวลํ จรถ, อติพหุภเกฺขน นาม ภวิตุํ น วฏฺฏตี’’ติ วตฺวา โพธิสเตฺตน โคจรํ คเหตฺวา สายํ อาคจฺฉเนฺตน สทฺธึเยว มหานสํ ปาวิสิฯ ภตฺตการโก ‘‘อมฺหากํ กโปโต อญฺญมฺปิ คเหตฺวา อาคโต’’ติ กากสฺสปิ ปจฺฉึ ฐเปสิฯ ตโต ปฏฺฐาย เทฺว ชนา วสนฺติฯ

อเถกทิวสํ เสฏฺฐิสฺส พหุํ มจฺฉมํสํ อาหรึสุฯ ตํ อาทาย ภตฺตการโก มหานเส ตตฺถ ตตฺถ โอลเมฺพสิฯ กาโก ตํ ทิสฺวา โลภํ อุปฺปาเทตฺวา ‘‘เสฺว โคจรภูมึ อคนฺตฺวา มยา อิทเมว ขาทิตพฺพ’’นฺติ รตฺตึ นิตฺถุนนฺโต นิปชฺชิฯ ปุนทิวเส โพธิสตฺโต โคจราย คจฺฉนฺโต ‘‘เอหิ, สมฺม, กากา’’ติ อาหฯ ‘‘สามิ, ตุเมฺห คจฺฉถ, มยฺหํ กุจฺฉิโรโค อตฺถี’’ติฯ ‘‘สมฺม, กากานํ กุจฺฉิโรโค นาม น กทาจิ ภูตปุโพฺพ, รตฺตึ ตีสุ ยาเมสุ เอเกกสฺมึ ยาเม มุจฺฉิตา โหนฺติ, ทีปวฏฺฏึ คิลิตกาเล ปน เนสํ มุหุตฺตํ ติตฺติ โหติ, ตฺวํ อิมํ มจฺฉมํสํ ขาทิตุกาโม ภวิสฺสสิ, เอหิ มนุสฺสปริโภโค นาม ตุมฺหากํ ทุปฺปริภุญฺชิโย, มา เอวรูปํ อกาสิ, มยา สทฺธึเยว โคจราย คจฺฉาหี’’ติฯ ‘‘น สโกฺกมิ, สามี’’ติฯ ‘‘เตน หิ ปญฺญายิสฺสสิ สเกน กเมฺมน, โลภวสํ อคนฺตฺวา อปฺปมโตฺต โหหี’’ติ ตํ โอวทิตฺวา โพธิสโตฺต โคจราย คโตฯ

ภตฺตการโก นานปฺปการํ มจฺฉมํสวิกตึ สมฺปาเทตฺวา อุสฺมนิกฺขมนตฺถํ ภาชนานิ โถกํ วิวริตฺวา รสปริสฺสาวนกรโฏึ ภาชนมตฺถเก ฐเปตฺวา พหิ นิกฺขมิตฺวา เสทํ ปุญฺฉมาโน อฏฺฐาสิฯ ตสฺมึ ขเณ กาโก ปจฺฉิโต สีสํ อุกฺขิปิตฺวา ภตฺตเคหํ โอโลเกโนฺต ตสฺส นิกฺขนฺตภาวํ ญตฺวา ‘‘อยํทานิ มยฺหํ มโนรถํ ปูเรตฺวา มํสํ ขาทิตุํ กาโล, กึ นุ โข มหามํสํ ขาทามิ, อุทาหุ จุณฺณิกมํส’’นฺติ จิเนฺตตฺวา ‘‘จุณฺณิกมํเสน นาม ขิปฺปํ กุจฺฉึ ปูเรตุํ น สกฺกา, มหนฺตํ มํสขณฺฑํ อาหริตฺวา ปจฺฉิยํ นิกฺขิปิตฺวา ขาทมาโน นิปชฺชิสฺสามี’’ติ ปจฺฉิโต อุปฺปติตฺวา รสกโรฏิยํ นิลียิฯ สา ‘‘กิรี’’ติ สทฺทมกาสิฯ ภตฺตการโก ตํ สทฺทํ สุตฺวา ‘‘กึ นุ โข เอต’’นฺติ ปวิโฏฺฐ กากํ ทิสฺวา ‘‘อยํ ทุฏฺฐกาโก มหาเสฏฺฐิโน ปกฺกมํสํ ขาทิตุกาโม, อหํ โข ปน เสฏฺฐึ นิสฺสาย ชีวามิ, น อิมํ พาลํ, กึ เม อิมินา’’ติ ทฺวารํ ปิธาย กากํ คเหตฺวา สกลสรีเร ปตฺตานิ ลุญฺจิตฺวา อลฺลสิงฺคีเวรโลณชีรกาทโย โกเฏฺฏตฺวา อมฺพิลตเกฺกน อาโลเฬตฺวา เตนสฺส สกลสรีรํ มเกฺขตฺวา ตํ กากํ ปจฺฉิยํ ขิปิฯ โส อธิมตฺตเวทนาภิภูโต นิตฺถุนโนฺต นิปชฺชิฯ

โพธิสโตฺต สายํ อาคนฺตฺวา ตํ พฺยสนปฺปตฺตํ ทิสฺวา ‘‘โลลกาก, มม วจนํ อกตฺวา ตว โลภํ นิสฺสาย มหาทุกฺขํ ปโตฺตสี’’ติ วตฺวา อิมํ คาถมาห –

๔๒. ‘‘โย อตฺถกามสฺส หิตานุกมฺปิโน, โอวชฺชมาโน น กโรติ สาสนํ;
กโปตกสฺส วจนํ อกตฺวา, อมิตฺตหตฺถตฺถคโตว เสตี’’ติฯ

ตตฺถ **กโปตกสฺส วจนํ อกตฺวา**ติ ปาราวตสฺส หิตานุสาสนวจนํ อกตฺวาฯ **อมิตฺตหตฺถตฺถคโตว เสตี**ติ อมิตฺตานํ อนตฺถการกานํ ทุกฺขุปฺปาทกปุคฺคลานํ หตฺถตฺถํ หตฺถปถํ คโต อยํ กาโก วิย โส ปุคฺคโล มหนฺตํ พฺยสนํ ปตฺวา อนุโสจมาโน เสตีติฯ

โพธิสโตฺต อิมํ คาถํ วตฺวา ‘‘อิทานิ มยา จ อิมสฺมึ ฐาเน น สกฺกา วสิตุ’’นฺติ อญฺญตฺถ คโตฯ กาโกปิ ตเตฺถว ชีวิตกฺขยํ ปโตฺตฯ อถ นํ ภตฺตการโก สทฺธึ ปจฺฉิยา คเหตฺวา สงฺการฏฺฐาเน ฉเฑฺฑสิฯ

สตฺถาปิ ‘‘น ตฺวํ ภิกฺขุ อิทาเนว โลโล, ปุเพฺพปิ โลโลเยว, ตญฺจ ปน เต โลลฺยํ นิสฺสาย ปณฺฑิตาปิ สกาวาสา ปริหีนา’’ติ อิมํ ธมฺมเทสนํ อาหริตฺวา สจฺจานิ ปกาเสสิ, สจฺจปริโยสาเน โส ภิกฺขุ อนาคามิผลํ ปโตฺตฯ สตฺถา อนุสนฺธึ ฆเฏตฺวา ชาตกํ สโมธาเนสิ – ‘‘ตทา กาโก โลลภิกฺขุ อโหสิ, ปาราวโต ปน อหเมว อโหสิ’’นฺติฯ

กโปตชาตกวณฺณนา ทุติยาฯ

[๔๓] ๓. เวฬุกชาตกวณฺณนา

โย อตฺถกามสฺสาติ อิทํ สตฺถา เชตวเน วิหรโนฺต อญฺญตรํ ทุพฺพจภิกฺขุํ อารพฺภ กเถสิฯ ตญฺหิ ภควา ‘‘สจฺจํ กิร ตฺวํ ภิกฺขุ ทุพฺพโจสี’’ติ ปุจฺฉิตฺวา ‘‘สจฺจํ, ภเนฺต’’ติ วุเตฺต ‘‘น ตฺวํ ภิกฺขุ อิทาเนว ทุพฺพโจ, ปุเพฺพปิ ทุพฺพโจเยว, ทุพฺพจตฺตาเยว จ ปณฺฑิตานํ วจนํ อกตฺวา สปฺปมุเข ชีวิตกฺขยํ ปโตฺต’’ติ วตฺวา อตีตํ อาหริฯ

อตีเต พาราณสิยํ พฺรหฺมทเตฺต รชฺชํ กาเรเนฺต โพธิสโตฺต กาสิรเฏฺฐ มหาโภคกุเล นิพฺพโตฺต วิญฺญุตํ ปตฺวา กาเมสุ อาทีนวํ เนกฺขเมฺม จานิสํสํ ทิสฺวา กาเม ปหาย หิมวนฺตํ ปวิสิตฺวา อิสิปพฺพชฺชํ ปพฺพชิตฺวา กสิณปริกมฺมํ กตฺวา ปญฺจาภิญฺญา อฏฺฐ สมาปตฺติโย จ อุปฺปาเทตฺวา ฌานสุเขน วีตินาเมโนฺต อปรภาเค มหาปริวาโร ปญฺจหิ ตาปสสเตหิ ปริวุโต คณสฺส สตฺถา หุตฺวา วิหาสิฯ อเถโก อาสีวิสโปตโก อตฺตโน ธมฺมตาย จรโนฺต อญฺญตรสฺส ตาปสสฺส อสฺสม

ปทํ ปโตฺตฯ ตาปโส ตสฺมึ ปุตฺตสิเนหํ อุปฺปาเทตฺวา ตํ เอกสฺมึ เวฬุปเพฺพ สยาเปตฺวา ปฏิชคฺคติฯ ตสฺส เวฬุปเพฺพ สยนโต ‘‘เวฬุโก’’เตฺวว นามํ อกํสุฯ ตํ ปุตฺตสิเนเหน ปฏิชคฺคนโต ตาปสสฺส ‘‘เวฬุกปิตา’’เตฺวว นามํ อกํสุฯ

ตทา โพธิสโตฺต ‘‘เอโก กิร ตาปโส อาสิวิสํ ปฏิชคฺคตี’’ติ สุตฺวา ตํ ปโกฺกสาเปตฺวา ‘‘สจฺจํ กิร ตฺวํ อาสิวิสํ ปฏิชคฺคสี’’ติ ปุจฺฉิตฺวา ‘‘สจฺจ’’นฺติ วุเตฺต ‘‘อาสิวิเสน สทฺธิํ วิสฺสาโส นาม นตฺถิ, มา เอวํ ชคฺคาหี’’ติ อาหฯ ‘‘โส เม อาจริย ปุโตฺต, นาหํ เตน วินา วตฺติตุํ สกฺขิสฺสามี’’ติฯ ‘‘เตน หิ เอตเสฺสว สนฺติกา ชีวิตกฺขยํ ปาปุณิสฺสสี’’ติฯ ตาปโส โพธิสตฺตสฺส วจนํ น คณฺหิ, อาสิวิสมฺปิ ชหิตุํ นาสกฺขิฯ ตโต กติปาหจฺจเยเนว สเพฺพ ตาปสา ผลาผลตฺถาย คนฺตฺวา คตฏฺฐาเน ผลาผลสฺส สุลภภาวํ ทิสฺวา เทฺว ตโย ทิวเส ตเตฺถว วสิํสุ, เวฬุกปิตาปิ เตหิ สทฺธิํ คจฺฉโนฺต อาสิวิสํ เวฬุปเพฺพเยว สยาเปตฺวา ปิทหิตฺวา คโตฯ โส ปุน ตาปเสหิ สทฺธิํ ทฺวีหตีหจฺจเยน อาคนฺตฺวา ‘‘เวฬุกสฺส โคจรํ ทสฺสามี’’ติ เวฬุปพฺพํ อุคฺฆาเฏตฺวา ‘‘เอหิ, ปุตฺตก, ฉาตโกสี’’ติ หตฺถํ ปสาเรสิฯ อาสิวิโส ทฺวีหตีหํ นิราหารตาย กุชฺฌิตฺวา ปสาริตหตฺถํ ฑํสิตฺวา ตาปสํ ตเตฺถว ชีวิตกฺขยํ ปาเปตฺวา อรญฺญํ ปาวิสิฯ ตาปสา ตํ ทิสฺวา โพธิสตฺตสฺส อาโรเจสุํฯ โพธิสโตฺต ตสฺส สรีรกิจฺจํ กาเรตฺวา อิสิคณสฺส มเชฺฌ นิสีทิตฺวา อิสีนํ โอวาทวเสน อิมํ คาถมาห –

๔๓. ‘‘โย อตฺถกามสฺส หิตานุกมฺปิโน, โอวชฺชมาโน น กโรติ สาสนํ;
เอวํ โส นิหโต เสติ, เวฬุกสฺส ยถา ปิตา’’ติฯ

ตตฺถ **เอวํ โส นิหโต เสตี**ติ โย หิ อิสีนํ โอวาทํ น คณฺหาติ, โส ยถา เอส ตาปโส อาสิวิสมุเข ปูติภาวํ ปตฺวา นิหโต เสติ, เอวํ มหาวินาสํ ปตฺวา นิหโต เสตีติ อโตฺถฯ เอวํ โพธิสโตฺต อิสิคณํ โอวทิตฺวา จตฺตาโร พฺรหฺมวิหาเร ภาเวตฺวา อายุปริโยสาเน พฺรหฺมโลเก อุปฺปชฺชิฯ

สตฺถา ‘‘น ตฺวํ ภิกฺขุ อิทาเนว ทุพฺพโจ, ปุเพฺพปิ ทุพฺพโจเยว, ทุพฺพจภาเวเนว จ อาสิวิสมุเข ปูติภาวํ ปโตฺต’’ติ อิมํ ธมฺมเทสนํ อาหริตฺวา อนุสนฺธิํ ฆเฏฺฏตฺวา ชาตกํ สโมธาเนสิ – ‘‘ตทา เวฬุกปิตา ทุพฺพจภิกฺขุ อโหสิ, เสสปริสา พุทฺธปริสา, คณสตฺถา ปน อหเมว อโหสิ’’นฺติฯ

เวฬุกชาตกวณฺณนา ตติยาฯ

[๔๔] ๔. มกสชาตกวณฺณนา

เสโยฺย อมิโตฺตติ อิทํ สตฺถา มคเธสุ จาริกํ จรมาโน อญฺญตรสฺมึ คามเก พาลคามิกมนุเสฺส อารพฺภ กเถสิฯ ตถาคโต กิร เอกสฺมึ สมเย สาวตฺถิโต มคธรฏฺฐํ คนฺตฺวา ตตฺถ จาริกํ จรมาโน อญฺญตรํ คามกํ สมฺปาปุณิฯ โส จ คามโก เยภุเยฺยน อนฺธพาลมนุเสฺสหิเยว อุสฺสโนฺนฯ ตเตฺถกทิวสํ เต อนฺธพาลมนุสฺสา สนฺนิปติตฺวา ‘‘โภ, อเมฺห อรญฺญํ ปวิสิตฺวา กมฺมํ กโรเนฺต มกสา ขาทนฺติ, ตปฺปจฺจยา อมฺหากํ กมฺมเจฺฉโท โหติ, สเพฺพว ธนูนิ เจว อาวุธานิ จ อาทาย คนฺตฺวา มกเสหิ สทฺธิํ ยุชฺฌิตฺวา สพฺพมกเส วิชฺฌิตฺวา ฉินฺทิตฺวา จ มาเรสฺสามา’’ติ มนฺตยิตฺวา อรญฺญํ คนฺตฺวา ‘‘มกเส วิชฺฌิสฺสามา’’ติ อญฺญมญฺญํ วิชฺฌิตฺวา จ ปหริตฺวา จ ทุกฺขปฺปตฺตา อาคนฺตฺวา อโนฺตคาเม จ คามมเชฺฌ จ คามทฺวาเร จ นิปชฺชิํสุฯ

สตฺถา ภิกฺขุสงฺฆปริวุโต ตํ คามํ ปิณฺฑาย ปาวิสิฯ อวเสสา ปณฺฑิตมนุสฺสา ภควนฺตํ ทิสฺวา คามทฺวาเร มณฺฑปํ กาเรตฺวา พุทฺธปฺปมุขสฺส ภิกฺขุสงฺฆสฺส มหาทานํ ทตฺวา สตฺถารํ วนฺทิตฺวา นิสีทิํสุฯ สตฺถา ตสฺมึ ตสฺมึ ฐาเน ปติตมนุเสฺส ทิสฺวา เต อุปาสเก ปุจฺฉิ ‘‘พหู อิเม

คิลานา มนุสฺสา, กึ เอเตหิ กต’’นฺติ? ‘‘ภนฺเต, เอเต มนุสฺสา ‘มกสยุทฺธํ กริสฺสามา’ติ คนฺตฺวา อญฺญมญฺญํ วิชฺฌิตฺวา สยํ คิลานา ชาตา’’ติฯ สตฺถา ‘‘น อิทาเนว อนฺธพาลมนุสฺสา ‘มกเส ปหริสฺสามา’ติ อตฺตานํ ปหรนฺติ, ปุพฺเพปิ ‘มกสํ ปหริสฺสามา’ติ ปรํ ปหรณกมนุสฺสา อเหสุํเยวา’’ติ วตฺวา เตหิ มนุสฺเสหิ ยาจิโต อตีตํ อาหริฯ

อตีเต พาราณสิยํ พฺรหฺมทตฺเต รชฺชํ กาเรนฺเต โพธิสตฺโต วณิชฺชาย ชีวิกํ กปฺเปติฯ ตทา กาสิรฏฺเฐ เอกสฺมึ ปจฺจนฺตคาเม พหู วฑฺฒกี วสนฺติฯ ตตฺเถโก ขลิตวฑฺฒกี รุกฺขํ ตจฺฉติ, อถสฺส เอโก มกโส ตมฺพโลหถาลกปิฏฺฐิสทิเส สีเส นิสีทิตฺวา สตฺติยา ปหรนฺโต วิย สีสํ มุขตุณฺฑเกน วิชฺฌิฯ โส อตฺตโน สนฺติเก นิสินฺนํ ปุตฺตํ อาห – ‘‘ตาต, มยฺหํ สีสํ มกโส สตฺติยา ปหรนฺโต วิย วิชฺฌติ, วาเรหิ น’’นฺติฯ ‘‘ตาต, อธิวาเสหิ, เอกปฺปหาเรเนว ตํ มาเรสฺสามี’’ติฯ ตสฺมึ สมเย โพธิสตฺโตปิ อตฺตโน ภณฺฑํ ปริเยสมาโน ตํ คามํ ปตฺวา ตสฺสา วฑฺฒกิสาลาย นิสินฺโน โหติฯ อถ โส วฑฺฒกี ปุตฺตํ อาห – ‘‘ตาต, อิมํ มกสํ วาเรหี’’ติฯ โส ‘‘วาเรสฺสามิ, ตาตา’’ติ ติขิณํ มหาผรสุํ อุกฺขิปิตฺวา ปิตุ ปิฏฺฐิปสฺเส ฐตฺวา ‘‘มกสํ ปหริสฺสามี’’ติ ปิตุ มตฺถกํ ทฺวิธา ภินฺทิ, วฑฺฒกี ตตฺถว ชีวิตกฺขยํ ปตฺโตฯ

โพธิสตฺโต ตสฺส ตํ กมฺมํ ทิสฺวา ‘‘ปจฺจามิตฺโตปิ ปณฺฑิโตว เสยฺโยฯ โส หิ ทณฺฑภเยนปิ มนุสฺเส น มาเรสฺสตี’’ติ จินฺเตตฺวา อิมํ คาถมาห –

๔๔. ‘‘เสยฺโย อมิตฺโต มติยา อุเปโต, น เตฺวว มิตฺโต มติวิปฺปหีโน;
‘มกสํ วธิสฺส’นฺติ หิ เอฬมูโค, ปุตฺโต ปิตุ อพฺภิทา อุตฺตมงฺค’’นฺติฯ

ตตฺถ **เสยฺโย**ติ ปวโร อุตฺตโมฯ **มติยา อุเปโต**ติ ปญฺญาย สมนฺนาคโตฯ **เอฬมูโค**ติ ลาลามุโข พาโลฯ **ปุตฺโต ปิตุ อพฺภิทา อุตฺตมงฺค**นฺติ อตฺตโน พาลตาย ปุตฺโตปิ หุตฺวา ปิตุ อุตฺตมงฺคํ มตฺถกํ ‘‘มกสํ ปหริสฺสามี’’ติ ทฺวิธา ภินฺทิฯ ตสฺมา พาลมิตฺตโต ปณฺฑิตอมิตฺโตว เสยฺโยติ อิมํ คาถํ วตฺวา โพธิสตฺโต อุฏฺฐาย ยถากมฺมํ คโตฯ วฑฺฒกิสฺสปิ ญาตกา สรีรกิจฺจํ อกํสุฯ

สตฺถา ‘‘เอวํ อุปาสกา ปุพฺเพปิ ‘มกสํ ปหริสฺสามา’ติ ปรํ ปหรณกมนุสฺสา อเหสุํเยวา’’ติ อิมํ ธมฺมเทสนํ อาหริตฺวา อนุสนฺธึ ฆเฏตฺวา ชาตกํ สโมธาเนสิ ‘‘ตทา คาถํ วตฺวา ปกฺกนฺโต ปณฺฑิตวาณิโช ปน อหเมว อโหสิ’’นฺติฯ

มกสชาตกวณฺณนา จตุตฺถาฯ

[๔๕] ๕. โรหิณิชาตกวณฺณนา

เสยฺโย อมิตฺโตติอิทํ สตฺถา เชตวเน วิหรนฺโต เอกํ อนาถปิณฺฑิกเสฏฺฐิโน ทาสึ อารพฺภ กเถสิฯ อนาถปิณฺฑิกสฺส กิร เอกา โรหิณี นาม ทาสี อโหสิฯ ตสฺสา วีหิปหรณฏฺฐาเน อาคนฺตฺวา มหลฺลิกา มาตา นิปชฺชิ, ตํ มกฺขิกา ปริวาเรตฺวา สูจิยาวิชฺฌมานา วิย ขาทนฺติฯ สา ธีตรํ อาห – ‘‘อมฺม, มกฺขิกา มํ ขาทนฺติ, เอตา วาเรหี’’ติฯ สา ‘‘วาเรสฺสามิ, อมฺมา’’ติ มุสลํ อุกฺขิปิตฺวา ‘‘มาตุ สรีเร มกฺขิกา มาเรตฺวา วินาสํ ปาเปสฺสามี’’ติ มาตรํ มุสเลน ปหริตฺวา ชีวิตกฺขยํ ปาเปสิฯ ตํ ทิสฺวา ‘‘มาตา เม มตา’’ติ โรทิตุํ อารภิฯ ตํ ปวตฺตึ เสฏฺฐิสฺส อาโรเจสุํฯ เสฏฺฐิ ตสฺสา สรีรกิจฺจํ กาเรตฺวา วิหารํ คนฺตฺวา สพฺพํ ตํ ปวตฺตึ สตฺถุ อาโรเจสิฯ สตฺถา ‘‘น โข, คหปติ, เอสา ‘มาตุ สรีเร มกฺขิกา มาเรสฺสามี’ติ อิทาเนว มุสเลน ปหริตฺวา มาตรํ มาเรสิ, ปุพฺเพปิ มาเรสิเยวา’’ติ วตฺวา เตน ยาจิโต อตีตํ อาหริฯ

อตีเต พาราณสิยํ พฺรหฺมทตฺเต รชฺชํ กาเรนฺเต โพธิสตฺโต เสฏฺฐิกุเล นิพฺพตฺติตฺวา ปิตุ อจฺจเยน เสฏฺฐิฏฺฐานํ ปาปุณิฯ ตสฺสาปิ โรหิณีเยว นาม ทาสี อโหสิฯ สาปิ อตฺตโน วีหิปหรณฏฺฐานํ อาคนฺตฺวา นิปนฺนํ มาตรํ ''มกฺขิกา เม, อมฺม, วาเรหี''ติ วุตฺตา เอวเมว มุสเลน ปหริตฺวา มาตรํ ชีวิตกฺขยํ ปาเปตฺวา โรทิตุํ อารภิฯ โพธิสตฺโต ตํ ปวตฺตึ สุตฺวา ''อมิตฺโตปิ หิ อิมสฺมึ โลเก ปณฺฑิโตว เสยฺโย''ติ จินฺเตตฺวา อิมํ คาถมาห –

๔๕. ''เสยฺโย อมิตฺโต เมธาวี, ยเญฺจ พาลานุกมฺปโก;
ปสฺส โรหิณิกํ ชมฺมึ, มาตรํ หนฺตฺวาน โสจตี''ติฯ

ตตฺถ **เมธาวี**ติ ปณฺฑิโต ญาณี วิภาวีฯ **ยเญฺจ พาลานุกมฺปโก**ติ เอตฺถ **ยนฺ**ติ ลิงฺควิปลฺลาโส กโต, **เจ**ติ นามเตฺถ นิปาโตฯ โย นาม พาโล อนุกมฺปโก, ตโต สตคุเณน สหสฺสคุเณน ปณฺฑิโต อมิตฺโต โหนฺโตปิ เสยฺโยเยวาติ อโตฺถฯ อถ วา **ยนฺ**ติ ปฏิเสธนเตฺถ นิปาโต, โน เจ พาลานุกมฺปโกติ อโตฺถฯ **ชมฺมินฺ**ติ ลามิกํ ทนฺธํฯ **มาตรํ หนฺตฺวาน โสจตี**ติ ''มกฺขิกา มาเรสฺสามี''ติ มาตรํ หนฺตฺวา อิทานิ อยํ พาลา สยเมว โรทติ ปริเทวติฯ อิมินา การเณน อิมสฺมึ โลเก อมิตฺโตปิ ปณฺฑิโต เสยฺโยติ โพธิสตฺโต ปณฺฑิตํ ปสํสนฺโต อิมาย คาถาย ธมฺมํ เทเสสิฯ

สตฺถา ''น โข, คหปติ, เอสา อิทาเนว 'มกฺขิกา มาเรสฺสามี'ติ มาตรํ ฆาเตสิ, ปุเพฺพปิ ฆาเตสิเยวา''ติ อิมํ ธมฺมเทสนํ อาหริตฺวา อนุสนฺธึ ฆเฏตฺวา ชาตกํ สโมธาเนสิ – ''ตทา มาตาเยว มาตา อโหสิ, ธีตาเยว ธีตา, มหาเสฏฺฐิ ปน อหเมว อโหสิ''นฺติฯ

โรหิณิชาตกวณฺณนา ปญฺจมาฯ

[๔๖] ๖. อารามทูสกชาตกวณฺณนา

น เว อนตฺถกุสเลนาติ อิทํ สตฺถา อญฺญตรสฺมึ โกสลคามเก วิหรโนฺต อุยฺยานทูสกํ อารพฺภ กเถสิฯ สตฺถา กิร โกสเลสุ จาริกํ จรมาโน อญฺญตรํ คามกํ สมฺปาปุณิฯ ตเตฺถโก กุฏุมฺพิโก ตถาคตํ นิมเนฺตตฺวา อตฺตโน อุยฺยาเน นิสีทาเปตฺวา พุทฺธปฺปมุขสฺส สงฺฆสฺส มหาทานํ ทตฺวา ''ภเนฺต, ยถารุจิยา อิมสฺมึ อุยฺยาเน วิจรถา''ติ อาหฯ ภิกฺขู อุฏฺฐาย อุยฺยานปาลํ คเหตฺวา อุยฺยาเน วิจรนฺตา เอกํ องฺคณฏฺฐานํ ทิสฺวา อุยฺยานปาลํ ปุจฺฉึสุ ''อุปาสก, อิมํ อุยฺยานํ อญฺญตฺถ สนฺทจฺฉายํ, อิมสฺมึ ปน ฐาเน น โกจิ รุกฺโข วา คจฺโฉ วา อตฺถิ, กึ นุ โข การณ''นฺติ? ''ภเนฺต, อิมสฺส อุยฺยานสฺส โรปนกาเล เอโก คามทารโก อุทกํ สิญฺจโนฺต อิมสฺมึ ฐาเน รุกฺขโปตเก อุมฺมูลํ กตฺวา มูลปฺปมาเณน อุทกํ สิญฺจิ ฯ เต รุกฺขโปตกา มิลายิตฺวา มตาฯ อิมินา การเณน อิทํ ฐานํ องฺคณํ ชาต''นฺติฯ ภิกฺขู สตฺถารํ อุปสงฺกมิตฺวา เอตมตฺถํ อาโรเจสุํฯ สตฺถา ''น, ภิกฺขเว, โส คามทารโก อิทาเนว อารามทูสโก, ปุเพฺพปิ อารามทูสโกเยวา''ติ วตฺวา อตีตํ อาหริฯ

อตีเต พาราณสิยํ พฺรหฺมทตฺเต รชฺชํ กาเรนฺเต พาราณสิยํ นกฺขตฺตํ โฆสยึสุฯ นกฺขตฺตเภริสทฺทสวนกาลโต ปฏฺฐาย สกลนครวาสิโน นกฺขตฺตนิสฺสิตกา หุตฺวา วิจรนฺติฯ ตทา รโญฺญ อุยฺยาเน พหู มกฺกฏา วสนฺติฯ อุยฺยานปาโล จิเนฺตสิ ''นคเร นกฺขตฺตํ ฆุฏฺฐํ, อิเม วานเร 'อุทกํ สิญฺจถา'ติ วตฺวา อหํ นกฺขตฺตํ กีฬิสฺสามี''ติ เชฏฺฐกวานรํ อุปสงฺกมิตฺวา ''สมฺม วานรเชฏฺฐก, อิมํ อุยฺยานํ ตุมฺหากมฺปิ พหูปการํ, ตุเมฺห เอตฺถ ปุปฺผผลปลฺลวานิ ขาทถ, นคเร นกฺขตฺตํ ฆุฏฺฐํ, อหํ นกฺขตฺตํ กีฬิสฺสามิฯ ยาวาหํ อาคจฺฉามิ, ตาว อิมสฺมึ อุยฺยาเน รุกฺขโปตเกสุ อุทกํ สิญฺจิตุํ สกฺขิสฺสถา''ติ ปุจฺฉิฯ ''สาธุ, สิญฺจิสฺสามี''ติฯ ''เตน หิ อปฺปมตฺตา โหถา''ติ อุ

ทกสิญฺจนตฺถาย เตสํ จมฺมกุเฏ จ ทารุกุเฏ จ ทตฺวา คโตฯ วานรา จมฺมกุเฏ เจว ทารุกุเฏ จ คเหตฺวา รุกฺขโปตเกสุ อุทกํ สิญฺจนฺติฯ อถ เน วานรเชฏฺฐโก เอวมาห ‘‘โภโนฺต วานรา, อุทกํ นาม รกฺขิตพฺพํ, ตุเมฺห รุกฺขโปตเกสุ อุทกํ สิญฺจนฺตา อุปฺปาเฏตฺวา อุปฺปาเฏตฺวา มูลํ โอโลเกตฺวา คมฺภีรคเตสุ มูเลสุ พหุํ อุทกํ สิญฺจถ, อคมฺภีรคเตสุ อปฺปํ, ปจฺฉา อมฺหากํ อุทกํ ทุลฺลภํ ภวิสฺสตี’’ติฯ เต ‘‘สาธู’’ติ สมฺปฏิจฺฉิตฺวา ตถา อกํสุฯ

ตสฺมิํ สมเย เอโก ปณฺฑิตปุริโส ราชุยฺยาเน เต วานเร ตถา กโรเนฺต ทิสฺวา เอวมาห ‘‘โภโนฺต วานรา, กสฺมา ตุเมฺห รุกฺขโปตเก อุปฺปาเฏตฺวา อุปฺปาเฏตฺวา มูลปฺปมาเณน อุทกํ สิญฺจถา’’ติ? เต ‘‘เอวํ โน วานรเชฏฺฐโก โอวทตี’’ติ อาหํสุฯ โส ตํ วจนํ สุตฺวา ‘‘อโห วต โภ พาลา อปณฺฑิตา, ‘อตฺถํ กริสฺสามา’ติ อนตฺถเมว กโรนฺตี’’ติ จิเนฺตตฺวา อิมํ คาถมาห –

๔๖. ‘‘น เว อนตฺถกุสเลน, อตฺถจริยา สุขาวหา;
หาเปติ อตฺถํ ทุเมฺมโธ, กปิ อารามิโก ยถา’’ติฯ

ตตฺถ **เว**ติ นิปาตมตฺตํฯ **อนตฺถกุสเลนา**ติ อนเตฺถ อนายตเน กุสเลน, อเตฺถ อายตเน การเณ อกุสเลน วาติ อโตฺถฯ **อตฺถจริยา**ติ วุฑฺฒิกิริยาฯ **สุขาวหา**ติ เอวรูเปน อนตฺถกุสเลน กายิกเจตสิกสุขสงฺขาตสฺส อตฺถสฺส จริยา น สุขาวหา, น สกฺกา อาวหิตุนฺติ อโตฺถฯ กิํการณา? เอกเนฺตเนว หิ **หาเปติ อตฺถํ ทุเมฺมโธ**ติ, พาลปุคฺคโล ‘‘อตฺถํ กริสฺสามี’’ติ อตฺถํ หาเปตฺวา อนตฺถเมว กโรติฯ **กปิ อารามิโก ยถา**ติ ยถา อาราเม นิยุโตฺต อารามรกฺขนโก มกฺกโฏ ‘‘อตฺถํ กริสฺสามี’’ติ อนตฺถเมว กโรติ, เอวํ โย โกจิ อนตฺถกุสโล, เตน น สกฺกา อตฺถจริยํ อาวหิตุํ, โส เอกํเสน อตฺถํ หาเปติเยวาติฯ เอวํ โส ปณฺฑิโต ปุริโส อิมาย คาถาย วานรเชฏฺฐกํ ครหิตฺวา อตฺตโน ปริสํ อาทาย อุยฺยานา นิกฺขมิฯ

สตฺถาปิ ‘‘น, ภิกฺขเว, เอส คามทารโก อิทาเนว อารามทูสโก, ปุเพฺพปิ อารามทูสโกเยวา’’ติ อิมํ ธมฺมเทสนํ อาหริตฺวา อนุสนฺธิํ ฆเฏตฺวา ชาตกํ สโมธาเนสิ – ‘‘ตทา วานรเชฏฺฐโก อารามทูสกคามทารโก อโหสิ, ปณฺฑิตปุริโส ปน อหเมว อโหสิ’’นฺติฯ

อารามทูสกชาตกวณฺณนา ฉฏฺฐาฯ

[๔๗] ๗. วารุณิทูสกชาตกวณฺณนา

น เว อนตฺถกุสเลนาติ อิทํ สตฺถา เชตวเน วิหรโนฺต วารุณิทูสกํ อารพฺภ กเถสิฯ อนาถปิณฺฑิกสฺส กิร สหาโย เอโก วารุณิวาณิโช ติขิณํ วารุณิํ โยเชตฺวา หิรญฺญสุวณฺณาทีนิ คเหตฺวา วิกฺกิณโนฺต มหาชเน สนฺนิปติเต ‘‘ตาต, ตฺวํ มูลํ คเหตฺวา วารุณิํ เทหี’’ติ อเนฺตวาสิกํ อาณาเปตฺวา สยํ นฺหายิตุํ อคมาสิฯ อเนฺตวาสิโก มหาชนสฺส วารุณิํ เทโนฺต มนุเสฺส อนฺตรนฺตรา โลณสกฺขรา อาหราเปตฺวา ขาทเนฺต ทิสฺวา ‘‘อยํ สุรา อโลณิกา ภวิสฺสติ, โลณเมตฺถ ปกฺขิปิสฺสามี’’ติ สุราจาฏิยํ นาฬิมตฺตํ โลณํ ปกฺขิปิตฺวา เตสํ สุรํ อทาสิฯ เต มุขํ ปูเรตฺวา ปูเรตฺวา ฉเฑฺฑตฺวา ‘‘กิํ เต กต’’นฺติ ปุจฺฉิํสุฯ ‘‘ตุเมฺห สุรํ ปิวิตฺวา โลณํ อาหราเปเนฺต ทิสฺวา โลเณน โยเชสิ’’นฺติฯ ‘‘เอวรูปํ นาม มนาปํ วารุณิํ นาเสสิ พาลา’’ติ ตํ ครหิตฺวา อุฏฺฐายุฏฺฐาย ปกฺกนฺตาฯ วารุณิวาณิโช อาคนฺตฺวา เอกมฺปิ อทิสฺวา ‘‘วารุณิปายกา กหํ คตา’’ติ ปุจฺฉิ, โส ตมตฺถํ อาโรเจสิฯ อถ นํ อาจริโย ‘‘พาล, เอวรูปา นาม เต สุรา นาสิตา’’ติ ครหิตฺวา อิมํ การณํ อนาถปิณฺฑิกสฺส อาโรเจสิฯ อนาถปิณฺฑิโก ‘‘อตฺถิทานิ เม อิทํ กถาปาภต’’นฺติ เชตวนํ คนฺตฺวา สตฺถารํ วนฺทิตฺวา เอตมตฺถํ อาโรเจสิฯ สตฺถา ‘‘น เอส, คหปติ, อิทาเนว วารุณิทูสโก, ปุเพฺพปิ วารุณิทูสโกเยวา’’ติ วตฺวา เตน ยาจิโต อตีตํ อาหริฯ

อตีเต พาราณสิยํ พฺรหฺมทตฺเต รชฺชํ กาเรนฺเต โพธิสตฺโต พาราณสิยํ เสฏฺฐิ อโหสิฯ ตํ อุปนิสฺสาย เอโก วารุณิวาณิโช ชีวติฯ โส ติขิณํ สุรํ โยเชตฺวา ‘‘อิมํ วิกฺกิณาหี’’ติ อเนฺตวาสิกํ วตฺวา นฺหายิตุํ คโตฯ อเนฺตวาสิโก ตสฺมิํ คตมเตฺตเยว สุราย โลณํ ปกฺขิปิตฺวา อิมินาว นเยน สุรํ วินาเสสิฯ อถสฺส อาจริโย อาคนฺตฺวา ตํ การณํ ญตฺวา เสฏฺฐิสฺส อาโรเจสิฯ เสฏฺฐิ ‘‘อนตฺถกุสลา นาม พาลา ‘อตฺถํ กริสฺสามา’ติ อนตฺถเมว กโรนฺตี’’ติ วตฺวา อิมํ คาถมาห –

๔๗. ‘‘น เว อนตฺถกุสเลน, อตฺถจริยา สุขาวหา;
หาเปติ อตฺถํ ทุเมฺมโธ, โกณฺฑโญฺญ วารุณิํ ยถา’’ติฯ

ตตฺถ **โกณฺฑโญฺญ วารุณิํ ยถา**ติ ยถา อยํ โกณฺฑญฺญนามโก อเนฺตวาสิโก ‘‘อตฺถํ กริสฺสามี’’ติ โลณํ ปกฺขิปิตฺวา วารุณิํ หาเปสิ ปริหาเปสิ วินาเสสิ, เอวํ สโพฺพปิ อนตฺถกุสโล อตฺถํ หาเปตีติ โพธิสโตฺต อิมาย คาถาย ธมฺมํ เทเสสิฯ

สตฺถาปิ ‘‘น เอส คหปติ อิทาเนว วารุณิทูสโก, ปุเพฺพปิ วารุณิทูสโกเยวา’’ติ วตฺวา อนุสนฺธิํ ฆเฏตฺวา ชาตกํ สโมธาเนสิ – ‘‘ตทา วารุณิทูสโก อิทานิปิ วารุณิทูสโกว อโหสิ, พาราณสิเสฏฺฐิ ปน อหเมว อโหสิ’’นฺติฯ

วารุณิทูสกชาตกวณฺณนา สตฺตมาฯ

[๔๘] ๘. เวทพฺพชาตกวณฺณนา

อนุปาเยน โย อตฺถนฺติ อิทํ สตฺถา เชตวเน วิหรโนฺต ทุพฺพจภิกฺขุํ อารพฺภ กเถสิฯ ตญฺหิ ภิกฺขุํ สตฺถา ‘‘น ตฺวํ ภิกฺขุ อิทาเนว ทุพฺพโจ, ปุเพฺพปิ ทุพฺพโจเยว, เตเนว จ การเณน ปณฺฑิตานํ วจนํ อกตฺวา ติเณฺหน อสินา ทฺวิธา กตฺวา ฉิโนฺน หุตฺวา มเคฺค นิปติตฺถ, ตญฺจ เอกกํ นิสฺสาย ปุริสสหสฺสํ ชีวิตกฺขยํ ปตฺต’’นฺติ วตฺวา อตีตํ อาหริฯ

อตีเต พาราณสิยํ พฺรหฺมทตฺเต รชฺชํ กาเรนฺเต เอกสฺมิํ คามเก อญฺญตโร พฺราหฺมโณ เวทพฺพํ นาม มนฺตํ ชานาติฯ โส กิร มโนฺต อนโคฺฆ มหารโห, นกฺขตฺตโยเค ลเทฺธ ตํ มนฺตํ ปริวเตฺตตฺวา อากาเส อุโลฺลกิเต อากาสโต สตฺตรตนวสฺสํ วสฺสติฯ ตทา โพธิสโตฺต ตสฺส พฺราหฺมณสฺส สนฺติเก สิปฺปํ อุคฺคณฺหาติฯ อเถกทิวสํ พฺราหฺมโณ โพธิสตฺตํ อาทาย เกนจิเทว กรณีเยน อตฺตโน คามา นิกฺขมิตฺวา เจตรฏฺฐํ อคมาสิ, อนฺตรามเคฺค จ เอกสฺมิํ อรญฺญฏฺฐาเน ปญฺจสตา เปสนกโจรา นาม ปนฺถฆาตํ กโรนฺติฯ เต โพธิสตฺตญฺจ เวทพฺพพฺราหฺมณญฺจ คณฺหิํสุฯ กสฺมา ปเนเต ‘‘เปสนกโจรา’’ติ วุจฺจนฺติ? เต กิร เทฺว ชเน คเหตฺวา เอกํ ธนาหรณตฺถาย เปเสนฺติ, ตสฺมา ‘‘เปสนกโจรา’’เตฺวว วุจฺจนฺติฯ เตปิ จ ปิตาปุเตฺต คเหตฺวา ปิตรํ ‘‘ตฺวํ อมฺหากํ ธนํ อาหริตฺวา ปุตฺตํ คเหตฺวา ยาหี’’ติ วทนฺติฯ เอเตนุปาเยน มาตุธีตโร คเหตฺวา มาตรํ วิสฺสเชฺชนฺติ, เชฏฺฐกนิฏฺเฐ คเหตฺวา เชฏฺฐภาติกํ วิสฺสเชฺชนฺติ, อาจริยเนฺตวาสิเก คเหตฺวา อเนฺตวาสิกํ วิสฺสเชฺชนฺติฯ เต ตสฺมิํ กาเล เวทพฺพพฺราหฺมณํ คเหตฺวา โพธิสตฺตํ วิสฺสเชฺชสุํฯ

โพธิสโตฺต อาจริยํ วนฺทิตฺวา ‘‘อหํ เอกาหทฺวีหจฺจเยน อาคมิสฺสามิ, ตุเมฺห มา ภายิตฺถ, อปิจ โข ปน มม วจนํ กโรถ, อชฺช ธนวสฺสาปนกนกฺขตฺตโยโค ภวิสฺสติ, มา โข ตุเมฺห ทุกฺขํ อสหนฺตา มนฺตํ ปริวเตฺตตฺวา ธนํ วสฺสาปยิตฺถฯ สเจ วสฺสาเปสฺสถ, ตุเมฺห จ วินาสํ ปาปุณิสฺสถ, อิเม จ ปญฺจสตา โจรา’’ติ เอวํ อาจริยํ โอวทิตฺวา ธนตฺถาย อคมาสิฯ โจราปิ สูริเย อตฺถงฺคเต พฺราหฺมณํ พนฺธิตฺวา นิปชฺชาเปสุํฯ ตงฺขณเญฺญว ปาจีนโลกธาตุโต ปริปุณฺณจนฺทมณฺฑลํ อุฏฺฐหิฯ พฺราหฺมโณ นกฺขตฺตํ โอโลเกโนฺต ‘‘ธนวสฺสาปนกนกฺขตฺตโยโค ลโทฺธ, กิํ เม ทุเกฺ

ขน อนุภูเตน, มนฺตํ ปริวเตฺตตฺวา รตนวสฺสํ วสฺสาเปตฺวา โจรานํ ธนํ ทตฺวา ยถาสุขํ คมิสฺสามี''ติ จินฺเตตฺวา โจเร อามนฺเตสิ ''โภนฺโต โจรา, ตุเมฺห มํ กิมตฺถาย คณฺหถา''ติ? ''ธนตฺถาย, อยฺยา''ติฯ ''สเจ โว, ธเนน อตฺโถ, ขิปฺปํ มํ พนฺธนา โมเจตฺวา สีสํ นฺหาเปตฺวา อหตวตฺถานิ อจฺฉาเทตฺวา คนฺเธหิ วิลิมฺปาเปตฺวา ปุปฺผานิ ปิลนฺธาเปตฺวา ฐเปถา''ติฯ ''โจรา ตสฺส กถํ สุตฺวา ตถา อกํสุ''ฯ

พฺราหฺมโณ นกฺขตฺตโยคํ ญตฺวา มนฺตํ ปริวเตฺตตฺวา อากาสํ อุโลฺลเกสิ, ตาวเทว อากาสโต รตนานิ ปตึสุฯ โจรา ตํ ธนํ สงฺกฑฺฒิตฺวา อุตฺตราสเงฺคสุ ภณฺฑิกํ กตฺวา ปายึสุฯ พฺราหฺมโณปิ เตสํ ปจฺฉโตว อคมาสิฯ อถ เต โจเร อเญฺญ ปญฺจสตา โจรา คณฺหึสุฯ ''กิมตฺถํ อเมฺห คณฺหถา''ติ จ วุตฺตา ''ธนตฺถายา''ติ อาหํสุฯ ''ยทิ โว ธเนน อตฺโถ, เอตํ พฺราหฺมณํ คณฺหถ, เอโส อากาสํ อุโลฺลเกตฺวา ธนํ วสฺสาเปสิ, อมฺหากเมฺปตํ เอเตเนว ทินฺน''นฺติฯ โจรา โจเร วิสฺสเชฺชตฺวา ''อมฺหากมฺปิ ธนํ เทหี''ติ พฺราหฺมณํ คณฺหึสุฯ พฺราหฺมโณ ''อหํ ตุมฺหากํ ธนํ ทเทยฺยํ, ธนวสฺสาปนกนกฺขตฺตโยโค ปน อิโต สํวจฺฉรมตฺถเก ภวิสฺสติฯ ยทิ โว ธเนน โตฺถ, อธิวาเสถ, ตทา ธนวสฺสํ วสฺสาเปสฺสามี''ติ อาหฯ โจรา กุชฺฌิตฺวา ''อโมฺภ, ทุฎฺฐพฺราหฺมณ, อเญฺญสํ อิทาเนว ธนํ วสฺสาเปตฺวา อเมฺห อญฺญํ สํวจฺฉรํ อธิวาสาเปสี''ติ ติเณฺหน อสินา พฺราหฺมณํ ทฺวิธา ฉินฺทิตฺวา มเคฺค ฉเฑฺฑตฺวา เวเคน อนุพนฺธิตฺวา เตหิ โจเรหิ สทฺธิํ ยุชฺฌิตฺวา เต สเพฺพปิ มาเรตฺวา ธนํ อาทาย ปุน เทฺว โกฎฺฐาสา หุตฺวา อญฺญมญฺญํ ยุชฺฌิตฺวา อฑฺฒเตยฺยานิ ปุริสสตานิ ฆาเตตฺวา เอเตน อุปาเยน ยาว เทฺว ชนา อวสิฎฺฐา อเหสุํ, ตาว อญฺญมญฺญํ ฆาตยิํสุฯ เอวํ ตํ ปุริสสหสฺสํ วินาสํ ปตฺตํฯ

เต ปน เทฺว ชนา อุปาเยน ตํ ธนํ อาหริตฺวา เอกสฺมิํ คามสมีเป คหนฎฺฐาเน ธนํ ปฎิจฺฉาเทตฺวา เอโก ขคฺคํ คเหตฺวา รกฺขโนฺต นิสีทิ, เอโก ตณฺฑุเล คเหตฺวา ภตฺตํ ปจาเปตุํ คามํ ปาวิสิฯ โลโภ จ นาเมส วินาสมูลเมวาติ ธนสนฺติเก นิสิโนฺน จินฺเตสิ ''ตสฺมิํ อาคเต อิทํ ธนํ เทฺว โกฎฺฐาสา ภวิสฺสนฺติ, ยํนูนาหํ ตํ อาคตมตฺตเมว ขเคฺคน ปหริตฺวา ฆาเตยฺย''นฺติฯ โส ขคฺคํ สนฺนยฺหิตฺวา ตสฺส อาคมนํ โอโลเกโนฺต นิสีทิฯ อิตโรปิ จินฺเตสิ ''ตํ ธนํ เทฺว โกฎฺฐาสา ภวิสฺสนฺติ, ยํนูนาหํ ภเตฺต วิสํ ปกฺขิปิตฺวา ตํ ปุริสํ โภเชตฺวา ชีวิตกฺขยํ ปาเปตฺวา เอกโกว ธนํ คเณฺหยฺย''นฺติฯ โส นิฎฺฐิเต ภเตฺต สยํ ภุญฺชิตฺวา เสสเก วิสํ ปกฺขิปิตฺวา ตํ อาทาย ตตฺถ อคมาสิฯ ตํ ภตฺตํ โอตาเรตฺวา ฐิตมตฺตเมว อิตโร ขเคฺคน ทฺวิธา ฉินฺทิตฺวา ตํ ปฎิจฺฉนฺนฎฺฐาเน ฉเฑฺฑตฺวา ตญฺจ ภตฺตํ ภุญฺชิตฺวา สยมฺปิ ตเตฺถว ชีวิตกฺขยํ ปาปุณิฯ เอวญฺจ ตํ ธนํ นิสฺสาย สเพฺพว วินาสํ ปาปุณิํสุฯ

โพธิสโตฺตปิ โข เอกาหทฺวีหจฺจเยน ธนํ อาทาย อาคโต ตสฺมิํ ฐาเน อาจริยํ อทิสฺวา วิปฺปกิณฺณํ ปน ธนํ ทิสฺวา ''อาจริเยน มม วจนํ อกตฺวา ธนํ วสฺสาปิตํ ภวิสฺสติ, สเพฺพหิ วินาสํ ปเตฺตหิ ภวิตพฺพ''นฺติ มหามเคฺคน ปายาสิฯ คจฺฉโนฺต อาจริยํ มหามเคฺค ทฺวิธา ฉินฺนํ ทิสฺวา ''มม วจนํ อกตฺวา มโต''ติ ทารูนิ อุทฺธริตฺวา จิตกํ กตฺวา อาจริยํ ฌาเปตฺวา วนปุเปฺผหิ ปูเชตฺวา ปุรโต คจฺฉโนฺต ชีวิตกฺขยํ ปเตฺต ปญฺจสเต, ปุรโต อฑฺฒเตยฺยสเตติ อนุกฺกเมน อวสาเน เทฺว ชเน ชีวิตกฺขยํ ปเตฺต ทิสฺวา จินฺเตสิ ''อิมํ ทฺวีหิ อูนํ ปุริสสหสฺสํ วินาสํ ปตฺตํ, อเญฺญหิ ทฺวีหิ โจเรหิ ภวิตพฺพํ, เตปิ สนฺถมฺภิตุํ น สกฺขิสฺสนฺติ, กหํ นุ โข เต คตา''ติ คจฺฉโนฺต เตสํ ธนํ อาทาย คหนฎฺฐานํ ปวิฎฺฐมคฺคํ ทิสฺวา คจฺฉโนฺต ภณฺฑิกพทฺธสฺส ธนสฺส ราสิํ ทิสฺวา เอกํ ภตฺตปาติํ อวตฺถริตฺวา มตํ อทฺทสฯ ตโต ''อิทํ นาม เตหิ กตํ ภวิสฺสตี''ติ สพฺพํ ญตฺวา ''กหํ นุ โข โส ปุริโส''ติ วิจินโนฺต ตมฺปิ ปฎิจฺฉนฺนฎฺฐาเน อปวิทฺธํ ทิสฺวา ''อมฺหากํ อาจริโย มม วจนํ อกตฺวา อตฺตโน ทุพฺพจภาเวน อตฺตนาปิ วินาสํ ปโตฺต, อปรมฺปิ เตน ปุริสสหสฺสํ วินาสิตํ, อนุ

ปาเยน วต อการเณน อตฺตโน วุฑฺฒึ ปตฺถยมานา อมฺหากํ อาจริโย วิย มหาวินาสเมว ปาปุณิสฺสนฺตี’’ติ จินฺเตตฺวา อิมํ คาถมาห –

๔๘. ‘‘อนุปาเยน โย อตฺถํ, อิจฺฉติ โส วิหญฺญติ;
เจตา หนึสุ เวทพฺพํ, สเพฺพ เต พฺยสนมชฺฌคู’’ติฯ

ตตฺถ **โส วิหญฺญตี**ติ โส อนุปาเยน ‘‘อตฺตโน อตฺถํ วุฑฺฒึ สุขํ อิจฺฉามี’’ติ อกาเล วายามํ กโรนฺโต ปุคฺคโล วิหญฺญติ กิลมติ มหาวินาสํ ปาปุณาติฯ **เจตา**ติ เจตรฏฺฐวาสิโน โจราฯ **หนึสุ เวทพฺพ**นฺติ เวทพฺพมนฺตวเสน ‘‘เวทโพฺพ’’ติ ลทฺธนามํ พฺราหฺมณํ หนึสุฯ **สเพฺพ เต พฺยสนมชฺฌคู**ติ เตปิ จ อนวเสสา อญฺญมญฺญํ ฆาตยมานา พฺยสนํ อธิคจฺฉึสุ ปฏิลภึสูติฯ

เอวํ โพธิสโตฺต ‘‘ยถา อมฺหากํ อาจริโย อนุปาเยน อฏฺฐาเน ปรกฺกมํ กโรนฺโต ธนํ วสฺสาเปตฺวา อตฺตนาปิ ชีวิตกฺขยํ ปโตฺต, อเญฺญสญฺจ วินาสปจฺจโย ชาโต, เอวเมว โย อโญฺญปิ อนุปาเยน อตฺตโน อตฺถํ อิจฺฉโนฺต วายามํ กริสฺสติ, สโพฺพ โส อตฺตนา จ วินสฺสิสฺสติ, ปเรสญฺจ วินาสปจฺจโย ภวิสฺสตี’’ติ วนํ อุนฺนาเทโนฺต เทวตาสุ สาธุการํ ททมานาสุ อิมาย คาถาย ธมฺมํ เทเสตฺวา ตํ ธนํ อุปาเยน อตฺตโน เคหํ อาหริตฺวา ทานาทีนิ ปุญฺญานิ กโรโนฺต ยาวตายุกํ ฐตฺวา ชีวิตปริโยสาเน สคฺคปถํ ปูรยมาโน อคมาสิฯ

สตฺถาปิ ‘‘น ตฺวํ ภิกฺขุ อิทาเนว ทุพฺพโจ, ปุเพฺพปิ ทุพฺพโจว, ทุพฺพจตฺตา ปน มหาวินาสํ ปโตฺต’’ติ อิมํ ธมฺมเทสนํ อาหริตฺวา อนุสนฺธึ ฆเฏตฺวา ชาตกํ สโมธาเนสิ – ‘‘ตทา เวทพฺพพฺราหฺมโณ ทุพฺพจภิกฺขุ อโหสิ, อเนฺตวาสิโก ปน อหเมว อโหสิ’’นฺติฯ

เวทพฺพชาตกวณฺณนา อฏฺฐมาฯ

[๔๙] ๙. นกฺขตฺตชาตกวณฺณนา

นกฺขตฺตํ ปติมาเนนฺตนฺติ อิทํ สตฺถา เชตวเน วิหรโนฺต อญฺญตรํ อาชีวกํ อารพฺภ กเถสิฯ สาวตฺถิยํ กิเรกํ กุลธีตรํ ชนปเท เอโก กุลปุโตฺต อตฺตโน ปุตฺตสฺส วาเรตฺวา ‘‘อสุกทิวเส นาม คณฺหิสฺสามี’’ติ ทิวสํ ฐเปตฺวา ตสฺมึ ทิวเส สมฺปเตฺต อตฺตโน กุลูปกํ อาชีวกํ ปุจฺฉิ ‘‘ภเนฺต, อชฺช มยํ เอกํ มงฺคลํ กริสฺสาม, โสภนํ นุ โข นกฺขตฺต’’นฺติฯ โส ‘‘อยํ มํ ปฐมํ อปุจฺฉิตฺวาว ทิวสํ ฐเปตฺวา อิทานิ ปฏิปุจฺฉติ, โหตุ, สิกฺขาเปสฺสามิ น’’นฺติ กุชฺฌิตฺวา ‘‘อชฺช อโสภนํ นกฺขตฺตํ, มา อชฺช มงฺคลํ กริตฺถ, สเจ กริสฺสถ, มหาวินาโส ภวิสฺสตี’’ติ อาหฯ ตสฺมึ กุเล มนุสฺสา ตสฺส สทฺทหิตฺวา ตํ ทิวสํ น คจฺฉึสุฯ นครวาสิโน สพฺพํ มงฺคลกิริยํ กตฺวา เตสํ อนาคมนํ ทิสฺวา ‘‘เตหิ อชฺช ทิวโส ฐปิโต, โน จ โข อาคตา, อมฺหากมฺปิ พหุ วยกมฺมํ กตํ, กึ โน เตหิ, อมฺหากํ ธีตรํ อญฺญสฺส ทสฺสามา’’ติ ยถากเตเนว มงฺคเลน ธีตรํ อญฺญสฺส กุลสฺส อทํสุฯ

อิตเร ปุนทิวเส อาคนฺตฺวา ‘‘เทถ โน ทาริก’’นฺติ อาหํสุฯ อถ เน สาวตฺถิวาสิโน ‘‘ชนปทวาสิโน นาม ตุเมฺห คหปติกา ปาปมนุสฺสา ทิวสํ ฐเปตฺวา อวญฺญาย น อาคตา, อาคตมเคฺคเนว ปฏิคจฺฉถ , อเมฺหหิ อเญฺญสํ ทาริกา ทินฺนา’’ติ ปริภาสึสุฯ เต เตหิ สทฺธึ กลหํ กตฺวา ทาริกํ อลภิตฺวา ยถาคตมเคฺคเนว คตาฯ เตนปิ อาชีวเกน เตสํ มนุสฺสานํ มงฺคลนฺตรายสฺส กตภาโว ภิกฺขูนํ อนฺตเร ปากโฏ ชาโตฯ เต ภิกฺขู ธมฺมสภายํ สนฺนิปติตา ‘‘อาวุโส, อาชีวเกน กุลสฺส มงฺคลนฺตราโย กโต’’ติ กถยมานา นิสีทึสุฯ สตฺถา อาคนฺตฺวา ‘‘กาย นุตฺถ, ภิกฺขเว, เอตรหิ กถาย สนฺนิสินฺนา’’ติ ปุจฺฉิฯ เต ‘‘อิมาย นามา’’ติ กถยึสุฯ ‘‘น, ภิกฺขเว, อิทาเนว อาชีวโก ตสฺส กุลสฺส มงฺคลนฺตรายํ กโรติ, ปุเพฺพปิ เอส เตสํ กุชฺฌิตฺวา มงฺคลนฺตรายํ อกาสิเยวา’’ติ วตฺวา อตีตํ อาหริฯ

อตีเต พาราณสิยํ พฺรหฺมทตฺเต รชฺชํ กาเรนฺเต นครวาสิโน ชนปทวาสีนํ ธีตรํ วาเรตฺวา ทิวสํ ฐเปตฺวา อตฺตโน กุลูปกํ อาชีวกํ ปุจฺฉึสุ ‘‘ภนฺเต, อชฺช อมฺหากํ เอกา มงฺคลกิริยา, โสภนํ นุ โข นกฺขตฺต’’นฺติฯ โส ‘‘อิเม อตฺตโน รุจิยา ทิวสํ ฐเปตฺวา อิทานิ มํ ปุจฺฉนฺตี’’ติ กุชฺฌิตฺวา ‘‘อชฺช เนสํ มงฺคลนฺตรายํ กริสฺสามี’’ติ จินฺเตตฺวา ‘‘อชฺช อโสภนํ นกฺขตฺตํ, สเจ กโรถ, มหาวินาสํ ปาปุณิสฺสถา’’ติ อาหฯ เต ตสฺส สทฺทหิตฺวา น คมึสุฯ ชนปทวาสิโน เตสํ อนาคมนํ ญตฺวา ‘‘เต อชฺช ทิวสํ ฐเปตฺวาปิ น อาคตา, กึ โน เตหิ, อเญฺญสํ ธีตรํ ทสฺสามา’’ติ อเญฺญสํ ธีตรํ อทํสุฯ นครวาสิโน ปุนทิวเส อาคนฺตฺวา ทาริกํ ยาจึสุฯ ชนปทวาสิโน ‘‘ตุเมฺห นครวาสิโน นาม ฉินฺนหิริกา คหปติกา, ทิวสํ ฐเปตฺวา ทาริกํ น คณฺหิตฺถ, มยํ ตุมฺหากํ อนาคมนภาเวน อเญฺญสํ อทมฺหา’’ติฯ มยํ อาชีวกํ ปฏิปุจฺฉิตฺวา ‘‘‘นกฺขตฺตํ น โสภน’นฺติ นาคตา, เทถ โน ทาริก’’นฺติฯ ‘‘อเมฺหหิ ตุมฺหากํ อนาคมนภาเวน อเญฺญสํ ทินฺนา, อิทานิ ทินฺนทาริกํ กถํ ปุน อาเนสฺสามา’’ติฯ

เอวํ เตสุ อญฺญมญฺญํ กลหํ กโรเนฺตสุ เอโก นครวาสี ปณฺฑิตปุริโส เอเกน กเมฺมน ชนปทํ คโต เตสํ นครวาสีนํ ‘‘มยํ อาชีวกํ ปุจฺฉิตฺวา นกฺขตฺตสฺส อโสภนภาเวน นาคตา’’ติ กเถนฺตานํ สุตฺวา ‘‘นกฺขเตฺตน โก อโตฺถ, นนุ ทาริกาย ลทฺธภาโวว นกฺขตฺต’’นฺติ วตฺวา อิมํ คาถมาห –

๔๙. ‘‘นกฺขตฺตํ ปติมาเนนฺตํ, อโตฺถ พาลํ อุปจฺจคา;
อโตฺถ อตฺถสฺส นกฺขตฺตํ, กึ กริสฺสนฺติ ตารกา’’ติฯ

ตตฺถ **ปติมาเนนฺต**นฺติ โอโลเกนฺตํ, ‘‘อิทานิ นกฺขตฺตํ ภวิสฺสติ, อิทานิ นกฺขตฺตํ ภวิสฺสตี’’ติ อาคมยมานํฯ **อโตฺถ พาลํ อุปจฺจคา**ติ เอตํ นครวาสิกํ พาลํ ทาริกาปฏิลาภสงฺขาโต อโตฺถ อติกฺกโนฺตฯ **อโตฺถ อตฺถสฺส นกฺขตฺต**นฺติ ยํ อตฺถํ ปริเยสโนฺต จรติ, โส ปฏิลโทฺธ อโตฺถว อตฺถสฺส นกฺขตฺตํ นามฯ **กึ กริสฺสนฺติ ตารกา**ติ อิตเร ปน อากาเส ตารกา กึ กริสฺสนฺติ, กตรํ อตฺถํ สาเธสฺสนฺตีติ อโตฺถฯ นครวาสิโน กลหํ กตฺวา ทาริกํ อลภิตฺวาว อคมํสุฯ

สตฺถา ‘‘น, ภิกฺขเว, เอส อาชีวโก อิทาเนว กุลสฺส มงฺคลนฺตรายํ กโรติ, ปุเพฺพปิ อกาสิเยวา’’ติ อิมํ ธมฺมเทสนํ อาหริตฺวา อนุสนฺธึ ฆเฎตฺวา ชาตกํ สโมธาเนสิ – ‘‘ตทา อาชีวโก เอตรหิ อาชีวโกว อโหสิ, ตานิปิ กุลานิ เอตรหิ กุลานิเยว, คาถํ วตฺวา ฐิโต ปณฺฑิตปุริโส ปน อหเมว อโหสิ’’นฺติฯ

นกฺขตฺตชาตกวณฺณนา นวมาฯ

[๕๐] ๑๐. ทุเมฺมธชาตกวณฺณนา

ทุเมฺมธานนฺติ อิทํ สตฺถา เชตวเน วิหรโนฺต โลกตฺถจริยํ อารพฺภ กเถสิฯ สา ทฺวาทสกนิปาเต **มหากณฺหชาตเก** (ชา. ๑.๑๒.๖๑ อาทโย) อาวิ ภวิสฺสติฯ

อตีเต พาราณสิยํ พฺรหฺมทตฺเต รชฺชํ กาเรนฺเต โพธิสโตฺต ตสฺส รโญฺญ อคฺคมเหสิยา กุจฺฉิมฺหิ ปฏิสนฺธึ คณฺหิฯ ตสฺส มาตุกุจฺฉิโต นิกฺขนฺตสฺส นามคฺคหณทิวเส ‘‘พฺรหฺมทตฺตกุมาโร’’ติ นามํ อกํสุฯ โส โสฬสวสฺสุเทฺทสิโก หุตฺวา ตกฺกสิลายํ สิปฺปํ อุคฺคณฺหิตฺวา ติณฺณํ เวทานํ ปารํ คนฺตฺวา อฎฺฐารสนฺนํ วิชฺชฎฺฐานานํ นิปฺผตฺตึ ปาปุณิ, อถสฺส ปิตา โอปรชฺชํ อทาสิฯ ตสฺมึ สมเย พาราณสิวาสิโน เทวตามงฺคลิกา โหนฺติ, เทวตา นมสฺสนฺติ, พหู อเชฬกกุกฺกุฎสูกราทโย วธิตฺวา นานปฺปกาเรหิ ปุปฺผคเนฺธหิ เจว มํสโลหิเตหิ จ พลิกมฺมํ กโรนฺติฯ โพธิสโตฺต จิเนฺตสิ ‘‘อิทานิ สตฺตา เทวตามงฺคลิกา, พหุํ ปาณวธํ กโรนฺติ, มหาชโน เยภุเยฺยน อ

ธมฺมสฺมึเยว นิวิฏฺโฐ, อหํ ปิตุ อจฺจเยน รชฺชํ ลภิตฺวา เอกมฺปิ อกิลเมตฺวา อุปาเยเนว ปาณวธํ กาตุํ น ทสฺสามี''ติฯ โส เอกทิวสํ รถํ อภิรุยฺห นครา นิกฺขโนฺต อทฺทส เอกสฺมึ มหเนฺต วฏรุเกฺข มหาชนํ สนฺนิปติตํ, ตสฺมึ รุเกฺข นิพฺพตฺตเทวตาย สนฺติเก ปุตฺตธีตุยสธนาทีสุ ยํ ยํ อิจฺฉติ, ตํ ตํ ปเตฺถนฺตํฯ โส ตํ ทิสฺวา รถา โอรุยฺห ตํ รุกฺขํ อุปสงฺกมิตฺวา คนฺธปุเปฺผหิ ปูเชตฺวา อุทเกน อภิเสกํ กตฺวา รุกฺขํ ปทกฺขิณํ กตฺวา เทวตามงฺคลิโก วิย หุตฺวา เทวตํ นมสฺสิตฺวา รถํ อภิรุยฺห นครํ ปาวิสิฯ ตโต ปฏฺฐาย อิมินาว นิยาเมน อนฺตรนฺตเร ตตฺถ คนฺตฺวา เทวตามงฺคลิโก วิย ปูชํ กโรติฯ

โส อปเรน สมเยน ปิตุ อจฺจเยน รเชฺช ปติฏฺฐาย จตโสฺส อคติโย วเชฺชตฺวา ทส ราชธเมฺม อโกเปโนฺต ธเมฺมน รชฺชํ กาเรโนฺต จิเนฺตสิ ''มยฺหํ มโนรโถ มตฺถกํ ปโตฺต, รเชฺช ปติฏฺฐิโตมฺหิฯ ยํ ปนาหํ ปุเพฺพ เอกํ อตฺถํ จินฺตยึ, อิทานิ ตํ มตฺถกํ ปาเปสฺสามี''ติ อมเจฺจ จ พฺราหฺมณคหปติกาทโย จ สนฺนิปาตาเปตฺวา อามเนฺตสิ ''ชานาถ โภ มยา เกน การเณน รชฺชํ ปตฺต''นฺติ? ''น ชานาม, เทวา''ติฯ ''อปิ โวหํ อสุกํ นาม วฏรุกฺขํ คนฺธาทีหิ ปูเชตฺวา อญฺชลึ ปคฺคเหตฺวา นมสฺสมาโน ทิฏฺฐปุโพฺพ''ติฯ ''อาม, เทวา''ติฯ ตทาหํ ปตฺถนํ อกาสึ ''สเจ รชฺชํ ปาปุณิสฺสามิ, พลิกมฺมํ เต กริสฺสามี''ติฯ ''ตสฺสา เม เทวตาย อานุภาเวน อิทํ รชฺชํ ลทฺธํ, อิทานิสฺสา พลิกมฺมํ กริสฺสามิ, ตุเมฺห ปปญฺจํ อกตฺวา ขิปฺปํ เทวตาย พลิกมฺมํ สเชฺชถา''ติฯ ''กึ กึ คณฺหาม, เทวา''ติ? โภ อหํ เทวตาย อายาจมาโน ''เย มยฺหํ รเชฺช ปาณาติปาตาทีนิ ปญฺจ ทุสฺสีลกมฺมานิ ทส อกุสลกมฺมปเถ สมาทาย วตฺติสฺสนฺติ, เต ฆาเตตฺวา อนฺตวฏฺฏิมํสโลหิตาทีหิ พลิกมฺมํ กริสฺสามี''ติ อายาจึฯ ตสฺมา ตุเมฺห เอวํ เภรึ จราเปถ ''อมฺหากํ ราชา อุปราชกาเลเยว เอวํ อายาจิ 'สจาหํ รชฺชํ ปาปุณิสฺสามิ, เย เม รเชฺช ทุสฺสีลา ภวิสฺสนฺติ, เต สเพฺพ ฆาเตตฺวา พลิกมฺมํ กริสฺสามี'ติ, โส อิทานิ ปญฺจวิธํ ทุสฺสีลกมฺมํ ทสวิธํ อกุสลกมฺมปถํ สมาทาย วตฺตมานานํ ทุสฺสีลานํ สหสฺสํ ฆาเตตฺวา เตสํ หทยมํสาทีนิ คาหาเปตฺวา เทวตาย พลิกมฺมํ กาตุกาโม, เอวํ นครวาสิโน ชานนฺตู''ติฯ เอวญฺจ ปน วตฺวา ''เยทานิ อิโต ปฏฺฐาย ทุสฺสีลกเมฺม วตฺติสฺสนฺติ, เตสํ สหสฺสํ ฆาเตตฺวา ยญฺญํ ยชิตฺวา อายาจนโต มุจฺจิสฺสามี''ติ เอตมตฺถํ ปกาเสโนฺต อิมํ คาถมาห –

๕๐. ''ทุเมฺมธานํ สหเสฺสน, ยโญฺญ เม อุปยาจิโต;
อิทานิ โขหํ ยชิสฺสามิ, พหุ อธมฺมิโก ชโน''ติฯ

ตตฺถ **ทุเมฺมธานํ สหเสฺสนา**ติ ''อิทํ กมฺมํ กาตุํ วฏฺฏติ, อิทํ น วฏฺฏตี''ติ อชานนภาเวน, ทสสุ วา ปน อกุสลกมฺมปเถสุ สมาทาย วตฺตนภาเวน ทุฏฺฐา เมธา เอเตสนฺติ ทุเมฺมธา, เตสํ ทุเมฺมธานํ นิปฺปญฺญานํ พาลปุคฺคลานํ คณิตฺวา คหิเตน สหเสฺสนฯ **ยโญฺญ เม อุปยาจิโต**ติ มยา เทวตํ อุปสงฺกมิตฺวา ''เอวํ ยชิสฺสามี''ติ ยโญฺญ ยาจิโตฯ **อิทานิ โขหํ ยชิสฺสามี**ติ โส อหํ อิมินา อายาจเนน รชฺชสฺส ปฏิลทฺธตฺตา อิทานิ ยชิสฺสามิฯ กึการณา? อิทานิ หิ **พหุ อธมฺมิโก ชโน,** ตสฺมา อิทาเนว นํ คเหตฺวา พลิกมฺมํ กริสฺสามีติฯ

อมจฺจา โพธิสตฺตสฺส วจนํ สุตฺวา ''สาธุ, เทวา''ติ ทฺวาทสโยชนิเก พาราณสินคเร เภรึ จราเปสุํฯ เภริยา อาณํ สุตฺวา เอกมฺปิ ทุสฺสีลกมฺมํ สมาทาย ฐิโต เอกปุริโสปิ นาโหสิฯ อิติ ยาว โพธิสโตฺต รชฺชํ กาเรสิ, ตาว เอกปุคฺคโลปิ ปญฺจสุ ทสสุ วา ทุสฺสีลกเมฺมสุ เอกมฺปิ กมฺมํ กโรโนฺต น ปญฺญายิตฺถฯ เอวํ โพธิสโตฺต เอกปุคฺคลมฺปิ อกิลเมโนฺต สกลรฏฺฐวาสิโน สีลํ รกฺขาเปตฺวา สยมฺปิ ทานาทีนิ ปุญฺญานิ กตฺวา ชีวิตปริโยสาเน อตฺตโน ปริสํ อาทาย เทวนครํ ปูเรโนฺต อคมาสิฯ

สตฺถาปิ ‘‘น, ภิกฺขเว, ตถาคโต อิทาเนว โลกสฺส อตฺถํ จรติ, ปุพฺเพปิ จริเยวา’’ติ อิมํ ธมฺมเทสนํ อาหริตฺวา อนุสนฺธึ ฆเฏตฺวา ชาตกํ สโมธาเนสิ – ‘‘ตทาปริสา พุทฺธปริสา อเหสุํ, พาราณสิราชา ปน อหเมว อโหสิ’’นฺติฯ

ทุเมฺมธชาตกวณฺณนา ทสมาฯ

อตฺถกามวโคฺค ปญฺจโมฯ

ตสฺสุทฺทานํ –

> โลสกติสฺสกโปต, เวฬุกํ มกสมฺปิ จ;
> โรหิณี อารามทูสํ, วารุณีทูสเวทพฺพํ;
> นกฺขตฺตํ ทุเมฺมธํ ทสาติฯ

ปฐโม ปณฺณาสโกฯ

๖. อาสีสวโคฺค

[๕๑] ๑. มหาสีลวชาตกวณฺณนา

อาสีเสเถว ปุริโสติ อิทํ สตฺถา เชตวเน วิหรโนฺต โอสฺสฏฺฐวีริยํ ภิกฺขุํ อารพฺภ กเถสิฯ ตญฺหิ สตฺถา ‘‘สจฺจํ กิร ตฺวํ ภิกฺขุ โอสฺสฏฺฐวีริโยสี’’ติ ปุจฺฉิฯ ‘‘อาม, ภเนฺต’’ติ จ วุเตฺต ‘‘กสฺมา ตฺวํ ภิกฺขุ เอวรูเป นิยฺยานิกสาสเน ปพฺพชิตฺวา วีริยํ โอสฺสชิ, ปุเพฺพ ปณฺฑิตา รชฺชา ปริหายิตฺวาปิ อตฺตโน วีริเย ฐตฺวาว นฏฺฐมฺปิ ยสํ ปุน อุปฺปาทยึสู’’ติ วตฺวา อตีตํ อาหริฯ

อตีเต พาราณสิยํ พฺรหฺมทเตฺต รชฺชํ กาเรเนฺต โพธิสโตฺต รโญฺญ อคฺคมเหสิยา กุจฺฉิมฺหิ นิพฺพโตฺตฯ ตสฺส นามคฺคหณทิวเส ‘‘สีลวกุมาโร’’ติ นามํ อกํสุฯ โส โสฬสวสฺสุเทฺทสิโกว สพฺพสิเปฺปสุ นิปฺผตฺตึ ปตฺวา อปรภาเค ปิตุ อจฺจเยน รเชฺช ปติฏฺฐิโต มหาสีลวราชา นาม อโหสิ ธมฺมิโก ธมฺมราชาฯ โส นครสฺส จตูสุ ทฺวาเรสุ จตโสฺส, มเชฺฌ เอกํ, นิเวสนทฺวาเร เอกนฺติ นิจฺจํ ฉ ทานสาลาโย การาเปตฺวา กปณทฺธิกานํ ทานํ เทติ, สีลํ รกฺขติ, อุโปสถกมฺมํ กโรติ, ขนฺติเมตฺตานุทฺทยสมฺปโนฺน องฺเก นิสินฺนํ ปุตฺตํ ปริโตสยมาโน วิย สพฺพสเตฺต ปริโตสยมาโน ธเมฺมน รชฺชํ กาเรติฯ ตเสฺสโก อมโจฺจ อเนฺตปุเร ปทุสฺสิตฺวา อปรภาเค ปากโฏ ชาโตฯ อมจฺจา รโญฺญ อาโรเจสุํฯ ราชา ปริคฺคณฺหโนฺต อตฺตนา ปจฺจกฺขโต ญตฺวา ตํ อมจฺจํ ปโกฺกสาเปตฺวา ‘‘อนฺธพาล อยุตฺตํ เต กตํ, น ตฺวํ มม วิชิเต วสิตุํ อรหสิ, อตฺตโน ธนญฺจ ปุตฺตทาเร จ คเหตฺวา อญฺญตฺถ ยาหี’’ติ รฏฺฐา ปพฺพาเชสิฯ โส นิกฺขมิตฺวา กาสิรฏฺฐํ อติกฺกมฺม โกสลชนปทํ คนฺตฺวา โกสลราชานํ อุปฏฺฐหโนฺต อนุกฺกเมน รโญฺญ อพฺภนฺตริโก วิสฺสาสิโก ชาโตฯ

โส เอกทิวสํ โกสลราชานํ อาห – ‘‘เทว พาราณสิรชฺชํ นาม นิมฺมกฺขิกมธุปฏลสทิสํ, ราชา อติมุทุโก, อเปฺปเนว พลวาหเนน สกฺกา พาราณสิรชฺชํ คณฺหิตุ’’นฺติฯ ราชา ตสฺส วจนํ สุตฺวา ‘‘พาราณสิรชฺชํ นาม มหา, อยญฺจ ‘อเปฺปเนว พลวาหเนน สกฺกา พาราณสิรชฺชํ คณฺหิตุ’นฺติ อาห, กึ นุ โข ปน ปยุตฺตกโจโร สิยา’’ติ จิเนฺตตฺวา ‘‘ปยุตฺตโกสิ มเญฺญ’’ติ อาหฯ ‘‘นาหํ, เทว, ปยุตฺตโก, สจฺจเมว วทามิฯ สเจ เม น สทฺทหถ, มนุเสฺส เปเสตฺวา ปจฺจนฺตคามํ หนาเปถ, เต มนุเสฺส คเหตฺวา อตฺตโน สนฺติกํ นีเต ธนํ ทตฺวา วิสฺสเชฺชสฺสตี’’ติฯ ราชา ‘‘อยํ อติวิย สูโร หุตฺวา วทติ, วีมํสิสฺสามิ ตาวา’’ติ อตฺตโน ปุริเส เปเสตฺวา ปจฺจนฺตคามํ หนาเปสิฯ

มนุสฺสา เต โจเร คเหตฺวา พาราณสิรโญฺโญ ทเสฺสสุํฯ ราชา เต ทิสฺวา ‘‘ตาตา, กสฺมา คามํ หนถา’’ติ ปุจฺฉิฯ ‘‘ชีวิตุํ อสกฺโกนฺตา, เทวา’’ติ วุตฺเต ราชา ‘‘อถ กสฺมา มม สนฺติกํ นาคมิตฺถ, อิโตทานิ ปฏฺฐาย เอวรูปํ กมฺมํ มา กริตฺถา’’ติ เตสํ ธนํ ทตฺวา วิสฺสเชฺชสิฯ เต คนฺตฺวา โกสลรโญฺโญ ตํ ปวตฺตึ อาโรเจสุํฯ โส เอตฺตเกนาปิ คนฺตุํ อวิสหโนฺต ปุน มเชฺฌชนปทํ หนาเปสิฯ เตปิ โจเร ราชา ตเถว ธนํ ทตฺวา วิสฺสเชฺชสิฯ โส เอตฺตเกนาปิ อคนฺตฺวา ปุน เปเสตฺวา อนฺตรวีถิยํ วิลุมฺปาเปสิ, ราชา เตสมฺปิ โจรานํ ธนํ ทตฺวา วิสฺสเชฺชสิเยวฯ ตทา โกสลราชา ‘‘อติวิย ธมฺมิโก ราชา’’ติ ญตฺวา ‘‘พาราณสิรชฺชํ คเหสฺสามี’’ติ พลวาหนํ อาทาย นิยฺยาสิฯ

ตทา ปน พาราณสิรโญฺโญ มตฺตวารเณปิ อภิมุขํ อาคจฺฉเนฺต อนิวตฺตนธมฺมา อสนิยาปิ สีเส ปตนฺติยา อสนฺตสนสภาวา สีลวมหาราชสฺส รุจิยา สติ สกลชมฺพุทีเป รชฺชํ คเหตุํ สมตฺถา สหสฺสมตฺตา อเภชฺชวรสูรา มหาโยธา โหนฺติฯ เต ‘‘โกสลราชา อาคจฺฉตี’’ติ สุตฺวา ราชานํ อุปสงฺกมิตฺวา ‘‘เทว, โกสลราชา กิร ‘พาราณสิรชฺชํ คณฺหิสฺสามี’ติ อาคจฺฉติ, คจฺฉาม, นํ อมฺหากํ รชฺชสีมํ อโนกฺกนฺตเมว โปเถตฺวา คณฺหามา’’ติ วทึสุฯ ราชา ‘‘ตาตา, มํ นิสฺสาย อเญฺญสํ กิลมนกิจฺจํ นตฺถิ, รชฺชตฺถิโก รชฺชํ คณฺหาตุ, มาคมิตฺถา’’ติ นิวาเรสิฯ โกสลราชา รชฺชสีมํ อติกฺกมิตฺวา ชนปทมชฺฌํ ปาวิสิฯ อมจฺจา ปุนปิ ราชานํ อุปสงฺกมิตฺวา ตเถว วทึสุ, ราชา ปุริมนเยเนว นิวาเรสิฯ โกสลราชา พหินคเร ฐตฺวา ‘‘รชฺชํ วา เทตุ ยุทฺธํ วา’’ติ สีลวมหาราชสฺส สาสนํ เปเสสิฯ ราชา ตํ สุตฺวา ‘‘นตฺถิ มยา สทฺธึ ยุทฺธํ, รชฺชํ คณฺหาตู’’ติ ปฏิสาสนํ เปเสสิฯ ปุนปิ อมจฺจา ราชานํ อุปสงฺกมิตฺวา ‘‘เทว, น มยํ โกสลรโญฺญ นครํ ปวิสิตุํ เทม, พหินคเรเยว นํ โปเถตฺวา คณฺหามา’’ติ อาหํสุ, ราชา ปุริมนเยเนว นิวาเรตฺวา นครทฺวารานิ วิวราเปตฺวา สทฺธึ อมจฺจสหเสฺสน มหาตเล ปลฺลงฺกมเชฺฌ นิสีทิฯ

โกสลราชา มหเนฺตน พลวาหเนน พาราณสึ ปาวิสิฯ โส เอกมฺปิ ปฏิสตฺตุํ อปสฺสโนฺต รโญฺญ นิเวสนทฺวารํ คนฺตฺวา อมจฺจคณปริวุโต อปารุตทฺวาเร นิเวสเน อลงฺกตปฏิยตฺตํ มหาตลํ อารุยฺห นิสินฺนํ นิราปราธํ สีลวมหาราชานํ สทฺธึ อมจฺจสหเสฺสน คณฺหาเปตฺวา ‘‘คจฺฉถ, อิมํ ราชานํ สทฺธึ อมเจฺจหิ ปจฺฉาพาหํ คาฬฺหพนฺธนํ พนฺธิตฺวา อามกสุสานํ เนตฺวา คลปฺปมาเณ อาวาเฏ ขนิตฺวา ยถา เอโกปิ หตฺถํ อุกฺขิปิตุํ น สโกฺกติ, เอวํ ปํสุํ ปกฺขิปิตฺวา นิขนถ, รตฺตึ สิงฺคาลา อาคนฺตฺวา เอเตสํ กาตพฺพยุตฺตกํ กริสฺสนฺตี’’ติ อาหฯ มนุสฺสา โจรรโญฺญ อาณํ สุตฺวา ราชานํ สทฺธึ อมเจฺจหิ ปจฺฉาพาหํ คาฬฺหพนฺธนํ พนฺธิตฺวา นิกฺขมึสุฯ ตสฺมิมฺปิ กาเล สีลวมหาราชา โจรรโญฺญ อาฆาตมตฺตมฺปิ นากาสิฯ เตสุปิ อมเจฺจสุ เอวํ พนฺธิตฺวา นียมาเนสุ เอโกปิ รโญฺญ วจนํ ภินฺทิตุํ สมโตฺถ นาม นาโหสิฯ เอวํ สุวินีตา กิรสฺส ปริสาฯ อถ เต ราชปุริสา สามจฺจํ สีลวมหาราชานํ อามกสุสานํ เนตฺวา คลปฺปมาเณ อาวาเฏ ขนิตฺวา สีลวมหาราชานํ มเชฺฌ , อุโภสุ ปเสฺสสุ เสสอมเจฺจติ เอวํ สเพฺพปิ อาวาเฏสุ โอตาเรตฺวา ปํสุํ อากิริตฺวา ฆนํ อาโกเฏตฺวา อคมํสุฯ ตทา สีลวมหาราชา อมเจฺจ อามเนฺตตฺวา ‘‘โจรรโญฺญ อุปริ โกปํ อกตฺวา เมตฺตํ เอว ภาเวถ, ตาตา’’ติ โอวทิฯ

อถ อฑฺฒรตฺตสมเย ‘‘มนุสฺสมํสํ ขาทิสฺสามา’’ติ สิงฺคาลา อาคมึสุฯ เต ทิสฺวา ราชา จ อมจฺจา จ เอกปฺปหาเรเนว สทฺทมกํสุ, สิงฺคาลา ภีตา ปลายึสุฯ เต นิวตฺติตฺวา โอโลเกนฺตา ปจฺฉโต กสฺสจิ อนาคมนภาวํ ญตฺวา ปุน ปจฺจาคมึสุฯ อิตเรปิ ตเถว สทฺทมกํสุฯ เอวํ ยาวตติยํ ปลายิตฺวา ปุน โอโลเกนฺตา เตสุ เอกสฺสปิ อนาคมนภาวํ ญตฺวา ‘‘วชฺฌปฺปตฺตา เอเต ภวิสฺสนฺตี’’ติ สูรา หุตฺวา นิวตฺติตฺวา ปุน เตสุ สทฺทํ กโรเนฺตสุปิ น ปลายึสุฯ เชฏฺฐกสิงฺคาโล ราชานํ อุปคญฺฉิ, เสสา สิงฺคาลา เสสานํ อมจฺจานํ สนฺติกํ อคมํสุฯ อุปายกุสโล ราชา ตสฺส อตฺตโน สนฺติกํ อาคตภาวํ ญตฺวา ฑํสิตุํ โอกาสํ เทโนฺต วิย คีวํ อุกฺขิปิตฺวา ตํ คีวาย ฑํสมานํ หนุกฏฺฐิ

เกน อากฑฺฒิตฺวา ยเนฺต ปกฺขิปิตฺวา วิย คาฬฺหํ คณฺหิ, นาคพเลน รญฺญา หนุกฏฺฐิเกน อากฑฺฒิตฺวา คีวาย คาฬฺหํ คหิตสิงฺคาโล อตฺตานํ โมเจตุํ อสโกฺกโนฺต มรณภยตชฺชิโต มหาวิรวํ วิรวิฯ อวเสสา สิงฺคาลา ตสฺส ตํ อฏฺฏสฺสรํ สุตฺวา ‘‘เอเกน ปุริเสน สุคฺคหิโต ภวิสฺสตี’’ติ อมเจฺจ อุปสงฺกมิตุํ อสโกฺกนฺตา มรณภยตชฺชิตา สเพฺพ ปลายึสุฯ รโญฺญ หนุกฏฺฐิเกน ทฬฺหํ กตฺวา คหิตสิงฺคาเล อปราปรํ สญฺจรเนฺต ปํสุ สิถิลา อโหสิฯ โสปิ สิงฺคาโล มรณภยภีโต จตูหิ ปาเทหิ รโญฺญ อุปริภาเค ปํสุํ อปพฺยูหิ, ราชา ปํสุโน สิถิลภาวํ ญตฺวา สิงฺคาลํ วิสฺสเชฺชตฺวา นาคพโล ถามสมฺปโนฺน อปราปรํ สญฺจรโนฺต อุโภ หเตฺถ อุกฺขิปิตฺวา อาวาฏมุขวฏฺฏิยํ โอลุพฺภ วาตจฺฉินฺนวลาหโก วิย นิกฺขมิตฺวา ฐิโต อมเจฺจ อสฺสาเสตฺวา ปํสุํ วิยูหิตฺวา สเพฺพ อุทฺธริตฺวา อมจฺจปริวุโต อามกสุสาเน อฏฺฐาสิฯ

ตสฺมิํ สมเย มนุสฺสา เอกํ มตมนุสฺสํ อามกสุสาเน ฉเฑฺฑนฺตา ทฺวินฺนํ ยกฺขานํ สีมนฺตริกาย ฉเฑฺฑสุํฯ เต ยกฺขา ตํ มตมนุสฺสํ ภาเชตุํ อสโกฺกนฺตา ‘‘น มยํ อิมํ ภาเชตุํ สโกฺกม, อยํ สีลวราชา ธมฺมิโก, เอส โน ภาเชตฺวา ทสฺสติ, เอตสฺส สนฺติกํ คจฺฉามา’’ติ ตํ มตมนุสฺสํ ปาเทคเหตฺวา อากฑฺฒนฺตา รโญฺญ สนฺติกํ คนฺตฺวา ‘‘เทว, อมฺหากํ อิมํ มตกํ ภาเชตฺวา เทหี’’ติ อาหํสุฯ ‘‘โภ ยกฺขา, อหํ อิมํ ตุมฺหากํ ภาเชตฺวา ทเทยฺยํ, อปริสุโทฺธ ปนมฺหิ, นฺหายิสฺสามิ ตาวา’’ติฯ ยกฺขา โจรรโญฺญ ฐปิตํ วาสิตอุทกํ อตฺตโน อานุภาเวน อาหริตฺวา รโญฺญ นฺหานตฺถาย อทํสุฯ นฺหตฺวา ฐิตสฺส สํหริตฺวา ฐปิเต โจรรโญฺญ สาฏเก อาหริตฺวา อทํสุ, เต นิวาเสตฺวา ฐิตสฺส จตุชฺชาติยคนฺธสมุคฺคํ อาหริตฺวา อทํสุ, คเนฺธ วิลิมฺปิตฺวา ฐิตสฺส สุวณฺณสมุเคฺค มณิตาลวเณฺฏสุ ฐปิตานิ นานาปุปฺผานิ อาหริตฺวา อทํสุฯ ปุปฺผานิ ปิฬนฺธิตฺวา ฐิตกาเล ‘‘อญฺญํ กิํ กโรมา’’ติ ปุจฺฉิํสุฯ ราชา อตฺตโน ฉาตกาการํ ทเสฺสสิ, เต คนฺตฺวา โจรรโญฺญ สมฺปาทิตํ นานคฺครสโภชนํ อาหริตฺวา อทํสุ, ราชา นฺหาตานุลิโตฺต สุมณฺฑิตปฺปสาธิโต นานคฺครสโภชนํ ภุญฺชิฯ ยกฺขา โจรรโญฺญ ฐปิตํ วาสิตปานียํ สุวณฺณภิงฺกาเรเนว สุวณฺณสรเกนปิ สทฺธิํ อาหริํสุฯ อถสฺส ปานียํ ปิวิตฺวา มุขํ วิกฺขาเลตฺวา หเตฺถ โธวิตฺวา ฐิตกาเล โจรรโญฺญ สมฺปาทิตํ ปญฺจสุคนฺธิกสุปริภาวิตํ ตมฺพูลํ อาหริตฺวา อทํสุฯ ตํ ขาทิตฺวา ฐิตกาเล ‘‘อญฺญํ กิํ กโรมา’’ติ ปุจฺฉิํสุฯ คนฺตฺวา โจรรโญฺญ อุสฺสีสเก นิกฺขิตฺตํ มงฺคลขคฺคํ อาหรถาติฯ ตมฺปิ คนฺตฺวา อาหริํสุฯ ราชา ตํ ขคฺคํ คเหตฺวา ตํ มตมนุสฺสํ อุชุกํ ฐปาเปตฺวา มตฺถกมเชฺฌ อสินา ปหริตฺวา เทฺว โกฏฺฐาเส กตฺวา ทฺวินฺนํ ยกฺขานํ สมวิภตฺตเมว วิภชิตฺวา อทาสิ, ทตฺวา จ ปน ขคฺคํ โธวิตฺวา สนฺนยฺหิตฺวา อฏฺฐาสิฯ อถ เต ยกฺขา มนุสฺสมํสํ ขาทิตฺวา สุหิตา หุตฺวา ตุฏฺฐจิตฺตา ‘‘อญฺญํ เต, มหาราช, กิํ กโรมา’’ติ ปุจฺฉิํสุฯ เตน หิ ตุเมฺห อตฺตโน อานุภาเวน มํ โจรรโญฺญ สิริคเพฺภ โอตาเรถ, อิเม จ อมเจฺจ อตฺตโน อตฺตโน เคเหสุ ปติฏฺฐาเปถาติฯ เต ‘‘สาธุ เทวา’’ติ สมฺปฏิจฺฉิตฺวา ตถา อกํสุฯ

ตสฺมิํ สมเย โจรราชา อลงฺกตสิริคเพฺภ สิริสยนปิฏฺเฐ นิปโนฺน นิทฺทายติฯ ราชา ตสฺส ปมตฺตสฺส นิทฺทายนฺตสฺส ขคฺคตเลน อุทรํ ปหริฯ โส ภีโต ปพุชฺฌิตฺวา ทีปาโลเกน สีลวมหาราชานํ สญฺชานิตฺวา สยนา อุฏฺฐาย สติํ อุปฏฺฐเปตฺวา ฐิโต ราชานํ อาห ‘‘มหาราช, เอวรูปาย รตฺติยา คหิตารเกฺข ปิหิตทฺวาเร ภวเน อารกฺขมนุเสฺสหิ นิโรกาเส ฐาเน ขคฺคํ สนฺนยฺหิตฺวา อลงฺกตปฏิยโตฺต กถํ นาม ตฺวํ อิมํ สยนปิฏฺฐํ อาคโตสี’’ติฯ ราชา อตฺตโน อาคมนาการํ สพฺพํ วิตฺถารโต กเถสิฯ ตํ สุตฺวา โจรราชา สํวิคฺคมานโส ‘‘มหาราช, อหํ มนุสฺสภูโตปิ สมาโน ตุมฺหากํ คุเณ น ชานามิ, ปเรสํ โลหิตมํสขาทเกหิ ปน กกฺขเฬหิ ผรุเสหิ ยเกฺขหิ ตว คุณา ญาตา, น ทานาหํ, นรินฺท , เอวรูเป สีลสมฺปเนฺน ตยิ ทุพฺภิสฺสามี’’ติ ขคฺคํ อาทาย สปถํ กตฺวา ราชานํ ขมาเปตฺวา มหาสยเน นิปชฺชาเปตฺวา อตฺตนา ขุทฺทกมญฺจเก นิปชฺชิตฺวา ปภาตาย รตฺติยา อุฏฺฐิเต สูริเย เภริํ จราเปตฺวา สพฺพเสนิโย จ อมจฺจพฺราหฺมณคหปติเก จ สนฺนิปาตา

เปตฺวา เตสํ ปุรโต อากาเส ปุณฺณจนฺทํ อุกฺขิปนฺโต วิย สีลวรโญฺญ คุเณ กเถตฺวา ปริสม เชฺฌเยว ปุน ราชานํ ขมาเปตฺวา รชฺชํ ปฏิจฺฉาเปตฺวา ‘‘มหาราช, อิโต ปฏฺฐาย ตุมฺหากํ อุปฺป โนฺน โจรูปทฺทโว มยฺหํ ภาโร, มยา คหิตารกฺขา ตุเมฺห รชฺชํ กโรถา’’ติ วตฺวา เปสุญฺญกา รกสฺส อาณํ กาเรตฺวา อตฺตโน พลวาหนํ อาทาย สกรฏฺฐเมว คโตฯ

สีลวราชาปิ โข อลงฺกตปฏิยโตฺต เสตจฺฉตฺตสฺส เหฏฺฐา สรภปาทเก กญฺจนปลฺลเงฺก นิสิ โนฺน อตฺตโน สมฺปตฺตึ โอโลเกตฺวา ‘‘อยญฺจ เอวรูปา สมฺปตฺติ อมจฺจสหสฺสสฺส จ ชีวิตปฏิ ลาโภ มยิ วีริยํ อกโรเนฺต น กิญฺจิ อภวิสฺส, วีริยพเลน ปนาหํ นฏฺฐญฺจ อิมํ ยสํ ปฏิลภึ, อมจฺจ สหสฺสสฺส จ ชีวิตทานํ อทาสึ, อาสเจฺฉทํ วต อกตฺวา วีริยเมว กตฺตพฺพํฯ กตวีริยสฺส หิ ผลํ นาม เอวํ สมิชฺฌตี’’ติ จิเนฺตตฺวา อุทานวเสน อิมํ คาถมาห –

๕๑. ‘‘อาสีเสเถว ปุริโส, น นิพฺพิเนฺทยฺย ปณฺฑิโต;
ปสฺสามิ โวหํ อตฺตานํ, ยถา อิจฺฉึ ตถา อหู’’ติฯ

ตตฺถ **อาสีเสเถวา**ติ ‘‘เอวาหํ วีริยํ อารภเนฺต อิมมฺหา ทุกฺขา มุจฺจิสฺสามี’’ติ อตฺตโน วี ริยพเลน อาสํ กโรเถวฯ **น นิพฺพิเนฺทยฺย ปณฺฑิโต**ติ ปณฺฑิโต อุปายกุสโล ยุตฺตฏฺฐาเน วีริยํ กโรเนฺต ‘‘อหํ อิมสฺส วีริยสฺส ผลํ น ลภิสฺสามี’’ติ น อุกฺกเณฺฐยฺย, อาสเจฺฉทํ กเรยฺยาติ อ โตฺถฯ **ปสฺสามิ โวหํ อตฺตาน**นฺติ เอตฺถ **โว**ติ นิปาตมตฺตํ , อหํ อชฺช อตฺตานํ ปสฺสามิฯ **ยถา อิจฺฉึ ตถา อหู**ติ อหญฺหิ อาวาเฏ นิขาโต ตมฺหา ทุกฺขา มุจฺจิตฺวา ปุน อตฺตโน รชฺชสมฺปตฺตึ อิจฺฉึ, โส อหํ อิมํ สมฺปตฺตึ ปตฺตํ อตฺตานํ ปสฺสามิฯ ยเถวาหํ ปุเพฺพ อิจฺฉึ, ตเถว เม อตฺตา ชา โตติฯ เอวํ โพธิสโตฺต ‘‘อโห วต โภ สีลสมฺปนฺนานํ วีริยผลํ นาม สมิชฺฌตี’’ติ อิมาย คาถาย อุทานํ อุทาเนตฺวา ยาวชีวํ ปุญฺญานิ กตฺวา ยถากมฺมํ คโตฯ

สตฺถาปิ อิมํ ธมฺมเทสนํ อาหริตฺวา สจฺจานิ ปกาเสสิ, สจฺจปริโยสาเน โอสฺสฏฺฐวีริโย ภิกฺขุ อรหเตฺต ปติฏฺฐาสิฯ สตฺถา อนุสนฺธึ ฆเฏฺตฺวา ชาตกํ สโมธาเนสิ – ‘‘ตทา ปทุฏฺฐามโจฺจ เทวทโตฺต อโหสิ, อมจฺจสหสฺสํ พุทฺธปริสา, สีลวมหาราชา ปน อหเมว อโหสิ’’นฺติฯ

มหาสีลวชาตกวณฺณนา ปฐมาฯ

[๕๒] ๒. จูฬชนกชาตกวณฺณนา

วายเมเถว ปุริโสติ อิทํ สตฺถา เชตวเน วิหรโนฺต โอสฺสฏฺฐวีริยเมวารพฺภ กเถสิฯ ตตฺถ ยํ วตฺตพฺพํ, ตํ สพฺพํ **มหาชนกชาตเก** (ชา. ๒.๒๒.๑๒๓ อาทโย) อาวิ ภวิสฺสติฯ ชนกราชา ปน เสตจฺฉตฺตสฺส เหฏฺฐา นิสิโนฺน อิมํ คาถมาห –

๕๒. ‘‘วายเมเถว ปุริโส, น นิพฺพิเนฺทยฺย ปณฺฑิโต;
ปสฺสามิ โวหํ อตฺตานํ, อุทกา ถลมุพฺภต’’นฺติฯ

ตตฺถ **วายเมถวา**ติ วายามํ กโรเถวฯ **อุทกา ถลมุพฺภต**นฺติ อุทกโต ถลมุตฺติณฺณํ ถเล ปติฏฺฐิตํ อตฺตานํ ปสฺสามีติฯ อิธาปิ โอสฺสฏฺฐวีริโย ภิกฺขุ อรหตฺตํ ปโตฺต, ชนกราชา สมฺมาสมฺ พุโทฺธว อโหสีติฯ

จูฬชนกชาตกวณฺณนา ทุติยาฯ

[๕๓] ๓. ปุณฺณปาติชาตกวณฺณนา

ตเถว ปุณฺณา ปาติโยติ อิทํ สตฺถา เชตวเน วิหรนฺโต วิสวารุณึ อารพฺภ กเถสิฯ เอกํ สมยํ สาวตฺถิยํ สุราธุตฺตา สนฺนิปติตฺวา มนฺตยึสุ – ''สุรามูลํ โน ขีณํ, กหํ นุ โข ลภิสฺสามา''ติฯ อเถโก กกฺขฬธุตฺโต อาห ''มา จินฺตยิตฺถ, อตฺเถโก อุปาโย''ติฯ ''กตโร อุปาโย นามา''ติ? ''อนาถปิณฺฑิโก องฺคุลิมุทฺทิกา ปิฬนฺธิตฺวา มฏฺฐสาฏกนิวตฺโถ ราชุปฏฺฐานํ คจฺฉติ, มยํ สุราปาติยํ วิสญฺญีกรณํ เภสชฺชํ ปกฺขิปิตฺวา อาปานํ สชฺเชตฺวา นิสีทิตฺวา อนาถปิณฺฑิกสฺส อาคมนกาเล 'อิโต เอหิ มหาเสฏฺฐี'ติ ปโกฺกสิตฺวา ตํ สุรํ ปาเยตฺวา วิสญฺญีภูตสฺส องฺคุลิมุทฺทิกา จ สาฏเก จ คเหตฺวา สุรามูลํ กริสฺสามา''ติฯ เต ''สาธู''ติ สมฺปฏิจฺฉิตฺวา ตถา กตฺวา เสฏฺฐิสฺส อาคมนกาเล ปฏิมคฺคํ คนฺตฺวา ''สามิ, อิโต ตาว อาคจฺฉถ , อยํ อมฺหากํ สนฺติเก อติมนาปา สุรา, โถกํ ปิวิตฺวา คจฺฉถา''ติ วทึสุฯ โสตาปนฺโน อริยสาวโก กึ สุรํ ปิวิสฺสติ, อนตฺถิโก สมาโนปิ ปน ''อิเม ธุตฺเต ปริคฺคณฺหิสฺสามี''ติ เตสํ อาปานภูมึ คนฺตฺวา เตสํ กิริยํ โอโลเกตฺวา ''อยํ สุรา อิเมหิ อิมินา นาม การเณน โยชิตา''ติ ญตฺวา ''อิโต ทานิ ปฏฺฐาย อิเม อิโต ปลาเปสฺสามี''ติ จินฺเตตฺวา อาห – ''หเร ทุฏฺฐธุตฺตา, ตุเมฺห 'สุราปาติยํ เภสชฺชํ ปกฺขิปิตฺวา อาคตาคเต ปาเยตฺวา วิสญฺญี กตฺวา วิลุมฺปิสฺสามา'ติ อาปานมณฺฑลํ สชฺเชตฺวา นิสินฺนา เกวลํ อิมํ สุรํ วเณฺณถ, เอโกปิ ตํ อุกฺขิปิตฺวา ปิวิตุํ น อุสฺสหติฯ สเจ อยํ อโยชิตา อสฺส, อิมํ ตุเมฺหว ปิเวยฺยาถา''ติ เต ธุเตฺต ตเชฺชตฺวา ตโต ปลาเปตฺวา อตฺตโน เคหํ คนฺตฺวา ''ธุเตฺตหิ กตการณํ ตถาคตสฺส อาโรเจสฺสามี''ติ จิเนฺตโนฺต เชตวนํ คนฺตฺวา อาโรเจสิฯ สตฺถา ''อิทานิ ตาว คหปติ เต ธุตฺตา ตํ วเญฺจตุกามา ชาตา, ปุเพฺพ ปน ปณฺฑิเตปิ วเญฺจตุกามา อเหสุ''นฺติ วตฺวา เตน ยาจิโต อตีตํ อาหริฯ

อตีเต พาราณสิยํ พฺรหฺมทเตฺต รชฺชํ กาเรเนฺต โพธิสโตฺต พาราณสิเสฏฺฐิ อโหสิฯ ตทาเปเต ธุตฺตา เอวเมว สมฺมเนฺตตฺวา สุรํ โยเชตฺวา พาราณสิเสฏฺฐิสฺส อาคมนกาเล ปฏิมคฺคํ คนฺตฺวา เอวเมว กถยึสุฯ เสฏฺฐิ อนตฺถิโกปิ หุตฺวา เต ปริคฺคณฺหิตุกาโม คนฺตฺวา เตสํ กิริยํ โอโลเกตฺวา ''อิทํ นาเมเต กาตุกามา, ปลาเปสฺสามิ เน อิโต''ติ จิเนฺตตฺวา เอวมาห ''โภโนฺต, ธุตฺตา สุรํ ปิวิตฺวา ราชกุลํ คนฺตุํ นาม อยุตฺตํ, ราชานํ ทิสฺวา ปุน อาคจฺฉโนฺต ชานิสฺสามิ, ตุเมฺห อิเธว นิสีทถา''ติ ราชุปฏฺฐานํ คนฺตฺวา ปจฺจาคญฺฉิฯ ธุตฺตา ''อิโต เอถ, สามี''ติฯ โสปิ ตตฺถ คนฺตฺวา เภสเชฺชน สํโยชิตา สุราปาติโย โอโลเกตฺวา เอวมาห ''โภโนฺต ธุตฺตา ตุมฺหากํ กิริยา มยฺหํ น รุจฺจติ, ตุมฺหากํ สุราปาติโย ยถาปูริตาว ฐิตา, ตุเมฺห เกวลํ สุรํ วเณฺณถ, น ปน ปิวถฯ สจายํ มนาปา อสฺส, ตุเมฺหปิ ปิเวยฺยาถ, อิมาย ปน วิสสํยุตฺตาย ภวิตพฺพ''นฺติ เตสํ มโนรถํ ภินฺทโนฺต อิมํ คาถมาห –

๕๓. ''ตเถว ปุณฺณา ปาติโย, อญฺญายํ วตฺตเต กถา;
อาการเณน ชานามิ, น จายํ ภทฺทิกา สุรา''ติฯ

ตตฺถ **ตเถวา**ติ ยถา มยา คมนกาเล ทิฏฺฐา, อิทานิปิ อิมา สุราปาติโย ตเถว ปุณฺณาฯ **อญฺญายํ วตฺตเต กถา**ติ ยา อยํ ตุมฺหากํ สุราวณฺณนกถา วตฺตติ, สา อญฺญาว อภูตา อตจฺฉาฯ ยทิ หิ เอสา สุรา มนาปา อสฺส, ตุเมฺหปิ ปิเวยฺยาถ, อุปฑฺฒปาติโย อวสิเสฺสยฺยุํฯ ตุมฺหากํ ปน เอเกนาปิ สุรา น ปีตาฯ **อาการเณน ชานามี**ติ ตสฺมา อิมินา การเณน ชานามิฯ **น จายํ ภทฺทิกา สุรา**ติ ''เนวายํ ภทฺทิกา สุรา, วิสสํโยชิตาย เอตาย ภวิตพฺพ''นฺติ ธุเตฺต นิคฺคณฺหิตฺวา ยถา น ปุน เอวรูปํ กโรนฺติ, ตถา เต ตเชฺชตฺวา วิสฺสเชฺชสิฯ โส ยาวชีวํ ทานาทีนิ ปุญฺญานิ กตฺวา ยถากมฺมํ คโตฯ

สตฺถา อิมํ ธมฺมเทสนํ อาหริตฺวา ชาตกํ สโมธาเนสิ – ‘‘ตทา ธุตฺตา เอตรหิ ธุตฺตา, พาราณสิเสฏฺฐิ ปน อหเมว อโหสิ’’นฺติฯ

ปุณฺณปาติชาตกวณฺณนา ตติยาฯ

[๕๔] ๔. กึผลชาตกวณฺณนา

นายํ รุโกฺข ทุรารุหาติ อิทํ สตฺถา เชตวเน วิหรโนฺต เอกํ ผลกุสลํ อุปาสกํ อารพฺภ กเถสิฯ เอโก กิร สาวตฺถิวาสี กุฏุมฺพิโก พุทฺธปฺปมุขํ ภิกฺขุสงฺฆํ นิมเนฺตตฺวา อตฺตโน อาราเม นิสีทาเปตฺวา ยาคุขชฺชกํ ทตฺวา อุยฺยานปาลํ อาณาเปสิ ‘‘ภิกฺขูหิ สทฺธึ อุยฺยาเน วิจริตฺวา อยฺยานํ อมฺพาทีนิ นานาผลานิ เทหี’’ติฯ โส ‘‘สาธู’’ติ ปฏิสฺสุณิตฺวา ภิกฺขูสงฺฆมาทาย อุยฺยาเน วิจรโนฺต รุกฺขํ อุโลฺลเกตฺวาว ‘‘เอตํ ผลํ อามํ, เอตํ น สุปกฺกํ, เอตํ สุปกฺก’’นฺติ ชานาติฯ ยํ โส วทติ, ตํ ตเถว โหติฯ ภิกฺขู คนฺตฺวา ตถาคตสฺส อาโรเจสุํ ‘‘ภเนฺต, อยํ อุยฺยานปาโล ผลกุสโล ภูมิยํ ฐิโตว รุกฺขํ อุโลฺลเกตฺวา ‘เอตํ ผลํ อามํ, เอตํ น สุปกฺกํ, เอตํ สุปกฺก’นฺติ ชานาติฯ ยํ โส วทติ, ตํ ตเถว โหตี’’ติฯ สตฺถา ‘‘น, ภิกฺขเว, อยเมว อุยฺยานปาโล ผลกุสโล, ปุเพฺพ ปณฺฑิตาปิ ผลกุสลาเยว อเหสุ’’นฺติ วตฺวา อตีตํ อาหริฯ

อตีเต พาราณสิยํ พฺรหฺมทเตฺต รชฺชํ กาเรเนฺต โพธิสโตฺต สตฺถวาหกุเล นิพฺพตฺติตฺวา วยปฺปโตฺต ปญฺจหิ สกฏสเตหิ วณิชฺชํ กโรโนฺต เอกสฺมึ กาเล มหาวตฺตนิอฏวึ ปตฺวา อฏวิมุเข ฐตฺวา สเพฺพ มนุเสฺส สนฺนิปาตาเปตฺวา ‘‘อิมิสฺสา อฏวิยา วิสรุกฺขา นาม โหนฺติ, วิสปตฺตานิ, วิสปุปฺผานิ, วิสผลานิ, วิสมธูนิ โหนฺติเยว, ปุเพฺพ ตุเมฺหหิ อปริภุตฺตํ, ยํ กิญฺจิ ปตฺตํ วา ปุปฺผํ วา ผลํ วา ปลฺลวํ วา มํ อปริปุจฺฉิตฺวา มา ขาทถา’’ติ อาหฯ เต ‘‘สาธู’’ติ สมฺปฏิจฺฉิตฺวา อฏวึ โอตรึสุฯ อฏวิมุเข จ เอกสฺมึ คามทฺวาเร กึผลรุโกฺข นาม อตฺถิ, ตสฺส ขนฺธสาขาปลาสปุปฺผผลานิ สพฺพานิ อมฺพสทิสาเนว โหนฺติฯ น เกวลํ วณฺณสณฺฐานโตว, คนฺธรเสหิปิสฺส อามปกฺกานิ ผลานิ อมฺพผลสทิสาเนว, ขาทิตานิ ปน หลาหลวิสํ วิย ตงฺขณเญฺญว ชีวิตกฺขยํ ปาเปนฺติฯ ปุรโต คจฺฉนฺตา เอกเจฺจ โลลปุริสา ‘‘อมฺพรุโกฺข อย’’นฺติ สญฺญาย ผลานิ ขาทึสุ, เอกเจฺจ ‘‘สตฺถวาหํ ปุจฺฉิตฺวาว ขาทิสฺสามา’’ติ หเตฺถน คเหตฺวา อฏฺฐํสุฯ เต สตฺถวาเห อาคเต ‘‘อยฺย, อิมานิ อมฺพผลานิ ขาทามา’’ติ ปุจฺฉึสุฯ โพธิสโตฺต ‘‘นายํ อมฺพรุโกฺข’’ติ ญตฺวา ‘‘กึ ผลรุโกฺข นาเมส, นายํ อมฺพรุโกฺข, มา ขาทิตฺถา’’ติ วาเรตฺวา เย ขาทึสุฯ เตปิ วมาเปตฺวา จตุมธุรํ ปาเยตฺวา นิโรเค อกาสิฯ

ปุเพฺพ ปน อิมสฺมึ รุกฺขมูเล มนุสฺสา นิวาสํ กเปฺปตฺวา ‘‘อมฺพผลานี’’ติ สญฺญาย อิมานิ วิสผลานิ ขาทิตฺวา ชีวิตกฺขยํ ปาปุณนฺติฯ ปุนทิวเส คามวาสิโน นิกฺขมิตฺวา มตมนุเสฺส ทิสฺวา ปาเท คณฺหิตฺวา ปฏิจฺฉนฺนฏฺฐาเน ฉเฑฺฑตฺวา สกเฏหิ สทฺธึเยว สพฺพํ เตสํ สนฺตกํ คเหตฺวา คจฺฉนฺติฯ เต ตํ ทิวสมฺปิ อรุณุคฺคมนกาเลเยว ‘‘มยฺหํ พลิพโทฺท ภวิสฺสติ, มยฺหํ สกฏํ, มยฺหํ ภณฺฑ’’นฺติ เวเคน ตํ รุกฺขมูลํ คนฺตฺวา มนุเสฺส นิโรเค ทิสฺวา ‘‘กถํ ตุเมฺห อิมํ รุกฺขํ ‘นายํ อมฺพรุโกฺข’ติ ชานิตฺถา’’ติ ปุจฺฉึสุฯ เต ‘‘มยํ น ชานาม, สตฺถวาหเชฏฺฐโก โน ชานาตี’’ติ อาหํสุฯ มนุสฺสา โพธิสตฺตํ ปุจฺฉึสุ ‘‘ปณฺฑิต, กินฺติ กตฺวา ตฺวํ อิมสฺส รุกฺขสฺส อนมฺพรุกฺขภาวํ อญฺญาสี’’ติ? โส ‘‘ทฺวีหิ การเณหิ อญฺญาสิ’’นฺติ วตฺวา อิมํ คาถมาห –

๕๔. ‘‘นายํ รุโกฺข ทุรารุโห, นปิ คามโต อารกา;
อาการเณน ชานามิ, นายํ สาทุผโล ทุโม’’ติฯ

ตตฺถ **นายํ รุกฺข ทุรารุโห**ติ อยํ วิสรุกฺข น ทุกฺขารุโห, อุกฺขิปิตฺวา ฐปิตนิเสฺสณี วิย สุเขนาโรหิตุํ สกฺกาติ วทติฯ **นปิ คามโต อารกา**ติ คามโต ทูเร ฐิโตปิ น โหติ, คามทฺวาเร ฐิโตเยวาติ ทีเปติฯ **อาการเณน ชานามี**ติ อิมินา ทฺวิเธน การเณนาหํ อิมํ รุกฺขํ ชานามิฯ กินฺติ? **นายํ สาทุผโล ทุโม**ติฯ สเจ หิ อยํ มธุรผโล อมฺพรุกฺข อภวิสฺส, เอวํ สุขารุเฬฺห อวิทูเร ฐิเต เอตสฺมึ เอกมฺปิ ผลํ น ติเฏฺฐยฺย, ผลขาทกมนุเสฺสหิ นิจฺจํ ปริวุโตว อสฺสฯ เอวํ อหํ อตฺตโน ญาเณน ปริจฺฉินฺทิตฺวา อิมสฺส วิสรุกฺขภาวํ อญฺญาสินฺติ มหาชนสฺส ธมฺมํ เทเสตฺวา โสตฺถิคมนํ คโตฯ

สตฺถาปิ ‘‘เอวํ, ภิกฺขเว, ปุเพฺพ ปณฺฑิตาปิ ผลกุสลา อเหสุ’’นฺติ อิมํ ธมฺมเทสนํ อาหริตฺวา อนุสนฺธึ ฆเฏตฺวา ชาตกํ สโมธาเนสิ – ‘‘ตทา ปริสา พุทฺธปริสา อเหสุํ, สตฺถวาโห ปน อหเมว อโหสิ’’นฺติฯ

กึผลชาตกวณฺณนา จตุตฺถาฯ

[๕๕] ๕. ปญฺจาวุธชาตกวณฺณนา

โย อลีเนน จิเตฺตนาติ อิทํ สตฺถา เชตวเน วิหรโนฺต เอกํ โอสฺสฏฺฐวีริยํ ภิกฺขุํ อารพฺภ กเถสิฯ ตญฺหิ ภิกฺขุํ สตฺถา อามเนฺตตฺวา ‘‘สจฺจํ กิร ตฺวํ ภิกฺขุ โอสฺสฏฺฐวีริโยสี’’ติ ปุจฺฉิตฺวา ‘‘สจฺจํ, ภควา’’ติ วุเตฺต ‘‘ภิกฺขุ ปุเพฺพ ปณฺฑิตา วีริยํ กาตุํ ยุตฺตฏฺฐาเน วีริยํ กตฺวา รชฺชสมฺปตฺตึ ปาปุณึสู’’ติ วตฺวา อตีตํ อาหริฯ

อตีเต พาราณสิยํ พฺรหฺมทเตฺต รชฺชํ กาเรเนฺต โพธิสโตฺต ตสฺส รโญฺญ อคฺคมเหสิยา กุจฺฉิสฺมึ นิพฺพตฺติฯ ตสฺส นามคฺคหณทิวเส อฏฺฐสเต พฺราหฺมเณ สพฺพกาเมหิ สนฺตเปฺปตฺวา ลกฺขณานิ ปุจฺฉึสุฯ ลกฺขณกุสลา พฺราหฺมณา ลกฺขณสมฺปตฺตึ ทิสฺวา ‘‘ปุญฺญสมฺปโนฺน, มหาราช, กุมาโร ตุมฺหากํ อจฺจเยน รชฺชํ ปาปุณิสฺสติ, ปญฺจาวุธกเมฺม ปญฺญาโต ปากโฏ ชมฺพุทีเป อคฺคปุริโส ภวิสฺสตี’’ติ พฺยากรึสุฯ ราชา พฺราหฺมณานํ วจนํ สุตฺวา กุมารสฺส นามํ คณฺหโนฺต ‘‘ปญฺจาวุธกุมาโร’’ติ นามํ อกาสิฯ อถ นํ วิญฺญุตํ ปตฺวา โสฬสวสฺสุเทฺทเส ฐิตํ ราชา อามเนฺตตฺวา ‘‘ตาต, สิปฺปํ อุคฺคณฺหาหี’’ติ อาหฯ ‘‘กสฺส สนฺติเก อุคฺคณฺหามิ, เทวา’’ติ? ‘‘คจฺฉ, ตาต, คนฺธารรเฏฺฐ ตกฺกสิลนคเร ทิสาปาโมกฺขสฺส อาจริยสฺส สนฺติเก อุคฺคณฺห, อิทญฺจสฺส อาจริยภาคํ ทเชฺชยฺยาสี’’ติ สหสฺสํ ทตฺวา อุโยฺยเชสิฯ โส ตตฺถ คนฺตฺวา สิปฺปํ สิกฺขิตฺวา อาจริเยน ทินฺนํ ปญฺจาวุธํ คเหตฺวา อาจริยํ วนฺทิตฺวา ตกฺกสิลนครโต นิกฺขมิตฺวา สนฺนทฺธปญฺจาวุโธ พาราณสิมคฺคํ ปฏิปชฺชิฯ

โส อนฺตรามเคฺค สิเลสโลมยเกฺขน นาม อธิฏฺฐิตํ เอกํ อฏวึ ปาปุณิฯ อถ นํ อฏวิมุเข มนุสฺสา ทิสฺวา ‘‘โภ มาณว, มา อิมํ อฏวึ ปวิส, สิเลสโลมยโกฺข นาเมตฺถ อตฺถิ, โส ทิฏฺฐทิเฏฺฐ มนุเสฺส ชีวิตกฺขยํ ปาเปตี’’ติ วารยึสุฯ โพธิสโตฺต อตฺตานํ ตเกฺกโนฺต อสมฺภีตเกสรสีโห วิย อฏวึ ปาวิสิเยวฯ ตสฺมึ อฏวิมชฺฌํ สมฺปเตฺต โส ยโกฺข ตาลมโตฺต หุตฺวา กูฏาคารมตฺตํ สีสํ ปตฺตปุปฺผมาณานิ อกฺขีนิ, ทฺวกลิมกุฬมตฺตา เทฺว ทาฐา จ มาเปตฺวา เสตมุโข กพรกุจฺฉิ นีลหตฺถปาโท หุตฺวา โพธิสตฺตสฺส อตฺตานํ ทเสฺสตฺวา ‘‘กหํ ยาสิ, ติฏฺฐ ภโกฺขสิ เม’’ติ อาหฯ อถ นํ โพธิสโตฺต ‘‘ยกฺข, อหํ อตฺตานํ ตเกฺกตฺวา อิธ ปวิโฏฺฐ, ตฺวํ อปฺปมโตฺต หุตฺวา มํ อุปคเจฺฉยฺยาสิฯ วิสปีเตน หิ สเรน ตํ วิชฺฌิตฺวา เอเตฺถว ปาเตสฺสามี’’ติ สนฺตเชฺชตฺวา หลาหลวิสปีตํ สรํ สนฺนยฺหิตฺวา มุญฺจิ, โส ยกฺขสฺส โลเมสฺเวว อลฺลียิฯ ตโต อญฺญํ, ตโต อญฺญนฺติ เอวํ ปญฺญาส สเร มุญฺจิ, สเพฺพ ตสฺส โลเมสฺเวว อลฺลียึสุฯ ยโกฺข สเพฺพปิ เต สเร โผเฏตฺวา อตฺตโน ปาทมูเลเยว ปาเตตฺวา โพธิสตฺตํ อุปสงฺกมิฯ

โพธิสตฺโต ปุนปิ ตํ ตชฺเชตฺวา ขคฺคํ กฑฺฒิตฺวา ปหริ, เตตฺตึสงฺคุลายโต ขคฺโค โลเมสุเยว อลฺลียิฯ อถ นํ กณเยน ปหริ, โสปิ โลเมสฺเยว อลฺลียิฯ ตสฺส อลฺลีนภาวํ ญตฺวา มุคฺคเรน ปหริ, โสปิ โลเมสุเยว อลฺลียิฯ ตสฺส อลฺลีนภาวํ ญตฺวา กุเนฺตน ปหริ, โสปิ โลเมสุเยว อลฺลียิฯ ตสฺส อลฺลีนภาวํ ญตฺวา ''โภ ยกฺขน, เต อหํ 'ปญฺจาวุธกุมาโร นามา'ติ สุตปุพฺพํ, อหํ ตยา อธิฏฺฐิตํ อฏวึ ปวิสเนฺต น ธนุอาทีนิ ตเกฺกตฺวา ปวิโฏฺฐ, อตฺตานํเยว ปน ตเกฺกตฺวา ปวิโฏฺฐ, อชฺช ตํ โปเถตฺวา จุณฺณวิจุณฺณํ กริสฺสามี''ติ อุนฺนาเทเนฺต อตฺตานํ ตเกฺกตฺวา ทกฺขิณหเตฺถน ยกฺขํ ปหริ, หโตฺถ โลเมสุเยว อลฺลียิฯ วามหเตฺถน ปหริ, โสปิ อลฺลียิฯ ทกฺขิณปาเทน ปหริ, โสปิ อลฺลียิฯ วามปาเทน ปหริ, โสปิ อลฺลียิฯ ''สีเสน ตํ โปเถตฺวา จุณฺณวิจุณฺณํ กริสฺสามี''ติ สีเสน ปหริ, ตมฺปิ โลเมสุเยว อลฺลียิฯ โส ปโญฺจฑฺฑิโต ปญฺจสุ ฐาเนสุ พโทฺธ โอลมฺพเนฺตปิ นิพฺภโย นิสฺสารโชฺชว อโหสิฯ

ยโกฺข จิเนฺตสิ ''อยํ เอโก ปุริสสีโห ปุริสาชานีโย, น ปุริสมโตฺตว, มาทิเสน นามสฺส ยเกฺขน คหิตสฺส สนฺตาสมตฺตมฺปิ น ภวิสฺสติ, มยา อิมํ มคฺคํ หนเนฺตน เอโกปิ เอวรูโป ปุริโส น ทิฏฺฐปุโพฺพ, กสฺมา นุ โข เอส น ภายตี''ติฯ โส ตํ ขาทิตุํ อวิสหเนฺต ''กสฺมา นุ โข, ตฺวํ มาณว, มรณภยํ น ภายสี''ติ ปุจฺฉิฯ ''กึการณา, ยกฺข, ภายิสฺสามิฯ เอกสฺมิญฺหิ อตฺตภาเว เอกํ มรณํ นิยตเมว, อปิจ มยฺหํ กุจฺฉิมฺหิ วชิราวุธํ อตฺถิฯ สเจ มํ ขาทิสฺสสิ, ตํ อาวุธํ ชีราเปตุํ น สกฺขิสฺสสิ, ตํ เต อนฺตานิ ขณฺฑาขณฺฑิกํ ฉินฺทิตฺวา ชีวิตกฺขยํ ปาเปสฺสติฯ อิติ อุโภปิ นสฺสิสฺสาม, อิมินา การเณนาหํ น ภายามี''ติฯ อิทํ กิร โพธิสโตฺต อตฺตโน อพฺภนฺตเร ญาณาวุธํ สนฺธาย กเถสิฯ ตํ สุตฺวา ยโกฺข จิเนฺตสิ ''อยํ มาณโว สจฺจเมว ภณติ, อิมสฺส ปุริสสีหสฺส สรีรโต มุคฺคพีชมตฺตมฺปิ มํสขณฺฑํ มยฺหํ กุจฺฉิ ชีเรตุํ น สกฺขิสฺสติ, วิสฺสเชฺชสฺสามิ น''นฺติ มรณภยตชฺชิโต โพธิสตฺตํ วิสฺสเชฺชตฺวา ''มาณว, ปุริสสีโห ตฺวํ, น เต อหํ มํสํ ขาทิสฺสามิ, ตฺวํ อชฺช ราหุมุขา มุตฺตจโนฺท วิย มม หตฺถโต มุจฺจิตฺวา ญาติสุหชฺชมณฺฑลํ โตเสเนฺต ยาหี''ติ อาหฯ

อถ นํ โพธิสโตฺต อาห – ''ยกฺข, อหํ ตาว คจฺฉิสฺสามิ, ตฺวํ ปน ปุเพฺพปิ อกุสลํ กตฺวา ลุโทฺท โลหิตปาณิ ปรรุหิรมํสภโกฺข ยโกฺข หุตฺวา นิพฺพโตฺตฯ สเจ อิธาปิ ฐตฺวา อกุสลเมว กริสฺสสิ, อนฺธการา อนฺธการเมว คมิสฺสสิ, มํ ทิฏฺฐกาลโต ปฏฺฐาย ปน น สกฺกา ตยา อกุสลํ กาตุํ, ปาณาติปาตกมฺมํ นาม นิรเย ติรจฺฉานโยนิยํ เปตฺติวิสเย อสุรกาเย จ นิพฺพเตฺตติ, มนุเสฺสสุ นิพฺพตฺตนิพฺพตฺตฏฺฐาเน อปฺปายุกสํวตฺตนิกํ โหตี''ติ เอวมาทินา นเยน ปญฺจนฺนํ ทุสฺสีลฺยกมฺมานํ อาทีนวํ, ปญฺจนฺนํ สีลานํ อานิสํสญฺจ กเถตฺวา นานาการเณหิ ยกฺขํ ตเชฺชตฺวา ธมฺมํ เทเสตฺวา ทเมตฺวา นิพฺพิเสวนํ กตฺวา ปญฺจสุ สีเลสุ ปติฏฺฐาเปตฺวา ตสฺสาเยว นํ อฏวิยา พลิปฏิคฺคาหกํ เทวตํ กตฺวา อปฺปมาเทน โอวทิตฺวา อฏวิโต นิกฺขมิตฺวา อฏวิมุเข มนุสฺสานํ อาจิกฺขิตฺวา สนฺนทฺธปญฺจาวุโธ พาราณสึ คนฺตฺวา มาตาปิตโร ทิสฺวา อปรภาเค รเชฺช ปติฏฺฐาย ธเมฺมน รชฺชํ กาเรเนฺต ทานาทีนิ ปุญฺญานิ กตฺวา ยถากมฺมํ คโตฯ

สตฺถาปิ อิมํ ธมฺมเทสนํ อาหริตฺวา อภิสมฺพุโทฺธ หุตฺวา อิมํ คาถมาห –

๕๕. ''โย อลีเนน จิเตฺตน, อลีนมนโส นโร;
ภาเวติ กุสลํ ธมฺมํ, โยคเกฺขมสฺส ปตฺติยา;
ปาปุเณ อนุปุเพฺพน, สพฺพสํโยชนกฺขย''นฺติฯ

ตตฺรายํ ปิณฺฑโตฺถ – โย ปุริโส อลีเนน อสํกุฏิเตน จิเตฺตน ปกติยาปิ อลีนมโน อลีนชฺฌาสโยว หุตฺวา อนวชฺชเฏฺฐน กุสลํ สตฺตตึส โพธิปกฺขิยเภทํ ธมฺมํ ภาเวติ วเฑฺฒติ, วิสาเลน จิเตฺตน วิปสฺสนํ อนุยุญฺชติ จตูหิ โยเคหิ เขมสฺส นิพฺพานสฺส ปตฺติยา, โส เอวํ สพฺพสงฺ

ขาเรสุ ‘‘อนิจฺจํ ทุกฺขํ อนตฺตา’’ติ ติลกฺขณํ อาโรเปตฺวา ตรุณวิปสฺสนโต ปฏฺฐาย อุปฺปเนฺน โพธิปกฺขิยธเมฺม ภาเวโนฺต อนุปุเพฺพน เอกสํโยชนมฺปิ อนวเสเสตฺวา สพฺพสํโยชนกฺขยกรสฺส จตุตฺถมคฺคสฺส ปริโยสาเน อุปฺปนฺนตฺตา ‘‘สพฺพสํโยชนกฺขโย’’ติ สงฺขฺยํ คตํ อรหตฺตํ ปาปุเณยฺยาติฯ

เอวํ สตฺถา อรหเตฺตน ธมฺมเทสนาย กูฏํ คเหตฺวา มตฺถเก จตฺตาริ สจฺจานิ ปกาเสสิ, สจฺจปริโยสาเน โส ภิกฺขุ อรหตฺตํ ปาปุณิฯ สตฺถา อนุสนฺธึ ฆเฏตฺวา ชาตกํ สโมธาเนสิ – ‘‘ตทา ยกฺโข องฺคุลิมาโล อโหสิ, ปญฺจาวุธกุมาโร ปน อหเมว อโหสิ’’นฺติฯ

ปญฺจาวุธชาตกวณฺณนา ปญฺจมาฯ

[๕๖] ๖. กญฺจนกฺขนฺธชาตกวณฺณนา

โย ปหเฏฺฐน จิเตฺตนาติ อิทํ สตฺถา เชตวเน วิหรโนฺต อญฺญตรํ ภิกฺขุํ อารพฺภ กเถสิฯ เอโก กิร สาวตฺถิวาสี กุลปุโตฺต สตฺถุ ธมฺมเทสนํ สุตฺวา รตนสาสเน อุรํ ทตฺวา ปพฺพชิฯ อถสฺส อาจริยุปชฺฌายา ‘‘อาวุโส, เอกวิเธน สีลํ นาม, ทุวิเธน, ติวิเธน, จตุพฺพิเธน, ปญฺจวิเธน, ฉพฺพิเธน, สตฺตวิเธน, อฏฺฐวิเธน, นววิเธน, ทสวิเธน, พหุวิเธน สีลํ นามฯ อิทํ จูฬสีลํ นาม, อิทํ มชฺฌิมสีลํ นาม, อิทํ มหาสีลํ นามฯ อิทํ ปาติโมกฺขสํวรสีลํ นาม, อิทํ อินฺทฺริยสํวรสีลํ นาม, อิทํ อาชีวปาริสุทฺธิสีลํ นาม, อิทํ ปจฺจยปฏิเสวนสีลํ นามา’’ติ สีลํ อาจิกฺขนฺติฯ โส จิเนฺตสิ ‘‘อิทํ สีลํ นาม อติพหุ, อหํ เอตฺตกํ สมาทาย วตฺติตุํ น สกฺขิสฺสามิ, สีลํ ปูเรตุํ อสโกฺกนฺตสฺส จ นาม ปพฺพชฺชาย โก อโตฺถ, อหํ คิหี หุตฺวา ทานาทีนิ ปุญฺญานิ จ กริสฺสามิ, ปุตฺตทารญฺจ โปเสสฺสามี’’ติฯ เอวญฺจ ปน จิเนฺตตฺวา ‘‘ภเนฺต, อหํ สีลํ รกฺขิตุํ น สกฺขิสฺสามิ, อสโกฺกนฺตสฺส จ นาม ปพฺพชฺชาย โก อโตฺถ, อหํ หีนายาวตฺติสฺสามิ, ตุมฺหากํ ปตฺตจีวรํ คณฺหถา’’ติ อาหฯ

อถ นํ อาหํสุ ‘‘อาวุโส เอวํ สเนฺต ทสพลํ วนฺทิตฺวาว ยาหี’’ติ เต ตํ อาทาย สตฺถุ สนฺติกํ ธมฺมสภํ อคมํสุฯ สตฺถา ทิสฺวาว ‘‘กึ, ภิกฺขเว, อนตฺถิกํ ภิกฺขุํ อาทาย อาคตตฺถา’’ติ อาหฯ ภเนฺต, อยํ ภิกฺขุ ‘‘อหํ สีลํ รกฺขิตุํ น สกฺขิสฺสามี’’ติ ปตฺตจีวรํ นิยฺยาเทติ, อถ นํ มยํ คเหตฺวา อาคตมฺหาติฯ ‘‘กสฺมา ปน ตุเมฺห, ภิกฺขเว, อิมสฺส ภิกฺขุโน พหุํ สีลํ อาจิกฺขถฯ ยตฺตกํ เอส รกฺขิตุํ สโกฺกติ, ตตฺตกเมว รกฺขิสฺสติฯ อิโต ปฏฺฐาย ตุเมฺห เอตํ มา กิญฺจิ อวจุตฺถ, อหเมตฺถ กตฺตพฺพํ ชานิสฺสามิ, เอหิ ตฺวํ ภิกฺขุ, กึ เต พหุนา สีเลน, ตีณิเยว สีลานิ รกฺขิตุํ สกฺขิสฺสสี’’ติ? ‘‘รกฺขิสฺสามิ, ภเนฺต’’ติฯ เตน หิ ตฺวํ อิโต ปฏฺฐาย กายทฺวารํ วจีทฺวารํ มโนทฺวารนฺติ ตีณิ ทฺวารานิ รกฺข, มา กาเยน ปาปกมฺมํ กริ, มา วาจาย, มา มนสาฯ ‘‘คจฺฉ มา หีนายาวตฺติ, อิมานิ ตีณิเยว สีลานิ รกฺขา’’ติฯ เอตฺตาวตา โส ภิกฺขุ ตุฏฺฐมานโส ‘‘สาธุ, ภเนฺต, รกฺขิสฺสามิ อิมานิ ตีณิ สีลานี’’ติ สตฺถารํ วนฺทิตฺวา อาจริยุปชฺฌาเยหิ สทฺธึเยว อคมาสิฯ โส ตานิ ตีณิ สีลานิ ปูเรโนฺตว อญฺญาสิ ‘‘อาจริยุปชฺฌาเยหิ มยฺหํ อาจิกฺขิตํ สีลมฺปิ เอตฺตกเมว, เต ปน อตฺตโน อพุทฺธภาเวน มํ พุชฺฌาเปตุํ นาสกฺขึสุ, สมฺมาสมฺพุโทฺธ อตฺตโน พุทฺธสุพุทฺธตาย อนุตฺตรธมฺมราชตาย เอตฺตกํ สีลํ ตีสุเยว ทฺวาเรสุ ปกฺขิปิตฺวา มํ คณฺหาเปสิ, อวสฺสโย วต เม สตฺถา ชาโต’’ติ วิปสฺสนํ วเฑฺฒตฺวา กติปาเหเนว อรหเตฺต ปติฏฺฐาสิฯ

ตํ ปวตฺตึ ญตฺวา ธมฺมสภายํ สนฺนิปติตา ภิกฺขู ‘‘อาวุโส, ตํ กิร ภิกฺขุํ ‘พหุสีลานิ รกฺขิตุํ น สโกฺกมี’ติ หีนายาวตฺตนฺตํ สพฺพานิ สีลานิ ตีหิ โกฏฺฐาเสหิ สงฺขิปิตฺวา คาหาเปตฺวา สตฺถา อรหตฺตํ ปาเปสิ, อโห พุทฺธานํ พลํ นาม อจฺฉริย’’นฺติ พุทฺธคุเณ กเถนฺตา นิสีทึสุฯ อถ สตฺถา อาคนฺตฺวา ‘‘กาย นุตฺถ, ภิกฺขเว, เอตรหิ กถาย สนฺนิสินฺนา’’ติ ปุจฺฉิตฺวา ‘‘อิมาย นามา’’ติ วุเตฺต

‘‘ภิกฺขเว, อติครุโกปิ ภาโร โกฏฺฐาสวเสน ภาเชตฺวา ทิโนฺน ลหุโก วิย โหติ, ปุเพฺพปิ ปณฺฑิตา มหนฺตํ กญฺจนกฺขนฺธํ ลภิตฺวา อุกฺขิปิตุํ อสโกฺกนฺตา วิภาคํ กตฺวา อุกฺขิปิตฺวา อคมํสู’’ติ วตฺวา อตีตํ อาหริฯ

อตีเต พาราณสิยํ พฺรหฺมทเตฺต รชฺชํ กาเรเนฺต โพธิสโตฺต เอกสฺมิํ คามเก กสฺสโก อโหสิฯ โส เอกทิวสํ อญฺญตรสฺมิํ ฉฑฺฑิตคามเก เขเตฺต กสิํ กสติฯ ปุเพฺพ จ ตสฺมิํ คาเม เอโก วิภวสมฺปโนฺน เสฏฺฐิ อูรุมตฺตปริณาหํ จตุหตฺถายามํ กญฺจนกฺขนฺธํ นิทหิตฺวา กาลมกาสิฯ ตสฺมิํ โพธิสตฺตสฺส นงฺคลํ ลคิตฺวา อฏฺฐาสิฯ โส ‘‘มูลสนฺตานกํ ภวิสฺสตี’’ติ ปํสุํ วิยูหเนฺต ตํ ทิสฺวา ปํสุนา ปฏิจฺฉาเทตฺวา ทิวสํ กสิตฺวา อตฺถงฺคเต สูริเย ยุคนงฺคลาทีนิ เอกมเนฺต นิกฺขิปิตฺวา ‘‘กญฺจนกฺขนฺธํ คณฺหิตฺวา คจฺฉิสฺสามี’’ติ ตํ อุกฺขิปิตุํ นาสกฺขิฯ อสโกฺกเนฺต นิสีทิตฺวา ‘‘เอตฺตกํ กุจฺฉิภรณาย ภวิสฺสติ, เอตฺตกํ นิทหิตฺวา ฐเปสฺสามิ, เอเตฺตเกน กมฺมเนฺต ปโยเชสฺสามิ, เอตฺตกํ ทานาทิปุญฺญกิริยาย ภวิสฺสตี’’ติ จตฺตาโร โกฏฺฐาเส อกาสิฯ ตเสฺสวํ วิภตฺตกาเล โส กญฺจนกฺขโนฺธ สลฺลหุโก วิย อโหสิฯ โส ตํ อุกฺขิปิตฺวา ฆรํ เนตฺวา จตุธา วิภชิตฺวา ทานาทีนิ ปุญฺญานิ กตฺวา ยถากมฺมํ คโตฯ

อิติ ภควา อิมํ ธมฺมเทสนํ อาหริตฺวา อภิสมฺพุโทฺธ หุตฺวา อิมํ คาถมาห –

๕๖. ‘‘โย ปหเฏฺฐน จิเตฺตน, ปหฏฺฐมนโส นโร;
ภาเวติ กุสลํ ธมฺมํ, โยคเกฺขมสฺส ปตฺติยา;
ปาปุเณ อนุปุเพฺพน, สพฺพสํโยชนกฺขย’’นฺติฯ

ตตฺถ **ปหเฏฺฐนา**ติ วินีวรเณนฯ **ปหฏฺฐมนโส**ติ ตาย เอว วินีวรณตาย ปหฏฺฐมานโส, สุวณฺณํ วิย ปหํสิตฺวา สมุชฺชลิตสปฺปภาสจิโตฺต หุตฺวาติ อโตฺถฯ

เอวํ สตฺถา อรหตฺตกูเฏน เทสนํ นิฏฺฐาเปตฺวา อนุสนฺธิํ ฆเฏตฺวา ชาตกํ สโมธาเนสิ – ‘‘ตทา กญฺจนกฺขนฺธลทฺธปุริโส อหเมว อโหสิ’’นฺติฯ

กญฺจนกฺขนฺธชาตกวณฺณนา ฉฏฺฐาฯ

[๕๗] ๗. วานรินฺทชาตกวณฺณนา

ยเสฺสเต จตุโร ธมฺมาติ อิทํ สตฺถา เวฬุวเน วิหรโนฺต เทวทตฺตสฺส วธาย ปริสกฺกนํ อารพฺภ กเถสิฯ ตสฺมิญฺหิ สมเย สตฺถา ‘‘เทวทโตฺต วธาย ปริสกฺกตี’’ติ สุตฺวา ‘‘น, ภิกฺขเว, อิทาเนว เทวทโตฺต มยฺหํ วธาย ปริสกฺกติ, ปุเพฺพปิ ปริสกฺกิเยว, ตาสมตฺตมฺปิ ปน กาตุํ นาสกฺขี’’ติ วตฺวา อตีตํ อาหริฯ

อตีเต พาราณสิยํ พฺรหฺมทเตฺต รชฺชํ กาเรเนฺต โพธิสโตฺต กปิโยนิยํ นิพฺพตฺติตฺวา วุฑฺฒิมนฺวาย อสฺสโปตกปฺปมาโณ ถามสมฺปโนฺน เอกจโร หุตฺวา นทีตีเร วิหรติฯ ตสฺสา ปน นทิยา เวมเชฺฌ เอโก ทีปโก นานปฺปกาเรหิ อมฺพปนสาทีหิ ผลรุเกฺขหิ สมฺปโนฺนฯ โพธิสโตฺต นาคพโล ถามสมฺปโนฺน นทิยา โอริมตีรโต อุปฺปติตฺวา ทีปกสฺส โอรโต นทีมเชฺฌ เอโก ปิฏฺฐิปาสาโณ อตฺถิ, ตสฺมิํ นิปตติ, ตโต อุปฺปติตฺวา ตสฺมิํ ทีปเก ปตติฯ ตตฺถ นานปฺปการานิ ผลานิ ขาทิตฺวา สายํ เตเนว อุปาเยน ปจฺจาคนฺตฺวา อตฺตโน วสนฏฺฐาเน วสิตฺวา ปุนทิวเสปิ ตเถว กโรติฯ อิมินา นิยาเมน ตตฺถ วาสํ กเปฺปติฯ

ตสฺมึ ปน กาเล เอโก กุมฺภีโล สปชาปติโก ตสฺสา นทิยา วสติฯ ตสฺส ภริยา โพธิสตฺตํ อปราปรํ คจฺฉนฺตํ ทิสฺวา โพธิสตฺตสฺส หทยมํเส โทหฬํ อุปฺปาเทตฺวา กุมฺภีลํ อาห – ‘‘มยฺหํ โข, อยฺย, อิมสฺส วานรินฺทสฺส หทยมํเส โทหโฬ อุปฺปนฺโน’’ติฯ กุมฺภีโล ‘‘สาธุ, ภทฺเท, ลจฺฉสี’’ติ วตฺวา ‘‘อชฺช ตํ สายํ ทีปกโต อาคจฺฉนฺตเมว คณฺหิสฺสามี’’ติ คนฺตฺวา ปิฏฺฐิปาสาเณ นิปชฺชิฯ

โพธิสโตฺต ทิวสํ จริตฺวา สายนฺหสมเย ทีปเก ฐิโตว ปาสาณํ โอโลเกตฺวา – ‘‘อยํ ปาสาโณ อิทานิ อุจฺจตโร ขายติ, กึ นุ โข การณ’’นฺติ จินฺเตสิฯ ตสฺส กิร อุทกปฺปมาณญฺจ ปาสาณปฺปมาณญฺจ สุววตฺถาปิตเมว โหติฯ เตนสฺส เอตทโหสิ ‘‘อชฺช อิมิสฺสา นทิยา อุทกํ เนว หายติ, น จ วฑฺฒติ, อถ จ ปนายํ ปาสาโณ มหา หุตฺวา ปญฺญายติ, กจฺจิ นุ โข เอตฺถ มยฺหํ คหณตฺถาย กุมฺภีโล นิปนฺโน’’ติฯ โส ‘‘วีมํสามิ ตาว น’’นฺติ ตเตฺถว ฐตฺวา ปาสาเณน สทฺธึ กเถโนฺต วิย ‘‘โภ ปาสาณา’’ติ วตฺวา ปฏิวจนํ อลภโนฺต ยาวตติยํ ‘‘โภ ปาสาณา’’ติ อาหฯ ปาสาโณ กึ ปฏิวจนํ ทสฺสติฯ ปุนปิ วานโร ‘‘กึ โภ ปาสาณ, อชฺช มยฺหํ ปฏิวจนํ น เทสี’’ติ อาหฯ กุมฺภีโล ‘‘อทฺธา อเญฺญสุ ทิวเสสุ อยํ ปาสาโณ วานรินฺทสฺส ปฏิวจนํ อทาสิ, ทสฺสามิ ทานิสฺส ปฏิวจน’’นฺติ จินฺเตตฺวา ‘‘กึ, โภ วานรินฺทา’’ติ อาหฯ ‘‘โกสิ ตฺว’’นฺติ? ‘‘อหํ กุมฺภีโล’’ติฯ ‘‘กิมตฺถํ เอตฺถ นิปนฺโนสี’’ติ? ‘‘ตว หทยมํสํ ปตฺถยมาโน’’ติฯ โพธิสโตฺต จินฺเตสิ ‘‘อโญฺญ เม คมนมโคฺค นตฺถิ, อชฺช มยา เอส กุมฺภีโล วเญฺจตโพฺพ’’ติฯ อถ นํ เอวมาห ‘‘สมฺม กุมฺภีล, อหํ อตฺตานํ ตุยฺหํ ปริจฺจชิสฺสามิ, ตฺวํ มุขํ วิวริตฺวา มํ ตว สนฺติกํ อาคตกาเล คณฺหาหี’’ติฯ กุมฺภีลานญฺหิ มุเข วิวเฏ อกฺขีนิ นิมฺมีลนฺติฯ โส ตํ การณํ อสลฺลเกฺขตฺวา มุขํ วิวริ, อถสฺส อกฺขีนิ ปิถียิํสุฯ โส มุขํ วิวริตฺวา อกฺขีนิ นิมฺมีเลตฺวา นิปชฺชิฯ โพธิสโตฺต ตถาภาวํ ญตฺวา ทีปกา อุปฺปติโต คนฺตฺวา กุมฺภีลสฺส มตฺถเก อกฺกมิตฺวา ตโต อุปฺปติโต วิชฺชุลตา วิย วิโชฺชตมาโน ปรตีเร อฏฺฐาสิฯ

กุมฺภีโล ตํ อจฺฉริยํ ทิสฺวา ‘‘อิมินา วานริเนฺทน อติอเจฺฉรกํ กต’’นฺติ จินฺเตตฺวา ‘‘โภ วานรินฺท, อิมสฺมึ โลเก จตูหิ ธเมฺมหิ สมนฺนาคโต ปุคฺคโล ปจฺจามิเตฺต อธิภวติฯ เต สเพฺพปิ ตุยฺหํ อพฺภนฺตเร อตฺถิ มเญฺญ’’ติ วตฺวา อิมํ คาถมาห –

๕๗. ‘‘ยเสฺสเต จตุโร ธมฺมา, วานรินฺท ยถา ตว;
สจฺจํ ธโมฺม ธิติ จาโค, ทิฏฺฐํ โส อติวตฺตตี’’ติฯ

ตตฺถ **ยสฺสา**ติ ยสฺส กสฺสจิ ปุคฺคลสฺสฯ **เอเต**ติ อิทานิ วตฺตเพฺพ ปจฺจกฺขโต นิทฺทิสติฯ **จตุโร ธมฺมา**ติ จตฺตาโร คุณาฯ **สจฺจ**นฺติ วจีสจฺจํ, ‘‘มม สนฺติกํ อาคมิสฺสามี’’ติ วตฺวา มุสาวาทํ อกตฺวา อาคโตเยวาติ เอตํ เต วจีสจฺจํฯ **ธโมฺม**ติ วิจารณปญฺญา, ‘‘เอวํ กเต อิทํ นาม ภวิสฺสตี’’ติ เอสา เต วิจารณปญฺญา อตฺถิฯ **ธิตี**ติ อโพฺพจฺฉินฺนํ วีริยํ วุจฺจติ, เอตมฺปิ เต อตฺถิฯ **จาโค**ติ อตฺตปริจฺจาโค, ตฺวํ อตฺตานํ ปริจฺจชิตฺวา มม สนฺติกํ อาคโตฯ ยํ ปนาหํ คณฺหิตุํ นาสกฺขึ, มยฺหเมเวส โทโสฯ **ทิฏฺฐ**นฺติ ปจฺจามิตฺตํฯ **โส อติวตฺตตี**ติ ยสฺส ปุคฺคลสฺส ยถา ตว, เอวํ เอเต จตฺตาโร ธมฺมา อตฺถิ, โส ยถา มํ อชฺช ตฺวํ อติกฺกโนฺต, ตเถว อตฺตโน ปจฺจามิตฺตํ อติกฺกมติ อภิภวตีติฯ เอวํ กุมฺภีโล โพธิสตฺตํ ปสํสิตฺวา อตฺตโน วสนฏฺฐานํ คโตฯ

สตฺถาปิ ‘‘น, ภิกฺขเว, เทวทโตฺต อิทาเนว มยฺหํ วธาย ปริสกฺกติ, ปุเพฺพปิ ปริสกฺกิเยวา’’ติ อิมํ ธมฺมเทสนํ อาหริตฺวา อนุสนฺธึ ฆเฏตฺวา ชาตกํ สโมธาเนสิ – ‘‘ตทา กุมฺภีโล เทวทโตฺต อโหสิ, ภริยาสฺส จิญฺจมาณวิกา, วานรินฺโท ปน อหเมว อโหสิ’’นฺติฯ

[๕๘] ๘. ตโยธมฺมชาตกวณฺณนา

ยสฺส เอเต ตโย ธมฺมาติ อิทํ สตฺถา เวฬุวเน วิหรนฺโต เทวทตฺตสฺส วธาย ปริสกฺกนเมวารพฺภ กเถสิฯ

อตีเต พาราณสิยํ พฺรหฺมทตฺเต รชฺชํ กาเรนฺเต เทวทตฺโต วานรโยนิยํ นิพฺพตฺติตฺวา หิมวนฺตปฺปเทเส ยูถํ ปริหรนฺโต อตฺตานํ ปฏิจฺจ ชาตานํ วานรโปตกานํ ''วุฑฺฒิปฺปตฺตา อิเม ยูถํ ปริหเรยฺยุ''นฺติ ภเยน ทเนฺตหิ ฑํสิตฺวา เตสํ พีชานิ อุปฺปาเฏติฯ ตทา โพธิสตฺโตปิ ตเญฺญว ปฏิจฺจ เอกิสฺสา วานริยา กุจฺฉิสฺมึ ปฏิสนฺธึ คณฺหิฯ อถ สา วานรี คพฺภสฺส ปติฏฺฐิตภาวํ ญตฺวา อตฺตโน คพฺภํ อนุรกฺขมานา อญฺญํ ปพฺพตปาทํ อคมาสิฯ สา ปริปกฺกคพฺภา โพธิสตฺตํ วิชายิฯ โส วุฑฺฒิมนฺวาย วิญฺญุตํ ปโตฺต ถามสมฺปโนฺน อโหสิฯ โส เอกทิวสํ มาตรํ ปุจฺฉิ ''อมฺม, มยฺหํ ปิตา กห''นฺติ? ''ตาต, อสุกสฺมึ นาม ปพฺพตปาเท ยูถํ ปริหรนฺโต วสตี''ติฯ ''อมฺม, ตสฺส มํ สนฺติกํ เนหี''ติฯ ''ตาต, น สกฺกา ตยา ปิตุ สนฺติกํ คนฺตุํฯ ปิตา หิ เต อตฺตานํ ปฏิจฺจ ชาตานํ วานรโปตกานํ ยูถปริหรณภเยน ทเนฺตหิ ฑํสิตฺวา พีชานิ อุปฺปาเฏตี''ติฯ ''อมฺม, เนหิ มํ ตตฺถ, อหํ ชานิสฺสามี''ติฯ สา ปุตฺตํ อาทาย ตสฺส สนฺติกํ อคมาสิฯ

โส วานโร อตฺตโน ปุตฺตํ ทิสฺวาว ''อยํ วฑฺฒโนฺต มยฺหํ ยูถํ ปริหริตุํ น ทสฺสติ, อิทาเนว มาเรตโพฺพ''ติ ''เอตํ อาลิงฺคโนฺต วิย คาฬฺหํ ปีเฬตฺวา ชีวิตกฺขยํ ปาเปสฺสามี''ติ จิเนฺตตฺวา ''เอหิ, ตาต, เอตฺตกํ กาลํ กหํ คโตสี''ติ โพธิสตฺตํ อาลิงฺคโนฺต วิย นิปฺปีเฬสิฯ โพธิสโตฺต ปนนาคพโล ถามสมฺปโนฺน, โสปิ นํ นิปฺปีเฬสิ, อถสฺส อฏฺฐีนิ ภิชฺชนาการปฺปตฺตานิ อเหสุํฯ อถสฺส เอตทโหสิ ''อยํ วฑฺฒโนฺต มํ มาเรสฺสติ, เกน นุ โข อุปาเยน ปุเรตรเญฺญว มาเรยฺย''นฺติฯ ตโต จิเนฺตสิ ''อยํ อวิทูเร รกฺขสปริคฺคหิโต สโร อตฺถิ, ตตฺถ นํ รกฺขเสน ขาทาเปสฺสามี''ติฯ อถ นํ เอวมาห ''ตาต, อหํ มหลฺลโก, อิมํ ยูถํ ตุยฺหํ นิยฺยาเทมิ, อเชฺชว ตํ ราชานํ กโรมิ, อสุกสฺมึ นาม ฐาเน สโร อตฺถิ, ตตฺถ เทฺว กุมุทินิโย, ติโสฺส อุปฺปลินิโย, ปญฺจ ปทุมินิโย จ ปุปฺผนฺติ, คจฺฉ, ตโต ปุปฺผานิ อาหรา''ติฯ โส ''สาธุ, ตาต, อาหริสฺสามี''ติ คนฺตฺวา สหสา อโนตริตฺวา สมนฺตา ปทํ ปริจฺฉินฺทโนฺต โอติณฺณปทเญฺญว อทฺทส, น อุตฺติณฺณปทํฯ โส ''อิมินา สเรน รกฺขสปริคฺคหิเตน ภวิตพฺพํ, มยฺหํ ปิตา อตฺตนา มาเรตุํ อสโกฺกโนฺต รกฺขเสน มํ ขาทาเปตุกาโม ภวิสฺสติ , อหํ อิมญฺจ สรํ น โอตริสฺสามิ, ปุปฺผานิ จ คเหสฺสามี''ติ นิรุทกฏฺฐานํ คนฺตฺวา เวคํ คเหตฺวา อุปฺปติตฺวา ปรโต คจฺฉโนฺต นิรุทเก โอกาเส ฐิตาเนว เทฺว ปุปฺผานิ คเหตฺวา ปรตีเร ปติฯ ปรตีรโตปิ โอริมตีรํ อาคจฺฉโนฺต เตเนวุปาเยน เทฺว คณฺหิฯ เอวํ อุโภสุ ปเสฺสสุ ราสึ กโรโนฺต ปุปฺผานิ จ คณฺหิ, รกฺขสสฺส จ อาณฏฺฐานํ น โอตริฯ

อถสฺส ''อิโต อุตฺตริ อุกฺขิปิตุํ น สกฺขิสฺสามี''ติ ตานิ ปุปฺผานิ คเหตฺวา เอกสฺมึ ฐาเน ราสึ กโรนฺตสฺส โส รกฺขโส ''มยา เอตฺตกํ กาลํ เอวรูโป ปญฺญวา อจฺฉริยปุริโส น ทิฏฺฐปุโพฺพ, ปุปฺผานิ จ นาม ยาวทิจฺฉกํ คหิตานิ, มยฺหญฺจ อาณฏฺฐานํ น โอตรี''ติ อุทกํ ทฺวิธา ภินฺทโนฺต อุทกโต อุฏฺฐาย โพธิสตฺตํ อุปสงฺกมิตฺวา ''วานรินฺท, อิมสฺมึ โลเก ยสฺส ตโย ธมฺมา อตฺถิ, โส ปจฺจามิตฺตํ อภิภวติ, เต สเพฺพปิ ตว อพฺภนฺตเร อตฺถิ มเญฺญ''ติ วตฺวา โพธิสตฺตสฺส ถุตึ กโรโนฺต อิมํ คาถมาห –

๕๘. ''ยสฺส เอเต ตโย ธมฺมา, วานรินฺท ยถา ตว;
ทกฺขิยํ สูริยํ ปญฺญา, ทิฏฺฐํ โส อติวตฺตตี''ติฯ

ตตฺถ **ทกฺขิย**นฺติ ทกฺขภาโว, สมฺปตฺตภยํ วิธมิตุํ ชานนปญฺญาย สมฺปยุตฺตอุตฺตมวีริย เสฺสตํ นามํฯ **สูริย**นฺติ สูรภาโว, นิพฺภยภาวเสฺสตํ นามํฯ **ปญฺญา**ติ ปญฺญาปทฏฺฐานาย อุปาย ปญฺญาเยตํ นามํฯ

เอวํ โส ทกรกฺขโส อิมาย คาถาย โพธิสตฺตสฺส ถุตึ กตฺวา ‘‘อิมานิ ปุปฺผานิ กิมตฺถํ หรสี’’ติ ปุจฺฉิฯ ‘‘ปิตา มํ ราชานํ กาตุกาโม, เตน การเณน หรามี’’ติฯ ‘‘น สกฺกา ตาทิเสน อุตฺตมปุริเสน ปุปฺผานิ วหิตุํ อหํ วหิสฺสามี’’ติ อุกฺขิปิตฺวา ตสฺส ปจฺฉโต ปจฺฉโต อคมาสิฯ อถสฺส ปิตา ทูรโตว ตํ ทิสฺวา ‘‘อหํ อิมํ ‘รกฺขสภตฺตํ ภวิสฺสตี’ติ ปหิณึ, โส ทาเนส รกฺขสํ ปุปฺผานิ คาหาเปโนฺต อาคจฺฉติ, อิทานิมฺหิ นโฏฺฐ’’ติ จิเนฺตโนฺต สตฺตธา หทยผาลนํ ปตฺวา ตเตฺถว ชีวิตกฺขยํ ปโตฺตฯ เสสวานรา สนฺนิปติตฺวา โพธิสตฺตํ ราชานํ อกํสุฯ

สตฺถา อิมํ ธมฺมเทสนํ อาหริตฺวา อนุสนฺธึ ฆเฎตฺวา ชาตกํ สโมธาเนสิ – ‘‘ตทา ยูถปติ เทวทโตฺต อโหสิ, ยูถปติปุโตฺต ปน อหเมว อโหสี’’นฺติฯ

ตโยธมฺมชาตกวณฺณนา อฏฺฐมาฯ

[๕๙] ๙. เภริวาทกชาตกวณฺณนา

ธเม ธเมติ อิทํ สตฺถา เชตวเน วิหรโนฺต อญฺญตรํ ทุพฺพจภิกฺขุํ อารพฺภ กเถสิฯ ตญฺหิ ภิกฺขุํ สตฺถา ‘‘สจฺจํ กิร ตฺวํ ภิกฺขุ ทุพฺพโจสี’’ติ ปุจฺฉิตฺวา ‘‘สจฺจํ, ภควา’’ติ วุเตฺต ‘‘น ตฺวํ ภิกฺขุ อิทาเนว ทุพฺพโจ, ปุเพฺพปิ ทุพฺพโจเยวา’’ติ วตฺวา อตีตํ อาหริฯ

อตีเต พาราณสิยํ พฺรหฺมทเตฺต รชฺชํ กาเรเนฺต โพธิสโตฺต เภริวาทกกุเล นิพฺพตฺติตฺวา คามเก วสติฯ โส ‘‘พาราณสิยํ นกฺขตฺตํ ฆุฏฺฐ’’นฺติ สุตฺวา ‘‘สมชฺชมณฺฑเล เภรึ วาเทตฺวา ธนํ อาหริสฺสามี’’ติ ปุตฺตํ อาทาย ตตฺถ คนฺตฺวา เภรึ วาเทตฺวา พหุธนํ ลภิฯ โส ตํ อาทาย อตฺตโน คามํ คจฺฉโนฺต โจราฏวึ ปตฺวา ปุตฺตํ นิรนฺตรํ เภรึ วาเทนฺตํ วาเรสิ ‘‘ตาต, นิรนฺตรํ อวาเทตฺวา มคฺคปฏิปนฺนสฺส อิสฺสรสฺส เภรึ วิย อนฺตรนฺตรา วาเทหี’’ติ โส ปิตรา วาริยมาโนปิ ‘‘เภริสเทฺทเนว โจเร ปลาเปสฺสามี’’ติ วตฺวา นิรนฺตรเมว วาเทสิฯ โจรา ปฐมเมฺว เภริสทฺทํ สุตฺวา ‘‘อิสฺสรเภรี ภวิสฺสตี’’ติ ปลายิตฺวา อติ วิย เอกาพทฺธํ สทฺทํ สุตฺวา ‘‘นายํ อิสฺสรเภรี ภวิสฺสตี’’ติ อาคนฺตฺวา อุปธาเรนฺตา เทฺวเยว ชเน ทิสฺวา โปเถตฺวา วิลุมฺปึสุฯ โพธิสโตฺต ‘‘กิเจฺฉน วต โน ลทฺธํ ธนํ เอกาพทฺธํ กตฺวา วาเทโนฺต นาเสสี’’ติ วตฺวา อิมํ คาถมาห –

๕๙. ‘‘ธเม ธเม นาติธเม, อติธนฺตญฺหิ ปาปกํ;
ธเนฺตน หิ สตํ ลทฺธํ, อติธเนฺตน นาสิต’’นฺติฯ

ตตฺถ **ธเม ธเม**ติ ธเมยฺย โน น ธเมยฺย, เภรึ วาเทยฺย โน น วาเทยฺยาติ อโตฺถฯ **นาติธเม**ติ อติกฺกมิตฺวา ปน นิรนฺตรเมว กตฺวา น วาเทยฺยฯ กึการณา? **อติธนฺตญฺหิ ปาปกํ,** นิรนฺตรํ เภริวาทนํ อิทานิ อมฺหากํ ปาปกํ ลามกํ ชาตํฯ **ธเนฺตน หิ สตํ ลทฺธ**นฺติ นคเร ธมเนฺตน เภริวาทเนน กหาปณสตํ ลทฺธํฯ **อติธเนฺตน นาสิต**นฺติ อิทานิ ปน เม ปุเตฺตน วจนํ อกตฺวา ยทิทํ อฏวิยํ อติธนฺตํ, เตน อติธเนฺตน สพฺพํ นาสิตนฺติฯ

สตฺถา อิมํ ธมฺมเทสนํ อาหริตฺวา อนุสนฺธึ ฆเฎตฺวา ชาตกํ สโมธาเนสิ – ‘‘ตทา ปุโตฺต ทุพฺพจภิกฺขุ อโหสิ, ปิตา ปน อหเมว อโหสี’’นฺติฯ

เภริวาทกชาตกวณฺณนา นวมาฯ

[๖๐] ๑๐. สงฺขธมชาตกวณฺณนา

ธเม ธเมติ อิทํ สตฺถา เชตวเน วิหรนฺโต ทุพฺพจเมวารพฺภ กเถสิฯ

อตีเต พาราณสิยํ พฺรหฺมทตฺเต รชฺชํ กาเรนฺเต โพธิสตฺโต สงฺขธมกกุเล นิพฺพตฺติตฺวา พาราณสิยํ นกฺขตฺเต ฆุฏฺเฐ ปิตรํ อาทาย สงฺขธมนกเมฺมน ธนํ ลภิตฺวา อาคมนกาเล โจราฏวิยํ ปิตรํ นิรนฺตรํ สงฺขํ ธมนฺตํ วาเรสิฯ โส ‘‘สงฺขสทฺเทน โจเร ปลาเปสฺสามี’’ติ นิรนฺตรเมว ธมิ, โจรา ปุริมนเยเนว อาคนฺตฺวา วิลุมฺปึสุฯ โพธิสตฺโต ปุริมนเยเนว คาถํ อภาสิ –

๖๐. ‘‘ธเม ธเม นาติธเม, อติธนฺตญฺหิ ปาปกํ;
ธเนฺตนาธิคตา โภคา, เต ตาโต วิธมี ธม’’นฺติฯ

ตตฺถ **เต ตาโต วิธมี ธม**นฺติ เต สงฺขํ ธมิตฺวา ลทฺธโภเค มม ปิตา ปุนปฺปุนํ ธมโนฺต วิธมิ วิทฺธํเสสิ วินาเสสีติฯ

สตฺถา อิมํ ธมฺมเทสนํ อาหริตฺวา อนุสนฺธึ ฆเฏตฺวา ชาตกํ สโมธาเนสิ – ‘‘ตทา ปิตา ทุพฺพจภิกฺขุ อโหสิ, ปุตฺโต ปนสฺส อหเมว อโหสิ’’นฺติฯ

สงฺขธมชาตกวณฺณนา ทสมาฯ

อาสีสวโคฺค ฉฏฺโฐฯ

ตสฺสุทฺทานํ –

มหาสีลวชนกํ, ปุณฺณปาติ จ กึผลํ;
ปญฺจาวุธกญฺจนกฺขนฺธํ, วานรินฺทํ ตโยธมฺมํ;
เภริวาทสงฺขธมนฺติฯ

๗. อิตฺถิวโคฺค

[๖๑] ๑. อสาตมนฺตชาตกวณฺณนา

อสา โลกิตฺถิโย นามาติ อิทํ สตฺถา เชตวเน วิหรนฺโต อุกฺกณฺฐิตํ ภิกฺขุํ อารพฺภ กเถสิฯ ตสฺส วตฺถุ อุมฺมาทนฺติชาตเก อาวิ ภวิสฺสติฯ ตํ ปน ภิกฺขุํ สตฺถา ‘‘ภิกฺขุ อิตฺถิโย นาม อสาตา อสติโย ลามิกา ปจฺฉิมิกา, ตฺวํ เอวรูปํ ลามิกํ อิตฺถึ นิสฺสาย กสฺมา อุกฺกณฺฐิโตสี’’ติ วตฺวา อตีตํ อาหริฯ

อตีเต พาราณสิยํ พฺรหฺมทตฺเต รชฺชํ กาเรนฺเต โพธิสตฺโต คนฺธารรฏฺเฐ ตกฺกสิลายํ พฺราหฺมณกุเล นิพฺพตฺติตฺวา วิญฺญุตํ ปตฺโต ตีสุ เวเทสุ สพฺพสิเปฺปสุ จ นิปฺผตฺตึ ปตฺโต ทิสาปาโมโกฺข อาจริโย อโหสิฯ ตทา พาราณสิยํ เอกสฺมึ พฺราหฺมณกุเล ปุตฺตสฺส ชาตทิวเส อคฺคึ คเหตฺวา อนิพฺพายนฺตํ ฐปยึสุฯ อถ นํ พฺราหฺมณกุมารํ โสฬสวสฺสกาเล มาตาปิตโร อาหํสุ ‘‘ปุตฺต, มยํ ตว ชาตทิวเส อคฺคึ คเหตฺวา ฐปยิมฺหฯ สเจ พฺรหฺมโลกปรายโณ ภวิตุกาโม, ตฺวํ อคฺคึ อาทาย อรญฺญํ ปวิสิตฺวา อคฺคึ ภควนฺตํ นมสฺสมาโน พฺรหฺมโลกปรายโณ โหหิฯ สเจ อคารํ อชฺฌาวสิตุกาโม, ตกฺกสิลํ คนฺตฺวา ทิสาปาโมกฺขสฺส อาจริยสฺส สนฺติเก สิปฺปํ อุคฺคณฺหิตฺวา กุฏุมฺพํ สณฺฐเปหี’’ติฯ มาณโว ‘‘นาหํ สกฺขิสฺสามิ อรเญฺญ อคฺคึ ปริจริตุํ, กุฏุมฺพเมว สณฺฐเปสฺสามี’’ติ มาตาปิตโร วนฺทิตฺวา อาจริยภาคํ สหสฺสํ คเหตฺวา ตกฺกสิลํ คนฺตฺวา สิปฺปํ อุคฺคณฺหิตฺวา ปจฺจาคมาสิฯ

มาตาปิตโร ปนสฺส อนตฺถิกา ฆราวาเสน, อรญฺญ อคฺคึ ปริจราเปตุกามา โหนฺติฯ อถ นํ มาตา อิตฺถีนํ โทสํ ทเสฺสตฺวา อรญฺญํ เปเสตุกามา ‘‘โส อาจริโย ปณฺฑิโต พฺยตฺโต สกฺขิสฺสติ เม ปุตฺตสฺส อิตฺถีนํ โทสํ กเถตุ’’นฺติ จิเนฺตตฺวา อาห – ‘‘อุคฺคหิตํ เต, ตาต, สิปฺป’’นฺติฯ ‘‘อาม, อมฺมา’’ติฯ ‘‘อสาตมโนฺตปิ เต อุคฺคหิโต’’ติฯ ‘‘น อุคฺคหิโต, อมฺมา’’ติฯ ‘‘ตาต, ยทิ เต อสาตมโนฺต น อุคฺคหิโต, กึ นาม เต สิปฺปํ อุคฺคหิตํ, คจฺฉ, อุคฺคณฺหิตฺวา เอหี’’ติฯ โส ‘‘สาธู’’ติ ปุน ตกฺกสิลาภิมุโข ปายาสิฯ ตสฺสปิ อาจริยสฺส มาตา มหลฺลิกา วีสติวสฺสสติกา ฯ โส ตํ สหตฺถา นฺหาเปโนฺต โภเชโนฺต ปาเยโนฺต ปฏิชคฺคติฯ อเญฺญ มนุสฺสา นํ ตถา กโรนฺตํ ชิคุจฺฉนฺติฯ โส จิเนฺตสิ ‘‘ยํนูนาหํ อรญฺญํ ปวิสิตฺวา ตตฺถ มาตรํ ปฏิชคฺคโนฺต วิหเรยฺย’’นฺติฯ อเถกสฺมึ วิวิเตฺต อรเญฺญ อุทกผาสุกฏฺฐาเน ปณฺณสาลํ กาเรตฺวา สปฺปิตณฺฑุลาทีนิ อาหราเปตฺวา มาตรํ อุกฺขิปิตฺวา ตตฺถ คนฺตฺวา มาตรํ ปฏิชคฺคโนฺต วาสํ กเปฺปสิฯ

โสปิ โข มาณโว ตกฺกสิลํ คนฺตฺวา อาจริยํ อปสฺสโนฺต ‘‘กหํ อาจริโย’’ติ ปุจฺฉิตฺวา ตํ ปวตฺติํ สุตฺวา ตตฺถ คนฺตฺวา วนฺทิตฺวา อฏฺฐาสิฯ อถ นํ อาจริโย ‘‘กึ นุ โข, ตาต, อติสีฆํ อาคโตสี’’ติ? ‘‘นนุ อหํ ตุเมฺหหิ อสาตมโนฺต นาม น อุคฺคณฺหาปิโต’’ติ? ‘‘โก ปน เต อสาตมเนฺต อุคฺคณฺหิตเพฺพ กตฺวา กเถสี’’ติ? ‘‘มยฺหํ มาตา อาจริยา’’ติฯ โพธิสโตฺต จิเนฺตสิ ‘‘อสาตมโนฺต นาม โกจิ นตฺถิ, อิมสฺส ปน มาตา อิมํ อิตฺถิโทเส ชานาเปตุกามา ภวิสฺสตี’’ติฯ อถ นํ ‘‘สาธุ, ตาต, ทสฺสามิ เต อสาตมเนฺต, ตฺวํ อชฺช อาทิํ กตฺวา มม ฐาเน ฐตฺวา มม มาตรํ สหตฺถา นฺหาเปโนฺต โภเชโนฺต ปาเยโนฺต ปฏิชคฺคาหิ, หตฺถปาทสีสปิฏฺฐิสมฺพาหนาทีนิ จสฺสา กโรโนฺต ‘อเยฺย ชรํ ปตฺตกาเลปิ ตาว เต เอวรูปํ สรีรํ, ทหรกาเล กีทิสํ อโหสี’ติ หตฺถปาทปริกมฺมาทิกรณกาเล หตฺถปาทาทีนํ วณฺณํ กเถยฺยาสิฯ ยญฺจ เต มม มาตา กเถติ, ตํ อลชฺชโนฺต อนิคุหโนฺต มยฺหํ อาโรเจยฺยาสิ, เอวํ กโรโนฺต อสาตมเนฺต ลจฺฉสิ, อกโรโนฺต น ลจฺฉสี’’ติ อาหฯ โส ‘‘สาธุ อาจริยา’’ติ ตสฺส วจนํ สมฺปฏิจฺฉิตฺวา ตโต ปฏฺฐาย สพฺพํ ยถาวุตฺตวิธานํ อกาสิฯ

อถสฺสา ตสฺมึ มาณเว ปุนปฺปุนํ วณฺณยมาเน ‘‘อยํ มยา สทฺธึ อภิรมิตุกาโม ภวิสฺสตี’’ติ อนฺธาย ชราชิณฺณาย อพฺภนฺตเร กิเลโส อุปฺปชฺชิ ฯ สา เอกทิวสํ อตฺตโน สรีรวณฺณํ กถยมานํ มาณวํ อาห ‘‘มยา สทฺธึ อภิรมิตุํ อิจฺฉสี’’ติ? ‘‘อเยฺย, อหํ ตาว อิเจฺฉยฺยํ, อาจริโย ปน ครุโก’’ติฯ ‘‘สเจ มํ อิจฺฉสิ, ปุตฺตํ เม มาเรหี’’ติฯ ‘‘อหํ อาจริยสฺส สนฺติเก เอตฺตกํ สิปฺปํ อุคฺคณฺหิตฺวา กิเลสมตฺตํ นิสฺสาย กินฺติ กตฺวา อาจริยํ มาเรสฺสามี’’ติฯ ‘‘เตน หิ สเจ ตฺวํ มํ น ปริจฺจชสิ, อหเมว นํ มาเรสฺสามี’’ติฯ เอวํ อิตฺถิโย นาม อสาตา ลามิกา ปจฺฉิมิกา, ตถารูเป นาม วเย ฐิตา ราคจิตฺตํ อุปฺปาเทตฺวา กิเลสํ อนุวตฺตมานา เอวํ อุปการกํ ปุตฺตํ มาเรตุกามา ชาตาฯ มาณโว สพฺพํ ตํ กถํ โพธิสตฺตสฺส อาโรเจสิฯ

โพธิสโตฺต ‘‘สุฏฺฐุ เต, มาณว, กตํ มยฺหํ อาโรเจเนฺตนา’’ติ วตฺวา มาตุ อายุสงฺขารํ โอโลเกโนฺต ‘‘อเชฺชว มริสฺสตี’’ติ ญตฺวา ‘‘เอหิ, มาณว, วีมํสิสฺสาม น’’นฺติ เอกํ อุทุมฺพรรุกฺขํ ฉินฺทิตฺวา อตฺตโน ปมาเณน กฏฺฐรูปกํ กตฺวา สสีสํ ปารุปิตฺวา อตฺตโน สยนฏฺฐาเน อุตฺตานํ นิปชฺชาเปตฺวา รชฺชุกํ พนฺธิตฺวา อเนฺตวาสิกํ อาห – ‘‘ตาต, ผรสุํ อาทาย คนฺตฺวา มม มาตุ สญฺญํ เทหี’’ติฯ มาณโว คนฺตฺวา ‘‘อเยฺย, อาจริโย ปณฺณสาลายํ อตฺตโน สยนฏฺฐาเน นิปโนฺน, รชฺชุสญฺญา เม พทฺธา, อิมํ ผรสุํ อาทาย คนฺตฺวา สเจ สโกฺกสิ, มาเรหิ น’’นฺติ อาหฯ ‘‘ตฺวํ ปน มํ น ปริจฺจชิสฺสสี’’ติ? ‘‘กึการณา ปริจฺจชิสฺสามี’’ติ? สา ผรสุํ อาทาย ปเวธมานา อุฏฺฐาย รชฺชุสญฺญาย คนฺตฺวา หเตฺถน ปรามสิตฺวา ‘‘อยํ เม ปุโตฺต’’ติ สญฺญาย กฏฺฐรูปกสฺส มุขโต สาฏกํ อปเนตฺวา ผรสุํ อาทาย ‘‘เอกปฺปหาเรเนว มาเรสฺสามี’’ติ คีวายเมว ปหริตฺวา ‘‘ธ’’นฺติ สเทฺท อุปฺปเนฺน รุกฺขภาวํ อญฺญาสิฯ อถ โพธิสเตฺตน ‘‘กึ กโรสิ, อมฺมา’’ติ วุเตฺต สา ‘‘วญฺจิ

ตามฺหี’’ติ ตเตฺถว มริตฺวา ปติตาฯ อตฺตโน กิร ปณฺณสาลาย นิปนฺนายปิ ตงฺขณเญฺญว ตาย มริตพฺพเมวฯ

โส ตสฺสา มตภาวํ ญตฺวา สรีรกิจฺจํ กตฺวา อาฬาหนํ นิพฺพาเปตฺวา วนปุเปฺผหิ ปูเชตฺวา มาณวํ อาทาย ปณฺณสาลทฺวาเร นิสีทิตฺวา ‘‘ตาต, ปาฏิเยโกฺก อสาตมโนฺต นาม นตฺถิ, อิตฺถิโย อสาตา นาม, ตว มาตา ‘อสาตมนฺตํ อุคฺคณฺหา’ติ มม สนฺติกํ เปสยมานา อิตฺถีนํ โทสํ ชานนตฺถํ เปเสสิฯ อิทานิ ปน เต ปจฺจกฺขเมว มม มาตุ โทโส ทิโฎฺฐ, อิมินา การเณน ‘อิตฺถิโย นาม อสาตา ลามิกา ปจฺฉิมิกา’ติ ชาเนยฺยาสี’’ติ ตํ โอวทิตฺวา อุโยฺยเชสิฯ โสปิ อาจริยํ วนฺทิตฺวา มาตาปิตูนํ สนฺติกํ อคมาสิฯ อถ นํ มาตา ปุจฺฉิ ‘‘ตาต, อุคฺคหิโต เต อสาตมโนฺต’’ติ? ‘‘อาม, อมฺมา’’ติฯ ‘‘อิทานิ กึ กริสฺสสิ, ปพฺพชิตฺวา อคฺคึ วา ปริจริสฺสสิ, อคารมเชฺฌ วา วสิสฺสสี’’ติ? มาณโว ‘‘มยา, อมฺม, ปจฺจกฺขโต อิตฺถีนํ โทสา ทิฎฺฐา , อคาเรน เม กิจฺจํ นตฺถิ, ปพฺพชิสฺสามห’’นฺติ อตฺตโน อธิปฺปายํ ปกาเสโนฺต อิมํ คาถมาห –

๖๑. ‘‘อสา โลกิตฺถิโย นาม, เวลา ตาสํ น วิชฺชติ;
สารตฺตา จ ปคพฺภา จ, สิขี สพฺพฆโส ยถา;
ตา หิตฺวา ปพฺพชิสฺสามิ, วิเวกมนุพฺรูหย’’นฺติฯ

ตตฺถ **อสา**ติ อสติโย ลามิกาฯ อถ วา สาตํ วุจฺจติ สุขํ, ตํ ตาสุ นตฺถิฯ อตฺตนิ ปฏิพทฺธจิตฺตานํ อสาตเมว เทนฺตีติปิ อสา, ทุกฺขา ทุกฺขวตฺถุภูตาติ อโตฺถฯ อิมสฺส ปนตฺถสฺส สาธนตฺถาย อิทํ สุตฺตํ อาหริตพฺพํ –

‘‘มายา เจตา มรีจี จ, โสโก โรโค จุปทฺทโว;
ขรา จ พนฺธนา เจตา, มจฺจุปาสา คุหาสยา;
ตาสุ โย วิสฺสเส โปโส, โส นเรสุ นราธโม’’ติฯ (ชา. ๒.๒๑.๑๑๘);

โลกิตฺถิโยติ โลเก อิตฺถิโยฯ **เวลา ตาสํ น วิชฺชตี**ติ อมฺม, ตาสํ อิตฺถีนํ กิเลสุปฺปตฺตึ ปตฺวา เวลา สํวโร มริยาทา ปมาณํ นาม นตฺถิฯ **สารตฺตา จ ปคพฺภา จา**ติ เวลา จ เอตาสํ นตฺถิ, ปญฺจสุ กามคุเณสุ สารตฺตา อลฺลีนา, ตถา กายปาคพฺภิเยน, วาจาปาคพฺภิเยน, มโนปาคพฺภิเยนาติ ติวิเธน ปาคพฺภิเยน สมนฺนาคตตฺตา ปคพฺภา เจตาฯ เอตาสญฺหิ อพฺภนฺตเร กายทฺวาราทีนิ ปตฺวา สํวโร นาม นตฺถิ, โลลา กากปฏิภาคาติ ทเสฺสติฯ **สิขี สพฺพฆโส ยถา**ติ อมฺม, ยถา ชาลสิขาย ‘‘สิขี’’ติ สงฺขํ คโต อคฺคิ นาม คูถคตาทิเภทํ อสุจิมฺปิ, สปฺปิมธุผาณิตาทิเภทํ สุจิมฺปิ, อิฎฺฐมฺปิ อนิฎฺฐมฺปิ ยํ ยเทว ลภติ, สพฺพํ ฆสติ ขาทติ, ตสฺมา ‘‘สพฺพฆโส’’ติ วุจฺจติฯ ตเถว ตา อิตฺถิโยปิ หตฺถิเมณฺฑโคเมณฺฑาทโย วา โหนฺตุ หีนชจฺจา หีนกมฺมนฺตา, ขตฺติยาทโย วา โหนฺตุ อุตฺตมกมฺมนฺตา, หีนุกฺกฎฺฐภาวํ อจิเนฺตตฺวา โลกสฺสาทวเสน กิเลสสนฺถเว อุปฺปเนฺน ยํ ยํ ลภนฺติ, สพฺพเมว เสวนฺตีติ สพฺพฆสสิขิสทิสา โหนฺติฯ ตสฺมา สิขี สพฺพฆโส ยถา, ตเถเวตาติ เวทิตพฺพาฯ

ตา หิตฺวา ปพฺพชิสฺสามีติ อหํ ตา ลามิกา ทุกฺขวตฺถุภูตา อิตฺถิโย หิตฺวา อรญฺญํ ปวิสิตฺวา อิสิปพฺพชฺชํ ปพฺพชิสฺสามิฯ **วิเวกมนุพฺรูหยนฺติ** กายวิเวโก จิตฺตวิเวโก อุปธิวิเวโกติ ตโย วิเวกา, เตสุ อิธ กายวิเวโกปิ วฎฺฎติ จิตฺตวิเวโกปิฯ อิทํ วุตฺตํ โหติ – อหํ, อมฺม, ปพฺพชิตฺวา กสิณปริกมฺมํ กตฺวา อฎฺฐ สมาปตฺติโย จ ปญฺจาภิญฺญา จ อุปฺปาเทตฺวา คณโต กายํ, กิเลสหิ จ จิตฺตํ วิเวเจตฺวา อิมํ วิเวกํ พฺรูเหโนฺต วเฑฺฒโนฺต พฺรหฺมโลกปรายโณ ภวิสฺสามิ, อลํ เม อ

คาเรนาติฯ เอวํ อิตฺถิโย ครหิตฺวา มาตาปิตโร วนฺทิตฺวา หิมวนฺตํ ปวิสิตฺวา ปพฺพชิตฺวา วุตฺตปฺปการํ วิเวกํ พฺรูเหนฺโต พฺรหฺมโลกปรายโณ อโหสิฯ

สตฺถาปิ ‘‘เอวํ ภิกฺขุ อิตฺถิโย นาม อสาตา ลามิกา ปจฺฉิมิกา ทุกฺขทายิกา’’ติ อิตฺถีนํ อคุณํ กเถตฺวา สจฺจานิ ปกาเสสิ, สจฺจปริโยสาเน โส ภิกฺขุ โสตาปตฺติผเล ปติฏฺฐาสิฯ สตฺถา อนุสนฺธึ ฆเฏตฺวา ชาตกํ สโมธาเนสิ – ‘‘ตทา มาตา ภทฺทกาปิลานี, ปิตา มหากสฺสโป อโหสิ, อเนฺตวาสิโก อานนฺโท, อาจริโย ปน อหเมว อโหสิ’’นฺติฯ

อสาตมนฺตชาตกวณฺณนา ปฐมาฯ

[๖๒] ๒. อณฺฑภูตชาตกวณฺณนา

ยํ พฺราหฺมโณ อวาเทสีติ อิทํ สตฺถา เชตวเน วิหรนฺโต อุกฺกณฺฐิตเมวารพฺภ กเถสิฯ ตญฺหิ สตฺถา ‘‘สจฺจํ กิร ตฺวํ ภิกฺขุ อุกฺกณฺฐิโตสี’’ติ ปุจฺฉิตฺวา ‘‘สจฺจ’’นฺติ วุตฺเต ‘‘ภิกฺขุ อิตฺถิโย นาม อรกฺขิยา, ปุพฺเพ ปณฺฑิตา อิตฺถึ คพฺภโต ปฏฺฐาย รกฺขนฺตาปิ รกฺขิตุํ นาสกฺขิํสู’’ติ วตฺวา อตีตํ อาหริฯ

อตีเต พาราณสิยํ พฺรหฺมทตฺเต รชฺชํ กาเรนฺเต โพธิสตฺโต ตสฺส อคฺคมเหสิยา กุจฺฉิสฺมิํ นิพฺพตฺติตฺวา วยปฺปตฺโต สพฺพสิปฺเปสุ นิปฺผตฺติํ ปตฺวา ปิตุ อจฺจเยน รเชฺช ปติฏฺฐาย ธเมฺมน รชฺชํ กาเรสิฯ โส ปุโรหิเตน สทฺธึ ชูตํ กีฬติฯ กีฬนฺโต ปน –

> ‘‘สพฺพา นที วงฺกคตี, สเพฺพ กฏฺฐมยา วนา;
> สพฺพิตฺถิโย กเร ปาปํ, ลภมาเน นิวาตเก’’ติฯ (ชา. ๒.๒๑.๓๐๘) –

อิมํ ชูตคีตํ คายนฺโต รชตผลเก สุวณฺณปาสเก ขิปติฯ เอวํ กีฬนฺโต ปน ราชา นิจฺจํ ชินาติ, ปุโรหิโต ปราชียติฯ

โส อนุกฺกเมน ฆเร วิภเว ปริกฺขยํ คจฺฉเนฺต จิเนฺตสิ ‘‘เอวํ สเนฺต สพฺพํ อิมสฺมิํ ฆเร ธนํ ขียิสฺสติ, ปริเยสิตฺวา ปุริสนฺตรํ อคตํ เอกํ มาตุคามํ ฆเร กริสฺสามี’’ติฯ อถสฺส เอตทโหสิ ‘‘อญฺญํ ปุริสํ ทิฏฺฐปุพฺพํ อิตฺถึ รกฺขิตุํ น สกฺขิสฺสามิ, คพฺภโต ปฏฺฐาเยกํ มาตุคามํ รกฺขิตฺวา ตํ วยปฺปตฺตํ วเส ฐเปตฺวา เอกปุริสิกํ กตฺวา คาฬฺหํ อารกฺขํ สํวิทหิตฺวา ราชกุลโต ธนํ อาหริสฺสามี’’ติฯ โส จ องฺควิชฺชาย เฉโก โหติ, อเถกํ ทุคฺคติตฺถึ คพฺภินิํ ทิสฺวา ‘‘ธีตรํ วิชายิสฺสตี’’ติ ญตฺวา ตํ ปโกฺกสาเปตฺวา ปริพฺพยํ ทตฺวา ฆเรเยว วสาเปตฺวา วิชาตกาเล ธนํ ทตฺวา อุโยฺยเชตฺวา ตํ กุมาริกํ อเญฺญสํ ปุริสานํ ทฏฺฐุํ อทตฺวา อิตฺถีนํเยว หเตฺถ ทตฺวา โปสาเปตฺวา วยปฺปตฺตกาเล ตํ อตฺตโน วเส ฐเปสิฯ ยาว เจสา วฑฺฒติ, ตาว รญฺญา สทฺธึ ชูตํ น กีฬิฯ ตํ ปน วเส ฐเปตฺวา พฺราหฺมโณ ‘‘มหาราช, ชูตํ กีฬามา’’ติ อาหฯ ราชา ‘‘สาธู’’ติ ปุริมนิยาเมเนว กีฬิฯ ปุโรหิโต รโญฺญ คายิตฺวา ปาสกํ ขิปนกาเล ‘‘ฐเปตฺวา มม มาณวิก’’นฺติ อาหฯ ตโต ปฏฺฐาย ปุโรหิโต ชินาติ, ราชา ปราชียติฯ

โพธิสตฺโต ‘‘อิมสฺส ฆเร เอกปุริสิกาย เอกาย อิตฺถิยา ภวิตพฺพ’’นฺติ ปริคฺคณฺหาเปนฺโต อตฺถิภาวํ ญตฺวา ‘‘สีลมสฺสา ภินฺทาเปสฺสามี’’ติ เอกํ ธุตฺตํ ปโกฺกสาเปตฺวา ‘‘สกฺขิสฺสสิ ปุโรหิตสฺส อิตฺถิยา สีลํ ภินฺทิตุ’’นฺติ อาหฯ ‘‘สโกฺกมิ, เทวา’’ติฯ อถสฺส ราชา ธนํ ทตฺวา ‘‘เตน หิ ขิปฺปํ นิฏฺฐาเปหี’’ติ ตํ ปหิณิฯ โส รโญฺญ สนฺติกา ธนํ อาทาย คนฺธธูมจุณฺณกปฺปูราทีนิ คเหตฺวา ตสฺส ฆรโต อวิทูเร สพฺพคนฺธาปณํ ปสาเรสิฯ ปุโรหิตสฺสปิ เคหํ สตฺตภูมกํ สตฺตทฺวารโกฏฺฐกํ โหติ, สเพฺพสุ ทฺวารโกฏฺฐเกสุ อิตฺถีนํเยว อารกฺขาฯ ฐเปตฺวา ปน พฺราหฺมณํ อโญฺญ

ปุริโส เคหํ ปวิสิตุํ ลภนฺต นาม นตฺถิ, กจวรฉฑฺฑนปจฺฉิมฺปิ โสเธตฺวาเยว ปเวเสนฺติฯ ตํ มาณวิกํ ปุโรหิโตเยว ทฏฺฐุํ ลภติฯ ตสฺสา จ เอกา ปริจาริกา อิตฺถี อตฺถิฯ อถสฺสา สา ปริจาริกา คนฺธปุปฺผมูลํ คเหตฺวา คจฺฉนฺตี ตสฺส ธุตฺตสฺส อาปณสมีเปน คจฺฉติฯ โส ‘‘อยํ ตสฺสา ปริจาริกา’’ติ สุฏฺฐุ ญตฺวา เอกทิวสํ ตํ อาคจฺฉนฺตึ ทิสฺวา อาปณา อุฏฺฐาย คนฺตฺวา ตสฺสา ปาทมูเล ปติตฺวา อุโภหิ หตฺเถหิ ปาเท คาฬฺหํ คเหตฺวา ‘‘อมฺม, เอตฺตกํ กาลํ กหํ คตาสี’’ติ ปริเทวิ, อวเสสาปิ ปยุตฺตกธุตฺตา เอกมนฺตํ ฐตฺวา ‘‘หตฺถปาทมุขสณฺฐาเนหิ จ อากปฺเปน จ มาตาปุตฺตา เอกสทิสาเยวา’’ติ อาหํสุฯ สา อิตฺถี เตสุ เตสุ กเถนฺเตสุ อตฺตโน อสทฺทหิตฺวา ‘‘อยํ เม ปุโตฺต ภวิสฺสตี’’ติ สยมฺปิ โรทิตุํ อารภิฯ เต อุโภปิ กนฺทิตฺวา โรทิตฺวา อญฺญมญฺญํ อาลิเงฺคตฺวา อฏฺฐํสุฯ

อถ โส ธุโตฺต อาห ‘‘อมฺม, กหํ วสสี’’ติ? ‘‘กินฺนริลีลาย วสมานาย รูปโสภคฺคปฺปตฺตาย ปุโรหิตสฺส ทหริตฺถิยา อุปฏฺฐานํ กุรุมานา วสามิ, ตาตา’’ติฯ ‘‘อิทานิ กหํ ยาสิ, อมฺมา’’ติ? ‘‘ตสฺสา คนฺธมาลาทีนํ อตฺถายา’’ติฯ ‘‘อมฺม, กึ เต อญฺญตฺถ คตาย, อิโต ปฏฺฐาย มเมว สนฺติกา หรา’’ติ มูลํ อคฺคเหตฺวาว พหูนิ ตมฺพูลตกฺกลกาทีนิ เจว นานาปุปฺผานิ จ อทาสิฯ มาณวิกา พหูนิ คนฺธปุปฺผาทีนิ ทิสฺวา ‘‘กึ, อมฺม, อชฺช อมฺหากํ พฺราหฺมโณ ปสโนฺน’’ติ อาหฯ ‘‘กสฺมา เอวํ วทสี’’ติ? ‘‘อิเมสํ พหุภาวํ ทิสฺวา’’ติฯ น พฺราหฺมโณ พหุมูลํ อทาสิ, มยา ปเนตํ มยฺหํ ปุตฺตสฺส สนฺติกา อาภตนฺติฯ ตโต ปฏฺฐาย สา พฺราหฺมเณน ทินฺนมูลํ อตฺตนา คเหตฺวา ตเสฺสว สนฺติกา คนฺธปุปฺผาทีนิ อาหรติฯ ธุโตฺต กติปาหจฺจเยน คิลานาลยํ กตฺวา นิปชฺชิฯ สา ตสฺส อาปณทฺวารํ คนฺตฺวา ตํ อทิสฺวา ‘‘กหํ เม ปุโตฺต’’ติ ปุจฺฉิฯ ‘‘ปุตฺตสฺส เต อผาสุกํ ชาต’’นฺติ? สา ตสฺส นิปนฺนฏฺฐานํ คนฺตฺวา นิสีทิตฺวา ปิฏฺฐึ ปริมชฺชนฺตี ‘‘กึ เต, ตาต, อผาสุก’’นฺติ ปุจฺฉิฯ โส ตุณฺหี อโหสิฯ ‘‘กึ น กเถสิ ปุตฺตา’’ติ? ‘‘อมฺม, มรเนฺตนาปิ ตุยฺหํ กเถตุํ น สกฺกา’’ติฯ ‘‘ตาต, มยฺหํ อกเถตฺวา กสฺส กเถยฺยาสิ, กเถหิ, ตาตา’’ติฯ ‘‘อมฺม, มยฺหํ อญฺญํ อผาสุกํ นตฺถิ, ตสฺสา ปน มาณวิกาย วณฺณํ สุตฺวา ปฏิพทฺธจิโตฺตสฺมิ , ตํ ลภโนฺต ชีวิสฺสามิ, อลภโนฺต อิเธว มริสฺสามี’’ติฯ ‘‘ตาต, มยฺหํ เอส ภาโร, มา ตฺวํ เอตํ นิสฺสาย จินฺตยี’’ติ ตํ อสฺสาเสตฺวา พหูนิ คนฺธปุปฺผาทีนิ อาทาย มาณวิกาย สนฺติกํ คนฺตฺวา ‘‘ปุโตฺต เม, อมฺม, มม สนฺติกา ตว วณฺณํ สุตฺวา ปฏิพทฺธจิโตฺต ชาโต, กึ กาตพฺพ’’นฺติ? ‘‘สเจ อาเนตุํ สโกฺกถ, มยา กโตกาโสเยวา’’ติฯ

สา ตสฺสา วจนํ สุตฺวา ตโต ปฏฺฐาย ตสฺส เคหสฺส กณฺณกเณฺณหิ พหุํ กจวรํ สงฺกฑฺฒิตฺวา อารกฺขิตฺถิยา อุปริ ฉเฑฺฑสิฯ สา เตน อฏฺฏียมานา อเปติฯ อิตรา เตเนว นิยาเมน ยา ยา กิญฺจิ กเถติ, ตสฺสา ตสฺสา อุปริ กจวรํ ฉเฑฺฑสิฯ ตโต ปฏฺฐาย ปน สา ยํ ยํ อาหรติ วา หรติ วา, ตํ ตํ น กาจิ โสเธตุํ อุสฺสหติฯ ตสฺมึ กาเล สา ตํ ธุตฺตํ ปุปฺผปจฺฉิยํ นิปชฺชาเปตฺวา มาณวิกาย สนฺติกํ อภิหริฯ ธุโตฺต มาณวิกาย สีลํ ภินฺทิตฺวา เอกาหทฺวีหํ ปาสาเทเยว อโหสิฯ ปุโรหิเต พหิ นิกฺขเนฺต อุโภ อภิรมนฺติฯ ตสฺมึ อาคเต ธุโตฺต นิลียติฯ

อถ นํ สา เอกาหทฺวีหจฺจเยน ‘‘สามิ, อิทานิ ตยา คนฺตุํ วฏฺฏตี’’ติ อาหฯ ‘‘อหํ พฺราหฺมณํ ปหริตฺวา คนฺตุกาโม’’ติฯ สา ‘‘เอวํ โหตู’’ติ ธุตฺตํ นิลียาเปตฺวา พฺราหฺมเณ อาคเต เอวมาห ‘‘อหํ, อยฺย, ตุเมฺหสุ วีณํ วาเทเนฺตสุ นจฺจิตุํ อิจฺฉามี’’ติฯ ‘‘สาธุ, ภเทฺท, นจฺจสฺสู’’ติ วีณํ วาเทสิฯ ‘‘ตุเมฺหสุ โอโลเกเนฺตสุ ลชฺชามิ, มุขํ ปน โว สาฏเกน พนฺธิตฺวา นจฺจิสฺสามี’’ติฯ ‘‘สเจ ลชฺชสิ, เอวํ กโรหี’’ติฯ มาณวิกา ฆนสาฏกํ คเหตฺวา ตสฺส อกฺขีนิ ปิทหมานา มุขํ พนฺธิฯ พฺราหฺมโณ มุขํ พนฺธาเปตฺวา วีณํ วาเทสิฯ สา มุหุตฺตํ นจฺจิตฺวา ‘‘อยฺย, อหํ เต เอกวารํ สีเส ปหริตุกามา’’ติ อาหฯ อิตฺถิโลโล พฺราหฺมโณ กิญฺจิ การณํ อชานโนฺต ‘‘ปหราหี’’ติ อาห,

มาณวิกา ธุตฺตสฺส สญฺญํ อทาสิฯ โส สณิกํ อาคนฺตฺวา พฺราหฺมณสฺส ปิฏฺฐิปเสฺส ฐตฺวา สีเส กปฺปเรน ปหริ, อกฺขีนิ ปตนาการปฺปตฺตานิ อเหสุํ, สีเส คโณฺฑ อุฏฺฐหิฯ โส เวทนาโฏฺฐ หุตฺวา ''อาหร เต หตฺถ''นฺติ อาหฯ มาณวิกา อตฺตโน หตฺถํ อุกฺขิปิตฺวา ตสฺส หเตฺถ ฐเปสิฯ พฺราหฺมโณ ''หโตฺถ มุทุโก, ปหาโร ปน ถโทฺธ''ติ อาห ฯ ธุโตฺต พฺราหฺมณํ ปหริตฺวา นิลียิฯ มาณวิกา ตสฺมึ นิลีเน พฺราหฺมณสฺส มุขโต สาฏกํ โมเจตฺวา เตลํ อาทาย สีสํ ปริสมฺพาหิฯ พฺราหฺมเณ พหิ นิกฺขเนฺต ปุน สา อิตฺถี ธุตฺตํ ปจฺฉิยํ นิปชฺชาเปตฺวา นีหริฯ

โส รโญฺญ สนฺติกํ คนฺตฺวา สพฺพํ ตํ ปวตฺตึ อาโรเจสิฯ ราชา อตฺตโน อุปฏฺฐานํ อาคตํ พฺราหฺมณํ อาห ''ชูตํ กีฬาม พฺราหฺมณา''ติ? ''สาธุ, มหาราชา''ติฯ ราชา ชูตมณฺฑลํ สชฺชาเปตฺวา ปุริมนเยเนว ชูตคีตํ คายิตฺวา ปาสเก ขิปติฯ พฺราหฺมโณ มาณวิกาย ตปสฺส ภินฺนภาวํ อชานโนฺต ''ฐเปตฺวา มม มาณวิก''นฺติ อาหฯ เอวํ วทโนฺตปิ ปราชิโตเยวฯ ราชา ชินิตฺวา ''พฺราหฺมณ, กึ วเทสิ, มาณวิกาย เต ตโป ภิโนฺน, ตฺวํ 'มาตุคามํ คพฺภโต ปฏฺฐาย รกฺขโนฺต สตฺตสุ ฐาเนสุ อารกฺขํ กโรโนฺต รกฺขิตุํ สกฺขิสฺสามี'ติ มญฺญสิ, มาตุคาโม นาม กุจฺฉิยํ ปกฺขิปิตฺวา จรเนฺตนาปิ รกฺขิตุํ น สกฺกา, เอกปุริสิกา อิตฺถี นาม นตฺถิ, ตว มาณวิกา 'นจฺจิตุกามามฺหี'ติ วตฺวา วีณํ วาเทนฺตสฺส ตว สาฏเกน มุขํ พนฺธิตฺวา อตฺตโน ชารํ ตว สีเส กปฺปเรน ปหราเปตฺวา อุโยฺยเชสิ, อิทานิ กึ กเถสี''ติ วตฺวา อิมํ คาถมาห –

๖๒. ''ยํ พฺราหฺมโณ อวาเทสิ, วีณํ สมุขเวฐิโต;
อณฺฑภูตาภตา ภริยา, ตาสุ โก ชาตุ วิสฺสเส''ติฯ

ตตฺถ **ยํ พฺราหฺมโณ อวาเทสิ, วีณํ สมุขเวฐิโต**ติ เยน การเณน พฺราหฺมโณ ฆนสาฏเกน สห มุเขน เวฐิโต หุตฺวา วีณํ วาเทสิ, ตํ การณํ น ชานาตีติ อโตฺถฯ ตญฺหิ สา วเญฺจตุกามา เอวมกาสิฯ พฺราหฺมโณ ปน ตํ อิตฺถึ พหุมายาภาวํ อชานโนฺต มาตุคามสฺส สทฺทหิตฺวา ''มํ เอสา ลชฺชตี''ติ เอวํสญฺญี อโหสิ, เตนสฺส อญฺญาณภาวํ ปกาเสโนฺต ราชา เอวมาห, อยเมตฺถาธิปฺปาโย ฯ ***อณฺฑภูตาภตา ภริยา***ติ อณฺฑํ วุจฺจติ พีชํ, พีชภูตา มาตุกุจฺฉิโต อนิกฺขนฺตกาเลเยว อาภตา อานีตา, ***ภตา***ติ วา ปุฏฺฐาติ อโตฺถฯ กา สา? ***ภริยา*** ปชาปติ ปาทปริจาริกาฯ สา หิ ภตฺตวตฺถาทีหิ ภริตพฺพตาย, ภินฺนสํวรตาย, โลกธเมฺมหิ ภริตตาย วา ''ภริยา''ติ วุจฺจติฯ **ตาสุ โก ชาตุ วิสฺสเส**ติ **ชาตุ**ติ เอกํสาธิวจนํ, ตาสุ มาตุกุจฺฉิโต ปฏฺฐาย รกฺขิยมานาสุปิ เอวํ วิปฺปการํ อาปชฺชนฺตีสุ ภริยาสุ โก นาม ปณฺฑิโต ปุริโส เอกํเสน วิสฺสเส, ''นิพฺพิการา เอสา มยี''ติ โก สทฺทเหยฺยาติ อโตฺถฯ อสทฺธมฺมวเสน หิ อามนฺตเกสุ นิมนฺตเกสุ วิชฺชมาเนสุ มาตุคาโม นาม น สกฺกา รกฺขิตุนฺติฯ

เอวํ โพธิสโตฺต พฺราหฺมณสฺส ธมฺมํ เทเสสิฯ พฺราหฺมโณ โพธิสตฺตสฺส ธมฺมเทสนํ สุตฺวา นิเวสนํ คนฺตฺวา ตํ มาณวิกํ อาห – ''ตยา กิร เอวรูปํ ปาปกมฺมํ กต''นฺติ? ''อยฺย, โก เอวมาห, น กโรมิ, 'อหเมว ปหรึ, น อโญฺญ โกจี'ฯ สเจ น สทฺทหถ, อหํ 'ตุเมฺห ฐเปตฺวา อญฺญสฺส ปุริสสฺส หตฺถสมฺผสฺสํ น ชานามี'ติ สจฺจกิริยํ กตฺวา อคฺคึ ปวิสิตฺวา ตุเมฺห สทฺทหาเปสฺสามี''ติฯ พฺราหฺมโณ ''เอวํ โหตู''ติ มหนฺตํ ทารุราสึ กาเรตฺวา อคฺคึ กตฺวา ตํ ปโกฺกสาเปตฺวา ''สเจ อตฺตโน สทฺทหสิ, อคฺคึ ปวิสาหี''ติ อาหฯ

มาณวิกา อตฺตโน ปริจาริกํ ปฐมเมว สิกฺขาเปสิ ''อมฺม, ตว ปุตฺตํ ตตฺถ คนฺตฺวา มม อคฺคึ ปวิสนกาเล หตฺถคฺคหณํ กาตุํ วเทหี''ติฯ สา คนฺตฺวา ตถา อวจฯ ธุโตฺต อาคนฺตฺวา ปริสมเชฺฌ อฏฺฐาสิฯ สา มาณวิกา พฺราหฺมณํ วเญฺจตุกามา มหาชนมเชฺฌ ฐตฺวา ''พฺราหฺมณ, ตํ ฐเปตฺวา อญฺญสฺส ปุริสสฺส หตฺถสมฺผสฺสํ นาม น ชานามิ, อิมินา สเจฺจน อยํ อคฺคิ มา มํ ฌาเป

สี’’ติ อคฺคึ ปวิสิตุํ อารทฺธาฯ ตสฺมึ ขเณ ธุโตฺต ‘‘ปสฺสถ โภ ปุโรหิตพฺราหฺมณสฺส กมฺมํ, เอวรูปํ มาตุคามํ อคฺคึ ปเวสาเปตี’’ติ คนฺตฺวา ตํ มาณวิกํ หเตฺถ คณฺหิฯ สา หตฺถํ วิสฺสชฺชาเปตฺวา ปุโรหิตํ อาห – ‘‘อยฺย, มม สจฺจกิริยา ภินฺนา, น สกฺกา อคฺคึ ปวิสิตุ’’นฺติฯ ‘‘กึการณา’’ติ? ‘‘อชฺช มยา เอวรูปา สจฺจกิริยา กตา ‘ฐเปตฺวา มม สามิกํ อญฺญสฺส ปุริสสฺส หตฺถสมฺผสฺสํ น ชานามี’ติ , อิทานิ จมฺหิ อิมินา ปุริเสน หเตฺถ คหิตา’’ติฯ พฺราหฺมโณ ‘‘วญฺจิโต อหํ อิมายา’’ติ ญตฺวา ตํ โปเถตฺวา นีหราเปสิฯ เอวํ อสทฺธมฺมสมนฺนาคตา กิเรตา อิตฺถิโย ตาว มหนฺตมฺปิ ปาปกมฺมํ กตฺวา อตฺตโน สามิกํ วเญฺจตุํ ‘‘นาหํ เอวรูปํ กมฺมํ กโรมี’’ติ ทิวสมฺปิ สปถํ กุรฺมานา นานาจิตฺตาว โหนฺติฯ เตน วุตฺตํ –

‘‘โจรีนํ พหุพุทฺธีนํ, ยาสุ สจฺจํ สุทุลฺลภํ;
ถีนํ ภาโว ทุราชาโน, มจฺฉเสฺสโวทเก คตํฯ (ชา. ๒.๒๑.๓๔๗);

‘‘มุสา ตาสํ ยถา สจฺจํ, สจฺจํ ตาสํ ยถา มุสา;
คาโว พหิ ติณเสฺสว, โอมสนฺติ วรํ วรํฯ

‘‘โจริโย กถินา เหตา, วาฬา จ ลปสกฺขรา;
น ตา กิญฺจิ น ชานนฺติ, ยํ มนุเสฺสสุ วญฺจน’’นฺติฯ (ชา. ๒.๒๑.๓๓๒, ๓๓๔);

สตฺถา ‘‘เอวํ อรกฺขิโย มาตุคาโม’’ติ อิมํ ธมฺมเทสนํ อาหริตฺวา สจฺจานิ ปกาเสสิ, สจฺจปริโยสาเน อุกฺกณฺฐิตภิกฺขุ โสตาปตฺติผเล ปติฏฺฐหิฯ สตฺถาปิ อนุสนฺธึ ฆเฏตฺวา ชาตกํ สโมธาเนสิ ‘‘ตทา พาราณสิราชา อหเมว อโหสิ’’นฺติฯ

อณฺฑภูตชาตกวณฺณนา ทุติยาฯ

[๖๓] ๓. ตกฺกปณฺฑิตชาตกวณฺณนา

โกธนา อกตญฺญู จาติ อิทํ สตฺถา เชตวเน วิหรโนฺต อุกฺกณฺฐิตภิกฺขุเญฺญวารพฺภ กเถสิฯ ตญฺหิ สตฺถา ‘‘สจฺจํ กิร ตฺวํ ภิกฺขุ อุกฺกณฺฐิโตสี’’ติ ปุจฺฉิตฺวา ‘‘สจฺจ’’นฺติ วุเตฺต ‘‘อิตฺถิโย นาม ภิกฺขุ อกตญฺญู มิตฺตทุพฺภา, กสฺมา ตา นิสฺสาย อุกฺกณฺฐิโตสี’’ติ วตฺวา อตีตํ อาหริฯ

อตีเต พาราณสิยํ พฺรหฺมทเตฺต รชฺชํ กาเรเนฺต โพธิสโตฺต อิสิปพฺพชฺชํ ปพฺพชิตฺวา คงฺคาตีเร อสฺสมํ มาเปตฺวา สมาปตฺติโย เจว อภิญฺญาโย จ นิพฺพเตฺตตฺวา ฌานสุเขน วิหรติฯ ตสฺมึ สมเย พาราณสิเสฏฺฐิโน ธีตา ทุฏฺฐกุมารี นาม จณฺฑา อโหสิ ผรุสา, ทาสกมฺมกเร อโกฺกสติ ปริภาสติ ปหรติฯ อถ นํ เอกทิวสํ ปริวารมนุสฺสา คเหตฺวา ‘‘คงฺคาย กีฬิสฺสามา’’ติ อคมํสุฯ เตสํ กีฬนฺตานเญฺญว สูริยตฺถงฺคมนเวลา ชาตา, เมโฆ อุฏฺฐหิ, มนุสฺสา เมฆํ ทิสฺวา อิโต จิโต จ เวเคน ปลายิํสุฯ เสฏฺฐิธีตายปิ ทาสกมฺมกรา ‘‘อชฺช อเมฺหหิ เอติสฺสา ปิฏฺฐิํ ปสฺสิตุํ วฏฺฏตี’’ติ ตํ อโนฺตอุทกสฺมิํเยว ฉเฑฺฑตฺวา อุตฺตริํสุฯ เทโว ปาวสฺสิ, สูริโยปิ อตฺถงฺคโต, อนฺธกาโร ชาโตฯ เต ตาย วินาว เคหํ คนฺตฺวา ‘‘กหํ สา’’ติ วุเตฺต ‘‘คงฺคาโต ตาว อุตฺติณฺณา, อถ นํ น ชานาม กหํ คตา’’ติฯ ญาตกา วิจินิตฺวาปิ น ปสฺสิํสุฯ

สา มหาวิรวํ วิรวนฺตี อุทเกน วุยฺหมานา อฑฺฒรตฺตสมเย โพธิสตฺตสฺส ปณฺณสาลาสมีปํ ปาปุณิฯ โส ตสฺสา สทฺทํ สุตฺวา ‘‘มาตุคามสฺส สโทฺท เอโส, ปริตฺตาณมสฺสา กริสฺสามี’’ติ ติณุกฺกํ อาทาย นทีตีรํ คนฺตฺวา ตํ ทิสฺวา ‘‘มา ภายิ, มา ภายี’’ติ อสฺสาเสตฺวา นาคพโล ถามสมฺปโนฺน โพธิสโตฺต นทิํ ตรมาโน คนฺตฺวา ตํ อุกฺขิปิตฺวา อสฺสมปทํ อาเนตฺวา อคฺคึ กตฺวา อทาสิฯ สีเต วิคเต มธุรานิ ผลาผลานิ อุปนาเมสิฯ ตานิ ขาทิตฺวา ฐิตํ ‘‘กตฺถ วาสิกาสิ, กถญฺจ

คงฺคาย ปติตาสี’’ติ ปุจฺฉิฯ สา ตํ ปวตฺตึ อาโรเจสิฯ อถ นํ ‘‘ตฺวํ อิเธว วสา’’ติ ปณฺณสาลาย วสาเปโนฺต ทฺวีหตีหํ สยํ อโพฺภกาเส วสิตฺวา ‘‘อิทานิ คจฺฉา’’ติ อาหฯ สา ‘‘อิมํ ตาปสํ สีลเภทํ ปาเปตฺวา คเหตฺวา คมิสฺสามี’’ติ น คจฺฉติฯ อถ คจฺฉเนฺต กาเล อิตฺถิกุตฺตํ อิตฺถิลีลํ ทเสฺสตฺวา ตสฺส สีลเภทํ กตฺวา ฌานํ อนฺตรธาเปสิฯ โส ตํ คเหตฺวา อรเญฺญเยว วสติฯ อถ นํ สา อาห ‘‘อยฺย, กิํ โน อรญฺญวาเสน, มนุสฺสปถํ คมิสฺสามา’’ติ? โส ตํ อาทาย เอกํ ปจฺจนฺตคามกํ คนฺตฺวา ตกฺกภติยา ชีวิกํ กเปฺปตฺวา ตํ โปเสติฯ ตสฺส ตกฺกํ วิกฺกิณิตฺวา ชีวตีติ ‘‘ตกฺกปณฺฑิโต’’ติ นามํ อกํสุฯ อถสฺส คามวาสิโน ปริพฺพยํ ทตฺวา ‘‘อมฺหากํ สุยุตฺตทุยุตฺตกํ อาจิกฺขโนฺต เอตฺถ วสา’’ติ คามทฺวาเร กฺุฏิยํ วาเสสุํฯ

เตน จ สมเยน โจรา ปพฺพตา โอรุยฺห ปจฺจนฺตํ ปหรนฺติฯ เต เอกทิวสํ ตํ คามํ ปหริตฺวา คามวาสิเกหิเยว ภณฺฑิกา อุกฺขิปาเปตฺวา คจฺฉนฺตา ตมฺปิ เสฏฺฐิธีตรํ คเหตฺวา อตฺตโน วสนฏฺฐานํ คนฺตฺวา เสสชเน วิสฺสเชฺชสุํฯ โจรเชฏฺฐโก ปน ตสฺสา รูเป พชฺฌิตฺวา ตํ อตฺตโน ภริยํ อกาสิฯ โพธิสโตฺต ‘‘อิตฺถนฺนามา กห’’นฺติ ปุจฺฉิฯ ‘‘โจรเชฏฺฐเกน คเหตฺวา อตฺตโน ภริยา กตา’’ติ จ สุตฺวาปิ ‘‘น สา ตตฺถ มยา วินา วสิสฺสติ, ปลายิตฺวา อาคจฺฉิสฺสตี’’ติ ตสฺสา อาคมนํ โอโลเกโนฺต ตเตฺถว วสิฯ

เสฏฺฐิธีตาปิ จิเนฺตสิ ‘‘อหํ อิธ สุขํ วสามิ, กทาจิ มํ ตกฺกปณฺฑิโต กิญฺจิเทว นิสฺสาย อาคนฺตฺวา อิโต อาทาย คเจฺฉยฺย, อถ เอตสฺมา สุขา ปริหายิสฺสามิ, ยนฺนูนาหํ สมฺปิยายมานา วิย ตํ ปโกฺกสาเปตฺวา ฆาตาเปยฺย’’นฺติฯ สา เอกํ มนุสฺสํ ปโกฺกสิตฺวา ‘‘อหํ อิธ ทุกฺขํ ชีวามิ, ตกฺกปณฺฑิโต อาคนฺตฺวา มํ อาทาย คจฺฉตู’’ติ สาสนํ เปเสสิฯ โส ตํ สาสนํ สุตฺวา สทฺทหิตฺวา ตตฺถ คนฺตฺวา คามทฺวาเร ฐตฺวา สาสนํ เปเสสิฯ สา นิกฺขมิตฺวา ตํ ทิสฺวา ‘‘อยฺย, สเจ มยํ อิทานิ คจฺฉิสฺสาม, โจรเชฏฺฐโก อนุพนฺธิตฺวา อุโภปิ อเมฺห ฆาเตสฺสติ, รตฺติภาเค คจฺฉิสฺสามา’’ติ ตํ อาเนตฺวา โภเชตฺวา โกฏฺฐเก นิสีทาเปตฺวา สายํ โจรเชฏฺฐกสฺส อาคนฺตฺวา สุรํ ปิวิตฺวา มตฺตกาเล ‘‘สามิ, สเจ อิมาย เวลาย ตว สตฺตุํ ปเสฺสยฺยาสิ, กินฺติ นํ กเรยฺยาสี’’ติ อาหฯ ‘‘อิทญฺจิทญฺจ กริสฺสามีติ’’ฯ ‘‘กิํ ปน โส ทูเร, นนุ โกฏฺฐเก นิสิโนฺน’’ติ? โจรเชฏฺฐโก อุกฺกํ อาทาย ตตฺถ คนฺตฺวา ตํ ทิสฺวา คเหตฺวา เคหมเชฺฌ ปาเตตฺวา กปฺปราทีหิ ยถารุจิ โปเถสิฯ โส โปถิยมาโนปิ อญฺญํ กิญฺจิ อวตฺวา ‘‘โกธนา อกตญฺญู จ, ปิสุณา มิตฺตเภทิกา’’ติ เอตฺตกเมว วทติฯ โจโร ตํ โปเถตฺวา พนฺธิตฺวา นิปชฺชาเปตฺวา สายมาสํ ภุญฺชิตฺวา สยิฯ ปพุโทฺธ ชิณฺณาย สุราย ปุน ตํ โปเถตุํ อารภิ, โสปิ ตาเนว จตฺตาริ ปทานิ วทติฯ

โจโร จิเนฺตสิ ‘‘อยํ เอวํ โปถิยมาโนปิ อญฺญํ กิญฺจิ อวตฺวา อิมาเนว จตฺตาริ ปทานิ วทติ, ปุจฺฉิสฺสามิ น’’นฺติ ตสฺสา สุตฺตภาวํ ญตฺวา ตํ ปุจฺฉิ ‘‘อโมฺภ ตฺวํ เอวํ โปถิยมาโนปิ กสฺมา เอตาเนว ปทานิ วทสี’’ติ? ตกฺกปณฺฑิโต ‘‘เตน หิ สุณาหี’’ติ ตํ การณํ อาทิโต ปฏฺฐาย กเถสิฯ ‘‘อหํ ปุเพฺพ อรญฺญวาสิโก เอโก ตาปโส ฌานลาภี, สฺวาหํ เอตํ คงฺคาย วุยฺหมานํ อุตฺตาเรตฺวา ปฏิชคฺคิํฯ อถ มํ เอสา ปโลเภตฺวา ฌานา ปริหาเปสิ, สฺวาหํ อรญฺญํ ปหาย เอตํ โปเสโนฺต ปจฺจนฺตคามเก วสามิ, อเถสา โจเรหิ อิธานีตา ‘อหํ ทุกฺขํ วสามิ, อาคนฺตฺวา มํ เนตู’ติ มยฺหํ สาสนํ เปเสตฺวา อิทานิ ตว หเตฺถ ปาเตสิ, อิมินา การเณนาหํ เอวํ กเถมี’’ติฯ โจโร จิเนฺตสิ ‘‘ยา เอสา เอวรูเป คุณสมฺปเนฺน อุปการเก เอวํ วิปฺปฏิปชฺชิ, สา มยฺหํ กตรํ นาม อุปทฺทวํ น กเรยฺย, มาเรตพฺพา เอสา’’ติ โส ตกฺกปณฺฑิตํ อสฺสาเสตฺวา ตํ ปโพเธตฺวา ขคฺคํ อาทาย นิกฺขมฺม ‘‘เอตํ ปุริสํ คามทฺวาเร ฆาเตสฺสามี’’ติ วตฺวา ตาย สทฺธิํ พหิคามํ คนฺตฺวา ‘‘เอตํ หเตฺถ คณฺหา’’ติ ตํ ตาย หเตฺถ คาหาเปตฺวา ขคฺคํ อาทาย ตกฺกปณฺฑิตํ ปหรโนฺต วิย ตํ ทฺวิธา ฉินฺทิตฺวา สสีสํ นฺหาเปตฺวา ตกฺกปณฺฑิตํ กติปาหํ ปณีเตน โภชเนน สนฺตเปฺปตฺวา อิทานิ กหํ

คมิสฺสสี’’ติ อาหฯ ตกฺกปณฺฑิโต ‘‘ฆราวาเสน เม กิจฺจํ นตฺถิ, อิสิปพฺพชฺชํ ปพฺพชิตฺวา ตเตฺถว อรเญฺญ วสิสฺสามี’’ติ อาหฯ ‘‘เตน หิ อหมฺปิ ปพฺพชิสฺสามี’’ติ อุโภปิ ปพฺพชิตฺวา ตํ อรญฺญาย ตนํ คนฺตฺวา ปญฺจ อภิญฺญา อฎฺฐ จ สมาปตฺติโย นิพฺพเตฺตตฺวา ชีวิตปริโยสาเน พฺรหฺมโลกูป คา อเหสุํฯ

สตฺถา อิมานิ เทฺว วตฺถูนิ กเถตฺวา อนุสนฺธึ ฆเฎตฺวา อภิสมฺพุโทฺธ หุตฺวา อิมํ คาถมาห –

๖๓. ‘‘โกธนา อกตญฺญู จ, ปิสุณา มิตฺตเภทิกา;
พฺรหฺมจริยํ จร ภิกฺขุ, โส สุขํ น วิหาหิสี’’ติฯ

ตตฺรายํ ปิณฺฑโตฺถ – ***ภิกฺขุ*** อิตฺถิโย นาเมตา **โกธนา,** อุปฺปนฺนํ โกธํ นิวาเรตุํ น สโกฺกนฺติฯ **อกตญฺญู จ,** อติมหนฺตมฺปิ อุปการํ น ชานนฺติฯ **ปิสุณา** จ, ปิยสุญฺญภาวกรณเมว กถํ ก เถนฺติฯ **มิตฺตเภทิกา,** มิเตฺต ภินฺทนฺติ, มิตฺตเภทนกถํ กถนสีลาเยว , เอวรูเปหิ ปาปธเมฺมหิ สมนฺนาคตา เอตาฯ กึ เต เอตาหิ, **พฺรหฺมจริยํ จร *ภิกฺขุ*,** อยญฺหิ เมถุนวิรติ ปริสุทฺธเฎฺฐน พฺรหฺมจริยํ นาม, ตํ จรฯ **โส สุขํ น วิหาหิสี**ติ โส ตฺวํ เอตํ พฺรหฺมจริยวาสํ วสโนฺต ฌานสุขํ มคฺคสุขํ ผลสุขญฺจ น วิหาหิสิ, เอตํ สุขํ น วิชหิสฺสติ, เอตสฺมา สุขา น ปริหายิสฺสสีติ อโตฺถฯ ‘‘น ปริหาหิสี’’ติปิ ปาโฐ, อยเมวโตฺถฯ

สตฺถา อิมํ ธมฺมเทสนํ อาหริตฺวา สจฺจานิ ปกาเสสิ, สจฺจปริโยสาเน อุกฺกณฺฐิตภิกฺขุ โสต าปตฺติผเล ปติฎฺฐหิฯ สตฺถา ชาตกํ สโมธาเนสิ – ‘‘ตทา โจรเชฎฺฐโก อานโนฺท อโหสิ, ตกฺกปณฺฑิโต ปน อหเมว อโหสิ’’นฺติฯ

ตกฺกปณฺฑิตชาตกวณฺณนา ตติยาฯ

[๖๔] ๔. ทุราชานชาตกวณฺณนา

มาสุ นนฺทิ อิจฺฉติ มนฺติ อิทํ สตฺถา เชตวเน วิหรโนฺต เอกํ อุปาสกํ อารพฺภ กเถสิฯ เอโก กิร สาวตฺถิวาสี อุปาสโก ตีสุ สรเณสุ ปญฺจสุ จ สีเลสุ ปติฎฺฐิโต พุทฺธมามโก, ธมฺมมาม โก, สงฺฆมามโก, ภริยา ปนสฺส ทุสฺสีลา ปาปธมฺมาฯ ยํ ทิวสํ มิจฺฉาจารํ จรติ, ตํ ทิวสํ สตกีต ทาสี วิย โหติ, มิจฺฉาจารสฺส ปน อกตทิวเส สามินี วิย โหติ จณฺฑา ผรุสาฯ โส ตสฺสา ภาวํ ชานิตุํ น สโกฺกติ, อถ ตาย อุพฺพาโฬฺห พุทฺธูปฎฺฐานํ น คจฺฉติฯ อถ นํ เอกทิวสํ คนฺธปุปฺผาที นิ อาทาย อาคนฺตฺวา วนฺทิตฺวา นิสินฺนํ สตฺถา อาห – ‘‘กึ นุ โข ตฺวํ, อุปาสก, สตฺตฎฺฐ ทิวเส พุทฺธูปฎฺฐานํ นาคจฺฉสี’’ติฯ ฆรณี เม, ภเนฺต, เอกสฺมึ ทิวเส สตกีตทาสี วิย โหติ, เอกสฺมึ ทิว เส สามินี วิย จณฺฑา ผรุสาฯ อหํ ตสฺสา ภาวํ ชานิตุํ น สโกฺกมิ, สฺวาหํ ตาย อุพฺพาโฬฺห พุทฺ ธูปฎฺฐานํ นาคจฺฉามีติฯ อถสฺส วจนํ สุตฺวา สตฺถา ‘‘อุปาสก, ‘มาตุคามสฺส ภาโว นาม ทุชฺชา โน’ติ ปุเพฺพปิ เต ปณฺฑิตา กถยึสุ, ตฺวํ ปน ตํ ภวสเงฺขปคตตฺตา สลฺลเกฺขตุํ น สโกฺกสี’’ติ วตฺ วา เตน ยาจิโต อตีตํ อาหริฯ

อตีเต พาราณสิยํ พฺรหฺมทเตฺต รชฺชํ กาเรเนฺต โพธิสโตฺต ทิสาปาโมโกฺข อาจริโย หุตฺ วา ปญฺจ มาณวกสตานิ สิปฺปํ สิกฺขาเปติฯ อเถโก ติโรรฎฺฐวาสิโก พฺราหฺมณมาณวโก อา คนฺตฺวา ตสฺส สนฺติเก สิปฺปํ อุคฺคณฺหโนฺต เอกาย อิตฺถิยา ปฎิพทฺธจิโตฺต หุตฺวา ตํ ภริยํ กตฺวา ตสฺมึเยว พาราณสินคเร วสโนฺต เทฺว ติโสฺส เวลาโย อาจริยสฺส อุปฎฺฐานํ น คจฺฉติฯ สา ปนสฺส ภริยา ทุสฺสีลา ปาปธมฺมาฯ มิจฺฉาจารํ จิณฺณทิวเส ทาสี วิย โหติ, อจิณฺณทิวเส สามินี วิย โหติ จณฺฑา ผรุสาฯ โส ตสฺสา ภาวํ ชานิตุํ อสโกฺกโนฺต ตาย อุพฺพาโฬฺห อากุลจิโตฺต อา จริยสฺส อุปฎฺฐานํ น คจฺฉติฯ อถ นํ สตฺตฎฺฐ ทิวเส อติกฺกมิตฺวา อาคตํ ‘‘กึ, มาณว , น

ปญฺญายสี’’ติ อาจริโย ปุจฺฉิฯ โส ‘‘ภริยา มํ, อาจริย, เอกทิวสํ อิจฺฉติ ปเตฺถติ, ทาสี วิย นิหตมานา โหติฯ เอกทิวสํ สามินี วิย ถทฺธา จณฺฑา ผรุสา, อหํ ตสฺสา ภาวํ ชานิตุํ น สโกฺกมิ, ตาย อุพฺพาโฬฺห อากุลจิโตฺต ตุมฺหากํ อุปฏฺฐานํ นาคโตมฺหี’’ติฯ อาจริโย ‘‘เอวเมตํ, มาณว, อิตฺถิโย นาม อนาจารํ จิณฺณทิวเส สามิกํ อนุวตฺตนฺติ, ทาสี วิย นิหตมานา โหนฺติฯ อนาจิณฺณทิวเส ปน มานตฺถทฺธา หุตฺวา สามิกํ น คเณนฺติฯ เอวํ อิตฺถิโย นาเมตา อนาจารา ทุสฺสีลา, ตาสํ ภาโว นาม ทุชฺชาโน, ตาสุ อิจฺฉนฺตีสุปิ อนิจฺฉนฺตีสุปิ มชฺฌเตฺตเนว ภวิตพฺพ’’นฺติ วตฺวา ตโสฺสวาทวเสน อิมํ คาถมาห –

๖๔. ‘‘มา สุ นนฺทิ อิจฺฉติ มํ, มา สุ โสจิ น มิจฺฉติ;
ถีนํ ภาโว ทุราชาโน, มจฺฉเสฺสโวทเก คต’’นฺติฯ

ตตฺถ **มา สุ นนฺทิ อิจฺฉติ ม**นฺติ **สุ**-กาโร นิปาตมตฺตํ, ‘‘อยํ อิตฺถี มํ อิจฺฉติ ปเตฺถติ, มยิ สิเนหํ กโรตี’’ติ มา ตุสฺสิฯ **มา สุ โสจิ น มิจฺฉตี**ติ ‘‘อยํ มํ น อิจฺฉตี’’ติปิ มา โสจิ, ตสฺสา อิจฺฉมานาย นนฺทึ, น อิจฺฉมานาย จ โสกํ อกตฺวา มชฺฌโตฺตว โหหีติ ทีเปติฯ **ถีนํ ภาโว ทุราชาโน**ติ อิตฺถีนํ ภาโว นาม อิตฺถิมายาย ปฏิจฺฉนฺนตฺตา ทุราชาโนฯ ยถา กึ? **มจฺฉเสฺสโวทเก คต**นฺติ ยถา มจฺฉสฺส คมนํ อุทเกน ปฏิจฺฉนฺนตฺตา ทุชฺชานํ, เตเนว โส เกวเฏฺฏ อาคเต อุทเกน คมนํ ปฏิจฺฉาเทตฺวา ปลายติ, อตฺตานํ คณฺหิตุํ น เทติ, เอวเมว อิตฺถิโย มหนฺตมฺปิ ทุสฺสีลกมฺมํ กตฺวา ‘‘มยํ เอวรูปํ น กโรมา’’ติ อตฺตนา กตกมฺมํ อิตฺถิมายาย ปฏิจฺฉาเทตฺวา สามิเก วเญฺจนฺติ ฯ เอวํ อิตฺถิโย นาเมตา ปาปธมฺมา ทุราชานา, ตาสุ มชฺฌโตฺตเยว สุขิโต โหตีติฯ

เอวํ โพธิสโตฺต อเนฺตวาสิกสฺส โอวาทํ อทาสิฯ ตโต ปฏฺฐาย โส ตสฺสา อุปริ มชฺฌโตฺตว อโหสิฯ สาปิสฺส ภริยา ‘‘อาจริเยน กิร เม ทุสฺสีลภาโว ญาโต’’ติ ตโต ปฏฺฐาย น อนาจารํ จริฯ สาปิ ตสฺส อุปาสกสฺส อิตฺถี ‘‘สมฺมาสมฺพุเทฺธน กิร มยฺหํ ทุราจารภาโว ญาโต’’ติ ตโต ปฏฺฐาย ปาปกมฺมํ นาม น อกาสิฯ

สตฺถาปิ อิมํ ธมฺมเทสนํ อาหริตฺวา สจฺจานิ ปกาเสสิ, สจฺจปริโยสาเน โส อุปาสโก โสตาปตฺติผเล ปติฏฺฐหิ, สตฺถา อนุสนฺธึ ฆเฏฺตฺวา ชาตกํ สโมธาเนสิ – ‘‘ตทา ชยมฺปติกาเยว อิทานิ ชยมฺปติกา, อาจริโย ปน อหเมว อโหสิ’’นฺติฯ

ทุราชานชาตกวณฺณนา จตุตฺถาฯ

[๖๕] ๕. อนภิรติชาตกวณฺณนา

ยถา นที จ ปโนฺถ จาติ อิทํ สตฺถา เชตวเน วิหรโนฺต ตถารูปํเยว อุปาสกํ อารพฺภ กเถสิฯ โส ปน ปริคฺคณฺหโนฺต ตสฺสา ทุสฺสีลภาวํ ญตฺวา ภณฺฑิโต จิตฺตพฺยากุลตาย สตฺตฏฺฐ ทิวเส อุปฏฺฐานํ นาคมาสิฯ โส เอกทิวสํ วิหารํ คนฺตฺวา ตถาคตํ วนฺทิตฺวา นิสิโนฺน ‘‘กสฺมา สตฺตฏฺฐ ทิวสานิ นาคโตสี’’ติ วุเตฺต ‘‘ภริยา เม, ภเนฺต, ทุสฺสีลา, ตสฺสา อุปริ พฺยากุลจิตฺตตาย นาคโตมฺหี’’ติ อาหฯ สตฺถา ‘‘อุปาสก, อิตฺถีสุ ‘อนาจารา เอตา’ติ โกปํ อกตฺวา มชฺฌเตฺตเนว ภวิตุํ วฏฺฏตีติ ปุเพฺพปิ เต ปณฺฑิตา กถยึสุ, ตฺวํ ปน ภวนฺตเรน ปฏิจฺฉนฺนตฺตา ตํ การณํ น สลฺลเกฺขสี’’ติ วตฺวา เตน ยาจิโต อตีตํ อาหริฯ

อตีเต พาราณสิยํ พฺรหฺมทเตฺต รชฺชํ กาเรเนฺต โพธิสโตฺต ปุริมนเยเนว ทิสาปาโมโกฺข อาจริโย อโหสิฯ อถสฺส อเนฺตวาสิโก ภริยาย โทสํ ทิสฺวา พฺยากุลจิตฺตตาย กติปาหํ อนาคนฺตฺวา เอกทิวสํ อาจริเยน ปุจฺฉิโต ตํ การณํ นิเวเทสิฯ อถสฺส อาจริโย ‘‘ตาต, อิตฺถิโย นาม

สพฺพสาธารณา , ตาสุ ‘ทุสฺสีลา เอตา’ติ ปณฺฑิตา โกปํ น กโรนฺตี’’ติ วตฺวา โอวาทวเสน อิมํ คาถมาห –

๖๕. ‘‘ยถา นที จ ปนฺโถ จ, ปานาคารํ สภา ปปา;
เอวํ โลกิตฺถิโย นาม, นาสํ กุชฺฌนฺติ ปณฺฑิตา’’ติฯ

ตตฺถ **ยถา นที**ติ ยถา อเนกติตฺถา นที นฺหานตฺถาย สมฺปตฺตสมฺปตฺตานํ จณฺฑาลาทีนมฺปิ ขตฺติยาทีนมฺปิ สาธารณา, น ตตฺถ โกจิ นฺหายิตุํ น ลภติ นามฯ **‘‘ปนฺโถ’’**ติอาทีสุปิ ยถา มหามโคฺคปิ สเพฺพสํ สาธารโณ , น โกจิ เตน คนฺตุํ น ลภติฯ **ปานาคาร**มฺปิ สุราเคหํ สเพฺพสํ สาธารณํ, โย โย ปาตุกาโม, สโพฺพ ตตฺถ ปวิสเตวฯ ปุญฺญตฺถิเกหิ ตตฺถ ตตฺถ มนุสฺสานํ นิวาสตฺถาย กตา **สภา**ปิ สาธารณา, น ตตฺถ โกจิ ปวิสิตุํ น ลภติฯ มหามเคฺค ปานียจาฏิโย ฐเปตฺวา กตา **ปปา**ปิ สเพฺพสํ สาธารณา, น ตตฺถ โกจิ ปานียํ ปิวิตุํ น ลภติฯ **เอวํ โลกิตฺถิโย นามา**ติ เอวเมว ตาต มาณว อิมสฺมิํ โลเก อิตฺถิโยปิ สพฺพสาธารณาว, เตเนว จ สาธารณเฎฺฐน นทีปนฺถปานาคารสภาปปาสทิสาฯ ตสฺมา **นาสํ กุชฺฌนฺติ ปณฺฑิตา,** เอตาสํ อิตฺถีนํ ‘‘ลามิกา เอตา อนาจารา ทุสฺสีลา สพฺพสาธารณา’’ติ จิเนฺตตฺวา ปณฺฑิตา เฉกา พุทฺธิสมฺปนฺนา น กุชฺฌนฺตีติฯ

เอวํ โพธิสโตฺต อเนฺตวาสิกสฺส โอวาทํ อทาสิ, โส ตํ โอวาทํ สุตฺวา มชฺฌโตฺต อโหสิฯ ภริยาปิสฺส ‘‘อาจริเยน กิรมฺหิ ญาตา’’ติ ตโต ปฎฺฐาย ปาปกมฺมํ น อกาสิฯ ตสฺสปิ อุปาสกสฺส ภริยา ‘‘สตฺถารา กิรมฺหิ ญาตา’’ติ ตโต ปฎฺฐาย ปาปกมฺมํ น อกาสิฯ

สตฺถา อิมํ ธมฺมเทสนํ อาหริตฺวา สจฺจานิ ปกาเสสิ, สจฺจปริโยสาเน อุปาสโก โสตาปตฺติผเล ปติฎฺฐหิฯ สตฺถาปิ อนุสนฺธิํ ฆเฎฺตฺวา ชาตกํ สโมธาเนสิ – ‘‘ตทา ชยมฺปติกาว เอตรหิ ชยมฺปติกา, อาจริยพฺราหฺมโณ ปน อหเมว อโหสิ’’นฺติฯ

อนภิรติชาตกวณฺณนา ปญฺจมาฯ

[๖๖] ๖. มุทุลกฺขณชาตกวณฺณนา

เอกา อิจฺฉา ปุเร อาสีติ อิทํ สตฺถา เชตวเน วิหรโนฺต สํกิเลสํ อารพฺภ กเถสิฯ เอโก กิร สาวตฺถิวาสี กุลปุโตฺต สตฺถุ ธมฺมเทสนํ สุตฺวา รตนสาสเน อุรํ ทตฺวา ปพฺพชิตฺวา ปฎิปนฺนโก โยคาวจโร อวิสฺสฎฺฐกมฺมฎฺฐาโน หุตฺวา เอกทิวสํ สาวตฺถิยํ ปิณฺฑาย จรโนฺต เอกํ อลงฺกตปฎิยตฺตํ อิตฺถิํ ทิสฺวา สุภวเสน อินฺทฺริยานิ ภินฺทิตฺวา โอโลเกสิฯ ตสฺส อพฺภนฺตเร กิเลโส จลิ, วาสิยา อาโกฎิตขีรรุโกฺข วิย อโหสิฯ โส ตโต ปฎฺฐาย กิเลสวสิโก หุตฺวา เนว กายสฺสาทํ น จิตฺตสฺสาทํ ลภติ, ภนฺตมิคสปฺปฎิภาโค สาสเน อนภิรโต ปรูฬฺหเกสโลมนโข กิลิฎฺฐจีวโร อโหสิฯ อถสฺส อินฺทฺริยวิการํ ทิสฺวา สหายกา ภิกฺขู ‘‘กิํ นุ โข เต, อาวุโส, น ยถา โปราณานิ อินฺทฺริยานี’’ติ ปุจฺฉิํสุฯ อนภิรโตสฺมิ, อาวุโสติฯ

อถ นํ เต สตฺถุ สนฺติกํ นยิํสุฯ สตฺถา ‘‘กิํ, ภิกฺขเว, อนิจฺฉมานํ ภิกฺขุํ อาทาย อาคตตฺถา’’ติ ปุจฺฉิฯ ‘‘อยํ, ภเนฺต, ภิกฺขุ อนภิรโต’’ติ? ‘‘สจฺจํ ภิกฺขู’’ติฯ ‘‘สจฺจํ ภควา’’ติฯ ‘‘โก ตํ อุกฺกณฺฐาเปสี’’ติ? ‘‘อหํ, ภเนฺต, ปิณฺฑาย จรโนฺต เอกํ อิตฺถิํ ทิสฺวา อินฺทฺริยานิ ภินฺทิตฺวา โอโลเกสิํ, อถ เม กิเลโส จลิ, เตนมฺหิ อุกฺกณฺฐิโต’’ติฯ อถ นํ สตฺถา ‘‘อนจฺฉริยเมตํ ภิกฺขุ, ยํ ตฺวํ อินฺทฺริยานิ ภินฺทิตฺวา วิสภาคารมฺมณํ สุภวเสน โอโลเกโนฺต กิเลเสหิ กมฺปิโต, ปุเพฺพ ปญฺจาภิญฺญา อฎฺฐสมาปตฺติลาภิโน ฌานพเลน กิเลเส วิกฺขเมฺภตฺวา วิสุทฺธจิตฺตา คคนตลจรา โพธิสตฺตาปิ อินฺทฺริยานิ ภินฺทิตฺวา วิสภาคารมฺมณํ โอโลกยมานา ฌานา ปริหายิตฺวา กิเล

เสหิ กมฺปิตา มหาทุกฺขํ อนุภวิํสุฯ น หิ สิเนรุอุปฺปาฏนกวาโต หตฺถิมตฺตํ มุณฺฑปพฺพตํ, มหาชมฺพุอุมฺมูลกวาโต ฉินฺนตเฏ วิรูฬฺหคจฺฉกํ, มหาสมุทฺทํ วา ปน โสสนกวาโต ขุทฺทกตฬากํ กิสฺมิญฺจิเทว คเณติ, เอวํ อุตฺตมพุทฺธีนํ นาม วิสุทฺธจิตฺตานํ โพธิสตฺตานํ อณฺญาณภาวกรา กิเลสา ตยิ กิํ ลชฺชิสฺสนฺติ, วิสุทฺธาปิ สตฺตา สํกิลิสฺสนฺติ, อุตฺตมยสสมงฺคิโนปิ อายสกฺยํ ปาปุณนฺตี''ติ วตฺวา อตีตํ อาหริฯ

อตีเต พาราณสิยํ พฺรหฺมทตฺเต รชฺชํ กาเรนฺเต โพธิสตฺโต กาสิรฏฺเฐ เอกสฺส มหาวิภวสฺส พฺราหฺมณสฺส กุเล นิพฺพตฺติตฺวา วิญฺญุตํ ปตฺโต สพฺพสิปฺปานํ ปารํ คนฺตฺวา กาเม ปหาย อิสิปพฺพชฺชํ ปพฺพชิตฺวา กสิณปริกมฺมํ กตฺวา ปญฺจ อภิญฺญา จ อฏฺฐ สมาปตฺติโย จ อุปฺปาเทตฺวา ฌานสุเขน วีตินาเมนฺโต หิมวนฺตปฺปเทเส วาสํ กปฺเปสิฯ โส เอกสฺมิํ กาเล โลณมฺพิลเสวนตฺถาย หิมวนฺตา โอตริตฺวา พาราณสิํ ปตฺวา ราชุยฺยาเน วสิตฺวา ปุนทิวเส กตสรีรปฏิชคฺคโน รตฺตวากมยํ นิวาสนปารุปนํ สณฺฐาเปตฺวา อชินจมฺมํ เอกสฺมิํ อํเส กตฺวา ชฏามณฺฑลํ พนฺธิตฺวา ภิกฺขาภาชนมาทาย พาราณสิยํ ภิกฺขาย จรมาโน รโญฺญ ฆรทฺวารํ สมฺปาปุณิฯ ราชา ตสฺส อิริยาปเถเยว ปสีทิตฺวา ปโกฺกสาเปตฺวา มหารเห อาสเน นิสีทาเปตฺวา ปณีเตน ขาทนียโภชนีเยน สนฺตปฺเปตฺวา กตานุโมทนํ อุยฺยาเน วสนตฺถาย ยาจิฯ โส สมฺปฏิจฺฉิตฺวา ราชเคเห ภุญฺชิตฺวา ราชกุลํ โอวทมาโน ตสฺมิํ อุยฺยาเน โสฬส วสฺสานิ วสิฯ

อเถกทิวสํ ราชา กุปิตํ ปจฺจนฺตํ วูปสเมตุํ คจฺฉนฺโต มุทุลกฺขณํ นาม อคฺคมเหสิํ ''อปฺปมตฺตา อยฺยสฺส อุปฏฺฐานํ กโรหี''ติ วตฺวา อคมาสิฯ โพธิสตฺโต รโญฺญ คตกาลโต ปฏฺฐาย อตฺตโน รุจฺจนเวลาย ราชเคหํ คจฺฉติฯ อเถกทิวสํ มุทุลกฺขณา โพธิสตฺตสฺส อาหารํ สมฺปาเทตฺวา – ''อชฺช อโยฺย จิรายตี''ติ คนฺโธทเกน นฺหายิตฺวา สพฺพาลงฺการปฏิมณฺฑิตา มหาตเล จูฬสยนํ ปญฺญาเปตฺวา โพธิสตฺตสฺส อาคมนํ โอโลกยมานา นิปชฺชิฯ โพธิสตฺโตปิ อตฺตโน เวลํ สลฺลเกฺขตฺวา ฌานา วุฏฺฐาย อากาเสเนว ราชนิเวสนํ อคมาสิฯ มุทุลกฺขณา วากจีรสทฺทํ สุตฺวาว ''อโยฺย, อาคโต''ติ เวเคน อุฏฺฐหิ, ตสฺสา เวเคน อุฏฺฐหนฺติยา มฏฺฐสาฏโก ภสฺสิฯ ตาปโสปิ สีหปญฺชเรน ปวิสนฺโต เทวิยา วิสภาครูปารมฺมณํ อินฺทฺริยานิ ภินฺทิตฺวา สุภวเสน โอโลเกสิฯ อถสฺส อพฺภนฺตเร กิเลโส จลิ, วาสิยา ปหฏขีรรุโกฺข วิย อโหสิฯ ตาวเทวสฺส ฌานํ อนฺตรธายิ, ฉินฺนปโกฺข กาโก วิย อโหสิฯ โส ฐิตโกว อาหารํ คเหตฺวา อภุญฺชิตฺวาว กิเลสกมฺปิโต ปาสาทา โอรุยฺห อุยฺยานํ คนฺตฺวา ปณฺณสาลํ ปวิสิตฺวา ผลกตฺถรณสยนสฺส เหฏฺฐา อาหารํ ฐเปตฺวา วิสภาคารมฺมเณน พโทฺธ กิเลสคฺคินา ฑยฺหมาโน นิราหารตาย สุสฺสมาโน สตฺต ทิวสานิ ผลกตฺถรเณ นิปชฺชิฯ

สตฺตเม ทิวเส ราชา ปจฺจนฺตํ วูปสเมตฺวา อาคโต นครํ ปทกฺขิณํ กตฺวา นิเวสนํ อคนฺตฺวาว ''อยฺยํ ปสฺสิสฺสามี''ติ อุยฺยานํ คนฺตฺวา ปณฺณสาลํ ปวิสิตฺวา ตํ นิปนฺนกํ ทิสฺวา ''เอกํ อผาสุกํ ชาตํ มเญฺญ''ติ ปณฺณสาลํ โสธาเปตฺวา ปาเท ปริมชฺชนฺโต ''กิํ, อยฺย, อผาสุก''นฺติ ปุจฺฉิฯ ''มหาราช อญฺญํ เม อผาสุกํ นตฺถิ, กิเลสวเสน ปนมฺหิ ปฏิพทฺธจิโตฺต ชาโต''ติฯ ''กหํ ปฏิพทฺธํ เต, อยฺย, จิตฺต''นฺติ? ''มุทุลกฺขณาย, มหาราชา''ติฯ ''สาธุ อยฺย, อหํ มุทุลกฺขณํ ตุมฺหากํ ทมฺมี''ติ ตาปสํ อาทาย นิเวสนํ ปวิสิตฺวา เทวิํ สพฺพาลงฺการปฏิมณฺฑิตํ กตฺวา ตาปสสฺส อทาสิฯ ททมาโนเยว จ มุทุลกฺขณาย สญฺญมทาสิ ''ตยา อตฺตโน พเลน อยฺยํ รกฺขิตุํ วายมิตพฺพ''นฺติฯ ''สาธุ, เทว, รกฺขิสฺสามี''ติฯ ตาปโส เทวิํ คเหตฺวา ราชนิเวสนา โอตริฯ

อถ นํ มหาทฺวารโต นิกฺขนฺตกาเล ''อยฺย, อมฺหากํ เอกํ เคหํ ลทฺธุํ วฏฺฏติ, คจฺฉ, ราชานํ เคหํ ยาจาหี''ติ อาหฯ ตาปโส คนฺตฺวา เคหํ ยาจิฯ ราชา มนุสฺสานํ วจฺจกุฏิกิจฺจํ สาธยมานํ

เอกํ ฉฑฺฑิตเคหํ ทาเปสิฯ โส เทวึ คเหตฺวา ตตฺถ อคมาสิ, สา ปวิสิตุํ น อิจฺฉติฯ ‘‘กึการณา น ปวิสสี’’ติ? ‘‘อสุจิภาเวนา’’ติฯ อิทานิ ‘‘กึ กโรมี’’ติฯ ‘‘ปฎิชคฺคาหิ น’’นฺติ วตฺวา รโญฺญ สนฺติกํ เปเสตฺวา ‘‘คจฺฉ, กุทฺทาลํ อาหร, ปจฺฉึ อาหรา’’ติ อาหราเปตฺวา อสุจิญฺจ สงฺการญฺจ ฉฑฺฑาเปตฺวา คามยํ อาหราเปตฺวา ลิมฺปาเปตฺวา ปุนปิ ‘‘คจฺฉ, มญฺจํ อาหร, ปีฐํ อาหร, อตฺถรณํ อาหร, จาฎึ อาหร, ฆฎํ อาหรา’’ติ เอกเมกํ อาหราเปตฺวา ปุน อุทกาหรณาทีนํ อตฺถาย อาณาเปสิฯ โส ฆฎํ อาทาย อุทกํ อาหริตฺวา จาฎึ ปูเรตฺวา นฺหาโนทกํ สเชฺชตฺวา สยนํ อตฺถริฯ อถ นํ สยเน เอกโต นิสินฺนํ ทาฐิกาสุ คเหตฺวา ‘‘ตว สมณภาวํ วา พฺราหฺมณภาวํ วา น ชานาสี’’ติ โอณเมตฺวา อตฺตโน อภิมุขํ อากฑฺฒิฯ โส ตสฺมึ กาเล สตึ ปฎิลภิ, เอตฺตกํ ปน กาลํ อญฺญาณี อโหสิฯ เอวํ อญฺญาณกรณา กิเลสา นามฯ ‘‘กามจฺฉนฺทนีวรณํ, ภิกฺขเว, อนฺธกรณํ อญฺญาณกรณ’’นฺติอาทิ (สํ. นิ. ๕.๒๒๑) เจตฺถ วตฺตพฺพํฯ

โส สตึ ปฎิลภิตฺวา จินฺเตสิ ‘‘อยํ ตณฺหา วฑฺฒมานา มม จตูหิ อปาเยหิ สีสํ อุกฺขิปิตุํ น ทสฺสติ, อเชฺชว มยา อิมํ รโญฺญ นิยฺยาเทตฺวา หิมวนฺตํ ปวิสิตุํ วฎฺฎตี’’ติฯ โส ตํ อาทาย ราชานํ อุปสงฺกมิตฺวา ‘‘มหาราช, ตว เทวิยา มยฺหํ อโตฺถ นตฺถิ, เกวลํ เม อิมํ นิสฺสาย ตณฺหา วฑฺฒิตา’’ติ วตฺวา อิมํ คาถมาห –

๖๖. ‘‘เอกา อิจฺฉา ปุเร อาสิ, อลทฺธา มุทุลกฺขณํ;
ยโต ลทฺธา อฬารกฺขี, อิจฺฉา อิจฺฉํ วิชายถา’’ติฯ

ตตฺรายํ ปิณฺฑโตฺถ – มหาราช, มยฺหํ อิมํ ตว เทวึ มุทุลกฺขณํ อลภิตฺวา ปุเร ‘‘อโห วตาหํ เอตํ ลเภยฺย’’นฺติ **เอกา อิจฺฉา อาสิ,** เอกาว ตณฺหา อุปฺปชฺชิฯ ยโต ปน เม อยํ **อฬารกฺขี** วิสาลเนตฺตา โสภนโลจนา ลทฺธา, อถ เม สา ปุริมิกา **อิจฺฉา** เคหตณฺหํ อุปกรณตณฺหํ อุปโภคตณฺหนฺติ อุปรูปริ อญฺญํ นานปฺปการํ **อิจฺฉํ วิชายถ** ชเนสิ อุปฺปาเทสิฯ สา โข ปน เม เอวํ วฑฺฒมานา อิจฺฉา อปายโต สีสํ อุกฺขิปิตุํ น ทสฺสติ, อลํ เม อิมาย, ตฺวเญฺญว ตว ภริยํ คณฺห, อหํ ปน หิมวนฺตํ คมิสฺสามีติ ตาวเทว นฎฺฐํ ฌานํ อุปฺปาเทตฺวา อากาเส นิสิโนฺน ธมฺมํ เทเสตฺวา รโญฺญ โอวาทํ ทตฺวา อากาเสเนว หิมวนฺตํ คนฺตฺวา ปุน มนุสฺสปถํ นาม นาคมาสิ, พฺรหฺมวิหาเร ปน ภาเวตฺวา อปริหีนชฺฌาโน พฺรหฺมโลเก นิพฺพตฺติฯ

สตฺถา อิมํ ธมฺมเทสนํ อาหริตฺวา สจฺจานิ ปกาเสสิ, สจฺจปริโยสาเน โส ภิกฺขุ อรหตฺตผเล ปติฎฺฐหิฯ สตฺถาปิ อนุสนฺธึ ฆเฎตฺวา ชาตกํ สโมธาเนสิ – ‘‘ตทา ราชา อานโนฺท อโหสิ, มุทุลกฺขณา อุปฺปลวณฺณา, อิสิ ปน อหเมว อโหสิ’’นฺติฯ

มุทุลกฺขณชาตกวณฺณนา ฉฎฺฐาฯ

[๖๗] ๗. อุจฺฉงฺคชาตกวณฺณนา

อุจฺฉเงฺค เทว เม ปุโตฺตติ อิทํ สตฺถา เชตวเน วิหรโนฺต อญฺญตรํ ชานปทิตฺถึ อารพฺภ กเถสิฯ เอกสฺมิญฺหิ สมเย โกสลรเฎฺฐ ตโย ชนา อญฺญตรสฺมึ อฎวิมุเข กสนฺติฯ ตสฺมึ สมเย อโนฺตอฎวิยํ โจรา มนุเสฺส วิลุมฺปิตฺวา ปลายึสุฯ มนุสฺสา เต โจเร ปริเยสิตฺวา อปสฺสนฺตา ตํ ฐานํ อาคมฺม ‘‘ตุเมฺห อฎวิยํ วิลุมฺปิตฺวา อิทานิ กสฺสกา วิย โหถา’’ติ ‘‘เต โจรา อิเม’’ติ พนฺธิตฺวา อาเนตฺวา โกสลรโญฺญ อทํสุฯ อเถกา อิตฺถี อาคนฺตฺวา ‘‘อจฺฉาทนํ เม เทถ, อจฺฉาทนํ เม เทถา’’ติ ปริเทวนฺตี ปุนปฺปุนํ ราชนิเวสนํ ปริยาติฯ ราชา ตสฺสา สทฺทํ สุตฺวา ‘‘คจฺฉถ, เทถ อิมิสฺสา อจฺฉาทน’’นฺติ อาหฯ มนุสฺสา สาฎกํ คเหตฺวา อทํสุฯ สา ตํ ทิสฺวา ‘‘นาหํ เอตํ อจฺฉาทนํ ยาจามิ , สามิกจฺฉาทนํ ยาจามี’’ติ อาหฯ มนุสฺสา คนฺตฺวา รโญฺญ อา

โรจยึสุ ‘‘น กิเรสา อิทํ อจฺฉาทนํ กเถติ, สามิกจฺฉาทนํ กเถตี’’ติฯ อถ นํ ราชา ปโกฺกสาเปตฺวา ‘‘ตฺวํ กิร สามิกจฺฉาทนํ ยาจสี’’ติ ปุจฺฉิฯ อาม, เทว, อิตฺถิยา หิ สามิโก อจฺฉาทนํ นาม, สามิเก หิ อสติ สหสฺสมูลมฺปิ สาฏกํ นิวตฺถา อิตฺถี นคฺคาเยว นามฯ อิมสฺส ปนตฺถสฺส สาธนตฺถํ –

‘‘นคฺคา นที อนูทกา, นคฺคํ รฏฺฐํ อราชกํ;
อิตฺถีปิ วิธวา นคฺคา, ยสฺสาปิ ทส ภาตโร’’ติฯ (ชา. ๒.๒๒.๑๘๔๐) –

อิทํ สุตฺตํ อาหริตพฺพํฯ

ราชา ตสฺสา ปสโนฺน ‘‘อิเม เต ตโย ชนา เก โหนฺตี’’ติ ปุจฺฉิฯ ‘‘เอโก เม, เทว, สามิโก, เอโก ภาตา, เอโก ปุโตฺต’’ติฯ ราชา ‘‘อหํ เต ตุโฎฺฐ, อิเมสุ ตีสุ เอกํ เทมิ, กตรํ อิจฺฉสี’’ติ ปุจฺฉิฯ สา อาห ‘‘อหํ, เทว, ชีวมานา เอกํ สามิกํ ลภิสฺสามิ, ปุตฺตมฺปิ ลภิสฺสามิเยว, มาตาปิตูนํ ปน เม มตตฺตา ภาตาว ทุลฺลโภ, ภาตรํ เม เทหิ, เทวา’’ติฯ ราชา ตุสฺสิตฺวา ตโยปิ วิสฺสเชฺชสิฯ เอวํ ตํ เอกิกํ นิสฺสาย เต ตโย ชนา ทุกฺขโต มุตฺตาฯ ตํ การณํ ภิกฺขุสเงฺฆ ปากฏํ ชาตํฯ อเถกทิวสํ ภิกฺขู ธมฺมสภายํ สนฺนิปติตา ‘‘อาวุโส, เอกํ อิตฺถึ นิสฺสาย ตโย ชนา ทุกฺขโต มุตฺตา’’ติ ตสฺสา คุณกถาย นิสีทึสุฯ สตฺถา อาคนฺตฺวา ‘‘กาย นุตฺถ, ภิกฺขเว, เอตรหิ กถาย สนฺนิสินฺนา’’ติ ปุจฺฉิตฺวา ‘‘อิมาย นามา’’ติ วุเตฺต ‘‘น, ภิกฺขเว, เอสา อิตฺถี อิทาเนว เต ตโย ชเน ทุกฺขา โมเจติ, ปุเพฺพปิ โมเจสิเยวา’’ติ วตฺวา อตีตํ อาหริฯ

อตีเต พาราณสิยํ พฺรหฺมทเตฺต รชฺชํ กาเรเนฺต ตโย ชนา อฎวิมุเข กสนฺตีติ สพฺพํ ปุริมสทิสเมวฯ ตทา ปน รญฺญา ‘‘ตีสุ ชเนสุ กํ อิจฺฉสี’’ติ วุเตฺต สา อาห – ‘‘ตโยปิ ทาตุํ น สโกฺกถ, เทวา’’ติ? ‘‘อาม, น สโกฺกมี’’ติฯ ‘‘สเจ ตโย ทาตุํ น สโกฺกถ, ภาตรํ เม เทถา’’ติฯ ‘‘ปุตฺตํ วา สามิกํ วา คณฺห, กึ เต ภาตรา’’ติ จ วุตฺตา ‘‘เอเต นาม เทว สุลภา, ภาตา ปน ทุลฺลโภ’’ติ วตฺวา อิมํ คาถมาห –

๖๗. ‘‘อุจฺฉเงฺค เทว เม ปุโตฺต, ปเถ ธาวนฺติยา ปติ;
ตญฺจ เทสํ น ปสฺสามิ, ยโต โสทริยมานเย’’ติฯ

ตตฺถ **อุจฺฉเงฺค, เทว, เม ปุโตฺต**ติ เทว, มยฺหํ ปุโตฺต อุจฺฉเงฺคเยวฯ ยถา หิ อรญฺญํ ปวิสิตฺวา อุจฺฉเงฺค กตฺวา ฑากํ อุจฺจินิตฺวา ตตฺถ ปกฺขิปนฺติยา อุจฺฉเงฺค ฑากํ นาม สุลภํ โหติ, เอวํ อิตฺถิยา ปุโตฺตปิ สุลโภ อุจฺฉเงฺค ฑากสทิโสวฯ เตน วุตฺตํ ‘‘อุจฺฉเงฺค, เทว, เม ปุโตฺต’’ติฯ **ปเถ ธาวนฺติยา ปตี**ติ มคฺคํ อารุยฺห เอกิกาย คจฺฉมานายปิ หิ อิตฺถิยา ปติ นาม สุลโภ, ทิฏฺฐทิโฎฺฐเยว โหติฯ เตน วุตฺตํ ‘‘ปเถ ธาวนฺติยา ปตี’’ติฯ **ตญฺจ เทสํ น ปสฺสามิ, ยโต โสทริยมานเย**ติ ยสฺมา ปน เม มาตาปิตโร นตฺถิ, ตสฺมา อิทานิ ตํ มาตุกุจฺฉิสงฺขาตํ อญฺญํ เทสํ น ปสฺสามิฯ ยโต อหํ สมาเน อุทเร ชาตตฺตา สอุทริยสงฺขาตํ ภาตรํ อาเนยฺยํ, ตสฺมา ภาตรํเยว เม เทถาติฯ

ราชา ‘‘สจฺจํ เอสา วทตี’’ติ ตุฎฺฐจิโตฺต ตโยปิ ชเน พนฺธนาคารโต อาเนตฺวา อทาสิ, สา ตโยปิ เต คเหตฺวา คตาฯ

สตฺถาปิ ‘‘น, ภิกฺขเว, อิทาเนว, ปุเพฺพเปสา อิเม ตโย ชเน ทุกฺขโต โมเจสิเยวา’’ติ อิมํ ธมฺมเทสนํ อาหริตฺวา อนุสนฺธึ ฆเฎตฺวา ชาตกํ สโมธาเนสิ – ‘‘อตีเต จตฺตาโรว เอตรหิ จตฺตาโร, ราชา ปน อหเมว อโหสิ’’นฺติฯ

อุจฺฉงฺคชาตกวณฺณนา สตฺตมาฯ

[๖๘] ๘. สาเกตชาตกวณฺณนา

ยสฺมึ มโน นิวิสตีติ อิทํ สตฺถา สาเกตํ นิสฺสาย อญฺชนวเน วิหรนฺโต เอกํ พฺราหฺมณํ อารพฺภ กเถสิฯ ภควโต กิร ภิกฺขุสงฺฆปริวุตสฺส สาเกตํ ปิณฺฑาย ปวิสนกาเล เอโก สาเกตนครวาสี มหลฺลกพฺราหฺมโณ นครโต พหิ คจฺฉนฺโต อนฺตรทฺวาเร ทสพลํ ทิสฺวา ปาเทสุ ปติตฺวา โคปฺผเกสุ คาฬฺหํ คเหตฺวา ‘‘ตาต, นนุ นาม ปุตฺเตหิ ชิณฺณกาเล มาตาปิตโร ปฏิชคฺคิตพฺพา, กสฺมา เอตฺตกํ กาลํ อมฺหากํ อตฺตานํ น ทเสฺสสิ? มยา ตาว ทิโฏฺฐสิ, มาตรํ ปน ปสฺสิตุํ เอหี’’ติ สตฺถารํ คเหตฺวา อตฺตโน เคหํ อคมาสิฯ สตฺถา ตตฺถ คนฺตฺวา นิสีทิ ปญฺญเตฺต อาสเน สทฺธิํ ภิกฺขุสเงฺฆนฯ พฺราหฺมณีปิ อาคนฺตฺวา สตฺถุ ปาเทสุ ปติตฺวา ‘‘ตาต, เอตฺตกํ กาลํ กหํ คโตสิ, นนุ นาม มาตาปิตโร มหลฺลกกาเล อุปฏฺฐาตพฺพา’’ติ ปริเทวิฯ ปุตฺตธีตโรปิ ‘‘เอถ, ภาตรํ วนฺทถา’’ติ วนฺทาเปสิฯ อุโภ ตุฏฺฐมานสา มหาทานํ อทํสุฯ สตฺถา ภตฺตกิจฺจํ นิฏฺฐาเปตฺวา เตสํ ทฺวินฺนมฺปิ ชนานํ **ชราสุตฺตํ** (สุ. นิ. ๘๑๐ อาทโย) กเถสิฯ สุตฺตปริโยสาเน อุโภปิ อนาคามิผเล ปติฏฺฐหิํสุฯ สตฺถา อุฏฺฐายาสนา อญฺชนวนเมว อคมาสิฯ

ภิกฺขู ธมฺมสภายํ สนฺนิสินฺนา กถํ สมุฏฺฐาเปสุํ ‘‘อาวุโส, พฺราหฺมโณ ‘ตถาคตสฺส ปิตา สุโทฺธทโน, มาตา มหามายา’ติ ชานาติ, ชานโนฺตว สทฺธิํ พฺราหฺมณิยา ตถาคตํ ‘อมฺหากํ ปุโตฺต’ติ วทติ, สตฺถาปิ อธิวาเสติฯ กิํ นุ โข การณ’’นฺติ? สตฺถา เตสํ กถํ สุตฺวา ‘‘ภิกฺขเว, อุโภปิ เต อตฺตโน ปุตฺตเมว ‘ปุโตฺต’ติ วทนฺตี’’ติ วตฺวา อตีตํ อาหริฯ

ภิกฺขเว, อยํ พฺราหฺมโณ อตีเต นิรนฺตรํ ปญฺจ ชาติสตานิ มยฺหํ ปิตา อโหสิ, ปญฺจ ชาติสตานิ จูฬปิตา, ปญฺจ ชาติสตานิ มหาปิตาฯ เอสาปิ พฺราหฺมณี นิรนฺตรเมว ปญฺจ ชาติสตานิ มาตา อโหสิ, ปญฺจ ชาติสตานิ จูฬมาตา, ปญฺจ ชาติสตานิ มหามาตาฯ เอวาหํ ทิยฑฺฒชาติสหสฺสํ พฺราหฺมณสฺส หเตฺถ สํวโฑฺฒ, ทิยฑฺฒชาติสหสฺสํ พฺราหฺมณิยา หเตฺถ สํวโฑฺฒติ ตีณิ ชาติสหสฺสานิ กเถตฺวา อภิสมฺพุโทฺธ หุตฺวา อิมํ คาถมาห –

๖๘. ‘‘ยสฺมิํ มโน นิวิสติ, จิตฺตญฺจาปิ ปสีทติ;
อทิฏฺฐปุพฺพเก โปเส, กามํ ตสฺมิมฺปิ วิสฺสเส’’ติฯ

ตตฺถ **ยสฺมิํ มโน นิวิสตี**ติ ยสฺมิํ ปุคฺคเล ทิฏฺฐมเตฺตเยว จิตฺตํ ปติฏฺฐาติฯ **จิตฺตญฺจาปิ ปสีทตี**ติ ยสฺมิํ ทิฏฺฐมเตฺต จิตฺตํ ปสีทติ, มุทุกํ โหติฯ **อทิฏฺฐปุพฺพเก โปเส**ติ ปกติยา ตสฺมิํ อตฺตภาเว อทิฏฺฐปุเพฺพปิ ปุคฺคเลฯ **กามํ ตสฺมิมฺปิ วิสฺสเส**ติ อนุภูตปุพฺพสิเนเหเนว ตสฺมิมฺปิ ปุคฺคเล เอกํเสน วิสฺสเส, วิสฺสาสํ อาปชฺชติเยวาติ อโตฺถฯ

เอวํ สตฺถา อิมํ ธมฺมเทสนํ อาหริตฺวา อนุสนฺธิํ ฆเฏตฺวา ชาตกํ สโมธาเนสิ – ‘‘ตทา พฺราหฺมโณ จ พฺราหฺมณี จ เอเต เอว อเหสุํ, ปุโตฺต ปน อหเมว อโหสิ’’นฺติฯ

สาเกตชาตกวณฺณนา อฎฺฐมาฯ

[๖๙] ๙. วิสวนฺตชาตกวณฺณนา

ธิรตฺถุ ตํ วิสํ วนฺตนฺติ อิทํ สตฺถา เชตวเน วิหรนฺโต ธมฺมเสนาปติํ อารพฺภ กเถสิฯ เถรสฺส กิร ปิฏฺฐขชฺชกขาทนกาเล มนุสฺสา สงฺฆสฺส พหุํ ปิฏฺฐขาทนียํ คเหตฺวา วิหารํ อคมํสุ, ภิกฺขุสงฺฆสฺส คหิตาวเสสํ พหุ อติริตฺตํ อโหสิฯ มนุสฺสา ‘‘ภเนฺต, อโนฺตคามคตานมฺปิ คณฺหถา’’ติ อาหํสุฯ ตสฺมิํ ขเณ เถรสฺส สทฺธิวิหาริโก ทหโร อโนฺตคาเม โหติ, ตสฺส โกฏฺฐาสํ ค

เหตุวา ตสฺมึ อนาคจฺฉนฺเต “อติทิวา โหตี”ติ เถรสฺส อทํสุฯ เถเรน ตสฺมึ ปริภุตฺเต ทหโร อ คมาสิฯ อถ นํ เถโร “มยํ, อาวุโส, ตุยฺหํ ฐปิตขาทนียํ ปริภุญฺชิมฺหา”ติ อาหฯ โส “มธุรํ นาม, ภนฺเต, กสฺส อปฺปิย”นฺติ อาหฯ มหาเถรสฺส สํเวโค อุปฺปชฺชิฯ โส อิโต ปฏฺฐาย “ปิฏฺฐขาทนียํ น ขาทิสฺสามี”ติ อธิฏฺฐาสิฯ ตโต ปฏฺฐาย กิร สาริปุตฺตตฺเถเรน ปิฏฺฐขาทนียํ นาม น ขาทิต ปุพฺพํฯ ตสฺส ปิฏฺฐขาทนียํ อขาทนภาโว ภิกฺขุสงฺเฆ ปากโฏ ชาโตฯ ภิกฺขู ตํ กถํ กเถนฺตา ธมฺมสภายํ นิสีทึสุฯ อถ สตฺถา อาคนฺตฺวา “กาย นุตฺถ, ภิกฺขเว, เอตรหิ กถาย สนฺนิสินฺนา”ติ ปุจฺฉิตฺวา “อิมาย นามา”ติ วุตฺเต “ภิกฺขเว, สาริปุตฺโต เอกวารํ ชหิตกํ ชีวิตํ ปริจฺจชนฺโตปิ ปุน น คณฺหาติเยวา”ติ วตฺวา อตีตํ อาหริฯ

อตีเต พาราณสิยํ พฺรหฺมทตฺเต รชฺชํ กาเรนฺเต โพธิสตฺโต วิสเวชฺชกุเล นิพฺพตฺติตฺวา เวชฺชกมฺเมน ชีวิกํ กปฺเปสิฯ อเถกํ ชนปทมนุสฺสํ สปฺโป ฑํสิ, ตสฺส ญาตกา ปมาทํ อกตฺวา ขิปฺปํ เวชฺชํ อานยึสุ ฯ เวชฺโช อาห “กึ ตาว โอสเธน, ปริภาเวตฺวา วิสํ หรามิ, ทฏฺฐสปฺปํ อาวา เหตฺวา ทฏฺฐฏฺฐานโต เตเนว วิสํ อากฑฺฒาเปมี”ติฯ “สปฺปํ อาวาเหตฺวา วิสํ อากฑฺฒาเป หี”ติฯ โส สปฺปํ อาวาเหตฺวา “ตยา อยํ ทโฏฺฐ”ติ อาหฯ “อาม, มยา”ติ ฯ “ตยา ทฏฺฐฏฺฐาน โต ตฺวเญฺญว มุเขน วิสํ อากฑฺฒาหี”ติฯ “มยา เอกวารํ ชหิตกํ ปุน น คหิตปุพฺพํ, นาหํ มยา ชหิตวิสํ อากฑฺฒิสฺสามี”ติฯ โส ทารูนิ อาหราเปตฺวา อคฺคึ กตฺวา อาห “สเจ อตฺตโน วิสํ นากฑฺฒสิ, อิมํ อคฺคึ ปวิสา”ติฯ สปฺโป “อปิ อคฺคึ ปวิสิสฺสามิ, เนวตฺตนา เอกวารํ ชหิตวิสํ ปจฺจาหริสฺสามี”ติ วตฺวา อิมํ คาถมาห –

๖๙. “ธิรตฺถุ ตํ วิสํ วนฺตํ, ยมหํ ชีวิตการณา;
วนฺตํ ปจฺจาหริสฺสามิ, มตํ เม ชีวิตา วร”นฺติฯ

ตตฺถ **ธิรตฺถู**ติ ครหตฺเถ นิปาโตฯ **ตํ วิส**นฺติ ยมหํ ชีวิตการณา วนฺตํ วิสํ ปจฺจาหริสฺสามิ, ตํ วนฺตํ วิสํ ธิรตฺถุฯ **มตํ เม ชีวิตา วร**นฺติ ตสฺส วิสสฺส อปจฺจาหรณการณา ยํ อคฺคึ ปวิสิตฺวา มรณํ, ตํ มม ชีวิตโต วรนฺติ อตฺโถฯ

เอวญฺจ ปน วตฺวา อคฺคึ ปวิสิตุํ ปายาสิฯ อถ นํ เวชฺโช นิวาเรตฺวา ตํ ปุริสํ โอสเธหิ จ มเนฺตหิ จ นิพฺพิสํ อโรคํ กตฺวา สปฺปสฺส สีลานิ ทตฺวา “อิโต ปฏฺฐาย มา กญฺจิ วิเหเฐสี”ติ วตฺวา วิสฺสเชฺชสิฯ

สตฺถาปิ “น, ภิกฺขเว, สาริปุตฺโต เอกวารํ ชหิตกํ ชีวิตมฺปิ ปริจฺจชนฺโต ปุน คณฺหาตี”ติ อิมํ ธมฺมเทสนํ อาหริตฺวา อนุสนฺธึ ฆเฏตฺวา ชาตกํ สโมธาเนสิ “ตทา สปฺโป สาริปุตฺโต อโหสิ, เวชฺโช ปน อหเมว อโหสิ”นฺติฯ

วิสวนฺตชาตกวณฺณนา นวมาฯ

[๗๐] ๑๐. กุทฺทาลชาตกวณฺณนา

น ตํ ชิตํ สาธุ ชิตนฺติ อิทํ สตฺถา เชตวเน วิหรโนฺต จิตฺตหตฺถสาริปุตฺตํ อารพฺภ กเถสิฯ โส กิร สาวตฺถิยํ เอโก กุลทารโกฯ อเถกทิวสํ กสิตฺวา อาคจฺฉโนฺต วิหารํ ปวิสิตฺวา เอกสฺส เถรสฺส ปตฺตโต สินิทฺธํ มธุรํ ปณีตโภชนํ ลภิตฺวา จิเนฺตสิ “มยํ รตฺตินฺทิวํ สหเตฺถน นานากมฺมานิ กุรุมานาปิ เอวรูปํ มธุราหารํ น ลภาม, มยาปิ สมเณน ภวิตพฺพ”นฺติ ฯ โส ปพฺพชิตฺวา มาสฑฺฒมาสจฺจเยน อโยนิโส มนสิกโรโนฺต กิเลสวสิโก หุตฺวา วิพฺภมิตฺวา ปุน ภเตฺตน กิลมโนฺต อาคนฺตฺวา ปพฺพชิตฺวา อภิธมฺมํ อุคฺคณฺหิฯ อิมินาว อุปาเยน ฉ วาเร วิพฺภมิตฺวา ปพฺพชิโตฯ ตโต สตฺตเม ภิกฺขุภาเว สตฺตปฺปกรณิโก หุตฺวา พหู ภิกฺขู ธมฺมํ วาเจโนฺต วิปสฺสนํ

วเฑฺฒตฺวา อรหตฺตํ ปาปุณิฯ อถสฺส สหายกา ภิกฺขู ‘‘กึ นุ โข, อาวุโส จิตฺตหตฺถ, ปุพฺเพ วิย เต เอตรหิ กิเลสา น วฑฺฒนฺตี’’ติ ปริหาสํ กรึสุฯ ‘‘อาวุโส, อภพฺพ ทานิ อหํ อิโต ปฏฺฐาย คิหิภาวายา’’ติฯ

เอวํ ตสฺมึ อรหตฺตํ ปตฺเต ธมฺมสภายํ กถา อุทปาทิ ‘‘อาวุโส, เอวรูปสฺส นาม อรหตฺตสฺส อุปนิสฺสเย สติ อายสฺมา จิตฺตหตฺถสาริปุตฺโต ฉกฺขตฺตุํ อุปฺปพฺพชิโต, อโห มหาโทโส ปุถุชฺชนภาโว’’ติฯ สตฺถา อาคนฺตฺวา ‘‘กาย นุตฺถ, ภิกฺขเว, เอตรหิ กถาย สนฺนิสินฺนา’’ติ ปุจฺฉิตฺวา ‘‘อิมาย นามา’’ติ วุตฺเต ‘‘ภิกฺขเว, ปุถุชฺชนจิตฺตํ นาม ลหุกํ ทุนฺนิคฺคหํ, อารมฺมณวเสน คนฺตฺวา อลฺลียติ, เอกวารํ อลฺลีนํ น สกฺกา โหติ ขิปฺปํ โมเจตุํ, เอวรูปสฺส จิตฺตสฺส ทมโถ สาธุฯ ทนฺต เมว หิ ตํ สุขํ อาวหติฯ

‘‘ทุนฺนิคฺคหสฺส ลหุโน, ยตฺถกามนิปาติโน;
จิตฺตสฺส ทมโถ สาธุ, จิตฺตํ ทนฺตํ สุขาวหํ’’ฯ (ธ. ป. ๓๕);

ตสฺส ปน ทุนฺนิคฺคหตาย ปุพฺเพ ปณฺฑิตา เอกํ กุทฺทาลกํ นิสฺสาย ตํ ชหิตุํ อสโกฺกนฺตา โลภวเสน ฉกฺขตฺตุํ อุปฺปพฺพชิตฺวา สตฺตเม ปพฺพชิตภาเว ฌานํ อุปฺปาเทตฺวา ตํ โลภํ นิคฺคณฺหึสู’’ติ วตฺวา อตีตํ อาหริฯ

อตีเต พาราณสิยํ พฺรหฺมทตฺเต รชฺชํ กาเรนฺเต โพธิสตฺโต ปณฺณิกกุเล นิพฺพตฺติตฺวา วิญฺญุตํ ปาปุณิ, ‘‘กุทฺทาลปณฺฑิโต’’ติสฺส นามํ อโหสิฯ โส กุทฺทาลเกน ภูมิปริกมฺมํ กตฺวา ฑากเญฺจว อลาพุกุมฺภณฺฑเอฬาลุกาทีนิ จ วปิตฺวา ตานิ วิกฺกิณโนฺต กปณชีวิกํ กเปฺปสิฯ ตณฺหิสฺส เอกํ กุทฺทาลกํ ฐเปตฺวา อญฺญํ ธนํ นาม นตฺถิฯ โส เอกทิวสํ จิเนฺตสิ ‘‘กึ เม ฆราวาเสน, นิกฺขมิตฺวา ปพฺพชิสฺสามี’’ติฯ อเถกทิวสํ กุทฺทาลกํ ปฏิจฺฉนฺนฏฺฐาเน ฐเปตฺวา อิสิปพฺพชฺชํ ปพฺพชิตฺวา ตํ กุทฺทาลกํ อนุสฺสริตฺวา โลภํ ฉินฺทิตุํ อสโกฺกโนฺต กุณฺฐกุทฺทาลกํ นิสฺสาย อุปฺปพฺพชิฯ เอวํ ทุติยมฺปิ, ตติยมฺปีติ ฉ วาเร ตํ กุทฺทาลกํ ปฏิจฺฉนฺนฏฺฐาเน นิกฺขิปิตฺวา ปพฺพชิโต เจว อุปฺปพฺพชิโต จฯ

สตฺตเม ปน วาเร จิเนฺตสิ ‘‘อหํ อิมํ กุณฺฐกุทฺทาลกํ นิสฺสาย ปุนปฺปุนํ อุปฺปพฺพชิโต, อิทานิ นํ มหานทิยํ ปกฺขิปิตฺวา ปพฺพชิสฺสามี’’ติ นทีตีรํ คนฺตฺวา ‘‘สจสฺส ปติตฏฺฐานํ ปสฺสิสฺสามิ, ปุนาคนฺตฺวา อุทฺธริตุกามตา ภเวยฺยา’’ติ ตํ กุทฺทาลกํ ทเณฺฑ คเหตฺวา นาคพโล ถามสมฺปโนฺน สีสสฺส อุปริภาเค ติกฺขตฺตุํ อาวิชฺฌิตฺวา อกฺขีนิ นิมฺมีเลตฺวา นทีมเชฺฌ ขิปิตฺวา ‘‘ชิตํ เม ชิตํ เม’’ติ ติกฺขตฺตุํ สีหนาทํ นทิฯ ตสฺมึ ขเณ พาราณสิราชา ปจฺจนฺตํ วูปสเมตฺวา อาคโต นทิยา สีสํ นฺหายิตฺวา สพฺพาลงฺการปฏิมณฺฑิโต หตฺถิกฺขเนฺธน คจฺฉมาโน ตํ โพธิสตฺตสฺส สทฺทํ สุตฺวา ‘‘อยํ ปุริโส ‘ชิตํ เม ชิตํ เม’ติ วทติ, โก นุ โข เอเตน ชิโต, ปโกฺกสถ น’’นฺติ ปโกฺกสาเปตฺวา ‘‘โภ ปุริส, อหํ ตาว วิชิตสงฺคาโม อิทานิ ชยํ คเหตฺวา อาคจฺฉามิ, ตยา ปน โก ชิโต’’ติ ปุจฺฉิฯ โพธิสตฺโต ‘‘มหาราช, ตยา สงฺคามสตมฺปิ สงฺคามสหสฺสมฺปิ สงฺคามสตสหสฺสมฺปิ ชินเนฺตน ทุชฺชิตเมว กิเลสานํ อชิตตฺตาฯ อหํ ปน มม อพฺภนฺตเร โลภํ นิคฺคณฺหโนฺต กิเลเส ชินิ’’นฺติ กเถโนฺตเยว มหานทึ โอโลเกตฺวา อาโปกสิณารมฺมณํ ฌานํ นิพฺพเตฺตตฺวา สมฺปตฺตานุภาโว อากาเส นิสีทิตฺวา รโญฺญ ธมฺมํ เทเสโนฺต อิมํ คาถมาห –

๗๐. ‘‘น ตํ ชิตํ สาธุ ชิตํ, ยํ ชิตํ อวชียติ;
ตํ โข ชิตํ สาธุ ชิตํ, ยํ ชิตํ นาวชียตี’’ติฯ

ตตฺถ **น ตํ ชิตํ สาธุ ชิตํ, ยํ ชิตํ อวชียตี**ติ ยํ ปจฺจามิตฺเต ปราชินิตฺวา รฏฺฐํ ชิตํ ปฏิลทฺธํ ปุนปิ เตหิ ปจฺจามิตฺเตหิ อวชียติ, ตํ ชิตํ สาธุชิตํ นาม น โหติฯ กสฺมา? ปุน อวชียนโตฯ อปโร นโย – ชิตํ วุจฺจติ ชโยฯ โย ปจฺจามิตฺเตหิ สทฺธึ ยุชฺฌิตฺวา อธิคโต ชโย ปุน เตสุ ชินเนฺตสุ , ปราชโย โหติ, โส น สาธุ น โสภโนฯ กสฺมา? ยสฺมา ปุน ปราชโยว โหติฯ **ตํ โข ชิตํ สาธุ ชิตํ, ยํ ชิตํ นาวชียตี**ติ ยํ โข ปน ปจฺจามิตฺเต นิมฺมเถตฺวา ชิตํ ปุน เตหิ นาวชียติ, โย วา เอกวารํ ลทฺโธ ชโย น ปุน ปราชโย โหติ, ตํ ชิตํ สาธุ ชิตํ โสภนํ, โส ชโย สาธุ โสภโน นาม โหติฯ กสฺมา? ปุน นาวชียนโตฯ ตสฺมา, ตฺวํ มหาราช, สตกฺขตฺตุมฺปิ สหสฺสกฺขตฺตุมฺปิ สตสหสฺสกฺขตฺตุมฺปิ สงฺคามสีสํ ชินิตฺวาปิ สงฺคามโยโธ นาม น โหสิฯ กึการณา? อตฺตโน กิเลสานํ อชิตตฺตาฯ โย ปน เอกวารมฺปิ อตฺตโน อพฺภนฺตเร กิเลเส ชินาติ, อยํ อุตฺตโม สงฺคามสีสโยโธติ อากาเส นิสินฺนโกว พุทฺธลีลาย รโญฺญ ธมฺมํ เทเสสิฯ อุตฺตมสงฺคามโยธภาโว ปเนตฺถ –

> ‘‘โย สหสฺสํ สหเสฺสน, สงฺคาเม มานุเส ชิเน;
> เอกญฺจ เชยฺยมตฺตานํ, ส เว สงฺคามชุตฺตโม’’ติฯ (ธ. ป. ๑๐๓) –

อิทํ สุตฺตํ สาธกํฯ

รโญฺญ ปน ธมฺมํ สุณนฺตเสฺสว ตทงฺคปฺปหานวเสน กิเลสา ปหีนา, ปพฺพชฺชาย จิตฺตํ นมิฯ ราชพลสฺสปิ ตเถว กิเลสา ปหียิํสุฯ ราชา ‘‘อิทานิ ตุเมฺห กหํ คมิสฺสถา’’ติ โพธิสตฺตํ ปุจฺฉิฯ ‘‘หิมวนฺตํ ปวิสิตฺวา อิสิปพฺพชฺชํ ปพฺพชิสฺสามิ, มหาราชา’’ติฯ ‘‘เตน หิ อหมฺปิ ปพฺพชิสฺสามี’’ติ โพธิสเตฺตเนว สทฺธึ นิกฺขมิ, พลกาโย พฺราหฺมณคหปติกา สพฺพา เสนิโยติ สโพฺพปิ ตสฺมิํ ฐาเน สนฺนิปติโต มหาชนกาโย รญฺญา สทฺธิํเยว นิกฺขมิฯ พาราณสิวาสิโนปิ ‘‘อมฺหากํ กิร ราชา กุทฺทาลปณฺฑิตสฺส ธมฺมเทสนํ สุตฺวา ปพฺพชฺชาภิมุโข หุตฺวา สทฺธึ พลกาเยน นิกฺขนฺโต, มยํ อิธ กึ กริสฺสามา’’ติ ทฺวาทสโยชนิกาย พาราณสิยา สกลนครวาสิโน นิกฺขมิํสุฯ ทฺวาทสโยชนิกา ปริสา อโหสิฯ ตํ อาทาย โพธิสโตฺต หิมวนฺตํ ปาวิสิฯ

ตสฺมิํ ขเณ สกฺกสฺส เทวรโญฺญ นิสินฺนาสนํ อุณฺหาการํ ทเสฺสสิฯ โส อาวชฺชมาโน ‘‘กุทฺทาลปณฺฑิโต มหาภินิกฺขมนํ นิกฺขโนฺต’’ติ ทิสฺวา ‘‘มหาสมาคโม ภวิสฺสติ, วสนฏฺฐานํ ลทฺธุํ วฏฺฏตี’’ติ วิสฺสกมฺมํ อามเนฺตตฺวา ‘‘ตาต, กุทฺทาลปณฺฑิโต มหาภินิกฺขมนํ นิกฺขโนฺต , วสนฏฺฐานํ ลทฺธุํ วฏฺฏติ, ตฺวํ หิมวนฺตปฺปเทสํ คนฺตฺวา สเม ภูมิภาเค ทีฆโต ติํสโยชนํ วิตฺถารโต ปนฺนรสโยชนํ อสฺสมปทํ มาเปหี’’ติ อาหฯ โส ‘‘สาธุ, เทวา’’ติ ปฏิสฺสุณิตฺวา คนฺตฺวา ตถา อกาสิฯ อยเมตฺถ สเงฺขโป, วิตฺถาโร ปน หตฺถิปาลชาตเก อาวิ ภวิสฺสติฯ อิทญฺจ หิ ตญฺจ เอกปริเจฺฉทเมวฯ วิสฺสกโมฺมปิ อสฺสมปเท ปณฺณสาลํ มาเปตฺวา ทุสฺสเทฺท มิเค จ สกุเณ จ อมนุเสฺส จ ปฏิกฺกมาเปตฺวา เตน เตน ทิสาภาเคน เอกปทิกมคฺคํ มาเปตฺวา อตฺตโน วสนฏฺฐานเมว อคมาสิฯ กุทฺทาลปณฺฑิโตปิ ตํ ปริสํ อาทาย หิมวนฺตํ ปวิสิตฺวา สกฺกทตฺติยํ อสฺสมปทํ คนฺตฺวา วิสฺสกเมฺมน มาปิตํ ปพฺพชิตปริกฺขารํ คเหตฺวา ปฐมํ อตฺตนา ปพฺพชิตฺวา ปจฺฉา ปริสํ ปพฺพาเชตฺวา อสฺสมปทํ ภาเชตฺวา อทาสิฯ สตฺต ราชาโน สตฺต รชฺชานิ ฉฑฺฑยิํสุฯ ติํสโยชนํ อสฺสมปทํ ปูริฯ กุทฺทาลปณฺฑิโต เสสกสิเณสุปิ ปริกมฺมํ กตฺวา พฺรหฺมวิหาเร ภาเวตฺวา ปริสาย กมฺมฏฺฐานํ อาจิกฺขิฯ สเพฺพ สมาปตฺติลาภิโน หุตฺวา พฺรหฺมวิหาเร ภาเวตฺวา พฺรหฺมโลกปรายณา อเหสุํฯ เย ปน เตสํ ปาริจริยํ อกํสุ, เต เทวโลกปรายณา อเหสุํฯ

สตฺถา ‘‘เอวํ, ภิกฺขเว, จิตฺตํ นาเมตํ กิเลสวเสน อลฺลีนํ ทุโมฺมจยํ โหติ, อุปฺปนฺนา โลภธมฺมา ทุปฺปชหา, เอวรูเปปิ ปณฺฑิเต อญฺญาเณ กโรนฺตี’’ติ อิมํ ธมฺมเทสนํ อาหริตฺวา สจฺจานิ ปกาเสสิ, สจฺจปริโยสาเน เกจิ โสตาปนฺนา อเหสุํ, เกจิ สกทาคามิโน, เกจิ อนาคามิโน, เกจิ

อรหตฺตํ ปาปุณึสุฯ สตฺถาปิ อนุสนฺธึ ฆเฏตฺวา ชาตกํ สโมธาเนสิ – ‘‘ตทา ราชา อานนฺโท อโหสิ, ปริสา พุทฺธปริสา, กุทฺทาลปณฺฑิโต ปน อหเมว อโหสิ’’นฺติฯ

กุทฺทาลชาตกวณฺณนา ทสมาฯ

อิตฺถิวคฺโค สตฺตโมฯ

ตสฺสุทฺทานํ –

อสาตมนฺตณฺฑภูตํ , ตกฺกปณฺฑิ ทุราชานํ;
อนภิรติ มุทุลกฺขณํ, อุจฺฉงฺคมฺปิ จ สาเกตํ;
วิสวนฺตํ กุทฺทาลกนฺติฯ

๘. วรุณวคฺค

[๗๑] ๑. วรุณชาตกวณฺณนา

โย ปุพฺเพ กรณียานีติ อิทํ สตฺถา เชตวเน วิหรนฺโต กุฏุมฺพิกปุตฺตติสฺสตฺเถรํ อารพฺภ กเถสิฯ เอกสฺมิํ กิร ทิวเส สาวตฺถิวาสิโน อญฺญมญฺญสหายกา ติํสมตฺตา กุลปุตฺตา คนฺธปุปฺผวตฺถาทีนิ คเหตฺวา ‘‘สตฺถุ ธมฺมเทสนํ สุณิสฺสามา’’ติ มหาชนปริวุตา เชตวนํ คนฺตฺวา นาคมาฬกสาลมาฬกาทีสุ โถกํ นิสีทิตฺวา สายนฺหสมเย สตฺถริ สุรภิคนฺธวาสิตาย คนฺธกุฏิโต นิกฺขมิตฺวา ธมฺมสภํ คนฺตฺวา อลงฺกตพุทฺธาสเน นิสินฺเน สปริวารา ธมฺมสภํ คนฺตฺวา สตฺถารํ คนฺธปุปฺเผหิ ปูเชตฺวา จกฺกงฺกิตตเลสุ ผุลฺลปทุมสสฺสิริเกสุ ปาเทสุ วนฺทิตฺวา เอกมนฺตํ นิสินฺนา ธมฺมํ สุณิํสุฯ

อถ เนสํ เอตทโหสิ ‘‘ยถา ยถา โข มยํ ภควตา ธมฺมํ เทสิตํ อาชานาม, ปพฺพเชยฺยามา’’ติฯ เต ตถาคตสฺส ธมฺมสภาโต นิกฺขนฺตกาเล ตถาคตํ อุปสงฺกมิตฺวา วนฺทิตฺวา ปพฺพชฺชํ ยาจิํสุ, สตฺถา เตสํ ปพฺพชฺชํ อทาสิฯ เต อาจริยุปชฺฌาเย อาราเธตฺวา อุปสมฺปทํ ลภิตฺวา ปญฺจ วสฺสานิ อาจริยุปชฺฌายานํ สนฺติเก วสิตฺวา เทฺว มาติกา ปคุณํ กตฺวา กปฺปิยากปฺปิยํ ญตฺวา ติโสฺส อนุโมทนา อุคฺคณฺหิตฺวา จีวรานิ สิพฺเพตฺวา รชิตฺวา ‘‘สมณธมฺมํ กริสฺสามา’’ติ อาจริยุปชฺฌาเย อาปุจฺฉิตฺวา สตฺถารํ อุปสงฺกมิตฺวา วนฺทิตฺวา เอกมนฺตํ นิสีทิตฺวา ‘‘มยํ, ภนฺเต, ภเวสุ อุกฺกณฺฐิตา ชาติชราพฺยาธิมรณภยภีตา, เตสํ โน สํสารปริโมจนตฺถาย กมฺมฏฺฐานํ กเถถา’’ติ ยาจิํสุฯ สตฺถา เตสํ อฏฺฐติํสาย กมฺมฏฺฐาเนสุ สปฺปายํ วิจินิตฺวา กมฺมฏฺฐานํ กเถสิฯ เต สตฺถุ สนฺติเก กมฺมฏฺฐานํ คเหตฺวา สตฺถารํ วนฺทิตฺวา ปทกฺขิณํ กตฺวา ปริเวณํ คนฺตฺวา อาจริยุปชฺฌาเย โอโลเกตฺวา ปตฺตจีวรมาทาย ‘‘สมณธมฺมํ กริสฺสามา’’ติ นิกฺขมิํสุฯ

อถ เนสํ อพฺภนฺตเร เอโก ภิกฺขุ นาเมน กุฏุมฺพิกปุตฺตติสฺสตฺเถโร นาม กุสีโต หีนวีริโย รสคิทฺโธฯ โส เอวํ จินฺเตสิ ‘‘อหํ เนว อรเญฺญ วสิตุํ, น ปธานํ ปทหิตุํ, น ภิกฺขาจริยาย ยาเปตุํ สกฺขิสฺสามิ, โก เม คมเนน อตฺโถ, นิวตฺติสฺสามี’’ติ โส วีริยํ โอสฺสชิตฺวา เต ภิกฺขู อนุคนฺตฺวา นิวตฺติฯ เตปิ โข ภิกฺขู โกสเลสุ จาริกํ จรมานา อญฺญตรํ ปจฺจนฺตคามํ คนฺตฺวา ตํ อุปนิสฺสาย เอกสฺมิํ อรญฺญายตเน วสฺสํ อุปคนฺตฺวา อโนฺตเตมาสํ อปฺปมตฺตา ฆเฏนฺตา วายมนฺตา วิปสฺสนาคพฺภํ คาหาเปตฺวา ปถวิํ อุนฺนาทยมานา อรหตฺตํ ปตฺวา วุตฺถวสฺสา ปวาเรตฺวา ‘‘ปฏิลทฺธคุณํ สตฺถุ อาโรเจสฺสามา’’ติ ตโต นิกฺขมิตฺวา อนุปุพฺเพน เชตวนํ ปตฺวา ปตฺตจีวรํ ปฏิสาเมตฺวา อาจริยุปชฺฌาเย ทิสฺวา ตถาคตํ ทฏฺฐุกามา สตฺถุ สนฺติกํ คนฺตฺวา วนฺทิตฺวา นิสีทิํสุฯ สตฺถา เตหิ สทฺธิํ มธุรปฏิสนฺถารํ อกาสิฯ เต กตปฏิสนฺถารา อตฺตนา ปฏิลทฺธคุณํ ตถาคตสฺส อาโร

เจสุํ, สตฺถา เต ภิกฺขู ปสํสิฯ กุฎุมฺพิกปุตฺตติสฺสเตฺถโร สตฺถารํ เตสํ คุณกถํ กเถนฺตํ ทิสฺวา ส ยมฺปิ สมณธมฺมํ กาตุกาโม ชาโตฯ เตปิ โข ภิกฺขู ''มยํ, ภนฺเต, ตเมว อรญฺญวาสํ คนฺตฺวา วสิสฺสามา''ติ สตฺถารํ อาปุจฺฉึสุฯ สตฺถา ''สาธู''ติ อนุชานิฯ เต สตฺถารํ วนฺทิตฺวา ปริเวณํ อคมํสุฯ

อถ โส กุฎุมฺพิกปุตฺตติสฺสเตฺถโร รตฺติภาคสมนนฺตเร อจฺจารทฺธวีริโย หุตฺวา อติเวเคน สมณธมฺมํ กโรนฺโต มชฺฌิมยามสมนนฺตเร อาลมฺพนผลกํ นิสฺสาย ฐิตโกว นิทฺทายนฺโต ปริวตฺติตฺวา ปติ, อูรุฏฺฐิกํ ภิชฺชิ, เวทนา มหนฺตา ชาตาฯ เตสํ ภิกฺขูนํ ตํ ปฏิชคฺคนฺตานํ คมนํ น สมฺปชฺชิฯ อถ เน อุปฏฺฐานเวลายํ อาคเต สตฺถา ปุจฺฉิ ''นนุ ตุเมฺห, ภิกฺขเว, 'เสฺว คมิสฺสามา'ติ หิโยฺย อาปุจฺฉิตฺถา''ติ? ''อาม, ภนฺเต, อปิจ โข ปน อมฺหากํ สหายโก กุฎุมฺพิกปุตฺตติสฺสเตฺถโร อกาเล อติเวเคน สมณธมฺมํ กโรนฺโต นิทฺทาภิภูโต ปริวตฺติตฺวา ปติโต, อูรุฏฺฐิสฺส ภินฺนํ, ตํ นิสฺสาย อมฺหากํ คมนํ น สมฺปชฺชี''ติฯ สตฺถา ''น, ภิกฺขเว, อิทาเนเวส อตฺตโน หีนวีริยภาเวน อกาเล อติเวเคน วีริยํ กโรนฺโต ตุมฺหากํ คมนนฺตรายํ กโรติ, ปุเพฺพเปส ตุมฺหากํ คมนนฺตรายํ อกาสิเยวา''ติ วตฺวา เตหิ ยาจิโต อตีตํ อาหริฯ

อตีเต คนฺธารรเฏฺฐ ตกฺกสิลายํ โพธิสโตฺต ทิสาปาโมโกฺข อาจริโย หุตฺวา ปญฺจ มาณวกสตานิ สิปฺปํ อุคฺคณฺหาเปสิฯ อถสฺส เต มาณวา เอกทิวสํ ทารุํ อาหรณตฺถาย อรญฺญํ คนฺตฺวา ทารูนิ อุทฺธรึสุฯ เตสํ อนฺตเร เอโก กุสีตมาณโว มหนฺตํ วรุณรุกฺขํ ทิสฺวา ''สุกฺขรุโกฺข เอโส''ติ สญฺญาย ''มุหุตฺตํ ตาว นิปชฺชิตฺวา ปจฺฉา รุกฺขํ อภิรุหิตฺวา ทารูนิ ปาเตตฺวา อาทาย คมิสฺสามี''ติ อุตฺตริสาฎกํ ปตฺถริตฺวา นิปชฺชิตฺวา กากจฺฉมาโน นิทฺทํ โอกฺกมิฯ อิตเร มาณวกา ทารุกลาเป พนฺธิตฺวา อาทาย คจฺฉนฺตา ตํ ปาเทน ปิฎฺฐิยํ ปหริตฺวา ปโพเธตฺวา อคมํสุฯ กุสีตมาณโว อุฎฺฐาย อกฺขีนิ ปุญฺฉิตฺวา ปุญฺฉิตฺวา อวิคตนิโทฺทว วรุณรุกฺขํ อภิรุหิตฺวา สาขํ คเหตฺวา อตฺตโน อภิมุขํ อากฑฺฒิตฺวา ภญฺชโนฺต ภิชฺชิตฺวา อุฎฺฐิตโกฎิยา อตฺตโน อกฺขึ ภินฺทาเปตฺวา เอเกน หเตฺถน ตํ ปิธาย เอเกน หเตฺถน อลฺลทารูนิ ภญฺชิตฺวา รุกฺขโต โอรุยฺห ทารุกลาปํ พนฺธิตฺวา อุกฺขิปิตฺวา เวเคน คนฺตฺวา เตหิ ปาติตานํ ทารูนํ อุปริ ปาเตสิฯ

ตํ ทิวสญฺจ ชนปทคามเก เอกํ กุลํ ''เสฺว พฺราหฺมณวาจนกํ กริสฺสามา''ติ อาจริยํ นิมเนฺตสิฯ อาจริโย มาณวเก อาห ''ตาตา, เสฺว เอกํ คามกํ คนฺตพฺพํ, ตุเมฺห ปน นิราหารา น สกฺขิสฺสถ คนฺตุํ, ปาโตว ยาคุํ ปจาเปตฺวา ตตฺถ คนฺตฺวา อตฺตนา ลทฺธโกฎฺฐาสญฺจ อมฺหากํ ปตฺตโกฎฺฐาสญฺจ สพฺพมาทาย อาคจฺฉถา''ติฯ เต ปาโตว ยาคุปจนตฺถาย ทาสึ อุฎฺฐาเปตฺวา ''ขิปฺปํ โน ยาคุํ ปจาหี''ติ อาหํสุฯ สา ทารูนิ คณฺหนฺตี อุปริ ฐิตานิ อลฺลวรุณทารูนิ คเหตฺวา ปุนปฺปุนํ มุขวาตํ ททมานาปิ อคฺคึ อุชฺชาเลตุํ อสโกฺกนฺตี สูริยํ อุฎฺฐาเปสิฯ มาณวกา ''อติทิวา ชาโต, อิทานิ น สกฺกา คนฺตุ''นฺติ อาจริยสฺส สนฺติกํ อคมํสุฯ อาจริโย ''กึ, ตาตา, น คตตฺถา''ติ? ''อาม, อาจริย น คตมฺหา''ติฯ ''กึการณา''ติ? ''อสุโก นาม กุสีตมาณโว อเมฺหหิ สทฺธึ ทารูนมตฺถาย อรญฺญํ คนฺตฺวา วรุณรุกฺขมูเล นิทฺทายิตฺวา ปจฺฉา เวเคน รุกฺขํ อารุยฺห อกฺขึ ภินฺทาเปตฺวา อลฺลวรุณทารูนิ อาหริตฺวา อเมฺหหิ อานีตทารูนํ อุปริ ปกฺขิปิฯ ยาคุปาจิกา ตานิ สุกฺขทารุสญฺญาย คเหตฺวา ยาว สูริยุคฺคมนา อุชฺชาเลตุํ นาสกฺขิฯ อิมินา โน การเณน คมนนฺตราโย ชาโต''ติฯ อาจริโย มาณเวน กตกมฺมํ สุตฺวา ''อนฺธพาลานํ กมฺมํ นิสฺสาย เอวรูปา ปริหานิ โหตี''ติ วตฺวา อิมํ คาถํ สมุฎฺฐาเปสิ –

๗๑. ''โย ปุเพฺพ กรณียานิ, ปจฺฉา โส กาตุมิจฺฉติ;
วรุณกฏฺฐภโญฺชว, ส ปจฺฉา มนุตปฺปตี''ติฯ

ตตฺถ **ส ปจฺฉา มนุตปฺปตี**ติ โย โกจิ ปุคฺคโล ‘‘อิทํ ปุเพฺพ กตฺตพฺพํ, อิทํ ปจฺฉา’’ติ อวีมํสิตฺวา ปุเพฺพ กรณียานิ ปฐมเมว กตฺตพฺพกมฺมานิ ปจฺฉา กโรติ, อยํ วรุณกฎฺฐภญฺช อมฺหากํ มาณวโก วิย โส พาลปุคฺคโล ปจฺฉา อนุตปฺปติ โสจติ ปริเทวตีติ อโตฺถฯ

เอวํ โพธิสโตฺต อเนฺตวาสิกานํ อิมํ การณํ กเถตฺวา ทานาทีนิ ปุญฺญานิ กริตฺวา ชีวิตปริโยสาเน ยถากมฺมํ คโตฯ

สตฺถา ‘‘น, ภิกฺขเว, อิทาเนวส ตุมฺหากํ อนฺตรายํ กโรติ, ปุเพฺพปิ อกาสิเยวา’’ติ อิมํ ธมฺมเทสนํ อาหริตฺวา อนุสนฺธิํ ฆเฎตฺวา ชาตกํ สโมธาเนสิ ‘‘ตทา อกฺขิเภทํ ปโตฺต มาณโว อูรุเภทํ ปตฺตภิกฺขุ อโหสิ, เสสมาณวา พุทฺธปริสา, อาจริยพฺราหฺมโณ ปน อหเมว อโหสิ’’นฺติฯ

วรุณชาตกวณฺณนา ปฐมาฯ

[๗๒] ๒. สีลวนาคราชชาตกวณฺณนา

อกตญฺญุสฺส โปสสฺสาติ อิทํ สตฺถา เวฬุวเน วิหรโนฺต เทวทตฺตํ อารพฺภ กเถสิฯ ธมฺมสภายญฺหิ ภิกฺขู ‘‘อาวุโส, เทวทโตฺต อกตญฺญู ตถาคตสฺส คุเณ น ชานาตี’’ติ กเถนฺตา นิสีทิํสุฯ สตฺถา อาคนฺตฺวา ‘‘กาย นุตฺถ, ภิกฺขเว, เอตรหิ กถาย สนฺนิสินฺนา’’ติ ปุจฺฉิตฺวา ‘‘อิมาย นามา’’ติ วุเตฺต ‘‘น, ภิกฺขเว, อิทาเนว เทวทโตฺต อกตญฺญู, ปุเพฺพปิ อกตญฺญูเยว, น กทาจิ มยฺหํ คุณํ ชานาตี’’ติ วตฺวา เตหิ ยาจิโต อตีตํ อาหริฯ

อตีเต พาราณสิยํ พฺรหฺมทเตฺต รชฺชํ กาเรเนฺต โพธิสโตฺต หิมวนฺตปฺปเทเส หตฺถิโยนิยํ นิพฺพตฺติฯ โส มาตุกุจฺฉิโต นิกฺขโนฺต สพฺพเสโต อโหสิ รชตปุญฺชสนฺนิโภ, อกฺขีนิ ปนสฺส มณิคุฬิสทิสานิ, ปญฺญายมานานิ ปญฺจ ปสาทานิ อเหสุํ, มุขํ รตฺตกมฺพลสทิสํ, โสณฺฑา รตฺตสุวณฺณพินฺทุปฎิมณฺฑิตํ รชตทามํ วิย, จตฺตาโร ปาทา กตลาขารสปริกมฺมา วิยฯ เอวมสฺส ทสหิ ปารมีหิ อลงฺกโต รูปโสภคฺคปฺปโตฺต อตฺตภาโว อโหสิฯ อถ นํ วิญฺญุตํ ปตฺตํ สกลหิมวเนฺต วารณา สนฺนิปติตฺวา อุปฎฺฐหนฺตา วิจริํสุฯ เอวํ โส อสีติสหสฺสวารณปริวาโร หิมวนฺตปฺปเทเส วสมาโน อปรภาเค คเณ โทสํ ทิสฺวา คณมฺหา กายวิเวกาย เอกโกว อรเญฺญ วาสํ กเปฺปสิฯ สีลวนฺตตาย จ ปนสฺส ‘‘สีลวนาคราชา’’ เตฺวว นามํ อโหสิฯ

อเถโก พาราณสิวาสิโก วนจรโก หิมวนฺตํ ปวิสิตฺวา อตฺตโน อาชีวภณฺฑกํ คเวสมาโน ทิสา ววตฺถาเปตุํ อสโกฺกโนฺต มคฺคมูโฬฺห หุตฺวา มรณภยภีโต พาหา ปคฺคยฺห ปริเทวมาโน วิจรติฯ โพธิสโตฺต ตสฺส ตํ พลวปริเทวิตํ สุตฺวา ‘‘อิมํ ปุริสํ ทุกฺขา โมเจสฺสามี’’ติ การุเญฺญน โจทิโต ตสฺส สนฺติกํ อคมาสิฯ โส ตํ ทิสฺวาว ภีโต ปลายิฯ โพธิสโตฺต ตํ ปลายนฺตํ ทิสฺวา ตเตฺถว อฎฺฐาสิฯ โส ปุริโส โพธิสตฺตํ ฐิตํ ทิสฺวา อฎฺฐาสิ ฯ โพธิสโตฺต ปุน อคมาสิ, โส ปุน ปลายิตฺวา ตสฺส ฐิตกาเล ฐตฺวา จิเนฺตสิ ‘‘อยํ วารโณ มม ปลายนกาเล ติฎฺฐติ, ฐิตกาเล อาคจฺฉติ, นายํ มยฺหํ อนตฺถกาโม, อิมมฺหา ปน มํ ทุกฺขา มาเจตุกาโม ภวิสฺสตี’’ติ สูโร หุตฺวา อฎฺฐาสิฯ โพธิสโตฺต ตํ อุปสงฺกมิตฺวา ‘‘กสฺมา โภ ตฺวํ ปุริส, ปริเทวมาโน วิจรสี’’ติ ปุจฺฉิฯ ‘‘สามิ, ทิสา ววตฺถาเปตุํ อสโกฺกโนฺต มคฺคมูโฬฺห หุตฺวา มรณภเยนา’’ติฯ อถ นํ โพธิสโตฺต อตฺตโน วสนฎฺฐานํ เนตฺวา กติปาหํ ผลาผเลหิ สนฺตเปฺปตฺวา ‘‘โภ, ปุริส, มา ภายิ, อหํ ตํ มนุสฺสปถํ เนสฺสามี’’ติ อตฺตโน ปิเฎฺฐ นิสีทาเปตฺวา มนุสฺสปถํ ปายาสิฯ

อถ โข โส มิตฺตทุพฺภี ปุริโส ‘‘สเจ โกจิ ปุจฺฉิสฺสติ, อาจิกฺขิตพฺพํ ภวิสฺสตี’’ติ โพธิสตฺตสฺส ปิเฎฺฐ นิสิโนฺนเยว รุกฺขนิมิตฺตํ ปพฺพตนิมิตฺตํ อุปธาเรโนฺตว คจฺฉติฯ อถ นํ โพธิสโตฺต

อรญฺญา นีหริตฺวา พาราณสิคามิมหามคฺค ฐเปตฺวา “โภ ปุริส, อิมินา มคฺเคน คจฺฉ, มยฺหํ ปน วสนฏฺฐานํ ปุจฺฉิโตปิ อปุจฺฉิโตปิ มา กสฺสจิ อาจิกฺขี”ติ ตํ อุโยฺยเชตฺวา อตฺตโน วสนฏฺฐานํเยว อคมาสิฯ อถ โส ปุริโส พาราณสึ คนฺตฺวา อนฺวิจรโนฺต ทนฺตการวีถึ ปตฺวา ทนฺตกาเร ทนฺตวิกติโย กุรฺมาเน ทิสฺวา “กึ ปน โภ, ชีวทนฺตมฺปิ ลภิตฺวา คเณฺหยฺยาถา”ติ? “โภ, กึ วเทสิ, ชีวทโนฺต นาม มตหตฺถิทนฺตโต มหคฺฆตโร”ติฯ “เตน หิ อหํ โว ชีวทนฺตํ อาหริสฺสามี”ติ ปาเถยฺยํ คเหตฺวา ขรกกจํ อาทาย โพธิสตฺตสฺส วสนฏฺฐานํ อคมาสิฯ

โพธิสโตฺต ตํ ทิสฺวา “กิมตฺถํ อาคโตสี”ติ ปุจฺฉิฯ “อหํ, สามิ, ทุคฺคโต กปโณ ชีวิตุํ อสโกฺกโนฺต ตุเมฺห ทนฺตขณฺฑํ ยาจิตฺวา สเจ ทสฺสถ, ตํ อาทาย คนฺตฺวา วิกฺกิณิตฺวา เตน มูเลน ชีวิสฺสามี”ติ อาคโตติฯ “โหตุ โภ, ทนฺตํ เต ทสฺสามิ, สเจ ทนฺตกปฺปนตฺถาย กกจํ อตฺถี”ติฯ “กกจํ คเหตฺวา อาคโตมฺหิ สามี”ติฯ “เตน หิ ทเนฺต กกเจน กนฺติตฺวา อาทาย คจฺฉา”ติ โพธิสโตฺต ปาเท สมิญฺชิตฺวา โคนิสินฺนกํ นิสีทิฯ โส เทฺวปิ อคฺคทเนฺต ฉินฺทิฯ โพธิสโตฺต เต ทเนฺต โสณฺฑาย คเหตฺวา “โภ ปุริส, นาหํ ‘เอเต ทนฺตา มยฺหํ อปฺปิยา อมนาปา’ติ ทมฺมิ, อิเมหิ ปน เม ทเนฺตหิ สตคุเณน สหสฺสคุเณน สตสหสฺสคุเณน สพฺพธมฺมปฏิเวธนสมตฺถา สพฺพญฺญุตญฺญาณทนฺตาว ปิยตรา, ตสฺส เม อิทํ ทนฺตทานํ สพฺพญฺญุตญฺญาณปฏิวิชฺฌนตฺถาย โหตู”ติ สพฺพญฺญุตญฺญาณสฺส อาราธนํ กตฺวา ทนฺตยุคลํ อทาสิฯ

โส ตํ อาทาย คนฺตฺวา วิกฺกิณิตฺวา ตสฺมึ มูเล ขีเณ ปุน โพธิสตฺตสฺส สนฺติกํ คนฺตฺวา “สามิ, ตุมฺหากํ ทเนฺต วิกฺกิณิตฺวา ลทฺธมูลํ มยฺหํ อิณโสธนมตฺตเมว ชาตํ, อวเสสทเนฺต เทถา”ติ อาหฯ โพธิสโตฺต “สาธู”ติ ปฏิสฺสุณิตฺวา ปุริมนเยเนว กปฺปาเปตฺวา อวเสสทเนฺต อทาสิฯ โส เตปิ วิกฺกิณิตฺวา ปุน อาคนฺตฺวา “สามิ, ชีวิตุํ น สโกฺกมิ, มูลทาฐา เม เทถา”ติ อาหฯ โพธิสโตฺต “สาธู”ติ ปฏิสฺสุณิตฺวา ปุริมนเยเนว นิสีทิฯ โส ปาปปุริโส มหาสตฺตสฺส รชตทามสทิสํ โสณฺฑํ มทฺทมาโน เกลาสกูฏสทิสํ กุมฺภํ อภิรุหิตฺวา อุโภ ทนฺตโกฏิโย ปณฺหิยา ปหรโนฺต มํสํ วิยูหิตฺวา กุมฺภํ อารุยฺห ขรกกเจน มูลทาฐา กเปฺปตฺวา ปกฺกามิฯ โพธิสตฺตสฺส ทสฺสนูปจารํ วิชหเนฺตเยว ปน ตสฺมึ ปาปปุริเส จตุนหุตาธิกทฺวิโยชนสตสหสฺสพหลา ฆนปถวี สิเนรุยุคนฺธราทโย มหาภาเร ทุคฺคนฺธเชคุจฺฉานิ คูถมุตฺตาทีนิ จ ธาเรตุํ สมตฺถาปิ ตสฺส อคุณราสึ ธาเรตุํ อสโกฺกนฺตี วิย ภิชฺชิตฺวา วิวรํ อทาสิฯ ตาวเทว อวีจิมหานิรยโต อคฺคิชาลา นิกฺขมิตฺวา ตํ มิตฺตทุพฺภิปุริสํ กุลสนฺตเกน กมฺพเลน ปารุปนฺตี วิย ปริกฺขิปิตฺวา คณฺหิฯ

เอวํ ตสฺส ปาปปุคฺคลสฺส ปถวึ ปวิฏฺฐกาเล ตสฺมึ วนสเณฺฑ อธิวตฺถา รุกฺขเทวตา “อกตญฺญู มิตฺตทุพฺภี ปุคฺคโล จกฺกวตฺติรชฺชํ ทตฺวาปิ โตเสตุํ น สกฺกา”ติ วนํ อุนฺนาเทตฺวา ธมฺมํ เทสยมานา อิมํ คาถมาห –

๗๒. “อกตญฺญุสฺส โปสสฺส, นิจฺจํ วิวรทสฺสิโน;
สพฺพํ เจ ปถวึ ทชฺชา, เนว นํ อภิราธเย”ติฯ

ตตฺถ **อกตญฺญุสฺสา**ติ อตฺตโน กตคุณํ อชานนฺตสฺสฯ **โปสสฺสา**ติ ปุริสสฺสฯ **วิวรทสฺสิโน**ติ ฉิทฺทเมว โอกาสเมว โอโลเกนฺตสฺสฯ **สพฺพํ เจ ปถวึ ทชฺชา**ติ สเจปิ ตาทิสสฺส ปุคฺคลสฺส สกลํ จกฺกวตฺติรชฺชํ, อิมํ วา ปน มหาปถวึ ปริวเตฺตตฺวา ปถโวชํ ทเทยฺยฯ **เนว นํ อภิราธเย**ติ เอวํ กโรโนฺตปิ เอวรูปํ กตคุณวิทฺธํสกํ โกจิ ปริโตเสตุํ วา ปสาเทตุํ วา น สกฺกุเณยฺยาติ อโตฺถฯ

เอวํ สา เทวตา วนํ อุนฺนาเทตฺวา ธมฺมํ เทเสสิฯ โพธิสโตฺต ยาวตายุกํ ฐตฺวา ยถากมฺมํ อ คมาสิฯ

สตฺถา ‘‘น, ภิกฺขเว, เทวทโตฺต อิทาเนว อกตญฺญู, ปุเพฺพปิ อกตญฺญูเยวา’’ติ วตฺวา อิมํ ธมฺมเทสนํ อาหริตฺวา อนุสนฺธิํ ฆเฏฺตฺวา ชาตกํ สโมธาเนสิ ‘‘ตทา มิตฺตทุพฺภี ปุคฺคโล เทวทโตฺต อโหสิ, รุกฺขเทวตา สาริปุโตฺต, สีลวนาคราชา ปน อหเมว อโหสิ’’นฺติฯ

สีลวนาคราชชาตกวณฺณนา ทุติยาฯ

[๗๓] ๓. สจฺจํกิรชาตกวณฺณนา

สจฺจํ กิเรวมาหํสูติ อิทํ สตฺถา เวฬุวเน วิหรโนฺต เทวทตฺตสฺส วธาย ปริสกฺกนํ อารพฺภ กเถสิฯ ภิกฺขุสงฺฆสฺมิญฺหิ ธมฺมสภายํ นิสีทิตฺวา ‘‘อาวุโส, เทวทโตฺต สตฺถุ คุณํ น ชานาติ, วธายเยว ปริสกฺกตี’’ติ เทวทตฺตสฺส อคุณํ กเถเนฺต สตฺถา อาคนฺตฺวา ‘‘กาย นุตฺถ, ภิกฺขเว, เอตรหิ กถาย สนฺนิสินฺนา’’ติ ปุจฺฉิตฺวา ‘‘อิมาย นามา’’ติ วุเตฺต ‘‘น, ภิกฺขเว, อิทาเนว เทวทโตฺต มยฺหํ วธาย ปริสกฺกติ, ปุเพฺพปิ ปริสกฺกิเยวา’’ติ วตฺวา อตีตํ อาหริฯ

อตีเต พาราณสิยํ พฺรหฺมทเตฺต รชฺชํ กาเรเนฺต ตสฺส ทุฎฺฐกุมาโร นาม ปุโตฺต อโหสิ กกฺขโฬ ผรุโส ปหฎาสีวิสูปโม, อนโกฺกสิตฺวา วา อปหริตฺวา วา เกนจิ สทฺธิํ น กเถติฯ โส อ โนฺตชนสฺส จ พหิชนสฺส จ อกฺขิมฺหิ ปติตรชํ วิย, ขาทิตุํ อาคตปิสาโจ วิย จ อมนาโป อโหสิ อุเพฺพชนีโยฯ โส เอกทิวสํ นทีกีฬํ กีฬิตุกาโม มหเนฺตน ปริวาเรน นทีตีรํ อคมาสิฯ ตสฺมิํ ขเณ มหาเมโฆ อุฎฺฐหิ, ทิสา อนฺธการา ชาตาฯ โส ทาสเปสฺสชนํ อาห ‘‘เอถ ภเณ, มํ คเหตฺวา นทีมชฺฌํ เนตฺวา นฺหาเปตฺวา อาเนถา’’ติฯ เต ตํ ตตฺถ เนตฺวา ‘‘กิํ โน ราชา กริสฺสติ, อิมํ ปาปปุริสํ เอเตฺถว มาเรมา’’ติ มนฺตยิตฺวา ‘‘เอตฺถ คจฺฉ กาฬกณฺณี’’ติ อุทเก นํ โอปิลาเปตฺวา ปจฺจุตฺตริตฺวา ตีเร อฎฺฐํสุฯ ‘‘กหํ กุมาโร’’ติ จ วุเตฺต ‘‘น มยํ กุมารํ ปสฺสาม, เมฆํ อุฎฺฐิตํ ทิสฺวา อุทเก นิมุชฺชิตฺวา ปุรโต อาคโต ภวิสฺสตี’’ติฯ อมจฺจา รโญฺญ สนฺติกํ อคมํสุฯ ราชา ‘‘กหํ เม ปุโตฺต’’ติ ปุจฺฉิฯ น ชานาม เทว, เมเฆ อุฎฺฐิเต ‘‘ปุรโต อาคโต ภวิสฺสตี’’ติ สญฺญาย อาคตมฺหาติฯ ราชา ทฺวารํ วิวราเปตฺวา ‘‘นทีตีรํ คนฺตฺวา วิจินถา’’ติ ตตฺถ ตตฺถ วิจินาเปสิ, โกจิ กุมารํ นาทฺทสฯ

โสปิ โข เมฆนฺธกาเร เทเว วสฺสเนฺต นทิยา วุยฺหมาโน เอกํ ทารุกฺขนฺธํ ทิสฺวา ตตฺถ นิสีทิตฺวา มรณภยตชฺชิโต ปริเทวมาโน คจฺฉติฯ ตสฺมิํ ปน กาเล พาราณสิวาสี เอโก เสฎฺฐิ นทีตีเร จตฺตาลีสโกฎิธนํ นิทหิตฺวาว มรโนฺต ธนตณฺหาย ธนปิเฎฺฐ สโปฺป หุตฺวา นิพฺพตฺติฯ อปโร ตสฺมิํเยว ปเทเส ติํส โกฎิโย นิทหิตฺวา ธนตณฺหาย ตเตฺถว อุนฺทูโร หุตฺวา นิพฺพตฺติฯ เตสํ ว สนฎฺฐานํ อุทกํ ปาวิสิฯ เต อุทกสฺส ปวิฎฺฐมเคฺคเนว นิกฺขมิตฺวา โสตํ ฉินฺทนฺตา คนฺตฺวา ตํ ราชกุมาเรน อภินิสินฺนํ ทารุกฺขนฺธํ ปตฺวา เอโก เอกํ โกฎิํ, อิตโร อิตรํ อารุยฺห ขนฺธปิเฎฺฐเยว นิปชฺชิํสุฯ ตสฺสาเยว โข ปน นทิยา ตีเร เอโก สิมฺพลิรุโกฺข อตฺถิ, ตเตฺถโก สุวโปตโก วสติฯ โสปิ รุโกฺข อุทเกน โธตมูโล นทีปิเฎฺฐ ปติ, สุวโปตโก เทเว วสฺสเนฺต อุปฺปติตฺวา คนฺตุํ อส โกฺกโนฺต คนฺตฺวา ตเสฺสว ขนฺธสฺส เอกปเสฺส นิลียิฯ เอวํ เต จตฺตาโร ชนา เอกโต วุยฺหมานา คจฺฉนฺติฯ

โพธิสโตฺตปิ โข ตสฺมิํ กาเล กาสิรเฎฺฐ อุทิจฺจพฺราหฺมณกุเล นิพฺพตฺติตฺวา วุฑฺฒิปฺปโตฺต อิสิปพฺพชฺชํ ปพฺพชิตฺวา เอกสฺมิํ นทีนิวตฺตเน ปณฺณสาลํ มาเปตฺวา วสติฯ โส อฑฺฒรตฺต สมเย จงฺกมมาโน ตสฺส ราชกุมารสฺส พลวปริเทวนสทฺทํ สุตฺวา จิเนฺตสิ ‘‘มาทิเส นาม เมตฺ

ตานุทฺทยสมฺปเนฺน ตาปเส ปสฺสเนฺต เอตสฺส ปุริสสฺส มรณํ อยุตฺตํ, อุทกโต อุทฺธริตฺวา ตสฺส ชีวิตทานํ ทสฺสามี''ติฯ โส ตํ ''มา ภายิ, มา ภายี''ติ อสฺสาเสตฺวา อุทกโสตํ ฉินฺทเนฺต คนฺตฺวา ตํ ทารุกฺขนฺธํ เอกาย โกฏิยา คเหตฺวา อากฑฺฒเนฺต นาคพโล ถามสมฺปเนฺน เอกเวเคน ตีรํ ปตฺวา กุมารํ อุกฺขิปิตฺวา ตีเร ปติฏฺฐาเปสิฯ เตปิ สปฺปาทโย ทิสฺวา อุกฺขิปิตฺวา อสฺสมปทํ เนตฺวา อคฺคิํ ชาเลตฺวา ''อิเม ทุพฺพลตรา''ติ ปฐมํ สปฺปาทีนํ สรีรํ เสเทตฺวา ปจฺฉา ราชกุมารสฺส สรีรํ เสเทตฺวา ตมฺปิ อโรคํ กตฺวา อาหารํ เทเนฺตปิ ปฐมํ สปฺปาทีนํเยว ทตฺวา ปจฺฉา ตสฺส ผลาผลานิ อุปนาเมสิฯ ราชกุมาโร ''อยํ กูฏตาปโส มํ ราชกุมารํ อคเณตฺวา ติรจฺฉานคตานํ สมฺมานํ กโรตี''ติ โพธิสเตฺต อาฆาตํ พนฺธิฯ

ตโต กติปาหจฺจเยน สเพฺพสฺปิ เตสุ ถามพลปฺปเตฺตสุ นทิยา โอเฆ ปจฺฉิเนฺน สโปฺป ตาปสํ วนฺทิตฺวา อาห ''ภเนฺต, ตุเมฺหหิ มยฺหํ มหาอุปกาโร กโต, น โข ปนาหํ ทลิโทฺท, อสุกฏฺฐาเน เม จตฺตาลีส หิรญฺญโกฏิโย นิทหิตฺวา ฐปิตา, ตุมฺหากํ ธเนน กิเจฺจ สติ สพฺพเมฺปตํ ธนํ ตุมฺหากํ ทาตุํ สโกฺกมิ, ตํ ฐานํ อาคนฺตฺวา 'ทีฆา'ติ ปโกฺกเสยฺยาถา''ติ วตฺวา ปกฺกามิฯ อุนฺทูโรปิ ตเถว ตาปสํ นิมเนฺตตฺวา ''อสุกฏฺฐาเน ฐตฺวา 'อุนฺทูรา'ติ ปโกฺกเสยฺยาถา''ติ วตฺวา ปกฺกามิฯ สุวโปตโก ปน ตาปสํ วนฺทิตฺวา ''ภเนฺต, มยฺหํ ธนํ นตฺถิ, รตฺตสาลีหิ ปน โว อเตฺถ สติ อสุกํ นาม มยฺหํ วสนฏฺฐานํ, ตตฺถ คนฺตฺวา 'สุวา'ติ ปโกฺกเสยฺยาถ, อหํ ญาตกานํ อาโรเจตฺวา อเนกสกฏปูรมตฺตา รตฺตสาลิโย อาหราเปตฺวา ทาตุํ สโกฺกมี''ติ วตฺวา ปกฺกามิฯ อิตโร ปน มิตฺตทุพฺภี ''ธมฺมสุธมฺมตาย กิญฺจิ อวตฺวา คนฺตุํ อยุตฺตํ, เอวํ ตํ อตฺตโน สนฺติกํ อาคตํ มาเรสฺสามี''ติ จิเนฺตตฺวา ''ภเนฺต, มยิ รเชฺช ปติฏฺฐิเต อาคเจฺฉยฺยาถ, อหํ โว จตูหิ ปจฺจเยหิ อุปฏฺฐหิสฺสามี''ติ วตฺวา ปกฺกามิฯ โส คนฺตฺวา น จิรเสฺสว รเชฺช ปติฏฺฐาสิฯ

โพธิสโตฺต ''วีมํสิสฺสามิ ตาว เน''ติ ปฐมํ สปฺปสฺส สนฺติกํ คนฺตฺวา อวิทูเร ฐตฺวา ''ทีฆา''ติ ปโกฺกสิฯ โส เอกวจเนเนว นิกฺขมิตฺวา โพธิสตฺตํ วนฺทิตฺวา ''ภเนฺต, อิมสฺมิํ ฐาเน จตฺตาลีส หิรญฺญโกฏิโย, ตา สพฺพาปิ นีหริตฺวา คณฺหถา''ติ อาหฯ โพธิสโตฺต ''เอวมตฺถุ, อุปฺปเนฺน กิเจฺจ ชานิสฺสามี''ติ ตํ นิวเตฺตตฺวา อุนฺทูรสฺส สนฺติกํ คนฺตฺวา สทฺทมกาสิฯ โสปิ ตเถว ปฏิปชฺชิฯ โพธิสโตฺต ตมฺปิ นิวเตฺตตฺวา สุวสฺส สนฺติกํ คนฺตฺวา ''สุวา''ติ ปโกฺกสิฯ โสปิ เอกวจเนเนว รุกฺขคฺคโต โอตริตฺวา โพธิสตฺตํ วนฺทิตฺวา ''กิํ, ภเนฺต, มยฺหํ ญาตกานํ สนฺติกํ คนฺตฺวา หิมวนฺตปฺปเทสโต ตุมฺหากํ สยํชาตสาลี อาหราเปมี''ติ ปุจฺฉิฯ โพธิสโตฺต ''อเตฺถ สติ ชานิสฺสามี''ติ ตมฺปิ นิวเตฺตตฺวา ''อิทานิ ราชานํ ปริคฺคณฺหิสฺสามี''ติ คนฺตฺวา ราชุยฺยาเน วสิตฺวา ปุนทิวเส อากปฺปสมฺปตฺติํ กตฺวา ภิกฺขาจารวเตฺตน นครํ ปาวิสิฯ ตสฺมิํ ขเณ โส มิตฺตทุพฺภี ราชา อลงฺกตหตฺถิกฺขนฺธวรคโต มหเนฺตน ปริวาเรน นครํ ปทกฺขิณํ กโรติฯ โส โพธิสตฺตํ ทูรโตว ทิสฺวา ''อยํ โส กูฏตาปโส มม สนฺติเก ภุญฺชิตฺวา วสิตุกาโม อาคโต, ยาว ปริสมเชฺฌ อตฺตโน มยฺหํ กตคุณํ นปฺปกาเสติ, ตาวเทวสฺส สีสํ ฉินฺทาเปสฺสามี''ติ ปุริเส โอโลเกสิฯ ''กิํ กโรม, เทวา''ติ จ วุเตฺต ''เอส กูฏตาปโส มํ กิญฺจิ ยาจิตุกาโม อาคจฺฉติ มเญฺญ, เอตสฺส กาฬกณฺณิตาปสสฺส มํ ปสฺสิตุํ อทตฺวาว เอตํ คเหตฺวา ปจฺฉาพาหํ พนฺธิตฺวา จตุเกฺก จตุเกฺก ปหรนฺตา นครา นิกฺขาเมตฺวา อาฆาตเน สีสมสฺส ฉินฺทิตฺวา สรีรํ สูเล อุตฺตาเสถา''ติ อาหฯ เต ''สาธู''ติ สมฺปฏิจฺฉิตฺวา คนฺตฺวา นิรปราธํ มหาสตฺตํ พนฺธิตฺวา จตุเกฺก จตุเกฺก ปหรนฺตา อาฆาตนํ เนตุํ อารภิํสุฯ โพธิสโตฺต ปหฏปหฏฏฺฐาเน ''อมฺม, ตาตา''ติ อกนฺทิตฺวา นิพฺพิกาโร อิมํ คาถมาห –

๗๓. ''สจฺจํ กิเรวมาหํสุ, นรา เอกจฺจิยา อิธ;
กฏฺฐํ นิปฺลวิตํ เสโยฺย, น เตฺวเวกจฺจิโย นโร''ติฯ

ตตฺถ **สจฺจํ กิเรวมาหํสูติ** อวิตถเมว กิร เอวํ วทนฺติฯ **นรา เอกจฺจิยา อิธาติ** อิเธกเจฺจ ปณฺฑิตปุริสาฯ **กฎฺฐํ นิปฺลวิตํ เสโยฺยติ** นทิยา วุยฺหมานํ สุกฺขทารุํ นิปฺลวิตํ อุตฺตาเรตฺวา ถเล ฐปิตํ เสโยฺย สุนฺทรตโรฯ เอวญฺหิ วทมานา เต ปุริสา สจฺจํ กิร วทนฺติฯ กิํการณา? ตญฺหิ ยาคุภตฺตาทีนํ ปจนตฺถาย, สีตาตุรานํ วิสิพฺพนตฺถาย, อเญฺญสมฺปิ จ ปริสฺสยานํ หรณตฺถาย อุปการํ โหติฯ **น เตฺวเวกจฺจิโย นโรติ** เอกโจฺจ ปน มิตฺตทุพฺภี อกตญฺญู ปาปปุริโส โอเฆน วุยฺหมาโน หเตฺถน คเหตฺวา อุตฺตาริโต น เตฺวว เสโยฺยฯ ตถา หิ อหํ อิมํ ปาปปุริสํ อุตฺตาเรตฺวา อิมํ อตฺตโน ทุกฺขํ อาหรินฺติฯ เอวํ ปหฎฺปหฎฺฐาเน อิมํ คาถมาหฯ

ตํ สุตฺวา เย ตตฺถ ปณฺฑิตปุริสา, เต อาหํสุ ‘‘กิํ ปน, โภ ปพฺพชิต, ตยา อมฺหากํ รโญฺญ อตฺถิ โกจิ คุโณ กโต’’ติ? โพธิสโตฺต ตํ ปวตฺติํ อาโรเจตฺวา ‘‘เอวมิมํ มโหฆโต อุตฺตาเรนฺโต อหเมว อตฺตโน ทุกฺขํ อกาสิํ, ‘น วต เม โปราณกปณฺฑิตานํ วจนํ กต’นฺติ อนุสฺสริตฺวา เอวํ วทามี’’ติ อาหฯ ตํ สุตฺวา ขตฺติยพฺราหฺมณาทโย นครวาสิโน ‘‘สุวายํ มิตฺตทุพฺภี ราชา เอวํ คุณสมฺปนฺนสฺส อตฺตโน ชีวิตทายกสฺส คุณมตฺตมฺปิ น ชานาติ, ตํ นิสฺสาย กุโต อมฺหากํ วุฑฺฒิ, คณฺหถ น’’นฺติ กุปิตา สมนฺตโต อุฎฺฐหิตฺวา อุสฺสตฺติปาสาณมุคฺคราทิปฺปหาเรหิ หตฺถิกฺขนฺธคตเมว นํ ฆาเตตฺวา ปาเท คเหตฺวา กฑฺฒิตฺวา ปริขาปิเฎฺฐ ฉเฑฺฑตฺวา โพธิสตฺตํ อภิสิญฺจิตฺวา รเชฺช ปติฎฺฐาเปสุํฯ

โส ธเมฺมน รชฺชํ กาเรโนฺต ปุน เอกทิวสํ สปฺปาทโย ปริคฺคณฺหิตุกาโม มหเนฺตน ปริวาเรน สปฺปสฺส วสนฎฺฐานํ คนฺตฺวา ‘‘ทีฆา’’ติ ปโกฺกสิฯ สโปฺป อาคนฺตฺวา วนฺทิตฺวา ‘‘อิทํ เต สามิ ธนํ คณฺหา’’ติ อาหฯ ราชา จตฺตาลีสหิรญฺญโกฎิธนํ อมเจฺจ ปฎิจฺฉาเปตฺวา อุนฺทูรสฺส สนฺติกํ คนฺตฺวา ‘‘อุนฺทูรา’’ติ ปโกฺกสิฯ โสปิ อาคนฺตฺวา วนฺทิตฺวา ติํสโกฎิธนํ นิยฺยาเทสิฯ ราชา ตมฺปิ อมเจฺจ ปฎิจฺฉาเปตฺวา สุวสฺส วสนฎฺฐานํ คนฺตฺวา ‘‘สุวา’’ติ ปโกฺกสิฯ โสปิ อาคนฺตฺวา ปาเท วนฺทิตฺวา ‘‘กิํ, สามิ, สาลิํ อาหรามี’’ติ อาหฯ ราชา ‘‘สาลีหิ อเตฺถ สติ อาหริสฺสสิ, เอหิ คจฺฉามา’’ติ สตฺตติยา หิรญฺญโกฎีหิ สทฺธิํ เต ตโยปิ ชเน คาหาเปตฺวา นครํ คนฺตฺวา ปาสาทวเร มหาตลํ อารุยฺหํ ธนํ สโงฺคเปตฺวา สปฺปสฺส วสนตฺถาย สุวณฺณนาฬิํ, อุนฺทูรสฺส ผลิกคุหํ, สุวสฺส สุวณฺณปญฺชรํ การาเปตฺวา สปฺปสฺส จ สุวสฺส จ โภชนตฺถาย เทวสิกํ กญฺจนตฎฺฎเก มธุลาเช, อุนฺทูรสฺส คนฺธสาลิตณฺฑุเล ทาเปสิ, ทานาทีนิ จ ปุญฺญานิ กโรติฯ เอวํ เต จตฺตาโรปิ ชนา ยาวชีวํ สมคฺคา สโมฺมทมานา วิหริตฺวา ชีวิตกฺขเย ยถากมฺมํ อคมํสุฯ

สตฺถา ‘‘น, ภิกฺขเว, เทวทโตฺต อิทาเนว มยฺหํ วธาย ปริสกฺกติ, ปุเพฺพปิ ปริสกฺกิเยวา’’ติ วตฺวา อิมํ ธมฺมเทสนํ อาหริตฺวา อนุสนฺธิํ ฆเฎตฺวา ชาตกํ สโมธาเนสิ – ‘‘ตทา ทุฎฺฐราชา เทวทโตฺต อโหสิ, สโปฺป สาริปุโตฺต, อุนฺทูโร โมคฺคลฺลาโน, สุโว อานโนฺท, ปจฺฉา รชฺชปฺปโตฺต ธมฺมราชา ปน อหเมว อโหสิ’’นฺติฯ

สจฺจํกิรชาตกวณฺณนา ตติยาฯ

[๗๔] ๔. รุกฺขธมฺมชาตกวณฺณนา

สาธู สมฺพหุลา ญาตีติ อิทํ สตฺถา เชตวเน วิหรโนฺต อุทกกลเห อตฺตโน ญาตกานํ มหาวินาสํ ปจฺจุปฎฺฐิตํ ญตฺวา อากาเสน คนฺตฺวา โรหิณีนทิยา อุปริ ปลฺลงฺกน นิสีทิตฺวา นีลรํสิํ วิสฺสเชฺชตฺวา ญาตเก สํเวเชตฺวา อากาสา โอรุยฺห นทีตีเร นิสิโนฺน ตํ กลหํ อารพฺภ กเถสิฯ อยเมตฺถ สเงฺขโป, วิตฺถาโร ปน กุณาลชาตเก (ชา. ๒.๒๑.กุณาลชาตก) อาวิ ภวิสฺสติฯ ตทา ปน สตฺถา ญาตเก อามเนฺตตฺวา ‘‘มหาราชา , ตุเมฺห ญาตกา, ญาตเกหิ นาม สมเคฺคหิ สโมฺมทมาเนหิ ภวิตุํ วฎฺฎติฯ ญาตกานญฺหิ สามคฺคิยา สติ ปจฺจามิตฺตา โอกาสํ น ลภนฺติ, ติฎฺฐนฺตุ

ตาว มนุสฺสภูตา, อเจตนานํ รุกฺขานมฺปิ สามคฺคึ ลทฺธุํ วฏฺฏติฯ อตีตสฺมิญฺหิ หิมวนฺตปฺปเทเส มหาวาโต สาลวนํ ปหริ, ตสฺส ปน สาลวนสฺส อญฺญมญฺญํ รุกฺขคจฺฉคุมฺพลตาหิ สมฺพนฺธตฺตา เอกรุกฺขมฺปิ ปาเตตุํ อสโกฺกนฺโต มตฺถกมตฺถเกเนว อคมาสิฯ เอกํ ปน องฺคเณ ฐิตํ สาขาวิฏปสมฺปนฺนมฺปิ มหารุกฺขํ อเญฺญหิ รุเกฺขหิ อสมฺพนฺธตฺตา อุมฺมูเลตฺวา ภูมิยํ ปาเตสิ, อิมินา การเณน ตุเมฺหหิปิ สมเคฺคหิ สโมฺมทมาเนหิ ภวิตุํ วฏฺฏตี’’ติ วตฺวา เตหิ ยาจิโต อตีตํ อาหริฯ

อตีเต พาราณสิยํ พฺรหฺมทเตฺต รชฺชํ กาเรนฺเต ปฐมํ อุปฺปโนฺน เวสฺสวโณ มหาราชา จวิ, สโกฺก อญฺญํ เวสฺสวณํ ฐเปสิฯ เอตสฺมึ เวสฺสวเณ ปริวเตฺต ปจฺฉา นิพฺพตฺตเวสฺสวโณ ‘‘รุกฺขคจฺฉคุมฺพลตานํ อตฺตโน อตฺตโน รุจฺจนฏฺฐาเน วิมานํ คณฺหนฺตู’’ติ สาสนํ เปเสสิฯ ตทา โพธิสโตฺต หิมวนฺตปฺปเทเส เอกสฺมึ สาลวเน รุกฺขเทวตา หุตฺวา นิพฺพตฺติฯ โส ญาตเก อาห ‘‘ตุเมฺห วิมานานิ คณฺหนฺตา องฺคเณ ฐิตรุเกฺขสุ มา คณฺหถ, อิมสฺมึ ปน สาลวเน มยา คหิตวิมานํ ปริวาเรตฺวา ฐิตวิมานานิ คณฺหถา’’ติฯ ตตฺถ โพธิสตฺตสฺส วจนกรา ปณฺฑิตเทวตา โพธิสตฺตสฺส วิมานํ ปริวาเรตฺวา ฐิตวิมานานิ คณฺหึสุฯ อปณฺฑิตา ปน เทวตา ‘‘กึ อมฺหากํ อโตฺถ อรญฺญวิมาเนหิ, มยํ มนุสฺสปเถ คามนิคมราชธานิทฺวาเรสุ วิมานานิ คณฺหิสฺสามฯ คามาทโยหิ อุปนิสฺสาย วสมานา เทวตา ลาภคฺคยสคฺคปฺปตฺตา โหนฺตี’’ติ มนุสฺสปเถ องฺคณฏฺฐาเน นิพฺพตฺตมหารุเกฺขสุ วิมานานิ คณฺหึสุฯ

อเถกสฺมึ ทิวเส มหตี วาตวุฏฺฐิ อุปฺปชฺชิฯ วาตสฺส อติพลวตาย ทฬฺหมูลา วนเชฏฺฐกรุกฺขาปิ สํภคฺคสาขาวิฏปา สมูลา นิปตึสุฯ ตํ ปน อญฺญมญฺญํ สมฺพนฺธเนน ฐิตํ สาลวนํ ปตฺวา อิโต จิโต จ ปหรโนฺต เอกรุกฺขมฺปิ ปาเตตุํ นาสกฺขิฯ ภคฺควิมานา เทวตา นิปฺปฏิสรณา ทารเก หเตฺถสุ คเหตฺวา หิมวนฺตํ คนฺตฺวา อตฺตโน ปวตฺตึ สาลวนเทวตานํ กถยึสุฯ ตา ตาสํ เอวํ อาคตภาวํ โพธิสตฺตสฺส อาโรเจสุํฯ โพธิสโตฺต ‘‘ปณฺฑิตานํ วจนํ อคฺคเหตฺวา นิปฺปจฺจยฏฺฐานํ คตา นาม เอวรูปาว โหนฺตี’’ติ วตฺวา ธมฺมํ เทเสโนฺต อิมํ คาถมาห –

๗๔. ‘‘สาธู สมฺพหุลา ญาตี, อปิ รุกฺขา อรญฺญชา;
วาโต วหติ เอกฏฺฐํ, พฺรหนฺตมฺปิ วนปฺปติ’’นฺติฯ

ตตฺถ **สมฺพหุลา ญาตี**ติ จตฺตาโร อุปาทาย ตตุตฺตริ สตสหสฺสมฺปิ สมฺพหุลา นาม, เอวํ สมฺพหุลา อญฺญมญฺญํ นิสฺสาย วสนฺตา ญาตกาฯ **สาธู**ติ โสภนา ปสตฺถา, ปเรหิ อปฺปธํสิยาติ อโตฺถฯ **อปิ รุกฺขา อรญฺญชา**ติ ติฏฺฐนฺตุ มนุสฺสภูตา, อรเญฺญ ชาตรุกฺขาปิ สมฺพหุลา อญฺญมญฺญปตฺถเมฺภน ฐิตา สาธุเยวฯ รุกฺขานมฺปิ หิ สปจฺจยภาโว ลทฺธุํ วฏฺฏติฯ **วาโต วหติ เอกฏฺฐ**นฺติ ปุรตฺถิมาทิเภโท วาโต วายโนฺต องฺคณฏฺฐาเน ฐิตํ เอกฏฺฐํ เอกกเมว ฐิตํ **พฺรหนฺตมฺปิ วนปฺปตึ** สาขาวิฏปสมฺปนฺนํ มหารุกฺขมฺปิ วหติ, อุมฺมูเลตฺวา ปาเตตีติ อโตฺถฯ โพธิสโตฺต อิมํ การณํ กเถตฺวา อายุกฺขเย ยถากมฺมํ คโตฯ

สตฺถาปิ ‘‘เอวํ, มหาราชา, ญาตกานํ ตาว สามคฺคิเยว ลทฺธุํ วฏฺฏติ, สมคฺคา สโมฺมทมานา ปิยสํวาสเมว วสถา’’ติ อิมํ ธมฺมเทสนํ อาหริตฺวา อนุสนฺธึ ฆเฏฺฏตฺวา ชาตกํ สโมธาเนสิ – ‘‘ตทา เทวตา พุทฺธปริสา อเหสุํ, ปณฺฑิตเทวตา ปน อหเมว อโหสิ’’นฺติฯ

รุกฺขธมฺมชาตกวณฺณนา จตุตฺถาฯ

[๗๕] ๕. มจฺฉชาตกวณฺณนา

อภิตฺถนย ปชฺชุนฺนาติ อิทํ สตฺถา เชตวเน วิหรโนฺต อตฺตนา วสฺสาปิตวสฺสํ อารพฺภ กเถสิฯ เอกสฺมึ กิร สมเย โกสลรเฏฺฐ เทโว น วสฺสิ, สสฺสานิ มิลายนฺติ, เตสุ เตสุ ฐาเนสุ

ตฬากโปกฺขรณิสรานิ สุสฺสนฺติฯ เชตวนทฺวารโกฏฺฐกสมีเป เชตวนโปกฺขรณิยาปิ อุทกํ ฉิชฺชิฯ กลลคหนํ ปวิสิตฺวา นิปนฺเนน มจฺฉกจฺฉเป กากกุลลาทโย กณยคฺคสทิเสหิ ตุณฺฑเกหิ โกเฏฺฏตฺวา นีหริตฺวา นีหริตฺวา วิปฺผนฺทมาเน ขาทนฺติฯ

สตฺถา มจฺฉกจฺฉปานํ ตํ พฺยสนํ ทิสฺวา มหากรุณาย อุสฺสาหิตหทโย ''อชฺช มยา เทวํ วสฺสาเปตุํ วฏฺฏตี''ติ ปภาตาย รตฺติยา สรีรปฏิชคฺคนํ กตฺวา ภิกฺขาจารเวลํ สลฺลกฺเขตฺวา มหาภิกฺขุสงฺฆปริวุโต พุทฺธลีลาย สาวตฺถิยํ ปิณฺฑาย ปวิสิตฺวา ปจฺฉาภตฺตํ ปิณฺฑปาตปฏิกฺกนฺโต สาวตฺถิโต วิหารํ คจฺฉนฺโต เชตวนโปกฺขรณิยา โสปาเน ฐตฺวา อานนฺทตฺเถรํ อามนฺเตสิ ''อานนฺท, อุทกสาฏิกํ อาหร, เชตวนโปกฺขรณิยํ นฺหายิสฺสามี''ติฯ ''นนุ, ภนฺเต, เชตวนโปกฺขรณิยํ อุทกํ ฉินฺนํ, กลลมตฺตเมว อวสิฏฺฐ''นฺติ? ''อานนฺท, พุทฺธพลํ นาม มหนฺตํ, อาหร ตฺวํ อุทกสาฏิก''นฺติฯ เถโร อาหริตฺวา อทาสิฯ สตฺถา เอเกนนฺเตน อุทกสาฏิกํ นิวาเสตฺวา เอเกนนฺเตน สรีรํ ปารุปิตฺวา ''เชตวนโปกฺขรณิยํ นฺหายิสฺสามี''ติ โสปาเน อฏฺฐาสิฯ ตงฺขณญฺญว สกฺกสฺส ปณฺฑุกมฺพลสิลาสนํ อุณฺหาการํ ทเสฺสสิฯ โส ''กึ นุ โข''ติ อาวชฺชนฺโต ตํ การณํ ญตฺวา วสฺสวลาหกเทวราชานํ ปโกฺกสาเปตฺวา ''ตาต, สตฺถา 'เชตวนโปกฺขรณิยํ นฺหายิสฺสามี'ติ ธุรโสปาเน ฐิโต, ขิปฺปํ สกลโกสลรฏฺฐํ เอกเมฆํ กตฺวา วสฺสาเปหี''ติฯ โส ''สาธู''ติ สมฺปฏิจฺฉิตฺวา เอกํ วลาหกํ นิวาเสตฺวา เอกํ ปารุปิตฺวา เมฆคีตํ คายนฺโต ปาจีนโลกธาตุอภิมุโข ปกฺขนฺทิฯ ปาจีนทิสาภาเค ขลมณฺฑลมตฺตํ เอกํ เมฆปฏลํ อุฏฺฐาย สตปฏลํ สหสฺสปฏลํ หุตฺวา อภิตฺถนนฺตํ วิชฺชุลตา นิจฺฉาเรนฺตํ อโธมุขํ ฐปิตอุทกกุมฺภาการน วสฺสมานํ สกลโกสลรฏฺฐํ มโหเฆน วิย อโชฺฌตฺถริฯ เทโว อจฺฉินฺนธารํ วสฺสนฺโต มุหุตฺเตเนว เชตวนโปกฺขรณึ ปูเรสิ, ธุรโสปานํ อาหจฺจ อุทกํ อฏฺฐาสิฯ

สตฺถา โปกฺขรณิยํ นฺหายิตฺวา สุรตฺตทุปฏฺฏํ นิวาเสตฺวา กายพนฺธนํ พนฺธิตฺวา สุคตมหาจีวรํ เอกํสํ กตฺวา ภิกฺขุสงฺฆปริวุโต คนฺตฺวา คนฺธกุฏิปริเวเณ ปญฺญตฺตวรพุทฺธาสเน นิสีทิตฺวา ภิกฺขุสเงฺฆน วตฺเต ทสฺสิเต อุฏฺฐาย มณิโสปานผลเก ฐตฺวา ภิกฺขุสงฺฆสฺส โอวาทํ ทตฺวา อุโยฺยเชตฺวา สุรภิคนฺธกุฏึ ปวิสิตฺวา ทกฺขิเณน ปเสฺสน สีหเสยฺยํ กเปฺปตฺวา สายนฺหสมเย ธมฺมสภายํ สนฺนิปติตานํ ภิกฺขูนํ ''ปสฺสถาวุโส, ทสพลสฺส ขนฺติเมตฺตานุทฺทยสมฺปตฺตึ, วิวิธสเสฺสสุ มิลายนฺเตสุ นานาชลาสเยสุ สุสฺสนฺเตสุ มจฺฉกจฺฉเปสุ มหาทุกฺขํ ปาปุณนฺเตสุ การุญฺญํ ปฏิจฺจ 'มหาชนํ ทุกฺขา โมเจสฺสามี'ติ อุทกสาฏิกํ นิวาเสตฺวา เชตวนโปกฺขรณิยา ธุรโสปาเน ฐตฺวา มุหุตฺเตน สกลโกสลรฏฺฐํ มโหเฆน โอปิลาเปนฺโต วิย เทวํ วสฺสาเปตฺวา มหาชนํ กายิกเจตสิกทุกฺขโต โมเจตฺวา วิหารํ ปวิโฏฺฐ''ติ กถาย วตฺตมานาย คนฺธกุฏิโต นิกฺขมิตฺวา ธมฺมสภํ อาคนฺตฺวา ''กาย นุตฺถ, ภิกฺขเว, เอตรหิ กถาย สนฺนิสินฺนา''ติ ปุจฺฉิตฺวา ''อิมาย นามา''ติ วุเตฺต ''น, ภิกฺขเว, ตถาคโต อิทาเนว มหาชเน กิลมนฺเต เทวํ วสฺสาเปติ, ปุเพฺพ ติรจฺฉานโยนิยํ นิพฺพตฺติตฺวา มจฺฉราชกาเลปิ วสฺสาเปสิเยวา''ติ วตฺวา อตีตํ อาหริฯ

อตีเต อิมสฺมิํเยว โกสลรเฏฺฐ อิมิสฺสา สาวตฺถิยา อิมสฺมิํเยว เชตวนโปกฺขรณิฏฺฐาเน เอกา วลฺลิคหนปริกฺขิตฺตา กนฺทรา อโหสิฯ ตทา โพธิสโตฺต มจฺฉโยนิยํ นิพฺพตฺติตฺวา มจฺฉคณปริวุโต ตตฺถ ปฏิวสติฯ ยถา ปน อิทานิ, เอวเมว ตทาปิ ตสฺมิํ รเฏฺฐ เทโว น วสฺสิ, มนุสฺสานํ สสฺสานิ มิลายิํสุ, วาปิตฬากกนฺทราทีสุ อุทกํ ฉิชฺชิ, มจฺฉกจฺฉปา กลลคหนํ ปวิสิํสุฯ อิมิสฺสาปิ กนฺทราย มจฺฉกจฺฉปา กลลคหนํ ปวิสิตฺวา ตสฺมิํ ตสฺมิํ ฐาเน นิลียิํสุฯ กากาทโย ตุณฺฑเกน โกเฏฺฏตฺวา นีหริตฺวา ขาทิํสุฯ

โพธิสตฺต ญาติสงฺฆสฺส ตํ พฺยสนํ ทิสฺวา ‘‘อิมํ เตสํ ทุกฺขํ ฐเปตฺวา มํ อโญฺญ โมเจตุํ สมตฺโถ นาม นตฺถิ, สจฺจกิริยํ กตฺวา เทวํ วสฺสาเปตฺวา ญาตเก มรณทุกฺขา โมเจสฺสามี’’ติ กาฬวณฺณํ กทฺทมํ ทฺวิธา วิยูหิตฺวา นิกฺขมิตฺวา อญฺชนรุกฺขสารฆฏิกวโณฺณ มหามโจฺฉ สุโธตโลหิตงฺคมณิคุฬสทิสานิ อกฺขีนิ อุมฺมีเลตฺวา อากาสํ อุโลฺลเกตฺวา ปชฺชุนฺนเทวราชสฺส สทฺทํ ทตฺวา ‘‘โภ ปชฺชุนฺน, อหํ ญาตเก นิสฺสาย ทุกฺขิโต, ตฺวํ มยิ สีลวเนฺต กิลมเนฺต กสฺมา เทวํ น วสฺสาเปสิ? มยา สมานชาติกานํ ขาทนฏฺฐาเน นิพฺพตฺติตฺวา ตณฺฑุลปฺปมาณมฺปิ มจฺฉํ อาทิํ กตฺวา ขาทิตปุโพฺพ นาม นตฺถิ, อโญฺญปิ เม ปาโณ ชีวิตา น โวโรปิตปุโพฺพ, อิมินา สเจฺจน เทวํ วสฺสาเปตฺวา ญาติสงฺฆํ เม ทุกฺขา โมเจหี’’ติ วตฺวา ปริจารกเจฏกํ อาณาเปโนฺต วิย ปชฺชุนฺนเทวราชานํ อาลปโนฺต อิมํ คาถมาห –

๗๕.‘‘อภิตฺถนย ปชฺชุนฺน, นิธิํ กากสฺส นาสย;
กากํ โสกาย รเนฺธหิ, มญฺจ โสกา ปโมจยา’’ติฯ

ตตฺถ **อภิตฺถนย ปชฺชุนฺนา**ติ ปชฺชุโนฺน วุจฺจติ เมโฆ, อยํ ปน เมฆวเสน ลทฺธนามํ วสฺสวลาหกเทวราชานํ อาลปติฯ อยํ กิรสฺส อธิปฺปาโย – เทโว นาม อนภิตฺถนโนฺต วิชฺชุลตา อนิจฺฉาเรโนฺต วสฺสโนฺตปิ น โสภติ, ตสฺมา ตฺวํ อภิตฺถนโนฺต วิชฺชุลตา นิจฺฉาเรโนฺต วสฺสาเปหีติฯ **นิธิํ กากสฺส นาสยา**ติ กากา กลลํ ปวิสิตฺวา ฐิเต มเจฺฉ ตุเณฺฑน โกเฏฺฏตฺวา นีหริตฺวา ขาทนฺติ, ตสฺมา เตสํ อโนฺตกลเล มจฺฉา ‘‘นิธี’’ติ วุจฺจนฺติ, ตํ กากสงฺฆสฺส นิธิํ เทวํ วสฺสาเปโนฺต อุทเกน ปฏิจฺฉาเทตฺวา นาเสหีติฯ **กากํ โสกาย รเนฺธหี**ติ กากสโงฺฆ อิมิสฺสา กนฺทราย อุทเกน ปุณฺณาย มเจฺฉ อลภมาโน โสจิสฺสติ, ตํ กากคณํ ตฺวํ อิมํ กนฺทรํ ปูเรโนฺต โสกาย รเนฺธหิ, โสกสฺสตฺถาย มจฺฉสฺส อสฺสาสตฺถาย เทวํ วสฺสาเปหิฯ ยถา อโนฺตนิชฺฌานลกฺขณํ โสกํ ปาปุณาติ, เอวํ กโรหีติ อโตฺถ, **มญฺจ โสกา ปโมจยา**ติ เอตฺถ **จ**-กาโร สมฺปิณฺฑนโตฺถ, มญฺจ มม ญาตเก จ สเพฺพว อิมมฺหา มรณโสกา โมเจหีติฯ

เอวํ โพธิสโตฺต ปริจารกเจฏกํ อาณาเปโนฺต วิย ปชฺชุนฺนํ อาลปิตฺวา สกลโกสลรเฏฺฐ มหาวสฺสํ วสฺสาเปตฺวา มหาชนํ มรณทุกฺขา โมเจตฺวา ชีวิตปริโยสาเน ยถากมฺมํ คโตฯ

สตฺถา ‘‘น, ภิกฺขเว, ตถาคโต อิทาเนว เทวํ วสฺสาเปติ, ปุเพฺพ มจฺฉโยนิยํ นิพฺพโตฺตปิ วสฺสาเปสิเยวา’’ติ วตฺวา อิมํ ธมฺมเทสนํ อาหริตฺวา อนุสนฺธิํ ฆเฏตฺวา ชาตกํ สโมธาเนสิ – ‘‘ตทา มจฺฉคณา พุทฺธปริสา อเหสุํ, ปชฺชุนฺนเทวราชา อานโนฺท, มจฺฉราชา ปน อหเมว อโหสิ’’นฺติฯ

มจฺฉชาตกวณฺณนา ปญฺจมาฯ

[๗๖] ๖. อสงฺกิยชาตกวณฺณนา

อสงฺกิโยมฺหิ คามมฺหีติ อิทํ สตฺถา เชตวเน วิหรโนฺต เอกํ สาวตฺถิวาสิํ อุปาสกํ อารพฺภ กเถสิฯ โส กิร โสตาปโนฺน อริยสาวโก เกนจิเทว กรณีเยน เอเกน สกฏสตฺถวาเหน สทฺธิํ มคฺคํ ปฏิปชฺชิตฺวา เอกสฺมิํ อรญฺญฏฺฐาเน สกฏานิ โมเจตฺวา ขนฺธาวารพเนฺธ กเต สตฺถวาหสฺส อวิทูเร อญฺญตรสฺมิํ รุกฺขมูเล จงฺกมติฯ อถตฺตโน กาลํ สลฺลเกฺขตฺวา ปญฺจสตา โจรา ‘‘ขนฺธาวารํ วิลุมฺปิสฺสามา’’ติ ธนุมุคฺคราทิหตฺถา ตํ ฐานํ ปริวารยิํสุฯ อุปาสโกปิ จงฺกมติเยวฯ โจรา นํ ทิสฺวา ‘‘อทฺธา เอส ขนฺธาวารรกฺขโก ภวิสฺสติ, อิมสฺส นิทฺทํ โอกฺกนฺตกาเล วิลุมฺปิสฺสามา’’ติ อโชฺฌตฺถริตุํ อสโกฺกนฺตา ตตฺถ ตเตฺถว อฏฺฐํสุฯ โสปิ อุปาสโก ปฐมยาเมปิ มชฺฌิม

ยาเมปิ ปจฺฉิมยาเมปิ จงฺกมโนฺตเยว อฏฺฐาสิฯ ปจฺจูสกาเล ชาเต โจรา โอกาสํ อลภนฺตา คหิเต ปาสาณมุคฺคราทโย ฉเฑฺฑตฺวา ปลายิํสุฯ

อุปาสโกปิ อตฺตโน กมฺมํ นิฏฺฐาเปตฺวา ปุน สาวตฺถิํ อาคนฺตฺวา สตฺถารํ อุปสงฺกมิตฺวา ‘‘ภเนฺต, อตฺตานํ รกฺขมานา ปรรกฺขกา โหนฺตี’’ติ ปุจฺฉิฯ ‘‘อาม, อุปาสก, อตฺตานํ รกฺขโนฺต ปรมฺปิ รกฺขติ, ปรํ รกฺขโนฺต อตฺตานมฺปิ รกฺขตี’’ติฯ โส ‘‘ยาว สุภาสิตญฺจิทํ, ภเนฺต, ภควตา, อหํ เอเกน สตฺถวาเหน สทฺธิํ มคฺคํ ปฏิปโนฺน รุกฺขมูเล จงฺกมโนฺต ‘มํ รกฺขิสฺสามี’ติ สกลสตฺถํ รกฺขิ’’นฺติ อาหฯ สตฺถา ‘‘อุปาสก, ปุเพฺพปิ ปณฺฑิตา อตฺตานํ รกฺขนฺตา ปรํ รกฺขิํสู’’ติ วตฺวา เตน ยาจิโต อตีตํ อาหริฯ

อตีเต พาราณสิยํ พฺรหฺมทเตฺต รชฺชํ กาเรเนฺต โพธิสโตฺต พฺราหฺมณกุเล นิพฺพตฺติตฺวา วยปฺปโตฺต กาเมสุ อาทีนวํ ทิสฺวา อิสิปพฺพชฺชํ ปพฺพชิตฺวา หิมวเนฺต วสโนฺต โลณมฺพิลเสวนตฺถาย ชนปทํ อาคนฺตฺวา ชนปทจาริกํ จรโนฺต เอเกน สตฺถวาเหน สทฺธิํ มคฺคํ ปฏิปชฺชิตฺวา เอกสฺมิํ อรญฺญฏฺฐาเน สเตฺถ นิวิเฎฺฐ สตฺถโต อวิทูเร ฌานสุเขน วีตินาเมโนฺต อญฺญตรสฺมิํ รุกฺขมูเล จงฺกมโนฺต อฏฺฐาสิฯ อถ โข ปญฺจสตา โจรา ‘‘สายมาสภตฺตสฺส ภุตฺตกาเล ตํ สกฏสตฺถํ วิลุมฺปิสฺสามา’’ติ อาคนฺตฺวา ปริวารยิํสุฯ เต ตํ ตาปสํ ทิสฺวา ‘‘สเจ อยํ อเมฺห ปสฺสิสฺสติ, สตฺถวาสิกานํ อาโรเจสฺสติ, เอตสฺส นิทฺทูปคตเวลาย วิลุมฺปิสฺสามา’’ติ ตเตฺถว อฏฺฐํสุฯ ตาปโส สกลมฺปิ รตฺติํ จงฺกมิเยวฯ โจรา โอกาสํ อลภิตฺวา คหิตคหิเต มุคฺครปาสาเณ ฉเฑฺฑตฺวา สกฏสตฺถวาสีนํ สทฺทํ ทตฺวา ‘‘โภโนฺต, สตฺถวาสิโน สเจ เอส รุกฺขมูเล จงฺกมนกตาปโส อชฺช นาภวิสฺส, สเพฺพ มหาวิโลปํ ปตฺตา อภวิสฺสถ, เสฺว ตาปสสฺส มหาสกฺการํ กเรยฺยาถา’’ติ วตฺวา ปกฺกมิํสุฯ

เต ปภาตาย รตฺติยา โจเรหิ ฉฑฺฑิเต มุคฺครปาสาณาทโย ทิสฺวา ภีตา โพธิสตฺตสฺส สนฺติกํ คนฺตฺวา วนฺทิตฺวา ‘‘ภเนฺต, ทิฏฺฐา โว โจรา’’ติ ปุจฺฉิํสุฯ ‘‘อามาวุโส, ทิฏฺฐา’’ติฯ ‘‘ภเนฺต, เอตฺตเกโว โจเร ทิสฺวา ภยํ วา สารชฺชํ วา น อุปฺปชฺชี’’ติ? โพธิสโตฺต ‘‘อาวุโส โจเร ทิสฺวา ภยํ นาม สธนสฺส โหติ, อหํ ปน นิทฺธโน, สฺวาหํ กิํ ภายิสฺสามิฯ มยฺหญฺหิ คาเมปิ อรเญฺญปิ วสนฺตสฺส ภยํ วา สารชฺชํ วา นตฺถี’’ติ วตฺวา เตสํ ธมฺมํ เทเสโนฺต อิมํ คาถมาห –

๗๖. ‘‘อสงฺกิโยมฺหิ คามมฺหิ, อรเญฺญ นตฺถิ เม ภยํ;
อุชุมคฺคํ สมารุโฬฺห, เมตฺตาย กรุณาย จา’’ติฯ

ตตฺถ **อสงฺกิโยมฺหิ คามมฺหี**ติ สงฺกาย นิยุโตฺต ปติฏฺฐิโตติ สงฺกิโย, น สงฺกิโย อสงฺกิโยฯ อหํ คาเม วสโนฺตปิ สงฺกาย อปฺปติฏฺฐิตตฺตา อสงฺกิโย นิพฺภโย นิราสโงฺกติ ทีเปติฯ **อรเญฺญ**ติ คามคามูปจารวินิมุเตฺต ฐาเนฯ **อุชุมคฺคํ สมารุโฬฺห, เมตฺตาย กรุณาย จา**ติ อหํ ติกจตุกฺกชฺฌานิกาหิ เมตฺตากรุณาหิ กายวงฺกาทิวิรหิตํ อุชุํ พฺรหฺมโลกคามิมคฺคํ อารุโฬฺหติ วทติฯ อถ วา ปริสุทฺธสีลตาย กายวจีมโนวงฺกวิรหิตํ อุชุํ เทวโลกมคฺคํ อารุโฬฺหมฺหีติ ทเสฺสตฺวา ตโต อุตฺตริ เมตฺตาย กรุณาย จ ปติฏฺฐิตตฺตา อุชุํ พฺรหฺมโลกมคฺคมฺปิ อารุโฬฺหมฺหีติปิ ทเสฺสติฯ อปริหีนชฺฌานสฺส หิ เอกเนฺตน พฺรหฺมโลกปรายณตฺตา เมตฺตากรุณาทโย อุชุมคฺคา นามฯ

เอวํ โพธิสโตฺต อิมาย คาถาย ธมฺมํ เทเสตฺวา ตุฏฺฐจิเตฺตหิ เตหิ มนุเสฺสหิ สกฺกโต ปูชิโต ยาวชีวํ จตฺตาโร พฺรหฺมวิหาเร ภาเวตฺวา พฺรหฺมโลเก นิพฺพตฺติฯ

สตฺถา อิมํ ธมฺมเทสนํ อาหริตฺวา อนุสนฺธึ ฆเฏตฺวา ชาตกํ สโมธาเนสิ – ‘‘ตทา สตฺถวาสิโน พุทฺธปริสา อเหสุํ, ตาปโส ปน อหเมว อโหสิ’’นฺติฯ

อสงฺกิยชาตกวณฺณนา ฉฏฺฐาฯ

[๗๗] ๗. มหาสุปินชาตกวณฺณนา

ลาพูนิ สีทนฺตีติ อิทํ สตฺถา เชตวเน วิหรนฺโต โสฬส มหาสุปิเน อารพฺภ กเถสิฯ เอกทิวสํ กิร โกสลมหาราชา รตฺตึ นิทฺทูปคโต ปจฺฉิมยาเม โสฬส มหาสุปิเน ทิสฺวา ภีตตสิโต ปพุชฺฌิตฺวา ‘‘อิเมสํ สุปินานํ ทิฏฺฐตฺตา กึ นุ โข เม ภวิสฺสตี’’ติ มรณภยตชฺชิโต สยนปิฏฺเฐ นิสินฺนโกว รตฺตึ วีตินาเมสิฯ

อถ นํ ปภาตาย รตฺติยา พฺราหฺมณปุโรหิตา อุปสงฺกมิตฺวา ‘‘สุขํ สยิตฺถ, มหาราชา’’ติ ปุจฺฉึสุฯ ‘‘กุโต เม อาจริยา สุขํ, อชฺชาหํ ปจฺจูสสมเย โสฬส มหาสุปิเน ปสฺสึ, โสมฺหิ เตสํ ทิฏฺฐกาลโต ปฏฺฐาย ภยปฺปตฺโต’’ติฯ ‘‘วเทถ, มหาราช, สุตฺวา ชานิสฺสามา’’ติ วุตฺตํ พฺราหฺมณานํ ทิฏฺฐสุปิเน กเถตฺวา ‘‘กึ นุ โข เม อิเมสํ ทิฏฺฐการณา ภวิสฺสตี’’ติ ปุจฺฉิฯ พฺราหฺมณา หตฺเถ วิธุนึสุฯ ‘‘กสฺมา หตฺเถ วิธุนถา’’ติ จ วุตฺเต ‘‘กกฺขฬา, มหาราช, สุปินา’’ติฯ ‘‘กา เตสํ นิปฺผตฺติ ภวิสฺสตี’’ติ? ‘‘รชฺชนฺตราโย ชีวิตนฺตราโย โภคนฺตราโยติ อิเมสํ ติณฺณํ อนฺตรายานํ อญฺญตโร’’ติฯ ‘‘สปฺปฏิกมฺมา, อปฺปฏิกมฺมา’’ติ? ‘‘กามํ เอเต สุปินา อติผรุสตฺตา อปฺปฏิกมฺมา, มยํ ปน เต สปฺปฏิกมฺเม กริสฺสาม, เอเต ปฏิกฺกมาเปตุํ อสโกฺกนฺตานํ อมฺหากํ สิกฺขิตภาโว นาม กึ กริสฺสตี’’ติฯ ‘‘กึ ปน กตฺวา ปฏิกฺกมาเปสฺสถา’’ติ? ‘‘สพฺพจตุกฺเกน ยญฺญํ ยชิสฺสาม, มหาราชา’’ติฯ ราชา ภีตตสิโต ‘‘เตน หิ อาจริยา มม ชีวิตํ ตุมฺหากํ หตฺเถ โหตุ, ขิปฺปํ เม โสตฺถึ กโรถา’’ติ อาหฯ พฺราหฺมณา ‘‘พหุํ ธนํ ลภิสฺสาม, พหุํ ขชฺชโภชฺชํ อาหราเปสฺสามา’’ติ หฏฺฐตุฏฺฐา ‘‘มา จินฺตยิตฺถ, มหาราชา’’ติ ราชานํ สมสฺสาเสตฺวา ราชนิเวสนา นิกฺขมิตฺวา พหินคเร ยญฺญาวาฏํ กตฺวา พหู จตุปฺปทคเณ ถูณูปนีเต กตฺวา ปกฺขิคเณ สมาหริตฺวา ‘‘อิทญฺจิทญฺจ ลทฺธุํ วฏฺฏตี’’ติ ปุนปฺปุนํ สญฺจรนฺติฯ

อถ โข มลฺลิกา เทวี ตํ การณํ ญตฺวา ราชานํ อุปสงฺกมิตฺวา ปุจฺฉิ ‘‘กึ นุ โข, มหาราช, พฺราหฺมณา ปุนปฺปุนํ สญฺจรนฺตี’’ติ? ‘‘สุขิตา, ตฺวํ ภทฺเท, อมฺหากํ กณฺณมูเล อาสีวิสํ จรนฺตํ น ชานาสี’’ติฯ ‘‘กึ เอตํ, มหาราชา’’ติ? มยา เอวรูปา ทุสฺสุปินา ทิฏฺฐา, พฺราหฺมณา ‘‘ติณฺณํ อนฺตรายานํ อญฺญตโร ปญฺญายตี’’ติ วตฺวา ‘‘‘เตสํ ปฏิฆาตาย ยญฺญํ ยชิสฺสามา’ติ วตฺวา ปุนปฺปุนํ สญฺจรนฺตี’’ติฯ ‘‘กึ ปน เต, มหาราช, สเทวเก โลเก อคฺคพฺราหฺมโณ สุปินปฏิกมฺมํ ปุจฺฉิโต’’ติ? ‘‘กตโร ปเนส, ภทฺเท, สเทวเก โลเก อคฺคพฺราหฺมโณ’’ติฯ ‘‘สเทวเก โลเก อคฺคปุคฺคลํ สพฺพญฺญุํ วิสุทฺธํ นิกฺกิเลสํ มหาพฺราหฺมณํ น ชานาสิฯ โส หิ ภควา สุปินนฺตรํ ชาเนยฺย, คจฺฉ ตฺวํ ปุจฺฉ ตํ, มหาราชา’’ติฯ ‘‘สาธุ, เทวี’’ติ ราชา วิหารํ คนฺตฺวา สตฺถารํ วนฺทิตฺวา นิสีทิฯ

สตฺถา มธุรสฺสรํ นิจฺฉาเรตฺวา ‘‘กึ นุ โข, มหาราช, อติปฺปโคว อาคโตสี’’ติ อาหฯ อหํ, ภนฺเต, ปจฺจูสสมเย โสฬส มหาสุปิเน ทิสฺวา ภีโต พฺราหฺมณานํ อาโรเจสึฯ พฺราหฺมณา ‘‘กกฺขฬา, มหาราช , สุปินา, เอเตสํ ปฏิฆาตตฺถาย สพฺพจตุกฺเกน ยญฺญํ ยชิสฺสามา’’ติ ยญฺญํ สชฺเชนฺติ, พหู ปาณา มรณภยตชฺชิตา, ตุเมฺห จ สเทวเก โลเก อคฺคปุคฺคลา, อตีตานาคตปจฺจุปฺปนฺนํ อุปาทาย นตฺถิ โส เญยฺยธโมฺม, โย โว ญาณมุเข อาปาถํ นาคจฺฉติฯ ‘‘เอเตสํ เม สุปินานํ นิปฺผตฺตึ กเถถ ภควา’’ติฯ ‘‘เอวเมตํ, มหาราช, สเทวเก โลเก มํ ฐเปตฺวา อโญฺญ เอเตสํ สุปินานํ อนฺตรํ วา นิปฺผตฺตึ วา ชานิตุํ สมโตฺถ นาม นตฺถิ, อหํ เต กเถสฺสามิ, อปิจ โข ตฺวํ ทิฏฺฐทิฏฺฐนิยาเมเนว สุปิเน กเถหี’’ติฯ ‘‘สาธุ, ภนฺเต’’ติ ราชา ทิฏฺฐนิยาเมเนว กเถโนฺต –

‘‘อุสภา รุกฺขา คาวิโย ควา จ,
อโสฺส กํโส สิงฺคาลี จ กุโมฺภ;
โปกฺขรณี จ อปากจนฺทนํฯ

‘‘ลาพูนิ สีทนฺติ สิลา ปฺลวนฺติ, มณฺฑูกิโย กณฺหสเปฺป คิลนฺติ;
กากํ สุวณฺณา ปริวารยนฺติ, ตสา วกา เอฬกานํ ภยา หี’’ติฯ –

อิมํ มาติกํ นิกฺขิปิตฺวา กเถสิฯ

(๑) อหํ, ภเนฺต, เอกํ ตาว สุปินํ เอวํ อทฺทสํ – จตฺตาโร อญฺชนวณฺณา กาฬอุสภา ‘‘ยุชฺฌิสฺสามา’’ติ จตูหิ ทิสาหิ ราชงฺคณํ อาคนฺตฺวา ‘‘อุสภยุทฺธํ ปสฺสิสฺสามา’’ติ มหาชเน สนฺนิปติเต ยุชฺฌนาการํ ทเสฺสตฺวา นทิตฺวา คชฺชิตฺวา อยุชฺฌิตฺวาว ปฏิกฺกนฺตาฯ อิมํ ปฐมํ สุปินํ อทฺทสํ, อิมสฺส โก วิปาโกติ? ‘‘มหาราช, อิมสฺส วิปาโก เนว ตว, น มม กาเล ภวิสฺสติ, อนาคเต ปน อธมฺมิกานํ กปณราชูนํ อธมฺมิกานญฺจ มนุสฺสานํ กาเล โลเก วิปริวตฺตมาเน กุสเล โอสฺสเนฺน, อกุสเล อุสฺสเนฺน, โลกสฺส ปริหายนกาเล เทโว น สมฺมา วสฺสิสฺสติ, เมฆปาทา ปจฺฉิชฺชิสฺสนฺติ, สสฺสานิ มิลายิสฺสนฺติ, ทุพฺภิกฺขํ ภวิสฺสติ, วสฺสิตุกามา วิย จตูหิ ทิสาหิ เมฆา อุฎฺฐหิตฺวา อิตฺถิกาหิ อาตเป ปตฺถฏานํ วีหิอาทีนํ เตมนภเยน อโนฺตปเวสิตกาเล ปุริเสสุ กุทฺทาลปิฎกหเตฺถสุ อาฬิพนฺธนตฺถาย นิกฺขเนฺตสุ วสฺสนาการํ ทเสฺสตฺวา คชฺชิตฺวา วิชฺชุลตา นิจฺฉาเรตฺวา เต อุสภา วิย อยุชฺฌิตฺวา อวสฺสิตฺวาว ปลายิสฺสนฺติฯ อยเมตสฺส วิปาโกฯ ตุยฺหํ ปน ตปฺปจฺจยา โกจิ อนฺตราโย นตฺถิ, อนาคตํ อารพฺภ ทิโฎฺฐ สุปิโน เอส, พฺราหฺมณา ปน อตฺตโน ชีวิตวุตฺติํ นิสฺสาย กถยิํสู’’ติ เอวํ สตฺถา สุปินสฺส นิปฺผตฺติํ กเถตฺวา อาห ‘‘ทุติยํ กเถหิ, มหาราชา’’ติฯ

(๒) ทุติยาหํ, ภเนฺต, เอวํ อทฺทสํ – ขุทฺทกา รุกฺขา เจว คจฺฉา จ ปถวิํ ภินฺทิตฺวา วิทตฺถิมตฺตมฺปิ รตนมตฺตมฺปิ อนุคฺคนฺตฺวาว ปุปฺผนฺติ เจว ผลนฺติ จฯ อิมํ ทุติยํ อทฺทสํ, อิมสฺส โก วิปาโกติ? มหาราช, อิมสฺสาปิ วิปาโก โลกสฺส ปริหายนกาเล มนุสฺสานํ ปริตฺตายุกกาเล ภวิสฺสติฯ อนาคตสฺมิญฺหิ สตฺตา ติพฺพราคา ภวิสฺสนฺติ, อสมฺปตฺตวยาว กุมาริโย ปุริสนฺตรํ คนฺตฺวา อุตุนิโย เจว คพฺภินิโย จ หุตฺวา ปุตฺตธีตาหิ วฑฺฒิสฺสนฺติฯ ขุทฺทกรุกฺขานํ ปุปฺผํ วิย หิ ตาสํ อุตุนิภาโว, ผลํ วิย จ ปุตฺตธีตโร ภวิสฺสนฺติฯ อิโตนิทานมฺปิ เต ภยํ นตฺถิ, ตติยํ กเถหิ, มหาราชาติฯ

(๓) คาวิโย, ภเนฺต, ตทหุชาตานํ วจฺฉกานํ ขีรํ ปิวนฺติโย อทฺทสํฯ อยํ เม ตติโย สุปิโน, อิมสฺส โก วิปาโกติ? อิมสฺสาปิ วิปาโก อนาคเต เอว มนุสฺสานํ เชฎฺฐาปจายิกกมฺมสฺส นฎฺฐกาเล ภวิสฺสติฯ อนาคตสฺมิญฺหิ สตฺตา มาตาปิตูสุ วา สสฺสุสสุเรสุ วา ลชฺชํ อนุปฏฺฐาเปตฺวา สยเมว กุฎุมฺพํ สํวิทหนฺตาว ฆาสจฺฉาทนมตฺตมฺปิ มหลฺลกานํ ทาตุกามา ทสฺสนฺติ, อทาตุกามา น ทสฺสนฺติฯ มหลฺลกา อนาถา อสยํวสี ทารเก อาราเธตฺวา ชีวิสฺสนฺติ ตทหุชาตานํ วจฺฉกานํ ขีรํ ปิวนฺติโย มหาคาวิโย วิยฯ อิโตนิทานมฺปิ เต ภยํ นตฺถิ, จตุตฺถํ กเถหิ, มหาราชาติฯ

(๔) ธุรวาเห, ภเนฺต, อาโรหปริณาหสมฺปเนฺน มหาโคเณยุคปรมฺปราย อโยเชตฺวา ตรุเณ โคทเมฺม ธุเร โยเชเนฺต อทฺทสํฯ เต ธุรํ วหิตุํ อสโกฺกนฺตา ฉเฑฺฑตฺวา อฎฺฐํสุ, สกฎานิ นปฺปวฎฺฏิํสุฯ อยํ เม จตุโตฺถ สุปิโน, อิมสฺส โก วิปาโกติ? อิมสฺสาปิ วิปาโก อนาคเต เอว อธมฺมิกราชูนํ กาเล ภวิสฺสติฯ อนาคตสฺมิญฺหิ อธมฺมิกกปณราชาโน ปณฺฑิตานํ ปเวณิกุสลานํ กมฺมํ นิตฺถรณสมตฺถานํ มหามตฺตานํ ยสํ น ทสฺสนฺติฯ ธมฺมสภายํ วินิจฺฉยฎฺฐาเนปิ ปณฺฑิเต

โวหารกุสเล มหลฺลเก อมเจฺจ น ฐเปสฺสนฺติ, ตพฺพิปรีตานํ ปน ตรุณตรุณานํ ยสํ ทสฺสนฺติ, ต ถารูเป เอว วินิจฺฉยฏฺฐาเน ฐเปสฺสนฺติ, เต ราชกมฺมานิ เจว ยุตฺตายุตฺตญฺจ อชานนฺตา เนว ตํ ยสํ อุกฺขิปิตุํ สกฺขิสฺสนฺติ, น ราชกมฺมานิ นิตฺถริตุํฯ เต อสโกฺกนฺตา กมฺมธุรํ ฉเฑฺฑสฺสนฺติ, ม หลฺลกาปิ ปณฺฑิตามจฺจา ยสํ อลภนฺตา กิจฺจานิ นิตฺถริตุํ สมตฺถาปิ ‘‘กึ อมฺหากํ เอเตหิ, มยํ พาหิรกา ชาตา, อพฺภนฺตริกา ตรุณทารกา ชานิสฺสนฺตี’’ติ อุปฺปนฺนานิ กมฺมานิ น กริสฺสนฺติ, เอวํ สพฺพถาปิ เตสํ ราชูนํ หานิเยว ภวิสฺสติ, ธุรํ วหิตุํ อสมตฺถานํ วจฺฉทมฺมานํ ธุเร โยชิตกาโล วิย, ธุรวาหานญฺจ มหาโคณานํ ยุคปรมฺปราย อโยชิตกาโล วิย ภวิสฺสติฯ อิโตนิทานมฺปิ เต ภยํ นตฺถิ, ปญฺจมํ กเถหิ, มหาราชาติฯ

(๕) ภเนฺต, เอกํ อุภโตมุขํ อสฺสํ อทฺทสํ, ตสฺส ทฺวีสุ ปเสฺสสุ ยวสํ เทนฺติ, โส ทฺวีหิ มุเขหิ ขาทติฯ อยํ เม ปญฺจโม สุปิโน, อิมสฺส โก วิปาโกติ? อิมสฺสาปิ อนาคเต อธมฺมิกราชกาเลเยว วิปาโก ภวิสฺสติฯ อนาคตสฺมิญฺหิ อธมฺมิกา พาลราชาโน อธมฺมิเก โลลมนุเสฺส วินิจฺฉเย ฐเปสฺสนฺติ, เต ปาปปุเญฺญสุ อนาทรา พาลา สภายํ นิสีทิตฺวา วินิจฺฉยํ เทนฺตา อุภินฺนมฺปิ อตฺถปจฺจตฺถิกานํ หตฺถโต ลญฺชํ คเหตฺวา ขาทิสฺสนฺติ อโสฺส วิย ทฺวีหิ มุเขหิ ยวสํฯ อิโตนิทานมฺปิ เต ภยํ นตฺถิ, ฉฏฺฐํ กเถหิ, มหาราชาติฯ

(๖) ภเนฺต, มหาชโน สตสหสฺสคฺฆนิกํ สุวณฺณปาตึ สมฺมชฺชิตฺวา ‘‘อิธ ปสฺสาวํ กโรหี’’ติ เอกสฺส ชรสิงฺคาลสฺส อุปนาเมสิ, ตํ ตตฺถ ปสฺสาวํ กโรนฺตํ อทฺทสํฯ อยํ เม ฉโฏฺฐ สุปิโน, อิมสฺส โก วิปาโกติ? อิมสฺสาปิ วิปาโก อนาคเตเยว ภวิสฺสติฯ อนาคตสฺมิญฺหิ อธมฺมิกา วิชาติราชาโน ชาติสมฺปนฺนานํ กุลปุตฺตานํ อาสงฺกาย ยสํ น ทสฺสนฺติ, อกุลีนานํเยว ทสฺสนฺติฯ เอวํ มหากุลานิ ทุคฺคตานิ ภวิสฺสนฺติ, ลามกกุลานิ อิสฺสรานิฯ เต จ กุลีนปุริสา ชีวิตุํ อสโกฺกนฺตา ‘‘อิเม นิสฺสาย ชีวิสฺสามา’’ติ อกุลีนานํ ธีตโร ทสฺสนฺติ, อิติ ตาสํ กุลธีตานํ อกุลีเนหิ สทฺธึ สํวาโส ชรสิงฺคาลสฺส สุวณฺณปาติยํ ปสฺสาวกรณสทิโส ภวิสฺสติฯ อิโตนิทานมฺปิ เต ภยํ นตฺถิ, สตฺตมํ กเถหีติฯ

(๗) ภเนฺต, เอโก ปุริโส รชฺชุํ วเฏฺฏตฺวา วเฏฺฏตฺวา ปาทมูเล นิกฺขิปติ, เตน นิสินฺนปีฐสฺส เหฏฺฐา สยิตา เอกา ฉาตสิงฺคาลี ตสฺส อชานนฺตเสฺสว ตํ ขาทติ, เอวาหํ อทฺทสํฯ อยํ เม สตฺตโม สุปิโน, อิมสฺส โก วิปาโกติ? อิมสฺสาปิ อนาคเตเยว วิปาโก ภวิสฺสติฯ อนาคตสฺมิญฺหิ อิตฺถิโย ปุริสโลลา สุราโลลา อลงฺการโลลา วิสิขาโลลา อามิสโลลา ภวิสฺสนฺติ ทุสฺสีลา ทุราจารา, ตา สามิเกหิ กสิโครกฺขาทีนิ กมฺมานิ กตฺวา กิเจฺฉน กสิเรน สมฺภตํ ธนํ ชาเรหิ สทฺธึ สุรํ ปิวนฺติโย มาลาคนฺธวิเลปนํ ธารยมานา อเนฺตเคเห อจฺจายิกมฺปิ กิจฺจํ อโนโลเกตฺวา เคเห ปริเกฺขปสฺส อุปริภาเคนปิ ฉิทฺทฏฺฐาเนหิปิ ชาเร อุปธารยมานา เสฺว วปิตพฺพยุตฺตกํ พีชมฺปิ โกเฏฺฏตฺวา ยาคุภตฺตขชฺชกาทีนิ สมฺปาเทตฺวา ขาทมานา วิลุมฺปิสฺสนฺติ เหฏฺฐาปีฐเก นิปนฺนฉาตสิงฺคาลี วิย วเฏฺฏตฺวา วเฏฺฏตฺวา ปาทมูเล นิกฺขิตฺตรชฺชุํฯ อิโตนิทานมฺปิ เต ภยํ นตฺถิ, อฏฺฐมํ กเถหีติฯ

(๘) ภเนฺต, ราชทฺวาเร พหูหิ ตุจฺฉกุเมฺภหิ ปริวาเรตฺวา ฐปิตํ เอกํ มหนฺตํ ปูริตกุมฺภํ อทฺทสํฯ จตฺตาโรปิ ปน วณฺณา จตูหิ ทิสาหิ จตูหิ อนุทิสาหิ จ ฆเฏหิ อุทกํ อาหริตฺวา อาหริตฺวา ปูริตกุมฺภเมว ปูเรนฺติ, ปูริตปูริตํ อุทกํ อุตฺตริตฺวา ปลายติ, เตปิ ปุนปฺปุนํ ตเตฺถว อุทกํ อาสิญฺจนฺติ, ตุจฺฉกุเมฺภ ปน โอโลเกนฺตาปิ นตฺถิฯ อยํ เม อฏฺฐโม สุปิโน, อิมสฺส โก วิปาโกติ? อิมสฺสาปิ อนาคเตเยว วิปาโก ภวิสฺสติฯ อนาคตสฺมิญฺหิ โลโก ปริหายิสฺสติ, รฏฺฐํ นิโรชํ ภวิสฺสติ, ราชาโน ทุคฺคตา กปณา ภวิสฺสนฺติฯ โย อิสฺสโร ภวิสฺสติ, ตสฺส ภณฺฑาคาเร สตสหสฺ

สมตฺตา กหาปณา ภวิสฺสนฺติ, เต เอวํ ทุคฺคตา สเพฺพ ชานปเท อตฺตโนว กเมฺม กาเรสฺสนฺติ, อุปทฺทุตา มนุสฺสา สเก กมฺมเนฺต ฉเฑฺฑตฺวา ราชูนเญฺญว อตฺถาย ปุพฺพณฺณาปรณฺณานิ วปนฺตา รกฺขนฺตา ลายนฺตา มทฺทนฺตา ปเวเสนฺตา อุจฺฉุเขตฺตานิ กโรนฺตา ยนฺตานิ กโรนฺตา ยนฺตานิ วาเหนฺตา ผาณิตาทีนิ ปจนฺตา ปุปฺผาราเม จ ผลาราเม จ กโรนฺตา ตตฺถ ตตฺถ นิปฺผนฺนานิ ปุพฺพณฺณาทีนิ อาหริตฺวา รโญฺญ โกฏฺฐาคารเมว ปูเรสฺสนฺติ, อตฺตโน เคเหสุ ตุจฺฉโกเฏฺฐ โอโลเกนฺตาปิ น ภวิสฺสนฺติ, ตุจฺฉกุเมฺภ อโนโลเกตฺวา ปูริตกุเมฺภ ปูรณสทิสเมว ภวิสฺสติฯ อิโตนิทานมฺปิ เต ภยํ นตฺถิ, นวมํ กเถหีติฯ

(๙) ภเนฺต, เอกํ ปญฺจวณฺณปทุมสญฺฉนฺนํ คมฺภีรํ สพฺพโต ติตฺถํ โปกฺขรณึ อทฺทสํฯ สมนฺตโต ทฺวิปทจตุปฺปทา โอตริตฺวา ตตฺถ ปานียํ ปิวนฺติฯ ตสฺสา มเชฺฌ คมฺภีรฏฺฐาเน อุทกํ อาวิลํ, ตีรปฺปเทเสสุ ทฺวิปทจตุปฺปทานํ อกฺกมฏฺฐาเน อจฺฉํ วิปฺปสนฺนํ อนาวิลํฯ เอวาหํ อทฺทสํฯ อยํ เม นวโม สุปิโน, อิมสฺส โก วิปาโกติ? อิมสฺสาปิ อนาคเตเยว วิปาโก ภวิสฺสติฯ อนาคตสฺมิญฺหิ ราชาโน อธมฺมิกา ภวิสฺสนฺติ, ฉนฺทาทิวเสน อคตึ คจฺฉนฺตา รชฺชํ กาเรสฺสนฺติ, ธเมฺมน วินิจฺฉยํ นาม น ทสฺสนฺติ, ลญฺชวิตฺตกา ภวิสฺสนฺติ ธนโลลา, รฏฺฐวาสิเกสุ เนสํ ขนฺติเมตฺตานุทฺทยา นาม น ภวิสฺสนฺติ, กกฺขฬา ผรุสา อุจฺฉุยเนฺต อุจฺฉุคณฺฐิกา วิย มนุเสฺส ปีเฬนฺตา นานปฺปกาเรน พลึ อุปฺปาเทนฺตา ธนํ คณฺหิสฺสนฺติฯ มนุสฺสา พลิปีฬิตา กิญฺจิ ทาตุํ อสโกฺกนฺตา คามนิคมาทโย ฉเฑฺฑตฺวา ปจฺจนฺตํ คนฺตฺวา วาสํ กเปฺปสฺสนฺติ, มชฺฌิมชนปโท สุโญฺญ ภวิสฺสติ, ปจฺจโนฺต ฆนวาโส เสยฺยถาปิ โปกฺขรณิยา มเชฺฌ อุทกํ อาวิลํ ปริยเนฺต วิปฺปสนฺนํฯ อิโตนิทานมฺปิ เต ภยํ นตฺถิ, ทสมํ กเถหีติฯ

(๑๐) ภเนฺต, เอกิสฺสาเยว กุมฺภิยา ปจฺจมานํ โอทนํ อปากํ อทฺทสํ ''อปาก''นฺติ วิจาเรตฺวา วิภชิตฺวา ฐปิตํ วิย ตีหากาเรหิ ปจฺจมานํ, เอกสฺมึ ปเสฺส อติกิลิโนฺน โหติ, เอกสฺมึ อุตฺตณฺฑุโล, เอกสฺมึ สุปโกฺกติฯ อยํ เม ทสโม สุปิโน, อิมสฺส โก วิปาโกติ? อิมสฺสาปิ อนาคเตเยว วิปาโก ภวิสฺสติฯ อนาคตสฺมิญฺหิ ราชาโน อธมฺมิกา ภวิสฺสนฺติ, เตสุ อธมฺมิเกสุ ราชยุตฺตาปิ พฺราหฺมณคหปติกาปิ เนคมชานปทาปีติ สมณพฺราหฺมเณ อุปาทาย สเพฺพ มนุสฺสา อธมฺมิกา ภวิสฺสนฺติ, ตโต เตสํ อารกฺขเทวตา, พลิปฏิคฺคาหิกา เทวตา, รุกฺขเทวตา, อากาสฏฺฐเทวตาติ เอวํ เทวตาปิ อธมฺมิกา ภวิสฺสนฺติฯ อธมฺมิกราชูนญฺจ รเชฺช วาตา วิสมา ขรา วายิสฺสนฺติ, เต อากาสฏฺฐวิมานานิ กเมฺปสฺสนฺติ, เตสุ กมฺปิเตสุ เทวตา กุปิตา เทวํ วสฺสิตุํ น ทสฺสนฺติ, วสฺสมาโนปิ สกลรเฏฺฐ เอกปฺปหาเรน น วสฺสิสฺสติ, วสฺสมาโนปิ สพฺพตฺถ กสิกมฺมสฺส วา วปฺปกมฺมสฺส วา อุปการโก หุตฺวา น วสฺสิสฺสติฯ ยถา จ รเฏฺฐ, เอวํ ชนปเทปิ คาเมปิ เอกตฬาเกปิ เอกสเรปิ เอกปฺปหาเรเนว น วสฺสิสฺสติ, ตฬากสฺส อุปริภาเค วสฺสโนฺต เหฏฺฐาภาเค น วสฺสิสฺสติ, เหฏฺฐา วสฺสโนฺต อุปริ น วสฺสิสฺสติฯ เอกสฺมึ ภาเค สสฺสํ อติวเสฺสน นสฺสิสฺสติ, เอกสฺมึ อวสฺสเนน มิลายิสฺสติ, เอกสฺมึ สมฺมา วสฺสมาโน สมฺปาเทสฺสติฯ เอวํ เอกสฺส รโญฺญ รเชฺช วุตฺตสสฺสา ติปฺปการา ภวิสฺสนฺติ เอกกุมฺภิยา โอทโน วิยฯ อิโตนิทานมฺปิ เต ภยํ นตฺถิ, เอกาทสมํ กเถหีติฯ

(๑๑) ภเนฺต, สตสหสฺสคฺฆนิกํ จนฺทนสารํ ปูติตเกฺกน วิกฺกิณเนฺต อทฺทสํฯ อยํ เม เอกาทสโม สุปิโน, อิมสฺส โก วิปาโกติ? อิมสฺสาปิ อนาคเตเยว มยฺหํ สาสเน ปริหายเนฺต วิปาโก ภวิสฺสติฯ อนาคตสฺมิญฺหิ ปจฺจยโลลา อลชฺชี ภิกฺขู พหู ภวิสฺสนฺติ, เต มยา ปจฺจยโลลุปฺปํ นิมฺมเถตฺวา กถิตธมฺมเทสนํ จีวราทิจตุปจฺจยเหตุ ปเรสํ เทเสสฺสนฺติ, ปจฺจเยหิ มุจฺฉิตา นิสฺสรณปเกฺข ฐิตา นิพฺพานาภิมุขํ กตฺวา เทเสตุํ น สกฺขิสฺสนฺติ, เกวลํ ''ปทพฺยญฺชนสมฺปตฺติเญฺจว มธุรสทฺทญฺจ สุตฺวา มหคฺฆานิ จีวราทีนิ ทสฺสนฺติ'' อิเจฺจวํ เทเสสฺสนฺติฯ อปเร อนฺต

รวีถิจตุกฺกราชทฺวาราทีสุ นิสีทิตฺวา กหาปณอฑฺฒกหาปณปาทมาสกรูปาทีนิปิ นิสฺสาย เทเสสฺสนฺติฯ อิติ มยา นิพฺพานคฺฆนกํ กตฺวา เทสิตํ ธมฺมํ จตุปจฺจยตฺถาย เจว กหาปณฑฺฒกหาปณาทีนํ อตฺถาย จ วิกฺกิณิตฺวา เทเสนฺตา สตสหสฺสคฺฆนกํ จนฺทนสารํ ปูติตเกฺกน วิกฺกิณนฺตา วิย ภวิสฺสนฺติฯ อิโตนิทานมฺปิ เต ภยํ นตฺถิ, ทฺวาทสมํ กเถหีติฯ

(๑๒) ภเนฺต, ตุจฺฉลาพูนิ อุทเก สีทนฺตานิ อทฺทสํ, อิมสฺส โก วิปาโกติ? อิมสฺสปิ อนาคเต อธมฺมิกราชกาเล โลเก วิปริวตฺตเนฺตเยว วิปาโก ภวิสฺสติฯ ตทา หิ ราชาโน ชาติสมฺปนฺนานํ กุลปุตฺตานํ ยสํ น ทสฺสนฺติ, อกุลีนานํเยว ทสฺสนฺติ, เต อิสฺสรา ภวิสฺสนฺติ, อิตเร ทลิทฺทาฯ ราชสมฺมุเขปิ ราชทฺวาเรปิ อมจฺจสมฺมุเขปิ วินิจฺฉยฏฺฐาเนปิ ตุจฺฉลาพุสทิสานํ อกุลีนานํเยว กถา โอสีทิตฺวา ฐิตา วิย นิจฺจลา สุปฺปติฏฺฐิตา ภวิสฺสติฯ สงฺฆสนฺนิปาเตสุปิ สงฺฆกมฺมคณกมฺมฏฺฐาเนสุ เจว ปตฺตจีวรปริเวณาทิวินิจฺฉยฏฺฐาเนสุ จ ทุสฺสีลานํ ปาปปุคฺคลานํเยว กถา นิยฺยานิกา ภวิสฺสติ, น ลชฺชิภิกฺขูนนฺติ เอวํ สพฺพถาปิ ตุจฺฉลาพุสีทนกาโล วิย ภวิสฺสติฯ อิโตนิทานมฺปิ เต ภยํ นตฺถิ, เตรสมํ กเถหีติฯ

(๑๓) ภเนฺต, มหนฺตมหนฺตา กูฏาคารปฺปมาณา ฆนสิลา นาวา วิย อุทเก ปฺลวมานา อทฺทสํ, อิมสฺส โก วิปาโกติ? อิมสฺสปิ ตาทิเสเยว กาเล วิปาโก ภวิสฺสติฯ ตทา หิ อธมฺมิกราชาโน อกุลีนานํ ยสํ ทสฺสนฺติ, เต อิสฺสรา ภวิสฺสนฺติ, กุลีนา ทุคฺคตาฯ เตสุ น เกจิ คารวํ กริสฺสนฺติ, อิตเรสฺเยว กริสฺสนฺติฯ ราชสมฺมุเข วา อมจฺจสมฺมุเข วา วินิจฺฉยฏฺฐาเน วา วินิจฺฉยกุสลานํ ฆนสิลาสทิสานํ กุลปุตฺตานํ กถา น โอคาหิตฺวา ปติฏฺฐหิสฺสติฯ เตสุ กเถนฺเตสุ ‘‘กึ อิเม กเถนฺตี’’ติ อิตเร ปริหาสเมว กริสฺสนฺติฯ ภิกฺขุสนฺนิปาเตสุปิ วุตฺตปฺปกาเรสุ ฐาเนสุ เนว เปสเล ภิกฺขู ครุกาตพฺพ มญฺญิสฺสนฺติ, นาปิ เตสํ กถา ปริโยคาหิตฺวา ปติฏฺฐหิสฺสติ, สิลานํ ปฺลวนกาโล วิย ภวิสฺสติฯ อิโตนิทานมฺปิ เต ภยํ นตฺถิ, จุทฺทสมํ กเถหีติฯ

(๑๔) ภเนฺต , ขุทฺทกมธุกปุปฺผปฺปมาณา มณฺฑูกิโย มหนฺตมหเนฺต กณฺหสเปฺป เวเคน อนุพนฺธิตฺวา อุปฺปลนาเฬ วิย ฉินฺทิตฺวา ฉินฺทิตฺวา มํสํ ขาทิตฺวา คิลนฺติโย อทฺทสํ, อิมสฺส โก วิปาโกติ? อิมสฺสปิ โลเก ปริหายเนฺต อนาคเต เอว วิปาโก ภวิสฺสติฯ ตทา หิ มนุสฺสา ติพฺพราคชาติกา กิเลสานุวตฺตกา หุตฺวา ตรุณตรุณานํ อตฺตโน ภริยานํ วเส วตฺติสฺสนฺติ, เคเหทาสกมฺมกราทโยปิ โคมหึสาทโยปิ หิรญฺญสุวณฺณมฺปิ สพฺพํ ตาสเญฺญว อายตฺตํ ภวิสฺสติฯ ‘‘อสุกํ หิรญฺญสุวณฺณํ วา ปริจฺฉทาทิชาตํ วา กห’’นฺติ วุเตฺต ‘‘ยตฺถ วา ตตฺถ วา โหตุ, กึ ตุยฺหิมินา พฺยาปาเรน, ตฺวํ มยฺหํ ฆเร สนฺตํ วา อสนฺตํ วา ชานิตุกาโม ชาโต’’ติ วตฺวา นานปฺปกาเรหิ อโกฺกสิตฺวา มุขสตฺตีหิ โกเฏฺฏตฺวา ทาสเจฏเก วิย อตฺตโน วเส กตฺวา อตฺตโน อิสฺสริยํ ปวเตฺตสฺสนฺติฯ เอวํ มธุกปุปฺผปฺปมาณานํ มณฺฑูกโปติกานํ อาสีวิเส กณฺหสเปฺป คิลนกาโล วิย ภวิสฺสติฯ อิโตนิทานมฺปิ เต ภยํ นตฺถิ, ปนฺนรสมํ กเถหีติฯ

(๑๕) ภเนฺต, ทสหิ อสทฺธเมฺมหิ สมนฺนาคตํ คามโคจรํ กากํ กญฺจนวณฺณตาย ‘‘สุวณฺณา’’ติ ลทฺธนาเม สุวณฺณราชหํเส ปริวาเรเนฺต อทฺทสํ, อิมสฺส โก วิปาโกติ? อิมสฺสาปิ อนาคเต ทุพฺพลราชกาเลเยว วิปาโก ภวิสฺสติฯ อนาคตสฺมิญฺหิ ราชาโน หตฺถิสิปฺปาทีสุ อกุสลา ยุเทฺธสุ อวิสารทา ภวิสฺสนฺติ, เต อตฺตโน รชฺชวิปตฺตึ อาสงฺกมานา สมานชาติกานํ กุลปุตฺตานํ อิสฺสริยํ อทตฺวา อตฺตโน ปาทมูลิกนฺหาปกกปฺปกาทีนํ ทสฺสนฺติ, ชาติโคตฺตสมฺปนฺนา กุลปุตฺตา ราชกุเล ปติฏฺฐํ อลภมานา ชีวิกํ กเปฺปตุํ อสมตฺถา หุตฺวา อิสฺสริเย ฐิเต ชาติโคตฺตหีเน อกุลีเน อุปฏฺฐหนฺตา วิจริสฺสนฺติ, สุวณฺณราชหํเสหิ กากสฺส ปริวาริตกาโล วิย ภวิสฺสติฯ อิโตนิทานมฺปิ เต ภยํ นตฺถิ, โสฬสมํ กเถหีติฯ

(๑๖) ภนฺเต, ปุพฺเพ ทีปิโน เอฬเก ขาทนฺติ, อหํ ปน เอฬเก ทีปิโน อนุพนฺธิตฺวา มุรุมุรูติ ขาทเนฺต อทฺทสํฯ อถเญฺญ ตสา วกา เอฬเก ทูรโตว ทิสฺวา ตสิตา ตาสปฺปตฺตา หุตฺวา เอฬกานํ ภยาปลายิตฺวา คุมฺพคหนาทีนิ ปวิสิตฺวา นิลียึสุ, เอวาหํ อทฺทสํ, อิมสฺส โก วิปาโกติ? อิมสฺสปิ อนาคเต อธมฺมิกราชกาเลเยว วิปาโก ภวิสฺสติฯ ตทา หิ อกุลีนา ราชวลฺลภา อิสฺสรา ภวิสฺสนฺติ, กุลีนา อปญฺญาตา ทุคฺคตาฯ เต ราชวลฺลภา ราชานํ อตฺตโน กถํ คาหาเปตฺวา วินิจฺฉยฏฺฐานาทีสุ พลวโนฺต หุตฺวา กุลีนานํ ปเวณิอาคตานิ เขตฺตวตฺถาทีนิ ‘‘อมฺหากํ สนฺตกานิ เอตานี’’ติ อภิยุญฺชิตฺวา เตสุ ‘‘น ตุมฺหากํ, อมฺหาก’’นฺติ อาคนฺตฺวา วินิจฺฉยฏฺฐานาทีสุ วิวทเนฺตสุ เวตฺตลตาทีหิ ปหราเปตฺวา คีวายํ คเหตฺวา อปกฑฺฒาเปตฺวา ‘‘อตฺตโน ปมาณํ น ชานาถ, อเมฺหหิ สทฺธึ วิวทถ, อิทานิ โว รโญฺญ กเถตฺวา หตฺถปาทเจฺฉทนาทีนิ กาเรสฺสามา’’ติ สนฺตเชฺชสฺสนฺติฯ เต เตสํ ภเยน อตฺตโน สนฺตกานิ วตฺถูนิ ‘‘ตุมฺหากํเยเวตานิ คณฺหถา’’ติ นิยฺยาเทตฺวา อตฺตโน เคหานิ ปวิสิตฺวา ภีตา นิปชฺชิสฺสนฺติฯ ปาปภิกฺขูปิ เปสเล ภิกฺขู ยถารุจิ วิเหเฐสฺสนฺติ, เต เปสลา ภิกฺขู ปฏิสรณํ อลภมานา อรญฺญํ ปวิสิตฺวา คหนฏฺฐาเนสุ นิลียิสฺสนฺติฯ เอวํ หีนชเจฺจหิ เจว ปาปภิกฺขูหิ จ อุปทฺทุตานํ ชาติมนฺตกุลปุตฺตานเญฺจว เปสลภิกฺขูนญฺจ เอฬกานํ ภเยน ตสวกานํ ปลายนกาโล วิย ภวิสฺสติฯ อิโตนิทานมฺปิ เต ภยํ นตฺถิฯ อยมฺปิ หิ สุปิโน อนาคตํเยว อารพฺภ ทิโฏฺฐฯ พฺราหฺมณา ปน น ธมฺมสุธมฺมตาย ตยิ สิเนเหน กถยึสุ, ‘‘พหุธนํ ลภิสฺสามา’’ติ อามิสาเปกฺขตาย ชีวิตวุตฺตึ นิสฺสาย กถยึสูติฯ

เอวํ สตฺถา โสฬสนฺนํ มหาสุปินานํ นิปฺผตฺตึ กเถตฺวา ‘‘น โข, มหาราช, เอตรหิ ตฺวเญฺญว อิเม สุปิเน อทฺทส, โปราณกราชาโนปิ อทฺทสํสุฯ พฺราหฺมณาปิ เนสํ เอวเมว อิเม สุปิเน คเหตฺวา ยญฺญมตฺถเก ขิปึสุ, ตโต ปณฺฑิเตหิ ทินฺนนเยน คนฺตฺวา โพธิสตฺตํ ปุจฺฉึสุฯ โปราณกา ปณฺฑิตาปิ เนสํ อิเม สุปิเน กเถนฺตา อิมินาว นิยาเมน กเถสุ’’นฺติ วตฺวา เตน ยาจิโต อตีตํ อาหริฯ

อตีเต พาราณสิยํ พฺรหฺมทเตฺต รชฺชํ กาเรเนฺต โพธิสโตฺต อุทิจฺจพฺราหฺมณกุเล นิพฺพตฺติตฺวา วยปฺปโตฺต อิสิปพฺพชฺชํ ปพฺพชิตฺวา อภิญฺญา เจว สมาปตฺติโย จ นิพฺพเตฺตตฺวา หิมวนฺตปฺปเทเส ฌานกีฬํ กีฬโนฺต วิหรติฯ ตทา พาราณสิยํ พฺรหฺมทโตฺต อิมินาว นิยาเมน อิเม สุปิเน ทิสฺวา พฺราหฺมเณ ปุจฺฉิฯ พฺราหฺมณา เอวเมว ยญฺญํ ยชิตุํ อารภึสุฯ เตสุ ปุโรหิตสฺส อเนฺตวาสิกมาณโว ปณฺฑิโต พฺยโตฺต อาจริยํ อาห – ‘‘อาจริย, ตุเมฺหหิ มยํ ตโย เวเท อุคฺคณฺหาปิตา, นนุ เตสุ เอกํ มาเรตฺวา เอกสฺส โสตฺถิกมฺมสฺส การณํ นาม นตฺถี’’ติฯ ตาต, อิมินา อุปาเยน อมฺหากํ พหุธนํ อุปฺปชฺชิสฺสติ, ตฺวํ ปน รโญฺญ ธนํ รกฺขิตุกาโม มเญฺญติฯ มาณโว ‘‘เตน หิ, อาจริย, ตุเมฺห ตุมฺหากํ กมฺมํ กโรถ, อหํ ตุมฺหากํ สนฺติเก กึ กริสฺสามี’’ติ วิจรโนฺต รโญฺญ อุยฺยานํ อคมาสิฯ

ตํ ทิวสเมว โพธิสโตฺตปิ ตํ การณํ ญตฺวา ‘‘อชฺช มยิ มนุสฺสปถํ คเต มหาชนสฺส พนฺธนาโมโกฺข ภวิสฺสตี’’ติ อากาเสน คนฺตฺวา อุยฺยาเน โอตริตฺวา สุวณฺณปฏิมา วิย มงฺคลสิลาตเล นิสีทิฯ มาณโว โพธิสตฺตํ อุปสงฺกมิตฺวา วนฺทิตฺวา เอกมนฺตํ นิสีทิตฺวา ปฏิสนฺถารมกาสิฯ โพธิสโตฺตปิ เตน สทฺธึ มธุรปฏิสนฺถารํ กตฺวา ‘‘กึ นุ โข, มาณว, ราชา ธเมฺมน รชฺชํ กาเรตี’’ติ ปุจฺฉิฯ ‘‘ภนฺเต, ราชา นาม ธมฺมิโก, อปิจ โข ตํ พฺราหฺมณา อติเตฺถ ปกฺขนฺทาเป’’นฺติฯ ราชา โสฬส สุปิเน ทิสฺวา พฺราหฺมณานํ อาโรเจสิฯ พฺราหฺมณา ‘‘ยญฺญํ ยชิสฺสามา’’ติ อารทฺธาฯ กึ นุ โข, ภนฺเต, ‘‘อยํ นาม อิเมสํ สุปินานํ นิปฺผตฺตี’’ติ ราชานํ สญฺญาเปตฺวา ตุมฺหากํ มหาชนํ ภยา โมเจตุํ น วฏฺฏตีติฯ มยํ โข, มาณว, ราชานํ น ชานาม, ราชาปิ อเมฺห น ชานาติฯ สเจ ปน อิธ อาคนฺตฺวา ปุเจฺฉยฺย, กเถยฺยามสฺส มยนฺติฯ มาณโว ‘‘อหํ, ภนฺเต, ตํ อาเนสฺสามิ, ตุเมฺห มมา

คมนํ อุทิกฺขนฺตา มุหุตฺตํ นิสีทถา’’ติ โพธิสตฺตํ ปฏิชานาเปตฺวา รโญฺญ สนฺติกํ คนฺตฺวา ‘‘มหาราช, เอโก อากาสจาริโก ตาปโส ตุมฺหากํ อุยฺยาเน โอตริตฺวา ‘ตุเมฺหหิ ทิฏฺฐสุปินานํ นิปฺผตฺตึ กเถสฺสามี’ติ ตุเมฺห ปโกฺกสตี’’ติ อาหฯ

ราชา ตสฺส กถํ สุตฺวา ตาวเทว มหเนฺตน ปริวาเรน อุยฺยานํ คนฺตฺวา ตาปสํ วนฺทิตฺวา เอกมนฺตํ นิสิโนฺน ปุจฺฉิ ‘‘ตุเมฺห กิร, ภเนฺต, มยา ทิฏฺฐสุปินานํ นิปฺผตฺตึ ชานาถา’’ติ? ‘‘อาม, มหาราชา’’ติฯ ‘‘เตน หิ กเถถา’’ติฯ ‘‘กเถมิ, มหาราช, ยถาทิเฏฺฐ ตาว สุปิเน มํ สาเวหี’’ติฯ ‘‘สาธุ, ภเนฺต’’ติ ราชา –

๗๗.‘‘อุสภา รุกฺขา คาวิโย ควา จ,
อโสฺส กํโส สิงฺคาลี จ กุโมฺภ;
โปกฺขรณี จ อปากจนฺทนํฯ

‘‘ลาพูนิ สีทนฺติ สิลา ปฺลวนฺติ, มณฺฑูกิโย กณฺหสเปฺป คิลนฺติ;
กากํ สุวณฺณา ปริวารยนฺติ, ตสา วกา เอฬกานํ ภยา หี’’ติฯ –

วตฺวา ปเสนทิรญฺญา กถิตนิยาเมเนว สุปิเน กเถสิฯ

โพธิสโตฺตปิ เตสํ อิทานิ สตฺถารา กถิตนิยาเมเนว วิตฺถารโต นิปฺผตฺตึ กเถตฺวา ปริโยสาเน สยํ อิทํ กเถสิ –

‘‘วิปริยาโส วตฺตติ นยิธ มตฺถี’’ติ;

ตตฺรายมโตฺถ – อยํ, มหาราช, อิเมสํ สุปินานํ นิปฺผตฺติฯ ยํ ปเนตํ เตสํ ปฏิฆาตตฺถาย ยญฺญกมฺมํ วตฺตติ, ตํ **วิปริยาโส วตฺตติ** วิปรีตโต วตฺตติ, วิปลฺลาเสน วตฺตตีติ วุตฺตํ โหติฯ กึ การณา? อิเมสญฺหิ นิปฺผตฺติ นาม โลกสฺส วิปริวตฺตนกาเล, อการณสฺส การณนฺติ คหณกาเล, การณสฺส อการณนฺติ ฉฑฺฑนกาเล, อภูตสฺส ภูตนฺติ คหณกาเล, ภูตสฺส อภูตนฺติ ชหนกาเล, อลชฺชีนํ อุสฺสนฺนกาเล, ลชฺชีนญฺจ ปริหีนกาเล ภวิสฺสติฯ **นยิธ มตฺถี**ติ อิทานิ ปน ตว วา มม วา กาเล อิธ อิมสฺมึ ปุริสยุเค วตฺตมาเน เอเตสํ นิปฺผตฺติ นตฺถิฯ ตสฺมา เอเตสํ ปฏิฆาตาย วตฺตมานํ ยญฺญกมฺมํ วิปลฺลาเสน วตฺตติ, อลํ เตนฯ นตฺถิ เต อิโตนิทานํ ภยํ วา ฉมฺภิตตฺตํ วาติ มหาปุริโส ราชานํ สมสฺสาเสตฺวา มหาชนํ พนฺธนา โมเจตฺวา ปุน อากาเส ฐตฺวา รโญฺญ โอวาทํ ทตฺวา ปญฺจสุ สีเลสุ ปติฎฺฐาเปตฺวา ‘‘อิโต ปฏฺฐาย, มหาราช, พฺราหฺมเณหิ สทฺธึ เอกโต หุตฺวา ปสุฆาตยญฺญํ มา ยชี’’ติ ธมฺมํ เทเสตฺวา อากาเสเนว อตฺตโน วสนฏฺฐานํ อคมาสิฯ ราชาปิ ตสฺส โอวาเท ฐิโต ทานาทีนิ ปุญฺญานิ กตฺวา ยถากมฺมํ คโตฯ

สตฺถา อิมํ ธมฺมเทสนํ อาหริตฺวา ‘‘สุปินปจฺจยา เต ภยํ นตฺถิ, หเรตํ ยญฺญ’’นฺติ ยญฺญํ หาเรตฺวา มหาชนสฺส ชีวิตทานํ ทตฺวา อนุสนฺธึ ฆเฏตฺวา ชาตกํ สโมธาเนสิ – ‘‘ตทา ราชา อานโนฺท อโหสิ, มาณโว สาริปุโตฺต, ตาปโส ปน อหเมว อโหสิ’’นฺติฯ

ปรินิพฺพุเต ปน ภควติ สงฺคีติการกา ‘‘อุสภา’’ติอาทีนิ ตีณิ ปทานิ อฏฺฐกถํ อาโรเปตฺวา ‘‘ลาพูนี’’ติอาทีนิ จตฺตาริ ปทานิ เอกํ คาถํ กตฺวา เอกกนิปาตปาฬึ อาโรเปสุนฺติฯ

มหาสุปินชาตกวณฺณนา สตฺตมาฯ

[๗๘] ๘. อิลฺลิสชาตกวณฺณนา

อุโภ ขญฺชาติ อิทํ สตฺถา เชตวเน วิหรนฺโต มจฺฉริยโกสิยเสฏฺฐึ อารพฺภ กเถสิฯ ราชคหนครสฺส กิร อวิทูเร สกฺการํ นาม นิคโม อโหสิ, ตเตฺถโก มจฺฉริยโกสิโย นาม เสฏฺฐิ อสีติโกฏิวิภโว ปฏิวสติฯ โส ติณเคฺคน เตลพินฺทุมตฺตมฺปิ เนว ปเรสํ เทติ, น อตฺตนา ปริภุญฺชติฯ อิติ ตสฺส ตํ วิภวชาตํ เนว ปุตฺตทาราทีนํ, น สมณพฺราหฺมณานํ อตฺถํ อนุโภติ, รกฺขสปริคฺคหิตโปกฺขรณี วิย อปริโภคํ ติฏฺฐติฯ

สตฺถา เอกทิวสํ ปจฺจูสสมเย มหากรุณาสมาปตฺติโต วุฏฺฐาย สกลโลกธาตุยํ โพธเนยฺยพนฺธเว โอโลเกนฺโต ปญฺจจตฺตาลีสโยชนมตฺถเก วสนฺตสฺส ตสฺส เสฏฺฐิโน สปชาปติกสฺส โสตาปตฺติผลสฺส อุปนิสฺสยํ อทฺทสฯ ตโต ปุริมทิวเส ปน ราชานํ อุปฏฺฐาตุํ ราชเคหํ คนฺตฺวา ราชูปฏฺฐานํ กตฺวา อาคจฺฉนฺโต เอกํ ฉาตชฺฌตฺตํ ชนปทมนุสฺสํ กุมฺมาสปูรํ กปลฺลปูวํ ขาทนฺตํ ทิสฺวา ตตฺถ ปิปาสํ อุปฺปาเทตฺวา อตฺตโน ฆรํ คนฺตฺวา จินฺเตสิ ‘‘สจาหํ ‘กปลฺลปูวํ ขาทิตุกาโมมฺหี’ติ วกฺขามิ, พหู มยา สทฺธึ ขาทิตุกามา ภวิสฺสนฺติ, เอวํ เม พหูนิ ตณฺฑุลสปฺปิมธุผาณิตาทีนิ ปริกฺขยํ คมิสฺสนฺติ, น กสฺสจิ กเถสฺสามี’’ติ ตณฺหํ อธิวาเสนฺโต วิจรติฯ โส คจฺฉนฺเต คจฺฉนฺเต กาเล อุปฺปณฺฑุปณฺฑุกชาโต ธมนิสนฺถตคโตฺต ชาโต ฯ ตโต ตณฺหํ อธิวาเสตุํ อสโกฺกนฺโต คพฺภํ ปวิสิตฺวา มญฺจกํ อุปคูหิตฺวา นิปชฺชิฯ เอวํคโตปิ ธนหานิภเยน กสฺสจิ กิญฺจิ น กเถสิฯ

อถ นํ ภริยา อุปสงฺกมิตฺวา ปิฏฺฐึ ปริมชฺชิตฺวา ‘‘กึ เต สามิ, อผาสุก’’นฺติ ปุจฺฉิฯ ‘‘น เม กิญฺจิ อผาสุกํ อตฺถี’’ติฯ ‘‘กึ นุ โข เต ราชา กุปิโต’’ติ? ‘‘ราชาปิ เม น กุปฺปตี’’ติฯ ‘‘อถ กึ เต ปุตฺตธีตาหิ วา ทาสกมฺมกราทีหิ วา กิญฺจิ อมนาปํ กตํ อตฺถี’’ติ? ‘‘เอวรูปมฺปิ นตฺถี’’ติฯ ‘‘กิสฺมิญฺจิ ปน เต ตณฺหา อตฺถี’’ติ? เอวํ วุเตฺตปิ ธนหานิภเยน กิญฺจิ อวตฺวา นิสฺสโทฺทว นิปชฺชิฯ อถ นํ ภริยา ‘‘กเถหิ, สามิ, กิสฺมึ เต ตณฺหา’’ติ อาหฯ โส วจนํ ปริคิลนฺโต วิย ‘‘อตฺถิ เม เอกา ตณฺหา’’ติ อาหฯ ‘‘กึ ตณฺหา, สามี’’ติ? ‘‘กปลฺลปูวํ ขาทิตุกาโมมฺหี’’ติฯ ‘‘อถ กิมตฺถํ น กเถสิ, กึ ตฺวํ ทลิโทฺท, อิทานิ สกลสกฺการนิคมวาสีนํ ปโหนเก กปลฺลปูเว ปจิสฺสามี’’ติ? ‘‘กึ เต เอเตหิ, เต อตฺตโน กมฺมํ กตฺวา ขาทิสฺสนฺตี’’ติ? ‘‘เตน หิ เอกรจฺฉวาสีนํ ปโหนเก ปจามี’’ติฯ ชานามหํ ตว มหทฺธนภาวนฺติฯ ‘‘เตน หิ อิมสฺมึ เคหมเตฺต สเพฺพสํ ปโหนกํ กตฺวา ปจามี’’ติฯ ‘‘ชานามหํ ตว มหชฺฌาสยภาว’’นฺติฯ ‘‘เตน หิ เต ปุตฺตทารมตฺตเสฺสว ปโหนกํ กตฺวา ปจามี’’ติฯ ‘‘กึ ปน เต เอเตหี’’ติ? ‘‘เตน หิ ตุยฺหญฺจ มยฺหญฺจ ปโหนกํ กตฺวา ปจามี’’ติฯ ‘‘ตฺวํ กึ กริสฺสสี’’ติ? ‘‘เตน หิ เอกเสฺสว เต ปโหนกํ กตฺวา ปจามี’’ติฯ ‘‘อิมสฺมึ ฐาเน ปจฺจมานํ พหู ปจฺจาสีสนฺติ, สกลตณฺฑุเล ฐเปตฺวา ภินฺนตณฺฑุเล จ อุทฺธนกปลฺลาทีนิ จ อาทาย โถกํ ขีรสปฺปิมธุผาณิตญฺจ คเหตฺวา สตฺตภูมิกสฺส ปาสาทสฺส อุปริมตลํ อารุยฺห ปจ, ตตฺถาหํ เอกโกว นิสีทิตฺวา ขาทิสฺสามี’’ติฯ สา ‘‘สาธู’’ติ ปฏิสฺสุณิตฺวา คเหตพฺพํ คาหาเปตฺวา ปาสาทํ อารุยฺห ทาสิโย วิสฺสเชฺชตฺวา เสฏฺฐึ ปโกฺกสาเปสิฯ โส อาทิโต ปฏฺฐาย ทฺวารานิ ปิทหนฺโต สพฺพทฺวาเรสุ สูจิฆฏิกานิ ทตฺวา สตฺตมตลํ อภิรุหิตฺวา ตตฺถปิ ทฺวารํ ปิทหิตฺวา นิสีทิฯ ภริยาปิสฺส อุทฺธเน อคฺคึ ชาเลตฺวา กปลฺลกํ อาโรเปตฺวา ปูเว ปจิตุํ อารภิฯ

อถ สตฺถา ปาโตว มหาโมคฺคลฺลานเตฺถรํ อามเนฺตสิ, ‘‘เอโส, โมคฺคลฺลาน, ราชคหนครสฺส อวิทูเร สกฺการนิคเม มจฺฉริยโกสิยเสฏฺฐิ ‘กปลฺลปูเว ขาทิสฺสามี’ติ อเญฺญสํ ทสฺสนภเยน สตฺตภูมิเก ปาสาเท กปลฺลปูเว ปจาเปติฯ ตฺวํ ตตฺถ คนฺตฺวา ตํ เสฏฺฐึ ทเมตฺวา นิพฺพิเสวนํ กตฺวา อุโภปิ ชยมฺปติเก ปูเว จ ขีรสปฺปิมธุผาณิตาทีนิ จ คาหาเปตฺวา อตฺตโน พเลน เชตวนํ อาเนหิฯ อชฺชาหํ ปญฺจหิ ภิกฺขุสเตหิ สทฺธึ วิหาเรเยว นิสีทิสฺสามิ, ปูเวเหว ภตฺตกิจฺจํ กริสฺ

สามี’’ติฯ เถโร ‘‘สาธุ, ภนฺเต’’ติ สตฺถุ วจนํ สมฺปฏิจฺฉิตฺวา ตาวเทว อิทฺธิพเลน ตํ นิคมํ คนฺตฺวา ตสฺส ปาสาทสฺส สีหปญฺชรทฺวาเร สุนิวตฺโถ สุปารุโต อากาเสเยว มณิรูปกํ วิย อฏฺฐาสิฯ

มหาเสฏฺฐิโน เถรํ ทิสฺวาว หทยมํสํ กมฺปิฯ โส ‘‘อหํ เอวรูปานเญฺญว ภเยน อิมํ ฐานํ อาคโต, อยญฺจ อาคนฺตฺวา วาตปานทฺวาเร ฐิโต’’ติ คเหตพฺพคหณํ อปสฺสนฺโต อคฺคิมฺหิ ปกฺขิตฺตโลณสกฺขรา วิย โทเสน ตฏตฏายนฺโต เอวมาห ‘‘สมณ, อากาเส ฐตฺวา ตฺวํ กึ ลภิสฺสสิ, อากาเส อปเท ปทํ ทเสฺสตฺวา จงฺกมนฺโตปิ เนว ลภิสฺสสี’’ติฯ เถโร ตสฺมิํเยว ฐาเน อปราปรํ จงฺกมิฯ เสฏฺฐิ ‘‘จงฺกมนฺโต กึ ลภิสฺสสิ, อากาเส ปลฺลงฺเกน นิสีทมาโนปิ น ลภิสฺสสิเยวา’’ติ อาหฯ เถโร ปลฺลงฺกํ อาภุชิตฺวา นิสีทิฯ อถ นํ ‘‘นิสิโนฺน กึ ลภิสฺสสิ, อาคนฺตฺวา วาตปานอุมฺมาเร ฐิโตปิ น ลภิสฺสสี’’ติ อาหฯ อถ เถโร อุมฺมาเร อฏฺฐาสิฯ อถ นํ ‘‘อุมฺมาเร ฐิโต กึ ลภิสฺสสิ, ธูมายโนฺตปิ น ลภิสฺสสิเยวา’’ติ อาหฯ เถโร ธูมายิ, สกลปาสาโท เอกธูโม อโหสิ, เสฏฺฐิโน อกฺขีนํ สูจิยา วิชฺฌนกาโล วิย ชาโตฯ เคหชฺฌายนภเยน ปน นํ ‘‘ปชฺชลโนฺตปิ น ลภิสฺสสี’’ติ อวตฺวา จิเนฺตสิ ‘‘อยํ สมโณ สุฏฺฐุ ลโคฺค, อลทฺธา น คมิสฺสติ, เอกมสฺส ปูวํ ทาเปสฺสามี’’ติ ภริยํ อาห – ‘‘ภเทฺท, เอกํ ขุทฺทกปูวํ ปจิตฺวา สมณสฺส ทตฺวา อุโยฺยเชหิ น’’นฺติฯ สาโถกเญฺญว ปิฏฺฐํ กปลฺลปาติยํ ปกฺขิปิ, มหาปูโว หุตฺวา สกลปาติํ ปูเรตฺวา อุทฺธุมาโต อฏฺฐาสิฯ

เสฏฺฐิ ตํ ทิสฺวา ‘‘พหุ ตยา ปิฏฺฐํ คหิตํ ภวิสฺสตี’’ติ สยเมว ทพฺพิกเณฺณน โถกตรํ ปิฏฺฐํ คเหตฺวา ปกฺขิปิ, ปูโว ปุริมปูวโต มหนฺตตโร ชาโตฯ เอวํ ยํ ยํ ปจติ, โส โส มหนฺตมหโนฺตว โหติฯ โส นิพฺพิโนฺน ภริยํ อาห ‘‘ภเทฺท, อิมสฺส เอกํ ปูวํ เทหี’’ติฯ ตสฺสา ปจฺฉิโต เอกํ ปูวํ คณฺหนฺติยา สเพฺพ เอกาพทฺธา อลฺลียิํสุฯ สา เสฏฺฐิํ อาห ‘‘สามิ, สเพฺพ ปูวา เอกโต ลคฺคา, วิสุํ กาตุํ น สโกฺกมี’’ติฯ ‘‘อหํ กริสฺสามี’’ติ โสปิ กาตุํ นาสกฺขิฯ อุโภ ชนา โกฏิยํ คเหตฺวา กฑฺฒนฺตาปิ วิโยเชตุํ นาสกฺขิํสุเยวฯ อถสฺส ปูเวหิ สทฺธิํ วายมนฺตเสฺสว สรีรโต เสทา มุจฺจิํสุ, ปิปาสา จ ปจฺฉิชฺชิฯ ตโต ภริยํ อาห ‘‘ภเทฺท, น เม ปูเวหิ อโตฺถ , ปจฺฉิยา สทฺธิํเยว อิมสฺส ภิกฺขุสฺส เทหี’’ติฯ สา ปจฺฉิํ อาทาย เถรํ อุปสงฺกมิตฺวา สเพฺพ ปูเว เถรสฺส อทาสิฯ เถโร อุภินฺนมฺปิ ธมฺมํ เทเสสิ, ติณฺณํ รตนานํ คุเณ กเถสิ, ‘‘อตฺถิ ทินฺนํ, อตฺถิ ยิฏฺฐ’’นฺติ ทานาทีนํ ผลํ คคนตเล ปุณฺณจนฺทํ วิย ทเสฺสสิฯ

ตํ สุตฺวา ปสนฺนจิโตฺต เสฏฺฐิ ‘‘ภเนฺต, อาคนฺตฺวา อิมสฺมิํ ปลฺลเงฺก นิสีทิตฺวา ปูเว ปริภุญฺชถา’’ติ อาหฯ เถโร ‘‘มหาเสฏฺฐิ, สมฺมาสมฺพุโทฺธ ‘ปูเว ขาทิสฺสามี’ติ ปญฺจหิ ภิกฺขุสเตหิ สทฺธิํ วิหาเร นิสิโนฺน, ตุมฺหากํ รุจิยา สติ เสฏฺฐิภริยํ ปูเว จ ขีราทีนิ จ คณฺหาเปถ, สตฺถุ สนฺติกํ คมิสฺสามา’’ติ อาหฯ ‘‘กหํ ปน, ภเนฺต, เอตรหิ สตฺถา’’ติ? ‘‘อิโต ปญฺจจตฺตาลีสโยชนมตฺถเก เชตวนมหาวิหาเร’’ติฯ ‘‘ภเนฺต, กาลํ อนติกฺกมิตฺวา เอตฺตกํ อทฺธานํ กถํ คมิสฺสามา’’ติ? ‘‘มหาเสฏฺฐิ ตุมฺหากํ รุจิยา สติ อหํ โว อตฺตโน อิทฺธิพเลน เนสฺสามิ, ตุมฺหากํ ปาสาเท โสปานสีสํ อตฺตโน ฐาเนเยว ภวิสฺสติ, โสปานปริโยสานํ ปน เชตวนทฺวารโกฏฺฐเก ภวิสฺสติ, อุปริปาสาทา เหฏฺฐาปาสาทํ โอตรณกาลมเตฺตน โว เชตวนํ เนสฺสามี’’ติฯ โส ‘‘สาธุ, ภเนฺต’’ติ สมฺปฏิจฺฉิฯ เถโร โสปานสีสํ ตเตฺถว กตฺวา ‘‘โสปานปาทมูลํ เชตวนทฺวารโกฏฺฐเก โหตู’’ติ อธิฏฺฐาสิ, ตเถวาโหสิฯ

อิติ เถโร เสฏฺฐิญฺจ เสฏฺฐิภริยญฺจ อุปริปาสาทา เหฏฺฐาโอตรณกาลโต ขิปฺปตรํ เชตวนํ สมฺปาเปสิฯ เต อุโภปิ สตฺถารํ อุปสงฺกมิตฺวา วนฺทิตฺวา กาลํ อาโรเจสุํฯ สตฺถา ภตฺตคฺคํ ปวิสิตฺวา ปญฺญตฺตวรพุทฺธาสเน นิสีทิ สทฺธิํ ภิกฺขุสเงฺฆนฯ มหาเสฏฺฐิ พุทฺธปฺปมุขสฺส ภิกฺขุสงฺฆสฺส

ทกฺขิโณทกํ อทาสิ, เสฏฺฐิภริยา ตถาคตสฺส ปเตฺต ปูเว ปติฏฺฐาเปสิฯ สตฺถา อตฺตโน ยาปนมตฺตํ คณฺหิ, ปญฺจสตา ภิกฺขูปิ ตเถว คณฺหึสุฯ เสฏฺฐิ ขีรสปฺปิมธุผาณิตสกฺขราทีนิ ททมาโน อคมาสิฯ สตฺถา ปญฺจหิ ภิกฺขุสเตหิ สทฺธึ ภตฺตกิจฺจํ นิฏฺฐาเปสิฯ มหาเสฏฺฐิปิ สทฺธึ ภริยาย ยาวทตฺถํ ขาทิ, ปูวานํ ปริโยสานเมว น ปญฺญายติ, สกลวิหาเร ภิกฺขูนญฺจ วิฆาสาทานญฺจ ทินฺเนปิ น ปริยโนฺต ปญฺญายติฯ ''ภเนฺต, ปูวา ปริกฺขยํ น คจฺฉนฺตี''ติ ภควโต อาโรเจสุํฯ เตน หิ เชตวนทฺวารโกฏฺฐเก ฉเฑฺฑถาติฯ อถ เน ทฺวารโกฏฺฐกสฺส อวิทูเร ปพฺภารฏฺฐาเน ฉฑฺฑยิํสุฯ อชฺชตนาปิ ตํ ฐานํ ''กปลฺลปูวปพฺภาโร''เตฺวว ปญฺญายติฯ มหาเสฏฺฐิ สทฺธึ ภริยาย ภควนฺตํ อุปสงฺกมิตฺวา เอกมนฺตํ อฏฺฐาสิฯ ภควา อนุโมทนํ อกาสิฯ อนุโมทนาปริโยสาเน อุโภปิ โสตาปตฺติผเล ปติฏฺฐาย สตฺถารํ วนฺทิตฺวา ทฺวารโกฏฺฐเก โสปานํ อารุยฺห อตฺตโน ปาสาเทเยว ปติฏฺฐหิํสุ ฯ ตโต ปฏฺฐาย มหาเสฏฺฐิ อสีติโกฏิธนํ พุทฺธสาสเนเยว วิกิริฯ

ปุนทิวเส สมฺมาสมฺพุเทฺธ สาวตฺถิยํ ปิณฺฑาย จริตฺวา เชตวนํ อาคมฺม ภิกฺขูนํ สุคโตวาทํ ทตฺวา คนฺธกุฏึ ปวิสิตฺวา ปฏิสลฺลีเน สายนฺหสมเย ธมฺมสภายํ สนฺนิปติตา ภิกฺขู ''ปสฺสถาวุโส, มหาโมคฺคลฺลานเตฺถรสฺสานุภาวํ, อนุปหจฺจ สทฺธํ อนุปหจฺจ โภเค มจฺฉริยเสฏฺฐึ มุหุเตฺตเนว ทเมตฺวา นิพฺพิเสวนํ กตฺวา ปูเว คาหาเปตฺวา เชตวนํ อาเนตฺวา สตฺถุ สมฺมุขํ กตฺวา โสตาปตฺติผเล ปติฏฺฐาเปสิ, อโห มหานุภาโว เถโร''ติ เถรสฺส คุณกถํ กเถนฺตา นิสีทิํสุฯ สตฺถา อาคนฺตฺวา ''กาย นุตฺถ, ภิกฺขเว, เอตรหิ กถาย สนฺนิสิน్నา''ติ ปุจฺฉิตฺวา ''อิมาย นามา''ติ วุเตฺต ''ภิกฺขเว, กุลทมเกน นาม ภิกฺขุนา กุเล อวิเหเฐตฺวา อกิลเมตฺวา ปุปฺผโต เรณุํ คณฺหเนฺตน ภมเรน วิย อุปสงฺกมิตฺวา พุทฺธคุเณ ชานาเปตพฺพ''นฺติ วตฺวา เถรํ ปสํสเนฺต –

''ยถาปิ ภมโร ปุปฺผํ, วณฺณคนฺธมเหฐยํ;
ปเลติ รสมาทาย, เอวํ คาเม มุนี จเร''ติฯ (ธ. ป. ๔๙) –

อิมํ ธมฺมปเท คาถํ วตฺวา อุตฺตริปิ เถรสฺส คุณํ ปกาเสตุํ ''น ภิกฺขเว, อิทาเนว โมคฺคลฺลาเนน มจฺฉริยเสฏฺฐิ ทมิโต, ปุเพฺพปิ ตํ ทเมตฺวา กมฺมผลสมฺพนฺธํ ชานาเปสิเยวา''ติ วตฺวา อตีตํ อาหริฯ

อตีเต พาราณสิยํ พฺรหฺมทเตฺต รชฺชํ กาเรเนฺต พาราณสิยํ อิลฺลิโส นาม เสฏฺฐิ อโหสิ อสีติโกฏิวิภโว ปุริสโทสสมนฺนาคโต ขโญฺช กุณี วิสมกฺขิมณฺฑโล อสฺสโทฺธ อปฺปสโนฺน มจฺฉรี, เนว อเญฺญสํ เทติ, น สยํ ปริภุญฺชติฯ รกฺขสปริคฺคหิตโปกฺขรณี วิยสฺส เคหํ อโหสิฯ มาตาปิตโร ปนสฺส ยาว สตฺตมา กุลปริวฏฺฏา ทายกา ทานปติโนฯ โส เสฏฺฐิฏฺฐานํ ลภิตฺวาเยว กุลวํสํ นาเสตฺวา ทานสาลํ ฌาเปตฺวา ยาจเก โปเถตฺวา นิกฺกฑฺฒิตฺวา ธนเมว สณฺฐาเปสิฯ

โส เอกทิวสํ ราชูปฏฺฐานํ คนฺตฺวา อตฺตโน ฆรํ อาคจฺฉโนฺต เอกํ มคฺคกิลนฺตํ ชานปทมนุสฺสํ, เอกํ สุราวารกํ, อาทาย ปีฐเก นิสีทิตฺวา อมฺพิลสุราย โกสกํ ปูเรตฺวา ปูเรตฺวา ปูติมจฺฉเกน อุตฺตริภเงฺคน ปิวนฺตํ ทิสฺวา สุรํ ปาตุกาโม หุตฺวา จิเนฺตสิ ''สจาหํ สุรํ ปิวิสฺสามิ, มยิ ปิวเนฺต พหู ปิวิตุกามา ภวิสฺสนฺติ, เอวํ เม ธนปริกฺขโย ภวิสฺสตี''ติฯ โส ตณฺหํ อธิวาเสโนฺต วิจริตฺวา คจฺฉเนฺต คจฺฉเนฺต กาเล อธิวาเสตุํ อสโกฺกโนฺต วิหตกปฺปาโส วิย ปณฺฑุสรีโร อโหสิ ธมฺมนิสนฺถตคโตฺต ชาโตฯ อเถกทิวสํ คพฺภํ ปวิสิตฺวา มญฺจกํ อุปคูหิตฺวา นิปชฺชิฯ ตเมนํ ภริยา อุปสงฺกมิตฺวา ปิฏฺฐึ ปริมชฺชิตฺวา ''กึ เต, สามิ, อผาสุก''นฺติ ปุจฺฉิฯ สพฺพํ เหฏฺฐา กถิตนิยาเมเนว เวทิตพฺพํฯ ''เตน หิ เอกเสฺสว เต ปโหนกํ สุรํ กโรมี''ติ ปน วุเตฺต ''เคเห สุราย การิยมานาย พหู ปจฺจาสีสนฺติ, อนฺตราปณโต อาหราเปตฺวาปิ น สกฺกา อิธ นิสีเทฺนน ปิวิตุ''นฺติ

มาสกมตฺตํ ทตฺวา อนฺตราปณโต สุราวารกํ อาหราเปตฺวา เจฏเกน คาหาเปตฺวา นครา นิกฺขมฺม นทีตีรํ คนฺตฺวา มหามคฺคสมีเป เอกํ คุมฺพํ ปวิสิตฺวา สุราวารกํ ฐปาเปตฺวา ‘‘คจฺฉ ตฺว’’นฺติ เจฏกํ ทูเร นิสีทาเปตฺวา โกสกํ ปูเรตฺวา สุรํ ปาตุํ อารภิฯ

ปิตา ปนสฺส ทานาทีนํ ปุญฺญานํ กตตฺตา เทวโลเก สโกฺก หุตฺวา นิพฺพตฺติฯ โส ตสฺมึ ขเณ ‘‘ปวตฺตติ นุ โข เม ทานคฺคํ, อุทาหุ โน’’ติ อาวชฺชโนฺต ตสฺส อปฺปวตฺตึ ญตฺวา, ปุตฺตสฺส กุลวํสํ นาเสตฺวา ทานสาลํ ฌาเปตฺวา ยาจเก นิกฺกฑฺฒิตฺวา มจฺฉริยภาเว ปติฏฺฐาย ‘‘อเญฺญสํ ทาตพฺพํ ภวิสฺสตี’’ติ ภเยน คุมฺพํ ปวิสิตฺวา เอกกเสฺสว สุรํ ปิวนภาวญฺจ ทิสฺวา ‘‘คจฺฉามิ, นํ สโงฺขเภตฺวา ทเมตฺวา กมฺมผลสมฺพนฺธํ ชานาเปตฺวา ทานํ ทาเปตฺวา เทวโลเก นิพฺพตฺตนารหํ กโรมี’’ติ มนุสฺสปถํ โอตริตฺวา อิลฺลิสเสฏฺฐินา สทิสํ ขญฺชํ กุณึ วิสมจกฺขุมณฺฑลํ อตฺตภาวํ นิมฺมินิตฺวา พาราณสินครํ ปวิสิตฺวา รโญฺญ นิเวสนทฺวาเร ฐตฺวา อตฺตโน อาคตภาวํ อาโรจาเปตฺวา ‘‘ปวิสตู’’ติ วุเตฺต ปวิสิตฺวา ราชานํ วนฺทิตฺวา อฏฺฐาสิฯ ราชา ‘‘กึ, มหาเสฏฺฐิ, อเวลาย อาคโตสี’’ติ อาหฯ ‘‘อาม, อาคโตมฺหิ, เทว ฆเร เม อสีติโกฏิมตฺตํ ธนํ อตฺถิ, ตํ เทโว อาหราเปตฺวา อตฺตโน ภณฺฑาคารํ ปูราเปตู’’ติฯ ‘‘อลํ มหาเสฏฺฐิ, ตว ธนโต อมฺหากํ เคเห พหุตรํ ธน’’นฺติฯ ‘‘สเจ, เทว, ตุมฺหากํ กมฺมํ นตฺถิ, ยถารุจิยา ธนํ คเหตฺวา ทานํ ทมฺมี’’ติฯ ‘‘เทหิ, มหาเสฏฺฐี’’ติฯ โส ‘‘สาธุ, เทวา’’ติ ราชานํ วนฺทิตฺวา นิกฺขมิตฺวา อิลฺลิสเสฏฺฐิโน เคหํ อคมาสิ, สเพฺพ อุปฏฺฐากมนุสฺสา ปริวาเรสุํ, เอโกปิ ‘‘นายํ, อิลฺลิโส’’ติ ชานิตุํ สมโตฺถ นาม นตฺถิฯ

โส เคหํ ปวิสิตฺวา อโนฺตอุมฺมาเร ฐตฺวา โทวาริกํ ปโกฺกสาเปตฺวา ‘‘โย อโญฺญ มยา สมานรูโป อาคนฺตฺวา ‘มเมตํ เคห’นฺติ ปวิสิตุํ อาคจฺฉติ, ตํ ปิฏฺฐิยํ ปหริตฺวา นีหเรยฺยาถา’’ติ วตฺวา ปาสาทํ อารุยฺห มหารเห อาสเน นิสีทิตฺวา เสฏฺฐิภริยํ ปโกฺกสาเปตฺวา สิตาการํ ทเสฺสตฺวา ‘‘ภเทฺท, ทานํ เทมา’’ติ อาหฯ ตสฺส ตํ วจนํ สุตฺวาว เสฏฺฐิภริยา จ ปุตฺตธีตโร จ ทาสกมฺมกรา จ ‘‘เอตฺตกํ กาลํ ทานํ ทาตุํ จิตฺตเมว นตฺถิ, อชฺช ปน สุรํ ปิวิตฺวา มุทุจิโตฺต หุตฺวา ทาตุกาโม ชาโต ภวิสฺสตี’’ติ วทึสุฯ อถ นํ เสฏฺฐิภริยา ‘‘ยถารุจิยา เทถ, สามี’’ติ อาหฯ เตน หิ เภริวาทกํ ปโกฺกสาเปตฺวา ‘‘‘สุวณฺณรชตมณิมุตฺตาทีหิ อตฺถิกา อิลฺลิสเสฏฺฐิสฺส ฆรํ คจฺฉนฺตู’นฺติ สกลนคเร เภรึ จราเปหี’’ติฯ สา จ ตถา กาเรสิฯ มหาชโน ปจฺฉิปสิพฺพกาทีนิ คเหตฺวา เคหทฺวาเร สนฺนิปติฯ สโกฺก สตฺตรตนปูเร คเพฺภ วิวราเปตฺวา ‘‘ตุมฺหากํ ทมฺมิ, ยาวทิจฺฉกํ คเหตฺวา คจฺฉถา’’ติ อาหฯ มหาชโน ธนํ นีหริตฺวา มหาตเล ราสึ กตฺวา อาภตภาชนานิ ปูเรตฺวา คจฺฉติฯ

อญฺญตโร ชนปทมนุโสฺส อิลฺลิสเสฏฺฐิโน โคเณ ตเสฺสว รเถ โยเชตฺวา สตฺตหิ รตเนหิ ปูเรตฺวา นครา นิกฺขมฺม มหามคฺคํ ปฏิปชฺชิตฺวา ตสฺส คุมฺพสฺส อวิทูเรน รถํ เปเสโนฺต ‘‘วสฺสสตํ ชีว, สามิ, อิลฺลิสเสฏฺฐิ, ตํ นิสฺสาย อิทานิ เม ยาวชีวํ กมฺมํ อกตฺวา ชีวิตพฺพํ ชาตํ, ตเวว รโถ, ตเวว โคณา, ตเวว เคเห สตฺต รตนานิ, เนว มาตรา ทินฺนานิ, น ปิตรา, ตํ นิสฺสาย ลทฺธานิ, สามี’’ติ เสฏฺฐิโน คุณกถํ กเถโนฺต คจฺฉติฯ โส ตํ สทฺทํ สุตฺวา ภีตตสิโต จิเนฺตสิ ‘‘อยํ มม นามํ คเหตฺวา อิทญฺจิทญฺจ วทติ, กจฺจิ นุ โข มม ธนํ รญฺญา โลกสฺส ทินฺน’’นฺติ คุมฺพา นิกฺขมิตฺวา โคเณ จ รถญฺจ สญฺชานิตฺวา ‘‘อเร, เจฏก, มยฺหํ โคณา, มยฺหํ รโถ’’ติ วตฺวา คนฺตฺวา โคเณ นาสารชฺชุยํ คณฺหิ, คหปติโก รถา โอรุยฺห ‘‘อเร, ทุฏฺฐเจฏก, อิลฺลิสมหาเสฏฺฐิ สกลนครสฺส ทานํ เทติ, ตฺวํ กึ อโหสี’’ติ ปกฺขนฺทิตฺวา อสนึ ปาเตโนฺต วิย ขเนฺธ ปหริตฺวา รถํ อาทาย อคมาสิฯ โส ปุน กมฺปมาโน อุฏฺฐาย ปํสุํ ปุญฺฉิตฺวา ปุญฺฉิตฺวา เวเคน คนฺตฺวา รถํ คณฺหิ, คหปติโก รถา โอตริตฺวา เกเสสุ คเหตฺวา โอณาเมตฺวา กปฺปรปหาเรหิ โกเฏฺฏตฺวา คเล ค

เหตฺวา อาคตมคฺคาภิมุขํ ขิปิตฺวา ปกฺกามิฯ เอตฺตาวตาสฺส สุรามโท ฉิชฺชิฯ โส กมฺปมาโน เว เคน นิเวสนทฺวารํ คนฺตฺวา ธนํ อาทาย คจฺฉนฺเต มหาชเน ทิสฺวา ''อโมฺภ กึ นาเมตํ, กึ ราชา มม ธนํ วิลุมฺปาเปตี''ติ ตํ ตํ คนฺตฺวา คณฺหาติ, คหิตคหิตา ปหริตฺวา ปาทมูเลเยว ปาเตนฺติฯ โส เวทนาปฺปตฺโต เคหํ ปวิสิตุํ อารภิฯ ทฺวารปาลา ''อเร, ทุฏฺฐคหปติ, กหํ ปวิสสี''ติ วํสเปสิ กาหิ โปเถตฺวา คีวายํ คเหตฺวา นีหรึสุฯ

โส ''ฐเปตฺวา อิทานิ ราชานํ นตฺถิ เม อโญฺญ โกจิ ปฏิสรโณ''ติ รโญฺญ สนฺติกํ คนฺตฺวา ''เทว, มม เคหํ ตุเมฺห วิลุมฺปาเปถา''ติ อาหฯ นาหํ เสฏฺฐิ วิลุมฺปาเปมิ, นนุ ตฺวเมว อาคนฺตฺวา ''สเจ ตุเมฺห น คณฺหถ, อหํ มม ธนํ ทานํ ทสฺสามี''ติ นคเร เภรึ จราเปตฺวา ทานํ อทาสีติฯ นาหํ , เทว, ตุมฺหากํ สนฺติกํ อาคจฺฉามิ, กึ ตุเมฺห มยฺหํ มจฺฉริยภาวํ น ชานาถ, อหํ ติณเคฺคน เตลพินฺทุมฺปิ น กสฺสจิ เทมิฯ โย ทานํ เทติ, ตํ ปโกฺกสาเปตฺวา วีมํสถ, เทวาติฯ ราชา สกฺกํ ป โกฺกสาเปสิ, ทฺวินฺนํ ชนานํ วิเสสํ เนว ราชา ชานาติ, น อมจฺจาฯ มจฺฉริยเสฏฺฐิ ''กึ, เทว, อยํ เสฏฺฐิ, อหํ เสฏฺฐี''ติ อาหฯ ''มยํ น สญฺชานาม, อตฺถิ เต โกจิ สญฺชานนโก''ติ? ''ภริยา เม, เทวา''ติฯ ภริยํ ปโกฺกสาเปตฺวา ''กตโร เต สามิโก''ติ ปุจฺฉึสุฯ สา ''อย''นฺติ สกฺกเสฺสว สนฺติ เก อฏฺฐาสิฯ ปุตฺตธีตโร ทาสกมฺมกเร จ ปโกฺกสาเปตฺวา ปุจฺฉึสุ, สเพฺพปิ สกฺกเสฺสว สนฺติเก ติฏฺฐนฺติฯ

ปุน เสฏฺฐิ จิเนฺตสิ ''มยฺหํ สีเส ปิฬกา อตฺถิ, เกเสหิ ปฏิจฺฉนฺนา, ตํ โข ปน กปฺปโก เอว ชานาติ, ตํ ปโกฺกสาเปสฺสามี''ติฯ โส ''กปฺปโก มํ, เทว, สญฺชานาติ, ตํ ปโกฺกสาเปถา''ติ อาหฯ ตสฺมึ ปน กาเล โพธิสโตฺต ตสฺส กปฺปโก อโหสิฯ ราชา ตํ ปโกฺกสาเปตฺวา ''อิลฺลิส เสฏฺฐึ ชานาสี''ติ ปุจฺฉิฯ ''สีสํ โอโลเกตฺวา ชานิสฺสามิ, เทวา''ติฯ ''เตน หิ ทฺวินฺนมฺปิ สีสํ โอ โลเกหี''ติฯ ตสฺมึ ขเณ สโกฺก สีเส ปิฬกํ มาเปสิฯ โพธิสโตฺต ทฺวินฺนมฺปิ สีสํ โอโลเกโนฺต ปิฬ กา ทิสฺวา ''มหาราช, ทฺวินฺนมฺปิ สีเส ปิฬกา อเตฺถว, นาหํ เอเตสุ เอกสฺสาปิ อิลฺลิสภาวํ สญฺ ชานิตุํ สโกฺกมี''ติ วตฺวา อิมํ คาถมาห –

๗๘. ''อุโภ ขญฺชา อุโภ กุณี, อุโภ วิสมจกฺขุกา;
อุภินฺนํ ปิฬกา ชาตา, นาหํ ปสฺสามิ อิลฺลิส''นฺติฯ

ตตฺถ **อุโภ**ติ เทฺวปิ ชนาฯ **ขญฺชา**ติ กุณฺฐปาทาฯ **กุณี**ติ กุณฺฐหตฺถาฯ **วิสมจกฺขุกา**ติ วิ สมกฺขิมณฺฑลา เกกราฯ **ปิฬกา**ติ ทฺวินฺนมฺปิ เอกสฺมึเยว สีสปเทเส เอกสณฺฐานาว ปิฬกา ชา ตาฯ **นาหํ ปสฺสามี**ติ อหํ ''อิเมสุ อยํ นาม อิลฺลิโส''ติ น ปสฺสามิ, เอกสฺสาปิ อิลฺลิสภาวํ น ชา นามีติ อโวจฯ

โพธิสตฺตสฺส วจนํ สุตฺวา เสฏฺฐิ กมฺปมาโน ธนโสเกน สตึ ปจฺจุปฏฺฐาเปตุํ อสโกฺกโนฺต ต เตฺถว ปติฯ ตสฺมึ ขเณ สโกฺก ''นาหํ, มหาราช , อิลฺลิโส, สโกฺกหมสฺมี''ติ มหติยา สกฺกลีลาย อากาเส อฏฺฐาสิฯ อิลฺลิสสฺส มุขํ ปุญฺฉิตฺวา อุทเกน สิญฺจึสุ, โส อุฏฺฐาย สกฺกํ เทวราชานํ วนฺ ทิตฺวา อฏฺฐาสิฯ อถ นํ สโกฺก อาห ''อิลฺลิส, อิทํ ธนํ มม สนฺตกํ, น ตวฯ อหญฺหิ เต ปิตา, ตฺวํ มม ปุโตฺตฯ อหํ ทานาทีนิ ปุญฺญานิ กตฺวา สกฺกตฺตํ ปโตฺต, ตฺวํ ปน เม วํสํ อุปจฺฉินฺทิตฺวา อ ทานสีโล หุตฺวา มจฺฉริเย ปติฏฺฐาย ทานสาลาโย ฌาเปตฺวา ยาจเก นิกฺกฑฺฒิตฺวา ธนเมว สณฺฐาเปสิฯ ตํ เนว ตฺวํ ปริภุญฺชสิ, น อเญฺญสํ เทสิ, รกฺขสปริคฺคหิตํ วิย ติฏฺฐติฯ สเจ เม ทาน สาลา ปากติกา กตฺวา ทานํ ทสฺสสิ, อิเจฺจตํ กุสลํฯ โน เจ ทสฺสสิ, สพฺพํ เต ธนํ อนฺตรธาเปตฺ วา อิมินา อินฺทวชิเรน เต สีสํ ฉินฺทิตฺวา ชีวิตกฺขยํ ปาเปสฺสามี''ติฯ อิลฺลิสเสฏฺฐิ มรณภเยน สนฺตชฺชิโต ''อิโต ปฏฺฐาย ทานํ ทสฺสามี''ติ ปฏิญฺญํ อทาสิฯ สโกฺก ตสฺส ปฏิญฺญํ คเหตฺวา

อากาเส นิสิโนฺนว ธมฺมํ เทเสตฺวา ตํ สีเลสุ ปติฏฺฐาเปตฺวา สกฏฺฐานเมว อคมาสิฯ อิลฺลิโสปิ ทานาทีนิ ปุญฺญานิ กตฺวา สคฺคปรายโณ อโหสิฯ

สตฺถา ''น, ภิกฺขเว, อิทาเนว โมคฺคลฺลาโน มจฺฉริยเสฏฺฐึ ทเมติ, ปุพฺเพปส อิมินา ทมิโตเยวา''ติ วตฺวา อิมํ ธมฺมเทสนํ อาหริตฺวา อนุสนฺธึ ฆเฏตฺวา ชาตกํ สโมธาเนสิ – ''ตทา อิลฺลิโส มจฺฉริยเสฏฺฐิ อโหสิ, สโกฺก เทวราชา มหาโมคฺคลฺลาโน, ราชา อานโนฺท, กปฺปโก ปน อหเมว อโหสิ''นฺติฯ

อิลฺลิสชาตกวณฺณนา อฏฺฐมาฯ

[๗๙] ๙. ขรสฺสรชาตกวณฺณนา

ยโต วิลุตฺตา จ หตา จ คาโวติ อิทํ สตฺถา เชตวเน วิหรโนฺต อญฺญตรํ อมจฺจํ อารพฺภ กเถสิฯ โกสลรโญฺญ กิร เอโก อมโจฺจ ราชานํ อาราเธตฺวา ปจฺจนฺตคาเม ราชพลึ ลภิตฺวา โจเรหิ สทฺธึ เอกโต หุตฺวา ''อหํ มนุเสฺส อาทาย อรญฺญํ ปวิสิสฺสามิ, ตุเมฺห คามํ วิลุมฺปิตฺวา อุปฑฺฒํ มยฺหํ ทเทยฺยาถา''ติ วตฺวา ปเคว มนุเสฺส สนฺนิปาเตตฺวา อรญฺญํ คนฺตฺวา โจเรสุ อาคนฺตฺวา คาวิโย ฆาเตตฺวา มํสํ ขาทิตฺวา คามํ วิลุมฺปิตฺวา คเตสุ สายนฺหสมเย มหาชนปริวุโต อาคจฺฉติฯ ตสฺส น จิรเสฺสว ตํ กมฺมํ ปากฏํ ชาตํฯ มนุสฺสา รโญฺญ อาโรเจสุํฯ ราชา ตํ ปโกฺกสาเปตฺวา โทสํ ปติฏฺฐาเปตฺวา สุนิคฺคหิตํ นิคฺคเหตฺวา อญฺญํ คามโภชกํ เปเสตฺวา เชตวนํ คนฺตฺวา ภควโต เอตมตฺถํ อาโรเจสิฯ ภควา ''น, มหาราช, อิทาเนว เอส เอวํสีโล, ปุพฺพปิ เอวํสีโลเยวา''ติ วตฺวา เตน ยาจิโต อตีตํ อาหริฯ

อตีเต พาราณสิยํ พฺรหฺมทเตฺต รชฺชํ กาเรเนฺต เอกสฺส อมจฺจสฺส ปจฺจนฺตคามํ อทาสิฯ สพฺพํ ปุริมสทิสเมวฯ ตทา ปน โพธิสโตฺต วณิชฺชาย ปจฺจเนฺต วิจรโนฺต ตสฺมึ คามเก นิวาสํ กเปฺปสิฯ โส ตสฺมึ คามโภชเก สายนฺหสมเย มหาชนปริวาเรน เภริยา วชฺชมานาย อาคจฺฉเนฺต ''อยํ ทุฏฺฐคามโภชโก โจเรหิ สทฺธึ เอกโต หุตฺวา คามํ วิลุมฺปาเปตฺวา โจเรสุ ปลายิตฺวา อฏวึ ปวิเฏฺฐสุ อิทานิ อุปสนฺตูปสโนฺต วิย เภริยา วชฺชมานาย อาคจฺฉตี''ติ วตฺวา อิมํ คาถมาห –

๗๙. ''ยโต วิลุตฺตา จ หตา จ คาโว, ทฑฺฒานิ เคหานิ ชโน จ นีโต;
อถาคมา ปุตฺตหตาย ปุโตฺต, ขรสฺสรํ ฑิณฺฑิมํ วาทยโนฺต''ติฯ

ตตฺถ **ยโต**ติ ยทาฯ **วิลุตฺตา จ หตา จา**ติ วิลุมฺปิตฺวา พนฺธิตฺวา จ นีตา, มํสํ ขาทนตฺถาย จ หตาฯ **คาโว**ติ โครูปานิฯ **ทฑฺฒานี**ติ อคฺคึ ทตฺวา ฌาปิตานิฯ **ชโน จ นีโต**ติ กรมรคฺคาหํ คเหตฺวา นีโตฯ **ปุตฺตหตาย ปุโตฺต**ติ หตปุตฺตาย ปุโตฺต, นิลฺลโชฺชติ อโตฺถฯ ฉินฺนหิโรตฺตปฺปสฺส หิ มาตา นาม นตฺถิ, อิติ โส ตสฺสา ชีวโนฺตปิ หตปุตฺตฏฺฐาเน ติฏฺฐตีติ หตปุตฺตาย ปุโตฺต นาม โหติฯ **ขรสฺสร**นฺติ ถทฺธสทฺทํฯ **ฑิณฺฑิม**นฺติ ปฏหเภรึฯ

เอวํ โพธิสโตฺต อิมาย คาถาย ตํ ปริภาสิฯ น จิเรเนว จ ตสฺส ตํ กมฺมํ ปากฏํ ชาตํ, อถสฺส ราชา โทสานุรูปํ นิคฺคหํ อกาสิฯ

สตฺถา ''น, มหาราช, อิทาเนเวส เอวํสีโล, ปุพฺพปิ เอวํสีโลเยวา''ติ วตฺวา อิมํ ธมฺมเทสนํ อาหริตฺวา อนุสนฺธึ ฆเฏตฺวา ชาตกํ สโมธาเนสิ – ''ตทา อมโจฺจ อิทานิ อมโจฺจเยว, คาถาย อุทาหารกปณฺฑิตมนุโสฺส ปน อหเมว อโหสิ''นฺติฯ

[๘๐] ๑๐. ภีมเสนชาตกวณฺณนา

ยํ เต ปวิกตฺถิตํ ปุเรติ อิทํ สตฺถา เชตวเน วิหรโนฺต อญฺญตรํ วิกตฺถิตํ ภิกฺขุํ อารพฺภ กเถสิฯ เอโก กิร ภิกฺขุ ‘‘อาวุโส, อมฺหากํ ชาติสมา ชาติ, โคตฺตสมํ โคตฺตํ นาม นตฺถิ, มยํ เอวรูเป นาม มหาขตฺติยกุเล ชาตา, โคเตฺตน วา ธเนน วา กุลปฺปเทเสน วา อเมฺหหิ สทิโส นาม นตฺถิ, อมฺหากํ สุวณฺณรชตาทีนํ อโนฺต นตฺถิ, ทาสกมฺมกราปิ โน สาลิมํโสทนํ ภุญฺชนฺติ, กาสิกวตฺถํ นิวาเสนฺติ, กาสิกวิเลปนํ วิลิมฺปนฺติฯ มยํ ปพฺพชิตภาเวน เอตรหิ เอวรูปานิ ลูขานิ โภชนานิ ภุญฺชาม, ลูขานิ จีวรานิ ธาเรมา’’ติ เถรนวมชฺฌิมานํ ภิกฺขูนํ อนฺตเร วิกเตฺถโนฺต ชาติอาทิวเสน วเมฺภโนฺต ขุํเสโนฺต วิจรติฯ อถสฺส เอโก ภิกฺขุ กุลปฺปเทสํ ปริคฺคณฺหิตฺวา ตํ วิกตฺถนภาวํ ภิกฺขูนํ อาโรเจสิฯ ภิกฺขู ธมฺมสภายํ สนฺนิปติตา ‘‘อาวุโส, อสุโก นาม ภิกฺขุ เอวรูเป นิยฺยานิกสาสเน ปพฺพชิตฺวา วิกเตฺถโนฺต วเมฺภโนฺต ขุํเสโนฺต วิจรตี’’ติ เอตสฺส อคุณํ กถยิํสุฯ สตฺถา อาคนฺตฺวา ‘‘กาย นุตฺถ, ภิกฺขเว, เอตรหิ กถาย สนฺนิสินฺนา’’ติ ปุจฺฉิตฺวา ‘‘อิมาย นามา’’ติ วุเตฺต ‘‘น, ภิกฺขเว, โส ภิกฺขุ อิทาเนว วิกเตฺถโนฺต วเมฺภโนฺต ขุํเสโนฺต วิจรติ, ปุเพฺพปิ วิกเตฺถโนฺต วเมฺภโนฺต ขุํเสโนฺต วิจรี’’ติ วตฺวา อตีตํ อาหริฯ

อตีเต พาราณสิยํ พฺรหฺมทเตฺต รชฺชํ กาเรเนฺต โพธิสโตฺต เอกสฺมิํ นิคมคาเม อุทิจฺจพฺราหฺมณกุเล นิพฺพตฺติตฺวา วยปฺปโตฺต ตกฺกสิลายํ ทิสาปาโมกฺขสฺส อาจริยสฺส สนฺติเก ตโยเวเท อฎฺฐารส วิชฺชฎฺฐานานิ อุคฺคเหตฺวา สพฺพสิเปฺปสุ นิปฺผตฺติํ ปตฺวา จูฬธนุคฺคหปณฺฑิโต นาม อโหสิฯ โส ตกฺกสิลาโต นิกฺขมิตฺวา สพฺพสมยสิปฺปานิ ปริเยสมาโน มหิํสกรฎฺฐํ อคมาสิฯ อิมสฺมิํ ปน ชาตเก โพธิสโตฺต โถกํ รโสฺส โอณตากาโร อโหสิฯ โส จิเนฺตสิ ‘‘สจาหํ กญฺจิ ราชานํ อุปสงฺกมิสฺสามิ, โส ‘เอวํ รสฺสสรีโร ตฺวํ กิํ อมฺหากํ กมฺมํ กริสฺสสี’ติ วกฺขติ, ยํนูนาหํ อาโรหปริณาหสมฺปนฺนํ อภิรูปํ เอกํ ปุริสํ ผลกํ กตฺวา ตสฺส ปิฎฺฐิจฺฉายาย ชีวิกํ กเปฺปยฺย’’นฺติฯ โส ตถารูปํ ปุริสํ ปริเยสมาโน ภีมเสนสฺส นาเมกสฺส ตนฺตวายสฺส ตนฺตวีตฎฺฐานํ คนฺตฺวา เตน สทฺธิํ ปฎิสนฺถารํ กตฺวา ‘‘สมฺม, ตฺวํ กินฺนาโมสี’’ติ ปุจฺฉิฯ ‘‘อหํ ภีมเสโน นามา’’ติ? ‘‘กิํ ปน ตฺวํ เอวํ อภิรูโป อุปธิสมฺปโนฺน หุตฺวา อิมํ ลามกกมฺมํ กโรสี’’ติ? ‘‘ชีวิตุํ อสโกฺกโนฺต’’ติฯ ‘‘สมฺม, มา เอตํ กมฺมํ กริ, สกลชมฺพุทีเป มยา สทิโส ธนุคฺคโห นาม นตฺถิฯ สเจ ปนาหํ กญฺจิ ราชานํ ปเสฺสยฺยํ, โส มํ ‘เอวํรโสฺส อยํ กิํ อมฺหากํ กมฺมํ กริสฺสตี’ติ โกเปยฺย, ตฺวํ ราชานํ ทิสฺวา ‘อหํ ธนุคฺคโห’ติ วกฺขสิฯ ราชา เต ปริพฺพยํ ทตฺวา วุตฺติํ นิพทฺธํ ทสฺสติฯ อหํ เต อุปฺปนฺนกมฺมํ กโรโนฺต ตว ปิฎฺฐิจฺฉายาย ชีวิสฺสามิฯ เอวํ อุโภปิ สุขิตา ภวิสฺสามฯ กโรหิ มม วจน’’นฺติ อาหฯ โส ‘‘สาธู’’ติ สมฺปฎิจฺฉิฯ

อถ นํ อาทาย พาราณสิํ คนฺตฺวา สยํ จูฬูปฎฺฐาโก หุตฺวา ตํ ปุรโต กตฺวา ราชทฺวาเร ฐตฺวา รโญฺญ อาโรจาเปสิฯ ‘‘อาคจฺฉนฺตู’’ติ วุเตฺต อุโภปิ ปวิสิตฺวา ราชานํ วนฺทิตฺวา อฎฺฐํสุฯ ‘‘กิํ การณา อาคตตฺถา’’ติ จ วุเตฺต ภีมเสโน อาห – ‘‘อหํ ธนุคฺคโห, มยา สทิโส สกลชมฺพุทีเป ธนุคฺคโห นตฺถี’’ติฯ ‘‘กิํ ปน ลภโนฺต มํ อุปฎฺฐหิสฺสสี’’ติ? ‘‘อฑฺฒมาเส สหสฺสํ ลภโนฺต อุปฎฺฐหิสฺสามิ, เทวา’’ติฯ ‘‘อยํ เต ปุริโส กิํ โหตี’’ติ? ‘‘จูฬูปฎฺฐาโก, เทวา’’ติฯ ‘‘สาธุ อุปฎฺฐหา’’ติฯ ตโต ปฎฺฐาย ภีมเสโน ราชานํ อุปฎฺฐหติฯ อุปฺปนฺนกิจฺจํ ปนสฺส โพธิสโตฺตว นิตฺถรติฯ

เตน โข ปน สมเยน กาสิรเฎฺฐ เอกสฺมิํ อรเญฺญ พหูนํ มนุสฺสานํ สญฺจรณมคฺคํ พฺยโคฺฆ ฉฑฺฑาเปติ, พหู มนุเสฺส คเหตฺวา คเหตฺวา ขาทติฯ ตํ ปวตฺติํ รโญฺญ อาโรเจสุํฯ ราชา ภีมเสนํ ปโกฺกสาเปตฺวา ‘‘สกฺขิสฺสสิ, ตาต, นํ พฺยคฺฆํ คณฺหิตุ’’นฺติ อาหฯ ‘‘เทว, กิํ ธนุคฺคโห นามาหํ , ยทิ พฺยคฺฆํ คเหตุํ น สโกฺกมี’’ติฯ ราชา ตสฺส ปริพฺพยํ ทตฺวา อุโยฺยเชสิฯ โส ฆรํ คนฺตฺ

วา โพธิสตฺตสฺส กเถสิฯ โพธิสโตฺต ‘‘สาธุ, สมฺม, คจฺฉา’’ติ อาหฯ ‘‘ตฺวํ ปน น คมิสฺสสี’’ติ? ‘‘อาม น คมิสฺสามิ, อุปายํ ปน เต อาจิกฺขิสฺสามี’’ติฯ ‘‘อาจิกฺข, สมฺมา’’ติฯ ตฺวํ พฺยคฺฆสฺส วสนฏฺฐานํ สหสา เอกโกว มา อคมาสิ, ชนปทมนุเสฺส ปน สนฺนิปาเตตฺวา เอกํ วา เทฺว วา ธนุสหสฺสานิ คาหาเปตฺวา ตตฺถ คนฺตฺวา พฺยคฺฆสฺส อุฏฺฐิตภาวํ ญตฺวา ปลายิตฺวา เอกํ คุมฺพํ ปวิสิตฺวา อุเรน นิปเชฺชยฺยาสิ, ชานปทาว พฺยคฺฆํ โปเถตฺวา คณฺหิสฺสนฺติ, เตหิ พฺยเคฺฆ คหิเต ตฺวํ ทเนฺตหิ เอกํ วลฺลิํ ฉินฺทิตฺวา โกฏิยํ คเหตฺวา มตพฺยคฺฆสฺส สนฺติกํ คนฺตฺวา ‘‘โภ, เกเนส, พฺยโคฺฆ มาริโต, อหํ อิมํ พฺยคฺฆํ โคณํ วิย วลฺลิยา พนฺธิตฺวา รโญฺญ สนฺติกํ เนสฺสามี’ติ วลฺลิอตฺถาย คุมฺพํ ปวิโฏฺฐ, มยา วลฺลิยา อนาภตาย เอว เกเนส มาริโต’’ติ กเถยฺยาสิฯ อถ เต ชานปทา ภีตตสิตา ‘‘สามิ, มา รโญฺญ อาจิกฺขี’’ติ พหุํ ธนํ ทสฺสนฺติ, พฺยโคฺฆ ตยา คหิโต ภวิสฺสติ, รโญฺญปิ สนฺติกา พหุํ ธนํ ลภิสฺสสีติฯ โส ‘‘สาธู’’ติ สมฺปฏิจฺฉิตฺวา โพธิสเตฺตน กถิตนิยาเมเนว พฺยคฺฆํ คเหตฺวา อรญฺญํ เขมํ กตฺวา มหาชนปริวุโต พาราณสิํ อาคนฺตฺวา ราชานํ ทิสฺวา ‘‘คหิโต เม, เทว, พฺยโคฺฆ, อรญฺญํ เขมํ กต’’นฺติ อาหฯ ราชา ตุโฏฺฐ พหุํ ธนํ อทาสิฯ ปุเนกทิวสํ ‘‘เอกมคฺคํ มหิํโส ฉฑฺฑาเปตี’’ติ อาโรเจสุํ, ราชา ตเถว ภีมเสนํ เปเสสิฯ โสปิ โพธิสเตฺตน ทินฺนนเยน พฺยคฺฆํ วิย ตมฺปิ คเหตฺวา อาคจฺฉิ, ราชา ปุน พหุํ ธนํ อทาสิ, มหนฺตํ อิสฺสริยํ ชาตํฯ โส อิสฺสริยมทมโตฺต โพธิสตฺตํ อวมญฺญํ กตฺวา ตสฺส วจนํ น คณฺหาติ, ‘‘นาหํ ตํ นิสฺสาย ชีวามิ, กิํ ตฺวเญฺญว ปุริโส’’ติอาทีนิ ผรุสวจนานิ วทติฯ

อถ กติปาหจฺจเยน เอโก สามนฺตราชา อาคนฺตฺวา พาราณสิํ อุปรุนฺธิตฺวา ‘‘รชฺชํ วา เทตุ, ยุทฺธํ วา’’ติ รโญฺญ สาสนํ เปเสสิฯ ราชา ‘‘ยุชฺฌาหี’’ติ ภีมเสนํ เปเสสิฯ โส สพฺพสนฺนาหสนฺนโทฺธ ราชเวสํ คเหตฺวา สุสนฺนทฺธสฺส วารณสฺส ปิเฏฺฐ นิสีทิฯ โพธิสโตฺตปิ ตสฺส มรณภเยน สพฺพสนฺนาหสนฺนโทฺธ ภีมเสนเสฺสว ปจฺฉิมาสเน นิสีทิฯ วารโณ มหาชนปริวุโต นครทฺวาเรน นิกฺขมิตฺวา สงฺคามสีสํ ปาปุณิฯ ภีมเสโน ยุทฺธเภริสทฺทํ สุตฺวาว กมฺปิตุํ อารโทฺธฯ โพธิสโตฺต ‘‘อิทาเนส หตฺถิปิฏฺฐิโต ปติตฺวา มริสฺสตี’’ติ หตฺถิกฺขนฺธโต อปตนตฺถํ ภีมเสนํ โยเตฺตน ปริกฺขิปิตฺวา คณฺหิ, ภีมเสโน สมฺปหารฏฺฐานํ ทิสฺวา มรณภยตชฺชิโต สรีรวฬเญฺชน หตฺถิปิฏฺฐิํ ทูเสสิฯ โพธิสโตฺต ‘‘น โข เต ภีมเสน ปุริเมน ปจฺฉิมํ สเมติ, ตฺวํ ปุเพฺพ สงฺคามโยโธ วิย อโหสิ, อิทานิ หตฺถิปิฏฺฐิํ ทูเสสี’’ติ วตฺวา อิมํ คาถมาห –

๘๐. ‘‘ยํ เต ปวิกตฺถิตํ ปุเร, อถ เต ปูติสรา สชนฺติ ปจฺฉา;
อุภยํ น สเมติ ภีมเสน, ยุทฺธกถา จ อิทญฺจ เต วิหญฺญ’’นฺติฯ

ตตฺถ **ยํ เต ปวิกตฺถิตํ ปุเร**ติ ยํ ตยา ปุเพฺพ ‘‘กิํ ตฺวํเยว ปุริโส, นาหํ ปุริโส, อหมฺปิ สงฺคามโยโธ’’ติ วิกตฺถิตํ วมฺภนวจนํ วุตฺตํ, อิทํ ตาว เอกํฯ **อถ เต ปูติสรา สชนฺติ ปจฺฉา**ติ อถ เต อิเม ปูติภาเวน สรณภาเวน จ ‘‘ปูติสรา’’ติ ลทฺธนามา สรีรวฬญฺชธารา สชนฺติ วฬญฺชนฺติ ปคฺฆรนฺติฯ **ปจฺฉา**ติ ตโต ปุเร วิกตฺถิตโต อปรภาเค, อิทานิ อิมสฺมิํ สงฺคามสีเสติ อโตฺถฯ **อุภยํ น สเมติ ภีมเสนา**ติ อิทํ ภีมเสน อุภยํ น สเมติฯ กตรํ? **ยุทฺธกถา จ อิทญฺจ เต วิหญฺญ**นฺติ, ยา จ ปุเร กถิตา ยุทฺธกถา, ยญฺจ เต อิทานิ วิหญฺญํ กิลมโถ หตฺถิปิฏฺฐิทูสนาการปฺปโตฺต วิฆาโตติ อโตฺถฯ

เอวํ โพธิสโตฺต ตํ ครหิตฺวา ‘‘มา ภายิ, สมฺม, กสฺมา มยิ ฐิเต วิหญฺญสี’’ติ ภีมเสนํ หตฺถิปิฏฺฐิโต โอตาเรตฺวา ‘‘นฺหายิตฺวา เคหเมว คจฺฉา’’ติ อุโยฺยเชตฺวา ‘‘อชฺช มยา ปากเฏน ภวิตุํ วฏฺฏตี’’ติ สงฺคามํ ปวิสิตฺวา อุนฺนทิตฺวา พลโกฏฺฐกํ ภินฺทิตฺวา สปตฺตราชานํ ชีวคฺคาหํ คาหาเปตฺวา พาราณสิรโญฺญ สนฺติกํ อคมาสิฯ ราชา ตุโฏฺฐ โพธิสตฺตสฺส มหนฺตํ ยสํ อทาสิฯ

ตโต ปฏฺฐาย ‘‘จูฬธนุคฺคหปณฺฑิโต’’ติ สกลชมฺพุทีเป ปากโฏ อโหสิฯ โส ภีมเสนสฺส ปริพฺพยํ ทตฺวา สกฏฺฐานเมว เปเสตฺวา ทานาทีนิ ปุญฺญานิ กตฺวา ยถากมฺมํ คโตฯ

สตฺถา ‘‘น, ภิกฺขเว, อิทาเนวส ภิกฺขุ วิกเตฺถติ, ปุเพฺพปิ วิกตฺถิเยวา’’ติ วตฺวา อิมํ ธมฺมเทสนํ อาหริตฺวา อนุสนฺธึ ฆเฏตฺวา ชาตกํ สโมธาเนสิ – ‘‘ตทา ภีมเสโน วิกตฺถิตภิกฺขุ อโหสิ, จูฬธนุคฺคหปณฺฑิโต ปน อหเมว อโหสิ’’นฺติฯ

ภีมเสนชาตกวณฺณนา ทสมาฯ

วรุณวโคฺค อฏฺฐโมฯ

ตสฺสุทฺทานํ –

วรุณํ สีลวนาคํ, สจฺจํกิร รุกฺขธมฺมํ;
มจฺฉราชา อสงฺกิยํ, มหาสุปินอิลฺลิสํ;
ขรสฺสรํ ภีมเสนนฺติฯ

๙. อปายิมฺหวโคฺค

[๘๑] ๑. สุราปานชาตกวณฺณนา

อปายิมฺห อนจฺจิมฺหาติ อิทํ สตฺถา โกสมฺพึ อุปนิสฺสาย โฆสิตาราเม วิหรโนฺต สาคตเตฺถรํ อารพฺภ กเถสิฯ ภควติ หิ สาวตฺถิยํ วสฺสํ วสิตฺวา จาริกาคมเนน ภทฺทวติกํ นาม นิคมํ สมฺปเตฺต โคปาลกา ปสุปาลกา กสฺสกา ปถาวิโน จ สตฺถารํ ทิสฺวา วนฺทิตฺวา ‘‘มา, ภเนฺต, ภควา อมฺพติตฺถํ อคมาสิ, อมฺพติเตฺถ ชฏิลสฺส อสฺสเม อมฺพติตฺถโก นาม นาโค อาสีวิโส โฆรวิโส, โส ภควนฺตํ วิเหเฐยฺยา’’ติ วารยึสุฯ ภควาปิ เตสํ กถํ อสุณโนฺต วิย เตสุ ยาวตติยํ วารยมาเนสุปิ อคมาสิเยวฯ

ตตฺร สุทํ ภควา ภทฺทวติกาย อวิทูเร อญฺญตรสฺมึ วนสเณฺฑ วิหรติฯ เตน โข ปน สมเยน พุทฺธูปฏฺฐาโก สาคโต นาม เถโร โปถุชฺชนิกาย อิทฺธิยา สมนฺนาคโต ตํ อสฺสมํ อุปสงฺกมิตฺวา ตสฺส นาคราชสฺส วสนฏฺฐาเน ติณสนฺถารกํ ปญฺญาเปตฺวา ปลฺลเงฺกน นิสีทิฯ นาโค มกฺขํ อสหมาโน ธูมายิ, เถโรปิ ธูมายิฯ นาโค ปชฺชลิ, เถโรปิ ปชฺชลิฯ นาคสฺส เตโช เถรํ น พาธติ, เถรสฺส เตโช นาคํ พาธติฯ เอวํ โส ขเณน ตํ นาคราชานํ ทเมตฺวา สรเณสุ จ สีเลสุ จ ปติฏฺฐาเปตฺวา สตฺถุ สนฺติกํ อคมาสิฯ

สตฺถา ภทฺทวติกายํ ยถาภิรนฺตํ วิหริตฺวา โกสมฺพึ อคมาสิฯ สาคตเตฺถเรน นาคสฺส ทมิตภาโว สกลชนปทํ ปตฺถริฯ โกสมฺพินครวาสิโน สตฺถุ ปจฺจุคฺคมนํ กตฺวา สตฺถารํ วนฺทิตฺวา สาคตเตฺถรสฺส สนฺติกํ คนฺตฺวา วนฺทิตฺวา เอกมนฺตํ ฐิตา เอวมาหํสุ ‘‘ภเนฺต, ยํ ตุมฺหากํ ทุลฺลภํ, ตํ วเทยฺยาถ, ตเทว มยํ ปฏิยาเทสฺสามา’’ติฯ เถโร ตุณฺหี อโหสิฯ ฉพฺพคฺคิยา ปนาหํสุ ‘‘อาวุโส, ปพฺพชิตานํ นาม กาโปติกา สุรา ทุลฺลภา เจว มนาปา จฯ สเจ ตุเมฺห เถรสฺส ปสนฺนา, กาโปติกํ สุรํ ปฏิยาเทถา’’ติฯ เต ‘‘สาธู’’ติ สมฺปฏิจฺฉิตฺวา สตฺถารํ สฺวาตนาย นิมเนฺตตฺวา นครํ ปวิสิตฺวา อตฺตโน อตฺตโน เคเห ‘‘เถรสฺส ทสฺสามา’’ติ กาโปติกํ สุรํ ปสนฺนํ ปฏิยาเทตฺวา เถรํ นิมเนฺตตฺวา ฆเร ฆเร ปสนฺนํ สุรํ อทํสุฯ เถโร ปิวิตฺวา สุรามทมโตฺต นครโต นิกฺขมโนฺต ทฺวารนฺตเร ปติตฺวา วิลปมาโน นิปชฺชิฯ

สตฺถา กตภตฺตกิจฺโจ นครา นิกฺขมนฺโต เถรํ เตนากาเรน นิปนฺนํ ทิสฺวา ‘‘คณฺหถ, ภิกฺขเว, สาคต’’นฺติ คาหาเปตฺวา อารามํ อคมาสิ ฯ ภิกฺขู เถรสฺส สีสํ ตถาคตสฺส ปาทมูเล กตฺวา ตํ นิปชฺชาเปสุํ, โส ปริวตฺติตฺวา ปาเท ตถาคตาภิมุเข กตฺวา นิปชฺชิฯ สตฺถา ภิกฺขู ปฏิปุจฺฉิ ‘‘กึ นุ โข, ภิกฺขเว, ยํ ปุพฺเพ สาคตสฺส มยิ คารวํ, ตํ อิทานิ อตฺถี’’ติ? ‘‘นตฺถิ, ภนฺเต’’ติฯ ‘‘ภิกฺขเว, อมฺพติตฺถกํ นาคราชานํ โก ทเมสี’’ติฯ ‘‘สาคโต, ภนฺเต’’ติฯ ‘‘กึ ปเนตรหิ, ภิกฺขเว, สาคโต อุทกเทฑฺฑุภกมฺปิ ทเมตุํ สกฺกุเณยฺยา’’ติฯ ‘‘โน เหตํ, ภนฺเต’’ฯ ‘‘อปิ นุ โข, ภิกฺขเว, เอวรูปํ ปาตุํ ยุตฺตํ, ยํ ปิวิตฺวา เอวํวิสญฺญี โหตี’’ติฯ ‘‘อยุตฺตํ, ภนฺเต’’ติฯ อถ โข ภควา เถรํ ครหิตฺวา ภิกฺขู อามนฺเตตฺวา ‘‘สุราเมรยปาเน ปาจิตฺติย’’นฺติ (ปาจิ. ๓๒๗) สิกฺขาปทํ ปญฺญาเปตฺวา อุฏฺฐายาสนา คนฺธกุฏึ ปาวิสิฯ

ธมฺมสภายํ สนฺนิปติตา ภิกฺขู สุราปานสฺส อวณฺณํ กถยึสุ ‘‘ยาว มหาโทสเญฺจตํ, อาวุโส, สุราปานํ นาม, ตาว ปญฺญาสมฺปนฺนํ นาม อิทฺธิมนฺตํ สาคตํ ยถา สตฺถุ คุณมตฺตมฺปิ น ชานาติ, ตถา อกาสี’’ติฯ สตฺถา อาคนฺตฺวา ‘‘กาย นุตฺถ, ภิกฺขเว, เอตรหิ กถาย สนฺนิสินฺนา’’ติ ปุจฺฉิตฺวา ‘‘อิมาย นามา’’ติ วุตฺเต ‘‘น, ภิกฺขเว, อิทาเนว สุรํ ปิวิตฺวา ปพฺพชิตา วิสญฺญิโน โหนฺติ, ปุพฺเพปิ อเหสุํเยวา’’ติ วตฺวา อตีตํ อาหริฯ

อตีเต พาราณสิยํ พฺรหฺมทตฺเต รชฺชํ กาเรนฺเต โพธิสตฺโต กาสิรฏฺเฐ อุทิจฺจพฺราหฺมณกุเล นิพฺพตฺติตฺวา วยปฺปตฺโต อิสิปพฺพชฺชํ ปพฺพชิตฺวา อภิญฺญา จ สมาปตฺติโย จ อุปฺปาเทตฺวา ฌานกีฬํ กีฬนฺโต หิมวนฺตปฺปเทเส วสติ ปญฺจหิ อเนฺตวาสิกสเตหิ ปริวุโตฯ อถ นํ วสฺสานสมเย สมฺปตฺเต อเนฺตวาสิกา อาหํสุ ‘‘อาจริย, มนุสฺสปถํ คนฺตฺวา โลณมฺพิลํ เสวิตฺวา อาคจฺฉามา’’ติฯ ‘‘อาวุโส, อหํ อิเธว วสิสฺสามิ, ตุเมฺห ปน คนฺตฺวา สรีรํ สนฺตเปฺปตฺวา วสฺสํ วีตินาเมตฺวา อาคจฺฉถา’’ติฯ เต ‘‘สาธู’’ติ อาจริยํ วนฺทิตฺวา พาราณสึ คนฺตฺวา ราชุยฺยาเน วสิตฺวา ปุนทิวเส พหิทฺวารคาเมเยว ภิกฺขาย จริตฺวา สุหิตา หุตฺวา ปุนทิวเส นครํ ปวิสึสุฯ มนุสฺสา สมฺปิยายมานา ภิกฺขํ อทํสุฯ กติปาหจฺจเยน จ รโญฺญปิ อาโรเจสุํ ‘‘เทว, หิมวนฺตโต ปญฺจสตา อิสโย อาคนฺตฺวา อุยฺยาเน วสนฺติ โฆรตปา ปรมธิตินฺทฺริยา สีลวโนฺต’’ติฯ ราชา เตสํ คุเณ สุตฺวา อุยฺยานํ คนฺตฺวา วนฺทิตฺวา กตปฏิสนฺถาโร วสฺสานํ จตุมาสํ ตเตฺถว วสนตฺถาย ปฏิญฺญํ คเหตฺวา นิมเนฺตสิ, เต ตโต ปฏฺฐาย ราชเคเหเยว ภุญฺชิตฺวา อุยฺยาเน วสนฺติฯ

อเถกทิวสํ นคเร สุรานกฺขตฺตํ นาม อโหสิฯ ราชา ‘‘ปพฺพชิตานํ สุรา ทุลฺลภา’’ติ พหุํ อุตฺตมสุรํ ทาเปสิฯ ตาปสา สุรํ ปิวิตฺวา อุยฺยานํ คนฺตฺวา สุรามทมตฺตา หุตฺวา เอกเจฺจ อุฏฺฐาย นจฺจึสุ, เอกเจฺจ คายึสุ, นจฺจิตฺวา คายิตฺวา ขาริกาทีนิ อวตฺถริตฺวา นิทฺทายิตฺวา สุรามเท ฉิเนฺน ปพุชฺฌิตฺวา ตํ อตฺตโน วิปฺปการํ ทิสฺวา ‘‘น อเมฺหหิ ปพฺพชิตสารุปฺปํ กต’’นฺติ โรทิตฺวา ปริเทวิตฺวา ‘‘มยํ อาจริเยน วินาภูตตฺตา เอวรูปํ ปาปกมฺมํ กริมฺหา’’ติ ตงฺขณเญฺญว อุยฺยานํ ปหาย หิมวนฺตํ คนฺตฺวา ปฏิสามิตปริกฺขารา อาจริยํ วนฺทิตฺวา นิสีทิตฺวา ‘‘กึ นุ โข, ตาตา, มนุสฺสปเถ ภิกฺขาย อกิลมมานา สุขํ วสิตฺถ, สมคฺควาสญฺจ ปน วสิตฺถา’’ติ ปุจฺฉิตา ‘‘อาจริย, สุขํ วสิมฺห, อปิจ โข ปน มยํ อปาตพฺพยุตฺตกํ ปิวิตฺวา วิสญฺญีภูตา สตึ ปจฺจุปฏฺฐาเปตุํ อสโกฺกนฺตา นจฺจิมฺห เจว คายิมฺห จา’’ติ เอตมตฺถํ อาโรเจนฺตา อิมํ คาถํ สมุฏฺฐาเปตฺวา อาหํสุ –

๘๑. ‘‘อปายิมฺห อนจฺจิมฺห, อคายิมฺห รุทิมฺห จ;
วิสญฺญีกรณึ ปิตฺวา, ทิฏฺฐา นาหุมฺห วานรา’’ติฯ

ตตฺถ **อปายิมฺหา**ติ สุรํ ปิวิมฺหฯ **อนจฺจิมฺหา**ติ ตํ ปิวิตฺวา หตฺถปาเท ลาเฬนฺตา นจฺจิมฺหฯ **อคายิมฺหา**ติ มุขํ วิวริตฺวา อายตเกน สเรน คายิมฺหฯ **รุทิมฺห จา**ติ ปุน วิปฺปฏิสาริโน ‘‘เอวรูปํ

นาม อเมฺหหิ กต’’นฺติ โรทิมฺห จฯ **วิสญฺญีกรณึ ปิตฺวา, ทิฏฺฐา นาหุมฺห วานรา**ติ เอวรูปํ สญฺญาวินาสนโต วิสญฺญีกรณึ สุรํ ปิวิตฺวา ‘‘เอตเทว สาธุ, ยํ วานรา นาหุมฺหา’’ติฯ เอวํ เต อตฺตโน อคุณํ กเถสุํฯ

โพธิสโตฺต ‘‘ครุสํวาสรหิตานํ นาม เอวรูปํ โหติเยวา’’ติ เต ตาปเส ครหิตฺวา ‘‘ปุน เอวรูปํ มากริตฺถา’’ติ เตสํ โอวาทํ ทตฺวา อปริหีนชฺฌาโน พฺรหฺมโลกปรายโณ อโหสิฯ

สตฺถา อิมํ ธมฺมเทสนํ อาหริตฺวา ชาตกํ สโมธาเนสิฯ อิโต ปฏฺฐาย หิ ‘‘อนุสนฺธึ ฆเฏตฺวา’’ติ อิทมฺปิ น วกฺขามฯ ตทา อิสิคโณ พุทฺธปริสา อโหสิ, คณสตฺถา ปน อหเมว อโหสินฺติฯ

สุราปานชาตกวณฺณนา ปฐมาฯ

[๘๒] ๒. มิตฺตวินฺทกชาตกวณฺณนา

อติกฺกมฺม รมณกนฺติ อิทํ สตฺถา เชตวเน วิหรโนฺต เอกํ ทุพฺพจภิกฺขุํ อารพฺภ กเถสิฯ อิมสฺส ปน ชาตกสฺส กสฺสปสมฺมาสมฺพุทฺธกาลิกํ วตฺถุ, ตํ ทสกนิปาเต **มหามิตฺตวินฺทกชาตเก** (ชา. ๑.๑.๘๒; ๑.๕.๑๐๐ อาทโย) อาวิ ภวิสฺสติฯ ตทา ปน โพธิสโตฺต อิมํ คาถมาห –

๘๒. ‘‘อติกฺกมฺม รมณกํ, สทามตฺตญฺจ ทูภกํ;
สฺวาสิ ปาสาณมาสีโน, ยสฺมา ชีวํ น โมกฺขสี’’ติฯ

ตตฺถ **รมณก**นฺติ ตสฺมึ กาเล ผลิกสฺส นามํ, ผลิกปาสาทญฺจ อติกฺกโนฺตสีติ ทีเปติฯ **สทามตฺตญฺจา**ติ รชตสฺส นามํ, รชตปาสาทญฺจ อติกฺกโนฺตสีติ ทีเปติฯ **ทูภก**นฺติ มณิโน นามํ, มณิปาสาทญฺจ อติกฺกโนฺตสีติ ทีเปติฯ **สฺวาสี**ติ โส อสิ ตฺวํฯ **ปาสาณมาสีโน**ติ ขุรจกฺกํ นาม ปาสาณมยํ วา โหติ รชตมยํ วา มณิมยํ วา, ตํ ปน ปาสาณมยเมวฯ โส จ เตน อาสีโน อตินิวิโฏฺฐ อโชฺฌตฺถโฏฯ ตสฺมา ปาสาเณน อาสีนตฺตา ‘‘ปาสาณาสีโน’’ติ วตฺตเพฺพ พฺยญฺชนสนฺธิวเสน มการํ อาทาย ‘‘ปาสาณมาสีโน’’ติ วุตฺตํฯ ปาสาณํ วา อาสีโน, ตํ ขุรจกฺกํ อาสชฺช ปาปุณิตฺวา ฐิโตติ อโตฺถฯ **ยสฺมา ชีวํ น โมกฺขสี**ติ ยสฺมา ขุรจกฺกา ยาว เต ปาปํ น ขียติ, ตาว ชีวโนฺตเยว น มุจฺจิสฺสสิ, ตํ อาสีโนสีติฯ

อิมํ คาถํ วตฺวา โพธิสโตฺต อตฺตโน วสนฏฺฐานํเยว คโตฯ มิตฺตวินฺทโกปิ ขุรจกฺกํ อุกฺขิปิตฺวา มหาทุกฺขํ อนุภวมาโน ปาปกเมฺม ปริกฺขีเณ ยถากมฺมํ คโตฯ

สตฺถา อิมํ ธมฺมเทสนํ อาหริตฺวา ชาตกํ สโมธาเนสิ – ‘‘ตทา มิตฺตวินฺทโก ทุพฺพจภิกฺขุ อโหสิ, เทวราชา ปน อหเมว อโหสิ’’นฺติฯ

มิตฺตวินฺทกชาตกวณฺณนา ทุติยาฯ

[๘๓] ๓. กาฬกณฺณิชาตกวณฺณนา

มิโตฺต หเว สตฺตปเทน โหตีติ อิทํ สตฺถา เชตวเน วิหรโนฺต เอกํ อนาถปิณฺฑิกสฺส มิตฺตํ อารพฺภ กเถสิฯ โส กิร อนาถปิณฺฑิเกน สทฺธึ สหปํสุกีฬิโก เอกาจริยเสฺสว สนฺติเก อุคฺคหิตสิโปฺป นาเมน กาฬกณฺณี นามฯ โส คจฺฉเนฺต กาเล ทุคฺคโต หุตฺวา ชีวิตุํ อสโกฺกโนฺต เสฏฺฐิสฺส สนฺติกํ อคมาสิฯ โส ตํ สมสฺสาเสตฺวา ปริพฺพยํ ทตฺวา อตฺตโน กุฏุมฺพํ ปฏิจฺฉาเปสิฯ โส เสฏฺฐิโน อุปการโก หุตฺวา สพฺพกิจฺจานิ กโรติฯ ตํ เสฏฺฐิสฺส สนฺติกํ อาคตกาเล ‘‘ติฏฺฐ, กาฬกณฺณิ, นิสีท, กาฬกณฺณิ, ภุญฺช กาฬกณฺณี’’ติ วทนฺติฯ อเถกทิวสํ เสฏฺฐิโน มิตฺตามจฺจา เสฏฺฐึ อุปสงฺกมิตฺวา เอวมาหํสุ ‘‘มหาเสฏฺฐิ, มา เอตํ ตว สนฺติเก กริ, ‘ติฏฺฐ, กาฬกณฺณิ, นิสีท

กาฬกณฺณิ, ภุญฺช กาฬกณฺณี’ติ หิ อิมินา สเทฺทน ยโกฺขปิ ปลาเยยฺย, น เจส ตยา สมาโน, ทุคฺคโต ทุรูเปโต, กึ เต อิมินา’’ติฯ อนาถปิณฺฑิโก ‘‘นามํ นาม โวหารมตฺตํ, น ตํ ปณฺฑิตา ปมาณํ กโรนฺติ, สุตมงฺคลิเกน นาม ภวิตุํ น วฏฺฏติ, น สกฺกา มยา นามมตฺตํ นิสฺสาย สหปํสุกีฬิกํ สหายํ ปริจฺจชิตุ’’นฺติ เตสํ วจนํ อนาทาย เอกทิวสํ อตฺตโน โภคคามํ คจฺฉโนฺต ตํ เคหรกฺขกํ กตฺวา อคมาสิฯ

โจรา ‘‘เสฏฺฐิ กิร โภคคามํ คโต, เคหมสฺส วิลุมฺปิสฺสามา’’ติ นานาวุธหตฺถา รตฺติภาเค อาคนฺตฺวา เคหํ ปริวาเรสุํฯ อิตโรปิ โจรานเญฺญว อาคมนํ อาสงฺกมาโน อนิทฺทายโนฺตว นิสีทิฯ โส โจรานํ อาคตภาวํ ญตฺวา มนุเสฺส ปโพเธตุํ ‘‘ตฺวํ สงฺขํ ธม, ตฺวํ มุทิงฺคํ วาเทหี’’ติ มหาสมชฺชํ กโรโนฺต วิย สกลนิเวสนํ เอกสทฺทํ กาเรสิฯ โจรา ‘‘สุญฺญํ เคหนฺติ ทุสฺสุตํ อเมฺหหิ, อเตฺถว อิธ มหาเสฏฺฐี’’ติ ปาสาณมุคฺคราทีนิ ตเตฺถว ฉเฑฺฑตฺวา ปลายึสุฯ

ปุนทิวเส มนุสฺสา ตตฺถ ตตฺถ ฉฑฺฑิเต ปาสาณมุคฺคราทโย ทิสฺวา สํเวคปฺปตฺตา หุตฺวา ‘‘สเจ อชฺช เอวรูโป พุทฺธิสมฺปโนฺน ฆรวิจารโก นาภวิสฺส, โจเรหิ ยถารุจิยา ปวิสิตฺวา สพฺพํ เคหํ วิลุตฺตํ อสฺส, อิมํ ทฬฺหมิตฺตํ นิสฺสาย เสฏฺฐิโน วุฑฺฒิ ชาตา’’ติ ตํ ปสํสิตฺวา เสฏฺฐิสฺส โภคคามโต อาคตกาเล สพฺพํ ตํ ปวตฺตึ อาโรจยึสุฯ อถ เน เสฏฺฐิ อโวจ ‘‘ตุเมฺห เอวรูปํ มม เคหรกฺขกํ มิตฺตํ นิกฺกฑฺฒาเปถ, สจายํ ตุมฺหากํ วจเนน มยา นิกฺกฑฺฒิโต อสฺส, อชฺช เม กุฏุมฺพํ กิญฺจิ นาภวิสฺส, นามํ นาม อปฺปมาณํ, หิตจิตฺตเมว ปมาณ’’นฺติ ตสฺส อุตฺตริตรํ ปริพฺพยํ ทตฺวา ‘‘อตฺถิ ทานิ เม อิทํ กถาปาภต’’นฺติ สตฺถุ สนฺติกํ คนฺตฺวา อาทิโต ปฏฺฐาย สพฺพํ ตํ ปวตฺตึ อาโรเจสิฯ สตฺถา ‘‘น โข, คหปติ, อิทาเนว กาฬกณฺณิมิโตฺต อตฺตโน มิตฺตสฺส ฆเร กุฏุมฺพํ รกฺขติ, ปุเพฺพปิ รกฺขิเยวา’’ติ วตฺวา เตน ยาจิโต อตีตํ อาหริฯ

อตีเต พาราณสิยํ พฺรหฺมทเตฺต รชฺชํ กาเรเนฺต โพธิสโตฺต มหายโส เสฏฺฐิ อโหสิฯ ตสฺส กาฬกณฺณี นาม มิโตฺตติ สพฺพํ ปจฺจุปฺปนฺนวตฺถุสทิสเมวฯ โพธิสโตฺต โภคคามโต อาคโต ตํ ปวตฺตึ สุตฺวา ‘‘สเจ มยา ตุมฺหากํ วจเนน เอวรูโป มิโตฺต นิกฺกฑฺฒิโต อสฺส, อชฺช เม กุฏุมฺพํ กิญฺจิ นาภวิสฺสา’’ติ วตฺวา อิมํ คาถมาห –

๘๓. ‘‘มิโตฺต หเว สตฺตปเทน โหติ, สหาโย ปน ทฺวาทสเกน โหติ;
มาสฑฺฒมาเสน จ ญาติ โหติ, ตตุตฺตริํ อตฺตสโมปิ โหติ;
โสหํ กถํ อตฺตสุขสฺส เหตุ, จิรสนฺถุตํ กาฬกณฺณึ ชเหยฺย’’นฺติฯ

ตตฺถ **หเว**ติ นิปาตมตฺตํฯ เมตฺตายตีติ **มิโตฺต,** เมตฺตํ ปจฺจุปฏฺฐาเปติ, สิเนหํ กโรตีติ อโตฺถฯ โส ปเนส **สตฺตปเทน โหติ,** เอกโต สตฺตปทวีติหารคมนมเตฺตน โหตีติ อโตฺถฯ **สหาโย ปน ทฺวาทสเกน โหตี**ติ สพฺพกิจฺจานิ เอกโต กรณวเสน สพฺพิริยาปเถสุ สห คจฺฉตีติ สหาโยฯ โส ปเนส ทฺวาทสเกน โหติ, ทฺวาทสาหํ เอกโต นิวาเสน โหตีติ อโตฺถฯ **มาสฑฺฒมาเสน จา**ติ มาเสน วา อฑฺฒมาเสน วาฯ **ญาติ โหตี**ติ ญาติสโม โหติฯ **ตตุตฺตริ**นฺติ ตโต อุตฺตริํ เอกโต วาเสน **อตฺตสโมปิ โหติ**เยวฯ **ชเหยฺย**นฺติ ‘‘เอวรูปํ สหายํ กถํ ชเหยฺย’’นฺติ มิตฺตสฺส คุณํ กเถสิฯ ตโต ปฏฺฐาย ปุน โกจิ ตสฺส อนฺตเร วตฺตา นาม นาโหสีติฯ

สตฺถา อิมํ ธมฺมเทสนํ อาหริตฺวา ชาตกํ สโมธาเนสิ – ‘‘ตทา กาฬกณฺณี อานโนฺท อโหสิ, พาราณสิเสฏฺฐิ ปน อหเมว อโหสิ’’นฺติฯ

กาฬกณฺณิชาตกวณฺณนา ตติยาฯ

[๘๔] ๔. อตฺถสฺสทฺวารชาตกวณฺณนา

อาโรคฺยมิจฺเฉ ปรมญฺจ ลาภนฺติ อิทํ สตฺถา เชตวเน วิหรนฺโต เอกํ อตฺถกุสลํ กุลปุตฺตํ อารพฺภ กเถสิฯ สาวตฺถิยญฺหิ เอกสฺส มหาวิภวสฺส เสฏฺฐิโน ปุตฺโต ชาติยา สตฺตวสฺสิโก ปญฺญวา อตฺถกุสโลฯ โส เอกทิวสํ ปิตรํ อุปสงฺกมิตฺวา อตฺถสฺส ทฺวารปญฺหํ นาม ปุจฺฉิ, โส ตํ น ชานาติฯ อถสฺส เอตทโหสิ ‘‘อยํ ปโญฺห อติสุขุโม, ฐเปตฺวา สพฺพญฺญุพุทฺธํ อโญฺญ อุปริ ภวคฺคน, เหฏฺฐา จ อวีจินา ปริจฺฉินฺเนน โลกสนฺนิวาเส เอตํ ปญฺหํ กเถตุํ สมตฺโถ นาม นตฺถี’’ติฯ โส ปุตฺตมาทาย พหุํ มาลาคนฺธวิเลปนํ คาหาเปตฺวา เชตวนํ คนฺตฺวา สตฺถารํ ปูเชตฺวา วนฺทิตฺวา เอกมนฺตํ นิสิโนฺน ภควนฺตํ เอตทโวจ ‘‘อยํ, ภเนฺต, ทารโก ปญฺญวา อตฺถกุสโล มํ อตฺถสฺส ทฺวารปญฺหํ นาม ปุจฺฉิ, อหํ ตํ ปญฺหํ อชานโนฺต ตุมฺหากํ สนฺติกํ อาคโต, สาธุ เม, ภเนฺต, ภควา ตํ ปญฺหํ กเถตู’’ติฯ สตฺถา ‘‘ปุเพฺพปาหํ, อุปาสก, อิมินา กุมารเกเนตํ ปญฺหํ ปุโฏฺฐ, มยา จสฺส กถิโต, ตทา นํ เอส ชานาติ, อิทานิ ปน ภวสเงฺขปคตตฺตา น สลฺลเกฺขตี’’ติ วตฺวา เตน ยาจิโต อตีตํ อาหริฯ

อตีเต พาราณสิยํ พฺรหฺมทเตฺต รชฺชํ กาเรเนฺต โพธิสโตฺต มหาวิภโว เสฏฺฐิ อโหสิฯ อถสฺส ปุโตฺต สตฺตวสฺสิโก ชาติยา ปญฺญวา อตฺถกุสโลฯ โส เอกทิวสํ ปิตรํ อุปสงฺกมิตฺวา ‘‘ตาต, อตฺถสฺส ทฺวารํ นาม กิ’’นฺติ อตฺถสฺส ทฺวารปญฺหํ ปุจฺฉิฯ อถสฺส ปิตา ตํ ปญฺหํ กเถโนฺต อิมํ คาถมาห –

๘๔. ‘‘อาโรคฺยมิจฺเฉ ปรมญฺจ ลาภํ, สีลญฺจ วุทฺธานุมตํ สุตญฺจ;
ธมฺมานุวตฺตี จ อลีนตา จ, อตฺถสฺส ทฺวารา ปมุขา ฉเฬเต’’ติฯ

ตตฺถ **อาโรคฺยมิจฺเฉ ปรมญฺจ ลาภ**นฺติ จ-กาโร นิปาตมตฺตํฯ ตาต, ปฐมเมว อาโรคฺยสงฺขาตํ ปรมํ ลาภํ อิเจฺฉยฺยาติ อิมมตฺถํ ทีเปโนฺต เอวมาหฯ ตตฺถ อาโรคฺยํ นาม สรีรสฺส เจว จิตฺตสฺส จ อโรคภาโว อนาตุรตาฯ สรีเร หิ โรคาตุเร เนว อลทฺธํ โภคลาภํ อุปฺปาเทตุํ สโกฺกติ, น ลทฺธํ ปริภุญฺชิตุํ, อนาตุเร ปน อุภยเมฺปตํ สโกฺกติฯ จิเตฺต จ กิเลสาตุเร เนว อลทฺธํ ฌานาทิเภทํ ลาภํ อุปฺปาเทตุํ สโกฺกติ, น ลทฺธํ ปุน สมาปตฺติวเสน ปริภุญฺชิตุํฯ เอตสฺมิํ อนาโรเคฺย สติ อลโทฺธปิ ลาโภ น ลพฺภติ, ลโทฺธปิ นิรตฺถโก โหติ, อสติ ปเนตสฺมิํ อลโทฺธปิ ลาโภ ลพฺภติ, ลโทฺธปิ สาตฺถโก โหตีติ อาโรคฺยํ ปรโม ลาโภ นามฯ ตํ สพฺพปฐมํ อิจฺฉิตพฺพํฯ อิทเมกํ อตฺถสฺส ทฺวารนฺติ อยเมตฺถ อโตฺถฯ **สีลญฺจา**ติ อาจารสีลํฯ อิมินา โลกจาริตฺตํ ทเสฺสติฯ **วุทฺธานุมต**นฺติ คุณวุทฺธานํ ปณฺฑิตานํ อนุมตํฯ อิมินา ญาณสมฺปนฺนานํ ครูนํ โอวาทํ ทเสฺสติฯ **สุตญฺจา**ติ การณนิสฺสิตํ สุตํฯ อิมินา อิมสฺมิํ โลเก อตฺถนิสฺสิตํ พาหุสจฺจํ ทเสฺสติฯ **ธมฺมานุวตฺตี จา**ติ ติวิธสฺส สุจริตธมฺมสฺส อนุวตฺตนํฯ อิมินา ทุจฺจริตธมฺมํ วเชฺชตฺวา สุจริตธมฺมสฺส อนุวตฺตนภาวํ ทเสฺสติฯ **อลีนตา จา**ติ จิตฺตสฺส อลีนตา อนีจตาฯ อิมินา จิตฺตสฺส อสโงฺกจตํ ปณีตภาวํ อุตฺตมภาวํ ทเสฺสติฯ **อตฺถสฺส ทฺวารา ปมุขา ฉเฬเต**ติ อโตฺถ นาม วุฑฺฒิ, ตสฺส วุฑฺฒิสงฺขาตสฺส โลกิยโลกุตฺตรสฺส อตฺถสฺส เอเต ปมุขา อุตฺตมา ฉ ทฺวารา อุปายา อธิคมมุขานีติฯ

เอวํ โพธิสโตฺต ปุตฺตสฺส อตฺถสฺส ทฺวารปญฺหํ กเถสิฯ โส ตโต ปฏฺฐาย เตสุ ฉสุ ธเมฺมสุ วตฺติฯ โพธิสโตฺตปิ ทานาทีนิ ปุญฺญานิ กตฺวา ยถากมฺมํ คโตฯ

สตฺถา อิมํ ธมฺมเทสนํ อาหริตฺวา ชาตกํ สโมธาเนสิ – ‘‘ตทา ปุโตฺตว ปจฺจุปฺปนฺนปุโตฺต, มหาเสฏฺฐิ ปน อหเมว อโหสิ’’นฺติฯ

อตฺถสฺสทฺวารชาตกวณฺณนา จตุตฺถาฯ

[๘๕] ๕. กิํปกฺกชาตกวณฺณนา

อายตึ โทสํ นาญฺญายาติ อิทํ สตฺถา เชตวเน วิหรนฺโต เอกํ อุกฺกณฺฐิตภิกฺขุํ อารพฺภ กเถสิฯ อญฺญตโร กิร กุลปุตฺโต พุทฺธสาสเน อุรํ ทตฺวา ปพฺพชิโต เอกทิวสํ สาวตฺถิยํ ปิณฺฑาย จรนฺโต เอกํ อลงฺกตอิตฺถึ ทิสฺวา อุกฺกณฺฐิฯ อถ นํ อาจริยุปชฺฌายา สตฺถุ สนฺติกํ อานยึสุฯ สตฺถา ‘‘สจฺจํ กิร ตฺวํ ภิกฺขุ อุกฺกณฺฐิโตสี’’ติ ปุจฺฉิตฺวา ‘‘สจฺจ’’นฺติ วุตฺเต ‘‘ปญฺจ กามคุณา นาเมเต ภิกฺขุ ปริโภคกาเล รมณียาฯ โส ปน เตสํ ปริโภโค นิรยาทีสุ ปฏิสนฺธิทายกตฺตา กึปกฺกผลปริโภคสทิโส โหติฯ กึปกฺกผลํ นาม วณฺณคนฺธรสสมฺปนฺนํ, ขาทิตํ ปน อนฺตานิ ขณฺฑิตฺวา ชีวิตกฺขยํ ปาเปติฯ ปุพฺเพ พหู พาลชนา ตสฺส โทสํ อทิสฺวา วณฺณคนฺธรเสสุ พชฺฌิตฺวา ตํ ผลํ ปริภุญฺชิตฺวา ชีวิตกฺขยํ ปาปุณึสู’’ติ วตฺวา เตหิ ยาจิโต อตีตํ อาหริฯ

อตีเต พาราณสิยํ พฺรหฺมทตฺเต รชฺชํ กาเรนฺเต โพธิสตฺโต สตฺถวาโห หุตฺวา ปญฺจหิ สกฏสเตหิ ปุพฺพนฺตาปรนฺตํ คจฺฉนฺโต อฏวิมุขํ ปตฺวา มนุสฺเส สนฺนิปาเตตฺวา ‘‘อิมิสฺสา อฏวิยา วิสรุกฺขา นาม อตฺถิ, มา โข มํ อนาปุจฺฉา ปุพฺเพ อขาทิตปุพฺพานิ ผลาผลานิ ขาทิตฺถา’’ติ โอวทิฯ มนุสฺสา อฏวึ อติกฺกมิตฺวา อฏวิมุเข เอกํ กึปกฺกรุกฺขํ ผลภารโอณมิตสาขํ อทฺทสํสุฯ ตสฺส ขนฺธสาขาปตฺตผลานิ สณฺฐานวณฺณรสคนฺเธหิ อมฺพสทิสาเนวฯ เตสุ เอกเจฺจ วณฺณคนฺธรเสสุ พชฺฌิตฺวา อมฺพผลสญฺญาย ผลานิ ขาทึสุ, เอกเจฺจ ‘‘สตฺถวาหํ ปุจฺฉิตฺวา ขาทิสฺสามา’’ติ คเหตฺวา อฏฺฐํสุฯ โพธิสตฺโต ตํ ฐานํ ปตฺวา เย คเหตฺวา ฐิตา, เต ผลานิ ฉฑฺฑาเปตฺวา, เย ขาทมานา อฏฺฐํสุ, เต วมนํ กาเรตฺวา เตสํ เภสชฺชํ อทาสิฯ เตสุ เอกเจฺจ อโรคา ชาตา, ปฐมเมว ขาทิตฺวา ฐิตา ปน ชีวิตกฺขยํ ปตฺตาฯ โพธิสตฺโตปิ อิจฺฉิตฏฺฐานํ โสตฺถินา คนฺตฺวา ลาภํ ลภิตฺวา ปุน สกฏฺฐานเมว อาคนฺตฺวา ทานาทีนิ ปุญฺญานิ กตฺวา ยถากมฺมํ คโตฯ

สตฺถา ตํ วตฺถุํ กเถตฺวา อภิสมฺพุทฺโธ หุตฺวา อิมํ คาถมาห –

๘๕. ‘‘อายตึ โทสํ นาญฺญาย, โย กาเม ปฏิเสวติ;
วิปากเนฺต หนนฺติ นํ, กึปกฺกมิว ภกฺขิต’’นฺติฯ

ตตฺถ **อายตึ โทสํ นาญฺญายา**ติ อนาคเต โทสํ น อญฺญาย, อชานิตฺวาติ อโตฺถฯ **โย กาเม ปฏิเสวตี**ติ โย วตฺถุกาเม จ กิเลสกาเม จ ปฏิเสวติฯ **วิปากเนฺต หนนฺติ น**นฺติ เต กามา ตํ ปุริสํ อตฺตโน วิปากสงฺขาเต อเนฺต นิรยาทีสุ อุปฺปนฺนํ นานปฺปการเน ทุเกฺขน สํโยชยมานา หนนฺติฯ กถํ? **กึปกฺกมิว ภกฺขิต**นฺติ, ยถา ปริโภคกาเล วณฺณคนฺธรสสมฺปตฺติยา มนาปํ กึปกฺกผลํ อนาคตโทสํ อทิสฺวา ภกฺขิตํ อเนฺต หนติ, ชีวิตกฺขยํ ปาเปติ, เอวํ ปริโภคกาเล มนาปาปิ กามา วิปากกาเล หนนฺตีติ เทสนํ ยถานุสนฺธึ ปาเปตฺวา สจฺจานิ ปกาเสสิ, สจฺจปริโยสาเน อุกฺกณฺฐิตภิกฺขุ โสตาปตฺติผลํ ปาปุณิฯ เสสปริสายปิ เกจิ โสตาปนฺนา, เกจิ สกทาคามิโน, เกจิ อนาคามิโน, เกจิ อรหนฺโต อเหสุํฯ

สตฺถาปิ อิมํ ธมฺมเทสนํ อาหริตฺวา ชาตกํ สโมธาเนสิ – ‘‘ตทา ปริสา พุทฺธปริสา อโหสิ, สตฺถวาโห ปน อหเมว อโหสิ’’นฺติฯ

กึปกฺกชาตกวณฺณนา ปญฺจมาฯ

[๘๖] ๖. สีลวีมํสกชาตกวณฺณนา

สีลํ กิเรว กลฺยาณนฺติ อิทํ สตฺถา เชตวเน วิหรนฺโต เอกํ สีลวีมํสกํ พฺราหฺมณํ อารพฺภ กเถสิฯ โส กิร โกสลราชานํ นิสฺสาย ชีวติ ติสรณํ คโต อขณฺฑปญฺจสีโล ติณฺณํ เวทานํ ปารคูฯ ราชา ‘‘อยํ สีลวา’’ติ ตสฺส อติเรกสมฺมานํ กโรติฯ โส จินฺเตสิ ‘‘อยํ ราชา มยฺหํ อเญฺญหิ พฺราหฺมเณหิ อติเรกสมฺมานํ กโรติ, อติวิย มํ ครุํ กตฺวา ปสฺสติ, กึ นุ โข เอส มม ชาติโคตฺ

ตกุลปฺปเทสสิปฺปสมฺปตฺตึ นิสฺสาย อิมํ สมฺมานํ กโรติ, อุทาหุ สีลสมฺปตฺตึ, วีมํสิสฺสามิ ตาวา’’ติฯ โส เอกทิวสํ ราชูปฏฺฐานํ คนฺตฺวา ฆรํ อาคจฺฉนฺโต เอกสฺส เหรญฺญิกสฺส ผลกโต อนาปุจฺฉิตฺวา เอกํ กหาปณํ คเหตฺวา อคมาสิ, เหรญฺญิโก พฺราหฺมเณ ครุภาเวน กิญฺจิ อวตฺวา นิสีทิฯ ปุนทิวเส เทฺว กหาปเณ คณฺหิ, เหรญฺญิโก ตเถว อธิวาเสสิฯ ตติยทิวเส กหาปณมุฏฺฐึ อคฺคเหสิ, อถ นํ เหรญฺญิโก ‘‘อชฺช เต ตติโย ทิวโส ราชกุฏุมฺพํ วิลุมฺปนฺตสฺสา’’ติ ‘‘ราชกุฏุมฺพวิลุมฺปกโจโร เม คหิโต’’ติ ติกฺขตฺตุํ วิรวิฯ อถ นํ มนุสฺสา อิโต จิโต จ อาคนฺตฺวา ‘‘จิรํ ทานิ ตฺวํ สีลวา วิย วิจรี’’ติ เทฺว ตโย ปหาเร ทตฺวา พนฺธิตฺวา รโญฺญ ทเสฺสสุํฯ

ราชา วิปฺปฏิสารี หุตฺวา ‘‘กสฺมา, พฺราหฺมณ, เอวรูปํ ทุสฺสีลกมฺมํ กโรสี’’ติ วตฺวา ‘‘คจฺฉถ, ตสฺส ราชาณํ กโรถา’’ติ อาหฯ พฺราหฺมโณ ‘‘นาหํ, มหาราช, โจโร’’ติ อาหฯ อถ ‘‘กสฺมา ราชกุฏุมฺพิกสฺส ผลกโต กหาปเณ คณฺหี’’ติ? ‘‘เอตํ มยา ตยิ มม อติสมฺมานํ กโรเนฺต ‘กึ นุ โข ราชา มม ชาติอาทีนิ นิสฺสาย อติสมฺมานํ กโรติ, อุทาหุ สีลํ นิสฺสายา’ติ วีมํสนตฺถาย กตํ, อิทานิ ปน มยา เอกํเสน ญาตํฯ ยถา สีลเมว นิสฺสาย ตยา มม สมฺมาโน กโต, น ชาติอาทีนิฯ ตถา หิ เม อิทานิ ราชาณํ กาเรสิ, สฺวาหํ อิมินา การเณน ‘อิมสฺมึ โลเก สีลเมว อุตฺตมํ สีลํ ปมุข’นฺติ สนฺนิฏฺฐานํ คโตฯ อิมสฺส ปนาหํ สีลสฺส อนุจฺฉวิกํ กโรโนฺต เคเห ฐิโต กิเลเส ปริภุญฺชโนฺต น สกฺขิสฺสามิ กาตุํ, อเชฺชว เชตวนํ คนฺตฺวา สตฺถุ สนฺติเก ปพฺพชิสฺสามิ, ปพฺพชฺชํ เม เทถ, เทวา’’ติ วตฺวา ราชานํ อนุชานาเปตฺวา เชตวนาภิมุโข ปายาสิฯ

อถ นํ ญาติสุหชฺชพนฺธวา สนฺนิปติตฺวา นิวาเรตุํ อสโกฺกนฺตา นิวตฺตึสุฯ โส สตฺถุ สนฺติกํ คนฺตฺวา ปพฺพชฺชํ ยาจิตฺวา ปพฺพชฺชญฺจ อุปสมฺปทญฺจ ลภิตฺวา อวิสฺสฏฺฐกมฺมฏฺฐาโน วิปสฺสนํ วเฑฺฒตฺวา อรหตฺตํ ปตฺวา สตฺถารํ อุปสงฺกมิตฺวา ‘‘ภเนฺต, มยฺหํ ปพฺพชฺชา มตฺถกํ ปตฺตา’’ติ อญฺญํ พฺยากาสิฯ ตสฺส ตํ อญฺญพฺยากรณํ ภิกฺขุสเงฺฆ ปากฏํ ชาตํฯ อเถกทิวสํ ธมฺมสภายํ สนฺนิปติตา ภิกฺขู ‘‘อาวุโส, อสุโก นาม รโญฺญ อุปฏฺฐากพฺราหฺมโณ อตฺตโน สีลํ วีมํสิตฺวา ราชานํ อาปุจฺฉิตฺวา ปพฺพชิตฺวา อรหเตฺต ปติฏฺฐิโต’’ติ ตสฺส คุณํ กถยมานา นิสีทึสุฯ สตฺถา อาคนฺตฺวา ‘‘กาย นุตฺถ, ภิกฺขเว, เอตรหิ กถาย สนฺนิสินฺนา’’ติ ปุจฺฉิตฺวา ‘‘อิมาย นามา’’ติ วุเตฺต ‘‘น, ภิกฺขเว, อิทานิ อยเมว พฺราหฺมโณ อตฺตโน สีลํ วีมํสิตฺวา ปพฺพชิตฺวา อตฺตโน ปติฏฺฐํ อกาสิ, ปุเพฺพปิ ปณฺฑิตา อตฺตโน สีลํ วีมํสิตฺวา ปพฺพชิตฺวา อตฺตโน ปติฏฺฐํ กรึสู’’ติ วตฺวา เตหิ ยาจิโต อตีตํ อาหริฯ

อตีเต พาราณสิยํ พฺรหฺมทเตฺต รชฺชํ กาเรเนฺต โพธิสโตฺต ตสฺส ปุโรหิโต อโหสิ ทานาธิมุโตฺต สีลชฺฌาสโย อขณฺฑปญฺจสีโลฯ ราชา เสสพฺราหฺมเณหิ อติเรกํ ตสฺส สมฺมานํ กโรตีติ สพฺพํ ปุริมสทิสเมวฯ โพธิสเตฺต ปน พนฺธิตฺวา รโญฺญ สนฺติกํ นียมาเน อหิตุณฺฑิกา อนฺตรวีถิยํ สปฺปํ กีฬาเปนฺตา นงฺคุเฏฺฐ คณฺหนฺติ, คีวาย คณฺหนฺติ, คเล เวเฐนฺติฯ โพธิสโตฺต เต ทิสฺวา ‘‘มา, ตาตา, เอวํ สปฺปํ นงฺคุเฏฺฐ คณฺหถ, มา คีวาย คณฺหถ, มา คเล เวเฐถฯ อยญฺหิ โว ฑํสิตฺวา ชีวิตกฺขยํ ปาเปยฺยา’’ติ อาหฯ อหิตุณฺฑิกา ‘‘อยํ, พฺราหฺมณ, สโปฺป สีลวา อาจารสมฺปโนฺน ตาทิโส ทุสฺสีโล น โหติ, ตฺวํ ปน อตฺตโน ทุสฺสีลตาย อนาจาเรน ราชกุฏุมฺพวิลุมฺปกโจโรติ พนฺธิตฺวา นียสี’’ติ อาหํสุฯ

โส จิเนฺตสิ ‘‘สปฺปาปิ ตาว อฑํสนฺตา อวิเหเฐนฺตา ‘สีลวโนฺต’ติ นามํ ลภนฺติ, กิมงฺคํ ปน มนุสฺสภูตาฯ สีลเมว อิมสฺมึ โลเก อุตฺตมํ, นตฺถิ ตโต อุตฺตริตร’’นฺติฯ อถ นํ เนตฺวา รโญฺญ ทเสฺสสุํฯ ราชา ‘‘กึ อิทํ, ตาตา’’ติ ปุจฺฉิฯ ‘‘ราชกุฏุมฺพวิลุมฺปโก โจโร, เทวา’’ติฯ ‘‘เตน หิสฺส ราชาณํ กโรถา’’ติฯ พฺราหฺมโณ ‘‘นาหํ, มหาราช, โจโร’’ติ อาหฯ ‘‘อถ กสฺมา กหาปเณ อคฺค

เหสี''ติ จ วุตฺต ปุริมนเยเนว สพฺพํ อาโรเจนฺโต ''สฺวาหํ อิมินา การเณน 'อิมสฺมึ โลเก สีล เมว อุตฺตมํ, สีลํ ปาโมกฺข'นฺติ สนฺนิฏฺฐานํ คโต''ติ วตฺวา ''ติฏฺฐตุ ตาว อิทํ, อาสีวิโสปิ ตาว อฑํสนฺโต อวิเหเฐนฺโต 'สีลวา'ติ วตฺตพฺพตํ ลภติฯ อิมินาปิ การเณน สีลเมว อุตฺตมํ, สีลํ ปวร''นฺติ สีลํ วเณฺณนฺโต อิมํ คาถมาห –

๘๖. ''สีลํ กิเรว กลฺยาณํ, สีลํ โลเก อนุตฺตรํ;
ปสฺส โฆรวิโส นาโค, สีลวาติ น หญฺญตี''ติฯ

ตตฺถ **สีลํ กิเรวา**ติ กายวาจาจิตฺเตหิ อวีติกฺกมสงฺขาตํ อาจารสีลเมวฯ **กิรา**ติ อนุสฺสวว เสน วทติฯ **กลฺยาณ**นฺติ สุนฺทรตรํฯ **อนุตฺตร**นฺติ เชฏฺฐกํ สพฺพคุณทายกํฯ **ปสฺสา**ติ อตฺตนา ทิฏฺฐการณํ อภิมุขํ กโรนฺโต กเถติฯ **สีลวาติ น หญฺญตี**ติ โฆรวิโสปิ สมาโน อฑํสนอวิเหฐ นมตฺตเกน สีลวาติ ปสํสํ ลภติ, น หญฺญติ น วิหญฺญตีติฯ อิมินาปิ การเณน สีลเมว อุตฺตมนฺ ติฯ

เอวํ โพธิสตฺโต อิมาย คาถาย รโญฺญ ธมฺมํ เทเสตฺวา กาเม ปหาย อิสิปพฺพชฺชํ ปพฺพ ชิตฺวา หิมวนฺตํ ปวิสิตฺวา ปญฺจาภิญฺญา อฏฺฐ สมาปตฺติโย นิพฺพตฺเตตฺวา พฺรหฺมโลกปรายโณ อโหสิฯ

สตฺถา อิมํ ธมฺมเทสนํ อาหริตฺวา ชาตกํ สโมธาเนสิ – ''ตทา ราชา อานโนฺท อโหสิ, ราชปริสา พุทฺธปริสา, ปุโรหิโต ปน อหเมว อโหสิ''นฺติฯ

สีลวีมํสกชาตกวณฺณนา ฉฏฺฐาฯ

[๘๗] ๗. มงฺคลชาตกวณฺณนา

ยสฺส มงฺคลา สมูหตาติ อิทํ สตฺถา เวฬุวเน วิหรโนฺต เอกํ สาฏกลกฺขณพฺราหฺมณํ อา รพฺภ กเถสิฯ ราชคหวาสิโก กิเรโก พฺราหฺมโณ โกตุหลมงฺคลิโก ตีสุ รตเนสุ อปฺปสโนฺน มิจฺฉาทิฏฺฐิโก อโฑฺฒ มหทฺธโน มหาโภโค, ตสฺส สมุเคฺค ฐปิตํ สาฏกยุคํ มูสิกา ขาทึสุฯ อถสฺส สีสํ นฺหายิตฺวา ''สาฏเก อาหรถา''ติ วุตฺตกาเล มูสิกาย ขาทิตภาวํ อาโรจยึสุฯ โส จิ เนฺตสิ ''สเจ อิทํ มูสิกาทฏฺฐํ สาฏกยุคํ อิมสฺมึ เคเห ภวิสฺสติ, มหาวินาโส ภวิสฺสติฯ อิทญฺหิ อวมงฺคลํ กาฬกณฺณิสทิสํ ปุตฺตธีตาทีนํ วา ทาสกมฺมกราทีนํ วา น สกฺกา ทาตุํฯ โย หิ อิทํ คณฺหิสฺสติ, สพฺพสฺส มหาวินาโส ภวิสฺสติ, อามกสุสาเน ตํ ฉฑฺฑาเปสฺสามิ, น โข ปน สกฺกา ทาสกมฺมกราทีนํ หเตฺถ ทาตุํฯ เต หิ เอตฺถ โลภํ อุปฺปาเทตฺวา อิมํ คเหตฺวา วินาสํ ปาปุเณยฺ ยุํ, ปุตฺตสฺส ตํ หเตฺถ ทสฺสามี''ติฯ โส ปุตฺตํ ปโกฺกสาเปตฺวา ตมตฺถํ อาโรเจตฺวา ''ตฺวมฺปิ นํ, ตาต, หเตฺถน อผุสิตฺวา ทณฺฑเกน คเหตฺวา อามกสุสาเน ฉเฑฺฑตฺวา สีสํ นฺหายิตฺวา เอหี''ติ เปเสสิฯ

สตฺถาปิ โข ตํ ทิวสํ ปจฺจูสสมเย โพธเนยฺยพนฺธเว โอโลเกโนฺต อิเมสํ ปิตาปุตฺตานํ โสตาปตฺติผลสฺส อุปนิสฺสยํ ทิสฺวา มิควีถึ คเหตฺวา มิคลุทฺทโก วิย คนฺตฺวา อามกสุสานทฺ วาเร นิสีทิ ฉพฺพณฺณพุทฺธรสฺมิโย วิสฺสเชฺชโนฺตฯ มาณโวปิ ปิตุ วจนํ สมฺปฏิจฺฉิตฺวา อชค รสปฺปํ วิย ตํ ยุคสาฏกํ ยฏฺฐิโกฏิยา คเหตฺวา อามกสุสานทฺวารํ ปาปุณิฯ อถ นํ สตฺถา ''กึ กโร สิ มาณวา''ติ อาหฯ ''โภ โคตม, อิทํ สาฏกยุคํ มูสิกาทฏฺฐํ กาฬกณฺณิสทิสํ หลาหลวิสูปมํ, มม ปิตา 'อโญฺญ เอตํ ฉเฑฺฑโนฺต โลภํ อุปฺปาเทตฺวา คเณฺหยฺยา'ติ ภเยน มํ ปหิณิ, อหเมตํ ฉเฑฺฑตฺวา สีสํ นฺหายิสฺสามีติ อาคโตมฺหิ, โภ โคตมา''ติฯ ''เตน หิ ฉเฑฺฑหี''ติฯ มาณโว ฉเฑฺฑสิ, สตฺถา ''อมฺหากํ ทานิ วฏฺฏตี''ติ ตสฺส สมฺมุขาว คณฺหิฯ ''อวมงฺคลํ, โภ โคตม, เอตํ

กาฬกณฺณิสทิสํ, มา คณฺหิ มา คณฺหี’’ติ ตสฺมึ วารยมาเนเยว ตํ คเหตฺวา เวฬุวนาภิมุโข ปายาสิฯ

มาณโว เวเคน คนฺตฺวา ปิตุ อาโรเจสิ ‘‘ตาต, มยา อามกสุสาเน ฉฑฺฑิตํ สาฏกยุคํ สมโณ โคตโม ‘อมฺหากํ วฏฺฏตี’ติ มยา วาริยมาโนปิ คเหตฺวา เวฬุวนํ คโต’’ติฯ พฺราหฺมโณ จินฺเตสิ ‘‘ตํ สาฏกยุคํ อวมงฺคลํ กาฬกณฺณิสทิสํ, ตํ วฬญฺชนฺโต สมโณปิ โคตโม นสฺสิสฺสติ, วิหาโรปิ นสฺสิสฺสติ, ตโต อมฺหากํ ครหา ภวิสฺสติ, สมณสฺส โคตมสฺส อเญฺญ พหู สาฏเก ทตฺวา ตํ ฉฑฺฑาเปสฺสามี’’ติฯ โส พหู สาฏเก คาหาเปตฺวา ปุเตฺตน สทฺธึ เวฬุวนํ คนฺตฺวา สตฺถารํ ทิสฺวา เอกมนฺตํ ฐิโต เอวมาห ‘‘สจฺจํ กิร โว, โภ โคตม, อามกสุสาเน สาฏกยุคํ คหิต’’นฺติ? ‘‘สจฺจํ, พฺราหฺมณา’’ติฯ ‘‘โภ โคตม, ตํ สาฏกยุคํ อวมงฺคลํ, ตุเมฺห ตํ ปริภุญฺชมานา นสฺสิสฺสถ, สกลวิหาโรปิ นสฺสิสฺสติฯ สเจ โว นิวาสนํ วา ปารุปนํ วา นปฺปโหติ, อิเม สาฏเก คเหตฺวา ตํ ฉฑฺฑาเปถา’’ติฯ อถ นํ สตฺถา ‘‘มยํ พฺราหฺมณ ปพฺพชิตา นาม, อมฺหากํ อามกสุสาเน อนฺตรวีถิยํ สงฺการฏฺฐาเน นฺหานติเตฺถ มหามเคฺคติ เอวรูเปสุ ฐาเนสุ ฉฑฺฑิตา วา ปติตา วา ปิโลติกา วฏฺฏติ, ตฺวํ ปน น อิทาเนว เอวํลทฺธิโก, ปุเพฺพปิ เอวํลทฺธิโกเยวา’’ติ วตฺวา เตน ยาจิโต อตีตํ อาหริฯ

อตีเต มคธรเฎฺฐ ราชคหนคเร ธมฺมิโก มคธราชา รชฺชํ กาเรสิฯ ตทา โพธิสโตฺต เอกสฺมึ อุทิจฺจพฺราหฺมณกุเล นิพฺพตฺติตฺวา วิญฺญุตํ ปโตฺต อิสิปพฺพชฺชํ ปพฺพชิตฺวา อภิญฺญา จ สมาปตฺติโย จ นิพฺพเตฺตตฺวา หิมวเนฺต วสมาโน เอกสฺมึ กาเล หิมวนฺตโต นิกฺขมิตฺวา ราชคหนคเร ราชุยฺยานํ ปตฺวา ตตฺถ วสิตฺวา ทุติยทิวเส ภิกฺขาจารตฺถาย นครํ ปาวิสิฯ ราชา ตํ ทิสฺวา ปโกฺกสาเปตฺวา ปาสาเท นิสีทาเปตฺวา โภเชตฺวา อุยฺยาเนเยว วสนตฺถาย ปฏิญฺญํ คณฺหิฯ โพธิสโตฺต รโญฺญ นิเวสเน ภุญฺชิตฺวา อุยฺยาเน วสติฯ ตสฺมึ กาเล ราชคหนคเร ทุสฺสลกฺขณพฺราหฺมโณ นาม อโหสิฯ ตสฺส สมุเคฺค ฐปิตํ สาฏกยุคนฺติ สพฺพํ ปุริมสทิสเมวฯ

มาณเว ปน สุสานํ คจฺฉเนฺต โพธิสโตฺต ปฐมตรํ คนฺตฺวา สุสานทฺวาเร นิสีทิตฺวา เตน ฉฑฺฑิตํ สาฏกยุคํ คเหตฺวา อุยฺยานํ อคมาสิฯ มาณโว คนฺตฺวา ปิตุ อาโรเจสิฯ ปิตา ‘‘ราชกุลูปโก ตาปโส นเสฺสยฺยา’’ติ โพธิสตฺตสฺส สนฺติกํ คนฺตฺวา ‘‘ตาปส, ตยา คหิตสาฏเก ฉเฑฺฑหิ, มา นสฺสี’’ติ อาหฯ ตาปโส ‘‘อมฺหากํ สุสาเน ฉฑฺฑิตปิโลติกา วฏฺฏติ, น มยํ โกตุหลมงฺคลิกา, โกตุหลมงฺคลํ นาเมตํ น พุทฺธปเจฺจกพุทฺธโพธิสเตฺตหิ วณฺณิตํ, ตสฺมา ปณฺฑิเตน นาม โกตุหลมงฺคลิเกน น ภวิตพฺพ’’นฺติ พฺราหฺมณสฺส ธมฺมํ เทเสสิฯ พฺราหฺมโณ ธมฺมํ สุตฺวา ทิฏฺฐึ ภินฺทิตฺวา โพธิสตฺตํ สรณํ คโตฯ โพธิสโตฺตปิ อปริหีนชฺฌาโน พฺรหฺมโลกปรายโณ อโหสิฯ

สตฺถาปิ อิมํ อตีตํ อาหริตฺวา อภิสมฺพุโทฺธ หุตฺวา พฺราหฺมณสฺส ธมฺมํ เทเสโนฺต อิมํ คาถมาห –

๘๗. ‘‘ยสฺส มงฺคลา สมูหตา, อุปฺปาตา สุปินา จ ลกฺขณา จ;
โส มงฺคลโทสวีติวโตฺต, ยุคโยคาธิคโต น ชาตุเมตี’’ติฯ

ตตฺถ **ยสฺส มงฺคลา สมูหตา**ติ ยสฺส อรหโต ขีณาสวสฺส ทิฏฺฐมงฺคลํ, สุตมงฺคลํ, มุตมงฺคลนฺติ เอเต มงฺคลา สมุจฺฉินฺนาฯ **อุปฺปาตา สุปินา จ ลกฺขณา จา**ติ ‘‘เอวรูโป จนฺทคฺคาโห ภวิสฺสติ, เอวรูโป สูริยคฺคาโห ภวิสฺสติ, เอวรูโป นกฺขตฺตคฺคาโห ภวิสฺสติ, เอวรูโป อุกฺกาปาโต ภวิสฺสติ, เอวรูโป ทิสาฑาโห ภวิสฺสตี’’ติ อิเม ปญฺจ มหาอุปฺปาตา, นานปฺปการา สุปินา, สุภคลกฺขณํ, ทุพฺภคลกฺขณํ, อิตฺถิลกฺขณํ, ปุริสลกฺขณํ, ทาสิลกฺขณํ, ทาสลกฺขณํ, อสิลกฺขณํ,

หตฺถิลกฺขณํ, อสฺสลกฺขณํ, อุสภลกฺขณํ, อาวุธลกฺขณํ, วตฺถลกฺขณนฺติ เอวมาทิกานิ ลกฺขณานิ อิเม จ ทิฏฺฐิฏฺฐานา ยสฺส สมูหตา, น เอเตหิ อุปฺปาตาทีหิ อตฺตโน มงฺคลํ วา อวมงฺคลํ วา ปเจฺจติฯ **โส มงฺคลโทสวีติวโตฺต**ติ โส ขีณาสโว สพฺพมงฺคลโทเส วีติวโตฺต อติกฺกโนฺต ปชหิตฺวา ฐิโตฯ **ยุคโยคาธิคโต**ติ ‘‘โกโธ จ อุปนาโห จ, มโกฺข จ ปฬาโส จา’’ติอาทินา (วิภ. ๘๓๓) นเยน เทฺว เทฺว เอกโต อาคตกิเลสา ยุคา นามฯ กามโยโค, ภวโยโค, ทิฏฺฐิโยโค, อวิชฺชาโยโคติ อิเม สํสาเร โยชนภาวโต จตฺตาโร โยคา นามฯ เต ยุเค จ โยเค จาติ ยุคโยเค อธิคโต อภิภวิตฺวา คโต วีติวโตฺต สมติกฺกโนฺต ขีณาสโว ภิกฺขุฯ **น ชาตุเมตี**ติ ปุน ปฏิสนฺธิวเสน เอกํเสเนว อิมํ โลกํ น เอติ นาคจฺฉตีติฯ

เอวํ สตฺถา อิมาย คาถาย พฺราหฺมณสฺส ธมฺมํ เทเสตฺวา สจฺจานิ ปกาเสสิ, สจฺจปริโยสาเน พฺราหฺมโณ สทฺธิํ ปุเตฺตน โสตาปตฺติผเล ปติฏฺฐหิฯ สตฺถา ชาตกํ สโมธาเนสิ – ‘‘ตทา เอเตว ปิตาปุตฺตา อิทานิ ปิตาปุตฺตา อเหสุํ, ตาปโส ปน อหเมว อโหสิ’’นฺติฯ

มงฺคลชาตกวณฺณนา สตฺตมาฯ

[๘๘] ๘. สารมฺภชาตกวณฺณนา

กลฺยาณิเมว มุเญฺจยฺยาติ อิทํ สตฺถา เชตวเน วิหรโนฺต โอมสวาทสิกฺขาปทํ (ปาจิ. ๑๕) อารพฺภ กเถสิฯ เทฺวปิ วตฺถูนิ เหฏฺฐา นนฺทิวิสาลชาตเก วุตฺตสทิสาเนวฯ อิมสฺมิํ ปน ชาตเก โพธิสโตฺต คนฺธาররฏฺฐ ตกฺกสิลายํ อญฺญตรสฺส พฺราหฺมณสฺส สารโมฺภ นาม พลิพโทฺท อโหสิฯ สตฺถา อิทํ อตีตวตฺถุํ กเถตฺวา อภิสมฺพุโทฺธ หุตฺวา อิมํ คาถมาห –

๘๘. ‘‘กลฺยาณิเมว มุเญฺจยฺย, น หิ มุเญฺจยฺย ปาปิกํ;
โมโกฺข กลฺยาณิยา สาธุ, มุตฺวา ตปฺปติ ปาปิก’’นฺติฯ

ตตฺถ **กลฺยาณิเมว มุเญฺจยฺยา**ติ จตุโทสวินิมุตฺตํ กลฺยาณิํ สุนฺทรํ อนวชฺชํ วาจเมว มุเญฺจยฺย วิสฺสเชฺชยฺย กเถยฺยฯ **น หิ มุเญฺจยฺย ปาปิก**นฺติ ปาปิกํ ลามิกํ ปเรสํ อปฺปิยํ อมนาปํ น มุเญฺจยฺย น กเถยฺยฯ **โมโกฺข กลฺยาณิยา สาธู**ติ กลฺยาณวาจาย วิสฺสชฺชนเมว อิมสฺมิํ โลเก สาธุ สุนฺทรํ ภทฺทกํฯ **มุตฺวา ตปฺปติ ปาปิก**นฺติ ปาปิกํ ผรุสวาจํ มุญฺจิตฺวา วิสฺสเชฺชตฺวา กเถตฺวา โส ปุคฺคโล ตปฺปติ โสจติ กิลมตีติฯ

เอวํ สตฺถา อิมํ ธมฺมเทสนํ อาหริตฺวา ชาตกํ สโมธาเนสิ – ‘‘ตทา พฺราหฺมโณ อานโนฺท อโหสิ, พฺราหฺมณี อุปฺปลวณฺณา, สารโมฺภ ปน อหเมว อโหสิ’’นฺติฯ

สารมฺภชาตกวณฺณนา อฏฺฐมาฯ

[๘๙] ๙. กุหกชาตกวณฺณนา

วาจาว กิร เต อาสีติ อิทํ สตฺถา เชตวเน วิหรโนฺต เอกํ กุหกภิกฺขุํ อารพฺภ กเถสิฯ กุหกวตฺถุ อุทฺทาลกชาตเก อาวิ ภวิสฺสติฯ

อตีเต พาราณสิยํ พฺรหฺมทเตฺต รชฺชํ กาเรเนฺต เอกํ คามกํ อุปนิสฺสาย เอโก กูฏชฏิโล กุหกตาปโส วสติฯ เอโก กุฏุมฺพิโก ตสฺส อรเญฺญ ปณฺณสาลํ กาเรตฺวา ตตฺถ นํ วาเสโนฺต อตฺตโน เคเห ปณีตาหาเรน ปฏิชคฺคติฯ โส ตํ กูฏชฏิลํ ‘‘สีลวา เอโส’’ติ สทฺทหิตฺวา โจรภเยน สุวณฺณนิกฺขสตํ ตสฺส ปณฺณสาลํ เนตฺวา ภูมิคตํ กตฺวา ‘‘อิทํ โอโลเกยฺยาสิ, ภเนฺต’’ติ อาหฯ อถ นํ ตาปโส ‘‘ปพฺพชิตานํ นาม, อาวุโส, เอวรูปํ กเถตุํ, น วฏฺฏติ, อมฺหากํ ปน ปรสนฺตเก โลโภ

นาม นตฺถี’’ติ อาหฯ โส ‘‘สาธุ, ภนฺเต’’ติ ตสฺส วจนํ สทฺทหิตฺวา ปกฺกามิฯ กุฏฺฐตาปโส ‘‘สกฺกา เอตฺตเกน ชีวิตุ’’นฺติ กติปาหํ อติกฺกมิตฺวา ตํ สุวณฺณํ คเหตฺวา อนฺตรามคฺเค เอกสฺมึ ฐาเน ฐเปตฺวา อาคนฺตฺวา ปณฺณสาลายเมว วสิตฺวา ปุนทิวเส ตสฺส เคเห ภตฺตกิจฺจํ กตฺวา เอวมาห ‘‘อาวุโส, มยํ ตุเมฺห นิสฺสาย จิรํ วสิมฺห, อติจิรํ เอกสฺมึ ฐาเน วสนฺตานํ มนุสฺเสหิ สทฺธึ สํสโคฺค โหติ, สํสโคฺค จ นาม ปพฺพชิตานํ มลํ, ตสฺมา คจฺฉามห’’นฺติ วตฺวา เตน ปุนปฺปุนํ ยาจิยมาโนปิ นิวตฺติตุํ น อิจฺฉิฯ อถ นํ โส ‘‘เอวํ สเนฺต คจฺฉถ, ภเนฺต’’ติ ยาว คามทฺวารํ อนุคนฺตฺวา นิวตฺติฯ ตาปโสปิ โถกํ คนฺตฺวาว ‘‘อิมํ กุฏุมฺพิกํ มยา วเญฺจตุํ วฏฺฏตี’’ติ จิเนฺตตฺวา ชฏานํ อนฺตเร ติณํ ฐเปตฺวา ปฏินิวตฺติฯ กุฏุมฺพิโก ‘‘กึ, ภเนฺต, นิวตฺติตฺถา’’ติ ปุจฺฉิฯ อาวุโส ตุมฺหากํ เคหจฺฉทนโต เม ชฏาสุ เอกติณํ ลคฺคํ, อทินฺนาทานญฺจ นาม ปพฺพชิตานํ น วฏฺฏติ, ตํ อาทาย อาคโตมฺหีติฯ กุฏุมฺพิโก ‘‘ฉเฑฺฑตฺวา คจฺฉถ, ภเนฺต’’ติ วตฺวา ‘‘ติณสลากมฺปิ นาม ปรสนฺตกํ น คณฺหาติ, อโห กุกฺกุจฺจโก เม อโยฺย’’ติ ปสีทิตฺวา วนฺทิตฺวา อุโยฺยเชสิฯ

ตทา ปน โพธิสเตฺตน ภณฺฑตฺถาย ปจฺจนฺตํ คจฺฉเนฺตน ตสฺมึ นิเวสเน นิวาโส คหิโต โหติฯ โส ตาปสสฺส วจนํ สุตฺวาว ‘‘อทฺธา อิมินา ทุฏฺฐตาปเสน อิมสฺส กิญฺจิ คหิตํ ภวิสฺสตี’’ติ กุฏุมฺพิกํ ปุจฺฉิ ‘‘อตฺถิ ปน เต, สมฺม, กิญฺจิ เอตสฺส ตาปสสฺส สนฺติเก นิกฺขิตฺต’’นฺติ? ‘‘อตฺถิ, สมฺม, สุวณฺณนิกฺขสต’’นฺติฯ ‘‘เตน หิ คจฺฉ, ตํ อุปธาเรหี’’ติ ฯ โส ปณฺณสาลํ คนฺตฺวา ตํ อทิสฺวา เวเคนาคนฺตฺวา ‘‘นตฺถิ, สมฺมา’’ติ อาหฯ ‘‘น เต สุวณฺณํ อเญฺญน คหิตํ, เตเนว กุหกตาปเสน คหิตํ, เอหิ, ตํ อนุพนฺธิตฺวา คณฺหามา’’ติ เวเคน คนฺตฺวา กูฏตาปสํ คณฺหิตฺวา หเตฺถหิ จ ปาเทหิ จ โปเถตฺวา สุวณฺณํ อาหราเปตฺวา คณฺหึสุฯ โพธิสโตฺต สุวณฺณํ ทิสฺวา ‘‘นิกฺขสตํ หรมาโน อสชฺชิตฺวา ติณมเตฺต สโตฺตสี’’ติ วตฺวา ตํ ครหโนฺต อิมํ คาถมาห –

๘๙. ‘‘วาจาว กิร เต อาสิ, สณฺหา สขิลภาณิโน;
ติณมเตฺต อสชฺชิโตฺถ, โน จ นิกฺขสตํ หร’’นฺติฯ

ตตฺถ **วาจาว กิร เต อาสิ, สณฺหา สขิลภาณิโน**ติ ‘‘ปพฺพชิตานํ ติณมตฺตมฺปิ อทินฺนํ อาทาตุํ น วฏฺฏตี’’ติ เอวํ สขิลํ มุทุวจนํ วทนฺตสฺส วาจา เอว กิร เต สณฺหา อาสิ, วจนมตฺตเมว มฏฺฐํ อโหสีติ อโตฺถฯ **ติณมเตฺต อสชฺชิโตฺถ**ติ กูฏชฏิล เอกิสฺสา ติณสลากาย กุกฺกุจฺจํ กุรุมาโน ตฺวํ สโตฺต อาสโตฺต ลโคฺค อโหสิฯ **โน จ นิกฺขสตํ หร**นฺติ อิมํ ปน นิกฺขสตํ หรโนฺต อสโตฺต นิลฺลโคฺคว ชาโตสีติฯ

เอวํ โพธิสโตฺต ตํ ครหิตฺวา ‘‘มา ปุน, กูฏชฏิล, เอวรูปมกาสี’’ติ โอวาทํ ทตฺวา ยถากมฺมํ คโตฯ

สตฺถา อิมํ ธมฺมเทสนํ อาหริตฺวา ‘‘น, ภิกฺขเว, อิทาเนวส ภิกฺขุ กุหโก, ปุเพฺพปิ กุหโกเยวา’’ติ วตฺวา ชาตกํ สโมธาเนสิ – ‘‘ตทา กูฏตาปโส กุหกภิกฺขุ อโหสิ, ปณฺฑิตปุริโส ปน อหเมว อโหสิ’’นฺติฯ

กุหกชาตกวณฺณนา นวมาฯ

[๙๐] ๑๐. อกตญฺญุชาตกวณฺณนา

โย ปุเพฺพ กตกลฺยาโณติ อิทํ สตฺถา เชตวเน วิหรโนฺต อนาถปิณฺฑิกํ อารพฺภ กเถสิฯ ตสฺส กิเรโก ปจฺจนฺตวาสิโก เสฏฺฐิ อทิฏฺฐสหาโย อโหสิฯ โส เอกทา ปจฺจเนฺต อุฏฺฐานกภณฺฑสฺส ปญฺจ สกฏสตานิ ปูเรตฺวา กมฺมนฺติกมนุสฺเส อาห – ‘‘คจฺฉถ, โภ, อิมํ ภณฺฑํ สาวตฺถึ เนตฺวา อมฺหากํ สหายกสฺส อนาถปิณฺฑิกมหาเสฏฺฐิสฺส ปจฺจเกฺขน วิกฺกิณิตฺวา ปฏิภณฺฑํ

อาหรถา’’ติฯ เต ‘‘สาธู’’ติ ตสฺส วจนํ สมฺปฏิจฺฉิตฺวา สาวตฺถึ คนฺตฺวา มหาเสฏฺฐึ ทิสฺวา ปณฺณาการํ ทตฺวา ตํ ปวตฺตึ อาโรเจสุํฯ มหาเสฏฺฐิ ‘‘สฺวาคตํ โว’’ติ เตสํ อาวาสญฺจ ปริพฺพยญฺจ ทาเปตฺวา สหายกสฺส สุขํ ปุจฺฉิตฺวา ภณฺฑํ วิกฺกิณิตฺวา ปฏิภณฺฑํ ทาเปสิฯ เต ปจฺจนฺตํ คนฺตฺวา ตมตฺถํ อตฺตโน เสฏฺฐิสฺส อาโรเจสุํฯ

อปรภาเค อนาถปิณฺฑิโกปิ ตเถว ปญฺจ สกฏสตานิ ตตฺถ เปเสสิฯ มนุสฺสา ตตฺถ คนฺตฺวา ปณฺณาการํ อาทาย ปจฺจนฺตวาสิกเสฏฺฐึ ปสฺสิํสุฯ โส ‘‘กุโต อาคจฺฉถา’’ติ ปุจฺฉิตฺวา ‘‘สาวตฺถิโต ตุมฺหากํ สหายกสฺส อนาถปิณฺฑิกสฺส สนฺติกา’’ติ วุตฺเต ‘‘อนาถปิณฺฑิโกติ กสฺสจิ ปุริสสฺส นามํ ภวิสฺสตี’’ติ ปริหาสํ กตฺวา ปณฺณาการํ คเหตฺวา ‘‘คจฺฉถ ตุเมฺห’’ติ อุยฺโยเชสิ, เนว นิวาสํ, น ปริพฺพยํ ทาเปสิฯ เต สยเมว ภณฺฑํ วิกฺกิณิตฺวา ปฏิภณฺฑํ อาทาย สาวตฺถึ อาคนฺตฺวา เสฏฺฐิสฺส ตํ ปวตฺตึ อาโรเจสุํฯ

อถ โส ปจฺจนฺตวาสี ปุนปิ เอกวารํ ตเถว ปญฺจ สกฏสตานิ สาวตฺถึ เปเสสิ, มนุสฺสา ปณฺณาการํ อาทาย มหาเสฏฺฐึ ปสฺสิํสุฯ เต ปน ทิสฺวา อนาถปิณฺฑิกสฺส มนุสฺสา ‘‘มยํ, สามิ, เอเตสํ นิวาสญฺจ ภตฺตญฺจ ปริพฺพยญฺจ ชานิสฺสามา’’ติ วตฺวา เตสํ สกฏานิ พหินคเร ตถารูเป ฐาเน โมจาเปตฺวา ‘‘ตุเมฺห อิเธว วสถ, อมฺหากํ โว ฆเร ยาคุภตฺตญฺจ ปริพฺพโย จ ภวิสฺสตี’’ติ คนฺตฺวา ทาสกมฺมกเร สนฺนิปาเตตฺวา มชฺฌิมยามสมนนฺตเร ปญฺจ สกฏสตานิ วิลุมฺปิตฺวา นิวาสนปารุปนานิปิ เนสํ อจฺฉินฺทิตฺวา โคเณ ปลาเปตฺวา สกฏานิ วิจกฺกานิ กตฺวา ภูมิยํ ฐเปตฺวา จกฺกานิปิ คณฺหิตฺวาว อคมํสุฯ ปจฺจนฺตวาสิโน นิวาสนมตฺตสฺสปิ สามิกา อหุตฺวา ภีตา เวเคน ปลายิตฺวา ปจฺจนฺตเมว คตาฯ เสฏฺฐิมนุสฺสาปิ ตมตฺถํ มหาเสฏฺฐิโน อาโรเจสุํฯ โส ‘‘อตฺถิ ทานิทํ กถาปาภต’’นฺติ สตฺถุ สนฺติกํ คนฺตฺวา อาทิโต ปฏฺฐาย สพฺพํ ตํ ปวตฺตึ อาโรเจสิฯ สตฺถา ‘‘น โข, คหปติ, โส ปจฺจนฺตวาสี อิทาเนว เอวํสีโล, ปุพฺเพปิ เอวํสีโลเยว อโหสี’’ติ วตฺวา เตน ยาจิโต อตีตํ อาหริฯ

อตีเต พาราณสิยํ พฺรหฺมทตฺเต รชฺชํ กาเรนฺเต โพธิสตฺโต พาราณสิยํ มหาวิภโว เสฏฺฐิ อโหสิฯ ตเสฺสโก ปจฺจนฺตวาสิโก เสฏฺฐิ อทิฏฺฐสหาโย อโหสิฯ สพฺพํ อตีตวตฺถุ ปจฺจุปฺปนฺนวตฺถุสทิสเมว โพธิสตฺโต ปน อตฺตโน มนุเสฺสหิ ‘‘อชฺช อเมฺหหิ อิทํ นาม กต’’นฺติ อาโรจิเต ‘‘ปฐมํ อตฺตโน กตํ อุปการํ อชานนฺตา ปจฺฉา เอวรูปํ ลภนฺติเยวา’’ติ วตฺวา สมฺปตฺตปริสาย ธมฺมํ เทเสนฺโต อิมํ คาถมาห –

๙๐. ‘‘โย ปุพฺเพ กตกลฺยาโณ, กตโตฺถ นาวพุชฺฌติ;
ปจฺฉา กิเจฺจ สมุปฺปเนฺน, กตฺตารํ นาธิคจฺฉตี’’ติฯ

ตตฺรายํ ปิณฺฑตฺโถ – ขตฺติยาทีสุ **โย** โกจิ ปุริโส **ปุเพฺพ** ปฐมตรํ อเญฺญน **กตกลฺยาโณ** กตูปกาโร **กตโตฺถ** นิปฺผาทิตกิโจฺจ หุตฺวา ตํ ปเรน อตฺตนิ กตํ กลฺยาณเญฺจว อตฺถญฺจ น ชานาติ, โส **ปจฺฉา** อตฺตโน **กิเจฺจ สมุปฺปเนฺน** ตสฺส กิจฺจสฺส **กตฺตารํ นาธิคจฺฉติ** น ลภตีติฯ

เอวํ โพธิสตฺโต อิมาย คาถาย ธมฺมํ เทเสตฺวา ทานาทีนิ ปุญฺญานิ กตฺวา ยถากมฺมํ คโตฯ

สตฺถา อิมํ ธมฺมเทสนํ อาหริตฺวา ชาตกํ สโมธาเนสิ – ‘‘ตทา ปจฺจนฺตวาสี อิทานิปิ ปจฺจนฺตวาสีเยว, พาราณสิเสฏฺฐิ ปน อหเมว อโหสิ’’นฺติฯ

อกตญฺญุชาตกวณฺณนา ทสมาฯ

อปายิมฺหวโคฺค นวโมฯ

ตสฺสุทฺทานํ –

สุราปานํ มิตฺตวินฺทํ, กาฬกณฺณี อตฺถทฺวารํ;
กึปกฺกสีลวีมํสํ, มงฺคลญฺจาปิ สารมฺภํ;
กุหกํ อกตญฺญู จาติฯ

๑๐. ลิตฺตวโคฺค

[๙๑] ๑. ลิตฺตชาตกวณฺณนา

ลิตฺตํ ปรเมน เตชสาติ อิทํ สตฺถา เชตวเน วิหรนฺโต อปจฺจเวกฺขิตปริโภคํ อารพฺภ กเถสิฯ ตสฺมึ กิร กาเล ภิกฺขู จีวราทีนิ ลภิตฺวา เยภุยฺเยน อปจฺจเวกฺขิตฺวา ปริภุญฺชนฺติฯ เต จตฺตาโร ปจฺจเย อปจฺจเวกฺขิตฺวา ปริภุญฺชมานา เยภุยฺเยน นิรยติรจฺฉานโยนิโต น มุจฺจนฺติฯ สตฺถา ตํ การณํ ญตฺวา ภิกฺขูนํ อเนกปริยาเยน ธมฺมึ กถํ กเถตฺวา อปจฺจเวกฺขิตปริโภเค อาทีนวํ ทเสฺสตฺวา ‘‘ภิกฺขเว, ภิกฺขุนา นาม จตฺตาโร ปจฺจเย ลภิตฺวา อปจฺจเวกฺขิตฺวา ปริภุญฺชิตุํ น วฏฺฏติ, ตสฺมา อิโต ปฏฺฐาย จตฺตาโร ปจฺจเย ปจฺจเวกฺขิตฺวา ปริภุเญฺชยฺยาถา’’ติ ปจฺจเวกฺขนวิธึ ทเสฺสโนฺต ‘‘อิธ ปน, ภิกฺขเว, ภิกฺขุ ปฏิสงฺขา โยนิโส จีวรํ ปฏิเสวติ สีตสฺส ปฏิฆาตายา’’ติอาทินา (ม. นิ. ๑.๒๓; อ. นิ. ๖.๕๘) นเยน ตนฺติํ ฐเปตฺวา ‘‘ภิกฺขเว, จตฺตาโร ปจฺจเย เอวํ ปจฺจเวกฺขิตฺวา ปริภุญฺชิตุํ วฏฺฏติ, อปจฺจเวกฺขิตฺวา ปริโภโค นาม หลาหลวิสปริโภคสทิโสฯ โปราณกา หิ อปจฺจเวกฺขิตฺวา โทสํ อชานิตฺวา วิสํ ปริภุญฺชิตฺวา วิปากเนฺต มหาทุกฺขํ อนุภวิํสู’’ติ วตฺวา อตีตํ อาหริฯ

อตีเต พาราณสิยํ พฺรหฺมทเตฺต รชฺชํ กาเรเนฺต โพธิสโตฺต อญฺญตรสฺมึ มหาโภคกุเล นิพฺพตฺติตฺวา วยปฺปโตฺต อกฺขธุโตฺต อโหสิฯ อถาปโร กูฏกฺขธุโตฺต โพธิสเตฺตน สทฺธึ กีฬโนฺต อตฺตโน ชเย วตฺตมาเน เกฬิมณฺฑลํ น ภินฺทติ, ปราชยกาเล ปน อกฺขํ มุเข ปกฺขิปิตฺวา ‘‘อโกฺข นโฏฺฐ’’ติ เกฬิมณฺฑลํ ภินฺทิตฺวา ปกฺกมติฯ โพธิสโตฺต ตสฺส ตํ การณํ ญตฺวา ‘‘โหตุ, ชานิสฺสาเมตฺถ ปติรูปการณ’’นฺติ อเกฺข อาทาย อตฺตโน ฆเร หลาหลวิเสน รญฺชิตฺวา ปุนปฺปุนํ สุกฺขาเปตฺวา เต อาทาย ตสฺส สนฺติกํ คนฺตฺวา ‘‘เอหิ, สมฺม, อเกฺขหิ กีฬามา’’ติ อาหฯ โส ‘‘สาธุ, สมฺมา’’ติ เกฬิมณฺฑลํ สเชฺชตฺวา เตน สทฺธึ กีฬโนฺต อตฺตโน ปราชยกาเล เอกํ อกฺขํ มุเข ปกฺขิปิฯ อถ นํ โพธิสโตฺต ตถา กโรนฺตํ ทิสฺวา ‘‘คิลาหิ ตาว, ปจฺฉา อิทํ นาเมตนฺติ ชานิสฺสสี’’ติ โจเทตุํ อิมํ คาถมาห –

๙๑. ‘‘ลิตฺตํ ปรเมน เตชสา, คิลมกฺขํ ปุริโส น พุชฺฌติ;
คิล เร คิล ปาปธุตฺตก, ปจฺฉา เต กฏุกํ ภวิสฺสตี’’ติฯ

ตตฺถ **ลิตฺต**นฺติ มกฺขิตํ รญฺชิตํฯ **ปรเมน เตชสา**ติ อุตฺตมเตชสมฺปเนฺนน หลาหลวิเสนฯ **คิล**นฺติ คิลโนฺตฯ **อกฺข**นฺติ คุฬิกํฯ **น พุชฺฌตี**ติ ‘‘อยํ เม คิลโต อิทํ นาม กริสฺสตี’’ติ น ชานาติฯ **คิล เร**ติ คิลาหิ อเรฯ **คิลา**ติ ปุนปิ โจเทโนฺต วทติฯ **ปจฺฉา เต กฏุกํ ภวิสฺสตี**ติ อิมสฺมึ เต อเกฺข คิลิเต ปจฺฉา เอตํ วิสํ ติขิณํ ภวิสฺสตีติ อโตฺถฯ

โส โพธิสตฺตสฺส กเถนฺตเสฺสว วิสเวเคน มุจฺฉิโต อกฺขีนิ ปริวเตฺตตฺวา ขนฺธํ นาเมตฺวา ปติฯ โพธิสโตฺต ‘‘อิทานิสฺส ชีวิตทานํ ทาตุํ วฏฺฏตี’’ติ โอสธปริภาวิตํ วมนโยคํ ทตฺวา วเมตฺ

วา สปฺปิผาณิตมธุสกฺกราทโย ขาทาเปตฺวา อโรคํ กตฺวา ‘‘ปุน เอวรูปํ มา อกาสี’’ติ โอวทิตฺวา ทานาทีนิ ปุญฺญานิ กตฺวา ยถากมฺมํ คโตฯ

สตฺถา อิมํ ธมฺมเทสนํ อาหริตฺวา ‘‘ภิกฺขเว, อปจฺจเวกฺขิตปริโภโค นาม อปจฺจเวกฺขิตฺวา กตวิสปริโภคสทิโส โหตี’’ติ วตฺวา ชาตกํ สโมธาเนสิ – ‘‘ตทา ปณฺฑิตธุตฺโต อหเมว อโหสิํ, กูฏธุตฺโต ปเนตฺถ น กถียติ, ยถา จ เอตฺถ, เอวํ สพฺพตฺถฯ โย ปน อิมสฺมิํ กาเล น ปญฺญายติ, โส น กถียเตวา’’ติฯ

ลิตฺตชาตกวณฺณนา ปฐมาฯ

[๙๒] ๒. มหาสารชาตกวณฺณนา

อุกฺกเฏฐ สูรมิจฺฉนฺตีติ อิทํ สตฺถา เชตวเน วิหรนฺโต อายสฺมนฺตํ อานนฺทเตฺถรํ อารพฺภ กเถสิฯ เอกสฺมิญฺหิ สมเย โกสลรโญฺญ อิตฺถิโย จินฺตยิํสุ ‘‘พุทฺธุปฺปาโท นาม ทุลฺลโภ, ตถา มนุสฺสปฏิลาโภ, ปริปุณฺณายตนตา จฯ มยญฺจ อิมํ ทุลฺลภํ ขณสมวายํ ลภิตฺวาปิ อตฺตโน รุจิยา วิหารํ คนฺตฺวา ธมฺมํ วา โสตุํ พุทฺธปูชํ วา กาตุํ ทานํ วา ทาตุํ น ลภาม, มญฺชูสาย ปกฺขิตฺตา วิย วสาม, รโญฺญ กเถตฺวา อมฺหากํ ธมฺมํ เทเสตุํ อนุจฺฉวิกํ เอกํ ภิกฺขุํ ปโกฺกสาเปตฺวา ตสฺส สนฺติเก ธมฺมํ โสสฺสาม, ตโต ยํ สกฺขิสฺสาม, ตํ อุคฺคณฺหิสฺสาม, ทานาทีนิ จ ปุญฺญานิ กริสฺสามฯ เอวํ โน อยํ ขณปฏิลาโภ สผโล ภวิสฺสตี’’ติฯ ตา สพฺพาปิ ราชานํ อุปสงฺกมิตฺวา อตฺตนา จินฺติตการณํ กถยิํสุฯ ราชา ‘‘สาธู’’ติ สมฺปฏิจฺฉิฯ

อเถกทิวสํ ราชา อุยฺยานกีฬํ กีฬิตุกาโม อุยฺยานปาลํ ปโกฺกสาเปตฺวา ‘‘อุยฺยานํ โสเธหี’’ติ อาหฯ อุยฺยานปาโล อุยฺยานํ โสเธนฺโต สตฺถารํ อญฺญตรสฺมิํ รุกฺขมูเล นิสินฺนํ ทิสฺวา รโญฺญ สนฺติกํ คนฺตฺวา ‘‘สุทฺธํ, เทว, อุยฺยานํ, อปิเจตฺถ อญฺญตรสฺมิํ รุกฺขมูเล ภควา นิสิโนฺน’’ติ อาหฯ ราชา ‘‘สาธุ, สมฺม, สตฺถุ สนฺติเก ธมฺมมฺปิ โสสฺสามา’’ติ อลงฺกตรถํ อภิรุหิตฺวา อุยฺยานํ คนฺตฺวา สตฺถุ สนฺติกํ อคมาสิฯ

ตสฺมิญฺจ สมเย ฉตฺตปาณิ นาเมโก อนาคามี อุปาสโก สตฺถุ สนฺติเก ธมฺมํ สุณมาโน นิสิโนฺน โหติฯ ราชา ตํ ทิสฺวา อาสงฺกมาโน มุหุตฺตํ ฐตฺวา ปุน ‘‘สจายํ ปาปโก ภเวยฺย, น สตฺถุ สนฺติเก นิสีทิตฺวา ธมฺมํ สุเณยฺย, อปาปเกน อิมินา ภวิตพฺพ’’นฺติ จิเนฺตตฺวา สตฺถารํ อุปสงฺกมิตฺวา วนฺทิตฺวา เอกมนฺตํ นิสีทิฯ อุปาสโก พุทฺธคารเวน รโญฺญ ปจฺจุฏฺฐานํ วา วนฺทนํ วา น อกาสิ, เตนสฺส ราชา อนตฺตมโน อโหสิฯ สตฺถา ตสฺส อนตฺตมนภาวํ ญตฺวา อุปาสกสฺส คุณํ กเถสิ ‘‘อยํ, มหาราช, อุปาสโก พหุสฺสุโต อาคตาคโม กาเมสุ วีตราโค’’ติ ราชา ‘‘น อิมินา โอรเกน ภวิตพฺพํ, ยสฺส สตฺถา คุณํ วเณฺณตี’’ติ จิเนฺตตฺวา ‘‘อุปาสก, วเทยฺยาสิ เยน เต อโตฺถ’’ติ อาหฯ อุปาสโก ‘‘สาธู’’ติ สมฺปฏิจฺฉิฯ ราชา สตฺถุ สนฺติเก ธมฺมํ สุตฺวา สตฺถารํ ปทกฺขิณํ กตฺวา ปกฺกามิฯ

โส เอกทิวสํ อุปริปาสาเท มหาวาตปานํ วิวริตฺวา ฐิโต ตํ อุปาสกํ ภุตฺตปาตราสํ ฉตฺตมาทาย เชตวนํ คจฺฉนฺตํ ทิสฺวา ปโกฺกสาเปตฺวา เอวมาห ‘‘ตฺวํ กิร, อุปาสก, พหุสฺสุโต, อมฺหากญฺจ อิตฺถิโย ธมฺมํ โสตุกามา เจว อุคฺคเหตุกามา จ, สาธุ วตสฺส สเจ ตาสํ ธมฺมํ วาเจยฺยาสี’’ติฯ ‘‘เทว, คิหีนํ นาม ราชเนฺตปุเร ธมฺมํ เทเสตุํ วา วาเจตุํ วา นปฺปติรูปํ, อยฺยานํ เอว ปติรูป’’นฺติฯ ราชา ‘‘สจฺจํ เอส วทตี’’ติ อุโยฺยเชตฺวา อิตฺถิโย ปโกฺกสาเปตฺวา ‘‘ภเทฺท, อหํ ตุมฺหากํ ธมฺมเทสนตฺถาย จ ธมฺมวาจนตฺถาย จ สตฺถุ สนฺติกํ คนฺตฺวา เอกํ ภิกฺขุํ ยาจามิ, อสีติยา มหาสาวเกสุ กตรํ ยาจามี’’ติ อาหฯ ตา สพฺพาปิ มเนฺตตฺวา ธมฺมภณฺฑาคาริกํ อานนฺทเตฺถร

เมว อาโรเจสุํ ฯ ราชา สตฺถุ สนฺติกํ คนฺตฺวา วนฺทิตฺวา เอกมนฺตํ นิสิโนฺน เอวมาห ‘‘ภเนฺต, อมฺหากํ เคเห อิตฺถิโย อานนฺทเตฺถรสฺส สนฺติเก ธมฺมํ โสตุญฺจ อุคฺคณฺหิตุญฺจ อิจฺฉนฺติ, สาธุ วต สเจ เถโร อมฺหากํ เคเห ธมฺมํ เทเสยฺย เจว วาเจยฺย จา’’ติ ฯ สตฺถา ‘‘สาธู’’ติ สมฺปฏิจฺฉิตฺวา เถรํ อาณาเปสิ ฯ ตโต ปฏฺฐาย รโญฺญ อิตฺถิโย เถรสฺส สนฺติเก ธมฺมํ สุณนฺติ เจว อุคฺคณฺหนฺติ จ ฯ

อเถกทิวสํ รโญฺญ จูฬามณิ นโฏฺฐ ฯ ราชา ตสฺส นฏฺฐภาวํ สุตฺวา อมเจฺจ อาณาเปสิ ‘‘สเพฺพ อโนฺตวฬญฺชนเก มนุเสฺส คเหตฺวา จูฬามณิํ อาหราเปถา’’ติ ฯ อมจฺจา มาตุคาเม อาทิํ กตฺวา จูฬามณิํ ปริปุจฺฉนฺตา อทิสฺวา มหาชนํ กิลเมนฺติ ฯ ตํ ทิวสํ อานนฺทเตฺถโร ราชนิเวสนํ ปวิโฏฺฐ ฯ ยถา ตา อิตฺถิโย ปุเพฺพ เถรํ ทิสฺวาว หฏฺฐตุฏฺฐา ธมฺมํ สุณนฺติ เจว อุคฺคณฺหนฺติ จ, ตถา อกตฺวา สพฺพา โทมนสฺสปฺปตฺตาว อเหสุํ ฯ ตโต เถเรน ‘‘กสฺมา ตุเมฺห อชฺช เอวรูปา ชาตา’’ติ ปุจฺฉิตา เอวมาหํสุ ‘‘ภเนฺต, รโญฺญ จูฬามณิํ ปริเยสามาติ อมจฺจา มาตุคาเม อุปาทาย อโนฺตวฬญฺชนเก กิลเมนฺติ, น ชานาม กสฺส ‘กิํ ภวิสฺสตี’ติ, เตนมฺห โทมนสฺสปฺปตฺตา’’ติ ฯ เถโร ‘‘มา จินฺตยิตฺถา’’ติ ตา สมสฺสาเสตฺวา รโญฺญ สนฺติกํ คนฺตฺวา ปญฺญตฺตาสเน นิสีทิตฺวา ‘‘มณิ กิร เต, มหาราช, นโฏฺฐ’’ติ ปุจฺฉิ ฯ ‘‘อาม, ภเนฺต’’ติ ฯ ‘‘อสกฺขิ ปน ตํ อาหราเปตุ’’นฺติ ฯ ‘‘ภเนฺต, สพฺพํ อโนฺตชนํ คเหตฺวา กิลเมโนฺตปิ น สโกฺกมิ อาหราเปตุ’’นฺติ ฯ ‘‘มหาราช, มหาชนํ อกิลเมตฺวาว อาหรณูปาโย อตฺถี’’ติ ฯ ‘‘กตโร, ภเนฺต’’ติ? ‘‘ปิณฺฑทานํ, มหาราชา’’ติ ฯ ‘‘กตรํ ปิณฺฑทานํ, ภเนฺต’’ติ? ‘‘มหาราช, ยตฺตเกสุ อาสงฺกา อตฺถิ, เต คเหตฺวา เอเกกสฺส เอเกกํ ปลาลปิณฺฑํ วา มตฺติกาปิณฺฑํ วา ทตฺวา ‘อิมํ ปจฺจูสกาเล อาหริตฺวา อสุกฏฺฐาเน นาม ปาเตถา’ติ วตฺตพฺพํ ฯ เยน คหิโต ภวิสฺสติ, โส ตสฺมิํ ปกฺขิปิตฺวา อาหริสฺสติ ฯ สเจ ปฐมทิวเสเยว ปาเตนฺติ, อิเจฺจตํ กุสลํ ฯ โน เจ ปาเตนฺติ, ทุติยทิวเสปิ ตติยทิวเสปิ ตเถว กาตพฺพํ ฯ เอวํ มหาชโน จ น กิลมิสฺสติ, มณิญฺจ ลภิสฺสสี’’ติ เอวํ วตฺวา เถโร อคมาสิ ฯ

ราชา วุตฺตนเยเนว ตโย ทิวเส ทาเปสิ, เนว มณิํ อาหริํสุ ฯ เถโร ตติยทิวเส อาคนฺตฺวา ‘‘กิํ, มหาราช, ปาติโต มณี’’ติ ปุจฺฉิ ฯ ‘‘น ปาเตนฺติ, ภเนฺต’’ติ ฯ ‘‘เตน หิ, มหาราช, มหาตลสฺมิํเยว ปฏิจฺฉนฺนฏฺฐาเน มหาจาฏิํ ฐปาเปตฺวา อุทกสฺส ปูราเปตฺวา สาณิํ ปริกฺขิปาเปตฺวา ‘สเพฺพ อโนฺตวฬญฺชนกมนุสฺสา จ อิตฺถิโย จ อุตฺตราสงฺคํ กตฺวา เอเกโกว อโนฺตสาณิํ ปวิสิตฺวา หตฺถํ โธวิตฺวา อาคจฺฉนฺตู’ติ วเทหี’’ติ เถโร อิมํ อุปายํ อาจิกฺขิตฺวา ปกฺกามิ ฯ ราชา ตถา กาเรสิ ฯ มณิโจโร จินฺเตสิ ‘‘ธมฺมภณฺฑาคาริโก อิมํ อธิกรณํ อาทาย มณิํ อทเสฺสตฺวา โอสกฺกิสฺสตีติ อฏฺฐานเมตํ, ปาเตตุํ ทานิ วฏฺฏตี’’ติ มณิํ ปฏิจฺฉนฺนํ กตฺวา อาทาย อโนฺตสาณิํ ปวิสิตฺวา จาฏิยํ ปาเตตฺวา นิกฺขมิ ฯ สเพฺพสํ นิกฺขนฺตกาเล อุทกํ ฉเฑฺฑตฺวา มณิํ อทฺทสํสุ ฯ ราชา ‘‘เถรํ นิสฺสาย มหาชนํ อกิลเมตฺวาว เม มณิ ลโทฺธ’’ติ ตุสฺสิ, อโนฺตวฬญฺชนกมนุสฺสาปิ ‘‘เถรํ นิสฺสาย มหาทุกฺขโต มุตฺตมฺหา’’ติ ตุสฺสิํสุ ฯ ‘‘เถรสฺสานุภาเวน รโญฺญ จูฬามณิ ลโทฺธ’’ติ เถรสฺสานุภาโว สกลนคเร เจว ภิกฺขุสเงฺฆ จ ปากโฏ ชาโต ฯ

ธมฺมสภายํ สนฺนิสินฺนา ภิกฺขู เถรสฺส คุณํ วณฺณยิํสุ ‘‘อาวุโส, อานนฺทเตฺถโร อตฺตโน พหุสฺสุตตาย ปณฺฑิเจฺจน อุปายกุสลตาย มหาชนํ อกิลเมตฺวา อุปาเยเนว รโญฺญ มณิํ ทเสฺสสี’’ติ ฯ สตฺถา อาคนฺตฺวา ‘‘กาย นุตฺถ, ภิกฺขเว, เอตรหิ กถาย สนฺนิสินฺนา’’ติ ปุจฺฉิตฺวา ‘‘อิมาย นามา’’ติ วุเตฺต ‘‘น, ภิกฺขเว, อิทานิ อานเนฺทเนว ปรหตฺถคตํ ภณฺฑํ ทสฺสิตํ, ปุเพฺพปิ ปณฺฑิตา มหาชนํ อกิลเมตฺวา อุปาเยเนว ติรจฺฉานหตฺถคตํ ภณฺฑํ ทสฺสยิํสู’’ติ วตฺวา อตีตํ อาหริ ฯ

อตีเต พาราณสิยํ พฺรหฺมทตฺเต รชฺชํ กาเรนฺเต โพธิสตฺโต สพฺพสิปฺปสุ นิปฺผตฺตึ ปตฺโต ตเสฺสว อมจฺโจ อโหสิฯ อเถกทิวสํ ราชา มหนฺเตน ปริวาเรน อุยฺยานํ คนฺตฺวา วนนฺตรานิ วิจริตฺวา อุทกกีฬํ กีฬิตุกาโม มงฺคลโปกฺขรณึ โอตริตฺวา อิตฺถาคารมฺปิ ปโกฺกสิฯ อิตฺถิโย อตฺตโน อตฺตโน สีสูปคคีวูปคาทีนิ อาภรณานิ โอมุญฺจิตฺวา อุตฺตราสเงฺคสุ ปกฺขิปิตฺวา สมุคฺคปิฏฺเฐสุ ฐเปตฺวา ทาสิโย ปฏิจฺฉาเปตฺวา โปกฺขรณึ โอตรึสุฯ อเถกา อุยฺยานมกฺกฏี สาขนฺตเร นิสินฺนา เทวึ ปิฬนฺธนานิ โอมุญฺจิตฺวา อุตฺตราสเงฺค ปกฺขิปิตฺวา สมุคฺคปิฏฺเฐ ฐปยมานํ ทิสฺวา ตสฺสา มุตฺตาหารํ ปิฬนฺธิตุกามา หุตฺวา ทาสิยา ปมาทํ โอโลกยมานา นิสีทิ, ทาสีปิ ตํ รกฺขมานา ตหํ ตหํ โอโลเกตฺวา นิสินฺนาเยว นิทฺทายิตุํ อารภิฯ มกฺกฏี ตสฺสา ปมาทภาวํ ญตฺวา วาตเวเคน โอตริตฺวา มหามุตฺตาหารํ คีวาย ปฏิมุญฺจิตฺวา วาตเวเคน อุปฺปติตฺวา สาขนฺตเร นิสีทิตฺวา อญฺญาสํ มกฺกฏีนํ ทสฺสนภเยน เอกสฺมึ รุกฺขสุสิรฏฺฐาเน ฐเปตฺวา อุปสนฺตูปสนฺตา วิย ตํ รกฺขมานา นิสีทิฯ

สาปิ โข ทาสี ปฏิพุชฺฌิตฺวา มุตฺตาหารํ อปสฺสนฺตี กมฺปมานา อญฺญํ อุปายํ อทิสฺวา ‘‘ปุริโส เทวิยา มุตฺตาหารํ คเหตฺวา ปลาโต’’ติ มหาวิรวํ วิรวิฯ อารกฺขมนุสฺสา ตโต ตโต สนฺนิปติตฺวา ตสฺสา วจนํ สุตฺวา รโญฺญ อาโรจยึสุฯ ราชา ‘‘โจรํ คณฺหถา’’ติ อาหฯ ปุริสา อุยฺยานา นิกฺขมิตฺวา ‘‘โจรํ คณฺหถ, โจรํ คณฺหถา’’ติ อิโต จิโต จ โอโลเกนฺติฯ อเถโก ชานปโท พลิการกปุริโส ตํ สทฺทํ สุตฺวา กมฺปมาโน ปลายิฯ ตํ ทิสฺวา ราชปุริสา ‘‘อยํ โจโร ภวิสฺสตี’’ติ อนุพนฺธิตฺวา ตํ คเหตฺวา โปเถตฺวา ‘‘อเร, ทุฏฺฐโจร, เอวํ มหาสารํ นาม ปิฬนฺธนํ อวหริสฺสสี’’ติ ปริภาสึสุฯ โส จินฺเตสิ ‘‘สจาหํ ‘น คณฺหามี’ติ วกฺขามิ, อชฺช เม ชีวิตํ นตฺถิ, โปเถนฺตาเยว มํ มาเรสฺสนฺติ, สมฺปฏิจฺฉามิ น’’นฺติฯ โส ‘‘อาม, สามิ, คหิตํ เม’’ติ อาหฯ อถ นํ พนฺธิตฺวา รโญฺญ สนฺติกํ อานยึสุฯ ราชาปิ นํ ปุจฺฉิ ‘‘คหิตํ เต มหาสารปิฬนฺธน’’นฺติ? ‘‘อาม, เทวา’’ติ ฯ ‘‘อิทานิ ตํ กห’’นฺติฯ ‘‘เทว, มยา มหาสารํ นาม มญฺจปีฐมฺปิ น ทิฏฺฐปุพฺพํ, เสฏฺฐิ ปน มํ มหาสารปิฬนฺธนํ คณฺหาเปสิ, โสหํ ตํ คเหตฺวาว ตสฺส อทาสึ, โส นํ ชานาตี’’ติฯ

ราชา เสฏฺฐึ ปโกฺกสาเปตฺวา ‘‘คหิตํ เต อิมสฺส หตฺถโต มหาสารปิฬนฺธน’’นฺติ ปุจฺฉิฯ ‘‘อาม, เทวา’’ติฯ ‘‘กหํ ต’’นฺติฯ ‘‘ปุโรหิตสฺส เม ทินฺน’’นฺติฯ ปุโรหิตมฺปิ ปโกฺกสาเปตฺวา ตเถว ปุจฺฉิ, โสปิ สมฺปฏิจฺฉิตฺวา ‘‘คนฺธพฺพสฺส เม ทินฺน’’นฺติ อาหฯ ตมฺปิ ปโกฺกสาเปตฺวา ‘‘ปุโรหิตสฺส หตฺถโต เต มหาสารปิฬนฺธนํ คหิต’’นฺติ ปุจฺฉิฯ ‘‘อาม, เทวา’’ติฯ ‘‘กหํ ต’’นฺติฯ ‘‘กิเลสวเสน เม วณฺณทาสิยา ทินฺน’’นฺติฯ ตมฺปิ ปโกฺกสาเปตฺวา ปุจฺฉิ, สา ‘‘น คณฺหามี’’ติ อาหฯ เต ปญฺจ ชเน ปุจฺฉนฺตานเญฺญว สูริโย อตฺถํ คโตฯ ราชา ‘‘อิทานิ วิกาโล ชาโต, เสฺว ชานิสฺสามา’’ติ เต ปญฺจ ชเน อมจฺจานํ ทตฺวา นครํ ปาวิสิฯ

โพธิสตฺโต จินฺเตสิ – ‘‘อิทํ ปิฬนฺธนํ อโนฺตวฬเญฺช นฏฺฐํ, อยญฺจ คหปติโก พหิวฬโญฺช, ทฺวาเรปิ พลวารโกฺข, ตสฺมา อโนฺตวฬญฺชนกานมฺปิ ตํ คเหตฺวา ปลายิตุํ น สกฺกาฯ เอวํ เนว พหิวฬญฺชนกานํ, น อโนฺต, อุยฺยาเน วฬญฺชนกานํ คหณูปาโย ทิสฺสติฯ อิมินา ทุคฺคตมนุเสฺสน ‘เสฏฺฐิสฺส เม ทินฺน’นฺติ กเถนฺเตน อตฺตโน โมกฺขตฺถาย กถิตํ ภวิสฺสติ, เสฏฺฐินาปิ ‘ปุโรหิตสฺส เม ทินฺน’นฺติ กเถนฺเตน ‘เอกโต หุตฺวา นิตฺถริสฺสามี’ติ จินฺเตตฺวา กถิตํ ภวิสฺสติ, ปุโรหิเตนาปิ ‘คนฺธพฺพสฺส เม ทินฺน’นฺติ กเถนฺเตน ‘พนฺธนาคาเร คนฺธพฺพํ นิสฺสาย สุเขน วสิสฺสามา’ติ จินฺเตตฺวา กถิตํ ภวิสฺสติ, คนฺธเพฺพนาปิ ‘วณฺณทาสิยา เม ทินฺน’นฺติ กเถนฺเตน ‘เอกเนฺตน อนุกฺกณฺฐิตา ภวิสฺสามา’ติ จินฺเตตฺวา กถิตํ ภวิสฺสติ, อิเมหิ ปญฺจหิปิ โจเรหิ น ภวิตพฺพํ, อุยฺยาเน มกฺกฏา พหู, ปิฬนฺธเนน เอกิสฺสา มกฺกฏิยา หเตฺถ อารุเฬฺหน ภวิตพฺพ’’นฺติฯ โส ราชานํ อุป

สงฺกมิตฺวา ‘‘มหาราช, โจเร อมฺหากํ นิยฺยาเทถ, มยํ ตํ กิจฺจํ โสเธสฺสามา’’ติ อาหฯ ราชา ‘‘สาธุ, ปณฺฑิต, โสเธหี’’ติ ตสฺส นิยฺยาเทสิฯ

โพธิสโตฺต อตฺตโน ทาสปุริเส ปโกฺกสาเปตฺวา เต ปญฺจ ชเน เอกสฺมิํเยว ฐาเน วสาเปตฺวา สมนฺตา อารกฺขํ กตฺวา กณฺณํ ทตฺวา ‘‘ยํ เต อญฺญมญฺญํ กเถนฺติ, ตํ มยฺหํ อาโรเจถา’’ติ วตฺวา ปกฺกามิฯ เต ตถา อกํสุฯ ตโต มนุสฺสานํ สนฺนิสินฺนเวลาย เสฎฺฐิ ตํ คหปติกํ อาห – ‘‘อเร, ทุฎฺฐคหปติ, ตยา อหํ, มยา วา ตฺวํ กหํ ทิฎฺฐปุโพฺพ, กทา เต มยฺหํ ปิฬนฺธนํ ทินฺน’’นฺติ อาหฯ โส ‘‘สามิ มหาเสฎฺฐิ, อหํ มหาสารํ นาม รุกฺขสารปาทกํ มญฺจปีฐมฺปิ น ชานามิ, ‘ตํ นิสฺสาย ปน โมกฺขํ ลภิสฺสามี’ติ เอวํ อวจํ, มา เม กุชฺฌ, สามี’’ติ อาหฯ ปุโรหิโตปิ เสฎฺฐิํ อาห ‘‘มหาเสฎฺฐิ, ตฺวํ อิมินา อตฺตโน อทินฺนกเมว มยฺหํ กถํ อทาสี’’ติ? ‘‘มยมฺปิ เทฺว อิสฺสรา, อมฺหากํ เอกโต หุตฺวา ฐิตกาเล กมฺมํ ขิปฺปํ นิปฺผชฺชิสฺสตี’’ติ กเถสินฺติฯ คนฺธโพฺพปิ ปุโรหิตํ อาห ‘‘พฺราหฺมณ, กทา ตยา มยฺหํ ปิฬนฺธนํ ทินฺน’’นฺติ? ‘‘อหํ ตํ นิสฺสาย วสนฎฺฐาเน สุขํ วสิสฺสามี’’ติ กเถสินฺติฯ วณฺณทาสีปิ คนฺธพฺพํ อาห ‘‘อเร ทุฎฺฐคนฺธพฺพ, อหํ กทา ตว สนฺติกํ คตปุพฺพา, ตฺวํ วา มม สนฺติกํ อาคตปุโพฺพ, กทา เต มยฺหํ ปิฬนฺธนํ ทินฺน’’นฺติ? ภคินิ กิํการณา กุชฺฌสิ, ‘‘อเมฺหสุ ปญฺจสุ เอกโต วสเนฺตสุ ฆราวาโส ภวิสฺสติ, อนุกฺกณฺฐมานา สุขํ วสิสฺสามา’’ติ กเถสินฺติฯ โพธิสโตฺต ปโยชิตมนุสฺสานํ สนฺติกา ตํ กถํ สุตฺวา เตสํ ตถโต อโจรภาวํ ญตฺวา ‘‘มกฺกฎิยา คหิตปิฬนฺธนํ อุปาเยเนว ปาเตสฺสามี’’ติ เคณฺฑุมยานิ พหูนิ ปิฬนฺธนานิ กาเรตฺวา อุยฺยาเน มกฺกฎิโย คาหาเปตฺวา หตฺถปาทคีวาสุ เคณฺฑุปิฬนฺธนานิ ปิฬนฺธาเปตฺวา วิสฺสเชฺชสิฯ อิตรา มกฺกฎี ปิฬนฺธนํ รกฺขมานา อุยฺยาเน เอว นิสีทิฯ

โพธิสโตฺต มนุเสฺส อาณาเปสิ ‘‘คจฺฉถ ตุเมฺห, อุยฺยาเน สพฺพา มกฺกฎิโย อุปธาเรถ, ยสฺสา ตํ ปิฬนฺธนํ ปสฺสถ, ตํ อุตฺตาเสตฺวา ปิฬนฺธนํ คณฺหถา’’ติฯ ตาปิ โข มกฺกฎิโย ‘‘ปิฬนฺธนํ โน ลทฺธ’’นฺติ ตุฎฺฐปหฎฺฐา อุยฺยาเน วิจรนฺติโย ตสฺสา สนฺติกํ คนฺตฺวา ‘‘ปสฺส อมฺหากํ ปิฬนฺธน’’นฺติ อาหํสุฯ สา มกฺกฎี อสหมานา ‘‘กิํ อิมินา เคณฺฑุปิฬนฺธเนนา’’ติ มุตฺตาหารํ ปิฬนฺธิตฺวา นิกฺขมิฯ อถ นํ เต ปุริสา ทิสฺวา ปิฬนฺธนํ ฉฑฺฑาเปตฺวา อาหริตฺวา โพธิสตฺตสฺส อทํสุฯ โส ตํ อาทาย รโญฺญ ทเสฺสตฺวา ‘‘อิทํ เต เทว ปิฬนฺธนํ, เต ปญฺจปิ อโจรา, อิทํ ปน อุยฺยาเน มกฺกฎิยา อาภต’’นฺติ อาหฯ ‘‘กถํ ปน เต, ปณฺฑิต, มกฺกฎิยา หตฺถํ อารุฬฺหภาโว ญาโต, กถํ เต คหิต’’นฺติ? โส สพฺพํ อาจิกฺขิฯ ราชา ตุฎฺฐมานโส ‘‘สงฺคามสีสาทีสุ นาม สูราทโย อิจฺฉิตพฺพา โหนฺตี’’ติ โพธิสตฺตสฺส ถุติํ กโรโนฺต อิมํ คาถมาห –

๙๒. ‘‘อุกฺกเฎฺฐ สูรมิจฺฉนฺติ, มนฺตีสุ อกุตูหลํ;
ปิยญฺจ อนฺนปานมฺหิ, อเตฺถ ชาเต จ ปณฺฑิต’’นฺติฯ

ตตฺถ **อุกฺกเฎฺฐ**ติ อุปกเฎฺฐ, อุภโตพฺยูเฬฺห สงฺคาเม สมฺปหาเร วตฺตมาเนติ อโตฺถฯ **สูรมิจฺฉนฺตี**ติ อสนิยาปิ มตฺถเก ปตมานาย อปลายินํ สูรํ อิจฺฉนฺติ, ตสฺมิํ ขเณ เอวรูโป สงฺคามโยโธ ปเตฺถตโพฺพ โหติฯ **มนฺตีสุ อกุตูหล**นฺติ กตฺตพฺพากตฺตพฺพกิจฺจํ สมฺมนฺตนกาเล อุปฺปเนฺน มนฺตีสุ โย อกุตูหโล อวิกิณฺณวาโจ มนฺตํ น ภินฺทติ, ตํ อิจฺฉนฺติ, ตาทิโส เตสุ ฐาเนสุ ปเตฺถตโพฺพ โหติฯ **ปิยญฺจ อนฺนปานมฺหี**ติ มธุเร อนฺนปาเน ปจฺจุปฎฺฐิเต สหปริภุญฺชนตฺถาย ปิยปุคฺคลํ ปเตฺถนฺติ, ตาทิโส ตสฺมิํ กาเล ปเตฺถตโพฺพ โหติฯ **อเตฺถ ชาเต จ ปณฺฑิต**นฺติ อตฺถคมฺภีเร ธมฺมคมฺภีเร กิสฺมิญฺจิเทว การเณ วา ปเญฺห วา อุปฺปเนฺน ปณฺฑิตํ วิจกฺขณํ อิจฺฉนฺติฯ ตถารูโป หิ ตสฺมิํ สมเย ปเตฺถตโพฺพ โหตีติฯ

เอวํ ราชา โพธิสตฺตํ วเณฺณตฺวา โถเมตฺวา ฆนวสฺสํ วเสฺสโนฺต มหาเมโฆ วิย สตฺตาหิ รตเนหิ ปูเชตฺวา ตโสฺสวาเท ฐตฺวา ทานาทีนิ ปุญฺญานิ กตฺวา ยถากมฺมํ คโต, โพธิสโตฺตปิ ยถากมฺมํ คโตฯ

สตฺถา อิมํ ธมฺมเทสนํ อาหริตฺวา เถรสฺส คุณํ กเถตฺวา ชาตกํ สโมธาเนสิ – ‘‘ตทา ราชา อานโนฺท อโหสิ, ปณฺฑิตามโจฺจ ปน อหเมว อโหสิ’’นฺติฯ

มหาสารชาตกวณฺณนา ทุติยาฯ

[๙๓] ๓. วิสฺสาสโภชนชาตกวณฺณนา

น วิสฺสเส อวิสฺสเตฺถติ อิทํ สตฺถา เชตวเน วิหรโนฺต วิสฺสาสโภชนํ อารพฺภ กเถสิฯ ตสฺมิํ กิร สมเย เยภุเยฺยน ภิกฺขู ‘‘มาตรา โน ทินฺนํ, ปิตรา โน ทินฺนํ, ภาตรา, ภคินิยา, จูฬมาตรา, จูฬปิตรา, มาตุเลน, มาตุลานิยา ทินฺนํฯ อมฺหากํ คิหิกาเลปิ ภิกฺขุกาเลปิ เอเต ทาตุํ ยุตฺตรูปา วา’’ติ ญาตีหิ ทิเนฺน จตฺตาโร ปจฺจเย วิสฺสตฺถา หุตฺวา อปจฺจเวกฺขิตฺวา ปริภุญฺชนฺติฯ สตฺถา ตํ การณํ ญตฺวา ‘‘ภิกฺขูนํ มยา ธมฺมเทสนํ กาตุํ วฎฺฎตี’’ติ ภิกฺขู สนฺนิปาตาเปตฺวา ‘‘ภิกฺขเว, ภิกฺขุนา นาม ญาตีหิปิ อญฺญาตีหิปิ ทินฺนเก จตฺตาโร ปจฺจเย ปจฺจเวกฺขิตฺวาว ปริโภโค กาตโพฺพฯ อปจฺจเวกฺขิตฺวา ปริโภคํ กตฺวา หิ กาลํ กุรุมาโน ภิกฺขุ ยกฺขเปตอตฺตภาวโต น มุจฺจติ, อปจฺจเวกฺขิตปริโภโค นาเมส วิสปริโภคสทิโสฯ วิสญฺหิ วิสฺสาสิเกน ทินฺนกมฺปิ อวิสฺสาสิเกน ทินฺนกมฺปิ มาเรติเยวฯ ปุเพฺพปิ วิสฺสาเสน ทินฺนํ วิสํ ปริภุญฺชิตฺวา ชีวิตกฺขยํ ปตฺตา’’ติ วตฺวา อตีตํ อาหริฯ

อตีเต พาราณสิยํ พฺรหฺมทเตฺต รชฺชํ กาเรเนฺต โพธิสโตฺต มหาวิภโว เสฎฺฐิ อโหสิฯ ตเสฺสโก โคปาลโก กิฎฺฐสมฺพาธสมเย คาโว คเหตฺวา อรญฺญํ ปวิสิตฺวา ตตฺถ โคสาลํ กตฺวา รกฺขโนฺต วสติฯ เสฎฺฐิโน จ กาเลน กาลํ โครสํ อาหรติฯ อถสฺส โคสาลาย อวิทูเร สีโห นิวาสํ คณฺหิฯ คาวีนํ สีหสนฺตาเสน มิลาตานํ ขีรํ มนฺทํ อโหสิฯ อถ นํ เอกทิวสํ สปฺปิํ อาทาย อาคตํ เสฎฺฐิ ปุจฺฉิ ‘‘กิํ นุ โข, สมฺม โคปาลก, มนฺทํ สปฺปี’’ติ? โส ตํ การณํ อาจิกฺขิฯ ‘‘อตฺถิ ปน, สมฺม, ตสฺส สีหสฺส กตฺถจิ ปฎิพโนฺธ’’ติ? ‘‘อตฺถิสฺส สามิ, เอกาย มิคมาตุกาย สทฺธิํ สํสโคฺค’’ติฯ ‘‘สกฺกา ปน ตํ คาหาเปตุ’’นฺติ? ‘‘สกฺกา, สามี’’ติฯ ‘‘เตน หิ ตํ คเหตฺวา ตสฺสา นลาฎโต ปฎฺฐาย สรีเร โลมานิ วิเสน ปุนปฺปุนํ รชิตฺวา สุกฺขาเปตฺวา เทฺว ตโย ทิวเส อติกฺกาเมตฺวา ตํ มิคมาตุกํ วิสฺสเชฺชหิ, โส ตสฺสา สิเนเหน สรีรํ เลหิตฺวา ชีวิตกฺขยํ ปาปุณิสฺสติฯ อถสฺส จมฺมนขทาฐา เจว วสญฺจ มํสญฺจ คเหตฺวา อาคเจฺฉยฺยาสี’’ติ หลาหลวิสํ ทตฺวา อุโยฺยเชสิฯ

โส โคปาลโก ชาลํ ขิปิตฺวา อุปาเยน ตํ มิคมาตุกํ คณฺหิตฺวา ตถา อกาสิฯ สีโห ตํ ทิสฺวาว พลวสิเนเหน ตสฺสา สรีรํ เลหิตฺวา ชีวิตกฺขยํ ปาปุณิฯ โคปาลโกปิ จมฺมาทีนิ คเหตฺวา โพธิสตฺตสฺส สนฺติกํ อคมาสิฯ โพธิสโตฺต ตํ การณํ ญตฺวา ‘‘ปเรสุ สิเนโห นาม น กาตโพฺพ, เอวํ พลสมฺปโนฺนปิ สีโห มิคราชา กิเลสวเสน สํสคฺคํ นิสฺสาย มิคมาตุกาย สรีรํ เลหโนฺต วิสปริโภคํ กตฺวา ชีวิตกฺขยํ ปโตฺต’’ติ วตฺวา สมฺปตฺตปริสาย ธมฺมํ เทเสโนฺต อิมํ คาถมาห –

๙๓. ‘‘น วิสฺสเส อวิสฺสเตฺถ, วิสฺสเตฺถปิ น วิสฺสเส;
วิสฺสาสา ภยมเนฺวติ, สีหํว มิคมาตุกา’’ติฯ

ตตฺรายํ สเงฺขปโตฺถ – โย ปุเพฺพ สภโย อตฺตนิ อวิสฺสโตฺถ อโหสิ, ตสฺมิํ **อวิสฺสเตฺถ,** โย ปุเพฺพปิ นิพฺภโย อตฺตนิ วิสฺสาสิโกเยว, ตสฺมิํ **วิสฺสเตฺถปิ น วิสฺสเส,** เนว วิสฺสาสํ กเรยฺยฯ กิํ

การณา? **วิสฺสาสา ภยมเนฺวติ,** โย หิ มิเตฺตปิ อมิเตฺตปิ วิสฺสาโส, ตโต ภยเมว อาคจฺฉติฯ กถํ? **สีหํว มิคมาตุกา,** ยถา มิตฺตสนฺถววเสน กตวิสฺสาสาย มิคมาตุกาย สนฺติกา สีหสฺส ภยํ อเนฺวติ, อุปคตํ สมฺปตฺตนฺติ อโตฺถฯ ยถา วา วิสฺสาสวเสน สีหํ มิคมาตุกา อเนฺวตา อุปคตาติปิ อโตฺถฯ

เอวํ โพธิสโตฺต สมฺปตฺตปริสาย ธมฺมํ เทเสตฺวา ทานาทีนิ ปุญฺญานิ กตฺวา ยถากมฺมํ คโตฯ

สตฺถา อิมํ ธมฺมเทสนํ อาหริตฺวา ชาตกํ สโมธาเนสิ – ‘‘ตทา มหาเสฏฺฐิ อหเมว อโหสิ’’นฺติฯ

วิสฺสาสโภชนชาตกวณฺณนา ตติยาฯ

[๙๔] ๔. โลมหํสชาตกวณฺณนา

โสตโตฺต โสสิโนฺน เจวาติ อิทํ สตฺถา เวสาลิํ อุปนิสฺสาย ปาฏิการาเม วิหรโนฺต สุนกฺขตฺตํ อารพฺภ กเถสิฯ เอกสฺมิญฺหิ สมเย สุนกฺขโตฺต สตฺถุ อุปฏฺฐาโก หุตฺวา ปตฺตจีวรมาทาย วิจรมาโน โกรกฺขตฺติยสฺส ธมฺมํ โรเจโนฺต ทสพลสฺส ปตฺตจีวรํ นิยฺยาเทตฺวา โกรกฺขตฺติยํ นิสฺสาย วสติฯ ตสฺส กาลกญฺชิกอสุรโยนิยํ นิพฺพตฺตกาเล คิหิ หุตฺวา ‘‘นตฺถิ สมณสฺส โคตมสฺส อุตฺตริ มนุสฺสธมฺมา อลมริยญาณทสฺสนวิเสโส, ตกฺกปริยาหตํ สมโณ โคตโม ธมฺมํ เทเสติ วีมํสานุจริตํ สยํปฏิภานํฯ ยสฺส จ ขฺวาสฺส อตฺถาย ธโมฺม เทสิโต, น โส นิยฺยาติ ตกฺกรสฺส สมฺมา ทุกฺขกฺขยายา’’ติ (ม. นิ. ๑.๑๔๖) เวสาลิยํ ติณฺณํ ปาการานํ อนฺตเร วิจรโนฺต สตฺถุ อวณฺณํ ภาสติฯ

อถายสฺมา สาริปุโตฺต ปิณฺฑาย จรโนฺต ตเสฺสวํ อวณฺณํ ภาสนฺตสฺส สุตฺวา ปิณฺฑปาตปฏิกฺกโนฺต ตมตฺถํ ภควโต อาโรเจสิฯ ภควา ‘‘โกธโน, สาริปุตฺต, สุนกฺขโตฺต โมฆปุริโส, โกธวเสเนวมาห, โกธวเสนาปิ ปน ‘น โส นิยฺยาติ ตกฺกรสฺส สมฺมา ทุกฺขกฺขยายา’ติ วทโนฺต อชานิตฺวาปิ มยฺหํ คุณเมว ภาสติฯ น โข ปน โส โมฆปุริโส มยฺหํ คุณํ ชานาติฯ มยฺหญฺหิ, สาริปุตฺต, ฉ อภิญฺญา นาม อตฺถิ, อยมฺปิ เม อุตฺตริมนุสฺสธโมฺมวฯ ทสพลญาณานิ อตฺถิ, จตุเวสารชฺชญาณํ อตฺถิ, จตุโยนิปริเจฺฉทกญาณํ อตฺถิ, ปญฺจคติปริเจฺฉทกญาณํ อตฺถิ, อยมฺปิ เม อุตฺตริมนุสฺสธโมฺมวฯ เอวํ อุตฺตริมนุสฺสธมฺมสมนฺนาคตํ ปน มํ โย เอวํ วเทยฺย ‘นตฺถิ สมณสฺส โคตมสฺส อุตฺตริมนุสฺสธโมฺม’ติ, โส ตํ วาจํ อปฺปหาย ตํ จิตฺตํ อปฺปหาย ตํ ทิฏฺฐิํ อปฺปฏินิสฺสชฺชิตฺวา ยถาภตํ นิกฺขิโตฺต เอวํ นิรเย’’ติ เอวํ อตฺตโน วิชฺชมานํ อุตฺตริมนุสฺสธมฺมสฺส คุณํ กเถตฺวา ‘‘สุนกฺขโตฺต กิร, สาริปุตฺต, โกรกฺขตฺติยสฺส ทุกฺกรการิกาย มิจฺฉาตเป ปสโนฺน, มิจฺฉาตเป ปสีทเนฺตน ปน มยิ เอว ปสีทิตุํ วฏฺฏติฯ อหญฺหิ อิโต เอกนวุติกปฺปมตฺถเก ‘อตฺถิ นุ โข เอตฺถ สาโร’ติ พาหิรกํ มิจฺฉาตปํ วีมํสโนฺต จตุรงฺคสมนฺนาคตํ พฺรหฺมจริยวาสํ วสิํ, ตปสฺสี สุทํ โหมิ ปรมตปสฺสี, ลูโข สุทํ โหมิ ปรมลูโข, เชคุจฺฉี สุทํ โหมิ ปรมเชคุจฺฉี, ปวิวิโตฺต สุทํ โหมิ ปรมปวิวิโตฺต’’ติ วตฺวา เถเรน ยาจิโต อตีตํ อาหริฯ

อตีเต เอกนวุติกปฺปมตฺถเก โพธิสโตฺต ‘‘พาหิรกตปํ วีมํสิสฺสามี’’ติ อาชีวกปพฺพชฺชํ ปพฺพชิตฺวา อเจลโก อโหสิ รโชชลฺลิโก, ปวิวิโตฺต อโหสิ เอกวิหารีฯ มนุเสฺส ทิสฺวา มิโค วิย ปลายิ, มหาวิกติโภชโน อโหสิ, วจฺฉกโคมยาทีนิ ปริภุญฺชิ, อปฺปมาทวิหารตฺถาย อรเญฺญ เอกสฺมิํ ภิํสนเก วนสเณฺฑ วิหาสิฯ ตสฺมิมฺปิ วิหรโนฺต หิมปาตสมเย อนฺตรฏฺฐเก รตฺติํ วนสณฺฑา นิกฺขมิตฺวา อโพฺภกาเส วิหริตฺวา สูริเย อุคฺคเต วนสณฺฑํ ปวิสติฯ โส ยถา รตฺติํ อโพฺภ

กาเส หิโมทเกน ติโนฺต, ตเถว ทิวา วนสณฺฑโต ปคฺฆรเนฺตหิ อุทกพินฺทูหิ เตมยิฯ เอวํ อโหรตฺตํ สีตทุกฺขํ อนุโภติฯ คิมฺหานํ ปน ปจฺฉิเม มาเส ทิวา อโพฺภกาเส วิหริตฺวา รตฺตึ วนสณฺฑํ ปวิสติฯ โส ยถา ทิวา อโพฺภกาเส อาตเปน ปริฬาหปฺปโตฺต, ตเถว รตฺตึ นิวาเต วนสเณฺฑ ปริฬาหํ ปาปุณาติ, สรีรา เสทธารา มุจฺจนฺติฯ อถสฺส ปุเพฺพ อสฺสุตปุพฺพา อยํ คาถา ปฏิภาสิ –

๙๔. ‘‘โสตโตฺต โสสิโนฺน เจว, เอโก ภึสนเก วเน;
นโคฺค น จคฺคิมาสีโน, เอสนาปสุโต มุนี’’ติฯ

ตตฺถ **โสตโตฺต**ติ สูริยสนฺตาเปน สุฏฺฐุ ตโตฺตฯ **โสสิโนฺน**ติ หิโมทเกน สุสิโนฺน สุฏฺฐุ ติโนฺตฯ **เอโก ภึสนเก วเน**ติ ยตฺถ ปวิฏฺฐานํ เยภุเยฺยน โลมานิ หํสนฺติ, ตถารูเป ภึสนเกวนสเณฺฑ เอโก อทุติโยว อโหสินฺติ ทีเปติฯ **นโคฺค น จคฺคิมาสีโน**ติ นโคฺค จ น จ อคฺคิมาสีโนฯ ตถา สีเตน ปีฬิยมาโนปิ เนว นิวาสนปารุปนํ วา อาทิยึ, น จ อคฺคึ อาคมฺม นิสีทินฺติ ทีเปติฯ **เอสนาปสุโต**ติ อพฺรหฺมจริเยปิ ตสฺมึ พฺรหฺมจริยสญฺญี หุตฺวา ‘‘พฺรหฺมจริยเมเวตํ เอสนา คเวสนา อุปาโย พฺรหฺมโลกสฺสา’’ติ เอวํ ตาย พฺรหฺมจริเยสนาย ปสุโต อนุยุโตฺต อุสฺสุกฺกํ อาปโนฺน อโหสินฺติ ทเสฺสติฯ **มุนี**ติ ‘‘มุนิ โข เอส โมนตฺถาย ปฏิปโนฺน’’ติ เอวํ โลเกน สมฺภาวิโต อโหสินฺติ ทีเปติฯ

เอวํ จตุรงฺคสมนฺนาคตํ พฺรหฺมจริยํ จริตฺวา โพธิสโตฺต มรณกาเล อุปฏฺฐิตํ นิรยนิมิตฺตํ ทิสฺวา ‘‘อิทํ วตสมาทานํ นิรตฺถก’’นฺติ ญตฺวา ตงฺขณเญฺญว ตํ ลทฺธึ ภินฺทิตฺวา สมฺมาทิฏฺฐึ คเหตฺวา เทวโลเก นิพฺพตฺติฯ

สตฺถา อิมํ ธมฺมเทสนํ อาหริตฺวา ชาตกํ สโมธาเนสิ – ‘‘อหํ เตน สมเยน โส อาชีวโก อโหสิ’’นฺติฯ

โลมหํสชาตกวณฺณนา จตุตฺถาฯ

[๙๕] ๕. มหาสุทสฺสนชาตกวณฺณนา

อนิจฺจา วต สงฺขาราติ อิทํ สตฺถา ปรินิพฺพานมเญฺจ นิปโนฺน อานนฺทเตฺถรสฺส ‘‘มา, ภเนฺต, ภควา อิมสฺมึ ขุทฺทกนครเก’’ตฺยาทิวจนํ (ที. นิ. ๒.๒๑๐) อารพฺภ กเถสิฯ ตถาคเต หิ เชตวเน วิหรเนฺต สาริปุตฺตเตฺถโร กตฺติกปุณฺณมายํ นาฬกคามเก ชาโตวรเก ปรินิพฺพายิ, มหาโมคฺคลฺลาโน กตฺติกมาสเสฺสว กาฬปกฺขอมาวสิยํฯ เอวํ ปรินิพฺพุเต อคฺคสาวกยุเค ‘‘อหมฺปิ กุสินารายํ ปรินิพฺพายิสฺสามี’’ติ อนุปุเพฺพน จาริกํ จรมาโน ตตฺถ คนฺตฺวา ยมกสาลานมนฺตเร อุตฺตรสีสเก มญฺจเก อนุฏฺฐานเสยฺยาย นิปชฺชิฯ อถ นํ อายสฺมา อานนฺทเตฺถโร ‘‘มา, ภเนฺต, ภควา อิมสฺมึ ขุทฺทกนครเก วิสเม อุชฺชงฺคลนครเก, สาขานครเก ปรินิพฺพายิ, อเญฺญสํ จมฺปาราชคหาทีนํ มหานครานํ อญฺญตรสฺมึ ภควา ปรินิพฺพายตู’’ติ ยาจิฯ สตฺถา ‘‘มา, อานนฺท, อิมํ ‘ขุทฺทกนครกํ, อุชฺชงฺคลนครกํ สาขานครก’นฺติ วเทหิ, อหญฺหิ ปุเพฺพ สุทสฺสนจกฺกวตฺติราชกาเล อิมสฺมึ นคเร วสึ, ตทา อิทํ ทฺวาทสโยชนิเกน รตนปาการเรน ปริกฺขิตฺตํ มหานครํ อโหสี’’ติ วตฺวา เถเรน ยาจิโต อตีตํ อาหรโนฺต **มหาสุทสฺสนสุตฺตํ** (ที. นิ. ๒.๒๔๑ อาทโย) กเถสิฯ

ตทา ปน มหาสุทสฺสนํ สุธมฺมปาสาทา โอตริตฺวา อวิทูเร สตฺตรตนมเย ตาลวเน ปญฺญตฺตสฺมึ กปฺปิยมญฺจเก ทกฺขิเณน ปเสฺสน อนุฏฺฐานเสยฺยาย นิปนฺนํ ทิสฺวา ‘‘อิมานิ เต, เทว, จตุราสีติ นครสหสฺสานิ กุสาวติราชธานิปฺปมุขานิ, เอตฺถ ฉนฺทํ กโรหี’’ติ สุภทฺทาย เทวิยา วุเตฺต มหาสุทสฺสโน ‘‘มา เทวิ เอวํ อวจ, อถ โข ‘เอตฺถ ฉนฺทํ วิเนหิ, มา อเปกฺขํ อกาสี’ติ

เอวํ มํ โอวทา''ติ วตฺวา ''กึการณา, เทวา''ติ ปุจฺฉิโต ''อชฺชาหํ กาลกิริยํ กริสฺสามี''ติฯ อถ นํ เทวี โรทมานา อกฺขีนิ ปุญฺฉิตฺวา กิเจฺฉน กสิเรน ตถา วตฺวา โรทิ ปริเทวิฯ เสสาปิ จตุราสีติสหสฺสอิตฺถิโย โรทิํสุ ปริเทวิํสุฯ อมจฺจาทีสุปิ เอโกปิ อธิวาเสตุํ นาสกฺขิ, สเพฺพปิ โรทิํสุฯ โพธิสโตฺต ''อลํ, ภเณ, มา สทฺทมกตฺถา''ติ สเพฺพ นิวาเรตฺวา เทวิํ อามเนฺตตฺวา ''มา ตฺวํ เทวิ โรทิ, มา ปริเทวิฯ ติลผลมโตฺตปิ หิ สงฺขาโร นิโจฺจ นาม นตฺถิ, สเพฺพปิ อนิจฺจา เภทนธมฺมา เอวา''ติ วตฺวา เทวิํ โอวทโนฺต อิมํ คาถมาห –

๙๕. ''อนิจฺจา วต สงฺขารา, อุปฺปาทวยธมฺมิโน;
อุปฺปชฺชิตฺวา นิรุชฺฌนฺติ, เตสํ วูปสโม สุโข''ติฯ

ตตฺถ **อนิจฺจา วต สงฺขารา**ติ ภเทฺท สุภทฺทาเทวิ, ยตฺตกา เกหิจิ ปจฺจเยหิ สมาคนฺตฺวา กตา ขนฺธายตนาทโย สงฺขารา, สเพฺพ เต อนิจฺจาเยว นามฯ เอเตสุ หิ รูปํ อนิจฺจํ…เป.… วิญฺญาณํ อนิจฺจํฯ จกฺขุ อนิจฺจํ…เป.… ธมฺมา อนิจฺจาฯ ยํกิญฺจิ สวิญฺญาณกํ อวิญฺญาณกํ รตนํ, สพฺพํ ตํ อนิจฺจเมวฯ อิติ ''อนิจฺจา วต สงฺขารา''ติ คณฺหฯ กสฺมา? **อุปฺปาทวยธมฺมิโน**ติ, สเพฺพ เหเต อุปฺปาทธมฺมิโน เจว วยธมฺมิโน จ อุปฺปชฺชนภิชฺชนสภาวาเยว, ตสฺมา ''อนิจฺจา''ติ เวทิตพฺพาฯ ยสฺมา จ อนิจฺจา, ตสฺมา **อุปฺปชฺชิตฺวา นิรุชฺฌนฺติ,** อุปฺปชฺชิตฺวา ฐิติํ ปตฺวาปิ นิรุชฺฌนฺติเยวฯ สเพฺพว เหเต นิพฺพตฺตมานา อุปฺปชฺชนฺติ นาม, ภิชฺชมานา นิรุชฺฌนฺติ นามฯ เตสํ อุปฺปาเท สติเยว จ ฐิติ นาม โหติ, ฐิติยา สติเยว ภโงฺค นาม โหติ, น หิ อนุปฺปนฺนสฺส ฐิติ นาม , นาปิ ฐิตํ อภิชฺชนกํ นาม อตฺถิฯ อิติ สเพฺพปิ สงฺขารา ตีณิ ลกฺขณานิ ปตฺวา ตตฺถ ตเตฺถว นิรุชฺฌนฺติ, ตสฺมา สเพฺพปิเม อนิจฺจา ขณิกา อิตฺตรา อธุวา ปภงฺคุโน จลิตา สมีริตา อนทฺธนิยา ปยาตา ตาวกาลิกา นิสฺสารา, ตาวกาลิกเฎฺฐน มายามรีจิเผณสทิสาฯ เตสุ ภเทฺท สุภทฺทาเทวิ, กสฺมา สุขสญฺญํ อุปฺปาเทสิ, เอวํ ปน คณฺห **เตสํ วูปสโม สุโข**ติ, สพฺพวฎฺฎวูปสมนโต เตสํ วูปสโม นาม นิพฺพานํ, ตเทเวกํ เอกนฺตโต สุขํ, ตโต อญฺญํ สุขํ นาม นตฺถีติฯ

เอวํ มหาสุทสฺสโน อมตมหานิพฺพาเนน เทสนาย กูฎํ คเหตฺวา อวเสสสฺสปิ มหาชนสฺส ''ทานํ เทถ, สีลํ รกฺขถ, อุโปสถกมฺมํ กโรถา''ติ โอวาทํ ทตฺวา เทวโลกปรายโณ อโหสิฯ

สตฺถา อิมํ ธมฺมเทสนํ อาหริตฺวา ชาตกํ สโมธาเนสิ – ''ตทา สุภทฺทา เทวี ราหุลมาตา อโหสิ, ปริณายกรตนํ ราหุโล, เสสปริสา พุทฺธปริสา, มหาสุทสฺสโน ปน อหเมว อโหสิ''นฺติฯ

มหาสุทสฺสนชาตกวณฺณนา ปญฺจมาฯ

[๙๖] ๖. เตลปตฺตชาตกวณฺณนา

สมติตฺติกํ อนวเสสกนฺติ อิทํ สตฺถา สุมฺภรเฎฺฐ เสทกํ นาม นิคมํ อุปนิสฺสาย อญฺญตรสฺมิํ วนสเณฺฑ วิหรโนฺต ชนปทกลฺยาณิสุตฺตํ อารพฺภ กเถสิฯ ตตฺร หิ ภควา –

''เสยฺยถาปิ, ภิกฺขเว, 'ชนปทกลฺยาณี ชนปทกลฺยาณี'ติ โข, ภิกฺขเว, มหาชนกาโย สนฺนิปเตยฺย, สา โข ปนสฺส ชนปทกลฺยาณี ปรมปาสาวินี นเจฺจ, ปรมปาสาวินี คีเตฯ 'ชนปทกลฺยาณี นจฺจติ คายตี'ติ โข, ภิกฺขเว, ภิโยฺยโสมตฺตาย มหาชนกาโย สนฺนิปเตยฺยฯ อถ ปุริโส อาคเจฺฉยฺย ชีวิตุกาโม อมริตุกาโม สุขกาโม ทุกฺขปฎิกูโลฯ ตเมนํ เอวํ วเทยฺย ''อยํ เต, อโมฺภ ปุริส, สมติตฺติโก เตลปโตฺต อนฺตเรน จ มหาชนกายสฺส อนฺตเรน จ ชนปทกลฺยาณิยา ปริหริตโพฺพ, ปุริโส จ ตํ อุกฺขิตฺตาสิโก ปิฎฺฐิโต ปิฎฺฐิโต อนุพนฺธิสฺสติ 'ยเตฺถว นํ โถกมฺปิ ฉเฑฺฑสฺสสิ, ตเตฺถว เต สีสํ ปาเตสฺสามี'''ติฯ ''ตํ กิํ มญฺญถ, ภิกฺขเว, อปิ นุ โส ปุริโส อมุํ เตลปตฺตํ อมนสิกริตฺวา

พหิทฺธา ปมาทํ อาหเรยฺยา’’ติ? ‘‘โน เหตํ, ภนฺเต’’ฯ อุปมา โข มฺยายํ, ภิกฺขเว, กตา อตฺถสฺส วิญฺญาปนายฯ อยเมเวตฺถ อตฺโถ – ‘สมติตฺติโก เตลปตฺโต’ติ โข, ภิกฺขเว, กายคตาเยตํ สติยา อธิวจนํฯ ตสฺมาติห , ภิกฺขเว, เอวํ สิกฺขิตพฺพํ ‘กายคตา โน สติ ภาวิตา ภวิสฺสติ สุสมารทฺธา’ติ เอวญฺหิ โว, ภิกฺขเว, สิกฺขิตพฺพ’’นฺติ (สํ. นิ. ๕.๓๘๖) –

อิทํ ชนปทกลฺยาณิสุตฺตํ สาตฺถํ สพฺยญฺชนํ กเถสิฯ

ตตฺรายํ สงฺเขปโตฺถ – **ชนปทกลฺยาณี**ติ ชนปทมฺหิ กลฺยาณี อุตฺตมา ฉสรีรโทสรหิตา ปญฺจกลฺยาณสมนฺนาคตาฯ สา หิ ยสฺมา นาติทีฆา, นาติรสฺสา, นาติกิสา, นาติถูลา, นาติกาฬิกา, นาโจฺจทาตา, อติกฺกนฺตา มานุสกวณฺณํ, อปตฺตา ทิพฺพวณฺณํ, ตสฺมา ฉสรีรโทสรหิตาฯ ฉวิกลฺยาณํ, มํสกลฺยาณํ, นฺหารุกลฺยาณํ, อฏฺฐิกลฺยาณํ, วโยกลฺยาณนฺติ อิเมหิ ปน ปญฺจหิ กลฺยาเณหิ สมนฺนาคตตฺตา ปญฺจกลฺยาณสมนฺนาคตา นามฯ ตสฺสา หิ อาคนฺตุโกภาสกิจฺจํ นาม นตฺถิ, อตฺตโน สรีโรภาเสเนว ทฺวาทสหตฺเถ ฐาเน อาโลกํ กโรติ, ปิยงฺคุสามา วา โหติ สุวณฺณสามา วาฯ อยมสฺสา **ฉวิกลฺยาณตา**ฯ จตฺตาโร ปนสฺสา หตฺถปาทา มุขปริโยสานญฺจ ลาขารสปริกมฺมกตํ วิย รตฺตปวาฬรตฺตกมฺพลสทิสํ โหติฯ อยมสฺสา **มํสกลฺยาณตา**ฯ วีสติ นขปตฺตานิ มํสโต อมุตฺตฏฺฐาเน ลาขารสปูริตานิ วิย, มุตฺตฏฺฐาเน ขีรธาราสทิสานิฯ อยมสฺสา **นฺหารุกลฺยาณตา**ฯ ทฺวตฺตึส ทนฺตา สุผุสิตา สุโธตวชิรปนฺติ วิย ขายนฺติฯ อยมสฺสา **อฏฺฐิกลฺยาณตา**ฯ วีสติวสฺสสติกาปิ ปน สมานา โสฬสวสฺสุทฺเทสิกา วิย โหติ นิพฺพลิปลิตาฯ อยมสฺสา **วโยกลฺยาณตา**ฯ

ปรมปาสาวินีติ เอตฺถ ปน ปสวนํ ปสโว, ปวตฺตีติ อตฺโถฯ ปสโว เอว ปาสาโว, ปรโม ปาสาโว ปรมปาสาโว, โส อสฺสา อตฺถีติ ปรมปาสาวินีฯ นเจฺจ จ คีเต จ อุตฺตมปฺปวตฺติ เสฏฺฐกิริยาฯ อุตฺตมเมว นจฺจํ นจฺจติ, คีตญฺจ คายตีติ วุตฺตํ โหติฯ

อถ ปุริโส อาคเจฺฉยฺยาติ น อตฺตโน รุจิยา อาคเจฺฉยฺย, อยํ ปเนตฺถ อธิปฺปาโย – อเถวํ มหาชนมเชฺฌ ชนปทกลฺยาณิยา นจฺจมานาย ‘‘สาธุ สาธู’’ติ สาธุกาเรสุ องฺคุลิโผฏเนสุ เจลุเกฺขเปสุ จ ปวตฺตมาเนสุ ตํ ปวตฺตึ สุตฺวา ราชา พนฺธนาคารโต เอกํ โจรปุริสํ ปโกฺกสาเปตฺวา นิคฬานิ ฉินฺทิตฺวา สมติตฺติกํ สุปริปุณฺณํ เตลปตฺตํ ตสฺส หเตฺถ ทตฺวา อุโภหิ หเตฺถหิ ทฬฺหํ คาหาเปตฺวา เอกํ อสิหตฺถํ ปุริสํ อาณาเปสิ ‘‘เอตํ คเหตฺวา ชนปทกลฺยาณิยา สมชฺชฏฺฐานํ คจฺฉฯ ยเตฺถว เจส ปมาทํ อาคมฺม เอกมฺปิ เตลพินฺทุํ ฉเฑฺฑติ, ตเตฺถวสฺส สีสํ ฉินฺทา’’ติฯ โส ปุริโส อสึ อุกฺขิปิตฺวา ตํ ตเชฺชนฺโต ตตฺถ เนสิฯ โส มรณภยตชฺชิโต ชีวิตุกามตาย ปมาทวเสน ตํ อมนสิกริตฺวา สกิมฺปิ อกฺขีนิ อุมฺมีเลตฺวา ตํ ชนปทกลฺยาณึ น โอโลเกสิฯ เอวํ ภูตปุพฺพเมเวตํ วตฺถุ, สุเตฺต ปน ปริกปฺปวเสเนตํ วุตฺตนฺติ เวทิตพฺพํฯ

อุปมา โข มฺยายนฺติ เอตฺถ ปน เตลปตฺตสฺส ตาว กายคตาสติยา โอปมฺมสํสนฺทนํ กตเมวฯ เอตฺถ ปน ราชา วิย กมฺมํ ทฏฺฐพฺพํ, อสิ วิย กิเลสา, อุกฺขิตฺตาสิกปุริโส วิย มาโร, เตลปตฺตหโตฺถ ปุริโส วิย กายคตาสติภาวโก วิปสฺสกโยคาวจโรฯ อิติ ภควา ‘‘กายคตาสตึ ภาเวตุกาเมน ภิกฺขุนา เตลปตฺตหเตฺถน เตน ปุริเสน วิย สตึ อวิสฺสเชฺชตฺวา อปฺปมเตฺตน กายคตาสติ ภาเวตพฺพา’’ติ อิมํ สุตฺตํ อาหริตฺวา ทเสฺสสิฯ

ภิกฺขู อิมํ สุตฺตญฺจ อตฺถญฺจ สุตฺวา เอวมาหํสุ – ‘‘ทุกฺกรํ, ภเนฺต, เตน ปุริเสน กตํ ตถารูปึ ชนปทกลฺยาณึ อโนโลเกตฺวา เตลปตฺตํ อาทาย คจฺฉเนฺตนา’’ติฯ สตฺถา ‘‘น, ภิกฺขเว, เตน

ทุกฺกรํ กตํ, สุกรเมเวตํฯ กสฺมา? อุกฺขิตฺตาสิเกน ปุริเสน สนฺตชฺชตฺวา นียมานตายฯ ยํ ปน ปุพฺเพ ปณฺฑิตา อปฺปมาเทน สตึ อวิสฺสชฺชตฺวา อภิสงฺขตํ ทิพฺพรูปมฺปิ อินฺทฺริยานิ ภินฺทิตฺวา อโนโลเกตฺวาว คนฺตฺวา รชฺชํ ปาปุณึสุ, เอตํ ทุกฺกร''นฺติ วตฺวา อตีตํ อาหริฯ

อตีเต พาราณสิยํ พฺรหฺมทตฺเต รชฺชํ กาเรนฺเต โพธิสตฺโต ตสฺส รญฺโญ ปุตฺตสตสฺส สพฺพกนิฏฺโฐ หุตฺวา นิพฺพตฺติ, โส อนุปุพฺเพน วิญฺญุตํ ปาปุณิฯ ตทา จ รญฺโญ เคเห ปจฺเจกพุทฺธา ภุญฺชนฺติ, โพธิสตฺโต เตสํ เวยฺยาวจฺจํ กโรติฯ โส เอกทิวสํ จินฺเตสิ ''มม พหู ภาตโร, ลจฺฉามิ นุ โข อหํ อิมสฺมึ นคเร กุลสนฺตกํ รชฺชํ, อุทาหุ โน''ติ? อถสฺส เอตทโหสิ ''ปจฺเจกพุทฺเธ ปุจฺฉิตฺวา ชานิสฺสามี''ติฯ โส ทุติยทิวเส ปจฺเจกพุทฺเธสุ อาคเตสุ ธมกรณํ อาทาย ปานียํ ปริสฺสาเวตฺวา ปาเท โธวิตฺวา เตเลน มกฺเขตฺวา เตสํ อนฺตรขชฺชกํ ขาทิตฺวา นิสินฺนกาเล วนฺทิตฺวา เอกมนฺตํ นิสีทิตฺวา ตมตฺถํ ปุจฺฉิฯ อถ นํ เต อโวจุํ – กุมาร, น ตฺวํ อิมสฺมึ นคเร รชฺชํ ลภิสฺสสิ, อิโต ปน วีสโยชนสตมตฺถเก คนฺธารรฏฺเฐ ตกฺกสิลานครํ นาม อตฺถิ, ตตฺถ คนฺตุํ สกฺโกนฺโต อิโต สตฺตเม ทิวเส รชฺชํ ลจฺฉสิฯ อนฺตรามคฺเค ปน มหาวตฺตนิอฏวิยํ ปริปนฺโถ อตฺถิ, ตํ อฏวึ ปริหริตฺวา คจฺฉนฺตสฺส โยชนสติโก มคฺโค โหติ, อุชุกํ คจฺฉนฺตสฺส ปณฺณาส โยชนานิ โหนฺติฯ โส หิ อมนุสฺสกนฺตาโร นามฯ ตตฺถ ยกฺขินิโย อนฺตรามคฺเค คาเม จ สาลาโย จ มาเปตฺวา อุปริ สุวณฺณตารกวิจิตฺตวิตานํ มหารหเสยฺยํ ปญฺญาเปตฺวา นานาวิราคปฏสาณิโย ปริกฺขิปิตฺวา ทิพฺพาลงฺกาเรหิ อตฺตภาวํ มณฺฑิตฺวา สาลาสุ นิสีทิตฺวา อาคจฺฉนฺเต ปุริเส มธุราหิ วาจาหิ สงฺคณฺหิตฺวา ''กิลนฺตรูปา วิย ปญฺญายถ, อิธาคนฺตฺวา นิสีทิตฺวา ปานียํ ปิวิตฺวา คจฺฉถา''ติ ปกฺโกสิตฺวา อาคตาคตานํ อาสนานิ ทตฺวา อตฺตโน รูปลีลาวิลาเสหิ ปโลเภตฺวา กิเลสวสิเก กตฺวา อตฺตนา สทฺธึ อชฺฌาจาเร กเต ตเตฺถว เน โลหิเตน ปคฺฆรนฺเตน ขาทิตฺวา ชีวิตกฺขยํ ปาเปนฺติฯ รูปโคจรํ สตฺตํ รูเปเนว คณฺหนฺติ, สทฺทโคจรํ มธุเรน คีตวาทิตสเทฺทน, คนฺธโคจรํ ทิพฺพคเนฺธหิ, รสโคจรํ ทิเพฺพน นานคฺครสโภชเนน, โผฏฺฐพฺพโคจรํ อุภโตโลหิตกูปธาเนหิ ทิพฺพสยเนหิ คณฺหนฺติฯ สเจ อินฺทฺริยานิ ภินฺทิตฺวา ตา อโนโลเกตฺวา สตึ ปจฺจุปฏฺฐาเปตฺวา คมิสฺสสิ, สตฺตเม ทิวเส ตตฺถ รชฺชํ ลจฺฉสีติฯ

โพธิสตฺโต ''โหตุ, ภเนฺต, ตุมฺหากํ โอวาทํ คเหตฺวา กึ ตา โอโลเกสฺสามี''ติ ปจฺเจกพุทฺเธหิ ปริตฺตํ การาเปตฺวา ปริตฺตวาลุกเญฺจว ปริตฺตสุตฺตญฺจ อาทาย ปจฺเจกพุทฺเธ จ มาตาปิตโร จ วนฺทิตฺวา นิเวสนํ คนฺตฺวา อตฺตโน ปุริเส อาห – ''อหํ ตกฺกสิลายํ รชฺชํ คเหตุํ คจฺฉามิ, ตุเมฺห อิเธว ติฏฺฐถา''ติฯ อถ นํ ปญฺจ ชนา อาหํสุ ''มยมฺปิ อนุคจฺฉามา''ติฯ ''น สกฺกา ตุเมฺหหิ อนุคนฺตุํ, อนฺตรามคฺเค กิร ยกฺขินิโย รูปาทิโคจเร มนุเสฺส เอวเญฺจวญฺจ รูปาทีหิ ปโลเภตฺวา คณฺหนฺติ, มหา ปริปนฺโถ, อหํ ปน อตฺตานํ ตเกฺกตฺวา คจฺฉามี''ติฯ ''กึ ปน, เทว, มยํ ตุเมฺหหิ สทฺธึ คจฺฉนฺตา อตฺตโน ปิยานิ รูปาทีนิ โอโลเกสฺสาม, มยมฺปิ ตเถว คมิสฺสามา''ติฯ โพธิสตฺโต ''เตน หิ อปฺปมตฺตา โหถา''ติ เต ปญฺจ ชเน อาทาย มคฺคํ ปฏิปชฺชิฯ

ยกฺขินิโย คามาทีนิ มาเปตฺวา นิสีทึสุฯ เตสุ รูปโคจโร ปุริโส ตา ยกฺขินิโย โอโลเกตฺวา รูปารมฺมเณ ปฏิพทฺธจิโตฺต โถกํ โอหียิฯ โพธิสตฺโต ''กึ โภ, โถกํ โอหียสี''ติ อาหฯ ''เทว, ปาทา เม รุชฺชนฺติ, โถกํ สาลายํ นิสีทิตฺวา อาคจฺฉามี''ติฯ ''อโมฺภ, เอตา ยกฺขินิโย, มา โข ปเตฺถสี''ติฯ ''ยํ โหติ, ตํ โหตุ, น สโกฺกมิ, เทวา''ติฯ ''เตน หิ ปญฺญายิสฺสสี''ติ อิตเร จตฺตาโร อาทาย อคมาสิฯ โสปิ รูปโคจรโก ตาสํ สนฺติกํ อคมาสิฯ ตา อตฺตนา สทฺธึ อชฺฌาจาเร กเต ตํ ตเตฺถว ชีวิตกฺขยํ ปาเปตฺวา ปุรโต คนฺตฺวา อญฺญํ สาลํ มาเปตฺวา นานาตูริยานิ คเหตฺวา คายมานา นิสีทึสุ, ตตฺถ สทฺทโคจรโก โอหียิฯ ปุริมนเยเนว ตมฺปิ ขาทิตฺวา ปุรโต คนฺตฺวา นานปฺปกาเร คนฺธกรณฺฑเก ปูเรตฺวา อาปณํ ปสาเรตฺวา นิสีทึสุ, ตตฺถ คนฺธโคจรโก โอหียิฯ

ตมฺปิ ขาทิตฺวา ปุริโต คนฺตฺวา นานคฺครสานํ ทิพฺพโภชนานํ ภาชนานิ ปูเรตฺวา โอทนิกาปณํ ปสาเรตฺวา นิสีทึสุ, ตตฺถ รสโคจรโก โอหียิฯ ตมฺปิ ขาทิตฺวา ปุริโต คนฺตฺวา ทิพฺพสยนานิ ปญฺญาเปตฺวา นิสีทึสุ, ตตฺถ โผฏฺฐพฺพโคจรโก โอหียิฯ ตมฺปิ ขาทึสุ, โพธิสโตฺต เอกโกว อโหสิฯ

อเถกา ยกฺขินี ''อติขรมโนฺต วตายํ, อหํ ตํ ขาทิตฺวาว นิวตฺติสฺสามี''ติ โพธิสตฺตสฺส ปจฺฉโต ปจฺฉโต อคมาสิฯ อฏวิยา ปรภาเค วนกมฺมิกาทโย ยกฺขินึ ทิสฺวา ''อยํ เต ปุริโต คจฺฉโนฺต ปุริโส กึ โหตี''ติ ปุจฺฉึสุฯ ''โกมารสามิโก เม, อยฺยา''ติฯ ''อโมฺภ, อยํ เอวํ สุกุมาลา ปุปฺผทามสทิสา สุวณฺณวณฺณา กุมาริกา อตฺตโน กุลํ ฉเฑฺฑตฺวา ภวนฺตํ ตเกฺกตฺวา นิกฺขนฺตา, กสฺมา เอตํ อกิลเมตฺวา อาทาย น คจฺฉสี''ติ? ''เนสา, อยฺยา, มยฺหํ ปชาปติ, ยกฺขินี เอสา, เอตาย เม ปญฺจ มนุสฺสา ขาทิตา''ติฯ ''อยฺยา, ปุริสา นาม กุทฺธกาเล อตฺตโน ปชาปติโย ยกฺขินิโยปิ กโรนฺติ เปตินิโยปี''ติฯ สา คจฺฉมานา คพฺภินิวณฺณํ ทเสฺสตฺวา ปุน สกึ วิชาตวณฺณํ กตฺวา ปุตฺตํ องฺเกน อาทาย โพธิสตฺตํ อนุพนฺธิ, ทิฏฺฐทิฏฺฐา ปุริมนเยเนว ปุจฺฉนฺติฯ โพธิสโตฺตปิ ตเถว วตฺวา คจฺฉโนฺต ตกฺกสิลํ ปาปุณิฯ สา ปุตฺตํ อนฺตรธาเปตฺวา เอกิกาว อนุพนฺธิฯ โพธิสโตฺต นครทฺวารํ คนฺตฺวา เอกิสฺสา สาลาย นิสีทิฯ สา โพธิสตฺตสฺส เตเชน ปวิสิตุํ อสโกฺกนฺตี ทิพฺพรูปํ มาเปตฺวา สาลาทฺวาเร อฏฺฐาสิฯ

ตสฺมึ สมเย ตกฺกสิลราชา อุยฺยานํ คจฺฉโนฺต ตํ ทิสฺวา ปฏิพทฺธจิโตฺต หุตฺวา ''คจฺฉ, อิมิสฺสา สสฺสามิกอสฺสามิกภาวํ ชานาหี''ติ มนุสฺสํ เปเสสิฯ โส ตํ อุปสงฺกมิตฺวา ''สสฺสามิกาสี''ติ ปุจฺฉิฯ ''อาม, อยฺย, อยํ เม สาลาย นิสิโนฺน สามิโก''ติฯ โพธิสโตฺต ''เนสา มยฺหํ ปชาปติ, ยกฺขินี เอสา, เอตาย เม ปญฺจ มนุสฺสา ขาทิตา''ติ อาหฯ สาปิ ''ปุริสา นาม อยฺยา กุทฺธกาเล ยํ อิจฺฉนฺติ, ตํ วทนฺตี''ติ อาหฯ โส อุภินฺนมฺปิ วจนํ รโญฺญ อาโรเจสิฯ ราชา ''อสฺสามิกภณฺฑํ นาม ราชสนฺตกํ โหตี''ติ ยกฺขินึ ปโกฺกสาเปตฺวา เอกหตฺถิปิเฏฺฐ นิสีทาเปตฺวา นครํ ปทกฺขิณํ กตฺวา ปาสาทํ อภิรุยฺห ตํ อคฺคมเหสิฏฺฐาเน ฐเปสิฯ

โส นฺหาตวิลิโตฺต สายมาสํ ภุญฺชิตฺวา สิรีสยนํ อภิรุหิฯ สาปิ ยกฺขินี อตฺตโน อุปกปฺปนกํ อาหารํ อาหริตฺวา อลงฺกตปฏิยตฺตา สิริสยเน รญฺญา สทฺธึ นิปชฺชิตฺวา รโญฺญ รติวเสน สุขํ สมปฺปิตสฺส นิปนฺนกาเล เอเกน ปเสฺสน ปริวตฺติตฺวา ปโรทิฯ อถ นํ ราชา ''กึ, ภเทฺท, โรทสี''ติ ปุจฺฉิฯ ''เทว, อหํ ตุเมฺหหิ มเคฺค ทิสฺวา อานีตา, ตุมฺหากญฺจ เคเห พหู อิตฺถิโย, อหํ สปตฺตีนํ อนฺตเร วสมานา กถาย อุปฺปนฺนาย 'โก ตุยฺหํ มาตรํ วา ปิตรํ วา โคตฺตํ วา ชาตึ วา ชานาติ, ตฺวํ อนฺตรามเคฺค ทิสฺวา อานีตา นามา'ติ สีเส คเหตฺวา นิปฺปีฬิยมานา วิย มงฺกุ ภวิสฺสามิฯ สเจ ตุเมฺห สกลรเชฺช อิสฺสริยญฺจ อาณญฺจ มยฺหํ ทเทยฺยาถ, โกจิ มยฺหํ จิตฺตํ โกเปตฺวา กเถตุํ น สกฺขิสฺสตี''ติ ฯ ''ภเทฺท, มยฺหํ สกลรฏฺฐวาสิโน น กิญฺจิ โหนฺติ, นาหํ เอเตสํ สามิโกฯ เย ปน ราชาณํ โกเปตฺวา อกตฺตพฺพํ กโรนฺติ, เตสเญฺญวาหํ สามิโกฯ อิมินา การเณน น สกฺกา ตุยฺหํ สกลรเฏฺฐ วา นคเร วา อิสฺสริยญฺจ อาณญฺจ ทาตุ''นฺติฯ ''เตน หิ, เทว, สเจ รเฏฺฐ วา นคเร วา อาณํ ทาตุํ น สโกฺกถ, อโนฺตนิเวสเน อโนฺตวฬญฺชนกานํ อุปริ มม วสํ วตฺตนตฺถาย อาณํ เทถา''ติฯ ราชา ทิพฺพโผฏฺฐเพฺพน พโทฺธ ตสฺสา วจนํ อติกฺกมิตุํ อสโกฺกโนฺต ''สาธุ, ภเทฺท, อโนฺตวฬญฺชนเกสุ ตุยฺหํ อาณํ ทมฺมิ, ตฺวํ เอเต อตฺตโน วเส วตฺตาเปหี''ติ อาหฯ สา ''สาธู''ติ สมฺปฏิจฺฉิตฺวา รโญฺญ นิทฺทํ โอกฺกนฺตกาเล ยกฺขนครํ คนฺตฺวา ยเกฺข ปโกฺกสิตฺวา อตฺตนา ราชานํ ชีวิตกฺขยํ ปาเปตฺวา อฏฺฐิมตฺตํ เสเสตฺวา สพฺพํ นฺหารุจมฺมมํสโลหิตํ ขาทิ, อวเสสา ยกฺขา มหาทฺวารโต ปฏฺฐาย อโนฺตนิเวสเน กุกฺกุฏกุกฺกุเร อาทึ กตฺวา สเพฺพ ขาทิตฺวา อฏฺฐิมตฺตเสเส อกํสุฯ

ปุนทิวเส ทฺวารํ ยถาปิหิตเมว ทิสฺวา มนุสฺสา ผรสูหิ กวาฏานิ โกเฏฺฏตฺวา อโนฺต ปวิสิตฺวา สพฺพํ นิเวสนํ อฏฺฐิกปริกิณฺณํ ทิสฺวา ‘‘สจฺจํ วต โส ปุริโส อาห ‘นายํ มยฺหํ ปชาปติ, ยกฺขินี เอสา’ติฯ ราชา ปน กิญฺจิ อชานิตฺวา ตํ คเหตฺวา อตฺตโน ภริยํ อกาสิ, สา ยเกฺข ปโกฺกสิตฺวา สพฺพํ ชนํ ขาทิตฺวา คตา ภวิสฺสตี’’ติ อาหํสุฯ โพธิสโตฺตปิ ตํ ทิวสํ ตสฺสาเยว สาลายํ ปริตฺตวาลุกํ สีเส กตฺวา ปริตฺตสุตฺตญฺจ ปริกฺขิปิตฺวา ขคฺคํ คเหตฺวา ฐิตโกว อรุณํ อุฎฺฐาเปสิฯ มนุสฺสา สกลราชนิเวสนํ โสเธตฺวา หริตูปลิตฺตํ กตฺวา อุปริ คเนฺธหิ วิลิมฺปิตฺวา ปุปฺผานิ วิกิริตฺวา ปุปฺผทามานิ โอสาเรตฺวา ธูมํ ทตฺวา นวมาลา พนฺธิตฺวา สมฺมนฺตยิํสุ ‘‘อโมฺภ, โย ปุริโส ทิพฺพรูปํ มาเปตฺวา ปจฺฉโต อาคจฺฉนฺติํ ยกฺขินิํ อินฺทฺริยานิ ภินฺทิตฺวา โอโลกนมตฺตมฺปิ น อกาสิ, โส อติวิย อุฬารสโตฺต ธิติมา ญาณสมฺปโนฺน, ตาทิเส ปุริเส รชฺชํ อนุสาสเนฺต สพฺพรฎฺฐํ สุขิตํ ภวิสฺสติ, ตํ ราชานํ กโรมา’’ติฯ อถ สเพฺพ อมจฺจา จ นาครา จ เอกจฺฉนฺทา หุตฺวา โพธิสตฺตํ อุปสงฺกมิตฺวา ‘‘เทว, ตุเมฺห อิมํ รชฺชํ กาเรถา’’ติ นครํ ปเวเสตฺวา รตนราสิมฺหิ ฐเปตฺวา อภิสิญฺจิตฺวา ตกฺกสิลราชานํ อกํสุฯ โส จตฺตาริ อคติคมนานิ วเชฺชตฺวา ทส ราชธเมฺม อโกเปตฺวา ธเมฺมน รชฺชํ กาเรโนฺต ทานาทีนิ ปุญฺญานิ กตฺวา ยถากมฺมํ คโตฯ

สตฺถา อิมํ อตีตํ อาหริตฺวา อภิสมฺพุโทฺธ หุตฺวา อิมํ คาถมาห –

๙๖. ‘‘สมติตฺติกํ อนวเสสกํ, เตลปตฺตํ ยถา ปริหเรยฺย;
เอวํ สจิตฺตมนุรเกฺข, ปตฺถยาโน ทิสํ อคตปุพฺพ’’นฺติฯ

ตตฺถ **สมติตฺติก**นฺติ อโนฺตมุขวฎฺฎิเลขํ ปาเปตฺวา สมภริตํฯ **อนวเสสก**นฺติ อนวสิญฺจนกํ อปริสฺสาวนกํ กตฺวาฯ **เตลปตฺต**นฺติ ปกฺขิตฺตติลเตลปตฺตํฯ **ปริหเรยฺยา**ติ หเรยฺย, อาทาย คเจฺฉยฺยฯ **เอวํ สจิตฺตมนุรเกฺข**ติ ตํ เตลภริตํ ปตฺตํ วิย อตฺตโน จิตฺตํ กายคตาสติยา โคจเร เจว สมฺปยุตฺตสติยา จาติ อุภินฺนํ อนฺตเร ปกฺขิปิตฺวา ยถา มุหุตฺตมฺปิ พหิทฺธา โคจเร น วิกฺขิปติ, ตถา ปณฺฑิโต โยคาวจโร รเกฺขยฺย โคเปยฺยฯ กิํการณา? เอตสฺส หิ –

‘‘ทุนฺนิคฺคหสฺส ลหุโน, ยตฺถกามนิปาติโน;
จิตฺตสฺส ทมโถ สาธุ, จิตฺตํ ทนฺตํ สุขาวห’’นฺติฯ (ธ. ป. ๓๕);

ตสฺมา –

‘‘สุทุทฺทสํ สุนิปุณํ, ยตฺถกามนิปาตินํ;
จิตฺตํ รเกฺขถ เมธาวี, จิตฺตํ คุตฺตํ สุขาวหํ’’ฯ (ธ. ป. ๓๖);

อิทญฺหิ –

‘‘ทูรงฺคมํ เอกจรํ, อสรีรํ คุหาสยํ;
เย จิตฺตํ สํยเมสฺสนฺติ, โมกฺขนฺติ มารพนฺธนา’’ฯ (ธ. ป. ๓๗);

อิตรสฺส ปน –

‘‘อนวฎฺฐิตจิตฺตสฺส, สทฺธมฺมํ อวิชานโต;
ปริปฺลวปสาทสฺส, ปญฺญา น ปริปูรติ’’ฯ (ธ. ป. ๓๘);

ถิรกมฺมฎฺฐานสหายสฺส ปน –

“อนวสฺสุตจิตฺตสฺส , อนนฺวาหตเจตโส;
ปุญฺญปาปปหีนสฺส, นตฺถิ ชาครโต ภยํ”ฯ (ธ. ป. ๓๙);

ตสฺมา เอตํ –

“ผนฺทนํ จปลํ จิตฺตํ, ทูรกฺขํ ทุนฺนิวารยํ;
อุชุํ กโรติ เมธาวี, อุสุกาโรว เตชนํ”ฯ (ธ. ป. ๓๓);

เอวํ อุชุํ กโรนฺโต สจิตฺตมนุรกฺเขฯ

ปตฺถยาโน ทิสํ อคตปุพฺพนฺติ อิมสฺมิํ กายคตาสติกมฺมฏฺฐาเน กมฺมํ อารภิตฺวา อนมตเคฺค สํสาเร อคตปุพฺพํ ทิสํ ปเตฺถนฺโต ปิเหนฺโต วุตฺตนเยน สกํ จิตฺตํ รเกฺขยฺยาติ อโตฺถฯ กา ปเนสา ทิสา นาม? –

“มาตาปิตา ทิสา ปุพฺพา, อาจริยา ทกฺขิณา ทิสา;
ปุตฺตทารา ทิสา ปจฺฉา, มิตฺตามจฺจา จ อุตฺตราฯ

“ทาสกมฺมกรา เหฏฺฐา, อุทฺธํ สมณพฺราหฺมณา;
เอตา ทิสา นมเสฺสยฺย, อลมโตฺต กุเล คิหี”ติฯ (ที. นิ. ๓.๒๗๓) –

เอตฺถ ตาว ปุตฺตทาราทโย “ทิสา”ติ วุตฺตาฯ

“ทิสา จตโสฺส วิทิสา จตโสฺส, อุทฺธํ อโธ ทส ทิสา อิมาโย;
กตมํ ทิสํ ติฏฺฐติ นาคราชา, ยมทฺทสา สุปิเน ฉพฺพิสาณ”นฺติฯ (ชา. ๑.๑๖.๑๐๔) –

เอตฺถ ปุรตฺถิมาทิเภทา ทิสาว “ทิสา”ติ วุตฺตาฯ

“อคาริโน อนฺนทปานวตฺถทา, อวฺหายิกา ตมฺปิ ทิสํ วทนฺติ;
เอสา ทิสา ปรมา เสตเกตุ, ยํ ปตฺวา ทุกฺขี สุขิโน ภวนฺตี”ติฯ (ชา. ๑.๖.๙) –

เอตฺถ ปน นิพฺพานํ “ทิสา”ติ วุตฺตํฯ อิธาปิ ตเทว อธิเปฺปตํฯ ตญฺหิ “ขยํ วิราค”นฺติอาทีหิ ทิสฺสติ อปทิสฺสติ, ตสฺมา “ทิสา”ติ วุจฺจติฯ อนมตเคฺค ปน สํสาเร เกนจิ พาลปุถุชฺชเนน สุปิเนนปิ อคตปุพฺพตาย อคตปุพฺพา ทิสา นามาติ วุตฺตํฯ ตํ ปตฺถยเนฺตน กายคตาสติยา โยโค กรณีโยติฯ

เอวํ สตฺถา นิพฺพาเนน เทสนาย กูฏํ คเหตฺวา ชาตกํ สโมธาเนสิ – “ตทา ราชปริสา พุทฺธปริสา อโหสิ, รชฺชปฺปตฺตกุมาโร ปน อหเมว อโหสิ”นฺติฯ

เตลปตฺตชาตกวณฺณนา ฉฏฺฐาฯ

[๙๗] ๗. นามสิทฺธิชาตกวณฺณนา

ชีวกญฺจ มตํ ทิสฺวาติ อิทํ สตฺถา เชตวเน วิหรโนฺต เอกํ นามสิทฺธิกํ ภิกฺขุํ อารพฺภ กเถสิฯ เอโก กิร กุลปุโตฺต นาเมน ปาปโก นามฯ โส สาสเน อุรํ ทตฺวา ปพฺพชิโต ภิกฺขูหิ “เอหาวุโส, ปาปก, ติฏฺฐาวุโส, ปาปกา”ติ วุจฺจมาโน จิเนฺตสิ “โลเก ปาปกํ นาม ลามกํ กาฬกณฺณิภูตํ วุจฺจติ, อญฺญํ มงฺคลปฏิสํยุตฺตํ นามํ อาหราเปสฺสามี”ติฯ โส อาจริยุปชฺฌาเย อุป

สงฺกมิตฺวา ‘‘ภนฺเต, มยฺหํ นามํ อวมงฺคลํ, อญฺญํ เม นามํ กโรถา’’ติ อาหฯ อถ นํ เต เอวมาหํสุ – ‘‘อาวุโส, นามํ นาม ปณฺณตฺติมตฺตํ, นาเมน กาจิ อตฺถสิทฺธิ นาม นตฺถิ, อตฺตโน นาเมเนว สนฺตุฏฺโฐ โหหี’’ติฯ โส ปุนปฺปุนํ ยาจิเยวฯ ตสฺสายํ นามสิทฺธิกภาโว ภิกฺขุสงฺเฆ ปากโฏ ชาโตฯ อเถกทิวสํ ธมฺมสภายํ สนฺนิสินฺนา ภิกฺขู กถํ สมุฏฺฐาเปสุํ ‘‘อาวุโส, อสุโก กิร ภิกฺขุ นามสิทฺธิโก มงฺคลํ นามํ อาหราเปตี’’ติฯ อถ สตฺถา ธมฺมสภํ อาคนฺตฺวา ‘‘กาย นุตฺถ, ภิกฺขเว, เอตรหิ กถาย สนฺนิสินฺนา’’ติ ปุจฺฉิตฺวา ‘‘อิมาย นามา’’ติ วุตฺเต ‘‘น, ภิกฺขเว, โส อิทาเนว, ปุพฺเพปิ นามสิทฺธิโกเยวา’’ติ วตฺวา อตีตํ อาหริฯ

อตีเต ตกฺกสิลายํ โพธิสตฺโต ทิสาปาโมกฺโข อาจริโย หุตฺวา ปญฺจ มาณวกสตานิ มนฺเต วาเจสิฯ ตเสฺสโก มาณโว ปาปโก นาม นาเมนฯ โส ‘‘เอหิ, ปาปก, ยาหิ, ปาปกา’’ติ วุจฺจมาโน จินฺเตสิ ‘‘มยฺหํ นามํ อวมงฺคลํ, อญฺญํ นามํ อาหราเปสฺสามี’’ติฯ โส อาจริยํ อุปสงฺกมิตฺวา ‘‘อาจริย, มยฺหํ นามํ อวมงฺคลํ, อญฺญํ เม นามํ กโรถา’’ติ อาหฯ อถ นํ อาจริโย อโวจ ‘‘คจฺฉ, ตาต, ชนปทจาริกํ จริตฺวา อตฺตโน อภิรุจิตํ เอกํ มงฺคลนามํ คเหตฺวา เอหิ, อาคตสฺส เต นามํ ปริวตฺเตตฺวา อญฺญํ นามํ กริสฺสามี’’ติฯ โส ‘‘สาธู’’ติ ปาเถยฺยํ คเหตฺวา นิกฺขโนฺต คาเมน คามํ จรโนฺต เอกํ นครํ ปาปุณิฯ ตตฺถ เจโก ปุริโส กาลกโต ชีวโก นาม นาเมนฯ โส ตํ ญาติชเนน อาฬาหนํ นียมานํ ทิสฺวา ‘‘กึ นามโก เอส ปุริโส’’ติ ปุจฺฉิฯ ‘‘ชีวโก นาเมโส’’ติฯ ‘‘ชีวโกปิ มรตี’’ติ? ‘‘ชีวโกปิ มรติ, อชีวโกปิ มรติ, นามํ นาม ปณฺณตฺติมตฺตํ, ตฺวํ พาโล มเญฺญ’’ติฯ โส ตํ กถํ สุตฺวา นาเม มชฺฌตฺโต หุตฺวา อนฺโตนครํ ปาวิสิฯ

อเถกํ ทาสึ ภตึ อททมานํ สามิกา ทฺวาเร นิสีทาเปตฺวา รชฺชุยา ปหรนฺติ, ตสฺสา จ ‘‘ธนปาลี’’ติ นามํ โหติฯ โส อนฺตรวีถิยา คจฺฉโนฺต ตํ โปถิยมานํ ทิสฺวา ‘‘กสฺมา อิมํ โปเถถา’’ติ ปุจฺฉิฯ ‘‘ภตึ ทาตุํ น สโกฺกตี’’ติฯ ‘‘กึ ปนสฺสา นาม’’นฺติ? ‘‘ธนปาลี นามา’’ติฯ นาเมน ธนปาลี สมานาปิ ภติมตฺตํ ทาตุํ น สโกฺกตีติ ธนปาลิโยปิ อธนปาลิโยปิ ทุคฺคตา โหนฺติ, นามํ นาม ปณฺณตฺติมตฺตํ, ตฺวํ พาโล มเญฺญติฯ โส นาเม มชฺฌตฺตตโร หุตฺวา นครา นิกฺขมฺม มคฺคํ ปฏิปโนฺน อนฺตรามคฺเค มคฺคมูฬฺหปุริสํ ทิสฺวา ‘‘อโมฺภ กึ กโรโนฺต วิจรสี’’ติ ปุจฺฉิฯ ‘‘มคฺคมูโฬฺหมฺหิ, สามี’’ติฯ ‘‘กึ ปน เต นาม’’นฺติ? ‘‘ปนฺถโก นามา’’ติฯ ‘‘ปนฺถโกปิ มคฺคมูโฬฺห โหตี’’ติ? ‘‘ปนฺถโกปิ อปนฺถโกปิ มคฺคมูโฬฺห โหติ, นามํ นาม ปณฺณตฺติมตฺตํ ตฺวํ ปน พาโล มเญฺญตี’’ติฯ โส นาเม อติมชฺฌตฺโต หุตฺวา โพธิสตฺตสฺส สนฺติกํ คนฺตฺวา ‘‘กึ, ตาต, นามํ โรเจตฺวา อาคโตสี’’ติ วุตฺเต ‘‘อาจริย, ชีวกาปิ นาม มรนฺติ อชีวกาปิ, ธนปาลิโยปิ ทุคฺคตา โหนฺติ อธนปาลิโยปิ, ปนฺถกาปิ มคฺคมูฬฺหา โหนฺติ อปนฺถกาปิ, นามํ นาม ปณฺณตฺติมตฺตํ, นาเมน สิทฺธิ นตฺถิ, กมฺมเนว สิทฺธิฯ อลํ มยฺหํ อเญฺญน นาเมน, ตเทว เม นามํ โหตู’’ติ อาหฯ โพธิสตฺโต เตน ทิฏฺฐญฺจ กตญฺจ สํสเนฺทตฺวา อิมํ คาถมาห –

๙๗. ‘‘ชีวกญฺจ มตํ ทิสฺวา, ธนปาลิญฺจ ทุคฺคตํ;
ปนฺถกญฺจ วเน มูฬฺหํ, ปาปโก ปุนราคโต’’ติฯ

ตตฺถ **ปุนราคโต**ติ อิมานิ ตีณิ การณานิ ทิสฺวา ปุน อาคโต, ร-กาโร สนฺธิวเสน วุตฺโตฯ

สตฺถา อิมํ ธมฺมเทสนํ อาหริตฺวา ‘‘น, ภิกฺขเว, อิทาเนว, ปุเพฺพเปส นามสิทฺธิโกเยวา’’ติ วตฺวา ชาตกํ สโมธาเนสิ – ‘‘ตทา นามสิทฺธิโก อิทานิปิ นามสิทฺธิโกเยว, อาจริยปริสา พุทฺธปริสา, อาจริโย ปน อหเมว อโหสิ’’นฺติฯ

นามสิทฺธิชาตกวณฺณนา สตฺตมาฯ

[๙๘] ๘. กูฏวาณิชชาตกวณฺณนา

สาธุ โข ปณฺฑิโต นามาติ อิทํ สตฺถา เชตวเน วิหรนฺโต เอกํ กูฏวาณิชํ อารพฺภ กเถสิฯ สาวตฺถิยญฺหิ เทฺว ชนา เอกโต วณิชฺชํ กโรนฺตา ภณฺฑํ สกเฏนาทาย ชนปทํ คนฺตฺวา ลทฺธลาภา ปจฺจาคมิํสุฯ เตสุ กูฏวาณิโช จินฺเตสิ ‘‘อยํ พหู ทิวเส ทุโพฺภชเนน ทุกฺขเสยฺยาย กิลนฺโต, อิทานิ อตฺตโน ฆเร นานคฺครเสหิ ยาวทตฺถํ สุโภชนํ ภุญฺชิตฺวา อชีรเกน มริสฺสติฯ อถาหํ อิมํ ภณฺฑํ ตโย โกฏฺฐาเส กตฺวา เอกํ ตสฺส ทารกานํ ทสฺสามิ, เทฺว โกฏฺฐาเส อตฺตนา คเหสฺสามี’’ติฯ โส ‘‘อชฺช ภาเชสฺสาม, เสฺว ภาเชสฺสามา’’ติ ภณฺฑํ ภาเชตุํ น อิจฺฉิฯ อถ นํ ปณฺฑิตวาณิโช อกามกํ นิปฺปีเฬตฺวา ภาชาเปตฺวา วิหารํ คนฺตฺวา สตฺถารํ วนฺทิตฺวา กตปฏิสนฺถาโร ‘‘อติปปโญฺจ เต กโต, อิธาคนฺตฺวาปิ จิเรน พุทฺธุปฏฺฐานํ อาคโตสี’’ติ วุเตฺต ตํ ปวตฺติํ ภควโต อาโรเจสิฯ สตฺถา ‘‘น โข โส, อุปาสก, อิทาเนว กูฏวาณิโช, ปุเพฺพปิ กูฏวาณิโชเยวฯ อิทานิ ปน ตํ วเญฺจตุกาโม ชาโต, ปุเพฺพ ปณฺฑิเตปิ วเญฺจตุํ อุสฺสหี’’ติ วตฺวา เตน ยาจิโต อตีตํ อาหริฯ

อตีเต พาราณสิยํ พฺรหฺมทเตฺต รชฺชํ กาเรเนฺต โพธิสโตฺต พาราณสิยํ วาณิชกุเล นิพฺพตฺติ, นามคฺคหณทิวเส จสฺส ‘‘ปณฺฑิโต’’ติ นามํ อกํสุฯ โส วยปฺปโตฺต อเญฺญน วาณิเชน สทฺธิํ เอกโต หุตฺวา วณิชฺชํ กโรติ, ตสฺส ‘‘อติปณฺฑิโต’’ติ นามํ อโหสิฯ เต พาราณสิโต ปญฺจหิ สกฏสเตหิ ภณฺฑํ อาทาย ชนปทํ คนฺตฺวา วณิชฺชํ กตฺวา ลทฺธลาภา ปุน พาราณสิํ อาคมิํสุฯ อถ เนสํ ภณฺฑภาชนกาเล อติปณฺฑิโต อาห ‘‘มยา เทฺว โกฏฺฐาสา ลทฺธพฺพา’’ติฯ ‘‘กิํการณา’’ติ? ‘‘ตฺวํ ปณฺฑิโต, อหํ อติปณฺฑิโตฯ ปณฺฑิโต เอกํ ลทฺธุํ อรหติ, อติปณฺฑิโต เทฺว’’ติฯ ‘‘นนุ อมฺหากํ ทฺวินฺนํ ภณฺฑมูลกมฺปิ โคณาทโยปิ สมสมาเยว, ตฺวํ กสฺมา เทฺว โกฏฺฐาเส ลทฺธุํ อรหสี’’ติฯ ‘‘อติปณฺฑิตภาเวนา’’ติฯ เอวํ เต กถํ วเฑฺฒตฺวา กลหํ อกํสุฯ

ตโต อติปณฺฑิโต ‘‘อเตฺถโก อุปาโย’’ติ จินฺเตตฺวา อตฺตโน ปิตรํ เอกสฺมิํ สุสิรรุเกฺข ปเวเสตฺวา ‘‘ตฺวํ อเมฺหสุ อาคเตสุ ‘อติปณฺฑิโต เทฺว โกฏฺฐาเส ลทฺธุํ อรหตี’ติ วเทยฺยาสี’’ติ วตฺวา โพธิสตฺตํ อุปสงฺกมิตฺวา ‘‘สมฺม, มยฺหํ ทฺวินฺนํ โกฏฺฐาสานํ ยุตฺตภาวํ วา อยุตฺตภาวํ วา เอสา รุกฺขเทวตา ชานาติ, เอหิ, ตํ ปุจฺฉิสฺสามา’’ติ ตํ ตตฺถ เนตฺวา ‘‘อเยฺย รุกฺขเทวเต, อมฺหากํ อฏฺฏํ ปจฺฉินฺทา’’ติ อาหฯ อถสฺส ปิตา สรํ ปริวเตฺตตฺวา ‘‘เตน หิ กเถถา’’ติ อาหฯ ‘‘อเยฺย, อยํ ปณฺฑิโต, อหํ อติปณฺฑิโตฯ อเมฺหหิ เอกโต โวหาโร กโต, ตตฺถ เกน กิํ ลทฺธพฺพนฺติฯ ปณฺฑิเตน เอโก โกฏฺฐาโส, อติปณฺฑิเตน ปน เทฺว โกฏฺฐาสา ลทฺธพฺพา’’ติฯ โพธิสโตฺต เอวํ วินิจฺฉิตํ อฏฺฏํ สุตฺวา ‘‘อิทานิ เทวตาภาวํ วา อเทวตาภาวํ วา ชานิสฺสามี’’ติ ปลาลํ อาหริตฺวา สุสิรํ ปูเรตฺวา อคฺคิํ อทาสิ, อติปณฺฑิตสฺส ปิตา ชาลาย ผุฏฺฐกาเล อฑฺฒชฺฌาเมน สรีเรน อุปริ อารุยฺห สาขํ คเหตฺวา โอลมฺพโนฺต ภูมิยํ ปติตฺวา อิมํ คาถมาห –

๙๘. ‘‘สาธุ โข ปณฺฑิโต นาม, น เตฺวว อติปณฺฑิโต;
อติปณฺฑิเตน ปุเตฺตน, มนมฺหิ อุปกูฬิโต’’ติฯ

ตตฺถ **สาธุ โข ปณฺฑิโต นามา**ติ อิมสฺมิํ โลเก ปณฺฑิเจฺจน สมนฺนาคโต การณาการณญฺญู ปุคฺคโล สาธุ โสภโนฯ **อติปณฺฑิโต**ติ นามมเตฺตน อติปณฺฑิโต กูฏปุริโส น เตฺวว วรํฯ **มนมฺหิ อุปกูฬิโต**ติ โถเกนมฺหิ ฌาโม, อฑฺฒชฺฌามโกว มุโตฺตติ อโตฺถฯ เต อุโภปิ มชฺเฌ ภินฺทิตฺวา สมเญฺญว โกฏฺฐาสํ คณฺหิตฺวา ยถากมฺมํ คตาฯ

สตฺถา ‘‘ปุเพฺพปิ เอส กูฏวาณิโชเยวา’’ติ อิมํ อตีตํ อาหริตฺวา ชาตกํ สโมธาเนสิ – ‘‘ตทา กูฏวาณิโช ปจฺจุปฺปเนฺนปิ กูฏวาณิโชเยว, ปณฺฑิตวาณิโช ปน อหเมว อโหสิ’’นฺติฯ

[๙๙] ๙. ปโรสหสฺสชาตกวณฺณนา

ปโรสหสฺสมฺปิ สมาคตานนฺติ อิทํ สตฺถา เชตวเน วิหรนฺโต ปุถุชฺชนปุจฺฉาปญฺจกํ อารพฺภ กเถสิ ฯ วตฺถุ **สรภชาตเก** (ชา. ๑.๑๓.๑๓๔ อาทโย) อาวิ ภวิสฺสติฯ เอกสฺมึ ปน สมเย ภิกฺขู ธมฺมสภายํ สนฺนิปติตฺวา ‘‘อาวุโส, ทสพเลน สํขิเตฺตน กถิตํ ธมฺมเสนาปติ สาริปุโตฺต วิตฺถาเรน พฺยากาสี’’ติ เถรสฺส คุณํ กถยมานา นิสีทึสุฯ สตฺถา อาคนฺตฺวา ‘‘กาย นุตฺถ, ภิกฺขเว, เอตรหิ กถาย สนฺนิสินฺนา’’ติ ปุจฺฉิตฺวา ‘‘อิมาย นามา’’ติ วุเตฺต ‘‘น, ภิกฺขเว, สาริปุโตฺต อิทาเนว มยา สํขิเตฺตน ภาสิตํ วิตฺถาเรน พฺยากโรติ, ปุเพฺพปิ พฺยากาสิเยวา’’ติ วตฺวา อตีตํ อาหริฯ

อตีเต พาราณสิยํ พฺรหฺมทเตฺต รชฺชํ กาเรเนฺต โพธิสโตฺต อุทิจฺจพฺราหฺมณกุเล นิพฺพตฺติตฺวา ตกฺกสิลายํ สพฺพสิปฺปานิ อุคฺคณฺหิตฺวา กาเม ปหาย อิสิปพฺพชฺชํ ปพฺพชิตฺวา ปญฺจาภิญฺญา อฏฺฐ สมาปตฺติโย นิพฺพเตฺตตฺวา หิมวเนฺต วิหาสิฯ ปริวาโรปิสฺส ปญฺจ ตาปสสตานิ อเหสุํฯ อถสฺส เชฏฺฐเนฺตวาสิโก วสฺสารตฺตสมเย อุปฑฺฒํ อิสิคณํ อาทาย โลณมฺพิลเสวนตฺถาย มนุสฺสปถํ อคมาสิฯ ตทา โพธิสตฺตสฺส กาลกิริยาสมโย ชาโตฯ อถ นํ อเนฺตวาสิกา ‘‘อาจริย, กตโร โว คุโณ ลโทฺธ’’ติ อธิคมํ ปุจฺฉึสุฯ โส ‘‘นตฺถิ กิญฺจี’’ติ วตฺวา อาภสฺสรพฺรหฺมโลเก นิพฺพตฺติฯ โพธิสตฺตา หิ อรูปสมาปตฺติลาภิโน หุตฺวาปิ อภพฺพฏฺฐานตฺตา อารุเปฺป น นิพฺพตฺตนฺติฯ อเนฺตวาสิกา ‘‘อาจริยสฺส อธิคโม นตฺถี’’ติ อาฬาหเน สกฺการํ น กรึสุฯ

เชฏฺฐเนฺตวาสิโก อาคนฺตฺวา ‘‘กหํ อาจริโย’’ติ ปุจฺฉิตฺวา ‘‘กาลกโต’’ติ สุตฺวา ‘‘อปิ อาจริยํ อธิคมํ ปุจฺฉิตฺถา’’ติ อาหฯ ‘‘อาม, ปุจฺฉิมฺหา’’ติฯ ‘‘กึ กเถสี’’ติ? ‘‘นตฺถิ กิญฺจีติ เตน วุตฺตํ, อถสฺส อเมฺหหิ สกฺกาโร น กโต’’ติ อาหํสุฯ เชฏฺฐเนฺตวาสิโก ‘‘ตุเมฺห อาจริยสฺส วจนตฺถํ น ชานาถ, อากิญฺจญฺญายตนสมาปตฺติลาภี อาจริโย’’ติ อาหฯ เต ตสฺมึ ปุนปฺปุนํ กเถเนฺตปิ น สทฺทหึสุฯ โพธิสโตฺต ตํ การณํ ญตฺวา ‘‘อนฺธพาลา มม เชฏฺฐเนฺตวาสิกสฺส วจนํ น สทฺทหนฺติฯ อิมํ เตสํ การณํ ปากฏํ กริสฺสามี’’ติ พฺรหฺมโลกา อาคนฺตฺวา อสฺสมปทมตฺถเก มหเนฺตนานุภาเวน อากาเส ฐตฺวา เชฏฺฐเนฺตวาสิกสฺส ปญฺญานุภาวํ วเณฺณโนฺต อิมํ คาถมาห –

๙๙. ‘‘ปโรสหสฺสมฺปิ สมาคตานํ, กเนฺทยฺยุํ เต วสฺสสตํ อปญฺญา;
เอโกว เสโยฺย ปุริโส สปโญฺญ, โย ภาสิตสฺส วิชานาติ อตฺถ’’นฺติฯ

ตตฺถ **ปโรสหสฺสมฺปี**ติ อติเรกสหสฺสมฺปิฯ **สมาคตาน**นฺติ สนฺนิปติตานํ ภาสิตสฺส อตฺถํ ชานิตุํ อสโกฺกนฺตานํ พาลานํฯ **กเนฺทยฺยุํ เต วสฺสสตํ อปญฺญา**ติ เต เอวํ สมาคตา อปญฺญา อิเม พาลตาปสา วิย วสฺสสตมฺปิ วสฺสสหสฺสมฺปิ โรเทยฺยุํ ปริเทเวยฺยุํ, โรทมานาปิ ปน อตฺถํ วา การณํ วา เนว ชาเนยฺยุนฺติ ทีเปติฯ **เอโกว เสโยฺย ปุริโส สปโญฺญ**ติ เอวรูปานํ พาลานํ ปโรสหสฺสโตปิ เอโก ปณฺฑิตปุริโสว เสโยฺย วรตโรติ อโตฺถฯ กีทิโส สปโญฺญติ? **โย ภาสิตสฺส วิชานาติ อตฺถํ** อยํ เชฏฺฐเนฺตวาสิโก วิยาติฯ

เอวํ มหาสโตฺต อากาเส ฐิโตว ธมฺมํ เทเสตฺวา ตาปสคณํ พุชฺฌาเปตฺวา พฺรหฺมโลกเมว คโตฯ เตปิ ตาปสา ชีวิตปริโยสาเน พฺรหฺมโลกปรายณา อเหสุํฯ

สตฺถา อิมํ ธมฺมเทสนํ อาหริตฺวา ชาตกํ สโมธาเนสิ – ‘‘ตทา เชฏฺฐเนฺตวาสิโก สาริปุโตฺต อโหสิ, มหาพฺรหฺมา ปน อหเมว อโหสิ’’นฺติฯ

[๑๐๐] ๑๐. อสาตรูปชาตกวณฺณนา

อสาตํ สาตรูเปนาติ อิทํ สตฺถา กุณฺฑิยนครํ อุปนิสฺสาย กุณฺฑธานวเน วิหรนฺโต โกลิยราชธีตรํ สุปฺปวาสํ อุปาสิกํ อารพฺภ กเถสิฯ สา หิ ตสฺมึ สมเย สตฺต วสฺสานิ กุจฺฉินา คพฺภํ ปริหริตฺวา สตฺตาหํ มูฬฺหคพฺภา อโหสิ, อธิมตฺตา เวทนา ปวตฺตึสุฯ สา เอวํ อธิมตฺตเวทนาภิภูตาปิ ''สมฺมาสมฺพุทฺโธ วต โส ภควา, โย เอวรูปสฺส ทุกฺขสฺส ปหานาย ธมฺมํ เทเสติฯ สุปฺปฏิปนฺโน วต ตสฺส ภควโต สาวกสงฺโฆ, โย เอวรูปสฺส ทุกฺขสฺส ปหานาย ปฏิปนฺโนฯ สุสุขํ วต นิพฺพานํ, ยตฺถิทํ รูปํ ทุกฺขํ นตฺถี''ติ (อุทา. ๑๘) อิเมหิ ตีหิ วิตกฺเกหิ อธิวาเสสิฯ สา สามิกํ ปกฺโกเสตฺวา ตญฺจ อตฺตโน ปวตฺตึ วนฺทนสาสนญฺจ อาโรเจตุํ สตฺถุ สนฺติกํ เปเสสิฯ สตฺถา วนฺทนสาสนํ สุตฺวาว ''สุขินี โหตุ สุปฺปวาสา โกลิยธีตา, สุขินี อโรคา อโรคํ ปุตฺตํ วิชายตู''ติ อาหฯ สห วจเนเนว ปน ภควโต สุปฺปวาสา โกลิยธีตา สุขินี อโรคา อโรคํ ปุตฺตํ วิชายิฯ อถสฺสา สามิโก เคหํ คนฺตฺวา ตํ วิชาตํ ทิสฺวา ''อจฺฉริยํ วต, โภ''ติ อติวิย ตถาคตสฺส อานุภาเวน อจฺฉริยพฺภุตจิตฺตชาโต อโหสิฯ

สุปฺปวาสาปิ ปุตฺตํ วิชายิตฺวา สตฺตาหํ พุทฺธปฺปมุขสฺส สงฺฆสฺส ทานํ ทาตุกามา ปุน นิมนฺตนตฺถาย ตํ เปเสสิฯ เตน โข ปน สมเยน มหาโมคฺคลฺลานสฺส อุปฏฺฐาเกน พุทฺธปฺปมุโข สงฺโฆ นิมนฺติโต โหติฯ สตฺถา สุปฺปวาสาย ทานสฺส โอกาสทานตฺถาย เถรํ ตสฺส สนฺติกํ เปเสตฺวา ตํ สญฺญาเปตฺวา สตฺตาหํ ตสฺสา ทานํ ปฏิคฺคเหสิ สทฺธึ ภิกฺขุสเงฺฆนฯ สตฺตเม ปน ทิวเส สุปฺปวาสา ปุตฺตํ สีวลิกุมารํ มเณฺฑตฺวา สตฺถารเญฺจว ภิกฺขุสงฺฆญฺจ วนฺทาเปสิฯ ตสฺมึ ปฏิปาฏิยา สาริปุตฺตตฺเถรสฺส สนฺติกํ นีเต เถโร เตน สทฺธึ ''กจฺจิ เต, สีวลิ, ขมนีย''นฺติ ปฏิสนฺถารมกาสิฯ โส ''กุโต เม, ภเนฺต, สุขํ, สฺวาหํ สตฺต วสฺสานิ โลหิตกุมฺภิยํ วสิ''นฺติ เถเรน สทฺธึ เอวรูปํ กถํ กเถสิฯ สุปฺปาวาสา ตสฺส วจนํ สุตฺวา ''สตฺตาหชาโต เม ปุโตฺต อนุพุเทฺธน ธมฺมเสนาปตินา สทฺธึ มเนฺตตี''ติ โสมนสฺสปฺปตฺตา อโหสิฯ สตฺถา ''อปิ นุ สุปฺปวาเส อเญฺญปิ เอวรูเป ปุเตฺต อิจฺฉสี''ติ อาหฯ ''สเจ, ภเนฺต, เอวรูเป อเญฺญ สตฺต ปุเตฺต ลเภยฺยํ, อิเจฺฉยฺยเมวาห''นฺติฯ สตฺถา อุทานํ อุทาเนตฺวา อนุโมทนํ กตฺวา ปกฺกามิฯ สีวลิกุมาโรปิ โข สตฺตวสฺสิกกาเลเยว สาสเน อุรํ ทตฺวา ปพฺพชิตฺวา ปริปุณฺณวสฺโส อุปสมฺปทํ ลภิตฺวา ปุญฺญวา ลาภคฺคปฺปโตฺต หุตฺวา ปถวึ อุนฺนาเทตฺวา อรหตฺตํ ปตฺวา ปุญฺญวนฺตานํ อนฺตเร เอตทคฺคฎฺฐานํ ปาปุณิฯ

อเถกทิวสํ ภิกฺขู ธมฺมสภายํ สนฺนิปติตฺวา ''อาวุโส, สีวลิเตฺถโร นาม เอวรูโป มหาปุโญฺญ ปตฺถิตปตฺถโน ปจฺฉิมภวิกสโตฺต สตฺต วสฺสานิ โลหิตกุมฺภิยํ วสิตฺวา สตฺตาหํ มูฬฺหคพฺภภาวํ อาปชฺชิ, อโห มาตาปุตฺตา มหนฺตํ ทุกฺขํ อนุภวึสุ, กึ นุ โข กมฺมํ อกํสู''ติ กถํ สมุฏฺฐาเปสุํฯ สตฺถา ตตฺถาคนฺตฺวา ''กาย นุตฺถ, ภิกฺขเว, เอตรหิ กถาย สนฺนิสินฺนา''ติ ปุจฺฉิตฺวา ''อิมาย นามา''ติ วุเตฺต ''ภิกฺขเว, สีวลิโน มหาปุญฺญโตว สตฺต วสฺสานิ โลหิตกุมฺภิยํ นิวาโส จ สตฺตาหํ มูฬฺหคพฺภภาวปฺปตฺติ จ อตฺตนา กตกมฺมมูลกาว, สุปฺปวาสายปิ สตฺต วสฺสานิ กุจฺฉินา คพฺภปริหรณทุกฺขญฺจ สตฺตาหํ มูฬฺหคพฺภทุกฺขญฺจ อตฺตนา กตกมฺมมูลกเมวา''ติ วตฺวา เตหิ ยาจิโต อตีตํ อาหริฯ

อตีเต พาราณสิยํ พฺรหฺมทเตฺต รชฺชํ กาเรเนฺต โพธิสโตฺต ตสฺส อคฺคมเหสิยา กุจฺฉิสฺมึ ปฏิสนฺธึ คณฺหิตฺวา วยปฺปโตฺต ตกฺกสิลายํ สพฺพสิปฺปานิ อุคฺคณฺหิตฺวา ปิตุ อจฺจเยน รชฺชํ ปตฺวา ธเมฺมน รชฺชํ กาเรสิฯ ตสฺมึ สมเย โกสลมหาราชา มหเนฺตน พเลนาคนฺตฺวา พาราณสึ คเหตฺวา ราชานํ มาเรตฺวา ตเสฺสว อคฺคมเหสึ อตฺตโน อคฺคมเหสึ อกาสิฯ พาราณสิรโญฺญ ปน

ปุโตฺต ปิตุ มรณกาเล นิทฺธมนทฺวาเรน ปลายิตฺวา พลํ สํหริตฺวา พาราณสึ อาคนฺตฺวา อวิทูเร นิสีทิตฺวา ตสฺส รโญฺญ ปณฺณํ เปเสสิ ‘‘รชฺชํ วา เทตุ ยุทฺธํ วา’’ติฯ โส ‘‘ยุทฺธํ เทมี’’ติ ปฏิปณฺณํ เปเสสิฯ ราชกุมารสฺส ปน มาตา ตํ สาสนํ สุตฺวา ‘‘ยุเทฺธน กมฺมํ นตฺถิ, สพฺพทิสาสุ สญฺจารํ ปจฺฉินฺทิตฺวา พาราณสินครํ ปริวาเรตุ, ตโต ทารูทกภตฺตปริกฺขเยน กิลนฺตมนุสฺสํ นครํ วินาว ยุเทฺธน คณฺหิสฺสสี’’ติ ปณฺณํ เปเสสิฯ โส มาตุ สาสนํ สุตฺวา สตฺต ทิวสานิ สญฺจารํ ปจฺฉินฺทิตฺวา นครํ รุนฺธิ, นาครา สญฺจารํ อลภมานา สตฺตเม ทิวเส ตสฺส รโญฺญ สีสํ คเหตฺวา กุมารสฺส อทํสุฯ กุมาโร ปน นครํ ปวิสิตฺวา รชฺชํ คเหตฺวา ชีวิตปริโยสาเน ยถากมฺมํ คโตฯ

โส เอตรหิ สตฺต ทิวสานิ สญฺจารํ ปจฺฉินฺทิตฺวา นครํ รุนฺธิตฺวา คหิตกมฺมนิสฺสเนฺทน สตฺต วสฺสานิ โลหิตกุมฺภิยํ วสิตฺวา สตฺตาหํ มูฬฺหคพฺภภาวํ อาปชฺชิฯ ยํ ปน โส ปทุมุตฺตรสฺส ภควโต ปาทมูเล ‘‘ลาภีนํ อโคฺค ภเวยฺย’’นฺติ มหาทานํ ทตฺวา ปตฺถนํ อกาสิ, ยญฺจ วิปสฺสิพุทฺธกาเล นาคเรหิ สทฺธึ สหสฺสคฺฆนกํ คุฬทธึ ทตฺวา ปตฺถนมกาสิ, ตสฺสานุภาเวน ลาภีนํ อโคฺค ชาโตฯ สุปฺปวาสาปิ ‘‘นครํ รุนฺธิตฺวา คณฺห, ตาตา’’ติ เปสิตภาเวน สตฺต วสฺสานิ กุจฺฉินา คพฺภํ ปริหริตฺวา สตฺตาหํ มูฬฺหคพฺภา ชาตาฯ

สตฺถา อิมํ อตีตํ อาหริตฺวา อภิสมฺพุโทฺธ หุตฺวา อิมํ คาถมาห –

๑๐๐. ‘‘อสาตํ สาตรูเปน, ปิยรูเปน อปฺปิยํ;
ทุกฺขํ สุขสฺส รูเปน, ปมตฺตมติวตฺตตี’’ติฯ

ตตฺถ **อสาตํ สาตรูเปนา**ติ อมธุรเมว มธุรปติรูปเกนฯ **ปมตฺตมติวตฺตตี**ติ อสาตํ อปฺปิยํ ทุกฺขนฺติ เอตํ ติวิธมฺปิ เอเตน สาตรูปาทินา อากาเรน สติวิปฺปวาสวเสน ปมตฺตํ ปุคฺคลํ อติวตฺตติ อภิภวติ อโชฺฌตฺถรตีติ อโตฺถฯ อิทํ ภควตา ยญฺจ เต มาตาปุตฺตา อิมินา คพฺภปริหรณคพฺภวาสสงฺขาเตน อสาตาทินา ปุเพฺพ นครรุนฺธนสาตาทิปติรูปเกน อโชฺฌตฺถฏา, ยญฺจ อิทานิ สา อุปาสิกา ปุนปิ สตฺตกฺขตฺตุํ เอวรูปํ อสาตํ อปฺปิยํ ทุกฺขํ เปมวตฺถุภูเตน ปุตฺตสงฺขาเตน สาตาทิปติรูปเกน อโชฺฌตฺถฏา หุตฺวา ตถา อวจ, ตํ สพฺพมฺปิ สนฺธาย วุตฺตนฺติ เวทิตพฺพํฯ

สตฺถา อิมํ ธมฺมเทสนํ อาหริตฺวา ชาตกํ สโมธาเนสิ – ‘‘ตทา นครํ รุนฺธิตฺวา รชฺชปฺปตฺตกุมาโร สีวลิ อโหสิ, มาตา สุปฺปวาสา, ปิตา ปน พาราณสิราชา อหเมว อโหสิ’’นฺติฯ

อสาตรูปชาตกวณฺณนา ทสมาฯ

ลิตฺตวโคฺค ทสโมฯ

ตสฺสุทฺทานํ –

ลิตฺตเตชํ มหาสารํ, วิสฺสาส โลมหํสนํ;
สุทสฺสน เตลปตฺตํ, นามสิทฺธิ กูฏวาณิชํ;
ปโรสหสฺส อสาตรูปนฺติฯ

มชฺฌิมปณฺณาสโก นิฏฺฐิโตฯ

๑๑. ปโรสตวโคฺค

[๑๐๑] ๑. ปโรสตชาตกวณฺณนา

๑๐๑.“ปโรสตเญฺจปิ สมาคตานํ, ฌาเยยฺยุํ เต วสฺสสตํ อปญฺญา;
เอโกว เสยฺโย ปุริโส สปญฺโญ, โย ภาสิตสฺส วิชานาติ อตฺถ’’นฺติฯ –

อิทํ ชาตกํ วตฺถุโต จ เวยฺยากรณโต จ สโมธานโต จ ปโรสหสฺสชาตกสทิสเมวฯ เกวลเญฺหตฺถ ‘‘ฌาเยยฺยุ’’นฺติ ปทมตฺตเมว วิเสโสฯ ตสฺสตฺโถ – วสฺสสตมฺปิ อปญฺญา ฌาเยยฺยุํ โอโลเกยฺยุํ อุปธาเรยฺยุํ, เอวํ โอโลเกนฺตาปิ ปน อตฺถํ วา การณํ วา น ปสฺสนฺติ, ตสฺมา โย ภาสิตสฺส อตฺถํ ชานาติ, โส เอโกว สปญฺโญ เสยฺโยติฯ

ปโรสตชาตกวณฺณนา ปฐมาฯ

[๑๐๒] ๒. ปณฺณิกชาตกวณฺณนา

โย ทุกฺขผุฏฺฐาย ภเวยฺย ตาณนฺติ อิทํ สตฺถา เชตวเน วิหรโนฺต เอกํ ปณฺณิกํ อุปาสกํ อารพฺภ กเถสิฯ โส กิร สาวตฺถิวาสี อุปาสโก นานปฺปการานิ มูลปณฺณาทีนิ เจว ลาพุกุมฺภณฺฑาทีนิ จ วิกฺกิณิตฺวา ชีวิกํ กเปฺปติฯ ตเสฺสกา ธีตา อภิรูปา ปาสาทิกา อาจารสีลสมฺปนฺนา หิโรตฺตปฺปสมนฺนาคตา เกวลํ นิจฺจปฺปหสิตมุขาฯ ตสฺสา สมานกุเลสุ วาเรยฺยตฺถาย อาคเตสุ โส จิเนฺตสิ ‘‘อิมิสฺสา วาเรยฺยํ วตฺตติ, อยญฺจ นิจฺจปฺปหสิตมุขาฯ กุมาริกาธเมฺม ปน อสติ กุมาริกาย ปรกุลํ คตาย มาตาปิตูนํ ครหา โหติ, ‘อตฺถิ นุ โข อิมิสฺสา กุมาริกาธโมฺม, นตฺถี’ติ วีมํสิสฺสามิ น’’นฺติฯ โส เอกทิวสํ ธีตรํ ปจฺฉิํ คาหาเปตฺวา ปณฺณตฺถาย อรญฺญํ คนฺตฺวา วีมํสนวเสน กิเลสสนฺนิสฺสิโต วิย หุตฺวา รหสฺสกถํ กเถตฺวา ตํ หเตฺถ คณฺหิฯ สา คหิตมตฺตาว โรทนฺตี กนฺทนฺตี ‘‘อยุตฺตเมตํ, ตาต, อุทกโต อคฺคิปาตุภาวสทิสํ, มา เอวรูปํ กโรถา’’ติ อาหฯ ‘‘อมฺม, มยา วีมํสนตฺถาย ตฺวํ หเตฺถ คหิตา, น จ กิเลสวเสนฯ วเทหิ, อตฺถิ ทานิ เต กุมาริกาธโมฺม’’ติฯ ‘‘อาม, ตาต, อตฺถิ ฯ มยา หิ โลภวเสน น โกจิ ปุริโส โอโลกิตปุโพฺพ’’ติฯ โส ธีตรํ อสฺสาเสตฺวา ฆรํ เนตฺวา มงฺคลํ กตฺวา ปรกุลํ เปเสตฺวา ‘‘สตฺถารํ วนฺทิสฺสามี’’ติ คนฺธมาลาทิหโตฺถ เชตวนํ คนฺตฺวา สตฺถารํ วนฺทิตฺวา ปูเชตฺวา เอกมนฺตํ นิสีทิ, ‘‘จิรสฺสมาคโตสี’’ติ จ วุเตฺตตมตฺถํ ภควโต อาโรเจสิฯ สตฺถา ‘‘อุปาสก, กุมาริกา จิรํ ปฏฺฐาย อาจารสีลสมฺปนฺนาว, ตฺวํ ปน น อิทาเนว เอวํ วีมํสสิ, ปุเพฺพปิ วีมํสิเยวา’’ติ วตฺวา เตน ยาจิโต อตีตํ อาหริฯ

อตีเต พาราณสิยํ พฺรหฺมทเตฺต รชฺชํ กาเรเนฺต โพธิสโตฺต อรเญฺญ รุกฺขเทวตา หุตฺวา นิพฺพตฺติฯ อเถโก พาราณสิยํ ปณฺณิกอุปาสโกติ อตีตวตฺถุ ปจฺจุปฺปนฺนสทิสเมวฯ เตน ปน สา วีมํสนตฺถาย หเตฺถ คหิตมตฺตา ปริเทวมานา อิมํ คาถมาห –

๑๐๒.“โย ทุกฺขผุฏฺฐาย ภเวยฺย ตาณํ, โส เม ปิตา ทุพฺภิ วเน กโรติ;
สา กสฺส กนฺทามิ วนสฺส มเชฺฌ, โย ตายิตา โส สหสํ กโรตี’’ติฯ

ตตฺถ **โย ทุกฺขผุฏฺฐาย ภเวยฺย ตาณ**นฺติ กายิกเจตสิเกหิ ทุเกฺขหิ ผุฏฺฐาย ตายิตา ปริตายิตา ปติฏฺฐา ภเวยฺยฯ **โส เม ปิตา ทุพฺภิ วเน กโรตี**ติ โส มยฺหํ ทุกฺขปริตายโก ปิตาว อิมสฺมิํ วเน เอวรูปํ มิตฺตทุพฺภิ กมฺมํ กโรติ, อตฺตโน ชาตาย ธีตริ วีติกฺกมํ กาตุํ มญฺญตีติ อโตฺถฯ **สา กสฺส กนฺทามี**ติ กสฺส โรทามิ, โก เม ปติฏฺฐา ภวิสฺสตีติ ทีเปติฯ **โย ตายิตา โส สหสํ กโรตี**ติ โย มยฺหํ ตายิตา รกฺขิตา อวสฺสโย ภวิตุํ อรหติ, โส ปิตาเยว สาหสิกกมฺมํ กโรตีติ อโตฺถฯ

อถ นํ ปิตา อสฺสาเสตฺวา ‘‘อมฺม, รกฺขิตตฺตาสี’’ติ ปุจฺฉิฯ ‘‘อาม, ตาต รกฺขิโต เม อตฺตา’’ติฯ โส ตํ ฆรํ เนตฺวา มเณฺฑตฺวา มงฺคลํ กตฺวา ปรกุลํ เปเสสิฯ

สตฺถา อิมํ ธมฺมเทสนํ อาหริตฺวา สจฺจานิ ปกาเสตฺวา ชาตกํ สโมธาเนสิ, สจฺจปริโยสาเน อุปาสโก โสตาปตฺติผเล ปติฏฺฐหิฯ

ตทา ปิตา เอตรหิ ปิตาว, ธีตา จ เอตรหิ ธีตาว, ตํ การณํ ปจฺจกฺขโต ทิฏฺฐรุกฺขเทวตา ปน อหเมว อโหสินฺติฯ

ปณฺณิกชาตกวณฺณนา ทุติยาฯ

[๑๐๓] ๓. เวริชาตกวณฺณนา

ยตฺถ เวรี นิวิสตีติ อิทํ สตฺถา เชตวเน วิหรนฺโต อนาถปิณฺฑิกํ อารพฺภ กเถสิฯ อนาถปิณฺฑิโก กิร โภคคามํ คนฺตฺวา อาคจฺฉนฺโต อนฺตรามคฺเค โจเร ทิสฺวา ‘‘อนฺตรามคฺเค วสิตุํ น ยุตฺตํ, สาวตฺถิเมว คมิสฺสามี’’ติ เวเคน โคเณ ปาเชตฺวา สาวตฺถิเมว อาคนฺตฺวา ปุนทิวเส วิหารํ คโต สตฺถุ เอตมตฺถํ อาโรเจสิฯ สตฺถา ‘‘ปุพฺเพปิ คหปติ ปณฺฑิตา อนฺตรามคฺเค โจเร ทิสฺวา อนฺตรา อวิลมฺพมานา อตฺตโน วสนฏฺฐานเมว คมึสู’’ติ วตฺวา เตน ยาจิโต อตีตํ อาหริฯ

อตีเต พาราณสิยํ พฺรหฺมทตฺเต รชฺชํ กาเรนฺเต โพธิสตฺโต มหาวิภโว เสฏฺฐิ หุตฺวา เอกํ คามกํ นิมนฺตนํ ภุญฺชนตฺถาย คนฺตฺวา ปจฺจาคจฺฉนฺโต อนฺตรามคฺเค โจเร ทิสฺวา อนฺตรามคฺเค อวสิตฺวาว เวเคน โคเณ ปาเชนฺโต อตฺตโน เคหเมว อาคนฺตฺวา นานคฺครเสหิ ภุญฺชิตฺวา มหาสยเน นิสิโนฺน ‘‘โจรานํ หตฺถโต มุจฺจิตฺวา นิพฺภยฏฺฐานํ อตฺตโน เคหํ อาคโตมฺหี’’ติ อุทานวเสน อิมํ คาถมาห –

๑๐๓.‘‘ยตฺถ เวรี นิวิสติ, น วเส ตตฺถ ปณฺฑิโต;
เอกรตฺตํ ทิรตฺตํ วา, ทุกฺขํ วสติ เวริสู’’ติฯ

ตตฺถ **เวรี**ติ เวรเจตนาสมงฺคิปุคฺคโลฯ **นิวิสตี**ติ ปติฏฺฐาติฯ **น วเส ตตฺถ ปณฺฑิโต**ติ โส เวรีปุคฺคโล ยสฺมึ ฐาเน ปติฏฺฐิโต หุตฺวา วสติ, ตตฺถ ปณฺฑิโต ปณฺฑิเจฺจน สมนฺนาคโต น วเสยฺยฯ กึการณา? **เอกรตฺตํ ทิรตฺตํ วา, ทุกฺขํ วสติ เวริสู**ติ, เวรีนญฺหิ อนฺตเร วสนฺโต เอกาหมฺปิ ทฺวีหมฺปิ ทุกฺขเมว วสตีติ อโตฺถฯ

เอวํ มหาสโตฺต อุทานํ อุทาเนตฺวา ทานาทีนิ ปุญฺญานิ กตฺวา ยถากมฺมํ คโตฯ

สตฺถา อิมํ ธมฺมเทสนํ อาหริตฺวา ชาตกํ สโมธาเนสิ – ‘‘ตทา อหเมว พาราณสิเสฏฺฐิ อโหสิ’’นฺติฯ

เวริชาตกวณฺณนา ตติยาฯ

[๑๐๔] ๔. มิตฺตวินฺทกชาตกวณฺณนา

จตุพฺภิ อฏฺฐชฺฌคมาติ อิทํ สตฺถา เชตวเน วิหรนฺโต เอกํ ทุพฺพจภิกฺขุํ อารพฺภ กเถสิฯ วตฺถุ เหฏฺฐา มิตฺตวินฺทกชาตเก วุตฺตนเยน วิตฺถาเรตพฺพํฯ อิทํ ปน ชาตกํ กสฺสปพุทฺธกาลิกํฯ ตสฺมิญฺหิ กาเล อุรจกฺกํ อุกฺขิปิตฺวา นิรเย ปจฺจมาโน เอโก เนรยิกสโตฺต ‘‘ภเนฺต, กึ นุ โข ปาปกมฺมํ อกาสิ’’นฺติ โพธิสตฺตํ ปุจฺฉิฯ โพธิสโตฺต ‘‘ตยา อิทญฺจิทญฺจ ปาปกมฺมํ กต’’นฺติ วตฺวา อิมํ คาถมาห –

๑๐๔.‘‘จตุพฺภิ อฏฺฐชฺฌคมา, อฏฺฐาหิปิ จ โสฬส;
โสฬสาหิ จ พาตฺตึส, อตฺริจฺฉํ จกฺกมาสโท;

อิจฺฉาหตสฺส โปสสฺส, จกฺกํ ภมติ มตฺถเก''ติฯ

ตตฺถ **จตุพฺภิ อฏฺฐชฺฌคมา**ติ สมุทฺทนฺตเร จตโสฺส วิมานเปติโย ลภิตฺวา ตาหิ อสนฺตุฏฺโฐ อติริจฺฉตาย ปรโต คนฺตฺวา อปรา อฏฺฐ อธิคโตสีติ อโตฺถฯ เสสปททฺวเยปิ เอเสว นโยฯ **อติริจฺฉํ จกฺกมาสโท**ติ เอวํ สกลาเภน อสนฺตุฏฺโฐ อติร อติร อิจฺฉนฺโต ปรโต ปรโต ลาภํ ปเตฺถนฺโต อิทานิ จกฺกมาสโท อิทํ อุรจกฺกํ ปโตฺตสิฯ ตสฺส เต เอวํ **อิจฺฉาหตสฺส โปสสฺส** ตณฺหาย หตสฺส อุปหตสฺส ตว **จกฺกํ ภมติ มตฺถเก**ฯ ปาสาณจกฺกํ, อยจกฺกนฺติ อิเมสุ ทฺวีสุ ขุรธารํ อยจกฺกํ ตสฺส มตฺถเก ปุนปฺปุนํ ปตนวเสน ภมนฺตํ ทิสฺวา เอวมาหฯ วตฺวา จ ปน อตฺตโน เทวโลกเมว คโตฯ โสปิ เนรยิกสโตฺต อตฺตโน ปาเป ขีเณ ยถากมฺมํ คโตฯ

สตฺถา อิมํ ธมฺมเทสนํ อาหริตฺวา ชาตกํ สโมธาเนสิ – ''ตทา มิตฺตวินฺทโก ทุพฺพจภิกฺขุ อโหสิ, เทวปุโตฺต ปน อหเมว อโหสิ''นฺติฯ

มิตฺตวินฺทกชาตกวณฺณนา จตุตฺถาฯ

[๑๐๕] ๕. ทุพฺพลกฏฺฐชาตกวณฺณนา

พหุมฺเปตํ วเน กฏฺฐนฺติ อิทํ สตฺถา เชตวเน วิหรโนฺต เอกํ อุตฺตสิตภิกฺขุํ อารพฺภ กเถสิฯ โส กิร สาวตฺถิวาสี เอโก กุลปุโตฺต สตฺถุ ธมฺมเทสนํ สุตฺวา ปพฺพชิตฺวา มรณภีรุโก อโหสิ, รตฺติฏฺฐานทิวาฏฺฐาเนสุ วาตสฺส วา วีชนฺตสฺส สุกฺขทณฺฑกสฺส วา ปตนฺตสฺส ปกฺขิจตุปฺปทานํ วา สทฺทํ สุตฺวา มรณภยตชฺชิโต มหารวํ รวโนฺต ปลายติฯ ตสฺส หิ ''มริตพฺพํ มยา''ติ สติมตฺตมฺปิ นตฺถิฯ สเจ หิ โส ''อหํ มริสฺสามี''ติ ชาเนยฺย, น มรณํ ภาเยยฺยฯ มรณสฺสติกมฺมฏฺฐานสฺส ปน ตสฺส อภาวิตตฺตาว ภายติ ฯ ตสฺส โส มรณภีรุกภาโว ภิกฺขุสเงฺฆ ปากโฏ ชาโตฯ

อเถกทิวสํ ธมฺมสภายํ ภิกฺขู กถํ สมุฏฺฐาเปสุํ ''อาวุโส, อสุโก นาม ภิกฺขุ มรณภีรุโก มรณํ ภายติ, ภิกฺขุนา นาม 'อวสฺสํ มยา มริตพฺพ'นฺติ มรณสฺสติกมฺมฏฺฐานํ ภาเวตุํ วฏฺฏตี''ติฯ สตฺถา อาคนฺตฺวา ''กาย นุตฺถ, ภิกฺขเว, เอตรหิ กถาย สนฺนิสินฺนา''ติ ปุจฺฉิตฺวา ''อิมาย นามา''ติ วุเตฺต ตํ ภิกฺขุํ ปโกฺกสาเปตฺวา ''สจฺจํ กิร ตฺวํ มรณภีรุโก''ติ ปุจฺฉิตฺวา ''สจฺจํ, ภเนฺต''ติ วุเตฺต ''ภิกฺขเว, มา เอตสฺส ภิกฺขุโน อนตฺตมนา โหถ, นายํ อิทาเนว มรณภีรุโก, ปุเพฺพปิ มรณภีรุโกเยวา''ติ วตฺวา อตีตํ อาหริฯ

อตีเต พาราณสิยํ พฺรหฺมทเตฺต รชฺชํ กาเรเนฺต โพธิสโตฺต หิมวเนฺต รุกฺขเทวตา หุตฺวา นิพฺพตฺติฯ ตสฺมิํ กาเล พาราณสิราชา อตฺตโน มงฺคลหตฺถิํ อาเนญฺชการณํ สิกฺขาเปตุํ หตฺถาจริยานํ อทาสิฯ ตํ อาฬาเน นิจฺจลํ พนฺธิตฺวา โตมรหตฺถา มนุสฺสา ปริวาเรตฺวา อาเนญฺชการณํ กาเรนฺติฯ โส ตํ การณํ การิยมาโน เวทนํ อธิวาเสตุํ อสโกฺกโนฺต อาฬานํ ภินฺทิตฺวา มนุเสฺส ปลาเปตฺวา หิมวนฺตํ ปาวิสิฯ มนุสฺสา ตํ คเหตุํ อสโกฺกนฺตา นิวตฺติํสุฯ โส ตตฺถ มรณภีรุโก อโหสิ, วาตสทฺทานิ สุตฺวา กมฺปมาโน มรณภยตชฺชิโต โสณฺฑํ วิธุนิตฺวา เวเคน ปลายติ, อาฬาเน พนฺธิตฺวา อาเนญฺชการณํ กรณกาโล วิยสฺส โหติ, กายสฺสาทํ วา จิตฺตสฺสาทํ วา อลภโนฺต กมฺปมาโน วิจรติฯ

รุกฺขเทวตา ตํ ทิสฺวา ขนฺธวิฏเป ฐตฺวา อิมํ คาถมาห –

๑๐๕. ''พหุมฺเปตํ วเน กฏฺฐํ, วาโต ภญฺชติ ทุพฺพลํ;
ตสฺส เจ ภายสิ นาค, กิโส นูน ภวิสฺสสี''ติฯ

ตตฺถายํ ปิณฺฑตฺโถ – ยํ เอตํ ทุพฺพลํ กฏฺฐํ ปุรตฺถิมาทิเภโท วาโต ภญฺชติ, ตํ อิมสฺมึ วเน พหุํ สุลภํ, ตตฺถ ตตฺถ สํวิชฺชติฯ สเจ ตฺวํ ตสฺส ภายสิ, เอวํ สนฺเต นิจฺจํ ภีโต มํสโลหิตกฺขยํ ปตฺวา กิโส นูน ภวิสฺสสิ, อิมสฺมึ ปน วเน ตว ภยํ นาม นตฺถิ, ตสฺมา อิโต ปฏฺฐาย มา ภายีติฯ

เอวํ เทวตา ตสฺส โอวาทํ อทาสิ, โสปิ ตโต ปฏฺฐาย นิพฺภโย อโหสิฯ

สตฺถา อิมํ ธมฺมเทสนํ อาหริตฺวา สจฺจานิ ปกาเสตฺวา ชาตกํ สโมธาเนสิ, สจฺจปริโยสาเน โส ภิกฺขุ โสตาปตฺติผเล ปติฏฺฐหิฯ ‘‘ตทา นาโค อยํ ภิกฺขุ อโหสิ, รุกฺขเทวตา ปน อหเมว อโหสิ’’นฺติฯ

ทุพฺพลกฏฺฐชาตกวณฺณนา ปญฺจมาฯ

[๑๐๖] ๖. อุทญฺจนีชาตกวณฺณนา

สุขํ วต มํ ชีวนฺตนฺติ อิทํ สตฺถา เชตวเน วิหรนฺโต ถุลฺลกุมาริกาปโลภนํ อารพฺภ กเถสิฯ วตฺถุ เตรสกนิปาเต **จูฬนารทกสฺสปชาตเก** (ชา. ๑.๑๓.๔๐ อาทโย) อาวิ ภวิสฺสติฯ ตํ ปน ภิกฺขุํ สตฺถา ‘‘สจฺจํ กิร ตฺวํ ภิกฺขุ อุกฺกณฺฐิโตสี’’ติ ปุจฺฉิตฺวา ‘‘สจฺจํ, ภควา’’ติ วุตฺเต ‘‘เกน เต จิตฺตํ ปฏิพทฺธ’’นฺติ ปุจฺฉิฯ โส ‘‘เอกิสฺสา ถุลฺลกุมาริกายา’’ติ อาหฯ อถ นํ สตฺถา ‘‘อยํ เต ภิกฺขุ อนตฺถการิกา, ปุพฺเพปิ ตฺวํ เอตํ นิสฺสาย สีลพฺยสนํ ปตฺวา กมฺปนฺโต วิจรมาโน ปณฺฑิเต นิสฺสาย สุขํ ลภี’’ติ วตฺวา อตีตํ อาหริฯ

อตีเต พาราณสิยํ พฺรหฺมทตฺเต รชฺชํ กาเรนฺตติ อตีตวตฺถุปิ จูฬนารทกสฺสปชาตเกเยว อาวิ ภวิสฺสติฯ ตทา ปน โพธิสตฺโต สายํ ผลาผลํ อาทาย อาคนฺตฺวา ปณฺณสาลาทฺวารํ วิวริตฺวา ปวิสิตฺวา ปุตฺตํ จูฬตาปสํ เอตทโวจ ‘‘ตาต, ตฺวํ อเญฺญสุ ทิวเสสุ ทารูนิ อาหรสิ, ปานียํ ปริโภชนียํ อาหรสิ, อคฺคึ กโรสิ, อชฺช ปน เอกมฺปิ อกตฺวา กสฺมา ทุมฺมุโข ปชฺฌายนฺโต นิปนฺโนสี’’ติ? ‘‘ตาต, ตุเมฺหสุ ผลาผลตฺถาย คเตสุ เอกา อิตฺถี อาคนฺตฺวา มํ ปโลเภตฺวา อาทาย คนฺตุํ อารภิ, อหํ ปน ‘ตุเมฺหหิ วิสฺสชฺชิโต คมิสฺสามี’ติ น คจฺฉึ, อสุกฏฺฐาเน ปน นํ นิสีทาเปตฺวา อาคโตมฺหิ, อิทานิ คจฺฉามหํ ตาตา’’ติฯ โพธิสตฺโต ‘‘น สกฺกา เอตํ นิวเตฺตตุ’’นฺติ ญตฺวา ‘‘เตน หิ, ตาต, คจฺฉ, เอสา ปน ตํ เนตฺวา ยทา มจฺฉมํสาทีนิ วา ขาทิตุกามา ภวิสฺสติ, สปฺปิโลณตณฺฑุลาทีหิ วา ปนสฺสา อตฺโถ ภวิสฺสติ, ตทา ‘อิทญฺจิทญฺจาหรา’ติ ตํ กิลเมสฺสติฯ ตทา มยฺหํ คุณํ สริตฺวา ปลายิตฺวา อิเธว อาคเจฺฉยฺยาสี’’ติ วิสฺสเชฺชสิฯ โส ตาย สทฺธึ มนุสฺสปถํ อคมาสิฯ อถ นํ สา อตฺตโน วสํ คเมตฺวา ‘‘มํสํ อาหร, มจฺฉํ อาหรา’’ติ เยน เยน อตฺถิกา โหติ, ตํ ตํ อาหราเปติฯ ตทา โส ‘‘อยํ มํ อตฺตโน ทาสํ วิย กมฺมการํ วิย จ กตฺวา ปีเฬตี’’ติ ปลายิตฺวา ปิตุ สนฺติกํ อาคนฺตฺวา ปิตรํ วนฺทิตฺวา ฐิตโกว อิมํ คาถมาห –

๑๐๖. ‘‘สุขํ วต มํ ชีวนฺตํ, ปจมานา อุทญฺจนี;
โจรี ชายปฺปวาเทน, เตลํ โลณญฺจ ยาจตี’’ติฯ

ตตฺถ **สุขํ วต มํ ชีวนฺต**นฺติ ตาต, ตุมฺหากํ สนฺติเก มํ สุขํ ชีวนฺตํฯ **ปจมานา**ติ ตาปยมานา ปีฬยมานา, ยํ ยํ วา ขาทิตุกามา โหติ, ตํ ตํ ปจมานาฯ อุทกํ อญฺจนฺติ เอตายาติ **อุทญฺจนี,** จาฏิโต วา กูปโต วา อุทกอุสฺสิญฺจนฆฏิกาเยตํ นามํฯ สา ปน อุทญฺจนี วิย, อุทกํ วิย ฆฏิกา, เยน เยนตฺถิกา โหติ, ตํ ตํ อากฑฺฒติเยวาติ อโตฺถ ฯ **โจรี ชายปฺปวาเทนา**ติ ‘‘ภริยา’’ติ นาเมน เอกา โจรี มํ มธุรวจเนน อุปลาเปตฺวา ตตฺถ เนตฺวา **เตลํ โลณญฺจ** ยญฺจ อญฺญํ อิจฺฉติ, ตํ สพฺพํ **ยาจติ,** ทาสํ วิย กมฺมการํ วิย จ กตฺวา อาหราเปตีติ ตสฺสา อคุณํ กเถสิฯ

อถ นํ โพธิสโตฺต อสฺสาเสตฺวา ‘‘โหตุ, ตาต, เอหิ ตฺวํ เมตฺตํ ภาเวหิ, กรุณํ ภาเวหี’’ติ จตฺตาโร พฺรหฺมวิหาเร อาจิกฺขิ, อาจิกฺขิตฺวา กสิณปริกมฺมํ อาจิกฺขิฯ โส น จิรสฺเสว อภิญฺญา จ สมาปตฺติโย จ อุปฺปาเทตฺวา พฺรหฺมวิหาเร ภาเวตฺวา สทฺธิํ ปิตรา พฺรหฺมโลเก นิพฺพตฺติฯ

สตฺถา อิมํ ธมฺมเทสนํ อาหริตฺวา สจฺจานิ ปกาเสตฺวา ชาตกํ สโมธาเนสิ, สจฺจปริโยสาเน โส ภิกฺขุ โสตาปตฺติผเล ปติฏฺฐหิฯ

‘‘ตทา ถุลฺลกุมาริกาว เอตรหิ ถุลฺลกุมาริกาฯ จูฬตาปโส อุกฺกณฺฐิตภิกฺขุ อโหสิ, ปิตา ปน อหเมว อโหสิ’’นฺติฯ

อุทญฺจนีชาตกวณฺณนา ฉฏฺฐาฯ

[๑๐๗] ๗. สาลิตฺตกชาตกวณฺณนา

สาธู โข สิปฺปกํ นามาติ อิทํ สตฺถา เชตวเน วิหรนฺโต เอกํ หํสปหรนกํ ภิกฺขุํ อารพฺภ กเถสิฯ โส กิเรโก สาวตฺถิวาสี กุลปุตฺโต สาลิตฺตกสิปฺเป นิปฺผตฺติํ ปตฺโตฯ ‘‘สาลิตฺตกสิปฺป’’นฺติ สกฺขราขิปนสิปฺปํ วุจฺจติฯ โส เอกทิวสํ ธมฺมํ สุตฺวา สาสเน อุรํ ทตฺวา ปพฺพชิตฺวา อุปสมฺปทํ ลภิ, น ปน สิกฺขากาโม, น ปฏิปตฺติสาธโก อโหสิฯ โส เอกทิวสํ เอกํ ทหรภิกฺขุํ อาทาย อจิรวติํ คนฺตฺวา นฺหายิตฺวา นทีตีเร อฏฺฐาสิฯ ตสฺมิํ สมเย เทฺว เสตหํสา อากาเสน คจฺฉนฺติฯ โส ตํ ทหรํ อาห ‘‘อิมํ ปจฺฉิมหํสํ สกฺขราย อกฺขิมฺหิ ปหริตฺวา ปาทมูเล ปาเตมี’’ติฯ อิตโร ‘‘กถํ ปาเตสฺสสิ, น สกฺขิสฺสสิ ปหริตุ’’นฺติ อาหฯ อิตโร ‘‘ติฏฺฐตุ ตาวสฺส โอรโต อกฺขิ, ปรโต อกฺขิมฺหิ ตํ ปหรามี’’ติฯ อิทานิ ปน ตฺวํ อสนฺตํ กเถสีติฯ ‘‘เตน หิ อุปธาเรหี’’ติ เอกํ ติขิณสกฺขรํ คเหตฺวา องฺคุลิยา ปริยเนฺต กตฺวา ตสฺส หํสสฺส ปจฺฉโต ขิปิฯ สา ‘‘รุ’’นฺติ สทฺทํ อกาสิ, หํโส ‘‘ปริสฺสเยน ภวิตพฺพ’’นฺติ นิวตฺติตฺวา สทฺทํ โสตุํ อารภิฯ อิตโร ตสฺมิํ ขเณ เอกํ วฏฺฏสกฺขรํ คเหตฺวา ตสฺส นิวตฺติตฺวา โอโลเกนฺตสฺส ปรภาเค อกฺขิํ ปหริฯ สกฺขรา อิตรมฺปิ อกฺขิํ วินิวิชฺฌิตฺวา คตาฯ หํโส มหารวํ รวโนฺต ปาทมูเลเยว ปติฯ ตโต ตโต ภิกฺขู อาคนฺตฺวา ครหิตฺวา ‘‘อนนุจฺฉวิกํ เต กต’’นฺติ สตฺถุ สนฺติกํ เนตฺวา ‘‘ภเนฺต, อิมินา อิทํ นาม กต’’นฺติ ตมตฺถํ อาโรเจสุํฯ สตฺถา ตํ ภิกฺขุํ ครหิตฺวา ‘‘น, ภิกฺขเว, อิทาเนเวส เอตสฺมิํ สิปฺเป กุสโล, ปุเพฺพปิ กุสโลเยว อโหสี’’ติ วตฺวา อตีตํ อาหริฯ

อตีเต พาราณสิยํ พฺรหฺมทเตฺต รชฺชํ กาเรเนฺต โพธิสโตฺต ตสฺส อมโจฺจ อโหสิฯ ตสฺมิํ กาเล รโญฺญ ปุโรหิโต อติมุขโร โหติ พหุภาณี, ตสฺมิํ กเถตุํ อารเทฺธ อเญฺญ โอกาสเมว น ลภนฺติฯ ราชา จิเนฺตสิ ‘‘กทา นุ โข เอตสฺส วจนุปเจฺฉทกํ กญฺจิ ลภิสฺสามี’’ติฯ โส ตโต ปฏฺฐาย ตถารูปํ เอกํ อุปธาเรโนฺต วิจรติฯ ตสฺมิํ กาเล พาราณสิยํ เอโก ปีฐสปฺปี สกฺขราขิปนสิปฺเป นิปฺผตฺติํ ปโตฺต โหติฯ คามทารกา ตํ รถกํ อาโรเปตฺวา อากฑฺฒมานา พาราณสินครทฺวารมูเล เอโก วิฏปสมฺปโนฺน มหานิโคฺรโธ อตฺถิ, ตตฺถ อาเนตฺวา สมฺปริวาเรตฺวา กากณิกาทีนิ ทตฺวา ‘‘หตฺถิรูปกํ กร, อสฺสรูปกํ กรา’’ติ วทนฺติฯ โส สกฺขรา ขิปิตฺวา ขิปิตฺวา นิโคฺรธปเณฺณสุ นานารูปานิ ทเสฺสติ, สพฺพานิ ปณฺณานิ ฉิทฺทาวฉิทฺทาเนว อเหสุํฯ

อถ พาราณสิราชา อุยฺยานํ คจฺฉโนฺต ตํ ฐานํ ปาปุณิฯ อุสฺสารณาภเยน สเพฺพ ทารกา ปลายิํสุ, ปีฐสปฺปี ตเตฺถว นิปชฺชิฯ ราชา นิโคฺรธมูลํ ปตฺวา รเถ นิสิโนฺน ปตฺตานํ ฉิทฺทตาย ฉายํ กพรกพรํ ทิสฺวา โอโลเกโนฺต สเพฺพสํ ปตฺตานํ ฉิทฺทภาวํ ทิสฺวา ‘‘เกเนตานิ เอวํ กตานี’’ติ ปุจฺฉิฯ ‘‘ปีฐสปฺปินา, เทวา’’ติฯ ราชา ‘‘อิมํ นิสฺสาย พฺราหฺมณสฺส วจนุปเจฺฉทํ กาตุํ สกฺกา ภวิสฺสตี’’ติ จิเนฺตตฺวา ‘‘กหํ, ภเณ, ปีฐสปฺปี’’ติ ปุจฺฉิฯ วิจินนฺตา มูลนฺตเร นิปนฺนํ ทิสฺวา

‘‘อยํ, เทวา’’ติ อาหํสุฯ ราชา นํ ปโกฺกสาเปตฺวา ปริสํ อุสฺสาเรตฺวา ปุจฺฉิ ‘‘อมฺหากํ สนฺติเก เอโก มฺขรพฺราหฺมโณ อตฺถิ, สกฺขิสฺสสิ ตํ นิสฺสทฺทํ กาตุ’’นฺติฯ นาฬิมตฺตา อชลณฺฑิกา ลภนฺโต สกฺขิสฺสามิ, เทวาติฯ ราชา ปีฐสปฺปึ ฆรํ เนตฺวา อโนฺตสาณิยํ นิสีทาเปตฺวา สาณิยํ ฉิทฺทํ กาเรตฺวา พฺราหฺมณสฺส ฉิทฺทาภิมุขํ อาสนํ ปญฺญเปตฺวา นาฬิมตฺตา สุกฺขา อชลณฺฑิกา ปีฐสปฺปิสฺส สนฺติเก ฐปาเปตฺวา พฺราหฺมณํ อุปฏฺฐานกาเล อาคตํ ตสฺมึ อาสเน นิสีทาเปตฺวา กถํ สมุฏฺฐาเปสิฯ พฺราหฺมโณ อเญฺญสํ โอกาสํ อทตฺวา รญฺญา สทฺธึ กเถตุํ อารภิฯ อถสฺส โส ปีฐสปฺปี สาณิจฺฉิทฺเทน เอเกกํ อชลณฺฑิกํ ปจฺฉิยํ ปเวเสโนฺต วิย ตาลุตลมฺหิเยว ปาเตติ, พฺราหฺมโณ อาคตาคตํ นาฬิยํ เตลํ ปเวเสโนฺต วิย คิลติ, สพฺพา ปริกฺขยํ คมึสุฯ ตเสฺสตา นาฬิมตฺตา อชลณฺฑิกา กุจฺฉึ ปวิฏฺฐา อฑฺฒาฬฺหกมตฺตา อเหสุํฯ

ราชา ตาสํ ปริกฺขีณภาวํ ญตฺวา อาห – ‘‘อาจริย, ตุเมฺห อติมฺขรตาย นาฬิมตฺตา อชลณฺฑิกา คิลนฺตา กิญฺจิ น ชานิตฺถ, อิโต ทานิ อุตฺตริ ชีราเปตุํ น สกฺขิสฺสถฯ คจฺฉถ, ปิยงฺคุทกํ ปิวิตฺวา ฉเฑฺฑตฺวา อตฺตานํ อโรคํ กโรถา’’ติ พฺราหฺมโณ ตโต ปฏฺฐาย ปิหิตมุโข วิย หุตฺวา กเถเนฺตนาปิ สทฺธึ อกถนสีโล อโหสิฯ ราชา ‘‘อิมินา เม กณฺณสุขํ กต’’นฺติ ปีฐสปฺปิสฺส สตสหสฺสุฏฺฐานเก จตูสุ ทิสาสุ จตฺตาโร คาเม อทาสิฯ โพธิสโตฺต ราชานํ อุปสงฺกมิตฺวา ‘‘เทว, สิปฺปํ นาม โลเก ปณฺฑิเตหิ อุคฺคหิตพฺพํ, ปีฐสปฺปินา สาลิตฺตกมเตฺตนาปิ อยํ สมฺปตฺติ ลทฺธา’’ติ วตฺวา อิมํ คาถมาห –

๑๐๗. ‘‘สาธุํ โข สิปฺปกํ นาม, อปิ ยาทิส กีทิสํ;
ปสฺส ขญฺชปฺปหาเรน, ลทฺธา คามา จตุทฺทิสา’’ติฯ

ตตฺถ **ปสฺส ขญฺชปฺปหาเรนา**ติ ปสฺส, มหาราช, อิมินา ขญฺชปีฐสปฺปินา อชลณฺฑิกาปหาเรน จตุทฺทิสา จตฺตาโร คามา ลทฺธา, อเญฺญสํ สิปฺปานํ โก อานิสํสปริเจฺฉโทติ สิปฺปคุณํ กเถสิฯ

สตฺถา อิมํ ธมฺมเทสนํ อาหริตฺวา ชาตกํ สโมธาเนสิ – ‘‘ตทา ปีฐสปฺปี อยํ ภิกฺขุ อโหสิ, ราชา อานโนฺท, ปณฺฑิตามโจฺจ ปน อหเมว อโหสิ’’นฺติฯ

สาลิตฺตกชาตกวณฺณนา สตฺตมาฯ

[๑๐๘] ๘. พาหิยชาตกวณฺณนา

สิเกฺขยฺย สิกฺขิตพฺพานีติ อิทํ สตฺถา เวสาลึ อุปนิสฺสาย มหาวเน กูฏาคารสาลายํ วิหรโนฺต เอกํ ลิจฺฉวึ อารพฺภ กเถสิฯ โส กิร ลิจฺฉวิราชา สโทฺธ ปสโนฺน พุทฺธปฺปมุขํ ภิกฺขุสงฺฆํ นิมเนฺตตฺวา อตฺตโน นิเวสเน มหาทานํ ปวเตฺตสิฯ ภริยา ปนสฺส ถูลงฺคปจฺจงฺคา อุทฺธุมาตกนิมิตฺตสทิสา อนากปฺปสมฺปนฺนา อโหสิฯ สตฺถา ภตฺตกิจฺจาวสาเน อนุโมทนํ กตฺวา วิหารํ คนฺตฺวา ภิกฺขูนํ โอวาทํ ทตฺวา คนฺธกุฏึ ปาวิสิฯ ภิกฺขู ธมฺมสภายํ กถํ สมุฏฺฐาเปสุํ ‘‘อาวุโส, ตสฺส นาม ลิจฺฉวิรโญฺญ ตาว อภิรูปสฺส ตาทิสา ภริยา ถูลงฺคปจฺจงฺคา อนากปฺปสมฺปนฺนา, กถํ โส ตาย สทฺธึ อภิรมตี’’ติฯ สตฺถา อาคนฺตฺวา ‘‘กาย นุตฺถ, ภิกฺขเว, เอตรหิ กถาย สนฺนิสินฺนา’’ติ ปุจฺฉิตฺวา ‘‘อิมาย นามา’’ติ วุเตฺต ‘‘น, ภิกฺขเว, เอส อิทาเนว, ปุเพฺพปิ ถูลสรีราย เอว อิตฺถิยา สทฺธึ อภิรมี’’ติ วตฺวา เตหิ ยาจิโต อตีตํ อาหริฯ

อตีเต พาราณสิยํ พฺรหฺมทเตฺต รชฺชํ กาเรเนฺต โพธิสโตฺต ตสฺส อมโจฺจ อโหสิฯ อเถกา ชนปทิตฺถี ถูลสรีรา อนากปฺปสมฺปนฺนา ภตึ กุรฺมานา ราชงฺคณสฺส อวิทูเรน คจฺฉมานา สรีรวฬญฺชปีฬิตา หุตฺวา นิวตฺถสาฏเกน สรีรํ ปฏิจฺฉาเทตฺวา นิสีทิตฺวา สรีรวฬญฺชํ มุญฺจิตฺวา ขิปฺป

เมว อุฏฺฐาสิฯ ตสฺมึ ขเณ พาราณสิราชา วาตปาเนน ราชงฺคณํ โอโลเกนฺโต ตํ ทิสฺวา จินฺเตสิ ‘‘อยํ เอวรูเป องฺคณฏฺฐาเน สรีรวฬญฺชํ มุญฺจมานา หิโรตฺตปฺปํ อปฺปหาย นิวาสเนเนว ปฏิจฺฉนฺนา หุตฺวา สรีรวฬญฺชํ โมเจตฺวา ขิปฺปํ อุฏฺฐิตา, อิมาย นิโรคาย ภวิตพฺพํ, เอติสฺสา วตฺถุ วิสทํ ภวิสฺสติ, วิสเท ปน วตฺถุสฺมึ เอโก ปุตฺโต ลพฺภมาโน วิสโท ปุญฺญวา ภวิสฺสติ, อิมํ มยา อคฺคมเหสึ กาตุํ วฏฺฏตี’’ติฯ โส ตสฺสา อปริคฺคหิตภาวํ ญตฺวา อาหราเปตฺวา อคฺคมเหสิฏฺฐานํ อทาสิฯ สา ตสฺส ปิยา อโหสิ มนาปา, น จิรสฺเสว เอกํ ปุตฺตํ วิชายิฯ โส ปนสฺสา ปุตฺโต จกฺกวตฺตี ราชา อโหสิฯ

โพธิสโตฺต ตสฺสา สมฺปตฺตึ ทิสฺวา ตถารูปํ วจโนกาสํ ลภิตฺวา ‘‘เทว, สิกฺขิตพฺพยุตฺตกํ นาม สิปฺปํ กสฺมา น สิกฺขิตพฺพํ, ยตฺร หิ นามายํ มหาปุญฺญา หิโรตฺตปฺปํ อปฺปหาย ปฏิจฺฉนฺนาการเน สรีรวฬญฺชํ กุรุมานา ตุเมฺห อาราเธตฺวา เอวรูปํ สมฺปตฺตึ ปตฺตา’’ติ วตฺวา สิกฺขิตพฺพยุตฺตกานํ สิปฺปานํ วณฺณํ กเถโนฺต อิมํ คาถมาห –

๑๐๘.‘‘สิเกฺขยฺย สิกฺขิตพฺพานิ, สนฺติ สจฺฉนฺทิโน ชนา;
พาหิยา หิ สุหเนฺนน, ราชานมภิราธยี’’ติฯ

ตตฺถ **สนฺติ สจฺฉนฺทิโน ชนา**ติ เตสุ เตสุ สิเปฺปสุ สจฺฉนฺทา ชนา อตฺถิเยวฯ **พาหิยา**ติ พหิชนปเท ชาตา สํวฑฺฒา อิตฺถีฯ **สุหเนฺนนา**ติ หิโรตฺตปฺปํ อปฺปหาย ปฏิจฺฉเนฺนนาการเน หนฺนํ สุหนฺนํ นาม, เตน สุหเนฺนนฯ **ราชานมภิราธยี**ติ เทวํ อภิราธยิตฺวา อิมํ สมฺปตฺตึ ปตฺตาติฯ เอวํ มหาสโตฺต สิกฺขิตพฺพยุตฺตกานํ สิปฺปานํ คุณํ กเถสิฯ

สตฺถา อิมํ ธมฺมเทสนํ อาหริตฺวา ชาตกํ สโมธาเนสิ – ‘‘ตทา ชยมฺปติกา เอตรหิปิ ชยมฺปติกาว, ปณฺฑิตามโจฺจ ปน อหเมว อโหสิ’’นฺติฯ

พาหิยชาตกวณฺณนา อฏฺฐมาฯ

[๑๐๙] ๙. กุณฺฑกปูวชาตกวณฺณนา

ยถโนฺน ปุริโส โหตีติ อิทํ สตฺถา สาวตฺถิยํ วิหรโนฺต มหาทุคฺคตํ อารพฺภ กเถสิฯ สาวตฺถิยญฺหิ กทาจิ เอกเมว กุลํ พุทฺธปฺปมุขสฺส ภิกฺขุสงฺฆสฺส ทานํ เทติ, กทาจิ ตีณิ จตฺตาริ เอกโต หุตฺวา, กทาจิ คณพนฺธเนน, กทาจิ วีถิสภาเคน, กทาจิ สกลนครํ ฉนฺทกํ สํหริตฺวาฯ ตทา ปน วีถิภตฺตํ นาม อโหสิฯ อถ มนุสฺสา พุทฺธปฺปมุขสฺส ภิกฺขุสงฺฆสฺส ยาคุํ ทตฺวา ‘‘ขชฺชกํ อาหรถา’’ติ อาหํสุฯ ตทา ปเนโก ปเรสํ ภติการโก ทุคฺคตมนุโสฺส ตสฺสํ วีถิยํ วสมาโน จินฺเตสิ ‘‘อหํ ยาคุํ ทาตุํ น สกฺขิสฺสามิ, ขชฺชกํ ปน ทสฺสามี’’ติ สณฺหสณฺหํ กุณฺฑกํ วฑฺฒาเปตฺวา อุทเกน เตเมตฺวา อกฺกปเณฺณน เวเฐตฺวา กุกฺกุเฬ ปจิตฺวา ‘‘อิทํ พุทฺธสฺส ทสฺสามี’’ติ ตํ อาทาย คนฺตฺวา สตฺถุ สนฺติเก ฐิโต ‘‘ขชฺชกํ อาหรถา’’ติ เอกสฺมึ วจเน วุตฺตมเตฺต สพฺพปฐมํ คนฺตฺวา ตํ ปูวํ สตฺถุ ปเตฺต ปติฏฺฐาเปสิ, สตฺถา อเญฺญหิ ทียมานํ ขชฺชกํ อคฺคเหตฺวา ตเมว ปูวขชฺชกํ ปริภุญฺชิฯ

ตสฺมิํเยว ปน ขเณ ‘‘สมฺมาสมฺพุเทฺธน กิร มหาทุคฺคตสฺส กุณฺฑกขชฺชกํ อชิคุจฺฉิตฺวา อมตํ วิย ปริภุตฺต’’นฺติ สกลนครํ เอกโกลาหลํ อโหสิฯ ราชราชมหามตฺตาทโย อนฺตมโส โทวาริเก อุปาทาย สเพฺพว สนฺนิปติตฺวา สตฺถารํ วนฺทิตฺวา มหาทุคฺคตํ อุปสงฺกมิตฺวา ‘‘หนฺท โภ, สตํ คเหตฺวา, เทฺว สตานิ คเหตฺวา, ปญฺจ สตานิ คเหตฺวา อมฺหากํ ปตฺตึ เทหี’’ติ วทิํสุฯ โส ‘‘สตฺถารํ ปฏิปุจฺฉิตฺวา ชานิสฺสามี’’ติ สตฺถุ สนฺติกํ คนฺตฺวา ตมตฺถํ อาโรเจสิฯ สตฺถา ‘‘ธนํ คเหตฺวา วา อคฺคเหตฺวา วา สพฺพสตฺตานํ ปตฺตึ เทหี’’ติ อาหฯ โส ธนํ คเหตุํ อารภิฯ มนุสฺสา

ทิคุณจตุคฺคุณอฏฺฐคุณาทิวเสน ททนฺตา นว หิรญฺญโกฏิโย อทํสุฯ สตฺถา อนุโมทนํ กตฺวา วิหารํ คนฺตฺวา ภิกฺขูหิ วตฺเต ทสฺสิเต สุคโตวาทํ ทตฺวา คนฺธกุฏึ ปาวิสิฯ ราชา สายนฺหสมเย มหาทุคฺคตํ ปโกฺกสาเปตฺวา เสฏฺฐิฏฺฐาเนน ปูเชสิฯ

ภิกฺขู ธมฺมสภายํ กถํ สมุฏฺฐาเปสุํ ''อาวุโส, สตฺถา มหาทุคฺคเตน ทินฺนํ กุณฺฑกปูวํ อชิคุจฺฉนฺโต อมตํ วิย ปริภุญฺชิ, มหาทุคฺคโตปิ พหุธนญฺจ เสฏฺฐิฏฺฐานญฺจ ลภิตฺวา มหาสมฺปตฺตึ ปตฺโต''ติฯ สตฺถา อาคนฺตฺวา ''กาย นุตฺถ, ภิกฺขเว, เอตรหิ กถาย สนฺนิสินฺนา''ติ ปุจฺฉิตฺวา ''อิมาย นามา''ติ วุตฺเต ''น, ภิกฺขเว, อิทาเนว มยา อชิคุจฺฉเนฺตน ตสฺส กุณฺฑกปูโว ปริภุตฺโต, ปุพฺเพปิ รุกฺขเทวตาย หุตฺวา ปริภุตฺโตเยว, ตทาปิ เจส มํ นิสฺสาย เสฏฺฐิฏฺฐานํ อลตฺถา''ติ วตฺวา อตีตํ อาหริฯ

อตีเต พาราณสิยํ พฺรหฺมทตฺเต รชฺชํ กาเรนฺเต โพธิสตฺโต เอกสฺมึ ฐาเน เอรณฺฑรุกฺขรุกฺขเทวตา หุตฺวา นิพฺพตฺติฯ ตทา ตสฺมึ คามเก มนุสฺสา เทวตามงฺคลิกา โหนฺติฯ อเถกสฺมึ ฉเณ สมฺปตฺเต มนุสฺสา อตฺตโน อตฺตโน รุกฺขเทวตานํ พลิกมฺมํ อกํสุฯ อเถโก ทุคฺคตมนุโสฺสเต มนุเสฺส รุกฺขเทวตา ปฏิชคฺคเนฺต ทิสฺวา เอกํ เอรณฺฑรุกฺขํ ปฏิชคฺคิฯ เต มนุสฺสา อตฺตโน อตฺตโน เทวตานํ นานปฺปการานิ มาลาคนฺธวิเลปนาทีนิ เจว ขชฺชโภชฺชานิ จ อาทาย คจฺฉึสุฯ โส ปน กุณฺฑกปูวเญฺจว อุฬุงฺเกน จ อุทกํ อาทาย คนฺตฺวา เอรณฺฑรุกฺขสฺส อวิทูเร ฐตฺวา จิเนฺตสิ ''เทวตา นาม ทิพฺพขชฺชกานิ ขาทนฺติ, มยฺหํ เทวตา อิมํ กุณฺฑกปูวํ น ขาทิสฺสติ, กึ อิมํ อการเณน นาเสมิ, อหเมว นํ ขาทิสฺสามี''ติ ตโต นิวตฺติฯ โพธิสโตฺต ขนฺธวิฏเป ฐตฺวา ''โภ ปุริส, สเจ ตฺวํ อิสฺสโร ภเวยฺยาสิ, มยฺหํ มธุรขชฺชกํ ทเทยฺยาสิฯ ตฺวํ ปน ทุคฺคโต, อหํ ตว ปูวํ น ขาทิตฺวา อญฺญํ กึ ขาทิสฺสามิ, มา เม โกฏฺฐาสํ นาเสหี''ติ วตฺวา อิมํ คาถมาห –

๑๐๙. ''ยถนฺนฺน ปุริโส โหติ, ตถนฺนา ตสฺส เทวตา;
อาหเรตํ กุณฺฑปูวํ, มา เม ภาคํ วินาสยา''ติฯ

ตตฺถ **ยถโนฺน**ติ ยถารูปโภชโน โหติฯ **ตถนฺนา**ติ ตสฺส ปุริสสฺส เทวตาปิ ตถารูปโภชนาว โหติฯ **อาหเรตํ กุณฺฑปูว**นฺติ เอตํ กุณฺฑเกน ปกฺกปูวํ อาเนหิ, มยฺหํ ภาคํ มา วินาเสหีติฯ

โส นิวตฺติตฺวา โพธิสตฺตํ โอโลเกตฺวา พลิกมฺมมกาสิฯ โพธิสโตฺต ตโต โอชํ ปริภุญฺชิตฺวา ''ปุริส, ตฺวํ กิมตฺถํ มํ ปฏิชคฺคสี''ติ อาหฯ ''ทุคฺคโตมฺหิ, สามิ, ตํ นิสฺสาย ทุคฺคตภาวโต มุจฺจิตุกามตาย ปฏิชคฺคามี''ติฯ ''โภ ปุริส, มา จินฺตยิ, ตยา กตญฺญุสฺส กตเวทิโน ปูชา กตา, อิมํ เอรณฺฑํ ปริกฺขิปิตฺวา นิธิกุมฺภิโย คีวาย คีวํ อาหจฺจฐิตาฯ ตฺวํ รโญฺญ อาจิกฺขิตฺวา สกเฏหิ ธนํ อาหราเปตฺวา ราชงฺคเณ ราสึ กาเรหิ, ราชา เต ตุสฺสิตฺวา เสฏฺฐิฏฺฐานํ ทสฺสตี''ติ วตฺวา โพธิสโตฺต อนฺตรธายิฯ โส ตถา อกาสิฯ ราชาปิ ตสฺส เสฏฺฐิฏฺฐานํ อทาสิฯ อิติ โส โพธิสตฺตํ นิสฺสาย มหาสมฺปตฺตึ ปตฺวา ยถากมฺมํ คโตฯ

สตฺถา อิมํ ธมฺมเทสนํ อาหริตฺวา ชาตกํ สโมธาเนสิ – ''ตทา ทุคฺคโต เอตรหิ ทุคฺคโตว, เอรณฺฑรุกฺขเทวตา ปน อหเมว อโหสิ''นฺติฯ

กุณฺฑกปูวชาตกวณฺณนา นวมาฯ

[๑๑๐] ๑๐. สพฺพสํหารกปญฺหชาตกวณฺณนา

สพฺพสํหารโก นตฺถีติ อยํ สพฺพสํหารกปโญฺห สพฺพากาเรน อุมงฺคชาตเก อาวิ ภวิสฺสตีติฯ

สพฺพสํหารกปญฺหชาตกวณฺณนา ทสมาฯ

ปโรสตวโคฺค เอกาทสโมฯ

ตสฺสุทฺทานํ –

ปโรสตมฺปิ ปณฺณิกํ, เวรี จ มิตฺตวินฺทกํ;
ทุพฺพลญฺจ อุทญฺจนี, สาลิตฺตมฺปิ จ พาหิยํ;
กุณฺฑกปูวสพฺพสํหารกนฺติฯ

๑๒. หํจิวโคฺค

[๑๑๑] ๑. คทฺรภปญฺหชาตกวณฺณนา

หํจิ ตุวํ เอวมญฺญสีติ อยมฺปิ คทฺรภปโญฺห **มหาอุมงฺคชาตเก**เยว (ชา. ๒.๒๒.๕๙๐ อาทโย) อาวิ ภวิสฺสติฯ

คทฺรภปญฺหชาตกวณฺณนา ปฐมาฯ

[๑๑๒] ๒. อมราเทวีปญฺหชาตกวณฺณนา

เยน สตฺตุพิลงฺคา จาติ อยมฺปิ อมราเทวิปโญฺห นาม ตเตฺถว อาวิ ภวิสฺสติฯ

อมราเทวีปญฺหชาตกวณฺณนา ทุติยาฯ

[๑๑๓] ๓. สิงฺคาลชาตกวณฺณนา

สทฺทหาสิ สิงฺคาลสฺสาติ อิทํ สตฺถา เวฬุวเน วิหรโนฺต เทวทตฺตํ อารพฺภ กเถสิฯ ตสฺมิญฺหิ สมเย ภิกฺขู ธมฺมสภายํ สนฺนิปติตฺวา ‘‘อาวุโส, เทวทเตฺตน ปญฺจ ภิกฺขุสตานิ อาทาย คยาสีสํ คนฺตฺวา ‘ยํ สมโณ โคตโม กโรติ, น โส ธโมฺมฯ ยมหํ กโรมิ, อยเมว ธโมฺม’ติ เต ภิกฺขู อตฺตโน ลทฺธึ คาหาเปตฺวา ฐานปฺปตฺตํ มุสาวาทํ กตฺวา สงฺฆํ ภินฺทิตฺวา เอกสีมาย เทฺว อุโปสถา กตา’’ติ เทวทตฺตสฺส อคุณกถํ กเถนฺตา นิสีทึสุฯ สตฺถา อาคนฺตฺวา ‘‘กาย นุตฺถ, ภิกฺขเว, เอตรหิ กถาย สนฺนิสินฺนา’’ติ ปุจฺฉิตฺวา ‘‘อิมาย นามา’’ติ วุเตฺต ‘‘น, ภิกฺขเว, เทวทโตฺต อิทาเนว มุสาวาที, ปุเพฺพปิ มุสาวาทีเยวา’’ติ วตฺวา อตีตํ อาหริฯ

อตีเต พาราณสิยํ พฺรหฺมทเตฺต รชฺชํ กาเรเนฺต โพธิสโตฺต สุสานวเน รุกฺขเทวตา หุตฺวา นิพฺพตฺติฯ ตทา พาราณสิยํ นกฺขตฺตํ ฆุฏฺฐํ อโหสิฯ มนุสฺสา ‘‘ยกฺขพลิกมฺมํ กโรมา’’ติ เตสุ เตสุ จจฺจรรจฺฉาทิฏฺฐาเนสุ มจฺฉมํสาทีนิ วิปฺปกิริตฺวา กปาลเกสุ พหุํ สุรํ ฐปยึสุฯ อเถโก สิงฺคาโล อฑฺฒรตฺตสมเย นิทฺธมเนน นครํ ปวิสิตฺวา มจฺฉมํสํ ขาทิตฺวา สุรํ ปิวิตฺวา ปุนฺนาคคจฺฉนฺตรํ ปวิสิตฺวา ยาว อรุณุคฺคมนา นิทฺทํ โอกฺกมิฯ โส ปพุชฺฌิตฺวา อาโลกํ ทิสฺวา ‘‘อิทานิ นิกฺขมิตุํ น สกฺกา’’ติ มคฺคสมีปํ คนฺตฺวา อทิสฺสมาโน นิปชฺชิตฺวา อเญฺญ มนุเสฺส ทิสฺวาปิ กิญฺจิ อวตฺวา เอกํ พฺราหฺมณํ มุขโธวนตฺถาย คจฺฉนฺตํ ทิสฺวา จิเนฺตสิ ‘‘พฺราหฺมณา นาม ธนโลลา โหนฺติ, อิมํ ธเนน ปโลเภตฺวา ยถา มํ อุปกจฺฉกนฺตเร กตฺวา อุตฺตราสเงฺคน ปฏิจฺฉาเทตฺวา นครา นีหรติ, ตถา กริสฺสามี’’ติฯ โส มนุสฺสภาสาย ‘‘พฺราหฺมณา’’ติ อาหฯ โส นิวตฺติตฺวา ‘‘โก มํ ปโกฺกสตี’’ติ อาหฯ ‘‘อหํ, พฺราหฺมณา’’ติฯ ‘‘กึการณา’’ติฯ ‘‘พฺราหฺมณ, มยฺหํ เทฺว ก

หาปณสตานิ อตฺถิฯ สเจ มํ อุปกจฺฉกนฺตเร กตฺวา อุตฺตราสเงฺคน ปฏิจฺฉาเทตฺวา ยถา น โกจิ ปสฺสติ, ตถา นครา นิกฺขาเมตุํ สโกฺกสิ, ตุยฺหํ เต กหาปเณ ทสฺสามี''ติฯ พฺราหฺมโณ ธนโลเภน ''สาธู''ติ สมฺปฏิจฺฉิตฺวา ตํ ตถา กตฺวา อาทาย นครา นิกฺขมิตฺวา โถกํ อคมาสิฯ อถ นํ สิงฺคาโล ปุจฺฉิ ''กตรฏฺฐานํ, พฺราหฺมณา''ติ? ''อสุกํ นามา''ติฯ ''อญฺญํ โถกํ ฐานํ คจฺฉา''ติฯ เอวํ ปุนปฺปุนํ วทโนฺต มหาสุสานํ ปตฺวา ''อิธ มํ โอตาเรหี''ติ อาหฯ ตตฺถ นํ โอตาเรสิฯ อถ สิงฺคาโล ''เตน หิ, พฺราหฺมณ, อุตฺตริสาฏกํ ปตฺถรา''ติ อาหฯ โส ธนโลเภน ''สาธู''ติ ปตฺถริฯ อถ นํ ''อิมํ รุกฺขมูลํ ขณาหี''ติ ปถวิขณเน โยเชตฺวา พฺราหฺมณสฺส อุตฺตริสาฏกํ อภิรุยฺห จตูสุ กเณฺณสุ จ มเชฺฌ จาติ ปญฺจสุ ฐาเนสุ สรีรนิสฺสนฺทํ ปาเตตฺวา มเกฺขตฺวา เจว เตเมตฺวา จ สุสานวนํ ปาวิสิฯ โพธิสโตฺต รุกฺขวิฏเป ฐตฺวา อิมํ คาถมาห –

๑๑๓. ''สทฺทหาสิ สิงฺคาลสฺส, สุราปีตสฺส พฺราหฺมณ;
สิปฺปิกานํ สตํ นตฺถิ, กุโต กํสสตา ทุเว''ติฯ

ตตฺถ **สทฺทหาสี**ติ สทฺทหสิ, อยเมว วา ปาโฐ, ปตฺติยายสีติ อโตฺถฯ **สิปฺปิกานํ สตํ นตฺถี**ติ เอตสฺส หิ สิปฺปิกาสตมฺปิ นตฺถิฯ **กุโต กํสสตา ทุเว**ติ เทฺว กหาปณสตานิ ปนสฺส กุโต เอวาติฯ

โพธิสโตฺต อิมํ คาถํ วตฺวา ''คจฺฉ, พฺราหฺมณ, ตว สาฏกํ โธวิตฺวา นฺหายิตฺวา อตฺตโน กมฺมํ กโรหี''ติ วตฺวา อนฺตรธายิฯ พฺราหฺมโณ ตถา กตฺวา ''วญฺจิโต วตมฺหี''ติ โทมนสฺสปฺปโตฺต ปกฺกามิฯ

สตฺถา อิมํ ธมฺมเทสนํ อาหริตฺวา ชาตกํ สโมธาเนสิ – ''ตทา สิงฺคาโล เทวทโตฺต อโหสิ, รุกฺขเทวตา ปน อหเมว อโหสิ''นฺติฯ

สิงฺคาลชาตกวณฺณนา ตติยาฯ

[๑๑๔] ๔. มิตจินฺตีชาตกวณฺณนา

พหุจินฺตี อปฺปจินฺตีติ อิทํ สตฺถา เชตวเน วิหรโนฺต เทฺว มหลฺลกเตฺถเร อารพฺภ กเถสิฯ เต กิร ชนปเท เอกสฺมิํ อรญฺญาวาเส วสฺสํ วสิตฺวา ''สตฺถุ ทสฺสนตฺถาย คจฺฉิสฺสามา''ติ ปาเถยฺยํ สเชฺชตฺวา ''อชฺช คจฺฉาม, เสฺว คจฺฉามา''ติ มาสํ อติกฺกาเมตฺวา ปุน ปาเถยฺยํ สเชฺชตฺวา ตเถว มาสํ, ปุน มาสนฺติ เอวํ อตฺตโน กุสีตภาเวน เจว นิวาสฏฺฐาเน จ อเปกฺขาย ตโย มาเส อติกฺกาเมตฺวา ตโต นิกฺขมฺม เชตวนํ คนฺตฺวา สภาคฏฺฐาเน ปตฺตจีวรํ ปฏิสาเมตฺวา สตฺถารํ ปสฺสิํสุฯ อถ เน ภิกฺขู ปุจฺฉิํสุ ''จิรํ โว, อาวุโส, พุทฺธุปฏฺฐานํ อกโรนฺตานํ, กสฺมา เอวํ จิรายิตฺถา''ติ? เต ตมตฺถํ อาโรเจสุํฯ อถ เนสํ โส อาลสิยกุสีตภาโว ภิกฺขุสเงฺฆ ปากโฏ ชาโตฯ ธมฺมสภายมฺปิ เตสํ ภิกฺขูนเมว อาลสิยภาวํ นิสฺสาย กถํ สมุฏฺฐาเปสุํฯ สตฺถา อาคนฺตฺวา ''กายนุตฺถ, ภิกฺขเว, เอตรหิ กถาย สนฺนิสินฺนา''ติ ปุจฺฉิตฺวา ''อิมาย นามา''ติ วุเตฺต เต ปโกฺกสาเปตฺวา ''สจฺจํ กิร ตุเมฺห, ภิกฺขเว, อลสา กุสีตา''ติ ปุจฺฉิตฺวา ''สจฺจํ, ภเนฺต''ติ วุเตฺต ''น, ภิกฺขเว, อิทาเนเวเต อลสา, ปุเพฺพปิ อลสา เจว นิวาสฏฺฐาเน จ สาลยา สาเปกฺขา''ติ วตฺวา อตีตํ อาหริฯ

อตีเต พาราณสิยํ พฺรหฺมทเตฺต รชฺชํ กาเรเนฺต พาราณสินทิยํ ตโย มจฺฉา อเหสุํ, พหุจินฺตี, อปฺปจินฺตี, มิตจินฺตีติ เตสํ นามานิฯ เต อรญฺญโต มนุสฺสปถํ อาคมิํสุฯ ตตฺถ มิตจินฺตี อิตเร เทฺว เอวมาห ''อยํ มนุสฺสปโถ นาม สาสโงฺก สปฺปฏิภโย, เกวฏฺฏา นานปฺปการานิ ชาลกุมินาทีนิ ขิปิตฺวา มเจฺฉ คณฺหนฺติ, มยํ อรญฺญเมว คจฺฉามา''ติฯ อิตเร เทฺว ชนา อลสตาย เจว

อามิสคิทฺธตาย จ ‘‘อชฺช คจฺฉาม, เสฺว คจฺฉามา’’ติ ตโย มาเส อติกฺกาเมสุํฯ อถ เกวฏฺฏา นทิยํ ชาลํ ขิปึสุฯ พหุจินฺตี จ อปฺปจินฺตี จ โคจรํ คณฺหนฺตา ปุรโต คจฺฉนฺติฯ เต อตฺตโน อนฺธพาลตาย ชาลคนฺธํ อสลฺลกฺเขตฺวา ชาลกุจฺฉิเมว ปวิสึสุฯ มิตจินฺตี ปจฺฉโต อาคจฺฉนฺโต ชาลคนฺธํ สลฺลกฺเขตฺวา เตสญฺจ ชาลกุจฺฉึ ปวิฏฺฐภาวํ ญตฺวา ‘‘อิเมสํ กุสีตานํ อนฺธพาลานํ ชีวิตทานํ ทสฺสามี’’ติ จินฺเตตฺวา พหิปเสฺสน ชาลกุจฺฉิฏฺฐานํ คนฺตฺวา ชาลกุจฺฉึ ผาเลตฺวา นิกฺขนฺตสทิโส หุตฺวา อุทกํ อาลุเฬนฺโต ชาลสฺส ปุรโต ปติตฺวา ปุน ชาลกุจฺฉึ ปวิสิตฺวา ปจฺฉิมภาเคน ผาเลตฺวา นิกฺขนฺตสทิโส อุทกํ อาลุเฬนฺโต ปจฺฉิมภาเค ปติฯ เกวฏฺฏา ‘‘มจฺฉา ชาลํ ผาเลตฺวา คตา’’ติ มญฺญมานา ชาลโกฏิยํ คเหตฺวา อุกฺขิปึสุฯ เต เทฺวปิ มจฺฉา ชาลโต มุจฺจิตฺวา อุทเก ปตึสุฯ อิติ เตหิ มิตจินฺตึ นิสฺสาย ชีวิตํ ลทฺธํฯ

สตฺถา อิมํ อตีตํ อาหริตฺวา อภิสมฺพุทฺโธ หุตฺวา อิมํ คาถมาห –

๑๑๔. ‘‘พหุจินฺตี อปฺปจินฺตี, อุโภ ชาเล อพชฺฌเร;
มิตจินฺตี ปโมเจสิ, อุโภ ตตฺถ สมาคตา’’ติฯ

ตตฺถ **พหุจินฺตี**ติ พหุจินฺตนตาย วิตกฺกพหุลตาย เอวํลทฺธนาโมฯ อิตเรสุปิ ทฺวีสุ อยเมว นโยฯ **อุโภ ตตฺถ สมาคตา**ติ มิตจินฺตึ นิสฺสาย ลทฺธชีวิตา ตตฺถ อุทเก ปุน อุโภปิ ชนา มิตจินฺตินา สทฺธึ สมาคตาติ อตฺโถฯ

เอวํ สตฺถา อิมํ ธมฺมเทสนํ อาหริตฺวา สจฺจานิ ปกาเสตฺวา ชาตกํ สโมธาเนสิ, สจฺจปริโยสาเน มหลฺลกา ภิกฺขู โสตาปตฺติผเล ปติฏฺฐหึสุฯ ตทา พหุจินฺตี จ อปฺปจินฺตี จ อิเม เทฺว อเหสุํ, มิตจินฺตี ปน อหเมว อโหสินฺติฯ

มิตจินฺตีชาตกวณฺณนา จตุตฺถาฯ

[๑๑๕] ๕. อนุสาสิกชาตกวณฺณนา

ยายเญฺญ มนุสาสตีติ อิทํ สตฺถา เชตวเน วิหรนฺโต เอกํ อนุสาสิกํ ภิกฺขุนึ อารพฺภ กเถสิฯ สา กิร สาวตฺถิวาสินี เอกา กุลธีตา ปพฺพชิตฺวา อุปสมฺปนฺนกาลโต ปฏฺฐาย สมณธมฺมํ อนนุยุตฺตา อามิสคิทฺธา หุตฺวา ยตฺถ อญฺญา ภิกฺขุนิโย น คจฺฉนฺติ, ตาทิเส นครสฺส เอกเทเส ปิณฺฑาย จรติฯ อถสฺสา มนุสฺสา ปณีตปิณฺฑปาตํ เทนฺติฯ สา รสตณฺหาย พชฺฌิตฺวา ‘‘สเจ อิมสฺมึ ปเทเส อญฺญาปิ ภิกฺขุนิโย ปิณฺฑาย จริสฺสนฺติ, มยฺหํ ลาโภ ปริหายิสฺสติฯ ยถา เอตํ ปเทสํ อญฺญา นาคจฺฉนฺติ, เอวํ มยา กาตุํ วฏฺฏตี’’ติ จินฺเตตฺวา ภิกฺขุนูปสฺสยํ คนฺตฺวา ‘‘อเยฺย, อสุกฏฺฐาเน จโณฺฑ หตฺถี, จโณฺฑ อโสฺส, จโณฺฑ เมโณฺฑ, จโณฺฑ กุกฺกุโร จรติ, สปริสฺสยฏฺฐานํ, มา ตตฺถ ปิณฺฑาย จริตฺถา’’ติ ภิกฺขุนิโย อนุสาสติฯ ตสฺสา วจนํ สุตฺวา เอกา ภิกฺขุนีปิ ตํ ปเทสํ คีวํ ปริวเตฺตตฺวา น โอโลเกสิฯ ตสฺสา เอกสฺมึ ทิวเส ตสฺมึ ปเทเส ปิณฺฑาย จรนฺติยา เวเคเนกํ เคหํ ปวิสนฺติยา จโณฺฑ เมณฺฑโก ปหริตฺวา อูรุฏฺฐิกํ ภินฺทิฯ มนุสฺสา เวเคน อุปธาวิตฺวา ทฺวิธา ภินฺนํ อูรุฏฺฐิกํ เอกโต พนฺธิตฺวา ตํ ภิกฺขุนึ มเญฺจนาทาย ภิกฺขุนูปสฺสยํ นยึสุฯ ภิกฺขุนิโย ‘‘อยํ อญฺญา ภิกฺขุนิโย อนุสาสิตฺวา สยํ ตสฺมึ ปเทเส จรนฺตี อูรุฏฺฐิกํ ภินฺทาเปตฺวา อาคตา’’ติ ปริหาสํ อกํสุฯ ตมฺปิ ตาย กตการณํ น จิรเสฺสว ภิกฺขุสเงฺฆ ปากฏํ อโหสิฯ

อเถกทิวสํ ธมฺมสภายํ ภิกฺขู ‘‘อาวุโส, อสุกา อนุสาสิกา ภิกฺขุนี อญฺญํ อนุสาสิตฺวา สยํ ตสฺมึ ปเทเส จรมานา จเณฺฑน เมณฺฑเกน อูรุํ ภินฺทาเปสี’’ติ ตสฺสา อคุณกถํ กเถสุํฯ สตฺถา อาคนฺตฺวา ‘‘กาย นุตฺถ, ภิกฺขเว, เอตรหิ กถาย สนฺนิสินฺนา’’ติ ปุจฺฉิตฺวา ‘‘อิมาย นามา’’ติ วุ

เตฺต ‘‘น, ภิกฺขเว, อิทาเนว, ปุเพฺพเปสา อเญฺญ อนุสาสติเยว, สยํ ปน น วตฺตติ, นิจฺจกาลํ ทุกฺขเมว อนุโภตี’’ติ วตฺวา อตีตํ อาหริฯ

อตีเต พาราณสิยํ พฺรหฺมทตฺเต รชฺชํ กาเรนฺเต โพธิสตฺโต อรเญฺญ สกุณโยนิยํ นิพฺพตฺติตฺวา วยปฺปตฺโต สกุณเชฏฺฐโก หุตฺวา อเนกสกุณสหสฺสปริวาโร หิมวนฺตํ ปาวิสิฯ ตสฺส ตตฺถ วสนกาเล เอกา จณฺฑสกุณิกา มหาวตฺตนิมคฺคํ คนฺตฺวา โคจรํ คณฺหาติฯ สา ตตฺถ สกเฏหิ ปติตานิ วีหิมุคฺคพีชาทีนิ ลภิตฺวา ‘‘ยถา อิทานิ อิมํ ปเทสํ อเญฺญ สกุณา นาคจฺฉนฺติ, ตถา กริสฺสามี’’ติ จิเนฺตตฺวา สกุณสงฺฆสฺส โอวาทํ เทติ ‘‘วตฺตนิมหามโคฺค นาม สปฺปฏิภโย, หตฺถิอสฺสาทโย เจว จณฺฑโคณยุตฺตยานาทีนิ จ สญฺจรนฺติ, สหสา อุปฺปติตุมฺปิ น สกฺกา โหติ, น ตตฺถ คนฺตพฺพ’’นฺติฯ สกุณสโงฺฆ ตสฺสา ‘‘อนุสาสิกา’’เตว นามํ อกาสิฯ

สา เอกทิวสํ วตฺตนิมหามเคฺค จรนฺตี อติมหาเวเคน อาคจฺฉนฺตสฺส ยานสฺส สทฺทํ สุตฺวา นิวตฺติตฺวา โอโลเกตฺวา ‘‘ทูเร ตาวา’’ติ จรติเยวฯ อถ นํ ยานํ วาตเวเคน สีฆเมว สมฺปาปุณิ, สา อุฎฺฐาตุํ นาสกฺขิ, จเกฺกน ทฺวิธา ฉินฺทิตฺวา คตาฯ สกุณเชฏฺฐโก สกุเณ สมาเนโนฺต ตํ อทิสฺวา ‘‘อนุสาสิกา น ทิสฺสติ, อุปธาเรถ น’’นฺติ อาหฯ สกุณา อุปธาเรนฺตา ตํ มหามเคฺค ทฺวิธา ฉินฺนํ ทิสฺวา สกุณเชฏฺฐกสฺส อาโรเจสุํฯ สกุณเชฏฺฐโก ‘‘สา อญฺญา สกุณิกา วาเรตฺวา สยํ ตตฺถ จรมานา ทฺวิธา ฉินฺนา’’ติ วตฺวา อิมํ คาถมาห –

๑๑๕. ‘‘ยายเญฺญ มนุสาสติ, สยํ โลลุปฺปจารินี;
สายํ วิปกฺขิกา เสติ, หตา จเกฺกน สาสิกา’’ติฯ

ตตฺถ **ยายเญฺญ มนุสาสตี**ติ ยกาโร ปทสนฺธิกโร, ยา อเญฺญ อนุสาสตีติ อโตฺถฯ **สยํ โลลุปฺปจารินี**ติ อตฺตนา โลลุปฺปจารินี สมานาฯ **สายํ วิปกฺขิกา เสตี**ติ สา เอสา วิหตปกฺขา หุตฺวา มหามเคฺค สยติฯ **หตา จเกฺกน สาสิกา**ติ ยานจเกฺกน หตา สาสิกา สกุณิกาติฯ

สตฺถา อิมํ ธมฺมเทสนํ อาหริตฺวา ชาตกํ สโมธาเนสิ – ‘‘ตทา อนุสาสิกา สกุณิกา อยํ อนุสาสิกา ภิกฺขุนี อโหสิ, สกุณเชฏฺฐโก ปน อหเมว อโหสิ’’นฺติฯ

อนุสาสิกชาตกวณฺณนา ปญฺจมาฯ

[๑๑๖] ๖. ทุพฺพจชาตกวณฺณนา

อติกรมกราจริยาติ อิทํ สตฺถา เชตวเน วิหรโนฺต เอกํ ทุพฺพจภิกฺขุํ อารพฺภ กเถสิฯ ตสฺส วตฺถุ นวกนิปาเต **คิชฺฌชาตเก** (ชา. ๑.๙.๑ อาทโย) อาวิ ภวิสฺสติฯ สตฺถา ปน ตํ ภิกฺขุํ อามเนฺตตฺวา ‘‘ภิกฺขุ น ตฺวํ อิทาเนว ทุพฺพโจ, ปุเพฺพปิ ทุพฺพโจเยวฯ ทุพฺพจภาเวเนว ปณฺฑิตานํ โอวาทํ อกโรโนฺต สตฺติปฺปหาเรน ชีวิตกฺขยํ ปโตฺตสี’’ติ วตฺวา อตีตํ อาหริฯ

อตีเต พาราณสิยํ พฺรหฺมทตฺเต รชฺชํ กาเรนฺเต โพธิสตฺโต ลงฺฆนฎฺฎกโยนิยํ ปฏิสนฺธิํ คเหตฺวา วยปฺปตฺโต ปญฺญวา อุปายกุสโล อโหสิฯ โส เอกสฺส ลงฺฆนกสฺส สนฺติเก สตฺติลงฺฆนสิปฺปํ สิกฺขิตฺวา อาจริเยน สทฺธิํ สิปฺปํ ทเสฺสโนฺต วิจรติฯ อาจริโย ปนสฺส จตุนฺนํเยว สตฺตีนํ ลงฺฆนสิปฺปํ ชานาติ, น ปญฺจนฺนํฯ โส เอกทิวสํ เอกสฺมิํ คามเก สิปฺปํ ทเสฺสโนฺต สุรามทมโตฺต ‘‘ปญฺจ สตฺติโย ลงฺฆิสฺสามี’’ติ ปฏิปาฏิยา ฐเปสิฯ อถ นํ โพธิสโตฺต อาห ‘‘อาจริย, ตฺวํ ปญฺจสตฺติลงฺฆนสิปฺปํ น ชานาสิ, เอกํ สตฺติํ หรฯ สเจ ลงฺฆิสฺสสิ, ปญฺจมาย สตฺติยา วิโทฺธ มริสฺสสี’’ติฯ โส สุฎฺฐุ มตฺตตาย ‘‘ตฺวณฺหิ มยฺหํ ปมาณํ น ชานาสี’’ติ ตสฺส วจนํ อนาทิยิตฺวา

จตโสฺส ลงฺฆิตฺวา ปญฺจมาย สตฺติยา ทณฺฑเก มธุกปุปฺผํ วิย อาวุโต ปริเทวมาโน นิปชฺชิฯ อถ นํ โพธิสตฺโต ‘‘ปณฺฑิตานํ วจนํ อกตฺวา อิมํ พฺยสนํ ปตฺโตสี’’ติ อิมํ คาถมาห –

๑๑๖. ‘‘อติกรมกราจริย , มยฺหเมฺปตํ น รุจฺจติ;
จตุตฺเถ ลงฺฆยิตฺวาน, ปญฺจมายสิ อาวุโต’’ติฯ

ตตฺถ **อติกรมกราจริยา**ติ อาจริย อชฺช ตฺวํ อติกรํ อกริ, อตฺตโน กรณโต อติเรกํ กรณํ อกรีติ อโตฺถฯ **มยฺหเมฺปตํ น รุจฺจตี**ติ มยฺหํ อเนฺตวาสิกสฺสปิ สมานสฺส เอตํ ตว กรณํ น รุจฺจติ, เตน เต อหํ ปฐมเมว กเถสินฺติ ทีเปติฯ **จตุเตฺถ ลงฺฆยิตฺวานา**ติ จตุเตฺถ สตฺติถเล อปติตฺวา อตฺตานํ ลงฺฆยิตฺวาฯ **ปญฺจมายสิ อาวุโต**ติ ปณฺฑิตานํ วจนํ อคฺคณฺหโนฺต อิทานิ ปญฺจมาย สตฺติยา อาวุโตสีติฯ อิทํ วตฺวา อาจริยํ สตฺติโต อปเนตฺวา กตฺตพฺพยุตฺตกํ อกาสิฯ

สตฺถา อิมํ อตีตํ อาหริตฺวา ชาตกํ สโมธาเนสิ – ‘‘ตทา อาจริโย อยํ ทุพฺพโจ อโหสิ, อเนฺตวาสิโก ปน อหเมว อโหสิ’’นฺติฯ

ทุพฺพจชาตกวณฺณนา ฉฎฺฐาฯ

[๑๑๗] ๗. ติตฺติรชาตกวณฺณนา

อจฺจุคฺคตาติพลตาติ อิทํ สตฺถา เชตวเน วิหรโนฺต โกกาลิกํ อารพฺภ กเถสิฯ ตสฺส วตฺถุ เตรสกนิปาเต **ตกฺการิยชาตเก** (ชา. ๑.๑๓.๑๐๔ อาทโย) อาวิ ภวิสฺสติฯ สตฺถา ปน ‘‘น, ภิกฺขเว, โกกาลิโก อิทาเนว อตฺตโน วาจํ นิสฺสาย นโฎฺฐ, ปุเพฺพปิ นโฎฺฐเยวา’’ติ วตฺวา อตีตํ อาหริฯ

อตีเต พาราณสิยํ พฺรหฺมทเตฺต รชฺชํ กาเรเนฺต โพธิสโตฺต อุทิจฺจพฺราหฺมณกุเล นิพฺพตฺติตฺวา วยปฺปโตฺต ตกฺกสิลายํ สพฺพสิปฺปานิ อุคฺคณฺหิตฺวา กาเม ปหาย อิสิปพฺพชฺชํ ปพฺพชิตฺวา ปญฺจาภิญฺญา อฎฺฐ สมาปตฺติโย นิพฺพเตฺตสิฯ หิมวนฺตปฺปเทเส สโพฺพ อิสิคโณ สนฺนิปติตฺวา ตํ โอวาทาจริยํ กตฺวา ปริวาเรสิฯ โส ปญฺจนฺนํ อิสิสตานํ โอวาทาจริโย หุตฺวา ฌานกีฬํ กีฬโนฺต หิมวเนฺต วสติฯ ตทา เอโก เจตฺถ ปณฺฑุโรคี ตาปโส กุฐารึ คเหตฺวา กฎฺฐํ ผาเลติฯ อเถโก มุขรตาปโส ตสฺส สนฺติเก นิสีทิตฺวา ‘‘อิธ ปหารํ เทหิ, อิธ ปหารํ เทหี’’ติ ตํ ตาปสํ โรเสสิฯ โส กุชฺฌิตฺวา ‘‘น ทานิ เม ตฺวํ ทารุผาลนสิปฺปํ สิกฺขาปนกาจริโย’’ติ ติณฺหํ กุฐารึ อุกฺขิปิตฺวา นํ เอกปฺปหาเรเนว ชีวิตกฺขยํ ปาเปสิฯ โพธิสโตฺต ตสฺส สรีรกิจฺจํ กาเรสิฯ ตทา อสฺสมโต อวิทูเร เอกสฺมิํ วมฺมิกปาเท เอโก ติตฺติโร วสติฯ โส สายํ ปาตํ ตสฺมิํ วมฺมิกมตฺถเก ฐตฺวา มหาวสฺสิตํ วสฺสติฯ ตํ สุตฺวา เอโก ลุทฺทโก ‘‘ติตฺติเรน ภวิตพฺพ’’นฺติ จิเนฺตตฺวา สทฺทสญฺญาย ตตฺถ คนฺตฺวา ตํ วธิตฺวา อาทาย คโตฯ

โพธิสโตฺต ตสฺส สทฺทํ อสฺสุณโนฺต ‘‘อสุกฎฺฐาเน ติตฺติโร วสติ, กิํ นุ โข ตสฺส สโทฺท น สูยตี’’ติ ตาปเส ปุจฺฉิฯ เต ตสฺส ตมตฺถํ อาโรเจสุํฯ โส อุโภปิ ตานิ การณานิ สํสเนฺทตฺวา อิสิคณมเชฺฌ อิมํ คาถมาห –

๑๑๗. ‘‘อจฺจุคฺคตาติพลตา, อติเวลํ ปภาสิตา;
วาจา หนติ ทุเมฺมธํ, ติตฺติรํ วาติวสฺสิต’’นฺติฯ

ตตฺถ **อจฺจุคฺคตา**ติ อติอุคฺคตาฯ **อติพลตา**ติ ปุนปฺปุนํ ภาสเนน อติพลสภาวาฯ **อติเวลํ ปภาสิตา**ติ อติกฺกนฺตเวลา ปมาณาติกฺกเมน ภาสิตาฯ **ติตฺติรํ วาติวสฺสิต**นฺติ ยถา ติตฺติรํ อติ

วสฺสิตํ หนติ, ตถา เอวรูปา วาจา ทุเมฺมธํ พาลปุคฺคลํ หนตีติฯ

เอวํ โพธิสตฺโต อิสิคณสฺส โอวาทํ ทตฺวา จตฺตาโร พฺรหฺมวิหาเร ภาเวตฺวา พฺรหฺมโลกปรายโณ อโหสิฯ

สตฺถา ''น, ภิกฺขเว, โกกาลิโก อิทาเนว อตฺตโน วจนํ นิสฺสาย นฏฺโฐ, ปุพฺเพปิ นฏฺโฐเยวา''ติ วตฺวา อิมํ ธมฺมเทสนํ อาหริตฺวา ชาตกํ สโมธาเนสิ – ''ตทา มุขรตาปโส โกกาลิโก อโหสิ, อิสิคโณ พุทฺธปริสา, คณสตฺถา ปน อหเมว อโหสิ''นฺติฯ

ติตฺติรชาตกวณฺณนา สตฺตมาฯ

[๑๑๘] ๘. วฏฺฏชาตกวณฺณนา

นาจินฺตยนฺโต ปุริโสติ อิทํ สตฺถา เชตวเน วิหรนฺโต อุตฺตรเสฏฺฐิปุตฺตํ อารพฺภ กเถสิฯ สาวตฺถิยํ กิร อุตฺตรเสฏฺฐิ นาม อโหสิ มหาวิภโวฯ ตสฺส ภริยาย กุจฺฉิยํ เอโก ปุญฺญวา สตฺโต พฺรหฺมโลกา จวิตฺวา ปฏิสนฺธึ คเหตฺวา วยปฺปตฺโต อภิรูโป ปาสาทิโก อโหสิ พฺรหฺมวณฺณีฯ อถ เอกทิวสํ สาวตฺถิยํ กตฺติกฉเณ นกฺขตฺเต ฆุฏฺเฐ สโพฺพ โลโก นกฺขตฺตนิสฺสิโต อโหสิฯ ตสฺส สหายกา อเญฺญ เสฏฺฐิปุตฺตา สปชาปติกา อเหสุํฯ อุตฺตรเสฏฺฐิปุตฺตสฺส ปน ทีฆรตฺตํ พฺรหฺมโลเก วสิตตฺตา กิเลเสสุ จิตฺตํ น อลฺลียติฯ อถสฺส สหายกา ''อุตฺตรเสฏฺฐิปุตฺตสฺสปิ เอกํ อิตฺถึ อาเนตฺวา นกฺขตฺตํ กีฬิสฺสามา''ติ สมฺมนฺตยิตฺวา ตํ อุปสงฺกมิตฺวา ''สมฺม, อิมสฺมึ นคเร กตฺติกฉโณ ฆุโฏฺฐ, ตุยฺหมฺปิ เอกํ อิตฺถึ อาเนตฺวา นกฺขตฺตํ กีฬิสฺสามา''ติ อาหํสุฯ ''น เม อโตฺถ อิตฺถิยา''ติ จ วุเตฺตปิ ปุนปฺปุนํ นิพนฺธิตฺวา สมฺปฏิจฺฉาเปตฺวา เอกํ วณฺณทาสึ สพฺพาลงฺการปฏิมณฺฑิตํ กตฺวา ตสฺส ฆรํ เนตฺวา ''ตฺวํ เสฏฺฐิปุตฺตสฺส สนฺติกํ คจฺฉา''ติ สยนิฆรํ เปเสตฺวา นิกฺขมึสุฯ ตํ สยนิฆรํ ปวิฏฺฐมฺปิ เสฏฺฐิปุโตฺต เนว โอโลเกติ, นาลปติฯ สา จินฺเตสิ ''อยํ เอวํ รูปโสภคฺคปฺปตฺตํ อุตฺตมวิลาสสมฺปนฺนํ มํ เนว โอโลเกติ, นาลปติ, อิทานิ นํ อตฺตโน อิตฺถิกุตฺตลีลาย โอโลกาเปสฺสามี''ติ อิตฺถิลีลํ ทเสฺสนฺตี ปหฏฺฐากาเรน อคฺคทเนฺต วิวริตฺวา หสิตํ อกาสิฯ เสฏฺฐิปุโตฺต โอโลเกตฺวา ทนฺตฏฺฐิเก นิมิตฺตํ คณฺหิฯ อถสฺส อฏฺฐิกสญฺญา อุปฺปชฺชิ, สกลมฺปิ ตํ สรีรํ อฏฺฐิกสงฺขลิกา วิย ปญฺญายิฯ โส ตสฺสา ปริพฺพยํ ทตฺวา ''คจฺฉา''ติ อุโยฺยเชสิฯ

ตํ ตสฺส ฆรา โอติณฺณํ เอโก อิสฺสโร อนฺตรวีถิยํ ทิสฺวา ปริพฺพยํ ทตฺวา อตฺตโน ฆรํ เนสิ, สตฺตาเห วีติวเตฺต นกฺขตฺตํ โอสิตํฯ วณฺณทาสิยา มาตา ธีตุ อาคมนํ อทิสฺวา เสฏฺฐิปุตฺตานํ สนฺติกํ คนฺตฺวา ''กหํ สา''ติ ปุจฺฉิฯ เต อุตฺตรเสฏฺฐิปุตฺตสฺส ฆรํ คนฺตฺวา ''กหํ สา''ติ ปุจฺฉึสุฯ ''ตงฺขณเญฺญว ตสฺสา ปริพฺพยํ ทตฺวา อุโยฺยเชสิ''นฺติฯ อถสฺสา มาตา โรทนฺตี ''ธีตรํ เม น ปสฺสามิ, ธีตรํ เม สมาเนถา''ติ อุตฺตรเสฏฺฐิปุตฺตํ อาทาย รโญฺญ สนฺติกํ อคมาสิฯ ราชา อฏฺฏํ วินิจฺฉินโนฺต ''อิเม เต เสฏฺฐิปุตฺตา วณฺณทาสึ อาเนตฺวา ตุยฺหํ อทํสู''ติ ปุจฺฉิฯ ''อาม, เทวา''ติฯ ''อิทานิ สา กห''นฺติ? ''น ชานามิ, ตงฺขณเญฺญว นํ อุโยฺยเชสิ''นฺติฯ ''อิทานิ ตํ สมาเนตุํ สโกฺกสี''ติ? ''น สโกฺกมิ, เทวา''ติฯ ราชา ''สเจ สมาเนตุํ น สโกฺกติ, ราชาณมสฺส กโรถา''ติ อาหฯ อถ นํ ปจฺฉาพาหํ พนฺธิตฺวา ''ราชาณํ กริสฺสามา''ติ คเหตฺวา ปกฺกมึสุฯ ''เสฏฺฐิปุตฺตํ กิร วณฺณทาสึ สมาเนตุํ อสโกฺกนฺตํ ราชา ราชาณํ กาเรตี''ติ สกลนครํ เอกโกลาหลํ อโหสิฯ มหาชโน อุเร หเตฺถ ฐเปตฺวา ''กึ นาเมตํ, สามิ, อตฺตโน เต อนนุจฺฉวิกํ ลทฺธ''นฺติ ปริเทวติฯ เสฏฺฐิปิ ปุตฺตสฺส ปจฺฉโต ปจฺฉโต ปริเทวโนฺต คจฺฉติฯ

เสฏฺฐิปุโตฺต จิเนฺตสิ ‘‘อิทํ มยฺหํ เอวรูปํ ทุกฺขํ อคาเร วสนภาเวน อุปฺปนฺนํฯ สเจ อิโต มุจฺจิสฺสามิ, มหาโคตมสมฺมาสมฺพุทฺธสฺส สนฺติเก ปพฺพชิสฺสามี’’ติฯ สาปิ โข วณฺณทาสี ตํ โกลาหลสทฺทํ สุตฺวา ‘‘กิํสโทฺท นาเมโส’’ติ ปุจฺฉิตฺวา ตํ ปวตฺติํ สุตฺวา เวเคน โอตริตฺวา ‘‘อุสฺสรถ, อุสฺสรถ, สามี, มํ ราชปุริสานํ ทฎฺฐุํ เทถา’’ติ อตฺตานํ ทเสฺสสิฯ ราชปุริสา ตํ ทิสฺวา มาตรํ ปฎิจฺฉาเปตฺวา เสฏฺฐิปุตฺตํ มุญฺจิตฺวา ปกฺกมิํสุฯ โส สหายกปริวุโตว นทิํ คนฺตฺวา สสีสํ นฺหายิตฺวา เคหํ คนฺตฺวา ภุตฺตปาตราโส มาตาปิตโร วนฺทิตฺวา ปพฺพชฺชํ อนุชานาเปตฺวา จีวรสาฎเก อาทาย มหเนฺตน ปริวาเรน สตฺถุ สนฺติกํ คนฺตฺวา วนฺทิตฺวา ปพฺพชฺชํ ยาจิตฺวา ปพฺพชฺชญฺจ อุปสมฺปทญฺจ ลภิตฺวา อวิสฺสฎฺฐกมฺมฎฺฐาโน วิปสฺสนํ วเฑฺฒตฺวา น จิรเสฺสว อรหเตฺต ปติฎฺฐาสิฯ

อเถกทิวสํ ธมฺมสภายํ สนฺนิปติตา ภิกฺขู ‘‘อาวุโส, อุตฺตรเสฏฺฐิปุโตฺต อตฺตโน ภเย อุปฺปเนฺน สาสนสฺส คุณํ ชานิตฺวา ‘อิมมฺหา ทุกฺขา มุจฺจมาโน ปพฺพชิสฺสามี’ติ จิเนฺตตฺวา เตน สุจินฺติเตน มรณมุโตฺต เจว, ปพฺพชิโต จ อคฺคผเล ปติฎฺฐิโต’’ติ ตสฺส คุณกถํ กเถสุํฯ สตฺถา อาคนฺตฺวา ‘‘กาย นุตฺถ, ภิกฺขเว, เอตรหิ กถาย สนฺนิสินฺนา’’ติ ปุจฺฉิตฺวา ‘‘อิมาย นามา’’ติ วุเตฺต ‘‘น, ภิกฺขเว, อุตฺตรเสฏฺฐิปุโตฺตว อตฺตโน ภเย อุปฺปเนฺน ‘อิมินา อุปาเยน อิมมฺหา ทุกฺขา มุจฺจิสฺสามี’ติ จิเนฺตตฺวา มรณภยา มุโตฺต, อตีเต ปณฺฑิตาปิ อตฺตโน ภเย อุปฺปเนฺน ‘อิมินา อุปาเยน อิมมฺหา ทุกฺขา มุจฺจิสฺสามา’ติ จิเนฺตตฺวา มรณภยโต มุจฺจิํสุเยวา’’ติ วตฺวา อตีตํ อาหริฯ

อตีเต พาราณสิยํ พฺรหฺมทเตฺต รชฺชํ กาเรเนฺต โพธิสโตฺต จุติปฎิสนฺธิวเสน ปริวตฺตเนฺต วฎฺฎกโยนิยํ นิพฺพตฺติฯ ตทา เอโก วฎฺฎกลุทฺทโก อรญฺญา พหู วฎฺฎเก อาหริตฺวา เคเห ฐเปตฺวา โคจรํ ทตฺวา มูลํ คเหตฺวา อาคตาคตานํ หเตฺถ วฎฺฎเก วิกฺกิณเนฺต ชีวิกํ กเปฺปติฯ โส เอกทิวสํ พหูหิ วฎฺฎเกหิ สทฺธิํ โพธิสตฺตมฺปิ คเหตฺวา อาเนสิฯ โพธิสโตฺต จิเนฺตสิ ‘‘สจาหํ อิมินา ทินฺนํ โคจรญฺจ ปานียญฺจ ปริภุญฺชิสฺสามิ, อยํ มํ คเหตฺวา อาคตานํ มนุสฺสานํ ทสฺสติฯ สเจ ปน น ปริภุญฺชิสฺสามิ, อหํ มิลายิสฺสามิ, อถ มํ มิลายนฺตํ ทิสฺวา มนุสฺสา น คณฺหิสฺสนฺติฯ เอวํ เม โสตฺถิ ภวิสฺสติ, อิมํ อุปายํ กริสฺสามี’’ติฯ โส ตถา กโรเนฺต มิลายิตฺวา อฎฺฐิจมฺมมโตฺต อโหสิฯ มนุสฺสา ตํ ทิสฺวา น คณฺหิํสุฯ ลุทฺทโก โพธิสตฺตํ ฐเปตฺวา เสเสสุ วฎฺฎเกสุ ปริกฺขีเณสุ ปจฺฉิํ นีหริตฺวา ทฺวาเร ฐเปตฺวา โพธิสตฺตํ หตฺถตเล กตฺวา ‘‘กิํ นุ โข อยํ วฎฺฎโก’’ติ จิเนฺตตฺวา โอโลเกตุํ อารโทฺธฯ อถสฺส ปมตฺตภาวํ ญตฺวา โพธิสโตฺต ปเกฺข ปสาเรตฺวา อุปฺปติตฺวา อรญฺญเมว คโตฯ อเญฺญ วฎฺฎกา ตํ ทิสฺวา ‘‘กิํ นุ โข น ปญฺญายสิ, กหํ คโตสี’’ติ ปุจฺฉิตฺวา ‘‘ลุทฺทเกน คหิโตมฺหี’’ติ วุเตฺต ‘‘กินฺติ กตฺวา มุโตฺตสี’’ติ ปุจฺฉิํสุฯ โพธิสโตฺต ‘‘อหํ เตน ทินฺนํ โคจรํ อคฺคเหตฺวา ปานียํ อปิวิตฺวา อุปายจินฺตาย มุโตฺต’’ติ วตฺวา อิมํ คาถมาห –

๑๑๘. ‘‘นาจินฺตยโนฺต ปุริโส, วิเสสมธิคจฺฉติ;
จินฺติตสฺส ผลํ ปสฺส, มุโตฺตสฺมิ วธพนฺธนา’’ติฯ

ตตฺถายํ ปิณฺฑโตฺถ – **ปุริโส** ทุกฺขํ ปตฺวา ‘‘อิมินา นาม อุปาเยน อิมมฺหา ทุกฺขา มุจฺจิสฺสามี’’ติ **อจินฺตยโนฺต** อตฺตโน ทุกฺขา โมกฺขสงฺขาตํ วิเสสํ **นาธิคจฺฉติ**ฯ อิทานิ ปน มยา **จินฺติต**กมฺมสฺส **ผลํ ปสฺส**ฯ เตเนว อุปาเยน **มุโตฺตสฺมิ วธพนฺธนา,** มรณโต จ พนฺธนโต จ มุโตฺตสฺมิ อหนฺติฯ เอวํ โพธิสโตฺต อตฺตนา กตการณํ อาจิกฺขิฯ

สตฺถา อิมํ ธมฺมเทสนํ อาหริตฺวา ชาตกํ สโมธาเนสิ – ‘‘ตทา มรณมุโตฺต วฎฺฎโก อหเมว อโหสิ’’นฺติฯ

วฏฺฏชาตกวณฺณนา อฏฺฐมาฯ

[๑๑๙] ๙. อกาลราวิชาตกวณฺณนา

อมาตาปิตรสํวโทฺธติ อิทํ สตฺถา เชตวเน วิหรโนฺต เอกํ อกาลราวิํ ภิกฺขุํ อารพฺภ กเถสิฯ โส กิร สาวตฺถิวาสี กุลปุโตฺต สาสเน ปพฺพชิตฺวา วตฺตํ วา สิกฺขํ วา น อุคฺคณฺหิฯ โส ‘‘อิมสฺมิํ กาเล มยา วตฺตํ กาตพฺพํ, อิมสฺมิํ กาเล อุปฏฺฐาตพฺพํ, อิมสฺมิํ กาเล อุคฺคเหตพฺพํ, อิมสฺมิํ กาเล สชฺฌายิตพฺพ’’นฺติ น ชานาติ, ปฐมยาเมปิ มชฺฌิมยาเมปิ ปจฺฉิมยาเมปิ ปพุทฺธปพุทฺธกฺขเณเยว มหาสทฺทํ กโรติ, ภิกฺขู นิทฺทํ น ลภนฺติฯ ธมฺมสภายํ ภิกฺขู ‘‘อาวุโส, อสุโก นาม ภิกฺขุ เอวรูเป รตนสาสเน ปพฺพชิตฺวา วตฺตํ วา สิกฺขํ วา กาลํ วา อกาลํ วา น ชานาตี’’ติ ตสฺส อคุณกถํ กเถสุํฯ สตฺถา อาคนฺตฺวา ‘‘กาย นุตฺถ , ภิกฺขเว, เอตรหิ กถาย สนฺนิสินฺนา’’ติ ปุจฺฉิตฺวา ‘‘อิมาย นามา’’ติ วุเตฺต ‘‘น, ภิกฺขเว, อิทาเนเวส อกาลราวี, ปุเพฺพปิ อกาลราวีเยว, กาลากาลํ อชานนภาเวน จ คีวาย วฏฺฏิตาย ชีวิตกฺขยํ ปโตฺต’’ติ วตฺวา อตีตํ อาหริฯ

อตีเต พาราณสิยํ พฺรหฺมทเตฺต รชฺชํ กาเรเนฺต โพธิสโตฺต อุทิจฺจพฺราหฺมณกุเล นิพฺพตฺติตฺวา วยปฺปโตฺต สพฺพสิเปฺปสุ ปารํ คนฺตฺวา พาราณสิยํ ทิสาปาโมโกฺข อาจริโย หุตฺวา ปญฺจสเต มาณเว สิปฺปํ วาเจติฯ เตสํ มาณวานํ เอโก กาลราวี กุกฺกุโฏ อตฺถิ, เต ตสฺส วสฺสิตสเทฺทน อุฏฺฐาย สิปฺปํ สิกฺขนฺติฯ โส กาลมกาสิฯ เต อญฺญํ กุกฺกุฏํ ปริเยสนฺตา จรนฺติฯ อเถโก มาณวโก สุสานวเน ทารูนิ อุทฺธรโนฺต เอกํ กุกฺกุฏํ ทิสฺวา อาเนตฺวา ปญฺชเร ฐเปตฺวา ปฏิชคฺคติฯ โส สุสาเน วฑฺฒิตตฺตา ‘‘อสุกเวลาย นาม วสฺสิตพฺพ’’นฺติ อชานโนฺต กทาจิ อติรตฺติํ วสฺสติ, กทาจิ อรุณุคฺคมเนฯ มาณวา ตสฺส อติรตฺติํ วสฺสิตกาเล สิปฺปํ สิกฺขนฺตา ยาว อรุณุคฺคมนา สิกฺขิตุํ น สโกฺกนฺติ, นิทฺทายมานา คหิตฏฺฐานมฺปิ น ปสฺสนฺติฯ อติปภาเต วสฺสิตกาเล สชฺฌายสฺส โอกาสเมว น ลภนฺติฯ มาณวา ‘‘อยํ อติรตฺติํ วา วสฺสติ อติปภาเต วา, อิมํ นิสฺสาย อมฺหากํ สิปฺปํ น นิฏฺฐายิสฺสตี’’ติ ตํ คเหตฺวา คีวํ วเฏฺฏตฺวา ชีวิตกฺขยํ ปาเปตฺวา ‘‘อกาลราวี กุกฺกุโฏ อเมฺหหิ ฆาติโต’’ติ อาจริยสฺส กเถสุํฯ อาจริโย ‘‘โอวาทํ อคฺคเหตฺวา สํวฑฺฒิตภาเวน มรณํ ปโตฺต’’ติ วตฺวา อิมํ คาถมาห –

๑๑๙. ‘‘อมาตาปิตร-สํวโทฺธ, อนาเจรกุเล วสํ;
นายํ กาลํ อกาลํ วา, อภิชานาติ กุกฺกุโฏ’’ติฯ

ตตฺถ **อมาตาปิตรสํวโทฺธ**ติ มาตาปิตโร นิสฺสาย เตสํ โอวาทํ อคฺคเหตฺวา สํวโฑฺฒฯ **อนาเจรกุเล วส**นฺติ อาจริยกุเลปิ อวสมาโน, อาจารสิกฺขาปกํ กญฺจิ นิสฺสาย อวสิตตฺตาติ อโตฺถฯ **นายํ กาลํ อกาลํ วา**ติ ‘‘อิมสฺมิํ กาเล วสฺสิตพฺพํ, อิมสฺมิํ น วสฺสิตพฺพ’’นฺติ เอวํ วสฺสิตพฺพยุตฺตกํ กาลํ วา อกาลํ วา เอส กุกฺกุโฏ น ชานาติ, อชานนภาเวเนว ชีวิตกฺขยํ ปโตฺตติฯ อิทํ การณํ ทเสฺสตฺวา โพธิสโตฺต ยาวตายุกํ ฐตฺวา ยถากมฺมํ คโตฯ

สตฺถา อิมํ ธมฺมเทสนํ อาหริตฺวา ชาตกํ สโมธาเนสิ – ‘‘ตทา อกาลราวี กุกฺกุโฏ อยํ ภิกฺขุ อโหสิ, อเนฺตวาสิกา พุทฺธปริสา, อาจริโย ปน อหเมว อโหสิ’’นฺติฯ

อกาลราวิชาตกวณฺณนา นวมาฯ

[๑๒๐] ๑๐. พนฺธนโมกฺขชาตกวณฺณนา

อพทฺธา ตตฺถ พชฺฌนฺตีติ อิทํ สตฺถา เชตวเน วิหรโนฺต จิญฺจมาณวิกํ อารพฺภ กเถสิฯ ตสฺสา วตฺถุ ทฺวาทสกนิปาเต **มหาปทุมชาตเก** (ชา. ๑.๑๒.๑๐๖ อาทโย) อาวิ ภวิสฺสติฯ

ตทา ปน สตฺถา ‘‘น, ภิกฺขเว, จิญฺจมาณวิกา อิทาเนว มํ อภูเตน อพฺภาจิกฺขติ, ปุพฺเพปิ อพฺภาจิกฺขิเยวา’’ติ วตฺวา อตีตํ อาหริฯ

อตีเต พาราณสิยํ พฺรหฺมทตฺเต รชฺชํ กาเรนฺเต โพธิสตฺโต ปุโรหิตสฺส เคเห นิพฺพตฺติตฺวา วยปฺปตฺโต ปิตุ อจฺจเยน ตเสฺสว ปุโรหิโต อโหสิฯ เตน อคฺคมเหสิยา วโร ทินฺโน โหติ ‘‘ภทฺท, ยํ อิจฺฉสิ, ตํ วเทยฺยาสี’’ติฯ สา เอวมาห ‘‘น มยฺหํ อโญฺญ วโร นาม ทุลฺลโภ, อิโต ปน เต ปฏฺฐาย อญฺญา อิตฺถี กิเลสวเสน น โอโลเกตพฺพา’’ติฯ โส ปฏิกฺขิปิตฺวา ปุนปฺปุนํ นิปฺปีฬิยมาโน ตสฺสา วจนํ อติกฺกมิตุํ อสโกฺกโนฺต สมฺปฏิจฺฉิตฺวา ตโต ปฏฺฐาย โสฬสสุ นาฏกิตฺถิสหเสฺสสุ กิเลสวเสน เอกิตฺถิมฺปิ น โอโลเกสิฯ

อถสฺส ปจฺจโนฺต กุปฺปิ, ปจฺจเนฺต ฐิตา โยธา โจเรหิ สทฺธิํ เทฺว ตโย สงฺคาเม กตฺวา ‘‘อิโต อุตฺตริ มยํ น สโกฺกมา’’ติ รโญฺญ ปณฺณํ เปเสสุํฯ ราชา ตตฺถ คนฺตุกาโม พลกายํ สํหริตฺวา ตํ ปโกฺกสาเปตฺวา ‘‘ภทฺท, อหํ ปจฺจนฺตํ คจฺฉามิ, ตตฺถ นานปฺปการานิ ยุทฺธานิ โหนฺติ, ชยปราชโยปิ อนิพโทฺธ, ตาทิเสสุ ฐาเนสุ มาตุคาโม ทุปฺปริหาโร, ตฺวํ อิเธว นิวตฺตาหี’’ติ อาหฯ สา ‘‘น สกฺกา, เทว, มยา นิวตฺติตุ’’นฺติ ปุนปฺปุนํ รญฺญา ปฏิกฺขิตฺตา อาห ‘‘เตน หิ เอเกกํ โยชนํ คนฺตฺวา มยฺหํ สุขทุกฺขชานนตฺถํ เอเกกํ มนุสฺสํ เปเสยฺยาถา’’ติฯ ราชา ‘‘สาธู’’ติ สมฺปฏิจฺฉิตฺวา โพธิสตฺตํ นคเร ฐเปตฺวา มหเนฺตน พลกาเยน นิกฺขมิตฺวา คจฺฉโนฺต โยชเน โยชเน เอเกกํ ปุริสํ ‘‘อมฺหากํ อาโรคฺยํ อาโรเจตฺวา เทวิยา สุขทุกฺขํ ชานิตฺวา อาคจฺฉา’’ติ เปเสสิฯ สา อาคตาคตํ ปุริสํ ‘‘ราชา กิมตฺถํ ตํ เปเสตี’’ติ ปุจฺฉิตฺวา ‘‘ตุมฺหากํ สุขทุกฺขชานนตฺถายา’’ติ วุเตฺต ‘‘เตน หิ เอหี’’ติ เตน สทฺธิํ อสทฺธมฺมํ ปฏิเสวติฯ ราชา ทฺวตฺติํสโยชนมคฺคํ คจฺฉโนฺต ทฺวตฺติํส ชเน เปเสสิ, สา สเพฺพหิปิ เตหิ สทฺธิํ ตเถว อกาสิฯ

ราชา ปจฺจนฺตํ วูปสเมตฺวา ชนปทํ สมสฺสาเสตฺวา ปุน อาคจฺฉโนฺตปิ ตเถว ทฺวตฺติํส ชเน เปเสสิ, สา เตหิปิ สทฺธิํ ตเถว วิปฺปฏิปชฺชิเยวฯ ราชา อาคนฺตฺวา ชยกฺขนฺธาวารฏฺฐาเน ฐตฺวา ‘‘นครํ ปฏิชคฺคาเปตู’’ติ โพธิสตฺตสฺส ปณฺณํ เปเสสิฯ โพธิสโตฺต สกลนครํ ปฏิชคฺคาเปตฺวา ราชนิเวสนํ ปฏิชคฺคาเปโนฺต เทวิยา วสนฏฺฐานํ อคมาสิฯ สา โพธิสตฺตสฺส รูปโสภคฺคปฺปตฺตํ กายํ ทิสฺวา สณฺฐาตุํ อสโกฺกนฺตี ‘‘เอหิ , พฺราหฺมณ, สยนํ อภิรุหา’’ติ อาหฯ โพธิสโตฺต ‘‘มา เอวํ อวจ, ราชาปิ ครุ, อกุสลมฺปิ ภายามิ, น สกฺกา มยา เอวํ กาตุ’’นฺติ อาหฯ ‘‘จตุสฏฺฐิยา ปาทมูลิกานํ เนว ราชา ครุ, น อกุสลํ ภายนฺติฯ ตเวว ราชา ครุ, ตฺวํเยว จ อกุสลํ ภายสี’’ติฯ ‘‘อาม, เทวิ, สเจ เตสมฺปิ เอวํ ภเวยฺย, น เอวรูปํ กเรยฺยุํ’’ฯ ‘‘อหํ ปน ชานมาโน เอวรูปํ สาหสิยกมฺมํ น กริสฺสามี’’ติฯ ‘‘กิํ พหุํ วิปฺปลปสิ, สเจ เม วจนํ น กโรสิ, สีสํ เต ฉินฺทาเปสฺสามี’’ติฯ ‘‘ติฏฺฐตุ ตาว เอกสฺมิํ อตฺตภาเว สีสํ, อตฺตภาวสหเสฺสปิ สีเส ฉิชฺชเนฺต น สกฺกา มยา เอวรูปํ กาตุ’’นฺติฯ สา ‘‘โหตุ, ชานิสฺสามี’’ติ โพธิสตฺตํ ตเชฺชตฺวา อตฺตโน คพฺภํ ปวิสิตฺวา สรีเร นขวฬญฺชํ ทเสฺสตฺวา เตเลน คตฺตานิ อพฺภญฺชิตฺวา กิลิฏฺฐวตฺถํ นิวาเสตฺวา คิลานาลยํ กตฺวา ทาสิโย อาณาเปสิ ‘รญฺญา กหํ เทวี’ติ วุเตฺต ‘คิลานา’ติ กเถยฺยาถา’’ติฯ

โพธิสโตฺตปิ รโญฺญ ปฏิปถํ อคมาสิฯ ราชา นครํ ปทกฺขิณํ กตฺวา ปาสาทํ อารุยฺห เทวิํ อปสฺสโนฺต ‘‘กหํ, เทวี’’ติ ปุจฺฉิฯ ‘‘คิลานา, เทวา’’ติฯ โสปิ สิริคพฺภํ ปวิสิตฺวา ตสฺสา ปิฏฺฐิํ ปริมชฺชโนฺต ‘‘กิํ เต, ภทฺท, อผาสุก’’นฺติ ปุจฺฉิฯ สา ตุณฺหี อโหสิฯ ตติยวาเร ราชานํ โอโลเกตฺวา ‘‘ตฺวมฺปิ, มหาราช, ชีวสิ นาม, มาทิสาปิ อิตฺถิโย สสฺสามิกาเยว นามา’’ติ อาหฯ ‘‘กิํ เอตํ, ภทฺท’’ติ? ตุเมฺหหิ นครํ รกฺขนตฺถาย ฐปิโต ปุโรหิโต ‘‘ตุมฺหากํ นิเวสนํ ปฏิชคฺคามี’’ติ อิธาคนฺตฺวา อตฺตโน วจนํ อกโรนฺติํ มํ ปหริตฺวา อตฺตโน มนํ ปูเรตฺวา คโตติฯ ราชา อคฺคิมฺหิ

ปกฺขิตฺตโลณสกฺขรา วิย โกเธน ตฏตฏายโนฺต สิริคพฺภา นิกฺขมิตฺวา โทวาริกปาทมูลิกาทโย ปโกฺกสาเปตฺวา ‘‘คจฺฉถ, ภเณ, ปุโรหิตํ ปจฺฉาพาหํ พนฺธิตฺวา วชฺฌภาวปฺปตฺตํ กตฺวา นครา นีหริตฺวา อาฆาตนํ เนตฺวา สีสมสฺส ฉินฺทถา’’ติ อาหฯ เต เวเคน คนฺตฺวา ตํ ปจฺฉาพาหํ พนฺธิตฺวา วชฺฌเภริํ จราเปสุํฯ

โพธิสโตฺต จิเนฺตสิ – ‘‘อทฺธา ตาย ทุฏฺฐเทวิยา ราชา ปุเรตรเมว ปริภิโนฺน, อชฺช ทานาหํ อตฺตโน พเลเนว อตฺตานํ โมเจสฺสามี’’ติฯ โส เต ปุริเส อาห ‘‘โภ, ตุเมฺห มํ มาเรนฺตา รโญฺญ ทเสฺสตฺวาว มาเรถา’’ติฯ ‘‘กิํการณา’’ติ? ‘‘อหํ ราชกมฺมิโก, พหุ เม กมฺมํ กตํ, พหูนิ มหานิธิฏฺฐานานิ ชานามิ, ราชกุฏุมฺพํ มยา วิจาริตํฯ สเจ มํ รโญฺญ น ทเสฺสสฺสถ, พหุธนํ นสฺสิสฺสติ, มยา รโญฺญ สาปเตยฺยํ อาจิกฺขิเต ปจฺฉา กาตพฺพํ กโรถา’’ติฯ เต ตํ รโญฺญ ทสฺสยิํสุฯ ราชา ตํ ทิสฺวาว ‘‘กสฺมา โภ, พฺราหฺมณ, มยิ ลชฺชํ น อกาสิ, กสฺมา เต เอวรูปํ ปาปกมฺมํ กต’’นฺติ อาหฯ ‘‘มหาราช, อหํ โสตฺถิยกุเล ชาโต, มยา กุนฺถกิปิลฺลิกมโตฺตปิ ปาณาติปาโต น กตปุโพฺพ, ติณสลากมตฺตมฺปิ อทินฺนํ นาทินฺนปุพฺพํ, โลภวเสน ปเรสํ อิตฺถี อกฺขีนิ อุมฺมีเลตฺวาปิ น โอโลกิตปุพฺพา, หสฺสวเสนาปิ มุสา น ภาสิตปุพฺพา, กุสเคฺคนาปิ มชฺชํ น ปีตปุพฺพํ, อหํ ตุเมฺหสุ นิรปราโธฯ สา ปน พาลา โลภวเสน มํ หเตฺถ คเหตฺวา มยา ปฏิกฺขิตฺตา มํ ตเชฺชตฺวา อตฺตนา กตํ ปาปํ อุตฺตานํ กตฺวา มม อาจิกฺขิตฺวา อโนฺตคพฺภํ ปวิฏฺฐาฯ อหํ นิรปราโธ, ปณฺณํ คเหตฺวา ปน อาคตา จตุสฏฺฐิ ชนา สาปราธา, เต ปโกฺกสาเปตฺวา ‘‘ตาย โววจนํ กตํ, น กต’’นฺติ ปุจฺฉ, เทวาติฯ ราชา เต จตุสฏฺฐิ ชเน พนฺธาเปตฺวา เทวิํ ปโกฺกสาเปตฺวา ‘‘ตยา เอเตหิ สทฺธิํ ปาปํ กตํ, น กต’’นฺติ ปุจฺฉิฯ ‘‘กตํ, เทวา’’ติ วุเตฺต เต ปจฺฉาพาหํ พนฺธาเปตฺวา ‘‘อิเมสํ จตุสฏฺฐิชนานํ สีสานิ ฉินฺทถา’’ติ อาณาเปสิฯ

อถ นํ โพธิสโตฺต อาห – ‘‘นตฺถิ, มหาราช, เอเตสํ โทโส, เทวี อตฺตโน รุจิํ การาเปสิฯ นิรปราธา เอเต, ตสฺมา เนสํ ขมถฯ ตสฺสาปิ โทโส นตฺถิ, อิตฺถิโย นาม เมถุนธเมฺมน อติตฺตาฯ ชาติสภาโว หิ เอสฯ เอตาสํ ขมิตพฺพยุตฺตเมว โหติฯ ตสฺมา เอติสฺสาปิ ขมถา’’ติ นานปฺปกาเรน ราชานํ สญฺญาเปตฺวา เต จตุสฏฺฐิปิ ชเน ตญฺจ พาลํ โมจาเปตฺวา สเพฺพสํ ยถาสกานิ ฐานานิ ทาเปสิฯ เอวํ เต สเพฺพ โมเจตฺวา สกฏฺฐาเน ปติฏฺฐาเปตฺวา โพธิสโตฺต ราชานํ อุปสงฺกมิตฺวา ‘‘มหาราช, อนฺธพาลานํ นาม อวตฺถุเกน วจเนน อพนฺธิตพฺพยุตฺตกาปิ ปณฺฑิตา ปจฺฉาพาหํ พทฺธา, ปณฺฑิตานํ การณยุเตฺตน วจเนน ปจฺฉาพาหํ พทฺธาปิ มุตฺตาฯ เอวํ พาลา นาม อพนฺธิตพฺพยุตฺตเกปิ พนฺธาเปนฺติ, ปณฺฑิตา พเทฺธปิ โมเจนฺตี’’ติ วตฺวา อิมํ คาถมาห –

๑๒๐.‘‘อพทฺธา ตตฺถ พชฺฌนฺติ, ยตฺถ พาลา ปภาสเร;
พทฺธาปิ ตตฺถ มุจฺจนฺติ, ยตฺถ ธีรา ปภาสเร’’ติฯ

ตตฺถ **อพทฺธา**ติ อพนฺธิตพฺพยุตฺตาฯ **ปภาสเร**ติ ปภาสนฺติ วทนฺติ กเถนฺติฯ

เอวํ มหาสโตฺต อิมาย คาถาย รโญฺญ ธมฺมํ เทเสตฺวา ‘‘มยา อิมํ ทุกฺขํ อคาเร วสนภาเวน ลทฺธํ, อิทานิ เม อคาเรน กิจฺจํ นตฺถิ, ปพฺพชฺชํ เม อนุชาน, เทวา’’ติ ปพฺพชฺชํ อนุชานาเปตฺวา อสฺสุมุขํ ญาติชนํ มหนฺตญฺจ วิภวํ ปหาย อิสิปพฺพชฺชํ ปพฺพชิตฺวา หิมวเนฺต วสโนฺต อภิญฺญา จ สมาปตฺติโย จ นิพฺพเตฺตตฺวา พฺรหฺมโลกปรายโณ อโหสิฯ

สตฺถา อิมํ ธมฺมเทสนํ อาหริตฺวา ชาตกํ สโมธาเนสิ – ‘‘ตทา ทุฏฺฐเทวี จิญฺจมาณวิกา อโหสิ, ราชา อานโนฺท, ปุโรหิโต ปน อหเมว อโหสิ’’นฺติฯ

พนฺธนโมกฺขชาตกวณฺณนา ทสมาฯ

หํจิวโคฺค ทฺวาทสโมฯ

ตสฺสุทฺทานํ –

คทฺรภปญฺหา อมรา, สิงฺคาลํ มิตจินฺติ จ;
อนุสาสิกทุพฺพจํ, ติตฺติรํ วฏฺฏกํ ปุน;
อกาลราวิ พนฺธนนฺติฯ

๑๓. กุสนาฬิวโคฺค

[๑๒๑] ๑. กุสนาฬิชาตกวณฺณนา

กเร สริโกฺขติ อิทํ สตฺถา เชตวเน วิหรโนฺต อนาถปิณฺฑิกสฺส มิตฺตํ อารพฺภ กเถสิฯ อนาถปิณฺฑิกสฺส หิ มิตฺตสุหชฺชญาติพนฺธวา เอกโต หุตฺวา ‘‘มหาเสฏฺฐิ อยํ ตยา ชาติโคตฺต ธนธญฺญาทีหิ เนว สทิโส, น อุตฺตริตโร, กสฺมา เอเตน สทฺธึ สนฺถวํ กโรสิ, มา กโรหี’’ติ ปุนปฺปุนํ นิวาเรสุํฯ อนาถปิณฺฑิโก ปน ‘‘มิตฺตสนฺถโว นาม หีเนหิปิ สเมหิปิ อติเรเกหิปิ กตฺตโพฺพเยวา’’ติ เตสํ วจนํ อคฺคเหตฺวา โภคคามํ คจฺฉโนฺต ตํ กุฏุมฺพรกฺขกํ กตฺวา อคมาสีติ สพฺพํ กาฬกณฺณิวตฺถุสฺมึ วุตฺตนเยเนว เวทิตพฺพํฯ อิธ ปน อนาถปิณฺฑิเกน อตฺตโน ฆเร ปวตฺติยา อาโรจิตาย สตฺถา ‘‘คหปติ, มิโตฺต นาม ขุทฺทโก นตฺถิ, มิตฺตธมฺมํ รกฺขิตุํ สมตฺถภาโว เวตฺถ ปมาณํ, มิโตฺต นาม อตฺตนา สโมปิ หีโนปิ เสโฏฺฐปิ คเหตโพฺพฯ สเพฺพปิ เหเต อตฺตโน ปตฺตภารํ นิตฺถรนฺติเยว, อิทานิ ตาว ตฺวํ อตฺตโน นีจมิตฺตํ นิสฺสาย กุฏุมฺพสฺส สามิโก ชาโต, โปราณา ปน นีจมิตฺตํ นิสฺสาย วิมานสามิกา ชาตา’’ติ วตฺวา เตน ยาจิโต อตีตํ อาหริฯ

อตีเต พาราณสิยํ พฺรหฺมทเตฺต รชฺชํ กาเรเนฺต โพธิสโตฺต รโญฺญ อุยฺยาเน กุสนาฬิคเจฺฉ เทวตา หุตฺวา นิพฺพตฺติฯ ตสฺมิํเยว จ อุยฺยาเน มงฺคลสิลํ นิสฺสาย อุชุคตกฺขโนฺธ ปริมณฺฑลสาขาวิฏปสมฺปโนฺน รโญฺญ สนฺติกา ลทฺธสมฺมาโน รุจมงฺคลรุโกฺข อตฺถิ, ‘‘มุขโก’’ติปิ วุจฺจติฯ ตสฺมิํ เอโก มเหสโกฺข เทวราชา นิพฺพตฺติฯ โพธิสตฺตสฺส เตน สทฺธึ มิตฺตสนฺถโว อโหสิฯ ตทา ราชา เอกสฺมิํ เอกตฺถมฺภเก ปาสาเท วสติ, ตสฺส โส ถโมฺภ จลิฯ อถสฺส จลิตภาวํ รโญฺญ อาโรเจสุํฯ ราชา วฑฺฒกี ปโกฺกสาเปตฺวา ‘‘ตาตา, มม เอกตฺถมฺภกสฺส มงฺคลปาสาทสฺส ถโมฺภ จลิโต, เอกํ สารตฺถมฺภํ อาหริตฺวา ตํ นิจฺจลํ กโรถา’’ติ อาหฯ เต ‘‘สาธุ, เทวา’’ติ รโญฺญ วจนํ สมฺปฏิจฺฉิตฺวา ตทนุจฺฉวิกํ รุกฺขํ ปริเยสมานา อญฺญตฺถ อทิสฺวา อุยฺยานํ ปวิสิตฺวา ตํ มุขกรุกฺขํ ทิสฺวา รโญฺญ สนฺติกํ คนฺตฺวา ‘‘กึ, ตาตา, ทิโฏฺฐ โว ตทนุจฺฉวิโก รุโกฺข’’ติ วุเตฺต ‘‘ทิโฏฺฐ, เทว, อปิจ ตํ ฉินฺทิตุํ น วิสหามา’’ติ อาหํสุฯ ‘‘กิํการณา’’ติ? มยญฺหิ อญฺญตฺถ รุกฺขํ อปสฺสนฺตา อุยฺยานํ ปวิสิมฺห, ตตฺรปิ ฐเปตฺวา มงฺคลรุกฺขํ อญฺญํ น ปสฺสามฯ อิติ นํ มงฺคลรุกฺขตาย ฉินฺทิตุํ น วิสหามาติฯ คจฺฉถ, ตํ ฉินฺทิตฺวา ปาสาทํ ถิรํ กโรถ, มยํ อญฺญํ มงฺคลรุกฺขํ กริสฺสามาติฯ เต ‘‘สาธู’’ติ พลิกมฺมํ คเหตฺวา อุยฺยานํ คนฺตฺวา ‘‘เสฺว ฉินฺทิสฺสามา’’ติ รุกฺขสฺส พลิกมฺมํ กตฺวา นิกฺขมิํสุฯ

รุกฺขเทวตา ตํ การณํ ญตฺวา ‘‘เสฺว มยฺหํ วิมานํ นาเสสฺสนฺติ, ทารเก คเหตฺวา กุหิํ คมิสฺสามี’’ติ คนฺตพฺพฏฺฐานํ อปสฺสนฺตี ปุตฺตเก คีวาย คเหตฺวา ปโรทิฯ ตสฺสา สนฺทิฏฺฐสมฺภตฺตา รุกฺขเทวตา อาคนฺตฺวา ‘‘กึ เอต’’นฺติ ปุจฺฉิตฺวา ตํ การณํ สุตฺวา สยมฺปิ วฑฺฒกีนํ ปฏิกฺกมนูปายํ อปสฺสนฺติโย ตํ ปริสฺสชิตฺวา โรทิตุํ อารภิํสุฯ ตสฺมิํ สมเย โพธิสโตฺต ‘‘รุกฺขเทวตํ ปสฺสิสฺ

สามี’’ติ ตตฺถ คนฺตฺวา ตํ การณํ สุตฺวา ‘‘โหตุ, มา จินฺตยิตฺถ, อหํ รุกฺขํ ฉินฺทิตุํ น ทสฺสามิ, เสฺว วฑฺฒกีนํ อาคตกาเล มม การณํ ปสฺสถา’’ติ ตา เทวตา สมสฺสาเสตฺวา ปุนทิวเส วฑฺฒกีนํ อาคตเวลาย กกณฺฎกเวสํ คเหตฺวา วฑฺฒกีนํ ปุรโต คนฺตฺวา มงฺคลรุกฺขสฺส มูลนฺตรํ ปวิสิตฺวา ตํ รุกฺขํ สุสิรํ วิย กตฺวา รุกฺขมชฺฌเมน อภิรุหิตฺวา ขนฺธมตฺถเกน นิกฺขมิตฺวา สีสํ กมฺปยมาโน นิปชฺชิฯ มหาวฑฺฒกี ตํ กกณฺฎกํ ทิสฺวา รุกฺขํ หเตฺถน ปหริตฺวา ‘‘สุสิรรุโกฺข เอโส นิสฺสาโร, หิโยฺย อนุปธาเรตฺวาว พลิกมฺมํ กริมฺหา’’ติ เอกฆนํ มหารุกฺขํ ครหิตฺวา ปกฺกามิฯ รุกฺขเทวตา โพธิสตฺตํ นิสฺสาย วิมานสฺส สามินี ชาตาฯ

ตสฺสา ปฎิสนฺถารตฺถาย สนฺทิฎฺฐสมฺภตฺตา พหู เทวตา สนฺนิปตึสุฯ รุกฺขเทวตา ‘‘วิมานํ เม ลทฺธ’’นฺติ ตุฎฺฐจิตฺตา ตาสํ เทวตานํ มเชฺฌ โพธิสตฺตสฺส คุณํ กถยมานา ‘‘โภ, เทวตา, มยํ มเหสกฺขา หุตฺวาปิ ทนฺธปญฺญตาย อิมํ อุปายํ น ชานิมฺห, กุสนาฬิเทวตา ปน อตฺตโน ญาณสมฺปตฺติยา อเมฺห วิมานสามิเก อกาสิ, มิโตฺต นาม สทิโสปิ อธิโกปิ หีโนปิ กตฺตโพฺพวฯ สเพฺพปิ หิ อตฺตโน ถาเมน สหายกานํ อุปฺปนฺนํ ทุกฺขํ นิตฺถริตฺวา สุเข ปติฎฺฐาเปนฺติเยวา’’ติ มิตฺตธมฺมํ วเณฺณตฺวา อิมํ คาถมาห –

๑๒๑. ‘‘กเร สริโกฺข อถ วาปิ เสโฎฺฐ, นิหีนโก วาปิ กเรยฺย เอโก;
กเรยฺยุเมเต พฺยสเน อุตฺตมตฺถํ, ยถา อหํ กุสนาฬิ รุจาย’’นฺติฯ

ตตฺถ **กเร สริโกฺข**ติ ชาติอาทีหิ สทิโสปิ มิตฺตธมฺมํ กเรยฺยฯ **อถ วาปิ เสโฎฺฐ**ติ ชาติอาทีหิ อธิโกปิ กเรยฺยฯ **นิหีนโก วาปิ กเรยฺย เอโก**ติ เอโก ชาติอาทีหิ หีโนปิ มิตฺตธมฺมํ กเรยฺยฯ ตสฺมา สเพฺพปิ เอเต มิตฺตา กาตพฺพาเยวาติ ทีเปติฯ กึการณา? **กเรยฺยุเมเต พฺยสเน อุตฺตมตฺถ**นฺติ สเพฺพเปเต สหายสฺส พฺยสเน อุปฺปเนฺน อตฺตโน อตฺตโน ปตฺตภารํ วหมานา อุตฺตมตฺถํ กเรยฺยุํ, กายิกเจตสิกทุกฺขโต ตํ สหายกํ โมเจยฺยุเมวาติ อโตฺถฯ ตสฺมา หีโนปิ มิโตฺต กาตโพฺพเยว, ปเคว อิตเรฯ ตตฺริทํ โอปมฺมํ – **ยถา อหํ กุสนาฬิ รุจาย**นฺติ, ยถา อหํ รุจายํ นิพฺพตฺตเทวตา อยญฺจ กุสนาฬิเทวตา, อเปฺปสกฺขาปิ มิตฺตสนฺถวํ กริมฺห, ตตฺรปาหํ มเหสกฺขาปิ สมานา อตฺตโน อุปฺปนฺนทุกฺขํ พาลตาย อนุปายกุสลตาย หริตุํ นาสกฺขึ, อิมํ ปน อเปฺปสกฺขมฺปิ สมานํ ปณฺฑิตเทวตํ นิสฺสาย ทุกฺขโต มุโตฺตมฺหิฯ ตสฺมา อเญฺญหิปิ ทุกฺขา มุจฺจิตุกาเมหิ สมวิสิฎฺฐภาวํ อโนโลเกตฺวา หีโนปิ ปณฺฑิโต มิโตฺต กาตโพฺพติฯ

รุจาเทวตา อิมาย คาถาย เทวสงฺฆสฺส ธมฺมํ เทเสตฺวา ยาวตายุกํ ฐตฺวา สทฺธึ กุสนาฬิเทวตาย ยถากมฺมํ คตาฯ

สตฺถา อิมํ ธมฺมเทสนํ อาหริตฺวา ชาตกํ สโมธาเนสิ – ‘‘ตทา รุจาเทวตา อานโนฺท อโหสิ, กุสนาฬิเทวตา ปน อหเมว อโหสิ’’นฺติฯ

กุสนาฬิชาตกวณฺณนา ปฐมาฯ

[๑๒๒] ๒. ทุเมฺมธชาตกวณฺณนา

ยสํ ลทฺธาน ทุเมฺมโธติ อิทํ สตฺถา เวฬุวเน วิหรโนฺต เทวทตฺตํ อารพฺภ กเถสิฯ ธมฺมสภายญฺหิ ภิกฺขู ‘‘อาวุโส เทวทโตฺต, ตถาคตสฺส ปุณฺณจนฺทสสฺสิริกมุขํ อสีตานุพฺยญฺชนชุตํ ทฺวตฺตึสมหาปุริสลกฺขณปฎิมณฺฑิตํ พฺยามปฺปภาปริกฺขิตฺตํ อาเวฬาเวฬาภูตา ยมกยมกภูตา ฆนพุทฺธรสฺมิโย วิสฺสเชฺชนฺตํ ปรมโสภคฺคปฺปตฺตํ อตฺตภาวญฺจ โอโลเกตฺวา จิตฺตํ ปสาเทตุํ น สโกฺกติ, อุสูยเมว กโรติฯ ‘พุทฺธา นาม เอวรูเปน สีเลน สมาธินา ปญฺญาย วิมุตฺติยา วิมุตฺติญาณทสฺสเนน สมนฺนาคตา’ติ วุจฺจมาเน วณฺณํ สหิตุํ น สโกฺกติ, อุสูยเมว กโรตี’’ติ เทว

ทตฺตสฺส อคุณกถํ กถยึสุฯ สตฺถา อาคนฺตฺวา ‘‘กาย นุตฺถ, ภิกฺขเว, เอตรหิ กถาย สนฺนิสินฺนา’’ติ ปุจฺฉิตฺวา ‘‘อิมาย นามา’’ติ วุตฺเต ‘‘น, ภิกฺขเว , อิทาเนว เทวทตฺโต มม วณฺณ ภณฺญมาเน อุสูยํ กโรติ, ปุพฺเพปิ อกาสิเยวา’’ติ วตฺวา อตีตํ อาหริฯ

อตีเต มคธรฏฺเฐ ราชคหนคเร เอกสฺมึ มคธราเช รชฺชํ กาเรนฺเต โพธิสตฺโต หตฺถิโยนิยํ นิพฺพตฺติตฺวา สพฺพเสโต อโหสิ เหฏฺฐา วณฺณิตสทิสาย รูปสมฺปตฺติยา สมนฺนาคโตฯ อถ นํ ‘‘ลกฺขณสมฺปนฺโน อย’’นฺติ โส ราชา มงฺคลหตฺถึ อกาสิฯ อเถกสฺมึ ฉณทิวเส สกลนครํ เทวนครํ วิย อลงฺการาเปตฺวา สพฺพาลงฺการปฏิมณฺฑิตํ มงฺคลหตฺถึ อภิรุหิตฺวา มหเนฺตน ราชานุภาเวน นครํ ปทกฺขิณํ อกาสิฯ มหาชโน ตตฺถ ตตฺถ ฐตฺวา มงฺคลหตฺถิโน รูปโสภคฺคปฺปตฺตํ สรีรํ ทิสฺวา ‘‘อโห รูปํ, อโห คติ, อโห ลีฬ้า, อโห ลกฺขณสมฺปตฺติ, เอวรูโป นาม สพฺพเสตวรวารโณ จกฺกวตฺติรโญฺญ อนุจฺฉวิโก’’ติ มงฺคลหตฺถิเมว วเณฺณสิฯ

ราชา มงฺคลหตฺถิสฺส วณฺณํ สุตฺวา สหิตุํ อสโกฺกเนฺต อุสูยํ อุปฺปาเทตฺวา ‘‘อเชฺชว ตํ ปพฺพตปาเท ปาเตตฺวา ชีวิตกฺขยํ ปาเปสฺสามี’’ติ หตฺถาจริยํ ปโกฺกสาเปตฺวา ‘‘กินฺติ กตฺวา ตยา อยํ นาโค สิกฺขาปิโต’’ติ อาหฯ ‘‘สุสิกฺขาปิโต, เทวา’’ติฯ ‘‘น สุสิกฺขิโต, ทุสิกฺขิโต’’ติฯ ‘‘สุสิกฺขิโต, เทวา’’ติฯ ‘‘ยทิ สุสิกฺขิโต , สกฺขิสฺสสิ นํ เวปุลฺลปพฺพตมตฺถกํ อาโรเปตุ’’นฺติฯ ‘‘อาม, เทวา’’ติฯ ‘‘เตน หิ เอหี’’ติ สยํ โอตริตฺวา หตฺถาจริยํ อาโรเปตฺวา ปพฺพตปาทํ คนฺตฺวา หตฺถาจริเยน หตฺถิปิฏฺฐิยํ นิสีทิตฺวาว หตฺถิมฺหิ เวปุลฺลปพฺพตมตฺถกํ อาโรปิเต สยมฺปิ อมจฺจคณปริวุโต ปพฺพตมตฺถกํ อภิรุหิตฺวา หตฺถึ ปปาตาภิมุขํ กาเรตฺวา ‘‘ตฺวํ ‘มยา เอส สุสิกฺขาปิโต’ติ วเทสิ, ตีหิเยว ตาว นํ ปาเทหิ ฐเปหี’’ติ อาหฯ หตฺถาจริโย ปิฏฺฐิยํ นิสีทิตฺวาว ‘‘โภ ตีหิ ปาเทหิ ติฏฺฐา’’ติ หตฺถิสฺส ปณฺหิกาย สญฺญํ อทาสิ, มหาสตฺโต ตถา อกาสิฯ ปุน ราชา ‘‘ทฺวีหิ ปุริมปาเทหิเยว ฐเปหี’’ติ อาห, มหาสตฺโต เทฺว ปจฺฉิมปาเท อุกฺขิปิตฺวา ปุริมปาเทหิ อฏฺฐาสิฯ ‘‘ปจฺฉิมปาเทหิเยวา’’ติ วุตฺเตปิ เทฺว ปุริมปาเท อุกฺขิปิตฺวา ปจฺฉิมปาเทหิ อฏฺฐาสิ, ‘‘เอเกนา’’ติ วุตฺเตปิ ตโย ปาเท อุกฺขิปิตฺวา เอเกเนว อฏฺฐาสิฯ อถสฺส อปตนภาวํ ญตฺวา ‘‘สเจ ปโหสิ, อากาเส นํ ฐเปหี’’ติ อาหฯ

อาจริโย จินฺเตสิ – ‘‘สกลชมฺพุทีเป อิมินา สทิโส สุสิกฺขิโต หตฺถี นาม นตฺถิ, นิสฺสํสยํ ปเนตํ เอส ปปาเต ปาเตตฺวา มาเรตุกาโม ภวิสฺสตี’’ติฯ โส ตสฺส กณฺณมูเล มเนฺตสิ ‘‘ตาต, อยํ ราชา ตํ ปปาเต ปาเตตฺวา มาเรตุกาโม, น ตฺวํ เอตสฺส อนุจฺฉวิโกฯ สเจ เต อากาเสน คนฺตุํ พลํ อตฺถิ, มํ ยถานิสินฺนํเยว อาทาย เวหาสํ อพฺภุคฺคนฺตฺวา พาราณสึ คจฺฉา’’ติฯ ปุญฺญิทฺธิยา สมนฺนาคโต มหาสตฺโต ตงฺขณเญฺญว อากาเส อฏฺฐาสิฯ หตฺถาจริโย ‘‘มหาราช, อยํ หตฺถี ปุญฺญิทฺธิยา สมนฺนาคโต, น ตาทิสสฺส มนฺทปุญฺญสฺส ทุพฺพุทฺธิโน อนุจฺฉวิโก, ปณฺฑิตสฺส ปุญฺญสมฺปนฺนสฺส รโญฺญ อนุจฺฉวิโก, ตาทิสา นาม มนฺทปุญฺญา เอวรูปํ วาหนํ ลภิตฺวา ตสฺส คุณํ อชานนฺตา ตเญฺจว วาหนํ อวเสสญฺจ ยสสมฺปตฺตึ นาเสนฺติเยวา’’ติ วตฺวา หตฺถิกฺขเนฺธ นิสิโนฺนว อิมํ คาถมาห –

๑๒๒. ‘‘ยสํ ลทฺธาน ทุเมฺมโธ, อนตฺถํ จรติ อตฺตโน;
อตฺตโน จ ปเรสญฺจ, หึสาย ปฏิปชฺชตี’’ติฯ

ตตฺรายํ สเงฺขปโตฺถ – มหาราช, ตาทิโส ทุเมฺมโธ นิปฺปโญฺญ ปุคฺคโล ปริวารสมฺปตฺตึ ลภิตฺวา อตฺตโน อนตฺถํ จรติฯ กึการณา? โส หิ ยสมทมตฺโต กตฺตพฺพากตฺตพฺพํ อชานโนฺต อตฺตโน จ ปเรสญฺจ หึสาย ปฏิปชฺชติฯ หึสา วุจฺจติ กิลมนํ ทุกฺขุปฺปาทนํ, ตทตฺถาย เอว ปฏิปชฺชตีติฯ

เอวํ อิมาย คาถาย รโญฺญ ธมฺมํ เทเสตฺวา ‘‘ติฏฺฐ ทานิ ตฺว’’นฺติ วตฺวา อากาเส อุปฺปติตฺวา พาราณสินครํ คนฺตฺวา ราชงฺคเณ อากาเส อฏฺฐาสิฯ สกลนครํ สงฺขุภิตฺวา ‘‘อมฺหากํ รโญฺญ อากาเสน เสตวรวารโณ อาคนฺตฺวา ราชงฺคเณ ฐิโต’’ติ เอกโกลาหลํ อโหสิฯ เวเคน รโญฺญปิ อาโรเจสุํฯ ราชา นิกฺขมิตฺวา ‘‘สเจ มยฺหํ อุปโภคตฺถาย อาคโตสิ, ภูมิยํ ปติฏฺฐาหี’’ติ อาหฯ โพธิสโตฺต ภูมิยํ ปติฏฺฐาสิ, อาจริโย โอตริตฺวา ราชานํ วนฺทิตฺวา ‘‘กุโต อาคโตสิ, ตาตา’’ติ วุเตฺต ‘‘ราชคหโต’’ติ วตฺวา สพฺพํ ปวตฺตึ อาโรเจสิฯ ราชา ‘‘มนาปํ เต, ตาต, กตํ อิธาคจฺฉเนฺตนา’’ติ ตุฏฺฐหโฎฺฐ นครํ สชฺชาเปตฺวา วารณํ มงฺคลหตฺถิฏฺฐาเน ฐเปตฺวา สกลรชฺชํ ตโย โกฏฺฐาเส กตฺวา เอกํ โพธิสตฺตสฺส อทาสิ, เอกํ อาจริยสฺส, เอกํ อตฺตนา อคฺคเหสิฯ โพธิสตฺตสฺส อาคตกาลโต ปฏฺฐาเยว ปน รโญฺญ สกลชมฺพุทีเป รชฺชํ หตฺถคตเมว ชาตํฯ โส ชมฺพุทีเป อคฺคราชา หุตฺวา ทานาทีนิ ปุญฺญานิ กตฺวา ยถากมฺมํ อคมาสิฯ

สตฺถา อิมํ ธมฺมเทสนํ อาหริตฺวา ชาตกํ สโมธาเนสิ – ‘‘ตทา มคธราชา เทวทโตฺต อโหสิ, พาราณสิราชา สาริปุโตฺต, หตฺถาจริโย อานโนฺท, หตฺถี ปน อหเมว อโหสิ’’นฺติฯ

ทุเมฺมธชาตกวณฺณนา ทุติยาฯ

[๑๒๓] ๓. นงฺคลีสชาตกวณฺณนา

อสพฺพตฺถคามิํ วาจนฺติ อิทํ สตฺถา เชตวเน วิหรโนฺต ลาฬุทายิเตฺถรํ อารพฺภ กเถสิฯ โส กิร ธมฺมํ กเถโนฺต ‘‘อิมสฺมิํ ฐาเน อิทํ กเถตพฺพํ, อิมสฺมิํ ฐาเน อิทํ น กเถตพฺพ’’นฺติ ยุตฺตายุตฺตํ น ชานาติ, มงฺคเล อวมงฺคลํ วทโนฺต ‘‘ติโรกุเฎฺฎสุ ติฏฺฐนฺติ, สนฺธิสิงฺฆาฎเกสุ จา’’ติ อิทํ อวมงฺคลํ มงฺคลํ กตฺวา อนุโมทนํ กเถติฯ อวมงฺคเลสุ อนุโมทนํ กโรโนฺต ‘‘พหู เทวา มนุสฺสา จ, มงฺคลานิ อจินฺตยุ’’นฺติ วตฺวา ‘‘เอวรูปานํ มงฺคลานํ สตมฺปิ สหสฺสมฺปิ กาตุํ สมตฺถา โหถา’’ติ วทติฯ อเถกทิวสํ ธมฺมสภายํ ภิกฺขู ‘‘อาวุโส, ลาฬุทายี ยุตฺตายุตฺตํ น ชานาติ, สพฺพตฺถ อภาสิตพฺพวาจํ ภาสตี’’ติ กถํ สมุฏฺฐาเปสุํฯ สตฺถา อาคนฺตฺวา ‘‘กาย นุตฺถ, ภิกฺขเว, เอตรหิ กถาย สนฺนิสินฺนา’’ติ ปุจฺฉิตฺวา ‘‘อิมาย นามา’’ติ วุเตฺต ‘‘น, ภิกฺขเว, ลาฬุทายี อิทาเนว ทนฺธปริสกฺกโน ยุตฺตายุตฺตํ น ชานาติ, ปุเพฺพปิ เอวรูโป อโหสิ, นิจฺจํ ลาฬโกเยว เอโส’’ติ วตฺวา อตีตํ อาหริฯ

อตีเต พาราณสิยํ พฺรหฺมทเตฺต รชฺชํ กาเรเนฺต โพธิสโตฺต พฺราหฺมณมหาสาลกุเล นิพฺพตฺติตฺวา วยปฺปโตฺต ตกฺกสิลายํ สพฺพสิปฺปานิ อุคฺคณฺหิตฺวา พาราณสิยํ ทิสาปาโมโกฺข อาจริโย หุตฺวา ปญฺจ มาณวกสตานิ สิปฺปํ วาเจสิฯ ตทา เตสุ มาณเวสุ เอโก ทนฺธปริสกฺกโน ลาฬโก มาณโว ธมฺมเนฺตวาสิโก หุตฺวา สิปฺปํ อุคฺคณฺหาติ, ทนฺธภาเวน ปน อุคฺคณฺหิตุํ น สโกฺกติฯ โพธิสตฺตสฺส ปน อุปกาโร โหติ, ทาโส วิย สพฺพกิจฺจานิ กโรติฯ อเถกทิวสํ โพธิสโตฺต สายมาสํ ภุญฺชิตฺวา สยเน นิปโนฺน ตํ มาณวํ หตฺถปาทปิฏฺฐิปริกมฺมานิ กตฺวา คจฺฉนฺตํ อาห ‘‘ตาต, มญฺจปาเท อุปตฺถเมฺภตฺวา ยาหี’’ติฯ มาณโว เอกํ ปาทํ อุปตฺถเมฺภตฺวา เอกสฺส อุปตฺถมฺภกํ อลภโนฺต อตฺตโน อูรุมฺหิ ฐเปตฺวา รตฺติํ เขเปสิฯ

โพธิสโตฺต ปจฺจูสสมเย อุฏฺฐาย ตํ ทิสฺวา ‘‘กิํ, ตาต, นิสิโนฺนสี’’ติ ปุจฺฉิฯ ‘‘อาจริย, เอกสฺส มญฺจปาทสฺส อุปตฺถมฺภกํ อลภโนฺต อูรุมฺหิ ฐเปตฺวา นิสิโนฺนมฺหี’’ติฯ โพธิสโตฺต สํวิคฺคมานโส หุตฺวา ‘‘อยํ อติ วิย มยฺหํ อุปกาโร, เอตฺตกานํ ปน มาณวกานํ อนฺตเร อยเมว ทโนฺธ สิปฺปํ สิกฺขิตุํ น สโกฺกติ, กถํ นุ โข อหํ อิมํ ปณฺฑิตํ กเรยฺย’’นฺติ จิเนฺตสิฯ อถสฺส เอตทโหสิ ‘‘อเตฺถโก อุปาโย, อหํ อิมํ มาณวํ ทารุอตฺถาย ปณฺณตฺถาย จ วนํ คนฺตฺวา อาคตํ ‘อชฺช เต กิํ ทิฏฺฐํ, กิํ กต’นฺติ ปุจฺฉิสฺสามิฯ อถ เม ‘อิทํ นาม อชฺช มยา ทิฏฺฐํ, อิทํ กต’นฺติ อาจิกฺขิสฺสติฯ

อถ นํ ‘ตยา ทิฏฺฐญฺจ กตญฺจ กีทิส’นฺติ ปุจฺฉิสฺสามิ, โส ‘เอวรูปํ นามา’ติ อุปมาย จ การเณน จ กเถสฺสติฯ อิติ นํ นวํ นวํ อุปมญฺจ การณญฺจ กถาเปตฺวา อิมินา อุปาเยน ปณฺฑิตํ กริสฺสามี’’ติฯ โส ตํ ปโกฺกสาเปตฺวา ‘‘ตาต มาณว, อิโต ปฏฺฐาย ทารุอตฺถาย วา ปณฺณตฺถาย วา คตฏฺฐาเน ยํ เต ตตฺถ ทิฏฺฐํ วา สุตํ วา ภุตฺตํ วา ปีตํ วา ขาทิตํ วา โหติ, ตํ อาคนฺตฺวา มยฺหํ อาโรเจยฺยาสี’’ติ อาหฯ

โส ‘‘สาธู’’ติ ปฏิสฺสุณิตฺวา เอกทิวสํ มาณเวหิ สทฺธิํ ทารุอตฺถาย อรญฺญํ คโต ตตฺถ สปฺปํ ทิสฺวา อาคนฺตฺวา ‘‘อาจริย, สโปฺป เม ทิโฏฺฐ’’ติ อาโรเจสิฯ ‘‘สโปฺป นาม, ตาต, กีทิโส โหตี’’ติ? ‘‘เสยฺยถาปิ นงฺคลีสา’’ติฯ ‘‘สาธุ, ตาต, มนาปา เต อุปมา อาหฎา, สปฺปา นาม นงฺคลีสสทิสาว โหนฺตี’’ติฯ อถ โพธิสโตฺต ‘‘มาณวเกน มนาปา อุปมา อาหฎา, สกฺขิสฺสามิ นํ ปณฺฑิตํ กาตุ’’นฺติ จิเนฺตสิฯ มาณโว ปุน เอกทิวสํ อรเญฺญ หตฺถิํ ทิสฺวา ‘‘หตฺถี เม อาจริย ทิโฏฺฐ’’ติ อาหฯ ‘‘หตฺถี นาม, ตาต, กีทิโส’’ติ? ‘‘เสยฺยถาปิ, นงฺคลีสา’’ติฯ โพธิสโตฺต ‘‘หตฺถิสฺส โสณฺฑา นงฺคลีสสทิสา โหนฺติ, ทนฺตาทโย เอวรูปา จ เอวรูปา จฯ อยํ ปน พาลตาย วิภชิตฺวา กเถตุํ อสโกฺกโนฺต โสณฺฑํ สนฺธาย กเถสิ มเญฺญ’’ติ ตุณฺหี อโหสิฯ อเถกทิวสํ นิมนฺตเน อุจฺฉุํ ลภิตฺวา ‘‘อาจริย, อชฺช มยํ อุจฺฉุ ขาทิมฺหา’’ติ อาหฯ ‘‘อุจฺฉุ นาม กีทิโส’’ติ วุเตฺต ‘‘เสยฺยถาปิ นงฺคลีสา’’ติ อาหฯ อาจริโย ‘‘โถกํ ปติรูปํ การณํ กเถสี’’ติ ตุณฺหี ชาโตฯ

ปุเนกทิวสํ นิมนฺตเน เอกเจฺจ มาณวา คุฬํ ทธินา ภุญฺชิํสุ, เอกเจฺจ ขีเรนฯ โส อาคนฺตฺวา ‘‘อาจริย, อชฺช มยํ ทธินา ขีเรน จ ภุญฺชิมฺหา’’ติ วตฺวา ‘‘ทธิขีรํ นาม กีทิสํ โหตี’’ติ วุเตฺต ‘‘เสยฺยถาปิ นงฺคลีสา’’ติ อาหฯ อาจริโย ‘‘อยํ มาณโว ‘สโปฺป นงฺคลีสสทิโส’ติ กเถโนฺต ตาว สุกถิตํ กเถสิ, ‘หตฺถี นงฺคลีสสทิโส’ติ กเถเนฺตนาปิ โสณฺฑํ สนฺธาย เลเสน กถิตํฯ ‘อุจฺฉุ นงฺคลีสสทิส’นฺติ กถเนปิ เลโส อตฺถิ, ‘ทธิขีรานิ ปน นิจฺจํ ปณฺฑรานิ ปกฺขิตฺตภาชนสณฺฐานานี’ติ อิธ สเพฺพน สพฺพํ อุปมํ น กเถสิ, น สกฺกา อิมํ ลาฬุกํ สิกฺขาเปตุ’’นฺติ วตฺวา อิมํ คาถมาห –

๑๒๓. ‘‘อสพฺพตฺถคามิํ วาจํ, พาโล สพฺพตฺถ ภาสติ;
นายํ ทธิํ เวทิ น นงฺคลีสํ, ทธิปฺปยํ มญฺญติ นงฺคลีส’’นฺติฯ

ตตฺรายํ สเงฺขปโตฺถ – ยา วาจา โอปมฺมวเสน สพฺพตฺถ น คจฺฉติ, ตํ **อสพฺพตฺถคามิํ วาจํ พาโล** ทนฺธปุคฺคโล **สพฺพตฺถ ภาสติ,** ‘‘ทธิ นาม กีทิส’’นฺติ ปุโฏฺฐปิ ‘‘เสยฺยถาปิ, นงฺคลีสา’’ติ วทเตวฯ เอวํ วทโนฺต **นายํ ทธิํ เวทิ น นงฺคลีสํ**ฯ กิํการณา? **ทธิปฺปยํ มญฺญติ นงฺคลีสํ,** ยสฺมา อยํ ทธิมฺปิ นงฺคลีสเมว มญฺญติฯ อถ วา **ทธี**ติ ทธิเมว, **ปย**นฺติ ขีรํ, ทธิ จ ปยญฺจ ทธิปฺปยํฯ ยสฺมา ทธิขีรานิปิ อยํ นงฺคลีสเมว มญฺญติ, เอทิโส จายํ พาโล, กิํ อิมินาติ อเนฺตวาสิกานํ ธมฺมกถํ กเถตฺวา ปริพฺพยํ ทตฺวา ตํ อุโยฺยเชสิฯ

สตฺถา อิมํ ธมฺมเทสนํ อาหริตฺวา ชาตกํ สโมธาเนสิ – ‘‘ตทา ลาฬุกมาณโว ลาฬุทายี อโหสิ, ทิสาปาโมโกฺข อาจริโย ปน อหเมว อโหสิ’’นฺติฯ

นงฺคลีสชาตกวณฺณนา ตติยาฯ

[๑๒๔] ๔. อมฺพชาตกวณฺณนา

วายเมเถว ปุริโสติ อิทํ สตฺถา เชตวเน วิหรโนฺต เอกํ วตฺตสมฺปนฺนํ ภิกฺขุํ อารพฺภ กเถสิฯ โส กิร สาวตฺถิวาสี กุลปุโตฺต สาสเน อุรํ ทตฺวา ปพฺพชิโต วตฺตสมฺปโนฺน อโหสิ, อาจริยุปชฺฌายวตฺตานิ ปานียปริโภชนียอุโปสถาคารชนฺตาฆราทิวตฺตานิ จ สาธุกํ กโรติ, จุทฺทสสุ

มหาวเตฺตสุ อสีติขนฺธกวเตฺตสุ จ ปริปูรการีเยว โหติ, วิหารํ สมฺมชฺชติ, ปริเวณํ วิตกฺกมาฬกํ วิหารมคฺคํ สมฺมชฺชติ, มนุสฺสานํ ปานียํ เทติฯ มนุสฺสา ตสฺส วตฺตสมฺปตฺติยํ ปสีทิตฺวา ปญฺจสตมตฺตานิ ธุวภตฺตานิ อทํสุ, มหาลาภสกฺกาโร อุปฺปชฺชิฯ ตํ นิสฺสาย พหูนํ ผาสุวิหาโร ชาโตฯ อเถกทิวสํ ธมฺมสภายํ ภิกฺขู กถํ สมุฏฺฐาเปสุํ ''อาวุโส, อสุโก นาม ภิกฺขุ อตฺตโน วตฺตสมฺปตฺติยา มหนฺตํ ลาภสกฺการํ นิพฺพเตฺตสิ, เอตํ เอกํ นิสฺสาย พหูนํ ผาสุวิหาโร ชาโต''ติฯ สตฺถา อาคนฺตฺวา ''กาย นุตฺถ, ภิกฺขเว , เอตรหิ กถาย สนฺนิสินฺนา''ติ ปุจฺฉิตฺวา ''อิมาย นามา''ติ วุเตฺต ''น, ภิกฺขเว, อิทาเนว, ปุเพฺพปายํ ภิกฺขุ วตฺตสมฺปโนฺน, ปุเพฺพเปตํ เอกํ นิสฺสาย ปญฺจ อิสิสตานิ ผลาผลตฺถาย อรญฺญํ อคนฺตฺวา เอเตเนว อานีตผลาผเลหิ ยาเปสุ''นฺติ วตฺวา อตีตํ อาหริฯ

อตีเต พาราณสิยํ พฺรหฺมทเตฺต รชฺชํ กาเรเนฺต โพธิสโตฺต อุทิจฺจพฺราหฺมณกุเล นิพฺพตฺติตฺวา วยปฺปโตฺต อิสิปพฺพชฺชํ ปพฺพชิตฺวา ปญฺจสตอิสิปริวาโร ปพฺพตปาเท วิหาสิฯ ตทา หิมวเนฺต จโณฺฑ นิทาโฆ อโหสิ, ตตฺถ ตตฺถ ปานียานิ ฉิชฺชิํสุ, ติรจฺฉานา ปานียํ อลภมานา กิลมนฺติฯ อถ เตสุ ตาปเสสุ เอโก ตาปโส เตสํ ปิปาสทุกฺขํ ทิสฺวา เอกํ รุกฺขํ ฉินฺทิตฺวา โทณิํ กตฺวา ปานียํ อุสฺสิญฺจิตฺวา โทณิํ ปูเรตฺวา เตสํ ปานียํ อทาสิฯ พหูสุ สนฺนิปติตฺวา ปานียํ ปิวเนฺตสุ ตาปสสฺส ผลาผลตฺถาย คมโนกาโส นาโหสิฯ โส นิราหาโรปิ ปานียํ เทติเยวฯ มิคคณา จิเนฺตสุํ ''อยํ อมฺหากํ ปานียํ เทเนฺต ผลาผลตฺถาย คนฺตุํ โอกาสํ น ลภติ, นิราหารตาย อติวิย กิลมติ, หนฺทมยํ กติกํ กโรมา''ติฯ เต กติกํ อกํสุ ''อิโต ปฏฺฐาย ปานียํ ปิวนตฺถาย อาคจฺฉเนฺตน อตฺตโน พลานุรูเปน ผลาผลํ คเหตฺวาว อาคนฺตพฺพ''นฺติฯ เต ตโต ปฏฺฐาย เอเกโก ติรจฺฉาโน อตฺตโน อตฺตโน พลานุรูเปน มธุรมธุรานิ อมฺพชมฺพุปนสาทีนิคเหตฺวาว อาคจฺฉติฯ เอกสฺส อตฺถาย อาภตํ ผลาผลํ อฑฺฒเตยฺยสกฏภารปฺปมาณํ อโหสิฯ ปญฺจสตตาปสา ตเทว ปริภุญฺชนฺติฯ อติเรกํ ฉฑฺฑิยิตฺถฯ

โพธิสโตฺต ตํ ทิสฺวา ''เอกํ นาม วตฺตสมฺปนฺนํ นิสฺสาย เอตฺตกานํ ตาปสานํ ผลาผลตฺถาย อคนฺตฺวา ยาปนํ อุปฺปนฺนํ, วีริยํ นาม กาตพฺพเมวา''ติ วตฺวา อิมํ คาถมาห –

๑๒๔. ''วายเมเถว ปุริโส, น นิพฺพิเนฺทยฺย ปณฺฑิโต;
วายามสฺส ผลํ ปสฺส, ภุตฺตา อมฺพา อนีติห''นฺติฯ

ตตฺรายํ สเงฺขปโตฺถ – ปณฺฑิโต อตฺตโน วตฺตปูรณาทิเก กมฺมสฺมิํ วายเมเถว, น อุกฺกเณฺฐยฺยฯ กิํการณา? วายามสฺส นิปฺผลตาย อภาวโตฯ อิติ มหาสโตฺต ''วายาโม นาเมส สผโลว โหตี''ติ อิสิคณํ อาลปโนฺต **''วายามสฺส ผลํ ปสฺสา''**ติ อาหฯ กีทิสํ? **ภุตฺตา อมฺพา อนีติหํ**ฯ ตตฺถ **อมฺพา**ติ เทสนามตฺตํ, เตหิ ปน นานปฺปการานิ ผลาผลานิ อาภตานิฯ เตสุ สมฺปนฺนตรานํ อุสฺสนฺนตรานํ วา วเสน ''อมฺพา''ติ วุตฺตํฯ เย อิเมหิ ปญฺจหิ อิสิสเตหิ สยํ อรญฺญํ อคนฺตฺวา เอกสฺส อตฺถาย อานีตา อมฺพา ภุตฺตา, อิทํ วายามสฺส ผลํฯ ตญฺจ โข ปน อนีติหํ, ''อิติ อาห อิติ อาหา''ติ เอวํ อิติหีติเหน คเหตพฺพํ น โหติ, ปจฺจกฺขเมว ตํ ผลํ ปสฺสาติฯ เอวํ มหาสโตฺต อิสิคณสฺส โอวาทํ อทาสิฯ

สตฺถา อิมํ ธมฺมเทสนํ อาหริตฺวา ชาตกํ สโมธาเนสิ – ''ตทา วตฺตสมฺปโนฺน ตาปโส อยํ ภิกฺขุ อโหสิ, คณสตฺถา ปน อหเมว อโหสิ''นฺติฯ

อมฺพชาตกวณฺณนา จตุตฺถาฯ

[๑๒๕] ๕. กฏาหกชาตกวณฺณนา

พหุมฺปิ โส วิกเตฺถยฺยาติ อิทํ สตฺถา เชตวเน วิหรนฺโต เอกํ วิกตฺถกภิกฺขุํ อารพฺภ กเถสิฯ ตสฺส วตฺถุ เหฏฺฐา กถิตสทิสเมวฯ

อตีเต ปน พาราณสิยํ พฺรหฺมทตฺเต รชฺชํ กาเรนฺเต โพธิสตฺโต มหาวิภโว เสฏฺฐิ อโหสิฯ ตสฺส ภริยา ปุตฺตํ วิชายิ, ทาสีปิสฺส ตํ ทิวสเญฺญว ปุตฺตํ วิชายิฯ เต เอกโตว วฑฺฒิํสุฯ เสฏฺฐิปุตฺเต เลขํ สิกฺขเนฺต ทาโสปิสฺส ผลกํ วหมาโน คนฺตฺวา เตเนว สทฺธิํ เลขํ สิกฺขิ, คณนํ สิกฺขิ, เทฺว ตโย โวหาเร อกาสิฯ โส อนุกฺกเมน วจนกุสโล โวหารกุสโล ยุวา อภิรูโป อโหสิ, นาเมน กฏาเหโก นามฯ โส เสฏฺฐิฆเร ภณฺฑาคาริกกมฺมํ กโรนฺโต จิเนฺตสิ ‘‘น มํ อิเม สพฺพกาลํ ภณฺฑาคาริกกมฺมํ กาเรสฺสนฺติ, กิญฺจิเทว โทสํ ทิสฺวา ตาเฬตฺวา พนฺธิตฺวา ลกฺขเณน อเงฺกตฺวา ทาสปริโภเคนปิ ปริภุญฺชิสฺสนฺติฯ ปจฺจเนฺต โข ปน เสฏฺฐิสฺส สหายโก เสฏฺฐิ อตฺถิ, ยํนูนาหํ เสฏฺฐิสฺส วจเนน เลขํ อาทาย ตตฺถ คนฺตฺวา ‘อหํ เสฏฺฐิปุโตฺต’ติ วตฺวา ตํ เสฏฺฐิํ วเญฺจตฺวา ตสฺส ธีตรํ คเหตฺวา สุขํ วเสยฺย’’นฺติฯ โส สยเมว ปณฺณํ คเหตฺวา ‘‘อหํ อสุกํ นาม มม ปุตฺตํ ตว สนฺติกํ ปหิณิํ, อาวาหวิวาหสมฺพโนฺธ นาม มยฺหญฺจ ตยา, ตุยฺหญฺจ มยา สทฺธิํ ปติรูโป, ตสฺมา ตฺวํ อิมสฺส ทารกสฺส อตฺตโน ธีตรํ ทตฺวา เอตํ ตเตฺถว วสาเปหิ, อหมฺปิ โอกาสํ ลภิตฺวา อาคมิสฺสามี’’ติ ลิขิตฺวา เสฏฺฐิเสฺสว มุทฺทิกาย ลเญฺฉตฺวา ยถารุจิตํ ปริพฺพยเญฺจว คนฺธวตฺถาทีนิ จ คเหตฺวา ปจฺจนฺตํ คนฺตฺวา เสฏฺฐิํ ทิสฺวา วนฺทิตฺวา อฏฺฐาสิฯ

อถ นํ เสฏฺฐิ ‘‘กุโต อาคโตสิ, ตาตา’’ติ ปุจฺฉิฯ ‘‘พาราณสิโต’’ติฯ ‘‘กสฺส ปุโตฺตสี’’ติ? ‘‘พาราณสิเสฏฺฐิสฺสา’’ติฯ ‘‘เกนเตฺถนาคโตสี’’ติ? ตสฺมิํ ขเณ กฏาหโก ‘‘อิทํ ทิสฺวา ชานิสฺสถา’’ติ ปณฺณํ อทาสิฯ เสฏฺฐิ ปณฺณํ วาเจตฺวา ‘‘อิทานาหํ ชีวามิ นามา’’ติ ตุฏฺฐจิโตฺต ธีตรํ ทตฺวา ปติฏฺฐาเปสิฯ ตสฺส ปริวาโร มหนฺโต อโหสิฯ โส ยาคุขชฺชกาทีสุ วา วตฺถคนฺธาทีสุ วา อุปนีเตสุ ‘‘เอวมฺปิ นาม ยาคุํ ปจนฺติ, เอวํ ขชฺชกํ, เอวํ ภตฺตํ, อโห ปจฺจนฺตวาสิกา นามา’’ติ ยาคุอาทีนิ ครหติฯ ‘‘อิเม ปจฺจนฺตวาสิภาเวเนว อหตสาฏเก วฬญฺชิตุํ น ชานนฺติ, คเนฺธ ปิสิตุํ, ปุปฺผานิ คนฺถิตุํ น ชานนฺตี’’ติ วตฺถกมฺมนฺติกาทโย ครหติฯ

โพธิสโตฺตปิ ทาสํ อปสฺสโนฺต ‘‘กฏาหโก น ทิสฺสติ, กหํ คโต, ปริเยสถ น’’นฺติ สมนฺตา มนุเสฺส ปโยเชสิฯ เตสุ เอโก ตตฺถ คนฺตฺวา ตํ ทิสฺวา สญฺชานิตฺวา อตฺตานํ อชานาเปตฺวา อาคนฺตฺวา โพธิสตฺตสฺส อาโรเจสิฯ โพธิสโตฺต ตํ ปวตฺติํ สุตฺวา ‘‘อยุตฺตํ เตน กตํ, คนฺตฺวา นํ คเหตฺวา อาคจฺฉิสฺสามี’’ติ ราชานํ อาปุจฺฉิตฺวา มหเนฺตน ปริวาเรน นิกฺขมิฯ ‘‘เสฏฺฐิ กิร ปจฺจนฺตํ คจฺฉตี’’ติ สพฺพตฺถ ปากโฏ ชาโตฯ กฏาหโก ‘‘เสฏฺฐิ กิร อาคจฺฉตี’’ติ สุตฺวา จิเนฺตสิ ‘‘น โส อเญฺญน การเณน อาคจฺฉิสฺสติ, มํ นิสฺสาเยวสฺส อาคมเนน ภวิตพฺพํฯ สเจ ปนาหํ ปลายิสฺสามิ, ปุน อาคนฺตุํ น สกฺกา ภวิสฺสติฯ อตฺถิ ปเนส อุปาโยฯ มม สามิกสฺส ปฏิปถํ คนฺตฺวา ทาสกมฺมํ กตฺวา ตเมว อาราเธสฺสามี’’ติฯ โส ตโต ปฏฺฐาย ปริสมเชฺฌ เอวํ ภาสติ ‘‘อเญฺญ พาลมนุสฺสา อตฺตโน พาลภาเวน มาตาปิตูนํ คุณํ อชานนฺตา เตสํ โภชนเวลาย อปจิติกมฺมํ อกตฺวา เตหิ สทฺธิํเยว ภุญฺชนฺติ, มยํ ปน มาตาปิตูนํ โภชนกาเล ปฏิคฺคหํ อุปเนม, เขฬมลฺลกํ อุปเนม, ภาชนานิ อุปเนม, ปานียมฺปิ พีชนิมฺปิ คเหตฺวา อุปติฏฺฐามา’’ติ ยาว สรีรวฬญฺชนกาเล อุทกกลสํ อาทาย ปฏิจฺฉนฺนฏฺฐานคมนา สพฺพํ ทาเสหิ สามิกานํ กตฺตพฺพกิจฺจํ ปกาเสสิฯ

โส เอวํ ปริสํ อุคฺคณฺหาเปตฺวา โพธิสตฺตสฺส ปจฺจนฺตสมีปํ อาคตกาเล สสุรํ อโวจ ‘‘ตาต, มม กิร ปิตา ตุมฺหากํ ทสฺสนตฺถาย อาคจฺฉติ, ตุเมฺห ขาทนียโภชนียํ ปฏิยาทาเปถ, อหํ ปณฺณาการํ คเหตฺวา ปฏิปถํ คมิสฺสามี’’ติฯ โส ‘‘สาธุ, ตาตา’’ติ สมฺปฏิจฺฉิฯ กฏาหโก พหุํ ปณฺณาการมาทาย มหเนฺตน ปริวาเรน คนฺตฺวา โพธิสตฺตํ วนฺทิตฺวา ปณฺณาการํ อทาสิฯ โพธิ

สโตฺตปิ ปณฺณาการํ คเหตฺวา เตน สทฺธึ ปฏิสนฺถารํ กตฺวา ปาตราสกาเล ขนฺธาวารํ นิวาเสตฺวา สรีรวฬญฺชนตฺถาย ปฏิจฺฉนฺนฏฺฐานํ ปาวิสิฯ กฏาหโก อตฺตโน ปริวารํ นิวเตฺตตฺวา กลสํ อาทาย โพธิสตฺตสฺส สนฺติกํ คนฺตฺวา อุทกกิจฺจปริโยสาเน ปาเทสุ ปติตฺวา ‘‘สามิ, อหํ ตุมฺหากํ ยตฺตกํ อิจฺฉถ, ตตฺตกํ ธนํ ทสฺสามิ, มา เม ยสํ อนฺตรธาปยิตฺถา’’ติ อาหฯ โพธิสโตฺต ตสฺส วตฺตสมฺปทาย ปสีทิตฺวา ‘‘มา ภายิ, นตฺถิ เต มม สนฺติกา อนฺตราโย’’ติ สมสฺสาเสตฺวา ปจฺจนฺตนครํ ปาวิสิฯ มหโนฺต สกฺกาโร อโหสิ, กฏาหโกปิสฺส นิรนฺตรํ ทาเสน กตฺตพฺพกิจฺจํ กโรติฯ อถ นํ เอกาย เวลาย สุขนิสินฺนํ ปจฺจนฺตเสฏฺฐิ อาห ‘‘มหาเสฏฺฐิ, มยา ตุมฺหากํ ปณฺณํ ทิสฺวาว ตุมฺหากํ ปุตฺตสฺส ทาริกา ทินฺนา’’ติ โพธิสโตฺต กฏาหกํ ปุตฺตเมว กตฺวา ตทนุจฺฉวิกํ ปิยวจนํ วตฺวา เสฏฺฐึ โตเสสิฯ ตโต ปฏฺฐาย กฏาหกสฺส มุขํ อุโลฺลเกตุํ สมโตฺถ นาม นาโหสิฯ

อเถกทิวสํ มหาสโตฺต เสฏฺฐิธีตรํ ปโกฺกสิตฺวา ‘‘เอหิ, อมฺม, สีเส เม อูกา วิจินาหี’’ติ วตฺวา ตํ อาคนฺตฺวา อูกา คเหตฺวา ฐิตํ ปิยวจนํ วตฺวา ‘‘กเถหิ, อมฺม, กจฺจิ เต มม ปุโตฺต สุขทุเกฺขสุ อปฺปมโตฺต , อุโภ ชนา สโมฺมทมานา สมคฺควาสํ วสถา’’ติ ปุจฺฉิฯ ‘‘ตาต, มหาเสฏฺฐิ ตุมฺหากํ ปุตฺตสฺส อโญฺญ โทโส นตฺถิ, เกวลํ อาหารํ ครหตี’’ติฯ ‘‘อมฺม, นิจฺจกาลเมส ทุกฺขสีโลว, อปิจ เต อหํ ตสฺส มุขพนฺธนมนฺตํ ทสฺสามิ, ตํ ตฺวํ สาธุกํ อุคฺคณฺหิตฺวา มม ปุตฺตสฺส โภชนกาเล ครหนฺตสฺส อุคฺคหิตนิยาเมเนว ปุรโต ฐตฺวา วเทยฺยาสี’’ติ คาถํ อุคฺคณฺหาเปตฺวา กติปาหํ วสิตฺวา พาราณสิเมว อคมาสิฯ กฏาหโกปิ พหุํ ขาทนียโภชนียํ อาทาย อนุมคฺคํ คนฺตฺวา พหุธนํ ทตฺวา วนฺทิตฺวา นิวตฺติฯ โส โพธิสตฺตสฺส คตกาลโต ปฏฺฐาย อติเรกมานี อโหสิฯ โส เอกทิวสํ เสฏฺฐิธีตาย นานคฺครสโภชนํ อุปเนตฺวา กฏจฺฉุํ อาทาย ปริวิสนฺติยา ภตฺตํ ครหิตุํ อารภิฯ เสฏฺฐิธีตา โพธิสตฺตสฺส สนฺติเก อุคฺคหิตนิยาเมเนว อิมํ คาถมาห –

๑๒๕. ‘‘พหุมฺปิ โส วิกเตฺถยฺย, อญฺญํ ชนปทํ คโต;
อนฺวาคนฺตฺวาน ทูเสยฺย, ภุญฺช โภเค กฏาหกา’’ติฯ

ตตฺถ **พหุมฺปิ โส วิกเตฺถยฺย, อญฺญํ ชนปทํ คโต**ติ โย อตฺตโน ชาติภูมิโต อญฺญํ ชนปทํ คโต โหติ, ยตฺถสฺส ชาตึ น ชานนฺติ, โส พหุมฺปิ วิกเตฺถยฺย, วมฺภนวจนํ วณฺณนวจนํ วเทยฺยฯ **อนฺวาคนฺตฺวาน ทูเสยฺยา**ติ อิมํ ตาว วารํ สามิกสฺส ปฏิปถํ คนฺตฺวา ทาสกิจฺจสฺส กตฺตตา กสาหิ ปหริตฺวา ปิฏฺฐิจมฺมุปฺปาฏนโต จ ลกฺขณาหนนโต จ มุโตฺตสิฯ สเจ อนาจารํ กโรสิ, ปุน อญฺญสฺมิํ อาคมนวาเร ตว สามิโก อนฺวาคนฺตฺวาน ทูเสยฺย, อิมํ เคหํ อนุอาคนฺตฺวา กสาภิฆาเตหิ เจว ลกฺขณาหนเนน จ ชาติปฺปกาสเนน จ ตํ ทูเสยฺย อุปหเนยฺยฯ ตสฺมา อิมํ อนาจารํ ปหาย **ภุญฺช โภเค กฏาหก,** มา ปจฺฉา อตฺตโน ทาสภาวํ ปากฏํ กาเรตฺวา วิปฺปฏิสารี อโหสีติ อยเมตฺถ เสฏฺฐิโน อธิปฺปาโยฯ

เสฏฺฐิธีตา ปน เอตมตฺถํ อชานนฺตี อุคฺคหิตนิยาเมน พฺยญฺชนเมว ปยิรุทาหาสิฯ กฏาหโก ‘‘อทฺธา เสฏฺฐินา มม กุลํ อาจิกฺขิตฺวา เอติสฺสา สพฺพํ กถิตํ ภวิสฺสตี’’ติ ตโต ปฏฺฐาย ปุน ภตฺตํ ครหิตุํ น วิสหิ, นิหตมาโน ยถาลทฺธํ ภุญฺชิตฺวา ยถากมฺมํ คโตฯ

สตฺถา อิมํ ธมฺมเทสนํ อาหริตฺวา ชาตกํ สโมธาเนสิ ‘‘ตทา กฏาหโก วิกตฺถกภิกฺขุ อโหสิ, พาราณสิเสฏฺฐิ ปน อหเมว อโหสิ’’นฺติฯ

กฏาหกชาตกวณฺณนา ปญฺจมาฯ

[๑๒๖] ๖. อสิลกฺขณชาตกวณฺณนา

ตเถเวกสฺส กลฺยาณนฺติ อิทํ สตฺถา เชตวเน วิหรนฺโต โกสลรญฺโญ อสิลกฺขณปาฐกํ พฺราหฺมณํ อารพฺภ กเถสิฯ โส กิร กมฺมาเรหิ รญฺโญ อสีนํ อาหฏกาเล อสึ อุปสิงฺฆิตฺวา อสิลกฺขณํ อุทาหรติฯ โส เยสํ หตฺถโต ลาภํ ลภติ, เตสํ อสึ ''ลกฺขณสมฺปนฺโนน มงฺคลสํยุโตฺต''ติ วทติฯ เยสํ หตฺถโต ลาภํ น ลภติ, เตสํ อสึ ''อวลกฺขโณ''ติ ครหติฯ อเถโก กมฺมาโร อสึ กตฺวา โกสิยํ สุขุมํ มริจจุณฺณํ ปกฺขิปิตฺวา รญฺโญ อสึ อาหริฯ ราชา พฺราหฺมณํ ปโกฺกสาเปตฺวา ''อสึ วีมํสา''ติ อาหฯ พฺราหฺมณสฺส อสึ อากฑฺฒิตฺวา อุปสิงฺฆนฺตสฺส มริจจุณฺณานิ นาสํ ปวิสิตฺวา ขิปิตุกามตํ อุปฺปาเทสุํฯ ตสฺส ขิปนฺตสฺส นาสิกา อสิธาราย ปฏิหตา ทฺวิธา ฉิชฺชิฯ ตเสฺสวํ นาสิกาย ฉินฺนภาโว ภิกฺขุสเงฺฆ ปากโฏ ชาโตฯ อเถกทิวสํ ธมฺมสภายํ ภิกฺขู กถํ สมุฏฺฐาเปสุํ ''อาวุโส, รญฺโญ กิร อสิลกฺขณปาฐโก อสึ อุปสิงฺฆโนฺต นาสิกํ ฉินฺทาเปสี''ติฯ สตฺถา อาคนฺตฺวา ''กาย นุตฺถ, ภิกฺขเว, เอตรหิ กถาย สนฺนิสินฺนา''ติ ปุจฺฉิตฺวา ''อิมาย นามา''ติ วุเตฺต ''น, ภิกฺขเว, อิทาเนว โส พฺราหฺมโณ อสึ อุปสิงฺฆโนฺต นาสิกาเฉทํ ปโตฺต, ปุเพฺพปิ ปโตฺตเยวา''ติ วตฺวา อตีตํ อาหริฯ

อตีเต พาราณสิยํ พฺรหฺมทเตฺต รชฺชํ กาเรเนฺต ตสฺส อสิลกฺขณปาฐโก พฺราหฺมโณ อโหสีติ สพฺพํ ปจฺจุปฺปนฺนวตฺถุสทิสเมวฯ ราชา ปน ตสฺส เวเชฺช ทตฺวา นาสิกาโกฏึ ผาสุกํ การาเปตฺวา ลาขาย ปฏินาสิกํ กาเรตฺวา ปุน ตํ อุปฏฺฐากเมว อกาสิฯ พาราณสิรญฺโญ ปน ปุโตฺต นตฺถิ, เอกา ธีตา เจว ภาคิเนโยฺย จ อเหสุํฯ โส อุโภปิ เต อตฺตโน สนฺติเกเยว วฑฺฒาเปสิฯ เต เอกโต วฑฺฒนฺตา อญฺญมญฺญํ ปฏิพทฺธจิตฺตา อเหสุํฯ ราชาปิ อมเจฺจ ปโกฺกสาเปตฺวา ''มยฺหํ ภาคิเนโยฺยปิ อิมสฺส รชฺชสฺส สามิโกว, ธีตรํ เอตเสฺสว ทตฺวา อภิเสกมสฺส กโรมี''ติ วตฺวา ปุน จิเนฺตสิ ''มยฺหํ ภาคิเนโยฺย สพฺพถาปิ ญาตโกเยว, เอตสฺส อญฺญํ ราชธีตรํ อาเนตฺวา อภิเสกํ กตฺวา ธีตรํ อญฺญสฺส รญฺโญ ทสฺสามิ, เอวํ โน ญาตกา พหู ภวิสฺสนฺติ, ทฺวินฺนมฺปิ รชฺชานํ มยเมว สามิกา ภวิสฺสามา''ติฯ โส อมเจฺจหิ สทฺธึ สมฺมนฺเตตฺวา ''อุโภเปเต วิสุํ กาตุํ วฏฺฏตี''ติ ภาคิเนยฺยํ อญฺญสฺมึ นิเวสเน, ธีตรํ อญฺญสฺมึ วาเสสิฯ

เต โสฬสวสฺสุเทฺทสิกภาวํ ปตฺตา อติวิย ปฏิพทฺธจิตฺตา อเหสุํฯ ราชกุมาโร ''เกน นุ โข อุปาเยน มาตุลธีตรํ ราชเคหา นีหราเปตุํ สกฺกา ภเวยฺยา''ติ จิเนฺตโนฺต ''อเตฺถโก อุปาโย''ติ มหาอิกฺขณิกํ ปโกฺกสาเปตฺวา ตสฺสา สหสฺสภณฺฑิกํ ทตฺวา ''กึ มยา กตฺตพฺพ''นฺติ วุเตฺต ''อมฺม, ตยิ กโรนฺติยา อนิปฺผตฺติ นาม นตฺถิ, กิญฺจิเทว การณํ วตฺวา ยถา มม มาตุโล ราชา ธีตรํ อโนฺตเคหา นีหราเปติ, ตถา กโรหี''ติ อาหฯ สาธุ, สามิ, อหํ ราชานํ อุปสงฺกมิตฺวา เอวํ วกฺขามิ ''เทว, ราชธีตาย อุปริ กาฬกณฺณี อตฺถิ, เอตฺตกํ กาลํ นิวตฺติตฺวา โอโลเกโนฺตปิ นตฺถิ, อหํ ราชธีตรํ อสุกทิวเส นาม รถํ อาโรเปตฺวา พหุอาวุธหเตฺถ ปุริเส อาทาย มหเนฺตน ปริวาเรน สุสานํ คนฺตฺวา มณฺฑลปีฐิกาย เหฏฺฐามเญฺจ มตมนุสฺสํ นิปชฺชาเปตฺวา อุปริมเญฺจ ราชธีตรํ ฐเปตฺวา คนฺธทกฆฏานํ อฏฺฐุตฺตรสเตน นฺหาเปตฺวา กาฬกณฺณึ ปวาเหสฺสามี''ติ เอวํ วตฺวา ราชธีตรํ สุสานํ เนสฺสามิ, ตฺวํ อมฺหากํ ตตฺถ คมนทิวเส อเมฺหหิ ปุเรตรเมว โถกํ มริจจุณฺณํ อาทาย อาวุธหเตฺถหิ อตฺตโน มนุเสฺสหิ ปริวุโต รถํ อภิรุยฺห สุสานํ คนฺตฺวา รถํ สุสานทฺวาเร เอกปเทเส ฐเปตฺวา อาวุธหเตฺถ มนุเสฺส สุสานวนํ เปเสตฺวา สยํ สุสาเน มณฺฑลปีฐิกํ ปสาเรตฺวา มตโก วิย ปฏิกุชฺชิตฺวา นิปชฺชฯ อหํ ตตฺถ อาคนฺตฺวา ตว อุปริ มญฺจกํ อตฺถริตฺวา ราชธีตรํ อุกฺขิปิตฺวา มเญฺจ สยาเปสฺสามิ, ตฺวํ ตสฺมึ ขเณ มริจจุณฺณํ นาสิกาย ปกฺขิปิตฺวา เทฺว ตโย วาเร ขิเปยฺยาสิฯ ตยา ขิปิตกาเล มยํ ราชธีตรํ ปหาย ปลายิสฺสามฯ อถ ตฺวํ ราชธีตรํ สีสํ นฺหาเปตฺวา สยมฺปิ สีสํ นฺหายิตฺวา ตํ อาทาย อตฺตโน นิเวสนํ คเจฺฉยฺยาสีติฯ โส ''สาธุ สุนฺทโร อุปาโย''ติ สมฺปฏิจฺฉิฯ

สาปิ คนฺตฺวา รโญฺญ ตมตฺถํ อาโรเจสิ, ราชาปิ สมฺปฏิจฺฉิฯ ราชธีตายปิ ตํ อนฺตรํ อาจิกฺขิ, สาปิ สมฺปฏิจฺฉิฯ สา นิกฺขมนทิวเส กุมารสฺส สญฺญํ ทตฺวา มหนฺเตน ปริวาเรน สุสานํ คจฺฉนฺตี อารกฺขมนุสฺสานํ ภยชนนตฺถํ อาห – ‘‘มยา ราชธีตาย มเญฺจ ฐปิตกาเล เหฏฺฐามเญฺจ มตปุริโส ขิปิสฺสติ, ขิปิตฺวา จ เหฏฺฐามญฺจา นิกฺขมิตฺวา ยํ ปฐมํ ปสฺสิสฺสติ , ตเมว คเหสฺสติ, อปฺปมตฺตา ภเวยฺยาถา’’ติฯ ราชกุมาโร ปุเรตรํ คนฺตฺวา วุตฺตนเยเนว ตตฺถ นิปชฺชิฯ มหาอิกฺขณิกา ราชธีตรํ อุกฺขิปิตฺวา มณฺฑลปีฐิกาฐานํ คจฺฉนฺตี ‘‘มา ภายี’’ติ สญฺญาเปตฺวา มเญฺจ ฐเปสิฯ ตสฺมิํ ขเณ กุมาโร มริจจุณฺณํ นาสาย ปกฺขิปิตฺวา ขิปิฯ เตน ขิปิตมเตฺตเยว มหาอิกฺขณิกา ราชธีตรํ ปหาย มหารวํ รวมานา สพฺพปฐมํ ปลายิ, ตสฺสา ปลาตกาลโต ปฏฺฐาย เอโกปิ ฐาตุํ สมโตฺถ นาม นาโหสิ, คหิตคหิตานิ อาวุธานิ ฉเฑฺฑตฺวา สเพฺพ ปลายิํสุฯ กุมาโร ยถาสมฺมนฺติตํ สพฺพํ กตฺวา ราชธีตรํ อาทาย อตฺตโน นิเวสนํ อคมาสิฯ

อิกฺขณิกา คนฺตฺวา ตํ การณํ รโญฺญ อาโรเจสิฯ ราชา ‘‘ปกติยาปิ สา มยา ตเสฺสวตฺถาย ปฏฺฐา, ปายาเส ฉฑฺฑิตสปฺปิ วิย ชาต’’นฺติ สมฺปฏิจฺฉิตฺวา อปรภาเค ภาคิเนยฺยสฺส รชฺชํ ทตฺวา ธีตรํ มหาเทวิํ กาเรสิฯ โส ตาย สทฺธิํ สมคฺควาสํ วสมาโน ธเมฺมน รชฺชํ กาเรสิฯ โสปิ อสิลกฺขณปาฐโก ตเสฺสว อุปฏฺฐาโก อโหสิฯ ตเสฺสกทิวสํ ราชูปฏฺฐานํ อาคนฺตฺวา ปฏิสูริยํ ฐตฺวา อุปฏฺฐหนฺตสฺส ลาขา วิลียิ, ปฏินาสิกา ภูมิยํ ปติฯ โส ลชฺชาย อโธมุโข อฏฺฐาสิฯ อถ นํ ราชา ปริหสโนฺต ‘‘อาจริย, มา จินฺตยิตฺถ, ขิปิตํ นาม เอกสฺส กลฺยาณํ โหติ, เอกสฺส ปาปกํฯ ตุเมฺหหิ ขิปิเตน นาสิกา ฉิชฺชียิตฺถ, มยํ ปน ขิปนฺตา มาตุลธีตรํ ลภิตฺวา รชฺชํ ปาปุณิมฺหา’’ติ วตฺวา อิมํ คาถมาห –

๑๒๖. ‘‘ตเถเวกสฺส กลฺยาณํ, ตเถเวกสฺส ปาปกํ;
ตสฺมา สพฺพํ น กลฺยาณํ, สพฺพํ วาปิ น ปาปก’’นฺติฯ

ตตฺถ **ตเถเวกสฺสา**ติ ตเทเวกสฺสฯ อยเมว วา ปาโฐฯ ทุติยปเทปิ เอเสว นโยฯ

อิติ โส อิมาย คาถาย ตํ การณํ อาหริตฺวา ทานาทีนิ ปุญฺญานิ กตฺวา ยถากมฺมํ คโตฯ

สตฺถา อิมาย เทสนาย โลกสมฺมตานํ กลฺยาณปาปกานํ อเนกํสิกภาวํ ปกาเสตฺวา ชาตกํ สโมธาเนสิ – ‘‘ตทา อสิลกฺขณปาฐโกว เอตรหิ อสิลกฺขณปาฐโก, ภาคิเนยฺยราชา ปน อหเมว อโหสิ’’นฺติฯ

อสิลกฺขณชาตกวณฺณนา ฉฏฺฐาฯ

[๑๒๗] ๗. กลณฺฑุกชาตกวณฺณนา

เต เทสา ตานิ วตฺถูนีติ อิทํ สตฺถา เชตวเน วิหรโนฺต เอกํ วิกตฺถกภิกฺขุํ อารพฺภ กเถสิฯ ตตฺถ เทฺวปิ วตฺถูนิ กฏาหกชาตกสทิสาเนวฯ

อิธ ปเนส พาราณสิเสฏฺฐิโน ทาโส กลณฺฑุโก นาม อโหสิฯ ตสฺส ปลายิตฺวา ปจฺจนฺตวาสิเสฏฺฐิโน ธีตรํ คเหตฺวา มหนฺเตน ปริวาเรน วสนกาเล พาราณสิเสฏฺฐิ ปริเยสาเปตฺวาปิ ตสฺส คตฏฺฐานํ อชานโนฺต ‘‘คจฺฉ, กลณฺฑุกํ ปริเยสา’’ติ อตฺตนา ปุฏฺฐํ สุกโปตกํ เปเสสิฯ สุกโปตโก อิโต จิโต จ วิจรโนฺต ตํ นครํ ปาปุณิฯ ตสฺมิญฺจ กาเล กลณฺฑุโก นทีกีฬํ กีฬิตุกาโม พหุํ มาลาคนฺธวิเลปนเญฺจว ขาทนียโภชนียานิ จ คาหาเปตฺวา นทิํ คนฺตฺวา เสฏฺฐิธีตาย สทฺธิํ นาวํ อารุยฺห อุทเก กีฬติฯ ตสฺมิญฺจ ปเทเส นทีกีฬํ กีฬนฺตา อิสฺสรชาติกา ติขิณเภสชฺชปริภาวิตํ ขีรํ ปิวนฺติ, เตน เตสํ ทิวสภาคมฺปิ อุทเก กีฬนฺตานํ สีตํ น พาธติฯ อยํ ปน กลณฺฑุโก ขีร

คณฺฑูสํ คเหตฺวา มุขํ วิกฺขาเลตฺวา ตํ ขีรํ นุฏฺฐุภติฯ นุฏฺฐุภโนฺตปิ อุทเก อนุฏฺฐุภิตฺวา เสฏฺฐิธีตาย สีเส นุฏฺฐุภติฯ สุกโปตโกปิ นทีตีรํ คนฺตฺวา เอกิสฺสา อุทุมฺพรสาขาย นิสีทิตฺวา โอโลเกตฺวา กลณฺฑุกํ สญฺชานิตฺวา เสฏฺฐิธีตาย สีเส นุฏฺฐุภนฺตํ ทิสฺวา ''อเร, กลณฺฑุก ทาส, อตฺตโน ชาติญฺจ วสนฏฺฐานญฺจ อนุสฺสร, ขีรคณฺฑูสํ คเหตฺวา มุขํ วิกฺขาเลตฺวา ชาติสมฺปนฺนาย สุขสํวฑฺฒาย เสฏฺฐิธีตาย สีเส มา นุฏฺฐุภิ, อตฺตโน ปมาณํ น ชานาสี''ติ วตฺวา อิมํ คาถมาห –

๑๒๗.เต เทสา ตานิ วตฺถูนิ, อหญฺจ วนโคจโร;
อนุวิจฺจ โข ตํ คเณฺหยฺยุํ, ปิว ขีรํ กลณฺฑุกา''ติฯ

ตตฺถ **เต เทสา ตานิ วตฺถูนี**ติ มาตุกุจฺฉึ สนฺธาย วทติฯ อยเมตฺถาธิปฺปาโย – ยตฺถ เต วสิตํ, น เต ขตฺติยธีตาทีนํ กุจฺฉิเทสาฯ ยตฺถ วาสิ ปติฏฺฐิโต, น ตานิ ขตฺติยธีตาทีนํ กุจฺฉิวตฺถูนิฯ อถ โข ทาสิกุจฺฉิยํ ตฺวํ วสิ เจว ปติฏฺฐิโต จาติฯ **อหญฺจ วนโคจโร**ติ ติรจฺฉานภูโตปิ เอตมตฺถํ ชานามีติ ทีเปติฯ **อนุวิจฺจ โข ตํ คเณฺหยฺยุ**นฺติ เอวํ อนาจารํ จรมานํ มยา คนฺตฺวา อาโรจิเต อนุวิจฺจ ชานิตฺวา ตว สามิกา ตาเฬตฺวา เจว ลกฺขณาหตญฺจ กตฺวา ตํ คเณฺหยฺยุํ, คเหตฺวา คมิสฺสนฺติ, ตสฺมา อตฺตโน ปมาณํ ญตฺวา เสฏฺฐิธีตาย สีเส อนุฏฺฐุภิตฺวา ปิว ขีรํฯ **กลณฺฑุกา**ติ ตํ นาเมนาลปติฯ

กลณฺฑุโกปิ สุวโปตกํ สญฺชานิตฺวา ''มํ ปากฏํ กเรยฺยา''ติ ภเยน ''เอหิ, สามิ, กทา อาคโตสี''ติ อาหฯ สุโก ''น เอส มํ หิตกามตาย ปโกฺกสติ, คีวํ ปน เม วเฏฺฏตฺวา มาเรตุกาโม''ติ ญตฺวาว ''น เม ตยา อโตฺถ''ติ ตโต อุปฺปติตฺวา พาราณสึ คนฺตฺวา ยถาทิฏฺฐํ เสฏฺฐิโน วิตฺถาเรน กเถสิฯ เสฏฺฐิ ''อยุตฺตํ เตน กต''นฺติ วตฺวา คนฺตฺวา ตสฺส อาณํ กาเรตฺวา พาราณสิเมว นํ อาเนตฺวา ทาสปริโภเคน ปริภุญฺชิฯ

สตฺถา อิมํ ธมฺมเทสนํ อาหริตฺวา ชาตกํ สโมธาเนสิ – ''ตทา กลณฺฑุโก อยํ ภิกฺขุ อโหสิ, พาราณสิเสฏฺฐิ ปน อหเมว อโหสิ''นฺติฯ

กลณฺฑุกชาตกวณฺณนา สตฺตมาฯ

[๑๒๘] ๘. พิฬารวตชาตกวณฺณนา

โย เว ธมฺมํ ธชํ กตฺวาติ อิทํ สตฺถา เชตวเน วิหรโนฺต เอกํ กุหกภิกฺขุํ อารพฺภ กเถสิฯ ตทา หิ สตฺถา ตสฺส กุหกภาเว อาโรจิเต ''น, ภิกฺขเว, อิทาเนว, ปุเพฺพเปส กุหโกเยวา''ติ วตฺวา อตีตํ อาหริฯ

อตีเต พาราณสิยํ พฺรหฺมทเตฺต รชฺชํ กาเรเนฺต โพธิสโตฺต มูสิกโยนิยํ ปฏิสนฺธึ คเหตฺวา วุฑฺฒิมนฺวาย มหาสรีโร สูกรจฺฉาปกสทิโส หุตฺวา อเนกสตมูสิกาหิ ปริวุโต อรเญฺญ วิหรติฯ อเถโก สิงฺคาโล อิโต จิโต จ วิจรโนฺต ตํ มูสิกยูถํ ทิสฺวา ''อิมา มูสิกา วเญฺจตฺวา ขาทิสฺสามี''ติ จิเนฺตตฺวา มูสิกานํ อาสยสฺส อวิทูเร สูริยาภิมุโข วาตํ ปิวโนฺต เอเกน ปาเทน อฏฺฐาสิฯ โพธิสโตฺต โคจราย จรมาโน ตํ ทิสฺวา ''สีลวา เอโส ภวิสฺสตี''ติ ตสฺส สนฺติกํ คนฺตฺวา ''ภเนฺต, ตฺวํ โก นาโม''ติ ปุจฺฉิฯ ''ธมฺมิโก นามา''ติฯ ''จตฺตาโร ปาเท ภูมิยํ อฐเปตฺวา กสฺมา เอเกเนว ฐิโตสี''ติฯ ''มยิ จตฺตาโร ปาเท ปถวิยํ ฐเปเนฺต ปถวี วหิตุํ น สโกฺกติ, ตสฺมา เอเกเนว ติฏฺฐามี''ติฯ ''มุขํ วิวริตฺวา กสฺมา ฐิโตสี''ติ? ''มยํ อญฺญํ น ภกฺขยาม, วาตเมว ภกฺขยามา''ติฯ ''อถ กสฺมา สูริยาภิมุโข ติฏฺฐสี''ติ? ''สูริยํ นมสฺสามี''ติฯ โพธิสโตฺต ตสฺส วจนํ สุตฺวา ''สีลวา เอโส ภวิสฺสตี''ติ ตโต ปฏฺฐาย มูสิกคเณน สทฺธึ สายํ ปาตํ ตสฺส อุปฏฺฐานํ คจฺฉติฯ

อถสฺส อุปฏฺฐานํ กตฺวา คมนกาเล สิงฺคาโล สพฺพปจฺฉิมํ มูสิกํ คเหตฺวา มํสํ ขาทิตฺวา อโชฺฌหริตฺวา มุขํ ปุญฺฉิตฺวา ติฏฺฐติฯ อนุปุพฺเพน มูสิกคโณ ตนุโก ชาโตฯ มูสิกา “ปุพฺเพ อมฺหากํ อยํ อาสโย นปฺปโหติ, นิรนฺตรา ติฏฺฐามฯ อิทานิ สิถิลา, เอวมฺปิ อาสโย น ปูรเตว, กึ นุ โข เอต’’นฺติ โพธิสตฺตสฺส ตํ ปวตฺตึ อาโรเจสุํฯ โพธิสโตฺต “เกน นุ โข การเณน มุสิกา ตนุตฺตํ คตา’’ติ จินฺเตโนฺต สิงฺคาเล อาสงฺกํ ฐเปตฺวา “วีมํสิสฺสามิ น’’นฺติ อุปฏฺฐานกาเล เสสมูสิกา ปุรโต กตฺวา สยํ ปจฺฉโต อโหสิฯ สิงฺคาโล ตสฺส อุปริ ปกฺขนฺทิ, โพธิสโตฺต อตฺตโน คหณตฺถาย ตํ ปกฺขนฺทนฺตํ ทิสฺวา นิวตฺติตฺวา “โภ สิงฺคาล, อิทํ เต วตสมาทานํ น ธมฺมสุธมฺมตาย, ปเรสํ ปน วิหึสนตฺถาย ธมฺมํ ธชํ กตฺวา จรสี’’ติ วตฺวา อิมํ คาถมาห –

๑๒๘. ‘‘โย เว ธมฺมํ ธชํ กตฺวา, นิคูโฬฺห ปาปมาจเร;
วิสฺสาสยิตฺวา ภูตานิ, พิฬารํ นาม ตํ วต’’นฺติฯ

ตตฺถ **โย เว**ติ ขตฺติยาทีสุ โย โกจิเทวฯ **ธมฺมํ ธชํ กตฺวา**ติ ทสกุสลกมฺมปถธมฺมํ ธชํ กริตฺวา, กูฏํ กโรโนฺต วิย อุสฺสาเปตฺวา ทเสฺสโนฺตติ อโตฺถฯ **วิสฺสาสยิตฺวา**ติ “สีลวา อย’’นฺติ สญฺญาย สญฺชาตวิสฺสาสานิ กตฺวาฯ **พิฬารํ นาม ตํ วต**นฺติ ตํ เอวํ ธมฺมํ ธชํ กตฺวา รโห ปาปานิ กโรนฺตสฺส วตํ เกราฏิกวตํ นาม โหตีติ อโตฺถฯ

มูสิกราชา กเถโนฺตว อุปฺปติตฺวา ตสฺส คีวายํ ปติตฺวา หนุกสฺส เหฏฺฐา อโนฺตคลนาฬิยํ ฑํสิตฺวา คลนาฬึ ผาเลตฺวา ชีวิตกฺขยํ ปาเปสิฯ มูสิกคโณ นิวตฺติตฺวา สิงฺคาลํ “มุรุ มุรู’’ติ ขาทิตฺวา อคมาสิฯ ปฐมาคตาว กิรสฺส มํสํ ลภึสุ, ปจฺฉา อาคตา น ลภึสุฯ ตโต ปฏฺฐาย มูสิกคโณ นิพฺภโย ชาโตฯ

สตฺถา อิมํ ธมฺมเทสนํ อาหริตฺวา ชาตกํ สโมธาเนสิ – “ตทา สิงฺคาโล กุหกภิกฺขุ อโหสิ, มูสิกราชา ปน อหเมว อโหสิ’’นฺติฯ

พิฬารวตชาตกวณฺณนา อฏฺฐมาฯ

[๑๒๙] ๙. อคฺคิกภารทฺวาชชาตกวณฺณนา

นายํ สิขา ปุญฺญเหตูติ อิทํ สตฺถา เชตวเน วิหรโนฺต กุหกเญฺญว ภิกฺขุํ อารพฺภ กเถสิฯ

อตีตสฺมิญฺหิ พาราณสิยํ พฺรหฺมทเตฺต รชฺชํ กาเรเนฺต โพธิสโตฺต มูสิกราชา หุตฺวา อรเญฺญ วสติฯ อเถโก สิงฺคาโล ทวฑาเห อุฏฺฐิเต ปลายิตุํ อสโกฺกโนฺต เอกสฺมึ รุเกฺข สีสํ อาหจฺจ อฏฺฐาสิฯ ตสฺส สกลสรีเร โลมานิ ฌายึสุ, รุกฺขํ อาหจฺจ ฐิตฏฺฐาเน ปน มตฺถเก จูฬา วิย โถกานิ โลมานิ อฏฺฐํสุฯ โส เอกทิวสํ โสณฺฑิยํ ปานียํ ปิวโนฺต ฉายํ โอโลเกโนฺต จูฬํ ทิสฺวา “อุปฺปนฺนํ ทานิ เม ภณฺฑมูล’’นฺติ อรเญฺญ วิจรโนฺต ตํ มูสิกาทรึ ทิสฺวา “อิมา มูสิกา วเญฺจตฺวา ขาทิสฺสามี’’ติ เหฏฺฐา วุตฺตนเยเนว อวิทูเร อฏฺฐาสิฯ อถ นํ โพธิสโตฺต โคจราย จรโนฺต ทิสฺวา “สีลวา อย’’นฺติ สญฺญาย อุปสงฺกมิตฺวา “ตฺวํ กินฺนาโมสี’’ติ ปุจฺฉิฯ “อหํ อคฺคิกภารทฺวาโช นามา’’ติฯ “อถ กสฺมา อาคโตสี’’ติ? “ตุมฺหากํ รกฺขนตฺถายา’’ติฯ “กินฺติ กตฺวา อเมฺห รกฺขิสฺสสี’’ติ? “อหํ องฺคุฏฺฐคณนํ นาม ชานามิ, ตุมฺหากํ ปาโตว นิกฺขมิตฺวา โคจรายคมนกาเล ‘เอตฺตกา’ติ คเณตฺวา ปจฺจาคมนกาเลปิ คเณสฺสามิ, เอวํ สายํ ปาตํ คเณโนฺต รกฺขิสฺสามี’’ติฯ “เตน หิ รกฺข มาตุลา’’ติฯ โส “สาธู’’ติ สมฺปฏิจฺฉิตฺวา นิกฺขมนกาเล “เอโก เทฺว ตโย’’ติ คเณตฺวา ปจฺจาคมนกาเลปิ ตเถว คเณตฺวา สพฺพปจฺฉิมํ คเหตฺวา ขาทติฯ เสสํ ปุริมสทิสเมวฯ

อิธ ปน มูสิกราชา นิวตฺติตฺวา ฐิโต ‘‘โภ อคฺคิกภารทฺวาช, นายํ ตว ธมฺมสุธมฺมตาย มตฺถเก จูฬา ฐปิตา, กุจฺฉิการณา ปน ฐปิตา’’ติ วตฺวา อิมํ คาถมาห –

๑๒๙.‘‘นายํ สิขา ปุญฺญเหตุ, ฆาสเหตุ อยํ สิขา;
นาคุฏฺฐิคณนํ ยาติ, อลํ เต โหตุ อคฺคิกา’’ติฯ

ตตฺถ **นาคุฏฺฐิคณนํ ยาตี**ติ ‘‘องฺคุฏฺฐิคณนา’’ติ องฺคุฏฺฐคณนา วุจฺจติ, อยํ มูสิกคโณ องฺคุฏฺฐคณนํ น คจฺฉติ น อุเปติ น ปูเรติ, ปริกฺขยํ คจฺฉตีติ อตฺโถฯ **อลํ เต โหตุ อคฺคิกา**ติ สิงฺคาลํ นาเมน อาลปนฺโต อาหฯ เอตฺตาวตา เต อลํ โหตุ, น อิโต ปรํ มูสิเก ขาทิสฺสสิ ฯ อเมฺหหิ วา ตยา สทฺธิํ สํวาโส อลํ โหตุ, น มยํ อิทานิ ตยา สทฺธิํ วสิสฺสามาติปิ อตฺโถฯ เสสํ ปุริมสทิสเมวฯ

สตฺถา อิมํ ธมฺมเทสนํ อาหริตฺวา ชาตกํ สโมธาเนสิ ‘‘ตทา สิงฺคาโล อยํ ภิกฺขุ อโหสิ, มูสิกราชา ปน อหเมว อโหสิ’’นฺติฯ

อคฺคิกภารทฺวาชชาตกวณฺณนา นวมาฯ

[๑๓๐] ๑๐. โกสิยชาตกวณฺณนา

ยถา วาจา จ ภุญฺชสฺสูติ อิทํ สตฺถา เชตวเน วิหรนฺโต เอกํ สาวตฺถิยํ มาตุคามํ อารพฺภ กเถสิฯ สา กิเรกสฺส สทฺธาสมฺปนฺนสฺส อุปาสกพฺราหฺมณสฺส พฺราหฺมณี ทุสฺสีลา ปาปธมฺมา รตฺติํ อติจริตฺวา ทิวา กิญฺจิ กมฺมํ อกตฺวา คิลานาลยํ ทเสฺสตฺวา นิตฺถุนมานา นิปชฺชติฯ อถ นํ พฺราหฺมโณ ‘‘กิํ เต ภเทฺท อผาสุก’’นฺติ ปุจฺฉิฯ ‘‘วาตา เม วิชฺฌนฺตี’’ติฯ ‘‘อถ กิํ ลทฺธุํ วฏฺฏตี’’ติ? ‘‘สินิทฺธมธุรานิ ปณีตปณีตานิ ยาคุภตฺตเตลาทีนี’’ติฯ พฺราหฺมโณ ยํ ยํ สา อิจฺฉติ, ตํ ตํ อาหริตฺวา เทติ, ทาโส วิย สพฺพกิจฺจานิ กโรติฯ สา ปน พฺราหฺมณสฺส เคหํ ปวิฏฺฐกาเล นิปชฺชติ, พหิ นิกฺขนฺตกาเล ชาเรหิ สทฺธิํ วีตินาเมติฯ

อถ พฺราหฺมโณ ‘‘อิมิสฺสา สรีเร วิชฺฌนวาตานํ ปริยโนฺต น ปญฺญายตี’’ติ เอกทิวสํ คนฺธมาลาทีนิ อาทาย เชตวนํ คนฺตฺวา สตฺถารํ ปูเชตฺวา วนฺทิตฺวา เอกมนฺตํ นิสีทิตฺวา ‘‘กิํ, พฺราหฺมณ, น ปญฺญายสี’’ติ วุเตฺต ‘‘ภเนฺต, พฺราหฺมณิยา กิร เม สรีเร วาตา วิชฺฌนฺติ, สฺวาหํ ตสฺสา สปฺปิเตลาทีนิ เจว ปณีตปณีตโภชนานิ จ ปริเยสามิ, สรีรมฺปสฺสา ฆนํ วิปฺปสนฺนจฺฉวิวณฺณํ ชาตํ, วาตโรคสฺส ปน ปริยโนฺต น ปญฺญายติฯ อหํ ตํ ปฏิชคฺคโนฺตว อิธาคมนสฺส โอกาสํ น ลภามี’’ติ อาหฯ สตฺถา พฺราหฺมณิยา ปาปภาวํ ญตฺวา ‘‘พฺราหฺมณ, ‘เอวํ นิปนฺนสฺส มาตุคามสฺส โรเค อวูปสมเนฺต อิทญฺจิทญฺจ เภสชฺชํ กาตุํ วฏฺฏตี’ติ ปุเพฺพปิ เต ปณฺฑิเตหิ กถิตํ, ภวสเงฺขปคตตฺตา ปน น สลฺลเกฺขสี’’ติ วตฺวา เตน ยาจิโต อตีตํ อาหริฯ

อตีเต พาราณสิยํ พฺรหฺมทเตฺต รชฺชํ กาเรเนฺต โพธิสโตฺต พฺราหฺมณมหาสาลกุเล นิพฺพตฺติตฺวา วยปฺปโตฺต ตกฺกสิลายํ สพฺพสิปฺปานิ อุคฺคณฺหิตฺวา พาราณสิยํ ทิสาปาโมโกฺข อาจริโย อโหสิฯ เอกสตราชธานีสุ ขตฺติยกุมารา จ พฺราหฺมณกุมารา จ เยภุเยฺยน ตเสฺสว สนฺติเก สิปฺปํ อุคฺคณฺหนฺติฯ อเถโก ชนปทวาสี พฺราหฺมณมาณโว โพธิสตฺตสฺส สนฺติเก ตโย เวเท อฏฺฐารส จ วิชฺชาฏฺฐานานิ อุคฺคณฺหิตฺวา พาราณสิยํเยว กุฏุมฺพํ สณฺฐเปตฺวา ทิวเส ทิวเส ทฺวตฺติกฺขตฺตุํ โพธิสตฺตสฺส สนฺติกํ อาคจฺฉติ ฯ ตสฺส พฺราหฺมณี ทุสฺสีลา อโหสิ ปาปธมฺมาติ สพฺพํ ปจฺจุปฺปนฺนวตฺถุสทิสเมวฯ

โพธิสโตฺต ปน ‘‘อิมินา การเณน โอวาทคหณาย โอกาสํ น ลภามี’’ติ วุเตฺต ‘‘สา มาณวิกา อิมํ วเญฺจตฺวา นิปชฺชตี’’ติ ญตฺวา ‘‘ตสฺสา โรคานุจฺฉวิกํ เภสชฺชํ อาจิกฺขิสฺสามี’’ติ จินฺเตตฺวา อาห ‘‘ตาต, ตฺวํ อิโต ปฏฺฐาย ตสฺสา สปฺปิขีรรสาทีนิ มา อทาสิ, โคมุเตฺต ปน ปญฺจปณฺณานิ ผลาทีนิ จ ปกฺขิปิตฺวา โกเฏฺฏตฺวา นวตมฺพโลหภาชเน ปกฺขิปิตฺวา โลหคนฺธํ คาหาเปตฺวา รชฺชุํ วา โยตฺตํ วา รุกฺขํ วา ลตํ วา คเหตฺวา ‘อิทํ เต โรคสฺส อนุจฺฉวิกเภสชฺชํ, อิทํ วา ปิว, อุฎฺฐาย วา ตยา ภุตฺตภตฺตสฺส อนุจฺฉวิกํ กมฺมํ กโรหี’’ติ วตฺวา อิมํ คาถํ วเทยฺยาสิฯ ‘‘สเจ เภสชฺชํ น ปิวติ, อถ นํ รชฺชุยา วา โยเตฺตน วา รุเกฺขน วา ลตาย วา กติจิ ปหาเร ปหริตฺวา เกเสสุ คเหตฺวา อากฑฺฒิตฺวา กปฺปเรน โปเถยฺยาสิ, สา ตงฺขณเญฺญว อุฎฺฐาย กมฺมํ กริสฺสตี’’ติฯ โส ‘‘สาธู’’ติ สมฺปฎิจฺฉิตฺวา วุตฺตนิยาเมเนว เภสชฺชํ กตฺวา ‘‘ภเทฺท, อิมํ เภสชฺชํ ปิวา’’ติ อาหฯ ‘‘เกน เต อิทํ อาจิกฺขิต’’นฺติ? ‘‘อาจริเยน, ภเทฺท’’ติฯ ‘‘อปเนหิ ตํ, น ปิวิสฺสามี’’ติฯ มาณโว ‘‘น ตฺวํ อตฺตโน รุจิยา ปิวิสฺสสี’’ติ รชฺชุํ คเหตฺวา ‘‘อตฺตโน โรคสฺส อนุจฺฉวิกํ เภสชฺชํ วา ปิว, ยาคุภตฺตานุจฺฉวิกํ กมฺมํ วา กโรหี’’ติ วตฺวา อิมํ คาถมาห –

๑๓๐.‘‘ยถาวาจา จ ภุญฺชสฺสุ, ยถาภุตฺตญฺจ พฺยาหร;
อุภยํ เต น สเมติ, วาจา ภุตฺตญฺจ โกสิเย’’ติฯ

ตตฺถ **ยถาวาจา จ ภุญฺชสฺสู**ติ ยถา เต วาจา, ตถา ภุญฺชสฺสุ, ‘‘วาตา เม วิชฺฌนฺตี’’ติ วาจาย อนุจฺฉวิกเมว กตฺวา ภุญฺชสฺสูติ อโตฺถฯ ‘‘ยถาวาจํ วา’’ติปิ ปาโฐ ยุชฺชติ, ‘‘ยถาวาจาย’’ติปิ ปฐนฺติ, สพฺพตฺถ อยเมว อโตฺถฯ **ยถาภุตฺตญฺจ พฺยาหรา**ติ ยํ ยถา เต ภุตฺตํ, ตสฺส อนุจฺฉวิกเมว พฺยาหร, ‘‘อโรคมฺหี’’ติ วตฺวา เคเห กตฺตพฺพํ กโรสีติ อโตฺถฯ ‘‘ยถาภูตญฺจา’’ติปิ ปาโฐ, อถ วา อโรคมฺหีติ ยถาภูตเมว วตฺวา กมฺมํ กโรหีติ อโตฺถฯ **อุภยํ เต น สเมติ, วาจาภุตฺตญฺจ โกสิเย**ติ ยา จ เต อยํ วาจา ‘‘วาตา มํ วิชฺฌนฺตี’’ติ ยญฺจ เต อิทํ ปณีตโภชนํ ภุตฺตํ, อิทํ อุภยมฺปิ ตุยฺหํ น สเมติ, ตสฺมา อุฎฺฐาย กมฺมํ กโรหิฯ ‘‘โกสิเย’’ติ ตํ โคเตฺตนาลปติฯ

เอวํ วุเตฺต โกสิยพฺราหฺมณธีตา ‘‘อาจริเยน อุสฺสุกฺกํ อาปนฺนกาลโต ปฎฺฐาย น สกฺกา มยา เอส วเญฺจตุํ, อุฎฺฐาย กมฺมํ กริสฺสามี’’ติ อุฎฺฐาย กมฺมํ อกาสิฯ ‘‘อาจริเยน เม ทุสฺสีลภาโว ญาโต, อิทานิ น สกฺกา อิโต ปฏฺฐาย ปุน เอวรูปํ กาตุ’’นฺติ อาจริเย คารเวน ปาปกมฺมโตปิ วิรมิตฺวา สีลวตี อโหสิฯ สาปิ พฺราหฺมณี ‘‘สมฺมาสมฺพุเทฺธน กิรมฺหิ ญาตา’’ติ สตฺถริปิ คารเวน น ปุน อนาจารํ อกาสิฯ

สตฺถา อิมํ ธมฺมเทสนํ อาหริตฺวา ชาตกํ สโมธาเนสิ – ‘‘ตทา ชยมฺปติกา อิทานิ ชยมฺปติกาว, อาจริโย ปน อหเมว อโหสิ’’นฺติฯ

โกสิยชาตกวณฺณนา ทสมาฯ

กุสนาฬิวโคฺค เตรสโมฯ

ตสฺสุทฺทานํ –

กุสนาฬิ จ ทุเมฺมธํ, นงฺคลีสมฺพกฎาหํ;
อสิลกฺขณกลณฺฑุกํ, พิฬารคฺคิกโกสิยนฺติฯ

๑๔. อสมฺปทานวโคฺค

[๑๓๑] ๑. อสมฺปทานชาตกวณฺณนา

อสมฺปทาเนนิตรีตรสฺสาติ อิทํ สตฺถา เวฬุวเน วิหรนฺโต เทวทตฺตํ อารพฺภ กเถสิฯ ตสฺมิญฺหิ กาเล ภิกฺขู ธมฺมสภายํ กถํ สมุฏฺฐาเปสุํ ‘‘อาวุโส เทวทตฺโต, อกตญฺญู ตถาคตสฺส คุณํ น ชานาตี’’ติฯ สตฺถา อาคนฺตฺวา ‘‘กาย นุตฺถ, ภิกฺขเว, เอตรหิ กถาย สนฺนิสินฺนา’’ติ ปุจฺฉิตฺวา ‘‘อิมาย นามา’’ติ วุตฺเต ‘‘น, ภิกฺขเว, อิทาเนว เทวทตฺโต อกตญฺญู, ปุพฺเพปิ อกตญฺญูเยวา’’ติ วตฺวา อตีตํ อาหริฯ

อตีเต มคธรฏฺเฐ ราชคเห เอกสฺมึ มคธรญฺเญ รชฺชํ กาเรนฺเต โพธิสตฺโต ตสฺเสว เสฏฺฐิ อโหสิ อสีติโกฏิวิภโว สงฺขเสฏฺฐีติ นาเมนฯ พาราณสิยํ ปีฬิยเสฏฺฐิ นาม อสีติโกฏิวิภโวว อโหสิฯ เต อญฺญมญฺญํ สหายกา อเหสุํฯ เตสุ พาราณสิยํ ปีฬิยเสฏฺฐิสฺส เกนจิเทว การเณน มหนฺตํ ภยํ อุปฺปชฺชิ, สพฺพํ สาปเตยฺยํ ปริหายิฯ โส ทลิทฺโท อปฺปฏิสรโณ หุตฺวา ภริยํ อาทาย สงฺขเสฏฺฐึ ปจฺจยํ กตฺวา พาราณสิโต นิกฺขมิตฺวา ปทสาว ราชคหํ ปตฺวา สงฺขเสฏฺฐิสฺส นิเวสนํ อคมาสิฯ โส ตํ ทิสฺวาว ‘‘สหาโย เม อาคโต’’ติ ปริสฺสชิตฺวา สกฺการสมฺมานํ กตฺวา กติปาหํ วีตินาเมตฺวา เอกทิวสํ ‘‘สมฺม, เกนฏฺเฐน อาคโตสี’’ติ ปุจฺฉิฯ ‘‘ภยํ เม, สมฺม, อุปฺปนฺนํ, สพฺพํ ธนํ ปริกฺขีณํ, อุปตฺถมฺภ เม โหหี’’ติฯ ‘‘สาธุ สมฺม, มา ภายี’’ติ ภณฺฑาคารํ วิวราเปตฺวา จตฺตาลีส หิรญฺญโกฏิโย ทาเปตฺวา เสสมฺปิ ปริจฺฉทปริวารํ สพฺพํ อตฺตโน สนฺตกํ สวิญฺญาณกํ อวิญฺญาณกํ มชฺเฌ ภินฺทิตฺวา อุปฑฺฒเมว อทาสิฯ โส ตํ วิภวํ อาทาย ปุน พาราณสึ คนฺตฺวา นิวาสํ กปฺเปสิฯ

อปรภาเค สงฺขเสฏฺฐิสฺสปิ ตาทิสเมว ภยํ อุปฺปชฺชิฯ โส อตฺตโน ปฏิสรณํ อุปธาเรนฺโต ‘‘สหายสฺส เม มหาอุปกาโร กโต, อุปฑฺฒวิภโว ทินฺโนฯ น โส มํ ทิสฺวา ปริจฺจชิสฺสติ, ตสฺส สนฺติกํ คมิสฺสามี’’ติ จินฺเตตฺวา ภริยํ อาทาย ปทสาว พาราณสึ คนฺตฺวา ภริยํ อาห ‘‘ภทฺเท, ตว มยา สทฺธึ อนฺตรวีถิยา คมนํ นาม น ยุตฺตํ, มยา เปสิตยานมารุยฺห มหนฺเตน ปริวาเรน ปจฺฉา อาคมิสฺสสิฯ ยาว ยานํ เปเสมิ, ตาว อิเธว โหหี’’ติ วตฺวา ตํ สาลาย ฐเปตฺวา สยํ นครํ ปวิสิตฺวา เสฏฺฐิสฺส ฆรํ คนฺตฺวา ‘‘ราชคหนครโต ตุมฺหากํ สหาโย สงฺขเสฏฺฐิ นาม อาคโต’’ติ อาโรจาเปสิฯ โส ‘‘อาคจฺฉตู’’ติ ปโกฺกสาเปตฺวา ตํ ทิสฺวา เนว อาสนา วุฏฺฐาสิ, น ปฏิสนฺถารํ อกาสิ, เกวลํ ‘‘กิมตฺถํ อาคโตสี’’ติ ปุจฺฉิฯ ‘‘ตุมฺหากํ ทสฺสนตฺถํ อาคโตมฺหี’’ติฯ ‘‘นิวาโส เต กหํ คหิโต’’ติ? ‘‘น ตาว นิวาสฏฺฐานํ อตฺถิ, เสฏฺฐิฆรณิมฺปิ สาลาย ฐเปตฺวาว อาคโตมฺหี’’ติฯ ‘‘ตุมฺหากํ อิธ นิวาสฏฺฐานํ นตฺถิ, นิวาปํ คเหตฺวา เอกสฺมึ ฐาเน ปจาเปตฺวา ภุญฺชิตฺวา คจฺฉถ, ปุน อมฺหากํ ฆรํ มา ปวิสถา’’ติ วตฺวา ‘‘มยฺหํ สหายสฺส ทุสฺสนฺเต พนฺธิตฺวา เอกํ พหลปลาปตุมฺพํ เทหี’’ติ ทาสํ อาณาเปสิฯ ตํ ทิวสํ กิร โส รตฺตสาลีนํ สกฏสหสฺสมตฺตํ โอผุนาเปตฺวา โกฏฺฐาคารํ ปูราเปสิ, จตฺตาลีสโกฏิธนํ คเหตฺวา อาคโต อกตญฺญู มหาโจโร สหายกสฺส ตุมฺพมตฺต ปลาเป ทาเปสิฯ ทาโส ปจฺฉิยํ เอกํ ปลาปตุมฺพํ ปกฺขิปิตฺวา โพธิสตฺตสฺส สนฺติกํ อคมาสิฯ

โพธิสตฺโต จินฺเตสิ – ‘‘อยํ อสปฺปุริโส มม สนฺติกา จตฺตาลีสโกฏิธนํ ลภิตฺวา อิทานิ ปลาปตุมฺพํ ทาเปสิ, คณฺหามิ นุ โข, น คณฺหามี’’ติ? อถสฺส เอตทโหสิ ‘‘อยํ ตาว อกตญฺญู มิตฺตทุพฺภี กตวินาสกภาเวน มยา สทฺธึ มิตฺตภาวํ ภินฺทิฯ สจาหํ เอเตน ทินฺนํ ปลาปตุมฺพํ ลามกตฺตา น คณฺหิสฺสามิ, อหมฺปิ มิตฺตภาวํ ภินฺทิสฺสามิฯ อนฺธพาลา ปริตฺตกํ ลทฺธํ อคฺคณฺหนฺตา มิตฺตภาวํ วินาเสนฺติ, อหํ ปน เอเตน ทินฺนํ ปลาปตุมฺพํ คเหตฺวา มม วเสน มิตฺตภาวํ ปติฏฺฐาเปสฺสามี’’ติฯ โส ปลาปตุมฺพํ ทุสฺสนฺเต พนฺธิตฺวา ปาสาทา โอรุยฺห สาลํ อคมาสิฯ อถ นํ ภริยา ‘‘กึ เต, อยฺย, ลทฺธ’’นฺติ ปุจฺฉิฯ ‘‘ภทฺเท อมฺหากํ สหาโย ปีฬิยเสฏฺฐิ ปลาปตุมฺพํ ทตฺวา อเมฺห อชฺเชว วิสฺสชฺเชสี’’ติฯ สา ‘‘อยฺย, กิมตฺถํ อคฺคเหสิ, กึ เอตํ จตฺตาลีสโกฏิธนสฺส อนุจฺฉ

วิก’’นฺติ โรทิตุํ อารภิฯ โพธิสโตฺตปิ ‘‘ภเทฺท, มา โรทิ, อหํ เตน สทฺธึ มิตฺตภาวเภทนภเยน มม วเสน มิตฺตภาวํ ปติฏฺฐาเปตุํ คณฺหึ, ตฺวํ กึการณา โรทสี’’ติ วตฺวา อิมํ คาถมาห –

๑๓๑.‘‘อสมฺปทาเนนิตรีตรสฺส, พาลสฺส มิตฺตานิ กลีภวนฺติ;
ตสฺมา หรามิ ภุสํ อฑฺฒมานํ, มา เม มิตฺติ ชียิตฺถ สสฺสตาย’’นฺติฯ

ตตฺถ **อสมฺปทาเนนา**ติ อสมฺปาทาเนนฯ อการโลเป สนฺธิ, อคฺคหเณนาติ อโตฺถฯ **อิตรีตรสฺสา**ติ ยสฺส กสฺสจิ ลามกาลามกสฺสฯ **พาลสฺส มิตฺตานิ กลีภวนฺตี**ติ ทนฺธสฺส อปญฺญสฺส มิตฺตานิ กลีนิ กาฬกณฺณิสทิสานิ โหนฺติ, ภิชฺชนฺตีติ อโตฺถฯ **ตสฺมา หรามิ ภุสํ อฑฺฒมาน**นฺติ เตน การเณน อหํ สหาเยน ทินฺนํ เอกปลาปตุมฺพํ หรามิ คณฺหามีติ ทเสฺสติฯ ‘‘มาน’’นฺติ หิ อฏฺฐนฺนํ นาฬีนํ นามํ, จตุนฺนํ อฑฺฒมานํ, จตโสฺส จ นาฬิโย ตุโมฺพ นามฯ เตน วุตฺตํ ‘‘ปลาปตุมฺพ’’นฺติฯ **มา เม มิตฺติ ชียิตฺถ สสฺสตาย**นฺติ มม สหาเยน สทฺธึ มิตฺติ มา ภิชฺชิตฺถ, สสฺสตาว อยํ โหตูติ อโตฺถฯ

เอวํ วุเตฺตปิ เสฏฺฐิภริยา โรทเตวฯ ตสฺมึ ขเณ สงฺขเสฏฺฐินา ปีฬิยเสฏฺฐิสฺส ทิโนฺน กมฺมนฺตทาโส สาลาทฺวาเรน อาคจฺฉโนฺต เสฏฺฐิภริยาย โรทนสทฺทํ สุตฺวา สาลํ ปวิสิตฺวา อตฺตโน สามิเก ทิสฺวา ปาเทสุ นิปติตฺวา โรทิตฺวา กนฺทิตฺวา ‘‘กิมตฺถํ อิธาคตตฺถ, สามี’’ติ ปุจฺฉิฯ เสฏฺฐิ สพฺพํ อาโรเจสิฯ กมฺมนฺตทาโส ‘‘โหตุ, สามิ, มา จินฺตยิตฺถา’’ติ อุโภปิ อสฺสาเสตฺวา อตฺตโน เคหํ เนตฺวา คโนฺธทเกน นฺหาเปตฺวา โภเชตฺวา ‘‘สามิกา, โว อาคตา’’ติ เสสทาเส สนฺนิปาเตตฺวา ทเสฺสตฺวา กติปาหํ วีตินาเมตฺวา สเพฺพ ทาเส คเหตฺวา ราชงฺคณํ คนฺตฺวา อุปรวํ อกาสิฯ ราชา ปโกฺกสาเปตฺวา ‘‘กึ เอต’’นฺติ ปุจฺฉิ, เต สพฺพํ ตํ ปวตฺตึ รโญฺญ อาโรเจสุํฯ

ราชา เตสํ วจนํ สุตฺวา อุโภปิ เสฏฺฐี ปโกฺกสาเปตฺวา สงฺขเสฏฺฐึ ปุจฺฉิ ‘‘สจฺจํ กิร ตยา มหาเสฏฺฐิ ปีฬิยเสฏฺฐิสฺส จตฺตาลีสโกฏิธนํ ทินฺน’’นฺติ? ‘‘อาม, มหาราช, มม สหายสฺส มํ ตเกฺกตฺวา ราชคหํ อาคตสฺส น เกวลํ ธนํ, สพฺพํ วิภวชาตํ สวิญฺญาณกํ อวิญฺญาณกํ เทฺว โกฏฺฐาเส กตฺวา สมภาเค อทาสินฺติฯ ราชา ‘‘สจฺจเมต’’นฺติ ปีฬิยเสฏฺฐึ ปุจฺฉิฯ ‘‘อาม, เทวา’’ติฯ ‘‘ตยา ปนสฺส ตเญฺญว ตเกฺกตฺวา อาคตสฺส อตฺถิ โกจิ สกฺกาโร วา สมฺมาโน วา กโต’’ติฯ โส ตุณฺหี อโหสิฯ อปิ ปน เต เอตสฺส ปลาปตุมฺพมตฺตํ ทุสฺสเนฺต ปกฺขิปาเปตฺวา ทาปิตํ อตฺถีติฯ ตมฺปิ สุตฺวา ตุณฺหีเยว อโหสิฯ ราชา ‘‘กึ กาตพฺพ’’นฺติ อมเจฺจหิ สทฺธึ มเนฺตตฺวา ตํ ปริภาสิตฺวา ‘‘คจฺฉถ, ปีฬิยเสฏฺฐิสฺส ฆเร สพฺพํ วิภวํ สงฺขเสฏฺฐิสฺส เทถา’’ติ อาหฯ โพธิสโตฺต ‘‘มหาราช, มยฺหํ ปรสนฺตเกน อโตฺถ นตฺถิ, มยา ทินฺนมตฺตเมว ปน ทาเปถา’’ติ อาหฯ ราชา โพธิสตฺตสฺส สนฺตกํ ทาเปสิฯ โพธิสโตฺต สพฺพํ อตฺตโน ทินฺนวิภวํ ปฏิลภิตฺวา ทาสปริวุโต ราชคหเมว คนฺตฺวา กุฏุมฺพํ สณฺฐเปตฺวา ทานาทีนิ ปุญฺญานิ กตฺวา ยถากมฺมํ คโตฯ

สตฺถา อิมํ ธมฺมเทสนํ อาหริตฺวา ชาตกํ สโมธาเนสิ – ‘‘ตทา ปีฬิยเสฏฺฐิ เทวทโตฺต อโหสิ, สงฺขเสฏฺฐิ ปน อหเมว อโหสิ’’นฺติฯ

อสมฺปทานชาตกวณฺณนา ปฐมาฯ

[๑๓๒] ๒. ภีรุกชาตกวณฺณนา

กุสลูปเทเส ธิติยา ทฬฺหาย จาติ อิทํ สตฺถา เชตวเน วิหรโนฺต อชปาลนิโคฺรเธ มารธีตานํ ปโลภนสุตฺตนฺตํ อารพฺภ กเถสิฯ ภควตา หิ อาทิโต ปฏฺฐาย วุตฺตํ –

‘‘ททฺทลฺลมานา อาคญฺฉุํ, ตณฺหา จ อรตี รคา;

ตา ตตฺถ ปนฺที สตฺถา, ตูลํ ภฏฺฐํว มาลุโต’’ติฯ (สํ. นิ. ๑.๑๖๑);

เอวํ ยาว ปริโยสานา ตสฺส สุตฺตนฺตสฺส กถิตกาเล ธมฺมสภายํ สนฺนิปติตา ภิกฺขู กถํ สมุฏฺฐาเปสุํ ‘‘อาวุโส, สมฺมาสมฺพุทฺโธ มารธีตโร อเนกสตานิปิ ทิพฺพรูปานิ มาเปตฺวา ปโลภนตฺถาย อุปสงฺกมนฺติโย อกฺขีนิปิ อุมฺมีเลตฺวา น โอโลเกสิ, อโห พุทฺธพลํ นาม อจฺฉริย’’นฺติฯ สตฺถา อาคนฺตฺวา ‘‘กาย นุตฺถ, ภิกฺขเว, เอตรหิ กถาย สนฺนิสินฺนา’’ติ ปุจฺฉิตฺวา ‘‘อิมาย นามา’’ติ วุตฺเต ‘‘น, ภิกฺขเว, อิทาเนว มยฺหํ สพฺพาสเว เขเปตฺวา สพฺพญฺญุตํ สมฺปตฺตสฺส มารธีตานํ อโนโลกนํ นาม อจฺฉริยํ, อหญฺหิ ปุเพฺพ โพธิญาณํ ปริเยสมาโน สกิเลสกาเลปิ อภิสงฺขตํ ทิพฺพรูปํ อินฺทฺริยานิ ภินฺทิตฺวา กิเลสวเสน อโนโลเกตฺวาว คนฺตฺวา มหารชฺชํ ปาปุณิ’’นฺติ วตฺวา อตีตํ อาหริฯ

อตีเต พาราณสิยํ พฺรหฺมทตฺเต รชฺชํ กาเรนฺเต โพธิสตฺโต ภาติกสตสฺส กนิโฏฺฐ อโหสีติ สพฺพํ เหฏฺฐา ตกฺกสิลาชาตเก วุตฺตนเยเนว วิตฺถาเรตพฺพํฯ ตทา ปน ตกฺกสิลานครวาสีหิ พหินคเร สาลายํ โพธิสตฺตํ อุปสงฺกมิตฺวา ยาจิตฺวา รชฺชํ ปฏิจฺฉาเปตฺวา อภิเสเก กเต ตกฺกสิลานครวาสิโน นครํ เทวนครํ วิย, ราชภวนญฺจ อินฺทภวนํ วิย อลงฺกรึสุฯ ตทา โพธิสตฺโต นครํ ปวิสิตฺวา ราชภวเน ปาสาเท มหาตเล สมุสฺสิตเสตจฺฉตฺตํ รตนวรปลฺลงฺกํ อภิรุยฺห เทวราชลีลาย นิสีทิ, อมจฺจา จ พฺราหฺมณคหปติกาทโย จ ขตฺติยกุมารา จ สพฺพาลงฺการปฏิมณฺฑิตา ปริวาเรตฺวา อฏฺฐํสุ, เทวจฺฉราปฏิภาคา โสฬสสหสฺสนาฏกิตฺถิโย นจฺจคีตวาทิตกุสลา อุตฺตมวิลาสสมฺปนฺนา นจฺจคีตวาทิตานิ ปโยเชสุํฯ คีตวาทิตสเทฺทน ราชภวนํ เมฆตฺถนิตปูริตา มหาสมุทฺทกุจฺฉิ วิย เอกนินฺนาทํ อโหสิฯ โพธิสตฺโต ตํ อตฺตโน สิริโสภคฺคํ โอโลกยมาโนว จินฺเตสิ ‘‘สจาหํ ตาสํ ยกฺขินีนํ อภิสงฺขตํ ทิพฺพรูปํ โอโลเกสฺสํ, ชีวิตกฺขยํ ปตฺโต อภวิสฺสํ, อิมํ สิริโสภคฺคํ น โอโลเกสฺสํฯ ปเจฺจกพุทฺธานํ ปน โอวาเท ฐิตภาเวน อิทํ มยา สมฺปตฺต’’นฺติฯ เอวญฺจ ปน จินฺเตตฺวา อุทานํ อุทาเนนฺโต อิมํ คาถมาห –

๑๓๒. ‘‘กุสลูปเทเส ธิติยา ทฬฺหาย จ, อนิวตฺติตตฺตา ภยภีรุตาย จ;
น รกฺขสีนํ วสมาคมิมฺหเส, ส โสตฺถิภาโว มหตา ภเยน เม’’ติฯ

ตตฺถ **กุสลูปเทเส**ติ กุสลานํ อุปเทเส, ปเจฺจกพุทฺธานํ โอวาเทติ อโตฺถฯ **ธิติยา ทฬฺหาย จา**ติ ทฬฺหาย ธิติยา จ, ถิเรน อโพฺพจฺฉินฺนนิรนฺตรวีริเยน จาติ อโตฺถฯ **อนิวตฺติตตฺตา ภยภีรุตาย จา**ติ ภยภีรุตาย อนิวตฺติตตาย จฯ ตตฺถ **ภย**นฺติ จิตฺตุตฺราสมตฺตํ ปริตฺตภยํฯ **ภีรุตา**ติ สรีรกมฺปนปฺปตฺตํ มหาภยํฯ อิทํ อุภยมฺปิ มหาสตฺตสฺส ‘‘ยกฺขินิโย นาเมตา มนุสฺสขาทิกา’’ติ เภรวารมฺมณํ ทิสฺวาปิ นาโหสิฯ เตนาห ‘‘อนิวตฺติตตฺตา ภยภีรุตาย จา’’ติฯ ภยภีรุตายอภาเวเนว เภรวารมฺมณํ ทิสฺวาปิ อนิวตฺตนภาเวนาติ อโตฺถฯ **น รกฺขสีนํ วสมาคมิมฺหเส**ติ ยกฺขกนฺตาเร ตาสํ รกฺขสีนํ วสํ น อคมิมฺหฯ ยสฺมา อมฺหากํ กุสลูปเทเส ธิติ จ ทฬฺหา อโหสิ, ภยภีรุตาภาเวน จ อนิวตฺตนสภาวา อหุมฺหา, ตสฺมา รกฺขสีนํ วสํ น อคมิมฺหาติ วุตฺตํ โหติฯ **ส โสตฺถิภาโว มหตา ภเยน เม**ติ โส มยฺหํ อยํ อชฺช มหตา ภเยน รกฺขสีนํ สนฺติกา ปตฺตเพฺพน ทุกฺขโทมนเสฺสน โสตฺถิภาโว เขมภาโว ปีติโสมนสฺสภาโวเยว ชาโตติฯ

เอวํ มหาสโตฺต อิมาย คาถาย ธมฺมํ เทเสตฺวา ธเมฺมน รชฺชํ กาเรตฺวา ทานาทีนิ ปุญฺญานิ กตฺวา ยถากมฺมํ คโตฯ

สตฺถา อิมํ ธมฺมเทสนํ อาหริตฺวา ชาตกํ สโมธาเนสิ – ‘‘อหํ เตน สมเยน ตกฺกสิลํ คนฺตฺวา รชฺชปฺปตฺตกุมาโร อโหสิ’’นฺติฯ

[๑๓๓] ๓. ฆตาสนชาตกวณฺณนา

เขมํ ยหินฺติ อิทํ สตฺถา เชตวเน วิหรนฺโต อญฺญตรํ ภิกฺขุํ อารพฺภ กเถสิฯ โส หิ ภิกฺขุ สตฺถุ สนฺติเก กมฺมฏฺฐานํ คเหตฺวา ปจฺจนฺตํ คนฺตฺวา เอกํ คามกํ อุปนิสฺสาย อรญฺญเสนาสเน วสฺสํ อุปคญฺฉิฯ ตสฺส ปฐมมาเสเยว ปิณฺฑาย ปวิฏฺฐสฺส ปณฺณสาลา ฌายิตฺถฯ โส วสนฏฺฐาน าภาเวน กิลมนฺโต อุปฏฺฐากานํ อาจิกฺขิฯ เต ''โหตุ, ภนฺเต, ปณฺณสาลํ กริสฺสาม, กสาม ตาว, วปาม ตาวา''ติอาทีนิ วทนฺตา เตมาสํ วีตินาเมสุํฯ โส เสนาสนสปฺปายาภาเวน กมฺมฏฺฐานํ มตฺถกํ ปาเปตุํ นาสกฺขิฯ โส นิมิตฺตมตฺตมฺปิ อนุปฺปาเทตฺวา วุตฺถวโสฺส เชตวนํ คนฺตฺวา สตฺถารํ วนฺทิตฺวา เอกมนฺตํ นิสีทิฯ สตฺถา เตน สทฺธิํ ปฏิสนฺถารํ กตฺวา ''กิํ นุ โข เต, ภิกฺขุ, กมฺมฏฺฐานํ สปฺปายํ ชาต''นฺติ ปุจฺฉิฯ โส อาทิโต ปฏฺฐาย อสปฺปายภาวํ กเถสิฯ สตฺถา ''ปุพฺเพ โข, ภิกฺขุ, ติรจฺฉานาปิ อตฺตโน สปฺปายาสปฺปายํ ญตฺวา สปฺปายกาเล วสิตฺวา อสปฺปายกาเล วสนฏฺฐานํ ปหาย อญฺญตฺถ อคมํสุ, ตฺวํ กสฺมา อตฺตโน สปฺปายาสปฺปายํ น อญฺญาสี''ติ วตฺวา เตน ยาจิโต อตีตํ อาหริฯ

อตีเต พาราณสิยํ พฺรหฺมทตฺเต รชฺชํ กาเรนฺเต โพธิสตฺโต สกุณโยนิยํ นิพฺพตฺติตฺวา วิญฺญุตํ ปตฺวา โสภคฺคปฺปตฺโต สกุณราชา หุตฺวา เอกสฺมิํ อรญฺญายตเน ชาตสฺสรตีเร สาขาวิฏปสมฺปนฺนํ พหลปตฺตปลาสํ มหารุกฺขํ อุปนิสฺสาย สปริวาโร วาสํ กปฺเปสิฯ พหู สกุณา ตสฺส รุกฺขสฺส อุทกมตฺถเก ปตฺถฏสาขาสุ วสนฺตา สรีรวฬญฺชํ อุทเก ปาเตนฺติฯ ตสฺมิญฺจ ชาตสฺสเร จโณฺฑ นาคราชา วสติฯ ตสฺส เอตทโหสิ ''อิเม สกุณา มยฺหํ นิวาเส ชาตสฺสเร สรีรวฬญฺชํ ปาเตนฺติ, ยํนูนาหํ อุทกโต อคฺคิํ อุฏฺฐาเปตฺวา รุกฺขํ ฌาเปตฺวา เอเต ปลาเปยฺย''นฺติฯ โส กุทฺธมานโส รตฺติภาเค สเพฺพสํ สกุณานํ สนฺนิปติตฺวา รุกฺขสาขาสุ นิปนฺนกาเล ปฐมํ ตาว อุทฺธนาโรปิตํ วิย อุทกํ ปกฺกุธาเปตฺวา ทุติยวาเร ธูมํ อุฏฺฐาเปตฺวา ตติยวาเร ตาลกฺขนฺธปฺปมาณํ ชาลํ อุฏฺฐาเปสิฯ โพธิสตฺโต อุทกโต ชาลํ อุฏฺฐหมานํ ทิสฺวา ''โภ, สกุณา, อคฺคินา อาทิตฺตํ นาม อุทเกน นิพฺพาเปนฺติ, อิทานิ ปน อุทกเมว อาทิตฺตํฯ น สกฺกา อเมฺหหิ อิธ วสิตุํ, อญฺญตฺถ คมิสฺสามา''ติ วตฺวา อิมํ คาถมาห –

๑๓๓. ''เขมํ ยหิํ ตตฺถ อรี อุทีริโต, ทกสฺส มชฺฌ ชลเต ฆตาสโน;
น อชฺช วาโส มหิยา มหีรุเห, ทิสา ภชโวฺห สรณาชฺช โนภย''นฺติฯ

ตตฺถ **เขมํ ยหิํ ตตฺถ อรี อุทีริโต**ติ ยสฺมิํ อุทกปิฏฺฐ เขมภาโว นิพฺภยภาโว, ตสฺมิํ อตฺตปจฺจตฺถิโก สปตฺโต อุฏฺฐิโตฯ **ทกสฺสา**ติ อุทกสฺสฯ **ฆตาสโน**ติ อคฺคิฯ โส หิ ฆตํ อสฺนาติ, ตสฺมา ''ฆตาสโน''ติ วุจฺจติฯ **น อชฺช วาโส**ติ อชฺช โน วาโส นตฺถิฯ **มหิยา มหีรุเห**ติ มหิรุโห วุจฺจติ รุโกฺข, ตสฺมิํ อิมิสฺสา มหิยา ชาเต รุเกฺขติ อโตฺถฯ **ทิสา ภชโวฺห**ติ ทิสา ภชถ คจฺฉถฯ **สรณาชฺช โน ภย**นฺติ อชฺช อมฺหากํ สรณโต ภยํ ชาตํ, ปฏิสรณฏฺฐานโต ภยํ อุปฺปนฺนนฺติ อโตฺถฯ

เอวํ วตฺวา โพธิสตฺโต อตฺตโน วจนกเร สกุเณ อาทาย อุปฺปติตฺวา อญฺญตฺถ คโตฯ โพธิสตฺตสฺส วจนํ อคฺคเหตฺวา ฐิตสกุณา ชีวิตกฺขยํ ปตฺตาฯ

สตฺถา อิมํ ธมฺมเทสนํ อาหริตฺวา สจฺจานิ ปกาเสตฺวา ชาตกํ สโมธาเนสิ, สจฺจปริโยสาเน โส ภิกฺขุ อรหตฺเต ปติฏฺฐาสิฯ

ตทา โพธิสตฺตสฺส วจนกรา สกุณา พุทฺธปริสา อเหสุํ, สกุณราชา ปน อหเมว อโหสินฺติฯ

ฆตาสนชาตกวณฺณนา ตติยาฯ

[๑๓๔] ๔. ฌานโสธนชาตกวณฺณนา

เย สญฺญิโนติ อิทํ สตฺถา เชตวเน วิหรนฺโต สงฺกสฺสนครทฺวาเร อตฺตนา สํขิตฺเตน ปุจฺฉิตปญฺหสฺส ธมฺมเสนาปติโน วิตฺถารพฺยากรณํ อารพฺภ กเถสิฯ ตตฺริทํ อตีตวตฺถุ – อตีเต กิร พาราณสิยํ พฺรหฺมทตฺเต รชฺชํ กาเรนฺเต โพธิสตฺโต อรญฺญายตเน กาลํ กโรนฺโต อเนฺตวาสิเกหิ ปุจฺฉิโต ''เนวสญฺญีนาสญฺญี''ติ อาห…เป…. ตาปสา เชฏฺฐเนฺตวาสิกสฺส กถํ น คณฺหิํสุฯ โพธิสตฺโต อาภสฺสรโต อาคนฺตฺวา อากาเส ฐตฺวา อิมํ คาถมาห –

๑๓๔.''เย สญฺญิโน เตปิ ทุคฺคตา, เยปิ อสญฺญิโน เตปิ ทุคฺคตา;
เอตํ อุภยํ วิวชฺชย, ตํ สมาปตฺติสุขํ อนงฺคณ''นฺติฯ

ตตฺถ **เย สญฺญิโน**ติ ฐเปตฺวา เนวสญฺญานาสญฺญายตนลาภิโน อวเสเส สจิตฺตกสตฺเต ทเสฺสติฯ **เตปิ ทุคฺคตา**ติ ตสฺสา สมาปตฺติยา อลาภโต เตปิ ทุคฺคตา นามฯ **เยปิ อสญฺญิโน**ติ อสญฺญภเว นิพฺพตฺเต อจิตฺตกสตฺเต ทเสฺสติฯ **เตปิ ทุคฺคตา**ติ เตปิ อิมิสฺสาเยว สมาปตฺติยา อลาภโต ทุคฺคตาเยว นามฯ **เอตํ อุภยํ วิวชฺชยา**ติ เอตํ อุภยมฺปิ สญฺญิภวญฺจ อสญฺญิภวญฺจ วิวชฺชย ปชหาติ อเนฺตวาสิกํ โอวทติฯ **ตํ สมาปตฺติสุขํ อนงฺคณ**นฺติ ตํ เนวสญฺญานาสญฺญายตนสมาปตฺติลาภิโน สนฺตเฏฺฐน ''สุข''นฺติ สงฺขํ คตํ ฌานสุขํ อนงฺคณํ นิโทฺทสํ พลวจิเตฺตกคฺคตาสภาเวนปิ ตํ อนงฺคณํ นาม ชาตํฯ

เอวํ โพธิสโตฺต ธมฺมํ เทเสตฺวา อเนฺตวาสิกสฺส คุณํ กเถตฺวา พฺรหฺมโลกเมว อคมาสิฯ ตทา เสสตาปสา เชฏฺฐเนฺตวาสิกสฺส สทฺทหิํสุฯ

สตฺถา อิมํ ธมฺมเทสนํ อาหริตฺวา ชาตกํ สโมธาเนสิ – ''ตทา เชฏฺฐเนฺตวาสิโก สาริปุโตฺต, มหาพฺรหฺมา ปน อหเมว อโหสิ''นฺติฯ

ฌานโสธนชาตกวณฺณนา จตุตฺถาฯ

[๑๓๕] ๕. จนฺทาภชาตกวณฺณนา

จนฺทาภนฺติ อิทํ สตฺถา เชตวเน วิหรนฺโต สงฺกสฺสนครทฺวาเร เถรเสฺสว ปญฺหพฺยากรณํ อารพฺภ กเถสิฯ อตีเต กิร พาราณสิยํ พฺรหฺมทตฺเต รชฺชํ กาเรนฺเต โพธิสโตฺต อรญฺญายตเน กาลํ กโรนฺโต อเนฺตวาสิเกหิ ปุจฺฉิโต ''จนฺทาภํ สูริยาภ''นฺติ วตฺวา อาภสฺสเร นิพฺพโตฺตฯ ตาปสา เชฏฺฐเนฺตวาสิกสฺส น สทฺทหิํสุฯ โพธิสโตฺต อาภสฺสรโต อาคนฺตฺวา อากาเส ฐิโต อิมํ คาถมาห –

๑๓๕.''จนฺทาภํ สูริยาภญฺจ, โยธ ปญฺญาย คาธติ;
อวิตเกฺกน ฌาเนน, โหติ อาภสฺสรูปโค''ติฯ

ตตฺถ **จนฺทาภ**นฺติ โอทาตกสิณํ ทเสฺสติฯ **สูริยาภ**นฺติ ปีตกสิณํฯ **โยธ ปญฺญาย คาธตี**ติ โย ปุคฺคโล อิธ สตฺตโลเก อิทํ กสิณทฺวยํ ปญฺญาย คาธติ, อารมฺมณํ กตฺวา อนุปวิสติ, ตเตฺถว ปติฏฺฐหติ ฯ อถ วา **จนฺทาภํ สูริยาภญฺจ, โยธ ปญฺญาย คาธตี**ติ ยตฺตกํ ฐานํ จนฺทาภา จ สูริยาภา จ ปตฺถฏา, ตตฺถเก ฐาเน ปฏิภาคกสิณํ วเฑฺฒตฺวา ตํ อารมฺมณํ กตฺวา ฌานํ

นิพฺพเตฺตโนฺต อุภยเมฺปตํ อาภํ ปญฺญาย คาธติ นามฯ ตสฺมา อยเมฺปตฺถ อโตฺถเยวฯ **อวิตเกฺกน ฌาเนน, โหติ อาภสฺสรูปโค**ติ โส ปุคฺคโล ตถา กตฺวา ปฏิลเทฺธน ทุติเยน ฌาเนน อาภสฺสรพฺรหฺมโลกูปโค โหตีติฯ

เอวํ โพธิสโตฺต ตาปเส โพเธตฺวา เชฏฺฐเนฺตวาสิกสฺส คุณํ กเถตฺวา พฺรหฺมโลกเมว คโตฯ

สตฺถา อิมํ ธมฺมเทสนํ อาหริตฺวา ชาตกํ สโมธาเนสิ – ‘‘ตทา เชฏฺฐเนฺตวาสิโก สาริปุโตฺต, มหาพฺรหฺมา ปน อหเมว อโหสิ’’นฺติฯ

จนฺทาภชาตกวณฺณนา ปญฺจมาฯ

[๑๓๖] ๖. สุวณฺณหํสชาตกวณฺณนา

ยํ ลทฺธํ เตน ตุฎฺฐพฺพนฺติ อิทํ สตฺถา เชตวเน วิหรโนฺต ถุลฺลนนฺทํ ภิกฺขุนิํ อารพฺภ กเถสิฯ สาวตฺถิยญฺหิ อญฺญตโร อุปาสโก ภิกฺขุนิสงฺฆํ ลสุเณน ปวาเรตฺวา เขตฺตปาลํ อาณาเปสิ ‘‘สเจ ภิกฺขุนิโย อาคจฺฉนฺติ, เอเกกาย ภิกฺขุนิยา เทฺว ตโย ภณฺฑิเก เทหี’’ติฯ ตโต ปฏฺฐาย ภิกฺขุนิโย ตสฺส เคหมฺปิ เขตฺตมฺปิ ลสุณตฺถาย คจฺฉนฺติฯ อเถกสฺมิํ อุสฺสวทิวเส ตสฺส เคเห ลสุณํ ปริกฺขยํ อคมาสิฯ ถุลฺลนนฺทา ภิกฺขุนี สปริวารา เคหํ คนฺตฺวา ‘‘ลสุเณนาวุโส อโตฺถ’’ติ วตฺวา ‘‘นตฺถเยฺย, ยถาภตํ ลสุณํ ปริกฺขีณํ, เขตฺตํ คจฺฉถา’’ติ วุตฺตา เขตฺตํ คนฺตฺวา น มตฺตํ ชานิตฺวา ลสุณํ อาหราเปสิฯ เขตฺตปาโล อุชฺฌายิ ‘‘กถญฺหิ นาม ภิกฺขุนิโย น มตฺตํ ชานิตฺวา ลสุณํ หราเปสฺสนฺตี’’ติ? ตสฺส กถํ สุตฺวา ยา ตา ภิกฺขุนิโย อปฺปิจฺฉา, ตาปิ, ตาสํ สุตฺวา ภิกฺขูปิ, อุชฺฌายิํสุฯ อุชฺฌายิตฺวา จ ปน ภควโต เอตมตฺถํ อาโรเจสุํฯ ภควา ถุลฺลนนฺทํ ภิกฺขุนิํ ครหิตฺวา ‘‘ภิกฺขเว, มหิโจฺฉ ปุคฺคโล นาม วิชาตมาตุยาปิ อปฺปิโย โหติ อมนาโป, อปฺปสเนฺน ปสาเทตุํ, ปสนฺนานํ วา ภิโยฺยโสมตฺตาย ปสาทํ ชเนตุํ, อนุปฺปนฺนํ วา ลาภํ อุปฺปาเทตุํ, อุปฺปนฺนํ วา ปน ลาภํ ถิรํ กาตุํ น สโกฺกติฯ อปฺปิโจฺฉ ปน ปุคฺคโล อปฺปสเนฺน ปสาเทตุํ, ปสนฺนานํ วา ภิโยฺยโสมตฺตาย ปสาทํ ชเนตุํ, อนุปฺปนฺนํ วา ลาภํ อุปฺปาเทตุํ, อุปฺปนฺนํ วา ปน ลาภํ ถิรํ กาตุํ สโกฺกตี’’ติอาทินา นเยน ภิกฺขูนํ ตทนุจฺฉวิกํ ธมฺมํ กเถตฺวา ‘‘น, ภิกฺขเว, ถุลฺลนนฺทา อิทาเนว มหิจฺฉา, ปุเพฺพปิ มหิจฺฉาเยวา’’ติ วตฺวา อตีตํ อาหริฯ

อตีเต พาราณสิยํ พฺรหฺมทเตฺต รชฺชํ กาเรเนฺต โพธิสโตฺต อญฺญตรสฺมิํ พฺราหฺมณกุเล นิพฺพตฺติฯ ตสฺส วยปฺปตฺตสฺส สมานชาติกา กุลา ปชาปติํ อาหริํสุฯ ตสฺสา นนฺทา นนฺทาวตี สุนฺทรีนนฺทาติ ติโสฺส ธีตโร อเหสุํฯ ตาสุ ปติกุลํ อคตาสฺเยว โพธิสโตฺต กาลํ กตฺวา สุวณฺณหํสโยนิยํ นิพฺพตฺติ, ชาติสฺสรญาณญฺจสฺส อุปฺปชฺชิฯ โส วยปฺปโตฺต สุวณฺณสญฺฉนฺนํ โสภคฺคปฺปตฺตํ มหนฺตํ อตฺตภาวํ ทิสฺวา ‘‘กุโต นุ โข จวิตฺวา อหํ อิธูปปโนฺน’’ติ อาวเชฺชโนฺต ‘‘มนุสฺสโลกโต’’ติ ญตฺวา ปุน ‘‘กถํ นุ โข เม พฺราหฺมณี จ ธีตโร จ ชีวนฺตี’’ติ อุปธาเรโนฺต ‘‘ปเรสํ ภติํ กตฺวา กิเจฺฉน ชีวนฺตี’’ติ ญตฺวา จิเนฺตสิ ‘‘มยฺหํ สรีเร โสวณฺณมยานิ ปตฺตานิ โกฏฺฏนฆฏฺฏนขมานิ, อิโต ตาสํ เอเกกํ ปตฺตํ ทสฺสามิ, เตน เม ปชาปติ จ ธีตโร จ สุขํ ชีวิสฺสนฺตี’’ติฯ โส ตตฺถ คนฺตฺวา ปิฏฺฐิวํสโกฏิยํ นิลียิ, พฺราหฺมณี จ ธีตโร จ โพธิสตฺตํ ทิสฺวา ‘‘กุโต อาคโตสิ, สามี’’ติ ปุจฺฉิํสุฯ ‘‘อหํ ตุมฺหากํ ปิตา กาลํ กตฺวา สุวณฺณหํสโยนิยํ นิพฺพโตฺต ตุเมฺห ทฏฺฐุํ อาคโตฯ อิโต ปฏฺฐาย ตุมฺหากํ ปเรสํ ภติํ กตฺวา ทุกฺขชีวิกาย ชีวนกิจฺจํ นตฺถิ, อหํ โว เอเกกํ ปตฺตํ ทสฺสามิ, ตํ วิกฺกิณิตฺวา สุเขน ชีวถา’’ติ เอกํ ปตฺตํ ทตฺวา อคมาสิฯ โส เอเตเนว นิยาเมน อนฺตรนฺตรา อาคนฺตฺวา เอเกกํ ปตฺตํ เทติ, พฺราหฺมณี จ ธีตโร จ อฑฺฒา สุขิตา อเหสุํฯ

อเถกทิวสํ สา พฺราหฺมณี ธีตโร อามเนฺตสิ ‘‘อมฺมา, ติรจฺฉานานํ นาม จิตฺตํ ทุชฺชานํฯ กทาจิ โว ปิตา อิธ นาคเจฺฉยฺย, อิทานิสฺส อาคตกาเล สพฺพานิ ปตฺตานิปิ ลุญฺจิตฺวา คณฺหามา’’ติฯ ตา ‘‘เอวํ โน ปิตา กิลมิสฺสตี’’ติ น สมฺปฏิจฺฉิํสุฯ พฺราหฺมณี ปน มหิจฺฉตาย ปุน เอกทิวสํ สุวณฺณหํสราชสฺส อาคตกาเล ‘‘เอหิ ตาว, สามี’’ติ วตฺวา ตํ อตฺตโน สนฺติกํ อุปคตํ อุโภหิ หเตฺถหิ คเหตฺวา สพฺพปตฺตานิ ลุญฺจิฯ ตานิ ปน โพธิสตฺตสฺส รุจิํ วินา พลกฺกาเรน คหิตตฺตา สพฺพานิ พกปตฺตสทิสานิ อเหสุํฯ โพธิสโตฺต ปเกฺข ปสาเรตฺวา คนฺตุํ นาสกฺขิฯ อถ นํ สา มหาจาฎิยํ ปกฺขิปิตฺวา โปเสสิฯ ตสฺส ปุน อุฎฺฐหนฺตานิ ปตฺตานิ เสตานิ สมฺปชฺชิํสุฯ โส สญฺชาตปโตฺต อุปฺปติตฺวา อตฺตโน วสนฎฺฐานเมว คนฺตฺวา น ปุน อาคมาสิฯ

สตฺถา อิมํ อตีตํ อาหริตฺวา ‘‘น, ภิกฺขเว, ถุลฺลนนฺทา อิทาเนว มหิจฺฉา, ปุเพฺพปิ มหิจฺฉาเยว , มหิจฺฉตาย จ ปน สุวณฺณมฺหา ปริหีนาฯ อิทานิ ปน อตฺตโน มหิจฺฉตาย เอว ลสุณมฺหาปิ ปริหายิสฺสติ, ตสฺมา อิโต ปฎฺฐาย ลสุณํ ขาทิตุํ น ลภิสฺสติฯ ยถา จ ถุลฺลนนฺทา, เอวํ ตํ นิสฺสาย เสสภิกฺขุนิโยปิฯ ตสฺมา พหุํ ลภิตฺวาปิ ปมาณเมว ชานิตพฺพํ, อปฺปํ ลภิตฺวา ปน ยถาลเทฺธเนว สโนฺตโส กาตโพฺพ, อุตฺตริ น ปเตฺถตพฺพ’’นฺติ วตฺวา อิมํ คาถมาห –

๑๓๖.‘‘ยํ ลทฺธํ เตน ตุฎฺฐพฺพํ, อติโลโภ หิ ปาปโก;
หํสราชํ คเหตฺวาน, สุวณฺณา ปริหายถา’’ติฯ

ตตฺถ **ตุฎฺฐพฺพ**นฺติ ตุสฺสิตพฺพํฯ

อิทํ ปน วตฺวา สตฺถา อเนกปริยาเยน ครหิตฺวา ‘‘ยา ปน ภิกฺขุนี ลสุณํ ขาเทยฺย, ปาจิตฺติย’’นฺติ (ปาจิ. ๗๙๔) สิกฺขาปทํ ปญฺญาเปตฺวา ชาตกํ สโมธาเนสิ – ‘‘ตทา พฺราหฺมณี อยํ ถุลฺลนนฺทา อโหสิ, ติโสฺส ธีตโร อิทานิ ติโสฺสเยว ภคินิโย, สุวณฺณหํสราชา ปน อหเมว อโหสิ’’นฺติฯ

สุวณฺณหํสชาตกวณฺณนา ฉฎฺฐาฯ

[๑๓๗] ๗. พพฺพุชาตกวณฺณนา

ยเตฺถโก ลภเต พพฺพูติ อิทํ สตฺถา เชตวเน วิหรโนฺต กาณมาตุสิกฺขาปทํ (ปาจิ. ๒๓๐ อาทโย) อารพฺภ กเถสิฯ สาวตฺถิยญฺหิ กาณมาตา นาม ธีตุวเสน ปากฎนามา อุปาสิกา อโหสิ โสตาปนฺนา อริยสาวิกาฯ สา ธีตรํ กาณํ อญฺญตรสฺมิํ คามเก สมานชาติกสฺส ปุริสสฺส อทาสิฯ กาณา เกนจิเทว กรณีเยน มาตุ ฆรํ อคมาสิฯ อถสฺสา สามิโก กติปาหจฺจเยน ทูตํ ปาเหสิ ‘‘อาคจฺฉตุ กาณา, อิจฺฉามิ กาณาย อาคมน’’นฺติฯ กาณา ทูตสฺส วจนํ สุตฺวา ‘‘อมฺม, คมิสฺสามี’’ติ มาตรํ อาปุจฺฉิฯ กาณมาตา ‘‘เอตฺตกํ กาลํ วสิตฺวา กถํ ตุจฺฉหตฺถาว คมิสฺสสี’’ติ ปูวํ ปจิฯ ตสฺมิํเยว ขเณ เอโก ปิณฺฑจาริโก ภิกฺขุ ตสฺสา นิเวสนํ อคมาสิ, อุปาสิกา ตํ นิสีทาเปตฺวา ปตฺตปูรํ ปูวํ ทาเปสิฯ โส ภิกฺขุ นิกฺขมิตฺวา อญฺญสฺส อาจิกฺขิ, ตสฺสปิ ตเถว ทาเปสิฯ โสปิ นิกฺขมิตฺวา อญฺญสฺส อาจิกฺขิ, ตสฺสปิ ตเถวาติ เอวํ จตุนฺนํ ชนานํ ทาเปสิ ฯ ยถาปฎิยตฺตํ ปูวํ ปริกฺขยํ อคมาสิ, กาณาย คมนํ น สมฺปชฺชิฯ อถสฺสา สามิโก ทุติยมฺปิ, ตติยมฺปิ ทูตํ ปาเหสิฯ ตติยํ ปาเหโนฺต จ ‘‘สเจ กาณา นาคจฺฉิสฺสติ, อหํ อญฺญํ ปชาปติํ อาเนสฺสามี’’ติ ปาเหสิฯ ตโยปิ วาเร เตเนว อุปาเยน คมนํ น สมฺปชฺชิ, กาณาย สามิโก อญฺญํ ปชาปติํ อาเนสิฯ กาณา ตํ ปวตฺติํ สุตฺวา โรทมานา อฎฺฐาสิฯ

สตฺถา ตํ การณํ ญตฺวา ปุพฺพณฺหสมยํ นิวาเสตฺวา ปตฺตจีวรมาทาย กาณมาตาย นิเวสนํ คนฺตฺวา ปญฺญตฺตาสเน นิสีทิตฺวา กาณมาตรํ ปุจฺฉิ ‘‘กิสฺสายํ กาณา โรทตี’’ติ? ‘‘อิมินา นาม

การเณนา’’ติ จ สุตฺวา กาณมาตรํ สมสฺสาเสตฺวา ธมฺมิํ กถํ กเถตฺวา อุฏฺฐายาสนา วิหารํ อคมาสิฯ อถ เตสํ จตุนฺนํ ภิกฺขูนํ ตโย วาเร ยถาปฏิยตฺตปูวํ คเหตฺวา กาณาย คมนสฺส อุปจฺฉินฺนภาโว ภิกฺขุสเงฺฆ ปากโฏ ชาโตฯ อเถกทิวสํ ภิกฺขู ธมฺมสภายํ กถํ สมุฏฺฐาเปสุํ ‘‘อาวุโส, จตูหิ นาม ภิกฺขูหิ ตโย วาเร กาณมาตาย ปกฺกปูวํ ขาทิตฺวา กาณาย คมนนฺตรายํ กตฺวา สามิเกน ปริจฺจตฺตํ ธีตรํ นิสฺสาย มหาอุปาสิกาย โทมนสฺสํ อุปฺปาทิต’’นฺติฯ สตฺถา อาคนฺตฺวา ‘‘กาย นุตฺถ, ภิกฺขเว, เอตรหิ กถาย สนฺนิสินฺนา’’ติ ปุจฺฉิตฺวา ‘‘อิมาย นามา’’ติ วุตฺเต ‘‘น, ภิกฺขเว, อิทาเนว เต จตฺตาโร ภิกฺขู กาณมาตาย สนฺตกํ ขาทิตฺวา ตสฺสา โทมนสฺสํ อุปฺปาเทสุํ, ปุพฺเพปิ อุปฺปาเทสุํเยวา’’ติ วตฺวา อตีตํ อาหริฯ

อตีเต พาราณสิยํ พฺรหฺมทตฺเต รชฺชํ กาเรนฺเต โพธิสตฺโต ปาสาณโกฏฺฏกกุเล นิพฺพตฺติตฺวา วยปฺปตฺโต ปริโยทาตสิปฺโป อโหสิฯ กาสิรฏฺเฐ เอกสฺมิํ นิคเม เอโก มหาวิภโว เสฏฺฐิ อโหสิ, ตสฺส นิธานคตาเยว จตฺตาลีส หิรญฺญโกฏิโย อเหสุํฯ อถสฺส ภริยา กาลํ กตฺวา ธนสิเนเหน คนฺตฺวา ธนปิฏฺฐิยํ มูสิกา หุตฺวา นิพฺพตฺติฯ เอวํ อนุกฺกเมน สพฺพมฺปิ ตํ กุลํ อพฺภตฺถํ อคมาสิ, วํโส อุปจฺฉิชฺชิฯ โสปิ คาโมปิ ฉฑฺฑิโต อปณฺณตฺติกภาวํ อคมาสิฯ ตทา โพธิสตฺโต ตสฺมิํ ปุราณคามฏฺฐาเน ปาสาเณ อุปฺปาเฏตฺวา โกเฏฺฏติฯ อถ สา มูสิกา โคจราย จรมานา โพธิสตฺตํ ปุนปฺปุนํ ปสฺสนฺตี อุปฺปนฺนสิเนหา หุตฺวา จิเนฺตสิ ‘‘มยฺหํ ธนํ พหุ นิกฺการเณน นสฺสิสฺสติ, อิมินา สทฺธิํ เอกโต หุตฺวา อิทํ ธนํ ทตฺวา มํสํ วิกฺกิณาเปตฺวา ขาทิสฺสามี’’ติฯ สา เอกทิวสํ เอกํ กหาปณํ มุเขน ฑํสิตฺวา โพธิสตฺตสฺส สนฺติกํ อคมาสิฯ โส ตํ ทิสฺวา ปิยวาจาย สมาลปโนฺต ‘‘กิํ นุ โข, อมฺม, กหาปณํ คเหตฺวา อาคตาสี’’ติ อาหฯ ตาต, อิมํ คเหตฺวา อตฺตนาปิ ปริภุญฺช, มยฺหมฺปิ มํสํ อาหราติฯ โส ‘‘สาธู’’ติ สมฺปฏิจฺฉิตฺวา กหาปณํ อาทาย ฆรํ คนฺตฺวา เอเกน มาสเกน มํสํ กิณิตฺวา อาหริตฺวา ตสฺสา อทาสิฯ สา ตํ คเหตฺวา อตฺตโน นิวาสฏฺฐานํ คนฺตฺวา ยถารุจิยา ขาทิฯ ตโต ปฏฺฐาย อิมินาว นิยาเมน ทิวเส ทิวเส โพธิสตฺตสฺส กหาปณํ เทติ, โสปิสฺสา มํสํ อาหรติฯ

อเถกทิวสํ ตํ มูสิกํ พิฬาโร อคฺคเหสิฯ อถ นํ สา เอวมาห ‘‘มา, สมฺม, มํ มาเรสี’’ติฯ กิํการณา น มาเรสฺสามิ? อหญฺหิ ฉาโต มํสํ ขาทิตุกาโม, น สกฺกา มยา น มาเรตุนฺติฯ กิํ ปน เอกทิวสเมว มํสํ ขาทิตุกาโมสิ, อุทาหุ นิจฺจกาลนฺติ? ‘‘ลภมาโน นิจฺจกาลมฺปิ ขาทิตุกาโมมฺหี’’ติฯ ‘‘ยทิ เอวํ อหํ เต นิจฺจกาลํ มํสํ ทสฺสามิ, วิสฺสเชฺชหิ ม’’นฺติฯ อถ นํ พิฬาโร ‘‘เตน หิ อปฺปมตฺตา โหหี’’ติ วิสฺสเชฺชสิฯ ตโต ปฏฺฐาย สา อตฺตโน อาภตํ มํสํ เทฺวา โกฏฺฐาเส กตฺวา เอกํ พิฬารสฺส เทติ, เอกํ สยํ ขาทติฯ อถ นํ เอกทิวสํ อโญฺญปิ พิฬาโร อคฺคเหสิ, ตมฺปิ ตเถว สญฺญาเปตฺวา อตฺตานํ วิสฺสชฺชาเปสิฯ ตโต ปฏฺฐาย ตโย โกฏฺฐาเส กตฺวา ขาทนฺติฯ ปุน อโญฺญ อคฺคเหสิ, ตมฺปิ ตเถว สญฺญาเปตฺวา อตฺตานํ โมจาเปสิฯ ตโต ปฏฺฐาย จตฺตาโร โกฏฺฐาเส กตฺวา ขาทนฺติฯ ปุน อโญฺญ อคฺคเหสิ, ตมฺปิ ตเถว สญฺญาเปตฺวา อตฺตานํ โมจาเปสิฯ ตโต ปฏฺฐาย ปญฺจ โกฏฺฐาเส กตฺวา ขาทนฺติฯ สา ปญฺจมํ โกฏฺฐาสํ ขาทมานา อปฺปาหารตาย กิลนฺตา กิสา อโหสิ อปฺปมํสโลหิตา

โพธิสโตฺต ตํ ทิสฺวา ‘‘อมฺม, กสฺมา มิลาตาสี’’ติ วตฺวา ‘‘อิมินา นาม การเณนา’’ติ วุตฺเต ‘‘ตฺวํ เอตฺตกํ กาลํ กสฺมา มยฺหํ นาจิกฺขิ, อหเมตฺถ กาตพฺพํ ชานิสฺสามี’’ติ ตํ สมสฺสาเสตฺวา สุทฺธผลิกปาสาเณน คุหํ กตฺวา อาหริตฺวา ‘‘อมฺม, ตฺวํ อิมํ คุหํ ปวิสิตฺวา นิปชฺชิตฺวา อาคตาคตานํ ผรุสาหิ วาจาหิ สนฺตเชฺชยฺยาสี’’ติ อาหฯ สา คุหํ ปวิสิตฺวา นิปชฺชิฯ อเถโก พิฬาโร อาคนฺตฺวา ‘‘เทหิ, อชฺช เม มํส’’นฺติ อาหฯ อถ นํ มูสิกา ‘‘อเร, ทุฏฺฐพิฬาร, กิํ เต อหํ มํสหาริกา, อตฺตโน ปุตฺตานํ มํสํ ขาทา’’ติ ตเชฺชสิฯ พิฬาโร ผลิกคุหาย นิปนฺนภาวํ อชานโนฺต โกธวเสน

มูสิกํ คณฺหิสฺสามี’’ติ สหสาว ปกฺขนฺทิตฺวา หทเยน ผลิกคุหายํ ปหริฯ ตาวเทวสฺส หทยํ ภิชฺชิ, อกฺขีนิ นิกฺขมนาการปฺปตฺตานิ ชาตานิฯ โส ตเตฺถว ชีวิตกฺขยํ ปตฺวา เอกมนฺตํ ปฏิจฺฉนฺนฏฺฐาเน ปติฯ เอเตนูปาเยน อปโรปิ อปโรปีติ จตฺตาโรปิ ชนา ชีวิตกฺขยํ ปาปุณิํสุฯ ตโต ปฏฺฐาย มูสิกา นิพฺภยา หุตฺวา โพธิสตฺตสฺส เทวสิกํ เทฺว ตโย กหาปเณ เทติฯ เอวํ อนุกฺกเมน สพฺพมฺปิ ธนํ โพธิสตฺตเสฺสว อทาสิฯ เต อุโภปิ ยาวชีวํ เมตฺติํ อภินฺทิตฺวา ยถากมฺมํ คตาฯ

สตฺถา อิมํ อตีตํ อาหริตฺวา อภิสมฺพุโทฺธ หุตฺวา อิมํ คาถมาห –

๑๓๗. ‘‘ยเตฺถโก ลภเต พพฺพุ, ทุติโย ตตฺถ ชายติ;
ตติโย จ จตุโตฺถ จ, อิทํ เต พพฺพุกา พิล’’นฺติฯ

ตตฺถ **ยตฺถา**ติ ยสฺมิํ ฐาเนฯ **พพฺพู**ติ พิฬาโรฯ **ทุติโย ตตฺถ ชายตี**ติ ยตฺถ เอโก มูสิกํ วา มํสํ วา ลภติ, ทุติโยปิ ตตฺถ พิฬาโร ชายติ อุปฺปชฺชติ, ตถา ตติโย จ จตุโตฺถ จฯ เอวํ เต ตทา จตฺตาโร พิฬารา อเหสุํฯ หุตฺวา จ ปน ทิวเส ทิวเส มํสํ ขาทนฺตา เต พพฺพุกา อิทํ ผลิกมยํ พิลํ อุเรน ปหริตฺวา สเพฺพปิ ชีวิตกฺขยํ ปตฺตาติฯ

เอวํ สตฺถา อิมํ ธมฺมเทสนํ อาหริตฺวา ชาตกํ สโมธาเนสิ – ‘‘ตทา จตฺตาโร พิฬารา จตฺตาโร ภิกฺขู อเหสุํ, มูสิกา กาณมาตา, ปาสาณโกฏฺฏกมณิกาโร ปน อหเมว อโหสิ’’นฺติฯ

พพฺพุชาตกวณฺณนา สตฺตมาฯ

[๑๓๘] ๘. โคธาชาตกวณฺณนา

กิํ เต ชฏาหิ ทุเมฺมธาติ อิทํ สตฺถา เชตวเน วิหรโนฺต เอกํ กุหกภิกฺขุํ อารพฺภ กเถสิฯ ปจฺจุปฺปนฺนวตฺถุ เหฏฺฐา กถิตสทิสเมวฯ

อตีเต ปน พาราณสิยํ พฺรหฺมทเตฺต รชฺชํ กาเรเนฺต โพธิสโตฺต โคธาโยนิยํ ปฏิสนฺธิํ คณฺหิฯ ตทา เอโก ปญฺจาภิโญฺญ อุคฺคตโป ตาปโส เอกํ ปจฺจนฺตคามํ นิสฺสาย อรญฺญายตเน ปณฺณสาลายํ วสติ, คามวาสิโน ตาปสํ สกฺกจฺจํ อุปฏฺฐหนฺติฯ โพธิสโตฺต ตสฺส จงฺกมนโกฏิยํ เอกสฺมิํ วมฺมิเก วสติ, วสโนฺต จ ปน ทิวเส ทิวเส เทฺว ตโย วาเร ตาปสํ อุปสงฺกมิตฺวา ธมฺมูปสํหิตํ อตฺถูปสํหิตญฺจ วจนํ สุตฺวา ตาปสํ วนฺทิตฺวา วสนฏฺฐานเมว คจฺฉติฯ อปรภาเค ตาปโส คามวาสิโน อาปุจฺฉิตฺวา ปกฺกามิฯ ปกฺกมเนฺต จ ปน ตสฺมิํ สีลวตสมฺปเนฺน ตาปเส อโญฺญ กูฏตาปโส อาคนฺตฺวา ตสฺมิํ อสฺสมปเท วาสํ กเปฺปสิฯ โพธิสโตฺต ‘‘อยมฺปิ สีลวา’’ติ สลฺลเกฺขตฺวา ปุริมนเยเนว ตสฺส สนฺติกํ อคมาสิฯ

อเถกทิวสํ นิทาฆสมเย อกาลเมเฆ วุเฏฺฐ วมฺมิเกหิ มกฺขิกา นิกฺขมิํสุ, ตาสํ ขาทนตฺถํ โคธา อาหิณฺฑิํสุฯ คามวาสิโน นิกฺขมิตฺวา มกฺขิกาขาทกา โคธา คเหตฺวา สินิทฺธสมฺภารสํยุตฺตํ อมฺพิลานมฺพิลํ โคธามํสํ สมฺปาเทตฺวา ตาปสสฺส อทํสุฯ ตาปโส โคธามํสํ ขาทิตฺวา รสตณฺหาย พโทฺธ ‘‘อิทํ มํสํ อติมธุรํ, กิสฺส มํสํ นาเมต’’นฺติ ปุจฺฉิตฺวา ‘‘โคธามํส’’นฺติ สุตฺวา ‘‘มม สนฺติกํ มหาโคธา อาคจฺฉติ, ตํ มาเรตฺวา มํสํ ขาทิสฺสามี’’ติ จิเนฺตสิฯ จิเนฺตตฺวา จ ปน ภาชนญฺจ สปฺปิโลณาทีนิ จ อาหราเปตฺวา เอกมเนฺต ฐเปตฺวา มุคฺครมาทาย กาสาเวน ปฏิจฺฉาเทตฺวา ปณฺณสาลาทฺวาเร โพธิสตฺตสฺส อาคมนํ โอโลกยมาโน อุปสนฺตูปสโนฺต วิย หุตฺวา นิสีทิ โพธิสโตฺต สายนฺหสมเย ‘‘ตาปสสฺส สนฺติกํ คมิสฺสามี’’ติ นิกฺขมิตฺวา อุปสงฺกมโนฺตว ตสฺส อินฺทฺริยวิปฺปการํ ทิสฺวา จิเนฺตสิ ‘‘นายํ ตาปโส อเญฺญสุ ทิวเสสุ นิสีทนากาเรน นิสิโนฺน,

อเชฺชส มํ โอโลเกนฺตปิ ทุฏฺฐินฺทฺริโย หุตฺวา โอโลเกติ, ปริคฺคณฺหิสฺสามิ น’’นฺติฯ โส ตาปสสฺส เหฏฺฐาวาเต ฐตฺวา โคธามํสคนฺธํ ฆายิตฺวา ‘‘อิมินา กูฏตาปเสน อชฺช โคธามํสํ ขาทิตํ ภวิสฺสติ, เตเนส รสตณฺหาย พทฺโธ อชฺช มํ อตฺตโน สนฺติกํ อุปสงฺกมนฺตํ มุคฺคเรน ปหริตฺวา มํสํ ปจิตฺวา ขาทิตุกาโม ภวิสฺสตี’’ติ ตสฺส สนฺติกํ อนุปคนฺตฺวาว ปฏิกฺกมิตฺวา วิจรติฯ

ตาปโส โพธิสตฺตสฺส อนาคมนภาวํ ญตฺวา ‘‘อิมินา ‘อยํ มํ ปหริตุกาโม’ติ ญาตํ ภวิสฺสติ, เตน การเณน นาคจฺฉติ, อนาคจฺฉนฺตสฺสาปิสฺส กุโต มุตฺตี’’ติ มุคฺครํ นีหริตฺวา ขิปิฯ โส ตสฺส อคฺคนงฺคุฏฺฐเมว อาสาเทสิฯ โพธิสโตฺต เวเคน วมฺมิกํ ปวิสิตฺวา อเญฺญน ฉิทฺทเทน สีสํ อุกฺขิปิตฺวา ‘‘อโมฺภ กูฏชฏิล, อหํ ตว สนฺติกํ อุปสงฺกมโนฺต ‘สีลวา’ติ สญฺญาย อุปสงฺกมึ, อิทานิ ปน เต มยา กูฏภาโว ญาโต, ตาทิสสฺส มหาโจรสฺส กึ อิมินา ปพฺพชฺชาลิเงฺคนา’’ติ วตฺวา ตํ ครหโนฺต อิมํ คาถมาห –

๑๓๘.‘‘กึ เต ชฏาหิ ทุเมฺมธ, กึ เต อชินสาฏิยา;
อพฺภนฺตรํ เต คหนํ, พาหิรํ ปริมชฺชสี’’ติฯ

ตตฺถ **กึ เต ชฏาหิ ทุเมฺมธา**ติ อโมฺภ ทุเมฺมธ, นิปฺปญฺญ เอตา ปพฺพชิเตน ธาเรตพฺพา ชฏา, ปพฺพชฺชาคุณรหิตสฺส กึ เต ตาหิ ชฏาหีติ อโตฺถฯ **กึ เต อชินสาฏิยา**ติ อชินสาฏิยา อนุจฺฉวิกสฺส สํวรสฺส อภาวกาลโต ปฏฺฐาย กึ เต อชินสาฏิยาฯ **อพฺภนฺตรํ เต คหน**นฺติ ตว อพฺภนฺตรํ หทยํ ราคโทสโมหคหเนน คหนํ ปฏิจฺฉนฺนํฯ **พาหิรํ ปริมชฺชสี**ติ โส ตฺวํ อพฺภนฺตเร คหเน นฺหานาทีหิ เจว ลิงฺคคหเนน จ พาหิรํ ปริมชฺชสิ, ตํ ปริมชฺชโนฺต กณฺชิกปูริตลาพุ วิย วิสปูริตจาฏิ วิย อาสีวิสปูริตวมฺมิโก วิย คูถปูริตจิตฺตฆโฏ วิย จ พหิมโฎฺฐว โหสิ, กึ ตยา โจเรน อิธ วสเนฺตน, สีฆํ อิโต ปลายาหิ, โน เจ ปลายสิ, คามวาสีนํ เต อาจิกฺขิตฺวา นิคฺคหํ การาเปสฺสามีติฯ

เอวํ โพธิสโตฺต กูฏตาปสํ ตเชฺชตฺวา วมฺมิกเมว ปาวิสิ, กูฏตาปโสปิ ตโต ปกฺกามิฯ

สตฺถา อิมํ ธมฺมเทสนํ อาหริตฺวา ชาตกํ สโมธาเนสิ – ‘‘ตทา กูฏตาปโส อยํ กุหโก อโหสิ, ปุริโม สีลวนฺตตาปโส สาริปุโตฺต, โคธาปณฺฑิโต ปน อหเมว อโหสิ’’นฺติฯ

โคธาชาตกวณฺณนา อฎฺฐมาฯ

[๑๓๙] ๙. อุภโตภฎฺฐชาตกวณฺณนา

อกฺขี ภินฺนา ปโฎ นโฎฺฐติ อิทํ สตฺถา เวฬุวเน วิหรโนฺต เทวทตฺตํ อารพฺภ กเถสิฯ ตทา กิร ธมฺมสภายํ ภิกฺขู กถํ สมุฏฺฐาเปสุํ ‘‘อาวุโส, เสยฺยถาปิ นาม ฉวาลาตํ อุภโตปทิตฺตํ มเชฺฌ คูถคตํ เนวารเญฺญ กฎฺฐตฺถํ ผรติ, น คาเม กฎฺฐตฺถํ ผรติ, เอวเมว เทวทโตฺต เอวรูเป นิยฺยานิกสาสเน ปพฺพชิตฺวา อุภโต ภโฎฺฐ อุภโต ปริพาหิโร ชาโต, คิหิปริโภคา จ ปริหีโน, สามญฺญตฺถญฺจ น ปริปูเรตี’’ติฯ สตฺถา อาคนฺตฺวา ‘‘กาย นุตฺถ, ภิกฺขเว, เอตรหิ กถาย สนฺนิสินฺนา’’ติ ปุจฺฉิตฺวา ‘‘อิมาย นามา’’ติ วุเตฺต ‘‘น, ภิกฺขเว, เทวทโตฺต อิทาเนว อุภโต ภโฎฺฐ โหติ, อตีเตปิ อุภโต ภโฎฺฐ อโหสิเยวา’’ติ วตฺวา อตีตํ อาหริฯ

อตีเต พาราณสิยํ พฺรหฺมทเตฺต รชฺชํ กาเรเนฺต โพธิสโตฺต รุกฺขเทวตา หุตฺวา นิพฺพตฺติฯ ตทา เอกสฺมึ คามเก พาฬิสิกา วสนฺติฯ อเถโก พาฬิสิโก พฬิสํ อาทาย ทหเรน ปุเตฺตน สทฺธึ ยสฺมึ โสเพฺภ ปกติยาปิ พาฬิสิกา มเจฺฉ คณฺหนฺติ, ตตฺถ คนฺตฺวา พฬิสํ ขิปิฯ พฬิโส อุทกปฏิจฺฉเนฺน เอกสฺมึ ขาณุเก ลคฺคิฯ พาฬิสิโก ตํ อากฑฺฒิตุํ อสโกฺกโนฺต จิเนฺตสิ ‘‘อยํ พฬิโส

มหามเจฺฉ ลโคฺค ภวิสฺสติ, ปุตฺตกํ มาตุ สนฺติกํ เปเสตฺวา ปฏิวิสฺสเกหิ สทฺธิํ กลหํ การาเปมิ, เอวํ อิโต น โกจิ โกฏฺฐาสํ ปจฺจาสีสิสฺสตี''ติฯ โส ปุตฺตํ อาห ''คจฺฉ, ตาต, อเมฺหหิ มหามจฺฉสฺส ลทฺธภาวํ มาตุ อาจิกฺขาหิ, 'ปฏิวิสฺสเกหิ กิร สทฺธิํ กลหํ กโรหี'ติ วเทหี''ติฯ โส ปุตฺตํ เปเสตฺวา พฬิสํ อากฑฺฒิตุํ อสกฺโกนฺโต รชฺชุเจฺฉทนภเยน อุตฺตริสาฏกํ ถเล ฐเปตฺวา อุทกํ โอตริตฺวา มจฺฉโลเภน มจฺฉํ อุปธาเรนฺโต ขาณุเกหิ ปหริตฺวา เทฺวปิ อกฺขีนิ ภินฺทิฯ ถเล ฐปิตสาฏกํปิสฺส โจโร หริฯ โส เวทนาปฺปโตฺต หุตฺวา หเตฺถน อกฺขีนิ อุปฺปีฬยมาโน คเหตฺวา อุทกา อุตฺตริตฺวา กมฺปมาโน สาฏกํ ปริเยสติฯ

สาปิสฺส ภริยา ''กลหํ กตฺวา กสฺสจิ อปจฺจาสีสนภาวํ กริสฺสามี''ติ เอกสฺมิํเยว กเณฺณ ตาลปณฺณํ ปิฬนฺธิตฺวา เอกํ อกฺขิํ อุกฺขลิมสิยา อเญฺชตฺวา กุกฺกุรํ อเงฺกนาทาย ปฏิวิสฺสกฆรํ อคมาสิฯ อถ นํ เอกา สหายิกา เอวมาห ''เอกสฺมิํเยว เต กเณฺณ ตาลปณฺณํ ปิฬนฺธิตํ, เอกํ อกฺขิ อญฺชิตํ, ปิยปุตฺตํ วิย กุกฺกุรํ อเงฺกนาทาย ฆรโต ฆรํ คจฺฉสิ, กิํ อุมฺมตฺติกาสิ ชาตา''ติฯ ''นาหํ อุมฺมตฺติกา, ตฺวํ ปน มํ อการเณน อโกฺกสสิ ปริภาสสิ, อิทานิ ตํ คามโภชกสฺส สนฺติกํ คนฺตฺวา อฏฺฐ กหาปเณ ทณฺฑาเปสฺสามี''ติ เอวํ กลหํ กตฺวา อุโภปิ คามโภชกสฺส สนฺติกํ อคมํสุฯ กลเห วิโสธิยมาเน ตสฺสาเยว มตฺถเก ทโณฺฑ ปติฯ อถ นํ พนฺธิตฺวา ''ทณฺฑํ เทหี''ติ โปเถตุํ อารภิํสุฯ

รุกฺขเทวตา คาเม ตสฺสา อิมํ ปวตฺติํ, อรเญฺญ จสฺสา ปติโน ตํ พฺยสนํ ทิสฺวา ขนฺธนฺตเร ฐิตา ''โภ ปุริส, ตุยฺหํ อุทเกปิ กมฺมโนฺต ปทุโฏฺฐ ถเลปิ, อุภโตภโฏฺฐ ชาโต''ติ วตฺวา อิมํ คาถมาห –

๑๓๙. ''อกฺขี ภินฺนา ปโฏ นโฏฺฐ, สขิเคเห จ ภณฺฑนํ;
อุภโต ปทุฏฺฐา กมฺมนฺตา, อุทกมฺหิ ถลมฺหิ จา''ติฯ

ตตฺถ **สขิเคเห จ ภณฺฑน**นฺติ สขี นาม สหายิกา, ตสฺสา จ เคเห ตว ภริยาย ภณฺฑนํ กตํ, ภณฺฑนํ กตฺวา พนฺธิตฺวา โปเถตฺวา ทณฺฑํ ทาปิยติฯ **อุภโต ปทุฏฺฐา กมฺมนฺตา**ติ เอวํ ตว ทฺวีสุปิ ฐาเนสุ กมฺมนฺตา ปทุฏฺฐาเยว ภินฺนาเยวฯ กตเรสุ ทฺวีสุ? **อุทกมฺหิ ถลมฺหิ จา**ติ, อกฺขิเภเทน ปฏนาเสน จ อุทเก กมฺมนฺตา ปทุฏฺฐา, สขิเคเห ภณฺฑเนน ถเล กมฺมนฺตา ปทุฏฺฐาติฯ

สตฺถา อิมํ ธมฺมเทสนํ อาหริตฺวา ชาตกํ สโมธาเนสิ ''ตทา พาฬิสิโก เทวทโตฺต อโหสิ, รุกฺขเทวตา ปน อหเมว อโหสิ''นฺติฯ

อุภโตภฏฺฐชาตกวณฺณนา นวมาฯ

[๑๔๐] ๑๐. กากชาตกวณฺณนา

นิจฺจํ อุพฺพิคฺคหทยาติ อิทํ สตฺถา เชตวเน วิหรโนฺต ญาตตฺถจริยํ อารพฺภ กเถสิฯ ปจฺจุปฺปนฺนวตฺถุ ทฺวาทสกนิปาเต **ภทฺทสาลชาตเก** (ชา. ๑.๑๒.๑๓ อาทโย) อาวิ ภวิสฺสติฯ

อตีเต พาราณสิยํ พฺรหฺมทเตฺต รชฺชํ กาเรเนฺต โพธิสโตฺต กากโยนิยํ นิพฺพตฺติฯ อเถกทิวสํ รโญฺญ ปุโรหิโต พหินคเร นทิยํ นฺหายิตฺวา คเนฺธ วิลิมฺปิตฺวา มาลํ ปิฬนฺธิตฺวา วรวตฺถนิวโตฺถ นครํ ปาวิสิฯ นครทฺวารโตรเณ เทฺว กากา นิสินฺนา โหนฺติฯ เตสุ เอโก เอกํ อาห – ''สมฺม, อหํ อิมสฺส พฺราหฺมณสฺส มตฺถเก สรีรวฬญฺชํ ปาเตสฺสามี''ติฯ อิตโร ''มา เต เอตํ รุจฺจิ, อยํ พฺราหฺมโณ อิสฺสโร, อิสฺสรชเนน จ สทฺธิํ เวรํ นาม ปาปกํฯ อยญฺหิ กุโทฺธ สเพฺพปิ

กาเก วินาเสยฺยา''ติฯ ''น สกฺกา มยา น กาตุ''นฺติฯ ''เตน หิ ปญฺญายิสฺสสี''ติ วตฺวา อิตโร กาโก ปลายิฯ โส โตรณสฺส เหฏฺฐาภาคํ สมฺปตฺเต พฺราหฺมเณ โอลมฺพกํ จาเลนฺโต วิย ตสฺส มตฺถเก วจฺจํ ปาเตสิฯ พฺราหฺมโณ กุชฺฌิตฺวา กาเกสุ เวรํ พนฺธิฯ

ตสฺมิํ กาเล เอกา ภตยา วีหิโกฏฺฏิกทาสี วีหิํ เคหทฺวาเร อาตเป ปตฺถริตฺวา รกฺขนฺตี นิสินฺนาว นิทฺทํ โอกฺกมิฯ ตสฺสา ปมาทํ ญตฺวา เอโก ทีฆโลมโก เอฬโก อาคนฺตฺวา วีหิํ ขาทิ, สา ปพุชฺฌิตฺวา ตํ ทิสฺวา ปลาเปสิฯ เอฬโก ทุติยมฺปิ, ตติยมฺปิ ตสฺสา ตเถว นิทฺทายนกาเล อาคนฺตฺวา วีหิํ ขาทิฯ สาปิ ตํ ติกฺขตฺตุํ ปลาเปตฺวา จินฺเตสิ ''อยํ ปุนปฺปุนํ ขาทนฺโต อุปฑฺฒวีหิํ ขาทิสฺสติ, พหุ เม เฉโท ภวิสฺสติ, อิทานิสฺส ปุน อนาคมนการณํ กริสฺสามี''ติฯ สา อลาตํ คเหตฺวา นิทฺทายมานา วิย นิสีทิตฺวา วีหิขาทนตฺถาย เอฬเก สมฺปตฺเต อุฏฺฐาย อลาเตน เอฬกํ ปหริ, โลมานิ อคฺคิํ คณฺหิํสุฯ โส สรีเร ฌายเนฺต ''อคฺคิํ นิพฺพาเปสฺสามี''ติ เวเคน คนฺตฺวา หตฺถิสาลาย สมีเป เอกิสฺสา ติณกุฏิยา สรีรํ ฆํสิ, สา ปชฺชลิฯ ตโต อุฏฺฐิตา ชาลา หตฺถิสาลํ คณฺหิฯ หตฺถิสาลาสุ ฌายนฺตีสุ หตฺถิปิฏฺฐานิ ฌายิํสุ, พหู หตฺถี วณิตสรีรา อเหสุํฯ เวชฺชา หตฺถี อโรเค กาตุํ อสโกฺกนฺตา รโญฺญ อาโรเจสุํฯ ราชา ปุโรหิตํ อาห ''อาจริย, หตฺถิเวชฺชา หตฺถี ติกิจฺฉิตุํ น สโกฺกนฺติ, อปิ กิญฺจิ เภสชฺชํ ชานาสี''ติฯ ''ชานามิ, มหาราชา''ติฯ ''กิํ ลทฺธุํ วฏฺฏตี''ติ? ''กากวสา, มหาราชา''ติฯ ราชา ''เตน หิ กาเก มาเรตฺวา วสํ อาหรถา''ติ อาหฯ ตโต ปฏฺฐาย กาเก มาเรตฺวา วสํ อลภิตฺวา ตตฺถ ตเตฺถว ราสิํ กโรนฺติ, กากานํ มหาภยํ อุปฺปชฺชิฯ

ตทา โพธิสโตฺต อสีติกากสหสฺสปริวาโร มหาสุสาเน วสติฯ อเถโก กาโก คนฺตฺวา กากานํ อุปฺปนฺนภยํ โพธิสตฺตสฺส อาโรเจสิฯ โส จินฺตสิ ''ฐเปตฺวา มํ อโญฺญ มยฺหํ ญาตกานํ อุปฺปนฺนภยํ หริตุํ สมโตฺถ นาม นตฺถิ, หริสฺสามิ น''นฺติ ทส ปารมิโย อาวเชฺชตฺวา เมตฺตาปารมิํ ปุเรจาริกํ กตฺวา เอกเวเคน ปกฺขนฺทิตฺวา วิวฏมหาวาตปาเนน ปวิสิตฺวา รโญฺญ อาสนสฺส เหฏฺฐา ปาวิสิฯ อถ นํ เอโก มนุโสฺส คหิตุกาโม อโหสิฯ ราชา ''สรณํ ปวิโฏฺฐ, มา คณฺหี''ติ วาเรสิฯ มหาสโตฺต โถกํ วิสฺสมิตฺวา เมตฺตาปารมิํ อาวเชฺชตฺวา เหฏฺฐาสนา นิกฺขมิตฺวา ราชานํ อาห – ''มหาราช, รญฺญา นาม ฉนฺทาทิวเสน อคนฺตฺวา รชฺชํ กาเรตุํ วฏฺฏติฯ ยํ ยํ กมฺมํ กตฺตพฺพํ โหติ, สพฺพํ นิสมฺม อุปธาเรตฺวา กาตุํ วฏฺฏติฯ ยญฺจ กยิรมานํ นิปฺผชฺชติ, ตเทว กาตุํ วฏฺฏติ, น อิตรํฯ สเจ หิ ราชาโน ยํ กยิรมานํ น นิปฺผชฺชติ, ตํ กโรนฺติ, มหาชนสฺส มรณภยปริโยสานํ มหาภยํ อุปฺปชฺชติ ฯ ปุโรหิโต เวรวสิโก หุตฺวา มุสาวาทํ อภาสิ, กากานํ วสา นาม นตฺถี''ติฯ ตํ สุตฺวา ราชา ปสนฺนจิโตฺต โพธิสตฺตสฺส กญฺจนภทฺทปีฐํ ทาเปตฺวา ตตฺถ นิสินฺนสฺส ปกฺขนฺตรานิ สตปากสหสฺสปากเตเลหิ มกฺขาเปตฺวา กญฺจนตฏฺฏเก ราชารหํ สุโภชนํ โภชาเปตฺวา ปานียํ ปาเยตฺวา สุหิตํ วิคตทรถํ มหาสตฺตํ เอตทโวจ ''ปณฺฑิต, ตฺวํ 'กากานํ วสา นาม นตฺถี'ติ วเทสิ, เกน การเณน เนสํ วสา น โหตี''ติ โพธิสโตฺต ''อิมินา จ อิมินา จ การเณนา''ติ สกลนิเวสนํ เอกรวํ กตฺวา ธมฺมํ เทเสนฺโต อิมํ คาถมาห –

๑๔๐. ''นิจฺจํ อุพฺพิคฺคหทยา, สพฺพโลกวิเหสกา;
ตสฺมา เนสํ วสา นตฺถิ, กากานมฺหาก ญาตินฺ''นฺติฯ

ตตฺรายํ สเงฺขปโตฺถ – มหาราช, กากา นาม **นิจฺจํ** อุพฺพิคฺคมานสา ภยปฺปตฺตาว วิหรนฺติ, **สพฺพโลกสฺส** จ **วิเหสกา,** ขตฺติยาทโย มนุเสฺสปิ อิตฺถิปุริเสปิ กุมารกุมาริกาทโยปิ วิเหเฐนฺตา กิลเมนฺตาว วิจรนฺติ, **ตสฺมา** อิเมหิ ทฺวีหิ การเณหิ **เนสํ อมฺหากํ ญาตีนํ กากานํ วสา** นาม **นตฺถิ**ฯ อตีเตปิ น ภูตปุพฺพา, อนาคเตปิ น ภวิสฺสตีติฯ

เอวํ มหาสโตฺต อิมํ การณํ อุตฺตานํ กตฺวา ‘‘มหาราช, รญฺญา นาม อนิสมฺม อนุปธาเรตฺวา กมฺมํ น กตฺตพฺพ’’นฺติ ราชานํ โพเธสิฯ ราชา ตุสฺสิตฺวา โพธิสตฺตํ รเชฺชน ปูเชสิฯ โพธิสโตฺต รชฺชํ รโญฺญเยว ปฎิทตฺวา ราชานํ ปญฺจสุ สีเลสุ ปติฎฺฐาเปตฺวา สพฺพสตฺตานํ อภยํ ยาจิฯ ราชา ตสฺส ธมฺมเทสนํ สุตฺวา สพฺพสตฺตานํ อภยํ ทตฺวา กากานํ นิพทฺธทานํ ปฏฺฐเปสิฯ ทิวเส ทิวเส ตณฺฑุลมฺพณสฺส ภตฺตํ ปจิตฺวา นานคฺครเสหิ โอมทฺทิตฺวา กากานํ ทียติ, มหาสตฺตสฺส ปน ราชโภชนเมว ทียิตฺถฯ

สตฺถา อิมํ ธมฺมเทสนํ อาหริตฺวา ชาตกํ สโมธาเนสิ – ‘‘ตทา พาราณสิราชา อานโนฺท อโหสิ, กากราชา ปน อหเมว อโหสิ’’นฺติฯ

กากชาตกวณฺณนา ทสมาฯ

อสมฺปทานวโคฺค จุทฺทสโมฯ

ตสฺสุทฺทานํ –

อสมฺปทานภีรุกํ, ฆตาสนฌานโสธํ;
จนฺทาภํ สุวณฺณหํสํ, พพฺพุโคธุภโตภฎฺฐํ;
กากราชาติ เต ทสาติฯ

๑๕. กกณฺฎกวโคฺค

[๑๔๑] ๑. โคธาชาตกวณฺณนา

น ปาปชนสํเสวีติ อิทํ สตฺถา เวฬุวเน วิหรโนฺต เอกํ วิปกฺขเสวิํ ภิกฺขุํ อารพฺภ กเถสิฯ ปจฺจุปฺปนฺนวตฺถุ มหิฬามุขชาตเก กถิตสทิสเมวฯ

อตีเต พาราณสิยํ พฺรหฺมทเตฺต รชฺชํ กาเรเนฺต โพธิสโตฺต โคธาโยนิยํ ปฎิสนฺธิํ คณฺหิฯ โส วยปฺปโตฺต นทีตีเร มหาพิเล อเนกโคธาสตปริวาโร วาสํ กเปฺปสิฯ ตสฺส ปุโตฺต โคธาปิลฺลโก เอเกน กกณฺฎเกน สทฺธิํ สนฺถวํ กตฺวา เตน สทฺธิํ สโมฺมทมาโน วิหรโนฺต ‘‘กกณฺฎกํ ปริสฺสชิสฺสามี’’ติ อวตฺถรติฯ ตสฺส เตน สทฺธิํ วิสฺสาสํ โคธาราชสฺส อาโรเจสุํฯ โคธาราชา ปุตฺตํ ปโกฺกสาเปตฺวา ‘‘ตาต, ตฺวํ อฎฺฐาเน วิสฺสาสํ กโรสิ, กกณฺฎกา นาม นีจชาติกา, เตหิ สทฺธิํ วิสฺสาโส น กตฺตโพฺพฯ สเจ ตฺวํ เตน สทฺธิํ วิสฺสาสํ กริสฺสสิ, ตํ กกณฺฎกํ นิสฺสาย สพฺพเมฺปตํ โคธากุลํ วินาสํ ปาปุณิสฺสติ, อิโต ปฎฺฐาย เอเตน สทฺธิํ วิสฺสาสํ มา อกาสี’’ติ อาหฯ โส กโรติเยวฯ โพธิสโตฺต ปุนปฺปุนํ กเถโนฺตปิ ตสฺส เตน สทฺธิํ วิสฺสาสํ วาเรตุํ อสโกฺกโนฺต ‘‘อวสฺสํ อมฺหากํ เอตํ กกณฺฎกํ นิสฺสาย ภยํ อุปฺปชฺชิสฺสติ, ตสฺมิํ อุปฺปเนฺน ปลายนมคฺคํ สมฺปาเทตุํ วฎฺฎตี’’ติ เอเกน ปเสฺสน วาตพิลํ การาเปสิฯ

ปุโตฺตปิสฺส อนุกฺกเมน มหาสรีโร อโหสิ, กกณฺฎโก ปน ปุริมปฺปมาโณเยวฯ อิตโร ‘‘กกณฺฎกํ ปริสฺสชิสฺสามี’’ติ อนฺตรนฺตรา อวตฺถรติเยว, กกณฺฎกสฺส ปพฺพตกูเฎน อวตฺถรณกาโล วิย โหติฯ โส กิลมโนฺต จิเนฺตสิ ‘‘สเจ อยํ อญฺญานิ กติปยานิ ทิวสานิ มํ เอวํ ปริสฺสชิสฺสติ, ชีวิตํ เม นตฺถิ, เอเกน ลุทฺทเกน สทฺธิํ เอกโต หุตฺวา อิมํ โคธากุลํ วินาเสสฺสามี’’ติฯ อเถกทิวสํ นิทาฆสมเย เมเฆ วุเฎฺฐ วมฺมิกมกฺขิกา อุฎฺฐหิํสุ, ตโต ตโต โคธา นิกฺขมิตฺวา มกฺขิกาโย ขาทนฺติฯ เอโก โคธาลุทฺทโก โคธาพิลํ ภินฺทนตฺถาย กุทฺทาลํ คเหตฺวา สุนเขหิ สทฺธิํ อรญฺญํ ปาวิสิฯ กกณฺฎโก ตํ ทิสฺวา ‘‘อชฺช อตฺตโน มโนรถํ ปูเรสฺสามี’’ติ ตํ อุปสงฺกมิตฺ

วา อวิทูเร นิปชฺชิตฺวา ‘‘โภ ปุริส , กสฺมา อรญฺญ วิจรสี’’ติ ปุจฺฉิฯ โส ‘‘โคธานํ อตฺถายา’’ติ อาหฯ ‘‘อหํ อเนกสตานํ โคธานํ อาสยํ ชานามิ, อคฺคิญฺจ ปลาลญฺจ อาทาย เอหี’’ติ ตํ ตตฺถ เนตฺวา ‘‘อิมสฺมึ ฐาเน ปลาลํ ปกฺขิปิตฺวา อคฺคึ ทตฺวา ธูมํ กตฺวา สมนฺตา สุนเข ฐเปตฺวา สยํ มหามุคฺครํ คเหตฺวา นิกฺขนฺตา นิกฺขนฺตา โคธา ปหริตฺวา มาเรตฺวา ราสึ กตฺวา ยาหี’’ติ เอวญฺจ ปน วตฺวา ‘‘อชฺช ปจฺจามิตฺตสฺส ปิฏฺฐึ ปสฺสิสฺสามี’’ติ เอกสฺมึ ฐาเน สีสํ อุกฺขิปิตฺวา นิปชฺชิฯ ลุทฺทโกปิ ปลาลธูมํ อกาสิ, ธูโม พิลํ ปาวิสิ, โคธา ธูมนฺธา มรณภยตชฺชิตา นิกฺขมิตฺวา ปลายิตุํ อารทฺธาฯ ลุทฺทโก นิกฺขนฺตํ นิกฺขนฺตํ ปหริตฺวา มาเรสิ, ตสฺส หตฺถโต มุตฺตา สุนขา คณฺหิํสุฯ โคธานํ มหาวินาโส อุปฺปชฺชิฯ

โพธิสตฺโต ‘‘กกณฺฏกํ นิสฺสาย ภยํ อุปฺปนฺน’’นฺติ ญตฺวา ‘‘ปาปปุริสสํสคฺโค นาม น กตฺตโพฺพ, ปาเป นิสฺสาย หิตสุขํ นาม นตฺถิ, เอกสฺส ปาปกกณฺฏกสฺส วเสน เอตฺตกานํ โคธานํ วินาโส ชาโต’’ติ วาตพิเลน ปลายนฺโต อิมํ คาถมาห –

๑๔๑. ‘‘น ปาปชนสํเสวี, อจฺจนฺตสุขเมธติ;
โคธากุลํ กกณฺฏาว, กลึ ปาเปติ อตฺตาน’’นฺติฯ

ตตฺรายํ สเงฺขปโตฺถ – **ปาปชนสํเสวี** ปุคฺคโล **อจฺจนฺตสุขํ** เอกนฺตสุขํ นิรนฺตรสุขํ นาม น เอธติ น วินฺทติ น ปฏิลภติฯ ยถา กึ? **โคธากุลํ กกณฺฏาว**ฯ ยถา กกณฺฏกโต โคธากุลํ สุขํ น ลภติ, เอวํ ปาปชนสํเสวี ปุคฺคโล สุขํ น ลภติฯ ปาปชนํ ปน เสวโนฺต เอกเนฺตเนว **กลึ ปาเปติ อตฺตานํ,** กลิ วุจฺจติ วินาโส, เอกเนฺตเนว ปาปเสวี อตฺตานญฺจ อเญฺญ จ อตฺตนา สทฺธึ วสเนฺต วินาสํ ปาเปติฯ ปาฬิยํ ปน ‘‘ผลํ ปาเปยฺยา’’ติ ลิขนฺติฯ ตํ พฺยญฺชนํ อฏฺฐกถายํ นตฺถิ, อโตฺถปิสฺส น ยุชฺชติฯ ตสฺมา ยถาวุตฺตเมว คเหตพฺพํฯ

สตฺถา อิมํ ธมฺมเทสนํ อาหริตฺวา ชาตกํ สโมธาเนสิ – ‘‘ตทา กกณฺฏโก เทวทโตฺต อโหสิ, โพธิสตฺตสฺส ปุโตฺต อโนวาทโก โคธาปิลฺลโก วิปกฺขเสวี ภิกฺขุ, โคธาราชา ปน อหเมว อโหสิ’’นฺติฯ

โคธาชาตกวณฺณนา ปฐมาฯ

[๑๔๒] ๒. สิงฺคาลชาตกวณฺณนา

เอตญฺหิ เต ทุราชานนฺติ อิทํ สตฺถา เวฬุวเน วิหรโนฺต เทวทตฺตสฺส วธาย ปริสกฺกนํ อารพฺภ กเถสิฯ ธมฺมสภายญฺหิ ภิกฺขูนํ กถํ สุตฺวา สตฺถา ‘‘น, ภิกฺขเว, เทวทโตฺต อิทาเนว มยฺหํ วธาย ปริสกฺกติ, ปุเพฺพปิ ปริสกฺกิเยว, น จ มํ มาเรตุํ อสกฺขิ, สยเมว ปน กิลโนฺต’’ติ วตฺวา อตีตํ อาหริฯ

อตีเต พาราณสิยํ พฺรหฺมทเตฺต รชฺชํ กาเรเนฺต โพธิสโตฺต สิงฺคาลโยนิยํ นิพฺพตฺติตฺวา สิงฺคาลราชา หุตฺวา สิงฺคาลคณปริวุโต สุสานวเน วิหาสิฯ เตน สมเยน ราชคเห อุสฺสโว อโหสิ, เยภุเยฺยน มนุสฺสา สุรํ ปิวนฺติ, สุราฉโณเยว กิเรโสฯ อเถตฺถ สมฺพหุลา ธุตฺตา พหุํ สุรญฺจ มํสญฺจ อาหราเปตฺวา มณฺฑิตปสาธิตา คายิตฺวา คายิตฺวา สุรญฺจ ปิวนฺติ, มํสญฺจ ขาทนฺติฯ เตสํ ปฐมยามาวสาเน มํสํ ขียิ, สุรา ปน พหุกาวฯ อเถโก ธุโตฺต ‘‘มํสขณฺฑํ เทหี’’ติ อาหฯ ‘‘มํสํ ขีณ’’นฺติ จ วุเตฺต ‘‘มยิ ฐิเต มํสกฺขโย นาม นตฺถี’’ติ วตฺวา ‘‘อามกสุสาเน มตมนุสฺสมํสํ ขาทนตฺถาย อาคเต สิงฺคาเล มาเรตฺวา มํสํ อาหริสฺสามี’’ติ มุคฺครํ คเหตฺวา นิทฺธมนมเคฺคน นครา นิกฺขมิตฺวา สุสานํ คนฺตฺวา มุคฺครํ คเหตฺวา มตโก วิย อุตฺตาโน นิปชฺชิฯ ตสฺมึ ขเณ โพธิสโตฺต สิงฺคาลคณปริวุโต ตตฺถ คโต ตํ ทิสฺวา ‘‘นายํ มตโก’’ติ ญตฺวาปิ ‘‘สุฏฺฐุตรํ

อุปปริกฺขิสฺสามี’’ติ ตสฺส อโธวาเตน คนฺตฺวา สรีรคนฺธํ ฆายิตฺวา ตถโตวสฺส อมตกภาวํ ญตฺวา ‘‘ลชฺชาเปตฺวา นํ อุโยฺยเชสฺสามี’’ติ คนฺตฺวา มุคฺครโกฏิยํ ฑํสิตฺวา อากฑฺฒิ, ธุตฺโต มุคฺครํ น วิสฺสชฺชิ, อุปสงฺกมนฺตมฺปิ น โอโลเกโนฺต นํ คาฬฺหตรํ อคฺคเหสิฯ โพธิสโตฺต ปฏิกฺกมิตฺวา ‘‘โภ ปุริส, สเจ ตฺวํ มตโก ภเวยฺยาสิ, น มยิ มุคฺครํ อากฑฺฒเนฺต คาฬฺหตรํ คเณฺหยฺยาสิ, อิมินา การเณน ตว มตกภาโว วา อมตกภาโว วา ทุชฺชาโน’’ติ วตฺวา อิมํ คาถมาห –

๑๔๒. ‘‘เอตญฺหิ เต ทุราชานํ, ยํ เสสิ มตสายิกํ;
ยสฺส เต กฑฺฒมานสฺส, หตฺถา ทโณฺฑ น มุจฺจตี’’ติฯ

ตตฺถ **เอตญฺหิ เต ทุราชาน**นฺติ เอตํ การณํ ตว ทุวิเญฺญยฺยํฯ **ยํ เสสิ มตสายิก**นฺติ เยน การเณน ตฺวํ มตสายิกํ เสสิ, มตโก วิย หุตฺวา สยสิฯ **ยสฺส เต กฑฺฒมานสฺสา**ติ ยสฺส ตว ทณฺฑโกฏิยํ คเหตฺวา กฑฺฒิยมานสฺส หตฺถโต ทโณฺฑ น มุจฺจติ, โส ตฺวํ ตถโต มตโก นาม น โหสีติฯ

เอวํ วุเตฺต โส ธุโตฺต ‘‘อยํ มม อมตกภาวํ ชานาตี’’ติ อุฎฺฐาย ทณฺฑํ ขิปิ, ทโณฺฑ วิรชฺฌิฯ ธุโตฺต ‘‘คจฺฉ, วิรโทฺธ ทานิสิ มยา’’ติ อาหฯ โพธิสโตฺต นิวตฺติตฺวา ‘‘โภ ปุริส, มํ วิรชฺฌโนฺตปิ ตฺวํ อฎฺฐ มหานิรเย โสฬส จ อุสฺสทนิรเย อวิรโทฺธเยวา’’ติ วตฺวา ปกฺกามิฯ ธุโตฺต กิญฺจิ อลภิตฺวา สุสานา นิกฺขมิตฺวา ปริขายํ นฺหายิตฺวา อาคตมเคฺคเนว นครํ ปาวิสิฯ

สตฺถา อิมํ ธมฺมเทสนํ อาหริตฺวา ชาตกํ สโมธาเนสิ – ‘‘ตทา ธุโตฺต เทวทโตฺต อโหสิ, สิงฺคาลราชา ปน อหเมว อโหสิ’’นฺติฯ

สิงฺคาลชาตกวณฺณนา ทุติยาฯ

[๑๔๓] ๓. วิโรจชาตกวณฺณนา

ลสี จ เต นิปฺผลิตาติ อิทํ สตฺถา เวฬุวเน วิหรโนฺต เทวทตฺตสฺส คยาสีเส สุคตาลยสฺส ทสฺสิตภาวํ อารพฺภ กเถสิฯ เทวทโตฺต หิ ปริหีนชฺฌาโน ลาภสกฺการปริหีโน ‘‘อเตฺถโก อุปาโย’’ติ จิเนฺตตฺวา สตฺถารํ ปญฺจ วตฺถูนิ ยาจิตฺวา อลภมาโน ทฺวินฺนํ อคฺคสาวกานํ สทฺธิวิหาริเก อธุนา ปพฺพชิเต ธมฺมวินยมฺหิ อโกวิเท ปญฺจสเต ภิกฺขู คเหตฺวา คยาสีสํ คนฺตฺวา สงฺฆํ ภินฺทิตฺวา เอกสีมายํ อาเวณิกํ สงฺฆกมฺมํ อกาสิฯ สตฺถา เตสํ ภิกฺขูนํ ญาณปริปากกาลํ ญตฺวา เทฺว อคฺคสาวเก เปเสสิฯ เต ทิสฺวา เทวทโตฺต ตุฎฺฐมานโส รตฺตึ ธมฺมํ เทสยมาโน ‘‘พุทฺธลีลํ กริสฺสามี’’ติ สุคตาลยํ ทเสฺสโนฺต ‘‘วิคตถินมิโทฺธ โข, อาวุโส สาริปุตฺต, ภิกฺขุสโงฺฆ, ปฏิภาตุ ตํ ภิกฺขูนํ ธมฺมีกถา, ปิฎฺฐิ เม อาคิลายติ, ตมหํ อายมิสฺสามี’’ติ วตฺวา นิทฺทํ อุปคโต ฯ เทฺว อคฺคสาวกา เตสํ ภิกฺขูนํ ธมฺมํ เทเสตฺวา มคฺคผเลหิ ปโพเธตฺวา สเพฺพ อาทาย เวฬุวนเมว ปจฺจาคมิํสุฯ

โกกาลิโก วิหารํ ตุจฺฉํ ทิสฺวา เทวทตฺตสฺส สนฺติกํ คนฺตฺวา ‘‘อาวุโส เทวทตฺต, ปริสํ เต ภินฺทิตฺวา เทฺว อคฺคสาวกา วิหารํ ตุจฺฉํ กตฺวา คตา, ตฺวํ ปน นิทฺทายสิเยวา’’ติ วตฺวา อุตฺตราสงฺคมสฺส อปเนตฺวา ภิตฺติยํ ปิฎฺฐิกณฺฎกํ ผุสโนฺต วิย ปณฺหิยา นํ หทเย ปหริฯ ตาวเทวสฺส มุขโต โลหิตํ อุคฺคญฺฉิฯ โส ตโต ปฎฺฐาย คิลาโน อโหสิฯ สตฺถา เถรํ ปุจฺฉิ ‘‘สาริปุตฺต, ตุมฺหากํ คตกาเล เทวทโตฺต กิํ อกาสี’’ติ? ภเนฺต, เทวทโตฺต อเมฺห ทิสฺวา ‘‘พุทฺธลีลํ กริสฺสามี’’ติ สุคตาลยํ ทเสฺสตฺวา มหาวินาสํ ปโตฺตติฯ สตฺถา ‘‘น โข สาริปุตฺต, เทวทโตฺต อิทาเนว มม อนุกโรโนฺต วินาสํ ปโตฺต, ปุเพฺพปิ ปโตฺตเยวา’’ติ วตฺวา เถเรน ยาจิโต อตีตํ อาหริฯ

อตีเต พาราณสิยํ พฺรหฺมทตฺเต รชฺชํ กาเรนฺเต โพธิสตฺโต เกสรสีโห หุตฺวา หิมวนฺตปฺปเทเส กญฺจนคุหายํ วาสํ กปฺเปสิฯ โส เอกทิวสํ กญฺจนคุหาย นิกฺขมิตฺวา วิชมฺภิตฺวา จตุทฺทิสํ โอโลเกตฺวา สีหนาทํ นทิตฺวา โคจราย ปกฺกนฺโต มหามหึสํ วธิตฺวา วรมํสํ ขาทิตฺวา เอกํ สรํ โอตริตฺวา มณิวณฺณสฺส อุทกสฺส กุจฺฉึ ปูเรตฺวา คุหํ สนฺธาย ปายาสิฯ อเถโก สิงฺคาโล โคจรปฺปสุโต สหสาว สีหํ ทิสฺวา ปลายิตุํ อสกฺโกนฺโต สีหสฺส ปุรโต ปาเทสุ ปติตฺวา นิปชฺชิฯ ‘‘กึ, ชมฺพุกา’’ติ จ วุตฺเต ‘‘อหํ เต, สามิ, ปาเท อุปฏฺฐาตุกาโม’’ติ อาหฯ สีโห ‘‘สาธุ เอหิ, มํ อุปฏฺฐห, วรมํสานิ ตํ ขาทาเปสฺสามี’’ติ วตฺวา สิงฺคาลํ อาทาย กญฺจนคุหํ อคมาสิฯ สิงฺคาโล ตโต ปฏฺฐาย สีหวิฆาสํ ขาทติฯ โส กติปาหจฺจเยเนว ถูลสรีโร อโหสิฯ

อถ นํ เอกทิวสํ คุหาย นิปนฺนโกว สีโห อาห ‘‘คจฺฉ ชมฺพุก, ปพฺพตสิขเร ฐตฺวา ปพฺพตปาเท สญฺจรเนฺตสุ หตฺถิอสฺสมหึสาทีสุ ยสฺส มํสํ ขาทิตุกาโมสิ, ตํ โอโลเกตฺวา อาคนฺตฺวา ‘อสุกมํสํ ขาทิตุกาโมมฺหี’ติ วตฺวา มํ วนฺทิตฺวา ‘วิโรจ, สามี’ติ วทาหิ, อหํ ตํ วธิตฺวา มธุรมํสํ ขาทิตฺวา ตุยฺหมฺปิ ทสฺสามี’’ติฯ สิงฺคาโล ปพฺพตสิขรํ อภิรุหิตฺวา นานปฺปกาเร มิเค โอโลเกตฺวา ยเสฺสว มํสํ ขาทิตุกาโม โหติ, กญฺจนคุหํ ปวิสิตฺวา ตเมว สีหสฺส อาโรเจตฺวา ปาเทสุ ปติตฺวา ‘‘วิโรจ, สามี’’ติ วทติฯ สีโห เวเคน ปกฺขนฺทิตฺวา สเจปิ มตฺตวรวารโณ โหติ, ตเตฺถว นํ ชีวิตกฺขยํ ปาเปตฺวา สยมฺปิ วรมํสํ ขาทติ, สิงฺคาลสฺสปิ เทติฯ สิงฺคาโล กุจฺฉิปูรํ มํสํ ขาทิตฺวา คุหํ ปวิสิตฺวา นิทฺทายติฯ โส คจฺฉเนฺต คจฺฉเนฺต กาเล มานํ วเฑฺฒสิ ‘‘อหมฺปิ จตุปฺปโทว, กึการณา ทิวเส ทิวเส ปเรหิ โปสิยมาโน วิหรามิ, อิโต ปฏฺฐาย อหมฺปิ หตฺถิอาทโย หนิตฺวา มํสํ ขาทิสฺสามิ, สีโหปิ มิคราชา ‘วิโรจ, สามี’ติ วุตฺตเมว ปทํ นิสฺสาย วรวารเณ วเธติ, อหมฺปิ สีเหน ‘วิโรจ, ชมฺพุกา’ติ มํ วทาเปตฺวา เอกํ วรวารณํ วธิตฺวา มํสํ ขาทิสฺสามี’’ติฯ

โส สีหํ อุปสงฺกมิตฺวา เอตทโวจ ‘‘สามิ, มยา ทีฆรตฺตํ ตุเมฺหหิ วธิตวรวารณานํ มํสํ ขาทิตํ, อหมฺปิ เอกํ วรวารณํ มาเรตฺวา มํสํ ขาทิตุกาโม, ตสฺมา ตุเมฺหหิ นิปนฺนฏฺฐาเน กญฺจนคุหายํ นิปชฺชิสฺสามิ, ตุเมฺห ปพฺพตปาเท วิจรนฺตํ วรวารณํ โอโลเกตฺวา มม สนฺติกํ อาคนฺตฺวา ‘วิโรจ, ชมฺพุกา’ติ วเทถ, เอตฺตกมตฺตสฺมึ มเจฺฉรํ มา กริตฺถา’’ติฯ อถ นํ สีโห อาห ‘‘น, ตฺวํ ชมฺพุก, วารเณ วธิตุํ สมเตฺถ สีหกุเล อุปฺปโนฺน, วารณํ วธิตฺวา มํสํ ขาทนสมโตฺถ สิงฺคาโล นาม โลเก นตฺถิ, มา เต เอตํ รุจฺจิ, มยา วธิตวรวารณานเญฺญว มํสํ ขาทิตฺวา วสา’’ติฯ โส เอวํ วุเตฺตปิ วิรมิตุํ น อิจฺฉิ, ปุนปฺปุนํ ยาจิเยวฯ สีโห ตํ วาเรตุํ อสโกฺกเนฺต สมฺปฏิจฺฉิตฺวา ‘‘เตน หิ มม วสนฏฺฐานํ ปวิสิตฺวา นิปชฺชา’’ติ ชมฺพุกํ กญฺจนคุหายํ นิปชฺชาเปตฺวา สยํ ปพฺพตปาเท มตฺตวรวารณํ โอโลเกตฺวา คุหาทฺวารํ คนฺตฺวา ‘‘วิโรจ, ชมฺพุกา’’ติ อาหฯ สิงฺคาโล กญฺจนคุหาย นิกฺขมิตฺวา วิชมฺภิตฺวา จตุทฺทิสํ โอโลเกตฺวา ติกฺขตฺตุํ วสฺสิตฺวา ‘‘มตฺตวรวารณสฺส กุมฺภปติสฺสามี’’ติ ปกฺขนฺทิตฺวา วิรชฺฌิตฺวา ปาทมูเล ปติฯ วารโณ ทกฺขิณปาทํ อุกฺขิปิตฺวา ตสฺส สีสํ อกฺกมิ, สีสฏฺฐีนิ จุณฺณวิจุณฺณานิ อเหสุํฯ อถสฺส สรีรํ วารโณ ปาเทน สงฺฆริตฺวา ราสึ กตฺวา อุปริ ลณฺฑํ ปาเตตฺวา โกญฺจนาทํ นทโนฺต อรญฺญํ ปาวิสิฯ

โพธิสโตฺต อิมํ ปวตฺตึ ทิสฺวา ‘‘อิทานิ วิโรจ, ชมฺพุกา’’ติ วตฺวา อิมํ คาถมาห –

๑๔๓. ‘‘ลสี จ เต นิปฺผลิตา, มตฺถโก จ ปทาลิโต;
สพฺพา เต ผาสุกา ภคฺคา, อชฺช โข ตฺวํ วิโรจสี’’ติฯ

ตตฺถ **ลสี**ติ มตฺถลุงฺคํฯ **นิปฺผลิตา**ติ นิกฺขนฺตาฯ เอวํ โพธิสโตฺต อิมํ คาถํ วตฺวา ยาวตายุกํ ฐตฺวา ยถากมฺมํ คโตฯ

สตฺถา อิมํ ธมฺมเทสนํ อาหริตฺวา ชาตกํ สโมธาเนสิ – ‘‘ตทา สิงฺคาโล เทวทตฺโต อโหสิ, สีโห ปน อหเมว อโหสิ’’นฺติฯ

วิโรจชาตกวณฺณนา ตติยาฯ

[๑๔๔] ๔. นงฺคุฏฺฐชาตกวณฺณนา

พหุเมฺปตํ อสพฺภิ ชาตเวทาติ อิทํ สตฺถา เชตวเน วิหรโนฺต อาชีวกานํ มิจฺฉาตปํ อารพฺภ กเถสิฯ ตทา กิร อาชีวกา เชตวนปิฏฺฐิยํ นานปฺปการํ มิจฺฉาตปํ จรนฺติฯ สมฺพหุลา ภิกฺขู เตสํ อุกฺกุฏิกปฺปธานวคฺคุลิวตกณฺฏกาปสฺสยปญฺจาตปตปนาทิเภทํ มิจฺฉาตปํ ทิสฺวา ภควนฺตํ ปุจฺฉิํสุ ‘‘อตฺถิ นุ โข, ภเนฺต, อิมํ มิจฺฉาตปํ นิสฺสาย กุสลํ วา วุฑฺฒิ วา’’ติฯ สตฺถา ‘‘น, ภิกฺขเว, เอวรูปํ มิจฺฉาตปํ นิสฺสาย กุสลํ วา วุฑฺฒิ วา อตฺถิ, ปุเพฺพ ปณฺฑิตา ‘เอวรูปํ ตปํ นิสฺสาย กุสลํ วา วุฑฺฒิ วา ภวิสฺสตี’ติ สญฺญาย ชาตคฺคิํ คเหตฺวา อรญฺญํ ปวิสิตฺวา อคฺคิชุหนาทิวเสน กิญฺจิ วุฑฺฒิํ อปสฺสนฺตา อคฺคิํ อุทเกน นิพฺพาเปตฺวา กสิณปริกมฺมํ กตฺวา อภิญฺญา จ สมาปตฺติโย จ นิพฺพเตฺตตฺวา พฺรหฺมโลกปรายณา อเหสุ’’นฺติ วตฺวา อตีตํ อาหริฯ

อตีเต พาราณสิยํ พฺรหฺมทเตฺต รชฺชํ กาเรเนฺต โพธิสโตฺต อุทิจฺจพฺราหฺมณกุเล นิพฺพตฺติฯ ตสฺส ชาตทิวเส มาตาปิตโร ชาตคฺคิํ คเหตฺวา ฐเปสุํฯ อถ นํ โสฬสวสฺสกาเล เอตทโวจุํ ‘‘มยํ เต, ปุตฺต, ชาตทิวเส อคฺคิํ คณฺหิมฺหฯ สเจสิ อคารํ อชฺฌาวสิตุกาโม, ตโย เวเท อุคฺคณฺหฯ อถ พฺรหฺมโลกํ คนฺตุกาโม, อคฺคิํ คเหตฺวา อรญฺญํ ปวิสิตฺวา อคฺคิํ ปริจรโนฺต มหาพฺรหฺมานํ อาราเธตฺวา พฺรหฺมโลกปรายโณ โหหี’’ติฯ โส ‘‘น มยฺหํ อคาเรน อโตฺถ’’ติ อคฺคิํ คเหตฺวา อรญฺญํ ปวิสิตฺวา อสฺสมปทํ มาเปตฺวา อคฺคิํ ปริจรโนฺต อรเญฺญ วิหาสิฯ โส เอกทิวสํ ปจฺจนฺตคามเก โคทกฺขิณํ ลภิตฺวา ตํ โคณํ อสฺสมปทํ เนตฺวา จิเนฺตสิ ‘‘อคฺคิภควนฺตํ โคมํสํ ขาทาเปสฺสามี’’ติฯ อถสฺส เอตทโหสิ ‘‘อิธ โลณํ นตฺถิ, อคฺคิภควา อโลณํ ขาทิตุํ น สกฺขิสฺสติ, คามโต โลณํ อาหริตฺวา อคฺคิภควนฺตํ สโลณกํ ขาทาเปสฺสามี’’ติฯ โส ตํ ตเตฺถว พนฺธิตฺวา โลณตฺถาย คามกํ อคมาสิฯ ตสฺมิํ คเต สมฺพหุลา ลุทฺทกา ตํ ฐานํ อาคตาฯ โคณํ ทิสฺวา วธิตฺวา มํสํ ปจิตฺวา ขาทิตฺวา นงฺคุฏฺฐญฺจ ชงฺฆญฺจ จมฺมญฺจ ตเตฺถว ฉเฑฺฑตฺวา อวเสสมํสํ อาทาย อคมํสุฯ

พฺราหฺมโณ อาคนฺตฺวา นงฺคุฏฺฐาทิมตฺตเมว ทิสฺวา จิเนฺตสิ ‘‘อยํ อคฺคิภควา อตฺตโน สนฺตกมฺปิ รกฺขิตุํ น สโกฺกติ, มํ ปน กทา รกฺขิสฺสติฯ อิมินา อคฺคิปริจรเณน นิรตฺถเกน ภวิตพฺพํ, นตฺถิ อิโตนิทานํ กุสลํ วา วุฑฺฒิ วา’’ติฯ โส อคฺคิปริจริยาย วิคตจฺฉโนฺท ‘‘หโมฺภ อคฺคิภควา, ตฺวํ อตฺตโนปิ สนฺตกํ รกฺขิตุํ อสโกฺกโนฺต มํ กทา รกฺขิสฺสสิ, มํสํ นตฺถิ, เอตฺตเกนปิ ตุสฺสาหี’’ติ นงฺคุฏฺฐาทีนิ อคฺคิมฺหิ ปกฺขิปโนฺต อิมํ คาถมาห –

๑๔๔. ‘‘พหุเมฺปตํ อสพฺภิ ชาตเวท, ยํ ตํ วาลธินาภิปูชยาม;
มํสารหสฺส นตฺถชฺช มํสํ, นงฺคุฏฺฐมฺปิ ภวํ ปฏิคฺคหาตู’’ติฯ

ตตฺถ **พหุเมฺปต**นฺติ เอตฺตกมฺปิ พหุฯ **อสพฺภี**ติ อสปฺปุริส อสาธุชาติกฯ **ชาตเวทา**ติ อคฺคิํ อาลปติฯ อคฺคิ หิ ชาตมโตฺตว เวทิยติ ปญฺญายติ ปากโฏ โหติ, ตสฺมา ‘‘ชาตเวโท’’ติ วุจฺจติฯ **ยํ ตํ วาลธินาภิปูชยามา**ติ ยํ อชฺช มยํ อตฺตโนปิ สนฺตกํ รกฺขิตุํ อสมตฺถํ ภควนฺตํ วาลธินา อภิปูชยาม, เอตมฺปิ ตว พหุเมวาติ ทเสฺสติฯ **มํสารหสฺสา**ติ มํสํ อรหสฺส ตุยฺหํ นตฺถิ อชฺช มํสํฯ **นงฺคุฏฺฐมฺปิ ภวํ ปฏิคฺคหาตู**ติ อตฺตโน สนฺตกํ รกฺขิตุํ อสโกฺกโนฺต ภวํ อิมํ สชงฺฆจมฺมํ นงฺคุฏฺฐมฺปิ ปฏิคฺคณฺหาตูติฯ

เอวํ วตฺวา มหาสโตฺต อคฺคึ อุทเกน นิพฺพาเปตฺวา อิสิปพฺพชฺชํ ปพฺพชิตฺวา อภิญฺญา จ สมาปตฺติโย จ นิพฺพตฺเตตฺวา พฺรหฺมโลกปรายโณ อโหสิฯ

สตฺถา อิมํ ธมฺมเทสนํ อาหริตฺวา ชาตกํ สโมธาเนสิ – ‘‘นิพฺพุตคฺคิตาปโส อหเมว เตน สมเยนา’’ติฯ

นงฺคุฏฺฐชาตกวณฺณนา จตุตฺถาฯ

[๑๔๕] ๕. ราธชาตกวณฺณนา

น ตฺวํ ราธ วิชานาสีติ อิทํ สตฺถา เชตวเน วิหรโนฺต ปุราณทุติยิกาปโลภนํ อารพฺภ กเถสิฯ ปจฺจุปฺปนฺนวตฺถุ อินฺทฺริยชาตเก อาวิ ภวิสฺสติฯ สตฺถา ปน ตํ ภิกฺขุํ อามเนฺตตฺวา ‘‘ภิกฺขุ มาตุคาโม นาม อรกฺขิโย, อารกฺขํ ฐเปตฺวา รกฺขนฺตาปิ รกฺขิตุํ น สโกฺกนฺติฯ ตฺวมฺปิ ปุเพฺพ เอตํ อารกฺขํ ฐเปตฺวา รกฺขโนฺตปิ รกฺขิตุํ นาสกฺขิ, อิทานิ กถํ รกฺขิสฺสสี’’ติ วตฺวา อตีตํ อาหริฯ

อตีเต พาราณสิยํ พฺรหฺมทเตฺต รชฺชํ กาเรเนฺต โพธิสโตฺต สุกโยนิยํ นิพฺพตฺติฯ กาสิรเฏฺฐ เอโก พฺราหฺมโณ โพธิสตฺตญฺจ กนิฏฺฐภาตรญฺจสฺส ปุตฺตฏฺฐาเน ฐเปตฺวา โปเสสิฯ เตสุ โพธิสตฺตสฺส ‘‘โปฏฺฐปาโท’’ติ นามํ อโหสิ, อิตรสฺส ‘‘ราโธ’’ติฯ ตสฺส ปน พฺราหฺมณสฺส ภริยา อนาจารา โหติ ทุสฺสีลาฯ โส โวหารตฺถาย คจฺฉโนฺต อุโภปิ ภาตโร อาห – ‘‘ตาตา, สเจ โว มาตา พฺราหฺมณี อนาจารํ อาจรติ, วาเรยฺยาถ น’’นฺติฯ โพธิสโตฺต อาห ‘‘สาธุ, ตาต, วาเรตุํ สโกฺกนฺตา วาเรยฺยาม, อสโกฺกนฺตา ตุณฺหี ภวิสฺสามา’’ติฯ เอวํ พฺราหฺมโณ พฺราหฺมณึ สุกานํ นิยฺยาเทตฺวา โวหารตฺถาย คโตฯ

ตสฺส ปน คตทิวสโต ปฏฺฐาย พฺราหฺมณี อติจริตุํ อารทฺธา, ปวิสนฺตานญฺจ นิกฺขมนฺตานญฺจ อโนฺต นตฺถิ, ตสฺสา กิริยํ ทิสฺวา ราโธ โพธิสตฺตํ อาห – ‘‘ภาติก, อมฺหากํ ปิตา ‘สเจ โว มาตา อนาจารํ อาจรติ, วาเรยฺยาถา’ติ วตฺวา คโต, อิทานิ เจสา อนาจารํ อาจรติ, วาเรม น’’นฺติฯ โพธิสโตฺต ‘‘ตาต, ตฺวํ อตฺตโน อพฺยตฺตตาย พาลภาเวน เอวํ วเทสิ, มาตุคามํ นาม อุกฺขิปิตฺวา จรนฺตาปิ รกฺขิตุํ น สโกฺกนฺติฯ ยํ กมฺมํ กาตุํ น สกฺกา, น ตํ กาตุํ วฏฺฏตี’’ติ วตฺวา อิมํ คาถมาห –

๑๔๕.‘‘น ตฺวํ ราธ วิชานาสิ, อฑฺฒรเตฺต อนาคเต;
อพฺยยตํ วิลปสิ, วิรตฺตา โกสิยายเน’’ติฯ

ตตฺถ **น ตฺวํ ราธ วิชานาสิ, อฑฺฒรเตฺต อนาคเต**ติ ตาต ราธ, ตฺวํ น ชานาสิ, อฑฺฒรเตฺต อนาคเต ปฐมยาเมเยว เอตฺตกา ชนา อาคตา, อิทานิ โก ชานาติ, กิตฺตกาปิ อาคมิสฺสนฺติฯ **อพฺยยตํ วิลปสี**ติ ตฺวํ อพฺยตฺตวิลาปํ วิลปสิฯ **วิรตฺตา โกสิยายเน**ติ มาตา โน โกสิยายนี พฺราหฺมณี วิรตฺตา อมฺหากํ ปิตริ นิเปฺปมา ชาตาฯ สจสฺสา ตสฺมึ สิเนโห วา เปมํ วา ภเวยฺย, น เอวรูปํ อนาจารํ กเรยฺยาติ อิมมตฺถํ เอเตหิ พฺยญฺชเนหิ ปกาเสสิฯ

เอวํ ปกาเสตฺวา จ ปน พฺราหฺมณิยา สทฺธึ ราธสฺส วตฺตุํ น อทาสิฯ สาปิ ยาว พฺราหฺมณสฺส อนาคมนา ยถารุจิยา วิจริฯ พฺราหฺมโณ อาคนฺตฺวา โปฏฺฐปาทํ ปุจฺฉิ – ‘‘ตาต, กีทิสี โว มาตา’’ติฯ โพธิสโตฺต พฺราหฺมณสฺส สพฺพํ ยถาภูตํ กเถตฺวา ‘‘กึ เต, ตาต, เอวรูปาย ทุสฺสีลายา’’ติ วตฺวา ‘‘ตาต, อเมฺหหิ มาตุยา โทสสฺส กถิตกาลโต ปฏฺฐาย น สกฺกา อิธ วสิตุ’’นฺติ พฺราหฺมณสฺส ปาเท วนฺทิตฺวา สทฺธึ ราเธน อุปฺปติตฺวา อรญฺญํ อคมาสิฯ

สตฺถา อิมํ ธมฺมเทสนํ อาหริตฺวา สจฺจานิ ปกาเสสิ, สจฺจปริโยสาเน อุกฺกณฺฐิตภิกฺขุ โสตาปตฺติผเล ปติฏฺฐหิฯ ‘‘ตทา พฺราหฺมโณ จ พฺราหฺมณี จ เอเตเยว เทฺว ชนา อเหสุํ, ราโธ อานนฺโท, โปฏฺฐปาโท ปน อหเมว อโหสิ’’นฺติฯ

ราธชาตกวณฺณนา ปญฺจมาฯ

[๑๔๖] ๖. สมุทฺทกากชาตกวณฺณนา

อปิ นุ หนุกา สนฺตาติ อิทํ สตฺถา เชตวเน วิหรนฺโต สมฺพหุเล มหลฺลเก ภิกฺขู อารพฺภ กเถสิฯ เต กิร คิหิกาเล สาวตฺถิยํ กุฏุมฺพิกา อฑฺฒา มหทฺธนา อญฺญมญฺญสหายกา เอกโต หุตฺวา ปุญฺญานิ กโรนฺตา สตฺถุ ธมฺมเทสนํ สุตฺวา ‘‘มยํ มหลฺลกา, กึ โน ฆราวาเสน, สตฺถุ สนฺติเก รมณีเย พุทฺธสาสเน ปพฺพชิตฺวา ทุกฺขสฺสนฺตํ กริสฺสามา’’ติ สพฺพํ สาปเตยฺยํ ปุตฺตธีตาทีนํ ทตฺวา อสฺสุมุขํ ญาติสงฺฆํ ปหาย สตฺถารํ ปพฺพชฺชํ ยาจิตฺวา ปพฺพชึสุฯ ปพฺพชิตฺวา ปน ปพฺพชฺชานุรูปํ สมณธมฺมํ น กรึสุ, มหลฺลกภาเวน ธมฺมมฺปิ น ปริยาปุณึสุ, คิหิกาเล วิย ปพฺพชิตกาเลปิ วิหารปริยเนฺต ปณฺณสาลํ กาเรตฺวา เอกโตว วสึสุฯ ปิณฺฑาย จรนฺตาปิ อญฺญตฺถ อคนฺตฺวา เยภุยฺเยน อตฺตโน ปุตฺตทารเสฺสว เคหํ คนฺตฺวา ภุญฺชึสุฯ เตสุ เอกสฺส ปุราณทุติยิกา สเพฺพสมฺปิ มหลฺลกเตฺถรานํ อุปการา อโหสิ, ตสฺมา เสสาปิ อตฺตนา ลทฺธํ อาหารํ คเหตฺวา ตสฺสาเยว เคเห นิสีทิตฺวา ภุญฺชนฺติฯ สาปิ เตสํ ยถาสนฺนิหิตํ สูปพฺยญฺชนํ เทติฯ สา อญฺญตเรน โรเคน ผุฏฺฐา กาลมกาสิฯ อถ เต มหลฺลกเตฺถรา วิหารํ คนฺตฺวา อญฺญมญฺญํ คีวาสุ คเหตฺวา ‘‘มธุรหตฺถรสา อุปาสิกา กาลกตา’’ติ วิหารปจฺจเนฺต โรทนฺตา วิจรึสุฯ เตสํ สทฺทํ สุตฺวา อิโต จิโต จ ภิกฺขู สนฺนิปติตฺวา ‘‘อาวุโส, กสฺมา โรทถา’’ติ ปุจฺฉึสุฯ เต ‘‘อมฺหากํ สหายสฺส ปุราณทุติยิกา มธุรหตฺถรสา กาลกตา อมฺหากํ อติวิย อุปการา, ‘อิทานิ กุโต ตถารูปึ ลภิสฺสามา’ติ อิมินา การเณน โรทิมฺหา’’ติ อาหํสุฯ

เตสํ ตํ วิปฺปการํ ทิสฺวา ภิกฺขู ธมฺมสภายํ กถํ สมุฏฺฐาเปสุํ ‘‘อาวุโส, อิมินา นาม การเณน มหลฺลกเตฺถรา อญฺญมญฺญํ คีวาสุ คเหตฺวา วิหารปจฺจเนฺต โรทนฺตา วิจรนฺตี’’ติฯ สตฺถา อาคนฺตฺวา ‘‘กาย นุตฺถ, ภิกฺขเว, เอตรหิ กถาย สนฺนิสินฺนา’’ติ ปุจฺฉิตฺวา ‘‘อิมาย นามา’’ติ วุเตฺต ‘‘น, ภิกฺขเว, อิทาเนเวเต ตสฺสา กาลกิริยาย โรทนฺตา วิจรนฺติ, ปุเพฺพเปเต อิมํ กากโยนิยํ นิพฺพตฺติตฺวา สมุเทฺท มตํ นิสฺสาย ‘สมุทฺทอุทกํ อุสฺสิญฺจิตฺวา เอตํ นีหริสฺสามา’ติ วายมนฺตา ปณฺฑิเต นิสฺสาย ชีวิตํ ลภึสู’’ติ วตฺวา อตีตํ อาหริฯ

อตีเต พาราณสิยํ พฺรหฺมทเตฺต รชฺชํ กาเรเนฺต โพธิสโตฺต สมุทฺทเทวตา หุตฺวา นิพฺพตฺติฯ อเถโก กาโก อตฺตโน ภริยํ กากึ อาทาย โคจรํ ปริเยสมาโน สมุทฺททีรํ อคมาสิ ฯ ตสฺมึ กาเล มนุสฺสา สมุทฺททีเร ขีรปายาสมจฺฉมํสสุราทีหิ นาคพลิกมฺมํ กตฺวา ปกฺกมึสุฯ อถ โส กาโก พลิกมฺมฏฺฐานํ คนฺตฺวา ขีราทีนิ ทิสฺวา สทฺธึ กากิยา ขีรปายาสมจฺฉมํสาทีนิ ภุญฺชิตฺวา พหุํ สุรํ ปิวิฯ เต อุโภปิ สุรามทมตฺตา ‘‘สมุทฺทกีฬํ กีฬิสฺสามา’’ติ เวลเนฺต นิสีทิตฺวา นฺหายิตุํ อารภึสุ อเถกา อูมิ อาคนฺตฺวา กากึ คเหตฺวา สมุทฺทํ ปเวเสสิฯ ตเมโก มโจฺฉ มํสํ ขาทิตฺวา อโชฺฌหริฯ กาโก ‘‘ภริยา เม มตา’’ติ โรทิ ปริเทวิฯ อถสฺส ปริเทวนสทฺทํ สุตฺวา พหู กากา สนฺนิปติตฺวา ‘‘กึการณา โรทสี’’ติ ปุจฺฉึสุฯ ‘‘สหายิกา โว เวลเนฺต นฺหายมานา อูมิยา หฏา’’ติฯ เต สเพฺพปิ เอกรวํ รวนฺตา โรทึสุฯ อถ เนสํ เอตทโหสิ ‘‘อิทํ สมุทฺทอุทกํ นาม อมฺหากํ กึ ปโหสิ, อุทกํ อุสฺสิญฺจิตฺวา สมุทฺทํ ตุจฺฉํ กตฺวา สหายิกํ นีหริสฺสามา’’ติฯ เต มุขํ ปูเรตฺวา ปูเรตฺวา อุทกํ พหิ ฉเฑฺฑนฺติ, โลณูทเกน จ คเล สุสฺสมาเน อุฏฺฐายุฏฺฐาย ถลํ คนฺตฺวา วิสฺสมนฺติฯ

เต หนูสุ กิลเนฺตสุ มุเขสุ สุกฺขเนฺตสุ อกฺขีสุ รเตฺตสุ ทีนา กิลนฺตา หุตฺวา อญฺญมญฺญํ อามเนฺตตฺวา ‘‘อโมฺภ, มยํ สมุทฺทอุทกํ คเหตฺวา พหิ ปาเตม, คหิตคหิตฎฺฐานํ ปุน อุทเกน ปูรติ, สมุทฺทํ ตุจฺฉํ กาตุํ น สกฺขิสฺสามา’’ติ วตฺวา อิมํ คาถมาหํสุ –

๑๔๖.‘‘อปิ นุ หนุกา สนฺตา, มุขญฺจ ปริสุสฺสติ;
โอรมาม น ปาเรม, ปูรเตว มโหทธี’’ติฯ

ตตฺถ **อปิ นุ หนุกา สนฺตา**ติ อปิ โน หนุกา สนฺตา, อปิ อมฺหากํ หนุกา กิลนฺตาฯ **โอรมาม น ปาเรมา**ติ มยํ อตฺตโน พเลน มหาสมุทฺทอุทกํ อากฑฺฒาม โอสาเรม, ตุจฺฉํ ปน นํ กาตุํ น สโกฺกมฯ อยญฺหิ **ปูรเตว มโหทธี**ติฯ

เอวญฺจ ปน วตฺวา สเพฺพปิ เต กากา ‘‘ตสฺสา กากิยา เอวรูปํ นาม ตุณฺฑํ อโหสิ, เอวรูปานิ วฎฺฎกฺขีนิ, เอวรูปํ ฉวิสณฺฐานํ, เอวรูโป มธุรสโทฺทฯ สา โน อิมํ โจรสมุทฺทํ นิสฺสาย นฎฺฐา’’ติ พหุํ วิปฺปลปิํสุฯ เต เอวํ วิปฺปลปมาเน สมุทฺทเทวตา เภรวรูปํ ทเสฺสตฺวา ปลาเปสิ, เอวํ เตสํ โสตฺถิ อโหสิฯ

สตฺถา อิมํ ธมฺมเทสนํ อาหริตฺวา ชาตกํ สโมธาเนสิ – ‘‘ตทา กากี อยํ ปุราณทุติยิกา อโหสิ, กาโก มหลฺลกเตฺถโร, เสสกากา เสสมหลฺลกเตฺถรา, สมุทฺทเทวตา ปน อหเมว อโหสิ’’นฺติฯ

สมุทฺทกากชาตกวณฺณนา ฉฎฺฐาฯ

[๑๔๗] ๗. ปุปฺผรตฺตชาตกวณฺณนา

นยิทํ ทุกฺขํ อทุํ ทุกฺขนฺติ อิทํ สตฺถา เชตวเน วิหรโนฺต เอกํ อุกฺกณฺฐิตภิกฺขุํ อารพฺภ กเถสิฯ โส หิ ภควตา ‘‘สจฺจํ กิร ตฺวํ ภิกฺขุ อุกฺกณฺฐิโต’’ติ วุเตฺต ‘‘สจฺจ’’นฺติ วตฺวา ‘‘เกน อุกฺกณฺฐาปิโตสี’’ติ จ ปุโฎฺฐ ‘‘ปุราณทุติยิกายา’’ติ วตฺวา ‘‘มธุรหตฺถรสา, ภเนฺต, สา อิตฺถี, น สโกฺกมิ ตํ วินา วสิตุ’’นฺติ อาหฯ อถ นํ สตฺถา ‘‘เอสา เต ภิกฺขุ อนตฺถการิกา, ปุเพฺพปิ ตฺวํ เอตํ นิสฺสาย สูเล อุตฺตาสิโต เอตเมฺเญว ปตฺถยมาโน กาลํ กตฺวา นิรเย นิพฺพโตฺต, อิทานิ นํ กสฺมา ปุน ปเตฺถสี’’ติ วตฺวา อตีตํ อาหริฯ

อตีเต พาราณสิยํ พฺรหฺมทเตฺต รชฺชํ กาเรเนฺต โพธิสโตฺต อากาสฎฺฐเทวตา อโหสิฯ อถ พาราณสิยํ กตฺติกรตฺติวารฉโณ สมฺปโตฺต โหติ, นครํ เทวนครํ วิย อลงฺกริํสุฯ สโพฺพ ชโน ขณกีฬานิสฺสิโต อโหสิฯ เอกสฺส ปน ทุคฺคตมนุสฺสสฺส เอกเมว ฆนสาฎกยุคํ อโหสิฯ โส ตํ สุโธตํ โธวาเปตฺวา โอภญฺชาเปตฺวา สตวลิกํ สหสฺสวลิกํ กาเรตฺวา ฐเปสิฯ อถ นํ ภริยา เอวมาห ‘‘อิจฺฉามหํ, สามิ, เอกํ กุสุมฺภรตฺตํ นิวาเสตฺวา เอกํ ปารุปิตฺวา ตว กเณฺฐ ลคฺคา กตฺติกรตฺติวารํ จริตุ’’นฺติฯ ‘‘ภเทฺท, กุโต อมฺหากํ ทลิทฺทานํ กุสุมฺภํ, สุทฺธวตฺถํ นิวาเสตฺวา กีฬาหี’’ติ? ‘‘กุสุมฺภรตฺตํ อลภมานา ฉณกีฬํ น กีฬิสฺสามิ, ตฺวํ อญฺญํ อิตฺถิํ คเหตฺวา กีฬสฺสู’’ติฯ ‘‘ภเทฺท, กิํ มํ ปีเฬสิ, กุโต อมฺหากํ กุสุมฺภ’’นฺติ? ‘‘สามิ, ปุริสสฺส อิจฺฉาย สติ กิํ นาม นตฺถิ, นนุ รโญฺญ กุสุมฺภวตฺถุสฺมิํ พหุ กุสุมฺภ’’นฺติฯ ‘‘ภเทฺท , ตํ ฐานํ รกฺขสปริคฺคหิตโปกฺขรณิสทิสํ, พลวารกฺขา, น สกฺกา อุปสงฺกมิตุํ, มา เต เอตํ รุจฺจิ, ยถาลเทฺธเนว ตุสฺสสฺสู’’ติฯ ‘‘สามิ, รตฺติภาเค อนฺธกาเร สติ ปุริสสฺส อคมนียฎฺฐานํ นาม นตฺถี’’ติฯ อิติ โส ตาย ปุนปฺปุนํ กเถนฺติยา กิเลสวเสน ตสฺสา วจนํ คเหตฺวา ‘‘โหตุ ภเทฺท, มา จินฺตยิตฺถา’’ติ ตํ สมสฺสาเสตฺวา รตฺติภาเค ชีวิตํ ปริจฺจชิตฺวา นครา นิกฺขมิตฺวา รโญฺญ กุสุมฺภวตฺถุํ คนฺตฺวา วติํ มทฺทิตฺวา อโนฺตวตฺถุํ ปาวิสิฯ อารกฺขมนุสฺสา วติสทฺทํ สุตฺวา ‘‘โจโร โจโร’’ติ ปริวาเรตฺวา คเหตฺวา ปริภาสิตฺวา โกเฎฺฎตฺวา

พนฺธิตฺวา ปภาตาย รตฺติยา รโญฺญ ทเสฺสสุํ ฯ ราชา ‘‘คจฺฉถ, นํ สูเล อุตฺตาเสถา’’ติ อาหฯ อถ นํ ปจฺฉาพาหํ พนฺธิตฺวา วชฺฌเภริยา วชฺชมานาย นครา นิกฺขมาเปตฺวา สูเล อุตฺตาเสสุํฯ พลว เวทนา ปวตฺตนฺติ, กากา สีเส นิลียิตฺวา กณยคฺคสทิเสหิ ตุเณฺฑหิ อกฺขีนิ วิชฺฌนฺติฯ

โส ตถารูปมฺปิ ทุกฺขํ อมนสิกริตฺวา ตเมว อิตฺถึ อนุสฺสริตฺวา ‘‘ตาย นามมฺหิ ฆน ปุปฺผรตฺตวตฺถนิวตฺถาย กเณฺฐ อาสตฺตพาหุยุคฬาย สทฺธึ กตฺติกรตฺติวารโต ปริหีโน’’ติ จิ เนฺตตฺวา อิมํ คาถมาห –

๑๔๗. นยิทํ ทุกฺขํ อทุํ ทุกฺขํ, ยํ มํ ตุทติ วายโส;
ยํ สามา ปุปฺผรเตฺตน, กตฺติกํ นานุโภสฺสตี’’ติฯ

ตตฺถ **นยิทํ ทุกฺขํ อทุํ ทุกฺขํ, ยํ มํ ตุทติ วายโส**ติ ยญฺจ อิทํ สูเล ลคฺคนปจฺจยํ กายิก เจตสิกทุกฺขํ, ยญฺจ โลหมเยหิ วิย ตุเณฺฑหิ วายโส ตุทติ, อิทํ สพฺพมฺปิ มยฺหํ น ทุกฺขํ, อทุํ ทุกฺขํ เอตํเยว ปน เม ทุกฺขนฺติ อโตฺถฯ กตรํ? **ยํ สามา ปุปฺผรเตฺตน, กตฺติกํ นานุโภสฺสตี**ติ, ยํ สา ปิยงฺคุสามา มม ภริยา เอกํ กุสุมฺภรตฺตํ นิวาเสตฺวา เอกํ ปารุปิตฺวา เอวํ ฆนปุปฺผรเตฺตน วตฺถยุเคน อจฺฉนฺนา มม กเณฺฐ คเหตฺวา กตฺติกรตฺติวารํ นานุภวิสฺสติ, อิทํ มยฺหํ ทุกฺขํ, เอต เทว หิ มํ พาธตีติ? โส เอวํ มาตุคามํ อารพฺภ วิปฺปลปโนฺตเยว กาลํ กตฺวา นิรเย นิพฺพตฺติฯ

สตฺถา อิมํ ธมฺมเทสนํ อาหริตฺวา ชาตกํ สโมธาเนสิ – ‘‘ตทา ชยมฺปติกาว อิทานิ ชยมฺ ปติกา, ตํ การณํ ปจฺจกฺขํ กตฺวา ฐิตา อากาสฎฺฐเทวตา ปน อหเมว อโหสิ’’นฺติฯ

ปุปฺผรตฺตชาตกวณฺณนา สตฺตมาฯ

[๑๔๘] ๘. สิงฺคาลชาตกวณฺณนา

นาหํ ปุนํ น จ ปุนนฺติ อิทํ สตฺถา เชตวเน วิหรโนฺต กิเลสนิคฺคหํ อารพฺภ กเถสิฯ สาว ตฺถิยํ กิร ปญฺจสตมตฺตา สหายกา มหาวิภวา เสฎฺฐิปุตฺตา สตฺถุ ธมฺมเทสนํ สุตฺวา สาสเน อุรํ ทตฺวา ปพฺพชิตฺวา เชตวเน อโนฺตโกฏิสนฺถาเร วิหริํสุฯ อเถกทิวสํ เตสํ อฑฺฒรตฺตสมเย กิเลส นิสฺสิโต สงฺกโปฺป อุปฺปชฺชิฯ เต อุกฺกณฺฐิตฺวา อตฺตนา ชหิตกิเลเส ปุน คณฺหิตุํ จิตฺตํ อุปฺปาทยิํ สุฯ อถ สตฺถา อฑฺฒรตฺตสมนนฺตเร สพฺพญฺญุตญฺญาณทณฺฑทีปกํ อุกฺขิปิตฺวา ‘‘กตราย นุ โข รติยา เชตวเน ภิกฺขู วิหรนฺตี’’ติ ภิกฺขูนํ อชฺฌาสยํ โอโลเกโนฺต เตสํ ภิกฺขูนํ อพฺภนฺตเร กาม ราคสงฺกปฺปสฺส อุปฺปนฺนภาวํ อญฺญาสิฯ สตฺถา จ นาม เอกปุตฺติกา อิตฺถี อตฺตโน ปุตฺตํ วิย, เอกจกฺขุโก ปุริโส จกฺขุํ วิย อตฺตโน สาวเก รกฺขติฯ ปุพฺพณฺหาทีสุ ยสฺมิํ ยสฺมิํ สมเย เตสํ กิเลสา อุปฺปชฺชนฺติ, เต เตสํ กิเลเส ตโต ปรํ วฑฺฒิตุํ อทตฺวา ตสฺมิํ ตสฺมิํเยว สมเย นิคฺคณฺหา ติฯ เตนสฺส เอตทโหสิ ‘‘อยํ จกฺกวตฺติรโญฺญ อโนฺตนคเรเยว โจรานํ อุปฺปนฺนกาโล วิย วตฺต ติ, อิทาเนว เตสํ ธมฺมเทสนํ กตฺวา เต กิเลเส นิคฺคณฺหิตฺวา อรหตฺตํ ทสฺสามี’’ติฯ โส สุรภิ คนฺธกุฎิโต นิกฺขมิตฺวา มธุรสฺสเรน ‘‘อานนฺทา’’ติ อายสฺมนฺตํ ธมฺมภณฺฑาคาริกํ อานนฺทเตฺถรํ อามเนฺตสิฯ เถโร ‘‘กิํ, ภเนฺต’’ติ อาคนฺตฺวา วนฺทิตฺวา อฎฺฐาสิฯ ‘‘อานนฺท, ยตฺตกา ภิกฺขู อ โนฺตโกฏิสนฺถาเร วิหรนฺติ, สเพฺพว คนฺธกุฏิปริเวเณ สนฺนิปาเตหี’’ติฯ เอวํ กิรสฺส อโหสิ ‘‘ส จาหํ เตเยว ปญฺจสเต ภิกฺขู ปโกฺกสาเปสฺสามิฯ ‘สตฺถารา โน อพฺภนฺตเร กิเลสานํ อุปฺปนฺนภา โว ญาโต’ติ สํวิคฺคมานสา ธมฺมเทสนํ สมฺปฎิจฺฉิตุํ น สกฺขิสฺสนฺตี’’ติฯ ตสฺมา ‘‘สเพฺพ สนฺนิปา เตหี’’ติ อาหฯ เถโร ‘‘สาธุ, ภเนฺต’’ติ อวาปุรณํ อาทาย ปริเวเณน ปริเวณํ อาหิณฺฑิตฺวา ส เพฺพ ภิกฺขู คนฺธกุฎิปริเวเณ สนฺนิปาเตตฺวา พุทฺธาสนํ ปญฺญเปสิฯ

สตฺถา ปลฺลงฺกํ อาภุชิตฺวา อุชุํ กายํ ปณิธาย สิลาปถวิยํ ปติฏฺฐหมาโน สิเนรุ วิย ปญฺญเตฺต พุทฺธาสเน นิสีทิ อาเวฬาเวฬา ยมกยมกา ฉพฺพณฺณฆนพุทฺธรสฺมิโย วิสฺสเชฺชนฺตฯ ตาปิ รสฺมิโย ปาติมตฺตา ฉตฺตมตฺตา กูฏาคารกุจฺฉิมตฺตา ฉิชฺชิตฺวา ฉิชฺชิตฺวา คคนตเล วิชฺชุลตา วิย สญฺจรึสุ, อณฺณวกุจฺฉึ โขเภตฺวา พาลสูริยุคฺคมนกาโล วิย อโหสิฯ ภิกฺขุสโงฺฆปิ สตฺถารํ วนฺทิตฺวา ครุจิตฺตํ ปจฺจุปฏฺฐเปตฺวา รตฺตกมฺพลสาณิยา ปริกฺขิปโนฺต วิย ปริวาเรตฺวา นิสีทิฯ สตฺถา พฺรหฺมสฺสรํ นิจฺฉาเรโนฺต ภิกฺขู อามเนฺตตฺวา ''น, ภิกฺขเว, ภิกฺขุนา นาม กามวิตกฺกํ พฺยาปาทวิตกฺกํ วิหึสาวิตกฺกนฺติ อิเม ตโย อกุสลวิตเกฺก วิตเกฺกตุํ วฏฺฏติฯ อโนฺต อุปฺปนฺนกิเลโส หิ 'ปริตฺตโก'ติ อวมญฺญิตุํ น วฏฺฏติ, กิเลโส นาม ปจฺจามิตฺตสทิโสฯ ปจฺจามิโตฺต จ ขุทฺทโก นาม นตฺถิ, โอกาสํ ลภิตฺวา วินาสเมว ปาเปติ, เอวเมว อปฺปมตฺตโกปิ กิเลโส อุปฺปชฺชิตฺวา วฑฺฒิตุํ ลภโนฺต มหาวินาสํ ปาเปติฯ กิเลโส นาเมส หลาหลวิสูปโม อุปฺปาฏิตจฺฉวิคณฺฑสทิโส อาสีวิสปฏิภาโค อสนิอคฺคิสทิโส อลฺลียิตุํ น ยุโตฺต อาสงฺกิตโพฺพฯ อุปฺปนฺนุปฺปนฺนกฺขเณเยว ปฏิสงฺขานพเลน ภาวนาพเลน ยถา มุหุตฺตมฺปิ หทเย อฏฺฐตฺวา ปทุมินิปเตฺต อุทกพินฺทุ วิย วิวฏฺฏติ, เอวํ ปชหิตโพฺพฯ โปราณกปณฺฑิตา ตาปิ อปฺปมตฺตกมฺปิ กิเลสํ ครหิตฺวา ยถา ปุน อพฺภนฺตเร นุปฺปชฺชติ, เอวํ นิคฺคณฺหึสู''ติ วตฺวา อตีตํ อาหริฯ

อตีเต พาราณสิยํ พฺรหฺมทเตฺต รชฺชํ กาเรเนฺต โพธิสโตฺต สิงฺคาลโยนิยํ ปฏิสนฺธึ คเหตฺวา อรเญฺญ นทีตีเร นิวาสํ กเปฺปสิฯ อเถโก ชรหตฺถี คงฺคาตีเร กาลมกาสิฯ สิงฺคาโล โคจรปฺปสุโต ตํ มตหตฺถิสรีรํ ทิสฺวา ''มหา เม โคจโร อุปฺปโนฺน''ติ คนฺตฺวา ตํ โสเณฺฑ ฑํสิ, นงฺคลีสาย ทฏฺฐกาโล วิย อโหสิฯ โส ''นเตฺถตฺถ ขาทิตพฺพยุตฺตก''นฺติ ทเนฺตสุ ฑํสิ, ถเมฺภ ทฏฺฐกาโล วิย อโหสิฯ กเณฺณ ฑํสิ, สุปฺปโกฏิยํ ทฏฺฐกาโล วิย อโหสิฯ อุทเร ฑํสิ, กุสูเล ทฏฺฐกาโล วิย อโหสิฯ ปาเท ฑํสิ, อุทุกฺขเล ทฏฺฐกาโล วิย อโหสิฯ นงฺคุเฏฺฐ ฑํสิ, มุสเล ทฏฺฐกาโล วิย อโหสิฯ โส ''เอตฺถาปิ นตฺถิ ขาทิตพฺพยุตฺตก''นฺติ สพฺพตฺถ อสฺสาทํ อลภโนฺต วจฺจมเคฺค ฑํสิ, มุทุปูเว ทฏฺฐกาโล วิย อโหสิฯ โส ''ลทฺธํ ทานิ เม อิมสฺมึ สรีเร มุทุ ขาทิตพฺพยุตฺตกฏฺฐาน''นฺติ ตโต ปฏฺฐาย ขาทโนฺต อโนฺตกุจฺฉึ ปวิสิตฺวา วกฺกหทยาทีนิ ขาทิตฺวา ปิปาสิตกาเล โลหิตํ ปิวิตฺวา นิปชฺชิตุกามกาเล อุทรํ ปตฺถริตฺวา นิปชฺชติฯ

อถสฺส เอตทโหสิ – ''อิทํ หตฺถิสรีรํ มยฺหํ นิวาสสุขตาย เคหสทิสํ, ขาทิตุกามตาย สติ ปหูตมํสํ, กึ ทานิ เม อเญฺญตฺถ กมฺม''นฺติ โส อเญฺญตฺถ อคนฺตฺวา หตฺถิกุจฺฉิยํเยว มํสํ ขาทิตฺวา วสติฯ คจฺฉเนฺต คจฺฉเนฺต กาเล นิทาเฆ วาตสมฺผเสฺสน เจว สูริยรสฺมิสนฺตาเปน จ ตํ กุณปํ สุสฺสิตฺวา วลิโย คณฺหิ, สิงฺคาลสฺส ปวิฏฺฐทฺวารํ ปิหิตํ, อโนฺตกุจฺฉิยํ อนฺธกาโร อโหสิฯ สิงฺคาลสฺส โลกนฺตริกนิวาโส วิย ชาโตฯ กุณเป สุสฺสเนฺต มํสมฺปิ สุสฺสิ, โลหิตมฺปิ ปจฺฉิชฺชิฯ โส นิกฺขมนทฺวารํ อลภโนฺต ภยปฺปโตฺต หุตฺวา สนฺธาวโนฺต อิโต จิโต จ ปหริตฺวา นิกฺขมนทฺวารํ ปริเยสมาโน วิจรติฯ เอวํ ตสฺมึ อุกฺขลิยํ ปิฏฺฐปิณฺฑิ วิย อโนฺตกุจฺฉิยํ ปจฺจมาเน กติปาหจฺจเยน มหาเมโฆ ปาวสฺสิฯ อถ นํ กุณปํ เตเมตฺวา อุฏฺฐาย ปกติสณฺฐาเนน อฏฺฐาสิฯ วจฺจมโคฺค วิวโฏ หุตฺวา ตารกา วิย ปญฺญายิฯ สิงฺคาโล ตํ ฉิทฺทํ ทิสฺวา ''อิทานิ เม ชีวิตํ ลทฺธ''นฺติ ยาว หตฺถิสีสา ปฏิกฺกมิตฺวา เวเคน ปกฺขนฺทิตฺวา วจฺจมคฺคํ สีเสน ปหริตฺวา นิกฺขมิฯ ตสฺส สณฺฌนฺนสรีรตฺตา สพฺพโลมานิ วจฺจมเคฺค อลฺลียึสุฯ โส ตาลกฺขนฺธสทิเสน นิโลฺลเมน สรีเรน อุพฺพิคฺคจิโตฺต มุหุตฺตํ ธาวิตฺวา นิวตฺติตฺวา นิสีโนฺน สรีรํ โอโลเกตฺวา ''อิทํ ทุกฺขํ มยฺหํ น อเญฺญน กตํ, โลภเหตุ ปน โลภการณา โลภํ นิสฺสาย มยา เอตํ กตํ, อิโต ทานิ ปฏฺฐาย น โลภวสิโก ภวิสฺสามิ, ปุน หตฺถิสรีรํ นาม น ปวิสิสฺสามี''ติ สํวิคฺคหทโย หุตฺวา อิมํ คาถมาห –

๑๔๘. 'นาหํ ปุนํ น จ ปุนํ, น จาปิ อปุนปฺปุนํ;

หตฺถิโพนฺทึ ปเวกฺขามิ, ตถา หิ ภยตชฺชิโต’’ติฯ

ตตฺถ **น จาปิ อปุนปฺปุน**นฺติ อ-กาโร นิปาตมตฺโตฯ อยํ ปเนตฺถสฺสา สกลายปิ คาถาย อ โตฺถ – อหญฺหิ อิโต ปุน, ตโต จ ปุนาติ วุตฺตวารโต ปุน ตโตปิ จ ปุนปฺปุนํ วารณสรีรสงฺขาตํ **หตฺถิโพนฺทึ น ปเวกฺขามิ**ฯ กึการณา? **ตถา หิ ภยตชฺชิโต,** ตถา หิ อหํ อิมสฺมิเญฺญว ปเวส เน ภยตชฺชิโต มรณภเยน สนฺตาสํ สํเวคํ อาปาทิโตติฯ

เอวญฺจ ปน วตฺวา ตโตว ปลายิตฺวา ปุน ตํ วา อญฺญํ วา หตฺถิสรีรํ นิวตฺติตฺวาปิ น โอโล เกสิฯ ตโต ปฏฺฐาย น โลภวสิโก อโหสิฯ

สตฺถา อิมํ ธมฺมเทสนํ อาหริตฺวา ‘‘ภิกฺขเว, อนฺโต อุปฺปนฺนกิเลสสฺส นาม วฑฺฒิตุํ อทตฺ วา ตตฺถ ตเตฺถว นํ นิคฺคณฺหิตุํ วฎฺฎตี’’ติ วตฺวา สจฺจานิ ปกาเสตฺวา ชาตกํ สโมธาเนสิฯ สจฺจ ปริโยสาเน ปญฺจสตาปิ เต ภิกฺขู อรหเตฺต ปติฏฺฐหึสุ, อวเสเสสุ เกจิ โสตาปนฺนา, เกจิ สกทา คามิโน, เกจิ อนาคามิโน อเหสุํฯ ตทา สิงฺคาโล อหเมว อโหสินฺติฯ

สิงฺคาลชาตกวณฺณนา อฎฺฐมาฯ

[๑๔๙] ๙. เอกปณฺณชาตกวณฺณนา

เอกปโณฺณ อยํ รุโกฺขติ อิทํ สตฺถา เวสาลึ อุปนิสฺสาย มหาวเน กูฏาคารสาลายํ วิหร นฺโต เวสาลิกํ ทุฏฺฐลิจฺฉวิกุมารํ อารพฺภ กเถสิฯ ตสฺมิญฺหิ กาเล เวสาลินครํ คาวุตคาวุตนฺตเร ตีหิ ปากาเรหิ ปริกฺขิตฺตํ ตีสุ ฐาเนสุ โคปุรฎฺฎาลกยุตฺตํ ปรมโสภคฺคปฺปตฺตํฯ ตตฺถ นิจฺจกาลํ รชฺชํ กาเรตฺวา วสนฺตานเญฺญว ราชูนํ สตฺต สหสฺสานิ สตฺต สตานิ สตฺต จ ราชาโน โหนฺติ, ตตฺตกาเยว อุปราชาโน, ตตฺตกา เสนาปติโน, ตตฺตกา ภณฺฑาคาริกาฯ เตสํ ราชกุมารานํ อนฺตเร เอโก ทุฏฺฐลิจฺฉวิกุมาโร นาม อโหสิ โกธโน จโณฺฑ ผรุโส สาหสิโก, ทเณฺฑน ฆฎฺฎิ ตอาสีวิโส วิย นิจฺจํ ปชฺชลิโต โกเธนฯ ตสฺส ปุรโต เทฺว ตีณิ วจนานิ กเถตุํ สมโตฺถ นาม นตฺถิฯ ตํ เนว มาตาปิตโร, น ญาตโย, น มิตฺตสุหชฺชา สิกฺขาเปตุํ สกฺขึสุฯ อถสฺส มาตาปิตูนํ เอตทโหสิ ‘‘อยํ กุมาโร อติผรุโส สาหสิโก, ฐเปตฺวา สมฺมาสมฺพุทฺธํ อโญฺญ อิมํ วิเนตุํ สม โตฺถ นาม นตฺถิ, พุทฺธเวเนยฺเยน ภวิตพฺพ’’นฺติฯ เต ตํ อาทาย สตฺถุ สนฺติกํ คนฺตฺวา วนฺทิตฺวา อาหํสุ ‘‘ภเนฺต, อยํ กุมาโร จโณฺฑ ผรุโส โกเธน ปชฺชลติ, อิมสฺส โอวาทํ เทถา’’ติฯ

สตฺถา ตํ กุมารํ โอวทิ – ‘‘กุมาร, อิเมสุ นาม สเตฺตสุ จเณฺฑน ผรุเสน สาหสิเกน วิเหฐ กชาติเกน น ภวิตพฺพํ, ผรุสวาโจ จ นาม วิชาตมาตุยาปิ ปิตุโนปิ ปุตฺตทารสฺสปิ ภาติภคินี นมฺปิ ปชาปติยาปิ มิตฺตพนฺธวานมฺปิ อปฺปิโย โหติ อมนาโป, ฑํสิตุํ อาคจฺฉโนฺต สโปฺป วิย, อฎวิยํ อุฎฺฐิตโจโร วิย, ขาทิตุํ อาคจฺฉโนฺต ยโกฺข วิย จ อุเพฺพชนีโย หุตฺวา ทุติยจิตฺตวาเร นิร ยาทีสุ นิพฺพตฺตติฯ ทิเฎฺฐเยว จ ธเมฺม โกธโน ปุคฺคโล มณฺฑิตปสาธิโตปิ ทุพฺพโณฺณว โหติ, ปุณฺณจนฺทสสฺสิริกมฺปิสฺส มุขํ ชาลาภิหตปทุมํ วิย มลคฺคหิตกญฺจนาทาสมณฺฑลํ วิย จ วิรูปํ โหติ ทุทฺทสิกํฯ โกธํ นิสฺสาย หิ สตฺตา สตฺถํ อาทาย อตฺตนาว อตฺตานํ ปหรนฺติ, วิสํ ขาทนฺติ, รชฺชุยา อุพฺพนฺธนฺติ, ปปาตา ปปตนฺติฯ เอวํ โกธวเสน กาลํ กตฺวา นิรยาทีสุ อุปฺปชฺชนฺติ, วิเห ฐกชาติกาปิ ทิเฎฺฐว ธเมฺม ครหํ ปตฺวา กายสฺส เภทา นิรยาทีสุ อุปฺปชฺชนฺติ, ปุน มนุสฺสตฺตํ ลภิตฺวา วิชาตกาลโต ปฏฺฐาย โรคพหุลาว โหนฺติฯ จกฺขุโรโค โสตโรโคติอาทีสุ จ โรเคสุ เอกโต อุฏฺฐาย เอกสฺมึ ปตนฺติ, โรเคน อปริมุตฺตาว หุตฺวา นิจฺจํ ทุกฺขิตาว โหนฺติ, ตสฺมา สเพฺ พสุ สเตฺตสุ เมตฺตจิเตฺตน หิตจิเตฺตน มุทุจิเตฺตน ภวิตพฺพํฯ เอวรูโป หิ ปุคฺคโล นิรยาทิภเยหิ น ปริมุจฺจตี’’ติฯ โส กุมาโร สตฺถุ โอวาทํ สุตฺวา เอโกวาเทเนว นิหตมาโน ทโนฺต นิพฺพิเสว

โน เมตฺตจิตฺโต มุทุจิตฺโต อโหสิฯ อญฺญํ อโกฺกสนฺตมฺปิ ปหรนฺตมฺปิ นิวตฺติตฺวา น โอโลเกสิ, อุทฺธฏทาโฐ วิย สปฺโป, อฬิจฺฉินฺน วิย กกฺกฏโก, ฉินฺนวิสาโณ วิย จ อุสโภ อโหสิฯ

ตสฺส ตํ ปวตฺตึ ญตฺวา ภิกฺขู ธมฺมสภายํ กถํ สมุฏฺฐาเปสุํ ‘‘อาวุโส, ทุฏฺฐลิจฺฉวิกุมารํ สุจิรมฺปิ โอวทิตฺวา เนว มาตาปิตโร, น ญาติมิตฺตาทโย ทเมตุํ สกฺขึสุ, สมฺมาสมฺพุทฺโธ ปน ตํ เอโกวาเทเนว ทเมตฺวา นิพฺพิเสวนํ กตฺวา มตฺตวรวารณํ วิย สมฺคฺคหิตาเนญฺชการณํ อกาสิฯ ยาว สุภาสิตํ จิทํ – ‘หตฺถิทมเกน, ภิกฺขเว, หตฺถิทโมฺม สาริโต เอกํเยว ทิสํ ธาวติ ปุรตฺถิมํ วา ปจฺฉิมํ วา อุตฺตรํ วา ทกฺขิณํ วาฯ อสฺสทมเกน…เป.… โคทมเกน…เป.… ทกฺขิณํ วาฯ ตถาคเตน หิ, ภิกฺขเว, อรหตา สมฺมาสมฺพุทฺเธน ปุริสทโมฺม สาริโต อฏฺฐ ทิสา วิธาวติ, รูปี รูปานิ ปสฺสติฯ อยเมกา ทิสา…เป.… โส วุจฺจติ ‘โยคฺคาจริยานํ อนุตฺตโร ปุริสทมฺมสารถี’ติ (ม. นิ. ๓.๓๑๒)ฯ น หิ, อาวุโส, สมฺมาสมฺพุทฺเธน สทิโส ปุริสทมฺมสารถี นาม อตฺถี’’ติฯ สตฺถา อาคนฺตฺวา ‘‘กาย นุตฺถ, ภิกฺขเว, เอตรหิ กถาย สนฺนิสินฺนา’’ติ ปุจฺฉิตฺวา ‘‘อิมาย นามา’’ติ วุตฺเต ‘‘น, ภิกฺขเว, อิทาเนวาส มยา เอโกวาเทเนว ทมิโต, ปุเพฺพปาหํ อิมํ เอโกวาเทเนว ทเมสิ’’นฺติ วตฺวา อตีตํ อาหริฯ

อตีเต พาราณสิยํ พฺรหฺมทตฺเต รชฺชํ กาเรนฺเต โพธิสโตฺต อุทิจฺจพฺราหฺมณกุเล นิพฺพตฺติตฺวา วยปฺปตฺโต ตกฺกสิลายํ ตโย เวเท สพฺพสิปฺปานิ จ อุคฺคเหตฺวา กิญฺจิ กาลํ ฆราวาสํ วสิตฺวา มาตาปิตูนํ อจฺจเยน อิสิปพฺพชฺชํ ปพฺพชิตฺวา อภิญฺญา จ สมาปตฺติโย จ นิพฺพเตฺตตฺวา หิมวเนฺต วาสํ กเปฺปสิฯ ตตฺถ จิรํ วสิตฺวา โลณมฺพิลเสวนตฺถาย ชนปทํ คนฺตฺวา พาราณสึ ปตฺวา ราชุยฺยาเน วสิตฺวา ปุนทิวเส สุนิวโตฺถ สุปารุโต ตาปสากปฺปสมฺปโนฺน ภิกฺขาย นครํ ปวิสิตฺวา ราชงฺคณํ ปาปุณิฯ ราชา สีหปญฺชเรน โอโลเกโนฺต ตํ ทิสฺวา อิริยาปเถ ปสีทิตฺวา ‘‘อยํ ตาปโส สนฺตินฺทฺริโย สนฺตมานโส ยุคมตฺตทโส, ปทวาเร ปทวาเร สหสฺสตฺถวิกํ ฐเปโนฺต วิย สีหวิชมฺภิเตน อาคจฺฉติฯ สเจ สนฺตธโมฺม นาเมโก อตฺถิ, อิมสฺส เตนพฺภนฺตเร ภวิตพฺพ’’นฺติ จิเนฺตตฺวา เอกํ อมจฺจํ โอโลเกสิฯ โส ‘‘กึ กโรมิ, เทวา’’ติ อาหฯ เอตํ ‘‘ตาปสํ อาเนหี’’ติฯ โส ‘‘สาธุ, เทวา’’ติ โพธิสตฺตํ อุปสงฺกมิตฺวา วนฺทิตฺวา หตฺถโต ภิกฺขาภาชนํ คเหตฺวา ‘‘กึ, มหาปุญฺญา’’ติ วุเตฺต ‘‘ภเนฺต, ราชา ตํ ปโกฺกสตี’’ติ อาหฯ โพธิสโตฺต ‘‘น มยํ ราชกุลูปกา, เหมวนฺติกา นามมฺหา’’ติ อาหฯ อมโจฺจ คนฺตฺวา ตมตฺถํ รโญฺญ อาโรเจสิฯ ราชา ‘‘อโญฺญ อมฺหากํ กุลูปโก นตฺถิ, อาเนหิ น’’นฺติ อาหฯ อมโจฺจ คนฺตฺวา โพธิสตฺตํ วนฺทิตฺวา ยาจิตฺวา ราชนิเวสนํ ปเวเสสิฯ

ราชา โพธิสตฺตํ วนฺทิตฺวา สมุสฺสิตเสตจฺฉเตฺต กญฺจนปลฺลเงฺก นิสีทาเปตฺวา อตฺตโน ปฏิยตฺตํ นานคฺครสโภชนํ โภเชตฺวา ‘‘กหํ, ภเนฺต, วสถา’’ติ ปุจฺฉิฯ ‘‘เหมวนฺติกา มยํ, มหาราชา’’ติฯ ‘‘อิทานิ กหํ คจฺฉถา’’ติ? ‘‘วสฺสารตฺตานุรูปํ เสนาสนํ อุปธาเรม, มหาราชา’’ติฯ ‘‘เตน หิ, ภเนฺต, อมฺหากเญฺญว อุยฺยาเน วสถา’’ติ ปฏิญฺญํ คเหตฺวา สยมฺปิ ภุญฺชิตฺวา โพธิสตฺตํ อาทาย อุยฺยานํ คนฺตฺวา ปณฺณสาลํ มาเปตฺวา รตฺติฏฺฐานทิวาฏฺฐานานิปิ กาเรตฺวา ปพฺพชิตปริกฺขาเร ทตฺวา อุยฺยานปาลํ ปฏิจฺฉาเปตฺวา นครํ ปาวิสิฯ ตโต ปฏฺฐาย โพธิสโตฺต อุยฺยาเน วสติฯ ราชาปิสฺส ทิวเส ทิวเส ทฺวตฺติกฺขตฺตุํ อุปฏฺฐานํ คจฺฉติฯ

ตสฺส ปน รโญฺญ ทุฏฺฐกุมาโร นาม ปุโตฺต อโหสิ จโณฺฑ ผรุโส, เนว นํ ราชา ทเมตุํ อสกฺขิ, น เสสญาตกาฯ อมจฺจาปิ พฺราหฺมณคหปติกาปิ เอกโต หุตฺวา ‘‘สามิ, มา เอวํ กริ, เอวํ กาตุํ น ลพฺภา’’ติ กุชฺฌิตฺวา กเถนฺตาปิ กถํ คาหาเปตุํ นาสกฺขึสุฯ ราชา จิเนฺตสิ ‘‘ฐเปตฺวา มม อยฺยํ หิมวนฺตตาปสํ อโญฺญ อิมํ กุมารํ ทเมตุํ สมโตฺถ นาม นตฺถิ, โสเยว นํ ทเมสฺสตี’’ติฯ โส

กุมารํ อาทาย โพธิสตฺตสฺส สนฺติกํ คนฺตฺวา ‘‘ภนฺเต, อยํ กุมาโร จโณฺฑ ผรุโส , มยํ อิมํ ทเมตุํ น สโกฺกม, ตุเมฺห นํ เอเกน อุปาเยน สิกฺขาเปถา’’ติ กุมารํ โพธิสตฺตสฺส นิยฺยาเทตฺวา ปกฺกามิฯ โพธิสโตฺต กุมารํ คเหตฺวา อุยฺยาเน วิจรโนฺต เอกโต เอเกน, เอกโต เอเกนาติ ทฺวีหิเยว ปเตฺตหิ เอกํ นิมฺพโปตกํ ทิสฺวา กุมารํ อาห – ‘‘กุมาร, เอตสฺส ตาว รุกฺขโปตกสฺส ปณฺณํ ขาทิตฺวา รสํ ชานาหี’’ติ? โส ตสฺส เอกํ ปตฺตํ ขาทิตฺวา รสํ ญตฺวา ‘‘ธี’’ติ สห เขเฬน ภูมิยํ นุฎฺฐาภิฯ ‘‘กึ เอตํ, กุมารา’’ติ วุเตฺต ‘‘ภนฺเต, อิทาเนเวส รุโกฺข หลาหลวิสูปโม, วฑฺฒโนฺต ปน พหู มนุเสฺส มาเรสฺสตี’’ติ ตํ นิมฺพโปตกํ อุปฺปาเฎตฺวา หเตฺถหิ ปริมทฺทิตฺวา อิมํ คาถมาห –

๑๔๙.‘‘เอกปโณฺณ อยํ รุโกฺข, น ภูมฺยา จตุรงฺคุโล;
ผเลน วิสกเปฺปน, มหายํ กึ ภวิสฺสตี’’ติฯ

ตตฺถ **เอกปโณฺณ**ติ อุโภสุ ปเสฺสสุ เอเกกปโณฺณฯ **น ภูมฺยา จตุรงฺคุโล**ติ ภูมิโต จตุรงฺคุลมตฺตมฺปิ น วฑฺฒิโตฯ **ผเลนา**ติ ผลรเสนฯ **วิสกเปฺปนา**ติ หลาหลวิสสทิเสนฯ เอวํ ขุทฺทโกปิ สมาโน เอวรูเปน ติตฺตเกน ปเณฺณน สมนฺนาคโตติ อโตฺถฯ **มหายํ กึ ภวิสฺสตี**ติ ยทา ปนายํ วุทฺธิปฺปโตฺต มหา ภวิสฺสติ, ตทา กึ นาม ภวิสฺสติ, อทฺธา มนุสฺสมารโก ภวิสฺสตีติ เอตํ อุปฺปาเฎตฺวา มทฺทิตฺวา ฉเฑฺฑสินฺติ อาหฯ

อถ นํ โพธิสโตฺต เอตทโวจ ‘‘กุมาร, ตฺวํ อิมํ นิมฺพโปตกํ ‘อิทาเนว เอวํติตฺตโก, มหลฺลกกาเล กึ ภวิสฺสติ, กุโต อิมํ นิสฺสาย วุฑฺฒี’ติ อุปฺปาเฎตฺวา มทฺทิตฺวา ฉเฑฺฑสิ? ยถา ตฺวํ เอตสฺมิํ ปฎิปชฺชิ, เอวเมว ตว รฎฺฐวาสิโนปิ ‘อยํ กุมาโร ทหรกาเลเยว เอวํ จโณฺฑ ผรุโส, มหลฺลกกาเล รชฺชํ ปตฺวา กึ นาม กริสฺสติ, กุโต อมฺหากํ เอตํ นิสฺสาย วุฑฺฒี’ติ ตว กุลสนฺตกํ รชฺชํ อทตฺวา นิมฺพโปตกํ วิย ตํ อุปฺปาเฎตฺวา รฎฺฐา ปพฺพาชนียกมฺมํ กริสฺสนฺติ, ตสฺมา นิมฺพรุกฺขปฎิภาคตํ หิตฺวา อิโต ปฎฺฐาย ขนฺติเมตฺตานุทฺทยสมฺปโนฺน โหหี’’ติฯ โส ตโต ปฎฺฐาย นิหตมาโน นิพฺพิเสวโน ขนฺติเมตฺตานุทฺทยสมฺปโนฺน หุตฺวา โพธิสตฺตสฺส โอวาเท ฐตฺวา ปิตุ อจฺจเยน รชฺชํ ปตฺวา ทานาทีนิ ปุญฺญานิ กตฺวา ยถากมฺมํ อคมาสิฯ

สตฺถา อิมํ ธมฺมเทสนํ อาหริตฺวา ‘‘น, ภิกฺขเว, อิทาเนเวส ทุฎฺฐลิจฺฉวิกุมาโร มยา ทมิโต, ปุเพฺพปาหํ เอตํ ทเมสิํเยวา’’ติ วตฺวา ชาตกํ สโมธาเนสิ – ‘‘ตทา ทุฎฺฐกุมาโร อยํ ลิจฺฉวิกุมาโร อโหสิ, ราชา อานโนฺท, โอวาททายกตาปโส ปน อหเมว อโหสิ’’นฺติฯ

เอกปณฺณชาตกวณฺณนา นวมาฯ

[๑๕๐] ๑๐. สญฺชีวชาตกวณฺณนา

อสนฺตํ โย ปคฺคณฺหาตีติ อิทํ สตฺถา เวฬุวเน วิหรโนฺต อชาตสตฺตุสฺส รโญฺญ อสนฺตปคฺคหํ อารพฺภ กเถสิฯ โส หิ พุทฺธานํ ปฎิกณฺฎกภูเต ทุสฺสีเล ปาปธเมฺม เทวทเตฺต ปสีทิตฺวา ตํ อสนฺตํ อสปฺปุริสํ ปคฺคยฺห ‘‘ตสฺส สกฺการํ กริสฺสามี’’ติ พหุํ ธนํ ปริจฺจชิตฺวา คยาสีเส วิหารํ กาเรตฺวา ตเสฺสว วจนํ คเหตฺวา ปิตรํ ธมฺมราชานํ โสตาปนฺนํ อริยสาวกํ ฆาเตตฺวา อตฺตโน โสตาปตฺติมคฺคสฺส อุปนิสฺสยํ ภินฺทิตฺวา มหาวินาสํ ปโตฺตฯ โส หิ ‘‘เทวทโตฺต ปถวิยํ ปวิโฎฺฐ’’ติ สุตฺวา ‘‘กจฺจิ นุ โข มมฺปิ ปถวี คิเลยฺยา’’ติ ภีตตสิโต รชฺชสุขํ น ลภติ, สยเน อสฺสาทสุขํ น วินฺทติ, ติพฺพการณาภิตุโนฺน หตฺถิโปโต วิย กมฺปมาโน วิจรติฯ โส ปถวิํ ผลมานํ วิย, อวีจิชาลํ นิกฺขมนฺติํ วิย, ปถวิยา อตฺตานํ คิลิยมานํ วิย, อาทิตฺตาย โลหปถวิยา อุตฺตานกํ นิปชฺชาเปตฺวา อยสูเลหิ โกฎฺฎิยมานํ วิย จ สมนุปสฺสิฯ เตนสฺส ปหฎกุกฺกุฎเสฺสว มุหุตฺตมฺปิ กมฺ

ปมานสฺส อวตฺถานํ นาม นาโหสิฯ โส สมฺมาสมฺพุทฺธํ ปสฺสิตุกาโม ขมาเปตุกาโม ปญฺหํ ปุจฺฉิตุกาโม อโหสิ, อตฺตโน ปน อปราธมหนฺตตาย อุปสงฺกมิตุํ น สกฺโกติฯ

อถสฺส ราชคหนคเร กตฺติกรตฺติวาเร สมฺปตฺเต เทวนครํ วิย นคเร อลงฺกเต มหาตเล อมจฺจคณปริวุตสฺส กญฺจนาสเน นิสินฺนสฺส ชีวกํ โกมารภจฺจํ อวิทูเร นิสินฺนํ ทิสฺวา เอตทโหสิ ''ชีวกํ คเหตฺวา สมฺมาสมฺพุทฺธสฺส สนฺติกํ คมิสฺสามิ, น โข ปน สกฺกา มยา อุชุกเมว วตฺตุํ 'อหํ, สมฺม ชีวก, สยํ คนฺตุํ น สกฺโกมิ, เอหิ มํ สตฺถุ สนฺติกํ เนหี'ติ, ปริยาเยน ปน รตฺติสมฺปทํ วณฺณตฺวา 'กํ นุ ขฺวชฺช มยํ สมณํ วา พฺราหฺมณํ วา ปยิรุปาเสยฺยาม, ยํ โน ปยิรุปาสตํ จิตฺตํ ปสีเทยฺยา'ติ วกฺขามิ, ตํ สุตฺวา อมจฺจา อตฺตโน อตฺตโน สตฺถารานํ วณฺณํ กเถสฺสนฺติ, ชีวโกปิ สมฺมาสมฺพุทฺธสฺส วณฺณํ กเถสฺสติฯ อถ นํ คเหตฺวา สตฺถุ สนฺติกํ คมิสฺสามี''ติฯ โส ปญฺจหิ ปเทหิ รตฺตึ วณฺณสิ ''ลกฺขญฺญา วต โภ โทสินา รตฺติ, อภิรูปา วต โภ โทสินา รตฺติ, ทสฺสนียา วต โภ โทสินา รตฺติ, ปาสาทิกา วต โภ โทสินา รตฺติ, รมณียา วต โภ โทสินา รตฺติ, กํ นุ ขฺวชฺช มยํ สมณํ วา พฺราหฺมณํ วา ปยิรุปาเสยฺยาม, ยํ โน ปยิรุปาสตํ จิตฺตํ ปสีเทยฺยา''ติ (ที. นิ. ๑.๑๕๐)ฯ

อเถโก อมโจฺจ ปูรณกสฺสปสฺส วณฺณํ กเถสิ, เอโก มกฺขลิโคสาลสฺส, เอโก อชิตเกสกมฺพลสฺส, เอโก ปกุธกจฺจายนสฺส, เอโก สญฺจยสฺส เพลฎฺฐปุตฺตสฺส, เอโก นาฎปุตฺตนิคณฺฐสฺสาติ ฯ ราชา เตสํ กถํ สุตฺวา ตุณฺหี อโหสิฯ โส หิ ชีวกเสฺสว มหาอมจฺจสฺส กถํ ปจฺจาสีสติฯ ชีวโกปิ ''รญฺญา มํ อารพฺภ กถิเตเยว ชานิสฺสามี''ติ อวิทูเร ตุณฺหี นิสีทิฯ อถ นํ ราชา อาห ''ตฺวํ ปน, สมฺม ชีวก, กึ ตุณฺหี''ติ? ตสฺมึ ขเณ ชีวโก อุฎฺฐายาสนา เยน ภควา เตนญฺชลึ ปณาเมตฺวา ''เอโส, เทว, ภควา อรหํ สมฺมาสมฺพุโทฺธ อมฺหากํ อมฺพวเน วิหรติ สทฺธึ อฑฺฒเตฬเสหิ ภิกฺขุสเตหิฯ ตํ โข ปน ภควนฺตํ เอวํ กลฺยาโณ กิตฺติสโทฺท อพฺภุคฺคโต''ติ นว อรหาทิคุเณ วตฺวา ชาติโต ปฎฺฐาย ปุพฺพนิมิตฺตาทิเภทํ ภควโต อานุภาวํ ปกาเสตฺวา ''ตํ ภควนฺตํ เทโว ปยิรุปาสตุ, ธมฺมํ สุณาตุ, ปญฺหํ ปุจฺฉตู''ติ อาหฯ

ราชา สมฺปุณฺณมโนรโถ หุตฺวา ''เตน หิ, สมฺม ชีวก, หตฺถิยานานิ กปฺปาเปหี''ติ ยานานิ กปฺปาเปตฺวา มหนฺเตน ราชานุภาเวน ชีวกมฺพวนํ คนฺตฺวา ตตฺถ มณฺฑลมาเฬ ภิกฺขุสงฺฆปริวุตํ ตถาคตํ ทิสฺวา สนฺตวีจิมเชฺฌ มหานาวํ วิย นิจฺจลํ ภิกฺขุสงฺฆํ อิโต จิโต จ อนุวิโลเกตฺวา ''เอวรูปา นาม เม ปริสา น ทิฎฺฐปุพฺพา''ติ อิริยาปเถเยว ปสีทิตฺวา สงฺฆสฺส อญฺชลึ ปคฺคณฺหิตฺวา ถุตึ กตฺวา ภควนฺตํ วนฺทิตฺวา เอกมนฺตํ นิสิโนฺน สามญฺญผลปญฺหํ ปุจฺฉิฯ อถสฺส ภควา ทฺวีหิ ภาณวาเรหิ ปฎิมณฺฑิตํ **สามญฺญผลสุตฺตํ** (ที. นิ. ๑.๑๕๐ อาทโย) กเถสิฯ โส สุตฺตปริโยสาเน อตฺตมโน ภควนฺตํ ขมาเปตฺวา อุฎฺฐายาสนา ปทกฺขิณํ กตฺวา ปกฺกามิฯ สตฺถา อจิรปกฺกนฺตสฺส รโญฺญ ภิกฺขู อามนฺเตตฺวา ''ขตายํ, ภิกฺขเว, ราชา, อุปหตายํ, ภิกฺขเว, ราชาฯ สจายํ , ภิกฺขเว, ราชา อิสฺสริยสฺส การณา ปิตรํ ธมฺมิกํ ธมฺมราชานํ ชีวิตา น โวโรเปสฺสถ, อิมสฺมึเยว อาสเน วิรชํ วีตมลํ ธมฺมจกฺขุํ อุปฺปชฺชิสฺสถฯ เทวทตฺตํ นิสฺสาย อสนฺตปคฺคหํ กตฺวา โสตาปตฺติผลา ปริหีโน''ติ อาหฯ

ปุนทิวเส ภิกฺขู ธมฺมสภายํ กถํ สมุฎฺฐาเปสุํ ''อาวุโส, อชาตสตฺตุ กิร อสนฺตปคฺคหํ กตฺวา ทุสฺสีลํ ปาปธมฺมํ เทวทตฺตํ นิสฺสาย ปิตุฆาตกกมฺมสฺส กตตฺตา โสตาปตฺติผลา ปริหีโน, เทวทเตฺตน นาสิโต ราชา''ติฯ สตฺถา อาคนฺตฺวา ''กาย นุตฺถ, ภิกฺขเว, เอตรหิ กถาย สนฺนิสินฺนา''ติ ปุจฺฉิตฺวา ''อิมาย นามา''ติ วุเตฺต ''น, ภิกฺขเว, อชาตสตฺตุ อิทาเนว อสนฺตปคฺคหํ กตฺวา มหาวินาสํ ปโตฺต, ปุเพฺพปิ อสนฺตปคฺคเหเนว อตฺตานํ นาเสสี''ติ วตฺวา อตีตํ อาหริฯ

อตีเต พาราณสิยํ พฺรหฺมทตฺเต รชฺชํ กาเรนฺเต โพธิสตฺโต มหาวิภเว พฺราหฺมณกุเล นิพฺพตฺติตฺวา วยปฺปตฺโต ตกฺกสิลํ คนฺตฺวา สพฺพสิปฺปานิ อุคฺคณฺหิตฺวา พาราณสิยํ ทิสาปาโมกฺโข อาจริโย หุตฺวา ปญฺจ มาณวกสตานิ สิปฺปํ วาเจสิฯ เตสุ มาณเวสุ เอโก สญฺชีโว นาม มาณโว อตฺถิ, โพธิสตฺโต ตสฺส มตกุฏฺฐาปนกมนฺตํ อทาสิฯ โส อุฏฺฐาปนกมนฺตเมว คเหตฺวา ปฏิพาหนมนฺตํ ปน อคฺคเหตฺวาว เอกทิวสํ มาณเวหิ สทฺธึ ทารุอตฺถาย อรญฺญํ คนฺตฺวา เอกํ มตพฺยคฺฆํ ทิสฺวา มาณเว อาห ''โภ, อิมํ มตพฺยคฺฆํ อุฏฺฐาเปสฺสามี''ติฯ มาณวา ''น สกฺขิสฺสสี''ติ อาหํสุฯ ''ปสฺสนฺตานเญฺญว โว ตํ อุฏฺฐาเปสฺสามี''ติฯ ''สเจ, มาณว, สกฺโกสิ, อุฏฺฐาเปหี''ติฯ เอวญฺจ ปน วตฺวา เต มาณวา รุกฺขํ อภิรุหึสุฯ สญฺชีโว มนฺตํ ปริวตฺเตตฺวา มตพฺยคฺฆํ สกฺขราหิ ปหริ, พฺยคฺโฆ อุฏฺฐาย เวเคนาคนฺตฺวา สญฺชีวํ คลนาฬิยํ ฑํสิตฺวา ชีวิตกฺขยํ ปาเปตฺวา ตเตฺถว ปติ, สญฺชีโวปิ ตเตฺถว ปติฯ อุโภปิ เอกฏฺฐาเนเยว มตา นิปชฺชึสุฯ

มาณวา ทารูนิ อาทาย อาคนฺตฺวา ตํ ปวตฺตึ อาจริยสฺส อาโรเจสุํฯ อาจริโย มาณเว อามนฺเตตฺวา ''ตาตา, อสนฺตปคฺคหการา นาม อยุตฺตฏฺฐาเน สกฺการสมฺมานํ กโรนฺตา เอวรูปํ ทุกฺขํ ปฏิลภนฺติเยวา''ติ วตฺวา อิมํ คาถมาห –

๑๕๐. ''อสนฺตํ โย ปคฺคณฺหาติ, อสนฺตํ จูปเสวติ;
ตเมว ฆาสํ กุรุเต, พฺยคฺโฆ สญฺชีวิโก ยถา''ติฯ

ตตฺถ **อสนฺต**นฺติ ตีหิ ทุจฺจริเตหิ สมนฺนาคตํ ทุสฺสีลํ ปาปธมฺมํฯ **โย ปคฺคณฺหาตี**ติ ขตฺติยาทีสุ โย โกจิ เอวรูปํ ทุสฺสีลํ ปพฺพชิตํ วา จีวราทิสมฺปทาเนน, คหฏฺฐํ วา อุปรชฺชเสนาปติฏฺฐานาทิสมฺปทาเนน ปคฺคณฺหาติ, สกฺการสมฺมานํ กโรตีติ อโตฺถฯ **อสนฺตํ จูปเสวตี**ติ โย จ เอวรูปํ อสนฺตํ ทุสฺสีลํ อุปเสวติ ภชติ ปยิรุปาสติฯ **ตเมว ฆาสํ กุรุเต**ติ ตเมว อสนฺตปคฺคณฺหกํ โส ทุสฺสีโล ปาปปุคฺคโล ฆสติ สํขาทติ วินาสํ ปาเปติฯ กถํ? **พฺยคฺโฆ สญฺชีวิโก ยถา**ติ, ยถา สญฺชีเวน มาณเวน มนฺตํ ปริวตฺเตตฺวา มตพฺยคฺโฆ สญฺชีวิโก ชีวิตสมฺปทาเนน สมฺปคฺคหิโต อตฺตโน ชีวิตทายกํ สญฺชีวเมว ชีวิตา โวโรเปตฺวา ตเตฺถว ปาเตสิ, เอวํ อโญฺญปิ โย อสนฺตปคฺคหํ กโรติ, โส ทุสฺสีโล ตํ อตฺตโน สมฺปคฺคาหกเมว วินาเสติฯ เอวํ อสนฺตสมฺปคฺคาหกา วินาสํ ปาปุณนฺตีติฯ

โพธิสตฺโต อิมาย คาถาย มาณวานํ ธมฺมํ เทเสตฺวา ทานาทีนิ ปุญฺญานิ กตฺวา ยถากมฺมํ คโตฯ

สตฺถา อิมํ ธมฺมเทสนํ อาหริตฺวา ชาตกํ สโมธาเนสิ – ''ตทา มตพฺยคฺฆุฏฺฐาปนโก มาณโว อชาตสตฺตุ อโหสิ, ทิสาปาโมโกฺข อาจริโย ปน อหเมว อโหสิ''นฺติฯ

สญฺชีวชาตกวณฺณนา ทสมาฯ

กกณฺฏกวโคฺค ปนฺนรสโมฯ

ตสฺสุทฺทานํ –

โคธสิงฺคาลวิโรจํ, นงฺคุฏฺฐราธกากญฺจ;
ปุปฺผรตฺตญฺจ สิงฺคาลํ, เอกปณฺณญฺจ สญฺชีวํฯ

อถ วคฺคุทฺทานํ –

อปณฺณโก สีลวโคฺค, กุรุโงฺค จ กุลาวโก;
อตฺถกาโม จ อาสีโส, อิตฺถีวรุณปายิมฺหาฯ

ลิโตฺต ปโรสตํ หํจิ, กุสนาฬา สมฺปทาโน;
กกณฺฏโก ปนฺนรส, สตปณฺณาส ชาตกาติฯ

เอกกนิปาตวณฺณนา นิฏฺฐิตาฯ

(ปฐโม ภาโค นิฏฺฐิโต)ฯ